

Generaal Louis BOTHA

**DIE GESKIEDENIS
VAN DIE
TWEDE VRYHEIDSOORLOG
IN SUID-AFRIKA, 1899-1902**

*Uitgegee op las van
die Minister van Nasionale Opvoeding en onder toesig van
die departement Geskiedenis van die Universiteit van Pretoria*

**DEEL 3
DIE STRYD IN NATAL
JAN.-FEB. 1900**

Deur
J. H. BREYTENBACH, M.A., D.PHIL.
(*STAATSHISTORIKUS*)

DIE STAATSDRUKKER, PRETORIA
1973

INHOUDSOPGAWE

Voorwoord

Hoofstuk 1: Die Voorbereidsels Vir Die Aanval Op Platrand

1. Bedrywigheide aan die Tugela, 17 Des. 1899-5 Jan. 1900
2. Besluit van die Boere om Platrand aan te val
3. Platrand en sy skanse
4. Sterkte van Britse en Boeremagte
5. Aanvalsplan en uittog van die Boere

Hoofstuk 2: Die Slag Van Platrand

1. Die aanval op Wagon Hill
2. Die aanval op Caesar's Camp
3. Die stryd om die besit van Wagon Hill
4. Die einde van die geveg op Caesar's Camp
5. Die afleidings aanval op Observation Hill
6. Die bewegings van Sir Redvers Buller
7. Britse en Boereverliese
8. Konklusie

Hoofstuk 3: Buller Se Opmars Na Die Bo-Tugela

1. Die Boere word onkant betrap
2. Buller se planne vir die opmars na die Bo-Tugela
3. Maatreëls met die oog op die opmars na die Bo-Tugela
4. Die opmars

5. Die terrein en Buller se aanvalsplan
6. Die optrede van die Boere
7. Louis Botha se benoeming tot bevelvoerder aan die Tugela
8. Pres. Kruger se boodskap aan die burgers

Hoofstuk 4: Die Bedrywighede Aan Die Tugela, 14-19 Jan. 1900

1. Krygsbedrywighede, 13-16 Jan. 1900
2. Die Boerestellings
3. Die Britse opmars na en oortog oor Potgietersdrif.
4. Warren se opmars na en oortog oor Trichardtsdrif.
5. Die optrede van die Boere
6. Genl. Warren se houding
7. Dundonald se geveg met die Boere, 18 Jan. 1900
8. Die verhouding tussen Warren en Dundonald
9. Genl. Warren se planne
10. Die Boere se verdedigings maatreëls
11. Konklusie

Hoofstuk 5: Die Aanval Op Tabanyama

1. Warren se aanvalsplan
2. Aanvang van die geveg
3. Die Britse infanterieaanval
4. Die aktiwiteite van die kavallerie en Hildyard se brigade
5. Gevegs bedrywighede, 21 Jan. 1900
6. Warren se reaksie

7. Gevegs bedrywighede op die Tabanyama, 22-23 Jan. 1900
8. Krygsbedrywighede by Potgietersdrif
9. Konklusie

Hoofstuk 6: Die Slag Van Spioenkop

1. Instruksies vir die besetting van Spioenkop
2. Die Britse opmars
3. Die Britse inname en besetting van Spioenkop
4. Die optrede van die Boere
5. Die geveg op Spioenkop tot 9 vm.
6. Houding van genl. Warren
7. Die houding van genls. Lyttelton en Buller
8. Verloop van die geveg op die kruin
9. Hysing van die wit vlag
10. Die aanwending van die Britse versterkings
11. Die geveg by Drielingkoppe
12. Die laaste fase van die geveg op Spioenkop
13. Die Britse terugtog
14. Houding van die Boere na die slag
15. Die Britse en Boereverliese
16. Konklusie

Hoofstuk 7: Voorspel Tot Die Slag By Vaalkrans

1. Toestande in Ladysmith teen 31 Jan. 1900
2. Militêre bedrywighede om Ladysmith, 7 Jan.-5 Feb. 1900

3. Britse operasieplanne vir die ontset van Ladysmith
4. Buller se instruksies vir die aanval
5. Houding van die Boereoffisiere
6. Maatreëls vir die verdediging van die Brakfonteinhoogtes
7. Die Boere se bedrywighede by Meuldrif en Potgietersdrif
8. Wanverhouding tussen die Boeregeneraals
9. Hoofkomdt. Prinsloo se benoeming as bevelhebber aan die Tugela
10. Die houding van genl. Botha

Hoofstuk 8: Die Slag By Vaalkrans

1. Sterkte van Britse en Boere strydmagte
2. Die Britse skynaanval
3. Die Britse beweging by Colenso
4. Die aanslag op Vaalkrans
5. Die verloop van die geveg op 5 Feb. 1900
6. Bedrywighede gedurende die nag van 5 Feb. 1900
7. Gevegs bedrywighede 6 Feb. 1900
8. Militêre bedrywighede 7 Feb. 1900
9. Die Britse terugtog
10. Britse en Boereverliese
11. Konklusie

Hoofstuk 9: Voorspel Tot Die Britse Aanval Op Hlangwane

1. Verskuiwing van die Britse troepemag na Chieveley
2. Die Boere se houding

3. Die Britse krygsmag
4. Die houding van Lord Roberts
5. Die beleg van Ladysmith, Feb. 1900
6. Die poging om Ladysmith onder water te sit
7. Konklusie

Hoofstuk 10: Die Militêre Situasië Op Die Boere Se Linkerflank

1. Buller se planne en probleme
2. Bedrywighede van die Boeremagte aan die Zoeloegrens
3. Buller se verkenningstog, 12 Feb. 1900
4. Die terrein suid van die Tugela
5. Die Britse ontruiming van Hussar Hill, 12 Feb. 1900
6. Buller se veldtogplan en instruksies
7. Sterkte van genl. Meyer se krygsmag, 14 Feb. 1900

Hoofstuk 11: Die Omvleueling Van Die Boerestellings Suid Van Die Tugela

1. Die houding van genl. Louis Botha
2. Die opmars na Hussar Hill
3. Versterking van genl. Meyer se krygsmag
4. Lyttelton se beweging na Moordkraal
5. Genl. Meyer se verdedigings maatreëls, 15-16 Feb. 1900.
6. Buller se optrede, 15-16 Feb. 1900
7. Houding van die burgers
8. Britse posisies, 16 Feb. 1900
9. Buller se instruksies vir die aanval

10. Die verowering van Cingolo

11. Konklusie

Hoofstuk 12: Buller Se Verowering Van Hlangwane

1. Botha se verdedigings maatreëls

2. Die Boere se sterkte en stellings

3. Britse maatreëls vir die aanval

4. Die Britse aanval

5. Verowering van Monte Cristo en Groenkop

6. Bedrywighede van die Boeregeneraals, 19 Feb. 1900.

7. Die verowering van Hlangwane

8. Aktiwiteite van Buller se troepemag, 20 Feb. 1900.

9. Konklusie

Hoofstuk 13: Die Nuwe Boerelinie

1. Houding van die burgers en kmdt.-genl. P. J. Joubert.

2. Houding van genl. Louis Botha

3. Genl. Botha se voorstel vir 'n algehele terugtog

4. Houding van pres. Kruger

5. Buller se planne, 20-21 Feb. 1900

6. Die Boerekrygsmag, 21 Feb. 1900

7. Die geveg van 21 Feb. 1900

8. Versterking van die Boerelinie

9. Konklusie

Hoofstuk 14: Die Britse Aanval Op Wynne's Hill

1. Die Britse en Boeremagte, 22 Feb. 1900
2. Britse planne
3. Houding van die Boere
4. Die Britse aanvalsplan
5. Die aanval op 22 Feb. 1900
6. Die geveg gedurende die nag
7. Buller se houding
8. Gevegs bedrywighede die oggend van 23 Feb. 1900
9. Uitwerking van die aanval op die Boere
10. Konklusie

Hoofstuk 15: Hart's Hill

1. Voorbereidsels vir die aanval
2. Die terrein
3. Die Boerestelling
4. Die artillerie voorbereiding en Britse aanvalsplan
5. Die Britse opmars na Hart's Hollow
6. Die ontplooiing van die Ierse brigade
7. Die Britse aanval op 23 Feb. 1900
8. Gevegs bedrywighede gedurende die nag van 23 Feb. 1900
9. Gevegs bedrywighede 24 Feb. 1900
10. Die wapenstilstand van die 25ste en die ongevallelyste
11. Konklusie

Hoofstuk 16: Die Britse Deurbraak By Pietershoogte

1. Nuwe vergesigte
2. Voorbereidsels vir die aanval
3. Bedrywighede teenoor Helpmekaar en op die Vryheid grens
4. Stemming en bedrywighede van die Boere in die Kameeldoringrante
5. Die bestorming van Pietershoogte
6. Die aanvalle op Spoorwegkop en Hart's Hill
7. Britse en Boereverliese
8. Reaksie van die Boere op die neerlaag
9. Die opheffing van die beleg van Ladysmith
10. Konklusie

Konklusie

Bylaag

Lys van Boere wat gesneuwel het of aan wonde oorlede is in die slag van Pietershoogte (27 Feb. 1900)

Register

Kaarte

1. Die slag by Platrand (6 Jan. 1900)
2. Die Tugelalinie
3. Die Spioenkopkruin
4. Tabanyama en Spioenkop
5. Die slag by Vaalkrans, 5-7 Feb. 1900

6. Die inname van Hlangwane, 12-20 Feb. 1900

7. Die Deurbraak gevegte, 21-27 Feb. 1900

Foto's

1. Genl. Louis Botha

2. Krupp-houwitser op Platrand gerig

3. Britse 12-ponder-vlootkanon met bediening

4. Opmars van Warren se divisie na die Bo-Tugela

5. Spearmanskamp, Bo-Tugela, Jan.-Feb. 1900

6. Lt.-genl. Sir Charles Warren

7. Genl.-maj. E. R. P. Woodgate

8. Spioenkop

9. Kmdt. H. F. Prinsloo

10. Lt.-kol. A. W. Thorneycroft

11. Boere in aksie op Spioenkop

12-13. Blik op die Spioenkopkruin besaai met Engelse gesneuweldes na afloop van die slag van 24 Jan. 1900

14. Lt.-genl. N. G. Lyttelton

15. Kol. lord D. M. B. H. Dundonald

16. Gesneuwelde Britse troepe in die loopgraaf op Spioenkop

17. Kmdt. B. J. Viljoen

18. Genl. A. P. Cronjé

19. Pres. Steyn tussen sy burgers voor die slag by Vaal kran

20. Ontploffende stergranate

21. Die Britse kanonne op Swartkop opgestel vir die aanval op Vaalkrans
22. Boere in aksie op Vaalkrans
23. Britse liddietbom ontplof vlak voor 'n Boerekanon
24. Boereoffisiere by Kliprivier:
 1. Kmdt. C. Nel
 2. genl. D. J. E. Erasmus met kol. Blake voor hom
 3. hoofkmdt. M. Prinsloo en
 4. kmdt. B. J. Viljoen
25. Mortier van die Boeremagte by Ladysmith
26. Bou van die dam in Kliprivier
27. Die Kliprivierdam
28. Genl. C. E. Fourie
29. Hoofkmdt. M. Prinsloo
30. Boerelaer by Platkop, digby Tugela
31. Genl.-maj. A. S. Wynne
32. Genl.-maj. A. FitzRoy Hart
33. Blick op Hart's Hill
34. Genl.-maj. G. Barton
35. Kol. F. W. Kitchener
36. Die Boerestelling op die kruin van Hart's Hill
37. Genl.-maj. J. Talbot Coke
38. Genl.-maj. C. F. Clery
39. Britse geweerskuts besig om steunvuur aan die stormtroepe te verleen
40. Vervoer van Britse artillerie oor die pontonbrug oor die Tugela

41. Pietershoogte vanuit die Britse stellings gedurende die bombardement van 27 Feb. 1900 besien

VOORWOORD

By die publikasie van Deel 3 van hierdie werk wil die skrywer graag die aandag op die volgende sake vestig:

1. Die telegrafiese en/of skriftelike verslae van die verskillende Boere- en Britse bevelvoerders oor die reeks gevegte en skermutselings wat in hierdie Deel behandel word, word nie soos in Dele 1 en 2 as bylae gepubliseer nie en wel om twee redes. In die eerste plek verskaf daardie verslae – waarvan deeglik kennis geneem en sorgvuldig gebruik gemaak is by die behandeling van die gebeurtenisse wat in hierdie Deel beskryf is – geen inligting van belang wat die belangstellende leser nie in skrywer se beskrywing van die verskillende slae en skermutselings sal aantref nie; en in die tweede plek is die verslae so omvangryk dat die publikasie van almal baie bladsye aan hierdie deel sou toegevoeg het – bladsye wat geen addisionele inligting aan die leser sou verskaf nie. Waar enigsins nodig bevind, is die verslae woordeliks in die teks aangehaal. Skrywer volstaan dus met slegs een bylaag, nl. 'n

lys van Boere wat buite enige twyfel in die slag by Pietershoogte op 27 Feb. 1900 gesneuwel het of kort daarna aan wonde oorlede is wat hulle tydens die slag opgedoen het. Hierdie lys word as bylaag gepubliseer omdat dit vir skrywer gaandeweg duidelik geword het dat die amptelike ongevallen opgawes soos gepubliseer, nie heeltemal betroubaar is nie. Dit geld sowel die Britse as die Boereverliese.

2. Dat die Britse amptelike ongevallen opgawes verre van volledig is, is reeds telkens op gewys. By Modderspruit en Nicholsonsnek het die Engelse volgens hul amptelike opgawes 'n verlies gely wat 38 persent laer is as wat dit inderdaad was, en wat die Britse verlies in die gevegte aan die Tugela en in die Kameeldoringrante was, sal vir die navorser blykbaar altyd 'n tergende geheim bly. Al wat met stelligheid verklaar kan word, is dat die getal gesneuweldes vir wie daar sigbare grafte bestaan, veel hoër is as die wat volgens die Britse amptelike ongevallen opgawes gesneuwel het. So bv. bestaan daar volgens die Britse “Register of War Graves in Natal” grafte

vir 30 persent meer Britse soldate wat op 27 Feb. 1900 tydens die slag van Pietershoogte gesneuwel het as wat in die Britse amptelike ongevalle opgawes vermeld word. Daarby moet in aanmerking geneem word dat ook die “Register of War Graves” nie volledig is nie. Die Suid-Afrikaanse Oorlogs Grafteraad het nl. by die opgraving van die stoflike oorskot van gesneuweldes meer as een soldaat aangetref in grafte waarin volgens die “Register of War Graves” en volgens die aanduidings op die graf slegs ’n enkele soldaat moes gelê het; en in grafte waarop die aanduiding “Here lies a brave burgher” voorgekom het, het hulle die stoflike oorskot van Britse soldate gekry.

Dat daar iets ernstigs met die Britse ongevallesyfer haper, word bevestig deur die feit dat in die gevegte aan die Tugela waar die Engelse volgens alle getuienis verbete geveg het, die amptelike ongevallesyfer so laag is dat mens nie aan die indruk kan ontkom dat die Britse troepe na ’n geringe persentasie ongevalle (5 persent of 10 persent) lafhartig op die vlug

geslaan het nie. Dit is in stryd met die getuienis dat hulle met die taaiste volharding geveg het.

3. Ook die amptelike ongevalle opgawes van die Boere soos in die *Staatscourant* van die Suid-Afrikaanse Republiek openbaar gemaak, is nie suiwer nie, soos uit die Bylaag op p. 573 blyk. ’n Volledige of baie na aan volledige lys van Boere wat in die oorlog gesneuwel het of gewond is, bestaan wel in die Transvaalse Argief. Dit is geput uit die amptelike ongevallelyste, die lêers in die argief van die Rooi Kruis en gegewens wat op las van die Regering na die oorlog ingesamel is. Die name van die persone wat in hierdie ongevallelyst voorkom, is egter alfabeties gerangskik sodat die hele lys – eers die alfabetiese lys van gesneuweldes en daarna die alfabetiese lys van gewondes – deurgewerk moet word om vas te stel watter persone in enige bepaalde geveg gedood of gewond is. Die werk word tans onder toesig van die skrywer deur mnr. H. C. J. Bodenstein van die Transvaalse Argief gedoen maar dit sal etlike jare duur voor dit voltooi is. Daarmee is egter reeds so ver gevorder dat ’n

volledige of baie na aan volledige lys saamgestel kon word van Boere wat op 27 Feb. 1900 in die slag van Pietershoogte gesneuwel het of aan wonde wat tydens die slag opgedoen is, gesterf het (Sien Bylaag).

Aan hierdie lys sal moontlik nog enkele name toegevoeg moet word van persone van wie in die ongevallelys vermeld is dat hulle aan die Tugela gesneuwel het sonder vermelding van plek of datum. Met die beskikbare gegewens is dit nie moontlik om vas te stel waar of wanneer die persone aan die Tugela geval het nie dog navorsing daaromtrent word steeds gedoen.

Wanneer mn. Bodenstein se taak voltooi is, sal skrywer as bylaag tot die laaste deel van hierdie werk 'n hersiene opgawe plaas van die getal ongevalle wat die Boere in elke geveg opgedoen het.

4. Foto no. 40 in Deel 2 van hierdie werk is nie een van hoofkmdt. M. Prinsloo soos per abuis daar aangedui is nie maar wel een van asst.-hoofkmdt. A. M. Prinsloo. 'n Foto van hoofkmdt.

Prinsloo word derhalwe in hierdie Deel geplaas (sien foto no. 29 en vgl. ook foto no. 24).

Naas die persone wat reeds in Dele 1 en 2 genoem is, wil skrywer ook sy hartlike dank betuig aan mn. W. A. Stals wat saam met prof. F. du T. Spies en dr. A. P. J. van Rensburg die manuskrip gelees het, aan mn. George Tatham wat hom na die verskillende slagvelde aan die Tugela geneem het, en aan mn. H. J. J. van Rensburg en J. D. Lessing van die afdeling Driehoeksmeting wat die kaarte versorg het asook aan mn. P. H. Vermaak en ander personeellede van die afdeling wat belas was met die tekening van die kaarte. 'n Besondere woord van dank wil hy rig aan mn. Aart van den Hoek van Nederland, 'n goeie kenner van die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog, wat etlike baie nuttige wenke aan die skrywer gegee het.

J. H. BREYTENBACH.

Pretoria, 11 Jun. 1973.

HOOFSTUK 1 DIE VOORBEREIDSELS VIR DIE AANVAL OP PLATRAND

1. BEDRYWIGHEDE AAN DIE TUGELA, 17 DES. 1899-5 JAN. 1900

Na die slag van Colenso het die Engelse teruggetrek tot agter die heuwel by Chievely stasie waar daar volgens genl. Louis Botha drie vyandelike kampe was. 'n Deel van hul konvooi waens het hulle nog verder teruggetrek tot by Frere, maar hul swaar skeeps kanonne het hulle by die eerste heuwel ten suide van Colenso gelaat, van waar hulle die Boere stellings onder vuur kon hou.¹ Genl. Botha het geen illusies gehad oor waarom die Engelse hul kampe en konvooi waens na Chievely en Frere toe teruggetrek het nie. Hy het besef dat hulle naby die spoorwegstasie moes wees waarheen water vir hulle gereeld met treine aangevoer kon word, want op die terrein waar hulle voorheen was en op die heuwel by Chievely was nie voldoende

¹ Leyds 713, Telegram no. 3 d.d. 18 Des. 1899.

water om in die behoeftes van die groot troepemag te voorsien nie.²

Vanaf die heuwel waarop hul verdraende vlootgeskut geposteer was, het die vyand om 5 vm. op 18 Des. 1899 op die Boere stellings met hul skeeps kanonne losgebrand en dit onder 'n stadige vuur gehou tot teen 12.20 nm. Hul skote was veral op die wabrug gemik, wat hulle nogtans nie getref het nie.³ Die 19de het hulle die bombardement hervat en nie daarmee opgehou voordat hulle teen twaalfuur die middag die een spanning van die brug by die naaste pyler aan die noordelike oewer van die Tugela, 7,000 meter van die kanonne af, afgeskiet gehad het nie.⁴ Daarmee het hulle die verbinding tussen die burgers op die noordelike oewer van die rivier en die op Hlangwane ernstig belemmer. As die

² Sien K.G. 337 (4) p. 33. Vgl. ook *South African War, Confidential Telegrams*, 1899-1902, no. 65 d.d. 18 Des. 1899.

³ Leyds 713, Telegramme nos. 1, 3 en 18 d.d. 18 Des. 1899.

⁴ *Ibid.* Telegramme nos. 7, 12 en 13 d.d. 19 Des. 1899.

rivier vol sou word, sou dit nl. onmoontlik wees om die burgers op die suidelike oewer gereeld van kos en ander voorrade te voorsien.⁵ Daar moes dus onverwyld stappe gedoen word om 'n doeltreffende verbinding tussen die noordelike en suidelike oewer van die rivier daar te stel.

Die ingenieurs van die Nederlandse spoorweg maatskappy (bekend as Z.A.S.M.) in die Suid-Afrikaanse Republiek was wel besig om 'n tydelike voetbrug oor die rivier te bou om die verbinding met die burgers op Hlangwane in stand te hou, maar genl. Botha was daarvan oortuig dat die brug nie sou bly staan as die Tugela sou afkom en dit oorstroom nie.⁶ Daarom het hy gevra dat twee groot skuite met die nodige toue en kables aan hom verskaf word sodat lewensmiddele en ander voorrade gereeld oor die rivier geroei kon word. Die ingenieurs van die departement Publieke Werke van die Suid-Afrikaanse Republiek het hom egter daarvan oortuig dat skuite te lig sou wees om op 'n rivier

wat 200 voet breed was en baie sterk gevloei het, te gebruik en dat 'n swaar vlot van 20 by 25 voet veel doelmatiger sou wees. Hierop het Botha twee baie sterk vlotte van die voorgestelde grootte en twee lugtrems uit Pretoria bestel met die oog op die instandhouding van die verbinding met sy kommando's op die Bosrant.⁷ Aan sy versoek is voldoen. Op 30 Des. 1899 is die vlotte en lugtrems uit Pretoria na Colenso gestuur en die nodige instruksies uitgereik vir die vervoer daarvan na en die maak van die nodige installasies daarvoor by die rivier.⁸ Op 4 Jan. 1900 het die vlotte op Colenso aangekom en kort daarna is 'n begin gemaak met die oprigting van die nodige installasies om dit op die rivier te plaas.⁹

In die tussentyd het genl. Botha ook die nodige maatreëls getref om aan 'n nuwe Britse aanval die hoof te bied. Nadat die Regering in Pretoria

⁵ *Ibid.* Telegram no. 13 d.d. 19 Des. 1899.

⁶ K.G. 337 (6) p. 88.

⁷ Sien *Ibid.* p. 88, en Leyds 713, Telegramme nos. 13 d.d. 19 Des., 17 d.d. 27 Des., en 16 d.d. 28 Des. 1899.

⁸ Vgl. Leyds 713, Telegram no. 9 d.d. 31 Des. 1899, en K.G. 337 (8) pp. 201 en 222.

⁹ Vgl. Preller 12, Telegram kopieboek B, p. 47.

Krupp-houwitser op Platrand gerig

verneem het dat Buller as opperbevelhebber in Suid-Afrika deur lord Roberts vervang is, het hulle aan genl. Botha deur bemiddeling van kmdt.-genl. Piet Joubert laat weet dat Buller moontlik 'n desperate aanval op die Boere stellings sou onderneem ten einde sy geskonde eer te herwin, en dat Botha hom daarvoor gereed moes hou.¹⁰

Hierdie waarskuwing was eintlik oorbodig. Van 17 Des. 1899 af het die jong Boere aanvoerder reeds so 'n aanval verwag en hom daarvoor ingerig. Waar die aanval op die Tugelalinie sou plaasvind, het hy natuurlik nie geweet nie. Hy was egter daarvan oortuig dat dit op Hlangwane, die sleutel tot al sy stellings by Colenso, toegespits sou wees, en wel sodra die rivier vanweë die baie reëns so sterk sou afkom dat dit vir hom onmoontlik sou word om versterkings na die Bosrant toe te stuur. Die feit dat die Engelse die wabrug by Colenso stukkend geskiet en daarmee die burgers op Hlangwane in so 'n posisie geplaas het dat hulle van die res van die

burgermag afgesny sou wees wanneer die rivier sou afkom, het sterk daarop gedui.

Hierin het Botha verskil van die Vrystaatse veggeneraal, A. P. Cronjé, wat met sy burgers aan die Bo-Tugela teenoor Potgietersdrif gelê het. Laasgenoemde was daarvan oortuig dat die Engelse na die debakel van die 15de nie weer by Colenso sou probeer deurbreek nie maar wel by een van die driewe aan die Bo-Tugela. Botha het egter vas geglo dat Buller dit nie sou waag om sy reuse leer van die spoorweg af weg te neem nie en hy het hom dus veral toegespits op die verdediging van sy stellings by Colenso, in die eerste plek Hlangwane.¹¹

Nadat hy reëlings getref het vir die vlotte en lugtrems om die verbinding tussen Hlangwane en die noordelike oewer van die Tugela te handhaaf, het hy op 19 Des. 1899 in oorleg met sy krygsraad besluit dat die burgermag op Hlangwane onmiddellik opgestoot moes word na minstens 1 500 man sonder om nogtans enige van sy ander

¹⁰ Leyds 713, Telegram no. 21 d.d. 28 Des. 1899.

¹¹ Leyds 713, Telegram no. 23 d.d. 20 Des. 1899.

posisies te verswak. Met die oog daarop het hy die Kommandant-generaal versoek om hom ten spoedigste met 500 man te versterk.¹² Ook het hy C. E. Fourie van Middelburg, wat voor die slag van Colenso deur die waarnemende Kommandant-generaal tot veggeneraal benoem is, na Hlangwane verskuif. Hy moes die bevel van die burgers op die Bosrant op sy skouers neem en die nodige stappe doen om nog dieselfde aand een van die maxim kanonne te laat haal en op die kop te plaas.¹³

Na aanleiding van Botha se versoek om versterkings het die Kommandant-generaal aan genl. J. Ferreira wat met 'n afdeling burgers by Helpmekaar gelê het om te waak teen 'n onverwagte Britse inval deur Zoeloeland, las gegee om 500 man aan Botha te stuur. Ferreira het gehoorsaam en op die 20ste die kommando Bethal, 400 man sterk, na Colenso laat vertrek.

Meer manskappe, so het hy beweer, kon hy nie afstaan nie.¹⁴

Vervolgens het genl. Botha op die 19de genl. Andries Cronjé en die Vrystaatse offisiere in hul stellings by Potgietersdrif ontmoet. Sy bedoeling was blykbaar om ook van die Bo-Tugela af versterkings te probeer kry. Na samesprekings met die Vrystaatse offisiere het dit egter vir hom duidelik geword dat hy geen versterking van die Vrystaters kon verwag nie, want die vyand het oor 'n sterk berede mag beskik en het reeds bewegings in die rigting van die Bo-Tugela onderneem. Die Boere mag aan die Bo-Tugela moes dus sterk genoeg bly om aan enige gebeurlikheid in die sektor die hoof te kan bied.¹⁵ Botha het die Vrystaatse offisiere toe versoek om elke dag verkennings patrollies in die rigting van die vyandelike stellings uit te stuur wat hulle betyds van 'n aantog van die vyand sou kon

¹² K.G. 337 (6) p. 79.

¹³ *Ibid.* p. 88.

¹⁴ *Ibid.* p. 94. Vgl. ook Leyds 713, Telegramme nos. 8 en 34 d.d. 23 Des. 1899.

¹⁵ K.G. 337 (6) p. 88, en Leyds 713, Telegram no. 23 d.d. 20 Des. 1899.

verwittig. As bespeur sou word dat die Engelse in die rigting van die Bo-Tugela trek, soos genl. Cronjé verwag het dat Buller sou doen, moes hy dadelik aan Botha kennis daarvan gee. Laasgenoemde sou hulle dan van Colenso af in die rug aanval. Verder het genl. Botha die Vrystaatse offisiere dit op die hart gedruk om nie toe te laat dat die vyand die hoogtes tussen die Groot en Klein Tugela (nl. Swartkop, Spearman's Hill en Mount Alice) in besit kry nie, want van die hoogtes af kon die Engelse Potgietersdrif, domineer en die Vrystaatse kommando's by Potgietersdrif in 'n baie netelige posisie plaas. Aangesien die Vrystaatse kommando's by Potgietersdrif te swak was om al die driewe aan die Bo-Tugela behoorlik te beskerm, het Botha ook onderneem om die kommando Middelburg en 300 man van die kommando Johannesburg daarheen te stuur om hulle te versterk.¹⁶

Ten slotte het Botha by die Kommandant-generaal daarop aangedring om ernstige pogings aan te wend om Ladysmith te probeer inneem

sodat die Boere mag wat Ladysmith beleër het, vrygestel kon word om hul maats aan die Tugela te kom help. Hy het aan die hand gedoen dat daar elke nag loopgrawe of slote nader aan Ladysmith gegrawe en beset moes word, totdat die dorp so nou omsingel sou wees dat dit voortdurend met 'n geweldige swaar geweer- en kanonvuur bestryk kon word wat die vyand sou dwing om te kapituleer.¹⁷ Ook die waarnemende Kommandant-generaal, S. W. Burger, wat ondertussen op uitnodiging van genl. Botha na Colenso gegaan en laasgenoemde met die inspeksie van die verskillende posisies aan die Tugela gehelp het, het die gedagte ondersteun dat 'n plan uitgewerk moes word om Ladysmith onverwyld tot 'n val te bring. Dit was, so het Burger aan kmdt.-genl. P. J. Joubert meegedeel, die begeerte van die hele burgermag aan die Tugela en daar sou honderde wees wat hulle as vrywilligers vir so 'n poging sou aanmeld –

¹⁶ Leyds 713, Telegram no. 23 d.d. 20 Des. 1899.

¹⁷ K.G.337(5) p. 29.

soveel dat die poging slegs en verkieslik met vrywilligers deurgevoer sou kon word.¹⁸

Botha en Burger het die posisies aan die Bo-Tugela 'n paar dae later weer ondersoek en op 27 Des. 1899 nog 'n onderhoud met genl. A. P. Cronjé gevoer. Laasgenoemde het toe onderneem om die berg posisie tussen die Groot en Klein Tugela (Swartkop, Spearman's Hill en Mount Alice) te beset. Daarvandaan af sou hy nie alleen in staat wees om die vyand die weg na die Bo-Tugela te versper nie maar ook om die Engelse in die linkerflank aan te val as hulle dit sou waag om 'n aanslag op die Boere stellings by Colenso te onderneem. Voorts het genls. Botha en Burger bepaal dat kmtd. B. J. Viljoen met die hele kommando Johannesburg na die samevloeiing van die Groot en Klein Tugela moes beweeg en teenoor die driewe aldaar moes stelling neem. Die kommando Middelburg wat op papier 1 400 man gemonster het, en die kommando Bethal van 400 man moes die kommando Standerton op

Hlangwane vervang.¹⁹ Laasgenoemde kommando sou verplaas word na die posisie wat die kommando Middelburg ten ooste van die kommando Johannesburg beset gehad het.²⁰ Die voorgestelde verplasing van 'n deel van die Vrystaatse mag onder genl. A. P. Cronjé na Swartkop, Spearman's Hill en Mount Alice wat op die suidelike wal van die Tugela teenoor Potgietersdrif gelê het, het dit noodsaaklik gemaak om aandag te skenk aan die pont by Potgietersdrif. Die kables van die pont, wat gebruik sou moes word om lewensmiddele aan die kommando's op die suidelike oewer te verskaf, was nl. baie verweer. Gevolglik het genl. Burger 'n paar nuwe kables bestel en ook gevra dat roeiers vir die skuit by die drif verskaf moes word, sodat daar gereeld lewensmiddele en ander krygs kommissariaat oor die rivier gebring kon word om genl. Cronjé se manskappe op die suidelike oewer van die nodige te voorsien.²¹ Daar

¹⁸ K.G. 337 (8) p. 106, Telegram d.d. 28 Des. 1899.

¹⁹ *Ibid.* p. 103, Telegram d.d. 28 Des. 1899.

²⁰ Sien Preller 10, Brieweboek C, p. 59.

²¹ K.G. 337 (8) p. 90, Telegram d.d. 28 Des. 1899.

is toe deur die Staatssekretaris in Pretoria aan die departement Publieke Werke opdrag gegee om 500 voet nuwe ysterkabel en twee roeirieme van Johannesburg af na Colenso te stuur met die oog op die inrigting van 'n goeie pontdiens by Potgietersdrif.²²

Genl. Botha was daarvan oortuig dat die verwagte Britse aanval op sy stellings spoedig sou plaasvind. Hy het die aanval in die nag verwag en het dus die uiterste waaksaamheid betrag.²³ Nie alleen het hy op 18 Des. die vyandelike stellings persoonlik gaan verken²⁴ en ook voortdurend verkenningss patrollies oor die rivier gestuur nie, maar op 19 Des. 1899 het hy aan W. M. Edwards, een van sy knapste verkenners, die stigting opgedra van 'n spesiale spioen korps van 50 man. Hulle moes met Edwards as hoof en onder Botha se persoonlike bevel hulle uitsluitlik daarop toelê om op hoogte van die vyand se planne en bedrywighede te kom. Die lede van die korps is

persoonlik deur Botha gekeur, aangesien hy dubbel seker wou maak dat net persone daarin opgeneem word wat aan al die vereistes deur hom vir goeie verkenners gestel, beantwoord het. Hulle is voorsien van goeie, sterk perde en verkykers, sodat hulle hul werk ten beste kon verrig, en was reeds voor die end van 1899 in die veld.²⁵

Die lede van hierdie “scouts corps” soos dit algemeen genoem is, sowel as ander verkenners wat gereeld oor die rivier gegaan het om vas te stel wat die vyand doen, het hulle op energieke wyse van hul taak gekwyt en verskeie botsings met die Britse verkenners en voorposte ten suide van die Tugela gehad. So bv. het 'n groepie verkenners op 17 Des. 1899 'n vyandelike patrollie bekruip en 'n tweetal troepe asook drie perde gedood sonder dat hulle self enige verliese gely het.²⁶ Drie dae later het 'n ander groepie wat bestaan het uit manskappe van die kommando

²² *Ibid.* p. 119, Telegram d.d. 29 Des. 1899.

²³ Vgl. Leyds 713, Telegram no. 16 d.d. 17 Des. 1899.

²⁴ Vgl. *Ibid.* Telegram no. 3 d.d. 18 Des. 1899.

²⁵ Vgl. Preller 10, Brieweboek band III deel II (b), p. 20, K.G. 337 (5) p. 95, en Leyds 713, Telegram no. 7 d.d. 31 Des. 1899.

²⁶ Leyds 713, Telegram no. 2 d.d. 17 Des. 1899.

Standerton, 'n vyandelike patrollie bestorm en verdryf. 'n Drietal van die vyand asook drie perde is gedood en nog vier opgesaalde perde deur die paar Standertonners gebuit wat self geen verlies te betreur gehad het nie.²⁷ Met dagbreek die 21ste het die verkenningskorps gevorder tot binne sig van die Britse kamp by Chievely en op die Britse voorposte losgebrand.²⁸ Drie dae later het hulle twee offisiere van die South African Light Horse, kapt. Grenfell en kapt. Crockwood, gevange geneem en 'n twaalfstal perde gebuit.²⁹ Op die 30ste weer was Edwards se spioen korps in 'n botsing gewikkel met 'n vyandelike mag van 250 voetgangers en 25 perderuiters wat hulle probeer voorlê het met die klaarblyklike doel om hulle in die pan te hak. Edwards se kêrels het hulle kranig gedra en die vyand na 'n kort geveg na hul kamp verwilder. Minstens twee van die vyandelike troepe is hierby gedood sonder dat die Boere

²⁷ *Ibid.* Telegram no. 9 d.d. 20 Des. 1899.

²⁸ *Ibid.* Telegram no. S d.d. 21 Des. 1899.

²⁹ Leyds 746 (d) p. 19, Heliogram van kapt. Pretorius aan maj. Wolmarans, d.d. 24 Des. 1899.

enige ongevalle opgedoen het.³⁰ Twee dae later het die “scouts corps” sy eerste ongeval opgedoen toe Harry Campbell van Braamfontein swaar gewond is tydens 'n skermutseling met 'n Britse verkenningspatrollie wat die Boere in 'n koppie voorgelê en onverwags onder vuur geneem het. Edwards se manne het egter daarin geslaag om die vyand na hul kamp te verjaag voordat hulle meer skade kon veroorsaak.³¹ Gedurende die middag het daar 'n kort geveg losgebrand tussen die burgers van die kommando Swaziland en 'n vyandelike afdeling wat hom te na aan die posisie van die Swazilanders gewaag het. Volgens genl. Botha is etlike van die vyand buite geveg gestel terwyl die Boere geen verliese gely het nie.³² Op 3 Jan. 1900 was daar weer 'n botsing tussen 'n groepie burgers en 'n Britse patrollie en is twee van die Britse troepe neergeskiet.³³

³⁰ Leyds 713, Telegram no. 7 d.d. 31 Des. 1899.

³¹ Leyds 714, Telegram no. 18 d.d. 1 Jan. 1900.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.* Telegram no. 26 d.d. 4 Jan. 1900.

Ten spyte van hul intensiewe bedrywighede kon die verkennings patrollies nie ontdek wat Buller se planne was of waar sy volgende hou sou val nie. Die Britse troepe het hulle nl. redelik stil gedra. Af en toe het hulle die burgers wel die skrik op die lyf gejaag, bv. op die aand van 30 Des. 1899 toe die troepe skielik 'n hewige geweervuur teenoor die posisie van die kommando Ermelo geopen het,³⁴ maar origens was hulle rustig. Die enigste ontdekking van belang wat Botha en sy verkenners dan ook gedoen het, was dat twee van die vier groot skeeps kanonne wat op hoë onderstelle op die koppie by die vyandelike kamp gepryk het, verdwyn het. Waarheen hulle verplaas was, kon egter nie vasgestel word nie.³⁵ Botha het dit aan die Kommandant-generaal gerapporteer maar in 'n ander telegram ook duidelik aan hom te kenne gegee dat hy nie daaruit moes aflei dat die vyand besig was om pad te gee nie. Die vyandelike kamp het inteendeel eerder groter geword as

³⁴ Sien Leyds 713, Telegram no. 7 d.d. 31 Des. 1899.

³⁵ *Ibid.* Telegram no. 7 d.d. 31 Des. 1899.

kleiner en uit die hoeveelheid goedere wat daaglik per trein daarheen aangevoer is, was dit duidelik dat die vyand nie aan padgee gedink het nie.³⁶

Anders as die Boere wat soos bo aangetoon telkens verkennings patrollies oor die Tugela gestuur het om die Engelse te bespied, het Buller nie veel moeite gedoen om deur verkenners vas te stel wat in die Boere laers gaande was nie maar hom daarmee vergenoeg om die Boere stellings daaglik onder die vuur van sy vlootgeskut te hou. Oor die uitwerking van die kanonvuur is die getuienis uiteenlopend. Uit die werke van sommige ooggetuies, o.a. J. F. Naude, B. J. Viljoen en L. E. Krause, kry mens die indruk dat die sowat 200 bomme wat daaglik deur die vyand op die Boere posisie afgevuur is, die burgers nie veel gehinder het nie, sodat hulle voldoende tyd gekry het vir ontspanning. Die het bestaan uit swem, hengel, lees en kamp speletjies. Daar moes net gereeld iemand op wag bly om die Engelse kanonne dop te hou. As die

³⁶ K.G. 337 (8) p. 186, Telegram d.d. 30 Des. 1899.

wag dan skreeu “aspaai!” of “daar blits hy!” het die burgers hulle gou na hul loopgrawe gehaas of op die grond platgeval totdat die bom ’n half-minuut later grondgevat het; dan het hulle maar weer opgestaan en met hul bedrywighede voortgegaan asof daar geen gevaar gedreig het nie. Hulle het glo gou aan die bombardemente gewoon geraak en het naderhand begin om die bomme wat nie ontplof het nie en digby hulle geval het, agterna te sit as hulle teen die helling afrol om die “Boesmantjies” – soos hulle die groot liddiet bomme genoem het – te vang. Daar was, so verklaar Naude, tyd vir allerlei grappe.³⁷ Die Boere het selfs allerhande prettige boodskappe aan die Engelse oorkant die rivier gesein soos “How is Mr. Buller to-day?”, “What has Mr. Buller done that Roberts is coming out?” en “How’s Mr. Buller? When is he coming for his next hiding?” En hierop het die Engelse dan in

³⁷ Vgl. J. F. Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 76-82; B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 48; L. E. Krause, *Anglo-Boer War*, hoofstuk XI; C. J. Barnard, *Generaal Louis Botha op die Natalse Front*, p. 74.

pittige taal geantwoord.³⁸ Volgens verskillende getuies was hierdie tydperk van stille aan die Tugela na die slag van Colenso inderdaad ’n tyd van vreugde en plesier.

Ook in die Britse kamp het daar gedurende hierdie tydperk vrolikheid geheers. Dit was ’n tyd van brood en spele. Die kos van die soldate was uitstekend – ’n pond vars vleis en ’n kwart pond spek is elke dag aan elke soldaat uitgereik, asook brood, kaas, ertappels en tee of koffie, en dikwels ook lemmetjiesap. Op Kersdag en die dag daarna was daar sowel in die kamp by Chieveley as die by Frere sport aan die gang. Volgens, Julian Symons

“The programme included cutting the lemon, tent pegging and tug-of-war, as well as horse, mule and donkey races. The men threw stones for prizes at bottles hung in rows, ran races in their stockinged feet, and wrestled on horseback stripped to the waist. The atmosphere was that of a fair, rather than of any

³⁸ Julian Symons, *Buller’s Campaign*, pp. 177 en 187.

army at war a few miles from the enemy. In frizzling heat a band of sailors made the rounds, led by one on horseback carrying the Union Jack who was followed by two seated on a gun carriage, representing John Bull and Kruger.”³⁹

Volgens die amptelike berigte wat genl. Louis Botha aan die Kommandant-generaal versend het, het dit egter nie so jolig in die Boere laer toegegaan as wat Sandberg, Naude en die ander ooggetuies voorgee nie. Die Britse kanonvuur wat nie deur die Boere se veldgeskut beantwoord is nie omdat die Engelse skeeps kanonne buite trefafstand gestaan het, was effektief en het die lewe vir die burgers in die loopgrawe weldra ondraaglik gemaak. Wel het hulle geen lewens verlies veroorsaak nie maar die bomme het tog so gevaarlik naby die loopgrawe geval dat niemand dit kon waag om hom daar te roer nie. As iemand in die loopgrawe probeer regop kom het, het die kanonne spoedig op hom losgebrand en hul bomme so na aan die loopgrawe geplant dat hy

³⁹ *Ibid.* p.186.

dadelik weer moes gaan lê.⁴⁰ Op 8 Jan. 1900 het een van die bomme selfs binne in die “sloot positie” ontplof en ’n viertal burgers van Boksburg, nl. C. J. Coetzee, J. H. Coetzee, P. J. Coetzee en S. J. Steyn, gewond.⁴¹ Die gevolg was dat die burgers dit net snags wanneer die donker hulle vir die vyand bedek het, kon waag om die nat, modderige slote te verlaat ten einde litte te rek en vir hulle kos uit hul laertjies te gaan haal, want bedags was hulle aan ’n al te hewige vyandelike vuur blootgestel.⁴² Van die 29ste af het die Engelse die Boere loopgrawe egter ook snags begin bombardeer en dit daarmee vir die burgers nog moeiliker gemaak om uit die loopgrawe uit te kom.⁴³

Die voortdurende onaktiewe lewe in die loopgrawe en slote het die lewe vir die burgers onuit-

⁴⁰ Vgl. K.G. 337 (5) p. 29.

⁴¹ Leyds 714, Telegram no. 35 d.d. 8 Jan. 1900.

⁴² Leyds 713, Telegram no. 6 d.d. 19 Des. 1899; J. F. Naude, t.a.p., pp. 7 6 w.

⁴³ Leyds 713, Telegram no. 9 d.d. 29 Des. 1899; K.G. 337 (8) p. 181, Telegram d.d. 30 Des. 1899.

houbaar gemaak.⁴⁴ Genl. Botha het dit voorsien en daarom het hy hom reeds op 18 Des. 1899 genoodsaak geag om die Kommandant-generaal te versoek om aan hom 'n kanon te verskaf waarmee hy die Britse verdraende geskut sou kon dwing om tot buite trefafstand van die Boere stellings terug te val.⁴⁵ Hy het die oog gehad op een van die Creusot vesting kanonne wat by Ladysmith was. Van die plat berg af waaroor die wapad van Colenso af na Ladysmith toe geloop het, sou, so het hy aan die Kommandant-generaal berig, dit in 'n posisie wees om die vyandelike kanonne te dwing om te retireer en dan sou sy burgers by die rivier die bewegingsvryheid kry wat hulle nodig geag het.⁴⁶ Maj. J. L. Pretorius het egter gevoel en Botha ook oortuig dat 'n maxim-kanon van meer nut sou wees as 'n vesting-kanon, aangesien laasgenoemde so moeilik was om te verskuif. Hy was ook van oordeel dat 'n vesting-kanon net meer Engelse skeepse kanonne na die

⁴⁴ K.G. 337 (8) p. 181; Leyds 713, Telegram no. 6 d.d. 19 Des. 1899.

⁴⁵ Leyds 713, Telegram no. 18 d.d. 18 Des. 1899.

⁴⁶ Sien K.G. 337 (5) p. 29.

Tugela toe sou aansuig en dus die teenoorgestelde uitwerking sou he as wat Botha in gedagte gehad het.⁴⁷ Botha se offisiere sowel as sy burgers wat daaglik onder die Britse bombardemente moes deurloop, het die sienswyse egter nie ondersteun nie en op 2 3 Des. 1899 eenparig besluit dat 'n vesting-kanon aan hulle afgestaan moes word waarmee hulle die vyandelike kamp en perde kon beskiet, die vyandelike patrollies wat, vergesel van “groot geskut”, daaglik teen hulle uitgetrek het, kon terugdryf en die vyand kon dwing om sy verdraende skeepse kanonne tot buite bereik van die Boere stellings terug te sleep.⁴⁸ Ten spyte van teenkanting van wnd. kmdt.-genl. S. W. Burger wat nie oortuig was van die nut van 'n vesting-kanon by Colenso nie en blykbaar vir die veiligheid daarvan gevrees het,⁴⁹ het die krygsraad by Colenso op 2 Jan. 1900 weer besluit dat die groot Creusot-kanon wat in kmdt. Nel se posisie by Ladysmith gestaan het, na Colenso gebring moes

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Sien K.G. 337 (7) p. 49.

⁴⁹ Vgl. K.G. 337 (8) p. 106, Telegram d.d. 28 Des. 1899.

word.⁵⁰ Die besluit is ondersteun deur genl. Botha wat reeds op 30 Des. 1899 weer aangedring het op die versending van die vesting-kanon na Colenso.⁵¹ Gedurende die volgende paar dae het hy selfs reëlings getref vir die plasing van die kanon en die bou van 'n verskansing uit sandsakke om dit te beskerm.⁵² Aan sy versoek is egter nie gevolg gegee nie en van die verskuiwing van die vesting-kanon na Colenso het dus niks tereggekom nie.

Die feit dat die vyand niks meer gedoen het as om Botha se stellings van ver af te bombardeer en die burgers af en toe met 'n vals alarm die skrik op die lyf te jaag nie, het die Boere mettertyd laat wonder of daar nog 'n groot leër voor hul stellings gelê het en of hulle nie met 'n lee kamp te doen gehad het nie. 'n Franse offisier wat by Colenso was en die Britse kamp met die aanbreek van die nuwe jaar gaan bespied het, het pres. Kruger selfs

verseker dat die Britse leër by Colenso uit nie meer as 5,000 man bestaan het nie ofskoon die Britse kamp nog net so groot was as met die slag van Colenso, klaarblyklik om die Boere te verskalk.⁵³ Hierdie rapport het by die Boere 'n vermoede gewek dat Buller besig was om sy leër ongemerk van Colenso af terug te trek en na Kaapstad te stuur met die doel om die Republieke deur die Kaapkolonie binne te val.⁵⁴

Veral pres. Steyn het groot waarde aan die rapport geheg. Sy mening was dat die troepe wat van Colenso af teruggetrek is, teenoor Colesberg gekonsentreer sou word en dat die Boere mag by Colesberg dus aansienlik versterk moes word. Met die oog daarop het hy hoofkmdt. M. Prinsloo beveel om hom gereed te hou om met die kommando Kroonstad vanuit Natal na die suidelike grens van die Vrystaat te vertrek wat deur groot vyandelike magte bedreig was. Pres. Kruger het hiervan aan kmdt.-genl. Joubert en ook aan genl. Louis Botha kennis gegee en hulle gevra

⁵⁰ Preller vers. 12, Telegram kopieboek B, p. 27.

⁵¹ K.G. 337 (8) p. 108, Telegram d.d. 29 Des. 1899.

⁵² Sien K.G. 338 (1) p.112, K.G. 338 (2) p. 18, en Leyds 714, Telegram no. 3 d.d. 4 Jan. 1900.

⁵³ Vgl. Leyds 714, Telegram no. 27 d.d. 3 Jan. 1900.

⁵⁴ Vgl. *Ibid.* Telegram no. 26 d.d. 2 Jan. 1900.

wat hulle gedink het van die gerug dat die Engelse besig was om hul troepe van Colenso af terug te trek.⁵⁵ As dit waar was, moes Botha in oorlog met sy krygsraad planne beraam om die Engelse wat nog by Colenso was, in die nag te omsingel en met die aanbreek van die dag van alle kante af aan te val en tot oorgawe te dwing. Hy moes egter eers vooraf deur bekwame en betroubare spioene laat vasstel hoeveel Engelse daar wel in die kamp was en aan hom, die President, laat weet wat die krygsraad besluit het.⁵⁶

Botha se antwoord was dat die vol Tugela dit vir die Boere baie moeilik gemaak het om te bepaal wat die vyand doen, en dat niks met sekerheid gesê kon word aangaande die rapport van die bovermelde Franse offisier nie. Die vyand het die oggend (4 Jan. 1900) nog “groote verkenningen” gedoen maar hy, Botha, het reeds bemerk en aan die Kommandant-generaal gerapporteer dat twee van die vyand se groot kanonne verplaas of weggeneem is, en het self ’n vermoede gehad dat

’n deel van Buller se troepemag met grofgeskut na die Kaapkolonie toe teruggestuur is. Sodra die rivier weer tot sy normale vlak gedaal het, sou hy ’n burgermag uitstuur om die spoorlyn na Durban in die rug van die Engelse op die breek ten einde hulle op die wyse uit te lok en aan te val.⁵⁷

Hoofkmdt. Prinsloo en die 500 burgers van Kroonstad sou dan ook seker na Colesberg teruggetrek gewees het as daar nie ondertussen verwikkelinge plaasgevind het wat aangetoon het dat daar nog ’n sterk Britse mag oorkant die Tugela gelê het nie, en as hoofkmdt. Prinsloo nie daarop aangedring het dat die posisies van die kommando Kroonstad wat sowat 3 myl lank was, eers deur ’n toereikende aantal Transvaalse burgers beset word voordat hy dit ontruim nie.⁵⁸

2. BESLUIT VAN DIE BOERE OM PLATRANDE AAN TE VAL

In die tussentyd het die langdurige beleg van Ladysmith nie net vir die Engelse nie maar ook

⁵⁵ *Ibid.* Telegramme nos. 25 en 27 d.d. 3 Jan. 1900.

⁵⁶ Vgl. Leyds 714, Telegram no. 27 d.d. 3 Jan. 1900.

⁵⁷ *Ibid.* Telegram no. 26 d.d. 4 Jan. 1900.

⁵⁸ *Ibid.*, Telegram no. 32 d.d. 4 Jan. 1900.

vir die Boere 'n nagmerrie geword. Die burgers om die dorp was siek en sat van die eentonige lewe van wagstaan en voortdurende bombardemente wat geen sigbare resultate opgelewer het nie, en het in toenemende getalle hul stellings verlaat. Ook hul aanvoerders was onrustig – in die eerste plek pres. Kruger. Hy het besef dat die hele beleg eintlik tot voordeel van die Engelse gestrek het. Solank as wat daar sterk Boere magte om Ladysmith en die ander beleërde dorpe in Britse gebied saamgetrek was, het die Engelse groot troepe versterkings na Suid-Afrika toe aangevoer met die oog op 'n nuwe offensief teen die Republieke. As krygsman het hy begryp dat dit nie ongemolesteerd toegelaat kon word nie en dat die enigste beleid wat die Boere kon volg, was om met so min versuim as moontlik self 'n aansienlike mag byeen te bring om teen die Britse versterkings in te werp. Die enigste oord waar so 'n mag vandaan gekry kon word, was van die beleërde dorpe en wel in die eerste plek van Ladysmith af, waar die keur van die Boere krygsmag feitlik werkloos gelê het, besig om die Britse troepe in 'n staat van beleg te hou. Dit was

dus noodsaaklik om ten spoedigste 'n end aan die beleg van die dorpe, en wel ten eerste van Ladysmith, te maak. Met die oog daarop het die President, blykbaar aangespoor of minstens sterk ondersteun deur die vurige Staatsprokureur, Jan Smuts, op Nuwejaarsdag 1900 die volgende telegram aan die Kommandant-generaal by Ladysmith gestuur:

“De geheele troepenmacht der twee republieken liggen nu vast op zekere punten alwaar zij de thans in Zuid Afrika aanwezige macht van den vijand bedwingen. Het schijnt echter maar te waar dat aanzienlijke versterkingen voor den vijand aan het komen zijn of nog verzonden zullen worden. Zoo deze in een groot macht op een nieuw punt aanvallen, moeten wij ook een aanzienlijke macht vrij en disposabel hebben om daar tegen te stellen. Waar die macht moet verkregen worden, weet ik niet, tenzij te Ladysmith. Het komt mij nl. voor dat wij nu niet langer een geduchten aanval op den Platten rand ten zuiden van Ladysmith moeten uitstellen. Ladysmith die

thans om zoo te zeggen den bloem onzer manschappen en artilleriemacht vasthoudt, moet vallen voordat de vijand met zijne versterkingen een nieuwe voorwaartsche beweging begint; en zoo onze manschappen eenmaal in bezit van den platten rand zijn, en onze kanonnen zonder verwijl erop getrokken worden en een onafgebroken bombardement op de Engelsche kampen en forten van daar plaats heeft, dan zal het garnizoen verplicht zijn of de witte vlag te hijschen of uit te trekken. Meer dan een kriegsraad heeft tot den aanval besloten, maar om een of ander reden is die nog nooit geprobeerd. Generaal Burger was met generaal Prinsloo overeengekomen over de wijze van aanval toen de slag te Colenso plaats vond en de aanval dus weer op de langebaan werd geschoven. Laat er toch nu geen verder verzuim plaats hebben. Al zal de aanval wat bloed kosten zoo zal daardoor nog veel grooter bloedvergieting worden voorkomen. Misschien kan u overste Trichardt er

toe overhalen den aanval te leiden. Ik bid u toch aan deze zaak spoedig iets te doen.”⁵⁹

Hierdie wenk van die President is van verskillende kante af toegejuig. Regter Kock het van Wasbank af gesein dat dit moontlik en raadzaam was om die dorp spoedig aan te val. Die burgers was reeds so moeg van die lang beleg dat hulle van die front af weggeloop het. Ongeveer 10% was met verlof maar hy het geglo dat hulle dadelik weer opgekommandeer moes word met die oog op die aanval.⁶⁰ Die Hoof van Weë het die President se telegram van harte verwelkom. Sy standpunt was egter dat owerste Trichardt nie as aanvoerder benoem moes word nie, want “de man bezit geen voldoende vertrouwen na Colenso slag” en “schijnt niet erg dapper geweest te zijn.”⁶¹ Die blyste van almal was egter genl. Louis Botha. Hy het aan die President gesein dat hy sy

⁵⁹ Sien Leyds 714, Telegram no. 7 d.d. 1 Jan. 1900, opgestel deur staatsprokureur J. C. Smuts vir Staatspresident.

⁶⁰ *Ibid.* Telegram no. 25 d.d. 2 Jan. 1900.

⁶¹ Sien *Ibid.* Telegram no. 4 d.d. 3 Jan. 1900.

“hartelike en warme instemming” met die sienswyse en woorde van die President wil betuig.

“Wij die hier voor op het brandpunt staan en die tot werkeloosheid gedwongen zijn doordat wij geen manschappen kunnen missen uit onze posities hier, wij zijn er diep van doordrongen dat elk oogenblik zelfs dat wij wachten om handelend op te treden tegen vijand van onberekenbare schade voor ons zijn. Juist nu vooral, nu voordat de Engelsen versterkt worden zoowel in aantal als zedelijk door de komst van Lord Roberts en Lord Kitchener, is het onze tijd!”

As Ladysmith geval het, kon die so hoog nodige versterkings na Colenso en na die Kaapkolonie toe gestuur word. Dan sou die Boere mag by Colenso ook in staat wees om die vyand te omvleuel, die verbindingsweë in sy rug geheel en al te vernietig en die aanvoer van proviand vir Buller se reuse leër volkome te ontwig.⁶²

Ook kmdt.-genl. Piet Joubert wat al weer terug by sy hoofkwartier by Ladysmith was, ofskoon hy nog nie sodanig herstel het dat hy weer kon perdry nie, het die President se telegram van harte verwelkom. Die President se sienswyse het volkome ooreengestem met sy eie. Trouens pas na sy terugkoms by sy hoofkwartier by Ladysmith het hy hoofkmdt. Prinsloo en die Vrystaatse en Transvaalse krygsoffisiere byeen-geroep en aan hulle voorgestel om Platrand in te neem. Die offisiere, veral die kommandante van Winburg en Vryheid, het egter soveel besware gekoester dat daar van sy plan afgesien is. Daar is toe besluit dat elke kommando na eie bevinding nader aan Ladysmith stelling moes neem en hom daar moes ingrawe. So sou Ladysmith doodgewurg word. Die Kommandant-generaal het met ywer gewerk om die uitvoering van die besluit te vergemaklik deur grawe, pikke, byle, breekysters, lee sandsakke en ander materiaal wat nodig was om skanse mee te maak, byeen te kry en ter beskikking van die onderskeie kommando's te stel. Ten spyte van sy pogings is die ideaal om Ladysmith met

⁶² Leyds 714, Telegram no. 29 d.d. 2 Jan. 1900.

meer krag te verwurg egter nie verwesenlik nie. Geen kommandant het kans gesien om nader aan die dorp stelling te neem nie en die beleg het dus maar op die ou voet voortgegaan.⁶³

Die President se wens in die bo aangehaalde telegram vervat, het kmdt.-genl. Joubert die vrymoedigheid gegee en hom tewens die plig opgelê om die saak weer eens by die krygsraad aanhangig te maak. Met die oog daarop het hy die offisiere dadelik weer vir 'n breë krygsraads vergadering byeengeroep – aan Sandspruit, naby hoofkmdt. Prinsloo se laer ten weste van Ladysmith. Hier het op 3 Jan. 1900 'n 43-tal Transvaalse en Vrystaatse offisiere byeengekom. Teenwoordig was die Kommandant-generaal, hoofkmdt. M. Prinsloo, die Transvaalse generaals S. W. Burger en ID. J. E. Erasmus, die hoof van die Transvaalse Staatsartillerie (lt.-kol. S. P. E. Trichardt), ses Vrystaatse kommandante of waarnemende kommandante (t.w. C. Nel van Kroonstad, C. J.

de Villiers van Harrismith, H. Theunissen van Winburg, H. de Wet van Kroonstad, A. J. Bester van Heilbron en H. A. Truter van Vrede), sewe Transvaalse kommandante of waarnemende kommandante (t.w. J. L. Grobler van Carolina, C. J. Spruyt van Heidelberg, M. P. Taute van Lydenburg, A. Greyling van Wakkerstroom, B. C. Hattingh van Utrecht, Salmon Grobler van Vryheid en wnd. kmdt. Paul Krantz van die Duitse korps), dertien Vrystaatse veldkornette en assistent-veldkornette (t.w. H. J. Viviers, B. Wessels en M. Wessels, almal van Winburg, Brink, Hoffman, A. L. Thring, Odendaal en D. Botha, almal van Kroonstad, Jan Celliers, Z. Neethling en Roux, almal van Heilbron, en G. P. Pretorius en J. van Rooyen, albei van Harrismith) en twaalf Transvaalse veldkornette en assistent-veldkornette (nl. J. G. Meyer van Heidelberg, Manie Botha van Carolina, G. J. Beukes van Wakkerstroom, P. J. Truter van Utrecht, F. D. Moolman, B. J. de L. Badenhorst, B. E. A. Rabe en Nel, almal van Vryheid, F. C. Esterhuysen, L. J. E. Opperman en P. L. Uys, almal van Pretoria, en L. J. C. du Toit

⁶³ K.G. 352 (iii), Briewe kopieboek no. 2 p. 98, Brief van Kmdt. genl. aan Staatspres., d.d. 4 Jan. 1900.

van Krugersdorp) asook P. R. Viljoen wat as adviseur opgetree het.

Nadat die vergadering met gebed geopen en die President se telegram voorgelees is, het die Kommandant-generaal die woord geneem. Hy het die noodsaaklikheid beklemtoon om Ladysmith sonder verdere uitstel tot oorgawe te dwing – 'n gedagte waarmee almal ingestem het. Na 'n algemene bespreking van die aangeleentheid is besluit om in ooreenstemming met die President se wens 'n algemene aanval op Platrand te loods. Die volgende voorstel, ingedien deur genl. Burger en gesekondeer deur genl. Erasmus, is toe met byna algemene stemme aanvaar:

(a) Dat die Vrystaatse kommandante Theunissen en De Villiers en die kommandante van die Transvaalse kommando's Utrecht en Vryheid met hul burgers Platrand sou bestorm en inneem. Hulle sou bygestaan word deur die burgers van vk. Celliers van Heilbron en vk. Botha van Kroonstad asook 'n veldkornetskap uit elk van die kommando's Wakkerstroom, Heidelberg en Krugersdorp.

(b) Terselfdertyd sou genl. Erasmus met sy burgers, bygestaan deur die kommando's Lydenburg en Carolina, Ladysmith vanuit die noorde en ooste aanval. Ook elders sou soveel bewegings as moontlik gemaak en so na as moontlik na die vyandelike stellings toe ingedring word met die doel om die aandag van die vyand van Platrand af te trek en dit soveel te verdeel as wat moontlik was.

(c) Dat die aanvalle deur 'n algemene bombardement ondersteun sou word. Daarom moes die offisiere by die kanonne in oorleg met die offisiere wat die onderskeie aanvalle moes lei, bepaal waar elke kanon geplaas moes word.⁶⁴

Die uur en dag van die aanval is nie deur die krygsraad vasgestel nie. Dit sou later bepaal word. Uit 'n brief wat kmdt.-genl. Joubert die volgende dag aan pres. Kruger gerig het, is dit duidelik dat

⁶⁴ Sien K.G. 353, folio's 88-90, Krygsraads notule, d.d. 3 Jan. 1900.

dit die volgende Saterdag, 6 Jan. 1900, sou plaasvind.⁶⁵

3. PLATRANDE EN SY SKANSE

Van die begin van die beleg van Ladysmith af het die Boere besef dat Platrand die sleutel tot die dorp en sy verdediging stellings was en dat, as hulle dit kon bemeester, Ladysmith en sy garnisoen hulle weldra soos 'n ryp appel in die skoot sou moes val. Immers die lang, plat rant wat oor 'n afstand van $2\frac{1}{4}$ myl van oos na wes uitgestrek en die hele suidelike aansig van Ladysmith gedek het, was nie verder as 3,000 treë van die middel van die dorp af geleë nie. Van die kruin af wat sowat 600 voet bokant die omliggende vlakke en die dorp uitgetroon het, kon dus nie alleen met Mausers tot in die dorp geskiet word nie maar elkeen van die Britse stellings om die dorp in die rug of in die flank met artillerievuur bestryk en onhoudbaar gemaak word.

⁶⁵ Sien K.G. 352 (iii), Briewe kopieboek no. 2 p. 98, Brief van Kmdt.-genl. aan Staatspres., d.d. 4 Jan. 1900.

Vanuit Bestersvallei in die suide besien, het die rant drie boggels vertoon wat na vorentoe uitgebuig het. Die westelike hiervan het die deel van die rant ingesluit wat algemeen as Wagon Hill bekend was. Die kruin van die deel van die rant was uiters 900 treë lank en gemiddeld maar slegs sowat 300 treë breed. Dit was in twee plat pieke verdeel wat deur 'n smal nekkie van mekaar geskei was. Die westelike van die twee pieke, bekend as Wagon Point, het die verste westelike punt van Platrand gevorm. Dit was baie steil – ofskoon nie onklimbaar steil nie – en enigsins laer as die oostelike piek. Laasgenoemde was eintlik die sleutel tot Platrand omdat dit vanweë sy hoogte nie alleen die hele Wagon Hill beheers het nie maar tewens die hele oostelike deel van Platrand wat as Caesar's Camp bekend was. Van die kruin af was die uitsig op die suidelike helling van Wagon Hill deur 'n bergpunt versper sodat die deel van die rant ongemerk vanuit die suide beklim kon word. Ook het daar aan die kant 'n diep sloot teen die helling op geloop waarvan 'n aanvallende gebruik kon maak om die kruin ongesiens te bereik.

Anders as Wagon Hill was die kruin van Caesar's Camp lank en breed. Dit het sowat twee myl lank uitgestrek en was gemiddeld 800 tot 1,000 treë breed. Daarby het die terrein van die voorste deel van die breë kruin effens opdraand na die agterste deel geloop, sodat troepe op die agterste deel van die kruin 'n skoon vuurveld oor die hele breedte van die kruin gehad het en 'n aanvaller kon beskiet sodra hy vanuit die suide op die voerpunt van die kruin verskyn het. Ook het die steil suidelike helling van Caesar's Camp geen beskutting aan 'n aanvaller gebied nie. Dit was gelyk en kon van die voet van die rant af voortdurend en op elke punt deur troepe op die voorkruin onder vuur gehou word. Bestersvallei aan die voet van die heuwel was egter deurklief met slote en klofies en bowendien redelik dig begroei met bossies en besaai met klippe sodat 'n aanvaller maklik die voet van Caesar's Camp kon bereik.⁶⁶

Ofskoon Platrand soos reeds gesê die sleutel tot Ladysmith was en in sowel die front as in die

flanke deur artillerie op Middle Hill, Bulwana-berg en Rifleman's Ridge beskiet kon word, het die Engelse met die aanvang van die beleg nie 'n besef gehad van die taktiese waarde van die heuwel nie. Hulle het die westelike deel daarvan aanvanklik glad nie eers in hul verdedigingslinie ingesluit nie. Vir die verdediging van die hele suidekant van Ladysmith wat oor 'n front van vyf myl uitgestrek het, is aanvanklik slegs sowat 1,000 troepe aan genl. Ian Hamilton, die bevelhebber in die sektor, afgestaan.

Met die geringe getal troepe was dit onmoontlik om 'n aaneenlopende linie van verdedigingswerke te bou en te beman soos aan die noordekant van die dorp gedoen is. Hamilton was dus gedwonge om hom te beperk tot die bou van enkele uiteen liggende forte wat so geposteer was dat elkeen 'n uitgestrekte vuurveld in die front en aan elke flank gehad het, sodat hy die gebied voor en tussen die forte te eniger tyd met geweervuur kon bestryk. So 'n linie kon in geval van nood met reserwetroepe vanuit Ladysmith versterk word en is dus

⁶⁶ Vgl. kaart vir die slag van Platrand hieragter.

doeltreffend geag om die vyand ten suide van Ladysmith op 'n afstand te hou.

Vir die beskerming van die oostelike deel van sy seksie het Hamilton 'n vyftal stewige forte op Caesar's Camp gebou maar vir die verdediging van die westelike seksie het hy hom vergenoeg met die oprigting van slegs twee forte. Hulle was albei ten noorde van Wagon Hill geleë, t.w. een by Highlander's Post naby die Acton Homespada en die ander op Maiden Castle. Die hele Wagon Hill was dus met die begin van die beleg van Ladysmith inderdaad onverdedig en aan die genade van die Boere oorgelewer.

Na die mislukte Boere aanval van 9 Nov. 1899 op Platrand het die Engelse egter die waarde van die heuwel in verband met die verdediging van Ladysmith leer begryp en geen gras onder hul voete laat groei om ook die onverdedigde gedeelte van Platrand effektief te verdedig nie.⁶⁷ Die gevolg was dat teen 5 Jan. 1900 die hele Platrand van punt tot punt deeglik deur die Engelse beset

en verskans was en slegs na 'n baie taai geveg wat hoë offers van 'n aanvaller sou eis, verower sou kon word.

Op Caesar's Camp het daar, soos reeds gesê, vyf deeglike vestings gestaan, van klip gebou, almal op die noordelike (of agterste) deel van die kruin, buite sig van die Boere. Die vernaamste hiervan was Manchester Fort, digby die westelike punt van die heuwel geleë, naby sy aansluiting met Wagon Hill. Sy mure was 7 voet hoog en 12 voet dik en het ruimte en skietgate gehad vir twee kompanies soldate. In sy ondergrondse magasyn kon 'n ruim voorraad ammunisie geberg word en as daar versterkings nodig was, kon dit dadelik van die hoofkwartier af ontbied word, waarmee die fort telefonies verbind was. 'n Paar honderd treë ten ooste daarvan was 'n tweede en nog 'n paar honderd treë verder ooswaarts ook 'n derde fort, net so sterk gebou dog ingerig vir slegs een kompanie soldate elk. 'n Vierde fort, nog 'n paar honderd treë verder ooswaarts, was ingerig vir 'n halwe kompanie terwyl 'n vyfde fort, enigsins swakker toegerus, naby die oostelike punt van die

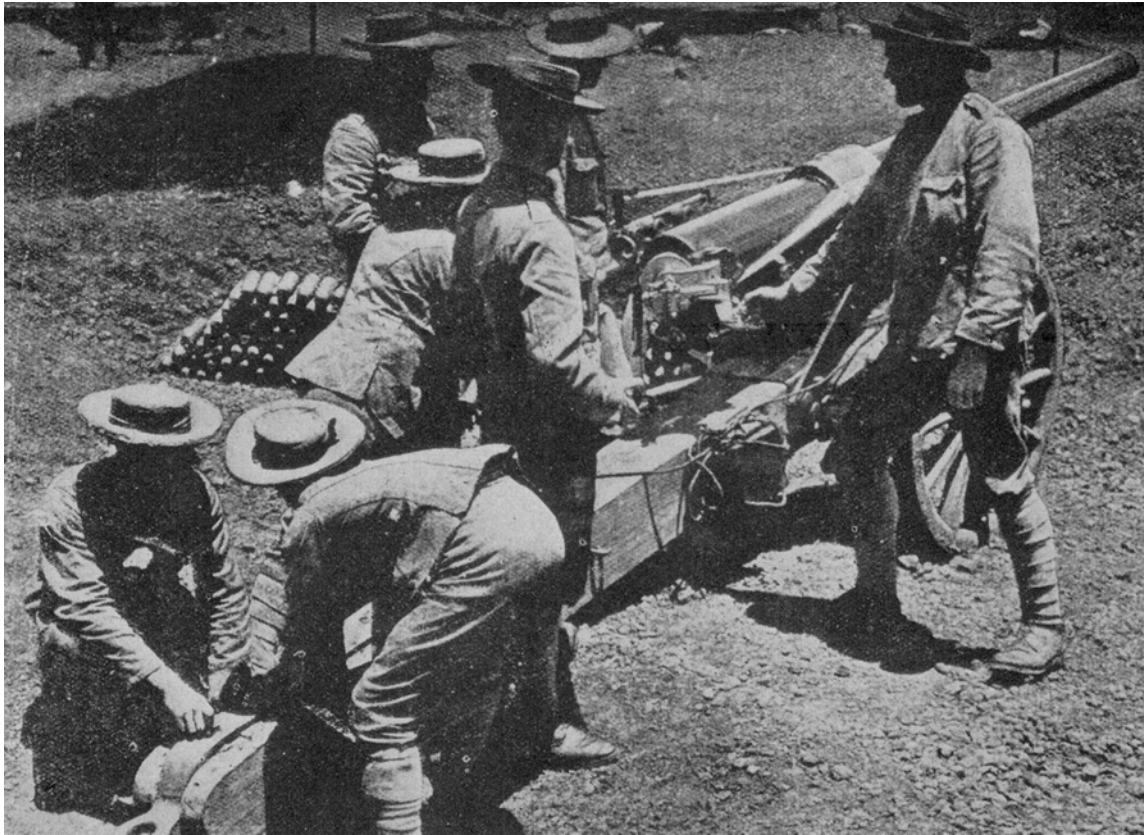
⁶⁷ Vgl. *Times History*, III, pp. 178-180.

heuvel verrys het. Tussen hierdie forte en ook op die noordelike gedeelte van die kruin buite sig van die vyand geleë, was kanonstellings, skanse vir skutters en ander verdedigingswerke. Hulle het ruimte gebied aan nog honderde infanteriste en etlike kanonne. Slegs die oostelike aansig van Caesar's Camp is nie gefortifiseer nie omdat dit te veel blootgestel was aan kanonvuur van die kruin van Bulwanaberg af.

Hierdie hele sterk linie forte met kanonstellings, skutters kuile en ander verdedigingswerke tussen die forte was geleë op die agterste deel van Caesar's Camp se kruin. Die verdedigers daarvan het 'n suiwer vuurveld in 'n suidelike rigting oor die hele breë plat kruin van die heuvel gehad en kon 'n aanvallende vyand dus onder vuur hou van die oomblik af wat daardie vyand 800 tot 1,000 treë vorentoe op die voorste deel van die kruin sou verskyn. Dit kon ook maklik vanuit Ladysmith versterk word. Om hierdie weerstands linie teen verrassings aanvalle te beskerm, is 'n sterk linie observasie poste op die voorkant van die kruin geplaas. Dit is beman met troepe uit die

forte wat die hele suidelike helling onder observasie moes hou en in geval van nood op die forte en tussen geleë verdedigingswerke kon terugval.

Op Wagon Hill was daar twee forte en etlike kanonstellings wat sedert die besetting van die heuvel deur die Engelse daar gebou is en wel gedurende die nag, ten einde te voorkom dat die Boere iets van die oprigting van die verdedigings werke bespeur en dit bombardeer. Die oostelike fort, aan die troepe bekend as die "Crow's Nest" en geleë op die agterste deel van die kruin, was voorsien van twee bomvaste skuilings regs en links in die front daarvan. Op die kim van die rant was nog skanse, wel nie so sterk gebou nie maar nietemin doelmatig. Hierdie fort en omliggende skanse het gedien as hoofkwartier van die drie kompanies 1st King's Royal Rifles onder maj. H. Gore-Browne wat na 9 Nov. uit die verdediging stellings ten noorde van die dorp na Wagon Hill verplaas is om die Britse mag op Wagon Hill te versterk. Wes van die "Crow's Nest", op die

Britse 12-ponder vloot kanon met bediening

noord-westelike rand van die piek wat die nek tussen Wagon Hill en Wagon Point en trouens die hele Wagon Point beheers het, was 'n klein, ronde fortjie. Dit was die hoofkwartier van die Imperial Light Horse, van wie twee eskadrons die heuwel onmiddellik na 9 Nov. 1899 beset het. Daar was nie ruimte om meer skanse op hierdie smal kruin van Wagon Hill te bou nie en die troepe wat nie in die twee forte en die skuilings rondom hulle gehuisves kon word nie, moes hulle vir dekking dus maar tuismaak agter die baie klippe waarmee die kruin besaai was. Van die kanonstellings wat daar gebou is, was twee, teen die agterste helling van die nek geleë, ingerig vir die twee houwitsers van 6,3 duim kaliber waaroor Sir George White beskik het. Twee was naby die verste end van Wagon Point gebou vir die 12-ponder skeepskanonne wat deur White net voor die slag van Colenso daar geplaas is, toe hy nog in die waan geleef het dat Buller by Colenso deur die Boere linie sou breek en dat dit vir hom nodig sou wees om van Platrand af hulp aan Buller se seëvierende leër te verleen wanneer die Ladysmith sou nader. Nog een is teen die noordelike helling van Wagon

Point opgerig vir 'n swaar skeepskanon van 4,7 duim kaliber wat White op Wagon Hill in posisie wou bring om die vyand te beskiet indien Buller sou slaag in die voorneme wat hy kort tevore aan White geopenbaar het, nl. om by Potgietersdrif deur die Boere linie te breek. Die swaar kanon is die aand van 5 Jan. saam met 'n drieponder Hotchkiss deur White na Wagon Hill gestuur en moes nog die nag of vroeg die volgende oggend in die kanon skanse geplaas word.⁶⁸

4. STERKTE VAN BRITSE EN BOERE MAGTE

Die aand van die 5de was Caesar's Camp beset deur sy gewone garnisoen wat bestaan het uit die 1ste bataljon van die Manchester regiment, die 42ste battery *Royal Field Artillery*, 'n afdeling van die *Royal Navy* met 'n twaalfponder-vloot kanon, en 'n afdeling Natal Naval Volunteers, alles onder die bevel van lt.-kol. A. E. R. Curran van die Manchester regiment. Wagon Hill was beset deur drie kompanies van die 1st King's

⁶⁸ Sien *Times History*, III, pp. 178-181, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 555-557.

Royal Rifles onder maj. H. Gore-Browne wie se hoofkwartier by die Crow's Nest was, en een of twee eskadrons Imperial Light Horse wat in 'n paar groepe oor die kop versprei was.⁶⁹ 'n Groep van 38 man was in die fort ten weste van Crow's Nest, 'n tweede groep, 41 man sterk, op Wagon Point, terwyl drie wagposte in die front van hierdie groepe diens gedoen het. Een daarvan was op die nek geposteer. Gedurende die aand het ook ander versterkings op die kop aangekom: eers 'n afdeling Natal Naval Volunteers met 'n drieponder-Hotchkiss, en teen 7.15 nm. 'n 33-tal sappeurs van die 23ste kompanie *Royal Engineers* onder bevel van luit. R. J. T. Digby-Jones. Hierdie sappeurs moes 'n kanonstelling

⁶⁹ Genl. White se melding dat daar slegs een eskadron Imperial Light Horse op Wagon Hill was, lyk aanvegbaar. Uit alle beskrywings van die slag – met insluiting van die van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* – blyk dat daar twee was, nl. eskadron C aangevoer deur kapt. G. Mathias ten ooste van die nek en eskadron D (bevelvoerder kapt. J. J. Richardson) op Wagon Point. Vgl. o.a. ook *Times History*, III, p. 182, en T. J. Greenwood, *Fighting the Boers*, p. 201.

vir 'n twaalfponder-skeepskanon naby die kruin van Wagon Point voltooi en 'n platform lê vir 'n ander dergelike kanon in 'n halfvoltooide kanonskans wat net onder die verste westelike punt van die heuwel geleë was. Verder moes hulle die reeds genoemde swaar vloot kanon van 4,7 duim kaliber wat van junction Hill af onderweg was, in sy kanonskans tussen die skanse van die bogenoemde twee twaalfponders opstel. Kort na hul aankoms het die betrokke kanon by die voet van die kop opgedaag onder geleide van 2 offisiere en 13 manskappe van die Britse oorlogskip *Powerful* en 170 Gordon Highlanders.

Altesaam het genl. Ian Hamilton gedurende die nag van 5-6 Jan. 1900 oor meer as 1,000 man en 8 kanonne op Platrand beskik, asook oor 'n swaar vloot kanon aan die voet daarvan.⁷⁰

Die Boere mag wat deur die krygsraad met die aanval op Platrand belas was, het uit slegs vier

⁷⁰ Vgl. White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 557-558; *Times History*, III, p. 181; en Nierstrasz, II band 3, pp. 704-705.

kommandantskappe (Utrecht, Vryheid, Winburg en Harrismith) bestaan, bygestaan deur een veldkornetskap uit elk van die kommando's Heilbron, Kroonstad, Wakkerstroom, Heidelberg en Krugersdorp. Genl. Louis Botha sou ook 'n agterhoede van omtrent 300 man van Colenso af stuur, maar dié sou die burgers wat met die bestorming belas was, slegs as reserwe dien en dus nie aan die bestorming van die rant self deelneem nie.⁷¹ Volgens ds. J. D. Kestell wat die Vrystaatse kommando vergesel het en dus 'n ooggetuie van die gebeure was, het die hele Boere mag sowat 4,000 man behels, van wie die helfte Transvalers en die helfte Vrystaters was.⁷²

⁷¹ Sien K.G. 353, folios 88-90, Krygsraads besluit van 3 Jan. 1900, weergegee op p. 13 hiervoor, asook Leyds 714, Telegram no. 26 d.d. 4 Jan. 1900.

⁷² Sien Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 36. Kestell se opgawe word ook sonder meer aanvaar deur Nierstrasz (II band 3, p. 704) en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 557). Die *Times History* stel die sterkte van die Boere mag egter op 5,000 man, afgesien van die reserwe wat van Colenso af sou kom en wat volgens die *Times History* en die Britse amptelike *History*

Volgens 'n opgawe van die Kommandant-generaal het die burgers wat van Wakkerstroom, Heidelberg en Krugersdorp aan die aanval moes deelneem, gesamentlik 450 tot 500 man beloop, t.w. 150 van Wakkerstroom, 200 van Heidelberg en 100 of 150 van Krugersdorp,⁷³ en van hulle het uiteindelik slegs 350 man opgedaag. Die burgers van Krugersdorp wat die Kliprivier moes oorsteek om hulle by die kommando's ten suide van Ladysmith te voeg aan wie die verowering van Caesar's Camp opgedra was, het nl. nooit hul bestemming bereik nie. Hulle het getrek, almal te voet, tot in die omgewing van Nelthorpe. Daarvandaan af het hulle aan die Kommandant-generaal laat weet dat die rivier so vol was dat

of the War in South Africa 650 man sterk was. As in aanmerking geneem word dat verskeie burgers van die genoemde kommando's sedert die uitbreek van die oorlog gesneuwel het of gewond is, dat siekte hul geledere uitgedun het en dat 'n ruim persentasie van kommandodiens afwesig was, is dit duidelik dat die getal burgers nie 4,000 kon oorskry het nie, as daar soveel was.

⁷³ Sien K.G. 348 (iii), Versonde telegramme van Kmdt.-genl. aan genls. Botha en Burger, d.d. 5 Jan. 1900.

voetgangers daar met die beste wil ter wêreld nie kon deurkom nie. Kmdt.-genl. Piet Joubert het gedreig dat hy hul kommandant, Sarel Oosthuizen, persoonlik verantwoordelik sou hou indien die aanval sou misluk en het aan die hand gedoen dat hulle van die vlot by die drif gebruik moes maak om die rivier oor te steek, egter tevergeefs.⁷⁴ Hulle het nooit by die aanvallers opgedaag of aan die aanval deelgeneem nie en slegs 'n posisie op die regterflank van die aanvallers langs Kliprivier ingeneem. Daarvandaan af kon hulle belet dat die aanvallers vanuit Ladysmith omvleuel word.⁷⁵

Van Transvaalse kant het die mag vir die bestorming van Platrand dus slegs bestaan uit die kommando's Utrecht en Vryheid wie se posisies in die heuwels ten suide en suidooste van Platrand tussen Fouriespruit en Kliprivier geleë was, en

⁷⁴ Sien die telegramme gewissel tussen die Kmdt.-genl. en die Kmdt., Krugersdorp, d.d. 5 Jan. 1900, in K.G. 338 (iii) en K.G. 348 (iii).

⁷⁵ Vgl. J. F. Naudé, *Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp bôkant De Wet*, p. 83.

350 man van Wakkerstroom en Heidelberg wat van hul stellings ten ooste van Kliprivier op die 5de na die weste van die rivier gestuur is om by Utrecht en Vryheid aan te sluit.

Hulle sou in die rug gesteun word deur die “agterhoede” of “reserwe” wat na donker die 5de deur genl. Burger en genl. Louis Botha uit die stellings by Colenso geneem is. Burger wat ook oor 'n kanon en 'n bom-maxim beskik het, het hulle suid van Platrand laat stelling neem, gereed om die burgers wat die rant moes verower, in geval van nood te hulp te kom.⁷⁶

5. AANVALSPLAN EN UITTOG VAN DIE BOERE

Die Boere aanvoerders het vooraf ooreengekom dat die Vrystaters Wagon Hill en die Transvalers Caesar's Camp gedurende die nag van die 5de doodstil moes beklim ten einde die vyand met die aanbreek van die dag op die kruin te verras.

⁷⁶ Sien K.G. 338 (iii) en 348 (iii), Telegramme d.d. 5 Jan. 1900, gewissel tussen Kmdt.-genl. en genls. Botha en Burger, asook Leyds 714, Telegram no. 26 d.d. 4 Jan. 1900.

Elkeen van die twee groepe aanvallers moes die Engelse op elkeen van die onderskeie twee dele van Platrand dan onder 'n kruisvuur bring wat van agter af deur artillerievuur gesteun sou word. Met die oog daarop moes die Vrystaters onder aanvoering van hoofkmdt. Prinsloo Wagon Hill aan die suidelike, suidwestelike en westelike hange beklim sodat hulle met die aanbreek van die dag die verdedigers van Wagon Hill en Wagon Point in die front en in die regterflank tegelyk kon beskiet. Die Transvalers weer moes Caesar's Camp onder aanvoering van genl. Burger aan die suidelike, suidoostelike en oostelike kant bestyg met die doel om die verdedigers daarvan in die front en in die linkerflank tegelyk aan te durf. Die hele Platrand en die troepe op elke punt daarvan sou dus in 'n knyptangbeweging vasgevat word wat, as die burgers gelyk sou optree en hul plig sou doen, die troepe sommer by die aanvang van die geveg in 'n uiters haglike posisie sou plaas en hulle weldra sou dwing om die kruin te ontruim. Die vernaamste voorwaarde vir sukses was egter gelyke en snelle optrede.

Oor wat Prinsloo se instruksies aan sy kommando's was, kon geen amptelike dokumentêre getuienis opgediep word nie. Volgens die *Times History* – wie se getuienis in die verband klaarblyklik korrek is – moes die kommando Winburg die suidelike helling van Wagon Hill beklim en die troepe vanuit die suide aanpak, terwyl 400 burgers van Harrismith, Heilbron en Kroonstad die aanval op die kruin vanuit die suidweste en weste moes loods. Hulle sou ondersteun word deur die res van die Vrystaatse burgers wat agter Mounted Infantry Hill en in die dal van Flagstonespruit gereed moes lê. Vanuit die dal moes 'n sterk berede mag op die agterste of noordelike helling van Wagon Hill afstorm wanneer die burgers op die heuwelkruin was, met die doel om die Britse terugtog af te sny en die aanvoer van versterkings na die heuwel toe te belet.⁷⁷

Oor hoe die Transvalers te werk moes gaan om Caesar's Camp te bemeester, het kmdt.-genl. Piet Joubert die volgende instruksies aan genl. S. W.

⁷⁷ Sien *Times History*, III, p. 177. Vgl. ook Kestell, p. 36.

Burger op die 5de gesein: Die rant moes van twee kante af tegelyk aangeval word, vanuit die suide deur die kommando Vryheid en die versterkings wat die kommando moes ondersteun, en vanuit die ooste deur die kommando Utrecht en die versterkings daaraan toegesê. “Gij moet het Utrecht Commando met deszelfs versterking instrueeren om zulk een richting te nemen zoodat zij den rand van de Hospitaal zijde (d.i. van die kant van Intombi af) beklimmen – en alzoo den vijand in den rug vallen. Zij moeten echter streng gewaarschuwd worden om niet te schieten voor en aler den aanval van den anderen kant in vollen gang is. Het commando aan den bovenkant moet ook gewaarschuwd worden om zooveel mogelijk de bekende posities van den vijand te vermijden en geen blinde schooten te schieten of daarvan notitie te nemen maar stil en snel te klimmen en zoo ver van elkander dat zij ten allen tijde elkander kunnen zien om verwarring te vermijden.” Die verwagting was dat die Britse weerstand op Caesar’s Camp onder so ’n kruisvuur vanuit die suide en die ooste weldra ineen sou stort.

Voorts het die Kommandant-generaal die volgende algemene instruksies en mededelings op die 5de konfidensieel aan genl. Burger laat toekom:

“Aan u wordt opgedragen om morgen aan de overkant de werkzaamheid te leiden en te besturen. Ik heb zoo gerapporteerd aan Commandanten Utrecht en Vrijheid, daarom doe toch u best, wees als achterhoede en als bestuur om de zaak te leiden zooals in krijgsraad besloten. Ik zal op de groote kop bij groot kanon heliograaf post wezen. Neem bij u een heliograaf. Bij de commando zal ook een heliograaf zijn ... Zeg ook aan Ass. Genl. Botha en alle officieren aldaar dat leeraren alhier kennis hebben gegeven en verzocht dat heden avond ten zes ure in alle lagers en aan alle wachtplaatsen een gemeenschappelijk biduur en gebed gehouden zal worden om des Heeren hulp en zegen af te smeeken.”⁷⁸

⁷⁸ Die bogenoemde instruksies is te vinde in K.G. 348 (iii), Telegramme d.d. 5 Jan. 1900 van Kmdt.-genl. aan genl. S. W. Burger.

Die Kommandant-generaal het besef dat Platrand 'n deeglik gefortifiseerde vesting was wat nie maklik ingeneem sou kon word nie. Hy het egter daarop staatgemaak dat die ander kommando's rondom Ladysmith, veral die in die noorde en ooste wat volgens krygsraads besluit ondertussen swaar afleidings aanvalle op Ladysmith moes onderneem, asook sy artillerie, White se aandag en die van sy troepe so in beslag sou neem dat die Britse bevelhebber geen grootskeepse versterkings na Platrand sou kon stuur nie. Saam met die kanon en bom-maxim wat gedurende die nag van die 5de van Colenso af aangekom het, het hy oor nie minder as 26 kanonne om Ladysmith beskik nie, t.w. twee vesting kanonne van 'n kaliber van 15,5 cm waarvan een op Bulwanaberg en die ander op Telegraph Ridge gestaan het, in uitstekende posisies om die kruin van Platrand onder 'n kruisvuur te neem en versterkings te beskiet wat die rant sou nader, ses Creusot snelvuurders van 'n kaliber van 75 mm, vier Krupps van dieselfde kaliber, vier houwitsers van 'n kaliber van 12,5 cm, vier vyftien ponder Armstrongs wat by Colenso gebuit is, en ses

maxim kanonne (kaliber 37 mm). Laasgenoemde is volgens lt.-kol. Trichardt die dag egter nie gebruik nie.⁷⁹

In hoofsaak was sy vertrouwe egter gevestig op die God van sy vaders wat sy volk nog altyd uit alle krisisse uitgered het en om 6 nm. in 'n gemeenskaplike biduur in alle laers en op alle wagplekke gesmeek sou word om die onderneming te seen en met sukses te bekroon.

Om 10 vm. op 5 Jan. 1900 het 'n 21-tal Transvaalse offisiere onder voorsitterskap van die Kommandant-generaal byeengekom om reëlins in verband met die voorgenome aanval te bepreek. Teenwoordig was die Kommandant-generaal, genls. Erasmus en Lucas Meyer, die hoof van die Staatsartillerie (kmdt. S. P. E. Trichardt), die kommandante van Heidelberg, Wakkerstroom, Carolina en Lydenburg (Spruyt, Greyling, Grobler en Taute onderskeidelik), en 'n dertiental veldkornette, van wie drie (Meyer, Smit en Botha) uit die distrik Heidelberg was,

⁷⁹ Sien Preller, 43-44, *Outobiografie van Trichardt*, p. 206.

vier (Opperman, Uys, Pretorius en Esterhuysen) uit Pretoria, twee (Du Toit en van Rensburg) uit Krugersdorp, twee (Swart en Viljoen) uit Lydenburg, een (F. Retief) uit Wakkerstroom en een (A. J. Viljoen) uit Carolina. Uit die distrikte Utrecht en Vryheid was niemand aanwesig nie.

Die hoof van die artillerie het gerapporteer dat hy en genl. Burger rondgegaan het om te sien waar kanonne geplaas moes word en dat alles in orde sou wees sodra die verwagte kanonne van Colenso af aankom. Daar is toe besluit om vooraf eers van die assistent-generaal aldaar per telegraaf te verneem of die kanonne dieselfde dag nog op hul plekke kon wees. Nadat 'n bevestigende antwoord ontvang is, is besluit dat die “aanval zal geschieden op Ladysmith op Saterdag, 6 Jan., zooals in laatste krigsraad is overeengekomen” en soos reeds deur die Kommandant-generaal aan hoofkmdt. Prinsloo bekend gemaak is.⁸⁰ Die offisiere moes dus aan

hul burgers instruksie gee om dieselfde aand of nag nog uit te trek, sodat hulle voor dit lig word op hul bestemde posisies kon wees.⁸¹

Hierdie instruksie is nagekom. Teen sonder die aand van 5 Jan. 1900 het die onderskeie Boere kommando's die bevel ontvang om die aanval voor dagbreek van stapel te stuur en teen 10 nm. het hulle hul laers verlaat. Die kommando's wat Platrand moes aanval, was stip betyds op die aangewese konsentrasiepunte – die Transvalers agter 'n heuweltjie teenoor die suidoostelike hoek van Caesar's Camp en die Vrystaters agter Mounted Infantry Hill – gereed vir die opmars.

Die konsentrasie van die Vrystaters is byna ontdek deur kapt. J. J. Richardson van die 11th Hussars, bevelhebber van eskadron D van die Imperial Light Horse op Wagon Point. Hy het juis die aand by Mounted Infantry Hill verby gery, nadat hy die aard van die Boere se

⁸⁰ Uit die bewoording van hierdie krygsraads besluit blyk dus dat daar reeds met die sitting van die breë Krygsraad van 3 Jan. definitief besluit is dat die aanval op 6 Jan. sou

plaasvind ofskoon dit nie in die notule van die Breë Krygsraads vergadering so genotuleer is nie.

⁸¹ K.G. 353, folio's 9I-93.

kanonstelling op Middle Hill bespied het met die oog op die beplanning van 'n nagtelike aanval op die Boere kanon aldaar. Hy het egter teruggekeer kort voor die Vrystaters daar begin aankom het en het dus niks van die aankomende burgers gewaar nie.⁸²

Nadat die onderskeie kommando's gereed was, het die opmars na Platrand wat teen 2.30 vm. beklim moes word, 'n aanvang geneem.

⁸² *Times History*, III, p.182.

HOOFSTUK 2

DIE SLAG VAN PLATRAND

1. DIE AANVAL OP WAGON HILL

Om 1 vm. het die voorhoede van die Vrystaatse kommando's, bestaande uit sowat 150 man van die kommando Harrismith, 100 van Heilbron en 'n klein aantal van Kroonstad, deur die droë slote oor die oop terrein aan die voet van Wagon Hill gegaan, reguit afgepyl op die diep spoelsloot wat teen die nek tussen Wagon Hill en Wagon Point op geloop het en die heuwel begin te beklim. Hulle is aangevoer deur veggenl. C. J. de Villiers, een van die persone wat deelgeneem het aan die bestorming van Majuba in 1881. Hulle sou in die rug gevolg word deur genoeg Vrystaatse burgers om die kruin van die heuwel wat hulle moes verower, te beset en van die vyand te suiwer. Aangesien hulle die Engelse wou verras, het hulle langsaam en fluisterend oor die slote en teen die helling op gesluip, versigtig om die vyand niks van hul aantog te laat bespeur nie. Regs van hulle moes die Winburgers beweeg en nog verder regs het die voorhoede van die

Transvalers die suidelike en oostelike hange van Caesar's Camp bestyg. 'n Sterk afdeling van die kommando's Heidelberg, Wakkerstroom en Utrecht het die oostelike hang beklim met die doel om die Engelse in die linkerflank by te kom, en die burgers van Vryheid, gevolg deur die Duitse korps, die suidelike hang. Laasgenoemde is nie deur die krygsraad met 'n aandeel aan die aanval belas nie en het dus slegs nader getrek om as reserwe aan die voet van die rant beskikbaar te wees wanneer nodig. Hulle het dan ook volgens die *Times History* nie voor die oggendskemer vertrek nie, want hulle moes eers stellings maak vir die kanonne wat van Colenso af gekom het. Gevolglik het hulle aan die gevegs bedrywighede op die kruin van die heuwel self nie deelgeneem nie.¹

Die Britse garnisoen was daardie nag besonder waaksaam. Gedurende die voornag was die brandwagte op die loer vir kapt. Richardson wat te eniger tyd terugverwag is van Middle Hill af,

¹ Sien Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p.298; *Times History*, III, pp. 182-183; Nierstrasz, 11 band 3, p. 705.

en gedurende die nanag is die troepe wakker gehou deur die lawaai wat met die aankoms en voorbereidings vir die opstelling van die skepskanon gepaard gegaan het – die geratel van wiele en die geskreeu van die drywers op die spanne osse. Kort na 1 vm. het die kanon die voet van Wagon Hill bereik. Twee waens met die platform van die kanon en ander toerusting belaa, is onmiddellik daarvandaan af na Wagon Point gestuur, waar die kanon se bediening, bygestaan deur die 33-tal sappeurs onder luit. Digby Jones, dit begin aflaai het. Teen 2 vm. het sowat 60 man van die Gordon Highlanders opgedaag om hulle te help. Die hele nanag deur was daar dus 'n luidrugtige gewerskaf van troepe op die westelike deel van die kruin terwyl die Britse brandwagte op die voorkant (d.i. die suidelike kant) van die kruin wakkerder wag gehou het as gewoonlik.²

Van die Boere se uittoeg na die rant toe het die troepe niks bemerk nie. Trouens nog om 2 vm. het kapt. J. J. Richardson van die Imperial Light

Horse wat die omgewing tot Digby Middle Hill gepatroleer het, gerapporteer dat alles in die geleedere van die vyand stil was. Om 2.30 vm. het 'n werkers troep van die Manchesters wat die genietroepe verwelkom het, dus houtgerus na hul laer vertrek aangesien hul taak volbring was.³

Die voorhoede van die Vrystaters het reeds sowat twee derdes van die helling van Wagon Hill beklim gehad toe korp. Dunn, bevelhebber van die hoof wagpos van die Imperial Light Horse wat 'n entjie onderkant die nek tussen Wagon Hill en Wagon Point teen die helling van die rant geposteer was, onraad gemerk het. Hy het teen 2.30 vm. manne tussen die klippe aan die voet van die heuwel hoor beweeg en het dit dadelik aan kapt. G. Marhias, die bevelhebber van eskadron C, gemeld. Ten spyte van die poging van die Vrystaters om die helling so stil as moontlik te bestyg ten einde die vyand te verras, het die gedruis van hul voetstappe oor die los klippe volgens ds. Kestell soos die hoefslae

² *Times History*, III, p. 183.

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 538.

van 'n trop perde geklink. Hulle kon die kruin dus nie onopgemerk bereik nie.

Mathias was op die tydstip van sy pos af weg en besig om 'n wag by die Britse vlootkanon aan die noordelike voet van die heuwel te plaas. Sy plaasvervanger, luit. Normand, het egter dadelik die res van die eskadron op hul hoede gestel en die manne wat van diens af was, voorwaarts gestuur om die wagpos te versterk. Laasgenoemde kon met hul ore gespits duidelik hoor hoe die Boere in die sloot onder hulle die kruin nader. Selfs die woorde van bemoediging van hul aanvoerders was hoorbaar. Dat die vyand reeds ontplooi het en besig was om vanuit drie rigtings – die suidelike, die suidwestelike en die westelike – teen die helling uit te beur, het hulle egter nie besef nie.

Om 2.40 vm. toe die burgers wat tussen Wagon Hill en Wagon Point na die nek toe aangesluis gekom het, digby die wagpos was, het die bevelhebber van die wagpos hulle tot stilstand probeer bring met 'n kragtige: "Halt, who goes there!" Toe hy geen antwoord kry nie, het hy 'n

sarsie op die vyand laat vuur. Die Boere het geantwoord met 'n hewige geskiet in die donker. Dadelik het die reserwes van die eskadron Imperial Light Horse vorentoe gestorm om die wag te versterk en het 'n woeste blinde geveg in die voordag duisternis losgebreek.

Intussen het kapt. Mathias berig van die vyandelike aantog ontvang en teen die agterste helling van die rant uit gehardloop gekom om hom by sy regiment te voeg. Bo-op die nek het hy oor die Hotchkiss van die Natalse Vrywilligers wat onder luit. E. N. W. Walker gestaan het, gestruikel en dadelik daarmee op die vyand laat losbrand. Die lang vuurstraal in die donker gevolg deur die knal van die kanon skoot en die gedruis van vallende kartets koeëls op die vlakte het baie van die burgers wat nog aan die voet van die rant op die vlakte was, laat skrikvat en terughardloop. Vir die res was dit egter 'n aansporing om so vinnig as wat enigsins moontlik was, voorwaarts te storm om die kruin

te bereik.⁴ Nòg die hewige geskiet van die troepe nog die Hotchkiss kon hulle teenhou. Hoewel die burgers by die val van elkeen van die ongeveer twaalf skote wat die kanon op hulle afgevuur het, 'n oomblik geskok stilgestaan het, het hulle hulle nie laat keer nie.

Hul leiers, manne soos kmdt. de Villiers, vk. Jan Lyon en vk. Zacharias de Jager, het hulle voortgedu met bemoedigende woorde en herhaalde bevele van “Kom Burgers, Op, Voorwaarts!” en hulle het gehoorsaam. Hulle het die vyand voor hulle treë vir treë teruggeskiet en tien minute later was hulle by die rotslys wat die kruin van die heuwel aangedui het, binne tien treë van die Hotchkiss af, waarvan twee van die bediening toe reeds gesnuwel het.⁵ So na was hulle aan die kanon dat iemand blykbaar 'n boodskap aan die burgers aan die voet van die

rant gestuur het dat hulle die kanon verower het – 'n berig wat in die Boere laer rond versprei en ook gedurende die middag deur hoofkmdt. Prinsloo aan kmdt.-genl. Joubert gesein is.⁶ Diegene van die wag wat nie met die aanvang van die geveg neergeskiet is nie, was reeds terug op die nek. Daarvandaan af het hulle met die steun van Walker se Hotchkiss 'n hewige vuur op die helling van die heuwel voor hulle onderhou ten einde die opmars van die Boere tot minstens daglig toe te probeer vertraag.⁷ So vinnig het die geweerskote op mekaar gevolg dat dit in die Transvaalse hooflaer na die geknetter van maxims geklink het. Die telegrafis in die hooflaer het dan ook om 4 vm. aan die Regering in Pretoria gesein het dat 'n hewige maxim vuur en enkele kanonskote op die westelike deel van Platrand losgebars het.⁸

⁴ Vgl. veral White se verslag (in *South Africa Despatches*, I, pp. 224-251), par. 34; *Times History*, III, pp. 183-184, en Kestell, *Met de Boeren Commando's*, pp. 36-37.

⁵ Sien Kestell, p. 37, en T. J. Greenwood, *Fighting the Boers*, p. 203.

⁶ Vgl. Leyds 714, Telegramme nos. 50 en 57 d.d. 6 Jan. 1900.

⁷ Sien White se verslag, par. 34.

⁸ Sien Kestell, p. 37, en Leyds 714, Telegram no. 1 d.d. 6 Jan. 1900.

Die afdeling van die Imperial Light Horse wat op Wagon Point gestasioneer was, het nie nagelaat om hul kamerade op die nek kragdadig te steun nie. Toe hy die eerste skote onderkant die nek hoor val, het kapt. Richardson dadelik die wagte wat hy uitgestel gehad het, teruggetrek. Met die manskappe waarvoor hy beskik het, het hy vervolgens in 'n suidoostelike rigting teen die helling van Wagon Point af in die rigting van die geskiet beweeg om die troepe wat aldaar aan veg was, te versterk. 'n Entjie onderkant die kruin van die nek het hy hom in 'n groep burgers vasgeloop wat besig was om die kop te beklim. Hy het hulle egter in die donker aangesien vir manne van die Imperial Light Horse en het dus na hulle geroep. Dit was sy laaste roep daardie dag. Die volgende oomblik het hy gewond neergesyg. Geweer koeëls het orals tussen sy troepe rond gespat en luit. Adams wat die bevel oorgeneem het, moes haastig retireer. Sodra hy buite gevaar was, het hy egter weer vasgeskop en met sowat 20 man van die afdeling teen die kaal skouer van Wagon Point in die donker stelling geneem.

Pas daarna het die burgers wat die helling van Wagon Point uitgeklim het, op 'n afstand van sowat 150 treë losgebrand op die sappeurs en vlootsoldate wat besig was om met lanterns in die kanonstelling bo-op Wagon Point te werk. Dadelik het Digby Jones die lanterns omgeskop en uitgedoof en met sy manskappe agter die kanonstelling posgeneem, gereed vir gebeurlikhede. Hy is versterk deur kanonnier W. Sims en die vlootsoldate wat daar by hom aangesluit het. Die 60-tal Gordon Highlanders wat die sappeurs en vlootsoldate behulpsaam was met die aflaa van die platform en toerusting van die swaar skeepskanon, het doodverskrik teen die helling aan hul oostekant afgehardloop. Hulle wou hul gewere bykom wat aldaar op 'n hoop geplaas was, en het hulle vasgeloop in die Imperial Light Horse. Die was in die donker nie van die Boere te onderskei nie en daar het heelwat verwarring ontstaan voordat hulle uiteindelik in besit van hul wapens was.

Toe hulle uiteindelik weer bewapen was, het 'n groepie van hulle onder aanvoering van

luitenant McGregor en Macnaghten nie terug-geval soos mens sou verwag nie maar voorwaarts gestorm na waar hulle die vyand hoor skiet het, en in die donker reg tussen die Boere ingehardloop. Diegene van hulle wat nie gewond is nie, is deur die Boere gevange geneem en onder die nek aangehou totdat hulle later die dag ontset is. Die res het by die wagte van die Imperial Light Horse aangesluit of elders op die heuwel stelling geneem. Die aanvanklike verwarring en die verlies van hul offisiere en onderoffisiere het hulle ernstig benadeel sodat hulle nie georganiseerde teenstand kon bied nie.⁹

Intussen het Jones, nadat sy manne die Boere 'n rukkie lank vanuit die kanonstelling teengehou het, besluit om die vyand met 'n bajonetstormloop van die onmiddellike omgewing van die kanonstellings op Wagon Point te verdryf. Hy het die sappeurs en vlootsoldate dus gebied om bajonette te bevestig, en die vyand voor hulle te bestorm en terug oor die kant van die kruin te

werp. Die aanstormende troepe is dadelik gevolg deur die manskappe van die Imperial Light Horse wat gemeen het dat hulle vorentoe geskikte stellings sou kry van waar hulle die vyandelike opmars met geweervuur sou kon stuit. Die voerpunt van die Boere was egter reeds op die kruin tussen die rotse en het die aanstormende troepe so 'n warm ontvangs gegee dat hulle die poging om die vyand met bajonette terug te dryf, spoedig moes staak. Van die kruin van Wagon Point het die burgers 'n pragtige uitsig op Wagon Hill gehad. Die hele gebied waaroor Jones se manne gestorm het, was met geweervuur bestryk en binne 'n paar oomblikke het die Boere 17 van die 22 offisiere en manskappe wat die kanonstellings verlaat het, buite aksie gestel gehad. Die wat oorgebly het, was verplig om na 'n stormloop van sowat 40 treë dekking in die westelike kanonstelling te soek. Daarvandaan af het hulle die Boere nou probeer teenhou.¹⁰

⁹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 558-559; en *Times History*, III, p. 184.

¹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 558-559.

Ofskoon die Boere nie daarin geslaag het om die Engelse op Wagon Hill aan die slaap in hul forte en vestings te betrap nie, het hulle die troepe volkome verras. Hulle was dan ook in staat om, as voldoende burgers van agter af sou opgekom het om krag by die aanval te sit, die hele garnisoen van die heuwel af te verdryf. Die getal burgers wat die kruin self bestyg en soveel verwarring onder die Engelse gestig het, was egter ontstellend klein. Net sowat 100 man van Harrismith, 50 van Heilbron en 'n klompie van Kroonstad het die kop beklim. Van die Winburgers wat regs van hulle moes opgeruk en teen die tyd met die King's Royal Rifles voor en in Crow's Nest slaags moes gewees het, was daar geen spoor nie. Hulle het by 'n rant onder Wagon Hill agtergebly. Ander weer het verkies om by die "neutrale koppie" te bly van waar die opmars begin het en waar trouens die meeste van die ander Vrystaters nog gelê het wat die heuwel moes bestorm.¹¹

¹¹ Kestell, pp. 37-38.

Die klompie Vrystaters op die kop het egter uit 'n keurbende baie dapper manne bestaan en het nie geaarsel om die oormag Imperial Light Horse voor hulle, wat van agter af deur die King's Royal Rifles gesteun is, met mening aan te val nie. Hulle het teen die nek regs van hulle uit voort geklouter tot op die rotsrif op die suidwestelike kruin van Wagon Hill. Daarvandaan af het klein groepies toe dit lig word, op die fort self begin toesak. Volgens Kestell het van die burgers selfs vir hulle 'n pad tot binne in die fort oopgeveg en daar van die troepe oorrompel en gevange geneem. Hulle was egter genoodsaak om weer na die rotsrif toe terug te val omdat die verdedigers vanuit die ander verdedigingstellings die wêreld daar vir hulle te warm gemaak het.¹²

Gedurende hierdie hele aanvalsbeweging moes wnd. kmdt. Van Wyk van Harrismith hom besonder kranig gedra het. Volgens Greenwood het hy sy manskappe voortdurend aangemoedig en was sy bulderende stem immer hoorbaar bo

¹² *Ibid.*

die geskiet as hy bv. op die Engelse geskreeu het: "I'll sweep the lot of you from the hill!"¹³

Toe Mathias wat met sy manne nog altyd op die nek was, besig om die terrein voor hom ten hewigste met Hotchkiss en Lee Metford te beskiet in die hoop om die vyand terug te hou, met die aanbreek van die dag die Boere links van hom in die rotsrif gewaar, in 'n uitstekende posisie en gereed om hom met sy manne van die fort af te sny, het hy sy eskadron beveel om na die fort die kruin van Wagon Hill terug te val. Die beweging is met 'n skerp geweervuur deur die burgers begroet. Die het baie ongevalle veroorsaak, want dit was toe reeds so lig dat die burgers die terugvallende soldate duidelik teen die gesigseinder kon sien. Walker wat bevel gekry het om die terugtog met sy Hotchkiss te dek, het 'n swaar kartetsvuur op die rotsrif onderhou solank as die troepe besig was om teen die helling uit te retireer. Dit het ewenwel nie veel indruk op die Boere gemaak nie. Hulle het 'n hewige vuur op die troepe bly handhaaf totdat

laasgenoemde in die fort verdwyn en ook die Hotchkiss daarheen terug gesleep gehad het. By hierdie geleentheid het Mathias self byna in die hande van die vyand geval. Onder die indruk dat 'n deel van sy eskadron die bevel om terug te val nie gehoor of geëerbiedig het nie, het hy teen die nek af gehardloop om te kyk waarom hulle nie retireer nie. By die klein rotslys wat die suidelik kruin van die nek afgesluit het, het hy tussen die Boere in afgespring wat besig was om versigtig onder dekking van die rotslys nader te kruip. Tot sy grootste geluk het niemand hom in die oggendskemer vir 'n kakie herken nie en het hy daarin geslaag om ongemerk terug oor die kruin te sluip en by sy manne in die fort aan te sluit terwyl die Hotchkiss vanuit die fort opnuut op die vyand losgebrand het.¹⁴

Vanuit die fort en die rotsagtige rif ten suidooste daarvan, waar baie van die soldate intussen posgeneem het, het Mathias en sy manne nou opnuut probeer om die opdringende vyand teen

¹³ Greenwood, p.204.

¹⁴ *Times History*, III, pp. 184-185; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 560.

te hou. 'n Dapper groep burgers onder leiding van vk. Jan Cilliers van Heilbron het, aangemoedig deur die sukses waarmee hulle die vyand teruggedryf het, deurgedruk tot aan die voet van die vesting. Daar het hulle 'n linie gevorm agter die suidelik deel van die rotsrif waarin Mathias se manne stelling geneem het. Hul geweerlope het die van die Engelse hier feitlik gekruis, en spoedig het hulle die toestand vir die verdedigers daar so benard gemaak dat Mathias by die fort van die King's Royal Rifles (Crow's Nest) om versterking aansoek gedoen het.¹⁵

Al troepe waaroor Gore-Browne, bevelvoerder van die King's Royal Rifles op Wagon Hill, op die stadium in die Crow's Nest beskik het, was een kompanie, aangevoer deur maj. D. Mackworth van die Royal West Surrey regiment. Die ander twee kompanies was op wagdiens en het in 'n onreëlmatige linie op die kruin van die heuwel stelling geneem waar hulle ook al skuiling kon vind.

¹⁵ *Times History*, III, p.185.

Van hierdie reserwe kompanie het Gore-Browne 20 man onder leiding van Mackworth as versterking voorwaarts gestuur. Die het met Mackworth vooraan dapper op die suidwestelike punt van die heuwel afgestorm om die vyand te gaan verjaag, dog sonder sukses. Die Boere het hulle genadeloos beskiet en Mackworth het 10 treë van die Boere stelling af met 'n skoot in die kop geval, terwyl die meeste van sy volgelinge gedood of gewond is voordat hulle die fort van die Imperial Light Horse kon bereik.¹⁶

Ongeveer op dieselfde tydstip het 'n ander vyandelike afdeling van sowat 20 man wat om die westelike voet van Wagon Hill beweeg het, op die groot skeepskanon afgekom wat die nag na die kop vervoer is en nog aan die voet daarvan gestaan het. Die wag en lede van die

¹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 559; *Times History*, III, p. 185. Volgens die *Times History* en T. J. Greenwood (p. 203) het die versterking bestaan uit 'n korporaal en slegs 8 man van die King's Royal Rifles en 'n 12-tal Gordon Highlanders en het hulle hul pad tot by Mathias oopgeveg.

kanon se dienstroep het hulle egter teruggeslaan en die wiele van die kanonwa uitgehaal sodat die kanon nie beweeg kon word as die vyand daarin sou slaag om dit te verower nie. Daarna het hulle hulle rondom die kanon opgestel om 'n hernieuwe aanval af te slaan, wat egter nie gevolg het nie.¹⁷

Teen 3.45 vm. was daar dus 'n deurmekaar geskiet orals om die Britse verdedigingsstellings op Wagon Hill. Dit het verwarring verwek onder die verdedigers. Hulle was op verskillende punte met die aanvallers deurmekaar en het nie geweet hoe hulle moes optree nie omdat dit in die donker vir hul offisiere onmoontlik was om leiding aan hulle te gee. Niemand wis of hy die Boere digby met die bajonet moes aanval of liewers die geweervuur van die wat verder weg was, moes beantwoord nie.¹⁸

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 560; *Times History*, III, p. 185.

¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 560.

Nadat dit lig geword het, het die Boere kanonne op die kruin begin losbrand met die doel om die aanval van die burgers te ondersteun. Dit het die situasie vir die verdedigers enigszins verbeter; want ofskoon baie van die bomme om die Britse vestings ontplof het, het hulle die vestings nie vernietig nie en geen besondere skade aan die Engelse veroorsaak nie. Die vesting kanon wat opgestel was om die Vrystaatse aanval op Wagon Hill te ondersteun, en trouens die enigste kanon was wat in staat was om die Britse vestings stukkend te skiet, het volgens ds. J. D. Kestell oor slegs drie bomme beskik en was dus buite aksie; en die veldkanonne het hul bomme so kort voor die Vrystaters se stellings geplant dat hulle die burgers meer gehinder as gesteun het. Hul bomme het die burgers huiwerig gemaak om verder voorwaarts te gaan, want hulle het gevrees dat hulle deur hul eie kanonniërs getref sou word. Die geveg het dus 'n statiese karakter begin aanneem.¹⁹

¹⁹ Kestell, p.37.

Kol. Ian Hamilton wie se hoofkwartier by die ingang van 'n klein klofie naby die oostelike punt van Caesar's Camp geleë was – enigsins wes van fort V, die mees oostelike van die Britse forte op die heuwel – het gou met versterkings opgedaag. Toe die woeste geskiet op Wagon Hill hom daarvan oortuig het dat daar 'n ernstige geveg aan die gang was, het hy besluit dat hy persoonlik die bevel op Wagon Hill moes gaan oorneem. Met die oog daarop het hy die drie kompanies Gordon Highlanders wat as reserwe by Fly Kraal, die kampeer basis aan die voet van Maiden Castle ten noorde van sy hoofkwartier, gelê het, na Manchester-fort ontbied en teen 3.45 vm. met twee daarvan na Wagon Hill vertrek. Die derde komanie het hy onder aanvoering van kapt. R. F. Carnegie gestuur om die regiment Manchesters op Caesar's Camp te versterk, wat onder bevel van kol. A. E. R. Curran gestaan het. Hy was op die punt om te vertrek toe om 3.15 vm. geweervuur op die troepe wat die suidelike kruin van Caesar's Point bewaak het, losgebars het. Hy was egter daarvan oortuig dat kol. Curran in staat sou wees om die aanslag op

Caesar's Camp af te slaan en het dus voort beweeg na Wagon Hill terwyl verdwaalde koeëls telkens om hom gefluit het.

Nadat hy by die Crows' Nest, die fort van die King's Royal Rifles naby die noordoostelike punt van Wagon Hill, besonderhede oor die Boere aanval en die militêre toestand op Wagon Hill verneem het, het hy hom vanuit die fort telefonies met genl. sir George White in verbinding gestel, laasgenoemde van die toestand verwittig en versterkings aangevra.

Vir White was dit duidelik dat die burgers op die kruin vasberade was om Platrand aan die Engelse te ontworstel en Ladysmith tot 'n val te bring. Daarom het hy Hamilton beveel om sy aandag uitsluitlik aan die verdediging van Wagon Hill te wy. Die verdediging van Caesar's Camp het hy aan lt.-kol. A. E. R. Curran, bevelhebber van die 1st Manchester regiment, opgedra. Die was van die begin van die beleg af op die heuwel gestasioneer en dus goed met die omgewing vertrou. White het nl. begryp dat dit met die oog op die uitgestrektheid van die

posisie en die hewigheid van die geveg vir een offisier onmoontlik sou wees om op doeltreffende wyse op albei vleuels van Platrand bevel te voer.

Daarna het White versterkings na die bedreigde punte gestuur. Die drie eskadrons Imperial Light Horse (B, E en F) wat nog in Ladysmith was, is na Wagon Hill, en vier kompanies Gordon Highlanders na Fly Kraal aan die voet van Maiden Castle om die troepe op Caesar's Camp as reserwe te dien. Hulle is gevolg deur twee batterye artillerie. Die 21ste moes onder aanvoering van maj. W. E. Blewitt en onder eskort van die 5th Dragoon Guards oor Range Post beweeg en belet dat versterkings die vyand op Wagon Hill vanuit die weste bereik. Die 53ste weer moes onder aanvoering van maj. Abdy die oostelike en suidoostelike hellings van Caesar's Camp onder vuur hou, sodat vyandelike versterkings Caesar's Camp nie aan daardie kant beklim nie. Met die oog daarop is die battery na die omgewing van Kliprivier gestuur waar die

Natalse berede Vrywilligers onder kol. Royston gestasioneer was.

Na die uitsending van hierdie versterkings het White om 4.20 vm. (volgens die *Times History* om 5.30 vm.) ook bevel aan die hoofkwartier van die 1st en 2nd King's Royal Rifles naby Observation Hill gestuur om vier kompanies van elkeen van die twee regimente na Wagon Hill te laat vertrek.²⁰

Hierdie groot versterkings is nie 'n oomblik te vroeg uitgestuur nie, want die toestand was kritiek. Die Boere was reeds in besit van die hele suidwestelike gedeelte van Wagon Hill, en goed verskuil agter die klippe op die rotsagtige kruin. Hul voorhoede het reeds gevorder tot teen die Imperial Light Horse se fort wat dus ernstig bedreig was. Ook het hulle op die kruin ten ooste van die fort verskyn en 'n deel van die nek tussen Wagon Hill en Wagon Point beset gehad. Ander groepies was verskans tussen die klippe

²⁰ Vgl. White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 561; en *Times History*, III, pp. 185-186.

onderkant die lys waar Mathias hom in die donker in die Boere vasgeloop het, in 'n klofie aan die onderkant daarvan en teen die hange van Wagon Point. Die stryd het vir die Engelse op die deel van Platrand verlore gelyk. Oral was hulle in geïsoleerde groepies versprei, besig om hulle met alle mag te verdedig. In die fort van die Imperial Light Horse en in die kliprif aan die linkerkant daarvan het luit. Mathias met die manne van die Imperial Light Horse wat by hom was, 'n stryd op lewe en dood gevoer om die vyand uit die fort te hou en uit die klipdrif te probeer terugskiet. Tussen die klipskanse en rotse verder agtertoe was die manne van die King's Royal Rifles in net so 'n verbete stryd gewikkel om hul stellings te handhaaf. Die sappeurs, vlootsoldate en Highlanders op die verste punt van en in die kanonstellings op Wagon Point en die klein groepie Imperial Light Horse wat saam met Adams oor die nek gevlug het, het dit nie minder druk gehad om die vyand van hul lyf af te hou nie. Die situasie is bemoeilik deur die feit dat die verspreide groepe geen gekoördineerde leiding gehad het nie en nie

geweet het hoe hulle moes optree om hulle met sukses te verdedig nie. Baie van hulle het hulle daarop toegelê om die burgers onder in Bestersvallei op lang afstand te beskiet, in plaas van die burgers op die kruin te probeer uitwis wat stadig maar seker vorentoe gebeur het. Hierdie burgers het steeds suiwerder geskiet namate die lig beter geword het, en groot verliese onder die troepe, wat nie oor goeie dekking beskik het nie, aangerig. Veral die manne van Adams op die kaal skouer van Wagon Point het swaar gely. Adams is gedood en sy hele gevolg op vyf na buite aksie gestel. Daarmee was 'n lastige flankvuur wat die Boere se voortgang belemmer het, uitgewis.²¹

2. DIE AANVAL OP CAESAR'S CAMP

Op Caesar's Camp was sake vir die Engelse nie minder kritiek nie. Hier was die troepe kort voor die aanvang van die geveg as volg gestasioneer: die Manchester regiment wat die deel van Platrand beset het, het vyf wagposte uitgestel

²¹ Sien *Times History*, III, pp. 192-193.

gehad waarvan die regterhandse aangesluit het by die King's Royal Rifles op Wagon Hill. Oos van hulle het 'n tweede wagpos die sentrale deel van die suidelike kruin van die rant bewaak en nog verder oos, op en om die suidoostelike punt van Caesar's Camp, was daar drie wagposte. Van hulle het twee die suide dopgehou en die derde die ooste. Die linkervleuel van laasgenoemde wagpos, bekend as wagpos no. V, het aangesluit by 'n linie wagposte van die Natalse Vrywilligers wat verder noordwaarts oor die Kliprivier in die rigting van Ladysmith uitgestrek het.

Nadat die geveg op Wagon Hill losgebars het, het Lt.-kol. Curran, bevelhebber van die Manchesters, voorsorg maatreëls teen 'n verrassings aanval op die oostelike deel van Platrand getref. Met die oog daarop het hy elke wagpos op die suidelike en oostelike deel van die kruin van Caesar's Camp verdubbel – natuurlik ten koste van die sterkte van die besetting van die forte op die noordelike of hoogste deel van die

kruin. Die voorste deel van die kruin was dus baie sterk beset.

Die wagte wat front na die suide en suidooste gemaak het, het die burgers van Vryheid wat Caesar's Camp onder leiding van kmdt. Salmon Grobler vanuit die suide beklim het, teen 3.15 vm. teen die suidelike helling ontwaar en hul voortgang spoedig met 'n skerp geweervuur gestuit. Die burgers het hulle toe maar agter die baie klippe en tussen die bossies teen die helling tuisgemaak en die vyand voor hulle, veral die wat op die rand van die kruin teen die gesigseinder sigbaar was, so goed as hulle kon, beskiet. Hul geskiet in die donker was egter ondoeltreffend en het Ian Hamilton so skadeloos voorgekom dat hy hom daaroor nie veel gekwel het nie. Hy was seker dat die Manchesters hierdie aanval op hul stellings vanuit die suide maklik sou kon bedwing. Daarom het hy soos reeds vermeld, met twee derdes van die reserwe wat by Fly Kraal was, na die westelike punt van Platrand vertrek om die vyandelike aanval aan daardie kant die hoof te bied.

Ondertussen het die burgers van Utrecht, Heidelberg en Wakkerstroom onder kmdte. B. C. Hattingh en C. J. Spruyt egter die Britse troepe op die oostelike punt van Caesar's Camp in ooreenstemming met kmdt.-genl Joubert se instruksies op knaphandige wyse omvleuel en volkome verras.

Nadat hulle die suidoostelike helling van Caesar's Camp meer as halfpad beklim het, het hulle behendig regs geswaai. Hulle het ongemerk tussen die regterhandse wagpos van die Natalse Vrywilligers en die linkerhandse van die Manchesters voor fort no. V deurgesluip en die oostelike wagpos van die Manchesters wat front na die ooste toe gemaak het, aan die linkerkant omvleuel. Voor die verste oostelike wagpos van die Manchesters iets van hulle kon bemerk, was die burgers op hul linkerflank en in hul rug. Die voorste brandwag van hierdie wagpos het nog niksvermoedend blykbaar half aan die slaap en op sy geweer staan en leun toe hy met 'n geweerkolf oor die kop bewusteloos geslaan en gevange geneem is. Daarna het die burgers die

rant vinnig beklim en teen 4.15 vm. was hulle bo-op die kruin, digby die oostelike fort – wat hulle desverkiekend nou kon bestorm – en op die linkerflank van die dun linie Engelse wagposte op die suidelike kruin van die rant. Die res van die oostelike wagpos is deur die Boere aangeval en ten spyte van verbete weerstand heeltemal uitgewis. Kompanies A en D van die Manchesters het hul klipskanse en skutterskuile tot die laaste man toe verdedig maar die Boere het nie gerus voordat hulle alle weerstand uitgewis gehad het en in die onbetwiste besit van die verste oostelike punt van die kruin was nie. Daar het hulle egter 'n defensiewe stelling tussen die klippe ingeneem in plaas van die fort te bestorm of op die wagposte verder vorentoe toe te tas.²²

Van hierdie verwikkelings op hul oostelike flank het geen Britse bevelvoerder op Caesar's Camp iets geweet nie. Daar het geen enkele wag van

²² White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 559-560; *Times History*, III, pp. 187-188; Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 290.

wagpos no. V oorgebly om rapport daaroor te doen nie en die wagte van die Natalse Vrywilligers het daar self ook niks van geweet nie. Kol. Curran wat hom op die kruin by wagpos no. IV bevind het waar almal se aandag op die burgers van Vryheid teen die suidelike helling van die rant toegespits was, het egter die hewige geskiet 'n paar honderd treë links van hom gehoor. Dit het hom onrustig gestem en om 5 vm. het hy die helfte van kompanie C van die Manchesters wat voor fort no. III gestasioneer was, beveel om wagpos no. V te gaan versterk.

Ondertussen het maj. Simpson, bevelvoerder by Manchester fort, by kapt. R. F. Carnegie, bevelhebber van kompanie G van die Gordon Highlanders wat deur Ian Hamilton daar gelaat is om die Manchesters as reserwe te dien, aan die hand gedoen dat hy die kompanie Gordon Highlanders na die oostelike punt van die heuwel moes neem om in geval van nood op daardie vleuel bystand te gaan verleen. Carnegie het daarop die fort op die noordoostelike punt van die rant beset en luit. Hunt-Grubbe van die

Manchesters van daar voorwaarts gestuur om te kyk wat die wagte op die oostelike punt doen. Laasgenoemde het egter geen wagte by die wagpos aangetref nie maar hom in die Boere vasgeloop wat hom gevange geneem het. Toe hy nie terugkeer nie het Carnegie onrustig geword en met sy manskappe agter die kruin van die rant langs ooswaarts getrek. Toe hy om die punt van die rant kom, het hy tot sy ontnugtering twee burgers op die kruin bemerk en met sy Lee-Metford op hulle losgebrand. Hierdie burgers het in stryd met kmdt.-genl. Joubert se instruksie om nie onnodig te vuur en veral geen blinde skote te skiet nie, met 'n taamlike hewige geskiet geantwoord en daarmee aan die vyand verrai dat hulle in besit van die oostelike punt van die kruin was.

Carnegie het 'n ernstige poging aangewend om hulle van die rant af te verdryf dog het op so 'n swaar geweervuur gestuit dat hy skuiling moes soek. 'n Eskadron Border Mounted Rifles onder maj. Rethman wat deur kol. W. Royston na hom

gestuur is om hom te ondersteun, is in wanorde terug gedryf.²³

Volgens een van die burgers van die Utrecht-kommando wat aan die slag deelgeneem het, het daar sedert die verrassing van die Britse wagpos deur die burgers 'n besonder hewige geveg op die oostelike punt van die rant ontstaan. Die storm koors – aldus die getuie – het die burgers beetgepak. Hulle het in antwoord op die bevel “Voorwaarts” wat deur die offisiere langs die hele linie gegee is, soos 'n warrelwind vorentoe gestorm sonder om ag te slaan op die duisende koeëls uit die Lee-Metfords en maxims wat orals rond gespat het. Dit was 'n gesig soos Suid-Afrika volgens die mening van die getuie nog nooit aanskou het nie. In hul begeerte om met die vyand handgemeen te raak, het die dapperste van die Boere geen ag op die haelbui koeëls en projektile geslaan nie maar snel opgeruk, in sommige gevalle tot 60 treë van en selfs nader aan die “vlammende skanse”. Baie het selfs oor die skanse gespring en die soldate daarbinne

neergevel. Hulle het byna almal gesneuwel maar het nie omgee nie. Uitstaande onder hulle was Ignatius Vermaak van wyk IV, Vryheid, wat hom tydelik by die Utrecht-kommando gevoeg het. Hy was reeds ongeveer 60 jaar oud en waarnemende veldkornet van sy wyk. Hy het tot in die skanse van die vyand ingedring, waar die mense hom soos 'n Herkules verskeie gewere uit die hande van die Engelse sien wring het terwyl laasgenoemde gepoog het om hom met die bajonet neer te vel of dood te skiet. Hy was juis besig om drie Engelse wat hy ontwapen en gevange geneem het, weg te bring, toe hy deur 'n skoot in die sleutelbeen neergevel is.

Moedig het die burgers vorentoe bly werk totdat hulle deur die vuur van die troepe in die forte en elders in die tweede verdedigingslinie agter op die kruin gestuit is.²⁴

Solank as die burgers opgeruk het, het die Boere kanonne sedert vroeg die oggend (volgens die

²³ Sien *Times History*, III, p.188.

²⁴ Sien *Standard & Diggers News*, en *Volksstem* van 11 Jan. 1900.

telegrafis op Bulwana reeds sedert 3 vm.) die kruin van Caesar's Camp onder 'n swaar vuur geneem ten einde die pad vir die burgers skoon te skiet. Die Long Tom op Bulwana – waar kmdt.-genl. Joubert met sy staf en volgens die *Times History* ook mev. Joubert hulle tuis gemaak het om die verloop van die aanval dop te hou – het die toon aangegee, en hy is ondersteun deur elke ligter kanon wat binne trefafstand gestaan het. Op en om die Britse verdedigings werke het hul bomme geval sonder ewenwel die forte te kon stukkend skiet.²⁵ Die Engelse kanonne op Platrand en bokant Ladysmith het die vuur met die losbreek van die geveg heftig beantwoord maar kort na 5 vm. skielik geswyg – iets wat by die Boere die indruk gelaat het dat hulle van die Engelse kanonne op Platrand stukkend geskiet het.²⁶ Dit was egter nie die geval nie. Trouens die Boere kanonne het aan die burgers op die rant nie die gewenste steun gegee

²⁵ *Times History*, III, p. 190; ook Leyds 714, Telegram no. 6 d.d. 6 Jan. 1900.

²⁶ Sien Leyds 714, Telegram no. 7, d.d. 6 Jan. 1900.

nie. Dit lyk nie of die kanonniërs op hoogte was van waar die Britse posisies was of met die vordering wat die burgers van Utrecht, Heidelberg en Wakkerstroom gemaak het nie. Die gevolg was dat van hul bomme vlak voor en tussen hul eie burgers te lande gekom het, wie se voortgang daardeur ernstig belemmer is. In plaas van die troepe op die middel van die kruin onder vuur te hou, het die kanonniërs hul bomme op die oostelike punt van die kruin bly plant sodat die kommandant van Utrecht na sonsopgang aan die Kommandant-generaal moes heliografeer dat die kanon van die Vryheid laer op sy burgers skiet. Daardeur is die burgers dan ook op die oostelike deel van die kruin vasgepen op 'n tydstop toe hulle kon en moes opgeruk het om die Engelse in 'n westelike rigting te verdryf.²⁷

Dit was die toestand toe die versterkings wat deur genl. White uitgestuur is, op die toneel begin verskyn het. Die eerste van hierdie versterkings wat in die omgewing van Caesar's Camp

²⁷ Sien K.G. 338 (ii), Heliogram van kmdt. Utrecht, d.d. 6 Jan. 1900.

opgedaag het, was die 53ste battery veldartillerie onder bevel van maj. A. J. Abdy. Kol. W. Royston, aanvoerder van die Natalse Vrywilligers, het hom by die aankoms daarvan tussen 5 en 6 vm. juis aan die voet van Caesar's Camp bevind. Van waar hy was, het hy 'n goeie blik oor die hele oostelike en suidoostelike helling asook oor die oostelike kruin van die rant gehad. Hy kon duidelik sien hoe die Boere oor die hele suidoostelike hang van die rant tot bo-op die kruin versprei was en dat die Gordon Highlanders en maj. Rethman se eskadron Border Mounted Rifles op die noordoostelike hoek van die kruin vasgedruk was. Nadat hy nog 'n eskadron van die Border Mounted Rifles aangesê het om teen die helling uit te draf ten einde die troepe op die kop te gaan versterk, het Royston maj. Abdy se battery van tussen die struikgewas aan die noordekant van Fly Kraal teen die Boere in aksie laat treë wat op die kruin en teen die hange van die heuwel op 'n afstand van 2 200 treë gelê het.²⁸

²⁸ *Times History*, III, p. 189; Britse amptelike *History of*

Die battery is dadelik deur die Boere kanonne beskiet, dog ofskoon dit swaar verliese gely het onder die vuur van die vesting kanon en van 'n 15-ponder op Bulwana, kon die twee kanonne die battery nie verhinder om die oostelike en suidoostelike kruin en hange van die heuwel onder 'n hewige haelbui van kartetse te hou nie. Trouens die twee Boere kanonne was weldra gedwing om hul vuur van die twee veldbatterye af te wend en dit te konsentreer op die swaar Britse skepskanon wat op Cove Redoubt opgestel was en wat sedert 5.50 vm. ook met liddietbomme weer lewendig op Long Tom losgebrand het. Ofskoon die skeeps kanon meestal te kort geskiet het, het baie van sy bomme tog so na aan die Boere se vesting kanon geval dat Long Tom se kanonniers dit die verstandigste geag het om hul vuur verder byna uitsluitlik op die skeeps kanon gerig te hou. Bowendien moes die twee Boere kanonne ook aandag wy aan 'n afdeling Britse troepe wat vanaf Bulwana in 'n bos op Platrand ontwaar is.

the War in South Africa, II, p. 562.

Gevolgluk het hulle dit maar aan die ander kanonne in die omgewing oorgelaat om die Britse veldbattery die swye op te lê,²⁹ en dié was daartoe nie in staat nie aangesien die Britse veld battery buite hul bereik gestaan het. Abdy se battery het dus vrye spel gehad om die burgers op en teen die hange van Caesar's Camp onder 'n swaar kartetsvuur te hou. Hierdie swaar kartetsvuur – nie minder as 138 sarsies is deur die battery afgevuur nie – het die skaal spoedig ten gunste van die Engelse laat swaai. Baie van die burgers teen die helling wat hul wapen broeders op die oostelike deel van die kruin moes ondersteun, het teen die rant af gevlug om veiligheid onder op die vlakte te gaan soek.³⁰

Vir die manne van Utrecht wat reeds op die kruin was en die bystand geniet het van sowat 125 Heidelbergers onder vke. Cornelis Spruyt, Dolf Spruyt en David van der Westhuizen, was

dit ontmoedigend. Hulle het dapper vasgeklou aan die terrein wat deur hulle verower is, ofskoon in die rug deur hul eie kanonne beskiet. Elke aanslag van Carnegie met die Gordon Highlanders, die Natalse Vrywilligers (wat aan laasgenoemde ter versterking gestuur is) en die Manchesters het hulle bloedig afgeslaan, steeds in die hoop dat versterkings van agter af sou opdaag om hulle in staat te stel om die rant verder vorentoe in te neem en uiteindelik op die vyandelike forte toe te tas. Die swaar kartetsvuur waaraan hulle op die kruin blootgestel was, het dit vir die manne egter onuithoudbaar gemaak. Ook het hul ammunisievoorraad allengs uitgeput geraak, sodat teen 9 vm. die kommandant van Utrecht aan die Kommandant-generaal om versterking gevra en spoedig daarna ook aan hom laat weet het dat as hy geen versterking kry nie hy genoodsaak sou wees om sy posisie prys te gee. Die Kommandant-generaal het daarop aan kmtd. Taute van Lydenburg bevel gegee om minstens 100 man as versterking met twee handmaxims asook voldoende ammunisie aan

²⁹ Vgl. Leyds 714, Telegramme nos. 8 en 31, d.d. 6 Jan. 1900.

³⁰ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 562-563; *Times History*, III, p. 189.

die kommandant van Utrecht te stuur, asook pikke en grawe om skanse mee te maak.³¹

Versterkings het egter nie opgedaag nie. Die Utrechtse kommandant het angsvallig bly omkyk om te sien of hulle aankom maar al wat hy bemerk het, was dat die burgers wat hom moes ondersteun, teen die hange terugstroom na die voet van die kop. Gevolglik het hy besluit om uit die stelling wat hy ingeneem gehad het en waar hy so swaar gebombardeer was, te retireer na 'n beter bedekte posisie 'n entjie terug, net onder die kruin, waar die Britse kartetse hom nie soveel kon teister nie. Carnegie het die terugwaartse beweging van die burgers met 'n vinnige bajonetstormloop van al sy troepe opgevolg in die hoop om hulle van die rant af te verdryf. Hy kon egter nie verder vorder as die stelling wat deur die burgers ontruim is nie, ofskoon hy deur 'n baie swaar bombardement

³¹ Sien Leyds 714, Telegramme nos. 21, 31, 55(a), 55(b) en 65 d.d. 6 Jan. 1900, asook K.G. 338 (iii) en 348 (iii), Telegramme van en aan die Kommandant van Utrecht, d.d. 6 Jan. 1900.

gesteun is. Hyself is in die poging op twee plekke gewond en sy troepe was genoodsaak om die aanval te staak en skuiling te soek in weerwil van Carnegie se pogings om, gewond soos hy was, hulle verder voorwaarts te du. By die besetting van die ontruimde gedeelte van die kruin is luit. Hunt-Grubbe ontset.³²

Ofskoon die burgers op die oostelike flank nou tot net onderkant die hoofkruin van Caesar's Camp teruggestoot was, was die Britse troepe op hierdie flank nog geensins buite gevaar nie. Vanaf hul nuwe stelling het die Boere die troepe met 'n swaar geweervuur bly teister en elke poging van Curran en sy manskappe om met die steun van die Britse kanonne hulle van hul flank af te verdryf, is bloedig afgeslaan. Die voortdurende geskiet van die burgers uit die ooste het die troepe so besig gehou dat dit die burgers van Vryheid geluk het om die kruin van uit die suide te bereik en die hele oostekant van die kruin vanuit die suide onder 'n swaar

³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 563; *Times History*, III, p. 190.

kruisvuur te hou, wat die posisie van die Britse besetting op die berg hoogs onveilig gemaak het. Hulle moes al hul kragte aanwend om die Boere terug te hou.³³

Vir White wat in telefoniese verbinding met Manchester fort was en volgens die *Times History* vanaf die stoep van sy huis op Convent Hill 'n goeie uitsig op die oostelike aansig van Caesar's Camp en op Abdy se battery gehad het, was dit 'n bron van kommer.³⁴ Reeds vroeg die oggend het hy, soos reeds vermeld, die vier kompanies van die Gordon Highlanders wat nog in Ladysmith was, na Caesar's Camp gestuur om die infanterie aldaar te versterk, en kort daarna het hy ook ses kompanies van die Rifle Brigade daarheen laat vertrek. Hy het dus alle rede gehad om te verwag dat Curran in staat sou wees om met die groot versterkings tot sy beskikking die vyand met gemak te verdryf.

³³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 563.

³⁴ *Ibid.*; *Times History*, III, p. 190.

Die aankoms van hierdie groot versterkings het Curran egter me gebaat om die rant van die vyand te suiwer nie. In plaas van hierdie troepe aan te wend om 'n teenaanval op die vyandelike magte aan die voet en teen die hange van die rant uit te voer en die burgers so sterk in die rug te bedreig dat hulle verplig sou wees om die rant in volle daglig en onder 'n swaar flankvuur te verlaat, het Curran al die versterkings op die kruin saamgebondel.³⁵

In die eerste plek was daar die drie kompanies Gordon Highlanders wat Ladysmith tussen 4.30 en 5 vm. verlaat het. Hulle het Kliprivier pas oor die ysterbrug op die suidwestelike hoek van die dorp oorgesteek gehad toe hulle onder 'n yl reën van koeëls van die kruin van Caesar's Camp af beland het wat kol. W. H. Dick-Cunyngham, V.C., die bevelhebber van die bataljon, dodelik gewond het. Daarna het hulle onder die vuur van die Boere kanon op Bulwana gekom. Die gevolg was dat hulle Caesar's Camp eers om 9 vm. bereik het, 'n uur na die ses kompanies van die

³⁵ Vgl. *Times History*, III, pp. 190-191.

Rifle Brigade. Hier is hulle geleidelik in defensiewe posisies in die vuurlinie ingestoot.³⁶

Die Rifle Brigade het Manchester fort om 8 vm. (volgens die *Times History* om 7 vm.) bereik, maar die bevelhebber, kol. Metcalfe, kon geen kontak met lt.-kol. Curran kry wat hom in die vuurlinie bevind het nie. Hy het toe by die bevelvoerende offisier by Manchester fort aangeklop om te verneem wat hy moes doen, en die kon aan hom niks anders meedeel nie as dat die suidoostelike punt van die heuwel ten hewigste deur die vyand aangeval was. Daarvan het hy afgelei dat die Britse troepe wat daar was, versterkings nodig gehad het. Met die oog daarop het hy kompanies F en D van sy bataljon in verspreide orde in die rigting van die kruin gestuur om die Manchesters te steun. Toe hulle 150 treë van die kant van die kruin af was, is hulle so swaar in die linker front deur die Boere beskiet dat hulle moes platval. Hul offisiere is gewond – kapt. Mills dodelik – terwyl ook baie

van die manskappe ongevalle opgedoen het. Vir die res van die dag moes hulle daar onder 'n onafgebroke swaar vuur van die vyand still bly lê, nie in staat om vorentoe of agtertoe te beweeg nie. Die oorgeblewe vier kompanies van die regiment is agter om die noordoostelike kruin gelei en het teen 9 vm. by Carnegie se Highlanders aangesluit. Hulle het met die steun van die Highlanders die een poging na die ander aangewend om die burgers van Utrecht uit hul posisie onder die oostelike kruin te verdryf, egter tevergeefs. Die burgers het elke poging bloedig van die hand gewys. Om 2 nm. is hulle versterk met nog twee kompanies van die Gordon Highlanders maar ook dit het niks gehelp nie. Die Boere het onbeweeglik in hul stelling gebly en die Engelse kon geen duim veld verder wen nie. Die troepe het egter 'n veilige muur om die oostelike kruin van die heuwel gevorm waar die Boere nie sou kon deurbreek nie en die toestand op die punt van die heuwel was dus vir die verdedigers so goed as wat hulle maar kon verlang. Curran het besef dat met geen vooruitsig om verder te vorder nie die aanvallers net op die

³⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 561-565. Vgl. ook White se verslag, par. 34.

aand gewag het om terug te trek, en het dus met genoeë aan White laat weet dat die situasie op Caesar's Camp geen onrus meer gebaar het nie maar hoogs bevredigend was.³⁷

Vir die res van die dag het op Caesar's Camp dan ook 'n statiese geveg geheers. Die Boere het nie kans gesien om die kruin te verower nie al het hulle die verdedigers ook bly beskiet, en die Engelse het hulle nie in staat geag om die aanvallers te verdryf nie. Die een het dus slegs probeer om aan die ander soveel ongevalle te berokken as wat met geweervuur op die afstand moontlik was.

Teen 11 vm. het die vuur aan albei kante baie verslap. Die dag was ontsettend warm en teen dié tyd was sowel die Boere as die Engelse uitgeput. Die manne het byna van dors versmag en alle vegkrag was geblus.

3. DIE STRYD OM DIE BESIT VAN WAGON HILL

Solank as hierdie verwikkelings op Caesar's Camp aan die gang was, het Ian Hamilton by Wagon Hill aangekom en teen 4 vm. die twee kompanies Gordon Highlanders wat hom onder aanvoering van maj. C. C. Miller-Wallnutt vergesel het, in die stryd gestoot. Hy het hulle om die westelike punt van Wagon Point laat kruip met die doel om die Boere aan die linkerkant te omvleuel. 'n Hewige vuur het hulle egter begroet nie alleen in die front vanaf Middle Hill nie, maar ook in die regterflank en regs in die rug vanaf Mounted Infantry Hill en uit die slote wat Bestersvallei deurklief het. Dit het die poging om die Boere te omvleuel, verydel en die troepe gedwing om by die vlootsoldate en genietroepe in die westelike kanonstelling op Wagon Point stelling te neem. Daarvandaan af kon hulle niks anders doen as om die Boere

³⁷ Vgl. White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 565; *Times History*, III, pp. 191-192.

onder op die vlakte op lang afstand te beskiet nie.³⁸

Teen 5.10 vm. het die eerste van die versterkings wat deur White na Wagon Hill uitgesend is, egter hul verskyning gemaak, t.w. die drie eskadrons Imperial Light Horse onder aanvoering van lt.-kol. A. H. M. Edwards. Edwards het sy manne teen die westelike hang van Wagon Hill laat uitklim en hulle toe oor die plat kruin op die vyand laat afstorm wat aan die oorkant van die kruin gelê het. Sy doel was om die wankelende Britse frontlinie te verleng en te versterk. Eskadron E onder kapt. Codrington het op die kliprif afgestorm wat links van eskadron C se stelling gelê het, en eskadron F na 'n posisie regs daarvan. Eskadron B is beveel om na links te gaan ten einde die King's Royal Rifles te ondersteun en die Britse linie oor die hoogte aaneenlopend te maak.

³⁸ Sien White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 563-564; en *Times History*, III, p. 194.

Die aanstormende troepe het 'n swaar en suiwer geweervuur uit die Boere stellings op hulle saamgetrek. Dit was afkomstig van die Boere wat in die kliprif op die oorkantse deel van die kruin gelê het, en het baie ongelukke onder die troepe veroorsaak voordat laasgenoemde uiteindelik 'n beskutte stelling agter die klippe teenoor die vyand ingeneem gehad het. Lt.-kol. Edwards is op twee plekke getref en moes die bevel afgee aan maj. Karri Davies wat kort daarna ook gewond is onderwyl hy besig was om die toestand op Wagon Point te ondersoek, terwyl ook luit. Pakeman, maj. Doveton en Lord Ava – laasgenoemde het 'n boodskap vir Ian Hamilton by hom gehad – geval het, almal dodelik gewond. Dapper pogings is aan die dag gelê om die gewonde offisiere uit die vuurlinie te onttrek en na veilige skuilplekke te bring, o.a. deur kol. F. Rhodes wat daarin geslaag het om Lord Ava uit die gevegslinie te haal.

Die offers was egter nie tevergeefs nie. Die Britse verdedigingslinie op Wagon Hill was nou aansienlik versterk en die Boere se vooruitsig om

die heuwel te verower, nie meer so rooskleurig nie. Die Boere het egter besef dat as hulle die heuwel wou bemeester, hulle die troepe sou moes terugdwing en die geveg in hierdie sektor het dan ook hewig opgevlam. Die burgers in die stellings op die kliprif het die troepe met groter heftigheid beskiet as te eniger tyd tevore.³⁹

Die posisie van die Vrystaatse burgers op die kruin was egter geensins benydenswaardig nie. Hulle kon die rant vermeerster as hulle die nodige steun gehad het maar die burgers wat teen die helling vlak by hulle moes gelê het om hulle te ondersteun, was nêrens te sien nie. Hulle het of die rant nooit beklim nie of met die val van die eerste skote gevlug, en het nou vanaf Mounted Infantry Hill en elders in die omgewing daarvan 'n swaar geweervuur op lang afstand op die kruin onderhou. Hierdie vuur was egter alles behalwe bevorderlik vir die verowering van

³⁹ Sien White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 563; *Times History*, III, p. 194; vgl. ook Leyds 714, Telegramme nos. 6 en 7 d.d. 6 Jan. 1900.

Wagon Hill. Trouens die burgers wat nie op of digby die kruin was nie, kon die vyand en ook hul eie mense nie sien nie en hul koeëls was dus vir die burgers op die kruin net so gevaarlik as vir die Engelse. Die klompie burgers op die kop kon dit ook nie waag om sonder aansienlike versterkings in die helder daglig deur die sterk verdedigingslinie wat deur die Imperial Light Horse op die kop geplant is, te probeer breek om op die Imperial Light Horse se fort af te storm en dit te probeer inneem nie. Genl. De Villiers kon dus nie anders as om sy manskappe op die rotsrif te hou waar hulle stelling geneem het en van waar hulle nie verdryf sou kon word sonder baie swaar verliese vir die vyand nie. Daar het hy dan ook bly lê in die verwagting dat hoofkmdt. Prinsloo wat onder op die vlakte was en die beheer oor die Vrystaatse strydkragte gehad het, spoedig voldoende versterkings teen die helling uit na hom toe sou opstuur sodat hy verder voorwaarts kon gaan en die fort kon verower.⁴⁰ De Villiers het egter 'n dodelike vuur op die

⁴⁰ Vgl. *Times History*, III, pp. 193-194.

Britse linie voor hom bly onderhou, 'n vuur wat dit vir die Engelse uiters moeilik gemaak het om hulle posisie te handhaaf.

Sy hoop om ondersteuning van die voet van die rant af te ontvang, het sterk afgeneem toe teen 6.30 vm. die ses kanonne van die 21ste battery *Royal Field Artillery* wat deur White in die rigting van Wagon Hill gestuur is om sy troepe aldaar tot versterking te dien, hul bestemming bereik en vuur geopen het. Vanaf 'n geskikte stelling tussen Sign Post Ridge en Range Post, 3 400 treë van Mounted Infantry Hill geleë en dus buite trefafstand van die meeste van die Boere geskut, het maj. Blewitt sy kanonne teen die burgers op Mounted Infantry Hill en aan die voet daarvan in aksie laat tree, met merkwaardige effek. Nie alleen het talle burgers Mounted Infantry Hill verlaat om beter skuiling elders op die vlakte te soek nie maar 'n poging wat aangewend is om 'n Pom-pom op die vlakte teen die troepe op Wagon Hill in aksie te bring, is gestaak. Die vuur wat vanaf Mounted Infantry Hill en ander geskikte stellings in die omgewing

op die vyandelike troepe op Wagon Hill onderhou is, is daardeur aanmerklik verswak. Tewens was die aanwesigheid van die battery tussen Sign Post Ridge en Range Post en van die eskadron 5th Dragoon Guards wat dit met die steun van die 42ste battery en die twaalfponder-vlootkanon op Caesar's Camp moes beskerm, 'n waarborg dat die Boere in die moot van Flagstonespruit nie wes om Wagon Hill sou kon beweeg om die troepe op die kop te omvleuel nie.⁴¹

Die toestand was dus vir die verdedigers redelik bevredigend toe teen 7 vm. 'n versterking van meer as 800 man – vier kompanies 1st King's Royal Rifles en vier kompanies 2nd King's Royal Rifles – onder aanvoering van maj. W. P. Campbell aan die noordelike voet van die kop verskyn.

Hamilton het van die staanspoor af begryp dat daar net een manier was om sy posisie te

⁴¹ Vgl. White se verslag, par. 34; en *Times History*, III, p. 195.

beveilig en dit was om die Boere skuts te verdryf wat in die kliprif op die oostelike kruin van Wagon Hill gelê en so 'n dodelike vuur op die Imperial Light Horse onderhou het. Hy het nl. besef dat as hulle van agter af versterk sou word, hulle sy posisie baie ernstig kon bedreig. Ook as daar burgers op hul regterflank sou inval – waar die Winburgers inderdaad moes gewees het – kon hy in 'n uiters benarde posisie geplaas word. Daar was egter net een manier waarop hy hulle doeltreffend kon bykom en dit was deur middel van 'n frontaanval reg oor die kruin van die rant, wat baie hoe offers sou eis. 'n Skielike, vinnige stormloop oor die kruin wat verby moes wees voor die Boere tot verhaal kon kom, het vir hom na die aangewese middel gelyk om sy doel te bereik en die vyand van die kruin af weg te vee, en hierop het hy hom dan nou ook toegespits.

Die eerste poging in die rigting is aangewend deur kapt. Codrington van eskadron E van die Imperial Light Horse. Hy het dapper uit sy stelling opgespring en sy manne beveel om die vyand te bestorm maar die geskiet was so hewig dat sy bevel onhoorbaar was en net een man hom

gevolg het. Hy het dan ook net enkele tree gevorder voor hy neergeskiet is.

Toe Campbell met die agt kompanies King's Royal Rifles teen 7 vm. opdaag, het die geleentheid geleë gelyk om die stormloop te waag. By sy aankoms het Campbell sy troepe teen die agterste helling van die heuwel digby die Crow's Nest tot stilstand gebring. Nadat hy die situasie goed in oënskou geneem het, het hy vier kompanies van sy troepe tussen die Crow's Nest en die Imperial Light Horse se fort probeer instoot. Hulle kon egter nie teen die hewige vuur van die burgers in die kliprif opgeroei kry nie. Toe het luit. Raikes op bevel van Hamilton met 'n groep soldate skielik voorwaarts gestorm om die lastige vyand daar te gaan wegvee. Raikes het egter nie beter gevaar as maj. Mackworth vroeër dieselfde oggend nie. Sy manskappe is genadeloos neergeskiet, hyself het geval en die poging het op 'n volslae mislukking uitgeloop.

Die geskiet vanuit die Boere stelling was egter onuitstaanbaar en teen 8.45 vm. het Hamilton luit. N. M. Tod van die King's Royal Rifles gelas

om weer 'n aanval op die kliprif te waag. Die gevolg was dieselfde. Tod is neergeskiet toe hy uit sy stelling opspring, en sewe van die sowat twaalf persone wat hom gevolg het, is gedood of gewond. Verder na links het maj. R. S. Bowen met 'n agttal volgelinge probeer om onder die suidelike kruin langs te beweeg en om die Boere se linkerflank te kom, maar ook hy is met sy manskappe feitlik onmiddellik gedood.

Ander offisiere het volgens die *Times History* ook heroiese pogings aangewend om hul manskappe aan te spoor om die vyand te bestorm, maar Hamilton het dit belet nadat dit vir hom duidelik geword het dat dit onmoontlik en net 'n vermorsing van kosbare lewens was om die Boere op die wyse te probeer verdryf. Die geveg het dus staties gebly terwyl die fronte van die twee vegtende partye byna teen mekaar in die blakende son tussen die rotse op mekaar gelê en vuur het. Slegs die los klippe, gras en bossies waaragter hulle geskuil het, het hulle van mekaar geskei. Die manne aan albei kante het byna gesterf van die dors in die gloeiende son wat alle

energie uit hulle uit gebak het. Die vuur het dus net soos op Caesars' Camp geleidelik bedaar en was teen 11 vm. so swak dat van die Britse offisiere en manskappe sonder gevaar uit die vuur gebied weggeneem kon word om agtertoe verversings te gaan nuttig.⁴²

Ook van die burgers wie se waterflesse leeg was, het na die slote teen die helling agter hulle afgekrui om daar water te gaan probeer soek, al was daar niks. Die gekerm van die gewondes was onder die omstandighede byna onuitstaanbaar.⁴³

Die mislukte pogings van die Engelse om die Boere op sowel Wagon Hill as Caesar's Camp uit die stellings wat hulle ingeneem het, te verdryf, het White genoop om verdere versterkings op die rant in die stryd te werp; en aangesien hy geen infanterie meer beskikbaar gehad het nie, moes hy sy ruitery gebruik om sy

⁴² Sien White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 546; en *Times History*, III, p. 195.

⁴³ Kestell, pp. 38-39.

krygsmag op die twee punte aan te vul. Eers het hy twee eskadrons van die 19th Hussars aan die westelike voet van Maiden Castle geplaas om te waak teen pogings wat die vyand miskien kon aanwend om om sy regterflank te trek. Daarna het hy teen 10 vm. drie eskadrons van die 5th Lancers na Caesar's Camp en die 18th Hussars na Wagon Hill gestuur om die troepeafdelings van Curran en Hamilton onderskeidelik te versterk.⁴⁴

Die 18th Hussars is na hul aankoms by die skeepskanon aan die voet van Wagon Hill teen 9 vm. deur Hamilton op sy westelike flank ingestoot. Hulle moes die troepe op die kop, wie se getalle ondertussen reeds ook met twee kompanies van die King's Royal Rifles aangevul is, ondersteun en die Britse posisie op Wagon Point versterk. Met die groot oorwig aan getalle op hierdie flank het Hamilton daarin geslaag om sy posisie op Wagon Point aansienlik te verbeter. Sy troepe het die grootste gedeelte van die

suidelike deel van die kruin van Wagon Point bemeester en daarmee ook die vyand op die oostelike hang van die nek teruggestoot. Vanaf die kruin van Wagon Point het hulle 'n swaar vuur op die burgers aan die voet van die heuwel onderhou en al hoe nader gekom aan die linkervleuel van die Boere in die kliprif op Wagon Hill, tot groot vreugde van Ian Hamilton wat intussen ook gunstige berigte ontvang het aangaande die Britse posisie op Caesar's Camp waar, soos reeds vermeld, die Boere aanval ook reeds gestuit was. Die verspreiding van die gunstige berigte in die geledere van die vegtende troepe op Wagon Hill het hulle opgebeur. Dat die geweervuur van die burgers op laasgenoemde heuwel besig was om vinnig te verswak, het by die Engelse die hoop laat herlewe dat hulle weldra die moeilike situasie onder die knie sou kry en dat dit nie te moeilik sou gaan om die burgers teen skemer heeltemal van Platrand af te verdryf nie.⁴⁵

⁴⁴ White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 564; *Times History*, III, p. 196.

⁴⁵ Vgl. *Times History*, III, p.196.

Met Wagon Point van die vyand gesuiwer en stewig deur Britse troepe beset, het genl. Hamilton teen die middag die plan bedink om die Boere op Wagon Hill wat hy nie deur frontaanvalle uit die kliprif verdryf kon kry nie, van die kant van Wagon Point af deur 'n sterk mag te omvleuel en dan deur 'n verrassings aanval in die linkerflank en in die rug uit die posisie te lig. Sy plan was om daarmee te begin sodra die troepemag op Wagon Point weer voltallig sou wees. Baie van die soldate het nl. teen die noordelike helling van Wagon Point afgesak om 'n stukkie te gaan eet. Hy het egter nie rekening gehou met die skerpsinnigheid van die Boere nie.

Kmdt. De Villiers het goed begryp dat die Engelse met Wagon Point in hul besit in staat sou wees om die burgers in die kliprif op Wagon Hill in die linkerflank aan te tas en het op die gepaste tyd die nodige maatreëls getref om dit te voorkom. Toe die middaguur nader, het hy 'n vyftien- of twintigtal Harrismith-burgers onder leiding van vke. Japie de Villiers en Zacharias de

Jager van Wagon Hill af gestuur met die opdrag om voldoende manskappe te versamel om Wagon Point van die westekant af te bestorm en van die vyand te suiwer. Die tyd wat daarvoor gekies is, was tussen 12.30 en 1 nm. toe 'n deel van die troepemag van die kruin af weg was om te gaan eet en baie van diegene wat op die kruin agtergebly het om dit beset te hou, loom gebak op die grond in die hitsige son aan slaap geraak het, sommer in die vuurlinie waar byna geen koeëls meer geval het nie omdat die Boere feitlik opgehou het met skiet. Hamilton het pas op die kruin verskyn om aan maj. C. C. Miller-Wallnutt die nodige instruksies vir die aanval op die Boere te gee, toe die klompie burgers wat ongemerk teen die helling op gesluip het, skielik in losse formasie oor die kruin gestorm kom, reguit in die rigting van die 4,7 duim-skeepskanon se stelling, waarin 'n klompie genietroepe en die Imperial Light Horse gelê het.

Die half aan die slaap troepe was yskoud geskrik. Daar was net 'n verskrikte uitroep van "Here they come!" en 'n geknetter van geweer-

vuur en toe vlug die troepe paniekbevange teen die helling af. Die offisiere het in hul bedekte posisies niks van die vlug bemerk nie en eers toe 'n gewonde sappeur dood neerval ten gevolge van 'n skoot wat een van die burgers oor die borswering van die kanonstelling op hom gelos het, het hulle die verwarring bemerk.

Miller-Wallnutt en Digby Jones was net buite die kanonstelling onder 'n bokseil byeen, besig om te luister na Ian Hamilton se uiteensetting van sy aanvalsplanne, toe dit gebeur. Hulle het dadelik gehandel. Jones het met 'n geweer uitgespring en op die burgers in die kanonstelling begin vuur en dit het die troepe wat nog nie uit die kanonskans gevlug het nie, weer bemoedig. In navolging van Jones se besielende voorbeeld het hulle met alle mag op die aanstormende burgers begin losbrand van wie twee in die onmiddellike nabyheid van die skans geval het, nl. vk. Japie de Villiers wat volgens Britse getuienis deur Digby Jones persoonlik doodgeskiet is, en Zacharias de Jager.

Die res van die klein groepie burgers op die kruin het nou die bestorming van die kanonskans

laat vaar en 'n vinnige geweervuur op die troepe geopen wat besig was om teen die helling af te vlug. Hulle is gesteun deur die Boere artillerie op die omliggende hoogtes maar geen burgers het van agter af bygekom om hul getalle te versterk en die herowerde kruin effektief te beset nie. Gevolglik het maj. Miller-Wallnutt, bygestaan deur luit. Digby Jones, luit. P. D. Fitzgerald, kanonnier W. Sims en verskeie ander offisiere, die geleentheid gekry om die orde onder hul manskappe in die kanonstelling te herstel en stappe te doen om die aanvallers te verdryf.

Nadat hulle die troepe georganiseer gehad het, het Jones die sappeurs en vlootsoldate met gevelde bajonette oor die kruin laat storm om die stellings wat deur die infanterie op Wagon Point ontruim is, te herbeset. Vooraan was Jones persoonlik, vergesel van 2de luit. G. B. B. Denniss, R.E., sers. G. Howard en troeper H. Albrecht van die Imperial Light Horse, kanonnier W. Sims en die ander offisiere. Hulle kon die burgers nie verdryf kry nie maar laasgenoemde het geen poging meer aangewend

om die kanonskans te bemeester nie. Hulle het slegs 'n defensiewe posisie op die voorkant van die kruin ingeneem van waar hulle die aanstormende troepe beskiet het.

Ondertussen het kol. Knox wat met die 18th Hussars nog aan die voet van die heuwel gelê het, gereed om ondersteuning te verleen wanneer vereis, die infanterie langs die helling van Wagon Point sien afstroom en dadelik twee eskadrons van sy manskappe beveel om die kop te bestorm. Hulle het dit met groot onstuimigheid gedoen. Soos 'n warrelwind het hulle teen die helling uitgestorm en die terugvallende voetvolk met hulle meegesleur tot op die kruin by Jones se sappeurs, waar die voetvolk so verskrik, deurmekaar en verward aangekom het dat hulle nie in staat was om te veg nie. Toe Jones en die ander offisiere by die sappeurs hul verwarring bemerk, het hulle dadelik langs die linie af beweeg om die orde in die geledere van die infanterie te herstel en hulle op die aanval te plaas, egter met futiele gevolge. Jones, Miller-Wallnutt, tweede luit. Denniss en troeper

Albrecht het onder die skerp geweervuur wat die burgers voor op Wagon Point se kruin op die aanstormende troepe geopen het, gesneuwel terwyl talle Britse troepe in die frontlinie gedood of gewond is. Aan Boere kant het die poging om Wagon Point te herower en te hou die lewens van De Jager en De Villiers en ook die van Gert Wessels geëis.⁴⁶

Ofskoon die poging van die Boere misluk het om die kruin van Wagon Point van die vyand te suiwer, het hulle deur hul aanval nogtans teen 1.30 nm. die Engelse op sowel Wagon Hill as Wagon Point in 'n kritieke posisie geplaas. Die durf wat hulle met die stormloop aan die dag gelê het, het Hamilton sowel as sy oorspanne troepe ontsenu met die gevolg dat hy die gedagte om die Boere in die kliprif op Wagon Hill deur omvleueling van die kant van Wagon Point af te verdryf, laat vaar het. Sy troepe was immers so uitgeput dat hulle, selfs met die ondersteuning

⁴⁶ White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 565-567; *Times History*, III, pp. 196-197.

van die 18th Hussars, nie in staat was om die klompie Boere wat op Wagon Point voet gevat het, terug te dryf of nog so 'n aanval wat enige oomblik kon plaasvind, te weerstaan nie. Om alles te kroon, het die weerstand van die troepe wat Wagon Hill moes verdedig, op dié tydstop vinnig ineen begin stort. Die Boere op die heuwel het meteens vinnig begin vorder en in steeds toenemende getalle in die omgewing van die Imperial Light Horse se fort verskyn, van waar hulle, ondersteun deur verskillende Boere kanonne, 'n skerp geweervuur op die verdedigers onderhou het. Die lot van Ladysmith was dus inderdaad in die weegskaal!⁴⁷

Die rapport van die aanval van die Boere op Wagon Point het vir White wat met rasse skrede moed verloor het namate die pogings misluk het om die vyand van Wagon Hill af te verdryf, heeltemal desperaat gemaak. Dit blyk duidelik uit sy boodskappe aan Buller met wie hy in heliografiese verbinding was, en by wie hy met

die groei van die dag steeds sterker daarop aangedring het om die Boere by Colenso aan te val, ten einde hulle te dwing om van hul strydkragte van Ladysmith af daarheen weg te stuur. Nadat hy Buller om 7 vm. van die aanval op Ladysmith verwittig het, het hy om 9.30 vm. aan hom gesein dat die vyandelike aanval voortgesit word en dat al sy reserwes onder vuur was. Die vyand het versterkings uit die Suide gekry en hy was dus van oordeel dat die strydmagte wat by Colenso teenoor Buller gestaan het, verswak was. Om 12.45 nm. het hy dit opgevolg met die berig dat hy betroubare inligting ontvang het dat redelike sterk vyandelike afdelings die stellings by Colenso die vorige dag verlaat het met die doel om Ladysmith te help inneem, ten einde daarna in samewerking met die Boere magte om Ladysmith op Buller se leer toe te tas. Die vyandelike aanval was vir die oomblik afgeslaan maar sterk vyandelike magte het in die suide nog teenoor hom gestaan, en dit was baie waarskynlik dat die aanval hervat sou word; en om 3.15 nm. het hy dit opgevolg met die bondige

⁴⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 567.

boodskap: “Attack renewed, very hard pressed!”⁴⁸

Daar was net een weg oop om in afwagting van ’n aanval van Buller Ladysmith te red, en dit was om alle moontlike versterkings wat daar nog beskikbaar was, op Wagon Hill in die stryd te werp. In Ladysmith het White oor geen reserwes meer beskik nie. Daarom het hy teen 1.45 nm. die drie eskadrons 5th Lancers wat vroeër die dag na Caesar’s Camp gestuur is, die 19th Hussars aan die voet van Maiden Castle en twee van die drie eskadrons 5th Dragoon Guards wat die 21ste battery bewaak het, beveel om na Wagon Hill te gaan. Die laaste eskadron 5th Lancers waaroor hy nog in Ladysmith beskik het, moes nou ook weggestuur word om die 21ste battery te gaan help bewaak.

By die aankoms van die eerste van hierdie versterkings – die 5th Lancers en 19th Hussars – op die westelike punt van Wagon Hill by Crow’s Nest was die voorste Britse verdedigingslinie

reeds feitlik ontbloom en op die punt om te verkrummel. Die troepe wat nie gewond of doodgeskiet was nie en wat op hul mae plat op die grond nog daar gelê het, kon dit nie meer uithou onder die gloeiende tropiese son nie. Hierdie versterkings is dus onmiddellik in die vuurlinie gewerp. Toe hulle in verspreide orde links van die Crow’s Nest verby oor die kruin begin storm het na die klipskanse wat oorspronklik deur die wagte van die King’s Royal Rifles voor die Crow’s Nest beset was, het daar ’n ongekende wolkbreek oor die slagveld losgebreek soos talle Boere nog nooit beleef het nie. Die gevolg was dat ofskoon die burgers die stormloop met ’n baie swaar geweervuur begroet het, die troepe daarin geslaag het om aan die linkerkant van die Crow’s Nest verby te storm en deur te druk tot by die klipskanse wat oorspronklik deur die wagte van die King’s Royal Rifles voor die Crow’s Nest beset was en daar stelling te neem. Die reën was nl. vol in die gesigte van die burgers in die kliprif by die Imperial Light Horse-fort, en dit asook die

⁴⁸ Sien Cd. 1791, p.162.

skemer het hul uitsig baie belemmer, sodat hulle nie suiwer kon skiet nie.

Van agter die klipskanse uit waar hulle posgeneem het, het die troepe die heftige vuur van die Boere vir die volgende uur beantwoord, aan die linkerkant gesteun deur 'n maxim wat deur die 5th Dragoon Guards daar geplant is.

Gedurende die tyd het maj. Campbell ook daarin geslaag om drie van sy reserwe kompanies King's Royal Rifles in 'n posisie oor die noorde-like deel van die kruin te versprei van waar hulle die troepe in die klipskanse kon steun, en hulle kort daarna te versterk met twee eskadrons van die 5th Dragoon Guards.⁴⁹

Die versterkings het die Boere egter geensins gedemoraliseer nie. Die reën was vir hulle 'n ware verkwikking na die ontsettende hitte van die dag al het dit ook hul uitsig belemmer. Hulle

kon ten minste nou weer hul dors les en het daar gretig gebruik van gemaak om dit te doen.

Hulle het – so vertel ds. Kestell – “kleine dammetjies” in hul reënjasse gemaak waarin hulle die water opgevang en tot versadiging toe gedrink het.⁵⁰ Dit het hulle met nuwe krag en veglus besiel en hulle het die Engelse vir die res van die dag dan ook swaarder bestook as op enige tydstip tevore, in weerwil van die gietende reën, klaarblyklik vasberade om die vyand van die kruin af te verdryf.⁵¹

White het gou besef dat die versterkings wat hy tydens die middag aan Hamilton gestuur het, ontoereikend was om die Boere te verdryf. 'n Beklemmende vrees het by hom posgevat dat as die Boere nie verdryf word nie, hulle hul stellings op die suidelike heuwelkruin gedurende die loop van die nag baie sou versterk, ten einde sy reeds uitgeputte troepe met die aanbreek van

⁴⁹ Sien White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 567-568; en *Times History*, III, p. 198.

⁵⁰ J. D. Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 40.

⁵¹ Sien White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 567-568; en *Times History*, III, p. 198.

die volgende dag met verdubbelde krag aan te val en van die rant af weg te vee. Dit moes teen elke prys voorkom word, al moes ook die troepe wat vir die bewaking van die res van die verdedigingslinie om Ladysmith gebruik is, daarvoor ingespan word.

Aan Hamilton het hy dus laat weet dat hy die heuwel voor die aand van die vyand moes suiwer. Met die oog daarop sou hy drie kompanies van die Devonshire regiment aan hom stuur wat hy saam met die troepe waaroor hy reeds beskik het, vir die doel kon gebruik. Die hoofkwartier van die betrokke regiment het White reeds vroeër in die dag vanaf Tunnel Hill in die noordelike sektor van die Britse verdedigingslinie na die nabyheid van die ysterbrug verskuif met die oog op die verdediging van die suidekant van Ladysmith.⁵²

Om 4 nm. het die bevelvoerder van die 1st Devonshire regiment bevel ontvang om dadelik

met elke beskikbare manskap na Wagon Hill toe op te ruk, en binne 'n kwartier het drie kompanies (5 offisiere en 184 man) onder maj. C. W. Park die dorp verlaat. Teen 5 nm. was hulle in 'n duik onder die kruin van Wagon Hill, waar Park Hamilton van sy aankoms verwittig het.⁵³ Hier het Hamilton die situasie aan Park verduidelik en hom gevra of hy die kruin van die vyand sou kon skoonvee, waarop hy geantwoord het: "We will try". Hamilton het hom toe versoek om as hy kon die Boere skerpskutters wat die gebied voor die Imperial Light Horse-fort beset en van daar so 'n swaar vuur op die troepe onderhou het, met die bajonet te verdryf. Hy het Park geneem tot by die stellings van die Imperial Light Horse en die troepe-eenhede wat hulle gesteun het, en sover as wat dit onder die swaar vyandelike vuur moontlik was, verduidelik in watter rigting die troepe met die bajonette moes opruk. Die Devons moes doodstil teen die noordelike helling van Wagon Hill uitklim en

⁵² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 568; *Times History*, III, p. 198.

⁵³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 568.

dan onverwags en baie vinnig van die stellings van die Imperial Light Horse af die vyand in die front bestorm en teen die suidelike hang af verdryf.

In 'n nou duikie op die agterste deel van die helling het die troepe wat weens die beperkte ruimte in 'n digte massa byeen moes bly, bajonette bevestig en hul gewere gelaai, en daarna het Park aan die kompanie-offisiere beduie hoe hulle te werk moes gaan om die vyandelike stelling te verower. Sodra hulle uit die duikie uitkom, moes hulle hul geledere oopsprei en in verspreide formasie op die Boere stelling afpyl. Die voorste kompanie, F, moes onder leiding van luit. Field reg oor die hoogste storm; kapt. Lafonne se kompanie, E, moes by die klippe half -regs swenk en die linie na regs verleng en luit. J. E. I. Masterson met kompanie D moes die sentrum van die aanval versterk.

Om 6 nm. het volgens Britse getuienis die klanke van 'n beuel aangedui dat die aanval moes begin en het die troepe met 'n gejuig vorentoe gestorm. Hulle is volgens die *Times History* met 'n “sheet

of flame” beantwoord. Dit het baie troepe neergevel. Die Devons het egter volgens White en die ander Britse bronne dapper deurgedruk tot 50 treë van die vyandelike stelling af waar daar dekking was, en 'n hitsige vuurgeveg met die vyand aangeknoop. Dit het die troepe 'n rukkie vertraag maar, so lui genl. White se verslag, die “Devons were not to be denied, and, eventually, cheering as they pushed from point to point, they drove the enemy not only off the plateau but cleared every Boer out of the lower slopes and the dongas surrounding the position”. Hierin is hulle gehelp deur kapt. A. Menzies met 'n klompie van die Manchesters. Volgens die *Times History* het die Boere tot op die laaste weerstand gebied en toe terug gevlug. By die eerste gerieflike kliprif het hulle egter – aldus die *Times History* – weer platgeval en vir nog 'n halfuur op die Devons gevuur wat toe ruim net sulke swaar verliese gely het as tydens die stormloop. Luit. Field en kapt. Lafonne is gedood en luit. Masterson op verskeie plekke gewond terwyl hy besig was om 'n boodskap aan sy ondersteuners oor te dra.

Nadat daar nog 'n rukkie geveg is, het die donker 'n end aan die geveg gemaak en het die Boere die heuwel verlaat.⁵⁴

Ds. J. D. Kestell wat by die burgers in die kliprif op die rant 'n ooggetuie van die hele geveg was en een van die betroubaarste getuies in verband met die oorlog is, ontken met nadruk die Britse bewerings dat die Boere deur die Devons van Wagon Hill af verdryf is. Sy relaas oor wat daar gebeur het en wat skrywer geen rede het om te verwerp nie, is as volg:

Terwyl die donderstorm aan die gang was, het die vyand sy pogings verdubbel om die Boere van die rant af te verdryf. Laasgenoemde moes al hul kragte inspan

“om niet naar de laagte beneden gestort te worden, waar elk een, voor zijn leven

⁵⁴ Sien White se verslag, par. 34; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 568-569; en *Times History*, III, pp. 199-200. Alle Britse joernaliste en geskiedskrywers verklaar dat die Devons die Boere van Wagon Hill af verdryf het, ongetwyfeld op grond van genl. White se verslag.

vluchtende, een schijf voor den vijand zal zijn. Er wordt nu zoo scherp gevochten, als er, tot nog toe, heden niet gevochten is. 't Is ontzettend het klateren van den donder daar boven, en het knallen der geweren hier beneden te hooren. Maar de vijand slaagde er niet in ons te verdrijven. Wij bleven er nog twee en een half uur ...”

Nadat die vyand 'n tyd lank met alle mag probeer het om die Boere van die rant af te verdryf en bevind het dat dit tevergeefs was, het hy na sy forte teruggegaan en het die geskiet 'n rukkie opgehou. Dit het toe so stil geword soos dit die ganse dag nie was nie. Die burgers wat 'n uur tevore nie geweet het waar hulle hulle vir die hitte moes verberg nie, wis nou nie hoe hulle dit sou uithou weens die koue nie. 'n Yskoue wind het nl. na die donderstorm oor die slagveld bly waai en die burgers wie se klere deurnat was, het van die koue gebibber.

Uiteindelik na sononder het kmdt. De Villiers aan ds. Kestell gesê dat hy nog 'n rukkie sou aanhou veg tot dit donker was en dan sou terug-

trek. Dit het immers vir hom duidelik geword dat geen versterking sou opdaag nie en bowendien was minstens een derde van sy manskappe gedood of gewond. Die terugtog het, volgens ds. Kestell, om 7.30 nm. plaasgevind.

“Zestien uren was men op dien rand in een allerhevigst vuur geweest, en nu verliet men hem; maar niet door de *Devons* met gevelde bajonetten gedreven, zooals ik in een Engelsch boek gelezen heb. Wij werden van den rand niet gedreven. Wij hielden hem zoolang als het licht was, en toen de avondschemering viel meende Commandant de Villiers dat het ijdel was daar te blijven. Hij bleef tot het laatste en schoot nog een paar maal; maar niet op *Devons*, met gevelde bajonet avanceerende; maar in de lucht, om de Engelschen te doen denken, dat wij nog in onze stellingen waren.

Wij plasten toen door het water, totdat wij onze paarden bereikten, en reden naar het

lager bezwaard in 't gemoed, want wij hadden zeer dierbaren in den dood achtergelaten.”⁵⁵

Volgens kmdt. Theunissen sou hy sy posisie ook langer gehandhaaf het, maar met die aanbreek van die aand het hy van genl. S. W. Burger berig ontvang dat die kommando's Utrecht en Vryheid hul stellings op Caesar's Camp prysgegee en teruggetrek het. Toe het hy ook sy burgers beveel om maar terug te val.⁵⁶

4. DIE EINDE VAN DIE GEVEG OP CAESAR'S CAMP

Inderdaad het die houding van die Transvaalse strydkragte op Caesar's Camp sedert omstreeks 11 vm. vir die Vrystaters op Wagon Hill nie tot bemoediging gestrek nie. Inteendeel, nadat hul onstuimige aanval van die oggend gestuit en hulle tot op die kant van die kruin teruggedring

⁵⁵ Sien Kestell, pp. 39-41. Vgl. egter Leyds 714, Telegram no. 22 d.d. 7 Jan. 1900 van hoofkomdt. Prinsloo waarin meegedeel word dat sy burgers (d.i. Vrystaters) die kop moes verlaat “daar er zoo een overmacht van de vijand op hen stormde.”

⁵⁶ Sien Leyds 714, Telegram no. 35, d.d. 7 Jan. 1900.

was, het die Transvalers so min gedoen om die kant van Platrand te probeer verower dat die Engelse tydens die klimaks van die geveg op Wagon Hill – toe die lot van Ladysmith in die weegskaal gehang het – van hul troepemagte van Caesar's Camp af kon onttrek en op Wagon Hill in die stryd kon stoot om die aanval van die Vrystaters te stuit.

In plaas van op die aanval te bly soos die Vrystaters gedoen het en die vyand te probeer terugdryf, het hulle hulle daarmee vergenoeg om veilige defensiewe stellings agter die klippe te neem en aan die vyand die geleentheid te laat om hulle te probeer verdryf. Dit het in die Engelse se kraam gepas wat, toe hulle bemerk dat die Boere hul aanval gestaak het, heeltemal tevrede was om 'n statiese skietgeveg met hulle aan te knoop.

Vanuit sy beskutte stellings agter die klippe het die Utrechtse kommandant wat met die Kommandant-generaal op Bulwana in heliografiese verbinding was, slegs daarop bly aandring dat die vyandelike troepe op sy regterflank wat sy burgers “wreed” beskiet het, met kanonvuur

bestook en verdryf moes word en dat die Kommandant-generaal versterkings aan hom moes stuur – wense waaraan die Kommandant-generaal probeer het om te voldoen. Die kanonne is op die aangeduide posisies gerig en aan die Lydenburgse kommandant is opdrag gegee om 'n versterking na die Utrechtse stelling te laat jaag. Daarby het die Kommandant-generaal die Utrechtse kommandant egter ook duidelik laat verstaan dat hy aanvallend moes optree en nie die aanval wat hy begin het, tot 'n stilstand moes laat kom nie. “Gij moet de burgers aanmoedigen, de klippen zullen hunne onafhankelijkheid niet behouden”, het hy by een geleentheid geheliografeer.⁵⁷

Van genl. S. W. Burger wat die aanval van die Transvaalse kommando's op Caesar's Camp moes bestuur, het hy egter geen medewerking gekry nie. Sy pogings om heliografiese verbinding met Burger te kry, was almal

⁵⁷ Vgl. K.G. 338 (iii) en 348 (iii), Heliogramme, d.d. 6 Jan. 1900, gewissel tussen die Kommandant-generaal en die Kommandant van Utrecht.

tevergeefs.⁵⁸ Die gevolg was dat die burgers op die oostelike kruin van die rant 'n neiging getoon het om sedert die Engelse hul offensief daar gestuit het, liewers agteruit as vooruit te gaan. Hulle het dit gedoen in weerwil van aanmoedigings van die Kommandant-generaal, beloftes van versterking en 'n versekering dat die Vrystaters reeds op Wagon Hill was en besig was om forte daar te bou. Met die kommando Vryheid wat die vyand vanuit die suide op die linkervleuel van die Utrecht burgers moes aanpak, het die Utrecht burgers geen aansluiting gekry nie. Hulle het alleen die effek gevoel van die kanonne in die Vryheid laer, wat hul bomme nie tussen die Engelse geplant het nie maar tussen die burgers op die oostelike kruin, veral die van Heidelberg.⁵⁹

Tot 5 nm. het die burgers in die defensiewe posisie op die rant 'n gunstige geleentheid lê en

⁵⁸ Leyds 714, Telegram no. 21 d.d. 7 Jan. 1900.

⁵⁹ Vgl. K.G. 338 (iii) en 348 (iii), Heliogramme, d.d. 6 Jan. 1900, gewissel tussen die Kommandant-generaal en die Kommandant van Utrecht.

afwag om terug te trek. Aanvanklik het hulle gemeen dat hulle tot die aand toe op die rant sou moes bly, maar toe die hewige donderstorm losbreek en die uitsig van die vyand so versper dat hy nie suiwer kon skiet nie, het hulle daar dankbaar gebruik van gemaak om bergaf te retireer na hul kamp.⁶⁰

Volgens die *Times History* is hulle tot hierdie terugtog gedwing deur 'n swaar aanval wat die berede infanterie van die Manchester-regiment onder leiding van kapt. Chrichton tydens die donderstorm op hulle onderneem het. Daardeur is hulle na 'n effense laer posisie teen die hang van die rant verdryf waar hulle vir nog 'n halfuur vasgeskop het. Hier is hulle teen 5.30 nm. aangeval deur die Manchester regiment, versterk deur die Gordon Highlanders en die Rifle Brigade, wat so 'n hewige vuur op die burgers geopen het dat hul weerstand uiteindelik ineengestort het. Hulle het toe volgens die *Times History* teen die steil hellings van die kop afgestroom na en oor Fouriespruit wat nou na al

⁶⁰ Leyds 714, Telegram no. 2, d.d. 9 Jan. 1900.

die reën baie sterk gevloei het, so sterk dat verskeie burgers daarin verdrink het. Andere het onder 'n swaar kartetsvuur van die 42ste battery beland terwyl hulle die dekking van die rantjies onder die kop opgesoek het.

Tevergeefs het genl. Piet Joubert boodskappe aan Louis Botha gestuur wat net op die toneel verskyn het, om 'n afleidings aanval te doen. Dit was te laat en die Boere moes die prys van hul neerlaag betaal – aldus die relaas van die *Times History* oor die terugtog van die Boere kommando's wat op Caesar's Camp was.⁶¹

5. DIE AFLEIDINGS AANVAL OP OBSERVATION HILL

Die feit dat genl. White in staat was om sy aangevalde troepe poste op Platrand gedurende die dag soveel te versterk, moet gewyt word aan die feit dat die Boere kommando's elders om Ladysmith nie die taak wat hulle deur die krygsraad opgelê was, nagekom het nie. Hulle het Ladysmith nl. nie van alle kante af in so 'n

mate bedreig en so diep na die onderskeie Britse verdediging stellings toe ingedring dat die vyand verplig was om ernstige aandag aan die verdediging van die stellings te wy en dit dus nie kon waag om die stellings te verswak nie. Die vernaamste skuldige in die verband was die kommando Pretoria wat aan die noordekant van die dorp gelê het. Die kommando het die uitdruklike opdrag gehad om onder aanvoering van genl. D. J. E. Erasmus en met die steun van die kommando's Lydenburg en Carolina 'n swaar aanval op die Britse posisies ten noorde van Ladysmith deur te voer ten einde die Britse troepe van die Helpmekaarrant af tot by Observation Hill in hul stellings vas te pen.⁶²

Erasmus het die taak wat hom in die verband opgelê is, op so 'n ondoeltreffende wyse deurgevoer dat White spoedig besef het dat daar uit die rigting niks te vrees was nie. Daarom het hy gedurende die middag die drie kompanies Devons wat vir die verdediging van Observation

⁶¹ Sien *Times History*, III, pp. 198-199.

⁶² Sien Krygsraadsbesluit op p. 13 hiervoor.

Hill verantwoordelik was, daar weggeneem en na Wagon Hill toe verplaas.

Van 'n swaar bedreiging van die Britse stellings in die noordelike of oostelike sektor was daar op geen tydstop enige sprake nie. Slegs op een punt het daar 'n aanval plaasgevind – egter met 'n hopeloos ontoereikende mag – nl. op die sg. rooi skans op Observation Hill. Twee veldkornet skappe, t.w. die van vk. Zeederberg en die van vk. H. J. H. Glas, is met die aanval belas.⁶³ Hulle was altesaam sowat 400 man sterk dog geen behoorlike toesig is oor hulle gehou nie met die gevolg dat uiteindelik minder as die helfte van die burgers aan die stormloop teen die fort deelgeneem het.⁶⁴ Ook het Erasmus nie toegesien dat die burgers hul doelwit gedurende die nag onder dekking van die duisternis nader soos gedoen is deur die aanvoerders by Platrand nie. Eers om 3 vm. het die fluite geblaas vir die aanvallers om byeen te kom en is hulle geneem na die moot van 'n droë spruit onderkant

Bellskop waar die burgers tot byna dagbreek getalm het. Hier het die helfte van die burgers besluit dat die bestorming van Observation Hill 'n te gewaagde onderneming was en derhalwe agtergebly. Die res het deurgedruk tot by 'n kliprantjie waar die Engelse hulle gewaar en met 'n swaar vuur verwelkom het, wat hulle weer eens tot stilstand gebring het, onseker of hulle moes verder gaan of nie.

Die veldkornette wat moes toesien dat die burgers hul plig doen, het die twyfel net verder aangewakker toe hulle, self nie seker oor hoe hulle onder die omstandighede moes optree nie, oor die saak begin argumenteer het. Die knoop is vir hulle deurgehak deur Johannes Willemse, 'n polisieman en oud-artilleris wat so 'n hartstogtelike beroep op sy medeburgers gedoen het om nie verder te huiwer nie dat hulle dadelik, of skoon heftig beskiet, in die rigting van die Britse fort begin storm het wat net anderkant die Harrismith spoorweg op Observation Hill geleë was.

⁶³ Vgl. Leyds 714, Telegram no. 48, d.d. 6 Jan. 1900.

⁶⁴ Sien Reitz, *Commando*, p. 63.

Tot by die spoorweg het alles goed gegaan en het die burgers net een ongeval gely.⁶⁵ Die kans om die fort te verower, het goed gelyk want teen 4 vm. het ook die Boere kanonne wat die aanvallers in die rug moes steun, op die Britse stellings begin losbrand.⁶⁶ Toe die burgers egter agter die wal by die spoorweg platval om bietjie asem te skep vir die laaste stormloop en ontdek dat hulle daar goeie skuiling teen die vyandelike koeëls geniet het, het hul moed hulle weer begewe.

Hulle was digby die fort – so naby dat hulle die Engelse se geweerlope, sommige met bajonette vooraan, kon sien, glinsterend in die opkomende son – en om tot by die fort te kom, was werklik geen kuns meer nie; maar die Engelse het hewig geskiet en dit het hulle afskrik. Inderdaad was daar ook geen sin in om sonder handbomme in die helder daglig oor die oop vlakte verder teen die onbeskadigde Engelse skans aan te storm net om doodgeskiet te word nie. Willemse het egter

nie so geredeneer nie. Toe almal dink dat die aanval verby was, het hy opgespring en, gevolg deur 'n dosyn van die dapperste van die burgers, teen die rant uitgehardloop en reg op die rooi skans afgepyl. 'n Hewige sarsie koeëls het die burgers uit die skietgate begroet, wat almal op die grond laat neersak het, dood of gewond of besig om skuiling te soek – almal behalwe een, Johannes Willemse self. Met die moed van 'n leeu het hy sonder om 'n oomblik te weifel deurgedruk tot teen die skans en toe probeer om oor die wal daarvan tussen die verdedigers in te klim. Bajonette is na hom gestee maar hy het hulle met sy geweer afgeweer en steeds vorentoe gebeur totdat 'n rewolwer koeël hom gewond laat neersyk het. Sy maats by die spoorweg het gesien hoedat hy, nadat hy die eerste skoot gekry het, met sy kop tussen sy knieë sy liggaam heen en weer van pyn gewring het totdat 'n tweede koeël 'n end aan sy lyding gemaak het. Hulle het egter nie die moed gehad om hom te volg nie. Immers ses van diegene wat saam met hom op die skans afgepyl het, was reeds doodgeskiet

⁶⁵ *Ibid.* pp. 63-64.

⁶⁶ Vgl. Leyds 714, Telegram no. 4 d.d. 6 Jan. 1900.

terwyl die res, onder wie etlike gewondes, naartiglik besig was om skuiling te soek.⁶⁷

Waarom die fort nie in die nag deur 'n toereikende mag genader is wat dit met handbomme kon aanval nie, is nie bekend nie. Die aanval soos deurgevoer, was slegs 'n verspilling van die lewens van dapper manne. Dit was nie beplan nie en ook nie deur voldoende strydkragte gesteun nie. Dit gevolg was dat daar geen druk van betekenis op die Engelse strydmag in die sektor uitgeoefen is nie en White nie verhinder is om na willekeur manne vanuit die sektor na Platrand te verplaas ten einde sy strydmag aldaar te versterk nie.

Die Kommandant-generaal wat met onrus waargeneem het hoe Britse versterkings Wagon Hill en Caesar's Camp voortdurend bereik, het angsvallig op die kragdadige aanval gewag wat Erasmus aan die noordekant van die dorp van stapel moes stuur. Toe hy niks van so 'n aanval bespeur nie, het hy om 11.15 vm. die volgende

telegram aan hom gestuur om te verneem wat hy eintlik doen, en hom te herinner aan die taak wat hom deur die krygsraad opgelê is:

“Wat word er gedaan van uw kant? Hier zijn burgers in den Platrand doch vijand biedt nog sterken tegenstand. Gij moet uw posities sterk ophouden en vijand druk bezig houden, zoodat hij geen versterking naar Platrand kan zenden. Antwoord spoedig.”⁶⁸

Erasmus se antwoord 25 minute later het nie aangedui dat hy eintlik versuim het om 'n swaar aanval soos beplan en deur die Kommandant-generaal verwag op die vyandelike stellings deur te voer nie, en dat hy inderdaad slegs besig was om die vyandelike vestings met kanonne te beskiet nie. Hy het laat weet dat dit maar swak gaan. “Een aantal burgers zijn nabij een schans van den vijand, doch zij kunnen daar niet bij komen noch terug.”⁶⁹

⁶⁷ Vgl. Deneys Reitz, *Commando*, pp. 63-66.

⁶⁸ Leyds 714, Telegram no. 55 (c) d.d. 6 Jan. 1900.

⁶⁹ Leyds 714, Telegram no. 55 (d) d.d. 6 Jan. 1900.

Vir die Kommandant-generaal was die berig dat daar “een aantal burgers” in die onmiddellike omgewing van die skans was, ’n aanduiding dat Erasmus besig was om met alle mag op die skans toe te tas ’n beweging wat, indien kragdadig genoeg gesteun, White sou belet om troepe uit die noordelike verdediging sektor weg te neem. Hy het Erasmus dan nou ook beveel om die burgers naby die vyandelike skans goed met kanonne te laat dek en sodra moontlik versterking aan hulle te stuur om die bewuste skans te verower.⁷⁰ Hulle moes onder geen omstandighede uit die posisie wat hulle ingeneem het, terugkeer nie, en daarom moes Erasmus die nodige doen om te verseker dat hulle nie deur die vyand omsingel en van hul basis afgesny word nie. Indien nodig moes hy handbomme aan hulle stuur om in die skans te gooi. Ook moes Erasmus se manskappe skanse op die rantjies wat hulle naby die vyandelike stellings ingeneem het, probeer opwerp, en Erasmus moes indien moontlik ’n bom-maxim daarheen stuur om hulle

⁷⁰ *Ibid.* Telegramme nos. 55(e) en (f) d.d. 6 Jan. 1900.

te versterk. Om Erasmus se voorhoede verder te verstrek, het die Kommandant-generaal vervolgens aan die kommandant van Lydenburg – wat ondertussen reeds ’n versterking na Platrand gestuur het – teen 12-uur instruksies geflits om sy burgers asook die van Carolina en die Heidelbergers onder vk. J. G. Meyer wat nie by die aanval op Platrand betrokke was nie, met alle mag te laat indring na die rooi skans ten einde dit te verower, en Erasmus daarvan kennis gegee. Daar moes flink opgetree word om die skans in te neem en sodra dit ingeneem was, moes dit met ’n kanon beset word.⁷¹

Van ’n vasberade aanval ter verowering van enige van die Britse skanse of stellings ten noorde van Ladysmith het egter in weerwil van die Kommandant-generaal se dringende instruksies niks gekom nie. Wel het teen 9.30 vm. en weer teen 12-uur die middag van die groepies burgers wat in die omgewing van Observation Hill deur die bloedige son gaar gebak is, weer eens dapper stormlope teen die

⁷¹ *Ibid.* Telegram no. 59 (g) d.d. 6 Jan. 1900.

Britse rooi skans onderneem. Hierdie aanvalle is egter maklik deur die Devons, ondersteun deur die vuur van die Britse vloot- en veldgeskut in die omgewing, afgeslaan.⁷²

Tussen 12-uur en 1 nm. het Erasmus die Kommandant-generaal volledig ingelig oor die posisie van sy burgers wat, gesteun deur die kanonne, 'n statiese geweervuur op die Engelse verdediging stellings onderhou het. Twee veldkornetskappe, so het hy berig, het die “Rooirandje aan deze zijde van Kliprivier” ingeneem, die naaste posisie wat in die rigting aan die Engelse beset kon word. 'n Ander groep het sowat 300 treë van die vyandelike forte af aan die voet van die rant gelê dog kon nie vorentoe of agtertoe nie, aangesien die hele terrein voor en agter hulle deur vyandelike geweervuur bestryk was; en 'n deel van die burgers het naby die stasie “aan bovenzijde van de poort” gelê. Van die Lydenburgers en vk. Org. Meyer van Heidelberg wat in sy rigting sou

⁷² Sien White se verslag, par. 34; Nierstrasz, II band 3, p. 706.

beweeg, het hy egter nog niks gewaar nie; en as die nie sou naderkom om stelling te neem in die nabyheid of in die rigting van die posisies wat deur sy burgers beset was nie, sou dit vir hom onmoontlik word om die posisies daar te bly handhaaf. Die bedoelde posisies was geleë in die nabyheid van die spoorwegstasie.⁷³

Dit het die Kommandant-generaal se hoop weer sterk laat opvlam dat die rooi skans ingeneem sou word, veral toe hy pas daarna (om 1.50 nm.) uit die hooflaer verneem dat die kommandant van Lydenburg besig was om met 'n sterk mag op te ruk om die skans te verower.⁷⁴

Hy het dadelik aan Erasmus berig gestuur dat hy aan die kommandante van Lydenburg en Carolina opgedra het om onmiddellik op te ruk en die skans in te neem. Gespanne het hy gewag op 'n berig dat die skans geval het en Observation Hill in die hande van die Boere was. “Ik zie er wordt hard geschoten in fort”, het hy aan sy

⁷³ Leyds 714, Telegram no. 48 d.d. 6 Jan. 1900.

⁷⁴ *Ibid.* Telegram no. 55(i) d.d. 6 Jan. 1900.

heliogram aan Erasmus toegevoeg; dus hulle “zullen mogelijk nu net daarin zijn”.⁷⁵ Maj. Wolmarans was ook van mening dat die Boere die Rooirantjies beset het, want tot twee maal toe het die Engelse daarop gevuur.

Die Kommandant-generaal en maj. Wolmarans moes egter verkeerd gesien het. Nog gen. Erasmus se burgers nog die Lydenburgers en vk. Meyer het enige verdere pogings aangewend om na die “rooi skans” of enige van die ander Britse stellings ten noorde van Ladysmith toe deur te dring. Intendeel, toe die reeds vermelde donderstorm oor die terrein uitsak en die uitsig van die Engelse so belemmer dat hulle nie suiwer kon skiet nie, het die burgers wat tot by die spoorweg en die kliprantjie naaste aan Observation Hill gevorder het, van die geleentheid gebruik gemaak om die stellings te verlaat en na hul kamp toe terug te val wat ’n

myl agtertoe was. Die dooies en gewondes het hulle aan hul lot oorgelaat.⁷⁶

Die afleidings aanval wat deur die Boere uitgevoer is om die Engelse te verhinder om versterkings na Platrand toe te stuur ten einde aan die hoofaanval aldaar die hoof te bied, het dus op ’n klaaglike mislukking uitgeloop. Die getal burgers wat werklik aan die afleidings aanval deelgeneem het, was baie klein en hul dapper poging om die “rooi skans” te verower, is maklik afgeslaan. Die res van die burgery wat hulle moes ondersteun het deur die onderskeie Britse posisies ten noorde en noordooste van Ladysmith swaar te bedreig, het op ’n veilige afstand bly lê en werklik niks gedoen wat White op enige tydstip verontrus of verhinder het om net so veel van sy troepe uit sy gevegslinies ten noorde en ooste van Ladysmith te onttrek en elders te gebruik as wat hy nodig geag het nie. Die Britse bevelhebber het van die staanspoor af begryp dat hy hier met ’n skynaanval te doen gehad het waaragter geen krag gesit het nie – ’n

⁷⁵ *Ibid.* Telegram no. 55 (j) d.d. 6 Jan. 1900.

⁷⁶ Vgl. D. Reitz, p. 67.

bluf poging wat slegs bedoel was om sy aandag van die werklike gevaarpunte af weg te lei.⁷⁷

6. DIE BEWEGINGS VAN SIR REDVERS BULLER

Terwyl die burgers van genl. Erasmus tevergeefs probeer het om genl. White se aandag in die rigting van Observation Hill af te lei, het sir Redvers Buller met 'n mag van 20 kanonne, minstens 8 000 voetgangers, minstens 1 500 perderuiters en 13 ambulanswaens tot digby die Tugela opgeruk en van daar 'n swaar bombardement op die Boere stellings oorkant die rivier onderhou. Dit het geduur tot die aand met skemer toe hy teruggetrek het.⁷⁸

Die aanleiding tot die demonstrasie was die heliogramme wat Buller van White ontvang het. Daarin is hy meegedeel dat die Boere van hul strydkragte van Colenso af weggeneem het om teen Ladysmith in te span, en is tewens sterk by hom daarop aangedring om 'n afleidings aanval

op die Boere te doen ten einde hulle in hul stellings by Colenso vas te pen en hulle van Ladysmith af na Colenso te probeer lok.⁷⁹

White se inligting of veronderstelling dat die Boere hul linie by Colenso verswak het om die aanvallers by Platrand te versterk, was egter verkeerd. Afgesien van die klompie burgers wat saam met genl. Botha na Platrand gekom het om as reserwe te dien en wat nie eers aan die aanval op Platrand deelgeneem het nie, het die Boere geen versterking van Colenso af na Platrand toe gestuur nie – altans nie tydens die duur van die geveg aldaar nie – en was hulle ook nie voornemens om dit te doen nie. Die kommando's waaroor hulle by Ladysmith beskik het, was immers toereikend om Platrand te verower as al die offisiere en burgers maar hul plig gedoen het. Dit was dus nie nodig vir Buller om 'n demonstrasie teen Colenso uit te voer om die Boere wat daar was, aan hul stellings te bind nie.

⁷⁷ Sien White se verslag, par. 34.

⁷⁸ Vgl. Leyds 714, Telegram no. 12(j) d.d. 7 Jan. 1900, van genl Botha aan die Kommandant-generaal.

⁷⁹ Sien p. 45 hierbo.

Nietemin het Buller se beweging die Boere groot laat skrik. Die Kommandant-generaal was veral bang vir 'n nagtelike aanval op die Colenso posisies en het wnd. asst.-genl. Tobias Smuts wat tydens genl. Botha se afwesigheid daar in bevel was, dus beveel om uiters waaksaam te wees. Hy moes toesien dat elke burger steeds wakker op sy pos bly, gereed vir die verwagte geveg.⁸⁰ Ook genl. Botha het, toe hy van die Britse beweging verneem, dit die verstandigste geag om dadelik na Colenso toe terug te gaan om persoonlik die bevel oor sy burgers aan die Tugela te voer as dit nodig sou word. Aan die aanval op Platrand het hy dus geen aandeel gehad nie.

Die demonstrasie het egter nie tot gevolg gehad dat van die Boere magte van Ladysmith af as versterking na Colenso gestuur is of dat die aanval op Platrand verswak is soos White gehoop het nie. Dit het vir White en die troepe in Ladysmith in geen opsig tot ondersteuning gedien nie en was dus nutteloos. Dit het die verloop van die geveg op Platrand nie in die

minste beïnvloed nie en moet dus net soos die afleidings aanval wat deur Erasmus uitgevoer is, as 'n mislukking bestempel word.

7. BRITSE EN BOERE VERLIESE

Die prys wat dit die Engelse gekos het om die aanval af te slaan en Platrand te behou, was geweldig hoog. 'n Totaal van 424 man is buite aksie gestel. 14 Offisiere en 135 onderoffisiere en manskappe het gesneuwel en 31 offisiere en 244 onderoffisiere en manskappe is gewond, en van hulle het 3 offisiere en 23 onderoffisiere en manskappe aan hul wonde beswyk.⁸¹ Ook die Boere het baie swaar verliese gely. Hul verlies soos in die Staatscourant openbaar gemaak, het 181 man beloop. 56 het gesneuwel en 125 is gewond, van wie 6 aan hul wonde beswyk het.⁸² Hiervan het 111 tot die Transvaalse en 70 tot die

⁸¹ Sien White se verslag, par. 34, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 570.

⁸² Sien *StaatsCourant der Z.A. Republiek*, d.d. 24 Jan. 1900, verlieslys no. 31. Die *Times History* haal hierdie syfer aan, maar voeg daaraan toe dat die Boere verlies “probably somewhat higher, perhaps 220-250 in all”, was.

⁸⁰ Leyds 714, Telegram no. 59 d.d. 6 Jan. 1900.

Vrystaatse kommando's behoort. Die kommando's wat die swaarste gely het, was die van Heidelberg (51 ongevalle), Harrismith (32 ongevalle), Heilbron (18 ongevalle), Utrecht (16 ongevalle), Wakkerstroom (16 ongevalle), Pretoria (14 ongevalle) en Kroonstad (12 ongevalle).⁸³ Ds. Kestell stel die verlies van die Boere heelwat hoer, nl. op 'n totaal van 203, t.w. 68 (onder wie 22 Vrystaters) gedood, en 135 (onder wie 36 Vrystaters) gewond.⁸⁴ Waaraan die verskil tussen die amptelike opgawe en die van ds. Kestell te wyte is, kon deur skrywer nie opgeklaar word nie. Skrywer aanvaar dus dat die totale Boere verlies tussen 62 en 68 man beloop het wat gesneuwel het of aan wonde oorlede is, en tussen 119 en 135 wat gewond is.

⁸³ Sien die gepubliseerde naamlys in die *Staats Courant der ZA. Republiek*, d.d. 24 Jan. 1900. Volgens ds. Kestell (p. 41) het Harrismith 35, Heilbron 17 en Kroonstad 5 ongevalle opgedoen, en Winburg 1.

⁸⁴ Sien J. D. Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 41.

8. KONKLUSIE

Verskillende redes kan aangevoer word waarom die Boere nie daarin geslaag het om Platrand te verower nie. Die vernaamste hiervan was seker die gebrek aan leiding.

Eerstens het die twee hoofaanvoerders, genl. Burger en hoofkmdt. Prinsloo, nie toegesien dat die klompie burgers wat die oostelike en westelike kruine van Platrand beset en die troepe daar onder so 'n swaar kruisvuur gebring het, van agter af deur 'n toereikende getal burgers uit die aangewese kommando's versterk word om die Engelse totaal van die punte af te verdryf en hul forte te verower nie. Ook het hulle nie daarvoor gesorg dat Platrand kragdadig in die sentrum vanuit die suide aangeval word nie. As hulle dit gedoen het, sou die Engelse noodsaak gewees het om hul strydkragte op die rant te verdeel en sou hulle nie soveel aandag aan die verdediging van die oostelike en westelike punte kon wy nie. 'n Mens kry die indruk dat Burger en Prinsloo niks anders as passiewe toeskouers van die geveg was nie, wat daarmee tevrede was

om alles op 'n klein groepie dapperes, uifers 'n paar honderd man sterk, te laat afloop, terwyl by verre die grootste deel van die burgers in veilige stellings aan die voet van Platrand gebly het.

Prinsloo het heeltemal onaktief in sy hooflaer gebly en was so buite voeling met sy burgers dat hy tot omstreeks 5 nm. van die 7de nie eers geweet het dat hulle Wagon Hill ontruim het nie. Om 11 nm. die 6de het hy nog aan kmdt.-genl. Piet Joubert laat weet dat sy kommando's die verowerde posisies op Wagon Hill behou het. Hy het hom toe versoek om uit die geledere van die Transvalers versterkings na Wagon Hill te stuur, "anders zal ik verplicht zijn mijn commando terug te roepen."⁸⁵ Dit het by Joubert die hoop laat ontvlam dat Platrand teen dagbreek die 7de deur 'n gesamentlike aanval van Transvalers en Vrystaters ingeneem sou kon word, en hy het dan ook op ontvangs van Prinsloo se boodskap genls. Botha, Burger, en ook Erasmus gelas om dadelik versterkings na Wagon Hill te stuur, en

⁸⁵ Leyds 714, Telegram no. 68 d.d. 6 Jan. 1900.

Prinsloo kennis daarvan gegee.⁸⁶ Botha het daarop 200 en Erasmus 50 man na Wagon Hill gestuur, terwyl genl. Botha ook aan die Vrystaatse generaal, Andries Cronjé wat aan die Tugela was, 'n versoek gerig het om met 200 man na Wagon Hill te gaan. Cronjé kon, so het hy aan die Kommandant-generaal gesein, desnoods met al sy burgers daarheen gestuur word.⁸⁷ Aan genl. Burger het die Kommandant-generaal 'n tweede bevel gestuur om persoonlik na Wagon Hill te gaan en alle moontlike hulp daar te verleen. Die klein maxim van die Utrecht laer moes ook daarheen gaan en daar moes spoedig ook 'n kanon geplaas word.⁸⁸

Pres. Kruger het hom in 'n kragtige boodskap aangespoor om alle moontlike versterkings op Wagon Hill in te werp en aan te hou "om met geweld te werken" totdat die vyand ten onder

⁸⁶ *Ibid.* Telegramme nos. 2, 12(c) en 12(g) d.d. 7 Jan. 1900.

⁸⁷ *Ibid.* Telegramme nos. 12(b), 12(f) en 12(j) d.d. 7 Jan. 1900.

⁸⁸ *Ibid.* Telegram no. 12 (b) d.d. 7 Jan. 1900.

gebring was. Daar moes – dit het die President beklemtoon – nie teruggeval word voordat die doel bereik was nie.⁸⁹

Eers om 5.11 nm. die 7de het Prinsloo laat weet dat sy burgers uit hul posisies op Wagon Hill verdryf was. Sy boodskap in die verband het as volg gelui: “Heden nacht moesten mijne burgers hun posities verlaten daar er zoo een overmacht van de vijand op hen stormde”. Kmdt. Nel, so het hy die Kommandant-generaal verseker, was egter nog in sy posisie naby die kamp⁹⁰ – en dit het hy gesein nadat almal, Nel inkluis, byna vier en twintig uur tevore padgegee het. Van Prinsloo se kant het die Vrystaters dus bedroewend min leiding, indien enige, ontvang.

Genl. Schalk Burger wat deur die Kommandant-generaal met die taak belas was om die Transvaalse burgers aan te voer, het hom niks beter van sy taak gekwyd nie. Die Kommandant-generaal het van die begin van die aanval af die

oggend tot in die middag toe die donderstorms alle helio kommunikasie verbreek het tevergeefs probeer om met hom in aanraking te kom. Hy was nêrens te vind nie. Kmdt.-genl. Joubert wou dringend aan hom verduidelik dat die kanonne verkeerd werk “en meer schade aan onze menschen deed dan aan vijand”, dog hy kon hom nie opspoor nie. Sy eie gevolgtrekking was dan ook dat die Transvaalse burgers hul posisies op Caesar’s Camp verlaat het omdat hulle “niet onder behoorlijk orders” was nie.⁹¹

In die tweede plek was daar geen samewerking tussen die Vrystaatse burgers op Wagon Hill en die Transvalers op Caesar’s Camp nie. Dit was die gevolg van ’n gebrek aan gekoördineerde leiding. Die burgers van die twee Republieke op die twee punte van die rant het as geïsoleerde groepe geveg, omdat daar niemand was wat as opperbevelhebber opgetree en aan elkeen van die groepe telkens bevele gegee het oor hoe hulle moes beweeg om mekaar te ondersteun nie. Die gevolg was dat die vyand sy troepemag op

⁸⁹ *Ibid.* Telegram no. 4 d.d. 7 Jan. 1900.

⁹⁰ Leyds 714, Telegram no. 22 d.d. 7 Jan. 1900.

⁹¹ Sien *Ibid.* Telegram no. 21 d.d. 7 Jan. 1900.

Wagon Hill kon versterk op 'n tydstip toe die weerstand van die Engelse aldaar op die punt was om ineen te stort; en hy het Wagon Hill versterk ten koste van die verdediging van Caesar's Camp waar die aanval heeltemal onnodig tot stilstand gekom het. As die Transvalers op Caesar's Camp met die aanbreek van die middag weer kragtig begin aanval het, sou die Engelse geen versterkings van Caesar's Camp af na Wagon Hill toe durf stuur het nie en kon Wagon Hill moontlik verower gewees het.

Maar nie alleen was daar 'n gebrek aan samewerking tussen die Vrystaatse en Transvaalse burgers wat die rant aan weerskante aangeval het nie. Die gebrek aan 'n sentrale leiding het ook ten gevolge gehad dat die artillerie en die burgers wat die rant bestorm het, nie saamgewerk het nie maar onafhanklik van mekaar opgetree het. Die gevolg was dat die artillerie die burgers nie na behore gesteun het nie en vir hulle dikwels meer 'n gevaar was as 'n hulp. So bv. is bomme telkens tussen die burgers op die oostelike vleuel (Caesar's Camp) gegooi

met die gevolg dat nie alleen van die burgers deur hul eie artillerievuur gedood is nie maar dat hulle ook gedwing was om van die posisies wat hulle ingeneem het, te ontruim.⁹² Dit het die burgers daar so ontmoedig dat hulle die aanval gestaak het op 'n tydstip toe hulle dit met goeie gevolge kon en moes voortgesit het. Ook is die aanval van die burgers op Wagon Hill gestuit deur die Boere kanonne wat hul bomme vlak voor die aanstormende burgers geplant het.

Die kanonne kon die burgers wat as stormtroepe opgetree het, die beste tot diens gewees het as hulle hulle daarop toegelê het om die Engelse te verhinder om versterkings na die aangevalde punte toe aan te voer. Dit kon gedoen gewees het as hulle ten ooste van Ladysmith gekonsentreer was van waar die Britse bedrywighede in Ladysmith – waaruit die versterkings vir die verdediging van Platrand moes kom – sigbaar was. Vanuit die suide kon hulle die burgers alleen behoorlik steun as daar offisiere was wat

⁹² Sien *Ibid.* Telegram no. 21 d.d. 7 Jan. 1900, waarin die Kommandant-generaal hierdie stelling onderskryf.

die operasies van die burgers en van die artillerie kon kontroleer en koördineer.

Die gebrek aan goeie leiding en ook aan 'n toereikende getal geskikte onderoffisiere het tot gevolg gehad dat te veel oorgelaat is aan die inisiatief van die gewone burgers; en dié het verkies om hulle vanuit voorbereide stellings teen aanvalle te verdedig – nie om aanvalle te onderneem nie. Dit was in 'n groot mate aan elke burger self oorgelaat om te oordeel wanneer hy voorwaarts moes gaan en wanneer hy dekking moes soek. Die gevolg was dat net 'n klein persentasie van die burgers wat vir die aanval bestem was, tot op die kruin gevorder het; en hulle het klein groepies van die aller dapperstes uitgesonderd – slegs vorentoe gestorm tot agter 'n klip of ander goeie posisie op die kruin, waar hulle van goeie dekking verseker was. Van daar het hulle 'n statiese vuurgeveg met die vyand onderhou. Dit was veral die geval op Caesar's Camp waar die burgers, onmiddellik nadat hulle die oostelike wagpos uitgewis het, kragdadig op die Britse skanse moes toegetas het. Ten gevolge

van hierdie verskynsel het die aanvalle op sowel Caesar's Camp as Wagon Hill baie van hul krag ingeboet feitlik onmiddellik nadat dit begin ontwikkel het. Hiertoë het die feit dat die aanvallers nie van agter af versterk is nie meegewerk. As die klompie burgers wat die kruin bereik het, almal kragdadig voorwaarts bly storm het, sou hul verliese seker veel groter gewees het maar dit is twyfelagtig of die Engelse weerstand teen so 'n volgehoue vasberade aanval lank sou voortgeduur het. In die geval kon hulle die vyand op die rant uitgewis het voordat enige Britse versterkings kon opdaag.

Ook die aanval wat deur Erasmus uitgevoer is om die aandag van die Engelse in 'n noordelike rigting af te lei, het sy doel gemis omdat Erasmus en sy ondergeskikte offisiere nie toegesien het dat die burgers kragdadig genoeg op die Britse stellings toetas nie. Alles was daar ook aan 'n paar man oorgelaat wat die moed gehad het om tot by die Engelse fort te storm en vir hul dapperheid met hul lewens geboet het. Die res het nie verder as tot by veilige

defensiewe stellings gevorder nie en van daar op eie inisiatief 'n onskadelike vuurgeveg met die vyand onderhou.

Regter Kock het by Pres. Kruger gekla omdat hy en genl. Meyer geen kennis van die voorgenome aanval gekry het nie en dat die burgers tot op die laaste moment oor die aanvalsplan in die duister gehou is en dus nie wis wat hulle moes doen nie.⁹³ Die feit dat die burgers met die oog op geheimhouding nie vooraf op hoogte van die aanvalsplan gestel is nie en dus nie suiwer wis hoe hulle moes optree nie, het ongetwyfeld in 'n groot mate daartoe bygedra dat slegs 'n klein persentasie aan die bestorming van die kruin deelgeneem en die res die Engelse vanuit veilige stellings beskiet het. Immers die burgers was geen gereelde soldate nie en nog nie daaraan gewoond om bevele in verband met gevaarlike aanvallende operasies oombliklik en blindelings op te volg nie. Hulle moes tyd he om dit te oordink en met hul offisiere en met mekaar daaroor te raadpleeg.

⁹³ Sien Leyds 714, Telegram no. 17 d.d. 7 Jan. 1900.

By alles wat hierbo gesê is, moet natuurlik gevoeg word dat die Britse troepe hulle besonder dapper verweer het. Volgens 'n verklaring van 'n Britse soldaat aan dr. Krieger van die Carolina kommando is hulle reeds die vorige Maandag (1 Jan. 1900) gewaarsku dat die Boere van plan was om Platrand aan te val en was hulle dus daarop voorbereid.⁹⁴ White het natuurlik besef dat Platrand die sleutel tot Ladysmith was en dat hy dit steeds goed moes bewaak met die oog op 'n vyandelike aanval, maar dat hy 'n aanval op die 6de verwag en hom daarvoor ingerig het, kan skrywer nie aanvaar nie. Bevestiging daarvoor kon nie in die Britse bronne gevind word nie en die feit dat eers op 3 Jan. besluit is om die aanval te onderneem, loënstraf die bewering. Immers as die Engelse 'n aanval op Platrand op die 6de verwag het, sou hulle seker beter maatreëls getref het vir die verdediging van die posisie. Hulle sou dan seker nie 'n skeepskanon

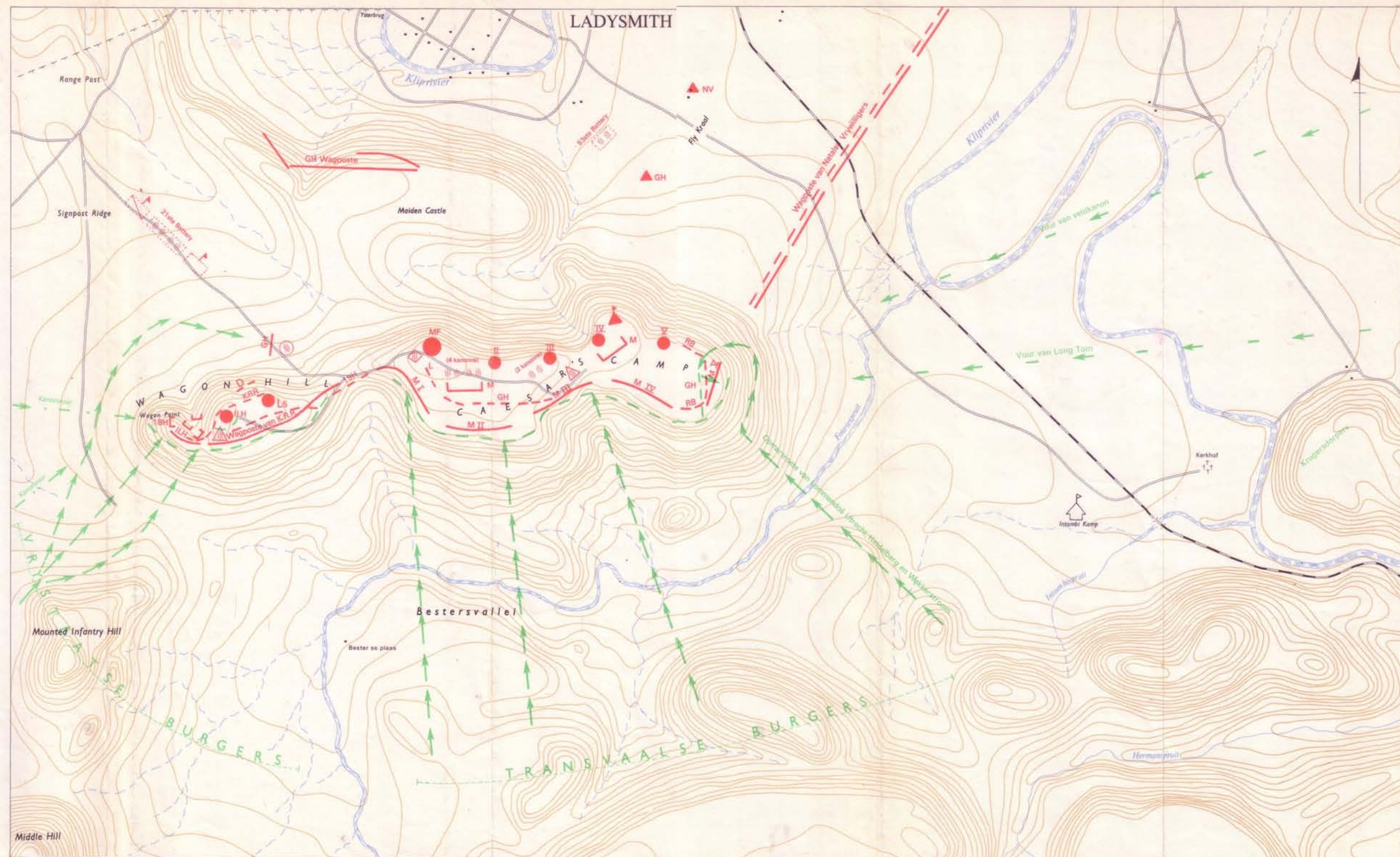
⁹⁴ Sien *Ibid.* Telegramme nos. 14 en 15 d.d. 17 Jan. 1900. In een van die telegramme word beweer dat die Engelse reeds op Sondag kennis van die voorgenome aanval gedra het.

gedurende die aand van die 5de na die voet van die rant gebring en in 'n posisie gelaat het waar die Boere dit kon verower as hulle wakkerder opgetree het nie. Die troepe het dan ook niks meer as die gewone waaksaamheid by al hul stellings betrag nie, waar hulle tydens die hele duur van die beleg van Ladysmith altyd gereed moes staan om aan enige aanval te eniger tyd die hoof te bied. Hul waaksaamheid was besonder skerp en as hulle 'n aanval op die 6de verwag het, sou hulle sonder twyfel daardie aand verkenners en wagposte uitgestel gehad het tot digby die Boere laers.

DIE SLAG VAN PLATRAND (6 JAN. 1900)

- Spoorweë
- Paaie
- Telegraafdrade
- Riviere
- Kontoere
- Britse linie voor die aanvang van die slag
- Britse linie teen die middag
- Britse forte
- Britse kanonstellers
- Britse 4, 7-duim-skepskanon (buite aksie)
- Britse twaalfponder-skepskanonne
- Britse Hotchkisskanonne
- 42ste battery Royal Field Artillery
- 21ste en 53ste batterye Royal Field Artillery
- 19th Hussars
- 5th Dragoon Guards
- Britse kampe
- Hoofkwartier van kol. Ian Hamilton
- 1st Devonshire regiment
- Gordon Highlanders
- Hussars (in veglinie)
- Imperial Light Horse
- King's Royal Rifles
- Liverpools
- 5th Lancers (in veglinie)
- Manchesters (Wagposte genommer I tot V)
- Manchester Fort
- Natalse Vrywilligers
- Rifle Brigade
- Boere se opmarsroetes
- Boerelinie na geveg staties geword het
- Rigting van Boere se kanonvuur vanaf Rifleman's Ridge
- Rigting van Boere se kanonvuur vanaf Bulwana
- Rigting van Boere se kanonvuur vanuit die Suidweste.

Myl 0 1 2
Km 0 1 2

HOOFSTUK 3

BULLER SE OPMARS NA DIE BO-TUGELA

1. DIE BOERE WORD ONKANT BETRAP

Die demonstrasie van die Britse mag teen die Boere stellings by Colenso tydens die slag van Platrand op 6 Jan. 1900 het aan die Boere getoon dat Buller by Chieveley en Frere oor minstens nog 10,000 troepe met minstens 20 kanonne beskik het. Dit het die gedagte egter nie die nek ingeslaan dat die Engelse besig was om van hul troepe van Colenso af na Kaapstad toe terug te stuur om die Republieke vanuit die Suide binne te val nie. Aan die moontlikheid dat die Engelse na die Bo-Tugela toe kon opruk om daar deur die Boere linie te breek, is, soos reeds aangetoon, wel gedink maar genl. Louis Botha het daar nie veel vrees voor gekoester nie. Genl. A. P. Cronjé wat die Vrystaters aan die Bo-Tugela aangevoer het, was daar wel op bedug. Hy sou dan ook volgens die ooreenkoms wat hy op 27 Des. 1899 met genls. S. W. Burger en Louis Botha getref het, die bergagtige gebied tussen die Groot en Klein Tugela regoor Potgietersdrif beset het om

te verhinder dat dit onverhoeds deur die vyand ingeneem word. Nadat hy op 30 Des. 1899 die terrein persoonlik geïnspekteer het, het hy egter tot die slotsom gekom dat hy nie in staat was om dit te beset nie. Hy het dadelik daarvan per heliogram aan genl. Burger kennis gegee en wel in die volgende woorde:

“Ik ben gisteren met mijne officieren door Tugela geweest om te gaan kijken naar posities daar maar heb geen positie gevonden. De plek door u aangewezen is niet een loskop zooals door u verondersteld maar een stuk van de zwart rand. Daar is geen water. Al water te krijgen is Tugela en Klein Tugela. Tugela loopt vast aan de krantz. Daar is geen plaats voor paarden om te weiden. Het is heelemaal ongeschikt in bezit te nemen. De randen die op looppen naar Drakensberg moeten allen ook in bezit genomen worden als wij de positie door u aangewezen in bezit nemen. Hiervoor zullen ten minste 2,000 burgers noodig zijn. De beste positie in bezit te nemen zijn aan de over zijde van Klein Tugela. Maar zullen wij

ten minste in drie afdeelingen moeten gaan staan. En hiervoor zal ook een sterke macht noodig zijn. Ik zal mij gereed houden om mijn hulp bij te zetten in geval daar een aanval is. Commdt. Viljoen is weg met al zijne menschen en ook de maxim en nu zit ik hier met slechts een kanon.”¹

Genl. Burger het hom oor die saak nie verder bekommer nie en sover vasgestel kon word aan genl. Botha daar nie eers kennis van gegee nie. Laasgenoemde het ook nie, verder by genl. Cronjé daarop aangedring dat hy die terrein tussen die Groot en Klein Tugela beset nie. Hy was so seker daarvan dat die Engelse weer by Colenso deur die Tugelalinie sou probeer breek – d.w.s. as Buller nie besig was om sy mag na die Kaapkolonie toe terug te trek nie – dat hy nog op 7 Jan. 1900 bereid was om genl. Cronjé met sy hele mag van die Bo-Tugela af te laat weggaan om Platrand te help inneem, al sou die Bo-

Tugela ten gevolge daarvan ook byna heeltemal onbeset wees.²

Op 9 Jan. 1900 het die Regering in Pretoria ’n berig onder oë gekry wat in die *Natal Mercury* verskyn het, en waarvan die strekking was dat Buller en White ’n gesamentlike aanval op die Boere mag aan die Tugela sou doen met die doel om op die een of ander punt ’n bres in die Boere linie te slaan. Hulle het daarvan kennis gegee aan kmdt.-genl. Piet Joubert en die mening uitgespreek dat hy maatreëls moes tref om aan so ’n aanval die hoof te bied.³ Voordat hy daaraan aandag kon gee, het ’n berig uit ’n baie betroubare bron die Regering in Pretoria op 10 Jan. 1900 bereik dat daar die vorige week 30,000 troepe met 3,000 muile en 1,500 perde in Durban geland het asook baie kanonne, en dat Buller voornemens was om Colenso teen die end van die week met 60,000 man van drie kante af aan te val ten einde Ladysmith te ontset, wat dit nie langer as nog drie weke kon uithou nie. Na

¹ Leyds 746e pp. 65-66

² Sien vorige hoofstuk hiervoor.

³ Leyds 714, Telegram no. 18 d.d. 9 Jan. 1900.

aanleiding hiervan het pres. Kruger aan kmdt.-genl. Joubert gesein om Colenso so goed as moontlik te versterk en op alle punte baie waaksaam te wees.⁴ Aan pres. Steyn het hy daarvan kennis gegee en hom versoek om alle Vrystaatse burgers wat nog wagdiens op die Drakensberge verrig het, gereed te hou om na die Tugela te vertrek of hulle sommer onmiddellik daarheen te stuur.⁵ Na aanleiding hiervan het kmdt.-genl. Joubert aan hoofkmdt. Prinsloo getelegrafeer dat die offisiere van die twee Republieke wat aan die Tugela en by Ladysmith diens gedoen het, byeen moes kom vir 'n krygsraadsvergadering, natuurlik om planne te beraam om die verwagte Britse aanval die hoof te bied.⁶

Almal was dus vol spanning besig om hulle voor te berei op 'n nuwe Britse aanval in die omgewing van Colenso toe soos 'n donderslag uit die blou hemel daar 'n berig van kmdt. Ben Viljoen in die laer van genl. Botha aankom dat

die Engelse met 'n groot mag in aantog was na die Bo-Tugela. Hulle het reeds die brug oor die Klein Tugela oorgetrek en was vinnig onderweg na die Groot Tugela op die pad na Oliviershoek. 'n Groot deel van die vyandelike mag het nadat hulle oor die Klein Tugela was na Pontdrif (d.i. Potgietersdrif) getrek en hul verkenners was reeds in die berge aan die suidelike oewer van die Groot Tugela wat genl. A. P. Cronjé nagelaat het om te beset. Die mag het bestaan uit baie kavallerie, infanterie en grofgeskut, en die vyand het so vinnig getrek dat hulle die Groot Tugela met dagbreek deur kon wees.⁷

2. BULLER SE PLANNE VIR DIE OPMARS NA DIE BO-TUGELA

Met hierdie beweging het Buller die Boere skoon onkant betrap en as hy maar vinnig bly voort trek het, kon hy die Boere in 'n verskriklike penarie geplaas het. Dit skyn egter of Buller sedert die slag van Colenso vertrou in homself of in sy leer verloor het en alles behalwe lus was om nog 'n

⁴ *Ibid.* Telegram no. 20 d.d. 10 Jan. 1900.

⁵ *Ibid.* Telegram no. 22A d.d. 10 Jan. 1900.

⁶ *Ibid.* Telegramme nos. 25 en 26 d.d. 10 Jan. 1900.

⁷ Leyds 714, Telegram no. 30 d.d. 10 Jan. 1900.

botsing met die Boere te waag. Daarom het hy dan ook aan die War Office voorgestel dat hy Ladysmith maar aan sy lot moes oorlaat en goeie posisies op 'n geskikte terrein moes inneem vir die beskerming van Suid-Natal.⁸ Die Britse kabinet wou daar egter nie van hoor nie. Hy het aan Buller laat weet dat hy die oorgawe van Ladysmith as 'n nasionale ramp van die grootste omvang sou beskou en het by hom aangedring om nog 'n poging aan te wend om Ladysmith te ontset.⁹ Terselfdertyd het die War Office hom verwittig van die uitsending van groot troepe versterkings na Suid-Afrika. Hieronder was Milisie, uitgesoekte Yeomanry en Vrywilligers, en meer as voldoende kanonne om die swaar geskut te vervang wat by Colenso verlore gegaan het.¹⁰

Onder druk van die Britse kabinet het hy dus besluit om nog eens te probeer om Ladysmith te

ontset. Met die oog daarop het hy sir Charles Warren se divisie uit die hawe van Kaapstad na Natal ontbied met uitsondering van twee bataljons, die 1st Yorkshires en die 2nd Warwickshires, wat op versoek van genl. sir F. Forestier-Walker in die Kaapkolonie agtergelaat is om op die verbindings linies daar diens te doen.¹¹ Buller was egter vasbeslote om nie weer in die omgewing van Colenso deur die Boere linies te probeer bars nie maar aan die Bo-Tugela, die terrein van waar hy reeds van voor sy aanval op Colenso af op die Boere wou toetas.¹² Etlike van sy senior offisiere, waaronder sir Charles Warren, het van hom verskil en die mening uitgedruk dat daar liewers op die Boere se linkerflank regoor Pietersstasie toegeslaan moes word.¹³ Buller was egter oortuig dat hy reg was en wou daar nie van hoor nie. Hy het geglo dat 'n opmars via Potgietersdrif voordeliger was as een oor Colenso of Pieters. Hy het reeds deur verkenning vasgestel

⁸ Vgl. South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 54 d.d. 15 Des. 1899.

⁹ *Ibid.*, no. 57 d.d. 16 Des. 1899.

¹⁰ *Ibid.* no. 59 d.d. 16 Des. 1899.

¹¹ *Ibid.* nos. 65 en 67 d.d. 18 Des. 1899.

¹² Vgl. Cd. 1791, p. 177.

¹³ Sien *Times History*, III, p. 208.

dat hy Potgietersdrif sonder moeilikheid sou kon oorsteek, en is verseker dat as hy eers oor die rivier was, dit nie moeilik sou wees om Ladysmith te bereik nie.¹⁴

Daar was natuurlik ernstige moeilikhede aan 'n opmars na Potgietersdrif en daarvandaan af verder na Ladysmith toe verbonde – moeilikhede wat enige Britse bevelvoerder huiwerig sou gemaak het om dit te waag. In die eerste plek sou die verskuiwing van die groot troepemag na die Bo-Tugela toe nie ongesiens kon plaasvind nie. Die Boere op die noordelike oewer van die Tugela sou dit sien en dadelik groot burgerkommando's weswaarts stuur om die terrein teenoor Potgietersdrif of enige ander drif waar hy sou probeer deurgaen, te verdedig, asook die terrein tussen die betrokke drif en Ladysmith. Daarby sou die bewegings van Buller se leër vertraag word deur die groot tros kommissariaat waens wat dit sou moes vergesel, en wat bowendien afgesny sou kon word as die Boere by Colenso of elders oor

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 339-340.

die rivier sou gaan om op sy verbindingslinies toe te tas. Die verbindingslinies sou dus besonder goed beskerm moes word. Ook was sy kennis van die terrein ten noorde van Potgietersdrif beperk en die kaarte wat hy daarvan besit het, ondoeltreffend. Die enigste gedetailleerde kaart van die terrein waaroor hy beskik het, was vervaardig met die doel om die grense tussen plase aan te toon en topografiese besonderhede het daarop of heeltemal ontbreek of was onnoukeurig.¹⁵ Ten slotte het genl. White na 6 Jan. 1900 aan hom laat weet dat hy sy poging om Ladysmith te ontset nie sou kon steun deur vanuit Ladysmith ook 'n aanval op die Boere te waag nie.¹⁶

Die nuwe Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika, lord Roberts, het egter op 23 Des. 1899 uit Londen aan Buller gekabel dat "I imagine, from what I learn here, that you are only waiting for reinforcements sufficient to enable you to hold, at

¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 339.

¹⁶ U. 1791, Bylaag K, no. 50.

or near Chieveley, an entrenched camp, and, with the rest of the troops, to turn the strong position which the enemy hold on the Tugela.”¹⁷ Onder druk dus ook van die kant van die nuwe Britse opperbevelhebber was daar vir Buller geen ander genade as om na die aankoms van Warren met sy divisie na die Bo-Tugela toe op te ruk, en daar deur die vyandelike linies te probeer breek in weerwil van die moeilikhede wat aan die voorgenome operasie verbonde was nie. Daarby was hy self ook begerig om sy eer en reputasie wat deur sy mislukte aanval op Colenso vernietig was, deur ’n suksesvolle militêre operasie te herstel voordat lord Roberts in die land sou aankom.¹⁸ Hy het egter nie kans gesien om die Boere aan enige kant te omvleuel soos deur lord Roberts aan die hand gedoen is nie, en het dit ook duidelik te kenne gegee in ’n brief wat hy op 28 Des. 1899 aan die Britse opperbevelhebber gerig

¹⁷ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 75 d.d. 23 Des. 1899.

¹⁸ Vgl. Julian Symons, *Buller's Campaign*, p. 192.

en na Kaapstad gestuur het, waar dit aan hom oorhandig moes word. Hierin het dit geheet:

“The whole Tugela river is a strong position; there is no question of turning it; the only open question is whether one part of it is easier to get through than another. I tried Colenso, because, though unaided I could not have forced the defile north of Colenso, it was the only place in the whole line in which Sir George White's force could aid me in my advance from the Tugela. I am now waiting for reinforcements and am going to force a passage at Potgieters Drift. If I can find water to use in the subsequent advance, I think I ought to just pull through: but the difficulties are very great. If I succeed, it should be about the 12th January, and if then I join hands with Sir G. White, I think together we shall be able to force the enemy to retire and so free Sir G. White's force.”¹⁹

¹⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 411, en Cd. 1791, p. 177.

Sy gedagte met die voorgestelde opmars na die Bo-Tugela was dus nie om om die Boere se regterflank te gaan nie maar slegs om die sentrum van die operasies weswaarts te verskuif, en om daar in die omgewing van Potgietersdrif nog 'n swaar frontaanval op die Boere stellings te beproef.²⁰ Hy het natuurlik daarop staatgemaak dat die Boere die gebied daar baie swakker beset sou hê as by Colenso en ook nie so waaksaam sou wees nie.

Van sy offisiere het met hom saamgestem dat die onderneming met sukses deurgevoer kon word maar van hulle wou dat die troepemag wat die deurbraak moes waag, met soveel spoed na die terrein aan die Bo-Tugela aangevoer moes word dat hulle die Tugela kon deurtrek voordat die Boere voldoende versterkings daarheen kon stuur om hulle te keer. Met die oog daarop het hulle aan Buller voorgestel om die berede troepe ongesiens gedurende die nag na Potgietersdrif toe te laat opruk, vergesel van Lyttelton se infanteriebrigade wat met muilwaens daarheen aangery moes word.

²⁰ Vgl. Julian Symons, *Buller's Campaign*, p. 192.

Met die aanbreek van die dag moes hulle dan die Tugela oorsteek en die hoogtes op die noordelike wal daarvan beset voordat die Boere daar kon aankom. Die artillerie en die res van die infanterie kon hulle op die gewone wyse volg.²¹ Deur so op te tree, sou, so het hulle geredeneer, die Engelse sonder enige swaar gevegte in besit van die noordelike oewer van die rivier kom en in 'n uitstekende posisie wees om na Ladysmith toe deur te druk.

Vir Buller wat met die slag van Colenso geleer het dat die Boere nooit onderskat moes word nie, het dit egter te veel na 'n avontuurlike waagstuk gelyk, die soort waagstuk wat gewoonlik tot mislukking gedoem is. Hy het die plan gevolglik verwerp.²² Die Boere verkenner was immers wakker, en daarby het die inligting wat hom bereik het, daarop gedui dat hy teen 'n groot oormag geveg het.

²¹ *Sien Times History*, III, p. 208.

²² *Ibid.*

In Natal alleen en op die grense daarvan, so het Buller die Britse Minister van Oorlog op die mou probeer speld (klaarblyklik om 'n verklaring te gee vir sy groot neerlaag van 15 Des. 1899), was daar 'n mag van 46,000 Boere, en altesaam het die Boere oor nie minder as 145,000 man beskik nie, van wie slegs 120,000 in die veld was.²³ Tevergeefs het die Minister van Oorlog hom daarop gewys dat die totale Transvaalse bevolking voor die oorlog maar net 90,000 was, vrouens ingesluit, en dat daar maar slegs 25,000 burgers bo 16 jaar in die Presidentsverkiesing van 1898 gestem het.²⁴ Buller het tot na die oorlog toe volgehou dat sy inligting juis was, en dat die mag waaroor hy beskik het – selfs na die aankoms op Frere van Warren se divisie gedurende die laaste dae van Desember 1899 – nietig gelyk het teen die wat die Boere teen hom kon monster.²⁵ Hy het slegs aan een manier geglo waarop hy met enige hoop op sukses deur

²³ Sien *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 94 d.d. 9 Jan. 1900.

²⁴ *Ibid.* no. 96 d.d. 10 Jan. 1900.

²⁵ Vgl. Cd. 1791, p. 177.

'n linie kon breek wat deur so 'n gedugte mag verdedig is. Dit was om met nagenoeg sy hele leër op die een of ander punt in die linie toe te slaan en te bly toeslaan totdat dit uiteindelik beswyk en hy deur die Tugela kon trek na Ladysmith toe. Die plek wat hy gekies het om die Tugela oor te steek, was Potgietersdrif, en hy het gemeen om na sowat drie harde gevegte sy pad oop te slaan tot by Lancer's Hill voor Ladysmith.²⁶

As basis vir die konsentrasie van sy leër met die oog op die aanval op die Boere stellings aan die Bo-Tugela het Buller Springfield gekies, 'n dorpie op die noordelike wal van die Klein Tugela op die pad na Potgietersdrif, Meuldrif en Skietdrif, en nie ver van Porritsdrif verwyder nie.

3. MAATREËLS MET DIE OOG OP DIE OPMARS NA DIE BO-TUGELA

Op 8 Jan. 1900 het Buller die nodige stappe gedoen vir die verskuiwing van sy leër na

²⁶ Vgl. *Ibid.* Bylaag K, no. 42. Sien ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 339.

Springfield. Allereers het hy die leër gereorganiseer, en voorsiening gemaak vir die behoorlike bewaking van sy basisse by Chieveley en Frere gedurende die afwesigheid van die troepemag wat na Springfield verskuif sou word. Die gevaar was nl. nie uitgeslote dat die Boere by Colenso op sy verbindingslinies kon toetas en hom selfs in die rug kon aanval as hulle sou ontdek dat sy leër vertrek het nie. Daarteen moes gewaak word.

Die beskerming van Chieveley het hy opgedra aan genl.-maj. G. Barton wat oor 4 twaalfponder-skeepskanonne, 200 berede troepe en die 6de infanteriebrigade (saamgestel uit die 2nd Royal Fusiliers, die 1st Royal Welsh Fusiliers, die 2nd Royal Irish Fusiliers en 'n halfbataljon 2nd Royal Scots Fusiliers) beskik het, asook oor 'n voorrade kolonne, 'n kompanie baardraers en 'n veldhospitaal; en met die verdediging van Frere het hy lt.-kol. Blagrove belas. Laasgenoemde het daarvoor 2 twaalfponder-skeepskanonne, 2 veldkanonne van die 66ste battery, 400 berede troepe en 'n halfbataljon Royal Scots Fusiliers, 'n

afdeling van die King's Royal Rifles en 'n afdeling van die Rifle Brigade gekry.²⁷

Met die reorganisasie van die infanterie wat na Springfield moes gaan, is verskeie brigades verskuif uit divisies waarin hulle tot op die tydstip ingedeel was, met die gevolg dat daar baie staf veranderings plaasgevind het. So is die 5de brigade by die 2de divisie geplaas wat die 4de brigade aan die 5de divisie moes afstaan, terwyl die 10de brigade van die 5de divisie na die korpstroepe toe oorgeplaas is.²⁸ Buller en sy offisiere het dit egter so verkies en die reorganisasie is dus deurgevoer.

Nog dieselfde dag het Buller die bevel uitgereik vir die opmars van sy leër na die Bo-Tugela as volg: Gedurende die nag van 9 tot 10 Jan. 1900 moes die 2de divisie van genl. C. F. Clery en die berede divisie van die graaf van Dundonald opruk na uitgesoekte kampplekke wat op en in die nabyheid van die plaas van Pretorius geleë

²⁷ Cd. 968, p. 12.

²⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 340.

was, sowat 6 myl noordwes van Frere en 9 myl ten suidweste van Springfield. Hulle moes in twee afdelings trek. Genl.-maj. Hildyard se kolonne wat bestaan het uit die 2de infanterie brigade, 'n battery veldartillerie en 2 twaalfponder skeepskanonne, moes van Chieveley af trek na 'n kamp in die nabyheid van Pretorius se plaas; en genl.-maj. Hart se kolonne – bestaande uit die 5de infanteriebrigade, die 73ste veldbattery, die 17de veld kompanie *Royal Engineers* en 6 twaalfponder skeepskanonne – moes onder geleide van 400 berede troepe van Frere af na 'n kampplek ten suide van Pretorius se plaas beweeg. Laasgenoemde kolonne sou ook die hoofkwartier- en divisie troepe begelei. Hieronder was die afdeling kommissariaat, die divisie hospitaal, die veldbattery en ammunisie kolonne van die divisie, asook 2 kanonne van die 66ste veldbattery en 2 vloot kanonne van 4,7 duim kaliber.

Die primêre funksie van Hildyard se kolonne was om die opmars van die troepe wat van Frere af na Springfield sou opruk, gedurende die

oprigting van 'n voorrade depot by Springfield te dek, maar hy moes ook skynbewegings doen wat die vyand onder die indruk sou bring dat Buller se doel eintlik was om die Tugela by Porritsdrif oor te steek. Genl.-maj. Hart moes onder Clery se bevel alle moontlike hulp aan die kommissariaat afdelings verleen soos hulle by sy kamp verbykom, maar ook gereed wees om Hildyard wanneer nodig te help.

Die middag van die 10de moes genl. C. F. Clery 'n sterk berede mag met artillerie uitstuur om Springfield te verken en indien moontlik te beset, en die aand van die 10de moes lt.-genl. sir Charles Warren met die hele 5de divisie en die korpstroepe onder sy bevel (t.w. die 10de brigade, die 61ste en 78ste batterye *Royal Field Artillery* met 'n ammunisie kolonne, 'n ponton troep, 'n ballon seksie, 'n seksie van die telegraaf afdeling en 'n voorrade park) van Frere af na Springfield toe opruk, waar hy hom die oggend van die 11de moes tuismaak. Wanneer die voorrade waarmee Springfield toegerus moes word alles daar afgelaai was – dit sou volgens

Buller se verwagting teen die 13de geskied – moes ook Clery sy kolonne na Springfield toe verskuif.²⁹

Voorts het hy gedetailleerde instruksies uitgereik vir die aanry na Springfield van voldoende kommissariaat om sy reuseleër aldaar vir 16 dae te onderhou. Die onderneming het 324 ossewaens vereis waarvan elkeen twee vragte moes aanry, afgesien van nog 25 waens wat die troepemag op en in die omgewing van Pretorius se plaas en die wat later by Spearman's Hill posgeneem het, van voorrade moes voorsien.³⁰ Ten slotte het Buller 'n beweging beplan om die Boere se aandag van sy trek af te lei na die grens van Zoeloeland en na die omgewing van Helpmekaar. Met die oog daarop het hy 'n klein, lig toegeruste kolonne van sowat 300 koloniale troepe onder kol. F. Addison, lid van die Natalse Wetgewende Vergadering, beveel om op 11 Jan. 1900 vanuit Estcourt en Mooirivier deur Zoeloeland op te ruk, en die Boere mag wat op Helpmekaar onder die bevel van asst.-genl. J.

Ferreira gelê het om teen invalle vanuit Zoeloeland te waak, aan te val en te vernietig. Daarvandaan af moes hulle deurdruk na Wasbank en op die Boere se verbindingslinies toetas.³¹

As gevolg van baie swaar reën wat aanhoudend sedert die aand van 8 Jan. 1900 geval het, moes Buller van sy plan afsien om gedurende die nag van die 9de na Pretorius se plaas toe op te ruk, en het Clery se divisie eers met skemer die oggend van die 10de in beweging gekom. Buller het aan die Minister van Oorlog kennis gegee dat hy die volgende dag van Springfield af sou vertrek en oor Trichardtsdrif of Potgietersdrif teen die vyand sou opruk met die oog op die ontset van Ladysmith. Ook aan lord Roberts het hy so 'n mededeling gestuur.³²

Nie een van die twee het hom daarop geantwoord nie. Lord Landsdowne, die Britse Minister van Oorlog, het slegs aan Roberts gekabel dat hy baie bekommerd voel oor Buller. Buller se telegram

²⁹ Cd. 968, pp. 6-7 en 9-10.

³⁰ Cd. 968, pp. 12-13.

³¹ *Times History*, III, p. 209.

³² Sien *South African War, Confidential Telegrams*, no. 98 d.d. 10 Jan. 1900 en Cd. 1790, p. 461.

van die vorige dag waarin hy vertel het van die vreeslike oormag Boere waarteen hy moes veg, kon nie anders as om die indruk by hom te verwek dat Buller enigsins in die bol gepik was nie. Hy het Roberts dus gelas om seker te maak dat Buller “is doing what is best.”³³ Dit het Roberts nie gedoen nie. Voor die Britse “War Commission” het hy na die oorlog verklaar dat “I refrained from expressing my opinion, or from giving any instructions with regard to them, for I felt I was not in a position to judge how far Sir Redvers Buller was committed to an immediate move, or whether the situation in front of him and in Ladysmith demanded prompt action. I therefore decided to let Sir Redvers Buller have an absolutely free hand to carry out the operations he had planned.”³⁴ Aan Landsdowne het hy nogtans gekabel dat Buller blykbaar weer “cheered up” was, want “before he knew of my arrival here (d.i. in Suid-Afrika) yesterday, he had

³³ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 97B d.d. 10 Jan. 1900.

³⁴ Cd. 1790, p. 461.

arranged as I telegraphed to you this morning, cipher No. 3, to make a turning movement for the relief of Ladysmith; I earnestly hope this will prove successful. Buller has had up to the present a perfectly free hand, and any instructions I may give him will depend on the result of the operation to which he is now committed.”³⁵ Lord Roberts het dus van die staanspoor af ’n verkeerde opvatting gehad oor wat Buller beoog het met die beweging na die Bo-Tugela. Hy was daarvan oortuig – blykbaar selfs nadat hy Buller se brief van 28 Des. 1899 wat hierbo aangehaal is, ontvang het – dat Buller van plan was om die Boere posisie aan die westekant te omvleuel, en het geen gedagte daaraan gegee dat hy voornemens was om nog ’n frontaanval op die Boere stellings te waag nie.

4. DIE OPMARS

Die opmars van Buller se leër van Chieveley en Frere af na die Bo-Tugela toe was ’n uitputtende

³⁵ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 99A d.d. 1 Jan. 1900.

onderneming wat die hoogste eise aan mens en dier gestel het. Die swaar reëns het die paaie in moerasse en elke droë lopies in 'n rivier verander, met die gevolg dat nie alleen die meer as 24,000 troepe nie maar veral die 58 kanonne (waaronder 10 vloot kanonne) en die lang toue swaar belaaide konvooiwaens, ammunisiowaens en waens belaaie met pontons en ander toerusting van die genietroepe, slegs met die grootste gesukkel oor die weg kon kom. Dit was 'n geploeter in die modder soos die troepe nog nooit voorheen beleef het nie. Veral die swaar kanonne en die 350 konvooiwaens wat met hul vragte elkeen gemiddeld tussen 5,500 en 5,865 lb. (12,100 en 12,900 kg.) geweeg het, het ontsettend baie las gegee. Hulle het tot op hulle aste in die modder vasgeval, en telkens moes die soldate die oorvermoeide dubbele en selfs driedubbele spanne osse help om die waens deur die driewe en talle vasval plekke te kry. Bowendien was die son verskriklik warm. Gelukkig het Warren 'n sewetal pad lokomotiewe met hom van Engeland af saamgebring wat deur stoom aangedryf is, en hulle het uitstekende

diens verrig. Wel het van hulle ook by Frere in die modder vasgeval, maar dié wat uitgekom het, het waens uit die modder gesleep wat 'n span van 80 osse nie kon versit nie. Met hul hulp en al het die kolonne egter baie stadig gevorder, slegs sowat 'n myl per uur, en toe die infanterie daardie aand op die plaas van Pretorius aankom, besmeer met modder en doodmoeg, was die stert van die stoet konvooiwaens nog digby die kamp by Frere.³⁶

Solank as die infanterie moeisaam voortgesleep het na die plekke op en om Pretorius se plaas waar hulle moes oornag, het die berede brigade verlof gekry om voor die kolonne uit te trek, en vroeg die middag reeds was hulle op Springfield. Nadat die graaf van Dundonald, bevelvoerder van die berede brigade, die omgewing aldaar

³⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 341; *Times History*, III, pp. 210-211; Nierstrasz, II band 3, p. 714; Julian Symonds, p. 194; en Bennett Burleigh, *The Natal Campaign*, pp. 280-282. Oliver Ransford, *The Battle of Spion Kop*, p. 43, sê daar was 10 pad lokomotiewe.

verken het sonder om iets van die Boere te gewaar, het hy besluit om na Potgietersdrif toe deur te druk. Hy was doodseker dat daar van die kant van die vyand geen gevaar te vrees was nie en het dus slegs 300 man berede infanterie, 'n kompanie van Bethune's Mounted Infantry en 2 kanonne by Springfield agtergelaat om dit as basis te beskerm. Met die res, sowat 700 man en 4 kanonne, het hy sy tog voortgesit en toe die aandskemer daal, het hy Spearman's Hill en Mount Alice wat Potgietersdrif aan die suidelike oewer van die Tugela beheers het, beset en aan genl. Clery rapport van sy verrigtinge gedoen. 'n Swak afdeling van genl. Andries Cronjé se burgers wat op die hoogtes geposteer was, het by die nadering van die vyand ongemerk na die noordelike oewer toe teruggetrek. Hulle het geen weerstand probeer bied nie, aangesien hulle bang was dat die Engelse hulle van hul basis sou afsny. Die enigste Boere wat dan ook deur die Engelse gesien is, was 'n klein wagpos wat die pont op die noordelike oewer bewaak het.³⁷

³⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II,

Die volgende dag (11 Jan. 1900) was daar egter meer van die vyand te sien, besig om hulle op die hoogtes sowat 3 myl anderkant die drif in te grawe. Dundonald het hom egter nie deur die groter getalle burgers laat afskrik wat besig was om vir hulle inderhaas loopgrawe uit te haal nie. Hy was vasbeslote om Potgieterdrif te bly behou en toe die Boere wagt wat die pont op die noordelike oewer bewaak het, weer hul oë uitvryf, het 'n drietal waaghalsige Engelse, lede van die South African Light Horse, die rivier oorgeswem en die pont onder hul oë losgesny gehad en dit na die suidelike oewer begin wegvoer. Die paar troepe is hewig beskiet en hul aanvoerder, luit. Carlisle, is ook lig gewond maar tog het hulle met die pont weggekom. Daarmee is die beheer van die Engelse oor Potgietersdrif verstewig.³⁸

pp. 341-342; *Times History*, III, p. 211; Nierstrasz II band 3, pp. 714-715.

³⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 343; *Times History*, III, p. 211; Nierstrasz II band 3, p. 718.

Ondertussen het genl. Hildyard met die 2de brigade en die troepe wat daarby gevoeg is, die aangewese laer plekke op die plaas van Pretorius bereik. Hiervandaan af het hy ingevolge sy instruksies op die 11de met Thorneycroft's Mounted Infantry, 'n battery veldartillerie; die 2nd Devonshire regiment en die 2nd West Yorkshire regiment in die rigting van Porritsdrif en Deeldrif beweeg om die Boere onder die indruk te probeer bring dat die troepe die Tugela by die driewe wou oorsteek. Die demonstrasie het egter geen indruk op die Boere gemaak nie. Slegs enkele burgers is gesien, en teen die middag het die troepe dus na hul laerplek op die plaas teruggetrek.³⁹

Teen middernag van 10 Jan. 1900 het ook die infanterie van genl. Warren se kolonne, nl. die 4de, 10de en 11de brigades, op Pretorius se plaas begin opdaag. Hulle het Frere om 5.30 nm. verlaat en in die spore van Clery se divisie oor die modderige pad gesukkel wat deur Clery se

kolonne byna onbegaanbaar gemaak is. Veral die swaar voertuie en kanonne, waaronder skeepskanonne wat 9,900 lb. (4,500 kg.) elk geweeg het, het die pad letterlik stukkend geploeg. Dit het 'n opmars oor die terrein in die donker byna onmoontlik gemaak. Naby die plaas het Warren se troepe hul weg versper gevind deur 'n lopies wat afgekom en soos 'n rivier gelyk het. Dit het byna die hele divisie verplig om ten ooste van die lopies in en langs die modderpad waarlangs hulle getrek het, te oornag. Eers die volgende dag kon die 5de divisie verder na Springfield toe opruk. Daarvandaan het Warren Lyttelton se brigade na Potgietersdrif gestuur om Dundonald te ondersteun. Die middag van die 12de was hierdie brigade digby Spearman's Hill en die dag daarna het hulle twee swaar skeepskanonne van 4,7 duim kaliber op die heuwel geplaas om die omgewing van die drif skoon te skiet wanneer dit nodig sou word. Die drif was nou stewig in Britse besit.⁴⁰

³⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 343.

⁴⁰ Buller se verslag van 30 Jan. 1900 in Cd. 968; Cd. 1791, p. 177; *Journal of the Principal Events connected with*

Terwyl die res van Warren se divisie voortgegaan het om 'n voorraad basis op Springfield in te rig met die oog op die onderhoud van Buller se leër van altesaam meer as 24,000 man het Buller op 12 Jan. 1900 'n besielende algemene bevel aan die troepe uitgereik, wat op parade van die manskappe voorgelees moes word. Die inhoud daarvan was as volg:

“The Field Force is now advancing to the relief of Ladysmith, where surrounded by superior forces our comrades have gallantly defended themselves for the last ten weeks.

The General Commanding knows that everyone in the Force feels as he does, we must be successful.

We shall be shortly opposed by a clever, unscrupulous enemy; let no man allow himself to be deceived by them. If a white flag is displayed, it means nothing unless the Force displaying it halt, throw down their

arms, and throw up their hands at the same time.

If they get a chance the enemy will try and mislead us by false words of command and false bugle sounds; everyone must guard against being deceived by such conduct.

Above all, if any are ever surprised by a sudden volley at close quarters, let there be no hesitation; do not turn from it, but rush at it. That is the road to victory and safety. A retreat is fatal; the one thing the enemy cannot stand is our being at close quarters with them.

We are fighting for the health and safety of our comrades, we are fighting in defence of our flag against an enemy, who has forced war upon us for the worst and lowest motives by treachery, conspiracy and deceit. Let us bear ourselves as our cause deserves.”⁴¹

South Africa, 10 tot 13 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 343.

⁴¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 623-624.

5. DIE TERREIN EN BULLER SE AANVALSPLAN

Dieselfde dag het Buller Mount Alice beklim, die hoogste van die heuwels wat sy troepe teenoor Potgietersdrif beset het. Daarvandaan af het hy die terrein aan die oorkant van die rivier waaroor sy troepe sou moes gaan om na Ladysmith toe op te ruk, noukeurig in oënskou geneem. Dit was die eerste maal wat hy dit doen en dit het hom dadelik opgeval dat die terrein daar heeltemal anders uitgesien het as wat hy gereken het toe hy die plan opgevat het om deur Potgietersdrif na Ladysmith toe te trek.

Potgietersdrif self was geleë aan die suidwestelike punt van 'n vierkantige landtong tussen twee groot bogte wat die Tugela na die noorde gemaak het. Aan drie kante, die ooste-, weste- en suidekant, was die landtong deur die bog van die rivier gevorm wat tussen 50 en 60 tree breed en 12 voet diep was – 'n ernstige versperring om oor te trek en veral om oor terug te vlug as dit noodsaaklik sou word. Die enigste skuiling op die landtong was die Rooikoppies (ook Makonkiekoppies genoem) wat aan die suidwes-

tekant daarvan digby Potgietersdrif gelê het. Die res van die gebied wat deur die rivier ingesluit was, was 'n gelyk vlakte. Aan die noordekant was die landtong begrens deur die Brakfonteinhoogtes wat hoogstens 600 voet bo die vlakte uitgetroon het, en hierdie hoogtes was aan albei kante deur hoë berge beskut wat vas teen die rivier gelê en uitstekende posisies aan die verdedigers van die terrein gebied het. Aan die oostekant was Vaalkrans en aan die westekant die Drielingkoppe, 'n uitloper van Spioenkop. Presies halfpad tussen hulle het die pad na Ladysmith oor die Brakfonteinhoogtes gegaan.⁴²

Die gesig op die terrein oorkant die rivier het Buller laat besef dat sy plan om van die nou landtong af deur die halfmaanvormige Boere - linie op die Brakfonteinheuwels te probeer breek, onuitvoerbaar was. Dit kon hom in 'n ernstiger debakel laat beland as die waarin hy 'n maand tevore by Colenso was. Hy sou hom nie alleen in die front in die Boere vasloop nie maar

⁴² Sien kaarte hieragter oor die Tugelalinie en Die Slag by Vaalkrans.

albei sy flanke sou van die Drielingkoppe en Vaalkrans af voortdurend en hewig deur die vyand beskiet kon word; en as sy troepe sou moes vlug, sou 'n diep, breë rivier in hul rug lê.

Oos van Potgietersdrif en buite die gevaarlike landtong was daar twee ander driewe waar hy 'n deurtog kon waag, nl. Meuldrif (ook bekend as Mungersdrif) en Skietdrif; maar regoor eersgenoemde het Vaalkrans gelê en regoor laasgenoemde Doringkop – albei uitstekende verdediging stellings in die hande van die Boere. 'n Deurtog daar het dus net so gevaarlik gelyk as 'n deurtog deur Potgietersdrif.

Die enigste alternatief wat hy kon volg, so het hy geredeneer, was om wes om die Boere se regtervleuel te gaan soos lord Roberts verlang het dat hy sou doen, en die Boere in die regterflank te bedreig. Dit sou die vyand dwing om die berge ten weste van Brakfontein en Brakfontein self te ontruim, en Buller in staat stel om na Ladysmith toe deur te trek. Nadat hy die saak goed deurdink het, het hy die middag

van 13 Jan. 1900 die volgende kabelgram aan die Britse Minister van Oorlog gestuur:

“The following is the situation here: – The river looked at from the south forms deep doubles. At the apex of one re-entering bend is Potgieter's Drift. The Boer position lies 6,000 yards off across the two salients, having command of from 200 to 500 feet; the intervening plain is without cover and flat; the enemy's flanks are unassailable; their defences are in two and three lines, the second line being out of sight of the plain with 8 guns. This position I do not think we can force. On the 14th we shall be concentrated here with 10 days' supplies which I am unable to increase. My force consists of 5 Brigades, less 1 battalion; 42 guns, Field Artillery; 1 howitzer battery; 6 Naval 12-pr., and 2 guns, 4.7 in. I propose that Warren – taking 36 guns, Field Artillery, 3 Brigades, and 1,500 mounted men – shall cross 5 miles to the west at Trichard's Drift; the mountain which forms right flank of enemy's defence will be turned by his advance, while we do the best we can here with 1 Brigade

and 3 battalions, howitzer battery and Naval guns. He agrees to this but as he can only take supplies for 3 days, and will have to march not less than 15 miles from the river, and as he will have difficulty in obtaining water, the operation is undoubtedly risky. But this is the only possible chance for Ladysmith, where supplies are running short and the sick list is already over 2,000.”⁴³

Hierop het lord Landsdowne die volgende dag geantwoord:

“Your telegram of 13th. We realise the great difficulty of your position, but rely confidently on you and Warren to do the best that you can for us.”⁴⁴

Van die bestaan van Trichardsdrif was Buller reeds voor sy vertrek na die Bo-Tugela op hoogte. Dit was aangedui op die kaarte van die terrein waaroor hy beskik het, en verkenning

patrollies wat hy voorheen in die rigting gestuur het sou ongetwyfeld ook tot by die drif gegaan het. In die berig wat hy op 10 Jan. 1900 aan die Minister van Oorlog gestuur het om hom te verwittig van sy vertrek na Springfield die volgende dag, het hy Springfield dan ook beskryf as “a base near Trichard’s or Potgieter’s Drifts”, van waar hy van plan was om te opereer met die oog op die ontset van Ladysmith.⁴⁵ Persoonlik het hy Trichardsdrif en die terrein wat daaraan geleë was, egter nog nie gesien nie.

Op 13 Jan. 1900 het kapt. H. Gough, inligtings beampte van Dundonald se berede brigade, na die drif toe gery en op die 14de het hy deurgedruk tot op Endangwe Hill, ’n hoë kop 3 myl ten weste van die drif. Hiervandaan het hy ’n goeie uitsig gehad op die terrein oorkant die Tugela en groepies burgers waargeneem wat besig was om kanonstellings op die berge ten weste van Spioenkop teenoor Trichardsdrif te bou. Op die 15de het Buller hom daarheen vergesel om die terrein self te bekyk. Deur sy

⁴³ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 101 d.d. 13 Jan. 1900.

⁴⁴ *Ibid.* no. 103B d.d. 14 Jan. 1900.

⁴⁵ *Ibid.* no. 98 d.d. 10 Jan. 1900.

teleskoop het hy die gebied oorkant die rivier deeglik betrag.⁴⁶ Voor hom tot teen Spioenkop en die oos daaraan geleë Drielingkoppe het 'n aaneenlopende bergreeks, die Tabanyama genoem, uitgestrek. Aan die westekant byna teen Venterspruit, 'n sytak van die Tugela wat vanuit die noordweste in die Tugela invloei, was Bastion Hill, een van die suidwestelike pieke van die Tabanyamahoogetes. Ten ooste daarvan, deur Venterspruit se sytakke van Bastion Hill geskei, het Drieboomkop gelê met Langkoppie ten noorde daarvan. Oos van Drieboomkop was Piquet Hill met Groenkop ten noordooste daarvan en oos van Piquet Hill was Spioenkop waarvan die noordelike uitloper bekend was as Conical Hill. Anderkant Trichardtsdrif het die pad gevurk. Die westelike uitdraaipad het voor Bastion Hill verby oor Venterspruit met 'n wye draai wes om die berge na Acton Homes en daarvandaan na Ladysmith geloop, terwyl die oostelike tussen Piquet Hill en Groenkop aan die

⁴⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 347.

een kant en Drieboomkop en Langkoppie aan die ander kant deur geloop het, oor Rosalie na Ladysmith.⁴⁷

Buller het, soos gesê, die terrein noukeurig deur sy verkyker betrag maar geen vyandelike bedrywighede waargeneem wat hom verontrus het of laat besluit het om af te sien van sy voorneme om deur Trichardtsdrif om die Boere se regterflank te trek nie.⁴⁸ Volgens die inligting wat hom bereik het, was daar maar slegs sowat 400 Boere krygers ten weste van die Brakfonteinhoogtes en dit sou dus geen kuns wees om om die vyandelike regterflank te kom nie. Die res van die vyandelike mag was volgens sy inligting tussen Colenso en Brakfontein.⁴⁹

Nadat hy – volgens sy eie getuienis altans – die situasie bespreek het met Warren wat Trichardtsdrif ondertussen ook verken het, het hy op 15

⁴⁷ Vgl. kaart oor die Gevegte by Tabanyama en Spioenkop hieragter.

⁴⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 347.

⁴⁹ Vgl. die instruksies wat hieronder aangehaal word.

Jan. 1900 geheime instruksies aan Warren uitgereik om met die 2de divisie, die 11de brigade, die hele berede brigade op 400 man na, en 36 veldkanonne oor Trichardtsdrif te trek en voorwaarts te beur tot op die oop vlakte ten noorde van Spioenkop. Gedurende die beweging, so het Buller aan die hand gedoen, moes Warren sy linkerflank voortdurend uitstoot en sy regterflank terughou. As hy eers op die vlakte agter Spioenkop was, sou die Boere teenoor Potgietersdrif soseer in die rug bedreig wees dat hulle sou moes wyk. Om te voorkom dat die Boere hul swak regtervleuel met burgers uit hul sentrum en linkerflank versterk en op die wyse Warren se poging dwarsboom om hulle te omvleuel, sou Buller met die res van die troepemag, nl. die 4de brigade, 'n deel van die 10de brigade, 'n veldbattery, 'n houwitserbattery en 2 skeepskanonne van 4,7 duim kaliber, die Boere stelling by Potgietersdrif in die front bedreig en ook probeer om die Tugela by Skietdrif oor te steek ten einde die vyand se aandag soveel as moontlik van Warren af te lei.

Warren moes so gou as moontlik met die operasie begin en Buller sou heliografiese verbinding met hom probeer onderhou van 'n heuwel reg in sy rug geleë. Hy moes voorrade saamneem vir vier dae en ook 'n ammunisiekolonne.

Woordeliks het die instruksies aan Warren as volg gelui:

“Mount Alice, 15th January, 1900.

1. The enemy's position in front of Potgieters Drift seems to me to be too strong to be taken by direct attack.
2. I intend to try and turn it by sending a force across the Tugela from near Trichard's Drift and up to the west of Spion Kop.
3. You will have command of that force which will consist of the 11th Brigade of your Division, your Brigade Division, *Royal Field Artillery*, and General Clery's Division complete, and all the mounted troops, except 400.

4. You will of course act as circumstances require, but my idea is that you should continue throughout refusing your right and throwing your left forward till you gain the open plain north of Spion Kop. Once there you will command the rear of the position facing Potgieter's Drift, and I think render it untenable.

5. At Potgieter's there will be the 4th Brigade, part of the 10th Brigade, one battery *Royal Field Artillery*, one howitzer battery, two 4.7-inch Naval guns. With them I shall threaten both the positions in front of us, and also attempt a crossing at Skiet's Drift, so as to hold the enemy off you as much as possible.

6. It is very difficult to ascertain the numbers of the enemy with any sort of exactness. I do not think there can be more than 400 on your left, and I estimate the total force that will be opposed to us at about 7,000. I think they have only one or at the most two big guns.

7. You will take 2½ days' supply in your regimental transport, and a supply column holding one day more. This will give you four days' supply, which should be enough. Every extra wagon is a great impediment.

8. I gathered that you did not want an ammunition column. I think myself that I should be inclined to take one column for the two Brigade Divisions. You may find a position on which it is expedient to expend a great deal of ammunition.

9. You will issue such orders to the Pontoon Troop as you think expedient. If possible I should like it to come here after you have crossed. I do not think you will find it possible to let oxen draw the wagons over the pontoons. It will be better to draw them over by horses or mules, swimming the oxen; the risk of breaking the pontoons, if oxen cross them, is too great.

10. The man I am sending you as a guide is a Devonshire man; he was employed as a boy on

one of my own farms; he is English to the backbone, and can be thoroughly trusted. He thinks that if you cross Springfield flat at night he can take you the rest of the way to the Tugela by a road that cannot be overlooked by the enemy, but you will doubtless have the road reconnoitered.

11. I shall endeavour to keep up heliographic communication with you from a post on the hill directly in your rear.

12. I wish you to start as soon as you can. Supply is all in, and General Clery's Division will, I hope, concentrate at Springfield today. Directly you start I shall commence to cross the river.

13. Please send me the 10th Brigade, except that portion which you detail for the garrison at Springfield, as soon as possible; also the eight 12-pr. Naval guns, and any details, such as ammunition column, &c., that you do not wish to take.

REDVERS BULLER, General.”⁵⁰

⁵⁰ Sien Cd. 968, no. 1(D), pp. 13-14.

Warren kon nie dadelik met die groot troepemag wat aan hom afgestaan was, vertrek nie. Toe hy die bo aangehaalde instruksies ontvang het, was die infanterie van Clery se divisie en die tegniese personeel nog op Pretorius se plaas, besig om toesig te hou oor en beskerming te verleen aan die konvooiwaens wat nog steeds van Frere af met hul vragte na die voorraad basis op Springfield beweeg het. Eers nadat die laaste waens van Frere af gekom het en Springfield van voldoende kommissariaat voorsien was om die groot Britse leër aan die Bo-Tugela vir 16 dae te onderhou, het hulle Pretorius se plaas verlaat en na Springfield vertrek om hulle by die res van die leër te voeg. Hulle het 'n myl en 'n half onderkant die Springfieldbrug oor die Klein Tugela getrek, gedeeltelik met 'n noodbrug wat deur die 17de kompanie *Royal Engineers* vervaardig is en origens met vlotte, en teen die 16de op Springfield aangekom.⁵¹

⁵¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 343-344.

6. DIE OPTREDE VAN DIE BOERE

Toe Buller se voorste troepe die aand van die 10de by Potgietersdrif aangekom en Spearman's Hill en Mount Alice op die suidelike oewer van die Tugela beset het, het die Boere mag aan die Bo-Tugela uit slegs die Vrystaatse magte bestaan wat onder die bevel van genl. A. P. Cronjé op die hoogtes teenoor Potgietersdrif met een kanon geposteer was,⁵² en origens uit die kommando Johannesburg. Laasgenoemde het onder aanvoering van kmdt. B. J. Viljoen in die rante teenoor Porritsdrif en Deeldrif digby die samevloeiing van die Groot en Klein Tugela gelê.

Wat die sterkte van die twee Boere magte op die tydstip was, word nie deur die bronne vermeld nie. Dit kon egter nie meer as hoogstens 1,500 man gewees het nie. Buller kon hulle dus maklik vermorsel het as hy maar net met sy leer van 24,356 man wat vergesel gegaan het van 58 kanonne en 21 masjiengewere, die Tugela vinnig oorgesteek en na Ladysmith toe opgeruk het. Die

Boere het immers niks van die vyandelike opmars na die Bo-Tugela bemerk voor die 10de toe 'n patrollie van kmdt. Ben Viljoen wat verkenning werk ten suide van die Tugela gedoen het, 'n negetal vyandelike verkenners op die lyf geloop het nie. In 'n poging om hulle te vang, het die verkenners hulle byna vasgery in 'n sterk afdeling Britse ruitery wat met dril oefeninge besig was. Nadat hulle 'n paar skote met die Britse troepe gewissel het, het hulle teruggejaag en aan Viljoen rapport van die Britse aantog gedoen.⁵³

Vanuit sy stellings op die rante ten noorde van die Tugela het Viljoen die Engelse bewegings vervolgens wakker dopgehou. Hy het die een wa na die ander agter Doringkop, digby Pretorius se plaas, sien uitkom maar nie veel troepe opgemerk nie. Selfs nadat hy 41 van die waens sien verbytrek het, het hy maar slegs sowat 500 perderuiters gewaar en 'n klompie voetvolk. Orals was daar egter verkenners in groepe van omtrent 50 man met kanonne. Hoogs verontrus het hy

⁵² Sien K.G. 338 (v), p. 141.

⁵³ Vgl. B.J. Viljoen, *Mine Herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog*, p. 49.

verkenners deur die rivier probeer stuur om meer van die vyandelike beweging en die sterkte van die Britse mag te ontdek dog die rivier was so vol dat hy die poging moes laat vaar nadat 'n perd verdrink het. Bantoe spioene het egter gesê “vyand gaat by Klein Tugela kampeeren tot de grootbaas komt.” Kort daarna het Viljoen 'n “zeer groot” vyandelike troepemag in die oog gekry wat vergesel was van minstens 20 kanonne, en dadelik aan genl. Botha asook aan genl. A. P. Cronjé berig daarvan gegee.⁵⁴

Wnd. asst.-genl. Tobias Smuts wat gedurende genl. Louis Botha se afwesigheid die dag die telegram ontvang het, het dit dadelik aan genl. Botha op Ladysmith gestuur. Laasgenoemde was egter op die tydstip juis weer van Ladysmith af onderweg na Colenso, waar hy met sy aankoms die aand verdere berigte van Viljoen en ook van genl. A. P. Cronjé oor die vyandelike opmars aangetref het. Hierdie berigte was hoogs verontrustend en het Botha genoop om

onmiddellik die volgende vertroulike telegram aan die Kommandant-generaal op Ladysmith te stuur:

“Spoed. Confidentieel. Volgens rapport juist ontvangen van Comdt. Viljoen, Johannesburg, die gestationeerd is bij vereeniging van groot en klein Tugela rivieren is vijand reeds over brug van Klein Tugela en trekt snel voort naar brug over Groot Tugela op weg naar Oliviershoek. Een groot gedeelte van vijand echter trekt na brug van Klein Tugela overgegaan te zijn, naar Pont drift over Groot Tugela waar Generaal Cronjé gestationeerd is. Hunne spioenen zijn reeds in koppen aan Groot Tugela die ik steeds op aandrang in bezit zouden worden genomen door Gen. Cronjé. De macht van den vijand die optrekt is zwaar en groot, infanterie zoowel als cavalerie zoowel als grof geschut, en onze macht bij Gen. Cronjé is naar mijn oordeel te zwak vooral daar hij mij informeerde dat de meeste van zijn menschen thans bij Ladysmith zijn. Ik heb order gegeven dat

⁵⁴ Vgl. Preller 12, Telegram kopieboek van genl. Botha-, pp. 94-95 en 97.

viijfhonderd van mijn manschappen nog hedennacht daarheen optrekken moeten. De vijand trekt met zulk een groote snelheid dat indien zij zoo voortgaan en dat ook gedurende de nacht, zullen zij met dagbreek Groot Tugela door zijn. Daarom is't zeer dringend noodzakelijk dat Gen. Prinsloo zooveel manschappen als hij missen kan nog heden nacht als versterking stuurt om de beste posities aan deze zijde van Groot Tugela in te nemen. De vijand moet waarschijnlijk versche versterking gekregen hebben daar hun macht recht tegenover ons te oordeelen naar de grootte van hun kamp niet veel verminderd is, en ik dus mijn posities hier niet te veel durf verzwakken. Het is dringend noodzakelijk dat indien van uw kant manschappen kunnen gemist worden, die ook optezenden daarheen. Ik vertrek persoonlijk morgen tot op die hoogste punt van den berg om zaken persoonlijk te bezien. Volgens ontvangen rapporten schijnt het of de vijand van plan is dwars door te trekken. Verder is het dringend

noodzakelijk dat er aan onze kant meer grof geschut komt. Zoodra nadere rapporten inkomen, zal ik u onmiddellijk berichten.”⁵⁵

Die berig het die Kommandant-generaal en trouens ook vir genl. Botha bitter ontstem. Hulle het die skuld vir die Engelse se deurtog na die Bo-Tugela uitsluitlik op die skouers van genl. Andries Cronjé gepak omdat hy versuim het om die hoogtes tussen die Groot en Klein Tugela, in die eerste plek Swartkop, met die Vrystaatse burgers te beset soos gedurende Desember met hom ooreengekom is.⁵⁶ Dat Cronjé reeds op 30 Desember per heliogram aan genl. Burger laat weet het dat die hoogtes geen geskikte posities gebied het wat hy met sy geringe getal manskappe kon beset nie,⁵⁷ het hulle vergeet. Ook het hulle daar blykbaar geen

⁵⁵ Sien Preller 12, Telegram kopieboek van genl. Botha, pp. 98-100, en Leyds 714, Telegram no. 30 d.d. 10 Jan. 1900.

⁵⁶ Vgl. Leyds 714, Telegramme nos. 8 en 17 d.d. 12 Jan. 1900.

⁵⁷ Sien pp. 62-b3 hiervoor.

ag op geslaan dat met die vol Tugela in sy rug en geen verbindingsmiddel met die noordelike wal van die rivier behalwe 'n pont waarvan die kables vrot was nie,⁵⁸ dit vir hom baie moeilik was om Swartkop doeltreffend te beset, veral aangesien daar geen sterk kommando's op die noordelike oewer was wat hom van agter af kon ondersteun nie. Hy is van nalatigheid en pligsversuim beskuldig, veral deur kmdt.-genl. Joubert wat daarop gehamer het dat as hy sy plig gedoen en Swartkop beset het, die Engelse nie na die Bo-Tugela toe sou kon deurgedring het nie. Sy aantygings was so aanstootlik dat pres. Steyn hom verplig gevoel het om streng geheim en onoffisieel aan pres. Kruger te laat weet dat die Kommandant-generaal moes afsien “van zijne klaagliederen, want die kunnen ongewenschte gevolgen veroorzaken, vooral wanneer een man als onze vecht genl. Andries Cronjé wordt aangevallen in wien wij allen de volste vertrouwen hebben en die ik my overtuigd

⁵⁸ K.G. 338 (v), pp. 141 en 211.

houd de tegen hem gemaakt beschuldiging van achteloosigheid niet heeft verdiend.”⁵⁹

Daar was trouens ook nie tyd vir verwyte of rusie nie. Maatreëls moes dadelik beraam word om te keer dat die vyand nie oor die Tugela trek, die swak Boere afdelings aan die Bo-Tugela uit hul pad slaan en na Ladysmith toe deurdruk nie. In die verband was daar twee weë wat gevolg kon word. Die een was om Buller se leër in die rug aan te val en veral toe te slaan op die lang stoet konvooiwaens wat deur die modder na Springfield gesukkel het. Pres. Kruger het dit aan die hand gedoen maar genl. Botha het daarvoor nie kans gesien nie. Hy kon nl. nêrens oor die vol Tugela kom as net by die voetbrug wat Hlangwane met die noordelike oewer verbind het nie, en om voldoende burgers oor die brug te stuur om die Engelse van agter af aan te val, sou 'n lang tyd in beslag neem. Daarby sou so 'n burgermag eers die troepe moes verdryf wat Buller by Chieveley en Frere agtergelaat het om sy leër aan die Bo-Tugela in die rug te beskerm; en

⁵⁹ Leyds 714, Telegram no. 21 d.d. 13 Jan. 1900.

hoe sterk die troepemag was wat by Chieveley en Frere teenoor Colenso gelê het, het Botha nie geweet nie. Hy kon sy goeie defensiewe stellings by Colenso en veral die op Hlangwane dus nie sommer holderstebolder ontruim om die Britse troepe ten suide van die rivier te gaan aandurf nie.⁶⁰ Daarom het hy besluit om die Engelse nie in die rug te probeer aanval nie.

Die enigste ander weg wat gevolg kon word, was om die swak Boere mag aan die Bo-Tugela voldoende te versterk sodat dit die vyand kon belet om daar deur te breek. Dit sou egter 'n uiters moeilike taak wees om betyds voldoende burgers en krygstuig van Ladysmith, Colenso en elders af na die Bo-Tugela verplaas te kry om die klein Boere krygsmag wat daar voor Potgietersdrif – die Boere se verste regterflank – gelê het, te help om Buller se reuseleër te verhinder om die Tugela by een van die driewe oor te steek en na Ladysmith toe deur te trek. Die voorstelling⁶¹ wat

deur verskillende Britse skrywers gegee word as sou die Boere van Colenso af feitlik saam met Buller se leër weswaarts beweeg en met laasgenoemde se aankoms by Springfield reeds 'n groot mag teenoor Potgietersdrif gehad het om hom te stuit, is nl. onjuis, soos trouens blyk uit wat hierbo gesê is. Toe Buller Spearman's Hill en Mt. Alice beset en die res van sy troepemag by Springfield saamgetrek het, was daar niks om hom te belet om na Ladysmith toe deur te druk as net die swak Vrystaatse burgermag van genl. A. P. Cronjé nie, met links daarvan die kommando Johannesburg van kmdt. Ben Viljoen teenoor Porritsdrif.

Gelukkig vir die Boere het Buller egter nie van sy kans gebruik gemaak om hulle uit sy pad te vee nie. Hy het eers op sy konvooie gewag, daarna geworstel met die vraag of hy dit sou waag om by Potgietersdrif oor die rivier te trek, en ten slotte besluit om by Trichardsdrif deur die rivier te trek uit vrees dat hy hom by Potgietersdrif in 'n lokval sou loop. Deur die getalm tot die 15de en uiteindelik tot die 16de Januarie het hy aan die Boere

⁶⁰ Vgl. *Ibid.* Telegram no. 30 d.d. 10 Jan. 1900.

⁶¹ Sien bv. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 344.

die kans gegee wat hulle nodig gehad het om versterkings na die Bo-Tugela toe te stuur.

Genl. Louis Botha het dadelik na die ontvangs van Viljoen se rapport die aand van die 10de 500 man uit sy stellings by Colenso na die Bo-Tugela gestuur om genl. Cronjé te gaan versterk, en ook aan die Kommandant-generaal by Ladysmith gesein om soveel manskappe en grofgeskut daarheen te stuur as wat hy enigsins moontlik kon spaar. Hy het hom daarby laat verstaan dat hy nie meer as 500 man uit die stellings by Colenso kon mis nie, want die Engelse teenoor Colenso het na die grootte van hul kamp te oordeel nie veel verminder nie en hy sou sy burgers by Colenso dus nodig hê om hulle in bedwang te hou.⁶²

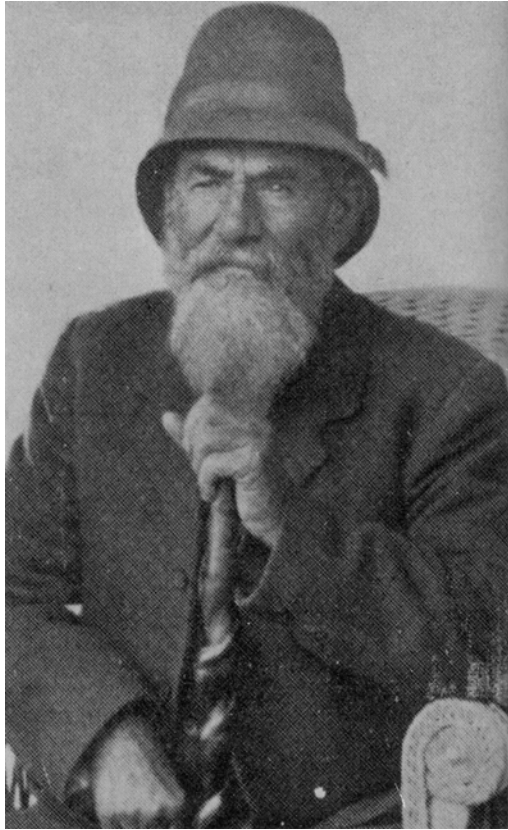
Die Kommandant-generaal wat die erns van die toestand begryp het, het dadelik gehandel. Hy het hoofkmdt. Prinsloo van die rapport verwittig en hom versoek om, aangesien genl. Botha geen versterkings kon stuur nie, genl. Cronjé

onverwyld soveel as moontlik te versterk met die Vrystaatse burgers waaroor hy by Ladysmith en elders beskik het. Daarna het hy uit die Transvaalse kommando's by Ladysmith wat onder sy bevel geressorteer het, afdelings van die kommando's Pretoria en Lydenburg na die Bo-Tugela gestuur, asook 'n ingenieur met 'n karvag dinamiet om die brug oor die Groot Tugela te vernietig, en indien moontlik ook die een oor die Klein Tugela. Dit het hy gehoop, sou minstens die vyandelike opmars vertraag.⁶³

Hoofkmdt. Prinsloo het egter 'n traak-my-nieagtige houding met betrekking tot die berig in verband met die vyandelike opmars na die Bo-Tugela – waarvan hy ondertussen ook deur genl. A. P. Cronjé verwittig is – ingeneem. Cronjé het aan hom laat weet dat die vyand reeds met hul waens en kanonne oor die Klein Tugela was en in drie kolonnes opgeruk het waarvan een op Oliviershoek afgepyl het, een op die Bosrant en een op 'n punt ten ooste daarvan, en dat hulle

⁶² Leyds 714, Telegram no. 30 d.d. 10 Jan. 1900 en 39 d.d. 11 Jan. 1900.

⁶³ *Ibid.* Telegram no. 30 d.d. 10 Jan. en 3 d.d. 11 Jan. 1900.

Hoofkmdt. M. Prinsloo

reeds twee kampe opgeslaan gehad het.⁶⁴ Prinsloo het die erns van die situasie egter blykbaar hoege-naamd nie begryp nie. In plaas van versterkings aan Cronjé te stuur, het hy aan die Kommandant-generaal laat weet dat hy nie van die Vrystaatse burgers van Ladysmith af kon wegneem nie, want hy het verwag dat die Britse garnisoen in Ladysmith deur die stellings sou probeer breek wat deur sy burgers beset was. Daarom het hy hulp van die kant van die Transvalers verwag.⁶⁵ Tevergeefs het kmdt.-genl. Joubert hom probeer oortuig dat dit vir die Boere 'n saak van lewe en dood was om die vyand aan die Tugela te keer en dat hulle hulle nie moes verknies oor die troepe in Ladysmith wat met 'n klein burgermag bedwing kon word en ook nie soveel moeite sou doen om deur die Boere linie te breek as die troepe aan die Tugela nie. Hy was doof vir rede en selfs die Kommandant-generaal se argument dat die Boere gedwonge sou wees om Ladysmith

⁶⁴ *Ibid.* Telegram no. 35 d.d. 10 Jan. 1900. Die Bosrant waarvan hier sprake is, is nie Hlangwane nie maar die sgn. Boskop (d.i. Mt. Alice) aan die Bo-Tugela.

⁶⁵ Leyds 714, Telegram no. 35 d.d. 10 Jan. 1900.

prys te gee as hulle aan die Tugela verslaan sou word, het op hom geen indruk gemaak nie.⁶⁶ Al versterking wat Prinsloo onmiddellik aan genl. Cronjé gestuur het, was sowat 80 tot 90 burgers met 'n Krupp kanon.⁶⁷ Aan die Kommandant-generaal se dringende versoek om kmdt. Nel met sy hele kommando (Kroonstad) daarheen te stuur,⁶⁸ was hy alleen bereid om te voldoen as die Kommandant-generaal die terrein van 3 myl lank wat deur die kommando Kroonstad bewaak was, deur Transvaalse burgers sou laat beset. Hy het egter op aandrang van die Kommandant-generaal nog 'n Franse veldkanon na die Bo-Tugela gestuur nadat die Kommandant-generaal onderneem het om aan hom twee Armstrongs in die plek daarvan te laat kry en hy reeds een daarvan ontvang het.⁶⁹

Selfs op 'n versoek van pres. Steyn om soveel versterkings na die Tugela toe te stuur as wat

enigsins moontlik was,⁷⁰ het hy koel gereageer. Hy het die President geantwoord dat die hom nie moes verontrus nie. Hy het reeds sowat 90 man as versterking aan Cronjé gestuur en kon nie meer afstaan nie, want die posisies wat hy ten weste en suidweste van Ladysmith moes bewaak, was reeds te yl beman, en dit was vir elkeen duidelik dat die Engelse in Ladysmith 'n uitval deur sy linies sou probeer waag. By elkeen van die Drakensbergpasse het slegs 25 man wagdiens gedoen en die kon hy ook nie wegneem nie. Bowendien was die wagte van vk. Z. de Beer merendeels sonder perde. Hy was bereid om kanonne aan Cronjé te stuur maar laasgenoemde wou dit nie hê nie⁷¹ – iets wat beslis onwaar was soos blyk uit die volgende heliogram wat genl. Cronjé op 14 Jan. 1900 aan die Kommandant-generaal gestuur het:

“Commdt. Nel kwam gisteren avond hier aan en zegt UEd. is verwonderd dat ik niet meer kanonnen hebben wil. Ik weet niet waar UEd.

⁶⁶ *Ibid.* Telegram no. 3 d.d. 11 Jan. 1900.

⁶⁷ *Ibid.* Telegram no. 15 d.d. 11 Jan. 1900.

⁶⁸ *Ibid.* Telegramme nos. 3 en 15 d.d. 11 Jan. 1900.

⁶⁹ *Ibid.* Telegram no. 8 d.d. 11 Jan. 1900.

⁷⁰ Vgl. *Ibid.* Telegram no. 8 d.d. 11 Jan. 1900.

⁷¹ *Ibid.* Telegram no. 22 d.d. 11 Jan. 1900.

aan zoo iets komt. Ik heb gisteren speciaal een rapport gestuurd aan UE. en kanonnen gevraagd. Alhoewel ik niet op een vleeslijke arm steunt en (lees: is) mijn beschouwing dat wij niet te veel kanonnen en manschappen hier kunnen hebben om de groote macht tegenstand te bieden. Het schijnt mij of UEd. en de andere Transvaalsche Gnls. alien onbekend zijn met de posities hier. Niemand was hier om daar (lees: naar) de posities te komen kijken. Als de officieren meet belang in de plek hier gesteld hebben om de posities te komen bezien dan zouden zij niet zoo licht over die posities denken.”⁷²

Die fout het egter, soos hierbo aangetoon, nie by kmdt.-genl. Joubert of die Transvaalse generaals gelê nie maar by hoofkmdt. Prinsloo wat dit sy eerste plig geag het om te keer dat genl. White nie miskien aan die suidwestekant uit Ladysmith uitbreek om Cronjé in die rug aan te val nie en hom min bekommer het oor wat van Cronjé sou word as hy deur Buller se mag in die front

aangeval sou word. Kmdt.-genl. Piet Joubert het nie opgehou om hom op sy eerste plig te wys, nl. om Cronjé se mag te versterk nie. Ofskoon dit vir die Kommandant-generaal na die telegramme wat reeds tussen hulle gewissel was, duidelik moes gewees het dat Prinsloo nie van plan was om versterkings van betekenis na die Bo-Tugela te stuur nie, het hy later in die dag weer probeer om hom daartoe te oorreed. Hy het hom weer daarop gewys dat die vyand volgens ontvangte berigte nog steeds na die Bo-Tugela in die rigting van Oliviershoek opgeruk het, en het hom gevra of Cronjé gewaarsku en voldoende versterk was.⁷³ Die antwoord wat hy ontvang het, was dat Cronjé gewaarsku was en dat hy, Prinsloo, hom ook met 'n Franse veldkanon versterk het. Volgens Cronjé – aldus Prinsloo – het die vyand egter na die pont toe getrek, dus nie na Oliviershoek nie.⁷⁴

Geen wonder dat die Kommandant-generaal wat maar baie gou pessimisties geword het onder die

⁷² Sien K.G. 338 (vii), pp. 85-88.

⁷³ Leyds 714, Telegram no. 33 d.d. 11 Jan. 1900.

⁷⁴ *Ibid.* Telegram no. 40 d.d. 11 Jan. 1900.

omstandighede en met die oog op hoofkmdt. Prinsloo se volgehoue weiering om toereikende versterkings aan Cronjé te stuur, aan die Staatsekretaris in Pretoria getelegrafeer het dat hy sake maar donker insien nie.⁷⁵ Hyself het geen gesag oor Prinsloo gehad nie en die enigste liggaam wat hom kon dwing om genoeg versterkings na die Tugela te stuur, nl. die Breë Krygsraad, sou met die oog op die verrassende vyandelike opmars na die Bo-Tugela nie meer die volgende dag sitting hou soos voorheen ooreengekom is nie.⁷⁶

Anders as Prinsloo het die Transvaalse owerhede alles in hul vermoë gedoen om genoeg versterkings na die Bo-Tugela toe te verplaas om die Engelse te keer. Pres. Kruger het alle burgers in die oostelike en suidoostelike distrikte van die Suid-Afrikaanse Republiek wat nog nie opgekommandeer was nie of wat met verlof was, na hul kommando's laat terugstuur. Voorts het hy 'n klompie Soutpansbergse burgers onder

aanvoering van vk. A. Z. A. Briel onmiddellik na die Tugela laat vertrek, en op 13 Jan. 1900 ook aan genl. J. P. Snyman, die Transvaalse bevelvoerder by Mafeking, las gegee om dadelik 500 man uit die distrikte onder sy beheer op te kommandeer en onder bevel van kmdt. P. Steenkamp na Natal te stuur.⁷⁷ Kmdt.-genl. Piet Joubert het tot op 14 Jan. 1900 850 burgers van Ladysmith af na die Bo-Tugela gestuur, t.w. 200 man van Carolina, 250 van Pretoria, 100 van Lydenburg, 100 van Heidelberg en 200 van Wakkerstroom;⁷⁸ en op die 17de het nog 300 burgers van die kommando Pretoria asook 'n klein klompie van die kommando Carolina gevolg,⁷⁹ sodat van Ladysmith af alleen meer as 1,150 (miskien 1,200) Transvaalse burgers na die Bo-Tugela gestuur is. Die grootste versterkings is egter deur genl. Louis Botha na die Bo-Tugela gestuur. Tot op 17 Jan. 1900 was daar reeds 1,450 van die "Colenso burgers" soos Botha

⁷⁵ *Ibid.* Telegram no. 35 d.d. 11 Jan. 1900.

⁷⁶ *Ibid.* Telegramme nos. 19 en 24 d.d. 11 Jan. 1900.

⁷⁷ Vgl. Leyds 714, Telegramme nos. 2 d.d. 11 Jan., 2 en 29 d.d. 12 Jan. en 14 d.d. 13 Jan. 1900.

⁷⁸ *Ibid.* Telegramme nos. 31 en 32 d.d. 14 Jan. 1900.

⁷⁹ *Ibid.* Telegram no. 31 d.d. 17 Jan. 1900.

hulle genoem het, daarheen,⁸⁰ en hulle is gedurende die nag en die volgende oggend gevolg deur nog 375,⁸¹ sodat daar tot die oggend van die 18de 1,825 burgers van Colenso af na die Bo-Tugela vertrek het om posisie aan die Bo-Tugela in te neem.

Die totale getal burgers aan die Bo-Tugela op die tydstop toe Buller se krygsmag tot die aanval oorgegaan het, moes dus tussen 4,000 en 5,000 man beloop het, t.w. die kommando's van genl. A. P. Cronjé en kmdt. Ben Viljoen wat hoogstens 1,500 man sterk was, 1 200 Transvaalse burgers wat van Ladysmith af daarheen gegaan het, 1,825 wat van Colenso af daarheen verskuif is, en tussen 80 en 90 wat deur hoofkmdt. Prinsloo daarheen gestuur is. Hulle het oor altesaam 7 kanonne beskik, nl. 2 Transvaalse Krupps van 75 mm kaliber, 'n Vrystaatse Krupp van dieselfde kaliber, 2 Creusot-veldkanonne en

2 Pom-poms.⁸² Van hierdie kanonne was daar op die 11de toe Buller Mt. Alice met sy vlootgeskut beset het, slegs twee aanwesig, nl. 'n Vrystaatse Krupp wat genl. Cronjé sedert sy stellingname aan die Bo-Tugela by hom gehad het, en 'n kanon wat genl. Botha daarheen gestuur het.⁸³ Die ander vyf het na die 11de daar aangekom.

“Buller se nuwe offensief”, aldus C. J. Barnard in sy werk *Generaal Louis Botha op die Natalse Front, 1899-1902*, “het vir Botha 'n tydperk van spanning en koersagtige bedrywigheid ingelui”.

“Vanaf 11 tot 14 Januarie het Botha elke oggend – gewoonlik in die vroeë oggendure, lank voor dagbreek – na die Bo-Tugela gery. Hier het hy die stellings sorgvuldig geïnspekteer, verbeterings aan die hand gedoen, nuwe loopgrawe en skanse laat maak, en offisiere en burgers opgebeur en bemoedig. Saans was die son reeds onder wanneer hy in sy hoofkwartier by Colenso teruggekeer het. Die

⁸⁰ Leyds 715, Telegram no. 50 d.d. 17 Jan. 1900.

⁸¹ *Ibid.*, Telegram no. 9 d.d. 18 Jan. 1900.

⁸² C. J. Barnard, *Generaal Louis Botha op die Natalse Front, 1899-1900*.

⁸³ Sien Leyds 714, Telegram no. 39 d.d. 11 Jan. 1900.

afstand vanaf Brakfontein tot hier was ongeveer twintig myl, '3½ uur te paard goed rijden', soos hy dit gestel het. Daarna was daar nog 'n menigte pligte wat nagekom moes word voordat hy aan rus kon dink. Verslae aan pres. Kruger en genl. Joubert moes gedikteer word, en die versending van versterkings, ammunisie en voedsel vanaf Ladysmith en Colenso na die Bo-Tugela moes aandag geniet. Dit het hom tot laat in die nag besig gehou.”⁸⁴

7. LOUIS BOTHA SE BENOEMING TOT BEVELVOERDER AAN DIE TUGELA

Ofskoon Louis Botha sedert die verskuiwing van Buller se hoofmag na die Bo-Tugela alles in sy vermoë gedoen het om die Boere stellings in die bedreigde gebied te versterk en die verdediging te organiseer, was hy nog nooit benoem as assistent-generaal nie en het hy dus wetlik geen gesag gehad om as aanvoerder van die Boere mag aan die Tugela op te tree nie.

Dit het 'n onhoudbare toestand geskep toe asst.-genl. Lucas Meyer wat die front in Okt. 1899 weens ongesteldheid verlaat het en in wie se plek Botha sedertdien waargeneem het, met die uitgang van die oujaar besluit het om na die front toe terug te keer en sy pligte as assistent-generaal te hervat. Dit het beteken dat Botha die bevel oor die leërmag aan die Tugela aan hom sou moes afstaan – iets wat Botha baie graag wou doen aangesien hy gretig was om met verlof te gaan en die nodige aandag aan sy persoonlike sake te bestee. Die offisiere en burgers wat aan die Tugela geveg het, was egter bitter ontevrede. Hulle was eenparig van mening dat Meyer nie as aanvoerder met Botha vergelyk kon word nie en P. J. Malan, die hoof van Weë wat op Colenso was, het dit op 2 Jan. en weer op 3 Jan. 1900 aan die onder staatssekretaris in Pretoria getelegrafeer wat dit aan pres. Kruger oorgedra het. Malan het in sy telegram ook meegedeel dat Botha voornemens was om reeds die volgende Vrydag te vertrek, en dat as hy eers eenmaal weg was hy nie maklik beweeg sou kon word om weer terug te keer nie. Om die burgers tevrede te hou, moes

⁸⁴ Barnard, p. 80.

gesorg word dat hy aan die front bly as generaal en nie deur Meyer vervang word nie.⁸⁵

Hierop het pres. Kruger op 3 Jan. 1900 aan genl. Meyer wat pas by Ladysmith aangekom het, gesein om ten spoedigste na Vryheid toe te gaan om tydelik saam met asst.-genl. Coenraad Meyer oor die veiligheid van die distrikte Dundee en Vryheid te waak. Hy het immers groot invloed by the Zoeloes gehad en daar was berigte dat sowat 400 Engelse troepe die genoemde distrikte met die bystand van 100 gekleurde soldate bedreig het.⁸⁶

Meyer wat twee dae tevore aan die Kommandant-generaal gesein het dat hy die sake met betrekking tot die bedreiging van die gebied onder die beheer van die Republiek vanuit Zoeloeland ondersoek het en tot die slotsom gekom het dat die gerugte deur lafaards versin is wat graag tuis wou bly en diens aan die front

wou ontduik,⁸⁷ het hom aan die bevel nie gesteur nie maar na Colenso toe deurgedruk. Hier-vandaan het hy in sy hoedanigheid as assistent-generaal 'n telegram aangaande die swak mediese versorging van die burgers by Colenso aan die Regering gestuur.⁸⁸ Dit het die Staat-sekretaris in Pretoria so ontstel dat hy onthuts by die Kommandant-generaal geïnformeer het wie nou bevelvoerder by Colenso was, Botha of Meyer, en wat van die instruksie geword het dat Meyer na Vryheid toe moes gaan.⁸⁹ Die Kommandant-generaal se antwoord was dat hy die instruksie wel aan Meyer besorg het dog dat laasgenoemde ten spyte daarvan tog na Colenso gegaan het. Hy het tot op die tydstip alle sake wat op Colenso betrekking het, met Botha behandel.⁹⁰

Toe Buller sy opmars na die Bo-Tugela begin het, was daar dus inderdaad twee bevelvoerders

⁸⁵ Sien Leyds 714, Telegramme nos. 26 d.d. 2 Jan. en 12 d.d. 3 Jan. 1900.

⁸⁶ *Ibid.* Telegram no. 18 d.d. 3 Jan. 1900.

⁸⁷ Sien K.G. 338 (i), pp. 43-44.

⁸⁸ Leyds 714, Telegram no. 14 d.d. 10 Jan. 1900.

⁸⁹ *Ibid.* Telegram no. 23 d.d. 10 Jan. 1900.

⁹⁰ *Ibid.* Telegram no. 32 d.d. 10 Jan. 1900.

by Colenso: Meyer wat wettig as generaal benoem was dog nooit aan die Tugela die bevel gevoer het nie, en Botha wat nooit as assistent-generaal benoem is nie dog wel sedert die slag van Modderspruit nog altyd in Meyer se plek as bevelvoerder opgetree het. Pres. Kruger was vasbeslote dat Meyer nie vir Botha uit die pos sou verdring wat hy van meet af aan met soveel onderskeiding beklee het nie. Uit genl. Botha se rapporte wat hy tot 13 Jan. 1900 ontvang het, was dit vir hom duidelik dat die swaar Britse aanslag op die Bo-Tugela toegespits sou wees en dat die troepe wat by Chieveley agtergebly het, geen aanval van betekenis op die Boere stellings by Colenso sou loods nie.

Op die 11de, nadat hy die Britse kampe en troepewegings in geselskap van genl. A. P. Cronjé en sy offisiere van die Brakfontein-hoogtes af besigtig het, het Botha aan die Regering en aan die Kommandant-generaal gerapporteer dat die vyand die rant aan die Tugela beset het en dat hy verwag het dat hulle gedurende die nag kanonne daarop sou plaas.

Een vyandelike kamp was egter nog agter, tussen die Klein Tugelabrug en Doringkop. Die burgers op die noordelike oewer teenoor Potgietersdrif en die driewe ten ooste daarvan was in besit van die beste posisies en kon die vyand terughou as hulle hul plig doen. Hul getalle was egter baie klein en groot versterkings asook grofgeskut, veral groot en klein maxims, was dringend nodig, anders sou sake beslis verkeerd loop. Dit was vir hom duidelik dat die vyand ook “een trein of spoor van Frere statie heeft gelegd om de Boschkop in richting zooals zij nu trek”, want “Locomotief met een truck heeft heden voor eerst daarlangs gestoomd.”⁹¹

Nadat hy die vyandelike laers en troepe bewegings van Platberg en ander punte af deeglik in oënskou geneem het, het hy die volgende dag gemeld dat daar drie groot vyandelike kampe en een kleintjie was en dat die vlakte gewemel het

⁹¹ Sien *Ibid.* Telegram no. 39 d.d. 11 Jan. 1900. Wat Botha vir 'n trein aangesien het, was natuurlik een van Buller se pad lokomotiewe waarmee hy voorradewaens en kanonne uit die modder gesleep het.

van perderuiters. Daar was minstens 4,000 berede troepe in die voorhoede. Die naaste vyandelike kamp was aan die voet van die Bosrant (Mt. Alice) wat deur die vyand beset en die nag tevore deeglik met klipmure en slote verskans was. Vanaf enige punt op die hoë, steil heuwel wat met doringbosse oortrek was, kon die vyand die Vrystaatse posisies ten noorde van die Tugela met hul Lee-Metfords beskiet. Dit was vir Botha duidelik dat die vyand by Potgietersdrif oor die Tugela wou trek om Ladysmith te gaan ontset en volgens sy beskouing was dit ook die gerieflikste punt vir hulle om deur te gaan. Groot, sterk vyandelike berede patrollies het verder langs die Groot Tugela opgegaan tot by Trichardsdrif. In die rigting het genl. Cronjé 400 man op wagdiens gehad. Die Britse troepemag was verskriklik groot. Honderde waens het heen en weer beweeg. Botha was egter daarvan oortuig dat die vyand nog vir etlike dae sou talm om tot die aanval oor te gaan want hul agterhoede, hul sterkste mag, het te ver agtergebly.⁹²

⁹² Sien Leyds 714, Telegramme nos. 8, 21, 37 en 39 d.d.

Na die ontvangs van hierdie rapporte het pres. Kruger besluit dat Botha permanent na die Bo-Tugela verskuif en met die bevel oor die burgers aldaar belas moes word, en dat Meyer die bevel moes kry oor die klompie burgers wat by Colenso moes agterbly om die Engelse troepe by Chieveley en Frere in bedwang te hou. Sodoende sou aan niemand aanstoot gegee word nie en tog voorkom word dat Botha deur Meyer as bevelhebber verdring word. Hy het dan ook dadelik op 13 Jan. 1900 so 'n wenk aan die Kommandant-generaal gegee.⁹³ Ook het hy persoonlik by Botha daarop aangedring om Meyer by Colenso in bevel te laat en self na die Bo-Tugela te gaan om die burgers wat daar was, aan te voer. Genl. S. W. Burger sou hom na die Bo-Tugela volg om hom te ondersteun.⁹⁴

Die Kommandant-generaal wat baie pessimisties gestem was omdat die Engelse toegelaat is om na die Bo-Tugela toe deur te dring en al die skuld

12 Jan. 1900.

⁹³ *Ibid.* Telegram no. 2 d.d. 13 Jan. 1900.

⁹⁴ *Ibid.* Telegram no. 1 (u), d.d. 13 Jan. 1900.

daarvoor op genl. A. P. Cronjé gepak het,⁹⁵ was dit met pres. Kruger eens en het dieselfde dag nog die volgende telegram aan Botha gestuurd:

“Ik heb telegram ontvangen van ZHed. den Staatspresident, mij vragende dat, terwijl het gevaar van een aanval te Colenso niet schijnt zoo groot te zijn en terwijl de Heer Lucas Meyer nu daar is, of het niet goed zou wezen, dat hij het opzicht daar zou nemen en dat UEd. naar boven bij den Heer Cronjé onze burgers gaat commandeeren en dat zelfs de Heer Schalk Burger zelf u daar zal gaan helpen, daar de uitgestrektheid te groot is. Ik wil in deze niets doen zonder uw advies en volkomen toestemming. De Heer Generaal Cronjé heliografeert, dat ik werken moet dat er meer overleg en samenwerking tusschen de officieren komt; want dat het schijnt of Transvaalsche officieren daar elkeen zelfstandig is en handelt zooals hij verkiest. Ik moet (u) daarop opmerkzaam maken. Laat toch uw invloed gelden en doet toch uw best,

om onze burgers en officieren te doen gevoelen en verstaan dat het toch nu geen tijd is op eenige wijze verdeeldheid en onachtzaamheid te werken. De belangen van ons land vorderen dat wij elkeen met de hulp van onzen God doen wat zijn hand vindt te doen voor onze groote zaak; het is toch nu niet on eer en rang of wat ook in de wereld dat wij werken moeten; maar laten wij als getrouwe diens-knechten met onzen God voor oogen niet heerschen, niet overheerschen, maar ons land, ons volk en onzen Heer dienen. Ik weet niet wat ik zou willen doen, als ik de eendracht en de liefde en de ernstige belangstelling van al onze officieren en burgers tot het hoogste toppunt kon opvoeren. Ja waarlijk, ik wil vandaag liever niets anders dan bij het volk wezen of zijn, als dat mijne tegenwoordigheid of mijn positie onze groot zaak en de onafhankelijkheid van ons land en volk op eenige wijze zoude schaden; liever wensch ik dat iedereen, wie hij ook zij, mij met raad en hulp wil bijstaan, dan dat ik op eigen persoon onze zaken zou doen feilen. Laten onze broeders en

⁹⁵ *Ibid.* Telegram no. 17 d.d. 12 Jan. 1900.

offisierien dat toch beseffen, dat een huis of volk teen zikh zelf verdeeld, niet kan bestaan en laat ons met Gods hulp vasthouden aan ons motto ‘Eendracht maak Macht.’ Uw spoedig antwoord s.v.p.”⁹⁶

Genl. Botha wat reeds op die 11de gekla het dat hy siek voel,⁹⁷ wou die benoeming as bevelhebber aan die Bo-Tugela nie graag aanvaar nie. Hy het die Kommandant-generaal geantwoord dat hy uitgeput was van angs en spanning en dag en nag se werk om toe te sien dat sy posisies behoorlik beset bly. Hy het die koms van genl. Meyer na die front dus die ideale geleentheid geag om ’n paar dae te gaan rus en na sy persoonlike belange te gaan omsien waaraan hy vir 10 maande geen aandag kon bestee nie omdat hy al die tyd in openbare diens gestaan het – 6 maande in die Volksraad en 4 maande op die oorlogsveld. Bowendien het hy geglo dat met Meyer by Colenso en genl. Burger aan die Bo-Tugela in bevel, die leiding in beter hande was as in syne.

⁹⁶ Leyds 714, Telegram no. 20 d.d. 13 Jan. 1900.

⁹⁷ *Ibid.* Telegram no. 39 d.d. 11 Jan. 1900.

Sy voorneme was om vir hoogstens 8 dae weg te gaan.⁹⁸

Pres. Kruger wou daar egter nie van hoor nie en het Botha versoek om onder die omstandighede waarin die land verkeer het, nie op verlof aan te dring of van die front af weg te gaan voor die verwagte slag aan die Tugela verby was nie, want sy teenwoordigheid was onder die moeilike omstandighede aan die Tugela onmisbaar. God sou hom in sy moeilike taak help en ondersteun.⁹⁹

Na die versoek van die President het Botha nie langer teengestribbel nie maar voortgegaan met sy aktiwiteite aan die Tugela. Hy is deur almal as bevelvoerder aanvaar en op 17 Jan. 1900 ook deur die Kommandant-generaal amptelik as sodanig benoem. Dit was vir hom ’n moeilike posisie om nou meteens bevel te voer oor genl. Meyer in wie se plek hy tot op die datum inderdaad slegs waargeneem het as generaal, en oor genl. S. W. Burger wat tydens kmdt.-genl. Joubert se siekte

⁹⁸ *Ibid.* Telegram no. 60 d.d. 13 Jan. 1900.

⁹⁹ *Ibid.* Telegram no. 2 d.d. 14 Jan. 1900.

kort tevore as waarnemende Kommandant-generaal opgetree het, en hy het dit ook openhartig aan die Kommandant-generaal uiteengesit.¹⁰⁰

Die Kommandant-generaal het Botha egter per telegram verseker dat hy persoonlik hom aanvaar as die hoogste bevelhebber aan die Tugela, en dat genls. Meyer en Burger aan hom ondergeskik sou wees. Die Kommandant-generaal self sou in geen geval teen Botha se sin en wil handel nie maar altyd sy advies afwag in verband met die rapporte van ander offisiere. Botha sou die hoof verteenwoordiger van die Kommandant-generaal aan die Tugela wees en “daar waar ik afwezig ben ... (sal) de eindbeslissing en uitspraak bij u benzst en u woord gelden moet alsof het door mijzelfen gesproken was.”¹⁰¹

Botha het daarna, ondanks sy vermoënis en die feit dat hy nie gesond gevoel het nie, die uitdaging aanvaar wat aan hom gestel is om Buller se

magtige leer aan die Bo-Tugela te beveg. Hy was goed gewapen. Nie alleen het hy oor een van die sterkste Boere krygsmagte beskik wat ooit in Suid-Afrika beweeg het en wat volkome vertroue in hom as aanvoerder gestel het nie, maar hy het tewens die volste vertroue geniet van die owerheid wat hom as opperbevelhebber oor daardie leer benoem het. Daarby het hy vir hom by Colenso 'n reputasie opgebou wat hy moes handhaaf en wat aan hom 'n besondere invloed oor sy burgers besorg het; en ten slotte was hy in besit van 'n besondere boodskap aan die burgers, afkomstig van 'n geloofsheld in wie sy leer die hoogste vertroue gehad het, die Staatspresident van die Suid-Afrikaanse Republiek.

8. PRES. KRUGER SE BOODSKAP AAN DIE BURGERS

Hierdie boodskap is aan die verskillende bevelvoerders oor die Transvaalse strydkragte versend op dieselfde dag waarop Buller sy reeds aangehaalde algemene bevel uitgereik het wat op parade aan sy troepe voorgelees moes word en waarin hulle aangemoedig is om nooit te retireer

¹⁰⁰ Leyds 715, Telegram no. 52 d.d. 17 Jan. 1900.

¹⁰¹ *Ibid.* Telegram no. 47 d.d. 17 Jan. 1900.

nie maar voorwaarts te bly beur totdat hulle deur die Boere linie was.¹⁰² Pres. Kruger wat byna dag en nag in die gebed met God geworstel het om tog die wapens van die Republieke te seën, het die verskillende bevelvoerders gelas om sy boodskap aan die burgers voor te lees “dat zij niet wankelen, want God regeert”. Dit was ’n eenvoudige boodskap van ’n geloofsheld, geput uit die Bybel, die enigste boek wat hy geken het, en het as volg gelui:

“Ter informatie van u en de krijgsofficieren en burgers thans in uw nabijheid wensch ik medetedeelen dat door de zegen des Heeren onze groote zaak thans in zoodanige positie is dat door een groote krachtsinspanning wij verwachten mogen die zaak tot een voor ons gelukkige uitslag te brengen. Hiertoe is echter dringend noodig dat alle krachten worden ingespannen, dat alle Burgers die maar eenigzins dienste kunnen doen naar het oorlogsterrein gaan, en dat zij die op verlof terug zijn gekomen niet te lang

verzuimen, maar zoo spoedig mogelijk weer teruggaan, ieder te gaan naar dat oorlogsterrein waar zijn krijgsofficieren reeds zijn. Broeders, ik bid u toch in deze met alle naarstigheid en ijver te handelen, en uwe oogen gevestigd te houden op die Voorzienigheid die ons volk met mirakelen door geheel Zuid Afrika heeft geleid. Lees en zing Psalm 33 van vers 7 tot einde toe. De aanslag van den vijand is Psalm 83, waar hij zegt dat dit volk niet zal bestaan, en zijn naam moet uitgeroeid worden, doch de Heer zegt hij zal bestaan, en lees nog Psalm 89, versen 13 en 14. Daar zegt de Heer dat de kinderen van Christus, indien zij afwijken van Zijn Woord, met bittere tegenheden zullen worden gekastijd, maar Zijn gunst en goedheid zal Hij nooit doen eindigen noch feilen. Wat Hij eenmaal gesproken heeft, blijft vast en onverbroken. Ziet, de Heer loutert Zijn kinderen als goud beproefd komende uit het vuur, maar denkt er aan: de vijand werkt verwoesting waar zij op plaatsen komen. In de Kolonie schrapen zij al het goed weg van het Afrikaansche volk en verkoopt en vernielt dezelve volgens berichten. Zelfs in den

¹⁰² Sien slot gedeelte van paragraaf 4 van hierdie hoofdstuk daarvoor.

Oranje Vrijstaat verniel en zij de plaatsen. Ik hoef u niet op al die verwoestingen die die vijand werkt, te wijzen want gij selfs weet het, en ik wijs nogmaals op den aanslag van den vijand, Psalm 83. Dit is die aanslag van den duivel teen Christus en Zijn kerk. Dit is die aanslag van ouds af, en God zal niet toelaten dat Zijn kerk zal worden uitgeroei. Gij weet onze zaak is regtervaardig, en er is nie aan te twiifel, want zij hebben juist met den inhoud van dit Psalm met hare boosheid met ons begonnen. Ik vind nog den ganschen Bijbel door, en krijg geen ander weg om in te slaan als dat wij gedaan hebben, en verder in den naam des Heeren te strijden.”¹⁰³

Hierdie eenvoudige boodskap uit die Bybel van ’n geloofsheld aan ’n gelowige herders volkie wat, net soos hy, ook maar net een boek geken het wat vir hulle tot vertroosting gedien het in leed, tot krag in nood en tot ’n algemene lewens gids onder alle lewensomstandighede, het sy uitwerking op Botha se leer nie gemis nie. Dit

het baie goed gekompenseer vir die groot agterstand aan soldate en kanonne waarmee Louis Botha Buller se sterk leer sou moes keer.

¹⁰³ Sien Leyds 714, Telegram no. 36 d.d. 12 Jan. 1900.

HOOFSTUK 4

DIE BEDRYWIGHEDDE AAN DIE TUGELA, 14-19 JAN. 1900

1. KRYGSBEDRYWIGHEDDE, 13-16 JAN. 1900

Op 14 Jan. 1900 het die Engelse aangedui dat hulle gereed was om tot die aanval oor te gaan. Hulle het nl. die Boere stellings onder vuur geneem met die kanonne wat hulle die dag tevore op Mt. Alice en Spearman's Hill in posisie geplaas en verskans het.¹ Aan die Bantoes wat in die omgewing gewoon het, het hulle ook kennis gegee om uit hul krale by die Tugela pad te gee aangesien hulle van plan was om die Boere stellings die volgende oggend, die 15de, aan te val. Van hierdie Bantoes het die inligting aan die Boere gaan oordra. Hulle het vertel dat die Engelse voornemens was om met 'n sterk berede mag deur die Boere linie te breek en na Ladysmith toe deur te jaag, en genl. Botha

¹ K.G. 338 (vii) p. 141; Leyds 714, Telegram no. 31 d.d. 14 Jan. 1900.

het dus dit sy plig geag om hom gereed te hou vir 'n swaar Britse aanslag op die 15de.²

Die verdedigingstellings van die Boere het oor 'n linie van 42 uur te perd lank uitgestrek, nl. vanaf Hlangwane op hul linkerflank tot verby Spioenkop op hul regterflank. Genl. Botha het verwag dat die Engelse by Potgietersdrif of miskien ook by Meuldrif deur sy linie sou probeer breek. Daarom het hy die burgers wat hy uit die stellings by Colenso gehaal het en wat op 14 Jan. 1900 uit altesaam 1,050 man bestaan het (t.w. 250 van Standerton, 200 van Krugersdorp, 500 van Johannesburg en 100 van Ermelo), op die Brakfonteinhoogtes, Spioenkop en Vaalkrans gekonsentreer. Op die 13de het hy alle slote en ander posisies wat die Transvaalse en Vrystaatse burgers in die sektor beset het, veral die op Spioenkop, sorgvuldig geïnspekteer en op die 14de aan die Kommandant-generaal asook aan die Regering getelegrafeer dat die posisies sterker was as die wat die Boere met die slag van Colenso beset gehad het. Nie alleen het die

² Leyds 714, Telegram no. 35 d.d. 14 Jan. 1900.

burgers in die sektor genoeg loopgrawe uitgehaal en skanse gepak van waaruit hulle die vyand kon terugskiet nie, maar daar was ook baie “natuurlijke sloten en lopen” wat uitstekende defensiewe stellings aan hulle verskaf het. Botha was dan ook daarvan oortuig dat as die burgers in die sektor maar net hul plig sou doen, die vyand nie in sy poging sou slaag om by Potgietersdrif of Meuldrif deur te breek nie.³ Hy was egter ontevrede met die stellings wat Lt.-kol. S. P. E. Trichardt vir die kanonne, veral die maxim-kanonne, uitgesoek het en met die skanse wat daarvoor opgerig is. Daarom het hy bevel gegee dat hulle gedurende die nag verbeter moes word.⁴ Dit is gedoen en op 14 Jan. 1900 was genl. Botha dus gereed om aan ’n vyandelike aanval via Potgietersdrif of Meuldrif die hoof te bied.

Dit was egter nog geen uitgemaakte saak dat die verwagte swaar Britse aanval op Potgietersdrif of Meuldrif toegespits sou wees nie. Die groot

Britse mag was van Chieveley af tot by Mt. Alice in vyf verskillende kampe verdeel; en die was so geleë dat dit nie moontlik was om met enige mate van sekerheid te bepaal op watter punt in hierdie uitgestrekte linie die Engelse hul aanval sou konsentreer nie. By Colenso op die oostelike flank het die vyand ’n aantal kanon skanse gebou, klaarblyklik met die doel om gedurende die nag daar kanonne in posisie te plaas.⁵ ’n Aanval van die kant van Colenso af was dus nie onwaarskynlik nie. Die moontlikheid was selfs nie uitgeslote dat die Engelse by een van die driewe ten weste van Potgietersdrif sou probeer deurbreek nie. Wnd. kmdt. Pistorius van Heilbron het ernstig gevrees dat hulle die Tugela by die brug wat die Boere 4 uur te perd ten weste van Potgietersdrif in die lug laat spring het, sou probeer oorsteek. Hulle kon daar nl. met ’n goeie drif deur die Tugela trek en met ’n goeie, gebaande weg om die Boere se regtervleuel en agter hul rug om na Ladysmith toe opruk. Vir die Boere was dit dus ’n “zeer gevaarlijke plaats”

³ *Ibid.*

⁴ K.G. 338 (vii) p. 160.

⁵ Leyds 714, Telegram no. 35 d.d. 14 Jan. 1900.

want as die vyand daar sou deurkom, kon hy die Boere maklik van hul basis afsny en omsingel. Met die oog daarop het Pistorius eers by genl. Cronjé en daarna by hoofkmdt. Prinsloo en kmdt.-genl. Joubert op voldoende versterkings aangedring om die drif te verdedig.⁶

Genl. Louis Botha het nie slegs 'n deurtog van die vyand deur hierdie drif gevrees nie maar trouens deur enigeen van die “vele doorgange” deur die Tugela ten weste van Potgietersdrif. Hy het genl. Cronjé dus versoek om soveel manskappe as wat moontlik was, beskikbaar te hou om die oorgange te verdedig as dit nodig sou word, of elders waar dit noodsaaklik kon word, hulp te verleen.⁷

Die moontlikheid was selfs nie uitgesluit dat Buller op verskillende punte tegelyk deur die Boere linie sou probeer breek nie. Immers volgens 'n verdagte spioen wat deur die Boere by Ladysmith gevange geneem is, het Buller die dag

tevore aan genl. sir George White, bevelvoerder in Ladysmith, geheliografeer dat hy die Boere binne 72 uur op alle punte aan die Tugela sou verslaan. White moes dus sorg dat die brûe en spoorlyne in die rug van die Boere betyds vernietig word sodat hulle nie met hul kanonne kon uitvlug en ontkom nie. Uit Delagoabaai weer is berig dat Buller van plan was om vir 5 dae aaneen aan te hou met aanval totdat hy deur die Boere linie gebars het.⁸ Dit was dus noodsaaklik om die hele Tugelalinie sowel as alle poste rondom Ladysmith sorgvuldig te bewaak.

Die moontlikheid dat Colenso die brandpunt van die Britse aanval sou wees, het teen 6 nm. die 14de weer sterk op die voorgrond gekom toe die Britse kanonne teenoor Colenso meteens 'n skerp vuur op die Boere stellings geopen het, waarmee tot 7.30 nm. volgehou is.⁹ Vroeg die volgende middag is die bombardement hervat terwyl 'n afdeling voetvolk en perderuiters asook

⁶ Sien Preller, 3, pp. 91-93; Leyds 714, Telegramme nos. 28, 31 en 34 d.d. 14 Jan. 1900.

⁷ Leyds 714, Telegram no. 35 d.d. 14 Jan. 1900.

⁸ Leyds 714, Telegram no. 28 d.d. 14 Jan. 1900; Preller 3, pp. 86-87.

⁹ *Ibid.* Telegramme nos. 29 en 30 d.d. 14 Jan. 1900.

'n gepantserde trein in die rigting van Colensobrug opgeruk het. Toe die Boere die vuur ewenwel nie beantwoord nie en van die demonstrasie geen notisie neem nie het die troepe dit gerade geag om terug te trek en geen poging aangewend om deur die verswakte Boere linie by Colenso te breek nie. Die slag van 'n maand tevore was nog vars in hul geheue en hulle was nie van plan om sonder die hulp van die hoofmag 'n pad deur die Boere linie by Colenso te probeer slaan nie.

Genl. Botha se gevolgtrekking was dan ook dat die doel van die beweging slegs was om te probeer uitvind waar die Boere se kanonne was. Hy het egter tog die vrees gekoester dat dit gedurende die nag of volgende dag deur 'n aanval opgevolg kon word en het dit daarom sy plig geag om die Boere stellings by Colenso die aand nog eens te inspekteer ten einde hom te oortuig dat elke burger op sy plek is. Vroeg die volgende oggend sou hy, indien nie gedurende die nag by Colenso aangeval nie, egter na die Bo-Tugela vertrek om genl. S. W. Burger te

ontmoet, wat hom moes help om die Transvaalse krygsmag aan die Bo-Tugela aan te voer.¹⁰

Op genl. Lucas Meyer wat genl. Botha moes help om die burgers op sy linkervleuel (d.i. by Colenso) aan te voer, het die Britse beweging 'n somber indruk gemaak. Hy het dadelik by die Regering gekla omdat daar 'n burgermag van slegs 4,000 man aan die Tugela was om 'n Britse troepemag van 40,000 te weerstaan, terwyl 5,000 man vir die beleg van Ladysmith gebruik is – 'n dorp wat volgens sy mening met 3,000 man beleër kon word. Verder het hy gekla omdat die Kommandant-generaal geweier het om een of meer van die groot kanonne wat besig was om hul ammunisie op Ladysmith sonder effek te vermors, aan hom af te staan, sodat hy die vyand teenoor Colenso kon terugskiet, wat hy nie kon bykom met die ligte kanonne waaroor hy beskik het nie. Dit was vir hom duidelik, so het hy die Regering ten slotte meegedeel, dat daar duisende troepe teenoor Colenso gekonsentreer word en

¹⁰ *Ibid.* Telegramme nos. 1, 12, 18 en 31 d.d. 15 Jan. 1900.

dat hulle miskien reeds die volgende dag tot die aanval sou oorgaan.¹¹

Na aanleiding hiervan het pres. Kruger die Kommandant-generaal gelas om met spoed soveel hulp aan die burgers aan die Tugela te verleen as wat moontlik was, want die groot stryd sou daar beslis word. Die enigste terreine om Ladysmith waar Kruger nog sterk kommando's nodig geag het, was die vlaktes wat ten weste van die dorp deur die Vrystaatse kommando's beset was en die gebied tussen Lombardskop en Ladysmith, want slegs in een van die twee rigtings sou die Ladysmithse garnisoen met skadelike gevolge kon uitval. In die posisies wat deur die kommando Pretoria ten noorde van die dorp beset was en op die terrein suid van Platrand kon net wagte aangehou word. Die Kommandant-generaal moes egter self daaroor oordeel en ook beslis of die veldkanonne om Ladysmith nie met beter gevolg aan die Tugela gebruik kon word nie. Die kommando's om Ladysmith moes hulle gereed hou om op die

punt te help waar die grootste gevaar eventueel sou dreig, en mense wat nog agter langs die grens gelê het, moes met spoed vorentoe gebring word.¹²

Terselfdertyd het die President aan genl. Meyer gesein dat dit verkeerd sou wees om by Colenso 'n verdraende kanon te plaas waarmee die vyand op lang afstand beskiet kon word. Daar moes gewag word totdat die vyand goed onder skoot van die Mausers was voordat daar op hom gevuur word. Daaraan was die suksesvolle afloop van die slag van Colenso te danke. As die vyand op 'n ver afstand met 'n kanon beskiet word, sou hy slegs met artillerievuur antwoord en sy stormtroepe buite trefafstand van die Mausers hou.¹³

Die Kommandant-generaal het hom gruwelik vir Meyer vererg omdat hy by die Regering gekla het oor die swak Boere mag by Colenso wat nie

¹¹ *Ibid.* Telegramme nos. 14 en 15 d.d. 15 Jan. 1900.

¹² Leyds 714, Telegram no. 32 d.d. 15 Jan. 1900.

¹³ *Ibid.*, Telegram no. 55 d.d. 15 Jan. 1900.

ten koste van die om Ladysmith versterk is nie, en het aan hom gesein dat

“Als wij gekomen waren om klein klompjes troepen of een met ons in getal gelijk staande Engelsche macht te ontmoeten, dan hebben wij met ons zelf vreeslijk zelfbedrog gepleegd, even zoo groot als de 5,000 die gij nu nog om Ladysmith ziet liggen. Behalve dit lager waar in des avonds nog een klein klompje mannen blijven, (is) hier geen een plaats waar ik niet elken avond vandaan gewaarschuwd wordt dat zij niet voldoende menschen hebben om behoorlijk de brandwacht te houden. Het is ook bewezen dat Engelsche rapportgangers en spionnen telkens des nachts uitloopen zonder opgemerkt te worden ... Er is slechts hier een paar plekken waar nog een paar kanonnen staan en zouden die hier weggenomen worden dan kan het beleg van Ladysmith ook maar opgebroken worden. Het is niet bij u alleen waar kanonnen gevraagd worden alsof het uit een gietersfabriek moet komen. Uit

Kimberley en Colesberg, Helpmekaar en andere plekken komen ook dezelfde vragen en als u denkt dat er (bij) mij een onwil bestaat om of kanonnen of manschappen te zenden dan maakt gij een mistake. Ik heb op ieder plek waar ik maar kan, aangedrongen om menschen te zenden naar Colenso of Tugela. Ik verneem nu tot mijne verwondering dat er zoovveel wagens en lagers aan deze zijde van Colenso staan waar in kampjes burgers vastzitten dat al zou ik al de 5,000 man dat u denkt dat hier om Ladysmith (zijn) wegsturen en zij daar overal in lagers blijven hangen dan zou uw verzoek toch niet veranderen. Hier zijn twee klompen menschen van Zoutpansberg gekomen die ook dadelijk opgaan naar Colenso.”¹⁴

Genl. Meyer het sy diepe spyt uitgedruk omdat die Kommandant-generaal beledig gevoel het “omdat ik eenigzins de waarheid gezegd heb” maar, het hy voortgegaan, dit was tog waar dat die groot kanonne rondom Ladysmith net

¹⁴ Leyds 714, Telegram no. 29 d.d. 15 Jan. 1900.

gebruik is om die laglus van die vyand op te wek en ammunisie te vermors terwyl hulle by Colenso nodig was om die Engelse uit hul stellings te verjaag. Die vyand – aldus Meyer verder – was nl. in die oop veld so na aan die Boere stellings by Colenso gekampeer dat die vyandelike voetvolk hulle nie eers sou hoef te vermoei om tot by die Boere posisies op te ruk nie. Hy wou juis 'n groot kanon hê om hulle verder weg te dryf sodat hulle hulle moeg sou moes marsjeer om die Boere stellings by te kom. Sy opvatting was nl. dat die vyandelike infanterie onbekwaam sou wees om te veg as hulle moeg was. Daarom sou 'n groot kanon die Boere by Colenso tot voordeel strek.¹⁵

Die Kommandant-generaal het van hierdie telegram geen verdere notisie geneem nie. Hy het sy hart jeens genl. Botha gelug in 'n telegram wat vir Botha 'n riem onder die hart moes gewees het in verband met die groot taak wat op hom gerus het met betrekking tot die verdediging

van die Tugelalinie. Die inhoud daarvan was as volg:

“Ik heb telegrammen ontvangen van asst.-genl. L. Meyer betrekkelijk Engelsche krijgsmacht, onze burgermacht en de belegeringsmacht om Ladysmith, ook over groote kanonnen. Dat alles is reeds tusschen mij en u meer dan eens telegrafisch, schriftelijk en ook mondelings behandeld. Ik ben blijd te zeggen dat gedurende al die tijd wij in deze onzen zwaare landszaak wij elkander hebben verstaan en ook verdragen en ik ben zeer verblijd en dankbaar aan onzen liefen God en trouwen Vader die ons tot zoover heeft geleid en geholpen dat ik blijmoedig moest erkennen Ebenhaezer; en het is mijn gedurig gebed en verlangen dat hij ons zoo verder mogen voort leiden, en wij hebben zijn woord en belofte dat wie op hem vertrouwt niet alleen met woord maar met der daad en waarheid niet beschaamd zal uitkomen. Wij wisten van begin dat onze zaak een dure en zware zaak zou zijn en dat wij

¹⁵ *Ibid.* Telegram no. 35 d.d. 15 Jan. 1900.

stonden teenover een wereldlike over-
magtig vijand en dat al onze verwagtingen
alleen moest wezen van die God die hemel en
aarde gemaak heef, de God onzer vaderen
die reeds zoovele wonderen voor ons heef
gedaan en ons geholpen heef sonder
kanonne en sonder duizenden strijders, en
het was in dat vertrouwen dat wij opgetrokken
zijn teen den grooten overmagt van
Engeland; en indien wij die hand zou loslaten
en grijpen naa menshelike magt, naa
andere dinge, dan zullen wij verlore zijn;
maar die God die David sterk maake om de
geduchte Goliath te ontmoeten en die
zoovele wonderen deed als aan de drie
jongelinge in den oven en Daniel in den
leeuwen kuil, die de muren van Jerusalem
deed vallen, die, dezelfde God, is nog in staat
om ons handje vol volk te verlossen uit den
magt van Engeland. En ziet maar hoë heef
hij ons (tot) hiertoe geholpen, hoeveel
duizenden bomme moet hij (d.i. die vijand)
versiet om een enkele onzer burgers te
dooden, met hoeveel duizend komt hij

telkenmale teen onze honderden, en wat
heef hij met dit al gedaan daar waar in het
vertrouwen onze burgers op die hulp van die
God hevig en standvastig heef gestreden?
Onze God ziet de nederige in genade aan en
helpt de bedrukten maar de hovaardige doet
hij vlieden en maake beschaamd diegene die
buiten hem gaat. Laat ons dus in de begonne
liefde eendrachtig, broederlik en standvastig
onze burgers een voorbeeld van nederigheid
en vast vertrouwen op onze God voortgaan en
aanmoedigen en de overmagt van den vijand
zal ons niet verskrikken of verzaagd doen
zijn. Vertrouw op den Heer en wees sterk en
gij zult het heil des Heeren zien en die strijd
zal niet de onse wezen maar de Heer zal voor
ons strijden en ons verlossen.”¹⁶

2. DIE BOERE STELLINGS

Genl. Botha het hierdie boodskap op Colenso
gekry waar by die 15de oorgebly het met die oog
op die dreigende houding wat die vyand daar

¹⁶ Leyds 714, Telegram no. 41 d.d. 15 Jan. 1900.

voor sy stellings ingeneem het. Gedurende die aand het by egter berig ontvang “dat de vijand al zijne kampen heeft opgeschoven naar zijne bovenste positie recht tegenover de Vrijstaters aan onze bovenste posities”. Daaruit het hy afgelei dat die vyand op die punt was om by Potgietersdrif deur die Boere linie te probeer bars. Nadat by nog 300 man uit die stellings by Colenso geneem het om hom te vergesel, het hy vroeg die oggend van die 16de na die Bo-Tugela vertrek, vasbeslote om al sy kragte aan te wend “om met Gods hulp de vijand te trachten tegen te houden en te verslaan”¹⁷

Aangesien hy van die begin af verwag het dat Buller by Potgietersdrif, Meuldrif of Skietdrif deur die Tugela sou trek, het genl. Botha die burgers aan die Bo-Tugela in die heuwels gekonsentreer wat vanaf Doringkop in die ooste tot by Spioenkop in die weste uitgestrek het. Op hierdie front van 15 myl lank het hulle hulle as volg ingegrawe: Die burgers wat van Colenso en

Porritsdrif af weswaarts gestuur is, is op die linkerflank in die sektor Doringkop-Vaalkrans onder aanvoering van volksraadslid Tobias Smuts van Ermelo, deur Botha tot veggeneraal benoem, geplaas. Hulle is deur ’n 75 mm-Krupp snelvuur kanon en ’n bom-maxim ondersteun. Regs van hulle in die sentrum en versprei oor die Brakfonteinheuwels was die Vrystaatse kommando’s onder bevel van genl. A. P. Cronjé. Hulle het hoofsaaklik uit burgers van die kommando’s Vrede, Heilbron, Senekal en Winburg bestaan, en het oor ’n 75 mm-Creusot snelvuur kanon en ’n bom-maxim beskik. Regs van hulle het die Boere se regterflank op die Drielingkoppe en Spioenkop gerus. Hulle het bestaan uit die Transvaalse strydkrigte wat van Ladysmith af gekom het, hoofsaaklik burgers van die kommando’s Carolina, Pretoria, Lydenburg, Heidelberg, Wakkerstroom en Piet Retief, en het onder die bevel van genl. S. W. Burger gestaan. Hulle het oor 2 Krupps van 75 mm kaliber beskik, waarvan een ’n moderne Transvaalse snel vuurder was. Die ander een was ’n Vrystaatse Krupp wat met swart (d.i. rook

¹⁷ *Ibid.* Telegram no. 44 d.d. 15 Jan. 1900, en Leyds 715, Telegram no. 4 d.d. 16 Jan. 1900.

verwekkende) kruit geskiet het. Ten einde 'n oog te hou oor die driewe verder na die westekant toe, is 500 Vrystaters en Pretorianers onder kmdt. Pistorius en “Rooi” Daniel Opperman onderskeidelik in die nek tussen Drieboomkop en Piquet Hill, die sg. Wapadnek, gestasioneer.¹⁸

Botha het net betyds van Colenso af by die Bo-Tugela aangekom. Toe hy op 16 Jan. 1900 in die laer van genl. Tobias Smuts uit die saal klim, glad nie gesond na al die dae van werk nie, is hy van alle kante met die tyding begroet dat die vyand besig was om vir die aanval op te ruk. Al die wagte het gerapporteer dat die Engelse in groot getalle na Potgietersdrif en Meuldrif toe aankom waar hulle klaarblyklik wou deurbreek. Hulle het dus reg op die net wat die Boere vir hulle gespan het, afgepyl.¹⁹

'n Blik op die oprukkende troepe was genoeg om mens met ontsag te vervul. Selfs hoofkmdt. Prinsloo het besef dat hy nie langer kon talm om

hulp aan genl. Andries Cronjé te stuur ten einde die vyand te probeer terugslaan nie. Opgewonde het hy aan kmdt.-genl. Joubert berig dat hy 200 man na Cronjé toe stuur, 100 van kmdt. C. Nel en 100 van die ander kommando's, en dat die getal burgers waarmee hy aan die suidwestekant van Ladysmith teen 'n Britse uitval uit die dorp moes waak, nou so klein was dat hy vir die veiligheid van die swaargeskut gevrees het.²⁰ Ook het genl. Lucas Meyer nog 100 man van Colenso af weswaarts gestuur terwyl genl. Erasmus probeer het om nog 300 van die Pretoria burgers uit die stellings noord van Ladysmith los te kry om die vyand te gaan help keer.²¹

Van sy laer af het genl. Tobias Smuts 150 man versterking na die bedreigde sentrum en regtervleuel gestuur om die Boere linie teenoor Potgietersdrif des te sterker te maak, en ook nog 100 man aan kmdt. B. J. Viljoen om Meuldrif te bewaak. Met die 200 man van Standerton op sy

¹⁸ Sien Barnard, p. 84.

¹⁹ Vgl. Leyds 715, Telegram no. 53 d.d. 16 Jan. 1900.

²⁰ Sien K.G. 339 (i) p. 198.

²¹ *Ibid.*, pp. 219 en 223.

verste linkerflank het hy hom klaar gehou om of die vyand in die regterflank aan te pak as hulle Meuldrif sou deurtrek, af anders verder na die sentrum toe op te ruk as dit nodig sou word.²²

Hy was vol moed. “Alle maatregelen zijn genomen om posities te verdedigen. Met Gods hulp hopen wij op overwinning,” het hy optimisties aan die Kommandant-generaal gesein; en later weer: “Wij zien strijd met vertrouwen tegemoet vertrouwende op ons goed recht en de afgebeden hulp van boven. De strijd zal zwaar zijn maar wij zullen pal staan.”²³ Hy en alle Boere generaals was doodseker dat dit Buller se oogmerk was om deur Potgietersdrif of Meuldrif op die Boere toe te slaan en na Ladysmith toe te probeer deurbreek, en daarvoor was hulle gereed. Aan die feit dat die Engelse van plan was om eintlik om die Boere posisies te trek, het haas niemand meer gedink nie.

²² Leyds 715, Telegramme nos. 53 en 54 d.d. 16 Jan. 1900.

²³ *Ibid.*, Telegramme nos. 52 en 54 d.d. 16 Jan. 1900.

Genl. D. J. E. Erasmus het gedurende die loop van 15 Jan. 1900 aan die Staatssekretaris gemeld dat een van vk. Opperman se manskappe van die Tugela af by hom aangekom en hom verseker het “dat waar onze burgers zijn, hebben ze de posities goed verschanst en de Engelschen niet makkelijk zullen doorkomen”. ’n Uur en ’n half te perd bokant (d.w.s. wes van) “onze menschen” was egter nog ’n “goed gemaakte drift met een goede pad door Tugela, alwaar geen wacht was”. ’n Patrollie burgers het die 15de daarheen gery en “hedenmorgen” sou ’n krygsraadsvergadering byeenkom en reel om “naar deze drift een sterke wacht te zenden van omtrent 100 man”.²⁴

Volgens genl. Lucas Meyer is die vorige nag ook van Colenso af 400 man langs die Tugela op gestuur, omdat gevrees is dat die vyand van plan was om na Middeldrifbrug, 4 uur te perd anderkant Spioenkop, op te trek om die Boere

²⁴ Leyds 714, Telegram no. 50 d.d. 15 Jan. 1900.

van daar af in die rug aan te tas.²⁵ Niemand het daarvoor egter ernstig gevrees nie.

3. DIE BRITSE OPMARS NA EN OORTOG OOR POTGIETERSDRIF

Teen 3 nm. op 16 Jan. 1900 het die voorhoede van Buller se troepemag in beweging gekom en in die rigting van Swartkop getrek. Die Boere het die beweging duidelik gesien, en dit het hulle nog sekerder laat voel dat die Engelse by Potgietersdrif deur hul linie sou probeer breek. Immers van Swartkop af kon die Engelse Meuldrif en Skietdrif beheers en verhinder dat die Boere daar deurtrek en die troepemag wat by Potgietersdrif oor die Tugela moes gaan, tydens hul oortog in die rug aanval.²⁶ Drie dae tevore het kmtd. Nel van die kommando Kroonstad aan die hand gedoen dat die Boere Swartkop met 'n sterk mag moes beset en die Engelse daarvandaan af uit die heuwels wat hulle by Potgietersdrif beset gehad het, moes verdryf.

²⁵ K.G. 339 (i) p. 189.

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 354.

Genl. Botha het dit egter onsinnig geag. Hy wou daar nie van hoor nie omdat die Engelse op Mt. Alice te sterk verskans was.²⁷ Die vyand het dus vrye spel gehad om alle hoogtes wat op die suidelike oewer van die Tugela teenoor Potgietersdrif, Meuldrif en Skietdrif gelê het, sonder teenstand in te neem en was bowendien gedek deur 2 swaar skeepskanonne van 4,7 duim kaliber wat hulle op Mr. Alice geposteer het.

Solank as die Dorset regiment, vergesel van 'n eskadron Bethune's Mounted Infantry en die 64ste battery Royal Field Artillery, in die rigting van Swartkop getrek het, het die res van genl.-maj. Lyttelton se kontingent na Potgietersdrif beweeg. 'n Seksie genietroepe en 'n aantal voet-soldate het dadelik aan die werk gespring om die takelwerk by die drif te herstel en die pont in order te bring, en kort na sononder is daar begin om die troepe met die pont oor die rivier te bring. Die Boere het niks gedoen om die oortog te belet nie en teen 11.15 nm. het nie minder nie

²⁷ Leyds 714, Telegramme nos. 37 d.d. 13 Jan. en 35 d.d. 14 Jan. 1900.

as twee volle bataljons infanterie, nl. die 1st Rifle Brigade en die 2nd Scottish Rifles met hul konvooi asook die 61ste (houwitser) battery met sy bemanning, op die noordelike wal van die Tugela gestaan. Hulle het dadelik besit van die Rooikoppies oorkant die drif geneem, hul houwitsers daar opgestel en verdere bevel afgewag. Sommige van die troepe was so oorgretig om op die noordelike oewer te kom dat hulle die rivier sommer by die drif deurwaad het maar die stroom was so sterk en het so vinnig gevloei dat dit verskeie van hulle meegesleur het. Daar is toe 'n pontonvlot deur 'n seksie van die 37ste kompanie Royal Engineers gebou, wat die oorvoer van troepe en voertuie oor die rivier baie vergemaklik het.²⁸

Die mag waarmee die Engelse Meuldrif bedreig en by Potgietersdrif oor die Tugela gegaan het, was hopeloos te swak om deur die verdedigingslinie wat die Boere vanaf Spioenkop oor die Brakfonteinheuwels en Vaalkrans tot by Doring-

kop opgebou het, te breek. Dit het nl. bestaan uit slegs 8 974 man met 1 638 perde, 2 swaar en 8 ligte skeepskanonne, 6 houwitsers, 6 15-ponder Armstrongs en 7 masjiengewere onder die bevel van genl.-maj. N. G. Lyttelton, en was saamgestel uit:

(a) 'n Vlootbrigade van 25 offisiere en 225 manskappe met 2 4,7 duim-vloot kanonne en 8 12-ponder skeepskanonne;

(b) die 61ste en 64ste batterye Royal Field Artillery van altesaam 16 offisiere en 473 onderoffisiere en manskappe met 6 15-ponder Armstrongs en 6 houwitsers;

(c) twee infanteriebrigades, t.w. die 4de onder genl.-maj. Lyttelton (saamgestel uit die 2nd Scottish Rifles, die 3rd King's Royal Rifles, die 1st Durham Light Infantry en die 1st Rifle Brigade) en die 10de onder genl.-maj. Talbot Coke (saamgestel uit die 2nd Somerset Light Infantry, die 2nd Dorset regiment en die 2nd Middlesex regiment), altesaam 201 offisiere en

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 354.

7 060 onderoffisiere en manskappe sterk met 198 perde en 7 masjiengewere;

(d) 'n afdeling berede troepe van 16 offisiere en 400 onderoffisiere en manskappe met 420 perde, saamgestel uit Bethune's Mounted Infantry en 'n eskadron 13th Hussars;

(e) die 37ste kompanie Royal Engineers van 4 offisiere en 111 onderoffisiere en manskappe met 84 perde;

(f) 94 man Dienskorps troepe (onder wie 6 offisiere) met 218 perde;

(g) 'n Royal Army Medical Corps van 14 offisiere en 164 manskappe met 168 perde; en

(h) 'n staf van 34 offisiere en 137 manskappe met 123 perde.²⁹

Buller se doel met die uitsending van hierdie kontingent was egter nie om onmiddellik deur die stellings van die Boere wat voor en oos van Potgietersdrif gelê het, te probeer breek nie. Hy

wou slegs die indruk by die Boere wek dat hy dit wel gaan doen ten einde hulle te dwing om al hul strydkragte in die posisies saam te trek wat ten ooste van Spioenkop tot by Doringkop uitgestrek het. Daardeur sou hy hul aandag heeltemal aftrek van die terrein wat ten weste van Spioenkop teenoor Trichardsdrif gelê het, waar hy Warren se kontingent om die Boere se regtervleuel wou laat trek om die vyand in die rug by te kom. Daarom het hy Lyttelton se kontingent dan ook in die volle daglig op Potgietersdrif en Meuldrif afgestuur, en wel op so 'n wyse dat dit die aandag van die Boere moes trek. Hy was seker dat die beweging die Boere dadelik al hul strydkragte voor Potgietersdrif en Meuldrif sou laat saamtrek, d.i. weg van die punt af waar Warren volgens die geheime instruksies van die 15de met sy groot massa troepe deur die Tugela moes gaan en die Boere moes omvleuel.

Die set het geslaag. Die Boere het presies gehandel soos hy wou hê dat hulle moes handel. Hulle het al hul kommando's – op 'n klein wagpos na – in hul voorbereide stellings op die

²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 627-628.

boogvormige heuwelreeks voor Potgietersdrif en Meuldrif ingestoot. Daardeur het hulle die pad vir Warren oopgemaak om deur Trichardsdrif te trek, al hul stellings van die westekant af op te rol en Ladysmith – met of sonder die samewerking van Lyttelton se kontingent – te gaan ontset. Nooit tevore het 'n Engelsman die Boere so volkome verskalk nie. Al wat Warren nou moes doen, was om met die sterk troepemag waaroor hy beskik het, so vinnig as moontlik by Trichardsdrif oor die Tugela te gaan en om die Boere se regtervleuel te trek wat op die oostelike hellings van Spioenkop gerus het.

4. WARREN SE OPMARS NA EN OORTOG OOR TRICHARDTSDRIF

Om 5 nm. op 16 Jan. 1900, net twee uur voor sonsondergang, het Warren die afdelings wat onder sy bevel gestel is, op Springfield in beweging gebring. Sy kontingent het bestaan uit altesaam 529 offisiere en 14 853 onderoffisiere en manskappe met 36 15-ponder Armstrong kanonne, 14 masjiengewere en 4 856 perde, en

Lt.-genl. Sir Charles Warren

was saamgestel uit 'n berede brigade van 2 270 man met 2 masjiengewere onder aanvoering van kol. die graaf van Dundonald, 2 brigade-divisies (d.i. 6 batterye) veldartillerie met 'n bemanning van 1 316 man, 3 infanteriebrigades (t.w. die 2de onder aanvoering van genl.-maj. H. J. T. Hildyard, die 5de onder genl.-maj. A. F. Hart en die 11de onder genl.maj. E. P. Woodgate) van altesaam 10 634 man met 12 masjiengewere, 627 man genietroepe met 318 perde, 155 man Dienskorps troepe met 327 perde, 'n *Royal Army Medical Corps* van 313 man met 252 perde en 'n staf van 67 man met 46 perde. Die berede brigade was saamgestel uit die Royal Dragoons, 2 eskadrons van die 13th Hussars, Thorneycroft's Mounted Infantry (minus 100 man wat nie saamgegaan het nie), die South African Light Horse, 'n eskadron Imperial Light Horse, 'n eskadron Natal Carbineers, 'n eskadron Natalse Polisie, die berede kompanie van die 2nd King's Royal Rifles en 'n seksie van die berede kompanie van die 2nd Dublin Fusiliers; die twee brigade-divisies artillerie uit die 7de, 73ste en 78ste en die 19de, 28ste en 63ste batterye *Royal*

Field Artillery onderskeidelik; en die drie infanterie brigades uit die volgende 12 bataljons: Hildyard se 2de brigade uit die 2nd Queen's (d.i. Royal West Surrey) regiment, die 2nd Devonshire regiment, die 2nd West Yorkshire regiment en die East Surrey regiment; Hart se 5de brigade uit die 1st Royal Inniskilling Fusiliers, die 1st Border regiment, die 1st Connaught Rangers en die 2nd Royal Dublin Fusiliers; en Woodgate se 11de brigade uit die 2nd King's Own (of Royal Lancaster) regiment, die 2nd Lancashire Fusiliers, die 1st South Lancashire regiment en die 1st York and Lancaster regiment.³⁰

Die opmars het in die grootste geheimsinnigheid geskied en nie eers die senior offisiere het geweet dat Trichardtsdrif die kontingent se bestemming was nie. Warren het sy geheime instruksies van die 15de streng geheim gehou en almal in die kontingent was onder die indruk dat hulle agter Lyttelton se kontingent aan oor

³⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 353, 626 en 627.

Opmars van Warren se divisie na die Bo-Tugela

Potgietersdrif na Ladysmith toe sou opruk. Ten einde die vyand te probeer verskalk, is die kamp op Springfield nie afgebreek nie. Die tente het regop bly staan en klein groepies soldate wat in die kamp agtergelaat is, het bevel ontvang om op opsigtiglike wyse in die kamp rond te stap, die gewone seine op hul beuels te bly blaas en deur hul optrede die indruk by die vyand te wek dat die kamp van soldate gewemel het. Die kolonne het slegs 3 konvooiwaens vir elke bataljon saamgeneem. Op een was die reënjaste van die manne, op die tweede een dag se rantsoene en op die derde 20 lb. (9,1 kg) uitrusting vir elke offisier. Die manskappe het elk een dag se rantsoen, die gewone noodrantsoen, 150 patrone en 'n trui en 'n waterproef lakentjie wat aan hul lyfbande vasgemaak is, met hulle saamgedra. Die groot konvooi sou later volg.

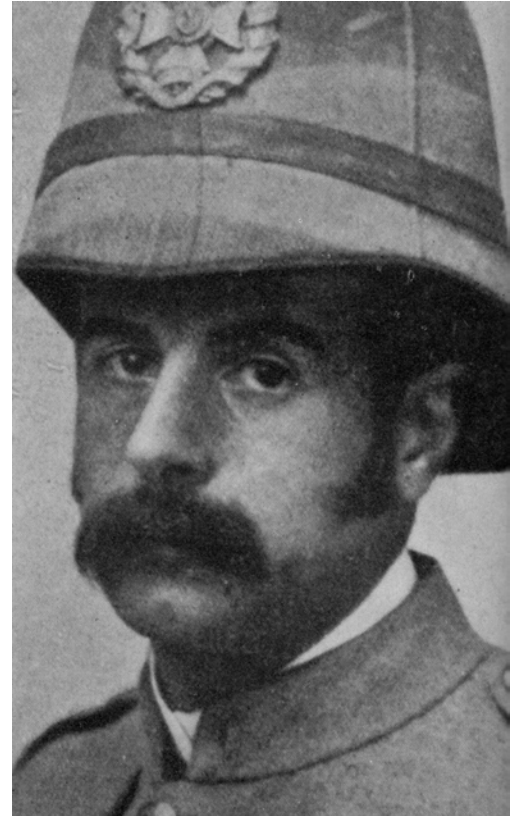
Vir sowat 3 myl het die troepe op die pad wat van Springfield af na Potgietersdrif toe loop, voortmarsjeer – die troepe in marskolonne aan weerskante van die pad en die kanonne, ponton waens en konvooiwaens in die pad. Die Boere

het hulle ongetwyfeld deur hul verkykers gewaar en afgelei dat hulle na Potgietersdrif en Meuldrif toe onderweg was. Na sonder toe die donker die kolonne vir die Boere onsigbaar gemaak het, het die kolonne egter links weggeswenk. Toe het dit vir die eerste maal tot die troepe deurgedring dat nie Potgietersdrif nie maar wel Trichardsdrif hul bestemming was. In doodse stilte het die myle lange kolonne van manne met strak gesigte opgeruk, uitsers versigtig, om te voorkom dat die Boere hulle hoor. Die voetvolk het in viere marsjeer, so vinnig dat van die manne dikwels moes hardloop om by te bly; en die lede van die vlootbrigade in hul groot jasse tussen hul perde en kanonne het mens herinner aan tonele wat in prente van die Napoleontiese oorloë voorkom. Elke slag as daar halt gemaak is, het daar 'n fluistergesprek tussen die leiers plaasgevind wat bevele aan die offisiere gefluister het – presies asof daar 'n groot Boere leër heel digby was en sou hoor as daar normaalweg gepraat word.³¹

³¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 353.

Warren se doel was om die rivier gedurende die nag onder dekking van die duisternis te probeer oorsteek. Dundonald se berede brigade was egter die enigste wat die drif betyds vir 'n nagtelike oortog bereik het.

Die graaf van Dundonald het sy manskappe in roete kolonne langs die pad uitgestel om die res van die leër in te wag, maar die het pynlik stadig gevorder. Eers teen 12.30 vm. die 17de het die voorste afdelings van Woodgate se brigade met 'n eskadron van die 13th Hussars en die konvooi pontonne by die agterhoede van die berede troepe aangesluit. Aangesien Dundonald self nie opgespoor kon word om die verdere opmars te reël nie en Warren nie verandering wou aanbring aan reëlins wat Dundonald moontlik met betrekking tot die verdere opmars getref het nie, is alle afdelings beveel om orals halt te maak waar hulle hulle ook al op die pad bevind het, en te wag totdat Dundonald sou opdaag. Warren se hele mag het dus vir die res van die koue, klam nag dadeloos in roete kolonne langs die pad deurgebring, die voorhoede digby die Tugela wat

Kol. lord D. M. B. H. Dundonald

hy kon en moes oorgesteek het voor die Boere hom gewaar.³²

Kort nadat dit lig geword het, het 'n patrollie van die Imperial Light Horse die rivier oorgesteek. Hulle het egter skaars op die oorkantse wal voet gevat of hulle beland onder 'n skerp geweervuur van 'n paar burgers wat op Wright se plaas oorkant die drif stelling geneem het. Oor hoë sterk die burgermag was wat die vuur geopen het, is die bronne dit nie eens nie. So bv. vermeld die Britse amptelike *History of the War in South Africa* dat 300 of 400 geweerskuts op die troepe losgebrand het³³ terwyl volgens die *Times History* dit maar slegs enkele Boere was – drie of vier stuks.³⁴ Die enigste amptelike bron aan Boere kant wat lig op die saak werp, t.w. 'n rapport van een van die burgers van vk. “Rooi” Daniel Opperman wat saam met die Heilbron

kommando onder kmdt. Pistorius die hele gebied ten weste van die Boere regtervleuel gepatroleer het, tot aan die brug by Middeldrif, 42 uur te perd wes van Spioenkop, dui duidelik aan dat dit maar 'n klein getal burgers moes gewees het wat die Britse patrollie onder vuur geneem het. Volgens die rapport sou daar die oggend van 15 Jan. 1900 'n wag van omtrent 100 man geplaas word voor die “goeie drif” wat 1½ uur te perd wes van die Boere posisie op Spioenkop (d.w.s. Trichardtsdrif) gelê het.³⁵ Dit moes 'n voorpos van hierdie wag gewees het wat op die troepe van die Imperial Light Horse losgebrand het, en die kon seker nie baie manskappe getel het nie.

Die skote, ofskoon slegs deur 'n klein klompie burgers afgevuur, het Warren geweldig laat skrik. Hy het dadelik aangeneem dat daar 'n groot getal Boere in die onverkende en haas onbesette terrein oorkant die rivier gelê het, en in plaas van die rivier vinnig oor te steek met soveel troepe as wat enigsins moontlik was, het hy van die oortog 'n ingewikkelde operasie

³² Du Cane, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 98.

³³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 355.

³⁴ *Times History*, III, pp. 219-220.

³⁵ Sien Leyds 714, Telegram no. 50 d.d. 15 Jan. 1900.

gemaak; en dit nieteenstaande die feit dat Buller hom op die 15de verseker het dat daar nie meer as 400 Boere links voor hom gelê het nie.³⁶

Hy was daarvan oortuig dat die Boere hom die oortog oor die rivier sou probeer belet, en het dus maatreëls getref om hulle terug te skiet nog voordat die Imperial Light Horse die rivier oorgesteek het. Allereers het hy sy kanonne reg getrek om sy genietroepe wat die ponton brûe oor die rivier moes bou, van die suidelike oewer af te beskerm. Dit het moeilik gegaan om geskikte artillerie stellings te kry en in te neem want die terrein was die oggend in 'n digte mis gehul, maar teen 5 vm. het hy sy kanonne opgestel gehad.³⁷ Toe kort daarna die klein Boere voorpos weer op die Imperial Light Horse vuur, het hy dadelik met twee batterye op die terrein oorkant die drif losgebrand en vir 'n volle uur lank ammunisie vermors ten einde die sterk

vyandelike mag te verdryf wat hy voor hom gewaan het, en die drif te beveilig.³⁸ Die vuur het die Boere op en in die omgewing van Wright se plaas verdryf, maar nie voordat die burgers 'n manskap van die 2nd Devonshire regiment doodgeskiet het terwyl die regiment besig was om die pontons na die rivier toe geleide te doen nie.³⁹ Teen 6 vm. het Warren saam met maj. J. L. Irvine, R.E., bevelhebber van die ponton troep, na die rivier toe gestap om 'n geskikte plek uit te soek vir die bou van 'n pontonbrug.⁴⁰

Dit was 'n onbenydenswaardige taak. Die rivier wat sowat 80 treë breed was, het in 'n moot van 30 voet diep gevloei, waarvan die walle feitlik loodreg was, sodat voertuie en kanonne nie daarteen af getrek kon word nie. Om die voertuie en kanonne op die brug te kry, sou daar dus 'n skuins pad deur die steil walle gegrawe moes word. Die walle wat hier en daar met bossies

³⁶ Sien paragraaf 5 in hoofstuk 3 hiervoor. Ook *Times History*, III, pp. 218-219.

³⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 355.

³⁸ *Times History*, III, p. 220.

³⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 355.

⁴⁰ *Times History*, III, p. 219.

oortrek was, was egter van soliede rots met 'n dun lagie grond bedek en so hard dat die poging om 'n pad daardeur te grawe van die staanspoor af tot 'n mislukking gedoem was. Op die plek wat Warren uiteindelik vir die brug gekies het, kon die hele dag lank net 'n pad gemaak word wat vir voetgangers geskik was en waarlangs perde af gelei kon word. Dit was so steil dat ligte voertuie, masjiengewere op wiele, ens., met toue laat sak moes word en deur manskappe van die bodem van die moot af oor die brug getrek moes word.

Om 9 vm. is vier kompanies van die 2nd West Yorkshire regiment in pontons oor die Tugela geroei en in 'n stelling op die noordelike oewer geplaas, van waar hulle die bou van die brug en die oortog van die troepe moes bewaak. Eers daarna kon in alle erns met die bou van die brug begin word.

Die brug is met spoed en vaardigheid deur maj. Irvine en sy manskappe oor die rivier gelê. Hulle is van die suidelike oewer af deur die manne van die 2nd Devonshire regiment bygestaan, en

binne twee uur het die genietroepe 'n brug van 12 pontons oor die rivier voltooi gehad, ten spyte van die hoë walle en die vinnig vloeiende rivier. Hierdie brug was egter slegs geskik vir voetgangers, perde en ligte vervoermiddels. Vir waens en kanonne was dit ondoeltreffend.

Solank as met die bou van die brug voortgegaan is, het Warren 'n plek 'n entjie hoër langs die rivier op ontdek waar daar 'n droë loop in die Tugela ingeloop het. Dit het 'n kloof met 'n skuins helling in die moot ingesny. Hierdie helling was so vlak dat waens en swaar voertuie maklik daarteen afgetrek kon word en Irvine is dus aangesê om ook daar 'n brug te bou. Hierdie brug wat geloop het van die suidelike oewer tot op 'n eiland in die rivier en van daar tot op die noordelike oewer, was 86 treë lank en breed genoeg vir gebruik deur kanonne en swaar konvooi, en die bou daarvan het die genietroepe die hele dag geneem. Teen 7.30 nm. het Irvine dit egter voltooi gehad en is dit oopgestel vir die oorvoer van kanonne en konvooi na die oorkantse oewer.

Toe het 'n nuwe moeilikheid opgeduik. Die muile en osse wat gewoon daaraan was om op vaste aarde te beweeg, het steeks geword op die swaaiende brug van plank waarop hul hoefslae ongewoon hard weerklink het. Pogings om hulle vorentoe te dryf, het hulle so verbouereerd gemaak dat party van die muile selfs paniek-bevange in die rivier gespring en versuip het. Daar moes eers sooie en grond gemeng met gras so dik op albei brûe geplaas word dat dit die hoefslae van die trekdiere heeltemal gedemp het voordat daarin geslaag is om die muile, osse en perde stadig daaroor te lei.⁴¹

Dundonald wat reeds om 9.30 vm. instruksies ontvang het om die rivier met sy berede brigade oor te steek, het 'n ruk lank op die voltooiing van die brûe gewag. Toe hy egter bemerk hoë stadig die werk vorder, het hy besluit om die rivier by 'n drif 'n myl en 'n half ten ooste van die brug wat eerste voltooi is, oor te steek. Dit was 'n besonder ongemaklike en gevaarlike drif. Dit het

in die middel van die rivier – wat hier diep was en besonder sterk gevloei het 'n draai gemaak en die bodem daarvan was bedek met groot, gladde klippe waaroor mens en dier maklik kon struikel of gly. Dundonald was egter 'n man met waagmoed en ondernemingsgees, en het hom nie deur moeilikhede van die aard laat kleinkry het nie. Hy wou by die drif oor die rivier kom en het dit ook gedoen, ten spyte van die feit dat etlike perde in die water omgekantel en selfs een van die ruiters van die 13th Hussars verdrink het.⁴²

Dat Warren nie met ten minste 'n deel van sy infanterie Dundonald se voorbeeld gevolg en sommer deur die rivier by Trichardsdrif getrek het nie, toon slegs dat hy geensins begryp het dat spoed die vernaamste vereiste was om die taak wat hom deur Buller opgelê is, met sukses ten uitvoer te bring nie. Die drif was wel diep en die rivier het sterk gevloei maar dit was nie ondeurwaadbaar met behulp van 'n tou nie.⁴³

⁴¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 354-356.

⁴² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 356-357.

⁴³ *Times History*, III, pp. 218-219.

Warren het egter blykbaar glad nie besef dat hy hom moes haas sodat hy op die onbesette hoogtes voor hom kon kom voordat die Boere sy oortog by Trichardsdrif sou ontdek nie. Hy het nie begryp dat hy deur te talm aan die vyand die geleentheid sou gee om self 'n toereikende strydmag op die hoogtes te plaas om hom te keer en hul blootgestelde regterflank te beskerm nie. Daarom het hy sy infanterie, selfs nadat hulle laat die middag met die brûe oor die rivier gekom het, net 'n entjie voorwaarts laat trek aan weerskante van die spruit wat van die wapad nek af geloop het, en hulle toe laat halt maak vir die nag.

Buller wat juis by Warren was om die oortog te besigtig, het ook absoluut niks gedoen om Warren tot spoed aan te maan nie. In 'n briefie aan Warren gedurende die aand geskryf, het hy slegs aan hom beduie dat Woodgate se brigade eintlik in 'n verkeerde rigting getrek het, nl. noordoos, en daardeur sy linkerflank aan die vyand blootgestel het.

“... this is what I want all commanders especially to avoid. If your direct road is blocked, we must go forward by moving off to the left, and this will have the further advantage that it will keep you near the water at Venter's Spruit – consequently the left flank must always be thrown outward. If you can make a direct advance it will be in line, but if you are checked the next advance must be by moving half left <see D>. I mean that to get on, your left will creep outward and forward and your right follow. I don't know if I have made myself clear. Wynne (d.i. Buller se stafhoof) will explain, but until you have so far encircled the enemy that you can wheel to the east, pray always try to overlap their right with your left.”⁴⁴

⁴⁴ Cd. 1791, p. 655, Aanhangel C. Vgl. ook Du Cane, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 101-102. Die bewoording van die stuk soos deur Du Cane gepubliseer, wyk baie van die oorspronklike af. Die strekking is egter dieselfde.

Uit hierdie instruksie is dit duidelik dat Buller net so min as Warren begryp het dat dit absoluut noodsaaklik was om die hoogtes ten weste van Spioenkop wat feitlik onverdedig was, met die hoogste spoed te bemeester. Mens kry die indruk dat hy die volkome korrekte inligting waaroor hy op die 15de beskik het, nl. dat daar hoogstens 500 Boere in die hoogtes voor Warren gelê het, nie meer geglo het nie en hom intussen ook begin inbeeld het dat daar 'n sterk vyandelike mag, wat eers omvleuel moes word, sy troepe teenoor Trichardsdrif lê en inwag het. As Warren nog enige waagmoed gehad het, het Buller dit met hierdie instruksie vernietig.

Dit laat die vraag ontstaan waarom Buller nie self die bevel oor die operasies geneem het nie. Hy kon tog maklik die bevel oor sowel die troepe wat die skynbeweging by Potgietersdrif moes doen as dié wat die Boere se regterflank moes omvleuel, behartig het. Of anders kon hy die skynbeweging by Potgietersdrif aan Warren toevertrou het en self die hoofaanval by Trichardsdrif onderneem het. Dat hy dit nie

gedoen het nie en verkies het om in verband met al die operasies niks anders as 'n toeskouer te wees nie wek die indruk dat hy sy selfvertroue om die Boere te kan verslaan na die neerlaag by Colenso kwytingeraak het. Verskeie Britse skrywers meen verder dat Buller vies was omdat Warren deur die War Office tot tweede in bevel in Suid-Afrika benoem is, en gevrees het dat Warren tot sy meerdere verhef sou word as hy, Buller, miskien weer 'n mislukking op die lyf sou loop. Daarom wou hy hê dat as daar 'n mislukking sou wees – iets waarvoor hy blykbaar bang was – dit op Warren se rekening, moes kom en nie op sy eie nie.⁴⁵

5. DIE OPTREDE VAN DIE BOERE

Genl. Lyttelton (by wie se kontingent Buller hom tuisgemaak het) het sy plig, nl. om die aandag van die Boere op die bedrywighede van sy kontingent toegespits te hou en die vyandelike strydkragte in hul posisies ten ooste van

⁴⁵ Vgl. by. *Times History*, III, p. 217; Julian Symons, *Buller's Campaign*, p. 197; en Oliver Ransford, *The Battle of Spion Kop*, p. 41.

Spioenkop vas te pen sodat Warren sonder teenstand om die vyandelike regterflank kon kom, baie goed nagekom.

Terwyl die skeepskanonne op Mt. Alice en digby Swartkop om 5 vm. die 17de op die Boere stellings losgebrand het en aangehou het om hulle te bombardeer, het die Engelse troepe wat by Potgietersdrif oor die Tugela getrek het, die Vrystaatse stellings op die Brakfonteinheuwels met hul 6 houwitser van die Rooikoppies af onder vuur geneem. Dit het die indruk by die Boere gewek dat die Engelse binnekort met hul infanterie op die Boere posisies teenoor die drif sou toetas.⁴⁶

Die troepe wat nie by Potgietersdrif deur die rivier getrek het of voor die drif lê en wag het nie, het met 'n battery kanonne vanuit die klowe op die suidelike oewer van die Tugela teen Meuldrif gedemonstreer.⁴⁷ Die enigste rede waarom hulle dit nog nie gewaag het om

Meuldrif te oorskry nie, aldus veggenl. Tobias Smuts in 'n telegram aan die Kommandant-generaal, was omdat die drif op 'n afstand van 400 treë deur die burgers onder geweervuur geneem kon word. Hy was egter daarvan oortuig dat die vyand die drif gedurende die nag sou oorsteek en dan in alle erns met hul hoofaanval op die Boere posisies teenoor Potgietersdrif en Meuldrif sou begin.⁴⁸ Hy was egter vol moed dat die Boere die aanval sou afslaan, want ofskoon hul posisies so geleë was dat hulle die vyand nie kon belet om deur die rivier te kom nie was die stellings op die meeste punte sterk, so sterk dat die vyand daar nie maklik sou kon deurbreek nie. “Wij zijn niet sterk in getal”, het hy aan pres. Kruger gesein, “maar vertrouwen op onze goede zaak en hulp van God die ons reeds zoo dikwijls heeft bygestaan.”⁴⁹

Anders as veggenl. Smuts op die Boere se linkervleuel was asst.-genl. Schalk Burger wat die Boere se regtervleuel teen die oostelike hang

⁴⁶ Sien Leyds 715, Telegram no. 10 d.d. 17 Jan. 1900.

⁴⁷ *Ibid.*, Telegramme nos. 15 en 18 d.d. 17 Jan. 1900.

⁴⁸ *Ibid.*, Telegram no. 26 d.d. 17 Jan. 1900.

⁴⁹ *Ibid.*, Telegram no. 2 d.d. 17 Jan. 1900.

van Spioenkop en op die westelike punt van die Brakfonteinheuwels moes handhaaf, pessimisties. Hy het 'n nagtelike aanval van die vyand gevrees, het hy gesein, en die burgers was te min om so 'n nagtelike aanval te weerstaan. Alleen die Here kon help.⁵⁰

Na aanleiding van die rapport het genl. Louis Botha vir vk. J. T. Kelly van Soutpansberg en vk. Kock van Johannesburg wat deur genl. Lucas Meyer met 'n klompie mense van Colenso af na die Bo-Tugela as versterking gestuur is,⁵¹ op die Brakfonteinheuwels ingestoot om die posisie aldaar te versterk, want hy het vas geglo dat die brandpunt van die vyandelike aanval op die stellings voor Potgietersdrif gerig sou wees. Ook het hy persoonlik na genl. Burger toe gery om te kyk wat daar nog aan die verdediging van die stellings op die Boere se regterflank gedoen kon word.⁵² Burger was veral bang dat die vyand by Wapadsnek waar daar slegs 'n klein getal

burgers sonder 'n kanon was, om die Boere se stellings sou kom⁵³ maar niemand het die vrees gedeel nie. Lyttelton het sy rol so volmaak vervul dat sowel genl. Botha as genl. Tobias Smuts daarvan oortuig was dat die vyandelike aanval op die Boere se sentrum teenoor Potgietersdrif toegespits sou wees en dat hulle wellig ook op die Boere se linkervleuel teenoor Meuldrif sou toetas.⁵⁴ Gevolglik is geen stappe gedoen om die klein wagpos op Wapadsnek te versterk nie.

Om 11.35 vm. die 17de, 11 uur na die aankoms van Warren se voorste troepe by Trichardtsdrif, het die telegrafis by “Cronjé’s lager” waar genl. Burger se hoofkwartier was, die volgende berig aan die verskillende telegraafkantore gestuur: “Engelschen trek door met groote macht by Trichardtsdrift met 2 kanonnen. Comdt. Pretorius (lees: Pistorius) vraagt hulp. Nog niemand bezeerd.”⁵⁵

⁵⁰ *Ibid.*, Telegram no. 13 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵¹ *Ibid.*, Telegram no. 1 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵² *Ibid.*, Telegram no. 15 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵³ *Ibid.*, Telegram no. 13 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵⁴ Leyds 715, Telegramme nos. 15 en 26 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵⁵ *Ibid.*, Telegram no. 25 d.d. 17 Jan. 1900.

Dit het 'n gefladder in die duiwehok afgegee soos nog nooit tevore nie. Die Boere was letterlik lamgeslaan. Al hul strydmagte was opgestel op die hoogtes wat van Spioenkop af ooswaarts voor Potgietersdrif en Meuldrif verbygeeloop en tot aan Doringkop uitgestrek het, en hier het meteens die berig gekom dat die vyand besig was om van heeltemal 'n ander rigting af na die hoogtes ten weste van Spioenkop op te ruk, waar niemand was om hulle te keer nie, en van waar hulle die Boere heeltemal kon omvleuel en by die Brakfonteinhoogtes in die rug kon aanval.

Genl. Burger aan wie kmdt. Pistorius se versoek om hulp gerig was, het die rapport dadelik aan hoofkmdt. Prinsloo ten suidweste van Ladysmith gesein in die hoop dat Prinsloo van sy burgers aan Pistorius as versterking sou kon stuur. Hy het Prinsloo daarby duidelik te verstaan gegee dat nog hy nog genl. A. P. Cronjé enige versterking aan Pistorius kon laat toekom want “ons menschen leggen allen in de posities (voor Potgietersdrif) en word nog altoos gebombar-

deerd en de macht van de vijand legt voor ons.” Aan die anderkant het hy Prinsloo dit op die hart gedruk dat die troepemag wat Pistorius bedreig het, nie toegelaat kon word om Pistorius uit die pad te vee en wes om die Boere stellings te trek nie, want dan kon hy al die Boere laers in die rug aanval en vernietig.

Prinsloo wat nog altyd in vrees en bewing gelewe het dat White 'n uitval na die suidweste sou waag om aan Buller die hand te reik, het al sy burgers nodig geag om Ladysmith aan die suidwestekant te bewaak. Hy het die rapport dus aan kmdt.-genl. Piet Joubert gesein en aan dié verduidelik dat hy nie in staat was om enige hulp aan Pistorius te stuur nie. Daarom verwag hy dat die Kommandant-generaal die nodige hulp uit die geleedere van die Transvalers moes versamel. Daar was, het hy voortgaande verduidelik, by hom 300 man van die kommando Pretoria wat genl. Erasmus aan hom gestuur het om Ladysmith aan die suidwestekant te help bewaak. Hy

wou weet of die Kommandant-generaal die 300 man ter versterking aan Pistorius wou stuur.⁵⁶

Die Kommandant-generaal wat intussen ook van genl. Burger self verneem het dat die Engelse nou besig was om vanuit drie rigtings na die Tugela toe op te ruk en dat Burger dringend versterkings nodig gehad het, was in die middel van die wêreld. Uit Burger se telegram het hy teweens verstaan dat die Boere posisie aan die Bo-Tugela “slecht verdedigbaar en uitgestrekt” was, en dat genl. A. P. Cronjé bowendien ook nog by Burger om hulp aangeklop het om sy stellings op die Brakfonteinhoogtes te kan handhaaf.⁵⁷ Dit was vir hom duidelik dat sake aan die Tugela besig was om verkeerd te loop en as dit moes gebeur, sou die hele Boere verdediging aan die Natalse front ineenstort. Hy het dus aan Prinsloo, wat intussen weer aan hom gesein het dat die offisiere aan die Tugela by hom aandrang op versterking en dat hy dus wou weet of hy die 300 man van die Pretoria

kommando daarheen kon stuur,⁵⁸ getelegrafeer om die betrokke 300 man dadelik te beveel “dat zij zonder verzuim ter hulp snellen”. Hulle moes hulle aansluit by vk. “Rooi” Daniel Opperman se burgers wat onder die bevel van kmdt. Pistorius in die omgewing van Trichardtsdrif was.⁵⁹ Voorts het hy die burgers van die kommando Carolina wat nog by Ladysmith was, na Trichardtsdrif gestuur om daar te help wal gooi. ’n Rukkie later het hy weer aan Prinsloo getelegrafeer om te verneem of die 300 man al weg was. Hulle moes dadelik gaan want “Genl. Botha dringt ernstig aan op hulp”, en Joubert kon onmoontlik nog meer mense van Ladysmith af wegstuur. Ook moes Prinsloo aan die lede van die kommando Carolina, wanneer hulle daar sou verbykom, sê om met die hoogste spoed op te ruk.⁶⁰

Genl. Erasmus het geprotesteer teen die versending van nog 300 van sy burgers na die

⁵⁶ *Ibid.*, Telegram no. 28 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵⁷ Leyds 715, Telegram no. 9 d.d. 17 Jan. 1900.

⁵⁸ K.G. 339 (ii) P. 37.

⁵⁹ Leyds 715, Telegram no. 31 d.d. 17 Jan. 1900.

⁶⁰ *Ibid.*, Telegram no. 35 d.d. 17 Jan. 1900.

Tugela want, het hy gesê, hy het reeds 100 man opdrag gegee om na vk. Opperman te vertrek en kon nie meer mis nie.⁶¹ Die Kommandant-generaal het hom daar egter nie aan gesteur nie. Hy was deurdronge van die feit dat die Engelse aan die Tugela gekeer moes word as die Boere die oorlog wou wen, en die 300 man is dus voort na die Tugela waar hulle hulle nog dieselfde dag by genl. Burger gevoeg het.⁶² Aan genl. Burger het die Kommandant-generaal voorts 'n telegram van bemoediging gestuur waarin hy hom tewens gekapittel het oor sy swartgalligheid.

Dit het hom gespyt, het hy aan Burger gesein, om te sien dat laasgenoemde die Boere posisies sleg ag. Waar in die wêreld sal goeie posisies gevind word? Daar was tog geen posisie wat nie met kanonne beskiet kon word nie. Onder Gods hand was die Boere in elke posisie veilig en slegs waar Hy nie sy beskerming verleen het nie was posisies onveilig. Hy, die Kommandant-generaal, het soveel versterkings na die Tugela

toe gestuur as wat hy kon ten einde voldoende versterkings aan die Tugela in te werp, al het hy daardeur sy eie posisies by Ladysmith hopeloos ontbloot, en hy hoop dat die Here sal help, nie deur groot getalle nie maar deur Sy krag. Die mense moes net moed hou en op Hom vertrou.⁶³

Burger het verskonend geantwoord dat hy die posisies alleen as sleg beskryf het omdat dit so uitgestrek was. Ten gevolge daarvan was daar groot gapinge in die Boere linie wat weens 'n tekort aan burgers nie bewaak kon word nie. Die vyand het dus “vele” geleenthede gehad om op die onbewaakte punte deur te breek. Daar was dus groot gevaar, veral as die vyand wat nou op drie plekke, nl. Meuldrif, Potgietersdrif en Trichardtsdrif, deur die rivier was, nagtelike aanvalle op die Boere linie sou beproef. By die pad wat van Trichardtsdrif af na Ladysmith geloop het, was slegs 500 man – die 300 Pretoria burgers het nl. toe nog nie daar aangekom nie – sonder grofgeskut, en Burger kon nie die burgers van Lydenburg waaroor hy ten ooste van

⁶¹ *Ibid.*, Telegram no. 46 d.d. 17 Jan. 1900.

⁶² K.G. 339 (ii) P. 80.

⁶³ Leyds 715, Telegram no. 11 d.d. 17 Jan. 1900.

Spioenkop beskik het, uit hul stellings neem om die 500 man te gaan versterk nie. Ook hy en die ander offisiere het, so het hy die Kommandant-generaal verseker, op die Here vertrou maar hulle moes die nodige hulp onmiddellik hê om hulle te verdedig. Vervolgens het hy gekla dat die verskansing en bediening van die kanonne veel te wense oorgelaat het. Daar was nie eers 'n luitenant om daarna te kyk nie. Hy sou dus bly wees as owerste Trichardt of maj. Wolmarans daarheen kon kom, en as die maxim-kanon wat by die Vryheid laer gestaan het, daarheen gestuur kon word met die oog op die verdediging van die pad wat oor die Wapadnek gegaan het.⁶⁴

Die bo aangehaalde telegramme van “lings en rechts” het die arme kmdt.-genl. Piet Joubert so ontwrig “dat ik somtyds niet weet of ik achteruit of vooruit moet lopen.” In hierdie toestand het hy aan die enigste offisier aan die Tugela in wie hy volle vertroue gehad het, nl. genl. Botha, getelegrafeer. Hy het hom gevra om rapport oor die toestand te doen en advies te gee oor hoe

daar opgetree moes word. hoe graag hy ook al genls. Burger, Meyer en Cronjé ter wille sou wou wees, het hy aan Botha gesein, sou hy in geen geval buite of teen Botha se sin handel nie en dus slegs ooreenkomstig Botha se wense en voorstelle handel.⁶⁵

Botha het hierdie telegram die aand van die 17de by Colenso ontvang. Hy het daarheen vertrek nadat hy aan die Bo-Tugela berig ontvang het dat die vyand by Trichardsdrif oor die rivier getrek het. Op ontvangs van die berig het hy aan genl. Lucas Meyer gesein om 100 man van elk van die kommando's Middelburg en Bethal uit hul stellings te haal. Hulle moes gereed gehou word om Botha na die Bo-Tugela te vergesel, waarheen hy na samesprekings met genl. Meyer by Colenso sou terugkeer. Toestande was, so het sy telegram aan Meyer gelui, baie ernstig. Dit het gelyk of hy geen hulp meer van die hooflaer by Ladysmith

⁶⁴ *Ibid.*, Telegram no. 45 d.d. 17 Jan. 1900.

⁶⁵ *Ibid.*, Telegram no. 47 d.d. 17 Jan. 1900.

kon kry nie “en onze zaak gaat hopeloos verloren als er geen hulp komt.”⁶⁶

Ofskoon hy by sy aankoms by Colenso so siek en afgemat was dat hy genoodsaak was om sy werk “liggende” uit te voer, het Botha die aand aan die Kommandant-generaal ’n goeie telegrafiese verslag gestuur van die toestand, en van wat gebeur het. As gevolg van die versuim van genl. A. P. Cronjé om die boskop tussen die Groot en Klein Tugela te beset, so het sy verslag gelui, het die vyand besit van die hoogtes op die suidelike oewer van die Tugela teenoor Potgietersdrif geneem. Daardeur het die Engelse nie alleen Potgietersdrif en Meuldrif beheers nie, maar was hulle in staat om hul linie langs die rivier op steeds langer uit te rek en die Boere aan die regterkant te omvleuel. Vir die klein Boere mag was dit onmoontlik om voor ’n rivier met so baie en sulke groot draaie die vyandelike mag te verhinder om dit te doen. Die enigste wyse waarop die Boere met hul beskikbare strydkragte daarin kon slaag om die vyand te keer, was om

die linie wat vanaf die vereniging van die twee Tugelas 4½ uur te perd lank was, slegs op die vernaamste punte te beset. Daar was dus groot gapings in die Boere linie.

Die Engelse het, so het hy verder meegedeel, die Tugela op drie plekke oorgesteek en het die Boere linie dus op drie punte bedreig, nl. by Potgietersdrif, Meuldrif en Trichardtsdrif. Die oortog by Potgietersdrif en Meuldrif kon nie belet word nie, aangesien die vyand dit van Mt. Alice en die daaraan geleë hoogtes met hul kanonne kon dek. Daar is egter maatreëls getref om die troepe op die twee punte te weerstaan. In die Brakfonteinhoogtes teenoor Potgietersdrif het die kommando’s hulle met 6 kanonne in goeie stellings ingewag en ook die stellings teenoor Meuldrif was deur die Boere beset. Daar was vroeër in die dag selfs ’n berig dat die Engelse by Meuldrif teruggetrek het en hoewel hulle volgens die jongste berigte weer besig was om die rivier daar oor te steek, was Botha nie soseer begaan oor die troepbewegings by Potgietersdrif en Meuldrif nie. Die punt waaroor hy die

⁶⁶ *Ibid.*, Telegram no. 29 d.d. 17 Jan. 1900.

meeste besorgd was, was Trichardtsdrif wat suidwes van Spioenkop en 9 tot 10 myl van genl. Burger se laer geleë was.

Die Engelse het by die drif oor die Tugela getrek nadat al die Boere aan die Bo-Tugela in hul stellings teenoor Potgietersdrif en Meuldrif geplaas was, en die vyand was dus in 'n uitstekende posisie om om genl. Burger se regterflank te trek. Al wat daar was om hulle te keer, was die klompie burgers van vk. Daniel Opperman en kmdt. Pistorius. Versterking daar was dus dringend nodig en daarom moes die manne van genl. Erasmus daarheen gestuur word. Daarom het Botha ook self na Colenso oorgekom. Sy doel was om soveel manskappe uit die stellings by Colenso los te werk as wat hy moontlik kon, en na die Bo-Tugela te neem om die vyand voor Trichardtsdrif te probeer keer.

Nog 'n moontlikheid waarvoor Botha gevrees het, was dat die Engelse 'n nagaanval sou waag op een van die drie uiteen geleë punte waar hulle die Tugela deurgetrek het. Watter punt hulle vir die aanval sou uitkies, was natuurlik onbekend.

Hy kon nie persoonlik op al die bedreigde punte op die uitgestrekte linie wees nie en daarom is die reëling van sake bo aan die Tugela in die hande van genl. Burger geplaas, wat deur veggenl. Smuts bygestaan is. Botha was daarvan oortuig dat dit in goeie hande was en dat genl. Burger alles sou doen wat moontlik in belang van die Boere saak gedoen kon word. Die Kommandant-generaal moes dus tog op hul versoeke ag gee al het hy ook 'n swaar taak gehad. Hulle moes probeer om mekaar in die swaar tye te verdra, het Botha se verslag ten slotte gelui.⁶⁷

By Colenso het genl. Botha soveel versterkings as hy enigins moontlik kon spaar uit die verskillende stellings gehaal en aan genl. Burger gestuur. Aangesien hy die posisie by Colenso beter as enigiemand anders geken het en presies wis watter punte sterk beset moes wees en watter nie, wou hy die taak aan niemand anders toevertrou nie. Dit het egter intussen vir hom

⁶⁷ Sien Leyds 715, Telegramme nos. 50 en 52 d.d. 17 Jan. 1900.

duidelik geword dat die vyandelike bewegings voor Colenso slegs skynbewegings was met die doel om 'n groot Boere mag daar vas te hou en dat die Engelse nie van plan was om ook by Colenso deur die Boere linie te probeer breek nie. Gevolglik het hy byna twee maal soveel burgers uit die posisies gehaal as wat hy oorspronklik gemeen het om te kry, nl. 375 in plaas van 200.⁶⁸ Ook het hy 2 Franse veld kanonne na die Bo-Tugela toe gestuur om die vyand mee te beveg, nl. een wat hy uit die posisies by Colenso geneem het en een wat hy van die Kommandant-generaal verkry het. Laasgenoemde kanon het tot op die tydstip op Bulwana gestaan, waar dit gebruik is om Ladysmith te bombardeer.⁶⁹

6. GENL. WARREN SE HOUDING

Uit die telegramme waarna hierbo verwys is, is dit duidelik dat Warren met sy oortog oor die Tugela by Trichardtsdrif die Boere heeltemal

onklaar betrap het. In die hele gebied ten weste van Spioenkop sou hy hoogstens 500 burgers sonder 'n enkele kanon of masjiengeweer uit sy pad moes stoot om in die rug van die Boere linie te kom en na Ladysmith toe deur te stoot. Al wat hy moes gedoen het, was om die raad op te volg wat lord Roberts op 16 Jan. 1900 aan Buller gegee het in 'n telegram waarvan die inhoud as volg was:

“It is, I am sure, needless for me to urge the importance of there being no delay on the road. Rapidity of movement is everything against an enemy so skilful in strengthening defensive positions.”⁷⁰

Dit lyk egter, so verklaar die opsteller van die *Times History* met reg, of Warren van die staanspoor af deur twee idees beetgeneem was: die eerste was dat die Boere hulle reeds in oorweldigende getalle in elke stelling van die Drakensberg af tot by Colenso gevestig het, en dat enige vinnige opmars of wye flankbeweging

⁶⁸ *Ibid.*, Telegram no. 9 d.d. 18 Jan. 1900.

⁶⁹ *Ibid.*; sien ook Leyds 715, Telegramme nos. 12 en 15 d.d. 18 Jan. 1900, en K.G. 339 (ii) p. 175.

⁷⁰ *Times History*, III, p. 221.

wat sou veroorsaak dat hy vir 'n oomblik voeling met Lyttelton en die verdraende geskut op sy regterflank verloor, die onmiddellike omsingeling en vernietiging van sy mag sou beteken. Die tweede was dat dit sy eerste en vernaamste plig was om sy ossewaens op te pas. Dit skyn asof hy hom ten taak gestel het om 'n konvooi om Spioenkop met een van twee moontlike roetes te neem, en asof hy sy troepe daarby slegs gebruik het om 'n pad vir die konvooi oop te veg of om die flanke daarvan gedurende die opmars te beskerm.⁷¹ Daarby was hy die eienaardige mening toegedaan dat sy troepe soos krietkiespelers, golfspelers, voetbalspelers en toneelspelers oefening en repetisie nodig gehad het voordat hulle hul werk kon doen. Om “die Boer” met sukses te kon aanval, moes hulle eers drie dae hê om met hom bekend te raak – en dit terwyl daar nie eers 'n Boer op die heuwels sigbaar was nie.⁷² Gevolglik het Warren op die

⁷¹ *Times History*, III, p. 219.

⁷² Barnard, p. 87; Williams, *The Life of General Sir Charles Warren*, pp. 287-288.

17de, 18de en 19de Januarie niks anders gedoen as om sy troepe oor die Tugela te bring en 'n veilige oorgang te verseker vir die lang stert konvooiwaens wat hom gevolg het nie – 'n 15 myl lange stoet met 15,000 osse wat op 'n gelyk pad 13 uur sou neem om by 'n bepaalde punt verby te trek.⁷³ En Buller wat 'n paar myl van hom af gelê het, het niks gedoen om hom aan te dryf nie.

7. DUNDONALD SE GEVEG MET DIE BOERE, 18 JAN. 1900

Die enigste wat 'n bietjie waagmoed getoon het, was lord Dundonald met die berede afdeling. Van Warren wat bevrees was dat die Boere onverwags op sy groot trop transport osse sou toesak, het hy vroeg die oggend van die 18de bevel gekry om 500 van sy manskappe af te sonder om die kamp by Trichardsdrif te bewaak. Nadat hy dit gedoen het, het Warren hom teen 11.45 vm. versoek om met sy manskappe uit te

⁷³ *Times History*, III, p. 221; Barnard, p. 87; Williams, pp. 287-288.

trek om die terrein vorentoe te verken en ook patrollies sowat 10 myl na die weste en noordweste toe uit te stuur om die terrein in die rigting te besigtig.

Dundonald het versigtig in die skaduwees van die lae heuwels noord van die Tugela voortbeweeg, Venterspruit oorgesteek en sketse van die Tabanyama laat maak. So ver as hy gegaan het, het sy troepe die omgewing deeglik verken. Daarna het hy aan Warren laat weet dat die beste roete waarlangs opgeruk kon word met die oog op 'n flankaanval op die Tabanyama aan die regter- (d.i. die westelike) oewer van Venterspruit gelê het, want dit was nie soos die terrein op die linker oewer op kort afstand deur voorheuwels beheers nie. Hy het verwag dat Warren met die res van die leër op sy voetspore sou volg, en het daarom al die punte wat takties van belang was op die roete waarmee hy getrek het, deur klein afdelings van sy brigade laat beset. Voorts het hy patrollies in die rigting van Acton Homes gestuur om vas te stel of die vyand gebruik gemaak het van die pad wat van

Ladysmith af oor Acton Homes na die Oranje-Vrystaat geloop het, en reëlings getref om by Earthcote, 'n hoogte wat die hele regteroewer van Venterspruit beheers het, te oornag en daar die res van Warren se kontingent in te wag.⁷⁴

Toe genl. Andries Cronjé berig kry dat daar vyandelike patrollies digby Acton Homes gewaar is, het hy vk. Daniel Opperman en vk. N. J. Mentz met hul veldkornetskappe van altesaam sowat 300 man uitgestuur om te gaan kyk wat daar gaande was en die voorpunt van die vyand terug te dryf ten einde te verhinder dat hulle om die Boere linie trek. Aan genl. S. W. Burger het hy daarvan kennis gegee. Burger was ontevrede omdat hy gevrees het dat die geringe aantal burgers deur die Engelse in 'n strik gelei sou word. Hy het dus aan Cronjé gesê dat hy dadelik 'n versterking agterna moes stuur en nie moes toelaat dat Opperman se burgers in gevaar kom nie. Hy het nie nodig gehad om vir die veiligheid van sy eie posisie te vrees nie want Burger het

⁷⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 360.

die juis met 300 Middelburgers versterk wat kort tevore daar aangekom het.⁷⁵

Die verkenners van Dundonald se voorste troepe wat onder aanvoering van maj. H. W. G. Graham van die 5th Lancers tot digby Acton Homes deurgedring het, het Opperman en Mentz se burgers gou in die oog gekry en Graham van hul aantog verwittig. Laasgenoemde het bemerk dat hulle argeloos in die rigting van 'n kloof trek wat tussen twee koppies geleë was. Dadelik het hy die twee eskadrons waaroor hy beskik het, gelas om hulle daar te gaan voorlê. Behendig deur maj. D. McKenzie van die Natal Carbineers gelei, het die troepe ongemerk opgeruk en agter die twee koppies buite sig van die Boere deur Venterspruit gegaan. Hiervandaan af het hulle op die twee koppies wat tussen hulle en die Boere gelê en die uitsig vir die Boere versper het, afgestorm en dit beset – die Natal Carbineers die

⁷⁵ Leyds 715, Telegramme nos. 8a, 23 en 38 d.d. 19 Jan. 1900.

een en die Imperial Light Horse die ander koppie.⁷⁶

Inmiddels het vk. Opperman, vergesel van vk. Mentz met 160 man van die wyke Witwatersrand en Elandsrivier (kommando Pretoria), vooruit gery om die vyand van wie hulle nog niks gewaar het nie, se bewegings te verken en te probeer om êrens voor hom stelling te neem. Een van die bogenoemde koppies het vir hulle na 'n goeie observasiepos gelyk en hulle het dus twee man vooruitgestuur om vas te stel of dit onbeset was. Hoe die twee man, wat die koppie aan die teenoorgestelde kant beklim het as die Engelse, gekyk het dat hulle die Engelse nie raakgesien het nie, weet nugter. Blykbaar het hulle toe hulle niemand teen die helling gewaar waarteen hulle uitgeklim het nie, aangeneem dat ook die ander hellings onbeset was en dit oorbodig geag om verdere ondersoek in te stel. In elk geval het hulle toe hulle die kruin sonder weerstand bereik en sonder om iets verdags te bemerk, met hul

⁷⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 360-361.

hoede vir die patrollie wat 'n ent terug op hulle gewag het, gewink om aan te kom aangesien alles veilig was.⁷⁷ Eers toe die patrollie besig was om die koppie te bestyg, houtgerus en sonder om enige onraad te vermoed, het een van die Natalse Vrywilligers in sy opgewondenheid op 'n afstand van 70 treë gevuur en toe het die koeëls van alle kante af op die burgers gereën.

Die Boere was lam geskrik. Die grootste meerderheid het egter genoeg teenwoordigheid van gees behou om hul perde onmiddellik om te ruk en weg te jaag, onder die koeëls uit. Verskeie se perde was egter met die trompop geskiet

⁷⁷ Leyds 715, Telegramme nos. 8a, 38 en 50 d.d. 19 Jan. 1900. Genl. Botha sê in een van sy verslae dat die patrollie baie onversigtig was. Hulle het iemand met 'n hoed sien wink en gedag dat dit 'n ander patrollie is wat hulp verlang. Daarop het hulle daarheen gestorm “en natuurlik was het een strik om hen te vang” (Leyds 715, Telegram no. 46 d.d. 19 Jan. 1900). Dit rym egter nie met die getuienis van hom en genl. Burger in hul gesamentlike telegram aan die Regering wat deur skrywer as die aanneemlikste aanvaar word nie (Leyds 715, Telegram no. 8a d.d. 19 Jan. 1900).

neergepiets, en vir hulle was daar geen ander genade nie as om agter die naaste klip of rotsblok in te spring en van daar af op die vyand los te brand in 'n heroïese poging om hulle tot donker toe te handhaaf, wanneer hulle moontlik kon ontkom. Ander het dit hul plig geag om vas te staan in plaas van weg te jaag, en hul makkers te help om die Engelse van hul lyf af te hou. Hulle het op 'n lae bultjie stelling geneem en met soveel vasberadenheid geveg dat Graham hom gou verplig gevoel het om luit. Barnes van die Imperial Light Horse te stuur om sy reserwes te gaan aankeer “so as to attack these fellows in flank and ‘bag the lot’.”

Bygestaan deur die berede infanterie van die King's Royal Rifles, 'n eskadron South African Light Horse en later ook Thorneycroft's Mounted Infantry, het die Imperial Light Horse en Natal Carbineers toe met die 50-tal Boere klaargespeel. Volgens Churchill wat die laaste helfte van die geveg vanuit 'n sloot besigtig het, moes die Boere soos leeus geveg het. Iemand in hul geleedere het vir 'n oomblik 'n wit vlag gehys

maar dit is dadelik afgeruk, klaarblyklik deur of op las van vk. Mentz, en die geveg het met groter heftigheid as tevore voortgeduur. Toe het 'n groep van die King's Royal Rifles teen die bultjie op gekruip om die Boere met die bajonet by te kom. Hulle is flink van agter af deur die vuur van die res van die troepe gedek maar toe hulle op 50 tot 100 treë afstand van die kruin af voor die Boere stelling verskyn, is hulle met so 'n woeste vuur begroet dat hulle holderstebolder teen die helling af gevlug het tot in die sloot waar Churchill gelê het. Daar het hulle aan die ander vertel dat dit net onmoontlik was om langer uit te hou.

“We got to within fifty yards of the Dutchmen,” het hulle beduie, “but it was too hot to go further. They’ve shot two fellows through the head”. Ook in die sloot waarheen hulle gevlug het, het die Boere se vuur dit nou so warm gemaak dat almal verder na die hoofposisie toe moes terugval waar Dundonald en sy staf ondertussen ook aangekom het.

Vir 'n uur lank het die klompie Boere die geveg teen die oormag volgehou voordat hulle uiteindelik die wit vlag gehys en hulle aan die vyand oorgegee het. Altesaam het daar 10 gesneuwelde en 8 gewonde burgers op die slagveld gelê terwyl 24 burgers hulle ongewond aan die vyand oorgegee het. 'n Tiental perde waarvan sommige dood was en die ander besig om te vrek, en 20 ander perde het die Engelse verder as buit toegeval.⁷⁸ Onder die gesneuweldes was vk. Mentz, 'n man van oor die 60 jaar met grys hare, 'n kort baardjie en 'n sterk arendsgesig. Sy stroewe gesig was kalm maar dit het die merk van beslistheid gedra. Hy het elke voorstel of wenk dat daar oorgegee moes word, van die hand gewys en selfs nadat 'n koeël sy linkerbeen verbrysel het, aangehou met vuur totdat hy inmekaargesak het van bloedverlies. In sy hand was 'n brief van sy vrou wat hy tydens sy laaste oomblikke uit sy sak moes gehaal het.

⁷⁸ Churchill, p. 292. Skrywer aanvaar Churchill se opgawe van die Boereverliese in hierdie skermutseling as die getrouste.

Langs hom was 'n seun van sowat 17 jaar wat deur die hart geskiet is, en elders nog 'n jong seun besig om te sterf. Ses van die burgers wat ontkom het, was gewond. Aan Britse kant het 3 of 4 soldate gesneuwel.⁷⁹

Toe lord Dundonald die geskiet vir die eerste maal hoor losbars, was sy eerste indruk dat sy voorhoede in 'n swaar botsing met die hoofmag van die Boere verwickeld geraak het. Dit het hom so groot laat skrik dat hy sonder om verdere ondersoek in te stel teen die aand die volgende boodskap aan Warren gestuur het: "My advanced squadrons are engaged with the enemy. I am supporting them. Can you let me have the Royals."⁸⁰

⁷⁹ Sien oor die geveg Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 361; *Times History*, III, p. 222; Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 283-292; Leyds 715, Telegramme nos. 8a, 38, 46 en 50 d.d. 19 Jan. 1900.

⁸⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, PP. 362 en 632.

8. DIE VERHOUDING TUSSEN WARREN EN DUNDONALD

Warren wat, soos reeds vermeld, aan 'n kroniese vrees gely het dat die Boere met 'n oormag op sy konvooiwaens sou toesak en die Royal Dragoons juis by die laer gehou het vir die beskerming daarvan, was warm. "I did not intend you should force on an action until I had arranged to proceed from here and take the initiative", het hy om 7.30 nm. en weer later in die aand aan Dundonald laat weet. Daarom moes Dundonald op die kamp terugval tensy hy seker was van sukses. Nogtans het hy 3 eskadrons van die Royal Dragoons aan Warren gestuur om hom te versterk en ook aan Hildyard se brigade opdrag gegee om die volgende oggend om 4.30 op te ruk ten einde die berede troepe te gaan ondersteun.⁸¹

Gedurende die loop van die aand het Warren nog twee boodskappe van die opgewonde Dundonald ontvang. Die eerste wat om 6.30 nm., kort na afloop van die skermutseling met Opperman en

⁸¹ *Ibid.*

Mentz se burgers, versend en om 9 nm. deur Warren ontvang is, het as volg gelui:

“The position about two miles west of Acton Homes occupied after a fight; about 20 Boers killed and wounded, 15 prisoners; am holding position and kopjes commanding the west of your line; details further”;⁸²

en die tweede wat kort daarna versend is, se inhoud was as volg:

“I remain here for the night with 880 men; the two squadrons 13th Hussars have to connect with occupying a kopje *en route*.”⁸³

In nie een van sy boodskappe van die 18de het Dundonald Warren laat verstaan dat sy voorposte heeltemal veilig was en dat die skermutseling van die dag maar ’n los affêre was wat normaalweg met verkenningswerk deur kavallerie gepaard gegaan het nie. Intendeel, deur sy oorhaastige aanvraag vir versterkings het hy

Warren onder die verkeerde indruk gebring dat die kavallerie orals op die vyand gestuit het en dat Warren hulle met sy hele leër sou moes steun om hulle losgewikkel te kry of vorentoe deur die Boere linies te breek. Dit sou Warren dwing om bewegings uit te voer wat hy glad nie in die sin gehad het nie. Hy was dus hoogs onvergenoegd, veral aangesien hy nou geen berede troepe meer gehad het wat sy groot laer en menigte trekvee kon bewaak nie.⁸⁴

Dundonald het besef dat hy hom in ’n uitstekende posisie bevind het om om die Boere se regterflank na Ladysmith toe deur te trek en dit te ontset. Van sy offisiere het egter aan hom berig dat daar ’n Boere kanon in sy pad was, en hy het artillerie steun noodsaaklik geag om enige Boere kanonne voor hom te verdryf. Gedurende die nag het hy dus ’n boodskapper na Warren toe gestuur met die versoek dat swaargeskut aan

⁸² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 632.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Vgl. Warren se verslag in Cd. 1791, pp. 647-648; verder Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 362.

hom verskaf moes word, sodat hy sy tog na Ladysmith kon voortsit.⁸⁵

Warren wou Dundonald egter nie toelaat om verder voorwaarts te gaan nie en het om 7 vm. die 19de die volgende nota aan hom gestuur:

“Yours of 4 a.m. Our objective is not Ladysmith. Our object is to effect a junction with Sir Redvers Buller’s force and then to receive orders from him. By detaching your cavalry from me you are hampering all my movements, and are forcing me to alter my plans. I am moving up towards you and desire you will not move forward unless you are actually forced to do so. I require your mounted men to act as part of my force. I am shelling a hill close to this in order to draw attention off you.”⁸⁶

⁸⁵ Vgl. E. Blake Knox, *Buller’s Campaign*, p. 200; Symons, *Buller’s Campaign*, p. 200.

⁸⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 632.

Hierop het Dundonald om 9 vm. geantwoord met ’n behoorlike verduideliking van sy beweging en posisie.

“Please understand”, het hy aan Warren laat weet, “that I have taken up my position here to protect your left flank and assist your plans. I am in close touch with you. If I am to operate on your left flank, the road across which I came is the only one available for my wheeled first-line transport. I quite understand your general plan, and that is to unite with Sir R. Buller. I am quite able to protect myself where I am, and shall there await your instructions.”⁸⁷

Eers na die ontvangs van hierdie boodskap het dit tot Warren deurgedring dat sy berede troepe glad nie in swaar gevegte met die voorposte van die Boere verwickeld geraak het nie en geensins in gevaar verkeer het nie. Hy het egter gedurende

⁸⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 632; vgl. ook Cd. 1791, pp. 647-648.

die dag besluit om nie via Acton Homes om die Boere se regtervleuel te probeer trek nie.

Die aanleiding tot hierdie besluit was eerstens dat die pad na Acton Homes vir ten minste die gedeelte tussen Trichardsdrif en Venterspruit baie sleg was – so sleg dat die konvooiwaens daar ternouernood gebruik van kon maak. Anderkant Venterspruit en vir so ver as wat Warren die terrein gedurende die dag verken het, was die pad nie alleen sleg nie maar tewens so nou dat daar nie twee waens langs mekaar kon beweeg nie. Warren sou dus verplig wees om sy groot massa konvooiwaens een-een agter mekaar in 'n lang stoet van 15 myl na Acton Homes te laat trek, en dit tussen berge deur en voor berge verby wat volgens Warren se opvatting van die Boere gewemel het. As daardie Boere hul sout werd was, sou hulle seker nie huiwer om op 'n geleë oomblik op die konvooi wat 'n geruime tyd op die pad sou wees, toe te tas en te probeer om dit te verower of te vernietig nie.

Dat die pad ellendig sleg was, het hy reeds vroeg die oggend van die 19de uitgevind toe Hildyard

se brigade, ingevolge Warren se bevel van die vorige aand, om 6 vm. van hul kampplek op Wright se plaas met die pad na Venterspruit begin opruk het om Dundonald se troepe te gaan ondersteun. Hulle is deur die konvooiwaens gevolg wat in ses rye langs mekaar beweeg het. Op hul regterflank het Hart en Woodgate se brigades opgeruk om Hildyard se brigade en die konvooi teen moontlike vyandelike aanvalle van die kant van die Tabanyama af te beskerm. Herhaaldelik moes hulle halt maak sodat die slegte pad eers vir die waens begaanbaar gemaak kon word, en die vordering was dus bitter stadig. By Venterspruit het die opmars tot 'n stilstand gekom omdat die drif so sleg was dat die waens daar nie kon deurkom nie en daar eers 'n noodbrug gebou moes word. Hildyard en Hart se brigades het wel sonder veel moeite oor die spruit gekom maar om die konvooiwaens na die westelike oewer te bring, het weldra 'n haas onmoontlike taak geblyk te wees. Daarvoor sou

'n pontonbrug nodig wees soos wat by die Tugela gebou is.⁸⁸

Warren kon as hy wou die konvooi agtergelaat en sy infanteriebrigades vinnig na Acton Homes toe laat opruk het, maar dit sou in stryd wees met sy opvatting dat die konvooi die troepe altyd moes vergesel en dat die leer dus nie vinniger as die stadigste ossewa in die konvooi kon beweeg nie.⁸⁹ Gevolglik het hy, toe daar teen 4 nm. nog net 'n paar waens oor die spruit was en dit vir hom duidelik geword het dat hy nie die hele konvooi oor die spruit sou kon kry voordat die Boere in toereikende getalle by Acton Homes saamgetrek sou wees om hom te keer nie, besluit om van die verdere opmars na Acton Homes af te sien.⁹⁰ Hy het nl. in die tussentyd van sir George White berig gekry dat daar 'n sterk Boere mag van Clydesdale af na Acton Homes

toe opgeruk het.⁹¹ Daaruit het hy afgelei dat die vyand besig was om in groot getalle by Acton Homes saam te trek om te belet dat hy om die Boere se regtervleuel trek. Teen die slakkegang wat hy gevorder het, sou hulle tyd genoeg kry om 'n baie sterk mag by Acton Homes in te werp om hom terug te slaan. Gevolglik het hy die opmars na Acton Homes afgelas en bevel gegee dat die konvooiwaens sowel as die infanterie wat Venterspruit reeds oorgesteek het, na die oostelike oewer daarvan teruggetrek moes word. Toe die aand daal, was al die troepe en konvooiwaens dan ook weer op die oostelike oewer terug waar hulle die nag deurgebring het, behalwe Hart se brigade wat met uitsondering van die Inniskilling Fusiliers op die westelike oewer oornag het.⁹²

Aan lord Dundonald wat nog altyd in die omgewing van Acton Homes met die berede brigade gelê en wag het op die kanonne wat hy aangevra het en op die infanterie wat hom beloof

⁸⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 363-364.

⁸⁹ Vgl. Julian Symons, p. 200.

⁹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 363-364.

⁹¹ *Ibid.*, Bylaag 9 E.

⁹² *Ibid.*, pp. 363-364.

is, het Warren met die aanbreek van die middag bevel gestuur om persoonlik na hom toe te kom om verdere bevele te ontvang. Hy het selfs al die berede brigade se konvooiwaens wat met voorrade vir die berede brigade van die hooflaer af vertrek het, gestop want, het hy aan die verantwoordelike offisier gesê, “If I let them go, Lord Dundonald will try and go on to Ladysmith.”⁹³ Die rede waarom hy dit gedoen het, was dat hy vies was omdat Dundonald met die berede troepe wat hy met die oog op die uitvoering van sy eie planne nodig geag het, ’n hele ent van hom af weg met eie gevegs operasies besig was. Hy was geensins oortuig dat dit die verstandigste sou wees om die roete oor Acton Homes te volg, agter Dundonald aan, om in die rug van die Boere stellings ’n posisie te beset van waar hy Buller kon steun om oor die heuwels by Brakfontein na Ladysmith toe deur te breek nie. Hy was nl. bevrees dat die Boere al die heuwels ten weste van Spioenkop sterk beset gehad het en hom in die flank en in die rug sou

aantas en van sy basis sou afsny sodra hy na Acton Homes sou vertrek.

Toe Dundonald dan ook uiteindelik by hom opdaag waar hy op die wal van Venterspruit besig was om aan die wadrywers bevel te gee oor hoe hulle te werk moes gaan om die waens oor die spruit te kry, het daar ’n skerp woorde-wisseling tussen die twee plaasgevind. Eintlik was dit Warren wat geraas het. Hy het tussen sy bevel aan die wadrywers deur aan Dundonald gesê dat hy die berede troepe naby hom moes hê, ’n myl en ’n half in die front en op die flanke van die infanterie, en tussen die infanterie en die vyand. Dundonald het geantwoord dat hy besig was om Buller se bevel uit te voer, want hy was besig om die vyand te omvleuel en wou graag versterkings hê – die Royal Dragoons en ’n battery kanonne.

“I want you to be close to me,” was al antwoord wat hy van Warren gekry het, wat daarna weer op die wadrywers geskreeu het.

⁹³ Vgl. Julian Symons, p. 200.

Dundonald het toe behoorlike argumente ten gunste van 'n beweging oor Acton Homes aangevoer, en weer gepleit dat kanonne en die Royal Dragoons aan hom afgestaan moes word, maar Warren het nie eers geluister nie. In plaas van Dundonald se argumente te probeer weerlê, het hy aangehou om te skreeu op die drywers van die konvooiwaens, en toe hy daarmee klaar was, Dundonald kortaf beveel om ook Thorneycroft's Mounted Infantry aan hom terug te stuur. Met die res van die berede troepe kon Dundonald dan maar doen wat hy wou, solank as hy net sorg dat hy naby Warren se flank bly. Met moeite het Dundonald vergunning gekry om tot die volgende oggend in die stellings te bly wat hy ingeneem gehad het. Die twee manne is kwaad van mekaar af weg en vir die res van die duur van die Spioenkop veldtog het Warren Dundonald en sy brigade geïgnoreer asof hulle glad nie bestaan het nie.⁹⁴ As hy nie so hardkop-pig was nie maar na Dundonald geluister en agter hom aan getrek het, sou die Spioenkop

veldtog hoogs waarskynlik in die guns van die Engelse verloop het, en kon Ladysmith 'n maand vroeër ontset gewees het.

9. GENL. WARREN SE PLANNE

Warren moes nou tot 'n besluit kom oor hoe hy sou optree om aan Buller se geheime instruksies van die 15de uitvoering te gee, nl. om na die oop vlakte agter Spioenkop te trek van waar hy die posisie vir die Boere op die Brakfonteinheuwels onhoudbaar kon maak, want hy was reeds 60 uur op die noordelike oewer van die Tugela sonder dat hy iets meer verrig het as om sy berede troepe in die rigting van Acton Homes op verkenning uit te stuur.

Daar was twee paaie waarmee hy kon trek om op die vlakte agter Spioenkop te kom. Die eerste was die pad waarmee die berede afdeling wes om die Boere se regterflank na Acton Homes getrek het en wat van Acton Homes af oor Dewdrop na Ladysmith gegaan het. Warren het egter, soos reeds vermeld, geen lus gehad om met die pad langs te trek nie omdat hy dit te nou

⁹⁴ *Times History*, III, pp. 224-225; Julian Symons, p. 201.

en te sleg geag het vir sy konvooiwaens. Ook het hy gevrees dat die Boere hom van die hoogtes ten noorde en ten ooste van die pad af gedurende sy trek in sy regterflank met swaargeskut sou aanval en hom uiteindelik by Acton Homes van voor af sou probeer stuit. Bowendien was die pad 9 myl langer as die tweede wat hy kon volg en wat oor die Wapadnek tussen Spioenkop en Drieboomkop deur na Dewdrop geloop het waar dit by die pad van Acton Homes na Ladysmith aangesluit het. Voor hy die pad kon gebruik, sou hy dit egter eers moes beveilig deur die Boere uit die berge aan weerskante daarvan te verdryf. Oor hoe hy dit sou regkry, het hy intussen ook besin. Hy sou deur middel van 'n frontaanval die Boere se regterflank uit die Tabanyama druk wat ten weste van die pad gelê het en daardie hoogte dan self beset. Dit sou hom in staat stel om om die regterflank van die Boere se linie te gaan, wat na sy suksesvolle aanval op en besetting van die Tabanyama op die berge ten ooste van die pad geleë sou wees. In die flank en in die rug bedreig, sou die Boere dan ook gedwonge wees om die berge ten ooste van die pad geleë –

Piquet Hill, Groenkop, Spioenkop en Conical Hill – te ontruim en ooswaarts terug te val. Hy sou dan direk na Ladysmith kon deurdruk om dit te ontset.

Dit sou natuurlik nie moontlik wees om konvooiwaens gedurende die operasie met hom saam te neem nie. Daarom het hy besluit om na die inname van die Tabanyama ten weste van die pad al sy konvooiwaens terug oor die Tugela te stuur en slegs met sy soldate, van 3 tot 4 dae se rantsoene in hul rugsakke voorsien, deur te druk na Ladysmith.⁹⁵

Daardie aand het Warren – wat op die stadium nog net voorrade gehad het vir een dag se verblyf ten noorde van die Tugela – sy planne aan sy offisiere (met uitsondering van Dundonald) voorgelê en hulle het dit eenparig goedgekeur. Daar was niemand wat enige kritiek daarop gehad het of die mening uitgespreek het

⁹⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 364-365; Times History, III, p. 225; Du Cane, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 109-110.

dat dit miskien beter sou wees om agter Dundonald aan oor Acton Homes te trek nie.⁹⁶

Daarna het Warren, gesterk deur die wete dat sy offisiere hom steun, om 7.45 nm. die volgende nota aan die stafhoof in Buller se hoofkwartier gerig:

“Left Flank, 19th January.

To Chief of Staff.

I find there are only two roads by which we could possibly get from Trichardts Drift to Potgieters on the north of the Tugela, one by Acton Homes, the other by Fairview and Rosalie. The first I reject as too long: the second is a very difficult road for a large number of wagons, unless the enemy is thoroughly cleared out. I am, therefore, going to adopt some special arrangements which will involve my stay at Venter’s Laager for

two or three days. I will send in for further supplies and report progress.-C. Warren.”⁹⁷

Wat die “special arrangements” was, het Buller nie gevra nie. Hy het slegs geantwoord dat hy bereid was om Warren van die aangevraagde voorrade te voorsien en laasgenoemde was dus vry om die nodige maatreëls te tref om die Boere van die Tabanyama af te verdryf.⁹⁸

Waarom Warren nie aan Buller persoonlik ’n duidelike en noukeurige uiteensetting gegee het van wat presies sy planne was nie, slaan mens dronk. As hy dit gedoen het, kon laasgenoemde minstens aan White, Barton en Lyttelton instruksies gegee het om Warren se poging te ondersteun deur kragdadige aanvalle te onderneem op die vyandelike afdelings wat teenoor hulle gelê het. Dit sou die Boere wat reeds onseker was oor waar die vyand van plan was om deur te breek, nog verder verwar het. Ook is dit eienaardig dat Buller geen poging aan-

⁹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 365; *Times History*, III, pp. 225-226.

⁹⁷ Cd. 968 p. 23.

⁹⁸ *Ibid.*; kyk ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 366.

gewend het om by Warren uit te vind wat hy eintlik van plan was om te doen nie. Mens sou tog verwag dat hy as die verantwoordelike opperbevelhebber wat al die operasies vir 'n deurbraak deur die Boere linie beplan het, daarvan op hoogte sou wou wees.

10. DIE BOERE SE VERDEDIGINGS MAATREËLS

As Warren sou opgeruk en die hoogtes ten weste van Spioenkop beset het onmiddellik nadat hy die Tugela by Trichardtsdrif oorgesteek het, sou hy op geen swaarder teenstand gestuit het as die van 'n deel van die 500 burgers van Heilbron en Pretoria wat die hele terrein van Spioenkop af tot by Middeldrifbrug moes patrolleer en oor geen enkele kanon beskik het nie. Deur vir 3 dae lank stil te lê en te huiwer oor hoe hy te werk moes gaan, het hy egter aan die Boere die geleentheid gegee om effektiewe maatreëls vir die verdediging van die bedreigde gebied te tref en hul regtervleuel behoorlik te beskerm.

Binne die drie dae het hulle 'n mag van minstens 2,000 man met 3 veldkanonne en 'n Pom-pom

op die Tabanyama ten weste van Spioenkop geplant. Daar was in die eerste plek die 500 man van wnd. kmdt. Pistorius van Heilbron en vk. D. J. Opperman van Pretoria wat hulle na die hoogte gehaas het. Hul getal is spoedig aangevul deur die 300 man van die kommando Pretoria en die klompie burgers van Carolina (getal onbekend) wat op 17 Jan. 1900 deur die Kommandant-generaal van Ladysmith af daarheen gestuur is. By hulle het kort daarna aangesluit die 375 man wat deur genl. Louis Botha die middag van die 17de by Colenso “losgewerk” is en die twee Franse kanonne. Een daarvan is deur genl. Botha uit die posisies by Colenso geneem terwyl die ander een van Bulwana af gekom het.⁹⁹ Genl. Andries Cronjé en 'n deel van sy Vrystaatse kommando's wat op die Brakfonteinhoogtes te veel blootgestel was aan die vuur van een van die swaar Britse skeepskanonne op Mt. Alice, is op 18 Jan. 1900 na die kruin van Wapadsnek verskuif. Hulle is deur genl. S. W. Burger

⁹⁹ Sien in verband met die aansending van hierdie versterkings die slot gedeelte van paragraaf 5 hierbo.

versoek om op die loer te bly vir 'n gunstige geleentheid om 'n aanval op die troepe by Trichardtsdrif te onderneem indien laasgenoemde passief sou bly en nie spoedig op die Boere sou toetas nie.¹⁰⁰ Hoeveel burgers genl. Cronjé vergesel het, is nie bekend nie maar altesaam was daar op die 20ste 400 Vrystaatse burgers in die stellings teenoor Trichardtsdrif.¹⁰¹ Voorts is daar op die 18de of 19de 150 man uit die stellings voor Meuldrif en Skietdrif onder die bevel van kmdt. Sarel Oosthuizen na die posisies teenoor Trichardtsdrif gestuur, en uit die telegramme skyn dit asof hulle getal gedurende die nag van die 19de aangevul is met nog sowat 100 man van die kommando Ermelo.¹⁰² Uit die stellings ten ooste van Spioenkop het genl. S. W. Burger op 19 Jan. 1900 350 burgers en 'n kanon na die Tabanyama gestuur, terwyl genl. Erasmus

uit sy stellings by Ladysmith ook nog 200 man daarheen verplaas het.¹⁰³

Loopgrawe, kanon skanse en ander voorbereide stellings was daar egter op 17 Jan. 1900 glad nie op die Tabanyama nie. Eers nadat ontdek is dat die Engelse besig was om die Tugela by Trichardtsdrif met 'n groot leër oor te steek, het die klompie burgers op die berg inderhaas begin arbei om stellings uit te grawe en skanse op te werp met die bietjie primitiewe gereedskap wat hulle by hulle gehad het. Met die toerusting waaroor hulle beskik het, het hulle egter maar stadig gevorder en toe Warren op die 20ste met sy aanval begin het, was die Boere se verdedigingswerke nog nie halfpad gereed nie. Die gevolg was, so vertel jonkheer Sandberg wat as sekretaris van genl. Louis Botha ooggetuie van alles was, dat gedurende die volgende dae terwyl die swaar gevegte aan die gang was

¹⁰⁰ Sien Leyds 715, Telegramme nos. 16 en 24 d.d. 18 Jan. 1900.

¹⁰¹ Sien *Ibid.*, Telegram no. 11 d.d. 20 Jan. 1900.

¹⁰² Vgl. *Ibid.*, Telegram no. 2 d.d. 19 Jan. 1900.

¹⁰³ Vgl. *Ibid.*, Telegram no. 49 d.d. 19 Jan. 1900, en K.G. 339 (iii) p. 77.

“onze mannen, die overdag aanhoudend hadden moeten vechten, van de avonden en nachten gebruik maakten om hun verdedigingswerken te voltooiën. En zoo schaarsch waren vooral in den aanvang onze werktuigen, dat de commando's die van elkander moesten leenen, waardoor zij slechts beurtelings konden werken.”¹⁰⁴

Dat die burgers dit reggekry het om die nodige verdedigingswerke te voltooi, is des te merkwaardiger as die omstandighede in aanmerking geneem word waaronder hulle moes werk. Die kommando's wat inderhaas van Colenso en Ladysmith af na die Bo-Tugela gestuur is om te keer dat Buller nie daar deur die yl bemande Boere linie na Ladysmith toe deurbreek nie, het geen geleentheid gehad om hul walaers met hulle saam te neem nie en die walaers is ook nie agter hulle aan gestuur nie. Hulle was mobiele perdekommendo's en elke perderuiter het slegs die aller noodsaaklikste uitrusting met hom mee-

¹⁰⁴ G. C. S. Sandberg, *Twintig Jaren onder Kruger's Boeren in voor- en tegenspoed*, p. 258.

gevoer wat hy in sy saalsak kon steek of oor sy perd kon hang sonder om die dier te oorlaai en sy mobiliteit in te boet. Die gevolg was dat daar nie alleen 'n knaende tekort aan pikke en grawe was nie maar dat die burgers met die allerkarigste kampgerei en voedsel moes klaarkom. Hulle het oor geen tente beskik nie en hul kos was so karig dat sowel genl. Botha as genl. Burger gevrees het dat hul weerstands vermoë ten gevolge van 'n gebrek aan voedsel sou ineenstort.¹⁰⁵ Brood en meel om pap van te maak, het hulle glad nie gesien nie, laat staan nog weeldeartikels soos groente. Selfs koffie om hul beskuit in te week, was daar nie. Die enigste voedsel waaraan hulle geen gebrek gehad het nie was vleis. Daar is nl. slagosse agter die kommando's aangestuur wat die burgers kon slag om in hul behoeftes aan voedsel te voorsien.¹⁰⁶ Hulle moes dus bestaan op harde beskuit in water geweek en vleis van pas geslagte beeste. Hierdie vleis is op 'n rooster

¹⁰⁵ Vgl. Leyds 715, Telegramme nos. 9 en 16 d.d. 18 Jan. 1900.

¹⁰⁶ Sien *Ibid.*, Telegramme nos. 9 en 16 d.d. 18 Jan. 1900, en K.G. 339 (ii) p. 137.

gebraai of aan 'n laaistok wat as spit gedien het. Snags moes hulle hulle onder die blote hemel tuismaak met net hul klere aan hul lyf.¹⁰⁷ Tog het die burgers wonderlik goed volgehou ten spyte van die ontberings en gebrek aan voedsel. Dit moet gewyt word aan hul geloof in die regverdigheid van hul saak, in die bekwaamheid van hul militêre leiers – in die eerste plek genl. Botha wat die groot Engelse oormag by Colenso teruggeslaan het – en in die almag van die God van hul vaders wat die Afrikanervolk nog altyd uit elke benoudheid verlos het en in Wie almal deur die bank 'n vaste geloof gehad het.

Die invloed wat Louis Botha na die slag van Colenso oor die burgers gehad het, was volgens ooggetuies eenvoudig wonderlik. Mens hoef slegs die feit te genoem het dat Botha in bevel en ter plaatse was, dan was die burgers vol moed en vertrou, hoe wanhopig hulle ook al voor die tyd mag gewees het. Met hom aan die roer van sake het hulle veilig gevoel. Byna elke burger het steeds gevra – somtyds by homself – waar

generaal Botha was, doodseker dat as hy in die nabyheid was, die Engelse nie sou deurbreek nie. Die groot geheim van sy sukses, aldus sy sekretaris, was dat hy hom in die eerste plek altyd burger gevoel het, 'n gewone burger wat met sy medeburgers meegeleef het, en dan eers generaal.¹⁰⁸

As Calviniste wat die hand van 'n Alles besturende God in alles gesien het en nie aan so iets as die toeval of geluk geglo het nie, was hulle tewens deurdronge van die feit dat die God van hemel en aarde wat die lotgevalle van volkere en nasies bepaal en op wie hulle hul vertrou gestel het, hulle uit die hand van enige oormag kon red en aan hulle die oorwinning sou skenk as hulle maar net hul plig doen en Hom met 'n opregte geloof daarvoor bid. Elke aand nadat dit donker geword het, is daar dan ook godsdienstig gehou, ook by die voorposte. Jhr. Sandberg vertel hiervan :

¹⁰⁷ Sandberg, t.a.p., p. 259.

¹⁰⁸ Vgl. Lodi Krause, *Anglo-Boer War* (Preller vers. 28e), pp. 88-89, en Sandberg, p. 257.

“Daar werden de mannen in groepjes vereenigd en ging de veldcornet, assistent-veldcornet of korporaal in den eenvoudigen dienst voor, die begon met een gebed, waarop eenige psalmverzen gezongen en soms een kort woord gesproken werd, om dan te eindigen met gebed. Eén man uit de groep werd echter steeds op de uitkijk geplaatst, omdat de vijand er nu eenmaal behagen in scheen te scheppen, die godsdienst oefening- en te verstoren, door ons, op het geluid afgaande, met artillerievuur te bekogelen. Zoodra de uitkijk dan het bekende flitzen zag, riep hij daar blits hij’ en spatten de mannen, dekking zoekend uiteen, soms midden in een plechtig oogenblik. En groot was dan bij ieder de innerlijke verontwaardiging over den laffen streek dien de vijand ons weer speelde. Nauwelijks is de rust wedergekeerd of daar klinkt door het stille donker weder een laatste lofzang, gevolg door het dankgebed. Dan gaat

ieder weer zwijgend en kalm naar zijn post voor den nacht terug.”¹⁰⁹

Ofskoon Warren deur sy getalm om na sy oortog by Trichardsdrif tot die aanval oor te gaan die Boere in die geleentheid gestel het om 2,000 man in die sektor ten weste van Spioenkop te plaas ten einde teen ’n Britse deurbraak aldaar te waak, het hy die Boere tog in groot onsekerheid gelaat oor waar die volgende Britse hou sou val.

Aanvanklik het die Boere leiers, in die eerste plek genl. S. W. Burger, baie ernstig gevrees, veral na die botsing op die 18de tussen die Britse troepe en die burgers van vke. Opperman en Mentz, dat Warren met sy hele mag om die Boere se regtervleuel op die Tabanyama sou gaan, oor Acton Homes sou trek en die Boere om Ladysmith in die rug sou aanval. Hy het derhalwe aan die Kommandant-generaal gesein dat dit noodsaaklik was om ’n goeie brandwag op die pad te plaas en ook die Vrystaatse wag by Vanreenenspas te versterk, en homself daarop

¹⁰⁹ Sandberg, p. 259.

voorberei om so 'n omvleuelings beweging te probeer afweer met die burgers waaroor hy beskik het.¹¹⁰ Hy het selfs daaraan gedink om met sy geringe mag 'n aanval op die vyandelike oormag te onderneem ten einde 'n omvleuelings beweging in die wiele te ry.¹¹¹ Pres. Kruger het die gedagte hartlik toegejuig om die vyand aan te val en by Potgietersdrif of Trichardtsdrif of waar ook al die geskikste was, terug te slaan. Hy was daarvan oortuig dat as die vyand by een van die punte, verkieslik Trichardtsdrif, teruggedryf word, hy ook elders sou skrik vat en terugtrek.¹¹² Toe berig hom op die 19de bereik dat die Engelse besig was om in die rigting van Venterspruit te trek, het hy dan ook nog eens by die Kommandant-generaal aan die hand gedoen om aanvallend op te tree en, in plaas van die Boere linie verder na regs te verleng om die

¹¹⁰ K.G. 339 (ii) p. 191.

¹¹¹ Leyds 715, Telegram no. 16 d.d. 18 Jan. 1900.

¹¹² Leyds 715, Telegram no. 27 d.d. 18 Jan. 1900.

vyand voor te wees, die voorpunt van die vyand van die res van hul leër af te sny en uit te wis.¹¹³

Toe die vyand egter nog dieselfde middag van Venterspruit af terugtrek, het dit vir die Boere duidelik geword dat die Engelse nie van plan was om verder weswaarts as tot by die oostelike wal van die spruit te gaan nie, en dat die Boere se regterflank dus nie in gevaar gestaan het om deur die Engelse omvleuel te word nie. Oor wat Buller se volgende stap sou wees, kon alleen maar gegis word. Daar was verskillende moontlikhede. Hy kon 'n frontaanval op die Tabanyama in die sin gehad het maar dit was ook geensins uitgeslote dat sy beweging na Trichardtsdrif net 'n taktiese set was wat ten doel gehad het om 'n groot aantal burgers uit die stellings by Brakfontein en Meuldrif weg te lok nie. Met die Boere se strydkragte in daardie stellings baie verswak, sou die vyandelike kontingent wat voor Potgietersdrif gelê het, maklik sy weg oor die Brakfonteinhoogtes na Ladysmith toe kon oopveg. Die vyandelike

¹¹³ *Ibid.*, Telegram no. 39 d.d. 19 Jan. 1900.

kontingent by Potgietersdrif was immers op die 18de en 19de net so bedrywig as op die 17de.

Die Boere stellings op die Brakfonteinheuwels tussen Spioenkop en Vaalkrans is op die 18de en 19de aanhoudend deur die Britse swaargeskut beskiet – nie alleen deur die twee swaar skeeps kanonne op Mt. Alice en die agt 12-ponder vloot kanonne op die hoogtes ten noorde daarvan nie maar ook deur die 6-tal houwitsers aan die oorkant van die Tugela, digby Potgietersdrif. Hulle het aan die burgers etlike ongevalle berokken. So bv. is op die 18de 2 van die Vrystaatse burgers deur bomme gedood en 'n 8-tal gewond, terwyl op die 19de 'n Transvaalse burger, Hubert Brehmer van die Staatsdrukkery in Pretoria, deur 'n bom aan die hand verwond is.¹¹⁴

Terwyl die Engelse die Boere stellings op die 18de vanuit 'n lugballon verken het wat van Swartkop af opgestyg het, het ook die Engelse

¹¹⁴ *Ibid.*, Telegramme nos. 8a en 43 d.d. 19 Jan. 1900, en 6 en 16 d.d. 18 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 377; *Timer History*, III, p. 241.

voetvolk vorentoe opgeruk en die Boere stellings op lang afstand met Lee-Metfords bestook, klaarblyklik om vas te stel of daar Boere was en hoe sterk hulle was. Die Boere op die Brakfonteinhoogtes het die vuur egter nie beantwoord nie. Hulle het verwag dat die infanterie spoedig tot die aanval sou oorgaan en wou hul patrone nie ontydig vermors nie. Ook by Meuldrif en Skietdrif het die vyandelike infanterie onder dekking van 'n swaar vuur uit hul veldbattery tot digby die Boere stellings deurgedruk en 'n hewige vuur met hul Lee-Metfords op die vyand onderhou.¹¹⁵ Selfs by Colenso het Barton met 'n taamlike sterk mag perderuiters, voetgangers en artillerie teen die Boere stellings uitgetrek asof vasberade om daar deur te breek. Toe die verkenners wat hy vooruit gestuur het, hulle egter by Robinsonsdrif in die Boere vasloop wat na 'n kort skermutseling 6 man van die South African Light Horse gevange geneem het, het hy dit die verstandigste geag om

¹¹⁵ Sien Leyds 715, Telegramme nos. 16 en 23 d.d. 18 Jan., 2 d.d. 19 Jan. en 31 d.d. 26 Jan. 1900.

geen aanval op die Boere te waag nie maar liewers terug te trek.¹¹⁶

Die gelyktydige opmars van die Britse troepe op verskillende punte aan die Tugelalinie (Trichardtsdrif, Potgietersdrif, Meuldrif en Colenso) het die Boere enigsins verwar. Dit het hulle onder die indruk gebring dat die Engelse 'n frontaanval op die Boere stellings by al die deurgange aan die Tugela beplan het. Hulle het minstens 'n aanval op hul stellings by Trichardtsdrif, Potgietersdrif en Colenso verwag, en miskien ook by Meuldrif. Daar was trouens verskillende berigte wat daarop gedui het. So bv. is daar op die liggaam van een van kol. Baden-Powell se Bantoe spioene wat by Mafeking gesneuwel het, 'n kodetelegram gevind waarin gemeld is dat Buller voornemens was om die Boere stellings aan die Tugela op drie punte aan te val, terwyl pres. Kruger ook vanuit Lourenço Marques berig ontvang het dat die Engelse op drie punte tegelyk aan die Tugela sou aanval.

¹¹⁶ *Ibid.*, Telegram no. 6 d.d. 19 Jan. 1900; Cd. 968, pp. 39-41; en *Times History*, III, pp. 242-243.

Die President het dit verstandig geag om kmdt.-genl. Piet Joubert op 18 Jan. 1900 van die berigte te verwittig. Daarby het hy hom gewaarsku om 'n aansienlike mag te konsentreer op elkeen van die drie punte wat vermoedelik aangeval sou word, en die burgers elders aan die Tugela aan te sê om hulle steeds gereed te hou om op die bedreigde punte hulp te verleen.¹¹⁷

Onder die omstandighede kon genl. Botha dit dus nie waag om die Boere linie op die Brakfonteinheuwels of teenoor Meuldrif en Skietdrif of selfs by Colenso nog verder te verswak ten einde 'n sterk burgermag teenoor Trichardtsdrif op te bou om aan Warren se oormag aldaar die hoof te bied nie. Al wat hy kon doen, was om met die geringe strydmag waaroor hy teenoor Trichardtsdrif beskik het, die stellings op die Tabanyama op so 'n wyse te beset dat die vyand nie daar sou kon deurbreek nie. Die wyse waarop hy dit gedoen het, toon watter uitgeslape taktikus hy was.

¹¹⁷ Sien Leyds 715, Telegram no. 26 d.d. 18 Jan. 1900.

Vanaf die Britse waarnemings punte in die Tugela vallei was slegs die voorste kruine van Tabanyama, d.w.s. van Piquet Hill tot Bastion Hill, sigbaar. Die agterste deel van die kruin wat hoër as die voorste deel was, het egter 600 tot 2,000 treë verder teruggelê en van Groenkop oor Langkoppie tot by Platkop geloop. Langs hierdie agterste deel van die kruin wat vir die Engelse onsigbaar was, het Botha sy burgers stelling laat neem. Die troepe sou die suidelike helling van die Tabanyama dus ongehinderd kan beklim. Sodra hulle egter op die bergrug uitkom, sou hulle vir 'n afstand van 600 tot 2,000 treë onder die geweervuur van die burgers op die hoër kruin agtertoe lê, wat oor 'n pragtige oop skootsveld dood en verderf onder hulle sou kon saai. Agter sy linie het genl. Botha self die posisie van sy kanonne – wat bestaan het uit twee Creusot snelvuurders van 75 mm, 'n 75 mm-Krupp en 'n Pom-pom – bepaal en wel so dat die kanon skanse van die voorste kruine af onsigbaar was. ¹¹⁸

¹¹⁸ Vgl. C. J. Barnard, p. 90.

Die Engelse het sedert hul verskyning by Trichardtsdrif Boere op die voorste kruin van die Tabanyama gewaar, ywerig besig om loopgrawe en ander verskansings te maak. Die burgers wat hulle gesien het, het egter slegs bestaan uit die klompie manne van vk. Opperman en kmtd. Pistorius, en die vroegste versterkings wat van Ladysmith en Colenso af op die Tabanyama aangekom het. Van die verskansings wat die Boere op die agterste kruin – die eintlike linie van die burgers nadat Botha die Tabanyama beset het – gemaak het, het hulle niks ontdek voordat hulle op 20 Jan. 1900 met die futiele aanval op die hoogtes begin het met die doel om dit van die vyand te suiwer en daarmee die vyandelike regterflank met geweld uit hul pad te stoot nie.

11. KONKLUSIE

Uit wat hierbo gesê is, is dit duidelik dat die Engelse tot so laat as 18 Jan. 1900 en selfs 19 Jan. 1900 maklik om die Boere se regtervleuel kon getrek en Ladysmith gaan ontset het. Buller se hele krygsplan – wat werklik 'n goeie

krygsplan was – was dan ook daarop bereken. Met sy beweging na Potgietersdrif en Meuldrif het hy die Boere so verwar dat hulle feitlik al hul beskikbare strydkragte aan die Bo-Tugela voor die driewe saamgetrek het wat teenoor die Brakfonteinheuwels geleë was, en niks gedoen het ter beskerming van die Tabanyama teenoor Trichardtsdrif nie. Die pad het dus vir Warren oopgelê om die Tabanyama te beset en om of oor die Tabanyama na Ladysmith toe deur te trek.

Ongelukkig vir die Engelse het dit Warren egter aan die nodige deurdrywingskrag ontbreek om te doen wat Buller van hom verlang het. In plaas van vinnig om die Boere se regterflank te gaan met watter pad hy ook al verkies het, het hy nadat hy die Tugela oorgesteek het 'n operasie waarmee onnodig baie tyd vermors is – voor die onbesette Tabanyama gaan lê en huiwer. Daardeur het hy aan die Boere drie dae tyd gegun om die bergagtige terrein teenoor Trichardtsdrif wat hy met sy sterk troepemag kon en moes beset het; self stewig te beset. Ten gevolge daarvan is Buller se uitstekende plan om

om die swak regterflank van die Boere te kom, die vyand in die rug aan te val en Ladysmith te gaan verlos, in die wiele gery. Die feit dat Ladysmith nie kort na 17 Jan. 1900 ontset is nie moet dus in die eerste plek op die rekening van Warren geplaas word. Hy het die uitstekende geleentheid wat Buller vir hom geskep het om genl. White te gaan ontset en tewens die weerstand van die Boere aan die Tugela uit te wis, deur sy vingers laat glip. In plaas van onmiddellik op die swak Boere regterflank toe te tas en die vyand te omvleuel, het hy verkies om sy leer in 'n reeks swaar gevegte te dompel wat slegs swaar verliese aan die Engelse berokken het sonder dat enige positiewe resultaat bereik is.

Buller was egter mede skuldig aan hierdie mislukking. Hy moes Warren van die bevel onthef het onmiddellik nadat hy bemerk het dat dié onwillig of onbevoeg was om sy krygsplan uit te voer en self met die sterk leer afdeling by Trichardtsdrif na Ladysmith toe deurgedruk het. As hy dit gedoen het, sou hy sy reputasie as krygsman herstel het voordat lord Roberts tot die

offensief oorgegaan het en homself baie
onaangenaamheid gespaar het.

HOOFSTUK 5

DIE AANVAL OP TABANYAMA

1. WARREN SE AANVALSPLAN

Die aand van 19 Jan. 1900 het Warren aan genl. Clery opdrag gegee om die Tabanyama aan te val en die Boere deur middel van 'n reeks omvleuelings bewegings daaruit te verdryf.¹ Waarom hy dit nie self onderneem het nie, is nie duidelik nie. Hy was immers tog self die bevelvoerder van die troepemag wat by Trichardtsdrif oor die Tugela gegaan het en spesiaal met die taak belas was om die regterflank van die Boere te omvleuel. Ook is die skriftelike bevel wat hy in die verband aan Clery gegee het, ingewikkeld en vaag. Dit het as volg gelui:

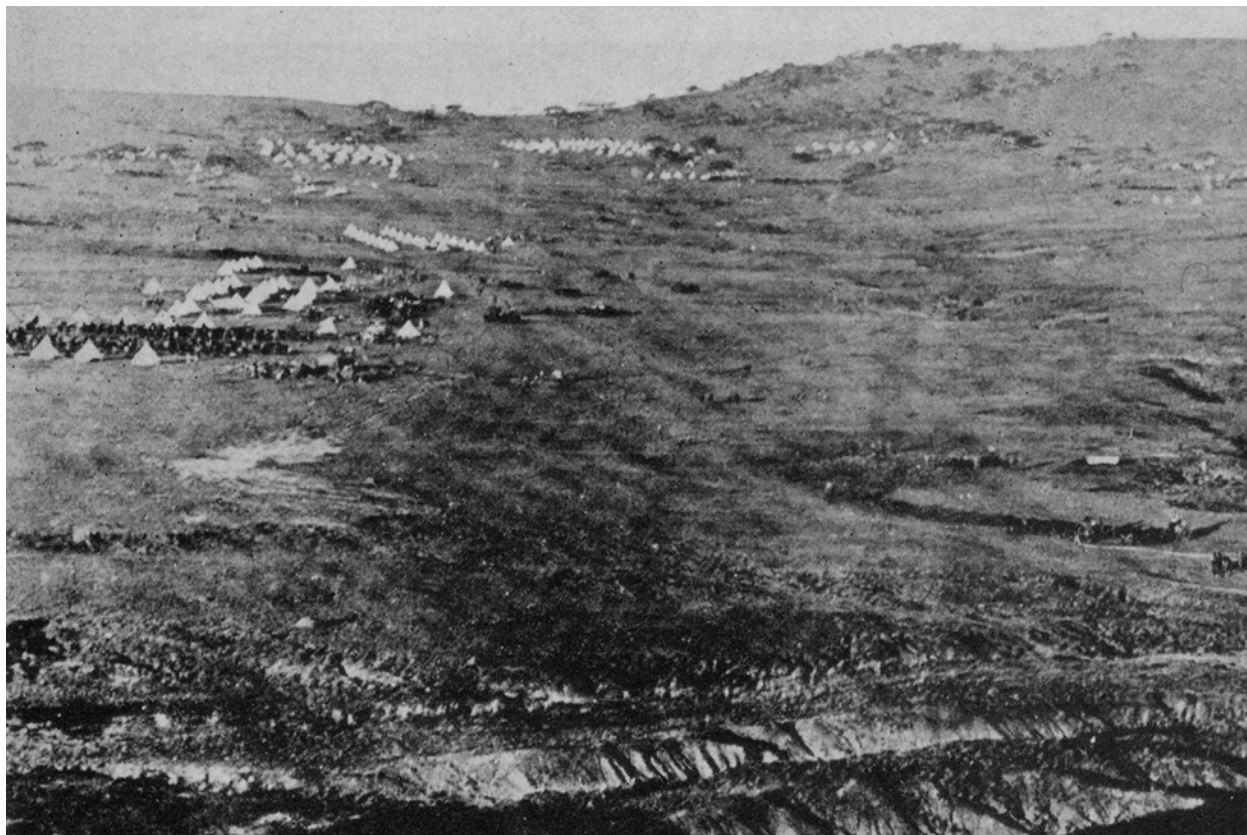
“General Officer Commanding 2nd Division,

I shall be glad if you will arrange to clear the Boers out of the ground above that at present occupied by the 11th Brigade, by a series of outflanking movements. In the early morning

¹ Sien Warren se verslag d.d. 29 Jan. 1900 in Cd. 968, pp. 15-17, par. 7.

an advance should be made as far as the Hussars reconnoitered today, and a shelter-trench there made across the slope of the hill. A portion of the slopes of the adjoining hill to the west can then be occupied, the Artillery assisting, if necessary, in clearing the western side and upper slopes. When this is done I think that a battery can be placed on the slopes of the western hill in such a position that it could shell the scances of the Boers on Spion Kop and the upper portion of the eastern hill. When this is done a further advance can be made on the eastern hill, and artillery can be brought to bear upon the upper slopes of the western hill. It appears to me that this might be done with comparatively little loss of life, as the Boers can in each turn be outflanked. The following Cavalry are at your disposal – two squadrons Royal Dragoons and 5th Divisional Squadron.”²

² Sien Cd. 968, p. 22.

Spearmanskamp, Bo-Tugela, Jan.-Feb. 1900

Kort saamgevat, so verseker die opstellers van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* ons, het hierdie instruksies voorskrifte bevat van hoe te werk gegaan moes word om die vyand van die bergpunte af te verdryf wat die suidelike kruin van die Tabanyama tussen Bastion Hill aan die westekant en Drieboomkop aan die oostekant gevorm het, met die doel om artillerie stellings uit te soek sodat die Boere op Groenkop en Spioenkop met swaargeskut beskiet kon word.³

Vir Warren, aldus die *German Official Account of the War in South Africa*, moes dit van die staanspoor af duidelik gewees het dat die aanval wat hy wou doen, op 'n swaar geveg in die front van die Boere posisie sou uitloop. Hoe die omvleuelings bewegings wat hy aan Clery voorgeskryf het, tydens die frontaanval op die Boere stellings deurgevoer moes word, is nie

³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 366.

duidelik nie.⁴ Immers die Boere se stellings het teen 20 Jan. 1900 in 'n aaneengeslote linie vanaf Platkop in die weste tot by Spioenkop in die ooste op die kruin van die Tabanyama uitgestrek. Die Engelse kon hulle van Trichardtsdrif af nou op slegs een manier omvleuel, nl. deur die pad te volg wat wes van Venterspruit na Acton Homes gegaan het, soos trouens ook deur die graaf van Dundonald aangedui is. 'n Aanval op die Tabanyama vanuit die suide sou 'n frontaanval op die Boere posisie wees. Warren het egter nie geweet waar die Boere linie was nie, ten spyte van die feit dat die Hussars die terrein voor die Tabanyamakruin op die 19de tot so ver as Drieboomkop verken het. Skynbaar het hy vermoed dat dit voor aan die rand van die bergpunte gelê het wat in die kruin van die Tabanyama doodloop.

Van die aard van die kruin van die Tabanyama het hy en sy generaals ook niks geweet nie. Goeie kaarte het hulle nie gehad nie en hul

⁴ Vgl. Du Cane, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 111.

enigste bron van inligting, nl. Bantoes en boere uit die omgewing, het maar baie swak beskrywings van die terrein aan hulle gegee.⁵ Van waar hulle hulle bevind het, kon Warren en sy generaals net die suidelike kruin van die Tabanyama sien, d.w.s. die kruine van die bergpunte wat in die Tabanyama vasgeloop het en wat eintlik die voorkant van die Tabanyama gevorm het. Hulle het nie geweet dat die troepe van die sigbare suidelike kruin af nog oor 'n oop opdraande terrein van 600 tot 1,500 treë breed sou moes storm om op die agterste of hoogste deel van die kruin waar die Boere stellings was, te kom nie. Hulle het die Boere voor op die kruine en teen die boonste hellings van die verskillende bergpunte verwag. Warren se doel was dan ook klaarblyklik om deur flankaanvalle op die bergpunte die kruine van die bergpunte veral met sy artillerie van die vyand te suiwer en self besit daarvan te neem. Daar kan in elk geval aangeneem word dat Warren sy instruksies

⁵ Vgl. Pemberton, *Battles of the Boer War*, p. 166.

Genl.-maj. C. F. Clery

persoonlik aan Clery verduidelik het en dat laasgenoemde dus volledig op hoogte was van hoe Warren verlang het dat hy moes optree.

2. AANVANG VAN DIE GEVEG

Om 3 vm. op 20 Jan. 1900 het genl. Clery die opmars begin. Hy het oor die twee infanterie brigades van genls. Woodgate en Hart beskik wat elkeen uit vier bataljons bestaan het, asook oor 6 veldbatterye (nl. die 7de, 19de, 28ste, 63ste, 73ste en 78ste batterye *Royal Field Artillery*) en 3 eskadrons kavallerie. Die derde infanteriebrigade wat aan Warren toebedeel was, nl. die van genl. Hildyard, het by die kamp aan die oewer van Venterspruit agtergebly om dit te beskerm.⁶

Een van die infanteriste wat aan die opmars deelgeneem het, vertel dat hy kort voor 3 vm. deur sy vaandel sersant wakker gemaak is wat hom toegefluister het dat die troepe besig was om aan te tree. In 'n kits het hy hom by sy

⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 366.

Genl.-maj. A. FitzRoy Hart

kompanie gevoeg en opgewonde na die kaptein se bevel geluister. Die instruksies wat hy uitgereik het, was uiters eenvoudig. Al wat hulle moes doen, so het hy aan die manskappe verduidelik, was om in 'n linie oop te spreid met 'n ruimte van 5 tree tussen die manskappe en dan te gaan lê en wag op die bevel om op te ruk. Daarna was dit slegs 'n kwessie van vorentoe deurdruk, verband hou met die res van die linie en af en toe sarsies afvuur op die heuwel voor hulle wat hulle moes inneem. Dit was egter streng verbode om tot stilstand te kom as iemand gewond sou word ten einde hulp aan hom te verleen want daar was genoeg baardraers om na die gewondes om te sien.⁷

Clery se eerste doelwit was die verowering van Drieboomkop, geleë onmiddellik wes van die pad wat oor Fairview en Rosalie (d.i. oor die Wapadnek) gegaan het. Daarheen het hy die bataljons van Woodgate se brigade nou laat opruk: die South Lancashires en Royal

Lancasters na die oostelike punt van die kop en die Lancashire Fusiliers en York and Lancaster regiment na die lang bergpunt wat onmiddellik wes van Drieboomkop gelê het. Hart se brigade moes ondertussen as 'n reserwe by die kamp lê en wag.⁸ Terwyl Woodgate se brigade besig was om aan weerskante van Drieboomkop stelling te neem om die afdelings burgers in die flanke by te kom wat volgens Clery se verwagting op die kop was, het om 5 vm., 'n kwartier voor sonop, vier van die ses batterye veldkanonne Drieboomkop genader om dit skoon te skiet. Die ander 12 veldstukke het voorlopig in die kamp as 'n reserwe agtergebly en het eers om 10 vm. gevolg, toe dit duidelik was dat daar geen gevaar was nie.⁹

⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 366.

⁹ Sien Clery se verslag in Cd. 968, p. 18; *Times History*, III, pp. 230-231; Nierstrasz, II band 3, p. 728. Uit die beskrywing van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 366) kry mens die indruk dat al ses veldbatterye tegelyk na Drieboomkop opgeruk het. Dit word egter deur Clery weerspreek.

⁷ Vgl. getuienis van luit. Charleton, aangehaal by Julian Symons, p. 203.

Die verwagte geveg by Drieboomkop en teen die hellings van die lang bergpunt ten weste daarvan het egter nie plaasgevind nie. Die Boere het nie een van die voorste bergpunte van die Tabanyama beset gehad nie, en brandwagte wat daarop geplaas was, is betyds teruggetrek.¹⁰ Om 6 vm. was die troepe dus op Drieboomkop asook op die koppie wat 'n halfmyl ten ooste daarvan geleë was, en op die suidelike deel van die lang bergpunt wat wes van Drieboomkop gelê het. Daar het hulle begin met die uithaal van die loopgrawe wat volgens Warren se instruksies “across the slope of the hill” gemaak moes word.¹¹

Dit was harde werk. Die soldate het maar min ondervinding van die uithaal van loopgrawe gehad, en die wat hulle wel gehad het, het hulle op plekke soos die duine by Dover opgedoen

¹⁰ Volgens Nierstrasz (II band 3, p. 727) het die Boere Drieboomkop gedurende die nag ontruim. Dit is egter twyfelagtig of die kop deur enigiets meer as brandwagte beset was.

¹¹ Cd. 968, p. 22.

waar die grond sag was. Dit was beslis nie die oefening wat hulle vir die maak van loopgrawe op die klipharde, rotsagtige bodem van die Suid-Afrikaanse berge en koppies nodig gehad het nie, met die gevolg dat hulle gou uitgeput geraak het. Bowendien was die gereedskap waaroor hulle beskik het, die “Wallace spade”, nutteloos vir die taak wat hulle opgelê is. Dit het meer na 'n speelding as na 'n graaf gelyk en was so ondoeltreffend dat baie van die soldate die ding weggesmyt het. Die loopgrawe wat hulle daarmee op die berg gemaak het, was dan ook so vlak dat dit geen behoorlike beskutting aan die troepe gebied het nie en nie vergelyk kon word met die loopgrawe wat die Boere met koevoete en grawe uitgehaal het nie.¹²

Met Drieboomkop bemeester, was Clery in besit van 'n stelling waarop hy kanonne kon plaas om die aanval van die infanterie te ondersteun. Vervolgens het hy stappe gedoen om sy ses batterye veldgeskut – waarvan die laaste twee kort na 10 vm. aan die voet van Drieboomkop

¹² Sien Julian Symons, pp. 203-204.

gestaan het – op die kop in posisie te plaas. Die helling van die kop was egter so steil en rotsagtig dat die kanonne nie met kanonperde na die kruin toe getrek kon word nie. Die soldate moes elke kanon met die hand daarheen vervoer en die kanonwaens aan die voet van die kop agterlaat. Ook was die kruin wat in drie terrasse verdeel was, so nou dat daar nie meer as drie batterye (nl. die 7de, 63ste en 73ste batterye) op die kop geplaas kon word nie, een battery van ses kanonne op elke terras. Die ander drie batterye (t.w. die 19de, 28ste en 78ste) moes in 'n mielie-land ten ooste van Drieboomkop opgestel word. Die was egter so geleë dat die 18 kanonne van die drie batterye slegs op 'n gedeelte van Groenkop en op Spioenkop gerig kon word.¹³

Terwyl die swaargeskut in posisie geplaas is, het Warren en Clery na Drieboomkop toe gekom en vir die eerste maal 'n idee van die ligging en vorm van die Boere linie gekry. Op die tydstip het dit vir hulle duidelik geword dat die

¹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 366.

vyandelike linie nie op die voorste kruin aan die kant van die bergpunte langs geloop het soos hulle gemeen het nie maar 1,000 of 2,000 treë agtertoe in 'n groot halfsirkel op die plat kruin van die Tabanyama gelê het. Die troepe sou dus nadat hulle op die voorste kruin uitgekom het, oor 'n breë, gelyk vlakke wat geen natuurlike beskutting aan hulle gebied het nie, moes storm om by die Boere linie te kom. Sover hulle kon uitmaak, het die westelike flank van die Boere linie teen die suidelike helling van die Tabanyama doodgeloop, ongeveer halfpad tussen Bastion Hill en die lang bergpunt wat ten weste van Drieboomkop deur die Lancashire Fusiliers en die York and Lancaster regiment die oggend beklim is.”¹⁴

Hulle het egter blykbaar gereken dat hulle die burgers in die linie se moreel sodanig met kanonvuur sou kon afkraak dat die vyand voor 'n frontaanval van die infanterie sou beswyk. Clery het derhalwe besluit om die Boere na 'n heftige bombardement deur sy infanterie te laat bestorm

¹⁴ Sien *Times History*, III, p. 230.

wat op die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop en die bergpunt ten weste daarvan was. Aan hierdie infanterie aanval sou Woodgate se twee bataljons agter en oos van Drieboomkop, nl. die South Lancashires en Royal Lancasters, nie deelneem nie. Hulle moes die Britse regter vleuel en die veldbatterye bewaak. Alleen Woodgate se twee bataljons teen die boonste hange van die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop, nl. die Lancashire Fusiliers en York and Lancaster regiment, sou saam met Hart se brigade met die verowering van die Tabanyama belas word. Hulle moes volgens Warren se bevel die kruin met 'n bajonetstormloop verower en die vuurgeveg uitsluitend aan die artillerie oorlaat.¹⁵

Die Boere het betyds maatreëls getref om aan 'n Britse aanval vanuit die suide en veral die suidooste die hoof te bied. Toe genls. Botha en Burger bemerk dat die Engelse besig was om die suidoostelike helling van die Tabanyama te

bestyg, het hulle haastig versterkings aangevra uit die Boere stellings wat verder na die ooste toe geleë was, en 'n aantal Ermelo burgers uit die stelling van genl. Tobias Smuts gekry.¹⁶ Hierdie burgers het in die middel van die kruin stelling geneem, waar die Boere voorposte in 'n boogvormige linie voor die eintlike Boere linie op die agterste of hoogste deel van die Tabanyamakruin geposteer was. Hulle was dus so geplaas dat hulle die Engelse nie alleen in die front nie maar ook in die linkerflank op effektiewe wyse sou kon beskiet sodra laasgenoemde op die kruine van die bergpunte ten weste van Drieboomkop sou verskyn.¹⁷ Daarby sou hulle die Boere se eintlike weerstands linie op die agterste kruin beskut.

Nadat hul eerste vier batterye tussen 7 en 8 vm. in posisie geplaas was, het die Engelse met hul veldkanonne vuur op die Boere linie geopen en dit vir 'n volle vier uur lank gebombardeer.

¹⁵ Cd. 968, Clery se verslag; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 366; Du Cane, p. 115.

¹⁶ Vgl. K.G. 339 (iii) p. 178 en K.G. 339 (iv) p. 58, asook Leyds 715, Telegram no. 36 d.d. 20 Jan. 1900.

¹⁷ *Times History*, III, pp. 228-229, en Du Cane, p. 119.

Aanvanklik het dit gelyk of Clery in sy doel sou slaag om die burgers met artillerievuur te demoraliseer. Die lawaai van die barstende bomme, die groot stofwolke wat hulle opgeskop het en die kartetskoeëls en bomsplinters wat orals rondgevlieg het, het so op die senuwees van etlike van die burgers gewerk dat hulle uit die gevegslinie padgegee het. Diegene wat gevlug het, het egter maar 'n skrale minderheid gevorm. Die oorgrote meerderheid van die burgers in die frontlinie het op hul poste bly wag, die Mauser in die hand, gereed om hul plig te doen as die Britse stormtroepe hul verskyning op die bergpunte voor hulle sou maak.¹⁸

Die Boere het besef dat hulle met die paar kanonne waaroor hulle beskik het, niks teen die oormag Britse artillerie kon vermag nie en het die vuur dus nie eers probeer beantwoord nie.¹⁹ Hul kanonne was baie goed agter die ware kruin van die Tabanyama versteek. Hulle was so opgestel dat slegs die punte van die kanonlope

bo-oor die kruin geloer het. Vir die meeste van hul kanonne het hulle twee skanse, sowat 20 tree uitmekaar geleë, gebou. Dit het hulle in staat gestel om kanonne waarop die vyand gevuur het, gedurig van skans te laat verwissel. Daardeur is die vyand verwar oor waar die juiste standplaas van die Boere se kanonne was.²⁰ Ook het die burgers die swaar Britse bombardement nie met hul Mausers probeer beantwoord nie. Net soos die Boere artilleriste het hulle besef dat die kanonvuur maar net die voorloper was van 'n aanval deur die voetvolk en dat dit wenslik was om hul ammunisie te spaar totdat die voetvolk onder skoot sou kom.

Die kanonnade het nie die uitwerking gehad wat Warren en Clery verwag het nie. In die eerste plek was die Engelse nie seker waar presies die vyandelike linie geleë was nie. Die burgers het hul loopgrawe nl. baie goed met gras, klippe en wat dies meer sy gecamoufleer, en daarby ook op verskillende plekke slote gegrawe wat nie beset was nie, spesiaal met die oogmerk om die

¹⁸ Vgl. Atkins, p. 226; en Du Cane, p. 119.

¹⁹ Leyds 715, Telegram no. 36 d.d. 20 Jan. 1900.

²⁰ Du Cane, pp. 115-116.

vyand te mislei. Baie van die burgers het ook glad nie in loopgrawe gelê nie maar agter groot klippe.²¹ Van die kruin van Drieboomkop af kon ook net die suidelike kruin van die Tabanyama en 'n stukkie van die kruin van Langkoppie gesien word en uit die mielieland heeltemal niks.²² Die Britse kanonniers moes hul kanonne dus in hoofsaak rig volgens aanwysings van die infanterie van genl. Woodgate wat aan die aanval sou deelneem. Hulle het op die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop gelê van waar hulle 'n heelwat duideliker blik op die kruin teenoor hulle gehad het as die artilleriste; dog ook dié troepe was onseker oor waar die vyandelike linie langs geloop het. Hulle het die kanonne dus maar laat vuur op elke punt waar nuut uitgegraafde grond of opvallende hope klippe die bestaan van vyandelike loopgrawe en skanse aangedui of laat vermoed het. Waar daar nie hope grond of klippe

²¹ Vgl. Ibid., pp. 115-116; ook Wilhelm Mangold, *Heidelberg Dorp Kommando im Süd-Afrikanischen Kriege, 1899-1902* (manuskrip), pp. 143-144.

²² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 143-144.

te sien was nie is die bomme geplant op punte waar die Engelse gemeen het dat daar Boere aanwesig kon wees.

Ofskoon die artilleriesvuur onder die omstandighede nie sleg gerig was met die kanonne op 2,600 treë ingestel nie en die Boere die bombardement 'n beproewing geag het, het die Engelse nie in hul doel geslaag om die vyand te demoraliseer nie. Die hele kanonnade was dus volgens die Duitse militêre attaches niks anders as 'n vermorsing van ammunisie nie.²³ Volgens die betrokke attaches sou Warren se kans op sukses veel beter gewees het as hy die bombardement en sy infanterieaanval gelyktydig laat plaasvind het,²⁴ en dit klink logies. Immers met die langdurige bombardement voor die infanterieaanval het hy die Boere slegs op hul hoede gestel om hulle vir 'n stormloop deur die infanterie gereed te hou en het hy hulle ook aan

²³ Du Cane, p. 116; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 367. Vgl. ook Leyds 715, Telegram no. 36 d.d. 20 Jan. 1900.

²⁴ Vgl. Du Cane, p. 116.

die kanonvuur gewoonde gemaak. Daardeur het die kanonvuur baie van die effek wat dit aanvanklik gehad het, verloor. Hoe langer die artillerie voorbereiding geduur het hoe meer het die Boere begryp dat kanonvuur maar 'n geringe persentasie ongevalle veroorsaak het en dat hulle op hul veiligste was as hulle doodstil in hul stellings bly lê.

3. DIE BRITSE INFANTERIEAANVAL

Solank as die bombardement aan die gang was, het Hart met drie bataljons van sy brigade die hange van die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop beklim en agter Woodgate se troepe halt gemaak, gereed om aan Woodgate die nodige ondersteuning te verleen om die Tabanyamakruin te verower. Die vierde bataljon van sy brigade, nl. die Connaught Rangers, het hy na die suidekant van Drieboomkop gestuur om die Britse kanonne en troepe aan daardie kant teen aanvalle van die Boere op en ten ooste van Spioenkop te beskerm. Hy was baie besorgd oor die veiligheid van die Britse regterflank. Daarom het hy ten slotte ook nog drie kompanies van die

Royal Inniskilling Fusiliers daarheen gestuur om beskerming aan die drie batterye veldgeskut op sy verste regterflank ten ooste van Drieboomkop te verleen. Van die hele Britse mag van altesaam 12 bataljons infanterie voor Trichardtsdrif het dus op die ou end net 42 bataljons 'n aandeel aan die aanval op Tabanyama gehad, nl. Woodgate se twee reeds vermelde bataljons wat die lang bergpunt die oggend vroeg beklim het (die Lancashire Fusiliers en die York and Lancaster regiment) en 2½ van Hart se brigade wat agter hulle stelling geneem het, nl. die 2nd Royal Dublin Fusiliers, die 1st Border regiment en 5 kompanies van die 1st Royal Inniskilling Fusiliers – 'n totaal van hoogstens 5,500 man. Die res het wagdiens verrig: 4 bataljons van Hildyard se brigade by die Britse kamp aan Venterspruit en 32 bataljons van Hildyard en Hart se brigades op die regtervleuel van die mag

wat die Boere stellings op Tabanyama moes bestorm.²⁵

Dit was ook maar goed dat die Engelse die aanval nie met 'n groter mag onderneem het nie. Die verskillende bergpunte wat die suidelike helling van die Tabanyama gevorm het en wat deur diep klowe van mekaar geskei was waarin sytakke van Venterspruit van die kruin van Tabanyama af na benede gevloei het, se kruine was smal. Hoe verder mens teen die bergpunte uitgebeur het hoe nouer het hulle geword en bo waar hulle met die suidelike kruin van die Tabanyama saamgesmelt het, was hulle so smal dat daar op elkeen van die bergpunte skaars ruimte was vir 'n kompanie soldate om 'n vuurlinie te vorm. Dat hierdie eienaardige formasie van die berg waarvan nòg Warren, nòg Clery, nòg Hart iets geweet het moeilikhede aan hulle kon verskaf, het niemand van die Britse bevelvoerders vermoed nie. Ook het hulle nie

geweet dat as die troepe daarin sou slaag om die voorste boogvormige linie van die Boere op die kruin te verower, hulle nog oor 'n pragtige oop skootsveld vir die Boere sou moes storm voordat hulle die eintlike verdedigingslinie van die vyand op die agterste of hoogste deel van die kruin sou kon bykom nie. Vir genl. Hart het dit gelyk of die heuwel voor hom uit 'n reeks banke bestaan het wat die een agter die ander gelê het, en sy voorneme was om die vyand van die een bank na die ander terug te stoot totdat die hele vyandelike posisie verower was. Hy het nie rekening gehou met die bedrieglike voorkoms van die Suid-Afrikaanse berge op 'n afstand nie. In die verband skryf J. B. Atkins, korrespondent van die *Manchester Guardian*, dat die Suid-Afrikaanse berge soos die see is. Van ver af lyk hulle gelyk maar as mens by hulle kom, tref jy klowe en kruine aan wat jy nooit verwag het nie.

“Nothing on the face of South African nature is what it seems. You see the British trenches up there, seeming to lie immediately under the Boer trenches, but if you go up you will find that they

²⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 367; Du Cane, p. 118; *Times History*, III, pp. 229-230.

are on different hills, and a deep valley lies between. You see troops march on to a sheer plain; and when they have disappeared suddenly in their march you learn for the first time that the plain is no plain but is full of dips and rises, dongas and unremarked kopjes.”²⁶

Na vier uur se intensiewe artillerie voorbereiding het Clery sy infanterie teen 11 vm. vorentoe gestuur om die Boere wat teen die tyd deeglik deur die baie barstende bomme gedemoraliseer moes wees, uit hul stellings te verjaag. Voor was Woodgate se twee bataljons, die 2nd Lancashire Fusiliers regs en die 1st York and Lancaster links, elk met twee kompanies in die front, en agter hulle het Hart se bataljons gevolg: die 1st Borderers en 2nd Dublin Fusiliers as ondersteuning en die 1st Inniskilling Fusiliers as reserwe. Laasgenoemde was meer na die linkerkant toe oopgesprei om die linkerflank van die oprukkende kolonne te beskut. Skouer aan skouer het die manne teen die lang bergpunt uitgebeur wat wes van Drieboomkop gelê het,

²⁶ J. B. Atkins, *The Relief of Ladysmith*, pp. 224-225.

besiel met slegs een doel, nl. om bo-op die Tabanyamakruin te kom en dit van die vyand te suiwer wat hulle swygend ingewag het. Doodstil het die Boere lê en wag totdat die troepe op 'n afstand van 1,500 tot 1,600 meter voor hulle op die kruin van die bergpunt sigbaar geword het. Toe het daar 'n swaar salvo van agter die Boere verskansings uit losgebreek wat die troepe dadelik verplig het om plat te val en die Boere stellings in kort stormlope en kruipend te nader.²⁷

Van die kruin van Drieboomkop af het Warren en Clery en hul stafoffisiere asook 'n groep ambulans manne die stormloop angsvallig dopgehou. Aanvanklik het die troepe begeesterd en vasberade vorentoe gestorm, klaarblyklik besiel met die ideaal om te vergoed vir die debakel van 15 Des. 1899 by Colenso, maar nadat die Boere begin vuur het, was dit duidelik dat dinge besig was om verkeerd te loop. Die

²⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 367-368; Nierstrasz, II band 3, p. 727; *Times History*, III, p. 231.

soldate het agter die baie klippe en in die slote platgeval wat orals op die heuwel te vinde was, en skuiling gesoek. Groepies het nog in kort stormlopies vorentoe probeer beur maar hul getalle het vinnig afgeneem. Die res het skuiling in die slote en agter die klippe op die bergpunt gesoek, party omdat hulle werklik skuiling nodig gehad het teen die aanhoudende Mauservuur wat steeds gevaarliker geword het namate die troepe die vyandelike stelling genader het, ander omdat hulle moeg geword het van die gejaag teen die steil helling uit en eers asem moes skep, en nog ander omdat hulle bang geword het, en spoedig het die verskillende eenhede deurmekaar begin te raak. Aanvanklik het die troepe min en net vir kort rukkies tot stilstand gekom, maar namate hulle nader aan die Boere stellings en onder 'n steeds suiwerder geweervuur beland het, het die neiging steeds groter geword om al hoe langer stil te bly lê en al hoe meer dikwels tot stilstand te kom.²⁸ Die Boere het goed geskiet. Hulle het

²⁸ Vgl. getuienis van luit. Charleton, aangehaal by Julian Symons, pp. 204-205.

die afstande geken of baie suiwer geskat en waar die troepe hulle vertoon het, het daar onmiddellik baie geweer koeëls tussen, om en op hulle geval en hul tol aan dooies en gewondes geëis. Die Lancashire Fusiliers vertel dat daar op een punt waar 'n wit bos blomme gestaan het 7 man na mekaar geval het wat daar verby gestorm het.²⁹ Klaarblyklik het die Boere die afstand na die bos blomme toe goed geken.

Tevergeefs het die Engelse artilleriste op Drieboomkop die Mausers probeer stilmaak. Hoe fel hulle die Tabanyama ook al gebombardeer het, op die bestendige en suiwer geweervuur van die burgers het dit geen uitwerking gehad nie. Die burgers het nie baie geskiet nie. Slegs wanneer die soldate hulle duidelik vertoon het, is daar op hulle gevuur. Origens het die burgers stil agter hul skans muurtjies en in hul loopgrawe gelê en wag dat die kakies nader moes kom, want hulle wou van elke skoot seker wees. Hul vuur was egter so gevaarlik dat die troepe dit die wenslikste geag het om meestal doodstil te bly lê

²⁹ Vgl. o.a. Du Cane, p. 120.

agter die klippe op die bergpunt waar hulle was, en daarvandaan af 'n hewige vuur met hul Lee-Metfords op die Boere stelling 800 tot 1,000 treë voor hulle te onderhou. Om krag by die vuur te sit, het hulle 'n paar handmaxims teen die helling uitgesleep en daarmee so vinnig as wat hulle moontlik kon, op die Boere linie losgebrand. Hul vuur was egter nagenoeg skadeloos. Die soldate was nie geoefen om op sulke lang afstande te skiet nie en het bowendien meestal in sarsies gevuur, met die gevolg dat hulle maar min van die burgers, van wie hulle ook nie veel gesien het nie, getref het.³⁰

Maar al was die Britse kanon-, maxim- en klein-geweer vuur ook oneffektief, tog het die groot Britse oormag en die vasberade wyse waarop die infanterie die stormloop begin het, die moed van die Boere, selfs van sommige Boere aanvoerders, tot 'n laagtepunt laat daal. Toe genl. Schalk Burger bv. die Engelse sien opruk, het hy

moedeloos aan kmdt.-genl. Piet Joubert by Ladysmith gesein:

“Troepen trekken met groote macht wagenpad nek uit, bombardeer reeds posities, zend hulp!”³¹

en bietjie later het hy paniekbevange aan veggenl. Tobias Smuts getelegrafeer:

“Hoe is het? Waar is de Ermelo burgers? Vijand komt met groote macht op de een punt aan. Zend hulp! Antwoord!”³²

Die paniekerige toon van die telegramme het pres. Kruger so opgeval dat hy dadelik uit Pretoria aan genl. Burger gesein het om moed te hou en op die Here te vertrou. Hy moes Psalm 27 die laaste vers in berymde vorm lees waar God sê: “Houd moed gij godvruchtig schaar”, asook die beryming van Psalm 33 vers 7. Ook moes hy let op Moses, die man van God. “Als zijn geloof zakt, komt de vyand nader en als zijn geloof

³⁰ Vgl. *Times History*, III, pp. 231-232; Du Cane, p. 120; Preller 12, Telegram kopieboek van genl. Botha vir 1900 (Deel IIb), pp. 23-24.

³¹ Leyds 715, Telegram no. 9 d.d. 20 Jan. 1900.

³² *Ibid.*, Telegram no. 13 d.d. 20 Jan. 1900.

weer sterk (word) en zijn vrienden hem opbeuren, dan verdrijf hij den vijand.”³³

Ook genl. Louis Botha wat die bevel oor die burgers op Tabanyama gevoer het, het die vyandelike mag “verschrikkelijk groot” geag maar hy het hom nie daardeur van stryk laat bring of laat afskrik nie, ofskoon die vyand “geweldig met kanonne en maxims” geveg het.³⁴ Intendeel om 1.15 nm. het hy aan Warren en Clery wat nog altyd op Drieboomkop by hul kanonne gesit en die infanterieaanval besigtig het, ’n lewendige verrassing besorg toe hy meteens 2 veldkanonne en ’n Pom-pom op die Britse batterye op Drieboomkop laat losbrand het. Die bomme van die drie Boere veldstukke wat die hele oggend niks van hulle laat hoor het nie, het die groep generaals, stafoffisiere en ander toeskouers op Drieboomkop baie gou uiteen laat spat. Daarna het die paar Boere veldstukke vir sowat 20 minute ’n lewendige twee-

geveg met die Britse batterye onderhou en hulle toe tot die Britse infanterie bepaal wat in steeds digter dromme op die kruin en teen die hange van die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop saamgepak het.³⁵

Verskillende van die bomme het tussen digte massas van die infanterie tereggekom wat agter die Britse frontlinie saamgepak was, maar het daar meer verskrikking as verderf gesaai aangesien min van die bomme volgens Britse getuienis ontplof het. Een wat wel ontplof het, het volgens ’n Britse geneesheer een man gedood en sowat ’n halfdosyn gewond.³⁶ Volgens genl. Botha het die Boere kanonne egter maar slegs ’n paar skote afgevuur. Die Pom-pom het nl. onklaar geraak en “voor andere kanonne was weinig kans.” Gevolglik het die Boere die kanonvuur baie gou gestaak.³⁷

³³ *Ibid.*, Telegram no. 28A d.d. 20 Jan. 1900.

³⁴ Preller 12, Telegram kopieboek van genl. Botha vir 1900 (Deel IIIb), pp. 23-24.

³⁵ Julian Symons, p. 205; Du Cane, p. 122; *Times History*, III, p. 232.

³⁶ E. Blake Knox, *Buller's Campaign*, p. 44.

³⁷ Preller 12, Telegram kopieboek van genl. Botha vir 1900 (Deel IIIb), pp. 23-24.

In die voetspore van die voetvolk het die baardraers van die Britse ambulanse gevolg om dooies en gewondes te versamel. Hulle het hoofsaaklik uit Indiërs bestaan en onder hulle was Mohandas Ghandi, die jong Durbanse Indiër advokaat wat later so 'n prominente rol as Indiër leier sou vervul. Hierdie baardraers het onverskrokke tot in die vuurlinie gegaan en van Drieboomkop af kon gesien word hoe hulle oor die soldate buk wat geval het, en die gewondes met toewyding versorg terwyl die koeëls en bomme rondom hulle gevluit het. Die Boere het klaarblyklik nie gemerk dat hulle manne van die Rooi Kruis was nie en het nie minder as 6 van hulle doodgeskiet en 12 gewond nie.³⁸ Dit was die Rooi Kruis manne se eie skuld, want hulle het nie die reg gehad om tydens die verloop van 'n geveg in die vuurlinie te kom en te verwag dat die Boere vuur sou staak nie.

Met die oog op die feit dat die kruin van die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop so nou was, het Hart twee kompanies van die York and

Lancaster-regiment wat op sy linkerflank was, beveel om die volgende bergpunt na die weste toe te beklim en van daar af 'n flankvuur op die Boere linie te onderhou. In hierdie operasie het hulle sonder teenstand geslaag want die aandag van die Boere was byna uitsluitlik op die kruin van die lang bergpunt ten weste van Drieboomkop gevestig.³⁹ Toe die York and Lancaster egter bo-op die betrokke bergpunt verskyn, het ook hulle hulle vasgeloop in 'n swaar Mauservuur wat hulle gedwing het om plat te val en skuiling te soek. Hulle het nie in die flank van die Boere linie tereggekom soos Hart veronderstel het nie maar 600 tree voor die Boere linie wat voor hulle verbygeloop het.

In 'n reuse poging om die Boere linie te pletter te skiet, het Hart nou sy reserwes van agter af teen die besette bergpunte op gelei. Hyself het met die Borderers op die regterflank voorwaarts gegaan tot by die vuurlinie terwyl kol. Cooper met die 2nd Dublin Fusiliers links van hom

³⁸ Sien E. Blake Knox, p. 41.

³⁹ *Times History*, III, p. 232.

opgeruk het.⁴⁰ Deur sy optrede is die frontlinie 'n entjie vorentoe verskuif, maar daarby het die troepe ook al hoe digter saamgepak op die kruine van die bergpunte wat soos tregters in die Taban-yama doodgeloop het. Daar het hulle slegs as voer vir die Mausers gedien, want die bergpunte was so nou dat daarop geen doeltreffende vuurlinie geplaas kon word nie. So bv. kon die Lancashire Fusiliers wat altesaam 900 man sterk was, maar net 100 man in die vuurlinie stoot. Met die instoot van versterkings van agter af het Hart sy manne wat in die vuurlinie was, net gehinder en niks gehelp nie. Die troepe wat so saamgedrom was, het teen mekaar geskuur en gestamp en daardeur mekaar se pogings om vinnig te laai en te vuur in die wiele gery. Dit het onmoontlik geword om 'n gekombineerde en onafgebroke vuur op die vyandelike linie te handhaaf.

Die Boere daarenteen was uitstekend beskut. Hulle het in 'n boogvormige linie waarvan nie veel deur die Engelse waargeneem kon word nie,

op die kruin gelê, so yl versprei dat elke burger voortdurend 'n effektiewe vuur op die aanstormende troepe kon bly handhaaf wat, in digte dromme versamel, 'n uitstekende skyf aan hulle gebied het. Hart het dus in die onmoontlike posisie beland dat hy met groot moeite in staat was om 'n vuurlinie teen die Boere te handhaaf, en dit terwyl groot massas troepe op mekaar gedrom gestaan het sonder dat hy iets met hulle kon doen. Die poging om die vuurlinie te versterk, is dan ook op die ou end laat vaar en die troepe toegelaat om die front te verlaat en skuiling agtertoe te soek, agter die klippe of in die slootjies of waar hulle dit ook al kon kry.⁴¹ Die Britse stormtroepe het dus vasgeval. Slegs 'n paar honderd troepe was soos 'n wig in die vuurlinie ingedryf.

Onder hierdie omstandighede het Hart roekeloos geword. Hy was 'n vurige kêrel wat geen vrees geken het nie en het besef dat daar nog net een manier was om die kruin te bemeester: die troepe moes die nuttelose vuurgeveg waarin hulle besig

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Vgl. Du Cane, pp. 120-121.

was om die onderspit te delf, staak en ongeag die verliese wat hulle sou ly, die vyandelike stellings met hul bajonette bestorm en die Boere met brute geweld uit hul stellings verdryf. Hierop het hy hom nou voorberei.

Teen 3 nm. het hy sy troepe beveel om hul bajonette te bevestig en hulle vir die stormloop gereed te maak. Daarna het hy aan die bevelhebber van die 36 veldstukke op Drieboomkop laat weet om met 'n gekonsentreerde snelvuur op die Boere stellings los te bars en ook aan die skeepskanonne geheliografeer om die stellings wat hulle kon bykom, ten heftigste te bombardeer. Die bevel is dadelik gehoorsaam en die vuur spoed van die kanonne verdubbel. Teen 'n koers van 4 skote vir elke kanon per minuut het die Britse veldgeskut nou op die heuwel losgebrand en weldra die gras tussen die voorste linie van die Boere en die troepe op die bergpunte aan brand geskiet gehad. Ook die Boere wat besef het dat die krisis oomblik nou aangebreek het, het heftig begin skiet. Met die rookwolke voor hulle kon hulle egter niks van die vyand sien nie

en die meerderheid het dit dus die verstandigste geag om ongemerk op hul tweede linie, wat op die agterste kruin van die Tabanyama geleë was, terug te val.⁴²

In die tussentyd het die troepe hul bajonette bevestig en toe die kannonade ophou, het die York and Lancaster-regiment aan Hart vergunning gevra om die stormloop te begin. Hy was juis gereed om die bevel te gee en die bajonet stormloop self te lei ten einde die vyand van die berg af weg te vee toe daar onverwags van 'n posisie op die Engelse linkerflank 'n hewige geweervuur op die Britse troepe losbrand en hulle nog eens tot stilstand bring. Bo-op die koppie van waar geskiet is, het triomfantlik 'n Boere vlag gewapper. Dit was 'n Vyfkleur (d.w.s. 'n Transvaalse Vierkleur met 'n Oranje baan diagonaal daaroor aangebring) en dit het onteenseglik aangetoon dat die voorkruin van die Tabanyama nog sterk deur die Boere beset was.

⁴² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 367-368; *Times History*, III, pp. 232-233; Nierstrasz, II band 3, p. 727; Du Cane, pp. 123-124.

As die troepe vorentoe sou storm, sou hulle dus aan 'n gevaarlike vuur in hul linkerflank blootgestel wees. Die verskyning van die vlag op die koppie op die Britse linkerflank, 'n hele ent voor die voorste Boere posisies, het selfs genl. Louis Botha verbaas, want hy wis dat hy sy voorposte teruggetrek het na die linie op die eintlike kruin langs die noordelike helling van die heuwel om daar die laaste weerstand aan die geweldige Britse oormag te bied.

Met die skielike hewige geweervuur op hul linkerflank het die Engelse stormtroepe gehuiwer om op die leë Boere posisies voor hulle af te storm. Immers, hulle was nou heeltemal onseker of die Boere nog in besit van die linie was wat die kanonne kort tevore so hewig gebombardeer het, en kon bowendien nie daaraan dink om vorentoe te storm terwyl hul flank van die koppie af aan so 'n moorddadige vuur blootgestel was nie. Dit sou niks minder as selfmoord wees nie. Gevolglik is aan die kanonne opdrag gegee om die Boere stellings nog eens onder vuur te neem en veral die koppie op hul flank skoon te skiet

wat, na dit voorgekom het, deur 'n baie sterk vyandelike mag beset was. Inderdaad het slegs 3 man, almal lede van Edwards se spioen korps, die koppie beset, nl. Henri Slegtkamp, Jack Hindon en H. de Roos. Aanvanklik het 20 man hulle gevolg dog nie een van die 20-tal het die moed gehad om saam met hulle weer 'n stelling op die voorste kruin van die Tabanyama te gaan beset nie. Dit was dus aan hulle drie alleen oorgelaat om deur 'n baie vinnige geweervuur die Engelse onder die indruk te bring dat die voorkruin van die Tabanyama nog deur 'n sterk Boere mag gehou was wat in 'n posisie verkeer het om 'n kragdadige flankaanval op die Britse stormtroepe uit te voer. Die gevolg van hul optrede was dat die Engelse die bestorming van die Boere linie uitgestel en ten slotte heeltemal afgestel het.⁴³

⁴³ Vgl. Sandberg, *Twintig Jaren onder Kruger's Boeren in voor- en tegenspoed*, pp. 261-262; *De Volksstem*, 2 Feb. 1900, p. 1 kol. 7; Nierstrasz, II band 3, pp. 727-728; Dirk Mostert, *Slegtkamp van Spioenkop*, pp. 45-48, asook oorspronklike Dagboek van kapt. Slegtkamp; E. Blake

Dit was nie Hart se skuld nie. Hy was soos hy tydens die slag van Colenso bewys het 'n roekelose Ier en sou nie gehuiwer het om die bajonet stormloop te lei nie, ongeag die gevolge daarvan. Op die laaste moment het Clery egter ingegryp. Hy het nl. intussen bemerk dat sy troepe tot op die stadium maar net met voorposte van die Boere gebots het en dat hulle oor die hele breë, plat kruin van die Tabanyama sou moes storm voordat hulle die eintlike Boere linie op die agterkant van die berg sou kon bykom. Hulle sou dit moes doen sonder enige dekking waarvan hulle gebruik kon maak om die vyandelike linie in kort stormlope te nader, en dit wel oor 'n oop terrein wat 'n pragtige skootsveld aan die Boere

Knox, pp. 49-50. Die Vyfkleur word soms deur Engelse skrywers as die “federal flag” beskryf en het gedien om die verbondenheid van die twee Boererepublieke aan te toon. In sy berig oor die voorval word dit deur die *Volksstem* beskryf as “de vlag van Verenigd Zuid-Afrika”. Dit het uit 'n Transvaalse Vierkleur bestaan met 'n Oranje baan wat diagonaal daaroor aangebring is of soms ook ewewydig met die blou, rooi en wit bane bokant die blou baan geplaas is.

gebied het. Daarby sou hulle dit moes doen sonder enige artillerie steun, want die Boere linie was so geleë dat die artillerie op Drieboomkop en in die omgewing daarvan dit nie met die nodige effek kon beskiet nie. Voorts was daar die gevaar dat die troepe deur swaar geweervuur in die linkerflank beskiet kon word. Om sy troepe onder al die omstandighede en nadat hulle uitgeput was na die swaar geveg van die hele dag op die afgeleë Boere stellings te laat afstorm, sou dus net beteken om hulle aan 'n vreeslike slagting te onderwerp waardeur hulle heeltemal gedemoraliseer kon raak.⁴⁴ Aan Warren het hy hiervan rapport gedoen en die volgende antwoord ontvang:

“I quite concur that a frontal attack is undesirable, and that a flank attack is more suitable. I intend to convey that we shall hold what we get by means of entrenchments when

⁴⁴ Sien Warren en Clery se verslae in Cd. 968; verder Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 367-365; *Times History*, III, pp. 232-233; Du Cane, pp. 123-124.

necessary, and not retire, continuing the advance tomorrow if it cannot be done tonight; frontal attack, with heavy losses, is simply playing the Boer game.”⁴⁵

Nadat hy hierdie antwoord ontvang het, het hy Hart beveel om van die aanval af te sien en slegs die terrein te behou wat gedurende die dag verower is.

Volgens Warren se instruksie moes Hart dus minstens die terrein beset gehou het wat hy verower het, d.w.s. die hele voorste deel van die Tabanyamakruin. Om die een of ander rede – klaarblyklik omdat hy ’n nagaanval op sy uitgeputte troepe gevrees het – het hy sy manskappe egter teruggetrek tot teen die hellings van die bergpunte waar daar goeie dekking was, en hulle die nag daar laat deurbring. Daarmee het hy die hele terrein wat hy wel verower gehad het, prysgegee.

Die troepeafdeling wat die verste in die rigting van die Boere linie op die agterste kruin van die

⁴⁵ Sien Cd. 968, Bylaag G.

Tabanyama deurgedring het, was dié van kapt. Bellamy wat bestaan het uit 5½ kompanies van die Border regiment en 100 man van die Lancashire Fusiliers. Hulle het ongemerk in ’n kloof opgegaan wat uit die lang bergpunt wes van Drieboomkop in ’n noordoostelike rigting geloop het, tot tussen 600 en 700 tree van die Boere linie en daar op die donker gewag. Bellamy was daar in ’n uitstekende posisie om onder dekking van die donker op die Boere stelling voor hom toe te tas en wellic ’n aansienlike aantal van die burgers te oorrompel. Hart wou hom egter nie vergunning daartoe verleen nie. Die kans dat so ’n aanval kon misluk en dat die troepe as krygsgevangenes in die hande van die Boere kon beland, was te groot. Daarom het hy ook aan Bellamy bevel gegee om met sy troepe gedurende die aand terug te val en hulle by die res van die mag teen die hange van die bergpunte aan te sluit.⁴⁶

Die verskillende afdelings troepe was tot die dood toe uitgeput toe hulle by hul aangewese

⁴⁶ *Times History*, III, p. 233.

laerplek aankom. Hulle het neergeval net waar hulle gestaan het en begin slaap.⁴⁷

Ook die Boere was baie uitgeput soos blyk uit die volgende telegram wat genl. Louis Botha die aand aan pres. Kruger gestuur het:

“Geheele achtermiddag vechten wij hard met klein geweer. Macht van vijand verschrikkelijk groot en vechten geweldig met kanonnen en maxims. Tot zoover houdt het kleine klompje burgers de groote macht terug doch vijand krijgt steeds door versterking. Heb een versterking van genl. Burger. Dit zal zeker veel helpen. Het is wonder dat er nog niet een menigte burgers gesneuveld is met zoo een geweldig bombardement, maar ons geloof is in de Heer tegen zulk een groote, onrechtvaardige overmacht. Vijand komt te schiet ons met 40 kanonnen. Onze kanonnen kan tegen zulk een gebulder niets doen. Vijand dringt met macht door alhoewel keer op keer

teruggeschoten. Burgers braaf maar uitgeput.”⁴⁸

Pres. Kruger was verheug en het dan ook die volgende boodskap van bemoediging aan genl. Botha gestuur:

“Het verheugt mij ten zeerste dat gij en uwe mannen zoo dapper strijden in onze goede zaak tegen den overweldigenden vijand. Houd steeds moed en twijfel niet want onze God is tegenwoordig en bij u. Strijd gedurig in den naam des Heeren en wankelt niet. Leest Psalm 33 in rhijm van af zevende vers tot einde toe, waarin staat de Heer is tegenwoordig en dat het niet op een groote macht aankomt maar de overwinning alleen in de hand van den Heer is voor zijne kinderen. Let op de man Gods Moses wat ongeloof kan doen. Zoodra als zijn geloof zakt dan drijft de vijand in maar zoodra als zijn geloof weer sterk wordt door ondersteuning en aanmoediging zijner vrienden dan verdrijft hij de

⁴⁷ Julian Symons, p. 205.

⁴⁸ Leyds 715, Telegram no. 36 d.d. 20 Jan. 1900.

vijand en de Heer bestuurt het zoo opdat wij wettig strijden zoowel de uitwendige roeping als naar de inwendige om de kroon te behalen. Leest Psalm 27 laaste vers in rhijm waar Hij zegt Houd moed gij godvruchtig schaar Hij zal in uw zwakheid zijn kracht volbrengen. Daarom vreest niet want als God de Heer met ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Onze zaak is rechtvaardig. Leest ook Psalm 89 in rhijm vers 13 en 14 waar het staat de Heer tucht zijne kinderen met bittere tegenheden wanneer zij afwijken van zijn woord maar zal zijn gunst en goedheid nooit doen eindigen. Wat hij eenmaal heeft gesproken, blijft altijd vast en onverbroken.”⁴⁹

4. DIE AKTIWITEITE VAN DIE KAVALLERIE EN HILDYARD SE BRIGADE

Onderwyl genl. Clery die Boere op die Tabanyama vanuit die suide en suidooste in die front aangepak het, het lord Dundonald se berede

afdeling dit vanuit die weste in die Boere se regterflank probeer doen.

Vroeg die oggend van die 20ste het Warren aan Dundonald laat weet dat die vyand volgens inligting wat van sir George White ontvang is, besig was om by Acton Homes saam te trek. Daarom moes hy sy kavallerie laat terugval sodat hulle nouer verbinding met die hoofmag kon hou. Aan hierdie bevel het Dundonald gevolg gegee. Nadat hy 'n deel van sy troepe met die Acton Homes pad laat optrek het om teen die Boere se regterflank te demonstreer, het hy met die res in die rigting van Bastion Hill op Warren se linkerflank getrek tot op 'n punt van waar hy 'n goeie blik op die opmars van Hart se brigade teen die suidelik helling van die Tabanyama en van hul frontaanval op die Boere gehad het. Dit het gou vir hom duidelik geword dat hy die voetvolk kon help deur die Boere van Bastion Hill af in die regterflank aan te val en teen 11 vm. het hy dan ook aan die South African Light Horse onder kol. Byng opdrag gegee om Bastion Hill te verower.

⁴⁹ Leyds 715, Telegram no. 1 d.d. 21 Jan. 1900.

Byng het 2 eskadrons onder aanvoering van maj. Childe gelas om die kop te bestorm en met die res van die regiment, bygestaan deur die 13th Hussars, die aanval vanuit 'n bos aan die voet van die kop met die 6 masjiengewere van die berede brigade gedek. Childe en sy manne het op 'n handgalop oor die vlakke gery en hul geledere oopgesprei toe hulle onder vuur kom. Aan die voet van die kop het hulle van hul perde afgespring en die kop stadig te voet beklim. Die steil helling van die kop het uitstekende dekking aan hulle verskaf en die energieke vuur van die masjiengewere het die swak Boere voorpos op die kop so besig gehou dat hulle nie veel aandag aan Childe se manne kon gee nie. Die klompie burgers het dan ook weldra teruggeval en toe die Engelse die kruin teen 2.50 nm. nader, was dit onbeset. Die eerste van die troepe wat die kruin bereik het, was korp. Tobin, 'n seeman. Toe hy bemerk dat die Boere padgegee het, het hy vir sy kamerade met die hoed gewink dat hulle moes aankom, en kort daarna was Childe met die res van die troepe by hom en het hulle aan die werk gespring om hulself in te grawe.

Van 'n stormloop na die ooste om die Boere in die regterflank by te kom, moes egter afgesien word. Childe se afdeling het nl. pas op die kruin aangeland toe hulle vanuit die Boere se verder terug geleë loopgrawe onder 'n hewige geweervuur geneem word. Dit het hulle gedwing om te bly net waar hulle was. Terselfdertyd het die Boere van Platkop af met 'n kanon op die troepe losgebrand wat die stormloop van die voet van die kop af met handmaxims ondersteun het en hulle gedwing om die wyk te neem. Die kanon het ook 'n paar bomme op Bastion Hill self gelos en maj. Childe gedood en 'n paar ander manskappe verwond. Die geweervuur van die Boere was so hewig dat die vlag van die seinman wat dadelik met Hart in verbinding getree het, binne 'n kort rukkie deur 8 koeëls deurboor was.⁵⁰

⁵⁰ Sien oor die aanval op Bastion Hill Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 368-369; *Times History*, III, pp. 233-234; Nierstrasz, II band 3, p. 728; Du Cane, pp. 122-123; Atkins, pp. 229-230; Bennett Burleigh, pp. 315-316.

Die hewige geskiet van die berede troepe tydens die bestorming van Bastion Hill het vir genl. Hildyard wat met die 2de Brigade die kamp bewaak het, so onheilspellend geklink dat hy die 2nd Royal West Surrey regiment teen 1 nm. 'n myl en 'n half in die rigting van die geskiet laat opruk het. Daarvandaan af sou hulle steun aan die berede troepe kon verleen en die linkerflank van die Britse mag kon beskerm as dit nodig sou word. Sowat twee uur later het die assistent-adjudant-generaal van die 5de Divisie aan hom berig dat die berede troepe Bastion Hill verower het. Daarop het hy groot versterkings uitgestuur om hulle te help om die kop te behou, nl. 'n kompanie van die East Surrey, teen 3.30 nm., drie kompanies van die Royal West Surrey om 4 nm. en ten slotte ook die vyf kompanies Royal West Surrey waaroor hy nog in sy laer beskik het om 6 nm.⁵¹ Ook Thorneycroft wat nie meer onder die bevel van Dundonald geressorteer het nie, het met sy regiment opgeruk en die bergpunt

⁵¹ Sien Hildyard se verslag d.d. 23 Jan. 1900 in Cd. 968, pp. 19-20.

ten ooste van Bastion Hill, die sgn. Sugar Loaf Hill, beset.⁵² Hy was vol vertroue dat hy dit met die East Surrey en die West Surrey langs hom sou kon hou.

Teen die aand was dus nagenoeg al die bergpunte wat die suidelike aansig van die Tabanyama gevorm het, stewig in Britse besit. Al wat die Engelse nog moes doen, was om oor die breë kruin van die berg te storm en die Boere uit hul hoofstelling op die agterste of hoogste deel daarvan te druk – 'n operasie wat egter sou moes plaasvind oor 'n oop veld wat geen dekking gebied het nie.

Die prys wat dit die Engelse gekos het om die Boere tot in hul hoof verdedigings linie terug te druk, was hoog. Amptelike Britse gegewens stel dit op 8 offisiere en 108 man⁵³ maar volgens ander betroubare bronne het dit byna of meer as drie maal die syfer bedra. So bv. meen die Times History dat die Engelse 'n totaal van 308

⁵² *Times History*, III, p. 234.

⁵³ Sien Cd. 968, Bylaag F.

offisiere, onderoffisiere en manskappe tydens die aanval verloor het, van wie 28 gedood en 280 gewond is, terwyl die Duitse militêre attaché en P. A. Nierstrasz bereken dat daar 331 Britse soldate buite aksie gestel is, van wie 34 offisiere gedood, gewond of vermis geraak het.⁵⁴ Winston Churchill sê die verlies was hoogstens 350 gewond “with fortunately, a small proportion of killed” en Atkins stel dit op sowat 400.⁵⁵ Miskien is Atkins nog die naaste aan reg. Trouens in ’n privaat brief wat hy op 1 Feb. 1900 geskryf het, verklaar genl. Hart dat sy eie brigade alleen 365 man op 20 Jan. 1900 verloor het.⁵⁶

Die totale Boere verlies gedurende die dag het 5 (moontlik 6) gesneuweldes beloop en 42

gewondes van wie 2 later aan hul wonde beswyk het.⁵⁷

Die nag wat gevolg het, was een van onrus. Die Boere wat onder dekking van die duisternis die laaste vooruitgeskewe posisies ontruim het wat hulle nog beset gehad het en op hul eintlike verdedigingslinie op die agterste kruin van die Tabanyama teruggeval het, het ernstig gevrees dat die Engelse van die nag gebruik sou maak om hul stellings te bestorm. Daarom het hulle ’n paar maal gedurende die nag met hul Mausers op die bergpunte wat die Engelse verower het, losgebrand en ook telkens stergranate op die Britse linies afgevuur. Hierdie stergranate het bokant die Britse linies ontplof en die omgewing helder verlig.⁵⁸ Die Engelse was egter so uitgeput dat hulle aan ’n operasie soos ’n

⁵⁴ Sien *Times History*, III, p. 233, Du Cane, p. 354 en Nierstrasz, II band 3, p. 728.

⁵⁵ Sien Churchill, p. 298, en Atkins, p. 231.

⁵⁶ Sien Hart-Synnot, *Letters of Major-General FitzRoy Hart-Synnot*, p. 311.

⁵⁷ Sien Verlieslys no. 51 gepubliseer in *Staatscourant der Z.A. Republiek*, d.d. 28 Feb. 1900, pp. 154-164, asook Barnard, *Generaal Louis Botha op die Natalse Front, 1899-1900*, p. 91.

⁵⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 369.

nagaanval geen oorweging geskenk het nie, en die Boere het dus ruim geleentheid gekry om op die agterste kruin terug te val en hul linie aldaar gedurende die nag verder te versterk.⁵⁹

5. GEVEGS BEDRYWIGHED, 21 JAN. 1900

Toe die volgende oggend aanbreek, het die Engelse die aanval hervat. Volgens 'n verslag van genl. Botha het die bataljons wat die vorige dag op die bergpunte tussen Sugar Loaf Hill en Drieboomkop gestuit is en wat deur genl.-maj. Hart aangevoer is, die geveg met nog 'n frontaanval vanuit die suide op die Boere linie ingelui, 'n aanval wat egter gestuit is.⁶⁰

Die wyse waarop die aanval die vorige dag deurgevoer en daardie oggend begin is, het Buller nie aangestaan nie. Vroeg die oggend het hy dan ook na Warren toe gery en hom reguit gesê dat hy hoogs onvergenoegd was met die maatreëls wat Clery getref het om die Boere te verdryf. Dit was vir hom duidelik dat Warren nie

besig was om sy instruksies van die 15 de uit te voer, nl. om die Boere se regterflank te omvleuel nie, maar blykbaar 'n eie plan wou uitvoer om die vyand van die Tabanyamakruin af te probeer verdryf.⁶¹ Hy het Warren daarvan beskuldig dat hy sy troepe onder drie aanvoerders ingedeel het wat onafhanklik van mekaar en ook onafhanklik van Warren opgetree het. Verder het hy sy misnoeë betuig omdat Warren se regter vleuel verder vorentoe posgeneem het as sy linker vleuel. Dit was immers in stryd met sy instruksies van die 15de dat die linker vleuel uitgestoot en die regter vleuel teruggehou moes word. Ook was hy ontevrede omdat daar geen poging aangewend is om die Boere aan die westekant te omvleuel nie en omdat die veld batterye almal op Drieboomkop op Clery se regter flank saamgedrom was.⁶² Op die Britse linkerflank was immers ook kanonne nodig, te meer omdat die Boere aan daardie kant omvleuel

⁶¹ Vgl. Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 178.

⁶² Vgl. Buller en Warren se verklarings in Cd. 1791, pp. 178 en G48-G49, asook *Times History*, III, pp. 236-237, en Julian Symons, pp. 206-207.

⁵⁹ *Times History*, III, p. 235.

⁶⁰ Sien Leyds 715, Telegram no. 14 d.d. 23 Jan. 1900.

moes word. Trouens Hildyard het juis die oggend om 7.50 nog by Buller se hoofstafoffisier aan die hand gedoen dat kanonne na die Britse linkerflank toe gestuur moes word om Hildyard se posisie op die flank te versterk.⁶³ Volgens Buller was kanonne op die Britse linkerflank onontbeerlik, want volgens 'n berig wat hy van sir George White uit Ladysmith ontvang het, het die Boere hul regterflank met 2,500 man versterk en kon hulle dus maklik op die Britse linkerflank toetas.⁶⁴

Hierdie berig het Warren baie ontstel en toe hy bowendien na Buller se vertrek kort na 9 vm. 'n versoek van kol. Walter Kitchener ontvang wat die bevel oor Hildyard se troepe op Bastion Hill gevoer het, om aan hom kanonne te stuur sodat hy die Boere kon keer wat besig was om van Acton Homes af teen hom op te ruk, het hy, Warren, om 9.35 vm. ontsteld aan genl. Clery gesein:

⁶³ Cd. 968, pp. 19-20, Hildyard se verslag.

⁶⁴ Sien *Times History*, III, pp. 236-237.

“A Boer force is coming round beyond left from Acton Homes. I am taking two batteries down there at once to support the left, which is very weak near Sugar Loaf (Bastion) Hill.”⁶⁵

Hy het dan ook nie getalm met die aanstuur van die artillerie nie. Kort na die ontvangs van die boodskap het hy die 19de en 28ste veldbatterye uit die omgewing van Drieboomkop teruggetrek en onder bevel van luit. Montgomery na Venter-spruit verplaas waar hulle om 12.10 nm. vuur op die Boere se regterflank geopen het.⁶⁶

Buller was nie die enigste Britse offisier wat ontevrede was nie. Warren was net so ontevrede oor Clery se gedrag. Gedurende die geveg van die 20ste het dit nl. vir hom duidelik geword dat Clery weens die een of ander voet moeilikheid of siekte nie aktief genoeg was nie en sy twee brigades nie behoorlik kon beheer nie. Daarom het hy om 9 vm. die 20ste bevel gegee dat die

⁶⁵ Sien Cd. 1791, pp. 649-650.

⁶⁶ Vgl. Hildyard se verslag in Cd. 968, en Warren se getuienis, Cd. 1791, pp. 649-650.

troepe op die regterflank onder genl. Woodgate moes ressorteer en die op die linkerflank, onder wie ook die troepe van die berede brigade, onder genl. Hildyard wat persoonlik aan hom, Warren, moes rapporteer. Clery se gesags terrein het hy beperk tot die verste linkerflank, d.w.s. tot wat Warren beskryf het as “that portion of the hills from which an advance was considered of so much importance by General Buller”⁶⁷

Die eintlike rede waarom Warren Clery van die bevel oor die troepe in die sentrum en op die regterflank onthef en hom op die verste linkerflank geplaas het, was egter klaarblyklik nie Clery se seer voet nie. Immers in ’n memorandum wat hy later geskryf het, verklaar Warren daaromtrent:

“General Buller always insisted on the left being advanced; General Clery as a rule agreed with General Buller, so I placed General Clery so that he could concentrate his

whole attention on advancing the left ... General Buller insisted on the left advancing; General Clery that it could not advance. My view was that it certainly could not advance until the command of the advance was placed under someone who believed in the success of an advance.”⁶⁸

Tydens sy onderhoud met Buller die oggend het Warren voorgestel dat genl. Clery vir ’n dag of twee op die siekelys geplaas moes word totdat sy voet beter sou wees. Buller wou daar egter nie van hoor nie en is van Warren af weg om self met Clery te gaan praat. Warren het daarop na genl. Hildyard gery om ’n oog te hou oor die opstelling van die kanonne wat hy van Drieboomkop se omgewing af na die Britse linkerflank verskuif het.

Terwyl hy besig was om die kanonne in goeie posisies te laat opstel, het hy tot sy verbasing bespeur dat daar ’n geveg op Bastion Hill losgebreek het. Die troepe op die kop het sonder sy

⁶⁷ Watkin Williams, *The Life of General Sir Charles Warren*, p. 297.

⁶⁸ *Ibid.*

wete en sonder dat hy bevel daartoe gegee het 'n aanval op die vyandelike regterflank gewaag.⁶⁹

Die siel van die aanval was kol. Walter Kitchener, die bevelvoerder van Hildyard se troepe op Bastion Hill, en hy het vir hom die samewerking verseker van genl. Hart wie se troepe, soos vermeld, vroeg die oggend 'n frontaanval vanuit die suide op die vyandelike stellings van stapel gestuur het.

Kitchener, van wie twee bataljons, nl. die Royal West Surrey en die West Yorkshire, gedurende die nag in aanraking met voorposte van die Boere gekom het, klaarblyklik toe hulle probeer vasstel het waarheen die Boere se regterflank die vorige dag met die Britse besetting van Bastion Hill padgegee het, was met die aanbreek van die dag onder die indruk dat die verste punt van die vyandelike regterflank op die eerste klein koppie ten noorde van Bastion Hill gerus het. Hy sou dus, so het hy geredeneer, sy troepe slegs 'n klein entjie noordwaarts om Bastion Hill moes

laat trek, dan sou hy om die Boere se regterflank en in staat wees om die vyandelike posisie van die westekant af ooswaarts op te rol. Hy was nl. nie daarvan bewus dat die Boere se regterflank heelwat verder noord geleë was en tot by Platkop uitgestrek het nie.

Sy mag op Bastion Hill is die oggend aanmerklik versterk. Om 4.10 vm. het Hildyard 4 kompanies van die East Surrey regiment na Kitchener gestuur om sy linkerflank teen onverhoedse aanvalle te beskerm en hulle is om 8 vm. deur nog 3 kompanies van dieselfde regiment gevolg terwyl die berede troepe van Bastion Hill af teruggetrek is om oor die kamp by Venterspruit te waak.⁷⁰

Met die drie infanteriebataljons waaroor hy beskik het, nl. die Royal West Surrey, die East Surrey en die West Yorkshire, het Kitchener hom sterk genoeg geag om om die eerste koppie noord van Bastion Hill – waarop hy gemeen het dat die verste end van die Boere se regtervleuel

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Hildyard se verslag in Cd. 968, pp. 19-20.

geleë was – te gaan, dit te bestorm en die Boere linie van daar af in 'n oostelike rigting op te rol. Sy aanvalsplan, waarmee genl. Hart, aanvoerder van die troepe ten ooste van Sugar Loaf Hill, ingestem het, was heel eenvoudig en het goeie kans op welslae gehad mits Kitchener se veronderstelling korrek was dat die Boere se regtervleuel nie verder uitgestrek het as tot by die eerste koppie ten noorde van Bastion Hill nie.

Kitchener sou nl. met die vier kompanies van die East Surrey regiment wat om 4.30 vm. aan hom gestuur is toe dit nog donker was, ongemerk agter die westelike hang van Bastion Hill om trek tot regoor die koppie waarop die westelike flank van die Boere volgens sy mening gerus het. Die troepe sou agter die kruin van Bastion Hill versteek wees en voorts dekvuur geniet van die 2nd West Surrey regiment wat op die nek ten ooste van Bastion Hill gestasioneer was. Wanneer die troepe op hul bestemde plek ten weste van die koppie was, moes die East Surreys

Kol. F. W. Kitchener

haastig daarop afstorm en dit vanuit die weste verower. Tegelykertyd sou twee kompanies van die West Surrey en twee van die West Yorkshire regiment vanuit die suide reg op die koppie afstorm om dit onder 'n kruisvuur te bring. Hulle sou gedek word deur die vuur van die res van die West Yorkshire regiment op Bastion Hill. Van twee kante af op die wyse aangeval, was dit feitlik seker dat die Boere die stelling sou moes ontruim.⁷¹

Hart se aandeel aan die manewer was om met 'n demonstrasie en 'n hewige frontvuur vanuit die suide die vyand in hul loopgrawe en ander verskansings op Sugar Loaf Hill en verder na die oostekant toe vas te pen sodat hulle nie hul posisies op die bedreigde koppie kon versterk nie. Verder moes hy die oprol van die Boere linie vanuit die weste met 'n kruisvuur ondersteun. Sy troepe moes 'n baie swaar maxim- en geweervuur op die Boere linie voor hulle onderhou wat by die Boere die indruk sou wek dat die troepe voornemens was om vanuit die suide oor die

Tabanyamakruin te storm en die Boere linie deur 'n frontaanval te verower. Die vuur moes die Boere se aandag so in beslag neem dat Kitchener ongemerk op die begeerde punt op die Boere se linkerflank – of wat volgens Kitchener se opvatting die Boere se linkerflank was – kon kom. Daarna moes Hart die aanval uit die weste kragtig met geweervuur vanuit die suide ondersteun totdat die weerstand van die Boere onder die swaar kruisvuur volkome ineenstort. Om dit met die maksimum effek te kan doen, het Hart sy linie na links verleng totdat sy linkerflank by Kitchener se regterflank aangesluit het.⁷²

Solank as genl. Hart se troepe vroeg die oggend oor die uitgestrekte linie vanaf Sugar Loaf Hill tot by Drieboomkop met 'n hewige kanon-, Lee-Metford- en maxim vuur op die Boere linie op die agterste kruin van die Tabanyama losgebrand het, het Kitchener sy troepe geen voorwaartse beweging laat maak nie. Dit het genl. Botha

⁷¹ Sien *Ibid.*

⁷² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 370; *Times History*, III, pp. 235-236.

onder die indruk gebring dat die vyand voornemens was om sy taktiek van die vorige dag te herhaal, nl. om deur 'n frontaanval uit die suide deur sy linie te probeer breek. Hy het hom dan ook veral daarop toegelê om die frontaanval te stuit. Hy het op en af langs die Boere linie van stelling tot stelling beweeg om met mooipraat – en ook raas waar dit nodig was – die burgers, van wie die moed reeds klein begin word het, te beweeg om hul stellings tog nie te verlaat nie maar vas te staan.⁷³

Die swaar Britse geweer-, maxim- en kanonvuur is egter nie opgevolg deur 'n bestorming van die Boere stellings deur die vyandelike infanterie nie. Inteendeel, die vyandelike troepe het hulle agter die bergpunte en agter klippe op die bergpunte verskuil gehou waar die Boere hulle met 'n goed gemikte kanonvuur bly bestook het. Die vuur was so heftig en so goed gerig dat toe Warren sy twee reeds vermelde veldbatterye uit die omgewing van Drieboomkop terugtrek, Botha onder die indruk gekom en aan die

Kommandant-generaal gerapporteer het dat sy burgers die troepe met 12 kanonne teruggedryf het.⁷⁴

Ondertussen het die Britse bewegings op die westelike flank nie aan Botha se aandag ontsnap nie. Hy het spoedig bemerk dat troepe van die East Surrey regiment besig was om om die westelike punt van Bastion Hill te trek met die klaarblyklike doel om sy linie in die regterflank te probeer bykom. Dadelik het hy soveel versterkings as wat hy moontlik kon spaar op die bedreigde punt ingestoot om die Engelse terug te skiet sodra hulle dit sou waag om tot die stormloop oor te gaan.⁷⁵ Die gevolg was dat nie die Boere nie maar wel kol. Kitchener en die ander offisiere op die Britse linkerflank onaangenaam verras is.

Kitchener het nie die aankoms afgewag van die twee veldbatterye wat van Drieboomkop af

⁷³ Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 46.

⁷⁴ *Ibid.*; Preller, 12, Band 3 deel III (b), Telegram kopieboek van genl. Botha, 1900, pp. 38-39.

⁷⁵ Preller, 12 Band 3 deel III (b), Telegram kopieboek van genl. Botha, 1900, pp. 38-39.

gestuur is voordat hy tot die aanval oorgegaan het nie. Nadat Hart se troepe vir sowat 5 uur lank besig was om die Boere linie vanuit die suide met maxim- en kleingeweervuur te peper, het hy teen 10.30 vm. aan sy troepe die bevel gegee om te storm: die 4 kompanies East Surrey vanuit die weste en die West Surrey en West Yorkshire vanuit die suide. Dit was die oomblik waarop Botha gewag het! Toe die troepe in die weste in hul stellings opspring, is hulle deur so 'n gewelddadige geweervuur begroet dat hulle onmiddellik moes platval, nie in staat om meer as 'n paar tree vooruit te kom nie. Met die afdelings van die West Surrey en West Yorkshire wat uit die suide aangeval het, het dit enigsins beter gegaan maar ook hul vordering was so stadig dat Kitchener die hele onderneming wat die Engelse 'n totaal van 123 ongevalle gekos het, na 'n halfuur op bevel van genl. Clery afgelas en die troepe wat daaraan deelgeneem het, teen 11 vm. teruggetrek het. Slegs een kompanie van die West Yorkshires het langer op die slagveld gebly, nl. tot die aand donker toe, en dit is gedoen omdat besef is dat as hulle in die daglig uit die sloot sou retireer

waarin hulle skuiling gevind het, hul verliese geweldig sou gewees het.⁷⁶

Warren was daarvan oortuig dat die mislukte aanval eintlik op las van Buller en Clery geskied het en het leedvermakerig verwys na Buller se mislukte “little warfare on his own account”.⁷⁷ Hy het gehoop dat Buller daardeur sou leer dat dit nie sulke kinderspeletjies was om om die Boere se regterflank te trek as wat die Britse hoofbevelvoerder blykbaar veronderstel het dat dit sou wees nie.

Vir die res van die dag het daar 'n nagenoeg statiese vuurgeveg tussen die Britse en Boere magte geheers. Dit het voortgeduur totdat die donker dit beëindig het. Die troepe op en teen die hellings van die verskillende bergpunte is in weerwil van die hewigste vuur uit die Britse veldkanonne, kleingewere en masjiengewere –

⁷⁶ Sien Cd. 968, Hildyard se verslag; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 370; *Times History*, III, pp. 235-236; Du Cane, pp. 127-128.

⁷⁷ Sien Warren se persoonlike aantekeninge in Williams, *The Life of General Sir Charles Warren*, p. 298.

laasgenoemde het die dag elkeen 7,000 tot 8,000 skote gevuur – baie swaar deur die Boere se kanonne, Pom-poms en handmaxims beskiet. Die Boere het 'n byna onafgebroke en akkurate kruisvuur op die troepe onderhou, wat nog in die frontlinie nog in hul rusplekke agtertoe behoort teen die voortdurend barstende kartetse of Pom-pom bommetjies en masjiens gewerkeëls beskiet was. Dit het hulle uitgeput.⁷⁸ Ds. J. D. Kestell vertel daarvan:

“Onze kanonnen, hoewel veel minder in getal, richtten verschrikkelijke verwoesting uit. De artilleristen vereenigden in zich de natuurlijke talenten van den Boer om afstanden te schatten en net te schieten, met de kunde opgedaan in hunne militaire opleiding te Pretoria of Bloemfontein. Zoo was het dan ook dat zij niet in den blinde schoten. Schijnbaar barstten hunne projectielen meestal waar zij dat hebben wilden. De fransche snelvuurkanonnen en de Krupps

werkten demoraliseerend op de aanvallende troepen. Vooral het Maxim-Nordenfeldt was een voorwerp van afgrijzing voor de Engelse soldaten. Die van hen die gevangen werden noemden het de ‘Hell clock’.”⁷⁹

Aan hierdie vuurgeveg het die twee veldbatterie wat tussen 11 vm. en 12-uur die middag onder die bevel van luit. Montgomery van Drieboomkop af op die oostelike oewer van Venterspruit opgedaag het, 'n belangrike aandeel geneem. Die twee batterie het om 12.10 nm. teen die Boere se regterflank in aksie getree en hul vuur wat redelik skadeloos was, veral op Platkop gerig.⁸⁰

Die vuurgeveg langs die hele linie is kort na die aanbreek van die middag deur die Engelse met 'n gejuig onderbreek toe 'n gerug die rondte in die vuurlinie gedoen het dat die beleg van Lady-smith opgehef is. Aangesien daar geen waarheid in gestee het nie, is aan die gejuig spoedig 'n einde gemaak en is die geskiet wat intussen

⁷⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 371.

⁷⁹ Kestell, p. 46.

⁸⁰ Hildyard se verslag in Cd. 968.

gestaak is, hervat. Geen poging is egter deur die troepe beproef om die vyandelike stellings op die agterste kruin van die Tabanyama te bestorm nie. Die Engelse het slegs probeer om die Boere se weerstand met kanon- en geweervuur te vermurwe. Telkens, so vertel J. B. Atkins, het die infanterie met hul Lee-Metfords en die artilleriste met hul kanonne op die Boere stellings losgebrand om die vyand te verdryf, maar elke slag as hul vuur bedaar het, het skerpskutters uit die Boere linie die vuur met hul Mausers beantwoord! Vir 'n tydjie het die Engelse dit verdra en dan vererg met 'n oorverdowende bombardement op die vyandelike linie losgebars. Hier en daar het die liddietbomme van die skanse stukkend geskiet en kon een of twee burgers gesien word wat vlug, maar sodra die bombardemente opgehou het, het die Boere skerpskutters maar weer begin te vuur. Dan moes die artilleriste wat opgewonde gesels het oor die swaar verliese wat hulle die Boere toegebring het, hulle gou uit die voete maak om van die orals rond spattende Mauserkoeëls af weg te kom na 'n verskuilde plekkie. Hulle was

eenvoudig magteloos om die Mausers stil te maak, die loopgrawe van die vyand te suiwer en die oorhand oor die paar Boere kanonne en Pom-poms te kry wat volgens Churchill beter bedien en van beter kwaliteit as die Britse geskut was.⁸¹ Onder die omstandighede kon die infanterie nie aan 'n bestorming van die Boere stellings dink nie. Die vyand het immers onbeweeglik in sy stellings op die agterste kruin van die Tabanyama gelê en die Britse kanon-, geweer- en maxim vuur bestendig bly beantwoord. Op die Engelse het dit 'n demoraliserende uitwerking gehad!⁸²

“De verlies der vijand,” aldus genl. Botha in 'n verslag aan die Regering en aan die Kommandant-generaal aan die end van die dag, “moet groot zijn, want de draagbaren werkte gedurig en

⁸¹ Vgl. Atkins, pp. 231-232, en Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 298-300.

⁸² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 371.

de hoopjes dooden kon wij zien”.⁸³ Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en die gegewens deur Buller verstrek, het die Britse verlies 158 man beloop, nl. gedood 1 offisier en 13 ondergeskiktes, gewond 8 offisiere en 131 ondergeskiktes, en vermis 5 man; en volgens die *Times History* was die Britse verlies 169 man.⁸⁴ E. Blake Knox, geneesheer by Buller se mag, die Duitse militêre attaches en P. A. Nierstrasz stel dit egter op ’n totaal van 251 man, van wie volgens Knox 24 gedood, 223 gewond en 4 vermis is.⁸⁵ Aan die kant van die Boere was die verlies 3 gesneuwel en 21 gewond van wie een noodlottig.⁸⁶ Onder die gesneuweldes was vk. F. W. Ernst van Ermelo wat deur Botha beskryf is as “een mijner braafste officieren”.

⁸³ Vgl. Preller, 12, Band 3 deel III (b), Telegram kopieboek van genl. Botha, 1900, pp. 38-39.

⁸⁴ Cd. 968, Bylaag F, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 371; *Times History*, III, p. 238.

⁸⁵ E. Blake Knox, p. 51; Du Cane, p. 354; en Nierstrasz, II band 3, p. 729.

⁸⁶ Staatscourant, Z.A. Republiek, 28 Feb. 1900, pp. 154-164; Barnard, p. 92.

Genl. Botha kon, nadat hy aanskou het in welke massas die bomme oor sy burgers gebars het, tot net een slotsom kom en dit is “dat de beschermende hand der Allerhoogsten steeds over ons is.” Die gedrag van sy burgers het hy hoog aangeprys. Hulle was “gehoorzaam en alhoewel van hun vrienden en bloedverwanten reeds aan stuk zijn geschoten, zijn zij des te meer beslist te strijden tot den dood toe.” Vir 36 uur lank het hulle reeds “door de genade Gods deze overmacht prachtig gehouden en terug geslagen.”⁸⁷

6. WARREN SE REAKSIE

Vir genl. Warren het dit nou duidelik geword dat hy die Boere op die Tabanyama nie deur ’n frontaanval van sy voetvolk, ondersteun deur die vuur van sy veldkanonne, uit hul posisies sou kon dryf nie. Die Boere linie wat op die agterste kruin van die Tabanyama gelê het, was stewig en sterk beset en om die troepe daarop te laat afstorm oor die kaal rug van die berg wat geen

⁸⁷ Leyds 715, Telegram no. 14 d.d. 23 Jan. 1900.

dekking gebied het nie, sou net 'n geweldige slagting onder sy reeds half gedemoraliseerde manskappe meebring. Dit kon Warren nie toelaat nie want wie kon daarvoor borgstaan dat die troepe se moreel nie tydens so 'n slagting ineen sou stort en hulle op die vlug sou slaan nie? Daar moes dus ander metodes bedink word om die Boere van die Tabanyama af te verdryf en daaraan het Warren hom die res van die 21ste en 22ste gewy.

Die een metode was die een waarop Buller van die begin af gestaan het, nl. om die Boere aan die westekant te omvleuel. Die inligting wat Warren die oggend van die 21ste van sowel Buller as kol. Kitchener ontvang het, was egter dat die regtervleuel van die Boere so sterk was dat 'n omvleuelingsbeweging aan daardie kant min hoop op welslae gehad het. Inteendeel, volgens Kitchener se berig het die Boere op daardie flank op die punt gestaan om die offensief te neem.⁸⁸ Warren wou hom egter, veral na wat hy beskou het as Buller se mislukte aanval op die Boere se

regterflank die oggend, eers persoonlik oortuig van die waarheid van die berigte. Derhalwe het hy om 6 nm. na die westekant toe gery om die terrein anderkant Bastion Hill persoonlik te inspekteer. Hy was nayswerig op Buller en blykbaar begerig om te toon dat hy sukses kon inoes waar Buller nie kon nie. Vandaar sy skielike begeerte om die Boere op die regterflank aan te val. Nadat hy die terrein besigtig het, het hy tot die gevolgtrekking gekom “that an attack might be made on hill north of Bastion Hill if I had another brigade, and there was a preparation of howitzers. But I considered it would be very risky.”⁸⁹ Om 6.30 nm. het hy egter die volgende telegram aan die stafhoof in Buller se hoofkwartier gestuur:

“I am under the impression, from various indications, that the Free State Boers are preparing a great trek to the west, and that the present fighting is to secure their line of retreat. If you can push on three battalions to reinforce me as quickly as possible I think I

⁸⁸ Sien paragraaf 5; Gevegs bedrywighede hierbo.

⁸⁹ Cd. 1791, p. 650.

can manage to close the road to the west and secure some of the wagons.”⁹⁰

Die vier houwitsers wat hy nodig geag het, het hy van Potgietersdrif af aangevra⁹¹ en later die aand het hy die volgende nota aan Buller gestuur:

“I find that there is a position now being fortified behind the one we are now engaged on, so that it is impossible to say when decisive attack will take place, but I am under the impression that with continuous fighting we shall clear the range of hills we are now attacking up to the Acton Homes-Ladysmith road in two or three days. I fancy the Boers are fighting as much to retain possession over their communications as to prevent our getting to Ladysmith, and I have great hopes that the Howitzers will add greatly to our progress tomorrow. I find that there are some guns concealed in a donga, together with a large

number of Boers, overlooking the road between here and Acton Homes, and as soon as the extra battalions arrive I shall endeavour to surround both.”⁹²

Uit hierdie boodskappe lei mens af dat Warren na sy besoek aan die terrein anderkant Bastion Hill tot die slotsom gekom het dat die Boere eintlik besig was met ’n geveg om hul terugtog linie oop te hou omdat hulle op die punt was om tot ’n algemene terugtog oor te gaan, en dat hy, Warren, die aand van die 21ste die vaste voorneme gekoester het om hulle aan die westekant te omvleuel ten einde op hul verbindingslinies toe te tas. Dit was daarom dat hy verlang het dat die 10de brigade aan hom gestuur moes word. Die vier houwitsers wou hy hê om die vyandelike skanse mee stukkend te skiet en die vyand daaruit te verdryf.⁹³ Ten einde dit met soveel meer sukses te kon doen, het hy volgens

⁹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 634, App. 9 (I).

⁹¹ Sien Warren se verslag d.d. 29 Jan. 1900, par. 8, in Cd: 968.

⁹² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 634, App. (J).

⁹³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 371-372.

sy eie verklaring ook sterk by Buller daarop aangedring om aan hom ook ander verdraende geskut, klaarblyklik skeepskanonne, af te staan. Buller het egter geweier om dit te doen.⁹⁴

Gedurende die aand en nag van 21 Jan. 1900 is van die regimente wat op Bastion Hill was, afgelos: die 2nd Royal West Surrey regiment deur die 2nd Devonshire en die 2nd East Surrey deur die Lancashire Fusiliers wat die 19de en 28ste batterye vergesel het. Van die aanval op die Boere se regtervleuel het egter niks tereggekom nie.

By nader oorweging van die situasie gedurende die nag moes dit nl. tot Warren deurgedring het dat hy sy eie vermoëns om die Boere te verdryf, oorskat het en dat die aanval op die Boere se regtervleuel waarvoor hy gedurende die dag in 'n onbesonne bui gepleit het, “very risky” sou wees – so “risky” dat dit die beste was om daarvan af te sien.⁹⁵ Hy het nl. geen sekerheid gehad dat die

Boere besig was met voorbereidsels om te vlug soos hy die vorige aand in sy oormoed aan Buller gerapporteer het nie. Trouens met dagbreek die 22ste het hulle weer met dieselfde mate van geesdrif op die Britse linie vanaf Acton Homes tot by Doringkloof – 'n afstand van meer as 12 myl-losgebrand; en ofskoon die vuur skadeloos was omdat die Engelse doodstil in hul stellings bly lê het, was dit vir hom duidelik dat dit met die troepe sleg sou afloop as hulle sou begin beweeg en hulself aan die vyand sou vertoon. Veral die Boere se verdraende geskut naby Acton Homes sou verwoesting op die Britse linkerflank kon aanrig. Daar was niks wat die reeds vermelde rapport van genl. White aangaande die aankoms van groot Boere versterkings by Acton Homes weerlê het nie en dit sou sotheid wees om die berig te negeer. Bowendien het die Boere se regtervleuel verby Bastion Hill in die rigting van Platkop uitgestrek, sodat dit onmoontlik was om die vyand van Bastion Hill af te omvleuel. Enige Britse mag wat van die omgewing van Bastion Hill af noordwaarts sou opruk, sou maar net nog

⁹⁴ Sien Cd. 1791 p. 649, en *Times History*, III, p. 237.

⁹⁵ Vgl. Cd. 1791 p. 650.

'n frontaanval op die vyandelike regterflank moes uitvoer en daarby nog voortdurend van die kant van Bastion Hill af in die regterflank beskiet word.⁹⁶

Onder die omstandighede het Warren ander planne bedink om die Boere uit die Tabanyama te verdryf – planne wat beter sou wees as om hulle aan die westekant te omvleuel. Die alternatief wat hom die beste voorgekom het, was om die Boere linie vir 'n paar dae aaneen aan 'n intensiewe bombardement te onderwerp ten einde die vyand deeglik te demoraliseer en die Boere linie teenoor Drieboomkop daarna deur 'n stormloop met dagbreek te probeer bemeester.⁹⁷ Aan hierdie plan het hy volgens sy eie getuienis die voorkeur gegee⁹⁸ maar twee moeilikhede het die uitvoering daarvan in die

weg gestaan. Die eerste was dat hy die vorige aand aan Buller beloof het om by die aankoms van nog 'n brigade en van die houwitsers 'n aanval op die burgers te waag wat volgens sy rapporte aan Buller met voorbereidsels besig was om uit die stellings op die vyand se regterflank te vlug. Die tweede was dat hy eers Buller se toestemming sou moes kry vir sy plan om die Boere vir nog 'n paar dae te bombardeer en sy infanterie ondertussen te laat stillê.

Uit die eerste van die twee moeilikhede het Buller hom self gehelp. Terwyl Warren besig was om planne te bedink oor hoe hy deur die Boere linie kon kom sonder om die gevaarlike beweging om die vyandelike regtervleuel te waag, het hy om 6 vm. die 22ste die volgende verrassende telegram van Buller ontvang – die man wat tot op die stadium onwrikbaar daarop gestaan het dat die Boere mag aan die westekant omvleuel moes word:

“I think it possible the enemy may try a counter-attack. They are concentrated. Your troops are widely extended and do not support

⁹⁶ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 373; Cd. 1791 p. 650; *Times History*, III, p. 237.

⁹⁷ Vgl. *Times History*, III, p. 237; Defender, Sir Charles Warren and *Spion Kop*, pp. 102-103.

⁹⁸ Cd. 1791 p. 650.

each other. I should be cautious how I attempted any enterprise further to the left at present. I thought Woodgate's troops very badly placed on your right yesterday, the bulk of them were much too far back to have been of any use in the event of a sudden attack upon the guns. I think before you do anything else, at least one battalion should be strongly entrenched close to the guns. I am riding over this morning and should like to see you. Will you leave an orderly on the hill where I met you out yesterday to tell me where to find you?"⁹⁹

Vir Warren was dit 'n uitkoms uit die dilemma waarin hy hom die vorige aand in sy voortvarendheid gedompel het toe hy dit voorgestel het asof die Boere leer klaargemaak het om terug te val en maklik met een brigade aan die westekant omvleuel kon word. Hy het die omvleuelings gedagte dan ook dadelik laat vaar en al hoe meer die gedagte getroetel om die

vyand deur 'n aanhoudende bombardement uit hul stellings te verdryf.

Teen 10 vm. het Buller persoonlik sy opwagting by Warren gemaak, glad nie in 'n goeie bui nie. Hy het sy ontevredenheid gelug oor die vordering wat Warren gedink het dat hy besig was om te maak en kou water op al Warren se planne gegooi oor hoe die vyand beveg moes word. Aan die gedagte om die vyand vir nog 'n paar dae met artillerievuur te demoraliseer, wou hy nie eers oorweging skenk nie omdat hy dit as 'n blote ekskuus van Warren beskou het om tyd te vermors en 'n beslissende geveg te voorkom. Ook wou hy niks van Warren se plan hoor waarna in die vorige hoofstuk verwys is, nl. om, nadat die Tabanyama ingeneem was, die voorrade waens oor die rivier terug te stuur en die troepe met 3 tot 4 dae se voorrade in rugsake na Ladysmith toe te laat opruk nie. Hy wou hê dat die hele konvooi na Ladysmith toe moes trek. Hierop het Warren volgens sy eie getuienis aan hom gesê: "It will be impossible to go by the Fair View road without taking Spion Kop".

⁹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 635, App. (K).

Buller se antwoord volgens Warren was: “Of course you must take Spion Kop.”

Op hierdie lughartige wyse is die plan om Spioenkop in te neem by die twee Engelse veldhere gebore. Daar is toe bespreek hoe te werk gegaan moes word om Spioenkop te verower. Warren het aangebied om persoonlik die kolonne aan te voer wat die aanval sou moes onderneem want hy wis watter pad hy sou moes volg om op die kruin te kom. Buller wou daar egter nie van hoor nie. Sy standpunt was dat Warren hom nie in die vuurlinie moes waag nie maar op 'n veilige plek agter sy linies moes bly en van daar af in verbinding met die generaals wat hy uitgestuur het, moes bly.

Buller was blykbaar nie baie geesdriftig oor die plan om Spioenkop aan te val nie. Dit het egter vir hom na die beste van die planne gelyk wat Warren aan hom voorgestel het nadat hy Warren se besielende voorstel om die Boere aan die regterkant te omvleuel met sy telegram van die oggend so goed as van die hand gewys het, of altans by Warren twyfel gewek het oor die

wenslikheid om dit uit te voer. Persoonlik het hy die plan om die Boere posisies aan die westekant te omvleuel, verkies bo die plan om Spioenkop in te neem en hy het dit ook reguit aan Warren gesê. Hy wou egter nie die verantwoordelikheid op hom neem om 'n bepaalde instruksie in die verband uit te reik nie en het Warren op die ou end net laat verstaan dat daar een van twee weë vir hom oopgestaan het. Hy moes of die posisie voor Bastion Hill op die Britse linkerflank aanval, of as hy daarvoor nie kans gesien het nie moes hy op Spioenkop toetas. Anders sou Buller hom genoodsaak ag om sy hele mag oor die Tugela terug te trek. Buller self was ten gunste van die aanval op die posisie op die Britse linkerflank. Na afloop van die onderhoud het Buller na Bastion Hill gery en Warren alleen gelaat om te besluit wat hy sou doen.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Vgl. Warren se aantekeninge in Williams, pp. 300-301; Cd. 1791 p. 650; Warren se rapport d.d. 29 Jan. 1900 in Cd. 968; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 373; *Times History*, III, p. 238; en Symons, p. 208.

Nadat hy Bastion Hill besigtig het, het Buller gedurende die namiddag weer eens aan Warren laat weet om gedurende die nag van Bastion Hill af 'n aanval op die Boere se regterflank te doen. Hierop het Warren dadelik sy generaals by of naby hom – nl. Clery, Hildyard en J. Talbot Coke wat gedurende die middag met die 10de brigade opgedaag het – byeengeroep om oor die aangeleentheid te beslis. Clery was baie sterk teen die aanval op die Boere se regterflank gekant. Volgens Warren het hy gesê dat as dit sou slaag dit hulle sou verplig om al die Boere stellings op die Tabanyama in 'n ry van die westekant af aan te val (m.a.w. om die Boere posisies van regs af op te rol) en miskien sou hulle nie sterk genoeg wees om dit te doen nie. Warren het saamgestem omdat hy volgens sy eie verklaring die onderneming nie kon steun solank as dit in die hande van genl. Clery was nie maar waarom hy nie iemand anders met die onderneming belas het nie, het hy nie gesê nie;

en ook genl. Hildyard het met genl. Clery saamgestem.¹⁰¹

Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* was die oorwegings wat die deurslag gegee het by die besluit om nie so 'n aanval te onderneem nie, egter van minder oppervlakkige aard. Dit was dieselfde as die wat Warren gedurende die nag laat besluit het om nie 'n aanval op die Boere se regterflank te waag nie, nl. eerstens dat volgens genl. White se boodskap wat deur niemand weerlê is nie, die Boere se regtervleuel baie sterk was, miskien net so sterk as die van die Engelse; tweedens dat die Boere in baie goeie posisies verskuil was wat beskerm was deur goeie verdraende swaargeskut waarteen die Engelse kanonne nie opgewasse was nie; en derdens dat die vyand se regterflank ver verby Bastion Hill gestrek het sodat dit nie van Bastion Hill af omvleuel sou kon word nie

¹⁰¹ Vgl. Cd. 968 p. 16n.; Warren se memorandum by Williams, p. 301; en Julian Symons, p. 209.

maar nog eens in die front aangepak sou moes word.¹⁰²

Aangesien Warren nie wou terugtrek nie omdat dit darem te vernederend sou wees en Buller hom nie wou toelaat om vir vyand met nog 'n paar dae se artillerie voorbereiding te demoraliseer nie, is toe besluit om Spioenkop dieselfde nag nog aan te val en te verower. Op die oog af het dit vir Warren en sy generaals na 'n baie voordelige manewer gelyk. Immers Spioenkop wat die hoogste berg in die omgewing was en tussen die Tabanyama en die Brakfonteinhoogtes uitgetroon het, was so op die oostelike flank van die Boere stellings op die Tabanyamakruin geleë dat al die Boere stellings daarvandaan af met kanonvuur in die linkerflank beskiet kon word. As die kop dus verower en met swaargeskut beset kon word, sou die Engelse in staat wees om die Boere stellings op die Tabanyama nie alleen in die front nie maar ook in die linkerflank onder 'n swaar kanonvuur te plaas wat die Boere sou

dwing om die Tabanyamakruin te ontruim, en dan sou die pad na Ladysmith toe vir die Engelse ooplê.

Die Engelse infanterie wat met die verowering van Spioenkop belas sou word, sou op die steun van al die Engelse swaargeskut kon reken – nie alleen die op en naby Drieboomkop nie maar ook die op Mt. Alice en by Potgietersdrif, terwyl sover as die Engelse kon uitmaak die Boere kanonne aan die troepe op die kop nie veel las sou kon besorg nie. 'n Aanval op Spioenkop het dus vir Warren baie voordeliger voorgekom as een op die Boere se regterflank wat slegs deur enkele Britse kanonne gesteun en deur byna al die Boere kanonne teengestaan sou kon word.¹⁰³

Nadat hy en sy generaals besluit het om Spioenkop te beset, het Warren dadelik begin om instruksies uit te skryf met die oog op die verowering van die kop dieselfde nag. Genl. Coke, aan wie hy die aanval wou opdra, het egter

¹⁰² Cd, 1791 p. 650; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 373.

¹⁰³ Vgl. Cd. 1791 p. 650; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 373.

'n dag uitstel gevra omdat hy die terrein nog nie voorheen gesien het nie en dit eers wou verken. Warren het daarmee ingestem en die aanval is dus uitgestel tot die nag van 23 Jan. 1900.¹⁰⁴

7. GEVEGS BEDRYWIGHED OP DIE TABANYAMA, 22-23 JAN. 1900

Solank as die Engelse aanvoerders planne bedink en beraam het om die Boere uit hul stellings op die Tabanyama te verdryf, het die gevegs bedrywighede voortgegaan.

Vroeg die oggend van die 22ste het die 4-tal houwitsers wat deur Warren aangevra is, opgedaag. Twee daarvan is op bevel van Buller by die veldartillerie op Drieboomkop en die ander twee by die 19de en 28ste veldbatterye op die oostelike oewer van Venterspruit geplaas. Hulle het dadelik saam met die veldbatterye op die Boere linie losgebrand.¹⁰⁵ Die uitwerking wat die soveel hewiger kanonvuur op die burgers

gehad het, was geweldig. Reeds onder die aanhoudende swaar vuur van die gewone Britse veldgeskut en maxims van die vorige dag het die Boere se moreel tot so 'n laagtepunt gedaal dat die veldkornetskappe van die kommando's Johannesburg en Heidelberg wat op die Tabanyama was en die swaarste deurgeloop het, gedurende die nag uit hul stellings padgegee het sonder om iemand iets daarvan te se: Hulle is eers om 11 vm. die 22ste teruggevind nadat burgers van ander kommando's in die ontruimde stellings geplaas is.¹⁰⁶ Toe nou die vuur van die houwitsers by die van Warren se 36 veldkanonne gevoeg is om die weerstand van die Boere te verbreek, het daar 'n ontsettende verwarring in die Boere geledere begin ontstaan.

'n Britse geneesheer wat ooggetuie van alles was, vertel daarvan;

“The howitzers frightened the enemy considerably, but could not range their guns.

¹⁰⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 374.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 372.

¹⁰⁶ Leyds 715, Telegramme nos. 39 en 49 d.d. 22 Jan. 1900.

As the large 50-pound lyddite shells burst on the opposite ridge, throwing up great clouds of red dust, mixed with their dark brown or canary yellow fumes, according as this explosive detonated completely or otherwise, the Boers could be seen running from place to place to escape the effects of the missiles.”

Nog hy nog die Engelse generaals en troepe het egter besef hoe geweldig die uitwerking van die bombardement was; want, voeg hy daaraan toe,

“Neither the howitzers nor the 15-pound field-guns could reach the enemy, and there were no long-range naval guns available.”¹⁰⁷

Die bomme het wel nie by die Boere kanonne geval nie maar die loopgrawe waarin die burgers gelê het, het swaar deurgeloopt. Die haastig geboude skans muurtjies waaragter die burgers stelling geneem het, was nie bestand teen die bomme van die houwitsers wat hulle stukkend geskiet en die burgers weerloos en sonder skuiling gelaat het nie. Die gevolg was dat die

burgers moedeloos uit hul stellings padgegee het op die punte waar hulle verskansings stukkend geskiet is, en op 'n groter skaal van die slagveld af weggevlug het as die Engelse ooit vermoed het.¹⁰⁸ Dit het so erg toegegaan dat genl. Louis Botha gedurende die voormiddag aan kmdt.-genl. Piet Joubert gesein het:

“Groote spoed. Onze menschen op de een punt verlaten posities. Ik uitgeput van razen en praten om hen in posities terug te krijgen. Johannesburg en gedeelte Heidelberg hebben reeds verleden nacht posities verlaten en zijn nog spoorloos verdwenen. Menschen verlaten posities harder dan versterking komt. Als het zoo gaat, vrees ik het ergst.”¹⁰⁹

Die neiging om te vlug, het aansteeklik gewerk en so algemeen geword dat genls. Louis Botha en S. W. Burger die Kommandant-generaal dringend versoek het “zulke maatregelen te nemen, dat alle officieren hun burgers die zonder

¹⁰⁷ E. Blake Knox, *Buller's Campaign*, p. 52.

¹⁰⁸ Leyds 715, Telegram no. 39 d.d. 23 Jan. 1900.

¹⁰⁹ *Ibid.*, Telegram no. 39 d.d. 22 Jan. 1900.

verlof hunne posities verlaten direct opvangen en volgens wet behandelen zullen aangezien het voor ons op deze wijze onmogelijk is om oorlog te voeren.” Die posisies was wel “zeer swak” maar dit was geen rede vir die burgers om dit te verlaat nie.¹¹⁰

Buller sou dus seker nie sleg gevaar het as hy Warren se voorgestelde krygstaktiek aanvaar het om die Boere op die Tabanyama vir ’n paar dae lank ook met skepskanonne te bombardeer nie.

Generaals Botha en Burger en die ander Boere generaals het egter in weerwil van die feit dat die burgers klaarblyklik van die geveg moeg was en vasberade was om die aftog te blaas, nie moed opgegee nie. Hulle was vas oortuig daarvan dat die burgers die stellings teen die vyandelike oormag kon handhaaf as hulle maar net oor goeie skanse kon beskik, en het dus dringend by die Kommandant-generaal aangeklop vir 1,500 sandsakke en pikke, grawe en koevoete met die doel om beter verskansings vir die burgers te bou

wat hulle teen die swaar liddietbomme sou kon beskut. Die vuur van die vyandelike grof- en kleingeskut op die Boere linie agter op die Tabanyamakruin was nl. so geweldig dat hulle nie in staat was om hul perde selfs vir ’n kort tydjie af te saal nie.¹¹¹

Die feit dat baie van die burgers vir die geweldige swaar vuur van veral die houwitsers geskrik en gevlug het, het die vasbeslotenheid van die Boere leiers om die stellings teen elke prys te handhaaf dan ook nie geknak nie. Hulle was vasberade om die Engelse te stuit. Veral genl. Louis Botha het soos ’n toring van moed op en af tussen die barstende bomme langs die linie bly beweeg om sy burgers met “razen en praten” te beweeg om vas te staan en tog nie vir die Engelse te wyk nie. Sy perd is die dag onder hom gewond maar dit het hom nie van stryk gebring nie. Sy gestalte het byna voortdurend sigbaar gebly soos hy van stelling tot stelling gegaan het.

¹¹⁰ *Ibid.*, Telegram no. 39 d.d. 23 Jan. 1900.

¹¹¹ Leyds 715, Telegramme nos. 39 en 40 d.d. 23 Jan. 1900.

Terwyl hy op die wyse besig was om deur sy voorbeeld weer nuwe moed by die Transvalers te laat herleef, het daar 'n rysige gestalte met 'n bruin baard in die voorste posisies van die Vrystaters verskyn en onder die Britse vuur tussen sy manne rondgestap, bedaard en koel maar vurig van gees, en hulle vir die stryd opgebeur. Dit was Marthinus Theunis Steyn, Staatspresident van die Oranje-Vrystaat, wat na die front gekom het om sy mense te besoek en 'n rukkie saam met hulle op die oorlogsveld te vertoef.¹¹²

Die voorbeeld van sulke leiers het die wankelmoedigheid onder die burgers gestuit. Diegene wat gevlug het, het weer na hul stellings toe teruggekom, die Mauser vaster in die hand geklem, en vir die vyandelike infanterie gewag om te storm, en teen die aand van die 22ste was al die Boere posisies wat gedurende die dag ontruim is, reeds weer beset.¹¹³

¹¹² *Ibid.*, Telegramme nos. 9 en 42A d.d. 23 Jan. 1900; Nierstrasz, II band 3, p. 731.

¹¹³ Vgl. Leyds 715, Telegram no. 44 d.d. 23 Jan. 1900.

As Buller en Warren besef het watter verwarring die vuur van die houwitsers in die geledere van die Boere gestig het, sou hulle ongetwyfeld nie gehuiwer het om die Boere stelling nog eens te laat bestorm nie. Hul kanse om dit met sukses op die 22ste te doen, was baie goed. Na die ondervinding wat hulle op 20 en 21 Jan. 1900 opgedoen het, was hulle egter baie lugtig vir die Boere op die agterste kruin van die Tabanyama; en in plaas van die infanterie nog 'n aanval te laat onderneem, het hulle daardie infanterie ledig teen die steil hellings van die bergpunte voor die Tabanyamakruin opgehoop laat lê, en dit in 'n uifers ongemaklike posisie waar die son hulle gaar gebrand en die Boere se kanonvuur hulle aanhoudend geteister het. Die hellings waaragter die troepe skuiling geneem het en waarteen hulle soos vlieë teen 'n muur gesit het, was egter so steil dat die Boere artilleriste geen effektiewe kanonvuur op hulle kon onderhou nie, hoe goed hulle ook al geskiet het.¹¹⁴ Die gevolg was dat die Engelse gedurende die twee dae – 22 en 23

¹¹⁴ E. Blake Knox, p. 52.

Jan. 1900 – volgens Britse amptelike gegewens 'n totale verlies van slegs 38 man gely het, nl. 1 manskap gedood, 2 offisiere en 34 manskappe gewond en 1 manskap vermis.¹¹⁵

Buller kon natuurlik aanspreeklikheid ontken vir die feit dat die infanterie niks gedoen het nie deur daarop te wys dat hy tot die middag van die 22ste toe aanhoudend by Warren daarop aangedring het om die Boere in die regterflank aan te val. Dit neem egter nie weg dat hy nie toegesien het dat sy wenk in die verband uitgevoer word nie maar toegelaat het dat Warren en sy generaals sy hele krygsplan om die Boere linie aan die westekant te omvleuel, verander. As hoofaanvoerder kon hy Warren gelas het om sy instruksies uit te voer of anders self die bevel oor die troepe oorgeneem het.

8. KRYGSBEDRYWIGHEDE BY POTGIETERSDRIF

Ook het Buller nie sy onderneming nagekom, nl. om Warren se bewegings kragdadig te onder-

steun met afleidings aanvalle van die troepe afdelings wat hy by Potgietersdrif en Meuldrif gehad het nie. Ook sy troepe by Colenso en Ladysmith het versuim om aanvalle op die Boere te waag. In sy instruksies van 15 Jan. 1900 aan Warren het Buller gesê:

“At Potgieter’s there will be the 4th Brigade, part of the 10th Brigade, one battery Royal Field Artillery, one howitzer battery, two 4.7-inch Naval guns. With them I shall threaten both the positions in front of us and also attempt a crossing at Skiets Drift, so as to hold the enemy off you as much as possible.”¹¹⁶

Sedert Warren Trichardtsdrif oorgesteek en met die Boere slaags begin raak het, het daar egter van die beloofde afleidings aanvalle wat die aandag van die Boere van Warren af na die Brakfonteinheuwels toe moes aflei, weinig tereg-gekom. Wel het die 16-tal kanonne (t.w. 2 swaar en 8 ligte skeepskanonne en 6 houwitser) op

¹¹⁵ Cd. 968 Bylaag F.

¹¹⁶ Sien p. 76 hiervoor.

Mount Alice en die daaraan geleë hoogte ten suide en die koppies ten noorde van Potgietersdrif die Brakfonteinheuwels elke dag beskiet maar hul vuur was skadeloos. Die futlose wyse waarop hulle Brakfontein gebombardeer het en die feit dat die 7,700 man infanterie en berede troepe by Potgietersdrif en teenoor Meuldrif en Skietdrif doodstil bly lê het, het die Boere baie gou oortuig dat die Engelse nie van plan was om ten ooste van Spioenkop deur die Boere linie te probeer breek nie, maar dat hul aanval op die gebied ten weste daarvan gerig sou wees, d.w.s. op die Tabanyama. Gevolglik het die Boere offisiere dikwels burgers uit die linie ten ooste van Spioenkop gehaal om die linie op die Tabanyama te versterk.¹¹⁷

Slegs eenmaal het Lyttelton 'n afleidings aanval op die vyand beproef. Dit was op 20 Jan. 1900,

toe Warren hom meegedeel het dat hy besig was om die Boere op die Tabanyama aan te val en Lyttelton versoek het om teen die Boere teenoor Potgietersdrif te demonstreer ten einde die vyand te verhinder om sy stellings op die Tabanyama te versterk. Lyttelton se afleidings aanval was egter 'n lustelose affêre wat geen indruk op die Boere gemaak het nie. Hy het nl. slegs 'n enkele bataljon, die 3rd King's Royal Rifles, teen 10 vm. in die rigting van die Boere stellings op die Brakfonteinheuwels gestuur. Op 1,600 tree van die heuwels af het hy hulle tot stilstand gebring en net 'n enkele kompanie onder aanvoering van kapt. Beaumont in 'n sloot verder laat opruk totdat die Boere op hulle begin vuur het – eers slegs met hul Mausers en later die middag met een of hoogstens twee masjiengewere. Hierop het Lyttelton met 2 12-ponder skeepskanonne en 2 houwitser op hulle losgebrand, en teen 5 nm. ook met die 64ste veldbattery wat op 'n afstand van 2,400 treë van die Boere posisie af in aksie gebring is. Die vuur van hierdie swaargeskut, so vertel Lyttelton in sy amptelike verslag, was “singularly effective”. Die Boere se paar masjien

¹¹⁷ Vgl. K.G. 339 (iii), pp. 178 en 188; K.G. 339 (iv), p. 58; K.G. 339 (v), p. 64; Leyds 715, Telegramme nos. 3 d.d. 20 Jan., 29 d.d. 21 Jan. en 35 d.d. 23 Jan. 1900; Preller 12, Band 3 deel III (b), Telegram kopieboek van genl. Botha, 1900, p. 37.

gewere en hul Mausers is die swye opgelê en van waar hy was, kon gesien word hoe die Boere in alle rigtings teen die hange van die heuwels vir die bomme vlug. Daar is ook 'n ambulans in die Boere stellings gewaar; dus, so het Lyttelton gerapporteer, was die Boere se verliese ongetwyfeld swaar.

Teen 5.30 nm. het Lyttelton ook die 2nd Scottish Rifles en die 1st Rifle Brigade onder dekking van kanonvuur in die rigting van die Brakfonteinheuwels gestuur. Hulle het egter ver van die Boere stellings af gebly en nadat dit donker geword het saam met die King's Royal Rifles – met wie se gedrag Lyttelton na die “long and trying day” hoogs tevrede was – teruggetrek. Die totale Britse verlies tydens hierdie lustelose demonstrasie was 17 man, t.w. 1 offisier en 2 ondergeskiktes gesneuwel, 13 manskappe gewond en 1 manskap vermis.¹¹⁸ Aan Boere kant was daar geen ongevalle nie.

¹¹⁸ Sien Cd. 968, Lyttelton se verslag; en Du Cane, pp. 125-126.

Tydens die operasie is die Britse lugballon wat vir waarnemings gebruik is, deur 'n koeël getref en het kapt. Phillips van die Royal *Engineers* 'n noue ontkoming gehad terwyl hy in die ballonskuitjie was.¹¹⁹

Op die 21ste het Lyttelton se kontingent weer in die rigting van die Boere stelling getrek sonder egter enigiets uit te rig.¹²⁰

Dit was die bystand wat Warren van die troepe voor Potgietersdrif en elders langs die Tugela tydens sy swaar geveg met die Boere op die Tabanyama gehad het. Die enigste bystand wat hy van Buller persoonlik ontvang het, was voortdurende kritiek op die pogings wat hy aangewend het om deur die Boere linie te bars, en “wenke” wat hy nutteloos geag het. Warren het dus die volste reg gehad om Buller daarvan te beskuldig, soos hy ook later gedoen het, dat dié hom nie die ondersteuning gegee het wat hy hom kon en moes gegee het tydens sy aanval op

¹¹⁹ Cd. 968, Lyttelton se verslag.

¹²⁰ Leyds 715, Telegram no. 17 d.d. 23 Jan. 1900.

die Tabanyama nie.¹²¹ Nie alleen het hy versuim om toe te sien dat Lyttelton werklik kragdadige afleidings aanvalle op die Boere teenoor Potgietersdrif uitvoer nie maar hy het tewens al die verdraende geskut en ook die lugballon voor Potgietersdrif laat bly. Daar was hulle nutteloos. Warren daarenteen sou hulle baie nuttig kon aangewend het om die Boere van die Tabanyama af te verdryf en daarmee die weg na White se beleërde garnisoen in Ladysmith oop te slaan.

9. KONKLUSIE

Die mislukking van die Britse aanval op die Tabanyama moet aan veral drie oorsake gewyt word:

In die eerste piek was daar 'n gebrek aan durf en moed by die Britse bevelvoerders. Nadat hulle die Boere uit die voorste posisies op die Tabanyama verdryf het, kon hulle eenvoudig nie genoeg moed bymekaar skraap om die Boere op die agterste deel van die kruin te bestorm en te verdryf nie. Dit moet toegeskryf word aan die

heldhaftige en vasberade wyse waarop die Boere die stellings onder leiding van Louis Botha verdedig het. Hulle het ten spyte van die grootste ontberings swaar verliese aan die Britse troepe toegebring wat laasgenoemde se moed tot 'n laagtepunt laat daal het. Veral die snelvuur wat De Roos, Slegtkamp en Hindon op die linkerflank van Hart se troepe geopen het toe laasgenoemde op die punt gestaan het om die Boere stellings op die agterste kruin met bajonette te bestorm omdat hulle seker was dat die voorste Boere stellings skoon geskiet was, was van deurslaggewende betekenis. Dit het die Engelse verwar en hulle onder die indruk gebring dat die stellings op die Britse linkerflank nog steeds sterk deur die vyand beset was, en dat die troepe in die flank aangeval sou word as hulle dit sou waag om uit hul bedekte posisies vorentoe te storm. Gevolglik het hulle van die bestorming van die Boere linie afgesien toe die kanse om die Boere te verdryf, uitstekend was.

In die tweede plek het Buller nadat die poging misluk het om die Boere deur middel van 'n

¹²¹ Cd. 1791, p. 649.

infanterieaanval, gesteun deur vuur van sy veldbatterie, van die Tabanyama af te verdryf, geweier om Warren se baie gesonde voorstel in oorweging te neem, nl. om die Boere linie op die agterste deel van die Tabanyamakruin vir 'n paar dae lank deeglik met houwitsers en skeepskanonne te laat beskiet alvorens dit weer deur infanterie te laat bestorm. As hy die voorstel aanvaar het, is dit feitlik seker dat die weerstand van die Boere ineen sou gestort en die Engelse die stellings maklik sou verower het. Trouens slegs 'n paar uur se bombardement met 'n 4-tal houwitsers het die Boere reeds op groot skaal op die vlug gedryf. As die vuur van daardie houwitsers ook nog versterk sou gewees het deur die van die swaar en ligter skeepskanonne wat nutteloos voor Potgietersdrif gelê het, kon die Boere volkome gedemoraliseer en die Boere stellings op die Tabanyama maklik deur die Engelse ingeneem gewees het. Buller wou egter nie na die voorstel luister of die skeepskanonne aan Warren afstaan nie. Selfs die lugballon waarmee die bewegings van die Boere op die Tabanyama voortdurend verken kon word, het

hy by Potgietersdrif laat bly. Die gevolg was dat Warren nie kon bepaal wat die uitwerking van die kanonvuur op die vyand was nie.

Derdens het Buller nie sy belofte gestand gedoen, nl. om met sy leërmag by Potgietersdrif en elders langs die Tugela afleidings aanvalle van betekenis op die Boere stellings te doen nie. Die gevolg was dat die Boere al hul aandag op die verdediging van die Tabanyama toegespits het. Die futlose bewegings van Lyttelton kan seer seker nie as effektiewe afleidings aanvalle beskou word nie. Trouens dit het op die Boere hoegenaamd geen indruk gemaak nie. Die aanvalle het geen Boere strydkragte van die Tabanyama af weggelok nie en die Boere ook nie verhinder om van hul strydmagte van die omgewings van Colenso en Potgietersdrif af na die Tabanyama te stuur om laasgenoemde te help verdedig nie.

Mens kan, as jy die verloop van sake volg en veral Buller en Warren se rapporte deurlees, nie aan die indruk ontkom dat Buller aan Warren 'n mislukking gegun het nie en hom daarom so min

gehelp het dat mens nie weet wat Buller eintlik aan die Bo-Tugela kom soek het nie. Sommige skrywers meen dat dit aan naywer gewyt moet word. Volgens hulle was Buller gegrief omdat Warren in Engeland as die “sterk man” beskou is en as die opvolger van Buller in Suid-Afrika benoem is. Na sy eie mislukking by Colenso wou hy nou hê dat Warren, wat nog nooit eers 15,000 man bymekaar gesien het nie en dus seker nie die regte man was om oor so ’n mag bevel te voer nie, nou aan die publiek moes wys of hy werklik so ’n goeie bevelvoerder was as wat hulle gemeen het.¹²² Dit kan ook wees dat Buller verontwaardig was omdat Warren nie sy instruksies van die 15de nagekom het, nl. om om die Boere se regterflank te trek nie maar besluit het om liewers ’n frontaanval op die Tabanyama uit te voer. Buller het van die begin af geglo dat so ’n frontaanval nie sou slaag nie. Daarom het hy Warren steeds bly aanraai om om die Boere se regtervleuel te trek. Toe Warren nie wou nie, het hy hom feitlik aan die operasies onttrek en

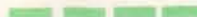

dit aan Warren gelaat om self te besluit oor wat hy met die leërafdeling gaan doen wat aan hom gegee is. Hoe dit ook al sy, nadat Warren op 20 Jan. 1900 met sy frontaanval op die Tabanyama begin het, het Buller blykbaar sy belangstelling in die onderneming verloor, Warren net af en toe gekritiseer, en hom verder alleen gelaat om die mas op te kom.

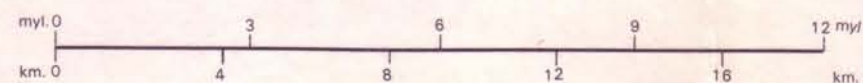
Aangesien Buller nie aan Warren die nodige steun by Potgietersdrif verleen het om die aandag van die Boere op die Tabanyama daarheen af te lei nie en hom ook nie wou toelaat en van die nodige verdraende geskut voorsien om die Boere deur ’n aanhoudende bombardement op die Tabanyama te demoraliseer nie, is dit geen wonder dat Warren nie Buller se herhaalde-like wenke wou opvolg om om die Boere se regterflank te trek nie. Immers volgens berigte wat sir George White aan Buller en Warren vanuit Ladysmith gestuur het, is die regterflank van die Boere gedurende die aanval op die Tabanyama in so ’n mate versterk dat ’n Britse beweging om die vyandelike regtervleuel te

¹²² Vgl. bv. Julian Symons, p. 197.

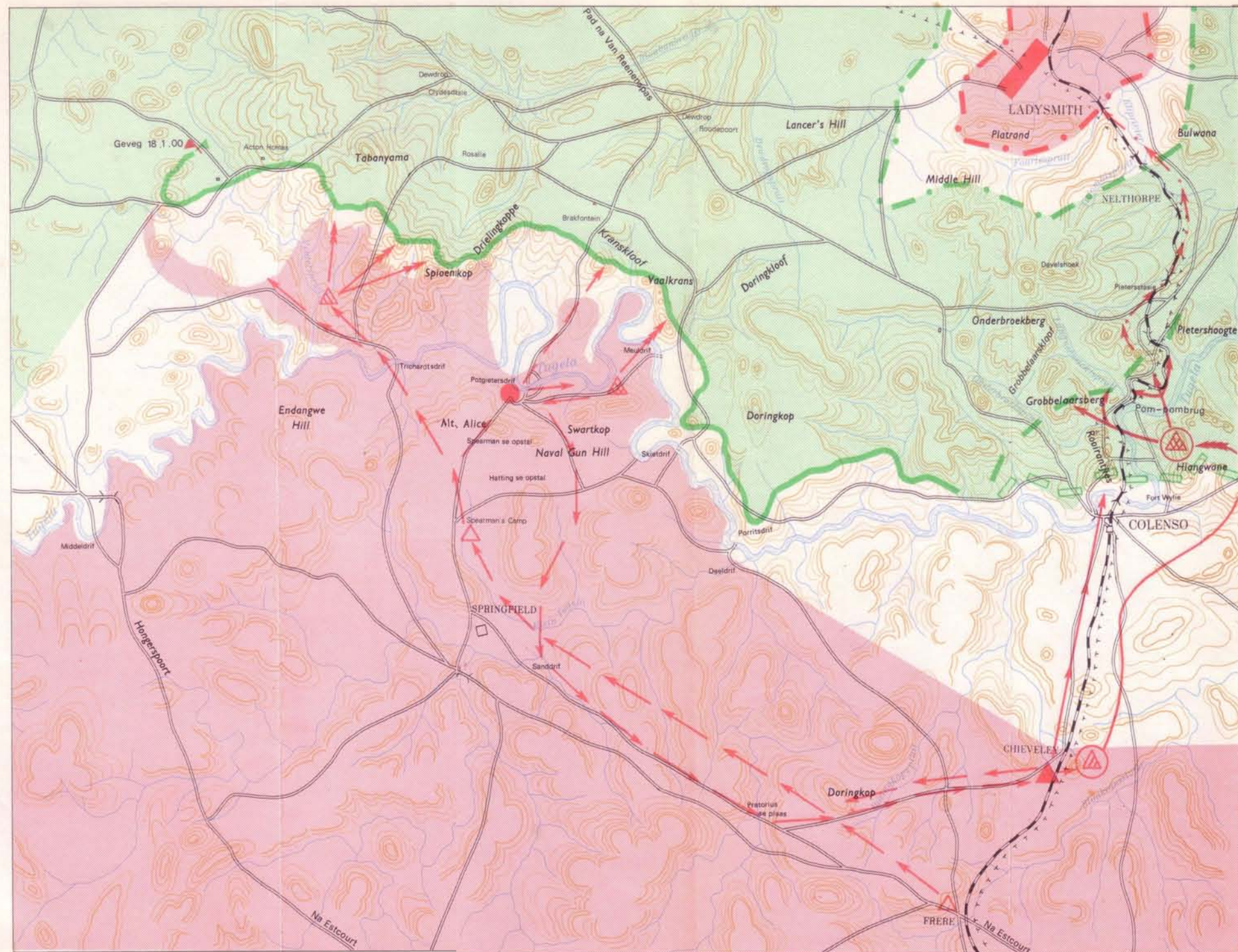
omvleuel, in 'n goeie kans gestaan het om te misluk. Daarom het Warren met die goedkeuring van Buller die enigste plan gevolg wat moontlik was as hy hom van die steun van ten minste die swaargeskut – en moontlik ook die troepe – by Potgietersdrif wou verseker, nl. om Spioenkop te beset van waar hy die Boere op die Tabanyama in die linkerflank kon bedreig.

DIE TUGELALINIE

- Paaie
- Spoorweë
- Telegraaflyne
- Kontoerlyne
- Riviere
- Vormlyne
- Die Tugelalinie deur die Boere gehandhaaf tot met die Britse deurbraak, 27 Feb. 1900
- Die deel van die Tugelalinie wat deur die Boere prysgegee is met die Britse verowering van die streek Cingolo-Hlangwane (17–20 Feb. 1900)
- Boerelinie in die Kameeldoringrante (20–27 Feb. 1900)
- Boere se beleëringsgordel om Ladysmith (31 Okt. 1899–27 Feb. 1900)
- Gebied onder beheer van die Boere
- Basis van eerste Britse aanval (Colenso, 15 Des. 1899)
- Rigting van eerste Britse aanval (Colenso, 15 Des. 1899)
- Basis van tweede Britse aanval (Tabanyama en Spioenkop, 20–24 Jan. 1900)
- Rigting van tweede Britse aanval (Tabanyama en Spioenkop, 20–24 Jan. 1900)
- Basis van derde Britse aanval Vaalkrans (5–7 Feb. 1900)
- Rigting van derde Britse aanval Vaalkrans (5–7 Feb. 1900)
- Basis van vierde Britse aanval (Cingolo-Hlangwane, 12–20 Feb. 1900)
- Rigting van vierde Britse aanval (Cingolo-Hlangwane, 12–20 Feb. 1900)
- Basis van Britse aanvalle op die Kameeldoringrante (20–27 Feb. 1900)
- Rigting van Britse aanvalle op die Kameeldoringrante (20–27 Feb. 1900)
- Posisies van Britse afdeling by Potgietersdrif (15 Jan.–6 Feb. 1900)
- Rigting van Britse skynaanval by Potgietersdrif (5 Feb. 1900)
- Benaderde rigting van Britse opmarsroete van Chieveley en Frere af na die Bo-Tugela en van daar na die Benede-Tugela met die oog op 'n deurbraak deur die Boerelinie.
- Britse verdedigingsgordel rondom Ladysmith (31 Okt. 1899–28 Feb. 1900)
- Roete van Lord Dundonald na Ladysmith, 28 Feb. 1900.
- Gebiede onder Britse beheer.

Die swart strook op die skaal dui sowat 2 uur te perd aan.

HOOFSTUK 6

DIE SLAG VAN SPIOENKOP

1. INSTRUKSIES VIR DIE BESETTING VAN SPIOENKOP

Warren het dadelik nadat hy en sy generaals besluit het om Spioenkop in te neem, planne begin uitwerk oor hoe te werk gegaan moes word om die kop dieselfde nag nog aan die Boere te ontworstel en te beset. Met die oog daarop het hy besluit om die mag waaroor hy beskik het in twee dele te verdeel wat hy 'n "left attack" en 'n "right attack" genoem het. Die troepe vir die "left attack" bestem, sou bestaan uit al die afdelings wat links (d.w.s. wes van) Drieboomkop besig was om teen die Boere magte op die Tabanyama te veg en sou onder die bevel van genl. sir C. F. Clery staan. Hul plig sou wees om die Boere op die Tabanyama skaak te hou terwyl die troepe van die "right attack" wat uit al die afdelings op en ten ooste van Drieboomkop sou bestaan, Spioenkop gedurende die nag van 22 Jan. 1900 ongemerk moes beklim en verower. Hulle sou deur genl. J. Talbot Coke aangevoer

word, die bevelvoerder van die 10de brigade wat gedurende die middag van die 22ste by Warren opgedaag het.

Clery het dus beskik oor:

(a) 9 infanteriebataljons, t.w. (i) die 4 bataljons van die 2de brigade (nl. die 2nd Queens ook bekend as die Royal West Surrey regiment, die 2nd Devonshires, die 2nd West Yorkshires en die East Surrey regiment), (ii) 3 bataljons van die 5de brigade (nl. die 1st Royal Inniskilling Fusiliers, die 2nd Royal Dublin Fusiliers en die 1st Border regiment) en (iii) 2 bataljons van die 11de brigade (nl. die 2nd Lancashire Fusiliers en die 1st York and Lancaster regiment);

(b) die troepe van Dundonald se berede brigade (met uitsondering van Thorneycroft's Mounted Infantry en die Royal Dragoons); en

(c) 2 veldbatterye (nl. die 19de en 28ste batterye *Royal Field Artillery*) en 2 houwitsers.

Daarmee moes hy die Boere op die Tabanyama vasgepen hou en desnoods verdryf terwyl Talbot

Spioenkop

Coke Spioenkop met die troepe van die “right attack” moes verower wat as volg ingedeel was:

Infanterie: 6 bataljons, nl. die 3 bataljons van die 10de brigade (t.w. die 2nd Somerset Light Infantry, die 2nd Dorset regiment en die 2nd Middlesex regiment), 2 bataljons van die 11de brigade (nl. die 2nd Royal Lancasters en die 1st South Lancashires) en ’n bataljon van die 5de brigade (t.w. die 1st Connaught Rangers).

Ruitery: Die Royal Dragoons en Thorneycroft’s Mounted Infantry.

Artillerie: 4 veldbatterye (nl. die 7de, 63ste, 73ste en 78ste batterye *Royal Field Artillery*) en 2 houwitsers wat op Drieboomkop gestasioneer was en

Genie: Die 17de kompanie *Royal Engineers*.¹

Die aanval op Spioenkop het egter nie die nag van die 22ste plaasgevind nie aangesien genl. Coke ’n dag uitstel gevra het om die terrein wat

Genl.-maj. J. Talbot Coke

¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 635, Bylaag 9 (L).

hy op die 22ste vir die eerste maal aanskou het, eers te verken – ’n versoek wat Warren billik geag en dus toegestaan het.

Teen 4 vm. op 23 Jan. 1900 het Warren en Coke en ’n paar, stafoffisiere uitgery om Spioenkop persoonlik te gaan verken en te besluit oor hoe die kop aangeval moes word. Links van hulle het Clery se troepe wat nog altyd op die voorste bergpunte van die Tabanyama was, hul geskiet op die burgers op die agterste deel van die kruin hervat, gesteun deur die kanonne wat teenoor Bastion Hill en op Drieboomkop gestaan het. Warren en sy geselskap kon die steil hellings van Spioenkop natuurlik nie beklim nie want die gevaar om in die hande van die vyand te val, was darem te groot. Hulle het die kop dus maar van die vlakte af besigtig wat Spioenkop aan die Tabanyama verbind het, en ook van ’n heuwel af wat regs van hul posisie gelê het. Ofskoon hulle van die waarnemings punte af eintlik niks meer kon bespeur nie as dat die hellings steil was en dat dit bitter swaar sou gaan om op die Spioenkopkruin te kom, van watter kant af die

kop ook al bestyg sou word, het hulle tog oor ’n opmarsroete besluit.

Hoe die kop se kruin daar uitgesien het, kon hulle nie uitmaak nie. Dit was ’n geheim wat hom eers later sou ontvou wanneer die troepe die kruin bereik het. Nadat Warren-hulle ’n ruk lank na die hellings en die geheimsinnige kruin deur hul teleskope gekyk het sonder om juis iets wyser te word, het hulle teruggery om te gaan eet en die nodige reëlins vir die opmars te tref.²

Toe Warren by sy hoofkwartier terugkom, het hy Buller daar aangetref wat in ’n slegte bui was en Warren op ’n dwarse wyse ingevlieg het. Buller verklaar daaromtrent:

“I pointed out to him that I had no further report and no intimation of the special arrangements foreshadowed by his telegram of the 19th;³ that for four days hê had kept his

² Vgl. Julian Symons, p. 210, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 375.

³ Nl. Warren se telegram van die 19de dat hy 2 of 3 dae langer by Venterspruit sou moes vertoef om “some special

men continuously exposed to shell and rifle fire, perched on the edge of an almost precipitous hill; that the position admitted of no second line, and the supports were massed close behind the firing line in indefensible formations, and that a panic or a sudden charge might send the whole lot in disorder down the hill at any moment. I said it was too dangerous a situation to be prolonged, and that he must either attack or I should withdraw his force. I advocated, as I had previously done, an advance from his left.”⁴

Op die warm taal wat hy jeens Warren gebesig het en wat natuurlik nie alles in sy amptelike verslag staan nie, het Warren gereageer deur aan hom te verduidelik dat die aanval op Spioenkop reeds aan die gang sou gewees het as Coke nie ’n dag uitstel gevra het om die terrein te verken nie, maar dat die voorgenome aanval daardie einste nag nog sou plaasvind. Hy het aan Buller ook die

arrangements” te tref om die Boere te verdryf. Sien hoofstuk 3 net voor paragraaf 10 hiervoor.

⁴ Buller se verslag d.d. 30 Jan. 1900 in Cd. 968 p. 23.

bevele getoon wat hy die vorige dag in verband met die verdeling van sy troepemag in ’n “left attack” en ’n “right attack” met die oog op ’n aanval op Spioenkop uitgereik het, en verder ook aan hom verduidelik hoe hy van plan was om te werk te gaan om die kop daardie nag nog deur genl. Coke te laat beset en watter instruksies hy aan Coke wou uitreik. Buller het daarmee tevrede gelyk – trouens hy het geen verandering in die planne aangebring nie – maar slegs die wens uitgespreek dat genl. Woodgate en nie genl. Coke nie as bevelvoerder van die troepe moes optree wat die kop moes verower, want Coke het mank geloop omdat hy sy regterbeen eenmaal tevore gebreek het. Hy sou dus nie so goed as Woodgate teen die steil helling kon beweeg nie. Laasgenoemde het immers twee gesonde bene gehad.⁵

⁵ Verslae van Buller (d.d. 30 Jan. 1900) en Warren (ongedateerd) in Cd. 968, pp. 23-26. Sien verder o.a. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 375, en Julian Symons, p. 210.

Genl.-maj. E. R. P. Woodgate

Dit lyk egter of Buller Warren tog nie heeltemal vertrou het nie. Immers na afloop van die gesprek het hy een van sy stafoffisiere, lt.-kol. C. á Court, eenkant toe geroep en hom aangesê om die troepemag wat die kop moes inneem, te vergesel. Laasgenoemde het toe ewe stompsinnig gevra wat die troepemag nou eintlik moes doen as hulle die kop gevat het. Dit was 'n vraag wat blykbaar nog nie by Buller opgekom het nie maar nadat hy so 'n oomblikkie gedink het, het hy net so stompsinnig geantwoord dat "It has got to stay there". Hierop het á Court verduidelik dat die troepemag beslis kanonne nodig sou hê as hulle hulle op die kop moes handhaaf. Vir dié moeilikheid het Buller ook 'n uitweg gehad. Hy het eenvoudig aan die bevelvoerder van die troepekamp by Frere las gegee om 'n battery bergkanonne na Warren se kamp toe aan te stuur om die ekspedisie te vergesel. Ironies het á Court later in verband met die hele plan om Spioenkop in te neem, opgemerk dat

"There was no plan except that we were to take the hill and stay there. Some 1,700 men

were to assault a hill 1,740 feet high in the centre of the Boer position, and the rest of Buller's 20,000 men were to look on and do nothing."⁶

Dis 'n bietjie oordrewe gestel. Wel het Buller geen instruksies aan Lyttelton en die bevelvoerders by Frere en Chievely uitgereik om afleidings aanvalle ter ondersteuning van die aanval op Spioenkop op die Boere te doen nie, maar Warren het darem aan Clery, die bevelhebber van die "left attack" (nie die "left lie and look on" nie), 9 infanterie bataljons, 'n berede afdeling en 14 kanonne – 'n totaal van meer as 10,000 troepe – gelaat waarmee hy die Boere op die Tabanyama na hartelus kon aanval en opdons.

Ook het Warren Spioenkop nie sommer vir die snaaksigheid en sonder enige doel voor oë laat beset soos sommige Engelse skrywers wil voorgee nie. Warren se plan met die verowering en besetting van Spioenkop was – al word dit

ook nêrens uitdruklik gesê nie – ongetwyfeld om in die linkerflank van die Boere op die Tabanyama te kom, sodat hy hulle onder 'n kruisvuur kon bring van sy "left attack" wat hulle in die front moes bestook, en sy "right attack" wat hulle in die linkerflank moes aanval. Daarvoor het Spioenkop wat al die hoogtes in die omgewing gedomineer het, vir hom na 'n ideale stelling gelyk. Dit was dan ook 'n baie goeie stelling vir die verwesenliking van die oogmerke wat Warren gekoester het. As die Spioenkopkruin reg beset was, kon die Engelse op Drieboomkop en Spioenkop die Boere sonder moeite van Groenkop – net wes van Spioenkop – verdryf het en dan kon al die Boere stellings op die Tabanyamakruin onhoudbaar gemaak word.

Ook kon die Boere wat ten ooste van Spioenkop op die Brakfonteinhoogtes gelê het, van Spioenkop af in die regterflank aangeval word. 'n Troepemag op Spioenkop sou dus in samewerking met Lyttelton se kontingent ook die burgers op die Brakfonteinheuwels onder so 'n swaar kruisvuur kon bring dat hulle sou moes

⁶ C. á Court Repington, *Vestigia*, pp. 216-217.

vlug. Dan sou ook die pad wat oor Potgietersdrif na Ladysmith geloop het, vir die troepe oopgelê het.

Warren se plan om Spioenkop te verower en te beset, was dus glad nie so dwaas as wat deur sy kritici voorgegee word nie. Daar was egter een noodsaaklike voorwaarde aan die suksesvolle besetting van die kop verbonde: die bevelvoerders van die troepe wat die besetting moes onderneem, moes die Spioenkopkruin ken of minstens weet hoe dit geleë was en hoe dit gelyk het. Die kaarte waaroor die Engelse beskik het, was vir hulle in die verband van geen hulp nie en mens sou dus verwag dat Warren ten minste verkenners teen die kop sou uitgestuur het om die kruin te probeer verken. Die gevaar dat die verkenners deur die Boere gevang sou word, was groot maar die risiko moes geneem word. Hy het dit egter nie eers probeer nie, hoe noodsaaklik dit ook al was, en hom met ander bedrywighede besig gehou.

Een van sy grootste kwellinge was die voorsiening van water aan die troepe op die kop.

Waterdraers wat Buller belooft het om aan hom te stuur, het nie aangekom nie. Toe het een van sy staf 'n skema uitgewerk om water na die kruin toe te laat aanry in die blikke waarin die troepe se “army biscuits” verpak was. Hiervoor sou 25 muile gebruik word wat elkeen 2 blikke – d.w.s. 17-18 gallon water – sou moes dra.⁷ Origns het hy met genls. Woodgate en Coke gesels oor die oprigting van 'n verbandpos op die kruin, die inrigting van 'n veldhospitaal aan die voet van die kop, die opmarsroete wat gevolg moes word, die wyse waarop die aanval deur hom met kanonvuur gesteun sou word wanneer die troepe weerstand sou ondervind en, ja, natuurlik oor hul instruksies.⁸

Die instruksies wat Warren, Coke en Woodgate gedurende die loop van die middag uitgereik het, het as volg gelui:

A. Van Warren aan Coke:

“To G.O.C. Right attack:

⁷ Sien Cd. 968 p. 34, Verslag van maj. H. N. Sargeant.

⁸ Vgl. Julian Symons, p. 2 11.

1. The G.O.C. the force had decided to seize Spion Kop tonight.
2. You will detail from the troops under your orders 2 battalions and Thorneycroft's Mounted Infantry and ½ company R.E. to carry out this operation.
3. Major-General Woodgate is to command this force.
4. The Column will parade at the place appointed by you, and you will issue all necessary orders. The Column should move off not later than 12 midnight.
5. Extra ammunition must be carried on ammunition mules drawn from the Regiments of your own force.
6. One day's complete rations are to be carried on the man, and wagons with supplies and great-coats brought up as far as possible at present without exposure.
7. All natives in the vicinity of the commencement of your line of advance

should be confined to their kraals by cavalry piquets, which should act after dark tonight. Wright's Farm should also be piqueted and inhabitants confined to the building.

8. The Imperial Light Infantry now at the Pontoon Bridge will be ordered to occupy the heights E. and W. of the gully above Wright's Farm after dark tonight, ready to support you and keep open your communications.

9. A mountain battery has been ordered to come up, and will be sent up the Spion Kop as soon as they arrive, after you have made your lodgment on the hill.

10. The artillery and infantry of your right attack must be prepared to support the Column occupying Spion Kop by their fire as soon as it is light.

11. Entrenchments must be made on the top of Spion Kop as soon as it is taken; the half company R.E. will bring their extra tools for this purpose.

12. The G.O.C. desires that the regiments you may detail for the Spion Kop Column should be relieved from further duty today.

13. Endeavour will be made to collect any pack mules there may be in camp to carry water. Failing this, water can be carried on mules in waterproof sheets.

14. Signalling communication must be established as soon as secrecy is no longer possible.

15. A special party from the R.A. to observe and report by signal the effect of Howitzer fire must also accompany the Column.”⁹

B. Van Coke aan Woodgate:

“1. The General Officer Commanding has decided to seize Spion Kop.

2. The operations will be conducted by Major-General Woodgate, who will detail two battalions of his own brigade, to which will be

attached about 100 men of Thorneycroft's Mounted Infantry and half company Royal Engineers.

3. Rendezvous just east of the encampment Royal Engineers, at 7 p.m. Men must be kept concealed from the front.

4. One hundred and fifty rounds of ammunition will be carried by the men. The General Officer Commanding 11th brigade will attach three mules to each battalion, and the Officer Commanding 10th brigade three mules, this afternoon. Ammunition for these mules will be furnished by the battalions concerned. One day's complete ration to be carried by the men. All horses to be left at the Royal Engineer bivouac. The mules will follow in rear of the Column. Men will carry entrenching tools in stretchers.

5. The Officer Commanding the Royal Dragoons will arrange to piquet all native kraals on the line of advance, and also

⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 636, Bylaag 9 (M).

Wright's Farm. All inhabitants should be confined to the buildings.

6. Men will of course carry filled water-bottles, and should be cautioned that a refill may be difficult. Battalions will endeavour to make some arrangement by fastening biscuit-boxes on to mules, or in some other manner, to carry extra water.

7. The General Officer Commanding 11th brigade will arrange that the Volunteer ambulance and the bearer company of the brigade send detachments. No ambulance to be nearer than the Royal Engineer bivouac till day-light."¹⁰

C. Van Woodgate aan sy brigade:

"1. The General Officer Commanding has decided to seize Spion Kop this night.

2. The following troops will compose the force: Royal Lancaster regiment <6 companies>, 2nd Lancashire Fusiliers, Thorneycroft's Mounted

Infantry <180 men> Half company 17th company Royal Engineers.

3. The above troops will rendezvous at White's Farm (lees: Wright's Farm) about half mile north-west of Pontoon Bridge at 7 p.m.¹¹

4. Extra ammunition will be carried on the mules supplied by the 10th brigade.

5. One day's complete rations will be carried. Wagons with supplies and great-coats will be brought up as soon as possible without exposure; also water carts and machine guns.

6. The South Lancashire regiment will hand over six mules, three to each battalion, for water-carrying purposes.

7. Pack mules will be utilized for carrying water in waterproof sheets.¹²

¹⁰ Sien *Ibid.*, p. 637, Bylaag 9 (N) en Cd. 1791 p. 442.

¹¹ Hierdie bevel is later verander en die troepe gelas om op 'n plek noord van Wright se plaas in 'n lang, rotsagtige kloof byeen te kom wat na die voet van Spioenkop geloop het. Dit was nie ver van Warren se hoofkwartier af nie (Knox, pp. 57-58).

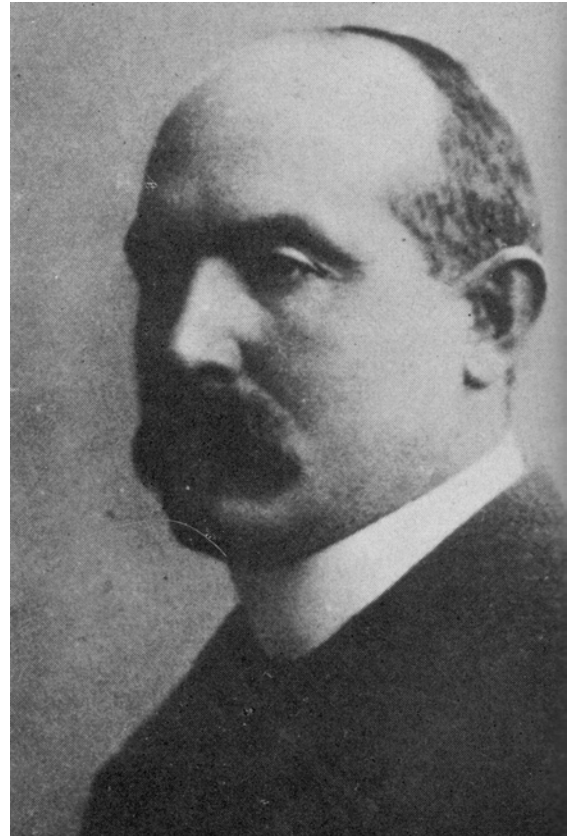
8. Twenty picks and twenty shovels to be carried in regulation stretchers.

9. Password, ‘Waterloo.’”¹³

Die bevel wat hier *in extenso* aangehaal is, was tiperend van die Britse manier om bevel uit te reik. Dit was omslagtig en vol besonderhede oor aangeleenthede wat net so wel deur junior offisiere gereël kon word. In kort het dit egter daarop neergekom dat genl. Woodgate gedurende die nag met die 2nd Lancashire Fusiliers, die Royal Lancaster regiment, Thorneycroft’s Mounted Infantry en ’n halwe kompanie *Royal Engineers* die helling van Spioenkop moes beklim, die Boere wat hulle daarop sou aantref, met ’n verrassingsaanval moes verdryf en hulle dan self op die kop moes ingrawe. Met die oog daarop moes elke manskap

¹² Aangesien die “waterproof sheets” nie doelmatig vir die vervoer van water was nie is, soos reeds vermeld, blikke gebruik waarin die “army biscuits” verpak was wat gereeld aan die Britse leërs gestuur is.

¹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 637-638, Bylaag 9 (O).

Lt.-kol. A. W. Thorneycroft

150 patrone (en natuurlik sy geweer en bajonet) en 'n volle dag se rantsoene asook sy waterfles vol water met hom saamdra en die genietroepe die nodige gereedskap vir die maak van verskansings. Ook moes die infanterie help met die vervoer van pikke en grawe in kampbedjies (“stretchers”). Verdere voorrade ammunisie, water en krygs kommissariaat asook wapentuig soos masjiengewere en 'n battery berg kanonne sou, op muile verpak, die kolonne vergesel of anders agterna gestuur word.

Ten einde geheimhouding te verseker, moes die bevelvoerder van die Royal Dragoons alle Bantoe krale langs die opmars linie asook Wright se plaas deur wagte laat beset, wat moes toesien dat niemand die geboue verlaat nie. Ook moes die offisiere en manskappe wat aan die ekspedisie sou deelneem en die aand om 7-uur op 'n aangewese plek ten ooste van die *Royal Engineers* se kamp moes byeenkom, sorg dat die Boere hulle nie in die oog kry nie.

Terwyl hulle op die aand gewag het, het Warren en Coke die laaste voorbereidsels met die oog op

die aanval getref. Hulle was lugtig dat die Boere van Tabanyama af versterkings na Spioenkop toe sou stuur wanneer die geveg daar losbars. Daarom het hulle al hul veldbatterye en houwitsers op verskillende punte in die Boere linie ingestel. Hul doel was om onmiddellik na die verowering van die kop die hele Boere linie onder vuur te neem ten einde die stuur van versterkings van die Tabanyama af na Spioenkop te verhinder. Om dit des te effektiewer te kan doen, is die 19de battery *Royal Field Artillery* van die omgewing van Venterspruit af na Wright se plaas verskuif en in 'n posisie geplaas van waar dit die nek tussen Groenkop en Conical Hill kon beheers.¹⁴ Warren het toe met Woodgate ooreengekom dat sodra die troepe Spioenkop verower het, laasgenoemde aan Warren daarvan met 'n seinlamp kennis sou gee. Dan sou van die kanonne op Drieboomkop ster granate afvuur om aan al die Britse troepkampe aan die Bo-Tugela berig te gee dat Spioenkop ingeneem was.

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 377; Julian Symons, p. 211.

Daarna sou die kanonne die Boere linies ten heftigste begin te bombardeer. Met die aanbreek van die dag wanneer dit lig genoeg was om te sien, sou die troepe ook met hul geweers op die Boere linie losbrand. As daar geen geveg op Spioenkop plaasvind nie en die kruin daarvan sonder slag of stoot in Britse hande val, sou daar egter geen geskiet in die nag plaasvind nie.

Solank as Warren en sy offisiere besig was om te peins en te praat oor wat nog gedoen moes word, het een van die offisiere wat die kop moes beklim, gedurende die laat middag ure daaraan gedink dat mens in die nag teen 'n onbekende berghelling kon verdwaal en miskien kon klim en klim sonder om ooit op die kruin te beland. Hy was lt.-kol. A. W. Thorneycroft, aanvoerder van Thorneycroft's Mounted Infantry en 'n frisegeboude kêrel van 6 voet 2 duim lank. Hy het die kamp toe verlaat en die marsroete wat die troepe moes volg, sorgvuldig besigtig. Hier en daar teen die helling van die kop het sekere punte hom opgeval wat as bakens vir die kolonne tydens hul nagtelike opmars kon dien: eerstens

'n groep Bantoe krale 'n ent teen die helling op; verder aan 'n klompie bome wat bymekaar gestaan het; nog verder aan 'n steil rotsrif waaroor mens seker sou bars om te kom maar tog 'n baie goeie baken; en ten slotte naby die kruin 'n oop grasveld met bome omsoom. Van hierdie en ander in die oog vallende bakens het hy sorgvuldig aantekening gemaak sodat hy darem in die nag teen die helling op sou kon koershou.¹⁵

Op 23 Jan. 1900 teen 7nm. het die ongeveer 2,000 troepe wat Spioenkop moes aanval, op die aangewese vergaderplek op Wright se plaas aangekom. Hulle was daar goed buite sig van die Boere en is nadat dit donker genoeg was, in formasie vir die opmars opgestel.¹⁶ Woodgate het dit verstandig geag om op die laaste moment

¹⁵ Vgl. Leyds 779 (iii), Verslag van kapt. Ram en luit. Thomson oor die oorlog, p. 697; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 379-380; Du Cane, p. 143.

¹⁶ Die sterkte van die kontingent word deur Nierstrasz op ongeveer 2,000 man gestel. 3½ bataljons moes egter altesaam sowat 3,500 man beloop het.

ook twee kompanies van die South Lancshires te gebied om sy troepemag te vergesel.

Om 7 nm. het Warren die volgende algemene bevel aan al die troepe onder sy beheer uitgereik:

1. Die opmars van die kontingent wat Spioenkop moes verower, sou teen middernag begin en die aanval op die kop deur 'n mag van ongeveer 31 bataljons onder aanvoering van genl. Woodgate deurgevoer word.

2. Van Drieboomkop af moes die aanval deur die troepe van genl. Coke, algemene bevelvoerder van die “right attack”, ondersteun word. As daar gedurende die nag van Spioenkop af gevuur word, sou die artillerie ster granate van Drieboomkop af afvuur en tewens vuur open op verskillende punte in die rug van die vyandelike posisie. Daardeur sou die vyand verhinder word om versterkings van die Tabanyama en Brakfontein af na Spioenkop toe te stuur. Met die aanbreek van die dag moes die infanterie op Drieboomkop die vuur van die artillerie met hul Lee-Metfords versterk.

3. Genl. Clery, algemene bevelvoerder van die “left attack”, d.i. die troepe wes van Drieboomkop, moes self besluit of hy 'n afleidings aanval op die Tabanyama sou doen wanneer daar van Spioenkop af gevuur word, en of hy dit moes laat.

4. 'n Stafoffisier van sowel Coke as Clery se afdelings moes hulle om middernag by Warren, die algemene bevelvoerder van die mag, op Drieboomkop aanmeld.

5. Alle troepe moes in kennis gestel word van die operasies wat sou plaasvind en daar moes nie gevuur word behalwe op bevele van bataljons aanvoerders nie.

6. Die wagwoord was: Waterloo.

7. Sodra die gevuur begin, moes daar telkens deur middel van boodskappers of seine aan Warren rapport gedoen word. Hy sou by Drieboomkop wees.

8. Die verdeling van die troepemag in 'n “right attack” en 'n “left attack” was bloot tydelik met die oog op taktiese oorwegings. Vir administra-

tiewe doeleindes (o.a. by die opmaak van ongevallelyste) sou die mag ingedeel bly in 'n 2de divisie, 'n 5de divisie en korps troepe.

9. Genl. Coke sou die 5de divisie tydelik aanvoer en ook sy eie staf benoem.

10. Die Imperial Light Infantry wat die dag aangekom het, sou onder die bevel van genl. Coke, aanvoerder van die “right attack”, val. Laasgenoemde het dus oor nog 'n addisionele bataljon beskikking gekry.¹⁷

Afgesien van die skriftelike bevel is daar ook mondelinge bevels aan die troepe gegee. Thorneycroft het bv. 'n kort toespraakie vir sy afdeling gehou waarin hy o.a. gesê het:

“We are about to attack Spion Kop. Make no noise. It's bayonet work only. No shots are to be fired. No smoking. No talking. Keep in close touch with one another. The honour of

the regiment is in your hands. I can trust you all to do your duty.”¹⁸

Ook het hy aan sy troepe bevel gegee om plat te val sodra daar deur die vyand gevuur word, en stil te bly lê totdat die vyand hul magasyns leeg geskiet gehad het. Eers dan moes hulle vorentoe storm en die vyand oorrompel.¹⁹ Dieselfde bevels is deur die ander bevelvoerders – kol. Blomfield van die Lancashire Fusiliers en kol. M. E. Crofton van die Royal Lancasters – aan hul bataljons gegee toe hulle 'n paar woorde van bemoediging tot hul troepe gerig het.²⁰

2. DIE BRITSE OPMARS

Om 9 nm. het die kolonne hul vergaderplek op Wright se plaas verlaat en die opmars na die Spioenkopkruin begin.²¹ Terwyl hulle teen die

¹⁸ W. Baring Pemberton, p. 171; Knox, p. 58.

¹⁹ Vgl. Ram en Thomson se verslag, p. 699; en Thorneycroft se rapport in Cd. 968.

²⁰ W. Baring Pemberton, p. 171.

²¹ Sien Cd. 968, p. 28, rapport van kol. Thorneycroft. Skrywer aanvaar hierdie amptelike verklaring aangaande die tyd waarop die opmars begin het as getrou. Etlike

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 638, Bylaag 9 (P).

hoogte af na die voet van die suidwestelike helling van Spioenkop gemarsjeer het – hulle sou die kop nl. van die suide westekant af beklim – het Talbot Coke hulle geïnspekteer. 'n Uur nadat hulle weg was, het Talbot Coke twee kompanies van die Connaught Rangers agter die kolonne aan gestuur met die opdrag om 'n saamtrepunt hoog teen die helling van Spioenkop in te rig en te verskans, waar die troepe kon vasskop as hulle miskien van die kop af verdryf sou word.²² Hy het nou nie juis so iets verwag nie maar dit was tog raadsaam om nie oormoedig te wees nie. Trouens Spioenkop was 'n belangrike stelling en daar was alle rede om te vermoed dat dit sterk deur die vyand beset sou wees.

Aanvanklik het twee Bantoes die kolonne as gidse gedien, klaarblyklik omdat hulle teen die hang van Spioenkop gewoon het en daar dus aangeneem is dat hulle die pad na die kruin toe

outeurs stel dit op 8.30 nm. Knox (*Buller's Campaign*, p. 59) gee dit aan as kort na 9.30 nm., Nierstrasz (II band 3, p. 733) as 7 nm. en Ransford (p. 63) as 8:20 nm.

²² Du Cane, p. 143.

sou ken. Een het hom egter baie gou uit die voete gemaak en die ander een het blykbaar nie begryp wat van hom verlang word nie.²³ Gevolglik het Thorneycroft aan Woodgate aangebied om die troepemag na die kruin toe te lei.

Woodgate en á Court was dit eens dat Thorneycroft die beste bevoeg was om as gids vir die kolonne op te tree, aangesien hy darem die pad waarmee getrek sou word van 'n afstand af noukeurig in oënskou geneem het. Daarom het hulle die kolonne na 'n opmars van 'n myl en 'n half tot stilstand gebring om Thorneycroft in die voorhoede te plaas. Die opmars is daarna in die volgende volgorde voortgesit: Vooraan was Thorneycroft's Mounted Infantry, 18 offisiere en 180 manskappe, almal te voet. Hul perde het hulle nl. volgens instruksies in die kamp agtergelaat. Op hul hakke was Woodgate en sy staf, agtereenvolgens gevolg deur die 2nd Lancashire Fusiliers, die halwe kompanie *Royal Engineers*, die ses kompanies 2nd Royal

²³ W. Baring Pemberton, p. 171.

Lancasters en die twee kompanies 1st South Lancshires.

Die manne van die genieafdeling het elkeen 'n pik en 'n graaf met hom saamgedra en party ook koevoete. 'n Vyftal muile met gereedskap belaa, het hulle vergesel, terwyl nog meer gereedskap deur die infanterie in kampbedjies ("stretchers") meegevoer is. Daar moes ook sandsakke van die laerplek af saamgeneem word maar die is vergeet en agtergelaat. Die breedgeskouerde Thorneycroft het met twee offisiere, nl. luit. Farquhar en luit. Gordon Forbes, en twee manskappe van sy korps, Shaw en Macadam, 'n entjie voor die kolonne geloop.²⁴

Van die laerplek af tot op die breë vlakte wat tussen Spioenkop en Groenkop geloop het en wat die troepe moes oorsteek om die voet van die berghang te bereik waarmee hulle na die kruin wou klim, het dit afdraand en dus maklik

gegaan. Niemand was dan ook juis moeg toe die kolonne aan die voet van die berg beveel word om te halt nie. Die halt was egter noodsaaklik ten einde Thorneycroft in staat te stel om deur middel van verkenners eers vas te stel waar sy eerste baken teen die berghang op, nl. die groep Bantoe krale, was. Eers nadat hy dit gekry het, het die kolonne teen 10 nm. – volgens sommige skrywers teen 11 nm. – begin om die heuwel waarteen 'n dowwe paadjie uitgeslinger het, te beklim. Dit was 'n uiters moeisame onderneming wat die troepe weldra uitgeput het. Die gras was lank en die helling wat besaai was met los klippe van afwisselende grootte en groot rotse, en verder deurklief was van talle spoel slootjies tussen die rotse en klippe, was baie ongelyk. Daarby was die nag pikdonker. Die maan het wel om 11 nm. opgekom maar die lug was met swaar reënwolke bedek en telkens het reënbuie geval. Slegs af en toe het die lig van die sterre dof deur die wolke gebreek en die wêreld enigsins beter verlig.

²⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 379; *Times History*, III, p. 250; Du Cane, p. 143; Symons, pp. 210 en 212; Ram en Thomson, p. 698; Knox, p. 59.

Die gevolg was dat die troepe uiters stadig teen die helling uit gestrompel het. Hulle het oor die klippe gestruik en moes dikwels swaar belaa soos hulle was met patrone, rantsoene en selfs gereedskap vir die uithaal van loopgrawe – oor die groot rotsblokke in die donker kruip. Dit het die kêrels uitgeput. Gelukkig moes daar telkens halt gemaak word om Thorneycroft die geleentheid te gee om vas te stel of die kolonne nog op die regte pad was of om die volgende baken op te soek waar die troepe volgens die aantekeninge wat Thorneycroft die middag gemaak het, verby moes gaan. Dan het die afgematte troepe hul kans waargeneem om te slaap, tot groot ergernis van á Court en die verskillende regiments offisiere wat voortdurend moes sukkel om hulle wakker te kry sodat die opmars voortgesit kon word. Om die las van die genietroepe en ook van die infanterie onder die omstandighede ligter te maak, is hulle naderhand toegelaat om party van die swaar gereedskap wat hulle moes saamdra met die oog op die maak van verskansings op die Spioenkopkruin, maar teen

die helling agter te laat sodat hulle makliker oor die weg kon kom.

Tydens die opmars oor die ongelyke terrein het die gereedskap wat die troepe vervoer het, asook hul gewere, voortdurend teen die klippe gestamp omdat die soldate aanhoudend in die spoelslote of oor die klippe gestruik het. Daar was dus heelwat lawaai wat die nadering van die kontingent aan die vyand kon verrai. Gelukkig vir die Engelse het daar egter 'n sterk wind van die kruin se kant af gewaai wat die geraas vir die Boere onhoorbaar gemaak het. Dit, en die feit dat die soldate nie toegelaat is om lig te maak of te rook nie, het tot gevolg gehad dat hulle die kruin van die kop heeltemal ongemerk genader het. 'n Hond wat ontydig sy verskyning tussen hulle gemaak het, het tot hul geluk ook nie geblaf nie en is deur een van die beuelenaars van die leër gepaai en met 'n tou om die nek stilweg na die voet van die kop geneem.

Die klere van die soldate was spoedig papnat van die reën en die lang, nat gras waardeur hulle moes sukkel en hul skoene vol water, want

telkens het hulle in poeletjies of stroompies water getrap. Ten spyte van die ontberings en van die donker het die troepe wat in viere gemarsjeer het, egter verbasend goed verband met mekaar gehou. Ook het lt.-kol. Thorneycroft sy een baken na die ander bereik sonder om ooit te verdwaal. Die laaste deel van die opmars was die swaarste. Eers het die troepe oor 'n besonder klipperige deel van die berghelling gesukkel en toe hulle uiteindelik minder klipperige gebied bereik, het die helling baie steil geword. Die kontingent het Thorneycroft se laaste baken – die oop grasveld – bereik en die leier wis toe dat hulle baie naby die kruin moes wees. Dit was pikdonker.

Thorneycroft het sy manskappe toe beveel om bajonette te bevestig, in een lang linie uit te spreid en plat op die nat gras te gaan lê totdat die troepe agter hulle ook gereed sou wees. Daarna is die bevel gefluister: “Rise ... Advance ... Make no noise.” Stadig het die linie vorentoe gesluip met die verkenner nie meer as 30 tree in hul front nie. Toe het die voorste linie weer gaan lê terwyl

die linie agter hulle bajonette bevestig het. “Advance ... Down ... Creep forward”, het dit weer gedemp van Thorneycroft gekom en weer eens het hulle voorwaarts beweeg.²⁵

3. DIE BRITSE INNAME EN BESETTING VAN SPIOENKOP

Spioenkop, 'n berg met 'n driehoekige kruin wat van die suidwestelike uitloper af in 'n noordwestelike, noordoostelike en noordelike rigting gelyk soos 'n tafel uitgestrek en dan vir ongeveer 200 tree geleidelik begin daal het voordat die helling skielik aan die noordelike, oostelike en westelike kante baie steil na benede geval het, was deur die Boere swak beset, nl. slegs met 'n gedeelte van die kommando Vryheid onder die bevel van wnd. kmtd.

²⁵ Sien in verband met die opmars Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 380; Du Cane, pp. 143-144; *Times History*, III, p. 250; Ram en Thomson, p. 698; Nierstrasz, II band 3, p. 734; Symons, pp. 212-213; Pemberton, pp. 171-172; J. H. Cilliers, *Die Slag van Spioenkop* (Argief-jaarboek, 1960, II, pp. 19-20); Barnard, pp. 93-94.

Vervoer van Britse artillerie oor die pontonbrug oor die Tugela

Salomon Grobler. Op 21 Jan. 1900 het genl. Louis Botha egter 'n versoek aan genl. S. W. Burger gerig om die kop te laat inspekteer met die doel om vas te stel of daar nie 'n kanon op geplaas kon word om die vyand op die suidelike kruin van die Tabanyama in die rug te bestook en sy kamp stukkend te skiet nie.²⁶ Daarop het, maj. J. p. Wolmarans, bevelvoerder van die artillerie, op 22 Jan. 1900 'n stelling vir 'n 75 mm-Krupp uitgesoek en is 'n 25-tal manskappe van die Duitse korps met die maak van die kanonskans – en blykbaar ook ander skanse – belas.²⁷

Volgens H. Jannasch, een van die manskappe van die Duitse korps, in 'n baie lesenswaardige artikel wat in 1902 gepubliseer is, was die kop die nag van die 23ste deur altesaam sowat 195 man beset. Hiervan was 25 lede van die Duitse korps, besig om teen die boonste helling van die kop skanse op te werp. Links van hulle op die piek van die berg wat soos 'n gelyksydige

driehoek met die hoeke na die noorde, ooste en weste uitgestrek het, was 70 man van die kommando Vryheid op brandwag uitgestel en regs van die klompie Duitsers teen die helling van die kop het die res van die Vryheid kommando gelê, sowat 100 man sterk.²⁸

Teen eenuur die nag het die Duitsers die skanse voltooi gehad en gaan slaap. Ook die burgers van die kommando Vryheid aan weerskante van hulle was diep in droomland, behalwe 'n 15-tal van die brandwag bo-op die kop wat wag gestaan het.²⁹ Ook hulle was half aan die slaap en het

²⁸ H. Jannasch, *Südafrikanische Kriegsblätter*, Basel 1902, aangehaal by Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, pp. 314-315. In 1942 het Jannasch 'n werk gepubliseer, *Onder Boeren, Britten en Bantoes*, waarin hy egter nie al die besonderhede verskaf wat in *Südafrikanische Kriegsblätter* voorkom nie en o.a. meedeel dat daar 50 Vryheid burgers op die piek van Spioenkop was. Dis in stryd met sy vroeëre en met ander getuienisse, bv. die vervat in die “Offisieel” berig in die *Volksstem* van 27 Jan. 1900.

²⁹ Vgl. Jannasch, *Südafrikanische Kriegsblätter* (by Vallentin, I, t.a.p.); Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 486; en Nierstrasz, II band 3, p. 734; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 380.

²⁶ Preller, 12, deel III (b), p. 31.

²⁷ Vgl. Barnard, p. 94.

niks van die nader kruipende vyand bemerk voordat die feitlik op hulle was nie.

Dit was pas na 3.30 vm. en alles was pikdonker. Die kruin van die berg was in 'n digte mis gehul. Skielik het van die brandwagte 'n geskuifel deur die gras gehoor. “Wie’s daar”, het hy twee maal geroep en toe iemand “Waterloo” skreeu, het hy en sy maats woes teen die hang af begin te vuur terwyl die Engelse doodstil lê. Vir 'n minuut of twee het die heftige geskiet voortgeduur, toe was die burgers se magasyn leeg. Daar is gehoor hoe die burgers die slotte van hul gewere ooptrek om weer te laai.

“Charge!” het Thorneycroft geroep en toe het sy manne uit die gras opgespring en vinnig vorentoe gestorm.

Jannasch vertel dat hy wakker geskrik het van die geskiet. Daar was 'n verwarde rumoer van krete wat deur die Engelse en Boere uitgeskreeu is, en toe 'n hoera gebrul vermeng met die gekerm van gewondes. Die Vryheid burgers het teen die kop af gevlug met gillende uitroepe van

“Hardloop, burgers, die Engelse is op die koppie!” Hyself het ook onmiddellik laat spat terwyl agter hulle hy die Engelse juigend hoor roep het: “Revenge for Majuba-Hill!” “Majuba, Bronkhorstspruit!” het dit agter hulle voort gedawer terwyl hulle hulle uit die voete gemaak het.³⁰

Toe die burgers van die kruin af verdryf was, het die troepe drie harde hoera’s aangehef om Warren in kennis te stel dat hulle die kruin verower het. Die mis was nl. so dig dat hulle hom nie met 'n seinlamp daarvan kon verwittig nie. Daarna het die kanonne by Drieboomkop ster granate afgevuur om al die troepekampe van die Britse sukses in kennis te stel, en toe het die kanonne met 'n heftige bombardement op die Boere stellings waarop hulle ingestel was, begin.³¹

³⁰ Vgl. Jannasch, *Südafrikanische Kriegsblätter* (by Vallentin, I, t.a.p.), Jannasch, *Onder Boeren, Britten en Bantoes*, Baring Pemberton, pp. 172-173; Barnard, p. 94.

³¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 381; *Times History*, III, pp. 250-251; Baring Pemberton,

Oor wat die verliese met die inname van die kop was, is die bronne dit nie eens nie. Warren verklaar dat aan Engelse kant slegs 3 man gewond is. Thorneycroft – wat seker die beste sou geweet het – stel die Britse verlies daarenteen op ongeveer 10 man gewond.³² Volgens Woodgate was die Boere se verlies 1 of miskien 2 man gedood en volgens opgawes aan Boere kant is ook 'n 6-tal burgers gevange geneem.³³ Dit moet egter op 'n misverstand berus aangesien dit tog seker in die Britse amptelike verslae vermeld sou gewees het as hulle enige van die burgers gevange geneem het.

Hoe die kruin van Spioenkop geleë was en hoe dit daar uitgesien het, het Woodgate, Thorneycroft en die ander offisiere en troepe nie geweet nie aangesien niemand van hulle ooit op die kop was of oor betroubare kaarte daarvan beskik het

p. 173; Du Cane, p. 145; J. H. Cilliers, *Die Slag van Spioenkop* (Argief-jaarboek, 1960, II, p. 20).

³² Vgl. Cd. 968, pp. 25 en 28.

³³ Sien Cd. 968, p. 26; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 486-488; en Nierstrasz, II band 3, p. 734.

nie. Buller se ballonafdeling wat telkens die Boere stellings uit lugballonne besigtig het, het blykbaar ook niks aan Warren se “right attack” oor die formasie van die kruin te vertel gehad nie. Die gevolg was dat Woodgate en sy offisiere en troepe glad nie seker was van waar die grense van die kruin was nie. Teen die tyd wat hulle die Boere verdryf en klaar hoera geskreeu gehad het, was dit wel lig genoeg om te kan sien maar op die kruin van die kop het 'n digte misbank gelê wat die uitsig tot 'n paar tree beperk het. Dat die leër op die kruin was, was egter seker want die terrein het na alle kante toe gelyk uitgestrek en daarna duidelik na benede begin daal.

Nadat Woodgate die terrein haastig in alle rigtings laat verken het, het hy besluit om 'n loopgraaf met front na die noorde dwarsoor die tafelland waarop hy hom bevind het, te laat uithaal. Aan weerskante daarvan moes kort loopgrawe met front na die ooste en weste gegrawe word om sy flanke te beskut. Vanuit die loopgraaf, so het hy geredeneer, sou die troepe langs die hellings van die kop kon afkyk tot

onder op die vlakte en dus in staat wees om enige Boere mag wat dit sou waag om teen die helling van die kop te probeer uitstorm, terug te skiet. Hy het nl. aangeneem dat die berg soos alle berge wat mens gewoonlik sien, geleidelik na benede sou bly daal en dat sy troepe dus 'n oop skootsveld teen die hele helling van Spioenkop af sou hê tot waar dit in die vlakte doodloop. Daar sou natuurlik slote, rotse en klipbanke wees waaragter die vyand sou kon skuil maar dit was niks. Sy troepe sou van die kant van die tafelland af die hele helling in noordelike, oostelike en westelike rigting onder observasie hê...! So het Woodgate gemeen en sonder om verdere ondersoek in te stel na die aard van die Spioenkopkruin aan sy genietroepe opdrag gegee om voort te gaan met die uithaal van die loopgrawe.

Die genietroepe het dadelik die loopgraaf linie wat sowat 300 tot 400 tree lank was, afgepen. Daarna het hulle met die uitgrawingswerk begin, ondersteun deur die infanterie. Die uithaal van die loopgrawe was 'n ontsaglike taak wat veral

die infanterie tot die dood toe vermoei het. Die gereedskap waaroor hulle vir die uitgrawings werk beskik het, die sg. "Wallace spade", het op die klipharde bodem van Spioenkop nie veel beteken nie. Op die diepte van 'n paar duim het die soldate op 'n bodem van soliede rots gestuit waarop die "Wallace spade" geen indruk hoegenaamd gemaak het nie. Al wat die soldate met die graaf kon doen, was om vlak, wye vore van sowat 18 duim diep op die afgepende terrein uit te grawe en lae borswerings voor die slote op te stapel met die grond en hope klippe waarmee die terrein bestrooi was. Die genietroepe het oor beter gereedskap beskik, nl. sowat 200 pikke en grawe, waarmee hulle in staat was om die loopgrawe dieper en effektiewer te maak, maar dié was gou stomp. Hulle het nou die gereedskap gemis wat hulle met die nagtelike klim teen die kop uit laat agterbly het omdat dit te swaar was om te vervoer.

Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en Oliver Ransford is die werk dan ook gestaak nadat 'n baie vlak sloot voltooi

was wat saam met die borswering wat voor die sloot opgewerp is, net 18 duim diep was. Volgens die *Times History* het die Engelse verskansing bestaan uit 'n lae wal van klippe en grond, 12 tot 18 duim hoog, wat voor 'n vlak voor opgewerp is. Die Duitse amptelike geskiedenis van die oorlog weer praat van “quite unserviceable trenches of only about 3 ft. 4 in. to 4 ft. in height and some 12 in. to 18 in. in depth”-wat seker nie 'n vlak loopgraaf genoem kan word nie. Blykbaar was sy bedoeling om mee te deel dat die loopgrawe 3 vt. 4 duim tot 4 voet wyd en 18 duim diep was. Volgens Baring Pemberton was die dekking wat deur die loopgrawe verskaf is, nêrens meer as 21 tot 3 voet diep nie en dikwels veel minder. Dit skyn dus asof die loopgrawe teen frontvuur altans nie sulke slegte dekking gebied het as wat voorgegee word nie. Trouens genl. Botha beweer dat die troepe goeie loopgrawe gehad het en ook die foto's wat van dele van die loopgraaf na die geveg geneem is, toon aan dat hulle nie so vlak

was nie en heeltemal goeie beskutting teen frontvuur moes gebied het.³⁴

Woodgate was met die loopgrawe dan ook nie ontevrede nie en het nadat dit voltooi was en hy en á Court saam 'n koppie tee geniet het, laasgenoemde na Warren toe gestuur met 'n brief waarin hy laasgenoemde in kennis gestel het met die gunstige afloop van sy onderneming. Die inhoud daarvan was as volg:

“Dear Sir Charles, We got up about 4 o'clock, and rushed the position with three men wounded. There were some few Boers, who seemed surprised, and bolted after firing a round or so, having one man killed. I believe there is another somewhere, but have not found him in the mist. The latter did us well, and I pushed on a bit quicker than I perhaps should otherwise have done, lest it should lift

³⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 381-382; *Times History*, III, pp. 251-253; Du Cane, pp. 145-146; Nierstrasz, II band 3, p. 734; Ram en Thomson (Leyds 779, III), p. 699; Baring Pemberton, p. 174; O. Ransford, pp. 67-68.

before we get here. We have entrenched a position, and are, I hope, secure; but fog is too thick to see, so I retain Thorneycroft's men and Royal Engineers for a bit longer. Thorneycroft's men attacked in fine style. I had a noise made later to let you know that we had got in.

Yours &C., E. WOODGATE.”³⁵

Kort nadat á Court en Woodgate hul tee gedrink het, het die mis wat die kop die hele oggend bedek het terwyl die troepe besig was om loopgrawe uit te haal, effens oopgetrek, net genoeg om Woodgate te laat bemerk dat sy loopgrawe op heeltemal 'n verkeerde plek geleë was. Deur die dynserigheid kon hy sien dat die helling nie van die kant van die tafelland wat die kruin van Spioenkop gevorm het, geleidelik na die voet van die kop toe afdaal soos hy gedink het nie maar dat dit 200 tree – op een plek selfs 80 tree – van die plat kruin waarop hy hom bevind het, skielik skerp na benede afgebuig het.

Sy loopgrawe was m.a.w. aan die kant van die kruin van 'n breë, plat piek geleë wat van die suidelike helling af tot ongeveer in die middel van Spioenkop uitgestrek het. Dit het die hoogste piek van Spioenkop gevorm maar daarvandaan af was slegs die boonste 80 tot 200 tree van die hellings sigbaar. Die res van die Spioenkop-hellings was vir hom onsigbare terrein wat ongehinderd deur die Boere beklim sou kon word. Om die hellings van die voet van Spioenkop af te beheer tot waar die onsigbare terrein ophou, sou die troepe dus 80 tot 200 tree verder voorwaarts en na die kante toe verskuif moes word anders sou die Boere ongesiens teen die noordelike, oostelike en westelike hellings van Spioenkop kon uitklim en die Britse stelling van drie kante af tot op 'n afstand van sowat 200 tree kon nader sonder dat die troepe daar iets aan kon doen. Vir Woodgate was dit 'n skrikwekkende gedagte en dadelik het hy van die genietroepe vorentoe, na die rand van die Spioenkop-kruin toe, gestuur om daar ook loopgrawe uit te haal waarin troepe geplaas kon

³⁵ Sien Cd. 968, p. 26, en Symons, p. 215.

word om die hellings van die kop met geweer-
vuur te bestryk.³⁶

Solank as hy hiermee besig was, het á Court kort na 7.15 vm. die kop verlaat en teen die suidelike helling daarvan afgedaal om Woodgate se rapport aan Warren te gaan oorhandig en by laasgenoemde ook om versterkings aansoek te doen. Woodgate wou in die eerste plek 'n paar van die twaalfponder-skeepskanonne hê om die Boere van die kruin van Spioenkop af onder die bomme te steek en het in die tweede plek verlang dat genl. Lyttelton sy operasies met 'n afleidings aanval op die Boere stelling sou ondersteun.³⁷ Van die feit dat die Britse loopgraaf verkeerd geleë was en dat die Boere dit tot op 'n afstand van 200 tree ongesiens kon nader, het á Court niks bemerk nie en Woodgate het hom ook niks daarvan gesê nie. Á Court was trouens doodseker

³⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 381-382; *Times History*, III, pp. 251-254; Du Cane, pp. 145-146; Nierstrasz, II band 3, p. 734; Ram en Thomson (Leyds 779 (iii)), p. 699.

³⁷ Julian Symons, pp. 215-216.

dat die kop stewig in Britse hande was en dat die Engelse hulle daar teen enige aanval van die Boere sou kon handhaaf.³⁸

4. DIE OPTREDE VAN DIE BOERE

Solank as die Britse troepe besig was om in die digte mis loopgrawe op die rand van die plat tafelland bo-op Spioenkop te maak, het die burgers wat van die kop af gevlug het – sommige kaalvoet en kaalkop – die nuus aangaande die inname van die kruin deur die Engelse in die geledere van die Boere gaan versprei.

Genl. S. W. Burger wat vir die verdediging van die sektor verantwoordelik was waarin Spioenkop geval het, het baie groot geskrik soos blyk uit die volgende telegramme wat hy na ontvangs van die berig versend het:

1. Aan kmdt.-genl. P. J. Joubert (voor sonsopgang): “Dringend. De vijand heeft een onzer posities namelijk de groote kop ingenomen waar de Vrijheid burgers in was. Het

³⁸ Baring Pemberton, p. 178.

is nog te donker de zaak te beoordeel. Zaak is ernstig.”³⁹

2. aan hoofkmdt. Prinsloo (voor 8.25 vm.):
“Zend alle hulp onmiddellijk hier naar mij.
Vijand op de kop. Wij zijn te zwak de kop
weer te nemen en ook onze posities te
houden.”⁴⁰

Nogtans het hy, aangevuur deur kmdt.-genl. P. J. Joubert wat aan hom gesein het dat alles gedoen moes word om die kop terug te vat,⁴¹ kmdt. Hendrik Prinsloo van die kommando Carolina beveel om die kop met geweld te bestorm.⁴² Hy was egter daarvan oortuig dat die swak Carolina kommando waarvan slegs 84 man aan die bestorming van die kop deelgeneem het⁴³ nie in

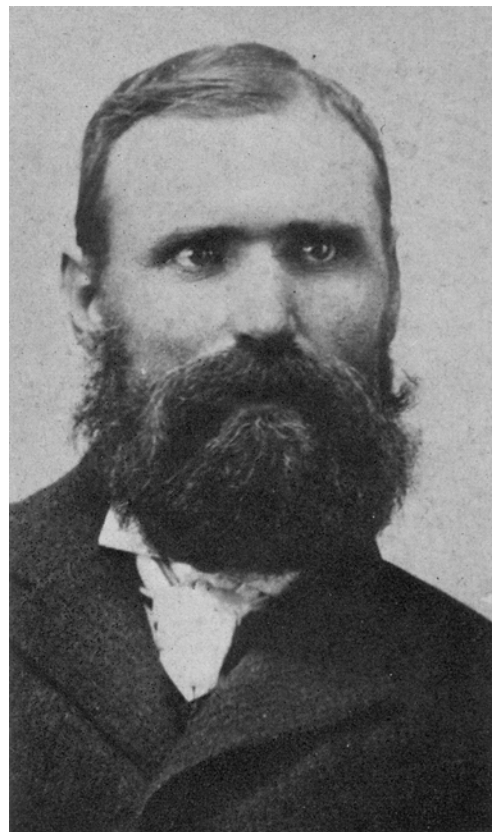
³⁹ Leyds 715, Telegram no. 2 d.d. 24 Jan. 1900.

⁴⁰ *Ibid.*, Telegram no. 5 d.d. 24 Jan. 1900.

⁴¹ *Ibid.*, Telegram no. 4. d.d. 24 Jan. 1900.

⁴² Preller 81, Manuskrip oor die Carolina kommando; Barnard, p. 95.

⁴³ Preller 81, Manuskrip oor die Carolina kommando; Barnard, pp. 96-97; Davitt (p. 340) se sowat 90 Carolina burgers het aan die bestorming van die kop deelgeneem en Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 488) se sowat 40.

Kmdt. H. F. Prinsloo

staat sou wees om die sterk Engelse leer te verdryf nie en het dan ook die volgende pessimistiese rapport aan die Kommandant-generaal gestuur:

“Versterking gezonden weer kop te neem. Vijand trek nu met kanonnen en troep op ons. Toestand ernstig. Geloof nu niet dat wij kop weer kan neem. Dringend hulp. Mist nu zoo toe op kop en land dat wij niet kunnen zien.”⁴⁴

Dit het so pessimisties geklink dat die Kommandant-generaal hom gedwonge gevoel het om Burger oor sy wankelmoedigheid aan te spreek.

“Het spijt mij”, het hy voor 12-uur die middag aan hom getelegrafeer, “uw wankelmoedigheid te bespeuren. Vertrouw op den Heer. Twee honderd burgers van Rustenburg zijn op weg naar u om te helpen. Spant allen te zamen en drijft den vijand er weer af! Helpt elkander met raad en daad en vereenigde

krachten en de Heer zal zijn zegen en hulp er aan toevoegen.”⁴⁵

Gelukkig vir die Boere was Hendrik Prinsloo ’n man wat nie so gou moedeloos geword het as sy generaal nie. Hy het dadelik opgetree en 30 man onder korp. A. Smit teen die helling op gestuur om die Engelse te probeer teenhou solank as hy die res van die burgers waaroor hy beskik het, georganiseer het vir ’n aanval op die Britse mag bo-op die kruin.⁴⁶

Smit het haastig gehandel. Hy en sy manskappe het vinnig teen die noordoostelike helling van die kop uitgeklim en die genietroepe het dan ook pas met die maak van die verskansings op die rand van die werklike kruin ’n aanvang gemaak toe koeëls hier en daar tussen hulle begin te klap. Voordat die burgers in alle erns kon begin te skiet, het die mis egter weer toegeslaan. Die wagt van die Britse buiteposte wat die genietroepe voor op die rand van die werklike

⁴⁴ Leyds 715, Telegram no. 12 d.d. 24 Jan. 1900.

⁴⁵ *Ibid.*, Telegram no. 36 d.d. 25 Jan. 1900.

⁴⁶ Vgl. Preller 81, Manuskrip oor die Carolina kommando, p. 140.

kruin van Spioenkop moes beskerm, kon egter duidelik mense op die onsigbare helling onder hulle hoor praat. Dit was duidelik dat die Boere wakker en baie naby was, gereed om tot die aanval oor te gaan, en Woodgate het dit dus die verstandigste geag om van die maak van verskansings op die rand van die werklike kruin af te sien. Die grond was daar trouens ook so hard dat dit baie tyd sou neem om daar 'n loopgraaf uit te haal wat iets werd was.

Hy het sy troepe dus na die voltooide loopgrawe op die kruin van die tafelland teruggetrek en hulle daar as volg laat pos neem met die oog op die verdediging van sy hoofstelling: Op die regterflank in die hoof loopgraaf 4 kompanies van die Lancashire Fusiliers met agter hulle in 'n kleiner loopgraaf nog 4 kompanies van dieselfde regiment om die voorste troepe te ondersteun. In die sentrum van die hoof loopgraaf het Thorneycroft's Mounted Infantry stelling geneem met die Royal Lancaster regiment links van hulle; en op die uiterste linkerflank is 2 kompanies van die South Lancashires in die kort

loopgraaf wat aan daardie kant na die kruin toe ingebuig het, geplaas.⁴⁷ Enkele afdelings is ook vorentoe gestuur om hulle aan die kant van die werklike kruin waar die koeëls kort tevore tussen die troepe begin val het, agter klippe of ander dekking wat hulle kon bekom, tuis te maak. Op die linkerflank het hier aan die kant van die helling sowat 40 man onder kapt. Bettington en luit. Grenfell gelê met langs hulle in die sentrum 20 man onder kapt. Petre, kapt. Knox-Gore en luit. Ellis. Regs van hulle was afdelings van die Lancashire Fusiliers wat vorentoe gestorm het om die burgers digby die kruin te help stuit.⁴⁸ Van Smit en sy klompie Carolina burgers wat die Engelse so die skrik op die lyf gejaag het, was egter niks te sien nie. Hulle het hulle intussen tot agter 'n lae bankie vlak onder die kruin

⁴⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 382.

⁴⁸ Vgl. *Times History*, III, pp. 254-255; Oppenheim, *Thorneycroft's Mounted Infantry on Spion Kop*, p. 44; en Cilliers (*Argiefjaarboek*, 1960, II, p. 23).

teruggetrek en daar op hul kommandant, Hendrik Prinsloo, en die res van die kommando gewag.⁴⁹

Prinsloo het deurtastend gehandel. Nadat hy in oorleg met die wankelmoedige genl. Burger die eerste stappe gedoen het om die Engelse op die kop in hul voortgang te stuit, het hy na genl. Botha gejaag, klaarblyklik in opdrag van genl. Burger, om Botha in kennis te stel van wat daar gebeur het en van die stappe wat hy en Burger besig was om te doen ten einde die toestand die hoof te bied. Ook wou hy hoor welke hulp genl. Botha kon verleen en hoe hyself verder moes optree. Teen 6 vm. was hy in die laer terug.⁵⁰ Genl. Botha het hom beveel om die kop onmiddellik met die burgers van sy kommando te bestorm, en hom tewens verseker dat hy aan hom versterkings sou stuur en die aanval ook van

⁴⁹ Standertonner, Hendrik Prinsloo-Held en Ridder (Huisgenoot, 4 Des. 1936).

⁵⁰ Standertonner (*Huisgenoot* 4 Des. 1936); kyk ook Preller 81, Manuskrip oor die Carolina kommando; en F. J. Grobler, *Die Carolina-kommando in die Tweede Vryheidsoorlog* (manuskrip), pp. 51-52.

verskillende punte af met geweer- en artillerievuur sou ondersteun sodra die kruin wat nog altyd in mis gehul was, sigbaar sou word.⁵¹ Vir dekvuur om die aanval vanuit die ooste en noordooste in die rug te ondersteun, moes genl. Burger sorg. Hy het daarvoor oor genoeg kanonne en burgers beskik. Prinsloo het geen oomblik gehuiwer oor hoe hy te werk sou gaan nie. Hy het die twee kanonne waaroor Burger beskik het, dadelik in geskikte stellings laat plaas: die Vrystaatse Krupp teen die noordwestelike hang van die Drielingkoppe en 'n Pom-pom op 'n rant ten weste daarvan. Daarvandaan af kon hulle die kruin van Spioenkop op afstande van 2,800 meter en 1,500 meter (d.i. 3,060 tree en 1,640 tree onderskeidelik) onder vuur neem sonder dat die Britse kanonniers hulle kon sien. Gedurende die verloop van die geveg is die kanonne nader aan hul doelwitte geskuif – die Vrystaatse Krupp

⁵¹ Vgl. *Standard and Diggers' News*, 3 Feb.1900, Onderhoud met genl. Botha; Du Cane, pp. 147-148; Barnard, pp. 95-96.

selfs tot op 1,700 meter (1,860 tree) – en daardeur in staat gestel om die kruin van Spioenkop en die helling waarteen die Engelse die kop moes beklim, doeltreffend te bombardeer. Voorts het Prinsloo ’n afdeling van 50 Rustenburgers wat die vorige aand onder die bevel van vk. P. Steenkamp in die laer opgedaag het en deur genl. Burger onder Prinsloo se bevel gestel is, aangesê om Aalwynkoppie te gaan beset om die vyand daarvandaan af onder ’n flankvuur te neem.⁵² Hierdie piek van Spioenkop was sowat 400 tree ten ooste van die sentrale kop geleë wat deur die Engelse ingeneem was en is nie deur die Engelse beset nie. Daarna het Prinsloo met nog ’n afdeling van sy burgers na Spioenkop gery. Die res moes op Prinsloo se bevel voorlopig nog ’n rukkie in die tent laertjie agterbly.

In die kloof tussen Spioenkop en Aalwynkoppie het Prinsloo en sy manne hul perde laat staan en

⁵² Volgens sommige outeurs is Aalwynkoppie deur die Heidelbergers beset. Dit word egter nie deur die amptelike stukke onderskryf nie.

die helling te voet uitgeklim. Nadat hulle by die korporaalskap van Abram Smit aangekom het, het Prinsloo sy manne kortliks toegesprek.⁵³ Volgens “Standertonner” het hy ongeveer die volgende gesê:

“Burgers en vriende, die keuse van genl. Botha het op ons geval om vandag ’n groot en gevaarlike werk te onderneem, nl. om te probeer om teen alle koste die vyand te verdrywe uit die posisies wat hy van die Vryheid se mense geneem het. En dit moet ek julle se, ons lewe hang aan ’n draad en dit kan wees dat nie een van ons sal terugkeer nie. Daarom vra ek julle om my en die ander offisiere vrywilliglik te volg. Ons sal nie tyd hê om julle op te pas nie. Elkeen sal moet veg uit pligsgevoel. As daar dus enigene van julle

⁵³ Sien Barnard, p. 96; Ram en Thomson, pp. 703-704; *Standard and Diggers' News*, 3 Feb. 1900, Onderhoud met genl. Botha; Preller 81, Manuskrip oor die Carolina kommando; Grobler, *Die Carolina-kommando in die Tweede Vryheidsoorlog*, pp. 51-53; Standertonner (*Die Huisgenoot*, 4 Des. 1936), pp. 14 vv.

is wat nie bereid is om ons te volg, selfs tot die dood toe nie, dan gee ek hom nou die reg om om te draai.”

Niemand het omgedraai nie en toe het hy met ’n “Kom seuns!” die kop verder begin te beklim.⁵⁴ Oudstryders wat voor die Historiese Komitee van Carolina getuig het – almal manne wat saam met hom teen die kop uitgeklim het – onthou slegs dat hy hulle tot versigtigheid gemaak en gesê het: “Burgers, ons gaan onder die vyand in en sal nie almal terugkom nie. Doen julle plig en vertrou op die Here”, en met die woorde “Kom Burgers!” sy manskappe verder voorwaarts gelei het.⁵⁵

Solank as sy manskappe besig was om in oopgespreide formasie van klip tot klip teen die boonste gedeelte van die helling op te kruip, het genl. Louis Botha sy voorbereidsels vir die slag afgerond. Luit. Heinrich Grothaus – of Groothuizen soos Botha en die burgers hom

genoem het – het sy 75 mm-Krupp snelvuurder wat anders as Burger se Vrystaatse Krupp met rooklose kruit geskiet het, en sy Pom-pom agter Langkoppie omgeswaai en op Spioenkop gerig. Hulle het sowat 2,900 meter (3,170 tree) van die kruin van Spioenkop af gestaan. Ondertussen het luit. Friedrich Von Wichmann op Botha se bevel sy 2 75mm Creusot-veldkanonne van Acton Homes af nader gebring en hulle effens noord van Langkoppie op ’n afstand van 4,200 meter (4,600 tree) op die Spioenkopkruin ingestel. Die Transvaalse Krupp-snelvuurder wat die aand tevore aan die voet van Spioenkop gelaat is, is na die agterste helling van die koppie waar Botha se tent gestaan het, teruggetrek en onder die persoonlike toesig van maj. J. F. Wolmarans op 2,100 meter (2,300 tree) van Spioenkop af in posisie geplaas. Botha het die geveg ook van hierdie koppie af beheers omdat hy daarvandaan af ’n goeie uitsig op die hele gevegsterrein gehad het.⁵⁶

⁵⁴ *Die Huisgenoot*, 4 Des. 1936.

⁵⁵ Preller 81, Manuskrip oor die Carolina kommando, p. 11; Grobler (manuskrip), t.a.p., p. 55.

⁵⁶ Sien Barnard, p. 96; Ram en Thomson, pp. 703-704; Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 342-343;

Terwyl die kanonne in posisie getrek is, het Botha ook burgers van verskillende kommando's uit hul stellings op Tabanyama en elders ten ooste van Spioenkop aangesê om die klompie Carolina burgers te versterk wat besig was om die kop te bestorm, en om bergpunte in die omgewing te beset, van waar die Engelse op die kop onder geweervuur geneem sou kon word. Daardeur het die getal van diegene wat die kop bestyg het, mettertyd aangegroei tot omtrent 400 man. Hulle het aan verskillende kommando's behoort en het in los groepies teen die berg uitgeklim. Onder hulle was 30 man van die veldkornetskap Pretoriadorp onder vk. Zeederberg, 'n klompie uit Pretoria distrik onder kmdt. "Rooi" Daniel Opperman en manskappe van die Johannesburgse kommando, die Duitse korps onder luit. Schmitz-Dumont en die kommando Krugersdorp onder vk. J. Kemp. Die hoof bevelhebber van hierdie kommando's was

Standard and Diggers' News, 3 Feb. 1900, Onderhoud met genl. Botha; *Times History*, III, p. 256. Die Boere het nie by Spioenkop oor twee Long Toms beskik soos Oliver Ransford (p. 79) beweer nie.

volgens Davitt genl. Tobias Smuts.⁵⁷ Volgens 'n telegram van genl. T. Smuts wat tussen 11 en 12-uur die middag versend is, het hy met 'n kommando van 100 man, hoofsaaklik burgers van Standerton, na die vegterrein opgeruk om daar hulp te verleen.⁵⁸ Hierdie versterkings het die kruin egter lank na die Carolina burgers bereik – sommige eers teen die aand – en Prinsloo en sy groepie moes dus vir ruim twee uur lank alleen veg om Woodgate se troepemag van die kruin af te probeer verdryf.⁵⁹

5. DIE GEVEG OP SPIOENKOP TOT 9 VM.

Die burgers van Carolina het die terrein bo-op die kruin van Spioenkop nie geken nie. Van die 200 tree oop terrein waaroor hulle sou moes storm om bo-op die piek te kom waar die Engelse hoof loopgraaf was, het hulle niks geweet nie. Toe hulle bo teen die steil helling

⁵⁷ Davitt, p. 342; Vgl. ook Barnard, pp. 97-98; en Leyds 715, Telegram no. 46 d.d. 25 Jan. 1900.

⁵⁸ Leyds 715, Telegramme nos. 13 en 14 d.d. 24 Jan. 1900.

⁵⁹ Vgl. F. J. Grobler, *Die Carolina kommando in die Tweede Vryheidsoorlog*, p. 59.

begin uitklim en aan die voet van die piek verskyn, het die koeëls dan ook tussen hulle begin te reën. Hulle was feitlik tussen die Engelse en dekking was daar nie behalwe op die linkerflank waar Prinsloo se wakker oë 'n klompie groot klippe ontwaar het. Etlike burgers het dan ook hier geval, o.a. Willem Prinsloo, Jacob Malan, Theunis Breytenbach, Frans van Heerden en Christiaan Prinsloo, verskeie dodelik gewond. Die burgers het wild teen die kop begin afvlug om weer skuiling agter die helling te soek voor Prinsloo dit reggekry het om hulle nog eens agter 'n bankie byeen te kry en na die linkerkant toe te lei waar die klippe voldoende dekking gebied het. Tydens hierdie harwar aan die begin van die slag was die Boere en Engelse letterlik deurmekaar en het hulle handgemeen geraak. Sommige van die Boere het van die Engelse se gewere uit hul hande uit geruk en daar was gevalle waar, van die Boere en Engelse aan weerskante van dieselfde klip of rotsblok op mekaar gelê en vuur het.⁶⁰

⁶⁰ Sien *Ibid.*, pp. 55-58; Preller 81, Manuskrip oor die

Terwyl die geveg tussen Prinsloo se manskappe en die Engelse op die voorkruin van Spioenkop aan die gang was, het die mis wat die kruin van Spioenkop bedek het, teen 8 vm. oopgetrek en het Woodgate 'n onbelemmerde uitsig gehad oor die terrein. Vir die eerste maal het hy 'n aanblik gekry van die haglike posisie waarin hy hom werklik bevind het. Wel was hy in besit van die hoogste deel van die kruin van Spioenkop maar die was in die front, die flanke en selfs skuins in die rug deur 'n reeks hoogtes omring wat in 'n boog van sowat 120° om Spioenkop gelê het en almal deur die vyand beset was. Daar was die Drielingkoppe op sy regterflank, 'n myl oos van Spioenkop, van waar die Boere die Britse loopgraaf op die tafelland van flank tot flank met hul Mausers kon bestryk. In dieselfde rigting, net 400 tree van die Britse posisie af en deur 'n diep kloof daarvan geskei, was die Aalwynkoppie, een van die spitse van Spioenkop. Hiervandaan

Carolina kommando, pp. 11-12; Preller 215, Verklarings van L. Bothma en C. J. Davel; *Standard and Diggers' News*, d.d. 3 Feb. 1900, Onderhoud met gent. Botha; Barnard, p. 96.

af kon nie alleen die flank van die hoof loopgraaf met geweervuur bestryk word nie maar kon die soldate wat op die voorste kruin geplaas was, ook in die rug bestook word. Die besit van hierdie spitsige knoets was vir die Engelse lewensbelangrik as hulle Spioenkop wou behou. Voorts was daar Conical Hill, reg voor Spioenkop, met Groenkop net links daarvan geleë, albei posisies van waar die Britse stellings in die front en ook half in die linkerflank beskiet kon word. Van al hierdie hoogtes af het daar na die ooptrek van die mis 'n suiwer geweervuur, op die Britse stellings losgebars, en dit is spoedig aangevul met 'n hewige en besonder akkurate vuur uit 3 veldkanonne en 'n Pom-pom.⁶¹

Met die wegtrek van die mis het kmdt. Hendrik Prinsloo vir genl. Botha per heliograaf oor die toestand op die kop ingelig. Die heliografis,

Louis Bothma, het jare later verklaar dat Prinsloo hom opgedra het om te sein dat daar ongeveer 1,200 Engelse op die kop was en dat hy die vyand wat direk voor hom was, verdryf het maar dat hy nie oor genoeg burgers beskik het om die posisie te hou nie, want sy verliese het elke oomblik toegeneem. Ook het hy laat weet waar sy eie en die Engelse stellings was sodat die artilleriste kon weet waar hulle hul bomme moes plant. Botha het volgens Bothma geantwoord dat hy reeds 400 man na die kruin gestuur het om Prinsloo se burgers te help en dat die kop onder geen omstandighede aan die vyand prysgegee moes word nie. Dwarsdeur die dag het Prinsloo met Botha in heliografiese verbinding gebly en telkens aangedui op watter punte die artillerie hul vuur moes rig om die nodige effek te bereik. Gedurende die middag is die verbinding byna ontwig toe 'n Britse bom digby Bothma ontplof en hom met sy heliograaf toestel teen die grond geslinger het. Slegs die drievoet van die heliograaf was egter afgeruk. Die spieëls was onbeskadig en Bothma ongedeerd, en hy het dus met sy rapporte aan Botha voortgegaan deur die

⁶¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 382-383; Ram en Thomson, pp. 703-705; Cilliers pp. 23-25; *Standard and Diggers' News*, 3 Feb. 1900, Verklaring van genl. Botha; *Times History*, III, pp. 254-256.

heliograaf op 'n plat klip te laat rus.⁶² Die hewige geweer- en kanonvuur op die Britse troepe na die ooptrek van die mis het die soldate wat die aanstormende Boere voor en op die voorkruin probeer terughou het, gedwing om geleidelik na hul hoof loopgraaf op die tafelland terug te val. Net 'n klein klompie het nog op die voorkruin agter gebly en probeer om die vordering van die opdringende burgers te vertraag. Die druk op hierdie klompie het by die minuut sterker geword namate meer en meer van die versterkings wat deur genl. Botha na Spioenkop gestuur is, teen die helling uitgekluuter en in 'n yl linie langs Prinsloo se manskappe ingeval het.

“The Boers”, so vertel 'n ooggetuie, “who creeping along the precipitous mountain sides, were in complete cover, stalking up to the crest line for the Boer fire was so intense that it was impossible for any man to stand up and look over the edge of the steep hill and

⁶² Vgl. Preller 215, Verklaring van L. Bothma d.d. 17 Jun. 1936; Barnard, p. 97.

live. The defenders of the advanced crest line were exposed to rifle fire from the green hill, from the Knoll and from the slopes which stretch towards Brackfontein: that is, from their left front, front, right, and right rear.”⁶³

Moedeloos het Woodgate aan sy heliografiste wat op die westelike rand van die plat kruin gestasioneer was, bevel gegee om die volgende boodskap aan genl. Warren te heliografeer:

“Am exposed to terrible crossfire, especially near first dressing station; can barely hold our own; water badly needed; help us Woodgate.”

Die heliografiste kon egter nie verder flits as die woord “cross-fire” nie; toe is hul instrument deur 'n Boere granaat verniel en is hulle gedwing om na die suidoostekant van die berg toe terug te trek. Van daar het hulle die betrokke boodskap deur middel van vlagseine aan Buller laat toekom vir versending aan genl. Warren op Drieboomkop. Regstreekse verbinding tussen Warren en sy manskappe op die kop het nou nie

⁶³ Aangehaal by Ram en Thomson, pp. 704-705.

meer bestaan nie en alle verdere boodskappe van Spioenkop af is dan ook via Buller aan Warren gestuur.⁶⁴

Hoe laat Woodgate opdrag gegee het dat die boodskap versend moes word, is nie bekend nie. Dit moes egter gewees het voordat hy gewond is want dit is baie onwaarskynlik dat iemand wat dodelik deur 'n bom aan die hoof verwond is, so 'n boodskap sou kon dikteer. Trouens hy het glo soveel pyn gely dat hy voortdurend net geprewel het: “let me alone, let me alone!”⁶⁵ Daar was egter heelwat vertraging met die afsending van die boodskap ten gevolge van die vernietiging van die heliograaf toestel op die westelike deel van die kop en die verskuiwing van die Engelse seinpos na die suidoostelike deel van die kruin. Dit het dus 10-uur geword voordat die boodskap

⁶⁴ Cilliers, p. 25; Oppenheim, *Thorneycroft's Mounted Infantry on Spion Kop*, pp. 45-46; *Times History*, III, p. 257; Ram en Thomson, p. 705.

⁶⁵ Vgl. Ransford, p. 78; Dr. Knox (*Buller's Campaign*, p. 69), beweer egter dat hy wel die boodskap gedikteer het terwyl hy in die verbandpos op die suidelike deel van die kruin behandel is.

in Buller se hoofkwartier by Spearman's Hill ontvang en van daar aan Warren oorgesein is.⁶⁶

Kort na die Boere aanval begin het, het Buller se swaar skeepskanonne wat op Mt. Alice geposteer was, Aalwynkoppie met liddiet bomme begin te beskiet in die hoop om die burgers te verdryf wat vir die troepe in die loopgraaf op Spioenkop so 'n knaende doring in die vlees was. Die poging was egter te vergeefs. Die burgers op die suidelike en oostelike hange van die koppie wat binne die vuurveld van die skeepskanonne gelê het, het omgekruipt na die noordelike helling daarvan waar die bomme van die skeepskanonne hulle nie kon bereik nie en daarvandaan af die vuur op die Britse hoof loopgraaf gehandhaaf. Ook die Britse houwitsers en veldkanonne op en in die omgewing van Drieboomkop en elders langs die Tugela het magteloos teen die Boere se kanon- en geweervuur gestaan. Van waar hulle geposteer was, kon die Britse kanonniërs nie 'n enkele Boere kanon sien nie en die seinmanne

⁶⁶ Vgl. Cilliers, p. 25; *Times History*, III, p. 257; Ram en Thomson, p. 705.

bo-op die kop wat met vlae aan die kanonniërs moes beduie waar hulle hul bomme moes plant om die vyandelike geskut te tref, het onder die swaar geweer- en kanonvuur wat die Britse stellings op die kruin bestryk het, die grootste moeite gehad om hul boodskappe verstaanbaar te maak. Die gevolg was dat die Britse artillerievuur hopeloos ondoeltreffend was. Nóg die Boere kanonne wat buite bereik van die Engelse veldkanonne gestaan het, nóg die burgers teen die hange van Spioenkop of op die omliggende hoogtes is deur die bomme getref wat skadeloos op die vlakte ten noorde van Spioenkop of agter die Tabanyama hoogte ontplof het. Dit was – so het genl. Louis Botha later aan Michael Davitt verklaar – die verbasende ondoeltreffendheid van die Britse kanonne in teenstelling met die uitstekende wyse waarop die Boere kanonne geplaas en bedien is wat in die eerste plek verantwoordelik was vir die Boere se oorwinning by Spioenkop. Baie van die bomme van die Britse kanonne het tussen hul eie mense tereggekom en hulle so verskrik dat hulle na die Boere posisies toe gehardloop het

om daar veiligheid te gaan opsoek teen die swak gerigte vuur van hul eie swaargeskut.⁶⁷ Die enigste Boere stelling waar die Engelse artillerie skade aangerig het, was Conical Hill wat die oggend deur 'n afdeling Boksburgers onder vk. Alberts beset is. Dit is so swaar en met soveel effek deur die Britse kanonne bestook dat genl. Botha hom gedwonge gevoel het om dit te laat ontruim.⁶⁸

In die tussentyd het die Boere mag teen die helling volgens genl. Botha tot ongeveer 350 man aangegroei en steeds nader aan die kruin gekom. Die versterkings wat vir 'n ruim gedeelte uit manne van die kommando Pretoria onder wnd. kmdt. “Rooi” Daniel Opperman gestaan het, het hulle gedeeltelik by kmdt. Prinsloo se burgers gevoeg en origns regs van hulle ingeval om die Boere linie so te verleng dat dit die Britse

⁶⁷ Vgl. *Times History*, III, p. 256; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 383; Du Cane, p. 150; Ram en Thomson, pp. 704-705; Michael Davitt, pp. 343-344.

⁶⁸ Sandberg, *Twintig Jaren*, p. 266.

loopgraaf aan die westekant kon omvleuel. Veral teen die noordoostelike helling waar hulle deur die vuur van Aalwynkoppie af gesteun is, het hulle fluks gevorder en kort na 8 vm. was die voorste burgers aan hierdie kant binne 50 tree van die hoof loopgraaf van die vyand af. Woodgate wat besef het dat sy vuurveld vanuit die hoof loopgraaf hopeloos ondoeltreffend was, het vir hom geen ander weg oopgesien om die vyand te stuit as om die wagt buite die loopgraaf aan die kant van die kruin te versterk nie. Pas na 8 vm. het hy dus sowat 60 man van Thorneycroft's Mounted Infantry vorentoe gestuur om die kant van die kruin te gaan beset en afdelings van die Lancashire Fusiliers links en regs langs hulle ingewerp om met front na die ooste, noordooste, weste en noordweste die Boere te probeer terugskiet. Die troepe is deur 'n swaar vuur begroet maar het tog daarin geslaag om in 'n yl halfsirkel om die buitenste rand van die kruin stelling te neem.⁶⁹

⁶⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 384.

Die volgehoue vasberade aanval van die Boere het vir genl. Woodgate diep verontrus en hy het, vergesel van sy staf, op en af langs die Britse stellings op die hoogste piek van Spioenkop langs beweeg om sy manskappe moed in te praat en versterkings na die voorkruin toe te stuur. Koeëls en bomme het orals op die kop om hom neer gespat maar hy het hom daar nie aan gesteur nie. Naby die linkerflank van die hoof loopgraaf het kol. Blomfield van die Lancashire Fusiliers hom tussen 8.30 en 8.45 vm. tot stilstand gebring en hom gewys hoe vyandelike versterkings besig was om onderkant die Aalwynkoppie teen die helling van Spioenkop uit te klim. Hy was nog besig om te kyk toe 'n kartets koeël hom bokant die regteroog tref en hy inmekaarsak, dodelik gewond. Hy is dadelik na die loopgraaf en 'n bietjie later na die verband stasie op die suidoostelike hoek van die kop gedra terwyl sy brigade-majoor, kapt. Vertue, en kol. Blomfield na kol. Malby Crofton, die senior offisier op die kop, gestap en aan hom meegedeel het dat genl. Woodgate gesneuwel het en dat Crofton derhalwe die bevel moes oorneem. Inderdaad

was Woodgate nie dood nie, al het dit ook vir sy staf so gelyk. Hy het eers twee maande later aan sy wond beswyk maar hy was nietemin vir die res van die stryd buite aksie. Kort daarna het ook kapt. Vertue geval, op slag gedood, en na hom ook kol. Blomfield.⁷⁰

Crofton het dadelik nadat Woodgate getref is aan een van die offisiere van die seindiens, luit. A. R. Martin, instruksie gegee om die volgende boodskap aan genl. Warren te sein: “General Woodgate dead, reinforcements urgently required”, en dié het een van die vlagseiners, manskap Goodyear, daarmee belas. Die boodskap is egter nie neergeskryf soos die regulasies vereis het nie maar te midde van die lawaai en verwarring wat die gonsende koeëls en barstende bomme veroorsaak het, mondeling van die een aan die ander oorgedra met die gevolg dat Goodyear die volgende aan Warren via

Buller se hoofkwartier gesein het: “Reinforce at once or all lost. General dead.”⁷¹

6. HOUDING VAN GENL. WARREN

Tot op die tydstip het Warren geen getroue beeld van die verwickelinge op Spioenkop gehad nie. Van vroeg die oggend af was hy baie gretig om te verneem hoe sake daar verloop maar afgesien van die hoera gebulder wat hom verseker het dat die troepe die kop beset het, het hy niks van die kruin af verneem nie. Toe hy sy nuuskierigheid haas nie meer kon bedwing nie, het hy om 5 vm. een van die lede van sy staf, maj. Kelly, van Drieboomkop af – waar hy hom met sy staf van ongeveer 3 vm. af bevind het – teen Spioenkop op gestuur om vas te stel hoe sake daar staan. ’n Uur later het hy hom laat opvolg met nog ’n boodskapper wat Woodgate moes versoek om alle muile wat gespaar kon word, na Warren se hoofkwartier toe terug te stuur sodat hulle nog water en voorrade na die kop toe kon aanvoer.

⁷⁰ *Ibid.*; *Times History*, III, pp. 257-258; Cilliers, p. 26.

⁷¹ Sien Cd. 968, pp. 37-38, Briewe van Crofton, Martin en Warren, asook *Times History*, III, p. 258 en Ransford, p. 78.

Kelly en die tweede boodskapper het egter weggebly en gevolglik het Warren niks van die kruin af verneem voor 8.50 vm. nie, toe hy by sy terugkeer by sy kamp á Court daar aangetref het met die reeds aangehaalde brief van Woodgate.

á Court wat, soos vermeld, die kop reeds teen 7 vm. verlaat het, het hom verseker dat die Britse troepe in 'n uitstekende posisie op die kruin van Spioenkop ingegrawe was en dat hulle daar tot die oordeelsdag toe sou kon uithou teen enige vyand wat dit sou probeer waag om hulle daar aan te val. Daar was dus vir Warren hoegenaamd geen rede om hom oor hulle te bekommer nie – aldus á Court.⁷²

Dit was werklik goeie nuus maar tog het Warren hom nie heeltemal op sy gemak gevoel nie. Om 9 vm. het hy dus aan genl. Coke wat halfpad teen die helling op gestasioneer was, laat vra of Woodgate nie miskien ondersteuning nodig gehad het nie. Coke se antwoord was dat hy reeds vir 'n uur lank tevergeefs probeer het om

met Woodgate in heliografiese of sein verbinding te kom. Daar was geen antwoord van die kruin af nie; maar, het hy bygevoeg, die Imperial Light Infantry het in 'n gunstige posisie gelê om Woodgate se mag te versterk. Hierop het Warren vir Coke om 9.25 vm. gebied om Woodgate se mag met 'n bataljon troepe te versterk. Vyf minute later, pas nadat Coke die Imperial Light Infantry gebied het om langs Spioenkop op te beweeg en oos om die kruin te trek ten einde die Boere in die linkerflank aan te val, het die mis so opgeklaar dat Warren kon sien dat die kruin van Spioenkop onder 'n swaar kruisvuur van verskillende kanonne gelê het. Hy het toe na Coke toe gery en hom gebied om nog 'n bataljon, die Middlesex regiment, as versterking teen die helling van die kop op te stuur, 'n bevel waaraan Coke dadelik voldoen het.⁷³

Warren was pas by sy hoofkwartier terug toe hy om 9.50 vm. uit Buller se kamp Crofton se

⁷² Vgl. Baring Pemberton, p. 178.

⁷³ Sien *Times History*, III, pp. 258-259; Williams, *The Life of General Sir Charles Warren*, 9. 307; Du Cane, p. 152.

alarmistiese rapport aangaande die “dood” van Woodgate ontvang, asook Crofton se dringende aansoek om versterkings ten einde die situasie te red. Of hy ook die reeds aangehaalde boodskap van Woodgate ontvang het waarin die noodroep “help us”⁷⁴ geuit is, is nie duidelik nie maar hy het dadelik gehandel. Eers het hy Crofton se rapport aan Buller gesein om dubbel seker te maak dat die hoof bevelvoerder in Natal dit persoonlik onder oë kry, en toe om 10.6 vm. die volgende aan Crofton laat seën:

“I am sending two battalions and the Imperial Light Infantry are on their way up. You must hold on to the last. No surrender.”⁷⁵

Daarna het hy dringend by genl. Lyttelton wat by Potgietersdrif gelê het, om hulp aangeklop in ’n telegram wat as volg gelui het:

⁷⁴ Sien paragraaf 8 hierbo hiervoor. Van hierdie boodskap word in die amptelike Britse dokumente en publikasies geen melding gemaak nie. Volgens nie-amptelike Britse bronne is dit egter wel versend en ook volgens Ram en Thompson.

⁷⁵ Vgl. Williams, p. 309.

“Give every assistance you can on your side; this side is clear, but the enemy is too strong on your side, and Crofton telegraphs that if assistance is not given at once all is lost. I am sending up two battalions, but they will take some time to get up.”⁷⁶

Vervolgens het hy las gegee dat ’n groot klomp sandsakke na die laer plekke van die Middlesex- en Dorset regimente geneem moes word, wat hulle kan gebruik om vir hulle verskansings te stapel wanneer hulle op die kruin van Spioenkop sou kom. Verder het hy ’n offisier na Trichardtsdrif laat jaag om die bergkanonne geleide te doen wat te eniger tyd verwag is, en daarna het hy om 10.20 vm. na genl. Coke se staanplek vertrek om die toestand met hom te bespreek.⁷⁷ Hy moes nl. ingevolge sy bogenoemde belofte aan Crofton vir Coke oorreed om, afgesien van die Imperial Light Infantry en die Middlesex regiment, nog ’n

⁷⁶ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 639, Bylaag 10 (B).

⁷⁷ Sien *Times History*, III, p. 260.

bataljon voetvolk na die kruin toe te stuur ten einde die troepemag op die kop te versterk.

Genl. Coke was baie tegemoetkomend en behulpsaam. Nie alleen was hy gewillig om ook die Dorsets na die kruin toe te stuur nie, maar hy het selfs aangebied om ten spyte van sy mank been persoonlik na die kruin toe te gaan aangesien die grootste deel van sy brigade daarheen verskuif was, en self die bevel oor die troepe op die kruin te voer.

Warren het die aanbod met dank aanvaar maar het Coke dit op die hart gedruk om die stelling teen elke prys te behou. Coke het hom belowe dat hy dit sou doen, en met 'n "mind, no surrender", het Warren daarop van hom afskeid geneem en na sy hoofkwartier teruggekeer om daar verdere onheils boodskappe te gaan sit en inwag, terwyl Coke om 11.10 vm. die kop begin beklim het.⁷⁸

Waarom Warren nie ten minste die nege infanteriebataljons van sy "left attack" wat

onaktief teen die hange van die Tabanyama gelê het, 'n afleidings aanval op die agterste kruin van die Tabanyama laat doen het om die aandag van die Boere van Spioenkop af te lei nie, is onbegryplik en toon duidelik aan dat hy groot tekortkominge as bevelvoerder gehad het. Volgens die *Times History* het van die junior offisiere meer as eenmaal gedurende die oggend daarop aangedring dat iets op die Britse linkerflank gedoen moes word om die Boere aan die Tabanyama te bind, veral nadat berigte ontvang is dat die Boere manskappe en kanonne daarvandaan af na Spioenkop weggeneem het om die Boere aanval op Spioenkop te ondersteun. Ook het die troepe op Spioenkop volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* hul oë voortdurend hoopvol op die Tabanyama gerig in die hoop dat Clery aldaar tot die aanval sou oorgaan en die Boere sou dwing om hul aandag aan die verdediging van hul regterflank te wy. Niks het egter van so 'n aanval tereggekom nie. Daar was glo vae gesprekke met Clery en Hildyard oor die moontlikheid van 'n aanval op die Tabanyama

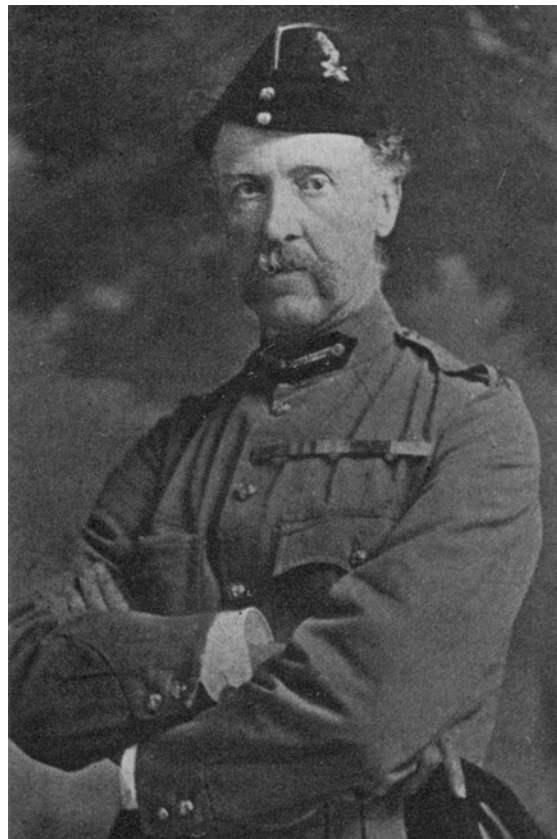
⁷⁸ Sien Cd. 1791, p. 442, vraag 20210.

maar nie een van hulle was geneë om die aanval te onderneem nie.⁷⁹

7. DIE HOUDING VAN GENLS. LYTTTELTON EN BULLER

Die enigste Britse generaal wat daaraan gedink het om die druk op Spioenkop te verlig deur 'n afleidings aanval elders aan die front te oorweeg, was genl. Lyttelton. Hy was baie begerig om hulp aan Warren te verleen en het reeds met dagbreek 'n demonstrasie teen die Boere stellings op die Brakfonteinhoogtes onder dekking van 'n swaar vuur uit die vloot kanonne en die 64ste battery laat onderneem. Buller was egter glad nie begerig om 'n geveg met die Boere op die Brakfonteinhoogtes aan te knoop nie en het Lyttelton dus teen 8 vm. gelas om die operasie te staak. Lyttelton het dit gedoen maar om 9.30 vm. aan Warren laat weet dat hy bereid was om op enige punt waar hy van diens kon wees teen die Boere stellings te demonstreer.

⁷⁹ Times History, III, p. 260; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 388.

Lt.-genl. N. G. Lyttelton

Warren moes dus net laat weet waar sy hulp nodig was.⁸⁰ Toe hy dus Warren se versoek ontvang om tog alle hulp te skenk wat hy moontlik van die kant van Potgietersdrif af kon verleen, en daarby nog om 10.15 nm. 'n boodskap van 'n onbekende heliografis op Spioenkop kry waarvan die inhoud was: "We occupy all the crest on top of the hill being heavily attacked from your side. Help us",⁸¹ het hy onmiddellik sy troepe voorwaarts gestuur.

Ten einde Crofton se regtervleuel te ondersteun, het hy die Scottish Rifles (wat hy nou van die noordelike oewer af teruggetrek het) en twee eskadrons van Bethune's Mounted Infantry gelas om die Tugela by 'n "kaffer drif" onmiddellik suid van Spioenkop oor te steek en die kop vanuit die suide te beklim; en om die aandag van die Boere na die ooste toe af te wend, het hy die 3rd King's Royal Rifles beveel om die

Drielingkoppe te bestorm en aan te val.⁸² Aanvanklik wou hy ook die 3rd King's Royal Rifles teen die suidelike helling van Spioenkop opstuur, maar hy het bemerk dat daar ook van Warren se kant af versterkings op die kop begin aankom het, en omdat hy van oordeel was dat te veel troepe op die kruin mekaar net sou verdring, het hy dit gerade geag om hulle met hul deurtog deur die rivier teen 1 nm. liever teen die Drielingkoppe te laat opruk. Immers deur 'n afleidings aanval op die belangrike Boere stelling kon hulle die druk van die vyand op die kruin aanmerklik verlig.⁸³

Ook het Lyttelton kort na 10.30 vm. die oostelike hellings van Spioenkop en ook die Aalwynkoppie met die 8 12-ponder-skeepskanonne en die 2 houwitsers onder vuur geneem en sodoende die vuur wat die groot skeepskanonne op Mt. Alice van vroeër die oggend af op die Aalwynkoppie onderhou het, belangrik versterk.

⁸⁰ *Times History*, III, pp. 261-262; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 385.

⁸¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 639, Bylaag 10 (C); Film W.28 lêer 079/1894.

⁸² *Times History*, III, p. 261; Vgl. ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 385-386.

⁸³ Cd. 968 p. 45, Lyttelton se rapport; Cilliers, p. 29.

Hy was egter nie 'n halfuur met die kanonnade besig nie toe Warren verontwaardig aan hom en ook aan Buller heliografeer:

“We occupy the whole summit and I fear you are shelling us seriously; cannot you turn your guns on the enemy's guns?”⁸⁴

Warren het dus in weerwil van sy onderhoud met á Court die oggend nooit besef dat Woodgate slegs die westelike, hoogste piek van Spioenkop beset het en nie die hele kruin nie. Van sy standplaas af kon hy van Aalwynkoppie niks sien nie en volgens die *Times History* het hy van die bestaan daarvan ook niks geweet nie. Buller kon dit wel sien maar het verkies om hom nie met die saak in te meng nie. Die gevolg was dat Lyttelton die bombardement om 11 vm. gestaak het. 'n Halfuur later, pas nadat á Court by Buller opgedaag het om ook aan hom verslag te doen van die Britse verowering van die kop, het Lyttelton die bombardement hervat maar weer het Warren hom versoek om dit te staak; en

ofskoon die 12-ponder-skeepskanonne die Aalwynkoppie en die oostelike deel van Spioenkop telkens daarna op versoek van á Court onder vuur geneem het, is daar geen sistematiese poging aangewend om die Britse infanterie op Spioenkop op effektiewe wyse met kanonvuur te steun nie.⁸⁵

Wat die opgewonde á Court alles by Buller kwytgeraak het, is nie bekend nie. Hy het egter baie uit te wei gehad oor die goeie hoedanighede van kol. Thorneycroft wat ongetwyfeld 'n baie dapper man was. Dit het Buller onder die indruk gebring dat hy bekwamer was as enige van die bataljon aanvoerders wat op die kop was, en miskien selfs dat hy die skoene van 'n brigadier sou kon volstaan. Die gevolg was dat Buller wat die geveg angsvallig van Mt. Alice af deur sy teleskoop dopgehou het, al hoe meer tot die slotsom gekom het dat Thorneycroft die bevel op die kruin moes oorneem. Toe hy dan ook teen 11.30 vm. weer gewaar hoe sy troepe van die voorkruin af terug vlug en met sy eie oë die

⁸⁴ Sien *Times History*, III, p. 261.

⁸⁵ *Ibid.*, III, p. 262; C. á Court Repington, *Vestigia*, p. 223.

reuse figuur van Thorneycroft sien, besig om hulle te probeer stuit en aan te spoor om vas te staan, het hy aan Warren gesein:

“Unless you put some really good hard fighting man in command on the top you will lose the hill. I suggest Thorneycroft.”⁸⁶

Warren wat die boodskap om 11.40 vm. ontvang het, het hierdie “wenk” soos trouens alle “wenke” van Buller as ’n bevel beskou en dus 10 minute later aan Crofton laat sein:

“With the approval of the Commander-in-Chief, I place Lt. Colonel Thorneycroft in command of the summit, with the local rank of a Brigadier-General.”⁸⁷

Hy het egter nagelaat om genl. J. Talbot Coke wat toe juis met versterkings na die kruin toe onderweg was, gereed om as bevelvoerder van

die “right attack” die bevel oor die troepe aldaar te gaan oorneem, van die benoeming te verwittig. Inderdaad het ook Thorneycroft wat aktief in die frontlinie besig was om die vyand te probeer stuit, vir ’n geruime tyd daar onbewus van gebly. Die geveg op die kop was nl. teen die tyd besonder hewig en die boodskapper wat deur Crofton na Thorneycroft gestuur is om hom van sy aanstelling as bevelvoerder op die kruin te verwittig, is by Thorneycroft doodgeskiet toe hy sy mond oopgemaak het om die boodskap aan hom oor te dra. Eers heelwat later het luit. Rose van Thorneycroft’s Mounted Infantry na hom toe gekruip en aan hom geskreeu: “Sir C. Warren has heliographed that you are in command; you are a general!”⁸⁸ Die seinbeampte wat die heliogram ontvang het, het die skriftelike boodskap soos deur hom neergeskryf, egter in die hitte van die stryd op die kruin verloor en Thorneycroft het dus vir die res van die dag

⁸⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 388; Ram en Thomson, p. 706; *Times History*, III, p. 263; Cd. 968, p. 23; C. á Court Repington, *Vestigia*, p. 223.

⁸⁷ Cd. 968, p. 25; Williams, pp. 309-310.

⁸⁸ Oppenheim, *Thorneycroft’s Mounted Infantry on Spion Kop*, p. 48; *Times History*, III, p. 266; Nierstrasz, II band 3, p. 736; Cilliers, p. 35.

onseker gebly oor wat presies sy rang en posisie was.⁸⁹

8. VERLOOP VAN DIE GEVEG OP DIE KRUIN

Op die kruin self het die toestand steeds al hoe meer kritiek geword. Stadig maar seker het die Boere wat teen die helling uitgeklouter het – koes-koes van die een klip na die ander om gereeld dekking te verkry – 'n houvas op die voorkruin van Spioenkop gekry. Van die boonste helling van Spioenkop en van die omliggende koppe af het hulle 'n geweldige swaar vuur onderhou op die troepe wat hulle op die voorkruin bevind het, en hulle geleidelik na agter toe terug gedwing.

Crofton, Blomfield en Thorneycroft het hul uiterste bes gedoen om versterkings uit die loopgrawe na die voorkruin toe te stuur maar skuiling op die voorkruin was skaars en die terrein tussen die Engelse loopgrawe op die tafelland en die werklike rand van Spioenkop deur so 'n hewige geweer- en kanonvuur

geteister dat geen vlees en bloed dit daar kon uithou nie. Die Boere artilleriste het hul bomme met volmaakte suiwerheid vlak voor hul burgers tussen die troepe wat op die voorkruin was, geplant, en onder dekking van die vuur het die burgers steeds nader gekom. Hulle het die kuns uitmuntend verstaan om hulle so agter die klippe en graspolle te versteek dat die Engelse niks van hulle kon uitmaak nie, en van daar af elke kakie wat sy kop opgelig het, neer te haal. Die hoë Engelse helmette het in teenstelling met die plat veldhoede wat die Boere gedra het, uitstekende skywe uitgemaak. Daarby was die Boere wat feitlik sonder uitsondering uitnemende jagers was, gewoon en in staat om elkeen individueel en op eie inisiatief voorwaarts te kruip, dekking te soek en te skiet terwyl die Britse soldate, gewoon aan die dril stelsel, nie sonder die leiding van hul offisiere kon klaarkom nie.⁹⁰

⁸⁹ Cilliers, p. 35, voetnoot 78.

⁹⁰ Vgl. *Times History*, III, pp. 263-264; Du Cane, pp. 155-156.

Boere in aksie op Spioenkop

Een van die Britse soldate vertel daarvan:

“The raking fire from the guns on Green Hill and the belts of shells from the Pom-poms, the rifle fire from the Knoll, from Green Hill, from Brakfontein and from the crest line itself, made it impossible for any man to live except as under cover, and turned the little plateau in a terrific fire-zone of such density as has never been surpassed in the history of war. Only those who were on Spion Kop know how ferocious can be the fire of a numerous enemy entrenched in commanding and enveloping positions, equipped with an untouched artillery admirably served, on to an open space crowded with defenders who are within the most effective range – only those men know how nerve-shattering are the influences of such a fire when protracted hour after hour.”⁹¹

Die geroep van die Engelse op die voorkruin om ondersteuning het met die groei van die oggend

toegeneem en steeds dringender geword; en steeds dikker het die koeëls op hulle gereën terwyl bomme met dodelike effek binne in die hoof loopgraaf op die tafelland ontplof het.

Aan die regterkant van die Britse linie waar die vuur die swaarste was – hier het die Engelse onder ’n kruisvuur gelê van Aalwynkoppie in die flank en van die voorste helling van Spioenkop in die front – het die Boere die kruin die eerste bereik en tussen 9.30 en 10.30 vm. die oorblyfsels van die vuurlinie van die Lancashire Fusiliers op die voorkruin na die hoof loopgraaf toe teruggedryf. Kol. Blomfield is hier gewond en haastig na die loopgraaf gedra terwyl die Boere die voorkruin aan hierdie kant beset het. Daarna het hulle hulle teen die seksie van Thorneycroft’s Mounted Infantry gerig wat die naaste aan hulle geleë was en hulle spoedig verdryf of uitgewis. Vervolgens het hulle om die regterflank van die volgende seksie van Thorneycroft s Mounted Infantry gesluip en die ook begin uitwis. So het hulle stadig maar seker die Britse vuurlinie op die voorkruin weggevreet

⁹¹ Aangehaal by Ram en Thomson, p. 707.

en terselfdertyd die troepe in die hoof loopgraaf op die agterste kruin – d.i. die kruin van die tafelland – vasgepen gehou sodat hulle nie vorentoe tussen die ontploffende bomme in kon storm om die vuurlinie te kom versterk nie.

Dit was 'n onmoontlike posisie maar Thorneycroft het nie moed opgegee nie. Om 10.30 vm. het hy luit. Sargeant met 20 man vorentoe laat storm na 'n deel van die kop op sy regter front wat met groot klippe besaai was, ten einde die vyand daarvandaan af te belet om om sy regterflank te trek. Die Boere het egter op dieselfde oomblik as die Engelse op die punt afgestorm en van die anderkant van die rotse af dit na 'n paar minute so warm vir Sargeant en sy manskappe gemaak dat hulle op die hoof loopgraaf moes terugval. Vanuit die verowerde stelling het die burgers wat in steeds toenemende getalle daar pos geneem het, nou so 'n onuithoudbare vuur op die Engelse in die loopgraaf onderhou dat Thorneycroft dit sy plig geag het om hulle teen elke prys daar te gaan verdryf. Aan die hoof van 'n groep van 40 man

van Thorneycroft's Mounted Infantry en Lancashire Fusiliers wat hy in die loopgraaf byeengebring en haastig bajonette laat bevestig het, het hy toe op hulle afgestorm in die hoop dat die vyand vir die aanstormende troepe sou skrik en sou vlug.

Hy het hom egter vergis. Die burgers het die aanstormende troepe met so 'n swaar geweer vuur begroet dat hulle moes platval toe hulle omtrent halfpad gevorder het en die vuur moes beantwoord, Thorneycroft van agter 'n rots met 'n Mauser pistool. Hulle kon die geveg egter net vir 'n paar minute volhou, toe moes hulle na hul loopgraaf toe terugvlug om nie deur die suiwer vuur van die aanvallers uitgewis te word nie. Tydens hierdie beweging het Thorneycroft sy knie verswik maar tog die loopgraaf veilig bereik.

Aan die linkerkant van die Britse linie het kol. Crofton net so hard gespook om sy houvas op die voorkruin te probeer behou. Die Boere afdelings wat die kop aan die noordwestelike kant beklim het, het egter bly vorder in weerwil

Ontploffende ster granate

van sy taai weerstand. Hulle is van agter af gesteun deur die vuur van 'n klompie Heidelbergse burgers wat 'n knop ten weste van Spioenkop beset het, die burgers op Groenkop en die Boere kanonne ten weste van Spioenkop, en het weldra ook aan daardie kant die voorkruin bereik en die troepe na die hoof loopgraaf toe terug gedwing. Slegs op die verste westelike spits van die kop waar die troepe goed gedek was, het die Engelse standgehou en verhinder dat die vyand die hoof loopgraaf aan die westekant omvleuel.⁹²

Teen 11.45 vm. was die laaste verspreide oorblyfsels van die Engelse strydkragte op die voorkruin of vernietig of na hul loopgrawe op die hoogste spits van Spioenkop teruggedryf en het die Boere die voorkruin stewig beset gehad. Hier het hul opmars tot 'n stilstand gekom.⁹³ Daar was diegene onder die Boere wat van die een klip na die ander voortgekruipt het tot op 20 treë van die vyandelike linie maar die

meerderheid het op 'n afstand van 100 tot 150 tree van die loopgraaf af stelling geneem en daarvandaan af die vuur op die vyand hervat. Die swaar Lee-Metford vuur wat uit die loopgraaf op hulle onderhou is en die aanblik van die verskanste stellings op die plat tafelland voor hulle wat hulle nog sou moes verower om Spioenkop te herwin, het baie moedeloos gemaak. Hulle was doodmoeg en dors en het meer as eenmaal na die terrein agter hulle omgekyk om vas te stel of daar tog nie versterkings onderweg was om hulle te kom help nie. Al wat hulle egter gewaar het, was die liggame van die gesneuweldes en gewondes wat tydens die stormloop geval het. Van versterkings was daar geen spoor nie. Baie van die burgers was dan ook op die punt om pad te gee en teen die helling af na veiliger terrein te kruip maar dan het hulle die forse stem gehoor van kmtd. Daniel Opperman – 'n kragtige persoonlikheid wat telkens elke weifelaar wat hy ontwaar het, met 'n bulderende stem aangespreek het en die mense verseker het dat daar versterkings onderweg was om hulle te kom help. Hulle moes

⁹² Sien *Times History*, III, pp. 264-265.

⁹³ Vgl. *Ibid.*, p. 265.

dus net vas bly staan en nie moed verloor nie. Die kragtige leiding van kmdt. “Rooi” Daniel Opperman het die regte uitwerking gehad. Dit het hulle besiel om weer na die loopgraaf voor hulle te kyk en elke kakie wat hom geroer het, onder die koeëls te steek.⁹⁴

Voor hulle in die Britse stelling was die toestand egter baie ernstiger as in hul eie geledere. Die Boere was goeie skuts en die loopgraaf het vol dooies en gewondes geword. Baie van die troepe het nie eers meer probeer om hul koppe op te lig om oor die borswering te loer en te vuur nie uit vrees vir ’n skoot in die kop. Hulle was twee maal so moeg as die burgers na die slaaplose nag, die bergklimmery en die uithaal van loopgrawe, en baie het sommer in die loopgrawe aan die slaap geraak. Daarby was hulle so dors dat hulle kon sterf en dood van die honger. Aan baie van die troepe is met hul vertrek die vorige aand blikkiesvleis verskaf, in blikke van 6 lb. elk verpak, met die bedoeling dat hulle dit op die kop met hul maats moes deel. Hulle het die

swaar blikke tydens die bergklimmery in die nag egter so ’n las gevind dat baie dit weggegooi het met die gevolg dat daar op Spioenkop ’n knaende gebrek aan kos was.

Die metode om water in oop “biscuit boxes” met pakmuile teen die steil helling uit na die kruin toe te laat aanry, was nie prakties nie aangesien meer as die helfte van die water teen die helling uitgestort het. Die gevolg was dat die aangeryde water tesame met die wat in ’n fontein op die suidelike deel van die kruin aangetref is, so min was dat dit gereserveer moes word vir die gewonde troepe by die verbandpos op die kop. Bowendien was die kop so hewig deur die burgers beskiet dat daar geen water na die troepe in die frontlinie toe aangery kon word nie. Afgesien van die gewone dors ten gevolge van die hitte het die meerderheid van die troepe wat slegs 14 dae tevore die skip verlaat het, ook nog te kampe gehad met ’n sgn. “kunsmatige” dors. Dit was volgens Britse verslae ’n nagevolg van lang seereise of van ’n voortdurende gebruik van

⁹⁴ Vgl. D. Reitz, *Commando*, pp. 75-76.

ingemaakte kossoorte en het bygedra om die lyding van die troepe op die kop te vererger.⁹⁵

As die troepe slegs te kampe gehad het met die geweervuur voor hulle kon hulle hul nog deeglik agter die borswerings van hul loopgrawe gehandhaaf het, want die was baie goed teen geweervuur bestand. Die Boere kanonniers het egter, nadat die voorkruin van die vyand gesuiwer was, teen 'n tempo van 10 skote per minuut op die Britse hoof loopgraaf losgebrand en met bewonderingswaardige suiwerheid hul kartetse regoor die Britse loopgrawe tot ontploffing gebring. In geen enkele geveg in die hele oorlog het die Boere se grofgeskut met soveel effek op die vyand gevuur as Botha se veldstukke en Pompoms die dag op Spioenkop nie. Hulle het die loopgrawe so met dooies, sterwendes en gewondes gevul dat die Britse

⁹⁵ Vgl. C. E. Vulliamy, *Outlanders*, p. 327; *Times History*, III, pp. 265-266; Stirling, *The Colonials in South Africa*, pp. 74-75; Knox, *Buller's Campaign*, p. 81 en vn.; Cd. 968, p. 34, Rapport van H. N. Sargeant; Williams, pp. 303-304; Du Cane, pp. 156-157; Cilliers, pp. 35-36.

versterkings wat later opgedaag het, verplig was om die lyke van hul gevalle kamerade voor hulle op die borswerings op te stapel om self 'n skuiling in die loopgrawe te kry.⁹⁶

Onder die omstandighede het baie van die troepe wat in die agterste loopgrawe gelê het en nog nie vorentoe aangedryf was om die vuurlinie te versterk nie, teen die agterste helling van die kop begin afstroom om daar dekking te soek teen die kartets hael, die ontploffende granate – waarvan die effek versterk is deur die stukke klip wat dit met elke ontploffing in die lug laat vlieg het – en die stringe Pom-pom bomme wat soos 'n sweep orals op die kop geklap het. Paniek het die troepe begin beetpak, want hulle het telkens doelloos van die een deel van die kruin na die ander gevlug om doeltreffende skuiling te soek. Ander het hulle besig gehou met die gewondes, die haal van water of somer sonder voorwendsel teen die helling af gevlug; en hulle het dit op so 'n skaal gedoen dat hulle letterlik in die pad was

⁹⁶ Sien Norris, *The South African War*, p. 203.

van die versterkings wat genl. Coke besig was om na die kruin toe aan te voer.⁹⁷

9. HYSING VAN DIE WIT VLAG

Ook voor in die vuurlinie het die troepe meer en meer gedemoraliseerd geraak en teen 1 nm. het 'n aantal van die Lancashire Fusiliers op die Britse regterflank wat die swaarste onder die vuur van die Boere gely het, met hul sakdoeke in die lug begin waai. Die Boere het aangeneem dat hulle hulle wil oorgee en Jan Cilliers van Pretoria het die burgers dus toegeroep om vuur te staak aangesien die vyand die wit vlag gehys het. Toe die burgers ewenwel opstaan om die troepe krygsgevangene te neem, is daar vanuit die loopgraaf op hulle gevuur en 'n paar van die Boere gewond. Laasgenoemde het daarop die geveg onmiddellik hervat. Weer het die Engelse hul sakdoeke in die lug opgesteek as 'n teken van oorgawe. Jan Cilliers het daarop met 'n klompie burgers oor die borswering in die loopgraaf ingespring en aan die Engelse wat hul

hande in die lug gehou het en daarmee te kenne gegee het dat hulle die stryd moeg was, gevra wie hul offisier was. Een van die sersante van Thorneycroft's Mounted Infantry wat aangehardloop gekom het om vas te stel wat gaande was, se geweer is selfs deur een van die Britse troepe uit sy hande geruk wat aan hom geskreeu het: "You are a prisoner!" Hierop het die betrokke sersant terug gehardloop om Thorneycroft van die oorgawe van die Britse troepe te verwittig terwyl die Boere die troepe wat gehensop het, gevange geneem en teen die helling begin afneem het.

Toe Thorneycroft van die debakel hoor, het hy dadelik met 'n klompie van die manskappe in sy onmiddellike omgewing vorentoe gestorm en die aanvoerder van die Boere driftig toegeskreu: "I'm commandant here; take your men back to hell sir! There's no surrender." Die troepe wat besig was om hulle oor te gee, wou egter nie sy bevel om die geveg te hervat, gehoorsaam nie en hy moes dus terughardloop na die rotse op die sentrale deel van die tafelland, gevolg deur die

⁹⁷ *Times History*, III, pp. 265-266.

klompie troepe wat hulle nie wou oorgee nie. Van daar af het hy die vuur op die burgers en troepe wat in die oostelike deel van die loopgraaf deurmekaar was, heropen en die burgers gedwing om die geveg te hervat nadat laasgenoemde 176 krygsgevangenes ingeoes het.⁹⁸

10. DIE AANWENDING VAN DIE BRITSE VERSTERKINGS

Op die tydstip het die voorste Britse versterkings wat uit afdelings van die Middlesex regiment bestaan het, juis op die kruin begin aan kom. Hulle is dadelik deur Thorneycroft in die stryd gestoot om die toestand vir die Engelse te red. Die burgers het hulle dapper vanuit die verowerde deel van die loopgraaf verweer. Hulle het selfs daarin geslaag om 'n seksie van die

troepe wat onder leiding van maj. Savile vanuit 'n vervalde kraal ten noordooste van die Britse verbandpos met gevelde bajonette op hulle afgestorm het, terug te dryf. Maj. Savile is tydens die stormloop verwond maar die volgehoue pogings van sy troepe om die Boere uit die Britse stelling te verdryf, het uiteindelik tog die gewenste uitwerking gehad.

Teen die voortdurende vasberade aanvalle van die vars Brits- troepe was die moeë Boere op die oostelike deel van die kruin nie baie lank bestand nie en vroeg die middag moes hulle weer na die voorkruin toe terugval, kranig deur die troepe agtervolg wat hulle van die kant van die tafelland af hewig beskiet het. Op die tydstip het die Boere artilleriste egter die vuur heropen en die troepe wat die burgers bestorm het, na hul loopgraaf en ander stellings op die kruin terug gedwing.⁹⁹

Die ontploffing van die bomme uit die Boere kanonne tydens hierdie slag moes iets skouspel-

⁹⁸ Sien *Times History*, III, pp. 268-269; voorts Cilliers se getuienis in die *Volksstem*, d.d. 30 Jan. 1900, Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 390, en Nierstrasz, II band 3, p. 736. Volgens Nierstrasz het van die Engelse wat gehensop het, ook op die Boere gevuur. Dit word bevestig o.a. deur Kestell, p. 49.

⁹⁹ Vgl. Cd. 968, Rapport van Thorneycroft, d.d. 26 Jan. 1900, *Times History*, III, p. 269, Cilliers, pp. 39-40, en Ram en Thomson, pp. 708-709.

agtigs gewees het. 'n Engelse offisier wat dit aanskou het, beskryf dit as volg:

“A boom from the high ground, which ran like the crosspiece of a T across the line of the kop, a puff of woolly smoke in the air, and a shrapnel-shell, timed to a fraction, has swept through the pack upon the hill-top. Then the rifle-fire began, sharp, angry, incessant, from every crevice and every knoll: to us below the whole mountain seemed alive with noise. Then more shrapnel, strings of it, dotting the cobalt sky with balls of smoke as if a giant hand were flinging snowballs into the air, whilst beneath the mob of tiny figures swayed and shook, disintegrated and re-formed into packs in a manner terrible to see to one who knows what the lash of shrapnel is like. Now a trio of shells would burst at the rear end of the mob, which appeared to surge forward a little, reducing the depth of the target; then another placed with diabolical skill in advance of the first; the men in rear edged still farther forward, until a solid mass of

humanity stood relieved upon the sky-line. Quick as a flash the whole Boer battery was upon them, bang! bang! bang! bang! a storm of projectiles tore into the black lump, which broke up into agitated patches, some edging forwards, some back, some disappearing altogether, as the men composing them fell lifeless below our line of vision.”¹⁰⁰

So het die Boere kanonne die versterkings wat op die Britse regterflank ingewerp is, weer na die kruin toe terug gedwing.

Intussen het, net soos kort tevore op die regtervleuel, die weerstand van die troepe wat die kop gedurende die nag beklim het, ook in die sentrum van die loopgraaf vinnig ineen begin te stort; en toe teen 1.45 nm. 'n aantal burgers in die sektor vasberade vorentoe storm klaarblyklik om die loopgraaf te verower, het die kakies verskrik uit die loopgraaf uit begin te vlug. Kol. Crofton het vorentoe gehardloop om die

¹⁰⁰ Linesman (kol. Maurice H. Grant), *Words by an Eyewitness*, pp. 53-54.

verskrikte troepe te probeer keer en 'n beuelenaar, Russell, het die note geblaas wat as sein gedien het vir die troepe om te storm. Die troepe het egter agtertoe bly beur. Gelukkig vir die Engelse was kapt. Dyer met sy kompanie van die Middlesex regiment in die nabyheid. Hy het dadelik met sy troepe vorentoe gestorm, dwarsdeur die geledere van die paniekbevange vluggende troepe heen om die bedreigde loopgraaf te herbeset. Hy is spoedig versterk deur die res van die Middlesex regiment onder maj. Blake en die troepe van die Imperial Light Infantry wat nou op die kop begin aankom het, en hulle het die stormloop van die Boere gestuit.¹⁰¹

Die aanvoerder van die versterkings en trouens van die hele “right attack”, genl. J. Talbot Coke, het teen die tyd nog geen juiste beeld gehad van wat op die kruin gaande was nie en was dus in dieselfde posisie as Warren en Buller wat geen helio verbinding of kommunikasie met behulp van vlac meer met die kop kon kry nie. Coke wat

'n seinstasie teen die onderste deel van die hang van Spioenkop opgerig het, kon met sy mank been nie vinnig oor die weg kom nie maar van die gewondes, baardraers en ander persone wat teen die helling afgestrompel het, het hy verneem dat die Britse troepe op die kruin op 'n baie klein oppervlakte saamgedrom was. Hulle het dus 'n pragtige skyf vir die Boere artilleriste gevorm wat 'n slagting onder hulle aangerig het. Dit het hom tot die gevolgtrekking gebring dat dit nie in belang van die Engelse sou wees om nog meer troepe na die kruin toe te stuur nie. Gevolglik het hy alle versterkings wat nog nie by hom verby was nie, beveel om nie verder in die rigting van die kruin op te ruk as waar hy hom op die stadium bevind het nie. Ook het hy die volgende boodskap om 12.50 nm. aan Warren gestuur wat dit teen 2.30 nm. ontvang het:

“I am now on the plateau of Spion Kop slopes. The top of the hill is reported crowded with men, and as these are exposed to shell fire and suffering, but holding out well, I have stopped further reinforcements beyond this

¹⁰¹ *Times History*, III, p. 270.

point, but the troops engaged know that help is close at hand. Ammunition is being pushed up.”¹⁰²

Hy het selfs die agterste half bataljon van die Middlesex regiment en vyf kompanies van die Imperial Light Infantry teruggehou en eersgenoemde aangesê om die Boere op Groenkop op lang afstand onder vuur te neem. Daarmee het hulle aangehou tot kort na 1 nm. toe Coke ’n dringende versoek am versterkings van kol. Hill op die kruin ontvang het, aangesien van die Britse troepe op die kruin besig was om terug te val en ander hulle aan die vyand oorgegee het.¹⁰³ Toe het hy vir die eerste maal besef dat die toestand ernstiger was as hy gedink en aan Warren gerapporteer het. Gevolglik het hy stadig verder na die kruin toe opgeklim om hom persoonlik te vergewis van wat daar gaande was.

Onderweg het hy maj. Bayly van Lyttelton se staf teengekom en die het hom meegedeel dat

Bethune’s Mounted Infantry en die Scottish Rifles deur Lyttelton teen die suidelike hang van die kop op gestuur is om die troepe op die kruin te versterk. Coke het egter nog nie begryp hoe kritiek die toestand vir die Engelse op die kop was nie, en het daarom Lyttelton se troepe beveel om nie tot op die kruin te gaan nie maar net agter die kruin halt te maak en daar te wag totdat verdere verwikkelings op die kruin hul aanwesigheid op die kop noodsaaklik sou maak. Vervolgens het hy verder na die kruin toe aangestryk.¹⁰⁴

Op die kruin was toestande op die tydstip meer kritiek as ooit tevore. Die Britse versterkings wat op die kop aangekom het, kon ten spyte van herhaalde pogings om die vyand terug te dryf, nie daarin slaag om ’n duim veld te wen nie. Van die voorkruin en omliggende koppe af het die Boere die halwe vierkante myl waarop die troepe in groot getalle sigbaar was – hulle het mekaar letterlik op die kruin verdring – hewiger as op enige tydstip tevore met kanon- en geweervuur

¹⁰² Cd. 1791, p. 443; *Times History*, III, pp. 271-272.

¹⁰³ *Times History*, III, p. 272.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 272.

bestryk.¹⁰⁵ Die wankelmoedigheid wat die burgers kort tevore onder die troepe bespeur het toe dié hul stellings begin verlaat het, het hulle met die nodige moed besiel om hul aanval heftiger te maak.

Vir Thorneycroft het dit duidelik geword dat die versterkings wat op die kruin aangekom het, dit nie sou kon volhou teen die geweldige vyandelike vuur nie. Om 2.30 nm. het hy dus die volgende nota met 'n rapport ganger aan Warren gestuur:

“To Sir C. Warren. Hung on till last extremity with old force. Some of Middlesex here now and I fear Dorsets coming up, but force really inadequate to hold such a large perimeter. The enemy's guns on north-west sweep the whole of the top of the hill. They have also guns east; cannot you bring artillery fire to bear on northwest guns? What reinforcements can you send to hold the hill tonight? We are badly in

need of water. There are many killed and wounded. – ALEX. THORNEYCROFT.

If you wish to really make a certainty of the hill for night, you must send more infantry and attack enemy's guns.”¹⁰⁶

Hierdie boodskap het in die hande van genl. Coke gekom wat besig was om die kruin te nader. Van die feit dat Thorneycroft deur Warren as bevelhebber op die kop met die rang van brigadier-generaal benoem is, het Coke niks geweet nie. Blykbaar het hy aangeneem dat Thorneycroft dit gestuur het omdat hy die senior was van die offisiere wat voor die aankoms van kol. Hill op die kop in aksie was. Hy het nl. reeds verneem dat kol. Crofton gewond geraak het. Dat die toestand so kritiek was as wat Thorneycroft dit voorgestel het, het hy egter nie geglo nie. Hy het Thorneycroft beskou as “a junior brevet lieutenant-colonel in command of a small unit” – om sy eie woorde te gebruik – en het dus klaarblyklik nie veel waarde aan sy

¹⁰⁵ Britse amptelike History of the War in South Africa, II, p.390.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 394.

mening geheg nie. Trouens nadat hy die rapport ganger wat die boodskap aan Warren moes aflewer en miskien ook ander persone wat van die kruin af gekom het, ondervra het, het hy dit goed geag om die volgende nota onderaan Thorneycroft se rapport te skryf:

“Spion Kop, 24th January, 1900. 3 p.m.

I have seen the above, and have ordered the Scottish Rifles and King's Royal Rifles to reinforce. The Middlesex regiment, Dorsetshire regiment, and Imperial Light Infantry have also gone up. Bethune's Mounted Infantry – 120 strong – also reinforce. We appear to be holding our own at present.- J. TALBOT COKE, Major-General.”¹⁰⁷

Kort daarna het Coke nog 'n rapport uitgeskryf en dit om 3.50 nm. aan Warren laat heliografeer wat dit om 4 nm. ontvang het, 'n kwartier voor die aangehaalde rapport van Thorneycroft met Coke se nota onderaan aan hom bestel is. Die

inhoud daarvan was volgens die *German Official Account of the War in South Africa* as volg:

“We are suffering heavily under shrapnel fire on our left front, coming from the direction of Three Tree Hill. We are on the point of sweeping the Boers off the hill. The necessary reinforcements have been sent forward. The Scottish Rifles have just reached the summit. Casualties are heavy. We want more doctors, food, and especially water.”¹⁰⁸

Al drie die bogenoemde rapporte van Coke het een uitwerking gehad: hulle het Warren gruwelik mislei aangaande die werklike toestand op Spioenkop want hulle het hom almal onder die indruk gebring dat die geveg besig was om in die guns van die Engelse te verloop, dat daar voldoende troepe was en dat Warren nie nodig gehad het om hom te kwel oor wat op die kop aangegaan het nie. As Coke maar persoonlik geweet het wat die toestand op die kop was, was

¹⁰⁷ Cd. 1791, p. 443; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 394.

¹⁰⁸ Du Cane, p. 166; Vgl. ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 394.

daar nog verskoning vir sy houding maar hy was tot op die tydstip nog glad nie self op die kruin nie en het dus persoonlik niks waargeneem van wat daar aan die gang was nie.

Tussen 2.30 en 3 nm. het die Scottish Rifles en die 120 man Bethune's Mounted Infantry wat deur Coke beveel is om die Britse troepemag op die kop te versterk, die kruin bereik. Hulle moes een-een agtermekaar ("single file") teen die helling uitstorm om tussen die baie baardraers, waterdraers, gewondes en vlugtendes deur te kom wat teen die suidelike helling afgestrompel het. 'n Swaar kartetsvuur het op die agterste deel van die bataljon losgebars toe hulle op die kruin verskyn. Dit het hulle gedwing om dadelik te ontplooi. Toe hulle oor die kruin aangestorm gekom het, is hulle in die linkerflank met 'n skerp geweervuur begroet. 'n 15-tal uit hul geledere het die klompie burgers wat hulle in die flank beskiet het, met 'n vinnige bajonet storm-loop verdryf maar is tydens die proses self

uitgewis deur burgers wat die 15-tal troepe van elders af onder 'n flankvuur geneem het.¹⁰⁹

Die afdelings wat in die sentrum en op die linkerflank aangestorm gekom het, het die hoof loopgraaf net betyds bereik om die ineenstorting van die Engelse se weerstand aldaar af te weer. Die troepe in die hoof loopgraaf was nl. al weer so gedemoraliseer dat baie van hulle hul sakdoeke as teken van oorgawe in die lug begin hou het. Die Boere was besig om vorentoe te storm om hulle gevange te neem toe die manne van die Scottish Rifles in die loopgrawe neersak en die vyand met 'n skerp geweervuur dwing om plat te val en skuiling te soek. Twee kompanies het op die verste westelike flank pos geneem en daarvandaan af vuur op die burgers aan die noordwestekant geopen wat besig was om die Britse stelling aan daardie kant te omvleuel. Hul vuur was baie effektief en die res van die dag het

¹⁰⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 391-392.

hulle daarin geslaag om die westelike flank van die Britse posisie te beveilig.¹¹⁰

Ook op die Britse regterflank het die nuwe Britse versterkings net betyds opgedaag om die opmars van die Boere te stuit wat in die tussentyd na 'n taai stryd daarin geslaag het om die Engelse aan die oostekant te omvleuel en juis in 'n uitstekende posisie verkeer het om Thorneycroft se afdelings in die rug aan te val. Dit was dieselfde Boere wat vroeër die dag in die Britse loopgraaf op hierdie vleuel ingedring en 'n aantal van die Britse soldate krygsgevangeneem het. Hulle het nl. nadat hulle uit die loopgraaf verdryf is, nooit opgehou om die Britse regterflank te bly aanval nie, vasberade om in besit van die oostelike deel van Spioenkop te kom. Hul aanvalle was so aanhoudend dat hulle sedert 2 nm. al die aandag van lt.-kol. Hill, aanvoerder van die Middlesex regiment, en van genl. Coke se stafoffisiere in beslag geneem het, met die gevolg dat hierdie offisiere feitlik onbewus was van die bitter swaar stryd wat

Thorneycroft moes stry om die vyand in die front en op sy linkerflank van sy lyf af te hou.

Aan die oostekant van die kop was geen loopgrawe wat front na die ooste toe gemaak het nie en Hill en sy manskappe het hulle dus in die rotsrif tuisgemaak wat tussen die suidoostelike rand van die tafelland en die werklike helling van Spioenkop gelê het. Verskuil agter die klippe wat goeie dekking gebied het, het hulle die Boere probeer belet om weer die kruin te bereik. Die Boere was egter vasberade om aan hierdie kant weer bo-op die kruin te kom en het, gesteun deur vuur van die Aalwynkoppie af, sedert 2 nm. stadig maar seker die weerstand van Hill se manne aan skerwe geskiet. Hill wat besef het dat dit hier om die besit van 'n baie belangrike sleutelpunt gegaan het, het sy uiterste bes gedoen om hulle te keer. Hy het selfs van sy troepe teen die helling af gestuur om die vyand by te kom en eenmaal het maj. Scott-Moncrief ook probeer om langs die suidelike kruin van die tafelland langs om te kruip om Aalwynkoppie onder 'n kruisvuur te probeer bring, dog alles tevergeefs.

¹¹⁰ *Times History*, III, p. 273.

Scott-Moncrief is deur vyf koeëls getref en diegene van sy manskappe wat nie gedood of gewond is nie, is na hul uitgangspunt teruggedryf om dekking te gaan soek.

Ook die troepe van die Middlesex regiment en Imperial Light Infantry wat telkens teen die helling van die kop af gestuur is om die Boere by te kom, het baie swaar verliese gely. Die Boere wie se oë beter geoefen was as die van die troepe om bewegende voorwerpe te ontdek, het die manskappe van die regimente voortdurend teruggeskiet en hulle mettertyd gedwing om die hele oostelike helling van die kop prys te gee. Die gevolg was dat die burgers mettertyd deurgedring het tot in die rotsrif wat deur Hill beset was, en daarvandaan oor die kruin begin gaan het tot by die oostelike punt van die rotsrif wat in die middel van die kruin in die rug van Thorneycroft se posisies gelê het. Hulle moes nog net 'n paar treë vorentoe kom dan sou hulle in staat wees om die hele agterste deel van die kruin met geweervuur te bestryk en enige versterkings wat na die loopgraaf toe sou opruk,

met vernietigende effek te beskiet. Ook was hulle in 'n posisie om, as hulle voldoende versterking sou ontvang, Thorneycroft en trouens al die troepe in die hoof loopgraaf die terugtog af te sny.

Toe die voorste kompanie van die Scottish Rifles oor die bergpiek storm, het hierdie Boere opgespring en 'n vinnige vuur op hul geledere geopen. Kapt. O'Gowan wat met sy kompanie die voorste troepe op 'n kort afstand gevolg het, het egter gemerk wat gaande was. Hy het dadelik regs geswenk en gevolg deur nog twee kompanies van die regiment, die Boere op die kruin in die flank en rug aangeval en hulle teen 3.45 nm. met swaar verliese weer teen die helling af gedwing gehad. Afdelings van die Scottish Rifles het hulle teen die helling af agtervolg en ook na Aalwynkoppie toe probeer opruk. Hulle het egter op sulke taai weerstand gestuit dat hulle die poging moes laat vaar en hulle daarmee tevrede moes stel om 'n stewige vuurlinie tussen die rotse aan die kant van die kruin te plant. Daarvandaan af het hulle die

Boere belet om weer op die oostekant van die kruin te kom en sodoende die oostelike flank van die Britse linie deeglik beskut. Teen 4.30 nm. was die geveg aan hierdie kant van die kop beperk tot 'n statiese vuurgeveg sonder dat enige kant enige vordering van belang kon maak.¹¹¹ Maar ofskoon die Boere geen verdere poging aangewend het om die kop te bestorm nie, het hulle vanaf 4 nm. tot ongeveer 6.30 nm. 'n baie swaar geweer- en geskutsvuur op die kop bly handhaaf. Bomme het teen 'n tempo van sewe per minuut op die plato geval en aan die vyand ernstige verliese bly berokken.¹¹²

11. DIE GEVEG BY DRIELINGKOPPE

In die tussentyd is die druk op die Britse regterflank enigsins verlig toe die 3rd King's Royal Rifles die Drielingkoppe verower en die Boere gedwing het om die twee kanonne wat daarop was, terug te sleep.

Nadat die bataljon die “kafferdrif” oor die Tugela oorgesteek het, het hulle versigtig noordooswaarts beweeg totdat hulle onder vuur gekom het. Toe het hulle in twee afdelings in verspreide formasie op die koppe toegesak, van agter af gesteun deur vuur van die skeeps-kanonne. Die regter half bataljon het onder aanvoering van kol. Buchanan-Riddell opgeruk teen die oostelike en die linker half bataljon onder aanvoering van maj. R. C. A. B. Bewicke-Copley teen die westelike van die twee pieke. In elkeen van die half bataljons was twee half kompanies in die vuurlinie met die manskappe 18 tree uitmekaar, en twee half kompanies 200 tree agtertoe in 'n ondersteunings linie met die manskappe 15 tree uitmekaar. Die ander twee kompanies het, in dieselfde formasie opgestel, 'n verdere 200 tree agtertoe gevolg met die manskappe 12 tree uitmekaar.

Die koppe was maar swak beset aangesien die meeste burgers wat dit oorspronklik beset gehad het, aan die hoofgeveg gaan deelneem het en die troepe het dus nie swaar weerstand ondervind

¹¹¹ *Times History*, III, pp. 273-274.

¹¹² Ram en Thomson, pp. 709-710.

nie. Genl. Burger het dan ook nadat die aanval begin het, 'n dringende versoek aan genl. Botha gestuur om hom te help. Laasgenoemde het besef dat as die Engelse 'n voet op sy linkerflank sou kry, dit sy burgers op Spioenkop in 'n uiters gevaarlike posisie kon plaas, en het derhalwe 12 man wat hom vergesel het, t.w. sy adjudante en 'n paar lede van Edwards se verkenningskorps, na die stelling laat jaag en ook die Utrecht burgers op Groenkop beveel om die stellings wat hulle beset het aan die Vrystaters te oorhandig en die Drielingkoppe te gaan help verdedig. Ook het hy veggenl. Cronje van die Vrystaatse kommando's versoek om 'n aantal Vrystaatse burgers wat onder 'n rotskrans 'n ent van die vegterrein af beskutting geneem het, vorentoe te stuur om die besetting van die Drielingkoppe te gaan help om die stelling te behou. Cronje het egter nie kans gesien om sy manskappe uit hul skuilplek uitgewoel te kry nie, aangesien dit al so laat was en die burgers weer voor donker na die voet van die kop wat hulle snags moes bewaak, sou moes terugkeer. Daarom het hy genl. Botha versoek om self met die betrokke burgers te gaan

praat en hulle die nodige bevel te gee. Daarvoor het die besige Botha natuurlik nie kans gehad nie. Die gevolg was dat die Engelse wat aanvanklik in 'n sloot aan die voet van die Drielingkoppe skuiling geneem het, die klompie verdedigers – manne van die kommando's Lydenburg en Carolina – tree vir tree terug gedwing en uiteindelik van die pieke af verdryf het.

Die burgers het hul kanonne, nl. die Vrystaatse Krupp en die Pompom wat die oostelike flank van die Engelse op Spioenkop die hele dag deur onder vuur gehou het, met hulle saamgeneem en teen 5.15 nm. was die Engelse na 'n swaar klim in besit van die pieke. Hulle is egter heftig bestook deur klein groepies burgers wat geweier het om die koppe te verlaat en wat, van agter die rotse verskuil, 'n lastige vuur op die Engelse bly onderhou het.¹¹³

¹¹³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 392-394; *Times History*, III, pp. 276-277; Du Cane, p. 162; Ram en Thomson, pp. 710-711.

Met die Drielingkoppe in hul besit en genl. Burger besig om gedemoraliseerd daarvandaan af weg te vlug, kon die Engelse die Boere op die Aalwynkoppie en teen die oostelike hange van Spioenkop in die rug aangeval en aan Warren die oorwinning besorg het. Die moontlikheid is hulle egter deur Buller en Lyttelton ontnem.

Terwyl die King's Royal Rifles die hellings van die Drielingkoppe beklim het, het Buller van Spearmanskop af bespeur dat hulle in albei flanke beskiet word deur burgers wat orals aan die kante van die koppe sigbaar was. Die kruisvuur het nie veel uitwerking gehad nie maar het op Buller die indruk gemaak dat die betrokke troepe swaar bedreig was en in 'n lokval kon beland. In plaas van hulle te laat versterk, het hy derhalwe aan Lyttelton bevel gestuur om die bataljon terug te trek. Lyttelton wat om 2.30 nm. van maj. A. W. L. Bayly 'n boodskap ontvang het dat die Boere so sterk was dat die King's Royal Rifles volgens sy oordeel nie in staat sou wees om die Drielingkoppe te verower nie, het daarop aan lt.-kol. Buchanan-Riddell 'n

heliogram gestuur om te retireer en die bevel voor 3.30 nm. nog twee maal herhaal. Hierdie boodskap is aan Buchanan-Riddell oorgedra net toe sy manskappe bo-op die pieke was, en hy het daarop geantwoord dat "If I can recall the leading sections I will do so. But it is difficult to get a message to them. The hill is terribly steep." Nogtans het hy sy manskappe laat voortgaan om die pieke te neem. Pas daarna het hy 'n doodskoot deur die kop gekry terwyl hy regop gestaan het om na die vlakte onder hom te kyk en het kol. R. C. A. B. Bewicke-Copley die bevel oorgeneem. Hy het nadat die pieke beset was, aan Lyttelton laat weet dat hy daar sou bly tensy hy ander bevele ontvang, en het vervolgens die nodige voorbereidsels getref om hom op die verowerde pieke in te grawe.

Buller was egter glad nie geneë om die kop beset te hou nie. Hy het by Lyttelton daarop bly aandring om die troepe wat daar was, terug te trek. Volgens Amery en Ransford het die brigade-majoor, Henry Wilson, die instruksies nie versend nie met die gevolg dat die troepe nie

daaraan gevolg kon gee nie. Toe hulle om 6 nm. nog op die pieke was, het Buller Lyttelton versoek om te verduidelik waarom sy bataljons so wyd versprei was. Ook wou hy kopieë hê van die bevele wat Lyttelton gedurende die loop van die middag uitgereik het. Hierop het Lyttelton om 6 nm. 'n laaste bevel aan Bewicke-Copley gestuur – wat Wilson nie kon terughou nie – om die King's Royal Rifles te laat terugkom en tewens aan hom verduidelik dat dit onmoontlik was om hulle te ondersteun in die posisie wat hulle beset het. Bewicke-Copley het gehoorsaam en die troepe kort na 8 nm., toe dit goed donker was, laat terugkeer. Hulle het volgens Britse gegewens tydens hierdie aanval op die Drielingkoppe 'n verlies van 89 man gely, nl. 3 offisiere en 17 manskappe gedood met insluiting van hul aanvoerder en 4 offisiere en 65 manskappe gewond.

Die lewens van hierdie manskappe was onnodig verspil want van die goeie stelling wat die bataljon verower het om die druk op Spioenkop te verlig, is geen gebruik gemaak nie. Al die

moeite wat gedoen is om dit te beset, was dus 'n vermorsing van energie wat geen doel gedien het nie.¹¹⁴

12. DIE LAASTE FASE VAN DIE GEVEG OP SPIOENKOP

Op die kruin van Spioenkop het die toestand ondertussen geen verandering ondergaan nie. Genl. J. Talbot Coke het, nadat hy Warren mislei het met berigte as sou die Engelse steeds besig was om vordering te maak en selfs op die punt gestaan het om die Boere van die kop af weg te vee, uiteindelik teen 4 nm. tot op die kruin gevorder. Daar het hy vir die eerste maal 'n getroue beeld gekry van die werklike toestand op die kop. Hy was geskok deur die “scene of considerable confusion” – om sy eie woorde te gebruik – wat hy daar aangetref het.¹¹⁵ Die eenhede was deurmekaar, die offisiere geskei van hul manskappe, dooies en gewondes het

¹¹⁴ Sien *Times History*, III, pp. 276-277 en 287-288; Du Cane, pp. 162-163; Cilliers, pp. 42-44. Vgl. ook Ransford, pp. 93-94.

¹¹⁵ Cd. 1791, p. 443.

Blik op die Spioenkopkruin besaai met Engelse gesneuweldes na afloop van die slag van 24 Jan. 1900

orals rondgelê, en troepe wat genoeg van die geveg gehad het, was besig om van die kruin af pad te gee om minder gevaarlike stellings teen die suidelike hang te gaan opsoek. Hulle was doodmoeg en kon nie meer veg nie. Party het geskel en gevloek, ander het bedwelmd neergeval, nog ander het dronk gelê al het hulle niks gedrink nie, en hope het vas geslaap terwyl die koeëls orals tussen hulle rond gespat het. Verder het massas gewondes teen die helling af gestroom en die pad na die kruin toe versper. Party het alleen geloop of is deur maats onderskraag, ander het op hande en voete gekruip en nog ander is in kampbedjies weggedra.¹¹⁶

Van kol. Hill wat met Coke se benoeming tot bevelhebber van die “right attack” as tydelike aanvoerder van die 10de brigade aangestel is, het genl. Coke om 5.5 nm. ’n skriftelike verslag ontvang. Hierin het Hill ’n kort opsomming van die toestand gegee en die voorneme uitgedruk

om tot donker toe op die kruin uit te hou en dan in die donker beter verskansings aan te lê met die doel om die geveg die volgende dag vanuit beter stellings te hervat. Daarna het Coke na die regterflank toe oorgestap om sake persoonlik met Hill te bespreek wat volgens sy mening die hoofaanvoerder van die Britse magte op die kruin was. Van Thorneycroft se aanstelling as brigadier-generaal “in command of the summit” het hy nl. selfs op die laat uur nog niks geweet nie en dus geen moeite gedoen om met hom in verbinding te kom nie.

Hill het haastig aan Coke en so goed as wat dit onder die swaar kanon- en geweervuur moontlik was, sy planne vir die verbetering van sy stelling gedurende die nag uiteengesit en hom ook gesê dat hy oor genoeg sandsakke vir die doel beskik het en ook oor genoeg ammunisie vir die voortsetting van die geveg. Coke het gesê dat hy met Hill se planne saamstem maar in sy siel het hy gevoel dat die weerstands vermoë van die troepe besig was om ineen te stort en dat dit die beste sou wees om gedurende die nag terug te

¹¹⁶ Symons, p. 225; Churchill, From *London to Ladysmith*, pp. 308-309.

Blik op die Spioenkopkruid besaai met Engelse gesneuweldes na afloop van die slag van 24 Jan. 1900

trek. Van waar hy was, kon hy duidelik sien hoe die Britse vuurlinie op die verste regterflank onder die swaar Boere vuur wankel. Teen 5.30 nm. het hy Hill dus vorentoe gestuur om die troepe tot standvastigheid te probeer aanspoor. Terwyl Hill daarmee besig was het hy die volgende rapport om 5.50 nm. opgestel vir versending aan Warren:

“The situation is as follows: The original troops are still in position, have suffered severely and many dead and wounded are still in the trenches. The shell fire is and has been very severe. If I hold on to the position all night is there any guarantee that our artillery can silence the enemy’s guns, otherwise today’s experience will be repeated, and the men will not stand another complete day’s shelling. I have in hand Bethune’s Mounted Infantry and the Dorset Regiment intact to cover a withdrawal. If I remain I will endeavour to utilize these units to carry food and water up to the firing line. The situation is extremely critical. If I charge and take the

kopje in front the advance is several hundred yards in the face of the entrenched enemy in strength, and my position as regards the quick-firing guns is much worse. Please give orders and should you wish me to withdraw cover retirement from Connaught’s Hill.”¹¹⁷

Hy het die berig aan Hill gewys wat aanvanklik kaspie gemaak het teen die gedagte om te retireer maar hom tevrede verklaar het toe Coke die woord “retirement” in “withdrawal” verander het. Daarna het Coke die berig met kol. Morris na Warren gestuur en Morris wat goed op hoogte van die toestand was, tewens gelas om Warren volledig oor die toestand in te lig. Daarna het hy na die seinpos teen die hang vertrek om die berig ook aan Warren te sein.¹¹⁸

¹¹⁷ Sien Cd. 1791, p. 443, Coke se *Memorandum upon Spion Kop*; *Times History*, III, p. 278; Du Cane, p. 167; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 396-397 en 640; Cilliers, pp. 44-45.

¹¹⁸ Cd. 968, Rapport van genl. Coke d.d. 25 Jan. 1900; Cd. 1791, p. 443, Coke se *Memorandum upon Spion Kop*; *Times History*, III, pp. 278-279; Cilliers, p. 45.

Gesneuwelde Britse troepe in die loopgraaf op Spioenkop

Terwyl hy teen die helling afgedaal het om die boodskap te gaan oorsein, het die bevelhebber van die Scottish Rifles, kol. Cooke, in verset gekom omdat kol. Thorneycroft by wie hy intussen uitgekom het, hom as sy ondergeskikte behandel het. Hy het nl. gereken dat hy, Cooke, as bevelvoerder op die kruin moes optree aangesien hy Thorneycroft se senior was, en het hom dus na Coke begewe om by die helderheid oor die toestand te kry. Coke se beslissing was egter dat Hill as bevelvoerder op die kruin moes optree aangesien hy in waarnemende hoedanigheid in Coke se plek oor die hele 10de brigade aangestel was. Thorneycroft het hom teen die beslissing verset. Hy het hom beroep op die boodskap wat die oggend deur Warren aan Crofton gestuur is, en laasgenoemde het bevestig dat Thorneycroft volgens Warren se instruksie bevelvoerder op die kruin moes wees met die plaaslike rang van brigadier-generaal.¹¹⁹

¹¹⁹ Sien W. Baring Pemberton, pp. 185-186; *Times History*, III, pp. 280-282; Cilliers, pp. 45-46.

Vir Thorneycroft was dit nou duidelik dat hy en niemand anders nie die onbetwiste bevelvoerder van die troepe op die kop was, verantwoordelik vir die veiligheid van die hele mag. Hy was begerig om met Hill in aanraking te kom om die hele situasie met hom te bespreek en het selfs 'n offisier na die oostelike flank gestuur om hom te soek, maar toe dié hom nie kry nie het hy aangeneem dat hy in die geveg geval het.¹²⁰

Op eie houtjie het hy toe as verantwoordelike offisier die volgende boodskap om 6.30 nm. uitgeskryf en aan Warren gestuur:

“The troops which marched up here last night are quite done up. Lancashire Fusiliers, Royal Lancaster regiment, and Thorneycroft's Mounted Infantry. They have had no water, and ammunition is running short. I consider that, even with reinforcements which have arrived, it is impossible to permanently hold this place, so long as the enemy's guns can play on this hill. They have one long-range

¹²⁰ *Times History*, III, p. 282.

gun, three of shorter range, and one Maxim-Nordenfeldt, which have swept the whole of the plateau since 8 a.m. I have not been able to ascertain the casualties, but they have been very heavy, especially in the regiments which came up last night. I request instructions as to what course I am to adopt. The enemy at 6.30 p.m. are firing heavily from both flanks, with rifles, shell and Nordenfeldt, while a heavy rifle-fire is kept up in front. It is all I can do to hold my own. If casualties go on occurring at present rate, I shall barely hold out the night. A large number of stretcher bearers should be sent up, and also all water possible. The situation is critical.

ALEX. THORNEYCROFT, Lt.-Colonel.”¹²¹

Hierdie boodskappe van Coke en Thorneycroft aangaande die ware toedrag van sake op Spioenkop het Warren nie bereik voor dit te laat was nie. Regstreekse helio verbinding tussen

¹²¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 640, Bylaag 10 (E). Vgl. ook *Times History*, III, p. 282.

Warren en sy troepe op die kruin het reeds vroeg die oggend ineengestort toe die Engelse heliograaf toestel op die westelike deel van die kruin stukkend geskiet is. Sedertdien moes alle heliografiese boodskappe van die suidelike hang van Spioenkop af versend word – egter nie regstreeks aan Warren se hoofkwartier nie omdat daar hoogtes tussen Warren se hoofkwartier en die heliograaf pos teen die helling van Spioenkop gelê het, maar via Buller se seinpos op Spearman’s Hill, en gedurende die namiddag was heliograaf verbinding tussen Spearman’s Hill en Spioenkop vanweë swak lig ook onmoontlik. Daar moes van toe af van rapport gangers gebruik gemaak word om boodskappe oor te bring en hulle het sowat 2 uur geneem om Warren van Spioenkop af te bereik.¹²²

Warren het baie moeite gedoen om met sy troepemag op die kruin in aanraking te kom maar tevergeefs. Hy kon natuurlik self gaan kyk het wat daar aangaan, maar die boodskappe wat hy tot 4.15 die middag van Coke ontvang het, was

¹²² Vgl. Du Cane, pp. 168-169.

almaal gerusstellend en het so 'n stap nie nodig gemaak nie. Die enigste boodskap wat nie gerusstellend was nie, was die een wat Thorneycroft om 2.30 nm. aan Warren gerig het en waarin hy gesê het dat die troepemagte wat die kruin tot dan toe bereik het of daarheen onderweg was, te klein was vir die verdediging van die kop, dat die kruin ten hewigste deur die Boere kanonne beskiet was wat baie ongevallende veroorsaak het, en dat daar 'n groot gebrek aan water was, en waarin hy teweens gevra het dat daar artillerie en infanterie gestuur moes word om die Boere kanonne aan te val. By hierdie berig wat Warren om 4.15 nm. bereik het, het Coke egter 'n gerusstellende nota gevoeg waarin vermeld is dat die Britse troepe hulself handhaaf, en dit het hy kort daarna opgevolg met 'n berig dat “We are on the point of sweeping the Boers off the hill.”¹²³

Ook van Buller het hy teen 4 nm. 'n gerusstellende boodskap plus 'n aantal wenke gekry. Buller het opgetoë geskryf dat ofskoon daar nog

geen aanval van Britse kant was om die Boere van die kruin af te verdryf nie “our Naval gun cleared the N.E. shoulder where all the rough stones are ... and drove down about 30 Boers.” Die battery bergkanonne, so het hy verder berig, het Springfield om 11 vm. verlaat en Warren moes hulle laat rus voor hy hulle na die kruin toe stuur, want “They will have a devil of a march”. Ook kon Buller 2 12ponder-skeepskanonne aan hom afstaan om op die kruin te plaas; “the Navy say they can get them up” en Warren moes net praat as hy hulle wou hê. Hy moes ook sorg dat Thorneycroft die beheer oor die troepe op die kruin kry, omdat “They tell me that Colonel Crofton is not much good”, en ten slotte moes Warren nie vier nie maar hoogstens twee bataljons op die kruin hou, want “Too many are a mark for shells.” Al wat daar meer was as twee bataljons moes dus van die kruin af verwyder word. Met die Britse bombardement op die Boere stellings het dit, so het Buller verder meegedeel, voor die wind gegaan.

¹²³ Kyk paragraaf 10 hierbo hiervoor.

“I believe we have just stopped one Boer gun, and I telegraphed to the R.A. guns to say we thought the other guns were to the left of where they were firing, some little way.”¹²⁴

Met al die goeie boodskappe voor hom het Warren dit nie nodig geag om persoonlik na die kruin van Spioenkop toe te gaan nie maar het hy verkies om liewers voorbereidsels te tref om die Boere die volgende dag van die kruin af te verdryf. Sy plan was om gedurende die loop van die nag die bergkanonne en ook 2 12-ponder-skeepskanonne in goeie stellings op die kruin te plaas ten einde die Boere se artillerievuur te beantwoord. Ook wou hy goeie loopgrawe op die kruin laat uithaal waarin sy infanterie behoorlik teen kartetsvuur beskerm sou wees. Hulle moes sowat 4 voet diep wees en die agterste wal moes skuins na agter toe afloop, sodat die troepe nie alleen deur 'n goeie borswering teen frontvuur gedek sou wees nie maar ook deur 'n grond dak teen kartets hael.

Met die oog op die verwesenliking van sy planne het Warren die genietroepe waaroor hy beskik het, ingespan om allereers 'n rowwe pad teen die helling uit te maak sodat die kanonne wat met luit. Otto Schwykkard as gids na die kruin geneem sou word, redelik maklik met kables teen die helling uitgesleep sou kon word. Om die doel te bereik, is die genietroepe aangesê om alle regaf banke of walle wat die pad van die kanonne versper het, skuins af te steek en ook alle groot klippe en ander obstruksies in die pad van die kanonne te verwyder sodat die kanonne sonder onderbreking teen die hang van die kop op sou kon vorder tot bo-op die kruin. Na voltooiing van die taak moes die genietroepe op die plekke wat kapt. Hanwell sou aanwys, goeie kanonstellings soos deur Warren vooraf aan hulle beskryf is, inrig. Daarna moes hulle doeltreffende loopgrawe soos hierbo uiteengesit is, op die kruin uithaal.

Om die artillerievuur des te effektiewer te maak, wat hy van die kruin af teen die Boere wou ontketen, het Warren aanvanklik ook daaraan

¹²⁴ Sien Williams, p. 314.

gedink om gewone 15-ponder-veldkononne na die kruin toe te laat sleep. Luit. Doomer, R.A., het dit egter nie moontlik geag nie en aanbeveel dat slegs die 12-ponder-skeepsgeeskut en die bergkanonne na die kruin toe geneem word om die Boere se veldgeskut, veral die Pom-poms, die swye op te le.¹²⁵

Met die oog op die verskansings werk het Warren elke pik, graaf, koevoet en sandsak waaroor hy nog beskik het, na die kruin gestuur en om 4.30 nm. ook die 37ste kompanie *Royal Engineers* by Lyttelton laat aanvra om die 17de kompanie af te los wat hy die aand na die kruin toe wou stuur.¹²⁶

Voorts het Warren 'n spesiale voorraad voedsel na die kruin gestuur en ook 'n voorradedepot aan die voet van Spioenkop ingerig en voorrade waens byeengebring wat moes sorg dat die troepe die volgende dag van genoeg kos voorsien

¹²⁵ Cd. 1791 pp. 651-652, Verklaring van Warren, en Cd. 968, Extract from *Commanding Royal Engineer's Diary*, 57th Division, d.d. 24 Jan. 1900.

¹²⁶ Ibid.

word. Van die stafoffisiere is spesiaal aangesê om sorg te dra vir die opspending van genoeg water en ammunisie na die kruin.¹²⁷

Om 6.40 nm. het Warren, ongetwyfeld na aanleiding van Buller se “wenke” van vroeër die middag, 'n boodskap aan Coke gestuur om te verneem of twee bataljons genoeg sou wees om die mag op die kop af te los en die kruin te behou. Dit het onbeantwoord gebly soos trouens al Warren se boodskappe die dag.¹²⁸ Dit het Warren egter glad nie verontrus nie en toe dit aand word, het hy die volgende dag bevel aan al die troepe onder sy bevel uitgereik:

“1. The action of today commenced with the surprise of Spion Kop by General Woodgate's force, which consisted of: -The Lancashire Fusiliers, The Royal Lancaster regiment, Thorneycroft's Mounted Infantry, 2 Co. R.E. and detachment R.A. About 8.30 a.m. the enemy made a determined attempt to retake

¹²⁷ *Times History*, III, p. 283.

¹²⁸ *Ibid.*, p. 285.

the hill, which was gallantly held by our men all day, in spite of a damaging shellfire.

At the close of the day the following regiments were occupying Spion Kop, in addition to the original force: - The Dorsetshire regiment, the Middlesex regiment, Part of the Connaught Rangers, 2 companies Bethune's M.L., The Scottish Rifles, The two last operating from Potgieter's. The remainder of General Lyttelton's brigade also operated on our right.

The G.O.C. is confident that the spirit of gallantry and endurance which has marked the conduct of the troops will be continued tomorrow.

2. An issue of rum is sanctioned for all troops.

3. Captain C. B. Levita, R.A., is appointed D.A.A.G. (a) to the force as a temporary measure from 23.1.00.

4. The East Surrey and Devonshire regiments have been temporarily transferred to the right attack.

The countersign tonight is "Victoria".¹²⁹

Hy moes dit pas klaar uitgereik gehad het toe hy om 7.50 nm. 'n geseinde weergawe van die neerdrukkende boodskap ontvang wat Coke twee uur tevore met kol. Morris aan hom gestuur het en waarin die werklike toestand wat op Spioenkop geheers het, aan hom uiteengesit is. Pas daarna het ook Morris persoonlik opgedaag en aan Warren 'n beskrywing van die toestand op die kop gegee. Hy het dit as "most critical" bestempel.

Warren wou die voorstelling nog as alarmisties afmaak toe ook Winston Churchill by kapt. Levita, een van Warren se stafoffisiere, aangedraf kom en hom versoek om Spioenkop tog nie in 'n tweede Majuba te laat ontaard nie. Levita het hom daarna na Warren persoonlik geneem wat volgens Churchill se eie getuienis "with great patience and attention" na hom

¹²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 641-642, Bylaag 10 (I).

geluister het.¹³⁰ Churchill het aan hom 'n ontstellende beeld gegee van die gedemoraliseerde toestand van die troepe en het hom verseker dat tensy doeltreffende verskansings gedurende die nag gemaak en kanonne na die

¹³⁰ Aldus Churchill in *From London to Ladysmith*, p. 309. Levita wat van alles ooggetuie was, vertel egter die volgende in verband met die saak: "I saw Winston Churchill approaching. He was in a somewhat excited condition and as he got near, called out: 'For God's sake, Levita, don't let this be a second Majuba Hill.' I told him what I knew, what we were doing, and that we had done all that was humanly possible; I pointed out Sir Charles Warren, who was pacing up and down, a little apart, from where I was at work, and suggested that he should go to him. Churchill immediately went over to Warren and began haranguing; I overheard the words 'Majuba Hill ... the great British public'. Warren stopped, glared at Churchill and shouted to me, 'Who is this man? Take him away, put him in arrest', and a few other such remarks. I went up to them saying, 'This is Mr. Winston Churchill, sir, M.P. and newspaper correspondent!' My irascible chief was not to be pacified so I took Churchill back to my wagon and told him that I was more than anxious to get a message to the top of Spion Kop." (Aangehaal by W. Baring Pemberton, p. 194; vgl. ook Julian Symons, p. 232).

kruin gestuur kon word om die Boere se artillerie te bedwing, die infanterie nie meer lank sou kon uithou nie. Hulle het nie die wil gehad om meer te verduur nie en het op die punt van ineenstorting gestaan. Volgens die *Times History* het hy ook omtrent al die offisiere behalwe Thorneycroft as onverskillig en ondoeltreffend bestempel.¹³¹

Die end van die saak was dat Warren Churchill om 8.20 nm. weer teen die kop op gestuur het met die volgende nota aan Thorneycroft:

"The General Officer Commanding Force would be glad to have your views of the situation and measures to be adopted, by Lt. Winston Churchill, who takes this note."¹³²

Vervolgens het hy lt.-kol. J. H. Sim van die *Royal Engineers* gelas om dadelik kanon skanse vir die twee skeepskanonne en die battery bergkanonne op die kop te gaan bou en hom ook

¹³¹ Sien Churchill, p. 309, en *Times History*, III, p. 285.

¹³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 642, Bylaag 10 (J).

'n brief aan Thorneycroft meegegee waarin laasgenoemde verwittig is van die werk wat Sim moes gaan doen en tewens gelas is om die kop te hou.¹³³ Daarna het hy aan luit. James wat in bevel van die skeepskanonne was, instruksies gegee om een van die kanonne teen die helling uit te sleep en dit op die kruin in posisie te plaas vir die geveg van die volgende oggend. Dit moes later deur die ander geskut, t.w. die tweede skeepskanon en die battery bergkanonne, gevolg word; en ten slotte het hy aan genl. Coke bevel gestuur om dadelik na sy hoofkwartier by Drieboomkop te kom, want hy wou sake met Coke en Clery bespreek.¹³⁴

Coke het nie lus gehad om met sy lam been weer teen die helling af te sukkel nie en het dus die volgende antwoord aan Warren opgestel:

“Night so dark and country so rough that the whole night would be taken up in journey. Is

it not possible to give orders without my presence?”¹³⁵

Die seinlamp se olie het egter opgeraak met die gevolg dat die boodskap nie oorgesein kon word nie en om 9.30 nm. het Coke dus die moeisame tog aangepak, nadat hy bevel gegee het dat die Dorset regiment die aftog van die troepe moes dek indien dit nodig sou word.¹³⁶

Die geveg op Spioenkop het teen die tyd reeds lankal weggesterf. Met sononder het die kanonvuur geleidelik opgehou en daarna ook die geweervuur. Net tussen 7 en 8 nm. het die geweervuur skielik weer opgevlam toe kmtd. Prinsloo met 'n klompie manskappe vorentoe gestorm het om die lyk van sy broer Willie wat vroeër die dag gesneuwel het, van die voorkruin af te gaan afhaal om dit te begrawe.¹³⁷ Hier en

¹³³ Cd. 968, p. 33.

¹³⁴ Cd. 1791, p. 443, Coke se memorandum in verband met Spioenkop, en Williams, p. 318.

¹³⁵ Cd. 1791, p. 443.

¹³⁶ Cd. 1791 p. 443, Coke se memorandum; Cd. 968, Coke se rapport, d.d. 25 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 400.

¹³⁷ Vgl. Standertonner in Die Huisgenoot van 4 Des. 1938; ook Times History, III, p. 283. Volgens laasgenoemde

daar het daar nog skote op die kop geklap net om die Boere te waarsku dat die kop beset was, maar van 'n geveg was daar geen sprake meer sedert die donker toegeslaan het nie, en die moeë manskappe van die twee vegtende partye kon weer opstaan en asemhaal sonder om koeëls op hulle saam te trek.

13. DIE BRITSE TERUGTOG

In die geledere van die Engelse bo-op die kruin het dit lelik gelyk. Die verskillende troepe-eenhede was deurmekaar, verward en deur swaar verliese, veral aan offisiere, uitgedun. Die troepe wat die heel dag of vir 'n groot gedeelte van die dag in die vuurlinie was, was byna doodgemartel deur die honger en veral deur die dors en het geen kos of water gehad om hulle mee te verkwik nie. Groot getalle dooies en gewondes het orals op die kruin rond en veral in die loopgrawe gelê en daar was 'n bloed reuk in die lug. Die troepe wat die kruin oorspronklik beset

publikasie is die aanval deur kmtd. Opperman gedoen. Dit is egter klaarblyklik 'n vergissing.

het, was as gevegseenhede niks meer werd nie en selfs die Scottish Rifles, Imperial Light Infantry en die Middlesex regiment het 'n goeie rus nodig gehad en sou eers in behoorlike formasies ingedeel moes word voor hulle weer gereed sou wees vir aksie. Net die Dorsets en Bethune's Mounted Infantry wat in reserwe gehou is, was nog goed bruikbaar. Die groot getalle dooies en kermende gewondes wat dig bymekaar op die kruin gelê het, het egter verdere troepebewegings op die kruin versper en meegewerk om die troepe te demoraliseer. Baie van die troepe het dan ook traak-my-nieagtig en tot sterwens toe uitgeput van die kruin na hul basis toe afgesukkel.¹³⁸

Thorneycroft, die dapperste van hulle almal, was ook moedeloos. "My poor boys ... my poor boys", het hy moedeloos gesug toe hy bemerk wat oorgebly het van sy dapper regiment en orals rondom hom die sterwendes en gewondes gewaar wat, gemartel deur die dors, water gevra het en wat hy nie kon help nie omdat daar geen

¹³⁸ Vgl. Du Cane, pp. 171-172, en p. 212 hiervoor.

water was nie. Van die planne wat Warren aan die voet van die kop aangewend het om water, kos, genietroepe en wat dies meer sy na die kruin toe te stuur, het hy niks geweet nie. Hy het gehoor dat daar bergkanonne na hom toe gestuur sou word maar ... wanneer sou hulle aankom en wat sou hulle eintlik beteken teen die Krupps, Creusots en Pompoms van die Boere wat sy troepe so verskriklik geteister het? Bowendien was daar geen skanse vir hulle nie. Sy troepe was so uitgeput dat hulle nie eers hul eie loopgrawe kon verbeter nie, laat staan nog kanon skanse pak, en in die loopgrawe waaroor hulle beskik het, sou hulle dit nie nog 'n dag lank onder so 'n vreeslike kanon- en geweervuur kon uithou nie. Van Warren en Buller en die baie troepe waaroor hulle beskik het, het hy geen hulp gekry wat die moeite werd was nie. Die hele dag deur het hy kort-kort verwagting in die rigting van die Tabanyama gekyk in die hoop dat Warren tog ten minste 'n afleidings aanval op die Boere stellings daar sou waag maar die troepe van die “left attack” het doodstil bly lê en net 'n ondoeltreffende kanonvuur op die vlaktes en

koppe onderhou waar daar geen Boere was nie. Aan die vernietigende kanonvuur van die Boere het hulle in elk geval niks gedoen nie. Van die aanval op die Drielingkoppe op sy regterflank het Thorneycroft nie eers geweet nie. Van genl. Coke, die bevelhebber van die “right attack”, het hy die ganse dag niks gewaar nie en ewe min van kol. Hill, wat op sy boodskappe om hom te kom sien glad nie gereageer het nie en miskien reeds dood of gewond was. Hy het dus gevoel dat hy alleen gestaan het, deur almal in die steek gelaat!¹³⁹

Onder die omstandighede het Thorneycroft gemeen dat daar vir hom net een weg was om te volg, nl. om terug te trek van die kop af wat vir hom in elk geval nie na 'n stelling van waarde gelyk het met die oog op 'n deurbraak deur die Boere linie nie. Hy was immers verantwoordelik vir die veiligheid van die troepe want hy was onteenseglik die bevelvoerder op die kop al het kols. Hill en Cooke ook aanspraak op die leiersposisie gemaak.

¹³⁹ Vgl. Pemberton, pp. 191-193.

Teen 7.30 nm. nadat dit donker geword het, het hy dus die senior offisiere wat hy kon bykom, in 'n laagtetjie naby die verbandpos byeengeroep en aan hulle meegedeel dat hy dit onmoontlik ag om die kop langer te hou. Hy wou weet wat hul mening was. Volgens Knox was almal dit met hom eens en volgens Thorneycroft self het minstens kol. Crofton en die aanvoerder van die Scottish Rifles sy mening gedeel. Die byeenkoms het in elk geval net 'n paar minute geduur, toe het Thorneycroft die aftog gelas. Van die vars troepe wat nog nie swaar onder die Boere se vuur deurgeloopt het nie, was verontwaardig. Hubert Gough het een van die soldate bv. hoor sê: “What the hell are we leaving the bloody hill for?” maar daaraan het Thorneycroft hom nie gesteur nie. Hy was daarvan oortuig dat hy die regte ding gedoen het.

“Better six battalions safely off the hill than a mop-up in the morning”, het hy aan kols. Cooke en Crofton en later ook aan Churchill gesê, en met die Scottish Rifles in die agterhoede die leer – wat soveel gewondes met hulle saamgedra het

as wat hulle kon behartig – teen die suidelike helling af laat terugval, agter die vlugtelinge aan wat die kop reeds vroeër die dag op eie houtjie verlaat het. Die gewondes het hulle reeds vanaf 7 nm. byeengebring.¹⁴⁰

Thorneycroft was nog op die kop tussen die oorblyfsels van sy regiment en die terugtog reeds in volle gang toe Churchill wat in die donker tussen die terugtrekkende troepe deur gesukkel het, by hom aankom, hom inlig oor die stappe wat Warren besig was om te doen om gedurende die nag kanonne en verbeterde verskansings op die kop te plaas, en Warren se boodskap aan hom oorhandig. Volgens Ransford sou Churchill sy bes gedoen het om Thorneycroft te beweeg om van die terugtog af te sien.¹⁴¹ Laasgenoemde het sy besluit om die kop te ontruim egter gehandhaaf en die volgende boodskap met Churchill aan Warren teruggestuur:

¹⁴⁰ Cd. 968, pp. 28-29, Thorneycroft se rapport; vgl. verder Knox, pp. 85-86 en Baring Pemberton, p. 193.

¹⁴¹ Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 311-312; vgl. ook Ransford, p. 105.

“Regret to report that I have been obliged to abandon Spion Kop, as the position became untenable. I have withdrawn the troops in regular order, and will come to report as soon as possible.-

ALEX. THORNEYCROFT, Lt.-Colonel.”¹⁴²

Twee van die offisiere wat verder agtertoe of teen die helling van die kop was, het probeer om die aftog te stuit. Die eerste was kol. Hill wat sy standplaas op die oostelike deel van die kruin uiteindelik na donker verlaat het om toestande vorentoe op die kop te gaan ondersoek. Hy is deur Coke onder die indruk gebring dat hy, Hill., eintlik die bevelvoerder van die troepemag op die kruin was en toe hy ’n kompanie van sy eie regiment, die Middlesex, teenkom wat besig was om op bevel van Thorneycroft terug te val, het hy hulle dadelik tot stilstand gebring en vir Thorneycroft gaan opsoek om protes teen die ongemagtigde terugtog aan te teken. In die warm

woordewisseling wat daar tussen die twee gevolg het, het Hill egter die slegste daarvan afgekom. Thorneycroft het Hill nl. gou laat verstaan dat hy, Thorneycroft, as generaal en bevelvoerder op die kop aangestel was bokant die koppe van enigeen van die ander op die kruin, en dat hy met ’n volle bewustheid van sy verantwoordelikheid as bevelvoerder optree. Hy was so selfversekerd en sy persoonlikheid en groot liggaamsbou so imponerend dat die arme Hill verder maar geswyg en die terugtog voortgegaan het.¹⁴³

Die volgende offisier wat die terugtog probeer keer en ’n deel van die troepe besonder lank opgehou het, was maj. H. E. Phillips, brigademajoor van genl. Coke se brigade. Hy het in genl. Coke se hoofkwartier naby die seinpos gelê en wag op die terugkoms van die generaal wat om 9.30 nm. ingevolge Warren se bevel na laasgenoemde se hoofkwartier toe vertrek het. Teen 11.30 nm. is hy uit sy slaap gewek deur die lawaai van die terugtrekkende leer waarvan die voorhoede toe reeds by die seinstasie verby was.

¹⁴² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 640, Bylaag 10 (F).

¹⁴³ *Sien Times History*, III, pp. 290-291; Du Cane, p. 174.

Hy het die terugtog dadelik stopgesit en die volgende bevel uitgereik aan al die bevelvoerende offisiere van die Dorsets, Middlesex, Scottish Rifles en Imperial Light Infantry wat hy byeen kon kry:

“This withdrawal is absolutely without the authority of either Major-General Coke or Sir Charles Warren. The former was called away by the latter a little before 10 a.m. When General Coke left the front about 6 p.m. our men were holding their own, and he left the situation as such, and reported that he could hold on. Someone, without authority, has given orders to withdraw, and has incurred a grave responsibility. Were the General here, he would order an instant reoccupation of the heights.

H. E. PHILLIPS, Deputy-Assistant Adjutant-General.”¹⁴⁴

Hy het dan ook op eie houtjie probeer om die troepe na die kruin toe terug te stuur. Eers het hy

maj. Twyford van die Scottish Rifles gebied om die kop weer te beklim, en daarna ook aan kol. Cooke, aanvoerder van die regiment, gesê dat die terugtog in stryd met genl. Coke se bedoeling was. Van Thorneycroft se benoeming as generaal en aanvoerder op die kruin het hy niks geweet nie en sy bevel het hy dus as onwettig beskou.

Twyford en Cooke was egter nie so maklik oor te haal om aan sy bevel gehoor te gee nie. Twyford het hom gewillig verklaar om die kop weer te beset mits hy vooraf ammunisie en water kon kry, en Cooke wou eers definitiewe instruksies van Coke persoonlik hê wat Thorneycroft se bevel sou kanselleer, voor hy weer bereid was om sy troepe na die kruin toe terug te neem. Hy was nietemin bereid om by die seinpos halt te maak ten einde aan Phillips die geleentheid te gee om persoonlik met Coke in verbinding te tree en sy instruksies te verneem. Daar was egter, soos reeds vermeld, geen olie vir die seinlamp nie en eers teen 2.30 vm. het Phillips daarin geslaag om olie vir die seinlamp te kry en sy boodskap aan Coke te versend. Daar

¹⁴⁴ Sien Cd. 968, p. 32.

het egter geen antwoord gekom nie en teen 4 vm. het die troepe dus hul terugtog van die seinpos af voortgesit.¹⁴⁵

Inmiddels het Thorneycroft teen middernag vir kol. Sim ontmoet wat toe met sy afdeling genietroepe 'n kwart van die hang beklim gehad het. Sim het aan hom 'n boodskap van Warren oorhandig waarin hy gebied is om die kruin beset te hou. Thorneycroft se antwoord was dat hy dit nie kon doen nie omdat dit te laat was. Hy het aan Sim gesê dat hy die kop sonder artillerie steun nie kon verdedig nie en dat Sim daarom maar sy genieafdeling na die voet van die kop moes terugneem. Sim het sy manskappe gebied om om te draai en nadat hy hom oortuig het dat die ontruiming werklik algemeen was, ook die kanonne en die 37ste kompanie *Royal Engineers* daarvan verwittig en hulle gewaarsku om nie die kop te probeer beset nie maar om terug te keer.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Cd. 968, p. 30 vv., Rapport van genl. Coke; *Times History*, III, p. 292; Du Cane, p. 175.

¹⁴⁶ Sien Cd. 968, pp. 32-33, Sim se rapport; ook *Times History*, III, p. 291.

Thorneycroft het hom dadelik na Warren se wa begewe om aan hom te vertel dat hy teruggetrek het en tewens te verduidelik waarom hy dit gedoen het. Die wa moes egter gedurende die dag verskuif word van die plek waar dit die oggend gestaan het omdat die Boere dit daar gebombardeer en 'n ordonnans gewond en 'n perd gedood het. Die gevolg was dat offisiere en ordonnanse wat van die verskuiwing nie geweet het nie, heelwat moes sukkel voordat hulle by Warren uitgekom het.¹⁴⁷ So bv. het dit die arme genl. Coke met sy lam been 42 uur lank geneem voor hy by Warren aangeland het. Daar is, pas na sy aankoms, die pessimistiese rapport aan hom bestel wat Thorneycroft die vorige aand om 6.30 aan hom gestuur het en waarin 'n duidelike beeld gegee is van wat op die kop gaande was.¹⁴⁸ Warren het dit skaars deurgelees gehad toe Thorneycroft self verskyn en aan hom meedeel dat hy die leer laat terugval het.¹⁴⁹ Terselfdertyd

¹⁴⁷ Sien Williams, p. 322.

¹⁴⁸ Sien p. 214 hiervoor.

¹⁴⁹ Vgl. *Times History*, III, pp. 291 en 293-294; Symons, pp. 236-237.

is daar ook van maj. Phillips wat by Coke se hoofkwartier was, 'n geseinde berig afgelewer waarvan die inhoud as volg was:

“Summit of Spion Kop evacuated by our troops, which still hold lower slopes. An unauthorised retirement took place. Naval guns cannot reach summit before daylight, would be exposed to fire if attempted to do so by day.”¹⁵⁰

Vir Warren was dit 'n ontsettende slag. Hy kon natuurlik die kop weer laat beset het deur die groot getal troepe wat nog teen die helling gelê het, maar dit sou 'n waagstuk wees wat 'n baie swaar verantwoordelikheid op sy skouers sou plaas. Immers Thorneycroft wat nie 'n lafaard was nie, op Buller se aandrang deur Warren benoem is as bevelhebber op die kop en die een man was wat geweet het wat op die kop aangaan, het hom in baie duidelike taal uitgelaat oor waarom hy hom gedwonge gevoel het om die kop te ontruim. In die eerste plek was daar die

voortreflikheid van die Boere kanonne wat so geplaas was dat die Britse geskut hulle nie van die laer hange naby die kamp “or indeed from any other place” kon bykom nie. Tweedens was hy onbewus van die stappe wat geneem is om hom die volgende dag met enige ander swaargeskut op die kruin te voorsien as bergkanonne, wat dit in elk geval nie sou kon uithou onder die lang afstand vuur van die Boere kanonne en die kleingeweervuur van die Boere skuts op kort afstand nie. In die derde plek was daar 'n algehele gebrek aan water en voorrade. Vierdens kon die troepe hulle op die rotsagtige bodem nie doeltreffend met die paar grawe waaroor hulle beskik het, ingrawe nie en veral nie skuilings opwerp teen artillerievuur nie; en “Finally, I did not see how the hill could be held unless the Boer artillery was silenced, and this was impossible.”¹⁵¹

Onder die omstandighede en aangesien daar geen sekerheid bestaan het dat toestande die volgende dag anders sou wees nie, het Warren besluit om

¹⁵⁰ Cd. 968, p. 32.

¹⁵¹ Cd. 968, pp. 28 vv., Thorneycroft se rapport.

Buller eers te raadpleeg voordat hy enige verdere stappe doen. Dit was immers Buller wat wou hê dat Thorneycroft as bevelvoerder op die kruin aangestel word – Thorneycroft wat nou 'n handige sondebok geword het om vir die Britse neerlaag geblameer te word al het hy hom ook die hele dag deur beter as enige ander Britse aanvoerder, Buller en Warren inkluis, gedra.

Om 2.30 vm. het hy dus die volgende boodskap per bode aan Buller gestuur aangesien die telefoonverbinding tussen hom en Buller ontwrig was:

“Warren, to Chief of Staff; pressing. Colonel Thorneycroft has on his own authority abandoned the position of Spion Kop, and the troops are evacuating the place; can you come at once and decide what to do? An immediate decision must be arrived at. The line is intercepted.”¹⁵²

Om 6 vm., 'n uur nadat hy die boodskap van die rapport ganger ontvang het wat verdwaal het,

¹⁵² Cd. 1791 p. 653, Appendix M.

was Buller by Warren. Laasgenoemde het aan hom gesê dat daar drie weë was wat hulle kon volg. Die eerste was om Spioenkop weer te beset as Buller dit sou begeer. Dit kon gedoen word, want “We have guns trained on Spion Kop” en “The Boers cannot hold our side of the hill.” Die tweede was om die Boere se linkerflank op die Tabanyama aan te val soos Buller op die 23ste begeer het dat Warren sou doen; “it is all ready now for assault”. Die derde weg was om terug te trek en as Buller dit begeer het, “we can move off our wagons at a moment’s notice.”¹⁵³

Levita het Buller nog probeer oorhaal om die kop weer te laat beset. Hy het aan hom gesê dat die Boere die kop intussen ook ontruim het. Nie alleen het Bantoes dit aan hom gesê nie maar ook van die patrollies wat hy na die kruin toe gestuur het, en daar kon dus nie aan getwyfel word nie. Ook het rapporte uit Ladysmith dit bevestig. Die Engelse het dus 'n pragtige kans gehad om die kop te beset. Hulle kon volgens Levita ook oor die Tabanyama na Ladysmith toe

¹⁵³ Williams, p. 324.

deurbreek. Buller het egter in die tussentyd sowel by Colenso as in die Tabanyama gevegte geleer hoe deeglik die Boere hulle kon versteek en het derhalwe kortaf “no!” geantwoord. “I have got the key to the position”, het hy gesê. “We are going back.”¹⁵⁴

Hy het dus aan Warren die bevel oor die 5de divisie teruggegee en self bevel oor die leer geneem aan wie hy nou instruksies uitgereik het om oor die Tugela terug te val.

Aan lord Roberts het hy die volgende telegram gestuur:

“Warren’s garrison, I am sorry to say I find this morning, had in the night abandoned Spion Kop. Up there, yesterday, they lost General Woodgate, dangerously wounded; 203 killed, wounded about 300, mostly badly. I have gone over and assumed command, and am bringing the force back to Potgieter’s

Drift, which I shall reach on the morning of the 27th.”¹⁵⁵

In sy amptelike verslag aan die Britse minister van Oorlog het hy vier redes genoem vir sy besluit om Warren se kontingent terug te trek. In die eerste plek was die troepe uitgeput nadat hulle vir ’n week lank onophoudelik geveg het onder omstandighede wat groot ontberings vir hulle meegebring het; in die tweede plek het hulle baie swaar verliese gely; derdens het Warren met sy reëlins al die brigades deurmekaar laat raak en ten slotte was die stellings wat hy gehou het, “dangerously insecure”.¹⁵⁶

Die terugtog het onmiddellik begin en het tot die oggend van die 27ste geduur. Eers is die kanonne en die konvooi waens wat deur osse en muile getrek is, oor die rivier geneem – ’n operasie wat tot die middag van die 26ste geduur

¹⁵⁵ War Office Telegram S.A. No. 2732 in *Journal of the Principal Events*, deel 2, p. 40.

¹⁵⁶ Sien Buller se verslag d.d. 30 Jan. 1900 in Cd. 968, pp. 5-6.

¹⁵⁴ Vgl. Williams, pp. 324-325; Baring Pemberton, p. 198.

het. Dubbele spanne osse het die ossewaens deur die drif geneem, 8 per uur, terwyl die muilwaens oor die ponton brûe gegaan het. Die muile moes egter uitgespan en die muilwaens deur die troepe oor die brûe getrek word terwyl die muile afsonderlik oor die brûe gelei moes word. Die gevolg was dat die laaste ossewa eers teen 2 nm. en die laaste muilwa eers teen 11.30 nm. die 26ste oor die rivier was. Toe eers kon die troepe met die oortog begin met die troepe wat van die kruin van Spioenkop af teruggeval het, in die voorhoede. Hul terugtog is deur die Dorset regiment gedek wat om 6 nm. na Trichardsdrif teruggetrek is. Ten einde die Boere besig te hou sodat hulle nie die terug trekkende leër molesteer nie het die troepe – eenhede wat nog op die voorkruin van die Tabanyama gelê het, 'n swaar geweervuur op die Boere posisies op die agterste kruin bly onderhou tot na donker die 26ste toe hierdie troepe ook na die brûe toe teruggeval het.

Nadat hulle die kruin ontruim het, het ook die troepe op Drieboomkop klaargemaak om pad te gee. Die geraas in hul geledere het egter die

aandag van die burgers getrek wat blykbaar bevrees was dat die vyand 'n nagaanval op hulle sou doen en derhalwe vuur op hulle geopen het. Die Devonshire regiment wat die aftog van die troepe van Drieboomkop af moes dek, het dadelik met gevelde bajonette op hul knieë neergesak, gereed om die vyand te weerstaan as die vorentoe sou storm om die terugvallende troepe uiteen te probeer jaag. Na 'n kort rukkie het die geskiet egter opgehou en kon ook hulle na die brûe marsjeer. Teen dagbreek het die laaste troepe oor die pontonbrug gestap terwyl 'n enkele bom wat deur 'n Boere kanon afgevuur is, naby hulle in die water neergeplons het. Daarna is die pontonbrûe opgebreek en teen 10 vm. was die troepe op hul nuwe kampeerplek by Hattingh se plaas tussen Potgietersdrif en Trichardsdrif.¹⁵⁷

14. HOUDING VAN DIE BOERE NA DIE SLAG

Van die ontruiming van Spioenkop deur die Engelse het die Boere niks bemerk voor die

¹⁵⁷ Buller se verslag, d.d. 30 Jan. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 402.

oggend van die 25ste nie. Nadat die donker 'n end aan die geveg gemaak het, het byna al die burgers wat die dag op die kruin geveg het en doodmoeg was, langs die helling van die kop afgesak om hul dors te gaan les en hul honger te stil. 'n Wag van 47 man het egter onder kmdt. “Rooi” Daniel Opperman en vk. Zeederberg tot na 10 nm. op die kruin gebly en af en toe 'n skoot afgevuur om die vyand te laat verstaan dat hulle nog op hul poste was. Hulle was baie naby die vyandelike loopgraaf – so naby dat hulle die gekerm van die Engelse gewondes en die stemme van die soldate bo-op die plato kon hoor.¹⁵⁸ Naderhand het hulle ook padgegee om lafenis in die laer te gaan soek maar die kruin was nog nie onbeset soos deur verskillende geskiedskrywers beweer is nie. Genl. Botha het nl. laat die middag 'n 50tal burgers van die kommando Krugersdorp teen die helling op gestuur en hulle het onder aanvoering van vk. J.

¹⁵⁸ Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 86.

C. G. Kemp die hele nag daar gebly, bygestaan deur 'n 30-tal Boksburgers onder vk. Alberts.¹⁵⁹

Aan die voet van die kop het genl. Louis Botha wat daarvan oortuig was dat hy die oorwinning behaal het, maatreëls getref om die geveg die volgende dag voort te sit as dit nodig sou word. Hy het egter 'n sterk spesmaas gehad dat die Engelse daardie nag sou terugtrek. Hul daadloosheid op die Tabanyama, hul huiwerige optrede na die verowering van die Drielingkoppe en die botte wyse waarop hulle hul straf op Spioenkop verduur het sonder enige aggressiewe teenmaatreël, aldus Barnard, het alles daarop gedui dat die Engelse die geveg moeg was.¹⁶⁰ Ewenwel, as hulle nie self gedurende die nag sou terugtrek nie moes hulle gedurende die volgende dag teruggedryf word, en daarop het Botha hom nou voorberei.

¹⁵⁹ Vgl. Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 86; en Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, p. 290. Volgens Kemp was daar 60 Krugersdorpers en 15 Boksburgers op die kop.

¹⁶⁰ Sien Barnard, p. 101.

Volgens etlike Britse bronne het daar in die geledere van die Boere aan die voet van Spioenkop chaos geheers en het die burgers, volkome ontmoedig deur hul vrugtelose pogings van die dag om die kop te verower en deur hul swaar verliese, in alle rigtings weggevlug - na Colenso, Ladysmith en die Drakensbergpasse, gevolg deur lang wa treine, en het hulle so ver as hulle gegaan het, nog meer paniek gesaai.¹⁶¹

Hierdie bewerings is egter onwaar. Die enigste kommando wat werklik gevlug het, was die van genl. Schalk Burger. Hy was van vroeg die oggend af al mismoedig. Mismoedigheid en wankelmoedigheid was een van die kroniese kwale waaraan hy gely het, en toe die Engelse die Drielingkoppe beset, het hy moedeloos aan genl. Botha laat weet dat die verspreide burgermag die front nie sou kon hou nie. Daarna het hy met sy hele mag asook met die Vrystaatse

¹⁶¹ Vgl. bv. *Times History*, III, pp. 292-293; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 398-399; Pemberton, p. 201; *Good-bye Dolly Gray*, pp. 197-199 en selfs Du Cane, pp. 176-177.

Krupp en Pom-pom laat spat tot in die laer van hoofkmdt. M. Prinsloo digby Ladysmith. Prinsloo, ook maar 'n wankelmoedige figuur, was hewig ontsteld en het om 2.30 vm. die 25ste aan kmdt.-genl. Piet Joubert gesein dat hy die ergste vrees. "Wat nu van genl. Cronje's burgers zal worden, behoede God."¹⁶²

Botha het egter onmiddellik 'n opbeurende boodskap agter Burger aan gestuur van die volgende inhoud:

"Asst. Generaal Burger,-Uw boodschap met den Burger Parker mij toegezonden, heb ik behoorlijk ontvangen, en ik wensch u op het hart te drukken, toch onder geen omstandigheid moet te verliezen en toch vooral uwe posities niet op te geven. Laat ons strijden en samen sterven, maar Broeder laat ons toch geen duim breed wijken voor de Engelschen. Er is nog vyftien man van mij in den nek rechts van Spioen-kop en van hen krijg ik goede rapporten. Zoodra de maan opkomt, zal

¹⁶² Sien Leyds 779 (iii), p. 724.

ik sturen naar Wd. Cmdt. Willem Pretorius en van hem versterking krijgen. Zorg ook dat gij vannacht nog honderd man van Vrede en Senekal burgers krijgt want zij hebben daar te veel menschen in de sloten. Maar bovendien is de vijand zoo kopschuw dat als wij maar vast gelooven en vertrouwen en niet terugstaan dan zal de vijand ingeven. Ik ben vol moed en overtuigd dat onze God ons de overwinning zal geven als wij slechts vaststaan. LOUIS BOTHA, ASS. GENERAAL.

Boven Tugela, 24 Jan. 1900.¹⁶³

Verder was daar in die laer van die Carolina burgers wat die dag die spit moes afbyt in die stryd op die kruin, 'n aantal burgers van Carolina en Pretoria besig om in te span en op te saal met die doel om pad te gee. Daar het paniek tussen hulle geheers. Toe die voorste waens begin wegtrek, het daar egter 'n ruiter tussen hulle verskyn en hulle gebied om te stop.

“Mense, hoekom vlug julle?” het hy gevra. “Die vyand vlug vinniger as julle en ons behou die slagveld. Dit sal 'n skande wees om nou te vlug en te trap op die bloed van ons dapper burgers wat vandag sulke groot opofferings gemaak het.”

So vurig was sy beroep op die burgers dat hulle baie gou hul waens uitgespan het en terug is na hul stellings op Spioenkop. Wie die man was, is nie duidelik nie. Sommige meen dat dit kmdd. Hendrik Prinsloo was, ander weer het onder die indruk verkeer dat dit niemand anders was as genl. Louis Botha persoonlik nie.¹⁶⁴ Hoe dit ook al sy, die betrokke offisier het dadelik die paniek wat daar in die geledere van die Pretoria- en Carolina burgers ontstaan het, beëindig en hulle met nuwe durf en daadkrag besiel. Die enigste burgers wat dus werklik van die slagveld af gevlug het, was die wat met genl. S. W. Burger op Drielingkoppe was. Die res het getrou in hul stellings gebly, gereed om die Engelse nogmaals aan te val. Genl. Botha het reeds die nodige

¹⁶³ Preller 12, Telegram kopieboek, Deel Mb (1900), p. 96.

¹⁶⁴ Vgl. Standertonner, *Hendrik Prinsloo (Huisgenoot*, 4 Des. 1936) en Reitz, *Commando*, pp. 78-79.

maatreëls vir die voortsetting van die aanval op die Engelse op die kruin die volgende dag getref gehad, en het met die oog daarop aan wnd. kmdt. W. Pretorius van die Heidelberg kommando instruksies gegee om na die kop toe te kom ten einde die geveg teen die Engelse met die aanbreek van die dag te hervat indien daar nog Engelse op die kop sou wees.¹⁶⁵

Wat genl. Botha verder die nag gedoen het, is nie bekend nie. Reitz glo dat hy van kommando tot kommando gery het om met dreigemente en smeekbedes die burgers oor te haal “to return to the line, thus averting a great disaster.”¹⁶⁶ Al wat in die verband opgemerk kan word, is dat daar van so iets as ’n algemene ontruiming van hul linies deur die burgers geen sprake was nie en dat Botha dus nie nodig gehad het om moeite te doen om sy burgers aan die front te hou nie.¹⁶⁷ Dat hy hier en daar waar dit nodig was burgers

aangemoedig het met die oog op die geveg van die volgende dag is seker waar, maar meer waarskynlik is dit dat hy gaan rus het, nadat hy die nodige maatreëls getref het vir 330 man (nl. 250 van Heidelberg, 50 van Krugersdorp en 30 van Pretoria) om die Britse stellings die volgende dag te bestorm en te probeer verower.¹⁶⁸ Hy was volgens sy sekretaris immers die aand so uitgeput dat hy by die dikteer van sy amptelike rapport oor die gebeurtenisse van die 24ste telkens aan die slaap geraak het.¹⁶⁹ Die bewering van genl. J. C. G. Kemp is sy werk *Vir Vryheid en vir Reg* as sou hy, Kemp, teen 3 vm. die 25ste ’n rapport van genl. Botha gekry het om Spioenkop te verlaat sodat hy sy burgers veilig kon uitbring voor dit lig word, is beslis in stryd met die maatreëls wat Botha getref het vir die voortsetting van die geveg op die 25ste en trouens teen sy hele houding om vas te staan en

¹⁶⁵ Sien verslag van Ram en Thomson, p. 713, asook die bo aangehaalde telegram van genl. Botha aan genl. Burger.

¹⁶⁶ Reitz, p. 79.

¹⁶⁷ Vgl. ook Barnard, p. 102.

¹⁶⁸ Verslag van Ram en Thomson, p. 713.

¹⁶⁹ Vgl. Sandberg, p. 272.

nie te wyk nie, en kan daarom nie aanvaar word nie.¹⁷⁰

Met dagbreek die oggend van die 25ste het vk. Kemp met 'n paar van sy burgers die kruin verken. Al wat hulle ontdek het, was egter dooies en gewondes en 'n 7-tal verdwaalde soldate wat hulle gevange geneem het. Van die Britse garnisoen was daar geen spoor nie.¹⁷¹

¹⁷⁰ Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, p. 290. In Botha se briewe- en telegram kopieboeke kom nie so 'n opdrag voor nie. Hierdie werk van genl. Kemp en die vervolg daarop bevat nie net Kemp se persoonlike herinnerings nie. Die doel was om aan die hand van verskillende bronne 'n populêre oorsig te gee van die stryd wat die Afrikaner teen die Britse imperialisme en almal wat die Britse imperialisme gedien het (o.a. genls. Louis Botha en Jan Smuts wat Suid-Afrika ter wille van Engeland in internasionale oorloë gedompel het) moes voer; en die opset was om die Afrikaner te besiel om die stryd vir die verkryging van 'n eie Republiek voort te sit. Die werke moet dus as tendensieus beskou word, geskryf in die eerste plek met 'n politieke oogmerk, o.a. om die Verenigde Party (en sy voorganger die S.A. Party) en hul leiers af te kraak.

¹⁷¹ Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, pp. 290-291.

Aan die voet van die kop het die burgers in spanning gewag, gereed om die stormloop van die Krugersdorpers, die 250 Heidelbergers en die klompie Pretoria burgers wat teen die tyd ook op hul aangewese plekke sou gewees het, te ondersteun sodra die koeëls begin te klap. Daar het egter geen skoot geval nie. 'n Gespanne stilte het oor die slagveld gehang. Dit het voort gedraal totdat dit lig was. Toe het hulle twee manne aan die kant van die kruin gewaar met hul gewere omhoog en besig om met hul hoede te wink. Hulle was onteenseglik Boere en hul aanwesigheid daar het aangedui dat die Boere baas was van Spioenkop. Dadelik het die burgers teen die helling begin op stroom en oor die kruin gestap waar hulle die vorige dag so hard geveg het tot by die Engelse skanse.¹⁷²

Die gesig wat hulle daar aanskou het, was ontsettend. Die verminkte Engelse lyke het op plekke tot drie diep in die loopgrawe gelê en in 'n sirkel van 500 tree deursnit het die kruin besaai gelê met dooies en gewondes asof teen en

¹⁷² Reitz, *Commando*, p. 79.

op mekaar gepak. Die koppe, hande, voete, arms en/of bene van party van die gesneuweldes en gewondes het 'n paar tree van die verminkte liggame af gelê, gesaai oor die rotsagtige oppervlakte. Die binnegoed van talle persone is deur die bomme uit hul liggame uitgeruk. Daar was van die soldate nog in 'n sittende posisie met die gewere in hul hande en die vingers op die snellers, maar ... mordsdood! Ander het gesterf met die hande nog om 'n waterkannetjie vasgekleem. Die swart-pers gekleurde gesigte van die dooies, met bloed bemors en die klere styf om die geswelde liggame gespan of ook daarvan afgestroop, het afgryslik gelyk, maar nog afgrysliker was dit om die gewondes, sommige van wie die been of arm heeltemal van die lyf af weggeskiet was, te aanskou en hulle te hoor kerm van pyn en dors.¹⁷³

Die lyke was die beste bewys van hoe effektief die vuur van die Boere artillerie was; en die feit

¹⁷³ Kyk o.a. Sandberg, pp. 273 vv., Davitt, pp. 351-352; Reitz, Commando, p. 79; en Leyds 715, Telegram no. 8A d.d. 26 Jan. 1900. Vgl. ook Naude, p. 86.

dat nie minder as 70 gesneuweldes aangetref is met koeëlwonde aan die regterkant van die kop nie, was getuie van die doeltreffendheid van die geweervuur wat van Aalwynkoppie af onderhou is.¹⁷⁴

15. DIE BRITSE EN BOERE VERLIESE

Oor wat die verliese is wat die Engelse in die slag gely het, bestaan daar onsekerheid. Die opgawe van 203 gedood en 300 gewond in Buller se telegram van 25 Jan. 1900 aan lord Roberts was so belaglik laag dat niemand daar ooit notisie van geneem het nie. In 'n latere amptelike Britse verlies opgawe wat ook deur Du Cane aanvaar word, word meegedeel dat die totale Britse verlies 1,044 man (onder wie 68 offisiere) beloop het, as volg: gesneuwel 28 offisiere en 175 manskappe; gewond 34 offisiere en 520 manskappe en vermis 6 offisiere en 281 manskappe. Volgens 'n Britse dokter is daar egter 243 man op die kop begrawe, daarom, so word in 'n nota by die amptelike verlieslys ver-

¹⁷⁴ *Times History*, III, p. 255.

meld, “no doubt many of those shown missing were killed.”¹⁷⁵ Die Boere het egter slegs 187 man gevange geneem. Ruim nog 60 man wat in die Britse amptelike opgawes as vermis aangegee word, moes dus doodgeskiet gewees het, d.w.s. ’n totaal van 303 man.

Die *Times History* stel die Britse verlies op ’n totaal van 1,185 man van wie 65 offisiere was, as volg: gesneuwel 32 offisiere en 290 manskappe, gewond. 33 offisiere en 530 manskappe en vermis sowat 300 manskappe.¹⁷⁶

Hierdie opgawes is egter buite alle twyfel te laag. Immers kmdt. Pretorius van Heidelberg wat deur genl. Botha gelas is om die getal lyke van die vyand te tel wat hy op 25 Jan. 1900 op die slagveld aangetref het, het aan Botha gerapporteer dat daar op die kruin van Spioenkop alleen 650 gesneuweldes was.¹⁷⁷ Genl. Erasmus het die ongevallen van die vyand op die kruin geskat op 600 tot 700 gesneuweldes en 1,100 tot 1,200

gewondes terwyl genls. A. P. Cronje en S. W. Burger dit geskat het op 1,200 gesneuweldes en gewondes.¹⁷⁸ Hoeveel gewondes gedurende die dag en met die Britse terugtog gedurende die nag van die kop af verwyder is, is nie bekend nie. Dr. Knox van die Britse ambulansdiens meld dat “fully 350 wounded and those who had died on the way passed through my hands during the evening” – en dit afgesien van baie lig gewondes wat self langs die kop afgestrompel het en wat hy glad nie eers gesien het nie.¹⁷⁹

Hierdie getalle sluit nie die Engelse in wat in die geveg by die Drielingkoppe getref is nie – waar volgens Britse amptelike gegewens 89 en volgens Nierstrasz 150 offisiere en manskappe gedood en gewond is¹⁸⁰ en ook nie diegene wat teen die helling van Spioenkop af aan die voet daarvan of elders getref is nie. Dit lyk dus nie of dit oordrewe sal wees om die Britse ongevallesyfer in hierdie geveg op sowat 1,800

¹⁷⁵ Cd. 968 p. 21, en Knox, *Buller's Campaign*, p. 94.

¹⁷⁶ *Times History*, III, pp. 294-295.

¹⁷⁷ Leyds 715, Telegram no. 19 d.d. 26 Jan. 1900.

¹⁷⁸ *Ibid.*, Telegramme nos. 19, 42 en 47 d.d. 25 Jan. 1900.

¹⁷⁹ Vgl. Knox, *Buller's Campaign*, pp. 76-77.

¹⁸⁰ Nierstrasz, II band 3, p. 739; en p. 212 hiervoor.

tot 2,000 man te stel van wie slegs 187 ongedeerd krygsgevangene geneem is nie.¹⁸¹ 'n Vergelyking tussen die Britse troepe sterkte by Vaalkrans waar die Engelse, nadat hulle 2,400 man versterking bygekry het oor 24,220 troepe moes beskik het en Spioenkop (waar hulle oor 24,352 man beskik het) toon dat die Britse ongevallen tydens die slag sowat 2,532 man moes beloop het.

Aan Boere kant was die verlies 58 man gesneuwel en 140 gewond – dus minder as 200 man altesaam. Van Hendrik Prinsloo se kommando, Carolina, is 55 persone gedood en gewond en van die kommando Pretoria van kmdt. “Rooi” Daniel Opperman 16 gedood en 20 gewond.¹⁸²

¹⁸¹ Nierstrasz (II band 3, p. 740) stel die Engelse verlies op 1500 dooies en gewondes waaronder 28 gesneuwelde en 34 gewonde offisiere en 281 onderoffisiere en manskappe wat gevangene geneem is.

¹⁸² Sien *Staatscourant der Z.A. Republiek*, d.d. 31 Jan., 7 Feb. en 14 Feb. 1900. Nierstrasz (II band 3, p. 740) stel die verliesyfer van die Boere op 53 gedood en 146 gewond;

16. KONKLUSIE

Die slag van Spioenkop wat inderdaad met die Britse oortog oor die Tugela op 16 Jan. 1900 'n aanvang geneem en met die besetting van Spioenkop deur die Boere mag op 25 Jan. 1900 geëindig het, was nie alleen die grootste veldslag van die Tweede Vryheidsoorlog nie maar het tevens uitgeloop op die swaarste neerlaag wat die Britse leer tydens daardie hele bloedige stryd gely het. Dit skyn asof die Engelse tydens die hele slag 'n totaal van 2,500 tot 2,700 ongevallen gely het (10% tot 11% van die troepemag waarvoor Buller aan die Bo-Tugela beskik het) en dat hiervan 1,800 tot 2,000 alleen op die 24ste opgedoen is. So swaar was die neerlaag dat die verantwoordelike Britse aanvoerders, Buller en Warren, die omvang daarvan vir die Britse Regering en die Britse publiek verborge probeer hou het. Nie alleen het hulle in hul amptelike

Penning (p. 497) stel dit op 53 gedood en 120 gewond en Naude (p. 87) gee dit aan as 55 gedood en 110 gewond. Die *Times History* (III, p. 295) daarenteen se dat daar byna 300 Boere geval het, gesneuwel of gewond.

verslae voorgegee dat die totale Britse verlies tydens die hele Spioenkop slag van 17 tot 27 Jan. slegs 1,620 man (waaronder 100 offisiere) beloop het nie,¹⁸³ maar die indruk is selfs verwek dat die Britse leer inderdaad die oorwinning behaal en die Boere op die vlug gedryf gehad het toe die oorspanne kol. Thorneycroft die seëvierende Britse troepe gelas het om terug te trek. Ten gevolge van die onnodige en ongemagtigde terugtog het die Boere toe weer in besit van die Spioenkopkruin gekom en is 'n roemryke oorwinning in 'n vernederende neerlaag omskep.¹⁸⁴

Dat die Engelse met hul groot oorwig aan troepe en kanonne die slag kon en moes gewen het, is duidelik maar dan moes hul strydkragte mekaar behoorlik ondersteun het. Dit is nie gedoen nie en wel in die eerste plek omdat daar tussen die verskillende offisiere nie die nodige onderlinge samewerking was nie. Veral het dit ontbreek aan

die nodige samewerking tussen die opperbevelhebber, genl. sir Redvers Buller, en die bevelvoerder van die divisies wat die aanval op Spioenkop onderneem het, sir Charles Warren.

Buller het vir 'n aanval op Spioenkop self geen geesdrif gehad nie. Sy idee was dat Warren om die Boere se regterflank wat op die Tabanyama gerus het, moes trek om die vyand in die flank en in die rug by te kom. Hierdie flank was aanvanklik swak beset aangesien Buller die meerderheid van die burgers voor Potgietersdrif en Meuldrif vasgepen gehad het. Warren het egter nie vinnig genoeg opgetree nie met die gevolg dat die Boere kans gekry het om die Tabanyama sterk te beset voordat hy uiteindelik tot die aanval oorgegaan het. In plaas van toe ten weste van Venterspruit in die rigting van Acton Homes op te ruk soos die hoof van sy verkenners, die graaf van Dundonald, hom aangeraai het om te doen, het hy egter 'n frontaanval op die Boere stellings op die Tabanyama gewaag, wat onsuksesvol was. Selfs na die mislukking van die aanval het Buller nog

¹⁸³ Sien Cd. 968, p. 21.

¹⁸⁴ Vgl. die verslae van lord Roberts, d.d. 13 Feb. 1900, en van Buller en Warren in Cd. 968, pp. 1-5 en 23 vv.

voorgestel dat hy om die vyandelike regterflank moes trek ofskoon die toe reeds goed beskut was. Warren het daar egter geen sin voor gehad nie. Hy het voorgestel dat die Boere op Tabanyama vir 'n paar dae lank aan 'n intensiewe bombardement van die Engelse houwitsers en ander swaar kanonne onderwerp word en toe Buller daarmee nie wou instem nie en dreig om die mag oor die Tugela terug te trek, het hy met die plan voor die dag gekom om Spioenkop te verower en die Boere op die Tabanyama daarvandaan af in die linkerflank te bedreig.

Buller het daartoe ingestem ofskoon hy geen geesdrif vir die onderneming gehad het nie. Waarom hy nie op die stadium as opperbevelhebber ingegryp en om die vyandelike regterflank getrek het soos hy wou hê dat Warren moes doen nie, het hy egter nooit verklaar nie. Die feit dat hy dit nie gedoen het nie onthef hom dan ook geensins van aanspreeklikheid vir die mislukking wat gevolg het nie. Hy was tog immers die opperbevelvoerder en het die volste

reg gehad om sy wil deur te dryf. Trouens dit was sy plig nadat dit vir hom duidelik geword het dat Warren of onbekwaam of onwillig was om sy bevel uit te voer. Mens kan dan ook nie aan die gevolgtrekking ontkom dat hy geglo het dat Warren sukses sou behaal met die aanval op Spioenkop nie. Trouens die plan was glad nie onuitvoerbaar of onverstandig nie want die Boere het Spioenkop baie swak beset gehad en as die Engelse daarin kon slaag om die kruin te verower en met swaargeskut te beset, kon hulle die Boere op en die Tabanyama en die Brakfonteinhoogtes in die flank bygekom en na Ladysmith toe deurgebreek het. Die bewering wat jare na die slag soms deur oudstryders gemaak word, nl. dat Spioenkop deur die Boere as 'n slagyster beskou is vir die Engelse om in te trap, is louter onsin. In elk geval het nog genl. Botha nog enige ander Boere bevelvoerder destyds so gedink. Inteendeel, die besetting van Spioenkop gedurende die nag van 23 Jan. 1900 was vir hulle 'n bitter onaangename verrassing.

Dat die Engelse die kruin nie behou het nie moet, soos reeds vermeld, gewyt word aan 'n gebrek aan samewerking tussen die verskillende Britse offisiere. In die eerste plek was daar 'n onverklaarbare onwil aan die kant van Buller om Warren te steun. In plaas van aktiewe steun aan Warren te verleen deur die garnisoene by Potgietersdrif, Frere en Colenso te gelas om die Boere posisies vanaf Potgietersdrif tot by Colenso aan te val en die vyand te dwing om ook aandag aan die verdediging daarvan te wy, het hy verkies om 'n neutrale toeskouer van die geveg te wees en Warren slegs af en toe lastig te val met berigte en wenke waardeur die verdediging van die kruin deur Warren se troepe bemoeilik is. Waar hy wel in die geveg ingegryp het, het sy optrede slegs tot nadeel van sy eie troepe gestrek. So bv. het hy Lyttelton gedwing om die aanval af te las wat laasgenoemde op die Drielingkoppe onderneem het en wat ten gevolge gehad het dat genl. Burger met sy kommando en swaargeskut uit die belangrike stelling van waar die Aalwynkoppie skoon geskiet kon word, gevlug het. So is die een afleidings aanval

waardeur die troepe op Spioenkop bevoordeel kon word, deur die Britse opperbevelhebber self in die wiele gery. Ook was die boodskap wat hy teen 4 nm. aan Warren gestuur het en waarin hy hom op die mou gespeld het dat die Britse skeepskanon die noordelike skouer van die kop van die vyand gesuiwer gehad het, misleidend; en ten slotte was sy raad aan Warren om Thorneycroft as opperbevelhebber oor die koppe van die meer ervare senior offisiere op die kruin aan te stel, seer seker nie in die beste belang van die troepe op die kruin nie. Immers, ofskoon Thorneycroft 'n dapper man was – seker die dapperste Engelse vegter wat daar die dag op die kruin was – het dit nog nie beteken dat hy 'n beter taktikus was as die offisiere wat sy seniors op die kruin was nie.

Wat die Engelse op die kruin nodig gehad het, was 'n goeie taktikus wat die Britse strydkragte op die kruin onder die omstandighede waarin die troepe hulle bevind het tot 'n effektiewe verdedigingsmag kon organiseer, en daarvoor was 'n kalmer bevelvoerder nodig as Thorneycroft.

croft – iemand wat nie net deur 'n besielende voorbeeld en deur 'n harde stem steeds meer troepe in die vuurlinie ingedwing het nie maar iemand wat die Boere aanval kon verlam deur teenaanvalle op die regte punte te organiseer. Deur Thorneycroft se benoeming is die harmonieuse samewerking tussen die Britse bevelvoerders op die kop belemmer en verwarring onder die offisiere gesaai wat nie wis wie hulle moes gehoorsaam nie. Die beskuldiging van Buller teen Warren dat laasgenoemde se reëlins “had mixed up all the brigades, and the positions he held were dangerously insecure”¹⁸⁵ kan met ewe veel reg teen Buller se eie hoof geslinger word. Hy was aan die ontstaan van die toestand net so skuldig as Warren. Hy het geen aktiewe steun aan Warren verleen nie en het meegehelp om hom te mislei.

Maar nie alleen Buller was skuldig aan pligsversuim omdat hy nie met Warren saamgewerk

en versuim het om laasgenoemde se troepemag met afleidings aanvalle te ondersteun nie. Warren het hom presies aan dieselfde misdaad skuldig gemaak. Hy het immers oor 'n baie sterk “left attack” op die voorkruin van die Tabanyama beskik, wat hy kon gebruik het om kragdadige afleidings aanvalle op die Boere se regterflank uit te voer. As hy dit gedoen het, sou genl. Botha nie vry gewees het om al sy aandag op die herowering van Spioenkop toe te spits nie maar tewens verplig gewees het om hom ook aan die verdediging van die Tabanyama te wy. Dan kon Warren se troepe hulself met redelike gemak op die kruin van Spioenkop gehandhaaf het. Deur Warren se versuim om na sy verowering van Spioenkop 'n kragdadige aanval op die Boere stellings op die Tabanyama te waag en die stellings veral met 'n omvleuelings beweging aan die westekant te bedreig, is genl. Botha vrygelaat om die burgers wat Spioenkop beklim het, voortdurend van sy regterflank af te versterk en tewens al sy kanonvuur op die kruin van Spioenkop te konsentreer. Die troepe op Spioenkop se kruin het die hele dag deur verwag dat die

¹⁸⁵ Sien Buller se verslag van 30 Jan. 1900 in Cd. 968, p. 23.

soldate van die “left attack” ’n aanval op die Tabanyama van stapel sou stuur met die doel om die druk van die Boere op die Spioenkopkruin te verlig, en die feit dat so ’n aanval nie gedoen is nie het meegewerk om hulle te demoraliseer en die gevoel by hulle te wek dat hulle in die steek gelaat is.

Mens kan verder aan die indruk nie ontkom dat Warren versuim het om aan sy troepe op die kruin en aan die versterkings teen die hang van Spioenkop die nodige leiding te gee nie. So bv. moes hy hulle reeds vroeg in die dag, al was dit dan ook deur middel van boodskappers, verwittig het van sy voornemens in verband met die maak van goeie loopgrawe op en die versending van swaargeskut, voedsel en water na die kruin gedurende die nag van die 24ste. Hy het egter niks van die aard gedoen nie, ja selfs nagelaat om genl. Coke te verwittig van die aanstelling van Thorneycroft as bevelvoerder op die kruin, met die gevolg dat Coke nooit met die werklike aanvoerder op die kruin geskakel het nie. Die gevolg was dat daar onsekerheid en

verwarring onder die offisiere op die kruin geheers het oor wie inderdaad die verantwoordelike aanvoerder was.

Ook Woodgate en Coke is nie vry te pleit van verantwoordelikheid vir die Britse neerlaag op die kruin nie. Eersgenoemde het nadat hy die kruin sonder slag of stoot verower het, voldoende geleentheid gehad om die terrein behoorlik te ondersoek en seker te maak dat hy sy verskansings op plekke laat aanlê van waar hy die hellings kon beheers, al moet ook toegegee word dat die mis op die kop sy taak in die verband baie bemoeilik het. Hy het van die geleentheid egter nie gebruik gemaak nie maar op oorhaastige wyse loopgrawe laat uithaal op plekke wat met die oog op die verdediging van die kruin takties sleg geleë was. Coke aan die anderkant het Warren met gerusstellende rapporte aangaande die toestand op die kruin mislei voordat hy persoonlik vasgestel het wat op die kruin aangaan. Dieselfde fout is ook deur á Court begaan.

Ten spyte van die foute wat die Engelse begaan het, sou die Boere die kruin egter nooit herower het as dit nie was vir die vinnige en deurtastende optrede van veral kmdt. Hendrik Prinsloo wat die kop met 'n handjievul burgers op die mees heldhaftige en vasberade wyse bestorm het, van die dapper wyse waarop die versterkings wat daarna o.a. onder die wakker kommandant “Rooi” Daniel Opperman teen die kop opgestuur is, geveg het en van die steun wat genl. Botha met klein- en grofgeskut dwarsdeur die dag aan sy burgers verleen het nie. Die Engelse op die kop was immers 'n geweldige oormag en kon die kruin met gemak behou het as hulle hulle op intelligente en georganiseerde wyse verdedig het. Hulle het egter nie die inisiatief of die vermoë gehad om dit te doen nie. Die manskappe self kon, anders as die Boere, nie individueel korrek optree sonder die leiding van hul offisiere nie. Van die kuns van effektiëf skuiling te neem agter die klippe, graspolle en ander natuurlike dekking wat die veld gebied het en kalm en suiwer te vuur, het hulle maar min begrip gehad en hul offisiere kon hulle in die verband nie veel help

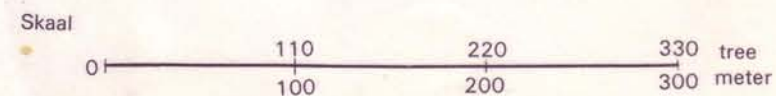
nie. In plaas van die troepe aan die kant van die kruin en teen die boonste hellings te laat oopsprei om die burgers van agter natuurlike dekking af terug te skiet, het hul offisiere hulle in digte massas in die loopgrawe en elders op die kruin laat saambondel waar hulle vir mekaar meer 'n las as 'n steun was en bowendien 'n uitstekende skyf gevorm het vir die Boere se kleingeweer skuts en artilleriste, wat in die toestand dood, verwoesting en verwarring onder hulle gesaai en hulle uiteindelik heeltemal gedemoraliseer het. Daarby was die Britse swaargeskut ellendig sleg opgestel sodat hulle nog vir die burgers nog vir die Boere kanonne te eniger tyd gedurende die slag 'n bedreiging was.

Die voorstelling wat deur sommige historici en ook in die Britse amptelike stukke gegee word as sou die Boere teen die aand gedemoraliseerd van die slagveld af begin wegvlug het en dat die kop deur die Engelse behou sou gewees het as hulle dit nie gedurende die aand en nag vrywillig ontruim het nie, is nie in ooreenstemming met die ware feite nie. Die Boere was wel uitgeput na

die geveg van die dag en daar was persone wat van die slagveld af weggevlug het maar die Boere leër was geensins gedemoraliseerd nie. Intendeel genl. Botha het al die nodige maatreëls getref gehad om sy aanval ter verowering van die kruin die volgende oggend voort te sit as daar nog Engelse troepe op die kruin sou wees en hy was daarvan oortuig dat hy die slag sou wen.

DIE SPIOENKOPKRUIN 24 JAN. 1900

- Kontoere
- Spruite en slote
- Rigting van Boere se dekvuur.
- Rigting van waaruit Boere die kop beklim het.
- Boerestellings
- Rigting van waaruit Engelse die kop beklim het.
- Britse loopgraaf.
- Stellings van vooruitgeskove Britse magte.
- Ander stellings deur Engelse gedurende die stryd ingeneem.
- Rigting van Britse steunvuur uit swaar skepskanonne.

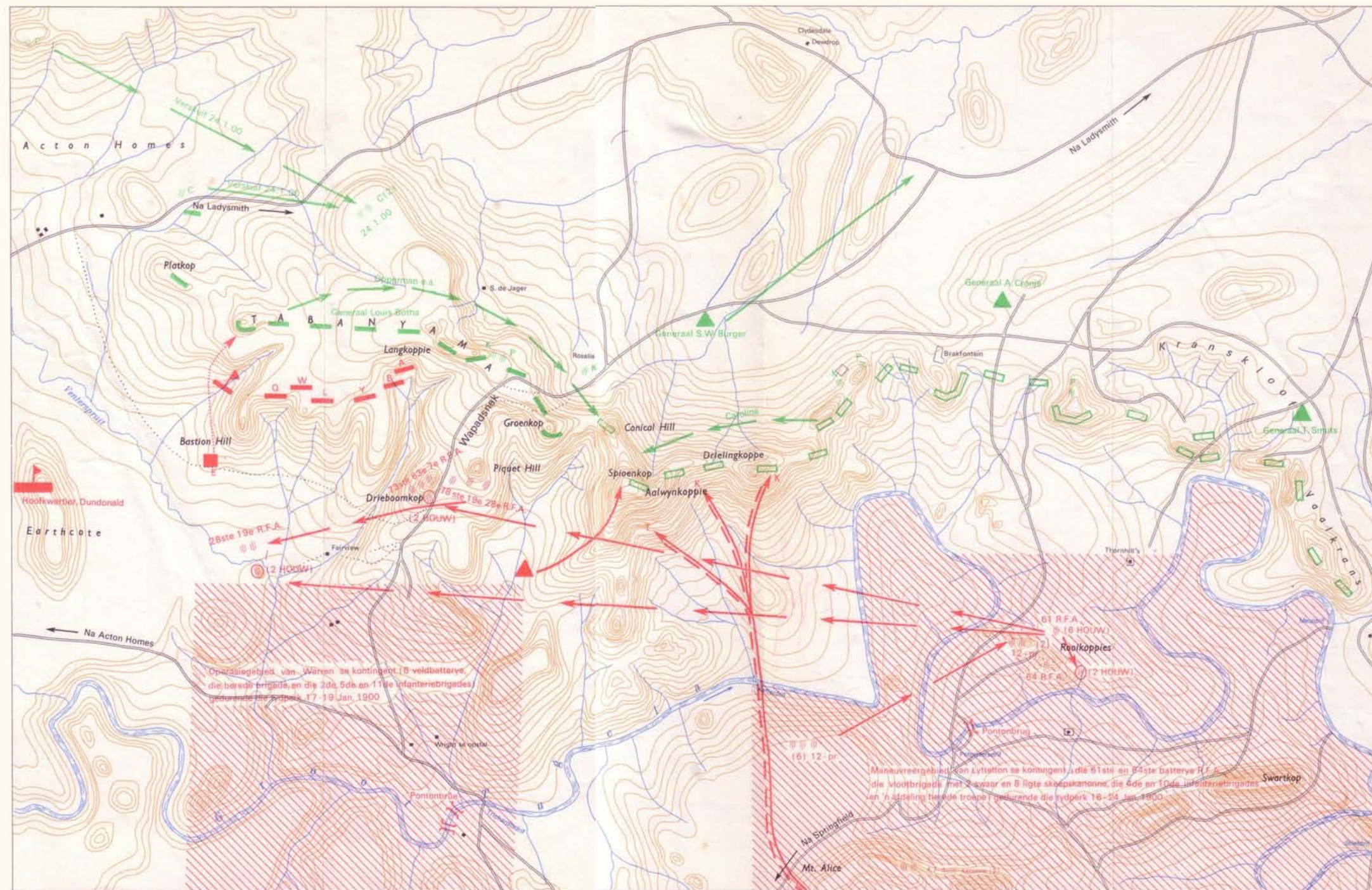
DIE GEVEGTE BY TABANYAMA EN SPIOENKOP (20-24 JAN. 1900)

- Paaie
- Riviere
- Kontoerlyne
- Boerelinie wat voor 17 Jan. 1900 ontstaan het.
- Verlengde Boerelinie sedert 18 Jan. 1900.
- Rigtings waaruit burgers gekom het wat Spioenkop op 24 Jan. 1900 herower het.
- Rigting waarin genl. S. W. Burger op 24 Jan. 1900 gevlug het.
- Boerekanonne (K=Krupp, C=Creusot, P=Pom-pom) op 20 Jan. 1900 en, tensy anders aangedui, op 24 Jan. 1900.
- Boerelaers.
- Verste punte tot waar Britse aanval van 20 Jan. 1900, gevorder het.
- Rigting van Britse omvleuelingsbeweging op 21 Jan. 1900.
- Rigtings waarin Britse kanonne op 21-22 Jan. 1900 verskuif is.
- Britse kanonne op 20 Jan. 1900 en, tensy anders aangedui, op 24 Jan. 1900 (R.F.A. = Royal Field Artillery, en die nommers van die battery word aangedui, 12-pr=12 ponder-skepskanonne en HOUW = Houwitsers)
- Vertrekpunt, 23 Jan. 1900, van troepe belas met verowering van Spioenkop.
- Opmars- en terugtogroete van troepe wat Spioenkop op 24 Jan. 1900 verower het.
- Rigting gevolg deur troepe wat Lyttelton op 24 Jan. 1900 in die stryd gestoot het.
- 2nd Dublin Fusiliers.
- 1st Border regiment.
- 2nd East Surrey regiment
- 3rd King's Royal Rifles.
- 2nd Lancashire Fusiliers.
- 2nd Queens (Royal West Surrey) regiment.
- 2nd Scottish Rifles.
- 2nd West Yorkshire regiment.
- 1st York and Lancaster regiment
- Berede troepe

A
B
E
K
L
Q
T
W
Y

Die swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 50 minute te perd aan.

HOOFSTUK 7

VOORSPEL TOT DIE SLAG BY VAALKRANS

1. TOESTANDE IN LADYSMITH TEEN 31 JAN. 1900

Die vraag wat onmiddellik by almal opgekom het na die mislukking van die Britse poging om by Spioenkop deur die Boere linie te breek, was: “Wat nou van Ladysmith?” Sedert die slag van Platrand het toestande daar baie vinnig versleg. Noodsaaklike kos was uiters skaars en dinge soos groente, drank, tabak en wat dies meer sy volstrek onverkrygbaar. Die soldate en die burgerlike bevolking van die dorp het vinnig agteruitgegaan, en teen die end van Jan. 1900 het een van die joernaliste geskryf:

“I never saw the men look so wretched and pinched. When officers in high quarters talk magnificently about the excellent spirits of the troops I think they do not always realise what those excellent spirits imply. I wish they had more time to visit the remnants of battalions defending the hills – out in cold and

rain all night, out in the blazing sun all day, with nothing to look forward to but a trek-ox or a horse stewed in unseasoned water, two biscuits or some sour bread, and a tasteless tea, generally half cold. No beer, no tobacco, no variety at all.”¹

’n Klomp of minstens ’n groepie van die offisiere het betyds gesorg dat hulle nie in die gebrek deel nie. Een van hulle vertel dat die lede van sy menasie nooit sonder ’n repie spek met ontbyt was nie en dat daar elke Sondagand ’n bottel wyn die rondte gedoen het sodat hulle uit eierkelkies op die gesondheid van “Absent Friends” kon drink. Hierdie differensiasie tussen offisiere en manskappe in ’n tyd van nood is deur laasgenoemde natuurlik met alles behalwe ’n tevrede gemoed betrag en dit het hulle nog meer terneergedruk laat voel.²

In Deel 2 van hierdie werk is reeds gewys op die voedselgebrek en die wanvoeding wat daar in

¹ H. W. Nevins, Ladysmith, *The Diary of a Siege*, p. 270.

² Julian Symonds, *Buller's Campaign*, p. 246.

Ladysmith met die aanvang van die nuwe jaar geheers het. Dit het gedurende Januarie baie vinnig toegeneem en teen die end van die maand kon die artikels wat nie daaglik gerantsoeneer is nie, slegs deur die klompie ryk mense bekostig word. Eiers het gestyg tot R3,05 per dosyn, 'n speenvark tot R3,50, 'n hoender tot R2, konfyt tot R3 vir 'n 6-1b.-bottel en Engelse tabak tot R3 vir 4 onse. Die gewone rokers het die klompie teeblare gerook wat in hul teeketels was nadat hulle die oggend tee gemaak het, en origens perskeblare.³

Die voedsel wat gerantsoeneer is, was ook van 'n swakker kwaliteit. Brood soos die mense dit altyd geken het, was daar nie meer nie. Die tekort aan boermeel en meelblom was nl. so groot dat dit sedert 23 Jan. 1900 met mieliemeel en stysel gemeng moes word. Die brood wat van die mengsel gebak is, was so onsmaaklik suur dat baie mense dit nie kon eet nie en met “army biscuits” – d.i. droë klipharde klinkers – wat

³ Vgl. Nevinson, pp. 241-244, 259 en 261; en H. H. S. Pearce, *Four Months besieged*, p. 222.

hulle in plaas van die brood kon ontvang, moes klaarkom.⁴ Ook die vleis was van die treurigste gehalte. Die voorraad slagvee waaroor Ladysmith beskik het, het op 8 Jan. 1900 opgebraak en van toe af is die trekosse van die garnisoen geslag. Hul vleis was so taai en maer dat van die bataljons versoek het om liewers van perdevleis voorsien te word.⁵ Hul wens is vervul. Van die begin van Februarie af was perdevleis of liewers perdesop – “chevril” soos dit genoem is – die hoofdis van die garnisoen en van die inwoners van die dorp. Luit. C. E. I. McNalty van die leër diens korps het na dae se werk 'n groot ketel ontwerp om 'n gekonsentreerde sop van rou perdevleis te kook en het met die verskaffing van die konsentraat die vleis probleem in 'n groot mate opgelos. Die “chevril” wat hy gemaak het, is smaaklik deur die Britse troepe verslind wat ook nog die sopvleis en bene begeer het, maar die Suid-Afrikaanse troepe en

⁴ Nevinson, pp. 254-255 en 260-261.

⁵ *Ibid.*, p. 234.

die Bantoes wou dit nie eet nie.⁶ Afgesien van die sop is daar ook deur verdamping van die konsentraat waarvan die sop gemaak is, 'n jellie verkry wat aan die siekes en gewondes uitgedeel is, asook “chevril paste”, 'n smeer gereg, en “neats-foot oil” wat gebruik is vir die smeer van kanonne en voertuie. Ook is “excellent sausages” en biltong gemaak.⁷

Gelukkig vir die eters was daar oorgenoeg perde om te slag. Die arme perde van die kavallerie was nl. so uitgeteer dat hulle eenvoudig afgemaak moes word, want vir krygsdiens het hulle heeltemal onbruikbaar geword. Die groot perde van die 5th Lancers was so uitgehonger dat hulle snags die toue waarmee hulle vasgemaak was en ook mekaar se sterte en maanhare afgevrete het. Hulle was so swak dat hulle drie- tot vier maal per uur geval het as hulle gery is.⁸ Ten gevolge

van die gebrek aan voer en van die feit dat die veld heeltemal afgevrete was, het die perde dan ook spoedig begin vrek. 'n Joernalis vertel dat hulle met elke treë wat hulle gegee het, gesnak of gehoes of hulpeloos omgeval het en uiteindelik teen 'n koers van 15 per dag gevrek het. Die karkasse van die dooie diere is op die onbeboude stuk grond aan die Helpmekaar pad weggegooi waar hulle ontbind en die lug vir die Liverpools en ander troepe wat daar naby gestasioneer was, verpes het. Die stank wat hulle oor die dorp versprei het, was onuithoubaar.⁹

Om van die verhongerde goed ontslae te raak en die voer wat nog beskikbaar was, vir die kanonperde te bespaar waarsonder die garnisoen nie kon klaarkom nie, is uiteindelik teen 29 Jan. 1900 besluit om al die perde van die kavallerie die veld in te jaag om daar 'n heenkome te gaan vind of maar te vrek. Hulle het, so vertel die bogenoemde joernalis wat van alles ooggetuie was, teen die aand self teruggekom en getrag om by die vloot brigade verby na die kavallerie

⁶ *Ibid.*, pp. 269-278.

⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 578. Verslag van genl. White, d.d. 28 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, I, p. 236.

⁸ Vgl. Nevinson, pp. 254-255.

⁹ Vgl. Nevinson, pp. 234, 260-261.

kamp te kom ten einde te vreet, geroskam en soos gewoonlik geliefkoos te word. Dit was 'n patetiese gesig om te aanskou. Hulle is nl. nie in die kamp toegelaat nie. Berede Basoeto's het hulle met lang swepe verwilder tot by die kaal heuwels waar hulle die nag deurgebring het, verskrik en verbaas oor die ruwe behandeling wat hulle voorwaar nie verdien het nie en waarvan hulle niks begryp het nie.¹⁰ Die hele dag deur het perde verwilderd orals in Ladysmith rondgehol en die strate gevaarlik gemaak om in te beweeg. Die troepe het hul hande vol gehad om hulle te vang en na die vlaktes anderkant Range Post te verdryf. Snags het die arme verhongerde goed egter bly terugkom. Radeloos het die troepe hulle die dorp ingedryf en party in 'n draadkamp gejaag maar hulle het bly terugdwing na hul gewone kavallerie kamp. Vir die gewone kavalleriste was dit iets om van mal te word, die aanskouing van hul arme

uitgehongerde perde wat hulle nie langer kon aanhou en versorg nie.¹¹

Maar nie alleen was die rantsoene wat uitgedeel is, van swakker gehalte as voorheen nie. Dit is ook van tyd tot tyd verminder en is teen die end van Jan. 1900 as volg vasgestel:

Vir Blankes: 1 lb. (454 g,) vars vleis of ½ lb. (227 g) blikkiesvleis, 1 lb. (454 g) suur brood of ½ lb. (227 g) van die klipharde “army biscuits”, 6 ons (4,7 g) tee of koffie, 12 ons (42,6 g) suiker, 1 ons (7,1 g) sout en 1x36ste ons (0,8 g) peper daaglik.

Vir Indiërs: ¼ lb. (113,5 g) “atta”, 3 onse (85,2 g) rys, 9 onse (225,6 g) mieliemeel, 2 ons (14,2 g) sout, 1¼ onse (35,5 g) “goor”, ¼ ons (7,1 g) “amchur” en aan die wat vleis wou hê ½ lb. (227 g) twee maal per week in plaas van mieliemeel.

Vir Bantoes: 1 lb. (454 g) vars vleis, ¾ lb. (340,5 g) mieliemeel en ½ ons (14,2 g) sout.¹²

¹⁰ *Ibid.*, pp. 260-269.

¹¹ Sien Gore, *The Green Horse in Ladysmith*, pp. 105-106.

Kinders het die helfte van die rantsoen gekry.¹³

Op dié kos het die mense tot lewendige geraamtes weggekwyn en op groot skaal siek geword. Daar was feitlik niemand wat nie deur een of ander inwendige kwaal gemartel is vanweë die gebrek aan goeie voedsel nie, en volgens Nevinson het maagsiektes so straf geheers dat daar teen 26 Jan. 1900 geen 500 man meer byeen gekry kon word wat in staat was om 5 myl ver onder die wapen te marsjeer nie.¹⁴ Sterftes ten gevolge van maagsiektes het met die uitgang van Januarie op so 'n groot skaal voorgekom dat almal “miserably depressed” was en dat dit onmoontlik was om afleiding soos sport of konserte gereël te kry. “The laughter has gone out of the siege, or remains only as bitter laughter when the word relief is spoken.”¹⁵

Honger met sy bondgenote siekte en dood was vinnig besig om die laaste weerstand van die

Britse garnisoen in Ladysmith af te takel. Op 31 Jan. 1900 was daar 'n rekordgetal van 2,094 troepe (van wie 129 offisiere) in die hospitaal weens siektes of verwondings en hulle was nie al wat siek was nie. Volgens Nevinson was byna al die manskappe wat diens gedoen het, siek, al was hulle ook nie in die hospitaal nie. Daar het gemiddeld 14 per dag gesterf en die toestand was so ellendig dat Nevinson op 22 Jan. 1900 getwyfel het of die Engelse op daardie dag nog 4,000 man in die veld sou kon stoot.¹⁶

Aller oë was nou op Buller gerig om die troepe en die siviele bevolking van Ladysmith te kom verlos uit die toestand van ellende waarin hulle hulle bevind het. Toe die gevegte wat in die vorige twee hoofstukke beskryf is, dan ook in alle erns begin losbars het, het die soete verwagting by die ingesetenes van Ladysmith en by die troepe hoog opgevlam dat hulle weldra uit hul ellende verlos sou word. Diegene wat kon, het op die hoogtes geboer om te sien hoe Buller

¹² Nevinson, pp. 266-267 en 269-272; Gore, p. 106.

¹³ Nevinson, pp. 269-272.

¹⁴ Vgl. Nevinson, pp. 243-244 en 260-261.

¹⁵ *Ibid.*, pp. 272-273.

¹⁶ *Ibid.*, pp. 251 en 262; en *South Africa Despatches*, II, p. 174, Bylaag tot genl. White se verslag.

se kanonne die verdedigers van die Bo-Tugela uitmekaar skiet en na Ladysmith toe deurtrek.¹⁷ Daar was telkens heliograaf boodskappe tussen Buller en White. Op 24 Jan. 1900 het die verwagting dat Buller Ladysmith baie gou sou binnetrek sy hoogtepunt bereik. Trouens daar is duidelik gesien hoe die Boere van Spioenkop af wegvlug en volgens Britse getuies hul waens inspan en wegtrek.¹⁸

Die mense was so seker dat Buller aan kom was om Ladysmith uit al sy benoudhede te verlos dat die dorpsraad van Ladysmith 'n sieradres, onderteken deur die burgemeester en al die lede van die dorpsraad, deur Earl Robert, voormalige spesiale kunstenaar van die Johannesburgse Star, laat maak het om aan hul verlosser by sy intog in die dorp aan te bied. Die inhoud daarvan was as volg:

¹⁷ Vgl. Nevinson, p. 247; Gore, p. 214; Donald MacDonald, *How we kept the Flag Flying*, p. 204.

¹⁸ Vgl. Pearse, pp. 214-215; Nevinson, pp. 256-257; en Gore, p. 99.

“To General the Right Hon. Sir Redvers Buller, V.C., P.C., G. C. B., K.C.M.G., Commander-in-Chief of the Forces in South Africa.

Sir, – We the Mayor and members of the Town Council of the borough of Ladysmith, Natal, and as such representing the inhabitants thereof, beg most respectfully to welcome with great joy the arrival of yourself and your gallant soldiers, and to express to you our most sincere and heartfelt appreciation of your capable and courageous efforts in the relief of this long beleaguered borough. As members of the great British Empire, and loyal subjects of Her Majesty the Queen, and as colonists of Natal, we beg respectfully to tender you our most hearty thanks, realising as we do the magnitude and difficulty of the work accomplished. At the same time our sympathies are great for the heavy losses amongst the brave troops that have occurred in your successful efforts to relieve us.

Given under our common seal at Ladysmith,
this day of 1900.”¹⁹

Toe, op 25 Jan. 1900, het Buller die uitslag van sy onderneming om Ladysmith te verlos in die volgende bewoording aan White laat oor flits:

“Warren took Spion Kop the 24th and held it all day, but suffered very heavily; General Woodgate dangerously wounded, 200 killed and 300 badly wounded, and his garrison abandoned it in great disorder at night. I am withdrawing to Potgieter’s, and mean to have one fair square try to get with you, but my force is not strong enough I fear. I shall send particulars tomorrow.”²⁰

Weens bewolkte weer kon die heliogram nie dadelik oorgeflits word nie en het die inwoners van Ladysmith eers op 27 Jan. 1900 verneem dat Buller se poging om die dorp te ontset, misluk het. Vir die inwoners en garnisoen van Ladysmith was dit die bitterste teleurstelling

denkbaar. Hul hoop om verlos te word, het soos mis voor die môreson verdwyn. En toe, asof dit nie genoeg alsem in hul oorvol bitter beker was nie, het die een neerdrukkende gerug of berig na die ander die dorp bereik. Van die storie wat een van die hoof verpleegsters van die Intombi kamp versprei het, nl. dat die Boere hul koeëls, selfs kartets koeëls, in ’n vergiftigde vloeistof gedoop het en dat die verswering van baie van die wonde daaraan toe te skryf was,²¹ het hulle blykbaar nie veel notisie geneem nie. Toe egter op 30 Jan. 1900 die berig versprei word dat Buller se pogings om deur die Tugelalinie te breek ten einde Ladysmith te ontset, gestaak gaan word en dat lord Roberts besluit het om liewers direk met sy hoofmag teen Bloemfontein op te ruk, het die mense in Ladysmith in opstand gekom. Die gedagte dat hulle maar aan hul lot oorgelaat kon word, was vir hulle te veel en “Like one man we lost our spirits, our hopes and our tempers.”²²

¹⁹ Sien T. J. Greenwood, *Fighting the Boers*, pp. 228-229.

²⁰ Cd. 1791, p. 636, no. 80.

²¹ Nevinson, pp. 266-267.

²² *Ibid.*, pp. 268-269.

Gerugte van die 31ste as sou die Boere Warren se troepe omsingel en Buller se ammunisie kolonne uitmekaar geskiet het, het die stemming nie verbeter nie en 'n amptelike berig van 1 Feb. 1900 uit Delagoabaai waarin vermeld is dat 'n "German specialist" sy dienste aan die Boere kom aanbied het "to dam up Klip River and flood Ladysmith out" het paniek onder die mense verwek. Van die "loud praises" oor Buller se "meesterlike" terugtog oor die Tugela "without the loss of a single man" het hulle na die gerugte van 31 Jan. 1900 maar min geglo en net sinies gevra of Buller dan nie verliese ly nie.²³

Op 2 Feb. 1900 was daar 'n "maak lyn vry" – berig en almal het uiters belangrike nuus verwag. Al wat die berig egter bevat het, was dat sir Stafford Northcote, goewerneur van Bombaai, tot 'n edelman verhef is – asof dit nuus was om 'n beleërde garnisoen en bevolking op te trakteer

wat besig was om met hul laaste lewenskrag te stry!²⁴

2. MILITÊRE BEDRYWIGHEDE OM LADYSMITH 7 JAN.-5 FEB. 1900

Die toestand was werklik baie kritiek en as die Boere Ladysmith teen die begin van Februarie met dieselfde durf bestorm het as met die slag van Platrand op 6 Jan. 1900 sou hulle die dorp seker ingeneem het. Van 'n bestorming van Ladysmith was daar egter toe geen sprake meer nie. Daar is nl. soveel van die Boere strydkragte na die Tugela toe verplaas dat daar teen 15 Jan. 1900 volgens die Kommandant-generaal nie 'n enkele plek in die beleërings gordel was "waar ik niet elken avond vandaan gewaarschuid wordt dat zij niet voldoende menschen hebben om behoorlijk de brandwacht te houden." Engelse rapport gangers en spioene het volgens hom telkens snags uit die dorp ontsnap omdat hy nie genoeg brandwagte gehad het nie.²⁵ Die toestand

²³ Nevinson, pp. 269-273.

²⁴ *Ibid.*, pp. 273-274.

²⁵ Leyds 714, Telegram no. 29 d.d. 15 Jan. 1900.

het nog veel slegter geword toe op 2 Feb. 1900 750 burgers van die kommando Heidelberg van Ladysmith af weggeneem en na die Oranje-Vrystaat toe gestuur is om diens aan die suidelike front te verrig. Ten gevolge daarvan het die getal burgers wat Ladysmith moes beleër, gedaal tot slegs 'n derde van die getal wat onmiddellik voor die slag van Platrand aan die beleg deelgeneem het. “Waar vroeger 100 man de wacht hielden”, so het kmdt.-genl. Piet Joubert op 4 Feb. 1900 aan pres. Kruger gerapporteer, “zijn nu 20 of zelfs 10 in de plaats.”²⁶

Van 'n bestorming van Ladysmith was daar met die aanvang van Februarie dus geen sprake meer nie. Die dorp kon sedert middel Januarie nie eers meer effektief gebombardeer word nie. Daar was nl. nog maar net 16 kanonne rondom die dorp en daarvan was 'n 5tal Pom-poms wat vir die bombardering van vestingwerke nutteloos was. Nog vier was 15-ponder-Armstongs waarvoor daar min ammunisie beskikbaar was. Hierdie

kanonne het die bystand geniet van 3 Martini-Henry maxims en 'n ou mortier wat op 11 Jan. 1900 na Ladysmith gestuur is om die vuurkrag van die kanonne te probeer versterk. Hierdie kanonne en maxims is as volg rondom die dorp geplaas: By die Duitse korps agter Platrand 'n Krupp en 'n Pom-pom; op Bulwana 'n Creusot vesting kanon en 'n Pom-pom; op Lombardskop 'n Krupp, 'n Pom-pom en 'n Martini-Henry maxim; op Pepworth Hill 'n 75 mm-Creusot snelvuurder, 2 Armstrong's, 'n Pom-pom en 2 Martini-Henry maxims; op Vaalkop 'n houwitser en 'n 37 mm-maxim kanon; op die “kaal rantjie” 'n Creusot snelvuurder (kaliber 75 mm) en by kmdt. C. Nel van Kroonstad 2 Armstrong's en 'n Creusot vesting kanon (wat egter op 4 Feb. 1900 na Vaalkrans verwyder is).²⁷ Die enigste van hierdie kanonne wat nog doeltreffend vir die bombardering van die Britse verskansings ingespan kon word, was die twee Long Toms, die Krupp-houwitser en in 'n sekere mate ook die twee Krupps en twee Creusot veld kanonne.

²⁶ Leyds 716, Telegram no. 24 d.d. 4 Feb. 1900.

²⁷ Sien K.G. 339 (i), p. 87.

Daar het dan ook geen noemenswaardige gevegte na die slag van Platrand by Ladysmith voorgekom nie. Die Boere het feitlik elke dag behalwe Sondae enkele bomme op die vyandelike kampe afgevuur maar net vier keer, nl. op 17, 18, 25 en 26 Jan. 1900, het hulle soveel met hul kanonne geskiet dat van die soldate en joernaliste in die dorp getuig het dat die dorp onder 'n “swaar bombardement” deurgeloop het. Hier en daar het hierdie “bombardemente” aan die Engelse verliese berokken maar oor die algemeen was hulle skadeloos en nutteloos – so nutteloos dat genl. Meyer met reg kon verklaar dat hulle net die laglus van die vyand opgewek het.²⁸

Solank as hierdie lustelose bombardemente aan die gang was, het White wat voortdurend in heliografiese verbinding met Buller was, oorweeg of dit nie wenslik sou wees om met sy garnisoen uit Ladysmith uit te breek en by Buller

²⁸ Vgl. bv. Gore, pp. 95 w., Nevinson, pp. 233 w., Greenwood, pp. 227 w., Pearse, pp. 211 vv., en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 527.

aan te sluit nie. Die feit dat die Boere nie meer geveg het nie, ja die dorp nouliks gebombardeer het, het hom al hoe meer oortuig dat die sterkte van die Boere mag wat Ladysmith nog beleer het, maar gering was en dat dit hom nie veel moeite sou kos om deur hul geledere te bars nie. Die oggend van 24 Jan. 1900 het hy bv. 'n demonstrasie teen die vyandelike stellings onderneem en slegs met moeite enige reaksie uitgelok. Hy het nl. die Boere stellings met sy garnisoen genader en met al sy kanonne in alle rigtings waar hy gemeen het dat daar Boere gestasioneer was, begin vuur sonder dat die Boere die vuur beantwoord het. Eers na twee uur toe sy troepe reeds weer besig was om na hul basis terug te keer, het die Boere lusteloos met 'n houthuiter van Vaalkop af op hulle losgebrand.²⁹ En dit was die reaksie nadat die Kommandant-generaal op die 23ste aan die bevelvoerder van die kommando Pretoria laat weet het om dubbel waaksaam te wees, aangesien die vyand die voorneme gekoester het om 'n uitval in sy rigting

²⁹ Gore, p. 98.

te onderneem. Hy moes dus, aldus die Kommandant-generaal, sorg dat all offisiere op hul hoede gestel word en dat alle manskappe op hul poste gereed staan om die vyand te beveg!³⁰

3. BRITSE OPERASIEPLANNE VIR DIE ONTSET VAN LADYSMITH

White wis natuurlik niks van die waarskuwing wat die kommandant van die Pretoria kommando gekry het nie. Dit was egter na die demonstrasie vir hom heeltemal duidelik dat die Boere wat nog om Ladysmith gelê het, glad nie meer lus was om te veg nie en gewag het dat gebrek en ellende die Britse garnisoen tot oorgawe moes dryf.

Op 27 Jan. 1900, nadat hy van Buller verneem het dat dié nie daarin geslaag het om deur die Boere linie by Spioenkop te breek nie, het hy dus die volgende heliogram aan Buller gestuur:

“Your no. 170 of 25th only received today. We must expect to lose heavily in this campaign, and

be prepared to face it. If you try again and fail, Ladysmith is doomed. Is not 7th Division available to reinforce you? I could feed the men another month, but not all the horses, and without guns my force could do nothing outside. My medical supplies are nearly out, and the mortality is 8 to 10 daily already. I put it to you and the Government whether I ought not to abandon Ladysmith and try to join you. I could, I think, throw 7,000 men and 36 guns into the fight. If you would commence preparing an attack and draw off the enemy, say in the afternoon of a day to be settled between us, I would attack that night, and do my best to join you. The attack from here ought to have great effect, but I fear my men are weak, and in some instances morally played out. The fall of Ladysmith would have a terrible effect, especially in India. I am deeply impressed with the gravity of the situation, and trust you will repeat this to the highest authorities. Deserters report Boers lost severely on 24th, and were quite disheartened by your Artillery fire. If we stick to them we may effect a junction but my

³⁰ Leyds 715, Telegram no. 57 d.d. 23 Jan. 1900.

proposal is a desperate one, and involves abandoning my sick and wounded, Naval guns, and railway rolling stock. I could not keep the field more than two or three days. I would hold on to the last here if political considerations demand it, or if there is a prospect of sufficient reinforcement to relieve us.³¹

Die denkbeeld dat White met so 'n groot deel van sy troepemag as wat moontlik was, maar uit Ladysmith moes uitbreek en hom by Buller moes probeer voeg, het intussen ook by lord Wolseley, die Britse opperbevelhebber in Engeland, opgekom. Op 26 Jan. 1900 het hy by Buller aan die hand gedoen om so 'n wenk aan White te gee en hom daarby meegedeel dat die Britse Regering by monde van die Minister van Oorlog beloof het om aan hom alle steun te verleen as hy die wenk wil aanvaar.³²

Lord Roberts het hom egter nie daarmee vereenselwig nie. So 'n stap, het hy verklaar, sou

'n wanhoopsgebaar wees, 'n taai klap vir die Britse prestige in Suid-Afrika, en dit sou die operasies van die Britse leer nie bevorder nie maar dit inteendeel in die wiele help ry. As White hom in Ladysmith tot die end van Februarie sou kon handhaaf in plaas van tot die 15de sou Roberts aan hom en Buller wesenlike hulp kon verleen. Hy het nl. verwag om Kimberley teen die tyd ontset te hê en naby Bloemfontein te wees. Dit sou tot gevolg hê dat die vyand sy druk in Natal so sou moes verslap om Bloemfontein te gaan verdedig dat Ladysmith selfs voor die end van Februarie ontset kon wees.³³

Wolseley wou nie in stryd met Roberts se begeertes handel nie en het derhalwe die volgende dag aan Buller gesein dat hy sy voorstel terugtrek.³⁴ Buller het self ook nie geglo dat White deur die Boere linie moes probeer breek nie. Hy het sy mag daarvoor te swak

³¹ Cd. 1791, pp. 636-637, Telegram no. 81.

³² Cd. 1791, p. 627, Telegram no. 97 d.d. 26 Jan. 1900.

³³ *Ibid.*, Telegram no. 52 d.d. 27 Jan. 1900.

³⁴ *Ibid.*, p. 628, Telegram no. 101 d.d. 27 Jan. 1900.

geag.³⁵ Daarom het hy op 28 Jan. 1900 aan hom geheliografeer “that breaking out is only a final desperate resort”. Hy, Buller, sou in elk geval probeer om ’n bres in die Boere linie aan die Tugela te slaan en dan kon hulle die toestand verder oorweeg. Aan Roberts se voorspelling dat die druk wat die Boere in Natal uitgeoefen het, teen die end van Februarie sou verslap omdat Roberts Kimberley dan ontset sou hê en digby Bloemfontein sou wees, het hy, so het hy White verder meegedeel, egter getwyfel. Daartoe het hy seker die reg gehad. Het hy dan nie self ondervinding gehad van die teleurstellings wat op ’n opperbevelhebber wag wat sy taak in ’n oor optimistiese gees aanpak nie? Daarom het hy dit wenslik geag om nie onaktief te lê en wag totdat Roberts eendag naby Bloemfontein sou wees nie. Dit was beter, aldus sy heliogram aan White, dat “I play my hand alone.” Sy plan, so het hy aan White voor die ontvangs van laasgenoemde se heliogram gesein, was om die volgende Woensdag, d.w.s. op 4 Feb. 1900, nog

³⁵ *Ibid.*, p. 627, Telegram no. 171 d.d. 27 Jan. 1900.

’n aanval op die Boere te waag, hierdie slag op hul linkerflank by Potgietersdrif. Daarna wou hy deurdruk na die posisie by Roodepoort, wes van Lancer’s Hill. Hy sou probeer om die Roodepoort stelling te verower en het goeie vertroue gehad dat as White terselfdertyd ’n aanval op Lancer’s Hill sou beproef, hy Ladysmith ontset sou kry.³⁶

White was glad nie ingenome met Buller se voorneme om nog ’n aanval op die Boere stellings aan die Tugela te onderneem nie. Hy het intussen uit Buller se hoofkwartier ’n vleierende telegram van lord Roberts ontvang waarin Roberts hom en sy medeoffisiere geluk gewens het met die “heroic, splendid defence you have made”, en hom tewens versoek het om tog langer uit te hou as die helfte van Februarie 1900, aangesien Roberts daarvan oortuig was dat hy teen die end van Februarie operasies uitgevoer sou hê wat ’n groot deel van die vyandelike mag uit Natal sou dwing.³⁷ Daarby

³⁶ *Ibid.*, p. 637, Telegram no. 82 d.d. 28 Jan. 1900.

³⁷ Cd. 1791 p. 637, Telegram no. 83 d.d. 28 Jan. 1900.

het Buller se telegram waarin hy aan White op die 28ste besonderhede meegedeel het oor die Spioenkop slag en o.a. gesê het dat “we have lost, say, 1,400” nie bemoedigend geklink nie.³⁸ White het gevrees dat Buller nog ’n mislukking op die lyf sou loop. Hy was ook nie oortuig dat die aanval wat hy volgens Buller se voorstel vanuit Ladysmith op Lancer’s Hill moes doen, sou slaag nie. Die Ladysmithse garnisoen was trouens so uitgeput dat hulle nie oor veel slaankrag meer beskik het nie en dit nie kon waag om aanvalle op die vyand te waag tensy hulle doodseker van sukses was nie. Lord Roberts se plan om deur ’n inval in die Vrystaat die Boere mag te dwing om uit Natal uit pad te gee, het dus vir White baie voordeliger gelyk as die waagstuk wat Buller voorgestel het.

Op 28 Jan. 1900 het hy dus aan Buller geheliografeer dat laasgenoemde sy aktiwiteite liewers tot ’n bombardement van die Boere stellings moes beperk. Daardeur sou die vyandelike weerstand geleidelik afgetakel word en Buller

stadig vordering kon maak. Dit was volgens sy oordeel beter as om nog ’n aanval op die vyandelike stelling te waag. Sy inligting was nl. dat die vyand ontmoedig is deur die voortreflikheid van die Britse wapentuig en openlik gesê het dat hulle dit nie kon verduur nie. Daarom moes Buller hulle in hul loopgrawe vaspen deur hulle voortdurend te bedreig en hulle so hewig te bombardeer as wat hy enigsins moontlik kon. Hy moes egter sorgvuldig sorg dat hulle nie inspring en op Ladysmith toesak nie. Die vyandelike mag by Potgietersdrif kon Ladysmith nl. binne 90 minute bereik en was dus in staat om die Ladysmithse garnisoen te eniger tyd deur ’n vasberade verrassingsaanval tot oorgawe te dwing.

“In this lies their great strength, you must not let them leave you and throw their strength on me.”

Ten slotte het White Buller verseker dat die vyandelike kanonne rondom Ladysmith deur myne en doringdraad versperrings beskut was – klaarblyklik om hom te laat verstaan dat die

³⁸ Sien *Ibid.*, Telegram no. 82 d.d. 28 Jan. 1900.

troepe in Ladysmith geen aanval op Lancer's Hill sou kon onderneem nie.³⁹

White het Buller se twyfel aan lord Roberts se vermoë om deur 'n inval in die Vrystaat Ladysmith teen die end van Februarie ontset te hê, nie gedeel nie. Hy was inteendeel daarvan oortuig dat die nuwe Britse opperbevelhebber daarin sou slaag en het Buller dus versoek om die volgende aan hom te sein:

“Many thanks from self and force for message and congratulations. By sacrificing rest of my horses I can hold out for six weeks keeping my guns efficiently horsed and 1,000 men mounted on moderately efficient horses. I should like to publish your intention to advance via Orange Free State as early as you can permit me to do so. It will encourage my garrison and will be certain to reach and discourage Orange Free State men.”⁴⁰

³⁹ *Ibid.*, Telegram no. 84 d.d. 28 Jan. 1900.

⁴⁰ Cd. 1791, Telegram no. 85 d.d. 28 Jan. 1900.

Buller was egter vasberade om nog eens 'n kragdadige aanval op die vyandelike linie te maak met die doel om na Ladysmith toe deur te bars en die garnisoen aldaar te gaan ontset. Dit het vir hom 'n saak van eer geword. Hy wou die eer inoes dat dit hy was wat die dorp ontset het en nie lord Roberts of iemand anders nie.⁴¹ Hy het dus 'n wenk wat lord Roberts op 26 Jan. 1900 aan hom gegee het nie aanvaar nie. Dit was om, tensy hy seker was dat sy volgende aanval suksesvol sou wees, 'n defensiewe houding in te neem totdat die vyand se weerstand in Natal ten gevolge van Roberts se operasies in die Vrystaat so sou verslap dat hy Ladysmith maklik kon bereik.⁴²

Oor hoe hy te werk sou gaan om deur die Boere linie te breek, was hy nie heeltemal seker nie. Hy het daaroor gepeins terwyl die Britse soldate besig was om die lyke van hul gesneuwelde kamerade in vlak grafte op die Tabanyama en op

⁴¹ Vgl. Julian Symons, p. 245.

⁴² Vgl. *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 119 d.d. 26 Jan. 1900.

Spioenkop toe te gooi – ’n werk wat hulle, terloops, op besonder ondoeltreffende wyse gedoen het. Nie alleen het hulle versuim om die lyke wat hulle wel “begrawe” het, behoorlik met grond te bedek nie maar tewens talle gesneuweldes heeltemal onbegrawe op die slagveld agtergelaat, in ’n staat van ontbinding. Die reuk was weersinswekkend en die aasvoëls het oor die slagveld gedraai. Die gevolg was dat genl. Burger op die ou end onderneem het om die halwe werk van die soldate te voltooi en die burgers aangesit het om die Engelse behoorlik te begrawe,⁴³ tot groot ergernis van kmdt.-genl. Piet Joubert wat op 2 Feb. 1900 vererg aan hom gesein het:

“Ik zie dat gij nu aangenomen hebt de onbegraven lijken te begraven. Ik weet niet of gij opnieuw daarom verzocht hebt. Het zou mij bitter spijten als dat het geval is dat wij gedurig den Engelschman te voet moeten vallen en smeeken moeten om zijn dooden te begraven en dan nog onder de belofte dat hij

niet zal schieten. Zelfs al zou hij mij gevraagd (hebben) om het nu te doen nadat hij door zijn toedoen het een prooi der aasvogels en wormen gemaakt heeft, zou ik hem er hartelijk voor bedanken maar natuurlijk gij helpt hem nu het spijtgevoel dat daardoor in Engeland verwekt zal worden, te redresseeren.”⁴⁴

Solank as die begrafnis werk aan die gang was, het Buller die Tugela nog eens besigtig en gedink oor planne om deur die Boere linie te breek. Sy uitstekende plan om die Boere met ’n deel van sy troepemag op die Brakfontein-hoogtes vas te pen en Warren doodstil met sy hoofmag om hul regterflank te laat sluip, het deur Warren se stadigheid misluk. Die Boere aan daardie kant was nou waaksaam en daar was geen kans meer om sonder baie swaar gevegte om hul regterflank te kom nie. Die poging om by Spioenkop deur die sentrum van die vyandelike linie te bars, het ook misluk en so ’n hoë bloedprys gekos dat Buller nie van plan was om dit te herhaal nie. Daar was dus nog net een plek

⁴³ Vgl. Barnard, p. 107.

⁴⁴ K.G. 349 (iii), pp. 68-69.

aan die Bo-Tugela waar hy deur of om die vyandelike linie kon probeer kom, en dit was aan die kant van die vyandelike linkerflank wat oor die Brakfonteinhoogtes uitgesprei gelê het tot by Vaalkrans.

Voor die Brakfonteinhoogtes het die Tugela, soos reeds meegedeel, 'n breë landtong uitgesny waarop 'n deel van Lyttelton se brigade tydens die gevegte op Tabanyama en Spioenkop saamgetrek was, gedek deur die skeepskanonne op Mt. Alice en ses houwitsers.⁴⁵ Buller kon sy hele leer nou via Potgietersdrif teen die Brakfonteinhoogtes laat opruk met die doel om daar deur die Boere linie te breek, maar dit sou neerkom op nog 'n frontaanval op die vyandelike posisies. Daarvoor was hy nie lus nie. Hy het gevrees dat die Boere die Brakfonteinheuwels sterk verskans en met baie manskappe beset gehad het en dat sy troepe dus op 'n baie swaar geweervuur sou stuit. Die gedagte het toe by hom posgevat of hy die vyand nie daar op die Brakfonteinhoogtes kon vaspen en dan onver-

wags en vinnig oos om die hoogtes kon trek ten einde die vyand in die linkerflank en rug te bedreig nie. Dit sou beteken dat hy die Boere op die Brakfonteinhoogtes met 'n frontaanval moes bedreig en dan, terwyl hulle hulle daarop voorberei, vinnig op hul linkerflank op Vaalkrans sou moes toeslaan en Vaalkrans sou moes verower. Van die terrein op en agter Vaalkrans kon hy die vyand dan in die linkerflank en rug aanval en hul posisies in 'n westelike rigting oprol.

Die plan het nie sleg gelyk nie en die loop van die rivier en ligging van die terrein het die uitvoering daarvan begunstig. Die deel van die rivier wat die oostelike sy van die landtong voor die Brakfonteinhoogtes gevorm het, was nl. ook die westelike sy van 'n groot bog in die Tugela wat onmiddellik oos van die landtong gelê het. Hierdie sy van die landtong en die bog het van suid na noord tot teen die Brakfonteinheuwels geloop. Daarvandaan af het die rivier vir omtrent 'n halfmyl ooswaarts gevloei tot teen Vaalkrans, 'n smal rant wat in 'n suidoostelike rigting

⁴⁵ Sien hoofstuk 3, para5 en hoofstuk4, para 3 hiervoor.

uitgestrek en die rivier vir 'n paar myl in 'n suidelike rigting gedwing het voordat dit weer sy normale koers na die ooste hervat het. 'n Troepemag wat suid in die bog geplaas was, kon die Boere stellings dus uit twee rigtings bedreig. Dit kon oor die suidoostelike punt van die landtong trek en die Brakfontein stellings aandurf, of dit kon oor die oostelike sy van die bog trek en Vaalkrans vanuit die suide of, indien verkies, ook vanuit die weste aanval.

Deur 'n sterk troepemag suid in die bog te plaas en hulle oor die rivier na die landtong te laat beweeg, kon Buller die Boere dus onder die indruk bring dat hy Brakfontein wil aanval. Dit sou die Boere dwing om feitlik al hul kragte daar saam te trek. Wanneer hulle dit gedoen het, kon hy sy troepe (of soveel troepe as hy nodig gehad het) weer terug oor die rivier trek, vinnig oor die smal bog laat gaan en hulle dan op Vaalkrans laat toetas.

Terwyl die plan om weer 'n aanval op die Boere te waag, besig was om in Buller tot ryphheid te kom, het lord Roberts hom op 28 Jan. 1900

versoek om hom te verwittig hoe hy Ladysmith presies wou ontset en wanneer hy daarmee 'n aanvang wou maak. Die nuwe Britse opperbevelhebber het Buller verseker dat hy baie gretig na die ontset van Ladysmith uitgesien het. Hy het egter daarby nog eens met nadruk verklaar dat as Buller hierdie slag nie redelik seker van sukses was nie dit “for many reasons” beter sou wees dat hy agter die Tugela op die verdediging bly lê totdat Roberts se operasies in die Oranje-Vrystaat die Boere sou dwing om 'n groot deel van hul krygsmag uit Natal uit terug te trek.⁴⁶

Buller wat, soos reeds vermeld, nie geglo het dat Roberts se opmars die druk van die vyand in Natal merkbaar sou verlig nie, het op die 29ste geantwoord. Met sy volgende poging om Ladysmith te ontset, was hy van plan om die Tugela drie maal oor te trek. Deur gebruik van 'n nuwe drif te maak wat hy pas ontdek het, wou hy oos om die Spioenkop stelling trek en die Boere dwing om front na die ooste te maak. Deur die

⁴⁶ South African War, Confidential Telegrams, no. 134 d.d. 29 Jan. 1900.

nuwe drif sou hy 'n stelling kon bereik wat hy tot op die tydstip ontoeganklik geag het. Hy het nog net op 'n battery berede artillerie van Indië af gewag en was voornemens om by die aankoms daarvan die volgende Woensdagmiddag (31 Jan. 1900) onverwylde tot die aanval oor te gaan. Die dodelikheid in Ladysmith was reeds 8 tot 10 per dag, die hospitaal voorraad het uitgeput begin raak en daar kon dus nie langer met die ontset van die dorp getalm word nie. Hy het redelik seker gevoel dat hy sukses sou behaal want hy was daarvan oortuig dat die Boere baie ontmoedig was na hul "severe lesson" die vorige week. "It is", so het hy die telegram afgesluit, "never safe to attempt to prophesy, but so far as my exertions can, humanly speaking, conduce to the desired end, I think I can promise you that I shall in no case compromise my force."⁴⁷

Of Roberts uit die telegram iets wyser geword het van wat Buller presies wou doen, is twyfelagtig. In elk geval het hy vertrou dat

Buller die keer in sy doel sou slaag om Ladysmith te ontset, en hy het dit ook aan die Britse minister van Oorlog meegedeel.⁴⁸ Hy was egter glad nie oortuig dat Buller suksesvol sou wees nie en het dus weer by hom aangedring om lievers 'n maklik verdedigbare stelling suid van die Tugela in te neem – een wat met sowat 10,000 man gehandhaaf kon word – en die Boere vanuit die stelling aan te hou bedreig, sodat hulle dit nie kon waag om te 'n groot krygsmag uit Natal uit weg te neem ten einde aan lord Roberts se leer in die Vrystaat weerstand te bied nie.⁴⁹

Buller, van wie se aanval op die Boere linie op 31 Jan. 1900 weens ongunstige weer niks tereg-gekom het nie, was egter glad nie van plan om net die Boere aan die Tugela te lê en vaspen sodat lord Roberts sy operasieplanne in die Vrystaat met groter gemak ten uitvoer kon bring nie. Uit Ladysmith het hy intussen twee heliogramme ontvang waarin aan hom meegedeel is dat die Boere volgens inligting waaroor White

⁴⁷ *Ibid.*, no. 138 d.d. 30 Jan. 1900.

⁴⁸ *Ibid.*, no. 137A d.d. 30 Jan. 1900.

⁴⁹ Cd. 1791, p. 165.

beskik het, voornemens was om vroeg in Februarie weer eens 'n aanval op Ladysmith te onderneem. Sowel die Presidente van die twee Boere state as kmdt.-genl. Piet Joubert sou die gedagte ondersteun het en die aanval kon op of kort na 5 Feb. 1900 verwag word. Buller moes hom dus klaarmaak om White te hulp te snel en die aanvallers te help terugslaan sodra White hom deur middel van vuurpyle van die aanvang van die aanval verwittig.⁵⁰ Hierop het Buller aan White belowe dat hy op 5 Feb. 1900 self 'n aanval op die vyand sou waag met die doel om na die vlakke toe deur te breek – die enigste punt van waar hy hulp aan White sou kon verleen.⁵¹

Hy het hom dus verbind om White te help. Toe hy dan ook op 4 Feb. 1900 'n brief (gedateer 27 Jan. 1900) van lord Roberts ontvang waarin hy nog eens aangemaan is “that if you are not confident of forcing your way to Ladysmith it would, in my opinion, be better you should

abandon the attempt until I am in the Orange Free State” en gevra is watter hulp Roberts aan Buller kon verleen, het hy heftig gereageer:

“Ladysmith is in a bad way; White keeps a stiff upper lip, but some of those under him are despondent; he calculates that he has now 7,000 effectives; his men are dying about eight to ten per day, and when he last gave me a statement he had 2,400 in hospital; they are eating their horses, and have very little else. He expects to be attacked in force this week, and, though he affects to be confident, I doubt if he really is. He has begged me to keep the enemy off him as much as I can, and I can only do this by pegging away. I am going to have a try and get through the mountains here tomorrow. The men are keen, and most of the officers, when I was explaining my plans last night, seemed to think that we ought to succeed. I hope we may. If I get through I get on to the plain; it is about four miles broad and ten miles long; the enemy will be in possession of the hills on each side, and

⁵⁰ Sien *Ibid.*, p. 165, Telegramme nos. 60P en 61P d.d. 2 Feb. 1900.

⁵¹ *Ibid.*, Telegram d.d. 2 Feb. 1900.

holding a strong position at the end, and I shall have great difficulty about water. Such is the position. I do not think a move into the Free State will much affect our position here. So far as I can make out, the Transvaalers will not get into the Free State, and they are our main opponents. You ask me how you can help me. The only help you could give me would be another Division, and that I know you cannot spare.”⁵²

Na die ontvangs van hierdie mededeling het Roberts Buller se plan om nog ’n aanval te waag ten einde Ladysmith te probeer ontset, nie langer teengegaan nie maar geduldig die uitslag van die aanval afgewag.

Buller het ook geen gras onder sy voete laat groei nie. Sy leer aan die Bo-Tugela wat intussen suid van Spearman’s Hill saamgetrek is – met uitsondering van Lyttelton se brigade wat Eenboomkop beset het – het intussen deur die aankoms van versterkings weer tot sy oorspronk-

like sterkte aangegroei. As versterkings het nl. opgedaag 1,200 tot 1,500 reserviste van die Infanterie, twee eskadrons van die 14th Hussars, ’n battery berede artillerie en ’n half kompanie van die *Royal Garrison Artillery* met twee kanonne van 5 duim kaliber – ’n totaal van 2,400 man met 8 kanonne.⁵³

Die troepe was goed georganiseer. Die kavallerie is in twee brigades verdeel, nl. die 1ste brigade wat uit die 13th en 14th Hussars en die Royal Dragoons bestaan het en tesame met die berede battery onder die bevel van kol. J. F. Burn-Murdoch geplaas is, en die 2de brigade, saamgestel uit die res van die berede troepe (t.w. die South African Light Horse, Thorneycroft’s Mounted Infantry, Bethune’s Mounted Infantry, ’n eskadron Imperial Light Horse, ’n eskadron Natal Carbineers, ’n afdeling Natalse Polisie, ’n berede kompanie van die King’s Royal Rifles en ’n seksie berede infanterie van die Royal Dublin Fusiliers) onder die bevel van kol. die graaf van Dundonald. Ook die infanterie is gereorganiseer

⁵² Cd. 1791, p. 179.

⁵³ Sien o.a. Du Cane, pp. 186-187.

en op minstens dieselfde getalsterkte gebring as voor die aanvang van die vyandelikhede aan die Bo-Tugela.

Die infanteriste wat gedurende die gevegte sedert 18 Jan. 1900 buite aksie gestel is, is vervang deur die infanteriste wat as versterkings opgedaag het. In die plek van genl. Woodgate wat gedurende die slag van Spioenkop ernstig gewond is, is Buller se stafhoof, kol. A. S. Wynne, tot bevelhebber van die 11de brigade benoem, terwyl laasgenoemde deur kol. H. S. G. Miles as stafhoof vervang is. Lyttelton se 4de brigade is uit die 5de divisie geneem om alleen te opereer en is in die 5de divisie deur genl. Coke se brigade vervang.⁵⁴

Solank as hy besig was om sy leer weer slagvaardig te maak, het Buller die voorbereidsels vir sy aanval op Vaalkrans waar hy gemeen het dat die linkervleuel van die Boere mag geplaas was, afgerond. Met die oog daarop

⁵⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 406-40; *Times History*, III, p. 309; en Du Cane, p. 187.

is 'n pontonbrug (nommer 2 genoem) op die suidoostelike punt van die landtong wat voor die Brakfonteinheuwels geleë was, oor die Tugela gebou. Die landtong kon nou oor twee pontonbrûe bereik word, nl. pontonbrug no. 1 wat by Potgietersdrif was en pontonbrug no. 2 wat noord van Swartkop gelê het.⁵⁵

Vanaf 27 Jan. 1900 het die genietroepe hulle ook ingespan om 'n pad van sowat twee myl lank teen die suidelike helling van Swartkop uit te maak. Dit sou gebruik word om verdraende geskut na die kruin toe te vervoer waarmee Vaalkrans skuins in die oostelike flank beskiet sou kon word. Die baie rowwe pad was teen 2 Feb. voltooi en daarna is aan lt. F. C. A. Ogilvy bevel gegee om 6 12-pondervlootkanonne, 2 vesting kanonne van 5 duim kaliber, 2 kanonne van die 64ste veldbattery en 'n battery bergkanonne teen die helling te laat uitsleep en op die kruin in posisie te plaas. Hulle moes so op die kop opgestel word dat die Boere niks van die vuurmonde sou bemerk nie.

⁵⁵ Kyk kaart aan die einde van Hoofstuk 8 hieragter.

Dit was 'n ontsettend moeilike taak wat nog moeiliker gemaak is deur 'n swaar donderstorm wat alles papnat en die terrein seepglad gemaak het. Teen middernag van 2^e Feb. 1900 het die ses vloot kanonne die nek tussen Signal Hill en Swartkop bereik en het die klim werk begin. Spanne van 48 osse moes elkeen van die kanonne en waens oor die skurwe, hobbelagtige nek trek, en kon slegs daarin slaag nadat elke manskap wat beskikbaar was, met trektoue gehelp het om die swaar vuurmonde vorentoe te sleep en regop te hou. Een van die kanonne het twee maal binne 50 treë omgeval voordat die helling van Swartkop self bereik is. Die was eers steil. Van die voet van die kop af was die helling omtrent 20 grade. Dit het geleidelik gestyg tot 25 grade en vir die laaste 100 treë van die kruin af tot selfs 40 grade. Op so 'n steilte kon mens skaars staan, laat staan nog werk, en die matrose moes die kanonne dan ook teen hierdie laaste deel van die helling wat bowendien ook met groot klippe besaai was, uit op katrol. Ten spyte van die kragtigste pogings deur die manne aangewend wat elke kanon vergesel en dit aan

alle kante met toue vasgehou het ten einde te belet dat dit tydens die op katrol proses omkantel, kon nie voorkom word dat die kanonne 'n paar maal omgeval het voordat hulle uiteindelik op die kruin was nie.⁵⁶

In weerwil van die moeilikhede het die vlootsoldate die ses skeepskanonne en twee stukke veldgeskut vroeg die oggend van die 3de almal op die kruin gehad en in posisie gestel. Die swaar geskut is later ook deur die battery bergkanonne gevolg wat lig was en dus nie soveel moeite verskaf het nie. Die 2 5-duim-vestingkanonne was egter so swaar dat hulle nie teen die kop uitgesleep kon word nie en hulle is toe maar aan die westekant van Swartkop op 'n uitloper daarvan geposteer.

Die 14-tal kanonne bo-op die kop is sorgvuldig tussen die bome versteek wat aan die noordekant van die kruin gegroei het, ten einde te voorkom dat die Boere iets van hulle bespeur. Hierdie

⁵⁶ Sien oor die moeilikhede om die kanonne op die kruin te kry George Crowe, *The Commission of H.M.S. "Terrible" 1899-1902*, pp. 161-162.

bome sou kort voor die aanvang van die bombardering van Vaalkrans neergevel en uit die pad gesleep word sodat hulle die uitsig van die kanonniërs nie sou belemmer nie. Ten einde dit spoedig te kan doen, is die bome wat die uitsig versper het, almal half afgesaag en met toue gestut om regop te bly staan totdat dit nodig sou word om hulle met die oog op die bombardering te verwyder. 'n Swaar misbank op Swartkop die oggend van die 3de het verhoed dat die Boere iets van die Engelse se bedrywighede ontdek het.⁵⁷

Aan die oorkant van die rivier het die Engelse 7 kanonne bespeur, twee aan die westekant en twee aan die oostekant van Brakfontein, een op 'n uitloper voor Kranskloof, een op Vaalkrans en een agter Skietdrif. Voorts kon bemark word dat die Boere besig was om hulle op die hoogtes in te grawe en dat 'n vyandelike afdeling Skietdrif bewaak het. Laasgenoemde is deur Bethune's

⁵⁷ Crowe, pp. 161-162; sien verder Du Cane, p. 196; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 406; *Times History*, III, p. 309; en Nierstrasz, II band 3, p. 752.

Mounted Infantry dopgehou.⁵⁸ Verder aan in die rigting van Colenso was 'n afdeling wat uit sowat 300 Boksburgers bestaan het. Hulle het egter nie onder die offisiere aan die Bo-Tugela geressorteer nie maar is op die 3de deur genl. Lucas Meyer daar geplaas om hulp aan genl. Smuts se kommando's te verleen indien dit nodig sou word. Hulle is die middag van 4 Feb. 1900 egter weer na Colenso teruggetrek omdat Meyer vir 'n aanval by Colenso gevrees het.⁵⁹

4. BULLER SE INSTRUKSIES VIR DIE AANVAL

Op 3 Feb. 1900 het Buller samesprekings met sy offisiere gehou. Sy oogmerk was die verowering van Vaalkrans wat hy gemeen het die verste vyandelike stelling op die Boere se linkerflank aan die Bo-Tugela was en wat, volgens inligting deur een van die plaaslike boere verskaf, 'n baie goeie artillerie stelling sou wees. As hy die rant kon verower en met kanonne beset, kon hy dus

⁵⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 406.

⁵⁹ Vgl. Leyds 716, Telegramme nos. 23 d.d. 4 Feb. en 3, 4, 12, 22 en 26 d.d. 5 Feb. 1900, asook K.G. 340 (ii), p. 107.

die paaie na Ladysmith en die vlakte wat suid van Ladysmith gelê het, met kanonvuur beheers. So ten minste het hy gemeen. Hy sou dan tussen Vaalkrans en Doringkloof met sy infanterie en berede troepe kon deurtrek tot agter die hoogtes wat sy weg aan die oorkant van die Tugela versper het. Dit sou hom in die rug bring van die vyand wat Ladysmith omsingel het, en in die linkerflank en rug van die Boere op die Brakfonteinhoogtes.⁶⁰

Om Vaalkrans wat maar baie swak beset was, te verower – ’n taak wat aan die 4de, 2de en 5de brigades opgedra is – het nie moeilik gelyk nie, maar dan moes die Boere wat op die hoogtes ten weste van Vaalkrans geposteer was, in hul stellings vasgepen en verhinder word om aan die swak besetting van Vaalkrans hulp te verleen. Buller het gereken dat hy dit kon regkry deur die Boere met ’n skynaanval op die Brakfonteinhoogtes wat wes van Vaalkrans gelê het, onder die indruk te bring dat hy van plan was om oor

die Brakfonteinheuwels na Ladysmith toe deur te breek. Dit kon gedoen word deur ’n regiment van die Rooikoppies (ook bekend as die Machonkakoppies of sommer as “die Koppies”) op die landtong voor die Brakfonteinheuwels na die Brakfonteinheuwels toe te laat opruk en aan hulle dekvuur met al sy artillerie te verskaf. Tegelykertyd moes die regimente wat Vaalkrans moes verower en in die bog van die rivier ten ooste van pontonbrug no. 2 saamgetrek sou word, die indruk skep asof hulle voornemens was om die Brakfonteinhoogtes vanuit die suidooste oor pontonbrug no. 2 te bestorm. As die Boere se aandag dan volkome op die verdediging van die bedreigde Brakfonteinhoogtes toegespits was, moes die sappeurs haastig ’n pontonbrug (no. 3) aan die oostekant van die nou bog oor die rivier bou waaroor die troepe na Vaalkrans toe kon opruk. Die 4de brigade, vier kanonne van die 64ste battery en ’n veldbattery wat haastig van die landtong af na ’n geskikte posisie in die bog terug gesleep sou word, moes die sappeurs beskerm; en solank as daar aan die brug gewerk word, moes die 14 kanonne op Swartkop en die 2

⁶⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 404 en 407; en Du Cane, pp. 197-198.

vesting kanonne op die uitloper daarvan – wat nie een aan die bombardering van die Brakfonteinhoogtes sou deelneem nie – Vaalkrans heftig beskiet om dit van alle vyandelike magte te suiwer. Hulle sou na die voltooiing van pontonbrug no. 3 ondersteun word deur die 5 ander veldbatterye en die houwitser battery, wat almal van die landtong af terug oor pontonbrug no. 2 geneem sou word om dekvuur te verskaf aan die regimente wat oor die nuwe pontonbrug (no. 3) moes trek om Vaalkrans te verower. Dadelik na die verowering moes die Vaalkrans kruin met kanonne beset word. Hulle moes daarvandaan af onmiddellik op die Brakfonteinhoogtes losbrand terwyl die 1ste berede brigade by die eerste die beste geleentheid oos om Vaalkrans moes trek na die oop vlakte wat in die tug daarvan gelê het.⁶¹

Woordeliks het Buller se instruksies wat op 3 Feb. 1900 uitgereik is, as volg gelui:

⁶¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 407-408.

“1. It is the intention of the General Commanding to attack the extreme left of the enemy’s positions and to endeavour to take the hill Vaal Krantz.

2. The attempt will commence by a demonstration against the Brakfontein position. This will be carried out by the two brigade divisions Royal Field artillery and the 61st Howitzer battery, covered by the 11th (Wynne’s) brigade, Vth division, now across at Kopje.

3. During this demonstration the 4th brigade (Lyttelton), supported by the IInd (Clery, Hildyard, Hart) division, the whole under the command of General Clery, will be formed in a suitable position east of No. 2 Pontoon Bridge, the general idea being to cause the enemy to think that these troops are about to move from east to west across the bridge. The 4 guns 64th battery are placed under General Clery’s orders.

4. After a certain bombardment, sufficient to cause the enemy to enter their trenches, the left

battery of the Field artillery will limber up, and retire by No. 2 Pontoon Bridge to its new position, covering the throwing of the Pontoon Bridge No. 3 at Munger's Drift.

Simultaneously with this movement, the 4th brigade will move out to cover the movement and the battery of 14 guns on Zwart Kop and the two 5-inch guns under it will open on Vaal Krantz and bombard the few trenches there. (Underneath Zwart Kop there are two 5-inch guns.)

5. As soon as the Pontoon No. 3 is completed, the rest of the six batteries will follow each other, passing from left to right, at 10 minutes' interval, the whole taking up positions to support the attack on Vaal Krantz under the orders of Colonel Parsons, R.A., who will report to General Clery.

6. After a sufficient bombardment, the 4th (Lyttelton) brigade, supported by the IInd (Clery, Hildyard, Hart) division, will, under General Clery's orders, attack Vaal Krantz.

7. As soon as the hill is occupied the artillery will ascend it and shell the trenches at Brakfontein, doing all they can to enfilade any that admit of it. Colonel Parsons will arrange that two batteries always watch the hills on the right.

8. The 1st brigade cavalry (Burn-Murdoch's) will, when feasible, pass Vaal Krantz, and getting into the plain, bring the battery Royal Horse artillery into action on any convenient target.

9. The 2nd brigade (Dundonald's) cavalry will watch the right and rear throughout the operations.

10. The Officer (Colonel Nutt) Commanding Royal artillery will command the 14 guns on Zwart Kop and the two 5-inch below. Their duties will be to prevent the enemy receiving any reinforcements from our right rear; to shell any points whence rifle-fire is brought to bear on our advancing infantry; to keep any guns the enemy may bring to bear out of action. The

Royal Scots Fusiliers will be under the orders of the Officer Commanding Royal artillery for the day – this battalion practically at Zwart Kop.

11. The Naval guns on Signal Hill and plateau below will contribute, their mission being to keep the enemy's guns out of action; to stop the enemy passing from his right to his left; to shell any trenches whence fire is directed on our attack.

12. The Officer Commanding Pontoon Troop will arrange to throw No. 3 Bridge at the earliest hour possible. Its formation will be covered by the 4th (Lyttelton) brigade, the 4 guns of the 64th battery, and the battery mentioned in paragraph 4.

13. The General Officer Commanding 10th (Talbot-Coke) brigade will be responsible for the camp at Spearman's Hill and the kopjes at Potgieters.

14. The 61st Howitzer battery will come into action in front of The Kopjes, and, under the orders of its Commanding Officer, will follow

the Field artillery to the right, taking up a position, to be selected by its Commanding Officer, whence it can shell Krantz Kloof, Doorn Kloof, and the Brakfontein trenches.

15. The Signalling Officer, Natal, will arrange, in communication with Officer Commanding Telegraphs, for communication being kept up between Signal Hill, Zwart Kop, The Kopjes, and General Clery's Headquarters, and, if possible, between Signal Hill and the plateau where the two 12-pounders are, and between Zwart Kop and the two 5-inch guns.

16. The balloon will ascend and will send messages to all batteries whose fire can be observed.

17. The General Officer Commanding Vth (Warren) division will superintend the duties specified in paragraphs 2 and 13, and will, as soon as he thinks it safe, move all or a portion of the 11th brigade to the right in support of the IIInd division.

18. The General Commanding will, at the commencement of the action, be on the hill, where the two 5-inch guns are placed.”⁶²

5. HOUDING VAN DIE BOERE OFFISIERS

Die Boere was natuurlik nie op hoogte van Buller se planne nie en was na die slag van Spioenkop aanvanklik onseker oor hoe die Engelse verder sou optree. Buller se terugtog het by genl. Louis Botha die indruk gewek dat die vyand kopsku geslaan was en dat hy na sy swaar neerlae op die kruine van die Tabanyama en Spioenkop vir 'n tydjie kopsku sou bly. Gevolglik het hy besluit om onmiddellik met verlof na Transvaal te vertrek ten einde sy persoonlike sake in orde te bring soos hy reeds voor die aanvang van die gevegte aan die Bo-Tugela gedreig het om te doen. Omstreeks 27 Jan. 1900 het hy die front verlaat en vroeg die oggend van die 28ste in geselskap van sy sekretaris, jonkheer C. G. S. Sandberg, per trein

van Modderspruit stasie na Pretoria vertrek. Hul perde het hulle in die hooflaer by Ladysmith agtergelaat.⁶³

Baie van die offisiere en burgers aan die Bo-Tugela wat ook uitgeput was na die swaar gevegte van die voorafgaande week, het Botha se voorbeeld gevolg. Hulle het in groot getalle om verlof aansoek gedoen of die front eenvoudig verlaat. Die gevolg was dat die Boere krygsmag aan die Bo-Tugela baie verswak is en dat die getal burgers wat op 4 Feb. 1900 nog aan die front was om aan die vyand weerstand te bied, volgens die Kommandant-generaal onrusbarend klein was.⁶⁴ Etlike van die gereelde offisiere het by hul huise gelê en plaasvervangers aangestel om hul werk aan die front te doen, en selfs van die gewone Vrystaatse burgers wat huis toe

⁶² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 643-644, Bylaag 11A.

⁶³ Sien Barnard, p. 107.

⁶⁴ Vgl. Leyds 715, Telegramme nos. 8 en 16 d.d. 27 Jan. 1900 en 12 d.d. 28 Jan. 1900; Leyds 716, Telegram no. 24 d.d. 4 Feb. 1900; en K.G. 339 (viii), pp 11, 99 en 164.

Pres. Steyn tussen sy burgers voor die slag by Vaalkrans

gegaan het, het beweer dat hul plekke aan die front deur plaasvervangers gevul is.⁶⁵

Die offisiere wat na Botha se vertrek die bevel aan die Bo-Tugela moes voer, het die vermoë gemis om sonder kragtige leiding te beslis oor hoe daar opgetree moes word om die vyand soveel skade as moontlik te berokken of die Boere linie doeltreffend teen verdere vyandelike aanslae te beveilig. Die weifelendste onder hulle was genl. S. W. Burger wat na genl. Botha se vertrek as bevelvoerder van die Transvaalse strydkragte aan die Bo-Tugela opgetree het 'n pos waarvoor hy nie gedeug het nie. Oor die eienskappe wat mens van 'n goeie offisier sou verwag – die vermoë om sy burgers te besiel of 'n militêre situasie reg te beoordeel en wat dies meer sy – het hy nie beskik nie, al het hy ook vroeër in die oorlog as waarnemende Kommandant-generaal opgetree toe kmdt.-genl. Piet Joubert buite aksie was. Hy het nie begryp dat die Engelse in die gevegte by Tabanyama en Spioenkop 'n gevoelige neerlaag gely het nie, dat

die Boere hulle inderdaad kopsku geslaan het nie, en het in 'n kroniese vrees gelewe dat Buller se leer baie gou weer nog 'n aanval op die Boere se regterflank ten weste van Spioenkop sou beproef. Met die oog daarop het hy onmiddellik nadat die vyand oor Trichardsdrif teruggetrek het, groot versterkings en baie werkvolk met die nodige gereedskap na die Tabanyama gestuur om die Boere stellings aldaar so goed te verskans dat die vyandelike mag daar met die beste wil ter wêreld nie sou kon deurbreek nie.⁶⁶

Aan die Kommandant-generaal het hy gesein dat ofskoon die vyandelike konvooi waens in die rigting van Potgietersdrif en daarvandaan af na “Coventry plaats” geneig het, hul kanonne nog op Trichardsdrif gevuur het. Ook het dit hom voorgekom of die vyand sy swaargeskut hoër langs die Tugela op in goeie stellings wou plaas met die oog op 'n aanslag op die Boere se regterflank. Daar was wel afwisselende geweeren kanonvuur by en anderkant Potgietersdrif

⁶⁵ Leyds 716, Telegram no. 24 d.d. 4 Feb. 1900.

⁶⁶ Leyds 715, Telegramme nos. 19 en 20 d.d. 25 Jan. en 22 d.d. 26 Jan. 1900.

hoorbaar; ja selfs teenoor Vaalkrans op die verste Boere linkerflank het die vyand voorposte van die Johannesburg kommando beskiet en twee van die Boere se perde gedood; maar teenoor Trichardtsdrif – aldus Burger in sy rapport aan die Kommandant-generaal – het nog net soveel van die vyand gelê as die vorige dag, slag gereed om nog ’n aanval op die Boere se regterflank te waag.⁶⁷

Kmdt. C. Nel van die kommando Kroonstad en selfs hoofkmdt. M. Prinsloo, die Vrystaatse opperbevelvoerder in Natal, het Burger se vrees nie gedeel nie. Dit was vir hulle duidelik dat die Engelse slegs oor die Tugela teruggetrek het omdat hulle ’n gevoelige neerlaag gely het. Hulle het dus gewonder of die Boere nie ook oor die Tugela moes trek om die vyand in die rug te gaan aanval en sy geïsoleerde patrollies by en wes van Trichardtsdrif te gaan afsny nie.⁶⁸ Genl. Burger het, nadat hy die slagveld op Spioenkop besigtig en persoonlik gesien het watter

gruwelike slagting daar onder die troepe aangerig is, uiteindelik ook saamgestem dat die Boere “goede gelegenheid” gehad het om die terugtrekkende vyand êrens aan te val; maar het hy gesê, “nu zijn onze burgers uit elkaar en afgemat zoodat daar niet aan te denken is”.⁶⁹ Aan ’n aanval op die Engelse het hy dus geen oorweging geskenk nie, al was dit ook vir hom net so duidelik as vir kmdt. Nel en hoofkmdt. Prinsloo dat die Engelse die onderspit gedelf en daarom teruggetrek het. Maar nie alleen het hy besluit om die Engelse nie in die rug te probeer aanval nie. Hy het ook geweier om die sterk burgermag waaroor hy op en wes van Spioenkop beskik het, ooswaarts te verskuif ter versterking van die swak Boere mag wat Potgietersdrif en Meuldrif bewaak het, al het hy ook met sy oë aanskou dat die Engelse krygsmag reg op Potgietersdrif afpyl, klaarblyklik met die doel om by Potgietersdrif of Meuldrif deur die Boere linie te probeer breek. Hy het blykbaar gevrees dat die doel van die Britse troepe konsentrasie

⁶⁷ Leyds 715, Telegramme nos. 22 en 23 d.d. 26 Jan. 1900.

⁶⁸ *Ibid.*, Telegramme nos. 5, 6 en 11 d.d. 26 Jan. 1900.

⁶⁹ K.G. 339 (v) p. 131.

voor Potgietersdrif slegs was om die Boere uit hul goeie stellings op die Tabanyama en Spioenkop na Potgietersdrif toe weg te lok en dat die vyand weldra weer sou omspring om oor Trichardsdrif na Ladysmith toe deur te trek.

Dat hy die Britse terugtog nie probeer bemoeilik het deur aanvallend op te tree soos hoofkmdt. Prinsloo en kmdt. Nel aan die hand gedoen het nie, is nog begryplik. Die Engelse het immers oor 'n groot oormag beskik, en dit was beslis nie wenslik om aan Buller te toon hoe klein die Boere mag werklik was wat Warren se duisende troepe op die Tabanyama en op die Spioenkopkruin gestuit en gedwing het om terug te trek nie. Dat hy egter versuim het om sy burgers van Tabanyama en Spioenkop af in die rigting van Potgietersdrif en Meuldrif te laat trek ten einde aan 'n Engelse aanval daar die hoof te help bied, was onverskoonbaar en toon duidelik aan dat die man nie oor die vermoë beskik het om die doel van die vyand se bewegings reg te vertolk nie. Hy het geen benul gehad van die gevaar wat Buller se beweging in die rigting van

die Boere se linkerflank vir die Boere geskep het nie. In plaas van die kommando's op en wes van Spioenkop onmiddellik na die bedreigde punte teenoor Potgietersdrif en Meuldrif te verplaas, het hy aangehou neul om versterkings vir die burgers wat op die Tabanyama en op Spioenkop gelê het en glad nie bedreig was nie, sodat die kommando's sterk genoeg sou wees om die Engelse terug te dryf as hulle miskien sou omspring om weer in die omgewing van Trichardsdrif deur die Boere linie te probeer bars.

Sy voortdurende geneul om versterkings vir die verdediging van stellings wat glad nie bedreig was nie, was ergerlik. Dit het veggenl. Tobias Smuts wat teenoor Meuldrif, ten ooste van Brakfontein, gestasioneer en die een generaal aan die Tugela was op wie se oordeel werklik peil getrek kon word, so gehinder dat hy hom verplig geag het om die aandag van die Kommandant-generaal daarop te vestig.

Soos sake op die stadium verloop het, het Smuts die Kommandant-generaal op 27 Jan. 1900

gewaarsku, het dit op 'n neerlaag vir die Boere afstuur en as die Boere die stryd nie wou verloor nie, was daar verandering nodig. Hy het gedoen wat nodig was om alles agtermekaar te hou maar die ander Transvaalse generaals het niks gedoen om hom te ondersteun nie. Sy beroepe op generaals Meyer en Burger om 'n krygsraads vergadering in sy laer te kom hou sodat krygsplanne bespreek kon word, het op dowe ore geval. Burger het net versterking op versterking aangevra met die gevolg dat daar voortdurend kommando's op en af langs die rivier beweeg het. Dit het die perde uitgeput. Persoonlik was hy van oordeel dat daar 'n paar kommandantskappe permanent in Burger se stellings – d.i. die hoogtes teenoor Trichardtsdrif – geplaas moes word. Die res moes dan na die bedreigde punte toe verskuif word. So sou voorkom kon word dat die perde en manskappe van alle kommandantskappe deur die heen en weer gery uitgeput raak. Hy het egter nie die bevoegdheid gehad om bevele in die verband uit te reik nie. Dit was aangeleenthede waaroor slegs 'n krygsraad kon beslis, en dit was dus gebiedend dat daar

onmiddellik 'n krygsraad vergadering belê word waarop alle offisiere aan die Tugela sitting moes hê, want die toestand was baie ernstig en daar was deurtastende maatreëls nodig.⁷⁰

Genl. Burger het hom aan Smuts se versoek om al die offisiere aan die Tugela vir 'n krygsraads vergadering byeen te roep ten einde te besluit oor hoe opgetree moes word, nie gesteur nie. Wel het hy op 27 Jan. 1900 na Smuts se laer toe gery, klaarblyklik om te probeer vasstel wat die Engelse mag by Potgietersdrif in die skild voer en verdedigings maatreëls te beraam om hul planne te verydel, maar hy kon net so wel gebly het waar hy was. Hy het nl. ten spyte van sy besoek nog nie besef dat die vyand daar by Meuldrif maklik deur die Boere linie kon bars en ook werklik van plan was om dit te probeer doen nie. Trouens na sy besoek het hy aan die Kommandant-generaal gerapporteer dat die vyand “heen en weer op en af” langs die Tugela getrek het en skynbaar van plan was om verskillende punte in die Boere linie gelyktydig

⁷⁰ K.G. 339 (viii) p. 44.

aan te val ten einde die burgers op die verskillende aangevalde punte te belet om mekaar te help. Daarom het hy dit nie raadsaam geag om die burgers op die Boere se regtervleuel – d.w.s. die op Spioenkop en Tabanyama – na die ooste toe te verskuif nie maar die Kommandant-generaal intendeel versoek om nog meer versterkings op die regtervleuel in te werp. Hy moes, so het hy beduie, die versterkings hê, want genl. Lucas Meyer het die Krugersdorpers teruggevra wat vroeër in die maand van Colenso af na die Bo-Tugela gestuur is, en ook die burgers van Heidelberg, Vryheid en kmdt. Pretorius was weg. Hy het selfs verlang dat asst.-genl. Coenraad Meyer wat saam met asst.-genl. Ferreira die grens van Zoeloeland bewaak het, met 200 man aan hom gestuur word. Die saak was, so het hy vertel, ernstig “en hoe onze vertrouwen ook op de Heer is, moeten wij alles eerst doen dat wij kunnen.” Ten slotte het hy meegedeel dat die Boere kanonne so opgestel was dat hulle nie veel aan die vyand kon doen

nie.⁷¹ Waarom hy onder die dringende omstandighede nie gevolg wou gee aan genl. Smuts se versoek om ’n krygsraad te laat besluit oor wat gedoen moes word nie, het hy egter verswyg.

Kmdt.-genl. Piet Joubert was skerpsinnig genoeg om te bemerk dat Schalk Burger nie ’n benul gehad het van wat Buller se volgende skuif sou wees nie, en dat dit dus verkeerd sou wees om sy wenke met betrekking tot die verdediging van die Boere linie aan die Bo-Tugela net so te aanvaar. Dit was vir hom duidelik dat genl. Smuts se wenk, nl. om ’n krygsraads vergadering van al die offisiere aan die Tugela oor verdere verdedigings maatreëls te laat besluit, gesond was. Hy het egter nie kans gesien om genl. Burger, wat ook lid van die Uitvoerende Raad – d.i. die Regering van die Republiek – was, direk te gelas om so ’n krygsraads vergadering te hou nie want dit was vir hom duidelik dat Burger dit nie wou doen nie en dat ’n bevel aan Burger in die verband net tot rusie sou lei. Gevolglik het hy

⁷¹ Leyds 715, Telegram no. 16 d.d. 27 Jan. 1900.

genl. Lucas Meyer versoek om die posisies aan die Bo-Tugela te gaan inspekteer en die offisiere wat daar was, vir 'n krygsraads vergadering byeen te roep om verdere verdedigings maatreëls te beraam.⁷²

Ook pres. Kruger het aangevoel dat Burger glad te wankelmoedig was om as bevelvoerder op te tree. Gevolglik het hy dit verstandig geag om die volgende telegram aan hom te rig, en aan genl. Smuts en die ander offisiere kopieë daarvan te laat toekom:

“Ik ziet dat gij alweer aan het wankelen zijt en dit veroorzaakt het ongeloof dat gij wankelt. Wankelt tog niet maar vertrouw op den Heer. Hij is getrouw. Leest Psalm 33 in Rhijm vanaf 7de vers tot einde toe. Daar zegt de Heer Hij is tegenwoordig en Hij doorloopt en vormt alle harten. De overwinning is alleen in Zijne hand en niet in een overmacht van mannen en paarden. En leest Psalm 27 laatste vers. Daar zegt Hij: Wacht op den Heer gij godvruchtig

schaar, Hij is getrouw, Hij zal zijn kracht in uw zwakheid volbrengen. Broeders, ongeloof maakt lafhartigheid. Staat vast en strijd in den naam des Heeren. Hij heeft aan de Tugela door mirakelen getoond dat Hij aan uwe zijde staat en waarom zult gij dan nog wankelen? Verder wijs ik u op 1 Petrie 5 vers 7 en 8. Vers 7 zegt: Werpt al uwe kommernissen op Hem. Hij waakt voor u. Vers 8 zegt: Weest nuchter en waakt want de duivel vliegt rond als een brieschende leeuw zoekende om u te verscheuren. Dit is de wettige strijd zoowel de uitwendige roeping als de inwendige om eenmaal de kroon te behalen.”⁷³

Burger het hom heftig verweer omdat die President hom verwyrt het dat hy “alweer” wankel, want “niet tegenstaande mijn wankelen ben ik nog hier bij en met de burgers en niet daar ver op een afstand”. Hy kon die waarheid van wat gesê is, egter nie betwis nie en het dus baie verskonings aangevoer vir sy paniekerige houding. Hy was, so het hy gesê, morsdood

⁷² *Ibid.*, Telegram no. 18 d.d. 27 Jan. 1900.

⁷³ Leyds 715, Telegram no. 24 d.d. 27 Jan. 1900.

uitgeput nadat hy vir meer as 15 dae geen rus dag of nag gehad het nie en moes werk met klompies mense van verskillende kommando's en met offisiere, selfs baie verantwoordelike offisiere, wat nie alleen dreig om hul posisies te verlaat as hulle geen versterkings kan kry nie maar dit ook werklik doen. Verder het die Kommandant-generaal hom nie eers geantwoord op sy aansoek om bietjie verlof te mag neem nie. Hy "hoop getrouw te zijn tot het einde doch wat boven mijn krachte zijn, kan ik niet dragen."⁷⁴

Hy het inderdaad ineengestort as militêre aanvoerder en het gedurende die daaropvolgende week baie swak oordeel aan die dag gelê oor hoe daar opgetree moes word om 'n vyandelike deurbraak deur die Boere linies te verhinder. Selfs nadat hy teen die aand van 27 Jan. 1900 doodseker was dat die vyand van Trichardtsdrif af padgegee en na Potgietersdrif (en volgens hom ook na Colenso) teruggetrek het, kon hy nog nie so ver kom as om die burgers op en wes van Spioenkop ooswaarts te verskuif om die

Boere stellings by Potgietersdrif en Meuldrif te help verdedig nie. "Hadden wij een goede commando", het hy aan die Kommandant-generaal gesein, "konden wij de vijand veel kwaad doen", natuurlik deur hom in die rug aan te pak. Aangesien hy egter nie 'n "goede commando" gehad het nie, het hy verkies om die burgers waaroor hy wel beskik het op die hoogtes teenoor Trichardtsdrif te laat lê en stellings beset te hou wat glad nie bedreig was nie, waarom is onbegryplik.⁷⁵

6. MAATREËLS VIR DIE VERDEDIGING VAN DIE BRAKFonteinHOOGTES

Op 28 Jan. 1900 het sowel genl. A. P. Cronjé; aanvoerder van die Vrystaatse burgers aan die Bo-Tugela, as genl. Lucas Meyer wat die dag ingevolge kmdt.-genl. Joubert se instruksie na die Bo-Tugela gegaan het, gerapporteer dat die vyandelike mag naby Potgietersdrif saamgetrek was. Hierop het die Kommandant-generaal aan Meyer gesein dat daar volgens die inligting

⁷⁴ *Ibid.*, Telegram no. 4 d.d. 29 Jan. 1900.

⁷⁵ *Ibid.*, Telegram no. 25 d.d. 29 Jan. 1900.

waaroor hy beskik het oorgenoeg burgers op en af langs die Tugela was om die vyand te keer, as hulle maar net wou saamwerk en as elkeen sy plig sou doen. Wat hul getalsterkte was, wis hy nie, maar hy maak daarop staat dat Meyer genoeg burgers op die bedreigde punte sou plaas om te belet dat die vyand deur die Boere linie breek. Hy moes genl. Burger verwittig van die reëlins wat hy getref het.⁷⁶

Dit skyn egter nie of genl. Meyer presies begryp het wat die Kommandant-generaal van hom verlang het nie. Kmdt.-genl. Joubert wou in die eerste plek hê dat hy in oorleg met die offisiere aan die Bo-Tugela moes bepaal watter punte in die Boere linie deur die Engelse bedreig is. Verder moes hy, ook in oorleg met die offisiere, vasstel watter posisies beset moes word om die Boere linie ten beste te verdedig en watter burgers in elkeen van die posisies stelling moes neem; en ten slotte moes hy toesien dat die burgers in elkeen van die betrokke stellings geplaas word. In kort het dit daarop neergekom

dat hy alle reëlins vir die verdediging van die Boere linie aan die Bo-Tugela moes tref in die plek van genl. Burger wat in Botha se afwesigheid die bevel aan die Bo-Tugela gevoer het. Meyer het egter besef dat dit 'n klap in genl. Burger se gesig sou wees om so op te tree. Hy het dit derhalwe slegs sy taak geag om die stellings aan die Bo-Tugela te gaan inspekteer, met die offisiere oorleg oor die toestand te pleeg en aan die Kommandant-generaal verslag oor sy bevindinge te doen. Die beraming van krygsplanne en die besetting van die bedreigde stellings het hy die verantwoordelikheid van genl. Burger en sy krygsraad geag.

Van Burger se houding, nl. om alle versterkings wat by die Bo-Tugela uitkom, in die sektor Spioenkop-Tabanyama te plaas, het hy op die tydstep niks geweet of vermoed nie. Trouens nog op 27 Jan. 1900, die dag voor sy vertrek na die Bo-Tugela, het hy die kommando Ermelo, die deel van die kommando Heidelberg wat by Colenso was, en die Italiaanse korps almal uit hul stellings by Colenso geneem en na genl.

⁷⁶ Leyds 715, Telegram no. 13 d.d. 28 Jan. 1900.

Burger laat vertrek. Sy bedoeling was dat Burger die versterkings moes gebruik om die Boere stellings in die sektor Vaalkrans-Tabanyama te beset wat die meeste deur die vyand bedreig was. Hy het geen vermoede gehad dat Burger dit nie sou doen nie. Ook het hy nie begryp dat die Kommandant-generaal hom spesiaal na die Bo-Tugela gestuur het om die broodnodige verdedigings maatreëls daar te gaan tref wat Burger onwillig of onbevoeg was om te tref nie. Gevolglik het hy nie eers krygsplanne met die offisiere aan die Bo-Tugela bespreek nie, omdat hy dit beskou het as die plig van genl. Burger, die assistent-generaal verantwoordelik vir die hele sektor vanaf Vaalkrans weswaarts.

Al aanbevelings van die krygsraad wat hy aan die Kommandant-generaal oorgedra het, was dat die stelsel gehandhaaf moes word om aan 10 persent van die burgers gereeld verlof te gee, en dat een van die vesting kanonne by Ladysmith aan genl. S. W. Burger afgestaan moes word vir gebruik teen die Engelse wat die Boere linie aan die Bo-Tugela bedreig het. Verder het hy

meegedeel dat die stellings van die Boere nie goed was nie en dus verbeter moes word, dat die ammunisievoorraad aangevul moes word en dat die offisiere en manskappe vol moed was – so vol moed dat die vyand geen kans gehad het om deur die Boere linie te breek nie. Ten slotte het hy gesein dat hy die kommando Ermelo, die Heidelbergers waaroor hy beskik het en die Italiaanse korps as versterking aan genl. Burger gestuur het. Burger sou dus ook oor hulle beskikking hê om die Engelse te keer wanneer laasgenoemde tot die aanval sou oorgaan.⁷⁷ Aanbevelings oor watter stellings beset moes word, het hy egter nie gedoen nie en ook geen aanduiding gegee van hoe die kommando's verdeel moes word nie. Sy tog na die Bo-Tugela was dus feitlik vrugteloos. Trouens hy het nie gedoen wat die Kommandant-generaal verwag het dat hy moes doen nie.

Laasgenoemde was met die halwe werk nie tevrede nie. Berigte wat hy op 29 Jan. 1900 ontvang het, het duidelik genoeg aangetoon dat

⁷⁷ Leyds 715, Telegram no. 25 d.d. 28 Jan. 1900.

die Engelse besig was om hul hele leërmag digby Potgietersdrif saam te trek vir 'n aanval op die Boerestellings by en naby Brakfontein.⁷⁸ Daar moes dus aandag geskenk word aan die verdediging van die Boere posisies op die Brakfonteinhoogtes en die in die omgewing van Meuldrif wat almal deur genl. Meyer geïnspekteer en ondoeltreffend bevind is. Ten spyte daarvan dat hy siek was en nie kon perdry nie het kmdt.-genl. Piet Joubert dus op die 29ste persoonlik na Burger se laer afgereis om die toestand aan die Bo-Tugela self met die offisiere te bespreek.⁷⁹

In die tent van maj. J. F. Wolmarans wat in die laer van kmdt. Steenkamp gestaan het, het hy die offisiere ontmoet wat hy byeen kon kry, t.w. genl. S. W. Burger, kmdt. S. B. Buys, J. N. H. Grobler, S. P. E. Trichardt, P. S. Steenkamp en Steenkamp, asook 'n paar veldkornette van Ermelo en Heidelberg. Oor wat daar alles bespreek is, bestaan daar geen verslag nie. Daar

is egter geen besluite geneem nie en kmdt.-genl. Joubert se slotsom was dat die hele sitting “bijna als een farce” beskou kon word. Maar al is daar ook met die krygsraad sitting niks bereik nie het die Kommandant-generaal tog met sy besoek aan die Bo-Tugela nuttige inligting ingewin.

Van die kruin van Spioenkop af het hy die Engelse stellings en bewegings in oënskou geneem en tot die slotsom gekom dat “als het voorgesteld wordt dat de Engelschen nu al hunne posities verlaten hebben en terug trekken of het opgeven zullen om Ladysmith te verlossen, dan schijnt mij dit een jammerlijke vergissing.” Sy mening was dat die Engelse nou ingesien het dat hulle hul krygsmag tot magteloosheid gedoem het deur oor so 'n breë front aan te val as wat hulle in die gevegte by Tabanyama en Spioenkop gedoen het. Immers deur hul troepe oor so 'n breë front te versprei, het hulle hul krygsmag so verdeel dat die slaankrag daarvan ingeboet is. Hulle het nou begryp dat om sukses te behaal, hulle die slaankrag van hul hele leer op een punt in die Boere linie moes konsentreer. Dit, aldus

⁷⁸ *Ibid.*, Telegramme nos. 1 en 3 d.d. 29 Jan. 1900.

⁷⁹ *Ibid.*, Telegram no. 3 d.d. 30 Jan. 1900.

kmdt.-genl. Joubert, was die rede “dat zij hun macht in de nabijheid van Pontdrift (d.i. Potgietersdrif) bijeenbrengen en de kampen goed versteken achter een rand”. Hul doel met die troepekonsentrasie was “om zooals het schijnt bij Pontdrift voor hen een weg trachten door te slaan”.

Hy het ook die Boere stellings besigtig en tot die slotsom gekom dat die verskansings wat deur die Boere op die terrein aangelê was waar die vyand van plan was om deur te breek, “zeer onvoldoende” en “zeer primitief” was en tewens dat die burgermag op die terrein “zeer zwak” was. Al die kommando’s het ver van die bedreigde terrein af in laers gelê, en as daar hulp op die terrein nodig sou wees wanneer daar ’n geveg aan die gang was, “dan vrees ik dat die hulp wanneer zij aankomt, een regen van bomkogels op haar weg zal ontmoeten die het dan voor haar misschien onmogelijk zal maken om hulp te bieden.” Hy het genl. Burger dus aangesê om soveel burgers as wat enigsins moontlik was na die bedreigde terrein te verskuif

en dit alle offisiere op die hart gedruk om onverwyld aan die werk te spring om die slote en skanse so te verbeter dat die Engelse dit nie sou kon inneem nie. Om die werk te bespoedig – kmdt.-genl. Joubert het nl. terdeë besef dat daar met spoed te werk gegaan sou moes word – het hy 50 Bantoes met grawe en pikke van Ladysmith af na die bedreigde terrein gestuur om die burgers te help. Ook het hy hoofkmdt. Prinsloo versoek om van die Vrystaters daarheen te stuur ten einde met die verskansings werk behulpsaam te wees. Daar moes minstens drie rye loopgrawe met front na die suide op die Brakfonteinhoogtes uitgehaal word en die koppe aan weerskante van die stelling moes deeglik verskans word, sodat die Engelse nie daarin sou kon slaag om die stelling – wat van Spioenkop in die weste tot by Doringkloof in die ooste uitgestrek het – aan die regter – of linkerkant te omvleuel nie.⁸⁰

Ongelukkig het hy nagelaat om aan Burger te sê waar presies hy wou hê dat elke kommando

⁸⁰ Sien K.G. 349 (iii) pp. 35-37.

geplaas moes word om die vyand doeltreffend te weerstaan. Hy het gemeen dat Burger daaroor self kon oordeel. Dit is egter duidelik dat hy verwag het dat Burger 'n groot getal burgers van die Tabanyama af na Brakfontein en Meuldrif sou verplaas. Trouens na sy terugkoms in die hooflaer by Ladysmith het hy op 31 Jan. 1900 nog eens aan genl. Burger en die offisiere by Generaal Burgers Lager gesein:

“Ik vertrouw dat zooals mijn voorstel daar gedaan en mijne instructie daar gegeven in de eerste plaats de sloot en trenches of schansen zoo verbeterd is en wordt zooals door mij is voorgesteld. Volgens geheime berichten zullen de Engelschen misschien nog deze week trachten Ladysmith te ontzetten. Indien de fort en schansen niet zijn verbeterd en de Engelschen daar door mogen komen, zullen de verantwoordelijkheid neerkomen op de officieren en burgers.”

Hy wou dus weet of vk. Buys of die kommando Ermelo reeds “de posities naar onder” (d.i. laer langs die Tugela af) ingeneem het en “welke

schikkingen Comdt. Trichardt voor de kanonnen heeft gemaakt”; ook “welke menschen die (na die gebied wes van Spioenkop) op gezonden waren alleen voor tijdelijke versterking nu mogen terugkeeren of hoedanig die zaken geregeld zijn.” Genl. Tobias Smuts het nl. gekla dat daar van sy posities onhoudbaar word deur die terugtrekking van die Wakkerstroom kommando na Ladysmith. Ten slotte het hy Burger en sy offisiere nog eens aangemaan om die skanse met die hoogste spoed te voltooi, want die Hoof van Weë wou sy werkvolk en gereedskap terughê.⁸¹

Genl. Burger het geantwoord dat hy die Kommandant-generaal se instruksie op die 31ste weer aan die offisiere meegedeel het en hulle op 1 Feb. nog eens aangemaan het om dit uit te voer. “Ermelo”, so het hy voorts vertel, “is nu daar en (wnd. kmdt.) Buis (van Heidelberg) op de berg doch laatste nacht kon niet veel uitgevoerd worden door de donker en regen.” Hy het ook die Vrystaters gemaan om die

⁸¹ Sien K.G. 349 (iii) pp. 33-34.

verskansings te verbeter maar wis nie of hulle al iets gedoen het nie. Hy het die Kommandant-generaal verseker dat hy die gevaar begryp, “maar het is zwaar de burgers er toe te krijgen”.⁸²

Vir die Kommandant-generaal het dit gerusstellend geklink. Trouens uit die telegram kon hy niks anders aflei nie as dat genl. Burger, net soos hy self, duidelik ingesien het dat die vyand van plan was om in die omgewing van Potgietersdrif deur die Boere linie te probeer breek; verder dat Burger besig was om alles in sy vermoë te doen om die stellings van die Boere in die sektor Spioenkop-Doringkloof te versterk; en ten slotte dat Burger die kommando Ermelo in die sektor gestasioneer het.

Op hierdie tydstip het ’n dringende versoek van pres. Kruger die Kommandant-generaal bereik om ’n sterk afdeling van byna 1,000 man onmiddellik uit Natal uit na die Kaapkolonie te verplaas om aan ’n dreigende Britse inval in die

Vrystaat die hoof te bied. Kmdt.-genl. Joubert het hom daarop met hoofkmdt. Prinsloo en genl. Burger in verbinding gestel om uitsluitel te kry oor watter kommando’s uit Natal weggeneem kon word sonder om die verdediging van die Tugelalinie te ontwig. Aanvanklik is besluit om die kommando Winburg, 900 man sterk van wie 400 aan die Tugela diens gedoen het, na die Kaapkolonie toe te stuur en hul plekke aan die Tugela en om Ladysmith deur Transvalers te laat opvul. Die Kommandant-generaal het na oorlegpleging met genl. Burger aan hoofkmdt. Prinsloo belowe dat Burger aan hom 400 man sou voorsien om die plek van die 400 Winburgers aan die Tugela in te neem. Hy sou persoonlik reëlings tref om die 500 burgers wat om Ladysmith gelê het, te laat vervang deur burgers van Wakkerstroom en ander kommando’s. Op die laaste nippertjie is egter besluit om die Winburgers te laat bly waar hulle was en die 750 man van die kommando Heidelberg wat om Ladysmith gelê het, op 3 Feb. na die bedreigde Vrystaatse grens toe te

⁸² K.G. 349 (i) p. 30.

stuur. Op Heidelberg sou hul getal met nog 50 man aangevul word. Dit is dan ook gedoen.⁸³

Met die telegram wisseling tussen die Kommandant-generaal en genl. Burger oor watter kommando na die Vrystaat toe gestuur moes word, het dit geblyk dat Burger glad nie soveel erns gemaak het met die versterking van die sektor Spioenkop-Doringkloof as wat die Kommandant-generaal verlang het nie maar dat hy nog steeds 'n sterk kommando op die Tabanyama aangehou het. Ofskoon hy nog eens vertel het dat “onze zaak hier zeer ernstig” is en “dat de vijand met macht hier zal aanval”, het hy die Kommandant-generaal op 1 Feb. 1900 ook meegedeel: “Wij hebben nu op de berg bij(e)en 800 man om het terrein daar te bewaak van Spioenkop tot Drakensberg. Mogelijk kan dit getal verminderd wordt, toch geheel open en te zwak bewaak kan het ook niet.” Hy stel dus voor dat “als asst. genl. Meijer toe stem” daar nog 200

⁸³ Sien Leyds 716, Telegramme nos. 26, 28a, 28b, 30, 45, 55 en 56 d.d. 1 Feb. 1900; en 3, 17 en 25 d.d. 2 Feb. 1900; asook K.G. 349 (iii) pp. 65, 71, 73, 83, 87 en 97.

man van Colenso af gestuur moes word om die terrein by Potgietersdrif en Meuldrif te versterk, en dat die Kommandant-generaal ook alle mense wat hy nog by Ladysmith kon mis, daarheen moes stuur; dan sou hy, Burger, vasstel hoeveel van die 800 man op en wes van Spioenkop na die bedreigde terrein gestuur kon word.⁸⁴ Met ander woorde, ofskoon hy 800 man op Spioenkop en die Tabanyama gehad het wat daar dadeloos gelê het, wou hy hê dat die bedreigde terrein by Potgietersdrif en Meuldrif versterk moes word met manskappe uit Colenso en van Ladysmith af. Eers as dit gedoen was en daar nog mense op die bedreigde terrein kortkom, sou hy van die 800 man wat op die Tabanyama was, daarheen verplaas.

7. DIE BOERE SE BEDRYWIGHED BY MEULDRIF EN POTGIETERSDRIF

Genl. Lucas Meyer wat gevrees het dat die Engelse garnisoene by Chieveley en Frere op sy burgers by Colenso sou toesak, was nie geneë

⁸⁴ K.G. 340 (i) pp. 86-87.

om nog meer mense na die Bo-Tugela toe te stuur nie. Trouens sy mag by Colenso was reeds aansienlik verswak deur die voortdurende opsending van versterkings na die Bo-Tugela, en kort tevore het hy al die burgers van die kommando's Ermelo en Heidelberg waaroor hy nog beskik het, aan genl. Burger gestuur. Die gevolg was dat die Transvaalse krygsmag swak gebly het wat onder die bevel van vegenl. Tobias Smuts teenoor Meuldrif ten ooste van Potgietersdrif gestasioneer was, soos trouens ook die Vrystaatse krygsmag op hul regterflank.

Hierdie Transvaalse en Vrystaatse burgers het dadelik begin om doeltreffende loopgrawe in hul stellings aan te lê soos die Kommandant-generaal hulle beveel het. Hulle het fluks gewerk, dag en nag, maar ten gevolge van die donker, die koue en die reën wat aanhoudend geval het, kon hulle nie veel vordering maak nie. Teen die middag van 1 Feb. 1900 het genl. Burger dit dus sy plig geag om aan kmdt.-genl. Joubert te berig dat as die vyand werklik van plan was om in die omgewing van Potgietersdrif

aan te val daar meer manskappe nodig sou wees om die stellings teenoor die drif te verdedig. Ook moes sandsakke daarheen gestuur word waarmee die burgers verskansings kon bou want dit was op verskillende plekke moeilik om slote te maak.⁸⁵ Self het hy egter niks gedoen om versterkings of sandsakke na die bedreigde sektor toe te stuur nie. Mens kry die indruk dat hy onwillig was om die verantwoordelikheid as aanvoerder in die sektor oos van Spioenkop in genl. Botha se plek te aanvaar en dat hy dit op die skouers van die Kommandant-generaal of van genl. Lucas Meyer wou afskuif.⁸⁶

Op 1 Feb. 1900 het genl. A. P. Cronjé berig ontvang dat die vyand “bij Mooldrift zal doortrek met de punt van de rand op die aan de rivier schiet bij Commdt. Viljoen” (d.w.s. Vaalkrans). Sy informant was ’n betroubare Bantoe wat Cronjé nog altyd reg ingelig het.

⁸⁵ K.G. 340 (i) p. 88.

⁸⁶ Vgl. Leyds 715, Telegram no. 4 d.d. 29 Jan. 1900, en Leyds 716, Telegram no. 30 d.d. 2 Feb. 1900. Sien ook paragraaf 8 hieragter vv.

Volgens die Bantoe sou hulle van Vaalkrans af die Boere stellings op die Brakfonteinhoogtes in die linkerflank aanpak en na regs oprol.⁸⁷

Genl. Burger wat volgens sy rapporte op hierdie stadium siek was – so siek dat hy nie meer kon perdry nie⁸⁸ – het die berig deurgestuur aan die Kommandant-generaal, genl. Meyer, genl. Tobias Smuts en genl. Louis Botha in Pretoria. Ook het hy hulle meegedeel dat die vyand besig was om 'n pad teen die nek tussen die twee boskoppies uit na die kruin van Swartkop te maak, klaarblyklik om swaargeskut op die kruin van Swartkop te plaas. Die Boere stellings teenoor Meuldrif en ook die op die Brakfonteinhoogtes sou daarvandaan af aan 'n swaar kanonvuur onderwerp kon word. Daarom het hy ten slotte aan owerste Trichardt las gegee om vas te stel of daar geskikte posisies vir 'n kanon was om die vyand mee te beskiet.⁸⁹ Ten spyte van die

berig en die aanduidings dat die vyand genl. Smuts se stellings by Meuldrif sou aanval, het hy egter niks gedoen om versterkings aan Smuts te besorg nie.

Genl. Smuts wat 'n man van die daad was, het alles in sy vermoë gedoen om die Britse beweging in die wiele te ry. Reeds voor die ontvangs van genl. Cronjé se berig aangaande die voornemens van die vyand was dit vir hom duidelik dat die vyandelike aanval op Meuldrif toegespits sou wees. Die feit dat die vyand vragte goed na die rivier toe aangery het wat moontlik materiaal vir brûe kon wees, was vir hom voldoende aanduiding dat hulle 'n aanval in die skild gevoer het. Hy het aan genl. Meyer en aan die Kommandant-generaal daarvan kennis gegee en hulle meegedeel dat hy bepaald versterkings nodig sou hê om die vyand te weerstaan, want “wij zijn hier zeer zwak”. Vervolgens het hy besin of hy die kanonne nie so geplaas kon kry dat dit die drif of die nabyheid daarvan kon bestryk nie. Ook het hy ernstig by die Kommandant-generaal daarop aangedring

⁸⁷ Leyds 716, Telegramme nos. 7 en 28 d.d. 1 Feb. en 6 d.d. 2 Feb. 1900.

⁸⁸ Vgl. *Ibid.*, Telegram no. 30 d.d. 2 Feb. 1900.

⁸⁹ *Ibid.*, Telegramme nos. 6, 26, 27 en 28 d.d. 2 Feb. 1900.

om gereedskap aan hom te stuur sodat hy die nodige verbeterings aan sy verskansings kon aanbring, want tensy die posisie versterk word, sou hy nie in staat wees om dit teen die vyand te handhaaf nie.⁹⁰

Vir kmdt.-genl. Piet Joubert kon die nuus van die dreigende Britse aanval nie op 'n meer ongeleë tydstip gekom het nie. Genl. Louis Botha, die een generaal wat hy bevoeg geag het om die vyand te stuit, was in Pretoria en bowendien moes hy haastig 750 man uit Natal uit wegstuur om die Vrystaatse grens te gaan help verdedig. In die kritieke tyd het hy egter getoon dat hy ten spyte van sy ouderdom en siekte nog 'n krygsman van die eerste rang was en ook die verantwoordelikheid kon neem wat genl. Burger nie wou neem nie. Op 2 Feb. 1900 het hy die vier veldkornetskappe van die Heidelbergse kommando wat na die Vrystaat moes vertrek, uit hul stellings onttrek sodat hulle die volgende oggend per trein na Pretoria kon afreis.⁹¹ Daarna

het hy op bemoedigende toon aan veggenl. Tobias Smuts gesein:

“Ik versta dat de Engelschen nu een aanslag zullen maken zoowel op Molendrift als op Pontdrift om de rand in handen te krijgen om er kanonnen op te zetten. Daarom is het de plicht der burgers om die beide punten zoo te verschansen met slooten en schansen dat het menschelijker wijze onmogelijk is die te nemen. Daarom verzuim toch niet slooten en schansen te maken want wij staan nu voor een beslissende slag. Nu moet onze mannen met een vast vertrouwen op de hulp van onzen grooten en goeden God standvastig en manmoedig strijden en vechten om te overwinnen anders zal ons volk en land verloren zijn. Daarom, Op Mannen broeders, vertrouwt op den Heer onzen God. Zijt sterk en Hij zal u versterken om Zijn naam te verheerlijken.”⁹²

Veggenl. Smuts het hom van harte vir die telegram bedank en hom meegedeel dat hy dit

⁹⁰ Vgl. K.G. 340 (i) pp. 13, 14 en 94.

⁹¹ Vgl. K.G. 349 (iii) pp. 65, 71, 87 en 97.

⁹² K.G. 349 (iii) p. 63.

aan sy burgers voorgelees het wat met blydschap van die inhoud kennis geneem het. Hy het egter, so het hy voorts meegedeel, te kampe gehad met 'n groot tekort aan gereedskap om loopgrawe uit te haal en verskansings te maak. Die gereedskap wat vir die doel aan hom gestuur is, was hopeloos onvoldoende. Hy kon nie met 30 grawe en pikke so 'n lang posisie behoorlik verskans nie. Hy het kans gesien om die bedreigde posisie te hou as aan hom genoeg gereedskap, nog 16 kassies patrone en 'n versterking van 300 tot 400 man gestuur word.⁹³ Kort daarna het hy nog 'n telegram aan die Kommandant-generaal gestuur waarin hy gemeld het dat dit met die oog op die behoud van sy stellings noodsaaklik was dat die burgers die bosrant aan die oorkant van die Tugela (d.i. Swartkop) in besit neem. Hy het kans gesien om dit met 'n kommando van 300 tot 400 man te doen as die nodige gereedskap aan hom verskaf word om die stelling, wat die sleutel was van die Boere posisie, te verskans.

⁹³ K.G. 350 (i) p. 151.

Hy het die aangeleentheid reeds met hoofkmdt. Prinsloo bespreek.⁹⁴

Hoofkmdt. Prinsloo het Smuts se versoek om versterkings onderskryf in 'n telegram wat hy dieselfde dag aan die Kommandant-generaal gestuur het en waarvan die inhoud as volg was:

“Ik (heb) heden de posities aan Tugela bezocht. Daar heb ik asst. genl. Smuts ontmoet bij Comdt. Vrede. Ik heb aangedrongen op verbetering en uitbreiding van slooten zoodat indien versterking moet bij komen de posities dan klaar zijn. Genl. Smuts dringt aan op versterking van 300 man. Zijn posities zijn uitgestrekt en de vijand maak beweging af langs Tugela naar de losse boschkop effen bovenkant Molendrift. Het schijnt als of de vijand bezig is met het maken van een-brug tusschen Molendrift en Pontdrift tegenover positie van asst. genl. Smuts, dus beschouw ik het hoogst wenschelijk dat hij een versterking krijgt. Ik was ook bij genl. Burgers en heb hem met

⁹⁴ *Ibid.*, p. 154.

bovenstaande in kennis gesteld. Ik heb bij hem aangedrongen omtrent de 400 man door u gisteren genoemd als zijnde gezonden naar hem voor versterking in de nek bij Comdt. Schutte's mensen. Het zal zeer goed zijn als UEd. genl. Burgers opmerkzaam maakt dat het dringend noodzakelijk is om deze posities te versterken. Ik beveel aan dat kanonnen zoo spoedig mogelijk geplaatst worden en de vijand met kanon vuur met zijn tenten en lagers aan overzijde van rivier verdreven worden voordat zij de losse Boschkob ook verschanst en kanonnen op geplaatst hebben. Genl. Smuts acht het houden van deze losse boskop zoo noodzakelijk dat hij zegt als hij versterking van 400 zou krijgen hij de kop in bezit zou nemen en houden.”⁹⁵

Die voorstel om Swartkop aan die oorkant van die Tugela te verower en met kanonne te beset, het dadelik byval by die Kommandant-generaal gevind. Hy het dan ook sonder verwyl aan genl. Smuts gesein dat hy hoogs ingenome met sy plan

was, maar dat hy 400 man te min geag het om die onderneming deur te voer wat al lank terug aangepak moes gewees het. Smuts moes lievers 800 man neem en die Kommandant-generaal sou genls. Meyer en Burger dus vra om dadelik die nodige versterkings aan hom te stuur en laasgenoemde ook versoek om hom van die nodige gereedskap te voorsien. Smuts moes die kop egter deeglik laat bespied en versigtig wees om nie soos vk. Opperman op 19 Jan. 1900 in 'n strik gelei te word nie. Dit was 'n “goede onderneming” wat met beleid en nugterheid deurgevoer moes word. Daarom moes genl. Smuts voldoende burgers in die rug van die aanvalsmag gereed hou om laasgenoemde te hulp te snel wanneer dit nodig sou word. Na die inname van die kop moes hy onneembare sterk skanse daarop maak sodat die veiligheid van die burgers verseker sou wees. Genl. Smuts moes laat weet of hy die onderneming nog dieselfde nag sou kon deurvoer.”⁹⁶

⁹⁵ K.G. 340 (i) p. 128.

⁹⁶ Leyds 716, Telegram no. 27 d.d. 2 Feb. 1900.

Vervolgens het die Kommandant-generaal volgeesdrif vir genl. Smuts se plan, genl. Burger versoek om Smuts aan gereedskap te help en ook die nodige versterkings aan hom te stuur. So bv. kon kmdt. Buys in die rigting van Meuldrif verskuif word om genl. Smuts in die rug te ondersteun. Burger moes Smuts ondersteun met alle burgers en hulpmiddele wat nie elders broodnodig was nie, en hom desnoods ook gaan spreek.⁹⁷

Ook aan genl. Meyer het hy 'n dergelike versoek gerig want, het hy gesê, die vyand was besig om sy hele krygsmag teenoor Meuldrif saam te trek en dit was dus noodsaaklik om Swartkop in te neem. So bv. kon Meyer 600 man van die 2 000 wat op Hlangwane was, aan Smuts afstaan. Immers met die slag van Colenso was daar maar 800 man op Hlangwane en aangesien daar nou glad nie 'n aanval op Hlangwane verwag is nie of hoogstens 'n baie ligte aanval verwag kon word, het hy 600 man voldoende beskou om

Hlangwane te verdedig. Meyer moes hom dus laat weet wat hy aan die saak kon doen.

“Ik denk als u gewaar wordt dat de slag aan den gang raakt en u kan het te Colenso bestellen onder andere officieren dat u dan ook ter hulp zult snellen met zooveel menschen als u kan want dat zal de beslissende slag zijn.”⁹⁸

Van die aanval op Swartkop het egter niks gekom nie. Na 'n noukeurige ondersoek het genl. Smuts ontdek dat die Engelse hulle reeds deeglik op die kop versterk het, o.a. met 4 kanonne. Hy en sy offisiere het dus eenparig tot die slotsom gekom dat dit die beste sou wees om van die onderneming af te sien omdat hulle nie redelik seker was dat dit op 'n sukses sou uitloop nie.

Hulle was nou doodseker dat die vyand Meuldrif sy volgende aanvalspunt sou maak, want nie alleen was die hele vyandelike mag in die omgewing gekonsentreer nie maar die vyand het reeds sowat twintig vragte goed, klaarblyklik materiaal vir die bou van 'n brug, tussen

⁹⁷ K.G. 349 (iii) p. 80.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 81.

Swartkop en die Tugela afgelaai gehad. Daarom het genl. Smuts op 3 Feb. 1900 nog eens by die Kommandant-generaal daarop aangedring om te sorg dat hy versterk word, want hy kon die posisie onmoontlik bewaak en behou met die klompie mense waaroor hy beskik het. Hy was van oordeel dat genl. Burger hom maklik kon versterk en het die Kommandant-generaal gevra of hy Burger nie kon beweeg om die hele Ermelo kommando aan hom af te staan nie. As hy die kommando kon kry, sou hy die posisie kon bewaak. Met sy beskikbare strydkragte was hy nl. verplig om sommige belangrike punte onbewaak te laat.⁹⁹

Die Kommandant-generaal het genoeg talent, insig en ervaring as krygsman gehad om te besef dat genl. Smuts volkome reg was. Van die oomblik af wat die Engelse hul strydkragte in die omgewing van Potgietersdrif begin saamtrek het, het hy begryp dat hul volgende aanval on Potgietersdrif en Meuldrif toegespits sou wees, en dat dit nodig was om die Boere strydmag daar

te konsentreer ten einde aan die verwagte aanval die hoof te bied. Genl. Burger wat in Botha se plek as aanvoerder van die strydmag aan die Bo-Tugela waargeneem het, was egter of onwillig of onbekwaam om sy kommando's so te verdeel dat die bedreigde punte so deeglik versterk word as wat die Kommandant-generaal en die veggene-raals teenoor Potgietersdrif en Meuldrif verlang het. Daarom het die Kommandant-generaal gevoel dat genl. Botha na die front toe moes terugkom om die nodige verdedigings maatreëls te tref. Hy het dus aan die telegraafkantoor opdrag gegee om vas te stel waar genl. Botha was.

Na aanleiding van die telegraafkantoor se navrae het genl. Botha aan hom laat weet dat hy die dag (3 Feb. 1900) in Pretoria sou wees en gevra of daar iets belangriks was. Hierop het die Kommandant-generaal hom meegedeel dat hy 'n paar dae tevore op Spioenkop was en al die posisies daarvandaan af besigtig het. Sy bevinding was dat die posisie teenoor Potgietersdrif met slegs 'n enkele sloot verskans

⁹⁹ K.G. 340 (ii) pp. 59 en 65.

was, dat al die posisies te swak bewaak was en dat die kommando Ermelo en die Heidelbergers onder kmdt. Buys te hoog langs die rivier op getrek het en dus te ver van die gevaarpunt af verwyder was. Hy het derhalwe las gegee dat die stellings teenoor Potgietersdrif dadelik verbeter moes word en het met die oog daarop selfs 50 Bantoes met grawe en pikke daarheen gestuur. Voorts het hy in oorleg met genl. Burger die offisiere en burgers van die kommando Ermelo na Generaal Burgers Lager teruggebring. Nou egter het geblyk dat die vyand sy hele mag teenoor Potgietersdrif en Meuldrif saamgetrek en die Swartkop oorkant en Rooikoppies duskant die rivier met kanonne beset en deeglik verskans het. Dit wek die vrees dat hulle met hul hele mag op die twee punte wil deurdring. Sowel genl. Burger as Cronjé was siek en Botha se teenwoordigheid was dus onmisbaar. Daarom versoek die Kommandant-generaal hom om sonder versuim na die front terug te keer. Onder die skryf van die telegram het daar juis weer 'n noodkreet van genl. Smuts om hulp gekom

aangesien die hele Britse mag volgens hom besig was om op Meuldrif af te trek.¹⁰⁰

8. WANVERHOUDING TUSSEN DIE BOERE GENERAALS

Die optrede van die Kommandant-generaal in die verband was eerder te laat as te vroeg. Daar het nl. op dié tydstip reeds 'n ernstige wanverhouding tussen genl. S. W. Burger en al die ander generaals bestaan. Dit het ontstaan omdat Burger bly weier het om die strydmagte waaroor hy op en wes van Spioenkop beskik het na die Potgietersdrif omgewing te verskuif, ten spyte daarvan dat hy bewus was van die gevaar dat die vyand by Potgietersdrif of Meuldrif deur die Boere linie sou breek en daardie linie van Vaalkrans af na regs sou oprol.¹⁰¹

Soos reeds gesê, lyk dit of daar by Burger 'n vrees bestaan het dat die Engelse tog nog op die

¹⁰⁰ Leyds 716, Telegram no. 13 d.d. 3 Feb. 1900.

¹⁰¹ Sien Burger se telegram aan die Kommandant-generaal in Leyds 716, Telegram no. 40 d.d. 3 Feb. 1900; vgl. ook K.G. 340 (ii) p. 98.

laaste moment op die Boere se regterflank sou toeslaan ten einde regs om die Boere linie te trek en dat hy daarom die stellings op die Boere se regterflank sterk beset wou hou. Trouens op 1 Feb. 1900 het hy reguit aan die Kommandant-generaal gesein dat hy nie geneë gevoel het om die stellings wes van Brakfontein tot aan die Drakensberge met veel minder as 800 man beset te hou nie.¹⁰² Aan genl. Meyer het hy ook so iets laat deurskemer toe hy aan hom gesein het dat sy strydmag van meer as 1,000 man volstrek noodsaaklik en daarby eintlik nog te swak was om die terrein van agter Potgieter se plaas af na die weste toe te verdedig.¹⁰³ Ongelukkig was pres. Kruger op die tydstip ook nog die mening toegedaan dat Spioenkop die sleutel van die Boere stellings was en het hy sy besorgdheid uitgedruk omdat Burger die kop met net 150 man beset gehad het.¹⁰⁴

¹⁰² K.G. 340 (i) pp. 30 en 86.

¹⁰³ Vgl. Telegram no. viii van genl. Burger aan genl.

Meyer in Leyds 716, Telegram no. 30 d.d. 3 Feb. 1900.

¹⁰⁴ Leyds 716, Telegram no. 17a d.d. 3 Feb. 1900.

Wat Burger se motief ook al was, op 3 Feb. 1900 toe die Engelse feitlik gereed was om die aanval op die Boere stellings teenoor Potgietersdrif en Meuldrif te begin, het hy skielik te kenne gegee dat hy geen hulp aan genls. Cronjé en Tobias Smuts kon verleen om die Engelse terug te slaan nie. In plaas van versterkings na die bedreigde posisies op sy linkerflank te stuur, het hy aan genl. Meyer wat by Colenso was, getelegrafeer dat veggenl. Smuts en kmdt. Ben Viljoen, een van Smuts se kommandante, eintlik ander Meyer se bevel geressorteer het, en dat laasgenoemde dus moes sorg dat hulle versterk word. Hy, Burger, kon nie die kommando Ermelo daarheen stuur soos Smuts hom versoek het om te doen nie, want die kommando was in vaste posisies geplaas.

Vir Meyer was dit 'n ontnugtering, en hy het Burger se bewering dat hy, Meyer, verantwoordelik was vir die verdediging van die Tugelalinie van Colenso af tot by Vaalkrans, natuurlik betwis. Nogtans het hy hom bereid verklaar om die verantwoordelikheid op hom te

neem, maar dan moes Burger die kommando Ermelo wat Meyer na die Bo-Tugela gestuur het om te help met die verdediging van Smuts en Viljoen se posisies, na Smuts toe terugstuur, want genl. Meyer kon nie met meer as 300 man van Colenso af in die rigting van Vaalkrans beweeg nie. Burger het geweier om dit te doen want, het hy nou verklaar, die Ermeloërs het die posisie waarin hulle by en op Spioenkop geplaas was, so uitgestrek geag dat hulle geweier het om dit te verlaat. Meyer moes dus op geen hulp van Burger se kant vir die verdediging van die stellings by Meuldrif en Vaalkrans staatmaak nie. Ook het hy nog eens beklemtoon dat dit nog altyd sy opvatting was dat Meyer vir die verdediging van die sektor Colenso-Vaalkrans verantwoordelik was, want die afstand tussen Colenso en Vaalkrans was kleiner as die tussen Burger se laer en Vaalkrans. Bowendien, so het hy voortgegaan, kon Meyer vir Smuts maklik vanuit die Colenso posisie versterk want die Colenso posisie was, anders as Burger se posisie, goed verskans. Bowendien sou daar tog nie 'n Engelse aanval by Colenso plaasvind nie maar

hoogstens 'n skynbeweging. Daarom sou Burger geen man stuur om Tobias Smuts te help voordat die vyandelike aanval begin en hy duidelik kon sien wat die vyand van plan was om te doen nie.

Vir genl. Meyer was daar onder die omstandighede geen ander weg oop as om die Kommandant-generaal se aandag op Burger se onbillike houding te vestig nie. Hy het, daarop het hy klem gelê, reeds twee van sy kommandantskappe uit Colenso aan genl. Burger gestuur en grawe en pikke vir hom bestel om hom in staat te stel om vir die verdediging van Meuldrif en Vaalkrans te sorg, en nou moes hy verneem dat Burger geen verantwoordelikheid vir die stellings wil aanvaar nie maar dat hy, Meyer, vir die verdediging daarvan moes sorg. Dit was vir hom byna onmoontlik om die beheer daar ook te aanvaar, maar in belang van sy land en volk sou hy dit doen. Daarom wou hy ver-

gunning hê om die Duitse korps onder kmdt. Krantz na genl. Smuts toe te stuur.¹⁰⁵

Terwyl genl. Burger besig was om met genl. Meyer rusie te maak in plaas van versterkings na die bedreigde posisies te stuur, het hoofkmdt. M. Prinsloo, wat die bevel oor die Vrystaters op die Brakfonteinheuwels moes voer aangesien veggenl. A. P. Cronjé siek was, ook sy griewe teenoor die Kommandant-generaal oor die onredelike houding van genl. Burger gelug. Volgens 'n ooreenkoms wat Prinsloo twee dae tevore met die Kommandant-generaal aangegaan het, moes genl. Burger die Vrystaatse stelling in die wapadnek teenoor Potgietersdrif met 400 man versterk. Die het nooit opgedaag nie en toe Prinsloo Burger versoek om die 400 man aan hom te stuur – 100 man vir plasing in die Vrystaatse stelling en 300 vir die versterking van genl. Smuts – het Burger daar nie op gereageer nie. Verwytend het Prinsloo vir Burger daarop

¹⁰⁵ Sien die betrokke telegramme wat nooit tussen die Boere-offisiere versprei is nie, in Leyds 716, Telegram no. 30 d.d. 3 Feb. 1900.

gewys dat “Toen u mij om versterking vroeg, heb ik u mijn laatste 20 man gezonden en nu kunt u mij uit de honderden onder u niet helpen!” Dat hy baie manskappe gehad het, kon Burger nie ontken nie. Immers hy het persoonlik aan Prinsloo gesê dat hy oor 700 man beskik het, afgesien van die wat in die rant was, en daarna het Prinsloo nog twee groepe Carolina burgers aangetref wat na Burger toe onderweg was. “Hoe is het mogelijk dat u onder deze omstandigheden geen versterking geven kan?”¹⁰⁶

Burger se reaksie was die van 'n nors buffel en het 'n pynlike indruk op hoofkmdt. Prinsloo gemaak. Hy was verwonderd om so 'n telegram van Prinsloo te kry, het Burger op gemelike toon aan die Kommandant-generaal gesein. Van die 400 man wat hy aan Prinsloo moes afstaan, wis hy niks. Ook wou hy graag weet waar hy die verlangde versterkings vandaan moes haal, en wie met sekerheid kon voorspel teen welke punt in die Boere linie die verwagte Britse aanval gerig sou wees. Was dit nie beter dat Prinsloo

¹⁰⁶ K.G. 340 (ii) pp. 57-58.

self kom om sy offisiere te kommandeer nie, want dit was vir Burger onmoontlik om hulle ook nog te bestuur. Hy was so siek dat hy glad nie kon perdry nie en slegs met moeite kon skryf, en as hy nie beter word nie sou hy alles moes opgee. Hy het reeds David Joubert aangestel om in sy plek die beheer oor die kommando's waar te neem. Dit was moeilik om te bepaal waar versterkings nodig was voordat die vyand tot die aanval oorgaan. By veggenl. Smuts was beslis versterkings nodig maar hy, Burger, kon hom nie help nie. Hy het genl. Meyer herhaaldelik gevra om die nodige versterkings aan Smuts te verskaf maar die weier botweg. Die Kommandant-generaal moes Meyer dus maar self vra.¹⁰⁷

Geen wonder dat Prinsloo onder die omstandighede en met die vyand gereed om die stellings by Potgietersdrif en Meuldrif aan te val, herhaaldelik by kmdt.-genl. Joubert aangedring het om Burger eenvoudig te beveel om die aangevraagde versterkings aan te stuur nie sodat hulle dieselfde nag nog in posisie geplaas kon

word. Dit sou nl. byna onmoontlik wees om versterkings in die bedreigde posisies te kry nadat die geveg eers 'n aanvang geneem het.¹⁰⁸

Die Kommandant-generaal wat, om alles te kroon, skielik deur Burger versoek is om 200 man van die kommando Pretoria van Ladysmith af te stuur tot versterking van die kommando's by genl. Smuts – en dit pas nadat hy 750 man van Ladysmith af na die suidelike front gestuur het en dus geen man meer by Ladysmith kon mis nie – het egter begryp dat hy Burger net halsstarriger sou maak as hy Prinsloo se advies sou opvolg. Dit wou hy nie. Dit was steeds sy hoogste strewe om in harmonie met sy generaals saam te werk want die ondervinding het hom geleer dat 'n haas nie met 'n onwillige hond gevang kon word nie. Daarom het hy aan Burger gesein dat hy simpatie met hom het en jammer was oor sy siekte. Verder het hy op 'n mooi manier aan hom verduidelik hoe onmoontlik dit was om nog 200 man van Ladysmith af na genl. Smuts toe te stuur. Laasgenoemde sou dus

¹⁰⁷ *Ibid.*, pp. 96 en 97.

¹⁰⁸ *Ibid.*, pp.1, 8 en 71.

versterk moes word van plekke af waar daar mense gemis kon word of waar daar te veel bymekaar was. Nogtans sou hy sien wat hy kon doen om hulp te verleen.¹⁰⁹

Toe het die gryse ou Kommandant-generaal maar weer aan sy staatmaker generaal, Louis Botha, in Pretoria getelegrafeer, van wie hy intussen 'n telegram ontvang het dat hy net op perde gewag het en nie later as die volgende Maandag of Dinsdag terug na die front toe sou vertrek nie. In die telegram het Botha verder ook gemeld dat hy genl. Meyer versoek het om genl. C. E. Fourie na die bedreigde terrein toe op te stuur, en dat daar geen beter man verlang kon word as kmdt. Buys nie, maar dan moes die by Meuldrif gestasioneer word. By Trichardsdrif, het Botha die Kommandant-generaal ten slotte verseker, was daar niks meer te vrees nie. 'n Klein gewone wag was voldoende vir die bewaking daarvan, en al die boonste (d.w.s.

Burger se) kommando's kon dus na die sentrum by Potgietersdrif en Meuldrif verskuif word.¹¹⁰

Dit was in ooreenstemming met wat kmdt.-genl. Joubert self gedink het maar wat niemand genl. Burger aan die verstand gebring kon kry nie en wat hy wou hê dat Botha moes kom doen. Die Kommandant-generaal het dus aan hom gesein dat as hy eers die volgende Dinsdag uit Pretoria sou vertrek, dit wellig te laat sou wees. Burger het siek gelê en beduie dat hy dit moet opgee en David Joubert in sy plek stel, en die Britse aanval word nog dieselfde nag of die volgende nag verwag! "Ik vrees dat de heele boel daar te zwak is en ik kan geen paard rijden zooals u weet, dus onbekwaam om het werk dat vereischt wordt persoonlijk te doen, daarom heb ik u getelegrafeerd."¹¹¹

Met hierdie telegram voor hom het Botha gevoel dat dit misdadig sou wees om langer in Pretoria te vertoef. Hy het hom derhalwe gereed gemaak

¹⁰⁹ K.G. 349 (iii) p. 95, en K.G. 340 (ii) p. 60.

¹¹⁰ Leyds 716, Telegram no. 28 (ii) d.d. 3 Feb. 1900.

¹¹¹ *Ibid.*, Telegram no. 36 d.d. 3 Feb. 1900; K.G. 349 (iv) p. 13.

om reeds die volgende dag te vertrek, terug na die front. Ten einde op die hoogte te kom van die toestand aldaar met die oog op die tref van die nodige verdedigings maatreëls, het hy dadelik aan genls. Tobias Smuts en S. W. Burger getelegrafeer om inligting aan hom te verskaf met betrekking tot die toestand. Smuts moes breedvoerig aan hom sein hoe sake daar staan, of hy oor genoeg manskappe beskik het en ook aan hom meld watter kommandantskappe en kanonne onder sy bevel gestaan het en waar die kanonne opgestel was. Ook wou Botha weet op watter punte die vyand die meeste sigbaar was, of die Tugela leeg of vol was, wanneer Smuts ver wag het dat die aanval sou plaasvind en wat van die plan geword het om Swartkop te verower. Ten slotte het hy Smuts verseker dat hy hom klaarmaak om ten spoedigste na die front toe te vertrek, en het hy hom versoek om niks onaangeroerds te laat bly om die Boere stelling te versterk nie.¹¹²

¹¹² *Ibid.*, Telegram no. 17b d.d. 3 Feb. 1900.

Van genl. Burger wou hy presies weet waar elke kommando van die boonste posisie aan die Bo-Tugela tot by kmdt. Viljoen se stelling by Vaalkrans gestasioneer was en hoe sterk elke kommando was.¹¹³

Dieselfde dag nog het genls. Smuts en Burger geantwoord en die inligting verskaf wat genl. Botha wou hê.

Veggenl. Smuts het gemeld dat die Tugela leeg was en dat die vyand sy aanval klaarblyklik op Potgietersdrif en Meuldrif sou toespits. Smuts se eie posisie was, soos Botha wis, baie swak beset en hy kon geen versterking kry nie. Sy mense was hard besig om die posisies te versterk met die gereedskap wat uiteindelik op die 3de aangekom het. Hy moes egter sommige posisies gedurende die dag byna onbewaak laat om 'n platform vir Long Tom te maak wat die nag sou aankom. Hy het oor twee Franse kanonne, twee Vrystaatse Krupps en 'n maxim beskik, en het gevrees dat hy by 'n nagtelike aanval die

¹¹³ Leyds 716, Telegram no. 28 d.d. 3 Feb. 1900.

onderspit sou delf indien hy nie versterk word nie. Sy vertrouwe was egter op God en nie op groot getalle nie gerig. Hy kon Swartkop nie verower nie omdat dit deur die vyand beset was en hy ook nie behoorlike ondersteuning kon kry nie. Te oordeel na die vyandelike bewegings het hy die aanval byna dieselfde nag nog verwag. Botha moes dus geen dag langer versuim as wat nodig was nie, want hulle het voor 'n groot slag gestaan waarvan die welslae van die hele Boere saak afgehang het. God sou egter help.¹¹⁴

Genl. Burger se uiteensetting van die ligging van die Boere posisies was as volg:

“Comdt. Buis met 500 man op de berg waar wagenweg uitkomt en bewaakt terrein op tot berg. Comdt. Steenkamp O.V.S. nog in zijn positie en bewaakt Trichardsdrift. Vc. Breytenbach Ermelo 150 op Spioenkop. Comdt. Rustenburg voor Spioenkop, 170 tot nek Spitskop. Carolina van daar tot bij nek waar mijn tent stond, 200; Ermelo van daar tot

Vrystaat. Potgieters plaats 450. Verder zooals u het hier heeft gelaten, Senekal, Vrede, Standerton, Joh'burg.”

Die vyand maak 'n pad tot onder die boskop reg voor kmdt. Viljoen se stelling, en dit lyk of die pad tussen die los boskop en bosrant uit gemaak word. Die punt was swak en gevaarlik, en Smuts het hulp gevra maar genl. Meyer het geweier om meer hulp van Colenso af daarheen te stuur. Dit was vir Burger net so moeilik om versterkings uit sy stelling te stuur voordat hy sien in welke rigting die vyand aanval. Hy het 100 Lydenburgers by hom gehad om hulp te verleen waar nodig. Hy was reeds twee dae lank te siek om perd te ry, “toch loop alles op mij aan en moet ik zukkelen alles besturen”. Botha moes dit aan die President meedeel.¹¹⁵

Of genl. Botha die geleentheid gekry het om Burger se telegram aan pres. Kruger – wat tog insae in alle telegramme gekry het – te gaan oordra, is twyfelagtig. Trouens na ontvangs van

¹¹⁴ *Ibid.*, Telegram no. 39 d.d. 3 Feb. 1900.

¹¹⁵ *Ibid.*, Telegram no. 37 d.d. 3 Feb. 1900.

kmdt.-genl. Joubert se reeds aangehaalde telegram het hy hom onmiddellik gereed gemaak om die volgende dag – Sondag – om 12-uur na die front te vertrek om die Kommandant-generaal te gaan bystaan.¹¹⁶

Solank as hy met die nodige voorbereidsels vir sy vertrek besig was, het pres. Kruger aan genl. Meyer getelegrafeer om, as dit moontlik was, tog asseblief langs die Tugela op te gaan en al die Boere stellings te inspekteer aangesien genls. Burger en Cronjé albei siek was en genl. Smuts hom alleen aan die Bo-Tugela bevind het. Veral moes die stellings waar die troepe wou deurtrek, geïnspekteer en versterk word indien nodig. “De Heer zij daar tegenwoordig en Hij leide en ondersteune u in uw groot taak.” Meyer moes weer Psalm 33 vanaf vers 7 lees. Daar word aangetoon dat die Here teenwoordig is en alle harte vorm. Die oorwinning het nie in ’n oormag van perde en manskappe gelê nie maar alleen in Sy hand. Hy moes ook 1 Petr. 5 verse 7 en 8 lees waarin die Here sê dat hulle al hul bekommer-

nisse op Hom moes lê want Hy sorg vir hulle en sal hulle help. Die duiwel het soos ’n briesende leeu rondgevlieg en gesoek om hulle te verdag “maar wees gij nuchteren en waakt opdat gij wettig strijdt om de kroon zal behalen”¹¹⁷

Hierop het genl. Meyer geantwoord dat hy dieselfde nag nog met 300 man na veggel. Smuts sou vertrek. Hy het reëlins getref dat die vyand ook by Colenso ingewag sou word want hy het verwag dat die Engelse sowel by Colenso as aan die Bo-Tugela ’n wanhopige aanval sou waag om deur die Boere linie te breek.¹¹⁸

Teen 12 nm. op 3 Feb. 1900 moes blykens telegramme van hoofkmdt. Prinsloo aan die Kommandant-generaal en van genl. Smuts aan genl. Meyer groot getalle van die vyand deur Potgietersdrif opgeruk het, klaarblyklik om die Boere stellings op die Brakfonteinhoogtes aan te val. Opgewonde het genl. Smuts aan Lucas Meyer gesein dat sy posisie “zeer zwak” was en

¹¹⁶ Vgl. Leyds 716, Telegram no. 40a d.d. 3 Feb. 1900.

¹¹⁷ *Ibid.*, Telegram no. 40a d.d. 3 Feb. 1900.

¹¹⁸ *Ibid.*, Telegram no. 41 d.d. 3 Feb. 1900.

dat versterkings en Mauser patrone dringend nodig was. Van genl. Burger het hy niks verneem nie. Meyer se antwoord was dat hy met 300 man tot halfpad tussen Colenso en Potgietersdrif sou opruk. Daarvandaan af sou hy hulp aan genl. Smuts of aan sy eie burgers by Colenso verleen wanneer dit nodig word. In 'n nog meer opgewonde stemming het Prinsloo die Kommandant-generaal verwittig dat hy aan genl. Burger gesein het om sy burgers te laat stelling neem, ook by die Wapadsnek oor die Brakfonteinheuwels. Die Kommandant-generaal moes tog bevel gee dat die bedreigde posisies dadelik versterk word anders sou die burgers nie betyds in hul stellings kon kom nie. Net so opgewonde het genl. Burger aan die Kommandant-generaal getelegrafeer:

“Vijand trek nu weer aan zoowel hier bij Pont drift als Molendrift. Volgens beweging is het niet onwaarschijnlijk dat zij hun aanval heden nacht maak. Gelas asst. genl. Meijer om aan Smuts hulp te stuur. Ermelo kan niet. Klaag

reeds dat zijn positie te zwak is. Baat mij niet meer aan Meijer hulp te vraag.”¹¹⁹

Die Kommandant-generaal vir wie dit teen die tyd duidelik was dat die man wat daarvoor verantwoordelik was dat veggel. Smuts nie behoorlik versterk was nie, niemand anders was as genl. Burger self nie, was egter nie langer bereid om na laasgenoemde te luister nie. Om 12.25 nm. het hy dus dringend aan hom getelegrafeer:

“Op het oogenblik rapport ontvangen dat troepen oprukken door Pontdrift naar Wagenpadsnek. Roep alle man op hun posities, geef elken officier kennis, zend onmiddelijk versterking naar waar het zwakste punt is. Verzuim geen oogenblik. De zaak schijnt volgens rapport zeer ernstig. Misschien is Pont drift een blinde aanval om aan te vallen bij

¹¹⁹ Sien die betrokke telegramme in Leyds 716, Telegramme nos. 19, 33 en 34 d.d. 3 Feb..1900, en K.G. 340 (ii) p. 98.

Molendrift. Daar moet goed op gelet worden.”¹²⁰

Terselfdertyd het hy regstreeks aan kmdt. Buys gesein wat op die tydstip onder Burger geressorteer het, om wakker en gereed te wees om genl. Tobias Smuts te gaan help as daar geveg sou word.¹²¹

Gelukkig vir die Boere het die Engelse egter nie tot die aanval oorgegaan nie – nie op die 3de nie en ook nie op die 4de nie – en het die Boere die geleentheid gekry om die laaste voorbereidsels vir die komende slag te tref. Vroeg die oggend van die 4de het hoofkmdt. Prinsloo die vesting kanon waaroor hy beskik het met 102 bomme asook die nodige ammunisie vir ’n Pom-pom, na die posisies van genl. Tobias Smuts gestuur, wat die nag tevore ’n platform en ’n kanonskans vir Long Tom opgerig en ook ’n pad vir die vervoer daarvan gemaak het. Nog 100 bomme is uit die Transvaalse hoofkwartier vir die kanon

aangevra, en is enige oomblik verwag.¹²² Ook het genl. Lucas Meyer gedurende die nag van die 4de 300 man naby Skietdrif geplaas en daarvandaan af persoonlik na Meuldrif toe deurgery om maatreëls vir die verdediging van genl. Smuts se stellings te tref. Sy bevinding was dat sake daar kritiek was. Die kommando’s was baie ongelyk verdeel en die Britse aanval sou seker die volgende dag plaasvind. Hulle sou egter hul bes doen om die vyand met Gods hulp terug te slaan. As Schalk Burger net nie daar was nie, het hy bygevoeg, sou sake seker beter gaan.¹²³

Staatsprokureur Jan Christiaan Smuts wat gedurende die dag ook die posisies van kmdt. B. J. Viljoen op Vaalkrans besoek het, het Meyer se rapport bevestig. Nadat hy die posisie in oënskou geneem het, het hy gedurende die loop van die dag die volgende konfidensiële telegram aan die Kommandant-generaal gestuur:

¹²⁰ Leyds 716, Telegram no. 24 d.d. 3 Feb. 1900.

¹²¹ K.G. 349 (iii) p. 93.

¹²² Sien K.G. 340 (ii), pp. 62, 64, 72, 106, 145 en 146.

¹²³ Leyds 716, Telegramme nos. 7 en 7a d.d. 4 Feb. 1900.

“Ik ben heden naar posities van Commdt. Viljoen geweest en heb alles zorgvuldig geïnspecteerd. Recht voor positie zijn twee groote Engelsche kampen achter den boschkop. De ligging en berging der Engelschen laten voor mij geen twijfel dat een aanval nabij de Molendrift zal gemaakt worden, zoo niet de voornaamste aanval. Met het oog hier op is het te betreuren dat op deze posities zoo weinig manschappen zijn, niet meer dan 1,000 man voor een terrein van bijna 7 mijlen in lengte. De kop aan deze zijde der Molendrift die voor de Engelschen van nog grooter strategisch belang is dan Spioenkop, wordt bewaakt door slechts 200 man en kan wegens de uitgestrektheid van het terrein gemakkelijk door 10,000 man aangevallen worden. Op deze kop zal nu de groot kanon geplaatst worden en (die) zal dus ook in gevaar zijn. Ik kan UEd. gestr. niet ernstig genoeg verzoeken genl. Burger te gelasten de 400 Heidelbergers onder Commdt. Buijs achter Spioenkop onmiddellijk naar Molendrift te zenden. Een versterking van Boksburg van Colenso die van ochtend aankwam, is namiddag

tot mijne verbazing weer terug getrokken naar Colenso. De officieren zijn niet moedeloos maar zij gevoelen diep dat het een part (lees: fout) is dat betreurenswaardige gevolgen kan hebben dat genl. Burgers posities door meer dan twee maal zoo veel manschappen bewaakt worden bestaande uit de uitgelezendste commando's zooals Carolina, Rustenburg, Lijdenburg en Senekal. Heilbron is sterk genoeg om Trichardsdrift te bewaken en kunnen de Heidelbergers dus redelijkerwijze naar Molendrift afkomen. De zaak is zeer ernstig en kan geen uitstel lijden. Ik ga morgen naar vecht genl. Smuts om hem bij te staan.”¹²⁴

Die Kommandant-generaal het genl. Meyer aangespreek omdat hy die 300 man wat hy na Meuldrif gebring het, volgens die Staats-prokureur se telegram weer na Colenso teruggetrek en dit aan veggenl. Smuts alleen oorgelaat het om 'n front van meer as 7 myl lank met slegs 1,000 man uit verskillende distrikte te beskerm. Trouens by Colenso was tog meer as 3,000 man

¹²⁴ Leyds 716, Telegram no. 23 d.d. 4 Feb. 1900.

om stellings wat nie bedreig was nie, te bewaak.¹²⁵ Ongelukkig het hy die res van die inhoud van die Staatsprokureur se telegram verswyg. Die gevolg was dat Meyer dit die Kommandant-generaal erg kwalik geneem het omdat hy hom gesteur het aan berigte van mense soos staatsprokureur Smuts wat kersvers op die front aangekom en oor sake probeer oordeel het wat hulle volgens Meyer se mening nie ondersoek en derhalwe nie begryp het nie. Hy het toe verduidelik dat hy die 300 man maar net halfpad tussen Meuldrif en Colenso in so 'n posisie geplaas gehad het dat hulle hulp by of Meuldrif of Colenso sou kon verleen. Daarvandaan af het hy met 'n paar offisiere na genl. Smuts gery en met dié ooreengekom dat Smuts aan hom sou laat weet wanneer 'n aanval by Meuldrif op hande was. Hy het egter kort tevore 'n telegram ontvang dat die vyand besig was om na Colenso op te ruk en ook Hlangwane bedreig. Dit was afkomstig van vk. J. C. Emmett wat by Colenso in die stelling geplaas was waar

¹²⁵ *Ibid.*, Telegram no. 22 d.d. 5 Feb. 1900.

die Ermelo kommando vroeër was, en dit het dus vir Meyer gelyk asof sy teenwoordigheid en die van sy reserwe kommando by Colenso dringend vereis word.¹²⁶ Daarom het hy die 300 man weer na Colenso gestuur.

9. HOOFKMDT. PRINSLOO SE BENOEMING AS BEVELHEBBER AAN DIE TUGELA

Die onwilligheid van asst.-genl. Burger om vir die verdediging van die bedreigde punte by Potgietersdrif en Meuldrif voorsiening te maak en die wanverhouding wat ten gevolge daarvan tussen die Boere aanvoerders ontstaan het, het op pres. Steyn en ook op ander persone 'n baie ongunstige indruk gemaak. Vir pres. Steyn, blykbaar aangevuur deur staatsprokureur Smuts of deur een van die Vrystaatse offisiere, het daar net een uitweg moontlik gelyk om te voorkom dat Buller na Ladysmith toe deurbreek: die bevel aan die Bo-Tugela moes geplaas word in die hande van iemand wat die nodige gesag en ook die nodige durf sou hê om die burgers langs die

¹²⁶ Leyds 716, Telegram no. 26 d.d. 5 Feb. 1900.

Tugelalinie so te verdeel dat die Boere mag op die bedreigde punte sterk genoeg sou wees om aan 'n Britse aanval die hoof te bied.

Met die oog daarop het pres. Steyn op 4 Feb. 1900 die volgende telegram aan pres. Kruger gestuur:

“Volgende telegram zoeven ontvangen, begint: Privaat en confidentieel. Onze beide generaals zitten nu bij Ladysmith. Het gevolg is dat van wege te veel hoofden bij de Tugela er groote verwarring aldaar kunnen ontstaan en sommige genera(a)ls zitten aldaar in eene veilige positie met veel manschappen en weigeren versterking te zenden naar het vermoedelijk punt van aanval. Zou het niet wenschelijk zijn generaal Prinsloo het oppergeneraalschap over al de burgers aan de Tugela te geven zoodat hij op zijne verantwoordelijkheid de burgers kan plaatsen zooals het hem het meest doelmatig voorkomt? Daar de zaak spoed vereischt, zou het goed zijn dit dadelijk te bewerkstelligen daar er een aanval elk oogenblik verwacht wordt. Eindigt. Het spijt mij van die toestand te

vernemen. Ook mij komt het voor dat het goed zal zijn indien er een hoofd is om zaken te besturen. Ik zal derhalve verblijd zijn indien UHed. eenige stappen kunt nemen om aan die treurige toestand een einde te maken. Het zal mij aangenaam zijn om uwe zienswijze verder over deze zaak te vernemen.”¹²⁷

In plaas van te antwoord dat genl. Louis Botha onderweg was na die front om die bevel aan die Tugela te voer, het pres. Kruger die telegram aan kmdt.-genl. Joubert oorgesein en hom tewens gevra om tog, as sy gesondheid dit toelaat, na die Tugela te gaan en die bevel daar te gaan oorneem. Hoofkmdt. Prinsloo wat saam met hom die bevel by Ladysmith gevoer het, kon dan in bevel van die Boere mag by Ladysmith gelaat word. Die Tugela was immers nou die plek waar die grootste gevaar gedreig het en dit was dus noodsaaklik dat sake daar behoorlik gereël en toegesien word dat daar nie op die een punt aan die rivier te veel en op die ander te min burgers gestasioneer word nie. As sy gesondheid hom

¹²⁷ *Ibid.*, Telegram no. 4 d.d. 4 Feb. 1900.

belet het, moes hy hoofkmdt. Prinsloo vra of die gewillig sou wees om die opperbevel aan die Tugela oor te neem.¹²⁸

Waarom kmdt.-genl. Piet Joubert nie aan die President se versoek gehoor gegee het soos laasgenoemde blykbaar verwag het dat hy sou doen nie, kon nie vasgestel word nie. Al was hy ook nie gesond nie wis hy tog dat Louis Botha, sy staatmaker generaal, binne twee dae aan die Tugela terug sou wees, gereed om hom van alle verantwoordelikheid vir die Tugelalinie te verlos. Verder het hy sy generaals – Burger, Meyer en Tobias Smuts – goed genoeg geken om te weet dat hulle altyd opstandig sou voel onder die opperbevel van ’n swak aanvoerder soos Marthinus Prinsloo wat minder op hoogte van die situasie aan die Tugela was as enigeen van hulle, en dat hulle hulle aan Prinsloo se bevel nie sou steur nie; en ten slotte moes hy begryp het dat dit onmoontlik was om te verwag dat Louis Botha wat die Tugelalinie tot op die tydstip so deeglik georganiseer het dat die keur

van die Britse strydkrigte daar nie kon deurbreek nie, en wat hy spesiaal inderhaas uit Pretoria laat terugkom het om die bevel oor die Boere strydmag aan die Tugela te neem, onder die bevel van ’n man soos Prinsloo sou moes veg. Tog, ten spyte van die feit dat hy dit alles wis, het hy besluit om Prinsloo met die reëling van sake aan die Tugela te belas. Om homself te vrywaar van verwyte van sy generaals, het hy sy opdrag aan Prinsloo as volg ingeklee:

“Ik heb zoo even de vraag ontvangen van Staats presdt. Kruger op gemaakt voorstel van Presdt. Steijn of ik zou toestemmen dat aan u wordt opgedragen de macht en de regeling der zaken aan Tugela zoodat u daar zal gaan ten einde te zien dat niet eenige Genls. aldaar met een groote macht zich in een veilige plaats bijeen verschild houden. Het spijt mij dat een zoodanig vermoeden bestaat en beschuldiging geopperd wordt maar ik denk eenige telegrammen en ook wet bijzonder die van Vecht Gent. Smuts en die tusschen ons gewisseld over de 400 man versterking heeft presdt. Steijn tot

¹²⁸ Leyds 716, Telegram no. 8a d.d. 4 Feb. 1900.

die opmerking gebragt dat wij beide hier te Ladysmith zijn; en daar zijn vraag is aan u het opperbestuur te Tugela op te dragen, wil ik er volstrekt geen objectie tegen maken en verzoek UEd. derhalve of u, zijnde zooveel nader dan ik zelf en ook bekwaam om te paard te rijden, onmiddellijk te gaan en die officieren, hetzij asst. genls., vecht genls. of welke andere officier ook die in staat is versterking te geven, onmiddellijk daartoe te gelasten als op de uitgedrukte wensch van de beide presidenten hun te wijzen en zodoende te zien dat onze zaken daar goed bestuurd worden. Dit telegram dient van mijnentwege als volkome instructie en toestemming en ik vertrouw dat u zonder aanzien des persoons zult handelen en uitvoering zult geven aan bovenstaande. Vraag mij maar wat gij wilt en ik zal bereid wezen te doen wat ik kan.”¹²⁹

Prinsloo wie se eersug deur die benoeming gestreel was, het die uitnodiging of opdrag dadelik aanvaar. “Ik neem aan dat u bedoeld alle

zaken bij Tugela onder mijne regeling te stellen, ook wat kanonnen betreft”, het hy opgetoë aan die Kommandant-generaal gesein en daarby vermeld dat hy die volgende oggend na die Tugela sou vertrek om sy pligte te aanvaar.¹³⁰

Die aanstelling van Prinsloo het ’n storm van verontwaardiging onder die Transvaalse offisiere verwek. Louis Botha het aan die Kommandant-generaal uit Germiston gesein dat die benoeming van ’n opperbevelhebber vir die Tugela in oorleg met die offisiere aan die Tugela gereël moes word, en het sarkasties gevra of hy hom nou ook vir sy instruksies tot Prinsloo sou moes wend wat niks van die Tugela stellings begryp het nie. Lucas Meyer het regstreeks aan pres. Kruger gesein dat hy sy pos as offisier na afloop van die geveg sou neerlê terwyl Burger Prinsloo eenvoudig geïgnoreer het.¹³¹ ’n Posing van kmdt.-genl. Piet Joubert om die ontevredenheid te besweer met beroepe op sy offisiere om met

¹³⁰ *Ibid.*, Telegram no. 19 d.d. 4 Feb. 1900.

¹³¹ Sien *Ibid.*, Telegramme nos. 26 d.d. 4 Feb. en 39 d.d. 5 Feb. 1900, en K.G. 340 (ii) p. 108.

¹²⁹ Leyds 716, Telegram no. 14 d.d. 4 Feb. 1900.

Prinsloo saam te werk, het niks gehelp nie en die vuur eerder aangeblaas as geblus. Sy versekering dat hy net in belang van die land se onafhanklikheid opgetree het en dat hy op elke wyse soveel as in sy vermoë was, wou saamwerk tot die behoud van eendrag, liefde, tevredenheid en tot aanmoediging van die burgers, het werklik op niemand 'n indruk gemaak nie.¹³²

Gelukkig vir die Boere het Prinsloo niks gedoen om sy gesag te laat geld nie. Hy het eers die oggend van die 5de, na 'n aanmaning van pres. Kruger om na die front toe te gaan, uit sy laer by Ladysmith vertrek en die Tugela nie bereik voor die geveg aan die gang was nie.¹³³ Van genl. Botha het genls. Burger, Smuts en Meyer egter op die 4de telegramme ontvang waarin aan hulle meegedeel is dat hy dieselfde dag nog met 'n spesiale trein na die front toe sou terugkom. Verder het hy die wens uitgedruk dat of die

kommando Ermelo of die kommando Heidelberg by Meuldrif geplaas moes word want as die vyand eers in besit van die koppies was, sou geen versterking meer help nie. Bowendien, so het hy konfidensieel daaraan toegevoeg, kon daar nie op al die Johannesburgers gereken word nie. "Dit wetende is het ons plicht de noodige voorziening te maken."¹³⁴

Die berig dat Botha terugkeer en reeds om 5-uur die volgende oggend Charlestown sou deurgaan,¹³⁵ het 'n weldadige invloed op die twistende generaals uitgeoefen. Hulle het dadelik verslag aan hom gedoen oor die toestande aan die front en die maatreëls wat hulle besig was om te tref om die vyand die hoof te bied.

Genl. Meyer het vermeld – en sy berig is deur regter Kock bevestig – dat hy met 300 man na die Bo-Tugela opgeruk het om genl. Smuts te gaan versterk, terwyl genl. Burger meegedeel het dat aangesien die vyandelike front van

¹³² Leyds 716, Telegramme nos. 18 d.d. 4 Feb. en 22 d.d. 5 Feb. 1900.

¹³³ *Ibid.*, Telegramme nos. 19 d.d. 4 Feb. en 1A d.d. 5 Feb. 1900.

¹³⁴ *Ibid.*, Telegramme nos. 4d en 4e d.d. 4 Feb. 1900.

¹³⁵ Leyds 716, Telegram no. 5a d.d. 4 Feb. 1900.

Potgietersdrif af tot by Meuldrif uitgestrek het, hy aan kmdt. Buys van die kommando Heidelberg opgedra het om die aand met 150 van sy manskappe daarheen te vertrek. Hy kon die Ermeloërs nie beweeg kry om daarheen te gaan nie, maar hulle was trouens ook nodig om die Senekal burgers te versterk, iets wat hy herhaaldelik gevra is om te doen en waaroor hoofkmdt. Prinsloo hom reeds bitter verwyf het.¹³⁶

Uit die berigte van veggenl. Smuts en andere was dit vir genl. Botha duidelik dat die toestand by Meuldrif uiters gevaarlik was en dat die Engelse op die punt gestaan het om daar deur te breek. Smuts het nl. aan Botha gesein dat sy posisie baie swak was en dat hy geen versterking kon kry of verder op versterking sou aandrang nie, want dit lyk of die Kommandant-generaal meen dat hy uit kleingelowigheid of lafhartigheid om versterking vra. Hy en sy klompie burgers sou dus maar hul bes doen en op Gods hulp hoop. Die vyand was reeds besig

¹³⁶ *Ibid.*, Telegramme nos. 6, 7a en 11 d.d. 4 Feb. 1900.

om in groot getalle na die rivier toe te trek en 'n aanval was dus te eniger tyd te wagte. Die toestand was des te onrusbarender omdat kmdt. Hattingh van Vrede 'n nog 'n stelling ontruim het. Kmdt. J. T. Kelly se posisie waar Hattingh se manskappe ook was, was dus feitlik ontbloot. Kelly moes nou vier posisies met slegs 50 man bewaak, sodat elke burger ses uur wagdiens in die nag moes verrig, afgesien van gewone dagdiens. Hy was dus magteloos, veral teen 'n nagaanval.¹³⁷

Toe pres. Kruger die telegram lees, het hy die Kommandant-generaal se aandag daarop gevestig en gevra of dit nie moontlik was om die vereiste versterkings dieselfde aand nog aan genl. Smuts te stuur nie. As daar burgers uit die stellings van genl. Burger gemis kon word soos die President uit die telegramme aflei, moes Burger formeel gelas word om die burgers te stuur om genl. Smuts te gaan help.¹³⁸

¹³⁷ *Ibid.*, Telegramme nos. 8 en 21 d.d. 4 Feb. 1900; K.G. 340 (ii) p. 121.

¹³⁸ *Ibid.*, Telegram no. 12 d.d. 4 Feb. 1900.

Die Kommandant-generaal, wat intussen ook van genl. Burger 'n berig ontvang het dat die vyand nog na Swartkop toe trek en besig was om hul kamp agter die kop te verplaas, was self deurdronge van die noodsaaklikheid om die nodige versterkings vir genl. Smuts te verseker. Burger het hom gevra vir 'n skotskar en muile met die oog op die vervoer van ammunisie van die een punt na die ander, en dit was dus duidelik dat 'n aanval op hande was.¹³⁹ Net soos die President was hy ook daarvan oortuig dat die nodige versterkings uit genl. Burger se stellings sou moes kom maar Burger het so 'n halsstarrige houding in verband met die verskaffing van versterkings ingeneem dat hy gehuiwer het om verdere instruksies in die verband aan hom te gee. Trouens die oggend nog het hy 'n telegram van hom ontvang waarin hy gekla het dat daar voortdurend versterkings van hom gevra word en dat hy nie weet waar om dit vandaan te kry nie aangesien elkeen van sy kommandantskappe 'n vaste posisie gehad het om te bewaak. Hy wou

¹³⁹ Leyds 716, Telegram no. 22 d.d. 4 Feb. 1900.

sommer ook weet of die Kommandant-generaal al aan genl. Meyer las gegee het om van Colenso af hulp aan genl. Smuts te verleen soos hy, Burger, die vorige aand aan die hand gedoen het. Meyer kon bv. die Boksburgers of 'n veldkornetskap van Krugersdorp na Meuldrif toe opstuur, en dan was daar ook nog die Soutpansberg en Swaziland kommando's. Ten slotte het hy meegedeel dat die kommando Vrede hom ook om hulp gevra het en dat kmdt. Buys se houding was dat hy geen hulp by Meuldrif kon verleen voordat daar werklik geveg word nie. Burger wou dus weet wat hom te doen staan.¹⁴⁰

Met hierdie telegram voor hom was dit vir die Kommandant-generaal baie moeilik om Burger sommer te gelas om versterkings na genl. Smuts te stuur soos die President verlang het. Die aandrang op versterkings vir Smuts se posisies het egter steeds dringender geword. Om 12.15 nm. het Smuts aan die Kommandant-generaal berig dat genl. Meyer by hom was en die Kommandant-generaal op hoogte sou stel van

¹⁴⁰ K.G. 340 (ii) p. 153.

die toestand in sy sektor; dan kon die Kommandant-generaal sien dat hy nie uit lafhartigheid op versterking aangedring het nie. Hy het reeds 8 dae tevore 30 kiste patrone aangevra. Daarvan het hy die vorige dag slegs 16 ontvang. 'n Beskuldiging wat teen hom ingebring is, nl. dat hy die vorige aand eers uitgevind het dat hy te min ammunisie gehad het, was dus vals.¹⁴¹

Kort daarna het genl. Meyer aan die Kommandant-generaal gerapporteer dat sake by Meuldrif baie ernstig was. Die stellings van die kommandante Johannesburg en Standerton was slegs deur 'n geringe aantal burgers beset. Meyer het 300 man van Colenso af in die omgewing gehad maar hulle kon nie vaste posisies inneem nie, want Meyer moes hulle los hou met die oog op 'n moontlike Engelse aanval op Colenso. Ammunisie soos op 28 Jan. 1900 deur Smuts aangevra, was dringend nodig. Ook moes meer Wakkerstroom burgers gestuur word want die

Wakkerstroomers het 'n baie belangrike stelling beset gehad.¹⁴²

Onder die omstandighede het daar vir die Kommandant-generaal geen ander weg oopgestaan as om die bevel uit te reik wat pres. Kruger verlang het nie. Om Burger egter tot insiklikheid te probeer beweeg, het hy dit baie taktvol gestel. Hy wis nie oor hoeveel en oor watter burgers Burger beskik het nie, het hy gesein, maar by genl. Smuts waar dit gelyk het of die swaarste aanval sou plaasvind, was daar glo slegs 1,000 man om 'n terrein van meer as 7 myl lank te bewaak. Volgens sy opvatting, so het hy voortgegaan, was die kommando Heilbron alleen sterk genoeg om Trichardtsdrif te bewaak. Kmdt. Buys van die kommando Heidelberg kon dus met sy hele mag by genl. Smuts aansluit. Burger moes hom onmiddellik instruksie gee om dit te doen. Dit sou tog nie help om een posisie te lê en bewaak terwyl 'n aangeleë posisie deur die vyand verower word nie. Trouens Burger het self gesê dat die Engelse besig was om hulle teenoor

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 114.

¹⁴² *Ibid.*, p. 107.

Meuldrif te konsentreer en wat sou al die ander besette posisies die Boere baat as die Engelse daar sou deurbreek. Daarom moes die Heidelbergers onmiddellik na genl. Smuts vertrek. Dit was dringend noodsaaklik. As die Engelse eers met die aanval besig was, sou dit onmoontlik wees om voor hul kanonne verby te kom ten einde hulp te gaan verleen. Die Boere moes sorg dat hulle hul sterkste mag voortdurend voor die punt hou waar die sterkste Engelse krygsmag gekonsentreerd was. Hy sou probeer om 'n skotskar soos aangevra aan Burger te verskaf maar het oor geen muile beskik nie. Burger sou dus maar met osse moes klaarkom.¹⁴³

Vervolgens het hy ook aan hoofkmdt. Prinsloo gesein oor kmdt. Hattingh se ontruiming van die stellings by Meuldrif en hom gevra om bevel te gee dat die stellings weer beset word.¹⁴⁴

Van genl. Burger wat baie vies was oor Prinsloo se benoeming as opperbevelhebber, het hy 'n

afsnouende antwoord gekry van die volgende inhoud:

“Re uw telegram. Het spijt mij dat ik nog geen antwoord van u heeft van waar ik die versterking moet halen en ik heb UEd. reeds twee maal gevraagd Asst. Gen. Meyer te gelasten aan Smuts versterking te verleen. Ik meen dus dat UEd. (en) Meijer in deze het meest verantwoordelijk is. Ik heb gister nacht de geheele nacht rond gestuur. Mijn een adjudant komt nu van Buis. Ik heb u gezegd ik ben te ziek om te rij. Mijn broeder heb ik naar Smuts gestuur en ik heb gedacht u zou de President zeggen. Gij kunt mij niet gelasten, ik vraag geen versterking, dit is andere, ik zal mij help.”¹⁴⁵

Die halsstarrige houding van genl. Burger en sy weiering om aan die Kommandant-generaal se bevel gehoor te gee, het laasgenoemde verbitter.

Op pessimistiese toon het die Kommandant-generaal die aand. aan pres. Kruger gesein dat dit

¹⁴³ Leyds 716, Telegram no. 29 d.d. 4 Feb. 1900.

¹⁴⁴ *Ibid.*, Telegram no. 30 d.d. 4 Feb. 1900.

¹⁴⁵ K.G. 340 (ii) p. 109.

hom spyt dat die telegramme van die offisiere 'n bitter toon begin aanneem, “De een vraagt hulp en de andere weet niet waar dit te halen.” Die toestand was egter kritiek. Twee derdes van die mag wat Ladysmith beleer het, was weg, en van Ladysmith af kon dus niemand meer na die Tugela gestuur word nie. Hy stem toe dat genl. Smuts se mag nietig was in vergelyking met die van die Engelse en dat ook die ander posisies in verhouding tot die Britse mag swak beset was, maar hulle moes veg met die klompie mense waaroor hulle beskik het. Daarvan gee die Staatsalmanak nie 'n getroue weergawe nie want “het getal daar opgebragt sluiten vele menschen in die uit het land gevlucht zijn en waarvan sornmigen tegen ons vechten”. Bowendien was baie burgers met verlof sodat hy nie kon vasstel hoeveel aan die Tugela en in die veld in die algemeen was nie. Prinsloo sou in elk geval die volgende dag na die Tugela gaan om sake daar te reël.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Leyds 716, Telegram no. 24 d.d. 4 Feb. 1900.

In 'n ander telegram het hy gekla oor die houding van die Soutpansbergers. Hy dag hulle is vuur en vlam en wou “als per telefoon naar hier ... vliegen”, en nou moes hy verneem dat hulle eers die volgende Woensdag sou vertrek. Miskien sou hulle dan kan kom kyk hoe dit afgeloop het, anders sou hy Buller moes vra om met sy aanval te wag totdat hulle daar aangekom het.¹⁴⁷ Hy sou egter nog steeds soos in die verlede sy uiterste bes doen om die bedreigde stellings versterk te kry!

10. DIE HOUDING VAN GENL. BOTHA

Terwyl die Kommandant-generaal besig was om sy gemoed in die verbitterde trant jeens die President te lug, het genl. Louis Botha, man van die daad, die laaste nodige voorbereidsels getref om die vyand te kom stuit. Aan die Resident-Vredereger by Charlestown het hy getelegrafeer om vier van die beste perde vir sy persoonlike gebruik uit te soek en gereed te hou sodat hulle sonder verwyl in sy trein gelaai kon word

¹⁴⁷ *Ibid.*, Telegram no. 2 d.d. 4 Feb. 1900.

wanneer dié die oggend op Charlestown aankom. Verder het hy aan P. F. Henderson van Vryheid gesein om die nodige kosware vir hom te kry en Yoni of Mpepa na Elandslaagte toe saam te bring om hom as agterryer te vergesel. Aan die Kommandant-generaal het hy berig dat hy die volgende dag direk van Elandslaagte af na Viljoens Lager (by Meuldrif) sou vertrek en dat die Kommandant-generaal dus alle berigte vir hom na Elandslaagte moes stuur.¹⁴⁸ Ten slotte het hy aan genl. Burger en aan genl. Smuts gesein:

“Houd goede moed, ik ben er van diep doordrongen dat gij uw plicht tot het uiterste doen zult. Terwijl ik nu versta dat de vijand met zijn geheele macht bij Pont – en Molendrift is, acht ik het noodzaakelijk dat de menschen uit de bovenste posities naar u afkomen en waar versterkt moet worden, moet zulks snachts geschieden daar onze posities van dien aard zijn dat de vijand ons beletten kan met zijn kanonnen om gedurende den dag versterking

¹⁴⁸ *Ibid.*, Telegramme nos. 3a, 4c, 5a, 25 en 26 d.d. 4 Feb. 1900.

aan te brengen. Vertrouw op God en doet uw best.”¹⁴⁹

¹⁴⁹ Leyds 716, Telegram no. 27 d.d. 4 Feb. 1900.

HOOFSTUK 8

DIE SLAG BY VAALKRANS

1. STERKTE VAN BRITSE EN BOERE STRYDMAGTE

Teen 6 vm. op 5 Feb. 1900 het Buller sy troepe wat die slag by Vaalkrans met 'n skynaanval op die Boere stellings teenoor Potgietersdrif moes begin, in beweging gebring.¹ Hy het oor 'n ontsaglike leer van sowat 24,500 man met 72 kanonne beskik, as volg saamgestel:

(a) 'n Staf van 34 offisiere en 132 onderoffisiere en manskappe met 123 perde.

(b) 'n Vloot brigade van 25 offisiere en 208 onderoffisiere en manskappe met 6 perde en 10 skeepskanonne. Twee hiervan was van 'n kaliber van 4,7 duim (11,75 cm) en agt was twaalfponders.

(c) 'n Artillerieafdeling van 64 offisiere en 1,815 onderoffisiere en manskappe met 1,535 perde en

¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 408.

56 kanonne. Twee hiervan was swaar kanonne van 'n kaliber van 5 duim (12,5 cm), ses was houwitsers en ses bergkanonne van 'n kaliber van 2,5 duim (6,25 cm). Die res het uit 15-ponder-Armstrongs bestaan, in sewe batterye ingedeel.

(d) Twee berede brigades van 87 offisiere en 2,666 onderoffisiere en manskappe met 2,798 perde, 6 kanonne van A battery *Royal Horse Artillery* en 3 masjiengewere.

(e) Vyf infanterie brigades van altesaam sowat 488 offisiere en 17,655 onderoffisiere en manskappe, t.w. die 2de onder genl.-maj. H. J. T. Hildyard, die 4de onder genl.-maj. N. G. Lyttelton, die 5de onder genl.-maj. A. FitzRoy Hart, die 10de onder genl.-maj. J. Talbot Coke en die 11de onder genl.-maj. A. S. Wynne.²

² In die opgawe van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 598) van Buller se strydkragte word die 10de brigade buite rekening gelaat omdat dit nie aan die geveg deelgeneem het nie. Dit neem egter nie weg dat hierdie brigade – waarvan die getalsterkte volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p.

Hulle het oor 908 perde en 16 masjiengewere beskik.

(f) 'n Genieafdeling van 23 offisiere en 711 onderoffisiere en manskappe met 376 perde.

(g) 202 man van die leer diens korps troepe, onder wie 14 offisiere met 436 perde.

(h) 'n *Royal Army Medical Corps* van 29 offisiere en 385 onderoffisiere en manskappe met 336 perde.³

Altesaam kon Buller dus volgens Britse amptelike gegewens 24,220 man (onder wie 764 offisiere) met 6,518 perde, 72 kanonne en 19 masjiengewere in die veld stoot, en volgens opgawes van die Duitse attaché by Buller se leer

428) 81 offisiere en 3,041 onderoffisiere en manskappe was – deel van Buller se troepemag aan die Bo-Tugela was en daarom in berekening behoort gebring te word soos deur skrywer hier gedoen is nie.

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 598.

het hy oor nog meer, nl. 26,000 tot 27,000 soldate, beskik.⁴

Teenoor hierdie geweldige leer kon die Boere altesaam nouliks 3,600 man monster. Dit het bestaan uit 420 man van die kommando Heidelberg onder kmdt. S. B. Buys,⁵ 600 tot 650 man van die kommando Ermelo,⁶ 200 man van die kommando Carolina onder kmdt. H. F. Prinsloo, 'n veldkornetskap van die Soutpansberg kommando, 50 man sterk, die kommando

⁴ Du Cane, p. 187.

⁵ In 'n opgawe van 3 Feb. 1900 (Leyds 716, Telegram no. 37 d.d. 3 Feb. 1900) meld genl. Burger dat die kommando uit 500 man bestaan het maar op 6 Feb. 1900 gee hy die juiste sterkte van die kommando aan as 420 man (K.G. 340 (iii), p. 163). Skrywer glo dat die telegram (Leyds 716, Telegram no. 37 d.d. 5 Feb. 1900) waarin hoofkmdt. Prinsloo vermeld dat hy van Burger verneem het dat die kommando slegs 350 man sterk sou wees, op 'n misverstand berus.

⁶ Op 3 Feb. 1900 het genl. Burger aan genl. Botha gesein dat die kommando 600 man sterk was (Leyds 716, Telegram no. 37 d.d. 3 Feb. 1900). Op 5 Feb. her hy ewenwel aan hoofkmdt. Prinsloo berig dat die sterkte daarvan 650 man was (*Ibid.*, no. 37 d.d. 5 Feb. 1900).

Johannesburg van kmdt. B. J. Viljoen en die kommando Standerton, tesame sowat 800 man sterk, 350 man van die kommando Heilbron⁷ onder kmdt. Lucas Steenkamp, die kommando Senekal van 250 man, die kommando Vrede van 650 man, 40 man van die kommando's Winburg en Harrismith wat die aand van 4 Feb. 1900 van Ladysmith af na die Tugela gestuur is, 40 man van die Duitse korps, 170 man van die kommando Rustenburg en 'n klompie burgers van die kommando Lydenburg.⁸

Hulle was die aand voor die slag oor 'n front van nagenoeg 20 myl van Doringkloof ten ooste van Vaalkrans af tot verby die Tabanyama uitgesprei en wel as volg: Op die linkerflank in die sektor Kranskloof tot by Doringkloof waarop die Britse aanslag toegespits sou wees, was onder die bevel

⁷ Dit is nie duidelik of die 75 man van die kommando Heilbron wat die aand van 4 Feb. 1900 van Ladysmith af na die Bo-Tugela gestuur is, hierby ingesluit is nie (sien Leyds 716, Telegram no. 37 d.d. 5 Feb. 1900).

⁸ Sien Leyds 716, Telegramme nos. 37 d.d. 3 Feb. en 37 d.d. 5 Feb. 1900; K.G. 340 (iii), p. 163, Barnard, pp. 112-113 en pp. 308-309 hieragter.

van veggenl. Smuts die kommando's Soutpansberg, Standerton en Johannesburg gestasioneer, altesaam 850 man sterk. Genl. Meyer het belowe dat hy Smuts in geval van 'n aanval met 200 burgers uit Colenso sou versterk mits Colenso nie ondertussen ook aangeval word nie en het met die oog daarop met 'n "los" kommando tussen Colenso en Smuts se sektor pos geneem. Hy was baie bang dat die Engelse 'n aanval op Colenso wat nie meer sterk beset was nie, sou onderneem en wou die 200 man dus nie tot in veggenl. Smuts se sektor verskuif nie. Ook het Smuts versterkings van die Boere se regterflank af verwag, in die eerste plek die kommando Heidelberg wat genl. Burger ingevolge die instruksies van pres. Kruger en die Kommandant-generaal aan hom moes stuur.

In die sentrum op die Brakfonteinhoogtes aan weerskante van die pad na Potgietersdrif was 940 man van die kommando's Senekal, Vrede, Winburg en Harrismith. Hulle is in die regterflank deur 450 of 500 man van die Ermelo kommando ondersteun wat deel gevorm het van

die kommando's op die regterflank, t.w. die kommando's Rustenburg, Lydenburg Carolina, Heidelberg, Heilbron, die Duitse korps en nog 'n afdeling van die Ermelo kommando, 150 man sterk, onder vk. N. J. Breytenbach. Hulle het saam met die reeds genoemde 450 of 500 man van die Ermelo kommando uitgesprei gelê vanaf die aansluiting van Spioenkop by die Brakfonteinhoogtes oor Spioenkop en die Tabanyama en het die hele gebied tot aan die Drakensberge bewaak. Altesaam was daar die aand van die 4de 1,780 tot 1,830 man in hierdie sektor onder die aanvoering van genl. S. W. Burger versprei maar met die aanvang van die vyandelikhede op die 5de was die 420 Heidelbergers onder kmdt. Buys reeds besig om na die linkervleuel oor te skuif ten einde bystand aan genl. Smuts te gaan verleen.⁹

Oor hoeveel kanonne die Boere beskik het en waar presies hulle geplaas was, is daar nie volkome duidelikheid nie. Volgens 'n telegram

⁹ Vgl. Leyds 716, Telegramme nos. 37 d.d. 3 Feb. en 37 d.d. 5 Feb. 1900; K.G. 340 (iii), p. 163, en Barnard, p. 112.

wat hy die aand van 3 Feb. 1900 aan genl. Louis Botha gestuur het, het veggenl. Smuts op daardie tydstip oor 2 75-mm-Creusot snelvuurders, 2 Vrystaatse Krupps en 'n Pom-pom in sy sektor beskik.¹⁰ Dit skyn egter of hy voor die 5de nog 'n Pom-pom moes bygekry het want volgens Britse bronne is die Engelse tydens die bestorming van Vaalkrans met minstens twee Pom-poms in Smuts se sektor beskiet. Ten weste van Smuts se sektor was op die Brakfonteinhoogtes en die oostelike uitlopers van Spioenkop volgens Ram en Thomson 6 kanonne geposteer, nl. 2 75-mm-Krupp snelvuurders, 2 75-mm-Creusot snelvuurders, 'n Pom-pom en 'n Vrystaatse Krupp veldkanon. Laasgenoemde was in 'n sloot in die sentrum opgestel.¹¹ Verder was daar op Doringkop in

¹⁰ Leyds 716, Telegram no. 39 d.d. 3 Feb. 1900.

¹¹ Sien Leyds 779 (iii), p. 752. Volgens lt.-kol. S. P. E. Trichardt (Preller 44, p. 211) het die Boere by Vaalkrans oor net 8 veldkanonne beskik, nl. 3 Creusot snelvuurders, 'n 12,5 cm.-houwitser en 4 Pom-poms. Volgens Nierstrasz (II band 3, p. 754) was daar in die sektor wes van Brakfontein 2 Creusot- en 2 Krupp snelvuurders asook 2

veggenl. Smuts se sektor 'n skans opgerig vir 'n 155-mm Creusot vesting kanon wat van Ladysmith af daarheen geneem moes word. Die mure daarvan moes volgens instruksies van die Kommandant-generaal minstens 20 voet dik wees.¹²

2. DIE BRITSE SKYNAANVAL

Terwyl om 6 vm. die berede troepe volgens hul instruksies ontplooi en stelling geneem het – Burn-Murdoch se brigade op die regterflank naby Swartkop en Dundonald s'n naby Potgietersdrif – het die Engelse hul skynaanval op die Brakfonteinhoogtes van stapel gestuur.¹³ Die Vrystaatse burgers het van opgewondenheid gelewe toe hulle met die ooptrek van die mis wat

vroeg die oggend oor die landskap gehang het, genl. Wynne se brigade ontwaar, besig om voor die Rooikoppies te ontplooi waaragter die brigade twee dae tevore stelling geneem het.

In Wynne se frontlinie wat 'n goeie halfmyl breed was, was links die 1st York and Lancaster regiment en regs die 1st South Lancashires. Agter hulle het die 2nd Royal Lancasters 'n tweede linie gevorm. Die vierde bataljon van die brigade het op die koppies as reserwe agtergebly. Ses veldbatterie het onder aanvoering van kol. L. W. Parsons die oprukkende troepe gevolg tot op die vlakte tussen die koppies en die Brakfonteinhoogtes. Daar is die kanonne in 'n lang, reguit linie wat in 'n suidoostelike rigting geloop het, afgehak om dekvuur aan die storm-troepe te verskaf – die 63ste battery links met regs daarvan die 28ste, 19de, 78ste, 73ste en 7de batterie in die volgorde genoem. Hulle is links in die rug deur die battery houwitsers ondersteun wat op die westelike punt van die koppies

Pom-poms, op die Brakfonteinhoogtes 'n Krupp veldkanon en 'n Pom-pom en in Smuts se sektor net 'n Pom-pom. Du Cane (p. 203) beweer dat die Boere aanvanklik net 6 kanonne gehad het: 2 Krupps en 2 Pom-poms naby die Drielingkoppe, 'n Krupp op die Brakfonteinhoogtes en 'n Pom-pom of Vaalkrans.

¹² Leyds 716, Telegram no. 18 d.d. 4 Feb. 1900.

¹³ Sien Bennett Burleigh, p. 370.

opgestel was.¹⁴ Die posisie van die kanonne en die rigting waarin die troepe beweeg het, het dadelik die indruk geskep dat hulle voornemens was om Brakfontein aan die oostekant te omvleuel.¹⁵

Ongeveer 7 vm. (7.9 vm. volgens Churchill maar reeds 6.55 vm. volgens die telegrafis in die Boere laer) het 'n enkele kanonskoot uit een van die 4,7-duim-skeepskanonne op Mt. Alice aangekondig dat die bombardement moes begin en onmiddellik daarna het ook sy maat, die twee 12-ponder-vlootkanonne op Gun Plateau en die 42-tal veldkanonne en houwitsers op en voor die Rooikoppies 'n swaar vuur op die Brakfontein-hoogtes geopen. Groot stof- en rookwolke het met die ontploffing van die baie projekiele op die rante ontstaan en ook die gras is aan brand geskiet maar op die hoogtes was geen teken van lewe sigbaar nie. Die 900-tal Vrystaters het instruksies gekry om geen skoot te skiet voordat

die troepe sowat 400 tree van hul stellings af sou wees nie en het dus nie op die kanonnade gereageer nie.¹⁶

Die bombardement het maar min ongelukke veroorsaak ten spyte van die feit dat die vuur gerig was op die plekke waar die burgers volgens rapporte uit 'n Britse lugballon die digste gekonsentreer was. Tog het die kanonnade dermate in die doel geslaag wat Buller daarmee beoog het, dat dit die Vrystaters in hul stellings vasgepen het. Hierdie bombardement en die nadering van Wynne se brigade het ook die aandag van die Vrystaatse burgers, half deur die stof en rook verblind, so in beslag geneem dat Buller die 63ste veldbattery wat op die linkerflank van sy veldartillerie voor die koppies gestaan het, teen 9.35 vm. teruggetrek het sonder

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 408.

¹⁵ Bennett Burleigh, p. 371.

¹⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 408-409; *Times History*, III, p. 315; Churchill, pp. 353-354; Atkins, pp. 248-251; Burleigh, pp. 370-372; Knox, p. 99; Leyds 716, Telegram no. 16 d.d. 5 Feb. 1900. Nierstrasz (II band 3, pp. 754-755) se bewering as sou die bombardement reeds om 5 vm. begin het, berus klaarblyklik op 'n misverstand.

dat die Vrystaters iets daarvan bemerk het. Die battery is toe oor pontonbrug no. 2 geneem en teen 10.15 vm. digby die oostelike voet van die bog geplaas wat oos langs die landtong gelê het waarop die Rooikoppies was. Van die posisie af moes hierdie battery en die vier kanonne van die 64ste battery dekvuur verskaf aan die genietroepe wat pontonbrug no. 3 oor die rivier aan die oostekant van die bog moes bou. Dit was die brug waaroor Lyttelton, Hildyard en Hart se brigades sou moes gaan om Vaalkrans te verower en dit was byna reg teenoor pontonbrug no. 2 geleë.

Terwyl die demonstrasie aan die gang was, het die twee Britse vesting kanonne op die uitloper wes van Swartkop teen 9.15 vm. ingevolge 'n bevel van Buller Vaalkrans begin beskiet en 'n rukkie later het die 14-tal kanonne op Swartkop hul voorbeeld gevolg. 'n Uur later was ook die 63ste battery in sy nuwe posisie gereed om vuur te open en toe het, teen 10.25 vm., ponton troep A, bygestaan deur die 17de en die helfte van die 37ste kompanie *Royal Engineers*, onder die

bevel van maj. J. L. Irvine weggeval met die bou van pontonbrug no. 3.¹⁷

Die Vrystaters op die Brakfonteinhoogtes was so beetgeneem deur die bombardering van hul eie stellings en deur die nadering van Wynne se infanterie dat hulle blykbaar niks van die bedrywighede op hul oostelike flank gewaar het nie. Ook die burgers op die hoogtes ten weste van Brakfontein het net oë vir die Britse demonstrasie voor die Vrystaters se stellings gehad. Die manewales van die Engelse offisiere op die vlakte voor die Rooikoppies het na alles behalwe toneelspel gelyk. Telkens het hulle op hul fluitjies skel geblaas, met hul arms vir die infanterie beduie om hul geledere verder oop te spreid en alles gedoen wat moontlik was om die indruk te verwek dat hulle hulle gereed gemaak het om die rante voor hulle te bestorm. Niemand op Brakfontein en die hoogtes ten weste daarvan het dan ook getwyfel dat die vyand vasberade was om by Brakfontein deur die Boere linie te

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 410; Bennett Burleigh, p. 372.

bars nie. Op 'n waarskuwing wat die Kommandant-generaal twee dae tevore aan genl. Burger gerig het, nl. om op sy hoede te wees vir 'n vyandelike skynaanval by Potgietersdrif wat net ten doel sou hê om die aandag af te lei van 'n werklike aanval by Meuldrif,¹⁸ het Burger en die ander offisiere buite Smuts se sektor geen ag geslaan nie.

Tot op 1,000 tree van die Brakfonteinhoogtes af het die vyand gekom, toe het die Vrystaatse Krupp op hulle losgebrand, ywerig ondersteun deur die 4 75-mm-kanonne en die Pom-pom van die Boere wat wes van die Brakfonteinhoogtes opgestel was. Oor hoe laat dit was, is die verskillende bronne dit nie eens nie. Burleigh sê 9 vm., Churchill praat van 10 vm., Atkins van na 10 vm., Du Cane van 10.30 vm., die telegrafis by Generaal Burgers Lager van 10.50 vm. en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en *Times History* van 11.45 en 11.40 vm. onderskeidelik. Dadelik het die infanterie, wie se taak nou inderdaad, volbring was, platgeval en

dit aan hul artillerie oorgelaat om die vyandelike kanonne die swye te probeer oplê. Die Boere se kanonvuur was egter uitstekend gerig en ofskoon die Vrystaatse Krupp wat met swart kruit geskiet het, baie gou deur die Britse kanonniërs ontdek en buite aksie gestel is, het die Boere in die artillerie tweegeveg ongetwyfeld die beste daarvan afgekom.

Die paar Boere veldstukke was so uitstekend op die hoogtes geposteer dat die Engelse swaargeskut hulle op die afstand (5,000 tot 7,000 treë) nie kon bykom nie terwyl die Boere artilleriste die een granaat na die ander tussen die Britse batterye geplant en hulle selfs met sukses onder kartetsvuur geneem het – voorwaar 'n uitstekende bewys van die voortreflikheid van die Boere se artillerie.

Toe het kol. Parsons besluit om, aangesien die demonstrasie beantwoord het aan die doel waarvoor dit onderneem was, sy batterye na die terrein teenoor Vaalkrans te verplaas ten einde die Britse hoofaanval te ondersteun wat die middag sou plaasvind. Hy het pas aan die 28ste

¹⁸ Sien Leyds 716, Telegram no. 24 d.d. 3 Feb. 1900.

battery wat toe op sy linkerflank was, bevel gegee om oor pontonbrug no. 2 na die bog voor Vaalkrans toe terug te val, toe hy om 12.20 nm. berig ontvang dat pontonbrug no. 3 klaar was. Dit was die sein dat al die kanonne wat die skynaanval ondersteun het, na die artillerie stelling voor Vaalkrans verplaas moes word met die oog op die Britse hoofaanval. Gevolglik het hy elke 10 minute 'n battery na die nuwe artillerie stelling verplaas totdat die terrein voor en op die koppies verlate, sonder artillerie was.

By die terugtog van elke battery het die Boere die swaargeskut wat op die landtong oorgebly het, met groter heftigheid as tevore met bomme bestook en die Britse kanonne was soms deur sulke digte stof- en rookdampe omhul wat deur die ontploffende bomme uit die Boere geskut verwek is, dat die Boere artilleriste hulle glad nie kon sien nie. Ten spyte van die swaar vuur het die batterye volgens Britse bronne maar min ongevalle gely en is die kanonne met gemak verwyder. Die bespanning van een van die kanonne van die 78ste battery is darem deur 'n bom

uitgewis sodat die kanon agtergelaat moes word en eers later saam met die 7de battery weggesleep is. Hierdie battery het die langste op die vlakte agtergebly om die terugtog van Wynne se manskappe te dek.

Laasgenoemde het teen 1 nm. op die Rooikoppies begin terug val. Toe hulle van die grond af opstaan en begin te retireer, kon die burgers wat tot op die tydstip doodstil in hul skanse bly lê het sonder om te skiet, hulle nie langer bedwing nie. Hulle het geesdriftig met hul Mausers op die troepe begin losbrand – ten spyte van instruksies om nie te vuur voordat die Engelse 400 tree van hulle af was nie – en sommige het selfs regop in hul loopgrawe gestaan in die hoop om in die posisie beter te kan skiet.¹⁹ Op die afstand kon niemand egter suiwer

¹⁹ Volgens die *German Official Account of the War in South Africa* het die burgers reeds vroeg die oggend, terwyl die troepe besig was om in die rigting van die Brakfonteinhoogtes op te ruk, met die Mausers op hulle begin te skiet (sien Du Cane, p. 205). Alle ander bronne is dit egter eens dat die burgers nie begin skiet het voordat die troepe begin terugval het nie.

vuur nie en die verliese van die Engelse wat in 'n yl linie teruggetrek het, was derhalwe nie swaar nie. Volgens Britse amptelike syfers is tydens die hele duur van die skynaanval slegs een van die infanteriste gedood en 27 gewond terwyl 10 artilleriste (onder wie 2 offisiere) gewond is.

Die Vrystaatse aanvoerder in die sektor het nie besef dat hy slegs met 'n skynaanval te doen gehad het en dat Buller sy artillerie en infanterie opsetlik van die gebied voor die Brakfontein-hoogtes teruggetrek het omdat hy die skynaanval wou beëindig nie. Hy was onder die indruk dat hy die Engelse op die vlug gedryf het en het dan ook kort na die Engelse terugtog opgetoë aan pres. Steyn gesein:

“Na een uur bombardement onzer kanonnen is vijand met 36 kanonnen gevlucht en daarna manschappen in groote wanorde. Geen Senekalers bezeerd: Een onzer Krupp kanonnen is in stuk geschoten. Vrede en Senekal burgers nog vol moed in hunne posities. Bij genl. Smuts gaat

het vechten nog voort. Hoofd Comdt. Prinsloo is zelf tegenwoordig bij het gevecht.”²⁰

Hy het skynbaar nie daaraan gedink dat die infanterie slegs teruggetrek is om die hoofmag verder as reserwe te dien en die artillerie om die Britse hoofaanval op Vaalkrans te ondersteun nie.²¹

Ook genl. S. W. Burger wie se aandag net op die Britse skynaanval toegespits was, het nie besef dat Buller se eintlike doelwit Vaalkrans was nie, en het aan die Kommandant-generaal gesein dat die kanonvuur van die Boere die Britse troepe en kanonne wat by Potgietersdrif tot die aanval

²⁰ Leyds 716, Telegram no. 40 d.d. 5 Feb. 1900.

²¹ Sien in verband met die skynaanval: Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 408-410; *Times History*, III, pp. 315-317; Du Cane, pp. 204-206; Nierstrasz, II band 3, pp. 754-755; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 505-508; Churchill, pp. 353-355; Atkins, pp. 251-255; Burleigh, pp. 371-374; Knox, pp. 99-108; Julian Symons, pp. 249-250; en Leyds 716, Telegramme nos. 15, 16 en 40 d.d. 5 Feb. 1900.

oorgegaan het, in wanorde teruggedryf het.²² Daarmee het hy blykbaar die hele Engelse aanslag afgeweer geag en daar geen gedagte aan gegee dat swak burgermag op Vaalkrans en in die omgewing daarvan op die punt gestaan het om bestorm te word nie, al het hy ook geweet dat die verdraende Engelse swaargeskut besig was om Vaalkrans te bombardeer.

3. DIE BRITSE BEWEGING BY COLENZO

Solank as die skynaanval op die Brakfontein-hoogtes aan die gang was, het die Engelse garnisoene by Chieveley en Frere na Colenso beweeg met die doel om die burgermag van minder as 3,000 man wat daar oor 'n front van ongeveer 12 myl breed versprei was en onder die bevel van genl. Lucas Meyer gestaan het,²³ ook in hul stellings te hou. Dit was noodsaaklik want as die Boere hul krygsmag by Colenso – of 'n groot gedeelte daarvan – tydens die Engelse aanval op Vaalkrans na Doringkloof sou

verskuif, kon hulle die Britse stormtroepe in die regterflank en rug aanpak en die aanslag op Vaalkrans verongeluk. Dat hulle so iets in die sin gehad het, was duidelik want reeds op 4 Feb. 1900 het genl. Lucas Meyer met 'n paar honderd man halfpad tussen Colenso en Meuldrif stelling geneem, klaarblyklik om veggenl. Smuts te help wanneer die Engelse laasgenoemde se stellings teenoor Meuldrif sou probeer aanval.²⁴

Gedurende die voormiddag van die 5de het die troepe uit Chieveley en Frere die Boere stellings by Colenso met kanonne genader. Dit het vk. Emmett wat in sy stelling oor slegs 120 man beskik het, so die skrik op die lyf gejaag dat hy om 10.40 vm. in hoë nood aan genl. Meyer berig het dat die Britse krygsmag besig was om op te ruk, gedeeltelik teen sy eie stelling en gedeeltelik teen Hlangwane.²⁵ Dit het Meyer wat nie ver van Doringkloof af met sy “los” kommando pos geneem het nie, gereed om veggenl. Smuts te

²² Vgl. Leyds 716, Telegramme nos. 46 en 56 d.d. 5 Feb. 1900, en K.G. 340 (iii), p. 7.

²³ Vgl. Leyds 716, Telegram no. 4 d.d. 5 Feb. 1900.

²⁴ Sien hoofstuk 7, paragraaf 7 hiervoor.

²⁵ K.G. 340 (iii), p. 102; Leyds 716, Telegram no. 26 d.d. 5 Feb. 1900.

hulp te kom, gedwing om na Colenso toe terug te jaag ten einde sy eie stellings te gaan verdedig.

Vir die Boere was dit egter baie gou duidelik dat hulle van die krygsmag teenoor Colenso niks te vrees gehad het nie, ook nie nadat daar later nog 2,000 troepe vergesel van 'n groot kanon in twee troepetreine opgedaag het nie. Die Engelse het nl. niks meer gedoen as om verskillende punte in die Boere linie op lang afstand te bombardeer en hier en daar 'n skadelose vuurgeveg met maxims en kleingewere met die vyand aan te knoop nie. Daarna het hulle hul treine, troepe en kanonne onder beskerming van hul skeepskanon teruggetrek. Regter A. F. Kock het 'n paar kanonskote op die terug stomende treine laat afvuur en rapport oor die voorval aan die Regering gedoen.²⁶

Die hele demonstrasie was so futloos dat dit genl. Meyer oortuig het dat die vyand geen aanval op Colenso sou doen nie. Hy het

derhalwe gedurende die middag van die 5de 200 man uit die stellings by Colenso geneem en na genl. Smuts se sektor gestuur om laasgenoemde te versterk en hulle vroeg die aand persoonlik met nog 200 man gevolg.²⁷

4. DIE AANSLAG OP VAALKRANS

Om 7 vm., 'n uur nadat genl. Wynne die skynaanval op die Brakfonteinhoogtes ontketen het, het die brigades wat Vaalkrans moes verower, hul kampe aan die voet van Mount Alice en Signal Hill verlaat en met die pad langs opgeruk na die smal bog wat die Tugela tussen Vaalkrans en die Brakfonteinhoogtes gemaak het. Hulle het by Harding se opstal verbygetrek en volgens instruksies op so 'n wyse ten ooste van pontonbrug no. 2 stelling geneem dat die Boere die indruk moes kry dat hulle gereed was om oor die pontonbrug op die Brakfonteinhoogtes af te storm met die doel om Wynne se

²⁶ Sien Leyds 716, Telegram no. 30 d.d. 6 Feb.1900 en K.G. 340 (iii), pp. 135 en 138.

²⁷ Leyds 716, Telegram no. 58 d.d. 5 Feb. 1900.

Die Britse kanonne op Swartkop opgestel vir die aanval op Vaalkrans

troepe wat voor die hoogtes uitgesprei gelê het, te ondersteun.²⁸

Die brigades het egter nie daarin geslaag om veggenl. Tobias Smuts te mislei nie. Smuts het reeds genoeg ervaring van Britse krygstaktiek gehad om 'n skynbeweging van 'n voorgenome aanval te onderskei en toe hy die troepe na die bog toe sien opruk, het hy begryp dat die aanslag op Vaalkrans waarop hy hom so lank reeds voorberei het, binne enkele ure sou begin. Hy het genl. Meyer wat met 'n "los" kommando van sowat 300 man op sy linkerflank halfpad tussen Colenso en Meuldrif stelling geneem het, dan ook dadelik daarvan verwittig en die Boere kanonne beveel om die vyand die oortog oor die rivier te belet.²⁹

Genl. Burger wat deur die vyandelike skyn-aanval op die Brakfonteinhoogtes verskalk is en blykbaar nie besef het dat Vaalkrans aangeval sou word nie, het egter voor 8 vm. aan veggenl.

²⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 410.

²⁹ Leyds 716, Telegram no. 13 d.d. 5 Feb. 1900.

Smuts laat weet dat daar nie geskiet moes word nie, waarop laasgenoemde om 8 vm. aan hom gesein het:

"Waarom moet er niet geschoten worden? Wij (hebben) ons bijna dood gewerkt om klaar (te) komen en nu moeten wij niet schieten. Als vijand dan alle gelegenheid moet worden gegeven zich tegenover ons te versterken, moet ik nogmaals aandringen op een versterking van zes of acht honderd man. Heliograaf kan niet werken. Denkt vijand te beschieten met kanonnen die ik hier heb. Antwoord dadelijk."³⁰

Voordat 'n antwoord van genl. Burger ontvang is, het die Engelse op onmiskenbare wyse aangedui dat genl. Smuts se veronderstelling aangaande hul planne reg was. Die troepe was nog nie behoorlik in die bog ten ooste van pontonbrug no. 2 gemonster nie toe teen 9.15 vm. die twee swaar Britse vesting kanonne op die westelike uitloper van Swartkop Vaalkrans onder die bomme begin te steek en kort daarna

³⁰ *Ibid.*, Telegram no. 14 d.d. 5 Feb. 1900.

het ook die vloot- en veldgeskut op Swartkop dit ten heftigste begin te beskiet. Die vuur was baie swaar en het na 'n uur aanmerklik in geweld toegeneem toe ook die ses kanonne van die 63ste battery uit die Brakfonteinse omgewing teruggetrek en by die 64ste battery in die bog voor Vaalkrans geplaas is, van waar dit op Vaalkrans losgebrand het met die doel om beskerming te verleen aan die sappeurs wat met die bou van pontonbrug no. 3 belas was. Daarna het dit telkens swaarder geword namate die een battery na die ander van voor Brakfontein af terug gesleep is om die Britse infanterieaanval op Vaalkrans te ondersteun, en met die aanbreek van die middag het die Boere op Vaalkrans die swaarste bombardement van die hele oorlog belewe toe al Buller se kanonne hul aandag uitsluitlik op die bombardering van die langwerpige rant toegespits het. Omtrent elke ses sekondes het daar 'n bom op die rant ontplof wat spoedig na 'n vulkaan gelyk het vanweë die digte

rook- en stofdampe wat deur die baie barstende bomme veroorsaak is.³¹

Gelukkig vir die Boere was Vaalkrans baie yl beman. Altesaam het kmtd. Ben Viljoen op die deel van die kruin van Vaalkrans wat die swaarste beskiet is, net ongeveer 95 burgers gehad. Van hulle was slegs 40 of 50 by hom persoonlik waar hy op die suidoostelike piek, naaste aan die Britse pontonbrug, met 'n bom-maxim stelling geneem het. Die ander 45 of 55 was agter op die sentrale deel van die kruin. Die res van die Johannesburgers, 300 of 400 man sterk, het oos agter Vaalkrans op Groenkop gelê en hul linkervleuel het uitgestrek in die rigting van Doringkloof. Hulle is aangevoer deur asst.-kmtd. Japie du Preez.³²

³¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 410-411; *Times History*, III, pp. 315-317 en 319.

³² In 'n skriftelike verslag aan genl. Botha, d.d. 8 Feb. 1900, meld Viljoen dat sy kommando altesaam 500 man sterk was en dat hy oor 70 of 80 man op Vaalkrans beskik het (sien Preller 1, pp. 69 vv.). In sy herinneringe wat

Toe kmdt. Ben Viljoen die vyandelike sappeurs en waens belaaï met skuïte en materiaal vir die bou van 'n pontonbrug pas na 10 vm. oor die kaal vlakke na die rivier toe sien afdaal, moes sy moed seker tot in sy skoene gesink het. Met sy Pom-pom kon hy niks teen al die Britse batterye vermag nie en dit het nie gelyk of genl. Burger van plan was om versterkings aan hom te stuur nie. Hy en genl. Tobias Smuts, sy bevelvoerder, sou dus alleen die intensiteit van die hele Britse aanval moes verduur en dit met 850 man! Om 10.25 vm. het hy dus dringend aan genl. Burger gesein en hom meegedeel dat die Engelse in aantog was met materiaal om 'n pontonbrug teenoor Vaalkrans oor die rivier te bou. "Ik word in de dwarste in de posities geschoten (lees: beschoten) uit boschrand," het hy daaraan

onmiddellik na die oorlog te boek gestel is, sê hy dat sy kommando uit 400 man bestaan het en dat hy oor ongeveer 95 man op Vaalkrans beskik het (B. J. Viljoen, p. 52). Laasgenoemde syfer word deur skrywer as die betroubaarste aanvaar. Uit sy telegramme tydens die slag blyk dat slegs 40 of 50 van hierdie getal by Viljoen self op die suidoostelike pick naaste aan die pontonbrug was.

toegevoeg, dus "Zend dadelijk een of meer kanonnen om, anders vrees ik ik kan geen kop uitsteken en is al de sloten vergruisd door bommen."³³

Genl. Tobias Smuts het weer dadelik versterkings by genl. Meyer aangevra. Om 10.30 vm. het hy aan Meyer gesein: "Spoed. Duizenden voetgangers komen achter wagen de rivier in en hevig aanval zeker. Groote versterking noodig," en tien minute later het hy dit opgevolg met:

"Vijand tracht nu met alle kracht schuiten en bruggen te leggen tegenover Viljoens positie vlak voor kanonnen van Boschrand. Ik heb reeds lang order gegeven aan Fransche kanonnen om dit te beletten maar tot nog toe schieten zij niet. Wat hiervan de rede is, weet ik niet."³⁴

³³ Leyds 716, Telegram no. 20 d.d. 5 Feb. 1900.

³⁴ Leyds 716, Telegram no. 21 d.d. 5 Feb. 1900.

Boere in aksie op Vaalkrans

Meyer se antwoord was dat die troepe by Colenso ook besig was om teen Hlangwane en vk. Emmett se stelling wat voorheen deur die Ermeloërs beset was, op te ruk. Dit het dus gelyk of sy aanwesigheid dringend by Colenso vereis word ofskoon hy gereed was om Smuts te hulp te snel.³⁵ Van die kant van Colenso af kon daar dus nie onmiddellik versterkings verwag word nie, en van Spioenkop se kant af, waar almal se aandag op die tydstip op die Engelse skynaanval op Brakfontein toegespits was, het ten spyte van Viljoen se dringende versoek ook niemand opgedaag nie. Dit is dan ook twyfelagtig of daar uit die oord enige versterkings in die rigting van Vaalkrans sou gegaan het as pres. Kruger nie persoonlik ingegryp en toegesien het dat daar gevolg gegee word aan die instruksies wat die Kommandant-generaal die aand tevore op aandrang van die President aan genl. Burger uitgereik het nie.³⁶

³⁵ *Ibid.*, Telegram no. 27 d.d. 5 Feb. 1900.

³⁶ Sien hoofstuk 7, paragraaf 9 hiervoor.

'n Halfuur na middernag die oggend van die 5de het die President nl. aan Burger getelegrafeer om te verneem of laasgenoemde alreeds gevolg gegee het aan die bevel om kmdt. Buys met al sy manskappe as versterking aan veggenl. Smuts te stuur. Hy het hom daarby laat verstaan dat dit onmiddellik moes geskied want die saak kon geen uitstel ly nie.³⁷

Burger wat besef het dat hy nie die President se bevel kon verontagsaam nie, het toe – blykbaar eers teen sonop – aan Buys bevel gegee om met sy hele kommando na Vaalkrans te vertrek. Hy was egter vies en het aan die President en die Kommandant-generaal getelegrafeer dat dit 'n “verkeerde set” was om Buys te verskuif want nou sou sy doel verydel word om die vyand in die rug aan te val. Veggenl. Smuts kon maklik uit Colenso versterk gewees het waar meer as 3,000 man was, in “goede vaste posities die een(s) beproefd is”. Tewens het hy sy spyt daaroor uitgedruk omdat daar van die front af by die President gekla is. “Ik dacht de genl. is

³⁷ Leyds 716, Telegram no. 2 d.d. 5 Feb. 1900.

opperbevelhebber hier en hij moet op eigen verantwoordelijkheid handelen.” Hy wou dan ook weet waarom Smuts nie uit Colenso versterk kon word nie.³⁸

Nog pres. Kruger nog kmdt.-genl. Joubert het Burger se telegramme van protes ’n antwoord waardig geag en gespanne die uitslag van die Britse aanval op die Boere stellings teenoor Meuldrif afgewag.

5. DIE VERLOOP VAN DIE GEVEG OP 5 FEB. 1900

Ofskoon kmdt. Viljoen maar oor ’n klein klompie burgers beskik het – manne met ’n swak rekord omdat hulle op 21 Okt. 1899 by Elandslaagte vir die Engelse gevlug het – het hulle baie gou getoon dat hulle nie bang was nie en alleen kon veg teen ’n hele Britse divisie met 72 kanonne as dit moes.

³⁸ Vgl. *Ibid.*, Telegram no. 11 d.d. 5 Feb. 1900, en K. G. 350 (iii), p. 87.

Kmdt. B. J. Viljoen

Terwyl die Engelse sappeurs die rivier genader het, het asst.-kmdt. Japie du Preez sy burgers in 'n mielieland en in die slote wat die terrein ten ooste van Meuldrif deurkruis het, laat oopsprei. Groepies van die burgers het die vyand selfs tussen die mielies deur bekruip en ongesiens gevorder tot op ongeveer 600 of 800 tree van die punt af waar die Engelse teen 10.25 vm. die brug oor die rivier begin bou het. Daarvandaan af het hulle 'n skerp vuur op die sappeurs onderhou, geesdriftig ondersteun deur die burgers wat in die slote verder agtertoe gelê het, en deur Viljoen se Pom-pom op die suidoostelike punt van Vaalkrans. Die vuur het die werkers baie gehinder en nog die kanonne van die 63ste en 64ste batterye wat dekvuur aan die sappeurs moes verskaf, nog die pogings van die 2nd Scottish Rifles (wat die kanonne bewaak het) om die burgers met hul Lee-Metfords te verdryf, kon hierdie lastige vuur stilmaak. Die burgers het dan ook etlike ongelukke (volgens die Britse amptelike *History of the War* sowat 10 man) onder die sappeurs veroorsaak voordat hulle die brug van sowat 70 tree lank na 50 minute voltooi

gehad het. Die ongevallesyfer sou ongetwyfeld hoër gewees het as die walle van die moot waarin die rivier gevloei het, nie die Boere se uitsig so versper het dat hulle maar min van die sappeurs te sien gekry het nie.³⁹

Die vuur van die Boere het soveel indruk op genl. Lyttelton gemaak, wie se brigade met die verowering van Vaalkrans belas was, dat hy dit die verstandigste geag het om nie sy troepe oor die rivier te probeer stuur voordat al die veldbatterye van die Brakfontein omgewing af na die bog voor Vaalkrans verplaas en daar gereed was om dekvuur aan sy troepe te verskaf nie. Ten spyte daarvan dat die aanvoerder van die genietroepe, maj. Irvine, reeds om 11.15 vm. laat weet het dat die brug klaar was, het hy sy troepe suid van die rivier bly hou onderwyl die bombardement op Vaalkrans voortdurend bly aanswel het. Daardeur het hy aan die Boere ruim geleentheid verskaf om te begryp teen watter

³⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 410; *Times History*, III, p. 316; Du Cane, pp. 206-207; Nierstrasz, II band 3, p. 755; Knox, p. 111.

deel van hul linie die Britse aanslag eintlik gemik was en is die doel wat die afleidings aanval moes dien, nl. om die Boere onder die indruk te bring dat die Engelse by Brakfontein sou probeer deurbreek en dat die Boere hulle op die verdediging van die hoogtes aldaar moes inrig, verydel.⁴⁰

Eers teen 2 nm., nadat die groot getal Britse kanonne die kruin van Vaalkrans vir byna vyf uur lank letterlik in 'n hel van barstende bomme omskep het, het twee van Lyttelton se bataljons, die 1st Durham Light Infantry en die 1st Rifle Brigade, op Buller se bevel na die brug toe afgedaal en dit in groepies met kort, vinnige stormlope oorgesteek. Hulle is hewig bestook deur die manskappe van asst.-kmdt. Du Preez wat in die mielieland en slote ten suide en suidweste van Vaalkrans geposteer was. Die vuur het die troepe gedeeltelik in die flank getref en om aan die flankvuur te ontkom, het die agterste kompanies, nadat hulle oor die brug

was, links in die rivier moot opgeswenk en, bedek deur die hoë walle van die moot, vir sowat 100 tree of meer in gelid met die rivier op beweeg voordat hulle teen die walle uitgeklim en na regs ontplooi het.

Dadelik het die koeëls van alle kante af op hulle gereën. Volgens Britse bronne het ook al die Boere kanonne op die Drielingkoppe, Kranskloof en Vaalkrans op hulle losgebrand, en volgens Churchill ook die by Doringkloof. Laas genoemde kanonne het volgens Churchill 'n besonder suiwer kartetsvuur op 'n afstand van 7,000 tree op die troepe onderhou. Kmdt. Ben Viljoen verklaar egter in sy verslag van 8 Feb. 1900 aan genl. Botha "dat door onze kanonnen niet een enkele schot gevuurd werd". Net hy en sy klompie burgers op Vaalkrans moes die vyand in die front weerstaan met 'n enkele Pom-pom en hul Mausers en dit terwyl die bomme van sowat 30-inderdaad was dit 72-Britse kanonne orals tussen hulle ontplof het! Die Boere het egter so vinnig en so suiwer geskiet dat die troepe nie met die stormloop kon volhou nie en weldra

⁴⁰ Vgl. *Times History*, III, pp. 316-317; en Du Cane, p. 207.

weer terug gesteier het tot in die moot van die rivier waar daar skuiling was. Hulle het verskillende dooies en gewondes tussen die mielies agtergelaat, o.a. een van hul offisiere, kapt. Johnson-Smyth.

In die moot het kol. A. L. Woodland sy manskappe hergroepeer en weer met die nodige moed vir die bestorming van Vaalkrans besiel. Die pogings van 'n Boere kanon – klaarblyklik Viljoen se Pompom – om die troepe agter die hoë wal van die moot by te kom en verskrikking onder hulle te saai, was vrugteloos. Die bomme het oor die koppe van die troepe heen getrek en in die rivier geval, en weldra was Lyttelton se stormtroepe gereed om die aanval te hervat. Hulle het vir nog 'n halfmyl verder in die moot opgedraf waar die Boere hulle nie kon sien nie en toe oor 'n wye front op Vaalkrans afgestorm – die Durham Light Infantry links teen die steil helling op en die Rifle Brigade regs oor Munger se plaas om 'n aantal burgers van asst.-kmdt. Du

Preez wat die aanval van Munger se opstal af bemoeilik het, te verdryf.⁴¹

Die Johannesburgers het soos leeus geveg en deur hul dapper gedrag die smet volkome uitgewis wat hulle sedert die slag by Elands-laagte aangekleef het. Toe die Engelse uit die rivier moot uitkom, het die klompie burgers op Vaalkrans met 'n geweldige frontvuur uit hul maxim kanon en Mauser op hulle losgebrand, vasberade om hulle terug te werp. Die een na die ander van die burgers is buite aksie gestel deur die oorweldigende kanonvuur wat die Engelse op Vaalkrans onderhou het, maar aan padgee het die oorlewendes nie gedink nie. Hulle is dapper van die linkerflank af ondersteun deur die manne van asst.-kmdt. Du Preez en veggenl. Smuts wat die Britse troepe in die regterflank en in die rug beskiet het, nie alleen met hul Mausers nie maar ook met 'n Pom-pom. Laasgenoemde was op 'n koppie onderkant Doringkloof opgestel. Hierdie

⁴¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 411; Du Cane, p. 209; *Times History*, III, pp. 317-318; Churchill, p. 356; Preller 1, pp. 69 vv.

Britse geweer skuts besig om steun vuur aan die stormtroepe te verleen

vuur in die Britse flank en rug was so lastig dat Lyttelton al die maxims van sy brigade by die pontonbrug saamgetrek en daarmee op die vyandelike stellings ten ooste van Vaalkrans losgebrand het.

Die poging om Du Preez en Smuts se manne deur die gekonsentreerde maxim vuur die swye op te lê, was egter tevergeefs. Die enigste sukses op hierdie flank is dan ook deur die manne van die regterhandse half bataljon van die Rifle Brigade behaal wat Munger se opstal met 'n bajonet stormloop verower en die Boere aldaar in die rigting van Groenkop teruggedryf het. Die troepe het dit egter nie gewaag om hulle te probeer agtervolg nie. Van Munger se opstal af het hulle slegs 'n vuurgeveg met die burgers in die omgewing van Groenkop onderhou.

Die verbete teenstand van die Boere wat Lyttelton se troepe, besig om Vaalkrans te bestorm, vir 'n tweede en ook 'n derde maal in

die rigting van die rivier teruggedryf het,⁴² het Buller onder die indruk gebring dat die mag wat die Boere stellings verdedig het, besonder sterk en goed verskans was. Hy het derhalwe 'n opdrag wat hy voor die aanvang van die geveg aan genl. Hildyard uitgereik het, nl. om met die oog op die beskerming van Lyttelton se regterflank Groenkop te bestorm en te beset, verander. Hy het Hildyard, wie se voorste bataljon, die Devons, reeds oor die rivier was, vergesel van twee kompanies van die East Surrey, gereed om Groenkop te bestorm, nl. nou beveel om van die verowering van Groenkop af te sien. Die deel van sy brigade wat reeds oor die rivier was, moes nou maar die agterste twee bataljons van Lyttelton se brigade (die 3rd King's Royal Rifles en die 2nd Scottish Rifles)

⁴² Sien berigte in die *Standard and Diggers' News* van 12 en 13 Feb. 1900 asook Ben Viljoen se rapport d.d. 8 Feb. 1900 aan genl. Botha (Preller 1, pp. 69 vv.) en B. J. Viljoen, *Mine Herinneringen uit den Anglo-Boerenoorlog*, p. 52. Die Britse bronne verswyg die feit dat die stormtroepe drie maal van Vaalkrans af teruggedryf is.

help om Lyttelton se voorste twee bataljons te ondersteun met die verowering van Vaalkrans.⁴³

Die verandering van die instruksie het Lyttelton, wie se voorste bataljon op die tydstip in 'n laagte aan die voet van Vaalkrans platgeval en ondersteuning bitter nodig gehad het,⁴⁴ byna in 'n groot verleentheid laat beland. Hildyard het nl. na die ontvangs van Buller se instruksies aan sy manne gesê dat “the attack was off”. Dit het Lyttelton se agterste bataljons ter ore gekom en onder die indruk gebring dat die aanval op Vaalkrans afgelas was met die gevolg dat hulle stil aan die rivier bly lê het in plaas van vorentoe te storm om die twee voorste bataljons te ondersteun. Eers nadat Lyttelton aan Buller laat weet het dat hy die twee bataljons dringend nodig gehad het om met die aanval behulpsaam

te wees, het Buller hulle vorentoe laat storm. Hulle is gevolg deur die Devons.⁴⁵

Die stormloop van die versterkings het dadelik die aandag van die groepie verdedigers van Vaalkrans – wat nou heftiger as ooit tevore gebombardeer is – in beslag geneem. Die gevolg was dat die twee bataljons aan die voet van Vaalkrans die geleentheid gekry het om uit hul rusplek aan die voet van die rant op te spring en teen die helling uit te storm. Die oormag was groot en die Britse bomme het in groot getalle op die Vaalkrans kruin ontplof maar die 95-tal Johannesburgers, van wie gedurende die geveg 29 gesneuwel het en 24 – een waarvan later beswyk het – gewond is, het met die grootste vasberadenheid bly vuur in 'n verbete poging om die vyand wat reeds 400 tree van Viljoen se stelling af was, terug te dryf. Toe, aldus kmdt. Ben Viljoen,

“barstte een lyddietbom vlak boven onze hoofden, vier der burgers langs mij werden

⁴³ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 411-412; *Times History*, III, pp. 318-319; Du Cane, p. 209; E. Blake Knox, pp. 112-113; Davitt, pp. 367-368; B. J. Viljoen, pp. 52-53.

⁴⁴ Du Cane, p. 209

⁴⁵ Sien *Times History*, III, pp. 318-319.

verpletterd en mijn geweer werd aan stukken geslagen. Het was alsof er een pot kokend vet uit elkaar sprong en gedurende eenige oogenblikken was ik bewusteloos. Men bracht mij met een teug cognac en water, wat ik steeds in een veldflesch bij mij droeg, spoedig weder bij, en toen ik rondkeek, was de vijand bezig om van drie kanten het kopje te beklimmen”⁴⁶

Daar was net een uitkoms as Viljoen en die paar man wat hy nog by hom gehad het, nie almal krygsgevangenes wou word nie en dit was om baie vinnig terug te val na waar daar weer skuiling te kry was. Hy was egter vasberade om nie sy Pom-pom in die hande van die vyand te laat val nie. Dit het vinnige dinkwerk vereis te midde van die ontploffende Britse projekteile maar in die situasie het Viljoen getoon dat hy een van die voortreflikste Boere offisiere was. Ten spyte daarvan dat hy nog nie van die bomskok herstel het wat hy kort tevore opgedoen het nie, het hy korrek geoordeel oor hoe daar

onder die moeilike omstandighede opgetree moes word.

Hy het die oorblyfsels van sy groepie beveel om 'n gekonsentreerde vuur op die kakies te open wat die naaste was aan die roete wat hy moes volg om sy Pom-pom buite gevaar te kry, en toe, so vertel Michael Davitt,

“at the given signal out dashed the limber, with horses lashed into a furious gallop, tearing over the open space, in a wild and frantic rush for safety”.

Bomme het links en regs, voor en agter, rondom die span perde met die kanon ontplof en die drywers en bediening van die kanon is letterlik gedra deur die koeëls wat van alle kante af op hulle afgevuur is, maar soos blits was hulle onder die Engelse uit. Die toneel was onvergeetlik. Dit het herinner aan die renjaers van die Romeinse tydperk wat met geboe rûe op hul karre gestaan het met die perde in volle vaart op weg na die wenpaal.

⁴⁶ B. J. Viljoen, pp. 53-54.

Die kanon het egter nie ver gejaag nie. Agter die naaste beskutte koppie het Viljoen die stuk laat afhaak en op 'n afstand van 1,700 tree weer vuur daarmee op die Engelse geopen om ook die burgers wat nog op Vaalkrans was, se terugtog te dek. Die dapper optrede van Viljoen en sy manne het so 'n indruk op die vyand gemaak dat van die tommies wat dit aanskou het, nie kon nalaat om die Boere toe te juig nie.⁴⁷

Toe die voorste bataljons van Lyttelton se brigade tussen 4 en 4.30 nm. juigend op die kruin van Vaalkrans verskyn, was die Boere weg. Net 'n vyftal van die Johannesburgers wat die aftog van hul maats tot op die laaste sekonde verdedig het, was nog daar aanwesig in die omgewing waar die gesneuweldes, sterwendes en gewondes van Viljoen se manskappe gelê het, en hulle is onmiddellik gevange geneem.

Buller meld in sy amptelike verslag oor die geveg;

⁴⁷ Vgl. o.a. Michael Davitt, p. 368; Knox, p. 111; en A. Conan Doyle, *The Great Boer War*, p. 270.

“that among the men on the hill were several armed kaffirs. Lieutenant Lambton of the Durham Light Infantry was wounded by one and during the day we had ocular demonstration that the stories we had heard of the enemy arming natives to fight against us are not untrue”;⁴⁸

en Churchill meld in die verband dat “Among those who remained to fight to the last were five or six armed Kaffirs, one of whom shot an officer of the Durhams. To these no quarter was given”.⁴⁹

Die Boere het dwarsdeur die oorlog volgehou om te ontken dat hulle ooit Bantoes bewapen het en dit was ook in stryd met hul wette en hul beleid. Hulle het die Bantoes nooit opgelei in die gebruik van vuurwapens nie en ook nooit vuurwapens aan hulle uitgereik nie. Bantoes is in die oorlog wel deur die Boere gebruik om slote te grawe, verskansings te help bou en die Boere

⁴⁸ South Africa Despatches, Supplementary, p. 4.

⁴⁹ Churchill, p. 357; vgl. ook Knox, p. 114.

as persoonlike bediendes of agterryers te vergesel. Dit wil skrywer voorkom of 'n paar van die agterryers na die vlug van die Boere van hul base se gewere opgetel het om die Boere daarmee te volg, dat hulle daarmee deur die Engelse betrap is en dat luit. Lambton gewond is deur een van die inboorlinge wat hy glo wou help.⁵⁰ Uit die dokumente in die Transvaalse argief kon in elk geval geen aanduiding gevind word dat die Boere gewapende inboorlinge teen die Engelse by Vaalkrans of elders gebruik het nie.

Die offers wat die aanval die Engelse gekos het, was veel swaarder as die ongelukke wat die Boere gely het. Sowat 160 man van die Durham Light Infantry en Rifle Brigade het volgens Britse amptelike gegewens gedood, sterwende of gewond op die slagveld agtertoe gelê en ondertussen was asst.-kmdt. Japie du Preez en sy manskappe nog steeds besig om te maai onder die drietal bataljons wat op die voetspore van die

veroweraars van Vaalkrans op die rant afgepyl het om hulp te gaan verleen.⁵¹

Vir 'n halfmyl het die twee voorste bataljons oor die kruin ooswaarts gestorm, die Durham Light Infantry links en die Rifle Brigade regs, toe kon hulle nie meer nie. Vanaf 'n hoogte op hul linkerflank het die Standertonners en Johannesburgers wat daar geposteer was, skielik ten heftigste op hulle begin skiet terwyl hulle onverwags reg in die front op 2,000 tree afstand met 'n swaar en suiwer maxim vuur begroet is. Dit was so hewig en so goed gemik dat hulle dadelik moes terugval tot agter die kruin wat hulle pas tevore met juigkrete bestyg het, en bo teen die helling skuiling agter die klippe moes soek. Hierdie swaar frontvuur was afkomstig van niemand anders nie as van Ben Viljoen wat in 'n sloot digby Groenkop weer 'n goeie stelling vir sy Pom-pom ontdek en besluit het om sy agtervolgers daarvandaan af weer te probeer terugskiet. Hy is geesdriftig ondersteun deur die

⁵⁰ Burleigh, p. 378.

⁵¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 411-412; en *Times History*, III, pp. 319-320.

Boere artilleriste op Spioenkop (eintlik die Drielingkoppe), Brakfontein en Groenkop en deur die Boere skerpskutters op en voor Groenkop.⁵²

Vir Lyttelton was daar onder die omstandighede geen ander weg oop as om alle verdere aanvals bewegings te staak en sy troepe op Vaalkrans te gebruik om die verowerde gebied te verdedig nie. Hy het sy voorste twee bataljons dus so goed as wat hy kon agter die rotsige kruin van die suidwestelike helfte van Vaalkrans laat oopsprei met front na die ooste – buite gesig van Viljoen se gevaarlike maxim – en hulle aangesê om hulle gedurende die nag daar in te grawe, die Durham Light Infantry op die linker- en die Rifle Brigade op die regterflank. Die twee agterste bataljons wat intussen ook die rant bereik het, het hy met front na die noorde in twee linies links in die rug van die Rifle Brigade gestasioneer. Hulle moes hulle daar deeglik verskans om die linkerflank

⁵² Vgl. *Times History*, III, p. 320; Viljoen se verslag, d.d. 8 Feb. 1900, in Preller 1, pp. 69 vv.; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 412.

van die Rifle Brigade (waarvan die noordelik punt front na die noorde gemaak het) te ondersteun as die Boere op die noordoostelike piek van Vaalkrans dit in die sin sou kry om Vaalkrans van die noordekant af te probeer herower. In die voorste linie, direk agter die troepe van die Rifle Brigade, was die King's Royal Rifles en 'n ent agter hulle die Scottish Rifles.

Die bataljon Devons van Hildyard se brigade het Lyttelton gebruik om die regterflank van die Rifle Brigade in 'n suidelike rigting te verleng ten einde sy posisie te beskerm teen aanvalle van die kant van Doringkop, Skietdrif en die suidelike deel van Groenkop. Hul linie het dus uitgestrek vanaf die suidoostelike voet van Vaalkrans deur 'n sloot tot verby die opstal op Munger se plaas, en het front na die ooste en suidooste gemaak.⁵³

⁵³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 412-413.

Kmdt. Ben Viljoen was hoogs verontwaardig omdat hy deur die Britse oormag gedwing is om die kruin van Vaalkrans te ontruim. Trouens die Boere mag was volgens sy mening heeltemal sterk genoeg om die Engelse te keer as elke man maar net sy plig gedoen het en aan hom die ondersteuning gegee is waarvoor veggenl. Smuts reeds dae lank en hy persoonlik reeds sedert die oggend gepleit het. Om 5.15 nm. het hy dan ook verontwaardig aan genl. Meyer en aan die Kommandant-generaal getelegrafeer:

“Sedert daglicht vanochtend is mijn posities gebombardeerd en de vijand ongestoord toegelaten rondom mij heen te trekken met kanonneri en mij van de zijde en van achter te schieten en de meeste mijner burgers te dooden en wonden. Ik vraagde tevergeefs dat kanonnen mij moet helpen. Ik helpste de Fransche en groote kanon te plaatsen en de andere kanonnen die bijkwam, bleef op mijlen afstand staan. Ik was eindelijk verplicht met groot maxim te retireeren en van een verder plaats heb ik vijand over de rand gejaagd die

zij van ons genomen hadden, hoewel zij er nog in zijn aan andere kant. Ook werd een brug voor de oogen der kanonnen gebouwd. Dit is behandeling die ik krijgt en dan wordt vaak Johannesburg uitgekreet voor lafhartig. Mijne dooden en gewonden is in de handen der vijand.”⁵⁴

In ’n ander kort verslag wat hy die aand om 10.35 nm. aan die Kommandant-generaal gesein het, het hy gemeld:

“Vijand is deze kant en nog in bezit van twee kopjes. Zij komen in groote macht steeds door rivier en ik weet niet hoe het morgen zal lijken. Ons zal best doen. ... Tot op dit oogenblik krijg ik geen versterking. Die aankomende ligt boven op de bergen. Zend toch dadelijk een dokter. Dr. Shaw is alleen en kan niet alles behartigen. Er zijn treurige en akelige wonden.”⁵⁵

⁵⁴ Leyds 716, Telegram no. 49 d.d. 5 Feb. 1900.

⁵⁵ K. G. 340 (iii), p. 110.

Veggenl. Smuts was net so vies soos blyk uit die telegramme wat hy aan genl. Meyer gestuur het. Die eerste wat om 4.35 nm. afgesend is, het gelui:

“Vijand heeft ronde kopje bij Standerton positie genomen. Versterking te laat aangekomen. Weet niet of ik het weer zal kunnen terug nemen. Kanonnen bij genl. Burger doen niets zoover ik kan uitvinden. De geheele vijandelijke macht valt op mij aan en ik krijg geen versterking. Ik zal mijn plicht doen, broeder, en God helpe mij. Indien ik het verliest, is het niet mijne schult. Gedenk wat ik heb gezegt.”⁵⁶

Om 5.10 nm. het hy dit opgevolg met die volgende berig:

“Vijand een groot gedeelte van onze posities genomen. Ik heb te vergeefs versterking gevraagd en gesmeekt. ... Vijand trekt nog steeds om mij aan en ik heb geen hulp. Boomkopje waar Viljoens maxim stond, in

genomen. Onze mensen vechten nog maar zij zijn weiniger.”⁵⁷

Toe genl. S. W. Burger, wat daarvoor verantwoordelik was dat Smuts se stellings nie tydig versterk is nie, die berig ontvang dat die Boere uit die suidelike deel van hul stellings op Vaalkrans verjaag is en dat die stellings nou in Britse hande was, het hy dadelik ’n telegram aan die Kommandant-generaal gestuur om hom te probeer wysmaak dat dit nie sy skuld was dat sake so ’n wending geneem het nie. Hy het, so het hy beduie, kmdt. Buys reeds vroeg die oggend met al sy manskappe na Smuts se stelling laat vertrek en later die dag ook 45 manskappe van die kommando Lydenburg en 100 van die kommando Ermelo daarheen gestuur. Die laaste twee groepe is egter te laat weg niteenstaande Burger reeds om 11 vm. aan kmdt. D. Joubert bevel gestuur het om versterkings na Vaalkrans te stuur. Die skuld vir die feit dat die versterkings nie betyds aangekom het nie moes dus nie op sy, Burger, se skouers geplaas word nie maar

⁵⁶ Leyds 716, Telegram no. 42 d.d. 5 Feb. 1900.

⁵⁷ *Ibid.*, Telegram no. 45 d.d. 5 Feb. 1900.

wel op die van die kommandant want hy was te stadig.⁵⁸

Die Kommandant-generaal wat na afloop van die Britse skynaanval die oggend van genl. Burger 'n telegram ontvang het waarin berig is dat die vyand by Potgietersdrif deur Burger se swaargeskut teruggedryf is, was nie in 'n luim om met die halsstarrige generaal te argumenteer oor wie die skuldige was vir die ontstaan van die kritieke toestand nie. Hy wou weet hoekom Burger se kommando's nie by die sg. vlug van die Engelse dadelik opgeruk het om Viljoen en Smuts te gaan help om hul stellings te behou nie en waar hoofkmdt. Prinsloo en die kommando's Heilbron en Senekal was dat hulle nie help nie. Trouens as die Engelse by Vaalkrans sou deurbreek en die burgers daar sou moes vlug soos reeds gedeeltelik die geval was, sou al die ander Boere stellings tog ook onhoudbaar word. Daarom moes alle hulp wat moontlik gemis kon word, dadelik opruk om Vaalkrans te herower. Die Engelse moes van die rant af verdryf word. Dit

⁵⁸ *Ibid.*, Telegram no. 57 d.d. 5 Feb. 1900.

was “spytig genoeg” dat die Boere se gesneuweldes en gewondes reeds in vyandelike hande was. Dus, het hy sy telegram aan genl. Burger afgesluit, “laat toch all hulp gaan. De positie moet teruggenomen worden of onze zaak gaat verloren want de vijand zal vannacht met al zijn macht door stroomen ziende dat daar zijn beste kans is.”⁵⁹

Aan genl. Smuts het hy gesein dat hy uit vertroubare bron verneem het dat die Engelse die nag 'n aanval op sy stellings sou doen.

“Daarom, weest toch op uwe hoed(e). Weest erop bedacht en laat uw posities sterker dan ooit des nachts bewaakt wezen. Roep toch onze burgers tot de woorden van onzen Heer: Waak, waak opdat gij niet in verzoeking komt. Zeg ook aan hen Genl. Botha zal ook nog heden avond bij u komen.”⁶⁰

Ten slotte het hy aan hoofkmdt. Prinsloo getelegrafeer dat as die verlore stellings nie

⁵⁹ Leyds 716, Telegram no. 56 d.d. 5 Feb. 1900.

⁶⁰ *Ibid.*, Telegram no. 43 d.d. 5 Feb. 1900.

dieselfde dag nog herower word nie die Engelse troepe wat nog steeds daarheen toestroom, dit die volgende oggend so sterk beset sou hê dat die Boere langs die hele linie sou moes terugval en wat sou dan van die groot kanon word? Prinsloo moes dus alle moontlike versterkings in die stryd werp en die groot kanon probeer red sodat dit nie in die hande van die vyand val nie.⁶¹

Pres. Kruger het sy ou krygsmakker kragdadig ondersteun en om 7.57 nm. kort en bondig aan genls. Cronje, Prinsloo, Burger en Meyer gesein:

“Ik heb telegram van Genl. Smuts aan Genl. Meijer gezien. Een ieder moet toch zooveel en zoo spoedig mogelijk Smuts ter hulpe snellen.”⁶²

6. BEDRYWIGHEDE GEDURENDE DIE NAG VAN 5 FEB. 1900

Van die Britse aanval gedurende die nag waarvoor die Kommandant-generaal gevrees het, het egter niks gekom nie. Trouens die

Johannesburgers in die front en op die linkerflank van Lyttelton se troepe was so bedrywig dat Lyttelton die indruk gekry het dat die Boere voornemens was om Vaalkrans gedurende die nag te probeer herower.

Telkens na sononder het Ben Viljoen se Pom-pom wat ingestel was op die suidelike deel van Vaalkrans waar Lyttelton se troepe was, sy eenponder bommetjies tussen die troepe geplant en later in die nag het ook van die burgers op die noordelike deel van Vaalkrans die Britse stellings genader en dit met hul Mausers onder vuur geneem. Volgens Bennett Burleigh het die burgers die gras op die deel van Vaalkrans waar die Engelse was aan brand gesteeke sodat hulle die troepe in die vuurgloed kon sien. Die pogings van die Engelse om die Boere met hul Lee-Metfords terug te skiet, was vrugteloos en het Lyttelton gedwing om sy manskappe behoorlik te verskans sodat hulle in staat sou wees om die kruin teen 'n vyandelike aanval te verdedig. Die troepe is dus aangesê om orals loopgrawe op die kruin uit te haal en dwarswalle te pak wat aan

⁶¹ *Ibid.*, Telegram no. 53 d.d. 5 Feb. 1900.

⁶² *Ibid.*, Telegram no. 54A d.d. 5 Feb. 1900.

hulle doeltreffende skuiling sou bied om die Boere terug te skiet as hulle die rant sou probeer bestorm – 'n taak wat die troepe die hele nag besig gehou het. Dit was harde werk wat nog moeiliker gemaak is deur die feit dat die tommies se ingrawings gereedskap – die Wallace spade – ondoeltreffende was vir werk op bergagtige terrein. Bowendien is die soldate voortdurend deur 'n onsigbare vyand beskiet en die offisiere het dus ontsaglik veel moeite gehad om hul manskappe wat reeds uitgeput was na die harde geveg van die dag, te beweeg om die hele nag deur wakker te bly om verskansings te maak.⁶³

Solank as wat die Engelse besig was om hulle op die verowerde deel van Vaalkrans in te grawe, is die Boere kommando's in die bedreigde sektor ten ooste van Brakfontein aansienlik versterk. Om 2.10 nm. het die voorhoede van die versterkings war deur genl. Burger uit die gebied ten weste van Brakfontein gestuur is – t.w. kmdt.

⁶³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 413; Du Cane, p. 212; Burleigh, p. 381.

Buys met 100 man van die kommando Heidelberg – hulle by veggenl. Smuts aangemeld en gedurende die nag het ook die ander burgers uit die sektor – bestaande uit 320 Heidelbergers en 145 burgers van die kommando's Lydenburg en Ermelo – in die omgewing aangekom. Hoe laat en waar presies hulle stelling geneem het, is uit die dokumente nie duidelik nie maar om 10.35 nm. was hulle nog nie by veggenl. Smuts nie.⁶⁴

Van die kant van Colenso af het genl. Lucas Meyer gedurende die loop van die middag 200 man na genl. Smuts gestuur en hulle met die aanbreek van die aand persoonlik met nog 200 man gevolg.⁶⁵ Ook het wn. kmdt. Uys van die Pretoria laer by Ladysmith 200 en die waarnemende kommandant van Utrecht 40 tot 50 man na die Tugela gestuur.⁶⁶

⁶⁴ Sien Leyds 716, Telegram no. 37 d.d.5 Feb.1900; en K.G. 340 (iii), p. 107.

⁶⁵ Leyds 716, Telegram no. 58 d.d. 5 Feb. 1900.

⁶⁶ K.G. 350 (iii), pp. 36 en 68.

Die twee Franse veldkanonne wat genl. Burger onder bevel van maj. J. F. Wolmarans uit sy stellings geneem en aan genl. Smuts gestuur het, het reeds voor 1.10 nm. by hul bestemming aangekom maar kon nie onmiddellik in posisie geplaas word nie aangesien daar nog eers geskikte posisies vir hulle gesoek moes word.⁶⁷ Hulle is uiteindelik op die westelike punt van Doringkloof, noord van Groenkop, opgestel. Ben Viljoen se Pom-pom is in 'n beter posisie op die oostelike punt van Kranskloof (of teen die noordelike helling van Groenkop) geplaas terwyl die volgende dag nog 'n Krupp van die Boere se regterflank af verskuif is na 'n stelling 3,000 tree noord van Vaalkrans.⁶⁸ Ten slotte kon 'n vesting kanon van 155 mm kaliber wat die vorige aand deur hoofkmdt. Prinsloo na die gevegsterrein

⁶⁷ Leyds 716, Telegram no. 34 d.d. 5 Feb. 1900.

⁶⁸ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 413-414; *Times History*, III, pp. 321-322; *Du Cane*, p. 212; en Nierstrasz, II band 3, p. 756. Die verskillende bronne is dit nie met mekaar eens en ook nie heeltemal duidelik oor hoe die Beerekanonne geposteer was nie.

gestuur is, uiteindelik in posisie geplaas word. Die kanon het betyds in veggenl. Smuts se hoofkwartier by Doringkloof aangekom om aan die geveg van die 5de deel te neem maar dit kon nie gedurende die dag tydens die geveg teen die helling van Doringkop uitgesleep en in die kanonskans wat op die kruin van die kop opgerig was, geplaas word nie. Nie alleen was dit te swaar om met die nodige spoed na sy skans vervoer te word nie maar een van sy wiele was bowendien ook nog stukkend en moes eers herstel word. Nadat dit donker geword en die geveg weggesteef het, het die Boere egter aan die werk gespring en voor 9.30 die aand was Long Tom in sy nuwe skans, gereed om die vyand op onaangename wyse te verras.⁶⁹

Toe die 6de aanbreek, was die Boere mag wat die Engelse by Vaalkrans moes keer, dus ruim 1,000 man sterker as die aand tevore en het hulle ook oor minstens drie kanonne meer beskik, waaronder 'n swaar vesting kanon. Hulle is in 'n

⁶⁹ Nierstrasz, II band 3, p. 756; *Times History*, III, p. 321; Leyds 716, Telegram no. 34 d.d. 5 Feb. 1900.

halwe sirkel rondom die verowerde deel van Vaalkrans opgestel in 'n uitstekende posisie om die vyand baie swaar te teister.

Teen dagbreek het ook genl. Louis Botha in veggenl. Smuts se laer aangery gekom en die bevel oor die Boere mag aan die Tugela oorgeneem.⁷⁰

As Viljoen nie sulke verbete teenstand gebied het aan die troepe wat Vaalkrans bestorm het nie, sou die Engelse miskien nog op die 5de daarin geslaag het om deur die Boere linie na Ladysmith toe deur te breek. Trouens voor die aanvang van die geveg het, soos bo vermeld, Buller aan Hildyard opdrag gegee om Groenkop, ten ooste van Vaalkrans geleë, stormenderhand deur die Devons te laat verower ten einde Lyttelton se regterflank daarvandaan af te beskerm en die poort tussen Vaalkrans en Groenkop oop te hou sodat die 1ste kavallerie brigade onder kol. J. F. Burn-Murdoch en genl. Hart se brigade daar kon deurtrek na die vlakke

agter die heuwelketting waarop die Boere stellings geleë was.⁷¹ Daardeur sou hy in die rug van die Boere stellings gekom het.

Toe Buller egter bespeur teen watter swaar vuur Lyttelton se troepe hulle vasloop en dat die vuur nie alleen van Vaalkrans self af kom nie maar dat die verdedigers van Vaalkrans baie sterk van die kant van Groenkop en Doringkloof af ondersteun word, het hy tot die slotsom gekom dat die gebied ten ooste van Vaalkrans deur swaar vyandelike magte beset was. Hy het gevrees dat die mag so sterk en so goed verskans was dat hulle Hildyard se frontaanval op Groenkop met groot verlies sou terugslaan en dat hy, Buller, daarna weer eens deur die Britse pers en publiek gekritiseer sou word omdat hy 'n bataljon of brigade teen 'n verskanste Boere stelling laat opruk het wat hy nie vooraf verken het nie en wat hy ook nie doeltreffend met sy veldartillerie kon beskiet nie. Dit het dus vir Buller verstandig gelyk om eers Vaalkrans te

⁷⁰ Sien Barnard, p. 115.

⁷¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 412; *Times History*, III, pp. 318-319.

verower en met swaargeskut te beset voordat hy daartoe oorgaan om Groenkop aan te val. Dit sou trouens ook in ooreenstemming wees met die instruksies wat hy op 3 Feb. 1900 uitgereik het. Daarom het hy Hildyard, toe laasgenoemde besig was om die Devon's oor die pontonbrug te laat gaan vir die bestorming van Groenkop, gelas om die bataljon regstreeks teen Vaalkrans in te werp en van die aanval op Groenkop af te sien.⁷²

Na die verowering van die suidelike deel van Vaalkrans het daar egter by Buller twyfel opgekom oor die wenslikheid om vervolgens op Groenkop toe te tas. Die aanwesigheid van die Boere op die noordelike piek van Vaalkrans het 'n bedreiging vir sy troepe op die suidelike deel van die rant gevorm en dit wenslik gemaak om die Militêre situasie nog eens te oorweeg. Gevolglik het hy lt.-kol. C. á Court teen sonder na Vaalkrans toe gestuur om die kop te besigtig en aanbevelings te doen oor hoe verder opgetree moes word.

⁷² Sien hierdie hoofstuk in die gedeelte voor paragraaf 6 hiervoor.

Á Court het die kruin met donker bereik en na samesprekings met Lyttelton aan Buller gerapporteer. Hy het aanbeveel dat noudat die suidelike deel van Vaalkrans in Britse hande was, Buller hom ook moes toespits op die verowering van Groenkop soos die plan oorspronklik was ten einde aan die troepe die nodige beweegruimte te verskaf. Groenkop moes dus bestorm word sodra die oggend aanbreek. Verder het hy aanbeveel dat daar kanonne oor die rivier gebring moes word om die besetting van Vaalkrans beter te ondersteun en ten slotte dat daar nog 'n pontonbrug (no. 4) onmiddellik aan die voet van Vaalkrans oor die rivier gebou word.⁷³

Buller wou egter nie instem met die plan om verder teen Groenkop op te ruk voordat hy seker was dat so 'n aanval nie op 'n fiasko soos by Colenso of Spioenkop sou uitloop nie en het derhalwe besluit om die dag af te wag voordat hy verdere aanvalsplanne oorweeg.⁷⁴ Gevolglik het

⁷³ *Times History*, III, p. 321.

⁷⁴ *Ibid.*

hy gedurende die nag niks meer gedoen as om twee 12ponder-vlootkanonne van Potgietersdrif af te laat kom en hulle saam met sy twee 5-duim-vestingkanonne teen 'n noordelike uitloper van Swartkop in posisie te plaas met die oog op 'n kragtiger bombardering van die Boere stelling nie.⁷⁵

Sy huiwering om á Court se wenk op te volg en Groenkop aan te val, is begryplik. Immers dit was vir Lyttelton en sy troepe gou duidelik dat Vaalkrans nie die goeie en veilige artillerie stelling was wat Buller geglo het dat dit sou wees op grond van die inligting wat vooraf aan hom verskaf is nie. Die hellings van die rant was so steil en rotsagtig dat daar geen kanonne teen uitgesleep kon word nie en bo-op die verowerde deel van die kruin was daar nie 'n enkele kanonstelling van enige praktiese waarde nie.⁷⁶ Die verowerde deel van Vaalkrans het dus nie

aan die doel beantwoord waarvoor Buller dit wou hê nie.

Sy doel met die verowering van die rant was nl. enkel en alleen om 'n goeie kanonstelling te kry van waar hy 'n aanval op die Boere stellings agtertoe met kanonvuur kon steun en sonder so 'n kanonstelling kon hy dit nie waag om verder vorentoe deur te druk nie. Hy kon tog nie die Boere stellings oos agter Vaalkrans blindweg sonder behoorlike artillerie steun laat bestorm in die hoop dat die Boere sou wyk nie. Bowendien was die deel van Vaalkrans wat deur Lyttelton beset is, gedurig deur die Boere bedreig en hoogs onveilig gemaak. Nie alleen kon die Boere die Britse troepe van die bergpiek wat aan die noordekant van die verowerde gedeelte gelê het en deur 'n nou nek daarvan geskei is, gedurig met hul Mausers beskiet nie. Hulle het die verowerde gedeelte teweens van die Drielingkoppe, Brakfontein en Groenkop af met kanonvuur bestryk en kon dit ook van Doringkloof af doen. Om onder die omstandighede dieper tussen die Boere stellings te probeer

⁷⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 413.

⁷⁶ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 412-413; en Churchill, p. 358.

indring, het uiters gewaag gelyk. Daarom het Buller besluit om die volgende oggend af te wag voordat hy oor sy verdere bewegings beslis en om sy troepe die geleentheid te gee om hulle intussen deeglik op die verowerde gedeelte van Vaalkrans te verskans.

As hy geweet het wat sy baie kritici na die slag wel geweet het, nl. dat die stellings by Groenkop maar deur 'n klein burgermag beset was, sou hy seker nie gehuiwer het om dit onmiddellik te laat bestorm nie. Na die ondervindings wat hy by Colenso en Spioenkop opgedoen het, kan dit hom egter seker nie kwalik geneem word dat hy gemeen het dat dit sterk beset was nie en dat dit derhalwe verstandig was om Groenkop nie sonder verdere ondersoek en goeie artillerie voorbereiding te laat bestorm nie. Daarom het hy besluit om die volgende oggend af te wag voordat hy beslissings neem en om sy troepe ondertussen op die verowerde deel van Vaalkrans goed te verskans.

Nog 'n oorweging wat hom laat besluit het om Groenkop nie dadelik te laat bestorm nie, was

dat die noordelike deel van Vaalkrans nog altyd in die hande van die Boere was. Hulle het in 'n goeie posisie verkeer om troepe wat op Groenkop sou afstorm, links in die rug met geweer- en kanonvuur te teister en kon dus 'n verdere Britse voort mars in die rigting van Groenkop verlam. Vaalkrans moes in sy geheel in Britse hande wees voordat dit aangewend kon word as 'n veilige basis met die oog op 'n verdere opmars teen die vyandelike stellings. So ten minste het Buller geredeneer en daarom het hy voor dagbreek die 6de besluit om eers die noordelike deel van Vaalkrans te verower voordat hy teen Groenkop probeer opruk. As die noordelike deel van die rant nie verower kon word nie moes die aanval afgelas en die troepe maar teruggetrek word.

Om 4.30 vm. het Buller aan Lyttelton die nodige instruksies vir die verowering van die noordelike deel van Vaalkrans gegee. Buller sou die aanval met 'n swaar artillerievuur op die betrokke Boere stellings open en wanneer die Boere deeglik deur die vuur gedemoraliseer was, moes Lyttelton die

noordelike deel van die rant deur sy infanterie laat bestorm en dit beset. As die aanval egter sou misluk en Lyttelton teen 10 vm. nog steeds swaar deur die Boere in die sektor beskiet word, moes hy terugval.⁷⁷

7. GEVEGS BEDRYWIGHED 6 FEB. 1900

Teen 5 vm. toe dit begin lig word, het die Britse artillerie op die noordelike deel van Vaalkrans begin vuur. Die Engelse is egter bitter onaangenaam verras toe die Boere kanonne wat gedurende die nag in 'n halfsirkel rondom Vaalkrans opgestel is, met 'n heftige vuur op die Britse stellings op die suidelike deel van Vaalkrans met sy halfklaar verdediging stellings begin losbrand het. Die Boere se kanonne was uitstekend geposteer en het Lyttelton se stellings aan alle kante bygekom. Die front, die rug en albei Lyttelton se flanke was aan die vuur van die een of ander Boere kanon blootgestel en dele daarvan sommer aan die vuur van al die

kanonne. Uit elke hoek is die Britse verskansings beskiet. Die manne in die vuurlinie is telkens in die rug bestook deur bomme wat na die reserwes gemik is, die regterkant van die linie deur bomme wat oor die linkerkant getrek het en die reserwes deur bomme wat oor die kruin getrek en aan die ander kant daarvan grondgevat het. Geen hoekie is nie beskiet nie en as dit nie vir die verskansings was nie sou dit vir die Engelse op die rant onhoudbaar gewees het. Die ergste was dat die Engelse artillerie magteloos was om hierdie kanonnade te beteuel.

Om 5.15 vm. het Long Tom van uit sy skans op Doringkop ook sy stem verhef en die terrein binne die bog van die rivier wat van Engelse bataljons en batterye gewemel het, onder vuur geneem. Dit het konsternasie verwek en die Engelse gedwing om al hul vloot- en vesting-geskut op Swartkop sowel as die swaar vloot kanonne op Signal Hill teen Long Tom in te span om hom te probeer stukkend skiet. Doringkop is verskriklik gebombardeer maar Long Tom kon nie tot swye gebring word nie. Telkens as die

⁷⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 414.

Engelse gedink het dat hulle sy skans deurdring en hom getref het, het die groot kanon weer geblaf en sy reuse projektile êrens tussen die kakies geplant, op Lyttelton se bataljons op Vaalkrans of op die Engelse troepe en veldbatterye in die bog van die Tugela of op Swartkop of Mount Alice tussen die swaar Britse kanonne. Altyd wanneer hulle dit die minste verwag het, het die groot Boere kanon weer gevuur.⁷⁸

By een geleentheid gedurende die dag het die Engelse daarin geslaag om sy kruit voorraad aan die brand te skiet. Dit het die kanon tydelik tot swye gedwing maar toe die aand aanbreek, was hy al weer lustig aan die bombardeer en het hy o.a. 'n gat in die pontonbrug geskiet.⁷⁹ Een van sy bomme het volgens Churchill gevaarlik naby

⁷⁸ Vgl. Romer and Mainwaring, *The Second Battalion Royal Dublin Fusiliers in the South African War*, p. 58; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 415; en E. Blake Knox, pp. 118-119.

⁷⁹ Vgl. Leyds 716, Telegram no. 45 d.d. 6 Feb. 1900; en Romer en Mainwaring, p. 58.

sir Redvers Buller ontplof maar laasgenoemde het gelukkig niks oorgekom nie.

Die effektiewe bombardement wat die Boere op 6 Feb. 1900 op die Britse stellings gehandhaaf het, het 'n demoraliserende uitwerking op die troepe gehad. Die Boere het met tien veldstukke en Pom-poms hul bomme geplant net waar hulle wou en “To this bombardment”, aldus Churchill, “the Field Artillery and the naval guns-seventy – two pieces in all, both big and little – made a noisy but futile response.”⁸⁰

Die Boere het egter nie besef dat hulle deur net vas in hul stellings te bly staan en die Engelse op vasberade wyse te bombardeer, besig was om Buller se weerstand af te takel nie. Die Kommandant-generaal en pres. Kruger was van oordeel dat as die Boere die suidelike deel van Vaalkrans nie herower nie alles verlore sou wees, en hulle het dus by genl. Botha en die ander offisiere daarop aangedring om alles in die

⁸⁰ Churchill, *London to Ladysmith*, p. 359.

stryd te werp om die suidelike gedeelte van Vaalkrans terug te wen.

Kmdt.-genl. Piet Joubert het gevrees dat die Engelse van die suidelike gedeelte van Vaalkrans af nog meer van die Boere stellings sou bemeester en naderhand so 'n groot bres in die Tugelalinie sou slaan dat die Boere sou moes padgee. Hy het dus sowel by genl. Botha as hoofkmdt. Prinsloo gepleit en ook agter die vyand te probeer inkom en hom van twee kante af aan te val en te verdryf.

“Als daar niet spoedig met alle macht hulp verleend wordt”, het hy aan hoofkmdt. Prinsloo gesein, “dan loopende onze zaken verkeerd. Daarom doe toch met genl. Burger en officieren uw best. De vijand moet er teruggeslagen worden of hij zal ons uit al onze posities lichten.”⁸¹

Pres. Kruger het hom volkome met die Kommandant-generaal vereenselwig. Eers het hy

by genl. Botha aan die hand gedoen om die rant met Long Tom te probeer skoon skiet en toe uit die berigte van die verskillende offisiere dit vir hom duidelik geword het dat die rant so stewig beset was dat Long Tom alleen nie daartoe in staat sou wees nie, het hy 'n ander plan aan die hand gedoen. Genl. Botha moes, so het hy om 4.20 nm. aan hom gesein, daarvoor dink of dit nie goed sou wees om al die Boere kanonne teen die aand op Vaalkrans in te stel en dan gedurende die nag 'n swaar kanonvuur van alle kante af op die kop te ontketen nie. Trouens die Engelse sou liewers gedurende die nag van die kop af padgee as gedurende die dag. Ondertussen moes die burgers Vaalkrans gedurende die donker nader en met hul Mausers daarop losbrand. Die bombardement moes veral na middernag en kort voor die aanbreek van die dag besonder heftig wees. So 'n nagtelike bombardement sou die troepe heelnaag uit die slaap hou sodat hulle ongeskik sou wees vir 'n geveg die volgende

⁸¹ K.G. 349 (iv), p. 80; vgl. ook Leyds 716, Telegram no. 21 d.d. 6 Feb. 1900.

dag. Dit sou Buller ook verhinder om versterkings na die rant toe aan te voer.⁸²

Genl. Botha wat eers met daglig die 6de die situasie in oënskou kon neem, het met die aanbreek van die dag nog geen juiste idee gehad van watter maatreëls getref moes word om die vyand te verdryf nie. Die bombardement was so hewig dat dit vir hom onmoontlik was om by die verskillende plekke te kom waar hy moes wees om 'n juiste oordeel te vel, maar uit genl. Smuts se stelling kon hy teen 8.45 vm. duidelik genoeg bespeur dat die vyand die suidelike deel van Vaalkrans deeglik verskans gehad het en dat dit vir die burgers wat in natuurlike slote gelê het, baie moeilik sou wees om die Engelse te verdryf, want daar was geen skuiling waarvan hulle gebruik kon maak om naby die vyandelike stellings te kom nie.⁸³

Sy eerste indrukke is bevestig nadat hy die stellings van sowel die Engelse as die Boere

⁸² Leyds 716, Telegramme nos. 28 en 39 d.d. 6 Feb. 1900; en T.B. 426/00.

⁸³ Leyds 716, Telegram no. 13 d.d. 6 Feb. 1900.

noukeuriger van uit verskillende punte in die Boere linie betrag het. Die Britse stelling, het hy teen 12-uur die middag aan die Kommandant-generaal getelegrafeer, “is een langwerpige rand zeer ongemakkelijk te nemen van ons kant” want dit het vas teen die rivier gelê en dit was vir die burgers onmoontlik om dit by te kom. Nogtans sou hy en sy burgers hul bes doen om die vyand “uit en terug te drijven want de kop is de sleutel voor hen om verder in te komen en ligt midden tusschen onze posities.”⁸⁴

Dit het dan ook allengs vir hom duidelik geword dat daar net een manier was om die vyand van Vaalkrans af te verdryf en dit was deur die kop van alle kante af met alle mag te bombardeer. Daartoe sou hy die volgende dag oorgaan. Hy kon die rant nl. nie dieselfde dag nog onder so 'n swaar kanonvuur plaas as wat nodig was om die vyand op die vlug te dryf nie aangesien Long Tom se kruit aan brand geskiet was en die posisies van so 'n aard was dat die Boere gedurende die dag geen ammunisie na die

⁸⁴ *Ibid.*, Telegram no. 25 d.d. 6 Feb. 1900.

verskillende kanonne toe kon aanvoer nie. Dit sou egter gedurende die nag gedoen word. Intussen sou Botha alles in sy vermoë doen om die Boere stellings te versterk en met die oog daarop het hy genl. Burger versoek om aan hom 25 Bantoe arbeiders te stuur met die nodige gereedskap.⁸⁵

Solank as wat genl. Botha besig was om planne te bedink om Vaalkrans te herower, het die Engelse vanuit hul skanse op die suidelike deel van die rant die Boere stellings hewig met hul Lee-Metfords beskiet. Aangesien die vyand dit egter verstandig geag het om hulle agter hul skans muurtjies verskuil te hou, het die Boere die vuur nie beantwoord nie. Net af en toe wanneer hulle 'n kakie gewaar het, het hulle met hul Mausers op hom losgebrand.⁸⁶

Met sy voorbereidsels om die Engelse terug te dryf, het Botha die steun van al die offisiere aan die Tugela geniet. Niemand was egter so ywerig

om te help as genl. S. W. Burger nie. Laasgenoemde het deeglik besef dat dit sy skuld was dat die Engelse Vaalkrans verower het en nou in 'n baie gunstige posisie verkeer het om na Ladysmith toe deur te breek. Trouens as hy nie so hardkoppig was nie en betyds genoeg burgers gestuur het om die bedreigde Boere stellings teenoor Meuldrif te beset, sou die Engelse Vaalkrans nie in hande gekry het nie. Om hom teenoor genl. Botha – in wie se plek hy ageer het tydens laasgenoemde se verlof – te regverdig vir die gemors waarin hy die seëvierende Boere leer van die week tevore laat beland het, was 'n onmoontlike taak en hy het dus van die oomblik van Botha se aankoms aan die front alles in sy vermoë gedoen om vir sy versuim te vergoed en die bedreigde posisie te probeer red.

In die eerste plek het hy die een groep versterkings na die ander na veggenl. Smuts se stellings toe gestuur want, het hy teen die aand van die 6de aan genl. Botha gesein: “Het schijnt of vijand met alle macht de kop (d.i. die verowerde gedeelte van Vaalkrans) wil houden

⁸⁵ *Ibid.*, Telegram no. 45 d.d. 6 Feb. 1900.

⁸⁶ Leyds 716, Telegram no. 45 d.d. 6. Feb. 1900.

en trachten een kanon er op te brengen. Dus is dit de punt die het sterkste moet zijn.”⁸⁷ Sy eie posisies op die hoogtes teenoor Trichardsdrif het hy baie verswak om genoeg burgers op die vegterrein by Vaalkrans te kry. Afgesien van die 420 Heidelbergers en 175 man van die kommando’s Ermelo en Lydenburg wat hy gedurende die nag van die 5de na genl. Smuts se stellings toe gestuur het, het hy ook gedurende die loop van die 6de etlike kommando’s aangesê om daarheen te gaan: 150 man van die kommando’s Rustenburg en Ermelo en ’n aantal Carolina burgers, asook 200 van die Colenso burgers waaroor hy beskik het.⁸⁸

Vervolgens het hy met die grootste ywer aan die werk gespring om die Boere stellings met loopgrawe en skanse te versterk en ten slotte het hy na oorleg met hoofkmdt. Prinsloo en genl. Botha besluit om gedurende die nag van die 6de ook ’n Krupp en ’n Pom-pom ooswaarts na die

bedreigde posisies te verplaas sodat Vaalkrans die volgende oggend des te heftiger gebombardeer kon word.⁸⁹ Hy wou graag nog meer versterkings stuur maar, het hy aan die Kommandant-generaal berig, die posisies ten weste van Potgietersdrif was reeds so verswak dat die verskillende kommandante geweier het om nog meer van hul mense weg te stuur. As kmdt. Buys en Joubert maar net betyds aan sy bevel gevolg gegee het, so het hy die Kommandant-generaal verseker en daarmee die gevoel van skuld van sy skouers probeer afskuif, sou sake seker nie so sleg gestaan het nie. Nogtans sou hy nie moed opgee nie en al die Kommandant-generaal se bevel uitvoer. “Ik hoop nog dat wij met Gods hulp morgen al is (het) dan met zware opoffering zal staande blijven.”⁹⁰

Die aankoms van die versterkings in veggenl. Smuts se sektor het die skaal steeds meer en

⁸⁷ K.G. 340 (iii), p. 187.

⁸⁸ Vgl. Leyds 716, Telegramme nos. 10 en 22 d.d. 6 Feb. 1900 en K.G. 340 (iii), p. 163.

⁸⁹ Leyds 716, Telegram no. 56 d.d. 6 Feb. 1900; en K.G. 340 (iii), pp. 163, 171 en 187.

⁹⁰ K.G. 340 (iii), pp. 165 en 168.

meer in die guns van die Boere laat swaai en teen 11.30 vm. het Burger aan die Kommandant-generaal laat weet dat die posisie by genl. Smuts volgens vk. Joubert en hoofkmdt. Prinsloo nou so stewig beset was dat daar geen nood meer was nie. Die kanonne het goed gewerk en die “eenige moeilijke punt” was by die Standerton burgers op die noordelike piek van Vaalkrans. Dit het Burger so optimisties gestem dat hy hom bereid verklaar het om as hy oor nog ’n kanon en 500 man beskik het, van Trichardtsdrif af ’n aanval op die Engelse te waag ten einde die vyandelike druk op Vaalkrans te verlig.⁹¹

Teen die aand het Burger uitgevind dat die voorstelling wat aan hom gegee is, as sou daar geen nood meer in Smuts se sektor geheers het nie, oordrewe optimisties was. Trouens die Engelse was nog altyd in besit van die suidelike deel van Vaalkrans en was nog steeds besig om hul stellings daar te versterk.⁹² Dit was egter ook duidelik dat dit nutteloos sou wees om die

Engelse te probeer verdryf deur nog meer burgers na die gebied rondom Vaalkrans te stuur. Trouens die Boere kon nie na genoeg aan die suidelike deel van Vaalkrans kom om die vyand met hul Mausers uit hul verskansings te probeer skiet nie. Dit was werk wat die kanonne moes doen; en om steeds meer burgers op die omliggende hoogtes in ontoereikende verskansings onder ’n swaar Britse artillerievuur op te hoop totdat die Engelse eendag sou storm en daar weer werk vir die Mausers sou wees, het onwenslik gelyk.⁹³

Of Lyttelton bemerk het dat die Boere versterkings ontvang het en of die swaar bombardement wat sy troepe op die suidelike deel van Vaalkrans moes verduur, hom ontwrig het, is nie duidelik nie. Aan Buller se instruksie om die noordelike piek van Vaalkrans te bestorm en dit te verower, het hy egter geen uitvoering gegee nie. Nadat hy vir ’n tyd lank ’n ondoeltreffende geweervuur op die Boere stellings gehandhaaf het ’n vuur waarop die Boere nie

⁹¹ Leyds 716, Telegram no. 22 d.d. 6 Feb. 1900.

⁹² *Ibid.*, Telegram no. 56 d.d. 6 Feb. 1900.

⁹³ Vgl. K.G. 340 (iii), pp. 131 en 133.

geantwoord het nie⁹⁴ – het hy om 6.40 vm. aan Buller gesein dat hy ten spyte van die steun van die Britse artillerie nie kans gesien het om die onderneming te waag nie.

Buller wat ondertussen pontonbrug no. 2. op versoek van Lyttelton laat afbreek en sy genietroepe gelas om dit digby Vaalkrans oor die rivier te bou ten einde Lyttelton se terugtog te vergemaklik, het daarop teen 7.15 vm. aan Lyttelton gevra of die betrokke piek nie deur 'n brigade wes van Vaalkrans met welslae aangeval kon word nie. Lyttelton se antwoord was dat so 'n aanval min kans op welslae gehad het. Die sterk Boere mag op Kranskloof sou dit stuit. 'n Opmars “by the east of Vaalkrans” sou beter wees. 'n Uur later het Buller aan Lyttelton gevra of hy hom in sy stelling sou kon handhaaf totdat hy teen sononder afgelos sou word. Sy antwoord was ja, mits die vyand nie nog kanonne links in sy rug opstel nie. Tewens het hy aan Buller laat weet dat dit onmoontlik was om selfs twee

veldkanonne op die verowerde deel van Vaalkrans op te stel.⁹⁵

Vir Buller het dit nou duidelik begin word dat die Engelse met die verowering van Vaalkrans in 'n slagyster getrap het. Wel het hulle 'n wig in die Boere linie ingedryf maar aan alle kante van die punt van die wig was sterk Boere magte in goeie stellings uitgesprei en op Vaalkrans self kon geen geskut geplaas word om die wig wyer te maak nie.

Anders as Buller en Lyttelton het veggenl. Smuts en genl. A. P. Cronje weer nuwe moed begin skep, al was die Engelse nog stewig in besit van die suidelike deel van Vaalkrans. Daar het immers geen verdere troepe deur die rivier probeer trek nie en die wat op Vaalkrans was, het geen poging aangewend om hul voordeel op te volg en verder op die Boere stellings te probeer

⁹⁴ Vgl. Leyds 716, Telegramme nos. 8, 45, 49 en 53 d.d. 6 Feb. 1900.

⁹⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 415-416.

toetas nie. Hulle het net doelloos lê en skiet asof hulle baie senuweeagtig en uitgeput was!⁹⁶

Vir Buller het daar as hy deur die Boere linie wou breek, een van twee weë oopgestaan. Hy moes of op die noordelike punt van Vaalkrans toetas, die Boere magte wat daar geplaas was met geweld verdryf en die Boere linie verder in 'n westelike rigting oprol – iets waarvoor Lyttelton nie kans gesien het nie – of anders moes hy Groenkop aanval en die Boere linie wat oos agter Vaalkrans gelê het, uit sy pad stoot. So 'n beweging sou hy egter nie met artillerievuur van Vaalkrans af kon ondersteun soos hy gemeen het om te doen toe hy Vaalkrans laat verower het nie, want op Vaalkrans was daar, soos Lyttelton na die verowering van die suidelike deel van die rant ontdek het, nie 'n enkele geskikte kanonstelling nie. Bowendien sou die troepe wat Groenkop moes bestorm, nie alleen in die front deur die Boere beskiet word nie maar ook in albei flanke en in die rug: in die

linkerflank en rug deur die Boere op die noordelike punt van Vaalkrans en in die regterflank en rug deur die Boere by Doringkloof. Onder die omstandighede het Buller gevoel dat dit die beste sou wees om van 'n verdere aanval op die Boere stellings in die omgewing van Vaalkrans af te sien, sy troepe terug te trek en elders 'n beter pad te soek om na Ladysmith toe deur te breek.

Hy het egter nie kans gesien om sonder die goedkeuring van lord Roberts so 'n stap te doen nie en het derhalwe teen die aand die volgende telegram aan die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika gestuur:

“I have pierced the enemy's line after a fight lasting all of yesterday, without many casualties, and I now hold the hill which divides their position, and which will give me access to Ladysmith plain if I can advance. I shall then be 10 miles from White, while the enemy will have only one place beyond to stand. I must, however, drive back enemy either on my right or left to get my artillery

⁹⁶ Vgl. Leyds 716, Telegramme nos. 20 en 42 d.d. 6 Feb. 1900.

and stores on to the plain. This operation will cost from 2,000 to 3,000 men, and I am hopeful but not confident of success. Do you think the chance of relieving Ladysmith worth the risk, and how would such a loss affect your plans? This is the only possible way of relieving Ladysmith, and I know of no other if I give up this.”⁹⁷

As Buller gereken het om Roberts se instemming tot die staking van die aanval te verkry deur hom wys te maak dat moontlike sukses die lewens van 2,000 tot 3,000 Britse soldate sou eis, het hy hom terdeë vergis. Die Britse opperbevelhebber was wel van die staanspoor af teen nog 'n aanslag op die Tugelalinie gekant maar nou dat dit eenmaal aangepak was, wou hy dit deurgevoer hê. Die gedagte aan 'n derde swaar Britse neerlaag aan die Tugela was vir hom te veel om te sluk. Hy was bereid om 2,000 of 3,000 Britse troepe se lewens op te offer om dit

⁹⁷ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 146B.

af te wend en daarom het hy dieselfde dag nog geantwoord:

“Ladysmith must be relieved even at the loss you expect. I should certainly persevere, and my hope is that enemy will be so severely punished as to enable you to withdraw White’s garrison without great difficulty. Let troops know that in their hands is the honour of the Empire, and that of their success I have no possible doubt.”⁹⁸

Buller het egter glad nie lus gehad om verder vorentoe te probeer deurdring en sy kop dieper in die bynes te steek nie. Sy troepe was uitgeput na die verowering van die suidelike deel van Vaalkrans op die 5de, die harde werk wat hulle gedurende die nag van die 5de moes doen om die verowerde gebied te verskans en die swaar bombardement wat hulle op die 6de moes verduur, en volgens alle aanduidings was die Boere strydماغ besig om vinnig op die hoogtes rondom Vaalkrans aan te groei. Hulle was teen

⁹⁸ *Ibid.*

die middag reeds so sterk dat hulle aanvallend begin optree het, klaarblyklik vasbeslote om die dood vermoeide troepe met vasberade stormlope van Vaalkrans af te verdryf.

Pas na 3 nm. het 'n aantal burgers die Britse stellings op Vaalkrans vanuit die noorde bekruip onder dekking van 'n rookwolk wat 300 of 400 treë voor die Britse frontlinie ontstaan het, waar 'n kanon die gras aan brand geskiet het. Die Durham Light Infantry wat die deel van die rant beset het, het niks van hulle gewaar voordat die Boere met 'n skerp geweervuur op hulle losgebrand het nie, kragdadig deur hul Pom-poms ondersteun. Die vuur was goed gerig en het die Durhams weldra in volle vlug oor die kruin van die heuwel gedryf gehad. Die situasie is slegs vir die Engelse gered deur die vinnige optrede van die King's Royal Rifles wat agtertoe as reserwe geposteer was met front na die noorde. Toe hulle die Britse frontlinie sien beswyk, het hulle dadelik opgespring, bajonette bevestig en onder leiding van kol. Fitzgerald (wat tydens die stormloop ernstig gewond is)

met 'n gejuig voorwaarts gestorm. Daarop het die Boere teruggeval en teen 3.30 nm., na 'n kort geveg van sowat 10 minute, was die ontruimde gebied weer in Britse hande.⁹⁹

Die feit dat die Durhams so maklik deur 'n klein klompie Boere op loop gejaag kon word, was aanduiding genoeg dat die troepe op Vaalkrans se blus uit was. Nadat die verplasing van pontonbrug no. 2 na sy nuwe posisie onder Vaalkrans die middag om vyfuur afgehandel was, het Buller dus teen die aand Lyttelton se uitgeputte brigade op Vaalkrans deur Hildyard se brigade laat vervang. Bo-op die kruin het die Royal West Surrey regiment die plek van die Durham Light Infantry op die linkerflank ingeneem. Die 2nd East Surrey regiment het die linie na regs verleng terwyl die 2nd West Yorkshires die stellings van die 1st Rifle Brigade op die suidelike knop en skouer van die heuwel ingeneem het. Die Devons is by Munger se plaas

⁹⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 416; *Times History*, III, pp. 324-325; Churchill, pp. 359-360; en Atkins, p. 262.

deur die 1st Connaught Rangers vervang en is self as reserwe agter die noordelike knoppie van die deel van Vaalkrans wat in Engelse hande was, geplaas. Die aflossing is deur 'n rond- en bont kanonvuur uit die Boere stellings bemoeilik wat tot na donker aangehou het.¹⁰⁰

Met hul swaar bombardering van Vaalkrans gedurende die dag het die Boere die Engelse so geteister dat Hildyard hom verplig gevoel het om sy troepe in te span om hul verskansings op Vaalkrans gedurende die nag te versterk en uit te brei. Dit het noodsaaklik gelyk met die oog op die aggressiewe houding van die Boere se geweer skuts wat aangemoedig deur hul poging van die middag, gedurende die aand en nag met groter mening op die Engelse toegetas het. Hulle het die Britse voorposte gedurende die donker genader en hulle telkens op kort afstand heftig beskiet-soms so heftig dat die troepe hul ingrawings werk moes staak om die lastige vyandelike geweer skuts wat in die donker

onsigbaar was, eers terug te skiet. Teen middernag het die Boere op so 'n groot skaal op die Engelse gevuur dat Churchill onder die indruk gekom het dat hulle die rant bestorm. Die aanval is egter, berig hy, maklik afgeslaan.¹⁰¹ Of hierdie “aanvalle” van die Boere op die kakies veel ongevalle veroorsaak het, is te betwyfel. Dit het die Engelse egter byna heelnaag wakker gehou en hul vermoë om te veg dus aansienlik benadeel.

8. MILITÊRE BEDRYWIGHED 7 FEB. 1900

Die aggressiewe houding van die Boere het Buller se weerstand vinnig ondermyn en toe die oggend van die 7de aanbreek en die Boere nog geen teken van padgee toon nie maar inteendeel 'n fris bombardement op sy troepe op Vaalkrans open, was hy moedeloos. Die Boere het uit verskeie nuwe posisies met kanonne losgebrand en die bombardement was baie swaarder as die vorige dag. Die Boere artilleriste het hul bomme

¹⁰⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 416-417; *Times History*, III, p. 325.

¹⁰¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 416-417; *Times History*, III, p. 325; Churchill, pp. 360-361.

geplant net waar hulle wou op die deel van Vaalkrans wat deur die Engelse beset was en die troepe was verplig om doodstil in hul skanse te bly lê, gemartel deur die hitte, honger en dors, want elke beweging van troepe om kos en water te gaan haal, het net 'n nog swaarder artilleriesvuur uitgelok. Van die noordelike deel van Vaalkrans af het ook voortdurend geweer koeëls tussen die Britse troepe bly gons waarteen die Engelse magteloos gestaan het. Om die deel van die heuwel te verower, so het Hildyard na 'n persoonlike verkenning van die posisie gerapporteer, sou nl. baie lewens verg en ten slotte sou die posisie van die Engelse nie deur die besit daarvan beter wees nie. Die heuwel kon miskien teen skemer deur twee bataljons bestorm en verower word maar bo-op die heuwel sou die troepe van twee kante af deur die vyand beskiet kon word en wel op 'n afstand wat 1,000 tree nader sou wees as die waarop hulle hulle op die suidelike punt van Vaalkrans bevind het.¹⁰²

¹⁰² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 417-418; en Churchill, p. 361.

Wat Buller die moedeloosste gemaak het, was dat sy artillerie volstrek magteloos geblyk het om iets aan die Boere se kanonne te doen, ten spyte van die oormag kanonne waaroor hy beskik het. Hy het altesaam 9,599 bomme tydens die geveg afgevuur sonder om 'n enkele Boere kanon buite aksie te kon stel. Trouens sy artillerieskepte het die posisies van die Boere geskut – behalwe die van Long Tom – nooit eers ontdek nie en die Boere artillerieskepte so min gehinder dat hulle maar net af en toe op die Britse swaargeskut gevuur het. Hul vuur was in hoofsaak gerig op die Britse troepe massas op Vaalkrans en in die bog van die rivier, of waar hulle ook al troepe aangetref het.¹⁰³

Buller was egter nie die enigste wat moedeloos geword het nie. Ook die Boere het die effek van die swaar Britse bombardement wat van 5.30 vm. af onafgebroke voortgewoed het, deeglik begin voel. Gemiddeld vier bomme het elke minuut êrens in die Boere stellings gebars en

¹⁰³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 417-418; Churchill, *London to Ladysmith*, p. 361.

ofskoon nie een van die Boere kanonne getref is nie en laasgenoemde inderdaad die botoon bly voer het, het die baie ontploffende bomme die weerstandsvermoë van die burgers geleidelik aan skerwe geskiet.¹⁰⁴

Uit die enkele berigte wat hy van sy generaals aan die front ontvang het, het dit vir die oorspanne Kommandant-generaal geleidelik duidelik begin word dat hulle besig was om moed te verloor. Om 2.15 nm. het genl. Burger op pessimistiese toon berig dat die vyand die kruin van die deel van Vaalkrans wat hulle beset gehad het, ontruim en teen die agterste helling pos geneem het, maar dat dit die Boere niks gehelp het nie want “kop staat zoo onder vuur van vijands grofgeschut dat het voor ons even moeilijk zal zijn er op te blijven.”¹⁰⁵ Genl. Botha se kommentaar daarop was dat Burger of verkeerd ingelig of te ver van die kruin af was om korrek te oordeel. Vaalkrans was nie deur die

vyand ontruim nie en die Engelse was nog steeds besig om op die Boere te vuur soos hulle trouens die hele dag deur gedoen het.¹⁰⁶ Van kmtd. Ben Viljoen weer was daar ’n telegram aan vk. Van der Byl in Johannesburg waarin laasgenoemde gelas is om alle burgers wat met verlof in Johannesburg was, met die hoogste spoed en sonder verwyl na die front te bring want die burgers was uitgeput en hul verliese baie swaar.¹⁰⁷ ’n Berig van genl. Botha dat die hele vyandelike mag voor die nuwe pontonbrug by Vaalkrans met kanonne gelê het maar dat die burgers darem nog hul posisies behou, het ook alles behalwe bemoedigend geklink.¹⁰⁸

Die kroon is egter gespan deur ’n alarmistiese telegram wat genl. Burger gedurende die oggend aan die Kommandant-generaal gestuur het. Hierin hy laasgenoemde reguit gevra wat hy van plan was om te doen as die vyand by Vaalkrans sou deurbreek en die Boere mag by Ladysmith in

¹⁰⁴ Sien Leyds 716, Telegramme nos.3, 6, 9 en 10 d.d.7 Feb.1900, en K.G. 340 (iv), pp. 3, 72 en 87.

¹⁰⁵ Leyds 716, Telegram no. 22 d.d. 7 Feb. 1900.

¹⁰⁶ *Ibid.*, Telegram no. 49 (i) d.d. 7 Feb. 1900.

¹⁰⁷ *Ibid.*, Telegram no. 5 d.d. 7 Feb. 1900.

¹⁰⁸ *Ibid.*, Telegram no. 9 d.d. 7 Feb. 1900.

die rug aanval. Die toestand by Vaalkrans was, so het hy die Kommandant-generaal verseker, so ernstig dat dit hoog tyd vir die Boere geword het om hulle op enige gebeurlikheid – dus ook vir so iets – voor te berei. Die Boere het by Vaalkrans wel alles gedoen wat moontlik was, om hul stellings te verbeter en te verdedig, maar dit was vir hulle onmoontlik om dag en nag met die wapen in die hand te staan, vir hul eie voedsel te sorg en dan nog boonop snags “bandietewerk” ook te doen – d.w.s. loopgrawe uit te haal en verskansings te bou. Daarom moes kmdt.-genl. Joubert die baie werkvolk wat besig was om by Ladysmith “tegen de natuur te strijden en de’ stille water van Kliprivier op te dammen” liewers na die Tugela toe stuur om verskansings te kom maak, want die Engelse het op die punt gestaan om by Vaalkrans deur die Boere linie te breek.¹⁰⁹

Kmdt.-genl. Joubert is nie alleen deur dié berig erg ontstel nie maar hy het hom tewens gruwelik vererg omdat Burger probeer insinueer het dat

dit aan die Kommandant-generaal te wyte was dat daar nie genoeg vestings werke op en om Vaalkrans aangebring is om die vyand ’n deurbraak na Ladysmith te belet nie aangesien die Kommandant-generaal die werkvolk en gereedskap wat nodig was om die nodige verskansings te bou, gebruik het om by Ladysmith ’n stryd teen die natuur te voer. Trouens was dit dan nie juis aan Burger se hardkoppigheid te wyte dat die stellings in genl. Smuts se sektor nie betyds van die nodige strydkragte voorsien is om dit te verdedig en genoeg loopgrawe aldaar uit te haal om die vyand te belet om besit van Vaalkrans te neem nie? Om nou die insinuasie te maak dat die Kommandant-generaal die werkvolk en gereedskap gebruik het om stryd teen die natuur te voer in plaas van die sektor van die Tugelalinie te verskans wat Burger self onwillig was om te verdedig, was darem eens te erg.

Hy het genl. Botha dus versoek om ’n behoorlike ondersoek te laat instel na die ontstaan van die kritieke toestand by Vaalkrans en aan te toon wie daarvoor verantwoordelik was dat daar so ’n

¹⁰⁹ *Ibid.*, Telegram no. 4 d.d. 7 Feb. 1900.

toestand ontwikkel het. Ook het hy kapsie gemaak teen teenstrydige berigte wat hy oor die toestand aldaar ontvang het en teen pessimistiese boodskappe wat die indruk wek asof die Boere se weerstand te eniger tyd ineen sou stort. Hy het Botha ten slotte om 'n vertroubare verslag oor die situasie gevra.¹¹⁰

Die verslag wat genl. Botha in antwoord op die versoek aan hom gestuur het, het maar bra pessimisties geklink. Hy het die Kommandant-generaal verseker dat die Britse bombardement so hewig was dat die Boere geen beweging kon waag om die deel van Vaalkrans wat deur die Engelse beset was, te herower nie; "... schieten wij een schot met het kanon dan beantwoord de vijand met dertig of veertig." Daarby was die stellings wat die Boere teenoor en om Vaalkrans beset gehad het, baie swak, seker die swakste aan die hele Tugela, terwyl die vyandelike stelling op Swartkop een van die sterktes aan die rivier was. Botha se oordeel oor die waarde van sy stellings en die van die vyand, was dus presies die

teenoorgestelde van die van sir Redvers Buller. Verder het hy die Kommandant-generaal ontnugter met die melding dat die getal burgers waaroor hy beskik het, so klein was dat hulle nie in staat sou wees om aan 'n verdere vyandelike aanval die hoof te bied nie en dat hy dus versterkings dringend nodig gehad het. Dit het vreemd geklink, want nog die vorige dag was genl. Meyer se oordeel dat daar voldoende mense in genl. Smuts se sektor was om die vyand te beteuel en het hy selfs 'n versterking van 38 man wat van Ladysmith af gekom het, na Colenso toe gestuur om liewers die kommando's daar te gaan versterk.¹¹¹

Ten slotte het genl. Botha gemeld dat, omdat hy gevrees het dat die vyand daardie nag nog 'n aanval op sy stellings sou beproef, hy die offisiere gelas het om hul mense maar loopgrawe te laat maak. Hulle was egter so uitgeput dat dit baie moeilik gegaan het om hulle aan die werk te kry. Die gebrek aan genoeg skanse en loopgrawe

¹¹⁰ Leyds 716, Telegram no. 21 d.d. 7 Feb. 1900.

¹¹¹ Sien genl. Meyer se verslae in K.G. 340 (iii), pp. 131 en 133.

het hy toegeskryf aan die feit dat die terrein so uitgestrek en die verdedigers se getalle so klein was. Daarby het die offisiere gereken dat daar soveel natuurlike slote was dat dit onnodig was om nog meer verskansings te bou.¹¹²

Wat die ondersoek betref wat die Kommandant-generaal hom versoek het om in te stel, was sy mening dat dit gedoen kon word wanneer omstandighede dit sou toelaat. Die Kommandant-generaal moes dit egter self onderneem want hy, Botha, was nie aan die front toe sake 'n verkeerde wending geneem het nie en kon dus niks daaromtrent sê nie.¹¹³

Dit blyk dus dat nie alleen Buller nie maar ook genl. Botha teen die middag van 7 Feb. 1900 naby moedverloor se vlak was.

Om 4.50 nm. het genl. Botha aan die Kommandant-generaal, hoofkmdt. Prinsloo, genl. Burger, genl. Meyer en genl. Cronje

versoek om hom die volgende oggend te ontmoet met die oog op 'n krygsraads vergadering “want zaken gaan niet als gewenscht en het is onze plicht afdoende maatregelen tegen den vijand te nemen.”¹¹⁴ Aan die Staatsekreteraris het hy daarvan kennis gegee want, het hy gesê, sake verloop nie na sy sin nie. Hy het die Regering egter verseker dat hy alles in sy vermoë sou doen om die vyand te stuit. Oor die verrigtinge van die dag kon hy niks meer se as dat die Boere kanonne blykbaar uitstekende werk gedoen het nie, want die Engelse Rooi Kruis waens was baie bedrywig op die deel van Vaalkrans wat deur die Engelse beset was en wat die dag baie swaar deur die Boere artillerie beskiet is.¹¹⁵

9. DIE BRITSE TERUGTOG

Die nagtelike aanval wat genl. Botha verwag en waarop hy hom voorberei het, het nie plaasgevind nie. Om 4 nm. het Buller sy generaals byeengeroep vir 'n krygsraads vergadering

¹¹² Sien genl. Botha se rapport in Leyds 716, Telegram no. 22B d.d. 7 Feb. 1900.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ *Ibid.*, Telegram no. 41 d.d. 7 Feb. 1900.

¹¹⁵ *Ibid.*, Telegram no. 49 (ii) d.d. 7 Feb. 1900.

in genl. Clery se kamp. Dis bygewoon deur genls. Buller, Warren, Clery, Lyttelton, Hart, en Wynne. Buller het die vergadering van sy telegram aan lord Roberts en van laasgenoemde se antwoord daarop verwittig en die generaals gevra wat hul mening was. Moes daar met die poging om by Vaalkrans deur te breek, voortgegaan word ongeag die prys wat dit sou kos, ja of nee. Alleen Hart en Warren was ten gunste van 'n voortsetting van die aanval en Hart het aangebied om Doringkop en Groenkop met sy brigade van die vyand te suiwer. Warren se houding was dat hulle met die aanval moes voortgaan tensy Buller 'n beter opmarsroete aan die hand kon doen. Daarop het laasgenoemde aan Warren gevra of hy van 'n beter opmarsroete weet, en toe Warren "By Hlangwane" sê, het almal met hom saamgestem. Buller het toe aan hulle uiteengesit dat hy ook voorkeur aan die roete oor Hlangwane gee. Hy het, so het hy vertel, daardie opmarsroete gedurende Desember sorgvuldig bestudeer en ag dit nou veilig om sy troepe, na al die oefening wat hulle in die

Genl.-maj. A. S. Wynne

vegkuns gehad het, met die taak te belas om Ladysmith via die roete te ontset. Die offisiere het gesê dat hulle die roete nie geken het nie maar vertrou in Buller se oordeel het. In elk geval het hulle geglo dat “as long as we should fight somewhere, there was hardly a place which might not offer better promise of success than that wherein we now found ourselves engaged.”¹¹⁶

So lank as wat Buller en sy generaals met hul vergadering besig was, het á Court en die jonger stafoffisiere informeel met mekaar oorleg gepleeg oor wat gedoen moes word en eenparig tot die besluit gekom dat die aanval voortgesit moes word. Hulle was dus met stomme verbasing vervul toe hulle verneem dat die generaals anders beslis het.¹¹⁷

Daar was egter niks aan die saak te doen nie en om 7.12 nm. het Buller die bevel om Vaalkrans dieselfde nag nog te ontruim, aan sy troepe

¹¹⁶ Sien *Times History*, III, pp. 325-326; Williams, pp. 339-340; en Cd. 1791, p. 180.

¹¹⁷ C. á Court Repington, *Vestigia*, p. 230.

uitgereik. Een seksie uit elke kompanie moes in die vuurlinie op die rant agterbly en die res van die troepe ongemerk terugval en sorg dat hulle om 9 nm. aan die westelike voet van die rant is. Daarvandaan af moes hulle na pontonbrug no. 4 terugtrek en dit oorsteek. 'n Half bataljon van die Devons moes tydens die oortog op die noordelike oewer van die rivier stelling neem om vyandelike aanvalle op die terugtrekkende troepe af te slaan. Hulle moes die brug nie oorsteek voordat ook die “vuurlinie” van Vaalkrans af teruggeval het en veilig op die suidelike oewer was nie. Die ander half bataljon Devons moes op die suidelike oewer van die rivier pos neem en die genietroepe beskerm wat die pontonbrug na die terugtog moes afbreek.¹¹⁸

Terwyl die Engelse besig was om terug te val, het die Boere wat niks van die terugtog af wist nie, teen 9 nm. 'n swaar vuur op die kruin van Vaalkrans geopen. Dit is heftig deur die dun Britse vuurlinie beantwoord wat op die kop

¹¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 645, Appendix 11 (b).

agtergelaat is en die Boere onder die indruk wou bring dat die kop nog sterk beset was. Vir 'n kwartier het die hewige geskiet geduur, toe het dit opgehou en het die laaste besettingstroepe Vaalkrans ontruim en die hoofmag gevolg wat teen die tyd reeds grotendeels op die suidelike oewer van die Tugela was. Teen 9.55 nm. was die hele Britse mag wat Vaalkrans beset het, oor die rivier terug en is die pontonbrug haastig afgebreek en na die kamp verwyder: Die Connaught Rangers wat by Munger se opstal was, is nie oor pontonbrug no. 4 teruggetrek nie maar oor pontonbrug no. 3 en teen middernag was daar geen enkele Britse soldaat meer noord van die Tugela nie.¹¹⁹

Om 11.20 nm. het Buller die volgende telegram aan die Minister van Oorlog en aan lord Roberts gestuur:

“I was so outclassed by the enemy’s big guns which I could not silence, and I found their positions on my right and left so superior to

mine, that I have decided it would be uselessly wasting life to try and force a passage which, even in the event of success, would not leave me a free road to Ladysmith. I propose to try, by a forced march, to get back east of Colenso and to seize the Boer position south of the Tugela, whence I mean to make a desperate effort to take Bulwana. The garrison there has been much weakened, at least so my informant says. My view is that I have a forlorn hope at both places, but, if I get through, I relieve Ladysmith, whereas, if I got through here I am not at Ladysmith by a long way; I do not believe I can have more than 5,000 now to meet on the other side, there are 16,000 of them here.”¹²⁰

Aan sir George White in Ladysmith het hy gesien:

“The enemy is too strong for me here, and though I could force the position it would be

¹¹⁹ *Ibid.*, pp. 419-420.

¹²⁰ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, Telegram no. 147A. 121 Cd. 1791, p. 638, Telegram no. 99.

at great loss. The Bulwana big gun is here, and a large force. My plan is to slip back to Chieveley, take Hlangwane, the Boer position south of the Tugela and east of Colenso, and the next night try and take Bulwana Hill from the south. Can you think of anything better? I find I cannot get my guns and trains through these mountains. I hope to be at Hlangwane on Saturday; keep it dark.”¹²¹

10. BRITSE EN BOERE VERLIESE

Die Boere het van die Engelse terugtog gedurende die nag niks bemerk nie maar toe alles stil geword het na die nagtelike geskiet en nadat die Engelse vuurlinie die rant ontruim het, het dr. Shaw wie se ambulans aan die kommando Johannesburg verbonde was, ’n gekerm en geroep naby die Engelse voorposte gehoor. Enkele burgers het daarop behoedsaam vorentoe gesluip om vas te stel of hulle hulp aan die kermende gewondes kon verleen. In ’n sloot het

¹²¹ Sien B. J. Viljoen, *Mine Herinneringen uit die Anglo-Boeren-Oorlog*, p. 57; R.K. 120; en Leyds 716, Telegram no. 8 d.d. 8 Feb. 1900, amptelike verslag van genl. Botha.

hulle sewe gewonde burgers aangetref en na hul laer verwyder. Onder hulle was Alexander Brand, seun van oud-pres. J. H. Brand, van wie ’n arm en been verbysel was, en ’n sekere Liebenberg wat in die dy gewond was. Die Engelse het aan hierdie sewe gewondes geen mediese sorg bestee nie, ja, nie eers kos of water aan hulle gegee nie en die wonde van Brand en Liebenberg, so vertel kmdt. Ben Viljoen, “krioiden reeds van ongedierte”. Genl. Botha het dan ook in sy amptelike verslag oor die geveg sy “innige en hewige verontwaardiging” uitgedruk oor die wyse waarop die vyand “met onze arme gewonden ... gehandeld heeft”.¹²²

Vroeg die oggend van die 8ste het die Boere ontdek dat Vaalkrans ontruim was en het hulle dit self beset. Op die rant het hulle die lyke van 22 gesneuwelde burgers en 5 Britse soldate onbegrawe aangetref. Hulle het reeds drie dae op Vaalkrans gelê en het ’n aaklige reuk versprei. Voorts was daar ’n aantal grafte waarin die

¹²² B. J. Viljoen, t.a.p., pp. 55-57; Genl. Botha se amptelike verslag; en Barnard, p. 117.

Engelse die res van hul eie gesneuweldes weggelê het wat op Vaalkrans geval het en wat hulle nie weggevoer het nie. Vaalkrans self het al die letsels vertoon van die verskriklike bombardement waaraan eers die Engelse en daarna die Boere dit onderwerp het. “Al die boomen waren stuk gescheurd en verpletterd door de bommen. Groote klippen waren losgerukt en geel gekleurd door de lijddietbommen.”¹²³

Oor wat die juiste totale Britse verlies tydens die slag was, is die verskillende bronne dit nie eens nie. Volgens amptelike Britse opgawes het Buller tydens die duur van die gevegte by Brakfontein en Vaalkrans ’n totale verlies van 333 man (onder wie 20 offisiere) gely. Van hulle is 2 offisiere en 25 onderoffisiere en manskappe gedood, 18 Offisiere en 282 onderoffisiere en

manskappe gewond en 6 onderoffisiere en manskappe as vermis aangegee.¹²⁴

Hierdie amptelike opgawe word egter deur geen gesaghebbende outeur aanvaar nie. Volgens die *Times History* moet daar nog 36 man by die amptelike opgawe gevoeg en die Britse verlies op ’n totaal van 369 man gestel word van wie 33 (waaronder 2 offisiere) gesneuwel het, 337 (waaronder 18 offisiere) gewond is en 5 vermis geraak het.¹²⁵

Die mees aanvaarde en blykbaar ook die betroubaarste syfer word egter verskaf deur luit. E. Blake Knox van die *Royal Army Medical Corps* wat met die gewondes gewerk het. Hy vermeld – en sy syfers word ook deur die opsteller van die *German Official Account of the War in South Africa* en deur Wilson aanvaar – dat Buller ’n totale verlies van 374 man gely het, van wie 2 offisiere en 23 onderoffisiere en

¹²³ B. J. Viljoen, t.a.p., pp. 55-57; Genl. Botha se amptelike verslag; en Barnard, p. 117.

¹²⁴ Sien Buller se verslag (*South Africa Despatches, Supplementary*), pp. 5-6; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 598.

¹²⁵ *Times History*, III, p. 328.

manskappe gesneuwel het, 18 offisiere en 326 onderoffisiere en manskappe gewond is en 5 van die onderoffisiere en manskappe vermis geraak het. Van Everdingen aanvaar ook hierdie totaal maar meld dat die aantal gesneuweldes 32 man beloop het en nie 23 nie.¹²⁶

Volgens Nierstrasz was die totale Britse verlies 375 man – 33 gesneuweldes (onder wie 2 offisiere), 337 gewondes (onder wie 18 offisiere) en 5 vermistes – en volgens Julian Symons het dit sowat 380 man beloop van wie 30 gedood en 350 gewond is.¹²⁷ Die swaarste verlies is deur Lyttelton se brigade met die bestorming van Vaalkrans op 5 Feb. 1900 gely.

Die verlies van die Boere was buitengewoon swaar. Terwyl Buller net sowat 1,5 persent van sy leërmag met die geveg by Vaalkrans verloor het, het die Boere volgens amptelike gegewens 'n verlies van 89 man gely (d.w.s. sowat 2,2

persent van hul strydkragte). 38 persone het gesneuwel, 45 is gewond en 4 het vermis geraak. Die Johannesburgse kommando onder kmdt. B. J. Viljoen (wat self bomskok opgedoen het) het die swaarste offers gebring. Dit het nie minder as 67 man verloor nie van wie 30 gesneuwel het, 23 gewond is en 4 man vermis geraak het.¹²⁸

11. KONKLUSIE

Die Boere se oorwinning by Vaalkrans moet veral aan vier oorsake gewyt word, nl. die dapper optrede van die Johannesburgse kommando op 5 Feb. 1900, die kranige optrede van veral die Boere artilleriste op 6 en 7 Feb. 1900, Buller se kleinmoedigheid en ten slotte Buller se gebrek aan kennis oor hoe die Boere kommando's ten noorde van die Tugela versprei was.

Deur die dappere en vasberade wyse waarop die Johannesburgse Lyttelton se brigade tydens die

¹²⁶ E. Blake Knox, p. 132; Du Cane, p. 355; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 319; en W. van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, p. 227n.

¹²⁷ Vgl. Nierstrasz, II band 3, p. 759; en Symons, p. 257.

¹²⁸ *Staatscourant der Zuid-Afrikaansche Republiek*, d.d.14 Feb.1900, pp. 122-123 en 138-139 (Verlieslyste nos. 42, 43 en 47); en Verslag van kmdt. B. J. Viljoen aan genl. Botha.

bestorming van Vaalkrans in die front en in die flank beskiet het, het hulle die Engelse en in die eerste plek vir Buller self onder die indruk gebring dat die omgewing van Vaalkrans deur 'n geweldige sterk Boere mag beset was. Churchill het bv. op grond van die taai weerstand wat kmdt. Ben Viljoen en asst. -kmdt. Japie Du Preez aan Lyttelton gebied het, tot die slotsom gekom dat daar in die sektor Spioenkop-Doringkloof minstens 12,000 Boere met 'n dosyn uitstekende kanonne gelê het en dat Buller dus volgens Europese opvattinge dit nie kon waag om met minder as 36,000 man deur die vyandelike linie te probeer breek nie.¹²⁹ Buller het blykbaar tot dieselfde konklusie gekom. Daarom het hy dit verstandig geag om die aanval af te las wat Hildyard tydens die verowering van Vaalkrans op Groenkop moes onderneem ten einde die poort tussen Groenkop en Vaalkrans vir Hart en Burn-Murdoch se troepe oop te hou, totdat hy gedurende die nag in die geleentheid sou wees om Vaalkrans met swaargeskut te beset waarmee

hy die infanterieaanval op Groenkop kon voorberei en ondersteun.

Die berig wat Buller na die besetting van die suidelike deel van Vaalkrans van Lyttelton ontvang het, nl. dat daar op Vaalkrans nie 'n enkele geskikte artillerie stelling was nie en dat hy 'n aanval op Groenkop dus nie met artillerieskiet sou kon voorberei en ondersteun nie, het die Britse bevelvoerder laat besluit om finaal van die verowering van Groenkop af te sien. Hy het nl. nou tot die slotsom gekom dat dit te veel van 'n waagstuk sou wees om die kop wat welig stewig beset was en in die rug en flanke deur die Boere met geweer- en kanonvuur beskerm kon word, sonder artillerie steun te laat bestorm.

Met die aflas van sy beplande aanval op Groenkop het Buller sy eie krygsplan in die wiele gery en die verowering van Vaalkrans sinloos gemaak. Die besit van die verowerde deel van Vaalkrans het dan ook nou vir hom nutteloos gelyk want die rant het nie beantwoord aan die doel waarvoor hy dit verower het, nl. om

¹²⁹ Churchill, p. 363.

as artillerie stelling te dien van waar hy die Boere stellings met artillerievuur kon bestook nie. Dog nie alleen het dit nutteloos gelyk nie maar sedert die oggend van die 6de ook gevaarlik toe dit aan alle kante deur Boere kanonne en selfs deur groepies burgers met Mausers beskiet is. Hierdie kanonne geweervuur op die 6de en 7de het by hom die indruk gewek dat Vaalkrans inderdaad 'n lokval was waarin die Boere sy troepe baie graag wou hê om hulle te kan afmaak. Hy moes dus of die gevaarlike stelling ontruim of dit vir 'n ander doel gebruik as wat hy met die opstel van sy aanvalsplanne in gedagte gehad het.

Aanvanklik het hy daaraan gedink om dit as basis te gebruik om die Boere se linie na links te begin oprol en het hy Lyttelton dan ook gelas om die Boere op sy linkerflank aan te val. Toe Lyttelton egter rapporteer dat hy daarvoor nie kans gesien het nie en dat so 'n aanval nie met welslae onderneem sou kon word nie, het hy moedeloos geword en besluit om Vaalkrans maar te ontruim en terug te trek, in weerwil van

Roberts se opdrag om met sy beplande aanval voort te gaan en van Hart se bereidwilligheid om Groenkop te bestorm.

Dat dit vir die Engelse 'n baie ongelukkige besluit was, is duidelik. Trouens die Boere was reeds byna volkome gedemoraliseer ten gevolge van die swaar, aanhoudende bombardement waaraan hulle veral van Swartkop af onderwerp is. Hul getalle was gering en as Buller net voortgegaan het om hul stellings onder kanonvuur te hou, is dit twyfelagtig of hulle aan 'n infanterieaanval weerstand sou kon bied soos wat Hart bereid was om teen Groenkop te onderneem. Dit blyk duidelik genoeg uit die rapport wat genl. Louis Botha die middag van 7 Feb. 1900 aan kmdt.-genl. Piet Joubert gestuur het.

Dat die Engelse nie by Vaalkrans deurbreek het nie moet dus nie aan Buller se beplanning van die aanval gewyt word nie. Sy aanvalsplanne was goed en het alle kans op welslae gehad. Die skynaanval wat die werklike aanval voorafgegaan het, het die doel gedien wat Buller daarmee

beoog het. Dit het die Boere offisiere ten weste van Meuldrif onder die indruk gebring dat Buller sy pad by Brakfontein deur die Boere linie sou slaan. Veral die Vrystaatse kommando's wat die Brakfonteinhoogtes moes verdedig, was daarvan vas oortuig en het gevolglik niks gedoen om die klompie burgers by Vaalkrans te help nie.

Buller sou dan ook seker by Vaalkrans deurbreek het as hy net sy oorspronklike aanvalsplan gehandhaaf en na die verowering van Vaalkrans op Groenkop toegetas het. Trouens met Vaalkrans en Groenkop in sy besit was daar niks wat sy troepe verhinder het om tot op die vlakke agter Vaalkrans deur te druk en die Boere daarvandaan af in die rug en flanke te bestook nie. Daardeur kon hy al hul stellings tot by Spioenkop onhoudbaar gemaak het.

Buller was egter te bang om die risiko wat aan so 'n aanval verbonde was, te neem. Hy het blykbaar nie begryp dat geen krygsman op sukses kon hoop as hy nie bereid was om sy aanvalsplanne kragdadig toe te pas nie, al sou dit hom ook 'n aansienlike persentasie van sy leër

aan dooies en gewondes kos. Sy soldate was geesdriftig genoeg om van die aanval 'n sukses te maak en met sy aanvalsplanne het daar niks geskeel nie maar dit het Buller aan die nodige moed en deurdrywingskrag ontbreek om sy aanvalsplanne in toespasing te bring. Die vuur van 400 burgers en 'n tiental Boere kanonne het die moed en vertroue wat hy in homself en sy leër nodig gehad het om na Ladysmith toe deur te breek, volkome vernietig.

Dat dit so was, moet aan die swaar neerlae wat aan sy leër in die gevegte by Colenso, die Tabanyama en Spioenkop toegedien is, toegeskryf word.

Die grondoorsaak van Buller se neerlaag was dat hy nie geweet het hoe die Boere strydkragte verspreid was toe hy die aanval begin het nie. Dit was te wyte aan sy versuim om die vyandelike stellings voor die aanval te laat verken – iets waarvoor daar geen verskoning was nie. As hy die Boere stellings voor die aanval laat verken het, sou hy seker nie die fout begaan het om sy instruksies aan Hildyard terug te trek, nl. om

Groenkop aan te val nie. Hy sou dan moes ontdek het dat genl. S. W. Burger klaarblyklik weer 'n aanval op die Boere se regterflank verwag het en dat hy daarom die groot getal burgers wat vir die verdediging van die gebied op en om Vaalkrans nodig was, op die hoogtes ten weste van Brakfontein saamgetrek het met die gevolg dat Vaalkrans en trouens al die heuwels oos van Brakfontein maar baie swak beset was.

Buller het egter nie begryp dat die Boere aan die Tugela tydens genl. Botha se afwesigheid onder die bevel gestaan het van 'n generaal wat so min insig in die planne van sy teenstander gehad het dat hy die sektor van die Boere linie wat werklik bedreig was, byna onbeset gelaat het en sy strydkragte saamgetrek gehou het op punte wat glad nie bedreig was nie en waar Buller die burgers juis graag wou hê met die oog op sy aanval op Vaalkrans en Groenkop. Hy het ten gevolge van sy ondervindings by Colenso en Spioenkop so 'n oordrewe hoë agting vir die taktiese vermoëns van die Boere generaals aan

die Tugela ontwikkel dat hy nooit kon dink dat enigeen van hulle werklik so in sy hande sou kon speel nie. As hy liewers aanvaar het dat sy teenstanders geen benul van sy planne gehad het nie en nie daarop voorbereid was om dit te dwarsboom nie – iets wat so was en wat hy deur verkenning kon vasgestel het – sou hy veel beter gedoen het as om te veronderstel dat die deel van die Boere linie waarop sy aanval toegespits was en waar hy maklik kon deurbreek, deur baie sterk Boere magte beset was. Mens kry egter die indruk dat hy ten spyte van die welslae van sy pogings om die Boere op die 5de by Brakfontein en ook by Colenso vas te pen, geen geloof gehad het in sy eie vermoë en die van sy troepe om die vyand in die sektor Vaalkrans-Doringkloof te verras en te oorrompel nie en dat hy daarom die aanval afgelas het voordat dit werklik ontwikkel het, en dit net omdat hy teenstand begin ondervind het. Dit was dus nie die Engelse leër wat by Vaalkrans verslaan is nie maar hul bevelvoerder wat ineengestort het. As hy maar net met krag voortgegaan het om sy aanvalsplan ten uitvoer te bring, bestaan daar min twyfel dat

hy daarin sou geslaag het om by Vaalkrans deur
die Boere linie te breek.

DIE SLAG BY VAALKRANS (5-7 Feb 1900)

Paaie.

Riviere.

Kontoerlyne.

Boerelinie, 5-7 Feb. 1900.

Posisie van Johannesburgse kommando vóór sy verdrywing van Vaalkrans (5 Feb. 1900).

Posisies deur Johannesburgse kommando beset nadat hulle van Vaalkrans af verdryf is.

Posisies van Boerekanonne (by benadering). (C=Creusotveldkanon, K=Krupp en P=Pom-pom).

Britse basis met oog op aanval op Vaalkrans.

Basis van Britse Reserwetroepe.

Basis van 11de brigade vir skynaanval op Brakfonteinhoogtes.

Rigting van Britse skynaanval (5 Feb. 1900).

Aanvalsroete van Britse brigades op Vaalkrans (5 en 6 Feb. 1900).

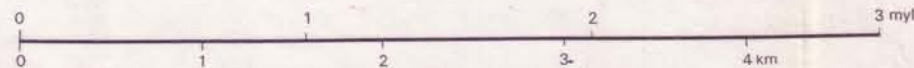
Britse frontlinie na aanval op Vaalkrans (5-7 Feb. 1900).

Posisie van die 61ste battery Houwitsers en die 28ste, 19de, 78ste, 73ste, en 7de Britse veldbatterye met die aanvang van die skynaanval op die Brakfonteinhoogtes voor die aanval op Vaalkrans.

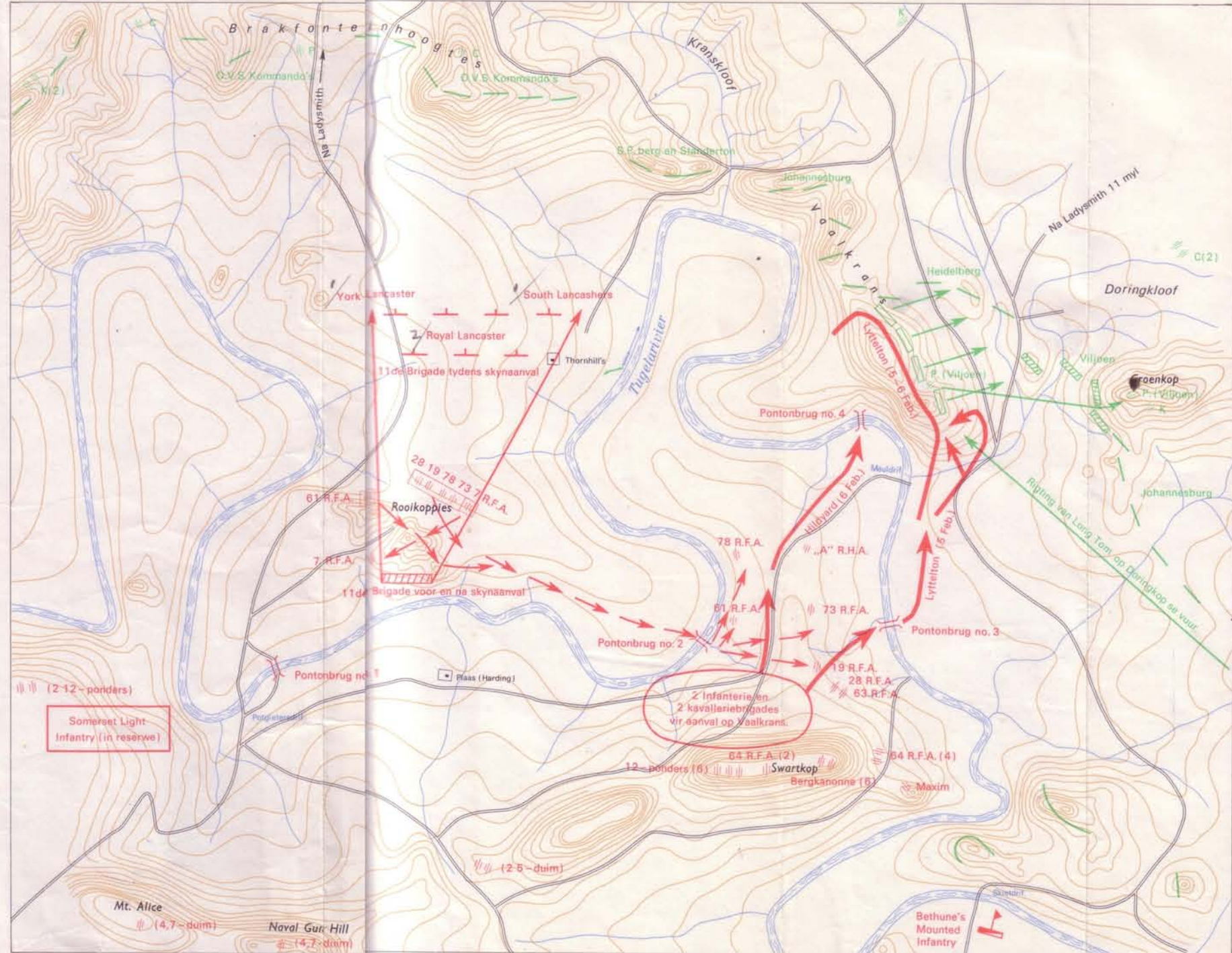
Roete deur kanonne teenoor die Brakfonteinhoogtes gevolg vir die aanval op Vaalkrans.

Posisies van Britse kanonne betrokke by die aanval op Vaalkrans en/of die beskerming van die 11de brigade na die skynaanval.

Britse pontonbrûe.

Die swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 30 minute te perd aan.

HOOFSTUK 9

VOORSPEL TOT DIE BRITSE AANVAL OP HLANGWANE

1. VERSKUIWING VAN DIE BRITSE TROEPEMAG NA CHIEVELY

Buller het nie getalm met die verskuiwing van sy krygsmag na Chieveley van waar hy via Hlangwane 'n pad na Ladysmith toe wou oopslaan nie.

Toe die oggend van 8 Feb. 1900 aanbreek, was nog net die agterhoede van die troepe wat op Vaalkrans geveg het, van die Boere stellings af sigbaar, op mars na Springfield. Long Tom en die kanonne op die Drielingkoppe en by Brakfontein het hulle onverwyld onder vuur geneem in die hoop om verskrikking onder hulle te saai, maar daarin is nie geslaag nie. Die kakies het net hul pas versnel en gemaak dat hulle vinniger wegkom, onder die Boere se kanonvuur uit. ¹

Dr. E. Blake Knox vertel dat die troepe in die veldhospitaal wat nie baie siek of ernstig gewond was nie, aanvanklik nie 'n voet wou versit toe hulle aangesê is om agter die ambulanswaens aan te stap nie. Hulle wou in die ambulanswaens ry en het heftig geprotesteer toe hulle aangesê is om te stap. “Why foot-slog,” het een verontwaardig gemurmureer, ‘when you can get a ride in a blooming ‘bus’?” “Penny all the way to ‘Ampstead’,” was 'n ander se opmerking. “Any ansoms?” het 'n derde gesê, en so het hulle nukkerig gesit en protesteer teen die bevel om te loop. Toe meteens bars daar 'n bom van Long Tom naby hulle, binne die hospitaal terrein. Onmiddellik was die protesterende tommies in 'n ander stemming. “Guess, chum, we’d better start,” het een van hulle opgemerk. “You bet chum,” het 'n ander een dit beaam. “The blooming bloke says walk: let’s walk,” het dit van 'n derde gekom, en toe, nadat hulle nog 'n maal hunkerend na die ambulanswaens gekyk

¹ Vgl. Barnard, pp. 117-118; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 420-421; *Times History*, III, pp. 327-328.

het waarin hulle so graag sou wou ry, het hulle flink begin aanstap.²

Terwyl Long Tom en die ander Boere kanonne gevuur het, het die 4,7-duim-skeepskanonne op die boskoppe suid van die rivier nors terug geblaf om die Boere te laat verstaan dat hulle met strawwe weerstand te doen sou kry as hulle die Tugela sou probeer oorsteek. Dit was vir die terugvallende tommies wat geen verliese gely het ten gevolge van die vyandelike bombardement nie, nie veel van 'n troos nie. Hulle was moeg, nukkerig en ontmoedigde omdat hulle gedwing was om nog eens hul rug vir die vyand te wys, en in hul geledere was daar al baie wat met veragting van sir Redvers Buller gepraat het as “sir Reverse Buller”.

Teen 8 vm. was die agterhoede van die afdelings wat op Vaalkrans geveg het, egter reeds buite bereik van die Boere kanonne en teen 4.30 nm. was hulle op Springfield gelaer, waar hulle hul vermoëienis en teleurstelling na hartelus in die

heerlike koel waters van die Klein Tugela kon afspoel en hulle met nuwe moed kon verfris.

Solank as die hoofmag teruggeval het, het Warren wat met die 5de divisie die aftog moes dek, gesorg vir die ontruiming van die terrein teenoor die Brakfonteinhoogtes, die afbreek van pontonbrug no. 1 by Potgietersdrif, die verwydering van die 509 wavragte ammunisie en leër voorrade by Spearman's Hill en die verwydering van die Britse artillerie wat op Swartkop opgestel was – 'n operasie wat laat die aand van 9 Feb. 1900 voltooi was. Dit het heelwat moeiliker gegaan om die swaar kanonne aan die voet van die helling te kry as wat dit was om hulle teen die helling uit te sleep, maar gelukkig vir Warren het die Boere geen ernstige poging aangewend om sy werk te bemoeilik nie. Hulle het oorbluf sit en toekyk hoe hy al die leër voorrade onder hul neus uit verwyder en, na die afbreek van die pontonbrug gedurende die nag van die 8ste en die verwydering van Swartkop se kanonne die aand van die 9de, na Springfield toe wegtrek, sonder dat hulle iets tasbaars gedoen

² E. Blake Knox, *Buller's Campaign*, pp. 12-13.

het om sy bewegings in die wiele te probeer ry. Al waarvoor hulle onmiddellik kans gesien het, was om die 2nd Somerset Light Infantry en die 2nd Dorset regiment aan 'n trae bombardement te onderwerp terwyl die besig was om die brughoof by die Rooikoppies te help bewaak – niks meer nie; en so het ook Warren se divisie ongestoord weggekom, 'n dag na die hoofmag wat op Vaalkrans geveg het. Die 10de die nag het hulle op Springfield oornag – Buller was met die hoofmag toe alreeds op Pretorius se plaas – daarvandaan af het hulle oor Pretorius se plaas agter die hoofmag aan getrek en op die 12de het hulle op Chieveley by Buller aangesluit.

Al wat van die hele Britse krygsmag aan die Bo-Tugela oorgebly het, was die kavallerie brigade, die York and Lancaster regiment, die Imperial Light Infantry, 'n battery (t.w. battery A) berede artillerie en 2 twaalfponder-skeepskanonne, alles onder bevel van lt.-kol. J. F. Burn-Murdoch.³

³ Sien in verband met die Britse terugtog: Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 420-421; *Times History*, III, pp. 327-328; Barnard, pp. 117-118; en Leyds

2. DIE BOERE SE HOUDING

Die Boere het nie besef dat die stryd aan die Bo-Tugela verby was met die terugtog van die Engelse van Vaalkrans af nie. Die Kommandant-generaal het verwag dat die oorlog in die sektor nog lank sou voortduur. Op ontvangs van die berig aangaande die Britse ontruiming van Vaalkrans het hy genl. Botha dan ook onmiddellik gelas om verdere defensiewe maatreëls te neem ten einde aan nog Britse aanvalle die hoof te bied. In die verband het hy aan die hand gedoen dat die Boere linie aan die Bo-Tugela so sterk verskans moes word as wat enigsins moontlik was. Daar moes o.m. ondergrondse tunnels of “bakoonde” uitgegrawe word wat elkeen drie, vier of vyf man kon bevat, sodat die burgers deeglik beskut sou wees teen kartetsvuur. Ook moes daar loopgrawe aan die voet en halfweg teen die hellings van die koppe op so 'n wyse uitgehaal word dat die burgers

716, Telegramme nos. 4 en 8 d.d. 8 Feb. 1900; vgl. ook K.G. 340 (v) p. 18.

“veilig van de een en de andere kunnen komen”.⁴ Die Kommandant-generaal was dus van oordeel dat die Boere hulle tot suiwer defensiewe maatreëls moes beperk met die doel om verdere pogings wat die vyand sou aanwend om aan die Bo-Tugela deur die Boere linie te breek, met sukses te weerstaan.

Nog minder het die Boere verwag dat die Engelse vinnig na Chieveley sou terugtrek en daarvandaan af onmiddellik op die Boere linie in die omgewing van Hlangwane sou toetas. Buller het die Boere aan die Bo-Tugela met sy vinnige terugtog na Chieveley op die verkeerde voet betrap en hulle vir die volgende paar dae in die grootste onsekerheid gelaat oor wat sy volgende stap sou wees. Daaroor en oor hoe hulle moes optree om hom te dwarsboom, kon die Boere alleen gis.

Vir ’n oomblik het dit tot genl. Schalk Burger deurgedring dat die vyand besig was om te vlug en dat die aangewese weg vir die Boere onder

die omstandighede sou wees om die inisiatief te neem en die kakies in die rug aan te pak. “Het was vandaag ons tijd de vijand van twee punten op te vatten”, het hy die aand van die 8ste aan die Kommandant-generaal gesein, maar, het hy onmiddellik bygevoeg, die burgers se perde was vir so ’n onderneming te swak. Ook was die burgers afgemat en diegene wat as versterkings na Vaalkrans gekom het, wou teruggaan, klaarblyklik na die stellings wat hulle voor die aanvang van die slag beset gehad het.

Waarheen die terugvallende vyand onderweg was, het hy nie geweet nie; maar omdat die Engelse byna drie weke tevore deur Trichardts-drif getrek en op die Boere se regterflank toegesak het, het hy die indruk gekry dat Buller vasbeslote was om om die Boere se regtervleuel te trek en agter die Tabanyama om na Ladysmith toe deur te dring. Die denkkeeld het hy bly troetel, selfs op die vooraand van die slag by Vaalkrans, en toe hy die Engelse van Vaalkrans af sien terugtrek, het die gedagte dadelik weer by hom begin spook dat die vyand op pad was na

⁴ Leyds 716, Telegram no. 37 d.d. 8 Feb. 1900.

Trichardtsdrif met die doel om, terwyl die Boere krygsmag by Vaalkrans en Brakfontein gekonsentreerd was, om hul regtervleuel te glip. Die inbeelding het so sterk by hom gespook dat hy dit dieselfde dag nog by kmdt.-genl. Piet Joubert (en daarmee ook by pres. Kruger, wat insae in alle telegramme gehad het) laat ontstaan het. Om 10.45 die oggend en weer om 6.05 die aand het hy nl. aan die Kommandant-generaal gemeld dat die vyand na Trichardtsdrif toe trek.⁵

Wat hom eintlik daartoe beweeg het om so 'n ongegronde berig aan die Kommandant-generaal te laat toekom, is nie bekend nie. Op 'n krygsraads vergadering wat daar om 11 vm. onder voorsitterskap van hoofkmdt. M. Prinsloo naby veggenl. Smuts se laer gehou is en waarop afgesien van etlike kommandante en veldkornette ook genls. Botha, Burger, Meyer en Tobias Smuts aanwesig was, het hy immers blykens die Krygsraads notule geen woord gerep van die vyand se veronderstelde beweging na Trichardtsdrif nie.

Die betrokke krygsraads vergadering is gehou om te besluit hoe die Boere moes optree nou dat die Engelse hul aanval gestaak het en besig was om op Springfield terug te val. Die offisiere kon oor die aangeleentheid egter nie tot finaliteit kom nie. Genl. Botha was van oordeel dat die Engelse, indien hulle weer tot offensiewe optrede sou oorgaan, hul aanval op die een of ander punt in die Boere linie ten ooste van Vaalkrans (d.w.s. laer langs die Tugela af) sou beproef omdat daardie sektor nie deur sterk Boere magte beset was nie. Sy standpunt was dat die Boere die Engelse nie die geleentheid moes gee om hulle vir so 'n aanval reg te ruk nie maar dat die burgers self die inisiatief moes neem en Buller se terugvallende leër net so veel skade moes berokken as wat in hul vermoë was. Hy het dus voorgestel dat die burgers die rivier moes oorsteek en die hoogtes aan die oorkant daarvan in besit neem. Sy doel met die voorgestelde beweging was volgens die *German Official Account of the War in South Africa* om Swartkop

⁵ Leyds 716, Telegramme nos. 15 en 45 d.d. 8 Feb. 1900.

te beset, die Engelse in die regterflank by te kom en hulle die terugtog na Chieveley af te sny.⁶

Gen. Tobias Smuts het die voorstel gesteun op die uitdruklike voorwaarde dat diegene wat met die bestorming van Swartkop belas sou word, gelyk moes optree en dat die een kommando die ander nie in die steek moes laat by die verowering van die Britse stellings nie. Hy het dus verwag dat die Engelse taai weerstand in die koppe aan die oorkant van die rivier sou bied en die vooruitsig het by die offisiere wat nie lus was om onmiddellik weer 'n swaar geveg te ontkenen nie, alle geesdrif vir genl. Botha se voorstel gedemp. Smuts het toe aan die hand gedoen dat die Boere die Tugela naby Colenso met 'n perdekommando moes oorsteek en met die Bloukransrivier op na Frere moes trek om die spoorweg na Durban in die rug van die Engelse op te breek en Buller van sy basis af te sny. Toe daar ook vir die voorstel nie voldoende geesdrif was nie, het Burger oplaas voorgestel dat daar om 10 vm. op

⁶ K.G. 353, Krygsraads notule d.d. 8 Feb. 1900, en Du Cane, p. 219.

10 Feb. 1900 'n breë krygsraads vergadering in die Harrismith laer gehou moes word waarop ook die Kommandant-generaal en die offisiere van die leërmag by Ladysmith teenwoordig moes wees, en dat die breë krygsraad oor verdere krygsplanne moes beslis. Dit is algemeen aanvaar.⁷

Vir die Boere was dit 'n ramp dat Botha se plan om die Tugela oor te steek en die Britse leër in die rug aan te tas, deur die krygsraad verwerp is. Trouens as hulle op daardie dag of op die 9de aanvallend opgetree het, kon hulle aan die Engelse ontsaglike skade berokken het deur ten minste laasgenoemde se konvooi waens en 'n groot deel van hul agterhoede af te sny. Sir Redvers Buller se pit was nl. uit soos blyk uit die volgende telegramme wat hy op 9 Feb. 1900 van Springfield af aan lord Roberts gestuur het. Die eerste daarvan het as volg gelui:

“The operations of the past 3 weeks have borne in upon me the fact that I had seriously

⁷ K.G. 353, Krygsraads notule d.d. 8 Feb. 1900.

miscalculated the retentive power of the Ladysmith garrison. I now find the enemy can practically neglect that and turn their whole force on me. I am not consequently strong enough to relieve Ladysmith. If you could send me reinforcements, and if White can hold out until they arrive, I think it might be done; but with a single column I believe it to be almost an impossibility. I shall continue attacking it, as it keeps the enemy off Ladysmith, but I think the prospects of success are very small. Can you send me the other half batteries of 5-inch guns. I have two here, and should like the full batteries available.”⁸

In die tweede het hy beduie dat tensy hy “baie aansienlik” versterk sou word, Ladysmith binne ’n paar dae sou moes oorgee.

“Where I go the enemy can anticipate me in superior force ... the enemy have left Vaal Krantz and are now at Colenso. They do in 6

hours and 7 miles what takes me 3 days and 26 miles. When I said that I should try and save Ladysmith the 5th Division had arrived at the Cape, and the 6th and 7th were likely to come and were expected to be at my disposal; but 2 days after you were appointed, and directed that all troops arriving after that date were to be kept at Cape: I understand from you that you expect to occupy Bloemfontein by end of February, and so relieve the pressure on Ladysmith. I hope the forecast will prove correct, but I cannot help feeling that to leave Ladysmith as it is for such a chance is a great risk, and it is right I should say so. As for myself, I am doing all I can, and certainly have reason to think that I retain the confidence of all who know my difficulties; but if it is thought anyone else can do better, I would far rather be sacrificed than run the risk of losing Ladysmith. I should like you to forward this to the Secretary of State.”⁹

⁸ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 150A d.d. 10 Feb. 1900.

⁹ *Ibid.*

Volgens Buller se beskouing was die Britse neerlae by Tabanyama, Spioenkop en Vaalkrans dus nie te wyte aan die onbevoegdheid van homself en sy offisiere nie maar aan genl. sir George White en veldmaarskalk lord Roberts. Eersgenoemde was nie in staat om deur aanvallende optrede 'n groot gedeelte van die Boere mag wat aan die Tugela geveg het, by Ladysmith saamgetrek te hou nie, terwyl lord Roberts die divisies wat Buller nodig gehad het om in Natal deur die Boere linie te breek, in Kaapland agtergehou het.

Met Buller in so 'n pessimistiese gemoedstoestand en die Boere leër in 'n roes van vreugde na die behaalde oorwinning, was die aangewese weg vir genl. Botha die een wat hy aanvanklik wou volg, nl. om die Tugela oor te steek en sy teenstanders met die een mokerhou na die ander verder te verlam.

As hy en die ander Boere offisiere insae sou kon hê in die Britse bevelvoerder se moedelse telegramme aan lord Roberts, sou hulle seker ook nie gehuiwer het om dit te doen nie. Die

houding van Botha se krygsoffisiere wat teen aanvallende optrede besluit het, het die Boere egter tot dadeloosheid gedoem op die moment toe hulle op Buller se agterhoede moes toegetas het; en hulle sou dadeloos moes bly lê en toekyk hoe die Engelse terugtrek tot op die 10de, wanneer 'n breë krygsraad sou vergader om oor verdere optrede te beslis. Daardeur het hulle die Engelse bevoordeel; want toe die seëvierende Boere mag eers eenmaal die geveg gestaak het, is die lus om die Engelse oorkant die rivier te gaan aanval by die burgers geblus. Almal wou nou rus en het dan ook op groot skaal teruggekeer na die stellings waar hulle vandaan gekom het om by Vaalkrans hulp te kom bied. Hulle is weg aangesien daar vir hulle niks meer by Vaalkrans te doen was nie, en die oggend van die 9de was daar van al die versterkings wat na Vaalkrans toe gekom het, nog net 200 man van die kommando Pretoria oor; en ook hulle het daarop aangedring om na hul vorige posisie by Ladysmith terug te keer. Botha moes dringend vra vir 200 man uit die kommando Pretoria om hulle te kom aflos, anders – so het hy self getuig

– sou daar by Vaalkrans niemand oorbly van al die burgers wat van elders gestuur is om die Britse aanval by Vaalkrans af te slaan nie.¹⁰

Die grootskaalse wegtrek van burgers van Vaalkrans af het 'n gevaarlike toestand geskep. Die Boere linie tussen Vaalkrans en Colenso was nl. swak beset. Vir 'n strook van 9 myl lank was dit glad nie eers beman nie en as Buller daarvan berig sou kry, kon hy maklik op een van die swak punte in die Boere linie toeslaan en daar deurbreek. Daarom het Botha aanbeveel dat alle Bantoes aan die Tugela aangesê moes word om binne 24 uur pad te gee na 'n terrein weg van die Tugela af en vir die duur van die stryd aan die Tugela op die nuwe terrein te bly woon, en dat diegene wat met rapporte aan Engelse in hul besit betrap sou word, summier doodgeskiet moes word. Hy was nl. daarvan oortuig dat die Bantoes gereeld aan die Engelse berig het waar die swak punte in die Boere linie was. Daarom het die Engelse steeds geweet om hul aanvalle op

¹⁰ Sien K.G. 340 (v) p. 18.

die punte in die Boere linie te rig.¹¹ Oor wat Buller se planne was, was Botha onseker. Hy het in elk geval geen vermoede gehad dat hy vasbeslote was om by of anderkant Hlangwane deur die Boere linie te breek nie. Die bewegings van Buller se leer wat hy nie alleen deur sy verkenners laat dophou het nie maar ook persoonlik bespied het, was vir hom tot die aand van die 9deso het hy self getuig – “geheel onverklaarbaar”. Die Engelse het met hul swaar kanonne nog steeds van die “lang rant” af op die Boere gevuur, het hy aan kmdt.-genl. Joubert gerapporteer, en dit het gelyk of hul voetvolk nog in die “bosrant” was, maar die doel van hierdie voetvolk en kanonne was klaarblyklik slegs om die agterhoede van die terugvallende hoofmag te beskerm en die Boere te belet om die Britse leer te probeer agtervolg. Immers van die hoofmag kon hy geen ander indruk kry as dat hulle “tamelijk kopschuw” en aan die terugtrek was nie. Vir Long Tom het hulle 'n ontsettende vrees gekoester en waar die groot Boerekanon sy

¹¹ K.G. 340 (v) p. 18.

projektiele in hul omgewing geplant het, het hulle gemaak dat hulle baie vinnig wegkom. Toe Long Tom bv. die Britse veldgeskut onder vuur geneem het wat, verskuil agter die Bosrant naby die samevloeiing van die Groot- en Klein Tugela, die lewe vir die Boere versuur het, het die kakies die Armstrong's oorhaastig ingespan en daarmee weggejaag. Die gevolg van hul vinnige padgee was dat die Boere nou weer bietjie rus geniet het.

Botha se eie plan soos deur hom aan die Kommandant-generaal geopenbaar, was om die Tugela oor te steek en die koppe aan die oorkant daarvan te beset die moment waarop die Britse mag verder na die vlakte toe begin padgee, en hy het gehoop dat die krygsraad wat die volgende dag sitting sou neem, dit sou goedkeur.¹² Die rede waarom hy dit wou doen, het hy nie vermeld nie maar dit is duidelik. Van die koppe af kon hy immers die Engelse in die rug bly teister en flank aanvalle op hulle uitvoer as hulle

¹² Leyds 716, Telegram no. 32 d.d. 9 Feb. 1900, en K.G. 340 (v) p. 18.

die rivier by Skietdrif of Porritsdrif of selfs laer af in die rigting van Colenso sou probeer oorstek. Bowendien was die pad vir die Engelse na Trichardsdrif en ander driwwe hoër op versper solank as hy die koppe in besit gehad het. Intussen sou hy 'n patrollie oor die rivier stuur om meer van die vyand se bewegings en planne te wete te probeer kom.¹³

Botha was blykbaar seker dat die Kommandant-generaal sy voorstel om die koppe oorkant die Tugela te gaan beset, in die krygsraad sou ondersteun. Helaas, genl. Burger se paniekerige telegram van die 8ste waarin hy beduie het dat die Engelse weer na Trichardsdrif toe opruk, het intussen by die oorversigtige genl. Piet Joubert in vrugbare aarde geval en tot volle wasdom gekom. Die moontlikheid dat Buller so 'n beweging kon beproef, het so 'n diep indruk op hom gemaak dat hy maar min waarde geheg het aan die gerusstellende berigte van genl. Botha en ander offisiere aan die Tugela oor die Engelse terugtog. Selfs 'n berig (gedateer 9 Feb. 1900)

¹³ *Ibid.*

van Burger persoonlik dat daar nog net 'n klein getal troepe by Potgietersdrif was wat nog slegs enkele skote met hul swaar kanonne op die Boere afgevuur het en dat die res nog steeds besig was om oor die “bosrant” terug te trek,¹⁴ kon hom nie gerusstel nie, klaarblyklik omdat Burger nie uitdruklik daarin vermeld het dat die troepe nie op trek was na Trichardtsdrif nie. Ewe min het hy notisie geneem van 'n opgetoë telegram van veggenl. C. Fourie wat op die 9de afgesend is en waarvan die strekking as volg was:

“Gevecht te Boven Tugela afgeloopen. Vijand is teruggetrokken, heeft ook zijn bruggen over Tugela opgebroken. Verlies onzen kant 25 gesneuveld en 20 gewond. Van vijand verlies onbekend. het was een gevecht met kanonnen doch volgens mondelinge berichten, heeft vijand groote verlies geleden. Long Tom speelde met hem bal.”¹⁵

¹⁴ K.G. 340 (v) p. 58.

¹⁵ Leyds 716, Telegram no. 5 d.d. 9 Feb. 1900.

Die vrees wat Burger by hom geplant het vir 'n Britse beweging na Trichardtsdrif van waar die Boere maklik aan die regterkant omvleuel kon word, kon hy nie van hom afgeskud kry nie. Hoogs verontrus het hy gedurende die voormiddag van 9 Feb. 1900 aan genl. Botha gesein dat hy van genl. Burger verneem het dat die Engelse met die Tugela op na Trichardtsdrif beweeg. Sy eie vermoede was dat hulle die “oorsprong” van Venterspruit met 'n vliegende kolonne wou bereik, want daar was geen skuiling waarvan die Boere gebruik kon maak om so 'n kolonne te keer nie; en as die troepe eers aan die oorsprong van Venterspruit was, kon hulle oor 'n baie vlak nek langs die Sandspruit af na Ladysmith toe trek.¹⁶

Pres. Kruger het hom hierby aangesluit en op die 10de regstreeks aan genl. Botha gesein dat laasgenoemde nie so seker moes wees dat die vyand werklik aan die terugtrek was soos Botha berig het nie. “Ik vrees dat zij zoo direct terugtrekken met het doel om ons gerust te

¹⁶ *Ibid.*, Telegram no. 9 d.d. 9 Feb. 1900.

stellen en te misleiden en dat zij een vliegende colonne zullen zenden om onverwacht bovenkant Tugela om te komen.” Daarom wou hy weet of dit nie wenslik sou wees om ’n burgermag met die Tugela op te stuur om aan die Bo-Tugela te gaan waak nie. Botha moes hom laat weet hoe sake staan.¹⁷

Die aanhoudende pleidooie van die President en die Kommandant-generaal oor die beskerming van stellings aan die Bo-Tugela wat hoegenaamd nie bedreig was nie, moes ’n sonderlinge indruk op genl. Botha gemaak het. In sy eie rapporte het hy trouens duidelik genoeg aangetoon dat die vyand besig was om ooswaarts terug te trek, en waarom hulle verkies het om soveel waarde te heg aan ’n valse berig van genl. Burger oor ’n saak waarmee laasgenoemde beslis nie op hoogte was nie, was onbegryplik. Dit het die indruk geskep dat hulle hul vertrouwe in hom, Botha, verloor het. Hy het hom dit egter nie aangetrek nie maar op kalme en waardige wyse aan die President en Kommandant-generaal nogmaals

die versekering gegee dat hul vrees vir ’n Britse beweging na Trichardtsdrif volstrek ongegrond was. Trouens Buller se eie rapport oor die geveg op die plaat naby Acton Homes het – dit het hy hulle verseker – duidelik blyk gegee van die Britse bevelvoerder se vrees vir die Boere mag aan die Bo-Tugela. Dit kon dus as seker aanvaar word dat hy nie weer sou probeer om die Tugela hoër op, d.w.s. ten weste van Vaalkrans, oor te steek nie. Botha het hulle verder die versekering gegee dat hy die grootste waaksaamheid betrag en die vyand noukeurig dopgehou het ten einde op hoogte met sy bewegings en bedrywighede te bly. Ondertussen het sy burgers dag en nag gearbei om hul stellings nog sterker te maak.¹⁸

Die aand van die 10de het hy verdere inligting oor die bewegings van die Engelse verstrekk. Dit was duidelik dat die vyand besig was om te retireer en wel teen ’n hoë spoed, het hy berig. Hul voerpunt was reeds om die boskop en aan die Klein Tugela was nog net drie klein troepe kampies van 20 of 30 tente elk. Al wat nog van

¹⁷ *Ibid.*, Telegram no. 19 d.d. 10 Feb. 1900.

¹⁸ Leyds 716, Telegram no. 42 d.d. 10 Feb. 1900.

die hele vyandelike mag naby die Boere stellings oorgebly het, was 'n perdekommendo met 4 of 5 batterye groot kanonne. Telkens het daar wel leë waens opgedaag maar die was net bedoel om die Britse agterhoede te kom haal. Volgens Botha was dit duidelik dat Buller nou besluit het om sy operasieplan heeltemal te verander. Wat hy presies wou doen, kon Botha nie met sekerheid sê nie. Volgens berigte van Bantoes wat op die suidelike oewer van die Tugela gewoon het, was hy voornemens om die ontset van Ladysmith maar te laat vaar aangesien hy nêrens deur die Tugela kon kom nie, en sou die garnisoen in Ladysmith hom binnekort aan die Boere oorgee. Dit kon dus wees dat Buller voornemens was om hom op die een of ander punt te gaan vas grawe en dan die grootste deel van sy mag na die Kaapkolonie te stuur. Botha se verkenner was egter voortdurend aan die oorkant van die rivier op die vyand se spoor, besig om sy bewegings te bespied en Botha daarvan op die hoogte te hou. Sy burgers het die dag tot by Potgietersdrif gegaan, waar hulle onder die vuur van 'n groot Britse kanon gekom het. Die hele vlakte oorkant

die rivier het in die rigting van Colenso gewemel van klompies vyandelike perderuiters.¹⁹

Sy gerusstellende berig is bevestig deur die kommandant van Standerton wat die Tugela die oggend oorgesteek en tot agter die berge teenoor Vaalkrans en Potgietersdrif gegaan het. Na sy terugkoms het hy om 5.45 nm. aan die President en die Kommandant-generaal gesein:

“De vijand trekt weg van waar hij laatsten nacht gekampeerd had. De voetgangers en wagens trekken in de richting van Chievely station of Frere station. De voorpunt is reeds achter Doornkop en de voetgangers en wagens zijn uitgespannen rechts van Doornkop. Waar zij laatsten nacht gekampeerd hadden, staan nog 3 kleine kampen apart van 15 tot 30 tenten in elk kamp. Paarden kommando zijn nog bij de kampen en naar het mij schijnt, zijn 3 of 4 batterijen naby die paardenkommando, terwijl sommige wagens weder teruggegaan (is) naar Wagenpadsnek

¹⁹ *Ibid.*, Telegram no. 41 d.d. 10 Feb. 1900.

nabij Pontdrift, waarskynlik om achter blywende goederen te halen. Het schijnt mij of de groote kanonnen niet meer op den berg zijn. Toch zijn er nog eenige tenten zichtbaar ... Hunne patrouilles zijn overal zichtbaar aan de overzijde der rivier.”²⁰

Die berigte waarin definitief vermeld is dat die Engelse van Springfield af na Frere en Chieveley toe terugtrek, het genl. Botha en die ander offisiere wat om 10 vm. in die laer van kmdt. C. J. de Villiers byeengekom het vir die breë krygsraads vergadering, eers teen die einde van die vergadering bereik. Die gevolg was dat daar die hele sitting deur by die offisiere twyfel bestaan het oor wat die mees doeltreffende wyse van optrede teen die Britse leër sou wees.

Daar was verskillende gedagte rigtings. Slegs genl. Louis Botha, ondersteun deur vk. Sarel Oosthuizen en genl. Lucas Meyer, was ten gunste daarvan om die rivier dadelik oor te steek en vanaf die goeie stellings ten suide daarvan op

Buller se leër toe te tas. Hulle het geglo dat dit noodsaaklik was om die Britse leër aan te val solank as dit besig was om te retireer en dit sodoende vir Buller onmoontlik te maak om hom vir nog 'n aanval op die Boere mag reg te ruk.

Genl. Schalk Burger, vader van die vrees vir nog 'n Britse verrassingsaanval op die Boere se regterflank by Trichardtsdrif, wou ook dat die Boere die Tugela oorsteek – egter nie by Meuldrif of Potgietersdrif of enige ander drif van waar hulle die Engelse direk in die rug kon bykom nie, maar by Trichardtsdrif, waar hy gevrees het dat die Engelse met 'n vliegende kolonne op die Boere sou toeslaan. Daarvandaan af moes die Engelse dan ooswaarts gedwing word – asof die Engelse wat reeds sedert twee dae tevore besig was om uit eie beweging ooswaarts te trek, dwang nodig gehad het om te doen wat hulle besig was om te doen. Hy is ondersteun deur vk. Z. de Jager wat net 'n skynbeweging teen die Engelse uitgevoer wou hê om hulle af te skrik en deur kmdt. C. J. de Villiers. Laasgenoemde het Burger ondersteun

²⁰ Leyds 716, Telegram no. 29 d.d. 10 Feb. 1900.

omdat die Tugela makliker in die Trichardsdrif omgewing as laer af oorgesteek kon word – iets wat die Boere voordelig sou vind as hulle miskien deur die Engelse teruggedryf sou word.

'n Derde gedagte, geopper deur vk. A. J. Dercksen, was dat Buller se leër van die Bo-Tugela af weg gedwing moes word deur die verwoesting van sy verbindingslinie met Durban. Dit moes gedoen word deur 'n kommando wat van die omgewing van Colenso af moes opereer. Uiteindelik is, na 'n hele dag se samesprekings, op voorstel van vk. Wessels besluit dat die Boere geen offensiewe beweging sou waag nie maar slegs hul posisies ten noorde van die Tugela sou versterk sodat hulle gereed kon wees om enige verdere vyandelike aanvalle af te weer. Dit het kmdt.-genl. Piet Joubert se hartlike goedkeuring weggedra. Hy was, soos reeds meermale tevore aangetoon, 'n sterk voorstander van 'n defensiewe taktiek en het hom dan ook nou weer die mening laat ontval dat hy nie met die gedagte kon instem om die Tugela op enige plek oor te steek voordat alle punte in die Boere linie aan

die Tugela so sterk verskans was dat die vyand daar nie kon deurbreek nie. Dit het nie alleen die gebied ten ooste van Vaalkrans gegeld nie maar ook die ten weste daarvan. Insonderheid moes daar gewaak word dat die vyand nie by die oorsprong van Venterspruit digby Trichardsdrif deurkom en om die Boere se regterflank sluip nie. As die Engelse op die punt nl. deur 'n enkele poort kon kom, sou hulle op die oop vlakte wees en sou die Boere hulle nie meer kon keer nie. Daarom moes die betrokke poort baie goed verskans word.

Die besprekings wat byna die hele dag geduur het, was byna afgesluit – kmdt. L. Steenkamp het juis voorgestel dat genl. Botha se plan om Swartkop te beset, verwerp word – toe die berig binnekom dat die vyand deur die Klein Tugela trek en in die rigting van Frere en Chieveley terugval. Genl. Meyer het nou aangedring op die onmiddellike besetting van Swartkop aangesien dit die beste stelling was, maar die krygsraad wou dit nie goedkeur nie. Die offisiere het blykbaar na die lang dag se sitting nie lus gehad

om weer te redeneer oor watter voorwaartse beweging die beste sou wees nie en daar is dus by die besluit gebly om die Boere linie aan die Tugela so met loopgrawe, slote en forte te versterk dat die Engelse daar nie sou kon deurbreek nie. 'n Kommissie wat deur die generaals aan die Bo-Tugela benoem moes word en in oorleg met die kommandante moes handel, moes daarna omsien.²¹

Vir genl. Botha moes die uitslag van die vergadering teleurstellend gewees het. Hy is byna twee maande tevore deur die President kwalik geneem omdat hy nie na die slag van Colenso – toe dit vir hom onmoontlik was – die Tugela oorgesteek het om Buller in die rug aan te val nie; en nou dat hy daarvoor kans gesien het en dit graag wou doen, is hy verhinder deur 'n klomp swak offisiere wat maar nie besef het dat Buller alles behalwe begerig was om nog 'n aanval op die Boere magte aan die Bo-Tugela te waag nie maar inteendeel baie haastig was om van die Bo-Tugela af weg te kom, en dat die tyd

vir die Boere meer as ryp was om groot skade aan sy leër te probeer berokken.

Botha het egter gevoel dat hy hom nie deur die krygsraads besluit mag laat verhinder om die Tugela oor te trek ten einde Buller nog 'n laaste opstopper te gee nie, al was dit dan ook maar net met 'n ligte patrollie. Op 11 Feb. 1900 wou hy dit nie doen nie aangesien dit 'n Sondag was, maar toe die oggend van die 12de aanbreek, het hy met 'n paar veldkornetskappe uit die kommando's Heidelberg, Johannesburg en Standerton deur die Tugela by Meuldrif getrek en deurgedruk tot op die suidelikste punt van die “bosrant”. Hier het die Johannesburgers op 'n eskadron van Burn-Murdoch se berede troepe onder kapt. Hardman gestuit en hulle na 'n kort skermutseling na hul kamp by die Klein Tugela brug verdryf. Van die burgers is slegs 'n perd beseer terwyl van die Engelse volgens genl. Botha 26 man in die slag gebly het, nl. 13 gesneuweldes, 4 gewondes en 9 krygsgevangenes. Hieronder was twee offisiere, nl.

²¹ Sien K.G. 353, Krygsraads notule d.d. 10 Feb. 1900.

kapt. Hamilton Russell (gewond) en luit. Pilkington (gevangene).

Die Engelse het met 'n sterk mag, vergesel van kanonne, uit hul kamp teruggekeer dog toe hulle aankom op die terrein waar die skermutseling plaasgevind het, was die Boere reeds weg na hul eie laer op die noordelike oewer van die Tugela, egter nie voordat genl. Botha hom daarvan vergewis het dat die hele “bosrant” en Swartkop verlate was en dat Burn-Murdoch se troepe al was wat nog in die omgewing oorgebly het van Buller se hele leëmag nie.²² Toe hy daarvan oortuig was, het hy dadelik voorbereidsels begin tref vir die besetting van die hoogtes teenoor Meuldrif en Potgietersdrif ten einde te voorkom dat daardie stellings ooit weer in Britse hande

²² Leyds 716, Telegramme nos. 30 en 36 d.d. 12 Feb. 1900 en C.O. 179/210 pp. 490-491; volgens Burn-Murdoch se telegrafiese verslag (*South African War, Confidential Telegrams*, no. 157A d.d. 13 Feb. 1900) is 6 man gewond en 7 krygsgevangene geneem, maar toe was “Casualties not yet reported”. Skrywer sien egter geen rede om die gegewens van genl. Botha wat meester van die slagveld was, te betwyfel nie.

val. Daardeur sou die pad na die Bo-Tugela vir die Engelse vir goed geblokkeer wees. Hy het egter pas aan die saak aandag begin gee toe hoogs verontrustende berigte uit die omgewing van Colenso hom bereik, wat baie gou al sy aandag in beslag geneem het.

Reeds op 11 Feb. 1900 het genl. Lucas Meyer – wat drie dae tevore van Vaalkrans af na sy vorige laerplek by Colenso teruggegaan het – aan die Kommandant-generaal gesein dat dit vir hom lyk asof die vyand besig was om in groot getalle by Chieveley saam te pak. Hul kampe het vinnig gegroei;²³ en op die 12de het hy gemeld dat 'n groot Britse mag al met Bloukransrivier langs af getrek het in die rigting van die Tugela. Hul voorposte het met die Boere se brandwagte gebots maar na 'n kort geweer geveg terug getrek. Daar was 'n massale troepemag by Chieveley saamgetrek en dit het gelyk of

²³ K.G. 340 (vi) p. 36.

hulle hulle gereed maak vir 'n wanhopige aanval wat enige oomblik kon plaasvind.²⁴

Meyer het dadelik voorbereidsels getref vir die verdediging van sy stellings wat veral in die omgewing van Hlangwane ernstig bedreig was deur swaar troepemagte. Met die oog daarop het hy dadelik waens na Vaalkrans gestuur om die platform van die Long Tom wat tydens die geveg van die vorige week daar diens gedoen het, te laat haal. Aan genl. Botha het hy daarvan berig gedoen en gevra of dit nie raadsaam sou wees om ook die groot kanon self na Hlangwane te laat verplaas ten einde die groot vyandelike krygsmag terug te skiet wat besig was om in die rigting van die bosrant uit te trek nie.²⁵

'n Paar uur later, nog voordat hy antwoord ontvang het, het hy aan genl. Botha getelegrafeer dat die verskuiwing van Long Tom 'n dringende aangeleentheid was wat hoë spoed vereis het, want dit het gelyk of die Engelse gereed was om

elke oomblik tot die aanval oor te gaan. Daarom moes Botha die kanon vanuit die posisie waar dit opgestel was, onmiddellik na die Heidelberg laer laat vervoer. Meyer sou die aand 25 man met 'n goeie span osse na die Heidelberg laer stuur om die kanon daarvandaan af na Colenso toe te bring. Ook wou Meyer weet of 'n Franse veldkanon wat hy vroeër aangevra het, nog nie aangekom het nie.²⁶

Meyer se verontrustende berigte met betrekking tot die vyandelike troepebewegings in die rigting van die Boere stellings by Colenso en op Hlangwane is bevestig deur veggel. Tobias Smuts en wnd. kmdt. J. C. G. Kemp van die kommando Krugersdorp. Laasgenoemde het op die 11de 'n Bantoe na die vyandelike kamp gestuur om dit te bespied, en die het teruggekeer met die berig dat die Engelse na die ou drif by Colenso trek. Hulle was volgens die Bantoe

²⁴ Leyds 716, Telegram no. 44 d.d. 12 Feb. 1900; K.G. 340 (vi) pp. 107 en 115; en C.O. 179/210 p. 491.

²⁵ Leyds 716, Telegram no. 13 d.d. 12 Feb. 1900.

²⁶ *Ibid.*, Telegram no. 43 d.d. 12 Feb. 1900.

voornemens om hul volgende aanval op die drif toe te spits, blykbaar op 17 Feb. 1900.²⁷

3. DIE BRITSE KRYGSMAG

Meyer, Smuts en Kemp se vrees vir 'n spoedige aanval op die Boere se linkervleuel was nie sonder grond nie. Trouens toe 12 Feb. aanbreek, was Buller se hele hoofmag reeds weer by Chieveley gekonsentreer, kant en klaar om op Meyer se stellings toe te tas. Al wat mens verwonder, is dat Meyer nie onmiddellik op groot versterkings aangedring het nie. Die troepemag wat sy stellings bedreig het, was nl. geweldig sterk, sterker nog as die waarteen die Boere aan die Bo-Tugela geveg het. Dit het uit altesaam 25,338 man (van wie 831 offisiere was) bestaan en hulle het oor 22 masjiengewere en 70 stukke swaargeskut beskik, t.w. 2 swaar vesting kanonne van 'n kaliber van 5 duim (125 mm), 14 skeepskanonne waaronder een van 'n kaliber van 6 duim (150 mm) en drie van 'n kaliber van 4,7

duim (117,5 mm), 6 houwitser (kaliber 125 mm), 42 veldkanonne en 6 bergkanonne. Hierdie krygsmag was saamgestel uit;

(a) 'n Vloot brigade (*Naval Brigade*) van 30 offisiere en 305 ondergeskiktes met een 6-duim-kanon, 3 kanonne van 4,7 duim kaliber en 10 12-ponder-vlootkanonne, aangevoer deur kapt. E. P. Jones.

(b) Die korps troepe wat, hoofkwartier staf bygereken, 69 offisiere en 1,105 ondergeskiktes gemonster het met 20 kanonne en bestaan het uit die 19de battery *Royal Field Artillery* van 6 15-ponder-Armstrongs, die 61ste battery van 6 houwitser (ook bekend as die houwtiser battery), 2 kanonne van 5 duim kaliber van die 16th company southern division *Royal Garrison Artillery*, 'n battery van 6 bergkanonne (t.w. no. 4 Mountain battery *Royal Garrison Artillery*), 'n ammunisie kolonne en drie afdelings genie-troepe, t.w. 'n telegraaf afdeling, A Pontoon Troop en 'n ballon seksie.

²⁷ *Ibid.*, Telegram no. 26 d.d. 12 Feb. 1900. Vgl. ook K.G. 340 (vi), p. 58.

(c) Die 2de berede brigade van 53 offisiere en 1,033 onderoffisiere en manskappe. Dit is aangevoer deur die graaf van Dundonald en was saamgestel uit die sg. “Composite regiment” van berede infanterie onder kapt. H. De la P. Gouch van die 16th Lancers, die South African Light Horse onder lt.-kol. J. H. G. Byng van die 10th Hussars en Thorneycroft’s Mounted Infantry onder lt.-kol. A. Thorneycroft van die Royal Scots Fusiliers.

(d) Die 2de Infanteriedivisie van 260 offisiere en 7,965 onderoffisiere en manskappe met 18 veldkanonne aangevoer deur genl.-maj. N. G. Lyttelton en ingedeel in:

1. 53 offisiere en 977 man divisie troepe met 18 veldkanonne, nl. ’n afdeling 13th Hussars, die 17de kompanie *Royal Engineers* en die 7de, 63ste en 64ste veld batterye met ’n ammunisie kolonne.
2. Die 2de brigade van 110 offisiere en 3,647 onderoffisiere en manskappe aangevoer deur genl.-maj. H. J. T. Hildyard. Dit het

bestaan uit die 2nd West Surrey (Queen’s) regiment van lt.-kol. E. O. F. Hamilton, die 2nd Devonshire regiment van maj. H. Batson, die 2nd West Yorkshire regiment van kol. F. W. Kitchener en die 2nd East Surrey regiment van lt.-kol. R. H. W. H. Harris; en

3. Die 4de brigade van 97 offisiere en 3,341 ondergeskiktes wat deur kol. C. H. B. Northcott, plaasvervanger van genl.-maj. N. G. Lyttelton, aangevoer is en bestaan het uit die 2nd Scottish Rifles van lt.-kol. E. Cooke, die 3rd King’s Royal Rifles van maj. R. C. A. B. Bewicke-Copley, die 1st Durham Light Infantry van lt.-kol. A. L. Woodland en die 1st Rifle Brigade van maj. C. A. Lamb.

(e) Die 5de Infanteriedivisie van 327 offisiere en 10,490 onderoffisiere en manskappe met 18 veldkanonne onder lt.-genl. sir Charles Warren, as volg saamgestel:

1. 56 offisiere en 1,025 man divisie troepe met 18 Armstrong-veldkanonne. Die afdelings wat hieronder geressorteer het, was 'n troep Royal Dragoons, 'n groep koloniale verkenners, die 28ste, 73ste en 78ste veldbatterye (onder maj. W. Apsley Smith) met 'n ammunisie kolonne, en die 37ste kompanie Royal Engineers.
2. Die 10de brigade voetvolk van 81 offisiere en 3,041 ondergeskiktes onder die bevel van genl.-maj. J. Talbot-Coke. Dit het bestaan uit die 2nd Somerset Light Infantry van lt.-kol. E. J. Gallwey, die 2nd Dorset regiment van lt.-kol. C. H. Law en die 2nd Middlesex regiment van lt.-kol. A. W. Hill.
3. Die 11de infanteriebrigade van 60 offisiere en 2,350 onderoffisiere en manskappe aangevoer deur genl.-maj. A. S. Wynne. Die volgende bataljons het hieronder geressorteer: die 2nd King's Own (Royal Lancaster) regiment van kol. M. E. Crofton, die 1st South Lancashire

regiment van lt.-kol. W. McCarthy-O'Leary en die Rifle Reserve battalion van maj. E. J. Montagu-Stuart-Wortley; en

4. Die 6de brigade wat tydelik aan die 5de divisie toegevoeg en onder die bevel van genl.-maj. G. Barton gestaan het. Dit was 130 offisiere en 4,074 onderoffisiere en manskappe sterk, en het bestaan uit die 2nd Royal Fusiliers van lt.-kol. C. G. Donald, die 2nd Royal Scots Fusiliers van lt.-kol. E. E. Carr, die 1st Royal Welsh Fusiliers van lt.-kol. C. C. H. Thorold en die 2nd Royal Irish Fusiliers van kol. J. Reeves.

(f) Die 5de brigade voetvolk van genl.-maj. A. F. Hart (sterkte 92 offisiere en 3,609 onderoffisiere en manskappe). Dit het bestaan uit lt.-kol. T. M. G. Thackeray se 1st Royal Inniskilling Fusiliers, maj. J. S. Pelly se 1st Border regiment, kol. L. G. Brooke se 1st Connaught Rangers en kol. C. D.

Cooper se 2nd Dublin Fusiliers en was nie aan 'n divisie verbind nie.²⁸

Hierdie reuse leër is gedurende die volgende paar dae met nog 3 skeepskanonne van 4,7 duim en 2 vesting kanonne van 5 duim kaliber versterk, sodat Buller by Chieveley uiteindelik oor 75 kanonne beskik het.²⁹ Daarby het lt.-kol. Burn-Murdoch se afdeling van sowat 106 offisiere en 2,680 onderoffisiere en manskappe met 8 kanonne nog steeds Botha se aandag by Springfield in beslag gehou terwyl op Greytown, op die regterflank van die hoofmag, 460 man van Bethune's Mounted Infantry, die Natalse Polisie, die Umvoti Mounted Rifles en die Natalse veldartillerie, alles onder aanvoering van lt.-kol. E. C. Bethune, Buller se regterflank met 2 sewe-ponder-veldkanonne bewaak het, met regs van hulle in Zoeloeland nog 'n klein afdeling berede infanterie met 2 12-ponder-skeepskanonne.³⁰

²⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 426-429.

²⁹ *Ibid.*, pp. 426 en 427.

³⁰ *Ibid.*, p. 426.

Ook was daar by Frere, direk in die rug van die hoofmag, die 2nd Lancashire Fusiliers (8 offisiere en 662 onderoffisiere en manskappe sterk) met 2 12-ponder-skeepskanonne om die spoorweg tot by Pietermaritzburg te bewaak.³¹ As al hierdie troepe bygereken word, het Buller by en digby Chieveley oor 'n leër van meer as 29,254 man met 87 kanonne beskik.

4. DIE HOUDING VAN LORD ROBERTS

Ten spyte van hierdie geweldige groot leër is Buller se plan om oos om die Boere se linkerflank by Hlangwane te trek en daarvandaan af na Ladysmith toe deur te druk, byna verongeluk, en dit deur niemand minder as lord Roberts self nie.

Weens die mislukking van sy poging om by Vaalkrans deur die Boere linie te breek, het Buller baie van die bietjie vertroue wat die nuwe Britse opperbevelvoerder nog in hom gestel het, verbeur. Hy het die aanval op Vaalkrans immers onderneem ten spyte daarvan dat Roberts hom

³¹ *Ibid.*, p. 429.

geadviseer het om dit te laat. Toe het hy dit gestaak in weerwil van die Britse opperbevelhebber se raad dat hy daarmee moes voortgaan, ongeag sy verliese; en toe hy dit gestaak en teruggetrek het, het hy waarlikwaar nie geskroom om sir George White en lord Roberts vir sy neerlaag te blameer nie – eersgenoemde omdat hy nie 'n veel groter deel van die Boere magte deur aanvallende optrede by Ladysmith vasgehou het nie, en laasgenoemde omdat hy nie van die divisies wat hy in Kaapland gebruik het, aan Buller gestuur het om sy geweldige oormag nog groter te maak nie.

Lord Roberts het sy wantroue in Buller dan ook nie onder stoele en banke weggesteek nie. In antwoord op Buller se pessimistiese telegramme van die 9de wat reeds aangehaal is,³² het die Britse opperbevelhebber sonder veel omhaal van woorde aangetoon dat Buller en niemand anders as Buller nie, verantwoordelik was vir die vernederende Britse neerlaag by Vaalkrans en dat dit onsinnig was om die blaam daarvoor op

White of die Britse opperbevelhebber se skouers te probeer plaas. Trouens – so het hy gesein – Buller het nooit te kenne gegee dat hy versterkings nodig gehad het om die Boere by Vaalkrans uit sy pad te stoot nie. Hy het hulle aangedurf met die volle wete dat White aan hom geen hulp sou kon verskaf nie en in weerwil van lord Roberts se uitdruklike wens dat hy geen aanval op hulle moes waag nie, maar 'n defensiewe houding moes inneem totdat Roberts met sy operasies in Kaapland die Boere sou dwing om 'n groot deel van hul strydkrigte uit Natal uit terug te trek ten einde aan Roberts se hoofmag weerstand te gaan bied.

Daar was na die slag van Spioenkop geen noodsaak vir enige verdere Britse aanval op die Tugelalinie nie. Niemand behalwe Buller self het so 'n aanval verlang met die oog op die ontset van Ladysmith nie, allermens genl. White. Laasgenoemde was doodtevrede om te wag totdat Roberts met sy veldtog deur Kaapland en die Oranje-Vrystaat die Boere sou verplig om soveel van hul strydmagte uit Natal uit terug te

³² Sien hierdie hoofstuk by voetnotas 8 en 9 hiervoor.

trek dat die druk op Ladysmith aansienlik ligter sou word. Hy het dit self aan lord Roberts gesê – Buller het nog die heliogram ontvang – en hom daarby verseker dat hy hom en sy garnisoen vir nog ses weke in Ladysmith sou kon handhaaf.³³ Die hele Vaalkrans debakel was dus Buller se skuld en niemand anders s'n nie; en aangesien Buller in een van sy pessimistiese telegramme van die 9de rondborstig erken het dat sy mag te swak was om Ladysmith te ontset, het lord Roberts nou gevoel dat dit misdadig sou wees om Buller toe te laat om met sy aanvalsplanne op die Boere voort te gaan en die risiko te loop van nog 'n neerlaag te ly.

Hy het derhalwe verder aan Buller getelegrafeer dat hy aan hom geen groter versterkings kon laat toekom as nog 2 5-duim-kanonne nie, want hy het die 6de en 7de divisies wat Buller volgens een van sy telegramme van die vorige dag in Natal wou gebruik, nodig gehad vir die verwenliking van sy eie krygsplan, nl. om deur die Kaapkolonie na die Vrystaat toe op te ruk.

³³ Sien hoofstuk 7, paragraaf 3 hiervoor.

Daarom kon hy Buller se plan om die Boere by Hlangwane aan te val nie goedkeur nie.

“I must therefore request that while maintaining a bold front, you will act strictly on the defensive, until I have had time to see whether the operation I am undertaking produces the effect I hope for. The repeated loss of men on the Tugela river without satisfactory result is that which our small army cannot aim at.”³⁴

Aan Buller se bewering dat die Ladysmithse garnisoen genoop sou wees om hom binne 'n paar dae aan die Boere oor te gee as Buller se mag nie aanmerklik versterk sou word nie, het lord Roberts geen geloof geheg nie. Buller het nl. uitgemunt in die vermoë om verkeerd te oordeel en daarby het White hom verseker dat hy vir nog 6 weke na 28 Jan. sou kon uithou ... ! Daarom het die opperbevelhebber op 11 Feb. 1900 aan Buller gesê dat hy ook die sienswyse van

³⁴ Sien lord Roberts se telegram in *South African War, Confidential Telegrams*, no. 150B d.d. 10 Feb. 1900.

laasgenoemde se onderbevelhebber, sir Charles Warren, oor die saak wou verneem. Met die oog daarop moes Buller alle telegramme wat oor die saak gewissel is, aan Warren ter insae gee. Ook moes Buller verduidelik waarom hy dit nodig geag het om self die bevel te neem oor die operasies wat uitloop het op die terugtog van Spioenkop af.³⁵

Die onmiskenbare blyke van lord Roberts se wantroue in hom as aanvoerder, en veral Roberts se bevel dat hy nie nog 'n aanval op die Boere stellings moes waag nie maar streng defensief moes optree, het Buller diep ter harte gegaan. Hy kon lord Roberts se argument – dat hy, Buller, alleen verantwoordelik was vir die mislukking van die aanval op Vaalkrans – nie weerlê nie, en het dan ook nie nog 'n poging aangewend om die skuld daarvoor op iemand anders se skouers te probeer afskuif nie. In plaas van 'n verwytende het hy nou 'n smekende toon aangeslaan ten einde die opperbevelhebber te oorreed om tog aan hom vergunning te verleen om met sy

beplande aanval op Hlangwane voort te gaan. Hierdie slag het die argumente wat hy vir sy standpunt aangevoer het, iets om die lyf gehad en Roberts tot nadenke gestem.

Allereers het hy aangetoon dat dit vir die Ladysmithse garnisoen wat teen nouliks 2,000 burgers by Ladysmith moes veg, noodlottig sou wees as die gedugte Boere krygsmag wat aan die Tugela al sy krag moes inspan om aan Buller se aanvalle die hoof te bied, vrygelaat sou word om sy volle gewig teen Ladysmith in te werp; en dit sou gewis gebeur as Buller sy aanvalle op die Tugelalinie sou staak en tot defensiewe optrede oorgaan soos lord Roberts verlang het. Dan sou Ladysmith moes kapituleer. White was self vir so 'n moontlikheid bevrees soos uit sy telegramme aan Buller blyk – by name uit die antwoord wat hy aan Buller gestuur het toe laasgenoemde sy plan om oos van Hlangwane deur die Boere linie te breek, aan hom geopenbaar het. Hy het toe – dit was op 8 Feb. 1900 – aan Buller gesein: “The closer to Ladysmith you can establish yourself the better chance we shall

³⁵ *Ibid.*, no. 156D, d.d. 12 Feb. 1900.

have here” en het ook sy samewerking beloof wanneer Buller se mag Bulwana sou nader.³⁶

In die tweede plek het hy aangetoon dat Ladysmith baie gebaat het by die aanvalle wat Buller sedert die aanvang van die stryd aan die Bo-Tugela op die Boere onderneem het, al het daardie aanvalle ook misluk. Die Boere is nl. daardeur verplig om al hul strydkragte op 'n luttele 2,000 man na, van Ladysmith af na die Tugela terug te trek en het Ladysmith vir die hele drie weke wat die aanvalle gewoed het, haas glad nie gebombardeer nie. Bowendien het die Boere baie manskappe verloor in hul pogings om die Britse aanvalle af te slaan – ruim twee maal soveel as die Engelse volgens Buller.

Dit alles het Buller tot die oortuiging gebring dat daar net een regte weg was om te volg. Hy moes aanvallend optree en nader aan Ladysmith beweeg soos White hom op 8 Feb. versoek het om te doen. Daarom versoek hy lord Roberts

dringend om tog nie van hom te verwag om stil te lê en Ladysmith aan sy lot oor te laat nie. As die Britse opperbevelhebber sy versoek sou toestaan om met sy beplande aanval op Hlangwane voort te gaan, sou hy alles doen wat hy moontlik kon om sukses te behaal, en kon hy die opperbevelhebber die versekering gee “that I will not compromise my force”.³⁷

In sy versoek om aanvallend teen die Boere mag by Hlangwane te mag optree, is hy hartlik deur genl. Warren ondersteun. Laasgenoemde het in antwoord op lord Roberts se telegram van die 11de die volgende uiteensetting van sy beskouings gegee:

(a) Die Britse mag in Natal was nie sterk genoeg om Ladysmith met goeie gevolg te ontset as die Boere verdraende geskut besit het wat goed gerig en van goeie bomme voorsien was nie, tensy die Engelse 'n stelling kon kry van waar hulle die Boere in hul loopgrawe met swaargeskut kon

³⁶ Sien White se telegram, d.d. 8 Feb.1900, in Cd.1791, Appendix E, Telegram no. 100.

³⁷ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 157H d.d. 14 Feb. 1900.

bestook en aanhou teister totdat hulle uitgeput was.

(b) 'n Britse aanval op Bloemfontein en die besetting van die Oranje-Vrystaat sou wesenlik tot die ontset van Ladysmith bydra, want onmiddellik nadat die Oranje-Vrystaat tot Britse gebied verklaar is, sou die Vrystaatse burgers uit Natal na hul plase terugkeer ten einde te voorkom dat hulle die plase verbeur.

(c) Dit sou noodlottig vir Ladysmith wees as Buller 'n defensiewe houding sou moes inneem totdat daar in die Vrystaat geveg word. Daarom was dit gebiedend noodsaaklik dat die Natalse leër die Boere skerp sou bly aanval soos sowel White as Buller begeer het, al wis Buller ook dat hy nie na Ladysmith toe sou kon deurbreek nie, mits hy natuurlik sorg dat hy sy verliese so laag as moontlik hou.

(d) Die doeltreffendste wyse van optrede sou dus volgens Warren die volgende wees: Die Britse krygsmag in Natal moes met artillerie op die Boere bly toeslaan ten einde laasgenoemde

soveel as moontlik uit te put, terwyl lord Roberts met sy leërmag terselfdertyd vinnig via Bloemfontein moes opruk met die doel om Harrismith en Vanreenenspas te beset. Tydens sy opmars deur die Vrystaat moes hy 'n proklamasie uitvaardig waarin hy die Oranje-Vrystaat tot Britse gebied verklaar en die Vrystaatse burgers kennis gee dat aangesien die Vrystaat nou Britse gebied was, die grond onteien sou word van almal wat nie dadelik na hul plase terugkeer nie.

(e) Ten slotte het Warren lord Roberts verseker dat hy hom volkome vereenselwig met Buller se planne vir die aanval by Hlangwane. Hy het geglo dat dit genl. White baie sou help en dat as genoeg verdraende geskut verkry kon word, dit moontlik sou wees om die Boere met artillerie te teister totdat 'n pad na Ladysmith toe oop gedwing was. In elk geval was die aanval noodsaaklik om die Boere van Ladysmith af weg te hou totdat lord Roberts hulle met sy opmars na die Vrystaat toe sou terugdwing. Al wenk wat hy wou gee, is dat waar 'n frontaanval nodig was,

dit so ver as moontlik deur sappeurs uitgevoer moes word ten einde lewensverlies te voorkom; maar, het hy daaraan toegevoeg, “I have not met with a place in the recent operations where a sapper would be useful as the Boers dread being killed in anything like equal proportion to our men”.³⁸

Na aanleiding van Buller se dringende versoek om toegelaat te word om die Boere by Hlangwane te mag aanval en die vurige wyse waarop dit deur Warren ondersteun is, het lord Roberts sy vorige instruksie herroep. Op 15 Feb. 1900 het hy aan Buller gesein:

“My reason for asking you to maintain strictly defensive attitude while still showing bold front was because you informed me that you felt yourself too weak to relieve Ladysmith without reinforcement, and considered its fall merely a question of days. As I am unable to spare reinforcements for Natal, it appears to

me to involve useless waste of life for you to again undertake an enterprise which you regarded as hopeless until it could be seen whether my operation in Orange Free State would lessen forces opposed to you and make your task easier. At the same time I have no wish that you should adhere to a passive defence, provided that care is taken to avoid complications which may result in heavy loss of life. Subject to this condition I abundantly agree that the more you can harass the Boers the better. I therefore leave it to you to do what you think best, and rely on your assurance that you will not compromise your force ... As regards Warren’s telegram, I am glad to find that his views coincide in the main with yours ...”³⁹

Buller en Warren het gejuig. Die Britse bevelvoerder in Natal was ten minste nou vry om sy belofte gestand te doen wat hy op die 7de aan White gedoen het, nl. om op Hlangwane toe te

³⁸ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 157F d.d. 14 Feb. 1900.

³⁹ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 157J d.d. Feb. 1900.

slaan en Ladysmith daarvandaan te ontset.⁴⁰ Hy het hom verplig geag om aanvallend te bly optree nie alleen omdat sy militêre reputasie heeltemal vernietig sou wees as hy, na drie maande se voortdurende pogings om Ladysmith te verlos, meteens sou gaan stil lê en die taak aan lord Roberts se hoofmag sou oorlaat nie, maar ook omdat hy eerlik daarvan oortuig was dat White gedwonge sou wees om te kapituleer as die Boere toegelaat sou word om nog een aanval met 'n sterk mag op die dorp te doen.

5. DIE BELEG VAN LADYSMITH, FEB. 1900

Buller se oordeel dat Ladysmith tot 'n val gebring sou word as die Britse mag aan die Tugela tot defensiewe optrede sou oorgaan, was nie sonder grond nie. Teen die begin van Februarie 1900 het Ladysmith werklik op sy laaste bene gewaggel. Dit het toe geen groot mag meer geverg om die dorp tot oorgawe te dwing nie en as 'n deel van die Boere mag wat die Tugelalinie teen Buller se voortdurende aanslae

moes verdedig, net vir 'n dag of wat sou loskom om op Ladysmith toe te sak, sou dit ikabod met White se garnisoen gewees het. Alle getuies is dit eens dat die troepe in Ladysmith volkome uitgeput was weens gebrek, honger en siekte.

Na Buller se mislukte aanval by Vaalkrans het White die uiters skraal rantsoen waarna in 'n vorige hoofstuk verwys is, verder ingekrimp in 'n poging om met sy beskikbare voedselvoorrade tot die end van Maart toe uit te kom. Die brood rantsoen is bv. met die helfte verminder terwyl ook minder koffie en suiker uitgedeel is. Daarna is daar telkens wanneer die owerheid dit nodig geag het verdere besnoeiings aangebring, totdat op 27 Feb. 1900 slegs die volgende uitgereik is – die kleinste rantsoen wat die inwoners van Ladysmith gedurende die oorlog ontvang het:

Aan Blankes: 1 lb. (455 gram) perdevleis, ¼ lb. (114 gram) “army biscuits”, 3 onse (85 gram) mieliemeel, 2 ons (2,35 gram) peper, 1/12 ons (9,4 gram) sout, 1 ons (28,4 gram) suiker, 1/20 ons (1,42 gram) mosterd en 1/12 “gill” asyn.

⁴⁰ Sien hoofstuk 8, net voor paragraaf 10 hiervoor.

Aan Bantoes: 1¼ lb. (568 gram) perdevleis en ½ lb. (227 gram) mieliemeel; en aan Indiërs (wat die vleis nie wou eet nie): ½ lb. (227 gram) mieliemeel en 'n bietjie rys.⁴¹

Die inwoners van Ladysmith en veral die soldate wat die vestings en loopgrawe moes beman en verbeter, kon op die skraal rantsoene nie lewe nie. Honger het hulle letterlik verteer. Hulle het veral gesmag na groente om die eentonige dieet van perdevleis en klipharde klinkers tog bietjie smaakliker te maak, en dit was nie 'n seldsame gesig om hulle te sien, besig om graswortels, gewone veldgras wortels, uit te grawe ten einde daarvan 'n soort van groente te berei nie; maar, so vertel Greenwood,

“The pangs of hunger were so acute that one could almost have eaten a glass bottle ... We began to grow stupid with starvation.”⁴²

Die mense – veral Indiërs – wat in hul erwe tabak, groente en vrugte gekweek of hoenders

aangehou het, of wat met die oog op winsbejag gesorg het dat hulle betyds genoeg voorrade konfynt, ingemaakte vrugte, blikkiesmelk, tabak en wat dies meer sy, byeensamel en opberg om later te versmous, se dag om ryk te word, het aangebreek. Hulle het hul produkte op die openbare mark teen rowers pryse verkoop en nadat sir George White dit sy plig geag het om ter beskerming van die publiek die mark verkopings tot 'n verbode praktyk te verklaar – dit was op 13 Feb. 1900 – het hulle dit op die swart mark teen nog hoer pryse verkwansel. Die pryse wat op die ope mark betaal is, was soos volg: vir ordentlike pyptabak R15 per lb. (455 gram); vir slegte blaartabak R6,50 tot R9 per lb.; vir 10 sigarette (gewone prys 3c) R2,50; vir 50 sigare R13 tot R18,50; vir 'n 1-lb.-blik gekondenseerde melk (normale prys 5c) 75c tot R1; vir vet beesvleis R1,10 per lb.; vir koffie R1,70 per lb.; vir 'n 2.-lb.-blik ingemaakte tong R2,60; vir eiers 40c stuk; vir 'n hoender R1,80; vir vier klein komkommers R1,50; vir groenmielies 38c per kop; vir 'n klein klompie druiwe R2,50; vir 'n bord tamaties R1,80 tot

⁴¹ Vgl. Gore, p. 117, en Nevinson, p. 306.

⁴² T. J. Greenwood, pp. 248-249.

R1,90; vir 'n murgpampoen R2,80; vir twee klein bossies wortels 90c; vir 'n glas jellie R1,80; vir 'n 1-lb.-bottel konfyt R3,10; vir klein potjies konfyt 60c stuk; vir 'n 1-lb.-blik marmelade R2,10; vir 'n dosyn vuurhoutjies R1,36 en vir ertappels 10c stuk.⁴³

Nadat White die gereelde mark verbode verklaar het, het hy alles in sy vermoë gedoen om die bergplekke van opgehoopte voorrade op te spoor ten einde die voorrade in beslag te neem en teen billike pryse te versprei. Veel verligting in die toestand het dit egter nie gebring nie. Die handelaars, meestal Indiërs, was slinks en geslepe en het hul voorrade meesterlik weggesteek, al is daar ook hier en daar van die voorrade ontdek. Terwyl hul winkels deurgesoek is

“the owners stood by and smiled, and called their own particular gods to witness that everything had been delivered up to their

⁴³ Sien T. Coates, *Sir George White*, V.C., p. 266; MacDonald, pp. 242 en 251-252; Greenwood, p. 253; Pearse, p. 226; en Gore, p. 128.

highnesses of the army. ‘Just slit that canvas ceiling up and above your head through, corporal,’ said the provost. The corporal did so, and inside the canvas were heard words that might be a song of joy and triumph, mixed with a condemnation in army terms of all the coloured races on earth. ‘Ten bags of rice and two bales of tobacco leaf,’ was the announcement”.⁴⁴

In die tussentyd het ook die verskaffing van drinkwater probleme opgelewer wat gedurende Februarie ernstige hoofbrekens aan genl. White besorg het. Die Boere het Ladysmith vroeg in die beleg van sy gewone waterbronne afgesny en van toe af moes die troepe en die inwoners wat nie boorgate of putte in hul erwe gehad het nie, hul dors les met die water van die Kliprivier. Hierdie water was egter feitlik ondrinkbaar omdat dit so vuil en modderig was. Dit moes eers deur Berkefeld-filtreerders gesuiwer word voordat dit geskik was vir gebruik.

⁴⁴ MacDonald, pp. 242-243; vgl. ook Pearse, p. 222.

Mortier van die Boeremagte by Ladysmith

Die filtreerders het goed gewerk solank as Ladysmith se voorraad aluin gehou het wat die modder in die water laat afsak het voordat dit deur die filtreerders gegaan het. Toe dit egter opgeraak het, het die baie modder in die water die filtreerders verstop en toe moes ander metodes bedink word om die modder van die water af te skei. Nie alleen is daar toe drie kondensators onder leiding van die vloot-ingenieur C. C. Sheen deur mnr. Binnie van die Natalse Spoorweë vervaardig om die water deur kondensasie te suiwer nie, maar daar is tewens uit die barakke barak baai (barrack-sheeting) wat met houtas bestrooi en op hout staanders geplaas is, gebruik om die water deur te syg. Die deurgesygde water is dan verder deur die Berkefeld-filtreerders gesuiwer.

Solank as Ladysmith se steenkoolvoorraad gehou het, is minstens 12,000 gallon (54,500 liter) gekonsentreerde of gefiltreerde water daaglik verkry. Op 25 Jan. 1900 was die

steenkoolvoorraad egter so uitgeput dat die kondensators nie langer gebruik kon word nie.⁴⁵

Die gevolg van die toestand hierbo en in hoofstuk 7 geskets, was dat gebrek en ellende wat siektes in die hand gewerk het, die weerstand van die troepe en van Ladysmith se burgerlike bevolking stukkie vir stukkie afgetakel het. Die troepe – en met die gewone burgerlike inwoners van die dorp het dit maar net so sleg gegaan – het verval, maer en somber daar uitgesien. Hulle was afgetob weens gebrek aan behoorlike en genoeg voedsel en die voortdurende gelê in die loopgrawe. Baie se klere was aan flarde en etlike was sonder skoene. Talle van die troepe was inderdaad pasiënte wat weens maagkoors, disenterie of ander siekte of ten gevolge van wonde wat hulle opgedoen het, tot die hospitaal toegelaat is en nadat hulle gesond genoeg was, weer ontslaan is.

⁴⁵ White se verslag, d.d. 23 Maart 1900, pat. 40, in *South Africa Despatches*, I, p. 236; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 557.

Watter persentasie troepe inderdaad half siek was, word duidelik as in ag geneem word dat daar gedurende die hele beleg 10,688 gevalle uit die geledere van die troepe alleen in die hospitaal opgeneem is. Party soldate sou miskien twee of drie maal weens die een of ander kwaal in die hospitaal beland het maar met die meerderheid was dit seker nie die geval nie. In elke geval as elke soldaat wat die een of ander tyd ongesteld was, twee maal gedurende die beleg 'n bedlêende pasiënt in die hospitaal was – en dit was tog seker nie die geval nie – het dit beteken dat 5,344 soldate tydens die beleg in die hospitaal verpleeg is. Daar kan dus met veiligheid aanvaar word dat minstens 40% van White se garnisoen op die een of ander tydstip in die hospitaal opgeneem was. Van die gevalle wat tot die hospitaal toegelaat is, is 1,766 behandel vir maagkoors, 1,857 vir disenterie, 524 vir wonde en 6,541 vir ander siektes.⁴⁶

⁴⁶ Vgl. Bylaag D (“Disease, &c., statistics”) by sir George White se verslag van 23 Maart 1900 in *South Africa Despatches*, II, p. 180.

Voor 15 Des. 1899 was die getal troepe wat in die hospitaal behandel is, maar gering. Op 2 Nov. 1899 teen die aanvang van die beleg was daar slegs 166 (van wie 19 offisiere), op 15 Nov. 374 (van wie 27 offisiere), op 30 Nov. 475 (van wie 28 offisiere), en op 15 Des. 874 (van wie 43 offisiere). Daarna het dit egter skerp gestyg. So was daar op 31 Des. 1899 1 558 man (van wie 85 offisiere) in die hospitaal, op 15 Jan. 1900 2,323 (van wie 114 offisiere), op 31 Jan. 2,470 (van wie 129 offisiere), op 14 Feb. 2,229 (van wie 135 offisiere) en op 28 Feb. teen die end van die beleg 1,996 (van wie 132 offisiere).⁴⁷

Die gevolgtrekking is dus geregverdig dat die grootste massa van die troepe wat gedurende Februarie uit die hospitaal ontslaan is en toe weer moes veg, mense was wat gedurende Januarie en selfs gedurende Februarie nog bedlêende pasiënte was. In die hospitaal het hulle rantsoene ontvang wat melk en al die ander

⁴⁷ Vgl. Bylaag C (“Summary of Hospital States”) by White se verslag van 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, II, p. 174.

“luukse kosse” ingesluit het wat daar nog in Ladysmith was, maar buite die hospitaal moes hulle klaarkom met die gewone soldate rantsoene en daarop kon hulle onmoontlik aansterk. Die gevolg was dat ’n aansienlike deel van die leër feitlik nie meer in staat was om te veg nie aangesien die soldate te swak was. Van die sowat 7,000 man wat gedurende die laaste dae van die beleg geskik vir diens verklaar is, was nie een meer in staat om 5 myl te marsjeer nie. Die joernalis T. J. Greenwood sê: “They could just about pull a trigger and that was all.”⁴⁸

’n Ruim gedeelte van hierdie troepemag was ook nie vertrouwd met die wapens waarmee hulle moes veg nie. Soos reeds vermeld, was White verplig om ten gevolge van die gebrek aan voer op 29 Jan. alle kavallerieperde (met uitsondering van 75 vir elke regiment) die veld in te dryf ten einde van hulle ontslae te raak. Daardeur het 85% van sy meer as 2,000 kavalleriste uit hul perde geraak. Ten einde verder van diens te wees, moes hierdie onberede kavalleriste toe

maar hul lanse, swaarde en karabyne – die wapentuig waarmee hulle gewoon was om te veg en in die gebruik waarvan hulle geoefen was – inruil vir gewere en bajonette en verder as voetsoldate diens doen. Hulle was egter nie geoefen in die gebruik van infanteriewapens nie en kon dit nie op doeltreffende wyse hanteer nie, en dit het die leër se weerbaarheid verder laat afneem.⁴⁹

Die aftakeling van die troepe en van die burgerlike bevolking op fisiese gebied het nie sonder uitwerking op die gees van die mense gebly nie. Stadig maar seker het hulle al hoe meer gedemoraliseerd geraak. Die feit dat die Boere na wie hulle in die begin van die beleg altyd met veragting verwys het as lafaards, “ignorant brutes” en wat dies meer sy, dit reggekry het om Buller se magtige leër die een swaar neerlaag na die ander toe te dien, kon nie anders as om hul geloof in die Britse krygsmag – van wie hulle aanvanklik verwag het dat dit die

⁴⁸ Greenwood, p. 246.

⁴⁹ Vgl. hierbo 239, asook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 577-578.

Boere binne veertien dae sou verpletter – te vernietig en hulle met oordrewe respek vir die eenmaal so veragte vyand te vul nie. Hul moed het so 'n laagtepunt bereik dat H. W. Nevinso, een van die vasgekeerde Britse joernaliste in Ladysmith, openlik bely het dat die geluid van die skote in die geveg by Vaalkrans – wat aangetoon het dat Buller nog steeds ywerig besig was om na Ladysmith toe te probeer deurbreek ten einde die dorp te ontset – hom nie eers meer opgewonde gemaak het nie. Hy het sy geloof dermate in die Britse leer en Britse veldheerskap verloor dat hy begin glo het dat die Engelse die Boere nie kon wen nie. In plaas van opgewonde te raak oor die vooruitsig op moontlike verlossing, “I seemed only to see our countrymen throwing away their lives in vain against the defences of a gallant people fighting for their liberty”. En Nevinso was geen uitsondering nie. Inteendeel, al die grootpratere wat vroeg in die beleg altyd met veragting van die Boere gepraat het en so lustig beduie het hoe maklik Buller die ou klomp takhare sou kafdra, het verdwyn en

“The Boers, instead of being spoken of as ‘ignorant brutes’ and ‘cowards’ have become ‘splendid fellows’, admirable alike for strategy and courage.”⁵⁰

Die “hangers-on of Johannesburg capitalism” wat altyd die meeste te sê gehad het om die Boere veragtelik voor te stel, “have to keep their abusive contempt to themselves now”, skryf Nevinso, maar, voeg hy daaraan toe, “happily only one or two of them have cared to remain in the beleaguered town”.⁵¹

Nevinso vertel verder – en dit op 6 Feb. 1900, meer as twee weke voor die ontset van Ladysmith:

“At a mess where I was tonight, all the officers but one agreed that there was not much glory in this war for the British soldier. It would only be remembered as the fine struggle of an untrained people for their liberty against an overwhelming power ... The

⁵⁰ Nevinso, p. 283.

⁵¹ *Ibid.*

Colonel, it is true, pathetically anxious to justify everything to his mind and conscience, and trying to hate the enemy he was fighting, stuck to his patriotic protests; but he was alone, and the conversation was significant of a very general change.”⁵²

Die weerstand van Ladysmith het dus inderdaad op die punt van ineenstorting gestaan. “The strain,” aldus Donald MacDonald, “could not continue much longer – the breaking stage was almost reached. It was only a question of a few days, and then – surrender?” Dit was egter die een woord wat nooit geuite is nie. Elkeen wat nog die krag daartoe gehad het, was vasberade om liwers uit die Boere kordon te probeer uitbreek, al moes hulle dan ook die siekes, gewondes en sterwendes in die hande van die vyand agterlaat.⁵³

Die Boere was nie oningelig oor die treurige toestand wat daar in Ladysmith geheers het nie.

Op 8 Feb. 1900 het die hoof van die Rapport gangers die volgende inligting verstrek:

“A deserter who appears to be reliable and who is kept under strict watch, reports that Ladysmith is on its last legs and that the troops are receiving half a pound of horseflesh and one biscuit each per day. They are famished and depressed, their oxen are sick and the beef has been condemned by the doctors. The British forces were 12,500 strong at the commencement of the siege. Of the 7,500 now remaining about 200 are suffering from fever and dysentery and 1,200 are wounded. They expect to be relieved by the 10th of this month and if they are disappointed in this they will try force their way. General White is down with fever and Hamilton is now in command. There are 40 cannon and 16 maxims. After 6th January dynamite mines were laid around the town in holes a hundred yards apart and these are connected by electric wires. At the storming of the Platrand the loss of the English was 570

⁵² Nevinson, pp. 283-284.

⁵³ MacDonald, p. 233.

killed and between 700 and 800 wounded. The casualties include 44 officers killed and wounded. Dr. Jameson, Colonel Rhodes and Willoughby are still in Ladysmith.”⁵⁴

Die Kommandant-generaal het aan hierdie berig en aan aanvullende berigte wat hom op of voor 8 Feb. 1900 bereik het, besondere waarde geheg en dadelik instruksies gegee dat die nodige defensiewe maatreëls getref moes word om te verhinder dat die vasgekeerde troepe ’n nagtelike aanval op die een of ander punt van die Boere linie om Ladysmith doen en uit die dorp uitbreek. Met die oog daarop het hy aan owerste Trichardt bevel gegee om al sy kanonne rondom Ladysmith te inspekteer of te laat inspekteer ten einde seker te maak dat hulle in behoorlike orde en gereed is om te eniger tyd in aksie te kan tree. Long Tom moes elke aand met skroot gelaai word en by elke ander kanon moes snags toereikende hoeveelhede skroot gereed lê vir onmiddellike gebruik wanneer nodig. Dit was dringend noodsaaklik aangesien die troepe, deur

wanhoop daartoe gedryf, druk besig was om planne te beraam om in die nag uit die Boere se beleërings gordel te probeer uitbreek. Alles moes dus gereed gehou word om so ’n nagtelike uitval te belet. Daar was nog 5,750 gesonde troepe in Ladysmith, gereed om die uitval te waag, afgesien van die siekes. Trichardt moes aan die Kommandant-generaal laat weet of elke kanon “op snel en sprong” klaar staan om te doen wat vereis word en of die bemanning daarvan op elke plek op en wakker is. Hy moes waaksaam wees, waaksamer as ooit tevore, en die boodskap om te waak en meer as ooit te bly waak, moes aan alle offisiere en na alle forte rondom Ladysmith oorgedra word.⁵⁵

Die feit dat die Kommandant-generaal, ten spyte van die sekerheid dat die Britse garnisoen in Ladysmith haas op die rand van ineenstorting gestaan het, sy leer steeds op verdedigende optrede bly voorberei het en nie liewers probeer het om nog een vasberade aanval op Ladysmith te waag met al die strydkragte wat hy byeen kon

⁵⁴ Leyds 716, Telegram no. 72 d.d. 14 Feb. 1900.

⁵⁵ Preller 41, pp. 338-340.

kry nie, was 'n militêre flater wat 'n vraagteken oor sy bekwaamhede as krygsman plaas. Trouens as hy Ladysmith na afloop van die slag by Vaalkrans laat bestorm en inneem het, sou die hele Boere mag wat op die tydstip heelwat tekens getoon het dat hulle moeg begin word het vir die oorlog, weer met nuwe lewe besiel kon gewees het.

Sy optrede is egter verklaarbaar hoewel dit nie verskoon kan word nie. Hy was nl. 'n baie versigtige krygsman wat sy burgers nie onnodig wou laat doodskiet nie, en die berig aangaande die baie dinamiet myne wat op afstande van 100 tree van mekaar af rondom Ladysmith geplaas en deur middel van elektrisiteit tot ontploffing gebring kon word, het hom moontlik vir so 'n aanval laat huiwer. Wat egter ongetwyfeld die deurslag gegee het, was dat hy ten gevolge van Buller se optrede oor so 'n geringe burgermag by Ladysmith beskik het dat hy bevrees was dat hulle nie met enige hoop op sukses 'n aanval op White se garnisoen sou kon onderneem nie.

Met sy voortdurende aanvalle op die Boere linie aan die Tugela het Buller die Boere verplig om voortdurend versterkings van Ladysmith af na die Tugela te stuur. Daardeur is die Boere mag wat Ladysmith beleer het, nie alleen geleidelik verswak totdat daar uiteindelik kwalik 2,000 man oorgebly het – te min selfs om al die wagposte in die beleërings gordel te beman nie – maar is daardie ontoereikende getal burgers ook gedwing om gedurig gereed te wees om die een of ander bedreigde punt in die Tugelalinie op kort kennisgewing te versterk. Die Boere mag om Ladysmith het ten gevolge van Buller se swaar aanvalle op die Tugela inderdaad net 'n reserwe geword van die Boere strydmag aan die Tugela. Hulle moes hul oë voortdurend op die Tugela gevestig hou waarheen kommando's te eniger tyd ontbied kon word om aan Buller se aanslae die hoof te bied, en kon dit dus baie moeilik waag veral onder 'n bevelvoerder wat bang was vir waagstukke – om enige ekspedisie teen Ladysmith te onderneem solank as Buller se leer aanvallend bly optree het. Gevolglik was hulle verplig om – ten minste totdat Buller sy

aanvalle sou staak en hulle sou vrylaat om hul aandag weer in hoofsaak op Ladysmith toe te spits – hul aktiwiteite by Ladysmith te beperk tot die bewaking en die bombardering van die dorp met die kanonne wat nog om Ladysmith opgestel was.

Van gevegte by Ladysmith was daar dan ook geen sprake meer nie. Af en toe het goeie skuts onder die Boere op lang afstand losgebrand op troepe wat hulle gewaar het, en het hulle hier en daar iemand getref, maar veel sukses kon hulle nie inoes nie. Die troepe wat tot 'n paar dae voor die ontset van die dorp net so onaktief as die Boere was, was nl. deeglik verskans en versigtig genoeg om hulle nie in die nabyheid van die Boere stellings te waag nie. Hulle was egter baie waaksaam, bedug dat die vyand hulle onverhoeds sou probeer oorval, en waar hulle vermoed het dat 'n terrein in die omgewing van hul skanse deur Boere beset was, het hulle die terrein dadelik onder vuur geneem. Selfs die klippe waaragter Boere op so 'n terrein moontlik

verskuil kon lê, is deeglik met Lee-Metford koeëls bestook.

Ook die bombardemente wat die Boere nog daaglik behalwe Sondae op Ladysmith onderhou het, was lusteloos en sonder uitwerking, so asof die mense geen geesdrif meer besit het om die Engelse troepe langer te beveg of hul vestings te vernietig nie, en is ewe traag deur die garnisoen beantwoord. Tot 20 Feb. 1900 het die Boere net een bombardement op die dorp onderhou wat vermelding verdien. Dit was kort na middernag op 9 Feb. 1900 toe die Boere skielik hul soeklig van Bulwana af op die dorp laat skyn en in die dowwe skynsel daarvan met al hul kanonne op die dorp losgebrand het. Die arme inwoners en soldate het hulle dood verskrik na hul ondergrondse skuilings gehaas maar voor hulle hulle daarin behoorlik kon tuismaak, was alles reeds verby. Die Boere wou die mense in Ladysmith met die skielike kanonnade maar net

daarvan verwittig dat hulle Buller se mag by Vaalkrans teruggeslaan het.⁵⁶

Hoe onaktief sowel die Boere as die Engelse by Ladysmith tydens die eerste drie weke van Februarie was, blyk duidelik uit White se opgawe van die ammunisie wat sy troepe gedurende die tydperk verbruik het.

Gedurende die hele beleg (2 Nov. 1899-28 Feb. 1900) is deur White se garnisoen altesaam 6,033 bomme (nl. 514 deur 4,7-duim-skeepskanonne, 784 deur 12-ponder-vlootgeskut, 776 deur houwitsers, 3,705 deur 15-ponder-veldkanonne, 25 deur 9-ponders, 101 deur 2,5-duim-bergkanonne, 48 deur Maxim-Nordenfeldt kanonne en 80 deur Hotchkiss-geskut) en 213,500 Lee-Metford patrone op die Boere afgevuur. Hiervan is gedurende die tydperk 1 tot 20 Feb. slegs 262 bomme en 4,938 Lee-Metford skote op die Boere gelos – 'n gemiddeld van slegs 13 bomme en 247 geweerskote per dag.

Die verdraende geskut, nl. die vloot kanonne en houwitsers, het gedurende die 20 dae net sewe maal gevuur, nl. op 1 en 2 Feb. toe onderskeidelik 15 en 7 bomme met die houwitsers afgevuur is, 6 Feb. toe die 12-ponder-vlootgeskut 6 maal geblaf het, 10 en 11 Feb. toe die houwitsers onderskeidelik 24 en 5 bomme afgevuur het, 18 Feb. toe 2 bomme deur die 12-ponder-skeepskanonne gelos is en 19 Feb. toe die artilleriste 3 skote met 12-ponder-vlootkanonne en een met 'n houwitser geskiet het. Die ander bomme is almal afgevuur deur ligter geskut wat nie so ver kon skiet nie – 184 deur veldkanonne en 17 deur bergkanonne.

Die volgende tabel van ammunisie wat deur genl. White se leër volgens laasgenoemde se amptelike opgawe verbruik is, toon aan hoeveel skote daar deur die Engelse garnisoen gedurende verskillende tydperke van die beleg van Ladysmith met die verskillende tipes grofgeskut en met Lee-Metfords afgevuur is, en dit gee mens ook 'n idee van wanneer die Boere om

⁵⁶ Pearse, p. 225; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, IT, p. 580.

Kanon ammunitie	1899	1899	1900	1900	1900	1900	1900	1900	Totaal
	Nov.	Des.	Jan.	Jan.	Jan.	Feb.	Feb.	Feb.	
	2-30	1-31	1-5	6	7-31	1-20	21-27	28	
4,7-duim-vlootgeskut	228	172	12	29	25	-	10	38	514
12-ponder-vlootkanonne	241	181	49	39	168	9	44	53	784
6,3-duim-houwiters	69	317	17	23	246	52	41	11	776
15-ponder-Armstrongs	1,893	155	67	744	364	184	257	41	3,705
9-ponder-kanonne	25	-	-	-	-	-	-	-	25
2,5-duim-bergkanonne	0	-	-	-	62	17	-	22	101
Maxim-Nordenfeldts	24	4	-	20	-	-	-	-	48
Hotchkiss-geskut	44	36	-	-	-	-	-	-	80
Bomme, Totaal	2,524	865	145	855	865	262	352	165	6,033

Geweerpatrone (Lee-Metford)	40,484	20,215	4,576	127,210	12,194	4,938	2,196	1,681	213,494
-----------------------------	--------	--------	-------	---------	--------	-------	-------	-------	---------

Ladysmith die aktiefste was en wanneer hulle Ladysmith die minste geteister het.

Gedurende die hele eerste drie weke van Feb. 1900 het die Boere se geweer skuts en kanonniers dan ook nie 'n enkele lid van White se garnisoen gedood nie en net 25 man (onder wie 1 offisier) gewond. Van die totaal van 850 ongevallende wat White volgens sy amptelike opgawe ten gevolge van gevegs operasies gedurende die beleg gely het (nl. 18 offisiere en 193 manskappe gesneuwel, 70 offisiere en 559 manskappe gewond – van wie 8 offisiere en 51 manskappe aan wonde oorlede is – en 10 manskappe vermis) is net 3,976 gedurende die tydperk 1-20 Feb. 1900 veroorsaak.⁵⁷

6. DIE POGING OM LADYSMITH ONDER WATER TE SIT

Nog 'n rede waarom die Boere sedert 6 Jan. 1900 nagenoeg doodstil rondom Ladysmith bly

⁵⁷ Sien Bylaag E (*Summary of Casualties and Ammunition expended*) by White se verslag van 23 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, II, pp. 181-184.

lê en rus het in plaas van die Engelse deur voortdurende aktiewe optrede te bly teister totdat hulle kapituleer, was dat die leër leiding van die Republieke besig was om 'n plan in toepassing te bring om die dorp sonder verdere gevegte te verower.

Die plan was volgens pres. Steyn die resultaat van die dinkwerk van 'n sekere Krause, blykbaar 'n Vrystaatse burger.⁵⁸ Dit het Krause opgeval dat Ladysmith nie veel hoër as die watervlak van die Kliprivier geleë was nie, en toe het hy geredeneer dat as die Boere dit kon regkry om die watervlak van die Kliprivier hoog genoeg te laat styg, Ladysmith weldra heeltemal onder water sou staan. Hy het hom dadelik – dit moes

⁵⁸ Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 579) sou die plan eintlik by kmdt. Paul Krantz van die Duitse korps ontstaan het. Dit is egter in stryd met die getuienis van pres. Steyn wat vir skrywer die betroubaarste voorkom. Trouens as Krantz wat onder die Transvaalse kommando's geressorteer het, die plan uitgewerk het, is dit eienaardig dat hy sy plan aan hoofkmdt. Prinsloo en nie aan kmdt.-genl. Joubert nie gaan voorlê het.

kort voor of op 13 Jan. 1900 gewees het – na hoofkmdt. Prinsloo begewe en by dié die denkbeeld geplant dat Ladysmith “die in een holte ligt”, maklik sonder verdere gevegte tot oorgawe gedwing kon word as die Kliprivier opgedam sou word op die punt waar dit ten suidweste van Bulwana deur ’n nou poort na die Tugela vloei. As dit gedoen sou word, so het Krause die hoofkommandant verseker, sou “de geheele holte van Ladysmith” binne twee dae na die voltooiing van die damwal deur die Kliprivier oorstroom wees. Dan sou man en muis verplig wees om uit die dorp uit te vlug. “Generaal water” sou hulle dan dwing om hulle aan die Boere te kom oorgee.⁵⁹

Vir die pak van die sandwal wat volgens die Times History sowat 30 voet en volgens Van Everdingen sowat 46 voet hoog moes wees, het Krause 20,000 mudsakke en 500 werkliede – liefs Bantoes – nodig geag. Mudsakke om die sand in te gooi, kon van die Nederlands-Suid-

Afrikaanse Spoorwegmaatskappy verkry word, en as die nie oor genoeg mudsakke beskik het nie, kon ook wolsakke – elkeen waarvan die plek van 3 mudsakke kon neem – gebruik word.

Prinsloo het die goeie tyding dadelik aan pres. Steyn gesein en hom voorts meegedeel dat hy oor twee ingenieurs – A. Diamant en Oudkerk het hulle blykens die telegramme wat oor die saak gewissel is, geheet – beskik het wat Krause se blink gedagte in ’n daad kon omsit. Pres. Steyn moes net die benodigde aantal sakke van die Transvaalse Regering probeer verkry. Verder het Prinsloo die President meegedeel dat hy reeds met kmdt.-genl. Piet Joubert oor die aangeleentheid in verbinding was, en dat dié vuur en vlam vir die plan was en aan Prinsloo alle steun wat binne sy vermoë was, beloof het. Ten slotte het hy gemeld dat daar ook timmerhout en ander boumateriaal nodig sou wees om die dam te bou maar, het hy besluit, die kon maar deur een van die ingenieurs aangekoop word of anders kon die Transvaalse Regering dit voorsien. Aangesien die skitterende gedagte om Ladysmith tot

⁵⁹ Leyds 714, Telegram no. 4 d.d. 13 Jan. 1900, en Leyds 716, Telegram no. 23 d.d. 3 Feb. 1900.

oorgawe te dwing by die Vrystaters ontstaan het, het Prinsloo egter verlang dat die werk onder sy bevel as Vrystaatse aanvoerder uitgevoer sou word en dat kmdt.-genl. Joubert net die nodige hulp en bystand aan hom sou verskaf.

Pres. Steyn het die voorstel dadelik aan pres. Kruger oorgedra en hom gevra wat hy van die plan dink en of die sakke en ander materiaal verkrygbaar was.⁶⁰

Op 16 Jan. 1900 het Prinsloo aan kmdt.-genl. Joubert berig dat pres. Steyn sy seën aan die onderneming gee dog verlang dat Prinsloo alles in oorleg met die Kommandant-generaal moes reël. Verder het hy gemeld dat sy twee ingenieurs – wat twee dae tevore ook persoonlik met kmdt.-genl. Joubert oor die projek gepraat het – onderneem het om die werk binne 8 dae te voltooi as die benodigdhede en arbeidskragte wat hulle aangevra het, aan hulle verskaf sou word, nl. 20,000 mudsakke, 500 werksliede – liefste blankes – 1,000 stukke hout en ander

kleinighede. Die trein wat tussen Colenso en die Boere laers by Ladysmith geloop het, kon ook van groot nut wees om die vol sandsakke te vervoer. Prinsloo wou graag verneem wat die Kommandant-generaal se sienswyse oor die saak was en enige voorstelle ontvang wat hy oor die aangeleentheid wou doen.⁶¹

Die Kommandant-generaal het reeds onmiddellik nadat hy van die plan gehoor het, deskundige advies by sy eie ingenieurs en landmeters – die name van ene Schmitz-Dumont en ene kapt. Halder word deur die *Times History* as sy raadgewers in die verband genoem⁶² – oor die voorgestelde projek ingewin en op grond daarvan besluit dat aan Krause se idee uitvoering gegee moes word. Hy het Prinsloo dus geantwoord dat hy reeds aan die twee ingenieurs wat deur Prinsloo na hom gestuur is, gesê het dat hy van sy kant alles in sy vermoë sou doen om hulp en materiaal te verskaf indien daar tot die bou van die dam oorgegaan word. Hy was net

⁶⁰ Leyds 714, Telegram no. 4 d.d. 13 Jan. 1900.

⁶¹ *Ibid.*, Telegram no. 28 (a) d.d. 16 Jan. 1900.

⁶² Sien *Times History*, IV, p. 525.

“Jammer dat ze maar niet eerder begonnen zijn als zij denken eenige sukses te hebben. Iedere dag verzuim is verloren.”⁶³

Hierop het Prinsloo onderneem om sy twee ingenieurs weer na die Kommandant-generaal toe te stuur ten einde laasgenoemde op hoogte te stel van wat alles nodig sou wees vir die voltooiing van die dam.

Die moes hulle dan – indien dit nodig sou blyk – na die Suid-Afrikaanse Republiek laat afreis om die vereiste materiaal en gereedskap daar te gaan haal.⁶⁴

Die volgende dag het een van die ingenieurs, A. Diamant, dan ook sy opwagting by die Kommandant-generaal gemaak met die volgende introduksiebrief, gedateer 17 Jan. 1900, van hoofkmdt. M. Prinsloo aan kmdt.-genl. Joubert:

“Naar aanleiding van UEds. telegram van gisteren heb ik de eer aan Ued. voor te stellen

⁶³ Leyds 714, Telegram no. 28 (b) d.d. 16 Jan. 1900, en K.G. 348 (v) p. 97.

⁶⁴ Leyds 714, Telegram no. 37 d.d. 16 Jan. 1900.

de Heer A. Diamant, mijn Ingenieur, die de dam over de Kliprivier wil maken. Ik zou voorstellen dat UEd. Gestr. ook een deskundige zend om over deze zaak te rapporteeren, indien zulk een persoon zonder tijd verzuim kan gekregen worden. UEd. Gestrenge kunt zelf de Heer Diamant ondervragen omtrent het werk en natuurlijk dan zelf oordelen of het wenschelijk is of niet. Indien UEd, het goed vindt zou ik aanbevelen dat UEd. Gestrenge de Heer Diamant de noodige autorisatie en instructies geven om het vereischte materiaal zonder eenig verzuim aan te koopen en te laten komen. Ik mag ook opmerken dat de Heer Diamant lang in de Z.A.S.M. was en goed weet waar materiaal kan verkregen worden, en is ook zoover mij bekend een zeer betrouwbaar persoon.”⁶⁵

Die Kommandant-generaal het Prinsloo se wenk opgevolg en op 18 Jan. 1900 aan landmeter E. J. P. Jorissen wat by Colenso was, opdrag gegee om, vergesel van die ingenieur De Villiers van

⁶⁵ K.G. 345 (i) p. 223.

die Telegraaf departement, na die Kliprivierdrif by Bulwana te kom ten einde die Transvaalse hoof van Weë “en anderen” wat hul deskundige advies nodig gehad het, daar te ontmoet. Hy moes sy landmetersinstrumente saambring ten einde enige opmetings wat vereis sou word, te doen.⁶⁶

Daar bestaan in die argiewe geen verslag van wat die dag daar by Kliprivier gebeur het nie; maar volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het landmeters van kmdt.-genl. Joubert reeds op die 13de gerapporteer dat as die voorgestelde wal in die Kliprivier gebou sou word, dit tot groot voordeel van die Republieke sou strek. Wel sou die hele Ladysmith nie onder water kom soos Krause verwag het nie, maar daar sou tog genoeg water in die dal waarin Ladysmith geleë was, instroom om die Engelse in Ladysmith volkome van Bulwana, Lombardskop en Platrand af af te sny. ’n Groot persentasie van die burgers wat om Ladysmith gelê het om die Boere kanonne op Bulwana en Lombard-

skop te bewaak en die Boere se beleërings gordel aan die suidekant van die dorp te voltooi, sou dus weggeneem kon word om elders, waar versterkings dringend noodsaaklik was, te gaan veg. Voorts sou die opgedamde water al die Britse ammunisie magasyn in Ladysmith oorstroom; en ten slotte sou, as die beleg opgehef sou moes word, die Kliprivier vir die Britse troepe ondeurwaadbaar gemaak kon word deur die damwal te breek en ’n kunsmatige vloed te laat ontstaan. Dit sou Buller se strydmag verhinder om hom met die van White te verenig.⁶⁷

⁶⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 579-580. Dit skyn dus asof die Kommandant-generaal onmiddellik nadat Prinsloo hom vir die eerste maal van die plan verwittig het (nl. op 12 of 13 Jan. 1900) die deskundige mening van landmeters oor die aangeleentheid ingewin het, en of die landmeter en ingenieur wat hy op die 18de ontbied het, aan die Transvaalse hoof van Weë, A. Diamant “en anderen”, slegs deskundige advies moes gee aangaande sake waarvoor hulle advies verlang het, bv. die hoogte van die wal, die juiste plek waar dit opgerig moes word, ens. Die rapport waarvan hier sprake is, kon egter nie teruggevind word nie.

⁶⁶ K.G. 349 (i) p. 53.

Die gunstige rapporte van sy eie landmeters en Diamant se versekering dat hy die werk binne 8 dae sou kon voltooi, het die Kommandant-generaal met soveel geesdrif vir die onderneming vervul dat hy dieselfde dag nog (18 Jan. 1900) aan die Resident-Vrederegter in Dundee gesein het om alle leë wolbale en graansakke waarop hy die hand kon lê, aan hom te stuur, en die Superintendent van Naturellesake in Pretoria gelas het om onverwyld 400 Bantoes van verskillende Bantoe kapteins in die Republiek te laat opkommandeer om aan die dam te kom werk.⁶⁸ Vir Diamant het hy na Pretoria laat gaan om die timmergereedskap te gaan aankoop wat vir die uitvoering van die werk nodig was.⁶⁹

Hoofkmdt. Prinsloo se droom om met die bevel oor die bou van die dam belas te word en net bystand van die kant van die Transvalers te ontvang, het egter net 'n droom gebly. Diamant was pas weg Pretoria toe om timmergereedskap te gaan aankoop toe P. J. Malan, die hoof van

Weë in die Suid-Afrikaanse Republiek en 'n man wat van geesdrif oorgeloop het vir die nuwe plan om die Engelse in Ladysmith tot oorgawe te dwing, die hele onderneming op sy skouers neem.

As hoof van Weë het hy oor voldoende werkkragte, veral Bantoes, tegnici en gereedskap, beskik om die werk te doen en was hy ongetwyfeld die aangewese persoon om dit aan op te dra. Daar sou dan ook seker geen onaangenaamhede voorgekom het nie as die Kommandant-generaal van die begin af aan met Prinsloo oop kaarte gespeel en hom laat verstaan het dat dit, uit praktiese oogpunt beskou, die beste sou wees om Malan aan die hoof van die onderneming te plaas aangesien hy oor al die hulpmiddele beskik het, en Diamant dan aan te stel as opsigter oor die tegniese werk of as hoofingenieur. Hy het dit egter nie gedoen nie en sonder hoofkmdt. Prinsloo of Diamant te raadpleeg aan Malan vergunning gegee om met die werk voort te gaan.

⁶⁸ Vgl. K.G. 349 (i) pp. 55 en 73.

⁶⁹ Vgl. C.R. 795/00 en K.G. 349 (iv) p. 20.

Laasgenoemde het geen aanmoediging nodig gehad nie. Hy het dadelik 'n landmeter en 'n ingenieur oor wie se dienste hy beskik het die nodige opmetings laat maak en planne laat opstel vir die bou van die wal, en toe Diamant uiteindelik aan die begin van Februarie terugkeer, tref hy Malan en 'n paar honderd Bantoes by die aangewese plek in die Kliprivier aan, druk besig met die maak van die uitgrawings en die opvul van sakke met sand om die wal te bou.⁷⁰

Dadelik was daar onaangenaamheid. Malan het aan Diamant duidelik gemaak dat hy, Malan, die aangewese persoon was om aan die hoof van die hele werkstalligheid te staan aangesien hy oor al die werkvolk en gereedskap beskik het om die onderneming deur te voer, en het aan Diamant die betrekking van hoofingenieur aangebied. Laasgenoemde was hiermee nie tevrede nie. Sy oordeel was dat nie Malan nie maar hyself aan die hoof van die werk moes staan, “aangezien ik het voorstel deed en het geheel uitwerkte.” Hy was daar met al die materiaal, gereedskap en

werkvolk wat hy vir die onderneming nodig geag het, gereed om op Maandag, 5 Feb. 1900, te begin, en het net op instruksies van kmdt.-genl. Joubert gewag.⁷¹

Pres. Steyn het goed begryp dat Diamant en ook hoofkmdt. Prinsloo alle rede gehad het om gegriefd te voel oor die wyse waarop hulle behandel is. Hulle was veronreg en hy kon dus nie nalaat om pres. Kruger se aandag daarop te vestig nie. Hy het laasgenoemde vriendelik daarop gewys dat die hele opdamnings plan by hoofkmdt. Prinsloo ontstaan het wat deur sekere Krause daartoe geadviseer was, en het sy verbasing uitgedruk “om te zien dat ambtenaren van de Z.A.R. in die zaak zooals in meer anderen handelen zonder genl. Prinsloo er in te kennen”. Sy standpunt was dat pres. Kruger die Kommandant-generaal moes gelas om in verband met die dam bouery in oorleg met hoofkmdt. Prinsloo te handel, want laasgenoemde was bitter ontevrede oor die wyse

⁷⁰ K.G. 349 (iv) p. 20.

⁷¹ Sien Leyds 716, Telegramme nos. 8 en 26 d.d. 3 Feb. 1900.

waarop hy behandel is. Later die middag het hy pres. Kruger weer versoek om 'n instruksie aan die Kommandant-generaal oor die aangeleentheid te gee ten einde misverstand en verwarring te voorkom.⁷²

Die Transvaalse President en ander lede van die Regering wou nie ingryp in sake waaroor die Kommandant-generaal en sy krygsoffisiere moes beslis nie en het aan die Kommandant-generaal opdrag gegee om die saak te skik. Hy moes Diamant meedeel wie die werksaamhede moes lei en vir die maak van die dam verantwoordelik was, en sake so probeer reël dat daar nie tweedrag nie maar samewerking tussen Malan en Diamant sou wees.⁷³

'n Onbevoegde persoon om die geskil vreedsaam op te los as die Kommandant-generaal kon die Regering nie gekies het nie. Hy het, nadat hy Diamant van die toneel af weggestuur het na Pretoria om gereedskap te

gaan koop, aan Malan opdrag gegee om die dam te bou, en dit sonder om Prinsloo te raadpleeg. Hy was dus inderdaad verantwoordelik vir die onaangenaamheid wat ontstaan het. Hy het dan ook nie eers probeer om die geskil op vreedsame wyse by te lê deur in oorleg met Prinsloo 'n oplossing te probeer vind wat vir sowel Diamant as die Vrystaatse hoofkommandant aanneemlik sou wees nie. Intendeel, toe Prinsloo by hom kla oor wat laasgenoemde as die eiemagtige optrede van Malan beskou het, het hy Malan met vuur verdedig in 'n telegram van die volgende inhoud.

“Uw telegram re maken van een dam ontvangen. De zaak is zoo. Ik wil erkennen dat Diamant hier is gekomen mij voorstellende het maken van zulk een dam. Ik had reeds van te voren van menschen gehoord die spraken over het maken van zoo 'n dam. Toen echter Diamant hier kwam als komende van uwe zijde en mij vertelde dat hij last kreeg tot het maken van dien dam, zou hij binnen 8 dagen zoo 'n dam maken. Ik zeide dat het

⁷² *Ibid.*, Telegramme nos. 23 en 29 d.d. 3 Feb. 1900.

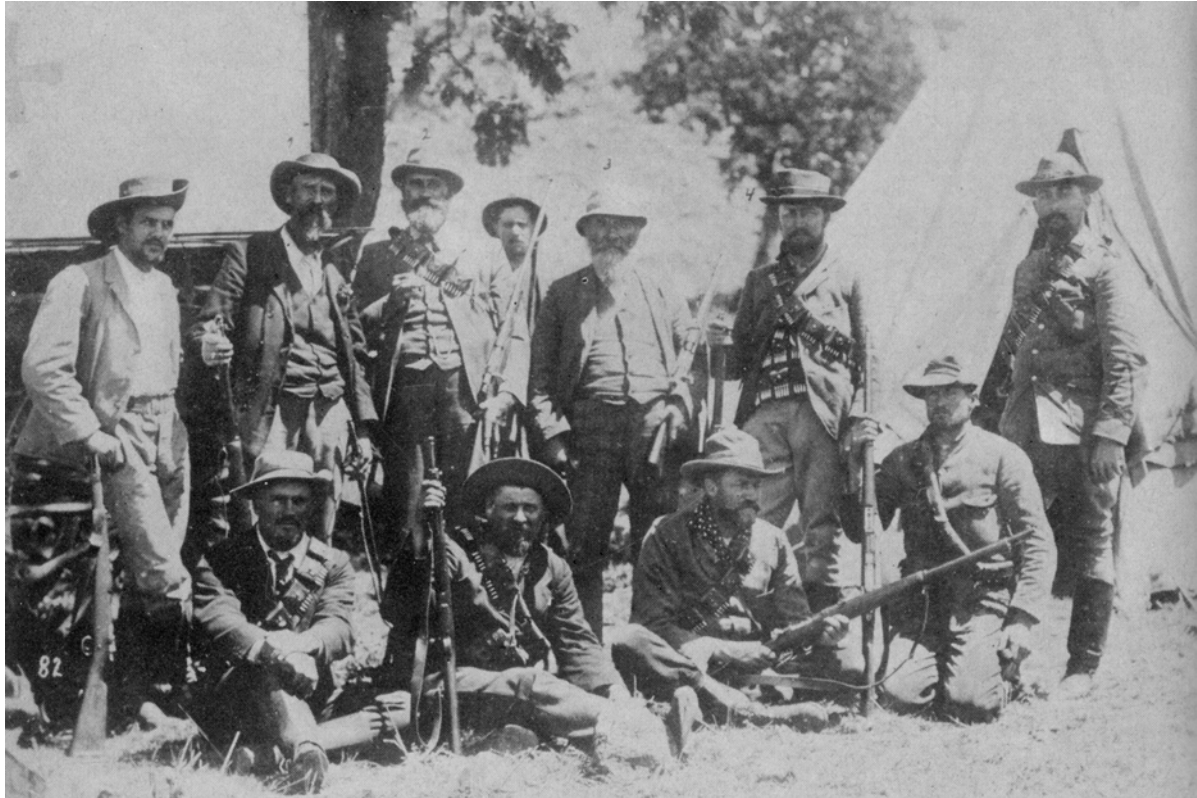
⁷³ *Ibid.*, Telegram no. 27 (a) d.d. 7 Feb. 1900.

goed was en dat ik doen zou wat ik kon om te helpen. Hij ging weg om de noodige dingen te halen. Toen kwam Malan, hoofd van wege, en die vertelde dat hij een dam kon maken. Ik vermeende dat hij Diamant had geraadpleegd of iets van dien aard. Diamant bleef weg totdat Malan met een ingenieur en een landmeter peilingen gemaakt had en met het plan voor het maken van dien dam verder voor den dag kwam. Malan ging aan, bracht kaffers en ging aan het werken. Nu kwam Diamant terug en wenscht nu niet te helpen en het werk te maken maar te commandeeren en Malan te gebruiken als handlanger. Malan daarentegen wenscht hem te gebruiken als een technische ingenieur, en zoo strijden zij nu om de eer en het meesterschap en het werk kan daardoor niet bevorderd worden. Zou Malan weg gaan en met al zijn werkopzichters dan zou Diamant daar staan en aan mij vragen om zijn pot te kooken. Ik zou dus wenschen om hoegenaamd niets meer van die zaak te hooren want mij is het niet te doen om eer of roem. Ik werk voor de

onafhankelijkheid van ons Land en Volk en ik geef niet om wat mijn werk is zolang ik maar ook kan bijdragen, ja hoe en op welke wijze ook, als ik maar de zaak kan bevorderen. De eer en roem kan dan blijven voor wie het hebben wil en als Diamant en Malan niet kunne samen werken dan moeten wij het werk opdragen aan wie het kan uitvoeren. Ik heb geen kaffers. Malan met zijn kaffers heeft reeds 15,000 zakken vol zand gemaakt. Wat Diamant tot nu toe gedaan heeft, weet ik niet.”⁷⁴

Sy beslissing was dan ook dat die Regering aan Diamant moes sê dat hy as ingenieur en nie as hoofamptenaar nie aan die dam moes werk, “zoodanig dat hij Malan helpt den dam te voltooiën”. Malan het immers met sy werkvolk meer as ’n week aan die dam gewerk en 30,000 sakke met sand gevul voordat Diamant daar aangekom het. Malan was ook bereid om selfs sonder Diamant se medewerking die werk te voltooi maar het beslis geweier om onder

⁷⁴ K.G. 349 (iv) pp. 20-22.

Boere offisiere by Kliprivier:

1. Kmdt. C. Nel. 2. genl. D. J. E. Erasmus met kol. Blake voor hom. 3. hoof kmdt. M. Prinsloo en
4. kmdt. B. J. Viljoen

Diamant te werk. Hy was selfs bereid om pad te gee en die werk heeltemal aan Diamant oor te laat as die Regering kans gesien het om Diamant van die nodige Bantoe arbeiders te voorsien. “Ik zie geen kans om die twee personen wier koppen even hard zijn, met elkaar te doen samenwerken,” het hy besluit.⁷⁵

Pres. Kruger het pres. Steyn van sy opdrag aan die Kommandant-generaal en van laasgenoemde se antwoord verwittig, en sy spyt uitgedruk omdat die saak die wending geneem het. Daarna het hy die vraag gestel of Diamant in staat sou wees om met ’n aantal Bantoes as hulp die groot werk te voltooi indien Malan wat reeds so ver daarmee gevorder het, sou moes weggaan. Die oordeel van die Transvaalse Regering, so het hy besluit, was dat Malan as hoof benoem moes word aangesien hy oor soveel hulpmiddele kon beskik en reeds soveel gedoen het, en dat Diamant tegniese hulp moes verskaf, anders sou

die onderneming skipbreuk ly, want die werkvolk sou nie na Diamant luister nie.⁷⁶

Pres. Steyn – wat altyd ’n toonbeeld van selfop-offering was waar dit die belange van sy volk gegeld het – het geantwoord dat dit hom onverskillig was wie aan die hoof van die onderneming geplaas word solank die dam maar gebou word, en dat pres. Kruger maar in die saak moes beslis.⁷⁷ Hierop het die Staatsekretaris aan die Kommandant-generaal gesein dat Malan aan die hoof van die projek moes staan en dat Diamant aangestel moes word as hoof oor die tegniese arbeid, ondergeskik aan Malan. Die Kommandant-generaal moes die nodige instruksies in die verband uitreik.⁷⁸

Diamant was egter nie bereid om tweede viool te speel in verband met die uitvoering van ’n onderneming wat die Kommandant-generaal in die begin self onderneem het om aan hom op te dra nie, en het op astrante toon aan laasge-

⁷⁵ Leyds 716, Telegram no. 56 d.d. 7 Feb. 1900.

⁷⁶ *Ibid.*, Telegram no. 27 d.d. 8 Feb. 1900.

⁷⁷ *Ibid.*, Telegram no. 31 d.d. 8 Feb. 1900.

⁷⁸ K.G. 340 (iv) p. 43.

noemde laat weet dat hy self die hoof wou wees. “Beslist verwacht ik totaal geen orders of iets dergelijks van anderen,” het hy aan die Kommandant-generaal gesein.⁷⁹ Op die 11de het hy en Oudkerk deur bemiddeling van hoofkmdt. Prinsloo geëis dat die Kommandant-generaal ’n skriftelike bevel aan hulle uitreik om met die maak van die dam voort te gaan. Daarin moes uitdruklik vermeld word dat alle materiaal en gereedskap wat deur hulle aangekoop is, uitsluitlik bedoel was vir die werk aan die dam, verder dat werklui soos timmermans wat tegniese werk gedoen het, ’n bepaalde loon vir hul arbeid sou ontvang, en ten slotte dat die uitvoering van die werk aan Diamant en Oudkerk opgedra sou word. Prinsloo het aanbeveel dat die versoek toegestaan word, anders weet hy nie wat van die projek sal word nie en sou die Kommandant-generaal ander maatreëls moes tref om die dam voltooi te kry.⁸⁰

⁷⁹ *Ibid.*, p. 132.

⁸⁰ Sien K.G. 340 (vi) p. 97.

Die Kommandant-generaal wat die hoogste bevelvoerder van die Boere magte by Ladysmith was, was nou warm. Hy was nie van plan om sy gesag deur Diamant, oor wie hy nie meer verleë was, te laat uittart nie en het dus bondig aan hoofkmdt. Prinsloo gesein:

“Uw telegram ontvangen re Diamant. Van gisteren af reeds is Malan bezig om dam te pakken. Ik heb gezegd dat indien Diamant als tegnische werker onder orders en instruktie van Malan het werk wil voortzetten, hij het dan doen kan. Dat Malan de verantwoordelijke persoon praktisch is. Wil Diamant dit niet doen, met andere wo(o)rden wil hij de baas wezen dan kan hij voor hem maar een andere plek zoeken om een dam te bouwen.”⁸¹

Daarmee was die saak afgehandel. Diamant het, diep beledig, die werk nog dieselfde aand gestaak en padgegee, en dit aan die hoof van Weë oorgelaat om met sy Bantoe werkers en Diamant se timmerlui met die werk voort te

⁸¹ K.G. 350 (i), p. 85, Telegram d.d. 11 Feb. 1900.

gaan.⁸² Die saak het egter 'n onaangename smaak by die Vrystaters gelaat, soos blyk uit die feit dat Jacob de Villiers op 13 Feb. 1900 uit Prinsloo se laer na Ladysmith gestuur is om die Diamant saak te ondersoek.⁸³

Die poging om Ladysmith deur opdamming van die Kliprivier ten minste gedeeltelik deur water te laat oorstroom, het op 'n klaaglike mislukking uitgeloop. Dit het nie beantwoord aan die verwagtings wat die Boere gekoester het nie en was inderdaad niks anders as 'n verspilling van energie nie.

Aan die hoof van Weë, P. J. Malan, het dit nie geskeel nie. Hy het met die grootste geesdrif gearbei. Op 3 Feb. 1900 het hy reeds 15,000 sakke met sand gevul gehad en op die 7de 30,000 sakke. Dit was egter baie gou duidelik dat dit baie meer sand en arbeid sou vereis om die projek te voltooi as wat Krause en Diamant gereken het toe hulle met die voorstel om die

dam te bou, voor die dag gekom het. Trouens op 2 Feb. 1900 – nadat Malan byna 15,000 sakke volgemaak gehad het en daar nog baie leë sakke voorradig was wat hy moes vul – het die Kommandant-generaal dit nodig geag om 'n bestelling vir nog 50,000 leë sakke by die krygs kommissaris in Glencoe te plaas met die oog op die voltooiing van die wal.⁸⁴ En selfs die groot aantal sakke sou te min wees.

Malan wou die watervlak van die dam nl. 14 meter lig. Dit was die hoogte wat volgens sy ingenieurs en landmeters nodig sou wees om 'n watermassa van 8 meter diep oor die aanliggende gebied te laat stroom en die inwoners van Ladysmith te laat verdrink. Daarvoor sou die wal (wat 3 meter breed sou wees) op die bodem van die rivier 40 meter en op sy boonste vlak 100 tot 140 meter lank moes wees; en om so 'n wal te bou, was nodig nie 30,000 sandsakke soos Krause en Diamant gemeen het nie, maar 160,000.

⁸² K.G. 340 (vi) p. 97.

⁸³ Leyds 716, Telegram no. 55 d.d. 12 Feb. 1900.

⁸⁴ K.G. 349 (iii) p. 75; vgl. ook p. 57.

Bou van die dam in Kliprivier

As die water normaalweg sou bly stroom, sou dit 3 weke duur voor die water 1 meter hoog sou staan oor 'n oppervlakte van 10,000,000 vk. km langs die rivier, m.a.w. voor 'n strook van 1 km breedte langs die rivier 1 meter diep onder water sou wees, want die rivier het maar 400,000 kubieke meter water elke 24 uur aangevoer. Dit sou dus 'n ontsaglike lang tydperk neem voordat die aanliggende gebied die beoogde 8 km diep onder water sou wees. Die Boere het egter gehoop dat daar swaar stortreëns in die opvanggebied van die rivier sou val en dat dit die toevloei van water tot die dam geweldig sou vermeerder.⁸⁵

Die ontdekking dat die maak van die damwal 'n veel groter taak sou wees as wat die Vrystaatse ingenieurs en hy persoonlik aanvanklik gemeen het, het Malan se geesdrif om die werk te doen nie gedemp nie. Hy het met toewyding gearbei maar moes teen groot moeilikhede oproei.

In die eerste plek was daar byna voortdurend 'n tekort aan blanke personeel – tegnici en opsigters – en aan werkvolk. Telkens moes hy van die werkvolk, pikke en grawe waaroor hy vir die werk aan die dam beskik het, aan die bevelvoerders aan die Tugela afstaan ten einde loopgrawe en ander verskansings aan die Tugela te gaan maak. Ook het klompies van die werkvolk voortdurend hul werk verlaat en stilstil na hul wonings verdwyn. Hulle het trouens geen belang by die val van Ladysmith gehad nie en dit was vir hulle om 't ewe of die Boere die oorlog sou wen of verloor. Die werkvolk het ook nie die maksimum hoeveelheid werk verrig waartoe hulle in staat was nie. Uit vrees dat bombardemente vanuit Ladysmith sy werkvolk kon verongeluk of heeltemal op die vlug kon dryf na hul woongebiede het Malan dit nl. sy beleid gemaak om die volk slegs gedurende die nag aan die dam te laat werk, wanneer die Engelse hulle nie kon sien en doeltreffend kon beskiet nie, en die beleid is gevolg tot omstreeks 17 Feb. 1900. Die beleid het egter ook die Boere tot nadeel gestrek, want gedurende die nag kon

⁸⁵ Sien Dr. W. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, pp. 228-229.

die opsigters nie toesien dat elke werker voortdurend bly werk nie.⁸⁶

Ten einde die werkers aan die dam teen sluip aanvalle uit Ladysmith te beskerm – iets wat maklik kon plaasvind, veral snags – het die Kommandant-generaal die kommandante van Utrecht en Krugersdorp op 28 Jan. 1900 gelas om in oorleg met die hoof van Weë “de wachten zoo te regelen dat het werk ten allen tijde zoowel bij nacht als bij dag veilig kan doorgaan”. Daar moes ook, indien nodig geag, “twee forten gemaakt worden aan weerszijden der rivier van waar uit de voortzetting van dat werk beschermd kan worden”.⁸⁷ Dit lyk nie of die Utrechtse kommandant sy pligte in die verband behoorlik nagekom het nie, want op 5 Feb. 1900 het die

⁸⁶ Vgl. K.G. 340 (v) p. 151; K.G. 340 (vi) p. 41; K.G. 349 (iv) p. 20; K.G. 350 (i) pp. 20 en 186; K.G. 350 (ii) p. 82; Leyds 716, Telegramme nos. 18 en 27 (a) d.d. 2 Feb., 25 (a) d.d. 3 Feb., en 4 d.d. 4 Feb. 1900; Leyds 717, Telegramme nos. 31 en 43 d.d. 21 Feb. 1900; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 542; en *Britse amptelike History of the War in South Africa*, II, p. 580.

⁸⁷ K.G. 349 (iii) p. 13.

Kommandant-generaal dit nodig geag om hom daarop te wys dat vyandelike perderuiters reeds by twee geleenthede, nl. op 1 en op 3 Feb. uit Ladysmith gekom en langs die spoorlyn opgeruk het tot digby die dam. Hy moes toesien dat sy wagte beter waak, het die Kommandant-generaal dit hom ten slotte op die hart gedruk, anders sou hulle ten strengste gestraf moes word.⁸⁸

Gelukkig vir die Boere het White geen nagtelike sluip aanvalle op die werkers by die dam probeer uitvoer nie en die werk kon dus snags ononderbroke voortgesit word.

’n Tweede groot moeilikheid waarmee Malan tot teen die helfte van Februarie 1900 te kampe gehad het, was die vervoer van die groot aantal vol gemaakte sakke sand van die plek waar hulle gevul is – ’n redelike bomvrye terrein sowat 400 meter van die dam af – na die plek waar die damwal opgestapel moes word. Om die groot menigte swaar sakke sand met ossewaens aan te karwei, sou ’n onbegonne taak wees. Die

⁸⁸ K.G. 349 (iv) p. 76.

Die Kliprivier dam

vervoer sou per trein moes geskied en daar moes dus uit die Ladysmith-Colenso spoorweg waarop die Boere 'n paar treine gehad het, eers 'n spoorlyn aangelê word wat die damwal sou verbind met die plek waar die sandsakke gevul is. Hierdie spoorlyn was eers op 10 Feb. 1900 gereed, ten spyte daarvan dat Malan reeds op die 2de daarop gewys het dat hy vanaf 7 Feb. 'n trein nodig sou he om die vol sakke sand na die damwal toe aan te ry.⁸⁹

Toe die treinspoor uiteindelik klaar was, was daar nog 'n werkswaek se onbegryplike opont-houd voordat daar uiteindelik 'n trein bestaande uit 'n lokomotief en vier goederetrokke tot Malan se beskikking gestel is. Hierdie opont-houd was nie die skuld van Malan of van kmdt.-genl. Piet Joubert nie. Trouens reeds op die 11de, die dag na die voltooiing van die spoorweg, het die Kommandant-generaal, ongetwyfeld op

⁸⁹ Vgl. K.G. 340 (vi) pp. 97 en 157; K.G. 349 (iii) p. 85; K.G. 350 (i) pp 3-4; en Leyds 716, Telegramme nos. 36 d.d. 9 Feb. 1900 en 70 d.d. 14 Feb. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 580.

aansporing van Malan, aan die Nederlands-Suid-Afrikaanse Spoorwegmaatskappy opdrag gegee “zoo spoedig mogelijk den trein voor dat werk (aan die dam) te laten loopen en minstens 14 dagen uitsluitend voor dat doel te gebruiken”. Die maatskappy het egter-nugter weet waarom eers na die 14de aan die opdrag gevolg gegee.⁹⁰

Die vurige Malan het nie op die trein gewag voor hy met die bouwerk aan die wal begin het nie. Reeds op die 9de het hy begin met die opstapeling van die sakke sand – wat hy blykbaar met ossewaens laat aanry het – in die rivierbedding. Die water is voorlopig deur 'n hout pyp – 'n “houten koker” soos Penning en Van Everdingen dit noem – afgelei ten einde die rivierbedding droog te lê op die plekke waar die sakke op die bodem geplaas is, en te verhinder

⁹⁰ Vgl. K.G. 340 (vi) pp. 97 en 157; K.G. 349 (iii) p. 85; K.G. 350 (i) pp. 3-4, 84 en 89; K.G. 350 (ii) p. 82; Leyds 716, Telegramme nos. 18 d.d. 2 Feb., 36 d.d. 9 Feb. en 70 d.d. 14 Feb. 1900; Leyds 717, Telegramme nos. 31 d.d. 20 Feb. en 43 d.d. 21 Feb. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 580, en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 542.

dat die wal oorstroom word.⁹¹ Solank as hy met ossewaens moes sukkel, het die werk baie stadig gevorder maar toe hy eers oor 'n trein beskik het, het dit vinnig gegaan en op 17 Feb. was die Kommandant-generaal gedwonge om die Spoorwegmaatskappy te gelas om “aangezien het water in den dam zeer snel begint te stijgen en ook des daags gepakt moet worden ... nog eene locomotief ter beschikking te stellen van het Hoofd van Wegen zoodat ook des daags zandzakken kunnen worden aangevoerd”⁹²

Aanvanklik het die Engelse die werk ongemoed gelaat ofskoon dit binne trefafstand van hul kanonne uitgevoer is, maar vanaf die 21ste het hulle die werkers onder vuur gehou met een van hul 12-ponderskeepskanonne wat hulle die oggend op Platrand opgestel het. Die Long Tom van die Boere op Bulwana het die kanon egter

telkens wanneer dit begin skiet het, onder vuur geneem en na enkele skote tot swye gebring.⁹³

Malan het verwag dat die Engelse sy werkers sou beskiet en daarom het hy aan die Ladysmithse kant van die rivier die wal so gebou dat dit die vorm van 'n skans, vier sandsakke dik, aangeneem het, waaragter sy werkers kon skuil as daar met kanonne op hulle gevuur word. Op hierdie skans het hy 'n wag geplaas wat 'n sein moes gee om die werkers te waarsku telkens as hy die skeepskanon op Platrand sien flits. Op ontvangs van die waarskuwingsein van die wag moes die werkers hulle baie vinnig haas om agter die sandsak verskansing in te spring waar hulle veilig was, want die bom het sowat 15 sekondes nadat dit op Platrand afgevuur is by die dam grondgevat. Die bomme het egter meestal in die

⁹¹ Sien Leyds 716, Telegramme nos. 36 d.d. 9 Feb. en 70 d.d. 14 Feb. 1900; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 541-542; Van Everdingen, I, p. 229.

⁹² K.G. 350 (i) p. 186.

⁹³ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 582, en Preller 41, Telegram van Kmdt.-genl. aan Owerste, d.d. 21 Feb. 1900, tesame met Trichardt se antwoord daarop in Preller 42, p. 638.

water neergeplons soos reusagtige watervoëls en het in die reël nie veel skade aangerig nie.⁹⁴

Heeltemal onskadelik was die Engelse kanonvuur egter nie. Die bemanning van die trein kon bv. nie van die bomskuiling gebruik maak nie. Die Boere kon dit nie bekostig om hul trein te laat stukkend skiet nie dog die spoorlyn was so gebou dat die trein oor 'n lengte van 350 meter altyd in volle sig van die vyand was, wat die versoeking nie kon weerstaan om die trein met granate te bestook as dit op daardie gedeelte van die trajek verskyn nie – soms uit verskillende kanonne. Die bomme het dan ook gevaarlik naby rondom die trein ontplof as dit om die hoek op die blootgestelde gedeelte van die trajek verskyn het en het soms selfs tot 3 treë van die lokomotief af ontplof, wat die Engelse kanonniërs se doelwit was. Daar was egter vir die masjinis geen ander genade as om tot by die damwal deur te druk waar hy 'n vol vrag moes afhaak of 'n stel leë goederetrokke moes aanhaak voordat hy tussen die rond spattende bomme deur agteruit

kon terug stoom na die laai plek toe waar hy weer veilig was nie.

Om die lokomotief te beveilig en veral die masjinis te beskerm, is om die dom van die lokomotief en die hokkie van die masjinis sandsakke gepak. Dit het goeie beskutting gebied en toe op Sondag, 25 Feb. 1900, 'n paar rond vliegende granaat koeëls die lokomotief getref her, is slegs 'n lamp verniel. Om die lokomotief nog beter te verskans, is daar toe op een van die Natalse goederetrokke 'n hoë skans van sandsakke gebou en voor aan die lokomotief gekoppel. Dit het goeie dekking verskaf en die lokomotief is sedertdien nooit weer getref nie, hoe flink dit ook al gebombardeer is. Wel het 'n bom die volgende dag, die 26ste, op een van die volgelaaië trokke tereggekom en daar ontplof, maar die ontploffing tussen die sandsakke het die Boere nie benadeel en die werk aan die dam nie in die minste belemmer nie. Die opsigters het dan ook verwag om die reuse wal waaragter die

⁹⁴ Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, pp. 541-542.

water vinnig begin styg het, binne nog 20 dae voltooi te hê.⁹⁵

Namate die water in die dam stadig – byna onmerkbaar stadig hoër gestyg het, het White die werkers aan die wal met steeds groter erns en met verskeie kanonne beskiet. Op 23 Feb. het die hoof van Weë berig dat die Engelse sy werkers vanuit Ladysmith gereeld met bomme bestook, en ofskoon slegs een Bantoe werker en 3 perde gewond is, was die bombardement teen 2 vm. so hewig dat Malan die werk moes staak en moes padgee omdat sy werkvolk onder die bombardement onregeerbaar paniekerig geword het. Eers die oggend nadat Long Tom die Engelse geskut onder vuur geneem het en ook 'n 100-tal burgers van die Lydenburg kommando onder kmdt. David Schoeman Malan te hulp gekom het, kon die werk weer hervat word.⁹⁶

Die Engelse wat intussen meer kanonne op Platrand geplaas het, was egter nou vasbeslote

⁹⁵ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 542-543.

⁹⁶ Leyds 717, *Telegramme* nos. 46 d.d. 23 Feb. en 8 d.d. 24 Feb. 1900.

om 'n end aan die werkstilligheid by die damwal te maak. Malan het skaars die werk hervat of hulle brand met 'n viertal kanonne op hom los. Met behulp van die Lydenburgers het hy daarin geslaag om sy werkvolk gedurende die dag in toom te hou en tot laat toe te laat bly werk maar teen die aand is sy kamp so heftig gebombardeer dat hy verplig was om na 'n veiliger plek toe pad te gee. Ook die nag het die Engelse sy kamp onder vuur gehou.⁹⁷

In weerwil van die hewige bombardemente het Malan nog nie daaraan gedink om die werk maar te staak nie. Wel het hy teen die tyd blykbaar besef dat hy, ten spyte van die hoë wal deur hom beplan, nie in staat sou wees om die rivier so hoog op te dam dat dit Ladysmith sou oorspoel soos die plan aanvanklik was nie, aangesien daar geen stortreëns in die opvanggebied van die dam geval het wat Kliprivier laat afkom het nie. Hy was egter daarvan oortuig dat as hy die wal enigsins hoër kon maak as wat dit op die tydstip was, die water so hoog in die rivier sou opstoot

⁹⁷ *Ibid.*, *Telegram* no. 8 d.d. 24 Feb. 1900.

dat die hele oostekant van Ladysmith van die buitewêreld afgesny sou wees. Dan sou drie kwart van die burgers wat Ladysmith beleër het, van die dorp af weggeneem kon word om elders diens te doen – miskien onder aan die Tugela waar genls. Botha en Lucas Meyer besig was om al hul kragte in te span om Buller se reuse leër te probeer verhinder om na Ladysmith toe deur te breek, en waar versterkings broodnodig was.

In plaas van die werk aan die dam te laat vaar, het hy dus sy uiterste bes gedoen om dit te bespoedig en met die oog daarop aan die Onder staatsekretaris in Pretoria, Piet Grobler, op 24 Feb. gesein om alle beskikbare Bantoes wat hy as werkvolk kon gebruik, aan hom te stuur – egter nie meer as 500 nie,⁹⁸ klaarblyklik omdat hy nie meer as die getal sou kon besig hou nie.

Sy arbeid en opoffering was egter tevergeefs. Die wal is nooit voltooi nie en die water het geen ongerief hoegenaamd aan Ladysmith se

⁹⁸ Leyds 717, Telegramme nos. 46 d.d. 23 Feb. en 8 d.d. 24 Feb. 1900.

garnisoen en inwoners verskaf nie omdat die toevloei tot die dam so stadig was dat die water nie hoog genoeg gestyg het om die dal binne te vloei waarin Ladysmith geleë was nie. Die onvoltooide dam het na die ontset van Ladysmith daar gestaan as 'n baken van die Boere se mislukking om Ladysmith tot 'n val te bring totdat die Engelse die wal later gebreek het.⁹⁹

7. KONKLUSIE

Die feit dat Ladysmith nie voor die end van Februarie 1900 tot 'n val gebring is nie en uiteindelik deur Buller ontset kon word, moet aan drie faktore toegeskryf word.

In die eerste plek was daar die taaie volharding waarmee sir George White aan die vyandelike krygsmag weerstand gebied het en sy vasberadenheid om hom te handhaaf, selfs toe sy troepe en die burgerlike bevolking volkome deur ontberings en siekte uitgeput was en werklik nie meer in staat was om te veg nie. Hy het

⁹⁹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 580, en *Times History*, IV, pp. 525-526.

onwrikbaar vas bly glo – selfs na Buller se herhaalde mislukkings om hom te probeer ontset – dat lord Roberts uiteindelik sukses sou behaal en met sy kryg bedrywighede in die Vrystaat die Boere sou dwing om die beleg te laat vaar. In dié geloof het hy die rantsoene waaroor hy beskik het in uiters beperkte hoeveelhede daaglik aan die soldate en die ingesetenes van Ladysmith laat uitdeel ten einde te verseker dat hy met sy voedselvoorrade tot teen die helfte van Maart sou uitkom, en het hy, ten spyte daarvan dat sy troepe reeds tot die dood toe uitgeput was, hulle geen oomblik toegelaat om in waaksaamheid te verslap nie. Gedurigdeur tot aan die einde van die beleg moes hulle wakker en waaksam op hul poste bly en hul stellings steeds beter verskans sodat hulle aan 'n onverwagte vyandelijke aanval die hoof kon bied. Daarby het hy die Boere nooit volkome met rus gelaat nie. As hulle met kanonne op sy stellings losgebrand het, het hy die vuur beantwoord ten einde hulle te laat begryp dat hy nie slapende was nie, en waar hy kans gesien het om aan die vyand afbreuk te doen, het hy die kans nie onbenut verby laat gaan

nie. Selfs teen die end van die beleg het hy nog die inisiatief geneem en die dam werkers gereeld met kanonvuur bestook in die hoop om daardeur die Boere se kaarte deurmekaar te krap. So 'n wakker bevelvoerder moes bepaald 'n besieling vir die uitgeputte Britse garnisoen gewees het!

'n Tweede faktor wat Ladysmith op sy bene gehou het, was die volgehoue pogings van Buller om ten spyte van mislukkings deur die Boere linie aan die Tugela te breek. Daardeur het hy die Boere verplig om die keur van hul strydkragte in Natal en hul beste bevelvoerders van Ladysmith af weg te neem en aan die Tugela gekonsentreer te hou ten einde aan Buller se krygsmag weerstand te bied. As die kommando's en offisiere wat Buller by Colenso, Tabanyama, Spioenkop en Vaalkrans sulke klinkende neerlae toegedien het, vry sou gewees het om Ladysmith aan te durf, sou White nie lank staande kon gebly het nie. Sy leer het trouens ternouernood die aanval op Platrand op 6 Jan. 1900 oorleef en was beslis nie in staat om aan nog so 'n aanval, indien dit 14 dae of 'n maand later sou plaasge-

vind het, weerstand te bied nie. Buller en Warren se oordeel na die slag van Spioenkop dat hulle gebonde was om die Boere krygsmag aan die Tugela te bly aanval as Ladysmith gered moes word, was dus volkome korrek. As hulle die advies van lord Roberts opgevolg en 'n bloot defensiewe houding na die geveg by Spioenkop en selfs na die slag van Vaalkrans ingeneem het, sou Ladysmith se lot beseël gewees het; want dan sou 'n groot deel van die strydmagte aan die Tugela vry gewees het om op Ladysmith toe te tas.

Ten slotte moet die feit dat Ladysmith staande gebly het aan die lamlendigheid van die Boere self gewyt word wat, afgesien van die aanval van 6 Jan. 1900 op Platrand, nie 'n enkele poging aangewend het om Ladysmith deur aanvallende optrede te bemeester nie. Hulle het die dorp wel so goed bewaak dat honger, gebrek en siekte die garnisoen naderhand op die rand van ineenstorting gehad het en dit origens tydsaam gebombardeer; maar gedurende die laaste maand van die beleg toe hulle die vrugte van hul arbeid

moes gepluk en die laaste veg krag van die uitgeputte garnisoen met aanhoudende aanvalle en lewendige bombardemente moes vernietig het, het hulle hul energie vermors met 'n fantastiese skema soos die opdamming van die Kliprivier ten einde gevegte te vermy. As hulle minder bang was vir gevegte en met volharding op White se garnisoen bly toetas het – al was dit dan ook net met die geringe getal burgers wat toe om Ladysmith lê en niks doen het nie – het hulle ongetwyfeld in 'n uitstekende kans gestaan om die Engelse gedurende Februarie tot kapitulasie te dwing. Immers met die slag van Platrand het daar ook maar net 'n handjievol burgers geveg en hulle het Ladysmith byna tot 'n val gebring.

Dat die Boere nie gedurende Februarie aktief teen Ladysmith opgetree het soos hulle moes gedoen het nie, moet gewyt word aan die swak offisiere wat die burgermagte om Ladysmith moes aanvoer. Die opperbevelhebber, kmdt.-genl. Piet Joubert, was 'n siek grysaard wat nie vir die taak opgewasse was nie. Hy kon nie eers meer perdry nie en moes bowendien as opper

bevelhebber van die Transvaalse weermag sy aandag voortdurend wy aan die militêre verwickelinge aan die Tugela en elders in Suid-Afrika waar Transvaalse kommando's geplaas was. Hy kon dus self geen aanvalle op Ladysmith beplan of lei nie. Hoofkmdt. M. Prinsloo van die Oranje-Vrystaat was 'n man met min krygsmans vernuf of inisiatief en genl. Daniel Erasmus – Maroela soos hy in die omgang bekend was – was ook alles behalwe 'n krygsman, al het hy ook die rang van assistent-generaal bekleed. Die kommandante wat hulself gedurende die kryg onderskei het, was byna almal aan die Tugela en die wat by Ladysmith oorgebly het, is deur die aksie loosheid van hul leiers gedemoraliseer. Die gevolg was dat die burgermag by Ladysmith hom op die ou end net beskou het as 'n polisiemag wat die Boere kanonne moes bewaak teen sluip aanvalle deur die vyand en wat moes keer dat niemand Ladysmith verlaat of binnekom nie. Dit was werk wat hulle bitterlik verveel het en hulle het dan ook daarna gesmag om na gevegsterreine

verplaas te word waar daar werklik iets te doen was.

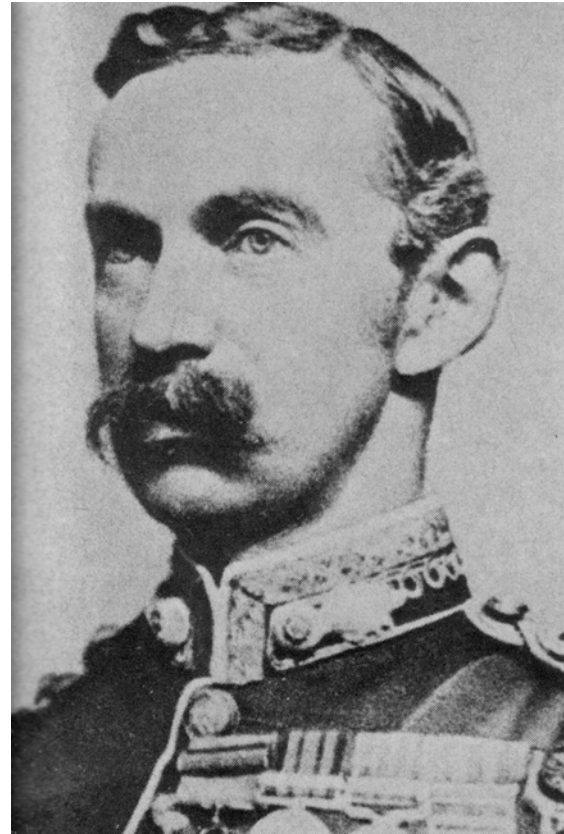
As hulle oor 'n enkele aanvoerder met waagmoed en inisiatief beskik het wat hom daarop sou toegespits het om aktief teen Ladysmith op te tree met die ernstige voorneme om dit tot 'n val te bring, sou hulle die uitgehongerde en gedemoraliseerde soldate teen die middel van Februarie 1900 sonder moeite kon verslaan het. Trouens honger het daardie soldate reeds op die rand van ineenstorting gebring gehad en al wat nodig was om die weerstand te vernietig wat hulle nog gehad het, was 'n vasberade aanval van 'n klompie manne wat met die durf geveg het wat die Carolina burgers by Spioenkop of die Johannesburgers by Vaalkrans aan die dag gelê het.

HOOFSTUK 10

DIE MILITÊRE SITUASIE OP DIE BOERE SE LINKERFLANK

1. BULLER SE PLANNE EN PROBLEME

Buller het langer getalm om met die gevegs bedrywighede vir die ontset van Ladysmith via Hlangwane te begin as wat sy bedoeling was toe hy die geveg by Vaalkrans afgebreek het. Volgens sy telegram van die 7de aan genl. White het hy gehoop om reeds die volgende Saterdag (10 Feb. 1900) sy mags verskyning by Hlangwane te maak, en was hy van plan om die dag daarop sy pad oop te slaan na Bulwana. Reeds op die 8ste het hy egter begryp dat hy die togsnelheid van sy leër hopeloos oorskat het en daarom het hy op die dag aan White geheliografeer om die “Saturday” in sy vorige heliogram deur “Monday” te vervang.¹ White het dus alle rede gehad om te verwag dat hy op die 13de die gedreun en gedawer van swaar kanonne by Hlangwane sou hoor en teen die middag of

Genl.-maj. G. Barton

¹ Cd. 1791, Appendix K, Telegram no. 101.

aand Buller se leër agter Bulwana sou gewaar, gereed om die Boere om Ladysmith uiteen te jaag. Hy het dit egter verstandig geag om na al die teleurstellings wat hy reeds met Buller se deurbreek pogings beleef het, die goeie tyding liewers nie rugbaar te maak nie en eers te kyk wat gebeur.

Dit was verstandig. Trouens op die 10de het lord Roberts Buller belet om die offensief te hervat en laasgenoemde kon dus nie aanvallend optree voor die 15de toe Roberts sy instruksie in die verband herroep het nie.

In die tussentyd het Buller met sy generaals – insonderheid met genl. Barton wat tydens die gevegte aan die Bo-Tugela die vyandelike magte by Colenso moes vashou en dus die beste inligting sou kon verstrek oor die ligging en uitgestrektheid van die Boere posisies – gedagtes gewissel oor hoe die Boere ten ooste van Colenso verdryf moes word. Van Barton het hy toe die verstandige raad gekry om, onder dekking van 'n skynaanval op Hlangwane, sonder versuim op die hoogtes Cingolo en Monte

Cristo, waarop die verste punt van die Boere se linkervleuel gerus het, toe te tas.²

Buller was nie ongeneë om die betrokke hoogtes aan te val nie. Trouens hy het die geveg by Vaalkrans juis afgebreek met die bedoeling om om die oostelike flank van die Boere te beweeg. Hy was egter nie geneë om sy mag dadelik blindelings oor 'n terrein te stoot wat hy nie geken het nie – 'n terrein wat deur 'n onbekende getal Boere met 'n onbekende getal kanonne beset was – en dit nogal in stryd met die instruksies van sy opperbevelhebber, nl. om sy offensiewe bedrywighede te staak nie. Bowendien was hy nie seker dat hy om die Boere se linkerflank sou kom as hy Barton se wenk sou opvolg nie. Die gevaar was nl. nie uitgeslote dat hy onverwags deur Boere aan die ooste omvleuel en in 'n onbenydenswaardige posisie geplaas kon word nie. Daarteen moes gewaak word.

Hy was nl. daarvan bewus dat daar links van Lucas Meyer se linkerflank 'n burgermag

² *Times History*, III, pp. 496-497.

gestasioneer was wat twee weke tevore die Anglo-Zoeloe reserwe binnegeval en Nqutu verower het; en daar was dus goeie rede om onrustig te voel oor die veiligheid van sy regterflank tydens sy voorgenome maneuvers teen Lucas Meyer se linkervleuel.

2. BEDRYWIGHEDE VAN DIE BOERE MAGTE AAN DIE ZOELOE GRENS

Die krygsmag op Meyer se linkerflank waarvoor Buller soveel ontsag gekoester het, het bestaan uit 'n aantal burgers wat voor en kort na die uitbreek van die oorlog in die gebied tussen die Bloukrans- en Buffelsrivier en op die grens tussen Zoeloeland en die Suid-Afrikaanse Republiek geplaas is om die rug van die Boere leër wat Natal binnegeval het, te beskerm teen aanvalle vanuit Zoeloeland en die deel van Natal wat wes aan Zoeloeland gegrens het.

Om teen invalle vanuit Zoeloeland te waak, is daar reeds voor die uitbreek van die oorlog deur die Boere 'n aantal wagte langs die Zoeloe grens

geplaas wat dit moes patroleer;³ en om die gebied tussen die Buffels- en Bloukransrivier te bewaak, het genl. Lucas Meyer na die inname van Dundee twee van sy kommando's, nl. Piet Retief onder kmdt. C. L. Engelbrecht en Bethal onder kmdt. P. J. Greyling, naby Helpmekaar gestasioneer. Hulle moes die Umvoti Mounted Rifles dophou wat op Helpmekaar pos geneem het, asook ander troepemagte wat miskien met die paaie tussen Greytown en Helpmekaar of Weenen en Ladysmith sou opruk om die Boere in die rug aan te val.⁴ Voorts moes hulle 'n oog hou op Buffelsrivier – die grens tussen Zoeloeland en die deel van Natal wat deur die Boere beset is.

Ten einde hul werk op doeltreffende wyse te kon verrig, het die kommando's Piet Retief en Bethal op 31 Okt. 1899 die troepe van Helpmekaar af tot oor die Tugela verdryf en die hele gebied

³ Vgl. Deel I hoofstuk 5 by voetnota 32 van hierdie werk.

⁴ Vgl. Deel I Hoofstuk 9 van hierdie werk, by voetnota 29, asook Deel II, Hoofstuk 9 na voetnota 58., en Leyds 710, p. 457.

tussen die Bloukrans-, die Buffels- en die Tugelarivier van die vyand gesuiwer. Hierby het hulle slegs 2 man verloor, nl. Louis van Rooyen, 'n seun van die veldkornet, en Salomon Maritz. Albei is gevange geneem toe hulle met 'n wit vlag na Pomeroy gegaan het om die oorgawe daarvan te eis.⁵

In plaas van die verskrikte Umvoti Mounted Rifles agterna te sit en uit te wis, het die twee kommando's na Helpmekaar – waar toe 'n telegraafkantoor ingerig is – teruggekeer en daar gaan lê en wag op 'n kanon wat genl. S. W. Burger beloof het om aan hulle te laat toekom. Toe eers het hulle na die Tugela opgeruk om die troepe wat hulle aan die oorkant van die rivier by Tugela Ferry in 'n fort tuis gemaak en hulle intussen deeglik ingegrawe het, met hul Mausers te gaan aanpak.⁶

⁵ Leyds 710, Telegram no.1 d.d. 1 Nov.1899, en K.G. 335 p. 286.

⁶ Leyds 710, Gramme nos. 33 d.d. 14 Nov., en 3 en 9 d.d. 17 Nov. 1899.

Die Britse mag was – nadat 120 man van die Umvoti Mounted Rifles op 19 Nov. op bevel van genl. Clery na Greytown teruggeval het – slegs 140 man sterk. Dit het bestaan uit 'n klompie van die Umvoti Mounted Rifles onder maj. Leuchars en 'n klein groepie Natalse Polisie onder sub inspekteur Maxwell.⁷ Hul opdrag was om die pont by die drif te verwoes, 'n wakende oog oor die pad tussen die Tugela en Mooirivier te hou en die pad tussen die riviere en Keatesdrif te verniel wanneer hul bevelhebber dit wenslik sou ag. Wanneer dit nodig sou word, moes hulle verder terugval.⁸

Met 'n vol rivier tussen hulle en die 300-tal burgers van Piet Retief en Bethal wat op 23 Nov. 1899 op hulle toegetas het, was die klompie troepe egter seker dat hulle nie oorrompel sou word nie en dat dit dus onnodig was om uit hul posisie terug te val. Die Boere het hulle eers op 200 tree van agter 'n paar huise af beskiet. Toe

⁷ C.O. 179/207 (5), lêer no. 32659, p. 939.

⁸ C.O. 179/207 (6), lêer no. 35069, p. 1045, en lêer no. 35070, p. 1061.

hulle daarvandaan niks uitgerig kry nie het hulle na die Umsingaberg versit en die Britse vesting daarvandaan af bestook; en toe hulle na twee uur se nodelose ammunisie vermorsing steeds nie daarin kon slaag om die kakies op die vlug te dryf nie het hulle maar self geretireer, vas onder die indruk dat daar darem 'n paar van die vyand gesneuwel het en dat enkele ook gewond is. Inderdaad is slegs een onderoffisier, sers.-maj. Ferguson, tydens die hewige oor- en weer skietery ernstig gewond terwyl aan Boere kant een burger, Piet Delport van Bethal, lig in die hand gewond is. Vir Engelbrecht was dit duidelik dat hy die vyand wat oor 'n maksimum beskik het, net sou kon vernietig as hy hulle sou kon omsingel – iets wat hy onmoontlik geag het aangesien die Tugela ondeurwaadbaar en die omgewing te ruig was.⁹

⁹ Sien Leyds 711, Telegramme nos. 11 en 28 d.d. 23 Nov., en 6 en 7 d.d. 24 Nov. 1899; en C.O. 179/207 (5), lêer no. 32659, p. 939. Die bewering van wnd. kmdt. Grobler van Bethal dat slegs 170 burgers aan die ekspedisie

Die weerstand van die klompie vrywilligers moes nogal 'n diep indruk op die Boere gemaak het. Laasgenoemde het nl. nooit weer 'n poging aangewend om hulle te verdryf nie en net eenmaal na 23 Nov. het 'n Boere patrollie dit in daglig binne trefafstand van hul kamp af gewaag, nl. op 23 Jan. 1900. Die Natalse Vrywilligers was egter wakker op hul pos en het die Boere na 'n kort, bloedlose skermutseling teruggedryf.¹⁰

Aan die krygsmag wat die Zoeloe grens in die streek tussen die Bloukrans- en Buffelsrivier moes bewaak, is gedurende Des. 1899 'n kommando Natalse “rebelle” onder Lodewyk de Jager as provisionele kommandant toegevoeg. Dit het bestaan uit sowat die helfte van die 560 Natalse Afrikaners wat in die distrikte Newcastle (waar Thomas Joubert tot veldkornet verkies is) en Dundee deur die Boere aangewerf en

deelgeneem het, lyk onaanneemlik in die lig van al die ander getuienis.

¹⁰ Leyds 715, Telegram no. 21 d.d. 17 Jan. 1900.

bewapen is.¹¹ Waarom slegs die helfte opgeroep is, is nie heeltemal duidelik nie. Alleen moet opgemerk word dat 'n ruim persentasie van hierdie Natalse Afrikaners nie vrywillig by die Boere magte aangesluit het nie. Hulle wou neutraal bly en met hul boerdery voortgaan dog is eenvoudig teen hul sin en wil deur die Boere gekommandeer en gedwing om aan te sluit, skynbaar om te voorkom dat hulle later in hoogverraad sake teen werklike vrywilligers getuienis sou aflê.¹² Hulle was dus nie heeltemal te vertrou nie. Die kommando Bethal is daarna teen 28 Des. 1899 van die Onder-Tugela verwyder en op Hlangwane geplaas,¹³ sodat slegs die kommando Piet Retief en 'n klompie Natalse Vrywilligers op Helpmekaar agtergebly het.

Aangesien die grens wat bewaak moes word, so geweldig lank was – dit het uitgestrek van

Sambaansland af tot by die samevloeiing van die Tugela – en Buffelsrivier en daarvandaan met die Tugelarivier op tot aan die Bloukransrivier – het die Kommandant-generaal dit verstandig geag om die Boere mag wat met die bewaking daarvan belas is, met die aanvang van die tweede week van Desember 1899 onder twee assistent-generaals in te deel, elkeen waarvan 'n deeglike kennis van die Zoeloes besit en ook hul vertrouwen geniet het.

Die burgers wat die grens van die distrik Vryheid bewaak het, d.w.s. die gebied wat oos aan die Anglo-Zoeloe reserwe gegrens en tot aan die Pongola rivier geloop het, is geplaas onder asst.-genl. Coenraad F. Meyer. Hy het sy hoofkwartier op Vryheid gehad en het op 16 Jan. 1900 oor slegs sowat 150 burgers beskik van wie minstens 50 op wag was.¹⁴ Meyer het egter op 15 Jan. 1900 van die Kommandant-generaal magtiging ontvang om ook alle burgers van Vryheid en Piet Retief wat nog nie opgekommandeer was nie of

¹¹ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 4 en 5 d.d. 1 Des. 1899, en K.G. 346, Telegram d.d. 14 Nov. 1899.

¹² Vgl. K.G. 353, Notule van krygsraads vergadering op Helpmekaar, d.d. 13 Feb. 1900.

¹³ Sien hoofstuk 1 by voetnota 11 hiervoor.

¹⁴ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 42 en 58 d.d. 9 Des. 1899, en Leyds 715, Telegram no. 2B d.d. 16 Jan. 1900.

wat met verlof tuis vertoef het, in geval van nood op te kommandeer en by sy krygsmag te voeg. Hoeveel burgers hy uit die distrikte tot sy krygsmag sou kon toevoeg, is onbekend. Volgens die Kommandant-generaal was daar egter op 15 Jan. sowat twee derdes van die dienspligtige burgers van Vryheid nie aan die front nie en dus tot Coenraad Meyer se beskikking.¹⁵

Die ander deel van die burgermag wat die Boere in die rug moes beskerm, is gestel onder die bevel van asst.-genl. Joachim Ferreira wat sy hoofkwartier by Helpmekaar gehad het. Hy was verantwoordelik vir die bewaking van die westelike grens van die Anglo-Zoeloe reserwe (d.w.s. Bloedrivier en Buffelsrivier) en van die Tugela tussen die Buffelsrivier en Bloukransrivier. Hy het op 2 Des. 1899 oor altesaam 600 burgers beskik, t.w. die kommando's Piet Retief en Bethal en 'n klompie Natalse "rebelle".¹⁶ Van hulle het hy 'n sterk brandwag by Rorkes drif

geplaas en 'n wag van 50 man – wat tot 100 versterk kon word – by die voetpad drif ten noorde van Weenen, dus reeds wes van die Bloukransrivier digby genl. Lucas Meyer se kommando's.¹⁷

Ferreira en Meyer was nie manne wat oor veel krygsvernuif of inisiatief beskik het nie. Afgesien van die skermutselings by Helpmekaar en by die Britse fort aan die Tugela op 23 Nov. 1899 en 17 Jan. 1900 waarna reeds verwys is, het hierdie kommando's geen wapenfeite van betekenis verrig nie en slegs die grens gepatrolleer. Die gevegte van 23 Nov. 1899 en 17 Jan. 1900 teen die klompie Natalse Vrywilligers by die fort aan die Tugela het hulle so sterk onder die indruk van die mag van die Engelse gebring dat hulle nie eers genoeg moed byeen kon skraap om die Engelse aan die Tugela te gaan verjaag nie. Tog kon hierdie kommando's ook nie van die grens af weggeneem word nie aangesien daar 'n toestand van spanning geheers het en die gevaar van 'n inval in die Republieke of die besette deel

¹⁵ Leyds 714, Telegram no. 40 d.d. 15 Jan. 1900.

¹⁶ Leyds 712, Telegram no. 32 d.d. 2 Des. 1899.

¹⁷ Leyds 713, Telegram no. 28 d.d. 15 Des. 1899.

van Natal deur of die Engelse of die Zoeloes of albei dreigend gebly het.

Vir hierdie toestand van spanning was die Boere medeverantwoordelik. Daagliks het daar klagtes by die Resident-vrederegter wat deur die Transvaalse Regering op Newcastle aangestel is, ingekom dat blanke persone, waaronder Republikeinse burgers uit die Transvaal, die Oranje-Vrystaat en Natal, die grens van Zoeloeland oorskry en van die Zoeloes se vee geroof het. Dit het soveel las gegee dat die Resident vrederegter die Kommandant-generaal versoek het om gewone polisie op die grens te plaas om die veediewe te arresteer en die euwel te bekamp.¹⁸

Hierdie gedrag van skelms onder die Boere het daartoe gelei dat daar 'n gees van verset by baie van die Zoeloes verwek is en dat etlike van hulle, met asgaaie bewapen, 'n dreigende houding op die grens ingeneem en selfs met asgaaie oor die

¹⁸ Leyds 710, Telegram no. 3 d.d. 15 Nov. 1899; vgl. oor die aanleentheid ook C.O. 179/207 (5), lêer no. 31985, p. 810.

grens gekom het – iets wat sonder twyfel deur die Britse amptenare en polisie in Zoeloeland aangemoedig is.¹⁹ 'n Uittartende houding deur die inboorlinge was iets wat die Boere weer nie kon verdra nie, en dit het van die onverantwoordelike elemente onder die burgers in haat laat ontvlam. Hier en daar is daar om onbenullige redes selfs deur enkelinge op die Zoeloes gevuur. So bv. het Evert Potgieter op 'n Zoeloe geskiet omdat hy twee asgaaie by hom gehad het, en verskeie burgers het lustig beduie dat hulle “die kaffers onder die koeëls gaan steek”²⁰

Die toestand van spanning wat op die wyse op die grens ontstaan het, het weer aanleiding gegee tot talle gerugte oor dreigende Zoeloe-invalle in die Boere gebied en dit het soms paniek verwek. Een van die gerugte wat teen die tweede week van Nov. 1899 versprei is, het bv. daartoe gelei dat die telegrafis en al die spoorwegamptenare by Wasbank hul werk net so laat lê en na

¹⁹ Leyds 712, Telegram no. 21 d.d. 1 Des. 1899.

²⁰ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 23 d.d. 1 Des. 1899.

Elandslaagte gevlug het. Na ondersoek is egter bevind dat daar geen grond vir die gerug bestaan het wat hulle op die vlug gedryf het nie, nl. dat die Zoeloes besig was om in gewapende bendes byeen te kom.²¹ Op 9 Des. 1899 is weer vertel dat die Zoeloes in groot getalle gemonster was, gereed om onder leiding van Engelse offisiere die distrik Dundee dieselfde nag nog binne te val. Nadat alle veiligheidsmaatreëls getref was om die inval te weerstaan, het dit egter geblyk dat die versamelde Zoeloes almal ongewapend en met 'n bierparty besig was ter viering van 'n bruilof.²²

Kmdt.-genl. Piet Joubert het hom nie deur hierdie en talle ander gerugte aangaande 'n dreigende Zoeloe-inval van stryk laat bring nie. Hy was, so het hy aan die landdros van Vryheid en aan die aanvoerder van die Boere by

²¹ K.G. 335, pp. 55 en 59, en Leyds 710, Telegramme nos. 3 d.d. 16 Nov., 9 d.d. 17 Nov., en 13 en 15 d.d. 18 Nov. 1899.

²² Leyds 712, Telegramme nos. 30, 42, 58 en 62 d.d. 9 Des., en 3 en 21 d.d. 10 Des. 1899.

Helpmekaar gesein, daarvan oortuig dat die Zoeloes die Boere nie sou molesteer as laasgenoemde nie in Zoeloeland ingaan en die Zoeloes se vee steel nie. Daar moes dus toegesien word dat die Zoeloes nie gemolesteer word solank as hulle hulle vreedsaam gedra nie.²³

Ook genl. Lucas Meyer en genl. Louis Botha wat die Zoeloes albei goed geken het, was daarvan oortuig dat die Zoeloes nie die Boere sou aanval nie. Die Zoeloe-opperhoof, Dinizulu, kon dit nie waag om van sy leërs die Republiek binne te stuur en sy krygsmag te verswak solank as sy teenstander, Usibepu, soos 'n tier op hom lê en loer het en vir die eerste die beste geleentheid gewag het om self hoofman te word nie. Hul oordeel was dan ook dat die gerugte as sou die Zoeloes die Boere wil aanval, versin en versprei is deur persone in die distrik Vryheid wat te bang was om na die front te kom en die dreigende

²³ Sien die betrokke telegramme, d.d. 2 Des. 1899, en gerig aan die Landdros, Vryheid, en aan asst.-genl. J. Ferreira, Helpmekaar, in K.G. 346.

Zoeloe-inval as voorwendsel gebruik het om tuis te bly “ten einde hul families te beskerm” in plaas van hul plig aan die front te kom betrag: Daardeur is die Boere mag wat by Ladysmith, Colenso en elders teen die Engelse moes veg, aansienlik verswak.²⁴

’n Gevaar waarmee wel rekening gehou moes word, was die klompie Natalse Vrywilligers aan die Tugela met wie kmdt. Engelbrecht van Piet Retief reeds slaags was, ’n Britse garnisoen by Greytown en ’n aantal Britse troepe en/of polisie in Zoeloeland self. Hoe sterk die Britse mag in Zoeloeland was, het die Boere nie geweet nie. Volgens berigte wat hulle van hul Bantoe spioene gekry het, was daar teen die end van Nov. 1899 150 blanke Natalse polisiemanne by Nongoma, 700 by Eshowe (wat gewag het op bevele om na Nqutu te vertrek), 200 (later is vermeld 800) by Melmoth en 40 by Nqutu, en

²⁴ Leyds 711, Telegramme nos. 17 en 68 d.d. 29 Nov. en no. 17 d.d. 30 Nov. 1899; Leyds 712, Telegram no. 54 d.d. 1 Des. 1899, en Leyds 714, Telegram no. 11 d.d. 1 Jan. 1900.

het hulle ook oor grofgeskut beskik.²⁵ Hierdie polisie kon maklik ook nog ’n aantal Zoeloes aanwerf en bewapen om die Republiek op ’n onbedagte moment binne te val en die Boere leërs in die rug aan te pak. Die Kommandant-generaal het dit dus verstandig geag om sy twee generaals in die gebied aan te maan om die grense deeglik te patrolleer, die vrouens en kinders wat naby die grense aan gevaar blootgestel was, na veilige plekke te verskuif of in laers byeen te bring, en alle vyandelike afdelings op die grens uit te wis sonder nogtans die Zoeloes teen die Boere in die harnas te jaag.²⁶

²⁵ Vgl. Leyds 711, Telegram no. 17 d.d. 29 Nov. 1899; Leyds 712, Telegram no. 44 d.d. 2 Des. 1899; Leyds 714, Telegramme nos. 7 d.d. 2 Jan 1900, 16 d.d. 9 Jan. 1900 en 36 d.d. 15 Jan. 1900. Al die syfers wat later verstrek is, word hier nie genoem nie, aangesien dit van geen belang is nie.

²⁶ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 53 d.d. 2 Des. En 24 d.d. 3 Des. 1899, en K.G. 346, Telegramme van Kommandant-generaal aan Landdr., Vryheid, en genl. Ferreira, d.d. 2 Des. 1899.

Oor hoe daar opgetree moes word teen die troepe en/of polisie wat die Republiek vanuit Zoeloeland bedreig het, was die verskillende Boere offisiere dit nie eens nie. Ferreira het gevoel dat Zoeloeland binnegeval en die Britse troepe en polisie aldaar uitgewis moes word, en het op 7 Des. 1899 die waarnemende Kommandant-generaal, S. W. Burger, asook die Kommandant-generaal wat op Volksrust siek gelê het, vergunning gevra om dit te mag doen. Laasgenoemde was geneë om hom vergunning daartoe te gee, mits Ferreira kans gesien het om die hele Britse besetting uit die Anglo-Zoeloe reserwe weg te vee met die mag waaroor hy beskik het, en die Zoeloes vreedsaam te hou deur hulle te verseker dat sy aanval slegs teen die Engelse gemunt was en nie teen die Zoeloes nie. Burger aan die ander kant het 'n inval in Zoeloeland ten strengste belet. Hy het Ferreira meegedeel dat dit in stryd sou wees met die beleid van die Regering om vrede met die Zoeloes te handhaaf, want dit sou dadelik die vuur in die Britse reserwe aan die brand steek. Bowendien was die reeling van sake in Brits-

Zoeloeland aan C. F. Meyer opgedra wat in die verband instruksies van die Regering en die Kommandant-generaal gehad het. Ten slotte het hy Ferreira meegedeel dat die kommando Piet Retief dringend aan die gevegsfront nodig was en dat Ferreira die kommando dus na Colenso moes stuur sodra die burgers van die veldkornetskap Dundee hulle by Ferreira sou voeg.²⁷ Van die voorgenome inval het dan ook niks tereggekom nie. 'n Deel van die kommando Piet Retief is later na Ladysmith en van daar weer gedeeltelik na die Bo-Tugela verskuif.

Op 15 Jan. 1900 het daar vir die burgers wat hulle by Helpmekaar en op die Zoeloe grens lê en verveel het, uiteindelik 'n bietjie opwindning gekom toe 'n berig hulle bereik het dat 'n mag van 800 georganiseerde troepe in die Anglo-Zoeloe reserwe besig was om hulle gereed te maak om, vergesel van 'n onbekende aantal voetgangers, dieselfde week nog 'n inval in die distrik Vryheid te doen. Terselfdertyd het 'n

²⁷ Sien Leyds 712, Telegram no. 14 d.d. 7 Des. 1899, en K.G. 336, p. 406.

Boere laer by Platkop, digby Tugela

berig Ferreira bereik dat die Natalse Vrywilligers met wie sy burgers op 23 Nov. 1899 slaags was, die Tugela oorgesteek het en hom ook wil aanval.

In plaas van dankbaar te wees vir die vooruitsig om uiteindelik 'n geveg met die een of ander Britse mag te kan aanknoop, het Ferreira in 'n moedelose trant aan die Kommandant-generaal gesein dat hy met die paar honderd burgers waaroor hy beskik het 'n deel van die kommando Piet Retief en die klompie Natalse “rebellie”-onmoontlik stand sou kon hou teen die sterk Britse mag wat besig was om hom te nader. Hulle sou sy paar honderd man wellik oorrompel en die Kommandant-generaal moes dus dadelik versterkings aan hom stuur.²⁸

Hierop het die Kommandant-generaal alle burgers wat op Laingsnek byeen geraap kon word – meestal burgers wat besig was om met verlof huis toe te gaan – aan Ferreira as versterking gestuur en ook genl. Coenraad

Meyer gelas om dadelik met die beste perderuiters van sy afdeling op te ruk ten einde Ferreira te gaan bystaan.²⁹

Hy kon sy verbasing oor Ferreira se pap houding egter nie onder stoele en banke verberg nie en het hom gevra of hy dan geen geloof in God en in homself gehad het deur sommer te praat van oorrompel te word nie. Hy moes as aanvoerder sy burgers bemoedig en sy man staan. Hy moes let op die voorbeelde van Gideon wat met 300 man die hele Mideanitiese leër vernietig het, op die 600 Vrystaters wat 6,000 tot 8,000 Engelse troepe by Modderspruit kaggedraf het en op die 12 koloniale burgers wat die hele Britse mag by Colesberg op loop gejaag het.³⁰

Ferreira het skaam-skaam geantwoord dat hy tot op die laaste oomblik sou vas staan maar as hy van twee kante af aangeval sou word, wis hy nie hoe hy dit op die uitgebreide terrein sou uithou nie. Hy het die Kommandant-generaal egter

²⁸ Leyds 714, Telegram no. 38 d.d. 15 Jan. 1900.

²⁹ *Ibid.*, Telegramme nos. 45 en 46 d.d. 15 Jan. 1900.

³⁰ *Ibid.*, Telegram no. 47 d.d. 15 Jan. 1900.

belowe dat hy nie sou wankel nie en dat die Engelse hom nie maklik oorrompel sou kry nie. Hy het reeds die beste stellings ingeneem en die Engelse sou bars om dit te verower tensy hulle met 'n oormag kom, want hy was vasberade om daardie stellings met Gods hulp tot die bitter einde toe te verdedig. Dit kon natuurlik ook wees – het hy lakoniek laat volg – dat die vyand weer terugtrek sonder om hom aan te val.³¹

Coenraad Meyer het nog swakker as Ferreira opgetree. In plaas van dadelik versterkings aan Ferreira te stuur soos die Kommandant-generaal hom beveel het om te doen, het hy op die 16de geantwoord dat dit vir hom onmoontlik was om Ferreira te help.³² Hy wou intendeel hê dat die Kommandant-generaal Ferreira se kommando moes gelas om na Vryheid toe op te ruk wanneer sake by Vryheid “seer ernstig” sou word, indien moontlik met grofgeskut, ten einde hom te kom bystaan. Intussen het hy ook alle burgers in die distrik Vryheid laat opkommandeer om die

volgende dag gereed te wees vir enige gebeurlikheid. Sy plan was, so het hy ten slotte gemeld, om hom slegs op defensiewe optrede toe te spits en nie om die vyand aan te val nie.³³

Dit was vir die Kommandant-generaal – wat nie met 'n oormaat geduld bedeel was nie – te veel. Van die kommando Vryheid was maar een derde op kommando. Twee derdes moes hulle dus in die distrik Vryheid tot Meyer se beskikking of by Meyer op kommando bevind het. Dan was daar op Coenraad Meyer se kommando ook nog 'n aantal Natalse “rebelle”. As al daardie burgers, tesame met burgers van Carolina en Piet Retief waaroor Meyer volgens die Kommandant-generaal beskikking gehad het, nie in staat was om die grens van Vryheid teen 'n duisendtal Engelse en verskrikte Zoeloes te verdedig nie – aldus die Kommandant-generaal aan Coenraad Meyer – dan moet hulle baie ongelowig en sonder vertroue op God wees. Meyer moes al die burgers wat in die distrikte Vryheid en Piet Retief was, oproep, hulle organiseer, die grens

³¹ *Ibid.*, Telegram no. 49 d.d. 15 Jan. 1900.

³² Leyds 715, Telegram no. 2B d.d. 16 Jan. 1900.

³³ Leyds 714, Telegram no. 8 d.d. 15 Jan. 1900.

deur goeie patrollies laat bly bewaak, en die vyand op 'n goed gekose plek voorstaan en sonder kanonne maar met moed en vertroue beveg, dan sou hy nie beskaamd daarvan afkom nie. By Colesberg is die Britse mag deur net twaalf koloniale burgers verdryf en Meyer het tog seker meer as twaalf gehad wat op God kon vertrou en die vyand kon verjaag.³⁴

Toe daar teen die middag van die 16de nog geen berig was dat die Engelse Ferreira aangeval het nie, het die Kommandant-generaal aan genl. Ferreira gevra of hy nie met die samewerking van genl. Coenraad Meyer en ander burgers 'n geslaagde aanval op die Engelse kon onderneem eer laasgenoemde hulle sodanig kon versterk dat hulle op die Boere by Helpmekaar en Vryheid tegelyk kon toetas nie.³⁵

Ferreira was nie ongeneë om saam met Meyer teen die vyand op te ruk nie maar het aan die Kommandant-generaal laat weet dat sy krygs-

mag te swak vir so 'n onderneming was. Hy sou nl. minstens 600 man nodig hê, 400 om mee op te ruk en 200 om Helpmekaar teen 'n vyandelike aanval uit die fort by Tugela te beskerm, en oor soveel man het hy nie beskik nie. Nogtans sou hy met genl. Coenraad Meyer in verbinding tree en in oorleg met hom vasstel in hoeverre aan die Kommandant-generaal se voorstel uitvoering gegee kon word.³⁶

Van die verwagte Britse aanval op Ferreira en Coenraad Meyer se afdelings het intussen niks tereggekom nie. Die gerugte wat in verband met die nadering van die Britse magte na die grense van die Anglo-Zoeloe reservaat versprei is, was vals, net soos al die ander gerugte wat tot op die tydstip versprei is aangaande voornemens aan die kant van die vyand om die Republiek of die Natalse gebied wat deur die Boere beset is, deur Zoeloeland of oor die Natalse gebied ten weste daarvan binne te val.³⁷ Vir die Kommandant-

³⁴ *Ibid.*, Telegram no. 40 d.d. 15 Jan. 1900.

³⁵ Leyds 715, Telegram no. 34A d.d. 16 Jan. 1900.

³⁶ *Ibid.*, Telegram no. 34 d.d. 16 Jan. 1900.

³⁷ Vgl. Leyds 715, Telegramme nos. 34 en 46 d.d. 16 Jan. 1900.

generaal was dit duidelik dat al die gerugte slegs versprei is deur mense wat liever veilig by hul huise wou woon as om diens aan die front te doen en dat daar van die kant van Zoeloeland af niks te dug was nie. Die toestand daar was nog net so vreedsaam soos in Augustus en September 1899, kort voor die uitbreek van die oorlog, het hy op 27 Jan. 1900 aan pres Kruger gesein.³⁸

Gevollik het hy op 19 Jan. 1900 toe die gevegte aan die Bo-Tugela alle mannekrag vereis het, aan kmdt. C. L. Engelbrecht bevel gegee om alle burgers wat nog in die distrik Piet Retief was, te laat opkommandeer en met hulle, sowel as met die Piet Retief burgers wat hulle nog op Helpmekaar bevind het, na Ladysmith te kom. Die plek van die Piet Retief burgers by Helpmekaar moes gevul word deur 200 man van die kommando Vryheid wat dadelik opgekommandeer moes word en wat moes bestaan uit Afrikaners op wie volstrek gereken kon word. Ook moes die burgers wat 'n paar dae tevore van

Volksrust af ter versterking aan Ferreira gestuur is, na Ladysmith toe versend word.³⁹

Aan die instruksie om die hele Piet Retief kommando na Ladysmith toe te verplaas, is nie gevolg gegee nie. Die wenk van die Kommandant-generaal aan Ferreira om met behulp van Coenraad Meyer aanvallend op te tree en die Britse magte uit te wis wat die Boere bedreig het, het nl. nie op onvrugbare aarde geval nie.

Reeds op 16 Jan. 1900 het Ferreira met Coenraad Meyer gedagtes begin wissel oor waar en hoe hulle Zoeloeland moes binneval,⁴⁰ en toe daar op 20 Jan. 1900 berig is dat 'n berede afdeling van 600 tot 700 man besig was om van Eshowe af na Nqutu op te ruk, dat 200 voetgangers van Melmoth af na Nongoma onderweg was en dat 500 of 600 troepe hulle by James Evans se huis net oorkant die grens in die Anglo-Zoeloe reserwe bevind het, gereed om 'n strooptog in

³⁸ *Ibid.*, Telegram no. 17 d.d. 27 Jan. 1900.

³⁹ Vgl. *Ibid.*, Telegramme nos. 16, 18, 30 en 48 d.d. 19 Jan. 1900.

⁴⁰ Sien *Ibid.*, Telegramme nos. 50 d.d. 16 Jan. en 32 d.d. 17 Jan. 1900.

die distrik Vryheid te doen, het die twee generaals besluit om toe te tas.⁴¹ En ofskoon dit reeds op 24 en 25 Jan. 1900 duidelik was dat die berigte hopeloos oordrewe en daar maar baie min troepe naby die grens was, het hulle hul besluit deurgevoer. Hulle het die reserwe met 'n gedeelte van hul gesamentlike krygsmag van 700 man binnegeval en Nqutu op 31 Jan. 1900 verower.⁴² Die klompie Engelse en Bantoes wat die fort beman het, het 'n halfuur lank weerstand gebied en nadat hulle 10 van die burgers se perde gedood of gewond het, die wit vlag gehys. 22 blankes, waaronder die magistraat en sy vrou en kind, en 50 Nie-blankes is deur die Boere krygsgevangene geneem, wat voorts 295 gewere, 65 kiste ammunisie, 20 perde asook 'n hoeveelheid kamp gerei en kos gebuit het.⁴³

⁴¹ *Ibid.*, Telegramme nos. 12 d.d. 20 Jan. 1900, 9 d.d. 21 Jan. 1900 en 37 d.d. 22 Jan. 1900.

⁴² Leyds 715, Telegramme nos. 15 d.d. 24 Jan., 21 d.d. 25 Jan, en 19 d.d. 29 Jan. 1900, en Leyds 716, Telegram no. 6 d.d. 1 Feb. 1900.

⁴³ Sien Leyds 716, Telegramme nos. 6, 8 en 31 d.d. 1 Feb. en 1 d.d. 2 Feb. 1900.

Die magistraat het teen die Boere se optrede geprotesteer en hulle gewaarsku dat hul inval in die reserwe 'n “most disturbing effect” op die Zoeloes sou hê en tot onluste sou lei waarvoor die Boere die verantwoordelikheid sou moes dra.⁴⁴ Meyer en Ferreira het hulle daaraan egter nie gesteur nie. Hulle het planne beraam om verder deur te druk na Melmoth en selfs na die sameloop van die Tugela- en Buffelsrivier, en het met die oog daarop kmdt. Engelbrecht wat by Helpmekaar agtergebly het, versoek om sonder versuim 'n kanon en nog 200 man aan hulle te stuur.⁴⁵

Hoër gesag het egter 'n dieper intog in die reserwe verbied. Pres. Kruger, die Kommandant-generaal en genl. Lucas Meyer was trouens almal vies omdat die twee generaals dit gewaag het om die grens van die reserwe te oorskry. Genl. Burger was van oordeel dat hulle die gebied net binnegetrek het om te roof. Van 'n Duitser het hy

⁴⁴ *Ibid.*, Telegram no. 40B d.d. 3 Feb. 1900.

⁴⁵ *Ibid.*, Telegramme nos. 6 d.d. 1 Feb., 1 d.d. 2 Feb. en 38 d.d. 3 Feb. 1900.

verneem dat hulle reeds 'n winkel binne Zoeloegebied beroof het en hy was dan ook daarvan oortuig dat die vyand wraak sou neem vir die aanval wat op hom gedoen is.⁴⁶ Vir pres. Kruger was dit 'n ontstellende gedagte dat 'n groot deel van die Zoeloe volk teen die Boere in die harnas gejaag kon word ten gevolge van roofsug onder die burgers. Hy het derhalwe voorgestel dat van die Nie-blankes wat by Nqutu gevange geneem is, deur die Kommandant-generaal persoonlik losgelaat en die Zoeloe reserwe binne gestuur moes word met 'n boodskap aan alle Zoeloes in die gebied dat as die Boere van die eiendom van die inboorlinge gevat het, dit teruggegee sou word.⁴⁷

Ferreira het daarteen geprotesteer. Hy het daarop gewys dat die reserwe net nominaal Zoeloegebied was maar in werklikheid deur die Engelse beheer is en juis daarom 'n kookpot van onrus was; voorts dat die krygsgevangene Bantoes nie permanente inwoners van die reserwe nie

maar rondlopers was wat deur die Engelse in diens geneem is om teen die Boere te veg.⁴⁸ Sy protes was egter tevergeefs. Die Kommandant-generaal het die President se voorstel ondersteun en persoonlik na Dundee gekom om van die krygsgevangene Bantoes wat van Pretoria af terug-gestuur is, te ontmoet en hulle die Zoeloegebied binne te stuur met die bogenoemde boodskap.

Aan die President het die Kommandant-generaal verduidelik dat die inval in die Zoeloe reserwe nie sy skuld was nie. Hy was van die begin van die oorlog af van oordeel dat al wat daar aan die Zoeloe grens nodig was, 'n wag was van 30 of 50 man wat die grens moes beskerm totdat die oorlog oor was. Nooit was hy van plan om 'n kommando daar te plaas nie, die gerugte aangaande 'n dreigende Zoeloe-inval – wat s.i. slegs versin en versprei is deur burgers wat in Vryheid, weg van die front af, wou bly – ten spyt. Deur hul inval in die reserwe het Ferreira en Coenraad Meyer egter al sy planne deurmekaar gekrap; want – so het hy aan die

⁴⁶ *Ibid.*, Telegram no. 6 d.d. 2 Feb. 1900.

⁴⁷ *Ibid.*, Telegram no. 40B d.d. 3 Feb. 1900.

⁴⁸ *Ibid.*, Telegram no. 36 d.d. 5 Feb. 1900.

President beduie – nou sou hy gedwonge wees om ook daar ’n sterk krygsmag te plaas, in plaas van ’n gewone grenswag van 30 of 50 man soos hy oorspronklik beplan het.⁴⁹

Hy het Ferreira en Coenraad Meyer dan ook ernstig oor hul optrede betig en daarby uit die oog verloor dat hy twee weke tevore self by hulle aan die hand gedoen het om aanvallend op te tree en die vyandelike magte wat hulle bedreig het, te gaan uitwis. Hy wis nie wat hulle by Nqutu wou gaan doen nie, het hy aan hulle gesein. Die Boere het reeds verskillende plekke beset wat hulle met groot getalle burgers moes beskerm sonder juis daarby te baat, en waarom Nqutu nou aan die lys toegevoeg moes word terwyl daar ternouernood genoeg burgers was om die wag by Helpmekaar en op die Vryheid grens te hou, was vir hom onbegryplik. Die funksie van die klompies Engelse troepe en polisie in Zoeloeland was – aldus die Kommandant-generaal – slegs om die Britse gesag en rus en orde in Zoeloeland te handhaaf, nie om die

Republiek binne te val nie. Daarom moes die troepe en Britse amptenare in die gebied nie gesteur word nie. Die burgers van die kommando Piet Retief en ook ’n 50-tal Swazilanders wat deur Ferreira agtergehou is, moes dus sonder versuim na Colenso gestuur word waar die kommando Swaziland gestasioneer was. Daar sou net vrede heers as die Boere weg van die Bantoes af bly. Daarom moes toegesien word dat die Boere magte nie in hul onmiddellike nabyheid kom nie.⁵⁰

Die krygsraad van Ferreira en Coenraad Meyer se kommando’s het die Kommandant-generaal verseker dat die besetting van Nqutu slegs voordele aan die Boere besorg het en geen nadele nie. Nie alleen het die Zoeloës meer tevrede gevoel as wat hulle voorheen was nie maar ook die verbindingslinie tussen Meyer en Ferreira se kommando’s is daardeur aansienlik verkort. Dit was egter alles tevergeefs. Die Kommandant-generaal het nukkerig gebly en het op die 9de selfs aan Coenraad Meyer instruksie

⁴⁹ Leyds 716, Telegram no. 2 d.d. 4 Feb. 1900.

⁵⁰ Leyds 715, Telegram no. 2 d.d. 31 Jan. 1900.

gegee om die Britse fort by Nqutu te vernietig, na die grens toe terug te trek en al sy burgers na die front te stuur – ’n bevel waaraan Meyer geen gevolg gegee het nie.⁵¹

Eers nadat die Kommandant-generaal Helpme-
kaar op 13 Feb. 1900 persoonlik besoek en alles
self ondersoek het, het hy oortuig geraak dat die
inname van Nqutu werklik in belang van die
Boere saak was. Dit was vir hom duidelik, het hy
nou aan die President gesein, dat ’n wag by
Nqutu twintig maal meer kon doen ter
beskerming van die Vryheid grens as ’n wag op
die grens self. Daarom en omdat die verbind-
ingslinie tussen Bohingo en Helpme-
kaar nou korter was, kon daar groot getalle van Ferreira en
Coenraad Meyer se burgers weggeneem word
om elders te gaan veg. Die enigste burgers wat
sedertdien dan ook in die gebied gelaat is om die
rug van die Boere kommando’s teen ’n inval via
Zoeloeland te beskerm, was die Natalse “rebelle”
uit Newcastle en die van een wyk van die distrik
Vryheid. Die res van die burgers – t.w. die van

Piet Retief en Vryheid wat nog op die Zoeloe
grens was – is weswaarts verskuif na Ladysmith
en na die omgewing van Colenso.⁵²

3. BULLER SE VERKENNINGSTOG, 12 FEB. 1900

Gelukkig vir die Boere het Buller nie geweet hoe
gering die krygsmag van Coenraad Meyer en
Ferreira was nie. Hy het, soos reeds gesê, geglo
dat hulle by magte was om sy eie leër met ’n
sterk mag aan die oostekant te omvleuel en in die
rug aan te pak sodra sy regterflank front na die
weste sou maak om Lucas Meyer se krygsmag in
die linkerflank by te kom. Gevolglik het hy
uiters stadig en behoedsaam beweeg op ’n
tydstip toe hy Lucas Meyer se hele leërmag op
die suidelike oewer van die Tugela met ’n paar
vinnige bewegings kon verpletter het.

Allereers wou hy die terrein waaroor sy troepe
sou moes gaan om Lucas Meyer se burgers in die
linkerflank aan te pak van naby af persoonlik

⁵¹ Leyds 716, Telegram no. 3 d.d. 9 Feb. 1900.

⁵² Sien K.G.350 (i) p.135; en Leyds 717, Telegram no. 6
d.d.16 Feb. 1900.

besigtig en vir hom tegelykertyd ook goeie kanonstellings uitsoek van waar hy die bewegings van sy troepe met artillerievuur sou kon steun.

Sowat 3 myl suidoos van Hlangwane het daar 'n geïsoleerde koppie gestaan waaraan die Engelse die naam Hussar Hill gegee het omdat daar ses weke tevore 'n botsing tussen die Boere en 'n wagpos van die Hussars plaasgevind het. Van die koppie af – so het Buller gemeen – sou hy die terrein waarop die Boere se linkervleuel geposteer was, goed deur 'n teleskoop kon bekyk en kon vasstel hoe sy troepe sou moes beweeg om die vyand te omvleuel en terug te dryf. Daarom het hy op 11 Feb. 1900 die aand aan die graaf van Dundonald instruksie gegee om Hussar Hill die volgende dag te verower en met kanonne, voetvolk en ruitery te beset.⁵³

Dundonald wat die kavallerie kamp by Stuart se plaas om 8 nm. die 12de verlaat het, het met die

oormag waaroor hy beskik het – 700 berede troepe, die 1st Royal Welsh Fusiliers, die 64ste veldbattery en 'n maxim battery – die koppie maklik bemeester. Die groepie Boere brandwagte op die heuwel het soos in die vorige hoof stuk vermeld, 'n paar skote op die kakies geskiet en toe gevlug om skuiling in die slote te gaan soek wat orals op die vlakte ten noorde, ten ooste en ten weste van die heuwel gelê het.

Burgers van die kommando Middelburg en 'n 60-tal Boksburgers onder aanvoering van vk. A. J. Dercksen het die troepe wat Hussar Hill en die terrein aan die voet daarvan beset het, vanuit die slote op lang afstand bly beskiet en met omsingeling bedreig dog sonder gevolg. Die Engelse was blykbaar vasbeslote om die verowerde terrein nie weer prys te gee nie. Die Britse wagte wat rondom die kop opgestel was, het met 'n fris vuur uit hul Lee-Metfords en maxims die Middelburgers en Boksburgers op 'n veilige afstand gehou. Buller wat teen die

⁵³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 433.

middag opgedaag het, kon die hele omgewing dus rustig deur sy teleskoop bestudeer.⁵⁴

4. DIE TERREIN SUID VAN DIE TUGELA

Voor hom het – grotendeels binne trefafstand van grofgeskut op Hussar Hill – ’n kring heuwels in die vorm van ’n hoefyster met die toon na die noorde rondom ’n hoogland uitgestrek. Hierdie heuwel kring het die Tugela ’n halfmyl ten ooste van Colenso in sy ooswaartse gang gestuit en dit vir byna 5 myl in ’n noordelike rigting gedwing, waar die rivier om Clump Hill, die toon van die hoefyster, 4,050 voet bo seevlak geleë, gekronkel en weer ooswaarts gevloei het.

Van die westelike voet van Clump Hill af het drie aaneen liggende berge in ’n geboë linie suidwaarts uitgestrek en die westelike sy van die hoefyster gevorm. Op die suidelike punt was Hlangwane, 3,700 voet bo seevlak en dus 544 voet hoër as Colenso geleë. Die ander twee berge

wat aan hierdie kant tussen Hlangwane en Clump Hill gelê het, het van die Engelse die name Naval Hill en Fuzzy Hill ontvang. Die eerste was omtrent 250 voet laer as Hlangwane en het enigsins noordwes daarvan gelê. Die tweede het Naval Hill en Clump Hill met mekaar verbind en was omtrent 100 voet laer as Hlangwane. Ten suidooste van Clump Hill het twee berge die oostelike sy van die hoefyster gevorm, nl. Monte Cristo, ’n lang berg waarvan die hoogste punt 4,200 voet bo seespieël uitgetroon het, en Groenkop, suid van Monte Cristo.

Enigsins noordoos van Groenkop en oos van die suidelike voet van Monte Cristo het, los van die hoefyster wat hierbo beskryf is, nog ’n berg uitgetroon. Sy naam was Cingolo. Hy was ongeveer 200 voet laer as die suidelikste of hoogste piek van Monte Cristo en was deur ’n nek van bietjie meer as ’n halfmyl breed van die suidelike voet van Monte Cristo geskei. Suid van die nek, d.w.s. tussen Cingolo en Groenkop, het ’n vlakte van sowat 2 myl breed uitgedy.

⁵⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II; *Times History*, III, p. 497; Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 371-372; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 521.

Ofskoon Cingolo los van die hoefystervormige reeks berge gelê het, was dit nie moeilik om die berge van Cingolo af te bereik nie. Al wat mens moes doen, was om oor die smal Cingolonek te trek, dan het jy aan die suidelike voet van Monte Cristo teregekom.

Om Cingolonek te bemeester, sou waarskynlik hoë offers eis, veral as die Boere Cingolo en Groenkop met 'n sterk mag beset gehad het. Tog het dit gelyk of 'n aanval van daardie kant af baie beter kanse op welslae gehad het as 'n aanval vanuit die Suide, d.w.s. van Hussar Hill se kant af.

Een blik op die Boere stelling vanaf Hussar Hill, reg agter die oop kant van die hoefyster, was voldoende om Buller te oortuig dat 'n aanval op die hoogland vanuit die suide, selfs met 'n swaar oormag, 'n haas onbegonne taak sou wees. Die terrein was te veel in die guns van die verdedigers. Die hoogland self wat sowat 32 myl breed van oos na wes en sowat 4 myl diep van suid na noord uitgestrek het, was nl. byna orals met doringbome en struike oortrek. Dié was

plek-plek so ruig dat 'n leër onmoontlik daar sou kon beweeg tensy hulle vir hulle 'n pad deur die bosse sou oopkap. Aan die Boere daarenteen het die ruigtes uitstekende skuiling gebied van waaruit hulle die Britse troepe op groot skaal kon afmaai. Afgesien van hierdie uitstekende natuurlike skuiling het die Boere tussen Hlangwane en Monte Cristo ook loopgrawe uitgehaal en klipskanse gebou gehad wat front na die suide gemaak het en wat hy deur sy teleskoop duidelik kon sien. Dit het hul posisie nog meer versterk. Ten slotte sou sy troepe – indien hulle op die hoogland sou voet vat – voortdurend onderhewig wees aan 'n kruisvuur vanaf die berge wat die hoogland omsom het.

Maar nie alleen was die terrein op die hoogland self so in die guns van die verdedigers dat daar aan 'n frontaanval vanuit die suide nie gedink kon word nie. Ook die terrein tussen Hussar Hill en die hoogland het soveel dekking aan die Boere gebied dat laasgenoemde die troepe sou kon belet om selfs die voet van die hoogland te bereik. Die vlakte ten noorde, ten ooste en ten

weste van Hussar Hill was nl. deurklief met spoelslote; en veral die ruig begroeide moot van Gomba spruit wat ten ooste van Hlangwane in die hoogland ontspring en van oos na wes voor die hoogland verby gevloei het tot in die Bloukransrivier, het met sy verskillende sytakke vir Buller na 'n uitstekende loopgraaf gelyk waarvan die Boere beslis gebruik sou maak om die opmars van sy leër vanuit die suide te bemoeilik. Hierdie natuurlike loopgraaf het Hussar Hill – wat tussen die Bloukransrivier en Gomba spruit geleë was – volkome van die hoogland, van Groenkop en van Cingolo afgesny.

Hoe sterk die Boere krygsmag in die moot van Gomba spruit en elders op en om die hoogland was, het Buller nie geweet nie. Die geweervuur waaronder veral Dercksen se Boksburgers die Britse troepemag op Hussar Hill gehou het, het egter aangedui dat daar 'n sterk Boere mag in die gebied was. Dit het Buller daarvan oortuig dat hy baie versigtig te werk sou moes gaan as hy nie weer 'n bloutjie wou loop soos by Colenso,

Spioenkop en Vaalkrans nie. Op grond van wat hy self waargeneem het, was dit vir hom duidelik dat 'n aanval op die Boere stellings vanuit die suide groot verliese aan hom sou berokken en dat Barton se wenk opgevolg sou moes word om die vyandelike stelling te omvleuel en vanuit die ooste daarop toe te tas. Dit was trouens ook in ooreenstemming met die planne wat hy reeds voor die aankoms van sy leër by Chieveley in gedagte gehad het, nl. om nie weer 'n frontaanval op die Boere te waag nie maar om om hul oostelike flank na Ladysmith te beweeg.

Vir 'n onmiddellike aanval vanuit die rigting soos deur Barton aan die hand gedoen, het hy egter nie kans gesien nie. Hy moes trouens nog eers lord Roberts se vergunning af wag om aanvallend te mag optree. Gevolglik het hy besluit om met al sy troepe van Hussar Hill af terug te trek en eers grondig te oorweeg hoe hy sy leër sou moes laat beweeg ten einde sukses vir hom te verseker. Teen 1 nm. het hy Dundonald

dus beveel om Hussar Hill te ontruim en die troepe na hul basis toe te laat terugval.⁵⁵

5. DIE BRITSE ONTRUIMING VAN HUSSAR HILL, 12 FEB. 1900

Die Boere het Dundonald nie kans gegee om ongemolesteerd van Hussar Hill af weg te kom nie. Die Middelburgers, Boksburgers en ook 'n aantal Bethallers wat die Britse troepe tydens laasgenoemde se besetting van die heuwel van ver af bly beskiet het sonder om nogtans iemand te tref, het nader gedu toe hulle bemerk dat die Engelse begin padgee en die terugvallende wagte om die kop onder 'n swaar geweervuur geneem. Die woeste geskiet het dit volgens Churchill 'n "difficult task" gemaak om die verste wagte na die kop toe teruggetrek te kry maar desnieteenstaande het die Britse voorhoede wat uit die voetvolk en swaar kanonne bestaan het, begelei deur 'n klein klompie ruiters, sonder ongevalle weggekom. Die agterhoede wat saamgestel was

uit die res van die ruitery, vergesel van die maxim battery, was egter skaars van Hussar Hill af weg en besig om in geslote formasie op 'n stap na hul basis te ry toe die Boere die kop beset en op 'n afstand van sowat 2,000 tree met hul Mausers op hulle losbrand. Dadelik het die ruiters uitmekaar gespat en begin te jaag om ander die koeëls uit weg te kom wat, gelukkig vir die Engelse, meestal te kort geval het.

Om onder die Boere se koeëls te probeer uitjaag, het aan Dundonald se manskappe geen voordeel besorg nie. Dit het die burgers intendeel onder die indruk gebring dat hulle met 'n vlugtende leër te doen het wat hulle moes opvolg. In steeds groter getalle het hulle nou op die Engelse afgestorm en by die eerste rantjie wat goeie dekking gebied het, was Dundonald genoodsaak om vas te skop en sy agterhoede te gelas om die vyand terug te skiet. 'n Swaar vuur uit sowat 400 Lee-Metfords, die vier kanonne van die maxim battery en 2 drievoet Maxims is nou op die Boere geopen sonder nogtans verligting te bring. Die vyandelike koeëls het orals in die Britse

⁵⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 433; en Churchill, *From London to Ladysmith*, p. 372.

posisie bly rond spat, veral rondom die bediening van die maxim battery, en die toestand het so gevaarlik geword dat Dundonald hom genoodsaak geag het om aan die 64ste battery in die voorhoede wat toe reeds in veiligheid was, bevel te stuur om af te haak en die vyand te help verdryf. Aan die bevel is onmiddellik gehoor gegee terwyl ook die infanterie en berede troepe wat by die kanonne was, op eie inisiatief omgespring het om te kyk waar hulle 'n handjie kon bysit om die vyand te stuit en dit vir hul maats moontlik te maak om terug te trek.⁵⁶

Die skielike Britse “teenaanval” het die Boere spoedig oortuig dat hulle beslis nie met 'n vlugtende troepeafdeling te doen gehad het nie en dat dit die verstandigste sou wees om Dundonald met rus te laat. Nie alleen het die kanonne hulle alle verdere voortgang belet nie maar van die troepe wat teruggekeer het om hul maats te kom help, het die burgers met omsingeling bedreig. Na 'n warm vuurgeveg van 'n halfuur lank het hulle dus padgegee. Terwyl

hulle vinnig na hul perde 200 tree agtertoe gehardloop het om weg te jaag, gedek deur 'n klein brandwag, het die Engelse geweer skuts opnuut op hulle losgebrand en aan etlike van die burgers noue ontkomings besorg. So bv. het die twaalfjarige seuntjie van vk. A. J. Dercksen 'n skoot deur sy loshangende baadjie gekry sonder dat hy self getref is.⁵⁷

Nadat die burgers padgegee het, het Dundonald sy troepe onder dekking van die 64ste battery wat Hussar Hill bly beskiet het, na sy kamp toe teruggetrek. Aan Boere kant is tydens die geveg van die dag 3 van die Middelburgers swaar en twee baie lig gewond terwyl volgens Britse gegewens daar ook die lyk van 'n gesneuwelde burger twee dae later deur die Britse troepe op die terrein gevind is. Die Britse verlies was 1 offisier (luit. John Churchill) en 11 manskappe gewond. 8 van hulle was lede van die South

⁵⁶ Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 372-377.

⁵⁷ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 521-522; *Volksstem*, d.d. 26 Feb. 1900.

African Light Horse, 2 van Thorneycroft's Mounted Infantry en 2 van die maxim battery.⁵⁸

6. BULLER SE VELDTOGPLAN EN INSTRUKSIES

Die middag na sy terugkeer van Hussar Hill af het Buller sy krygsplan kortliks aan sy generaals verduidelik. Dit was om die linkerflank van die Boere mag, geplaas op die bergagtige terrein suid van die Tugela, vanuit die ooste tot oor die Tugela te verdryf en daarna sy eie krygsmag op 'n geskikte plek – wat gedurende die krygsoperasies van die volgende paar dae bepaal sou word – oor pontonbrûe na die noordelike oewer

⁵⁸ Sien oor die geveg Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 372-377; E. Blake Knox, p. 134; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 521-522; Atkins, *The Relief of Ladysmith*, p. 270; *De Volksstem*, d.d. 17 en 26 Feb. 1900; *Staatscourant*, d.d. 7 Maart 1900; en die amptelike bronne vermeld in voetnoot 24 op p. 342 hiervoor. Volgens amptelike Britse opgawes is slegs 6 troepe gewond. By Knox en Churchill, albei gesaghebbende Britse ooggetuies van die geveg, heers daar egter geen twyfel dat die Britse verlies 12 man was nie.

te verplaas, van waar dit moontlik was om regstreeks na Ladysmith toe deur te druk.⁵⁹

Om die plan te verwesenlik, sou Hussar Hill eers verower moes word, want dit was die enigste geskikte stelling in die omgewing waar genoeg swaargeskut geplaas kon word om die Boere posisies tussen Hlangwane en Monte Cristo onder 'n swaar bombardement te hou ter ondersteuning van Buller se aanval vanuit die ooste. Die wyse waarop die klein groepie Boere op en om Hussar Hill hulle die dag tevore teen Dundonald se troepe verweer het, het Buller egter laat besluit om die kop nie weer deur slegs 'n vooruitgeskewe patrollie te laat beset wat miskien nie sterk genoeg sou wees om die kanonne wat hy daar wou plaas, teen 'n verrassingsaanval van die vyand te beskerm nie. Hy kon sy kanonne aan geen risiko's blootstel nie want dan sou lord Roberts aan hom nie die vergunning – waarop hy nog altyd gewag het – verleen om die aanval te mag hervat wat hy by

⁵⁹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 433-434.

Vaalkrans afgebreek het nie. Gevolglik het hy, onder die voorwendsel dat dit te warm was om te veg, sy leer op die 13de doodstil laat bly lê, in weerwil van sy belofte aan genl. White om daardie dag op die Boere stellings ten ooste van Colenso toe te tas.

Die Britse bevelvoerder in Ladysmith het met die aanbreek van die dag sy ore gespits, vol verwagting om te eniger tyd die Britse bomme op groot skaal op Hlangwane en die daaraan geleë hoogtes te hoor bars, maar toe daar teen die middag nog steeds 'n vreedsame stilte in die lug hang, was dit vir hom duidelik dat Buller alweer versuim het om sy woord gestand te doen. Hy kon daar natuurlik niks aan doen nie maar het dit tog wenslik geag om Buller te laat verstaan dat Louis Botha met die helde van Spioenkop en Vaalkrans nie aan die Bo-Tugela vasgegroeï was nie en dat dit ongerade was om stil te bly lê totdat daardie mense wat Buller se leer reeds soveel maal gestuit het, na Hlangwane sou vertrek om dit nog 'n maal te kom doen. Dit het

hy gedoen in 'n heliogram waarvan die inhoud as volg was:

“Considerable movement yesterday along Boer camps. All those north of Potgieter’s moved, some towards Potgieter’s Drift and some eastward. We anxiously await news from you.”⁶⁰

In antwoord hierop het Buller, ten einde White stil te hou, aan hom 'n berig geflits wat hy van veldmaarskalk lord Roberts ontvang het en waarin voorspel is dat die Boere se druk op Ladysmith ten gevolge van Roberts se maneuvres in die Vrystaat binne 'n paar dae aansienlik sou afneem. Dit het as volg gelui :

“I have entered Orange Free State with a large force, specially strong in Cavalry, Artillery and Mounted Infantry. Inform your troops of this, and tell them from me I hope the result of next few days may lead to pressure on Ladysmith being materially lessened.”⁶¹

⁶⁰ Cd. 1791, Appendix K, Telegram no. 104.

⁶¹ Cd. 1791, Appendix K, Telegram no. 105.

White het dan ook verniet ongeduldig geword. Buller het die 13de nie op onvrugbare wyse deurgebring nie, al het hy die Boere stellings ook nie aangeval soos hy beloof het nie. Hy het egter besef dat sy deurbreek planne nie weer op 'n mislukking mag uitloop nie. Daarom het hy besluit om sy krygsmag nie, weer halsoorkop op die Boere te werp nie maar om elke verdere beweging wat hy teen die vyand waag, vooraf deeglik te beplan, al sou dit ook tyd in beslag neem.

Van sy assistent-adjutant-generaal vir Inligting, lt.-kol. A. E. Sandbach, het hy 'n rapport ontvang wat hom oortuig het dat die vyand voorbereid en in staat was om gedugte weerstand aan sy leër te bied en dat versigtigheid dus sy wagwoord moes wees.

In die verslag is vermeld dat daar, afgesien van 'n aantal “dummy tents” wat spesiaal opgeslaan was om die Britse artilleriste se aandag te trek, 'n vyftal vyandelike kampe suid van die Tugela binne 3 myl van Hlangwane af gestaan het – getuie dat die gebied deur 'n aansienlike aantal

burgers beset moes gewees het. Die Boere het op Hlangwane oor minstens 'n Creusot veldkanon en 'n Pom-pom beskik terwyl daar ook 'n veldkanon op 'n koppie ten noord-weste van A. Pretorius se plaas digby Moordkraal waargeneem is, en hierdie grofgeskut op die suidelike oewer is van die noordelike oewer af deur 6 veldstukke en 2 maxims ondersteun. Voorts kon die vyandelike mag op die hoogland van die noordelike oewer af maklik met manskappe of artillerie versterk word, want nie alleen het die Boere agter Hlangwane buite sig van die Engelse 'n stewige voetbrug oor die Tugela gebou gehad waaroor twee mans of perde met gemak langs mekaar kon loop nie, maar hulle het tewens oor 'n sterk pont beskik wat 'n vrag van sowat 20 man kon dra.

Die mag op die suidelike oewer was ook deeglik verskuil, nie alleen in die moot van Gombaspruit wat uitstekende dekking aan hulle gebied het nie, maar ook in loopgrawe en skanse wat besonder vernuftig gebou was. Die grond wat uit die loopgrawe gehaal is, is nl. gebruik om lae

borswerings sowat 20 tree voor die werklike loopgrawe te bou met die opset om by die Engelse die indruk te wek dat die rye loopgrawe sowat 20 tree nader aan die Britse stellings gelê het as wat werklik die geval was. Waar presies orals loopgrawe geleë was, word in die verslag nie vermeld nie; slegs dat daar op A. Pretorius se plaas naby Moordkraal 'n lang loopgraaf uitgehaal is ter beskerming van die Boere se linkerflank, dat daar sowat 30 skanse noord van Gombaspruit opgerig is, en dat volgens berigte die Boere hulle kort tevore ook teen die hang van Cingolo ingegrawe het met die oog op 'n aanval vanuit die suide.⁶²

Nadat Buller oorweging aan die verslag gegee het, het hy besluit om sy hele leër reeds vroeg die volgende dag vorentoe te skuif en stelling te laat neem vir sy voorgenome aanval vanuit die ooste. Gedurende die middag het hy die bevelvoerders van sy twee divisies, genl. sir Charles Warren en genl. N. G. Lyttelton –

laasgenoemde het opgetree in die plek van genl. C. F. Clery wat siek was – gelas om hul troepe vroeg die volgende oggend tot by Hussar Hill te laat opruk en hulle dan in 'n lang linie voor die Boere stelling te laat oopsprei, waar hulle hulle moes ingrawe.

Die westelike gedeelte van die linie wat van 'n lae, bosagtige hoogtetjie ten ooste van Hussar Hill tot teen die grootpad na Colenso in die weste sou uitstrek, moes deur Warren met die 5de divisie beset word. Dit het Hussar Hill ingesluit waarop die artillerie geplaas moes word waarmee Buller sy aanval wou voorberei en ondersteun, en wat bestaan het uit 48 veldkanonne waaronder 6 houwitser, alles onder bevel van kol. L. W. Parsons, 2 5-duim-kanonne en 4 12-ponder-vlootkanonne. Lyttelton moes die oostelike deel van die linie wat tot aan die Bloukransrivier teenoor Cingolo sou uitstrek, met die 2de divisie beset. Die oprukkende troepe sou begelei en in die flanke beskerm word deur Dundonald se berede brigade en sou in die rug gesteun word deur die 6-duim-kanon, 3 4,7-

⁶² Sien die verslag in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 434-435.

duim-skeepskanonne, 6 12-pondervlootkanonne en 6 bergkanonne wat onder beskerming van genl. Hart se brigade op Gun Hill sou agterbly.⁶³

Oor hoe die troepe moes beweeg nadat die linie tot teen die Bloukransrivier uitgestrek was, bevat die instruksies geen aanduidings nie. Buller het dit ongetwyfeld met sy generaals bespreek maar hy het dit onwenslik geag om dit reeds op die tydstop op skrif te stel. Daar sou trouens eers vasgestel moes word hoe sterk Cingolo en Cingolonek verdedig was voor hy finaal kon besluit oor die wenslikheid om vanuit die ooste op die Boere stelling toe te tas.

Vroeg die oggend van die 14de het Buller nog eens persoonlik aan die aanvoerders van sy twee divisies verduidelik hoe hulle moes opruk en watter stellings hulle moes beset. Warren (wat die artillerie met hom moes meevoer) moes eerste opruk en die aan hom toegewese westelike deel van die linie beset. Genl. Barton se troepe

⁶³ Die volledige teks van die instruksies word aangehaal in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 436-437.

moes op sy oostelike vleuel geplaas word, d.w.s. op die oostelike punt van Hussar Hill en verder regs tot op die beboste hoogtetjie oos van Hussar Hill. Daarna moes die 2de divisie na die beboste hoogtetjie beweeg, waar verdere bevele aan hulle gegee sou word in verband met hul opmars in die rigting van die Boere se regtervleuel op Cingolo en die stellings wat hulle moes inneem.⁶⁴

7. STERKTE VAN GENL. MEYER SE KRYGSMAG, 14 FEB. 1900

Buller het die beste tydstop uitgekies wat hy moontlik kon om sy offensief teen die Boere mag by Hlangwane van stapel te stuur. Dit was die tydstop waarop lord Roberts besig was om die Oranje-Vrystaat met 'n oorweldigende oormag vanuit die weste binne te val en waarop elke Vrystaatse burger wat moontlik elders gespaar kon word, na die westelike front gehaas moes word ten einde te probeer keer dat die Britse

⁶⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 437.

opperbevelhebber nie na Bloemfontein toe deurdruk nie.

Ten gevolge van pres. Steyn se dringende aanvrae om versterkings ten einde Roberts te help keer, is die Boere strydkragte in Natal aansienlik verswak. Sedert die aanvang van die tweede Britse offensief onder lord Roberts is 'n begin gemaak met die onttrekking van burgerkommando's uit Natal om in die Weste te gaan help wal gooi, en toe Buller met sy opmars teen die Boere magte oos van Hlangwane begin het, het daar 'n dringende versoek van pres. Steyn gekom om die hele Winburgse kommando, sowat 850 man sterk, onmiddellik met die hoogste spoed van Ladysmith en elders waar hulle in Natal gestasioneer was, na Bloemfontein te stuur ten einde lord Roberts te help stuit. Kmdt.-genl. Piet Joubert het nog probeer verduidelik hoe volstrek onmoontlik dit was om met die tussen 800 en 900 man minder in Natal die mas te kan opkom, maar daar was niks aan te doen nie. Die Winburgers moes weg en het die 14de die aand uit Natal begin te vertrek. Om hul

plekke veral by Ladysmith gevul te kry, was 'n bitter moeilike taak. Hoofkmdt. Prinsloo het aan die Kommandant-generaal kennis gegee dat hy nie oor die burgers beskik het om dit te doen nie en laasgenoemde moes maar self daarvoor sorg.⁶⁵

Daarby was die Boere strydkragte in Natal op die tydstip uiters ongunstig versprei met die oog op die verdediging van die terrein ten ooste van Colenso waar Buller wou deurbreek.

Die Boere krygsmag was in Natal op die tydstip oor die volgende vier punte versprei:

(a) Om Ladysmith was die Boere strydmag wat Ladysmith moes beleër. Met die aanvang van die beleg het die mag bestaan uit sowat 5,100 Transvalers – saamgestel uit die gekommandeerde burgers van die kommando's Pretoria,

⁶⁵ Sien die telegramme op 13 en 14 Feb. 1900 oor dié aangeleentheid gewissel in Leyds 716, K.G. 340 (vii) en K.G. 350 (i), o.a. Leyds 716, Telegramme nos. 12, 22, 40, 49 en 85 d.d. 14 Feb. 1900, K.G. 340 (vii) pp. 19, 25, 28, 44, 52, 67, 76, 87, 99, 107, 109, 111, 126 en 130, en K.G. 350 (i), pp. 99, 105 en 106.

Ermelo, Lydenburg, Heidelberg, Standerton, Krugersdorp, Middelburg, Utrecht, Vryheid, Wakkerstroom, die Duitse korps onder kmdt. P. Krantz, die Ierse korps en 320 man van die korps Staatsartillerie – en 4,800 Vrystaters – saamgestel uit die kommando's Bethlehem, Harrismith, Heilbron, Kroonstad, Vrede en Winburg. Hierby is later ook die Transvaalse kommando's Bethal, Carolina en Piet Retief asook 'n paar honderd man van Rustenburg gevoeg.

Met die tog na Estcourt en die besetting van die Tugelalinie is etlike van die kommando's in hul geheel of gedeeltelik van Ladysmith af na die Tugela verplaas, terwyl aan die end van Nov. 1899 ook 'n 550-tal Vrystaters (nl. die kommando Bethlehem) na die westelike front verskuif is, en met die slag van Platrand op 6 Jan. 1900 was nog net die volgende kommando's by Ladysmith: Uit Transvaal die kommando's Pretoria, Lydenburg, Utrecht, die Ierse korps en die Duitse korps, ongeveer 700 man van Heidelberg, een veldkornetskap van Krugersdorp en afdelings van die kommando's Carolina,

Vryheid en Wakkerstroom, en uit die Vrystaat ongeveer die helfte van die Harrismithse, Heilbronse, Kroonstadse, Vredese en Winburgse burgers. Die res was reeds aan die Tugela saamgetrek, hoofsaaklik by Colenso en digby Potgietersdrif.

Na die Britse opmars na die Bo-Tugela is die Boere krygsmag om Ladysmith nog verder verswak. Nie alleen is nog meer van die Vrystaatse strydkragte en ook die hele Carolina kommando na die Bo-Tugela gestuur om aan Buller se aanslae aldaar die hoof te bied nie maar ook sowat 850 man van Pretoria (waarvan 650 na die slag van Vaalkrans na Ladysmith toe terug is), 200 van Wakkerstroom, 100 van Lydenburg, 'n gedeelte van die kommando Piet Retief en 'n afdeling van die Duitse korps. Daarby is al die Heidelbergers by Ladysmith (sowat 700 man sterk) op 2 Feb. 1900 en al die Winburgers in Natal met insluiting van die burgers van Senekal wat indertyd aan die Bo-Tugela geplaas was, op 14 Feb. 1900 na die westelike front verplaas.

Die enigste Boere magte wat ten tyde van die aanvang van Buller se aanvalle op genl. Lucas Meyer se stellings nog om Ladysmith aanwesig was, was dus: uit Transvaal die kommando Utrecht en die Ierse korps, die kommando Pretoria op 200 man na, en afdelings van die kommando's Krugersdorp, Lydenburg, Piet Retief, Vryheid, Wakkerstroom en die Duitse korps; en uit die Vrystaat afdelings van die kommando's Harrismith, Heilbron, Kroonstad en Vrede.

(b) Die tweede punt waar 'n Boere mag gelê het, was in die omgewing van Helpmekaar en Nqutu en op die grens tussen Zoeloeland en die distrik Vryheid – dus in 'n goeie posisie om die Tugela ten ooste van sy samevloeiing met die Bloukransrivier dop te hou. Aanvanklik het hierdie mag wat deur genls. Coenraad Meyer en Joachim Ferreira aangevoer is, uit die kommando's Bethal, Piet Retief, die Natalse “rebelle” en 'n deel van Vryheid bestaan. Die Bethallers is egter pas na 20 Des. 1899 almal na Hlangwane verplaas – met insluiting van enkele

afdelings wat reeds vroeg in Nov. 1899 na Ladysmith teruggetrek is – terwyl al die Piet Retief – en Vryheid burgers (met uitsondering van een veldkornetskap van Vryheid) voor of vroeg in Feb. 1900 na Ladysmith teruggebring en daarvandaan gedeeltelik na die Bo-Tugela verskuif is.

Die hele krygsmag in hierdie sektor het dus teen die helfte van Feb. 1900 uit slegs die Natalse “rebelle” en van veldkornetskap van die kommando Vryheid bestaan.

(c) Aan die Bo-Tugela tussen Doringkop en Trichardtsdrif was die krygsmag van Louis Botha en A. P. Cronje saamgetrek wat Buller by Tabanyama, Spioenkop en Vaalkrans verslaan het. Aanvanklik was in hierdie sektor slegs die kommando Johannesburg en afdelings van die Vrystaatse kommando's Heilbron, Harrismith, Kroonstad, Vrede en Winburg gestasioneer. Hulle is egter sedert die Britse opmars na die Bo-Tugela geweldig vanuit Ladysmith en Colenso versterk en na die slag van Vaalkrans was aldaar aanwesig die Transvaalse kommando's Carolina,

Ermelo, Johannesburg, Standerton en die Italiaanse korps, en afdelings van Bethal, Krugersdorp, Heidelberg, Lydenburg, Middelburg, Piet Retief, Pretoria, Rustenburg, Soutpansberg, Wakkerstroom en die Duitse korps asook meer as die helfte van die Vrystaatse kommando's Harrismith, Heilbron, Kroonstad, Vrede en Winburg (waaronder ook die Senekallers gereken is). Die kommando Winburg met inbegrip van die Senekallers is egter op 14 Feb. 1900 na die westelike front verplaas terwyl die burgers van Bethal en Middelburg op of onmiddellik na 8 Feb. na Colenso en 650 van Pretoria na Ladysmith toe terug is.

Toe Buller met sy aanvalle op genl. Lucas Meyer se stellings begin het, was die keur van die Boere krygsmag in Natal dus nog aan die Bo-Tugela tussen Vaalkrans en Trichardtsdrif saamgetrek. Dit het bestaan uit al die kommando's hierbo genoem, met uitsondering van Winburg, die klompie Bethallers en die Middelburgers wat na Colenso terug is, en die Pretoria burgers wat na hul stellings by Ladysmith teruggegaan het.

(d) Die vierde punt waar 'n Boere krygsmag saamgetrek was, was Colenso waar tydens die stryd aan die Bo-Tugela 'n paar duisend man onder aanvoering van genl. Lucas Meyer gelaat is om 'n oog te hou op die Britse magte wat by Chieveley en Frere agtergebly het. Toe Colenso die brandpunt was van die stryd teen Buller gedurende die tweede week van Des. 1899 was daar 'n sterk krygsmag saamgetrek, bestaande uit die kommando's Ermelo, Standerton, Swaziland, Middelburg, Krugersdorp – op een veldkornetskap na wat by Ladysmith gebly het – en sowat 500 man van Heidelberg, asook afdelings van Soutpansberg, Wakkerstroom, Vryheid en die Z.A.R.-polisie. Hieraan is sedertdien ook die kommando Bethal en die Italiaanse korps toegevoeg. Tydens die gevegte aan die Bo-Tugela is 'n baie groot deel van die Boere krygsmag by Colenso na die Bo-Tugela verskuif, t.w. die burgers van Ermelo, Standerton en Heidelberg en afdelings van Krugersdorp, Soutpansberg, Vryheid, Middelburg en Bethal. Die burgers van laasgenoemde twee kommando's was egter terug voor Buller sy aanval van stapel gestuur het.

Die enigste strydkragte waaroor genl. Meyer dus beskik het om Buller se mag te keer toe dit op 12 Feb. 1900 na Hussar Hill opgeruk het, was die kommando's Bethal, Middelburg en Swaziland, en afdelings van Piet Retief, Soutpansberg, Vryheid, Wakkerstroom, Krugersdorp – onder hulle was die Boksburgers – en die Z.A.R.-polisie, alles tesaam minder as 3,000 man sterk, en hulle was versprei oor 'n front van sowat 12 myl breed.⁶⁶

⁶⁶ Dit is die syfer wat deur Meyer self verstrekk is nadat hy kort voor die slag van Vaalkrans die laaste groep versterkings van Colenso af na die Bo-Tugela gestuur het (sien Leyds 716, Telegram no. 4 d.d. 5 Feb. 1900, asook Barnard, p. 122, en p. 295 hiervoor). Du Cane (p. 227) en Nierstrasz (II band 3, p. 778) beweer selfs dat Meyer oorslegs 2,000 man beskik het. Daarvoor skyn daar goeie grond te wees as in aanmerking geneem word dat Meyer – nadat genl. Botha voor die slag van Spioenkop 1,825 man uit die stellings by Colenso na die Bo-Tugela verskuif het (sien hoofstuk 3 by voetnota 81 hiervoor) – nog 'n paar honderd burgers na die Bo-Tugela gestuur het om die Boere krygsmag in die omgewing van Vaalkrans te verstrekk (sien hoofstuk 7 by voetnota 123 en hoofstuk 8 by voetnota 27 hiervoor) en dat 'n ruim persentasie van die

Van hierdie minder as 3,000 burgers was die meerderheid in die stellings geplaas wat genl. Louis Botha tydens die slag van Colenso (15 Des. 1899) op die noordelike oewer van die Tugela beset gehad het – dus heeltemal wes van die gebied waarop Buller se aanval toegespits sou wees. Dit word ook bevestig deur E. J. Weeber, een van die Middelburgers wat aan die slag deelgeneem het. Hy verseker ons dat Meyer se “hoofmag” op die noordelike oewer gestasioneer was,⁶⁷ en dit is haas ondenkbaar dat Lucas Meyer die stellings wat genl. Botha op 15 Des. 1899 met soveel sukses verdedig het, anders as Botha sou beset het.

Op die suidelike oewer moes dus minder as 1,500 man posisie geneem het, nl. die

burgers nie aan die front was nie maar huis toe gegaan het, met of sonder verlof. Die bewerings van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en van verskeie ander Britse skrywers dat Meyer oor 7,000 (of inderdaad oor enige getal bo 3,000) burgers beskik het toe Buller tot die aanval oorgegaan het, kan genegeer word as in stryd met die werklikheid.

⁶⁷ Weeber, *Op die Natalse Front*, p. 168.

kommando's Middelburg en Bethal – wat op 20 Des. 1899 daar geplaas is ten getalle van 1,800 man en sedertdien aanmerklik gekrimp het – en 'n 60-tal Boksburgers.⁶⁸

Oor hoeveel kanonne genl. Meyer beskik het, bestaan daar geen sekerheid nie. Met die slag van Colenso op 15 Des. 1899 het die Boere oor 5 kanonne – 'n houwtser, 'n Krupp, 2 Franse veldkanonne en 'n Pom-pom-beskik. Hiervan is blykens die amptelike dokumente van die Regering en die Kommandant-generaal van die Suid-Afrikaanse Republiek twee na die Bo-Tugela verplaas: een, blykbaar 'n Krupp, voor 11 Jan. 1900 en die tweede, 'n Franse veldkanon, op

⁶⁸ Du Cane (p. 228) se bewering dat die burgermag 1,800 man sterk was toe Buller met sy aanvalle begin het, berus ongetwyfeld op 'n vergissing. Du Cane neem klaarblyklik nie in ag dat die mag wat op 20 Des. 1899 1,800 man sterk was, intussen nie toegeneem het nie maar aanmerklik gekrimp het. Trouens volgens Weeber (*Op die Natalse Front*, p. 168) was daar minder as 1,000 man op die suidelike oewer. Vgl. ook Barnard, p. 122.

18 Jan. 1900.⁶⁹ Meyer het dus oor blykbaar slegs 3 veldstukke – 'n houwtser, 'n Franse veldkanon en 'n Maxim kanon – beskik uit die geskut waarmee by Colenso geveg is, en hieraan is sedert die slag nog 'n Pompom toegevoeg en op Hlangwane geplaas,⁷⁰ en moontlik ook een of meer van die Armstrong's wat by Colenso verower is.

Genl. Botha het sedert 18 Des. 1899 daarop aangedring dat 'n vesting kanon by Colenso geplaas word, maar dit is nie toegestaan nie. Maj. Pretorius was nl. van oordeel dat 'n Pom-pom van meer praktiese nut sou wees, maar dit lyk nie of daar nog so 'n kanon geplaas is nie. Ook genl. Meyer se versoeke later om van verdraende geskut voorsien te word, is van die hand gewys.⁷¹ Meyer het dus met die aanvang van Buller se veldtog op 12 Jan. 1900 oor slegs 'n Krupp houwtser, 'n Franse veldkanon en

⁶⁹ Sien hoofstuk 3 by voetnota 83 en hoofstuk 4 by voetnota 68.

⁷⁰ K.G. 337 (vi) p. 88.

⁷¹ Sien hoofstuk 3 by voetnotas 47 tot 52.

twee Pom-poms – en miskien ’n paar Armstrong’s beskik, versprei oor die hele front vanaf Rooikop in die weste tot by Groenkop in die ooste, en oor hoogstens 3,000 man van wie minder as 1,500 op die suidelike oewer van die rivier gestaan het. Van hulle was ’n gedeelte op Hlangwane en die res versprei in die rigting van Cingolo waarop Buller wou afstuur.

Buller het dus inderdaad in ’n beter kans gestaan om om die Boere flank te glip en na Ladysmith toe deur te druk as Warren by Trichardtsdrif ’n maand tevore. Daar was geen noemenswaardige mag om sy geweldige leër te keer nie en as hy maar net vinnig wou opruk, kon hy in Ladysmith en in die rug van al die vyandelike stellings gewees het lank voordat die Boere hul oë kon uitvryf. Net soos Warren het hy egter verkies om van ’n eenvoudige operasie ’n baie ingewikkelde te maak en die tyd van sy leër verskriklik te vermors.

HOOFSTUK 11

DIE OMVLEUELING VAN DIE BOERE STELLINGS SUID VAN DIE TUGELA

1. DIE HOUDING VAN GENL. LOUIS BOTHA

Nog 'n omstandigheid wat Buller begunstig het, was dat genl. Louis Botha op die tydstip siek was – “zeer onwel”, soos hy aan die Kommandant-generaal berig het – en dus nie met die vuur en ywer opgetree het wat sy optrede gewoonlik gekenmerk het nie.¹ Die siekte moes sy oordeelsvermoë belemmer het, want in plaas van onmiddellik nagenoeg die hele Boere mag aan die Bo-Tugela ooswaarts na Colenso te verskuif ten einde Buller te keer of die rivier oor te steek en die Engelse in die linkerflank en rug aan te val – iets waarvoor Buller gevrees het – het hy hom blind gestaar teen die troepeafdeling wat Buller onder Burn-Murdoch se bevel aan die Klein Tugela agtergelaat het juis met die opset om 'n groot gedeelte van die Boere krygsmag

aan die Bo-Tugela vas te pen solank Buller met sy hoofmag om die Boere se linkerflank glip.

Burn-Murdoch het hom goed van die taak wat hom opgelê is, gekwyt. Vanuit sy kamp 6 myl onderkant die Klein Tugela, het hy voortdurend patrollies oor die Klein Tugela gestuur om die Boere se aandag in beslag te hou; en al het hierdie patrollies ook geen geneentheid getoon om te veg nie, was hulle tog telkens in skermutselings met die Boere betrokke en so bedrywig dat Botha dit onwenslik geag het om sy mag aan die Bo-Tugela te verswak – altans nie voordat hy die regterflank van die Boere linie heeltemal beveilig gehad het nie.

Dat Colenso versterk sou moes word wanneer Buller daar tot die aanval sou oor gaan, het hy wel begryp maar hy het geglo dat Buller na die debakel by Vaalkrans 'n goeie rus nodig sou hê voordat hy in staat sou wees om weer op die Boere linie toe te tas en dat hy, Botha, hom dus die weelde kon veroorloof om op sy gemak

¹ Vgl. K.G. 340 (vii) p. 169.

maatreëls te tref vir die beveiliging van die Boere se regterflank.²

In die geloof is hy gesterk deur die bevindings van 'n sterk Boere mag van 1,000 man wat hy op 14 Feb. 1900 onder leiding van kmdte. David Joubert en C. J. de Villiers oor die Tugela gestuur het om Swartkop en die ander stellings wat hy teenoor Vaalkrans en Potgietersdrif wou beset (Mt. Alice en Spearman's Hill), te inspekteer.³

Hulle het tot verby Burn-Murdoch se kamp gegaan, die koppe en rante oorkant die Tugela kruis en dwars gery en die aand by hul terugkoms aan Botha gerapporteer dat hulle etlike massagrafte op die terrein aangetref het waarin soldate weggelê is wat tydens die slag by Vaalkrans aan hul wonde beswyk het, asook baie enkelgrafe waarin offisiere begrawe is. Op een plek was daar nie minder as 45 grafte van

offisiere nie. Die enigste Britse troepe wat hulle tussen die Groot en Klein Tugela aangetref het, was perderuiters en brandwagte.⁴

Die rapport aangaande die talle grafte wat die patrollie oorkant die Tugela aangetref het, het Botha tot die oortuiging gebring dat Buller met sy leër in die eerste plek na Chieveley toe padgegee het omdat hy sulke ontsettende verliese in die gevegte aan die Bo-Tugela gely het, en dat daar geen gevaar was dat hy by Colenso of in die omgewing daarvan tot die aanval sou oorgaan voordat sy leër geleentheid gehad het om deeglik van sy wonde te herstel nie. Daar was dus, so het Botha geoordeel, geen dringende noodsaak om die burgermag aan die Bo-Tugela onmiddellik na Colenso te verskuif nie. Eers wou hy die hoogtes wat op die suidelike oewer van die Tugela teenoor Vaalkrans en Brakfontein gelê het, met 'n sterk Boere mag beset en dit daardeur vir Burn-Murdoch en Buller onmoontlik maak om weer na sy regterflank toe op te ruk.⁵ Eers daarna

² Vgl. Leyds 716, Telegram no. 78 d.d. 14 Feb. 1900 en K.G. 340 (vii) pp. 169 en 219.

³ Leyds 716, Telegramme nos. 25 en 78 d.d. 14 Feb. 1900; K.G. 340 (vii) pp. 169 en 219; en Preller 11, p. 14.

⁴ Leyds 716, Telegramme nos. 52 en 77 d.d. 15 Feb. 1900.

⁵ *Ibid.*, Telegram no. 52 d.d. 15 Feb. 1900.

– wanneer sy regterflank behoorlik beskerm was deur 'n mag wat tewens Buller se krygsmag in die linkerflank kon aantas wanneer nodig – wou hy die burgers wat nie meer aan die Bo-Tugela nodig sou wees nie, na Colenso stuur om teen 'n aanval van die Engelse in Meyer se sektor te help waak.

Op 'n krygsraads vergadering wat die oggend van 15 Feb. 1900 gehou is, is Botha se plan om die Tugela onmiddellik oor te steek en die hoogtes aan die oorkant daarvan met 2,000 man te beset egter op die lange baan geskuif. Die verskillende krygsoffisiere wou 'n voorstel wat genl. Botha en genl. De Villiers van die Oranje-Vrystaat in die verband ingedien het, nie aanvaar nie, aangesien daar 'n groot gebrek aan water op die terrein oorkant die rivier was en die gras bowendien totaal deur Buller se groot leer vertrap was. Die krygsraad het dus op voorstel van kmdt. Prinsloo van Carolina besluit om met die besetting van die terrein te wag totdat daar voldoende voorsiening gemaak sou wees vir waterkarre, watervate en wat verder op die ter-

rein nodig was, en daar tewens twee groot stewige ponte – een by Meuldrif en een by Pontdrif – aangelê sou wees ten einde aan die burgermag op die suidelike oewer 'n goeie verbinding met die noordelike oewer te verskaf. Eers dan kon die hoogtes oorkant die Tugela deur 2,000 man beset word.⁶

Vir die Boere was dit 'n baie gelukkige beslissing. Immers alle strydkragte was op die tydstip dringend naby Colenso nodig waar Buller se leer intussen met sy opmars begin het.

2. DIE OPMARS NA HUSSAR HILL

Vroeg die oggend van 14 Feb. 1900 het die Britse leer in beweging gekom en in die rigting van Hussar Hill begin opruk soos Buller hulle beveel het. Voor was afdelings van Dundonald se berede brigade en 'n hele ent agtertoe het die voetvolk gevolg – in eindelose lang linies, aan elke kant deur sterk berede afdelings beskerm. Warren se divisie was links met Barton se brigade op sy linkerflank, die van Coke in sy

⁶ *Ibid.*

sentrum en die van Wynne op sy regterflank. Regs van hulle het Lyttelton se divisie getrek met die brigade van genl. Hildyard langs die van genl. Wynne en genl. Norcott se brigade op die regterflank.

Toe die Boere die kakies bemerk, het hulle dadelik met 'n drietal kanonne op hulle begin vuur in die hoop om hul voortgang te vertraag totdat daar genoeg versterkings van Hlangwane af sou kon opdaag om die swak Boere voorpos op en by die kop met die verdediging van die kop te help. Die paar Boere veldstukke is egter spoedig deur die oormag swaar Britse artillerie op Gun Hill die swye opgelê en die Britse opmars het dus ongerep voortgegaan. Ook die skerp geweervuur wat die swak Boere voorpos op die ruitery in die voorhoede geopen het, het nie veel indruk op Dundonald se manne gemaak nie. Hulle het van hul perde afgesprong en, in die rug gesteun deur die maxim battery, dit vir die klompie Boere so warm gemaak dat hulle weldra moes terugvlug na 'n sloot wat Hussar Hill met

Hlangwane verbind het. Teen 8.30 vm. was die Engelse dus volledig in besit van die kop.

In die sloot het die terugvallende burgers aansienlike versterkings aangetref wat van Hlangwane gekom het om hulle te help, en vanuit die sloot het die koeëls dan ook spoedig weer op Hussar Hill gereën ten einde te belet dat die Engelse verder na Hlangwane toe opruk. Toe dit egter blyk dat die Engelse wat, agter die baie klippe op Hussar Hill genestel, die skerp vuur beantwoord het, nie van plan was om op Hlangwane toe te tas nie, het die burgers die vuur gestaak en besluit om Hussar Hill maar prys te gee. Hulle was immers nie sterk genoeg om dit te herower nie en die vyand op die kop het sulke goeie dekking gehad dat die geskiet van die burgers 'n blote verspilling was van ammunisie – iets wat skaars begin word het en wat die Boere dus nie kon bekostig om te vermors nie. Trouens reeds etlike male is hulle gevra om versigtig met hul ammunisie om te gaan en geen skoot onnodig af te vuur nie. Hussar Hill is gevolglik sonder verdere weerstand van die kant van die

Boere deur die 5de divisie beset terwyl die berede troepe ooswaarts geswenk het om die terrein langs die Bloukransrivier van die vyand te gaan suiwer.⁷

3. VERSTERKING VAN GENL. MEYER SE KRYGSMAG

Die berig van die Engelse aantog het soos 'n veldbrand versprei. Genl. Meyer en ook regter A. F. Kock het egter nie besef dat Hlangwane nie die Engelse se onmiddellike doelwit was nie. Toe hulle die massas troepe die oggend uit hul kamp noordwaarts sien opruk, het hulle vas geglo dat Buller voornemens was om Hlangwane daardie oggend vanuit die suide aan te val.

⁷ Du Cane, p. 232; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 437; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 522; Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 383-384; Atkins, pp. 270-271; *Staff Diary, Natal Army* (aangehaal in *Journal of the Principal Events*, 2, p. 77). Die bewering van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* dat die Boere met 'n 94-ponder-kanon op die troepe gevuur het, is onjuis. Die Boere het nl. op die tydstep nie oor 'n Long Tom in die gebied beskik nie, hoogstens oor 'n Houwitser.

Meyer het dan ook onmiddellik na die Bosrant toe gery om persoonlik bystand aan sy veggeneraal in die sektor suid van die Tugela, C. E. Fourie, te gaan verleen en het regter Kock by die kanonne wat op die noordelike oewer van die Tugela was, agtergelaat. Voor sy vertrek het hy aan genl. Botha by Vaalkrans gesein dat dit lyk of die hele vyandelike mag in die rigting van Hlangwane uittrek en dat hy daarom persoonlik daarheen gaan.⁸

Toe die Kommandant-generaal Meyer se telegram aan Botha sien, het hy dadelik aan laasgenoemde getelegrafeer:

“Ik zie uit telegram van Genl. Meijer dat vijand met gansche macht op Boschkop wil stormen. Ik weet niet hoe sterk onze menschen daar zijn. Zend toch alle mogelijke versterking daarheen. Spoed.”⁹

⁸ Leyds 716, Telegramme nos. 24, 31 en 50 d.d. 14 Feb. 1900.

⁹ K.G. 350 (i) p. 107.

Die bevel was nie oorbodig nie, want Botha het op die tydstip nog nie besef hoe gevaarlik die toestand werklik was nie. Hy was druk besig om planne te beraam vir die besetting van die gebied aan die oorkant van die Bo-Tugela en het dus onmiddellik na die ontvangs van Meyer se telegram van die 12de – waarin meegedeel is dat Buller in die rigting van Meyer se stellings opgeruk het en gevra is of dit nie wenslik was om Long Tom aan Meyer te stuur nie”¹⁰ – slegs enkele versterkings na sy wapenbroeder en mede-Volksraadslid begin stuur.

Die eerste hiervan was ’n Franse veldkanon en 100 Bantoes wat gebruik kon word om verskansings te help maak. Hierdie Bantoes is tydens die stryd aan die Bo-Tugela deur die Kommandant-generaal aan genls. Burger en Tobias Smuts afgestaan om hulle te help met die maak van loopgrawe, dog is met Buller se tydelike besetting van Hussar Hill op 12 Feb. deur die Kommandant-generaal teruggevra om aan die stellings in Meyer se sektor te werk, waar

“betere slooten moeten gemaakt worden.”¹¹ Hierdie versterkings het Botha op die 12de of 13de laat opvolg deur nog 5 kanonne, nl. ’n Franse veldkanon, ’n vesting kanon (Long Tom), ’n Krupp en 2 Pom-poms, asook 2 hand maxims en die deel van die kommando Heidelberg wat onder kmdt. Fanie Buys by Vaalkrans was. Buys moes volgens Botha se instruksies die stellings beset wat die kommando Ermelo vroeër by Colenso gehou het. Al hierdie versterkings – met uitsondering van die Heidelbergers – was vroeg die 14de by Colenso maar Long Tom kon die dag nog nie opgestel word nie.¹²

Daarby het Botha dit voorlopig gelaat. Die berig wat hy die 14de die oggend van genl. Meyer ontvang het en die instruksie van kmdt.-genl. Joubert na aanleiding daarvan, asook verdere berigte in verband met die stryd wat hy die dag

¹¹ Sien Preller 11, p. 17; K.G. 350 (i) p. 102 en K.G. 340 (vii), p. 219.

¹² Sien Leyds 716, Telegram no. 78 d.d. 14 Feb. 1900; K.G. 340 (vii) pp. 169 en 219; K.G. 350 (i) p. 111; en Preller 41, p. 375.

¹⁰ Sien Deel 3, hoofstuk 9 omliggend voetnotas 24 tot 26

van Colenso ontvang het, het hom egter genoop om nog op die 14de ook aan die kommandante van Standerton, Rustenburg en Ermelo bevel te gee om onmiddellik na Meyer se stellings toe op te ruk ten einde dit te gaan help verdedig.¹³

Kmdt. David Joubert wat in genl. S. W. Burger se plek oor die kommando's naby Trichardsdrif bevel gevoer het en onder wie ook die Ermeloërs geplaas was, was van oordeel dat hy nie sonder die kommando aan die Bo-Tugela sou kon klaarkom nie. Die burgers van Senekal was reeds 'n dag tevore uit hul stellings aan die Bo-Tugela verwyder vir verplasing na die westelike front en as die Ermeloërs ook sou moes weggaan, sou die Boere linie in die omgewing van Spioenkop volgens sy beskouing te yl beman wees om 'n Britse deurbraak in die gebied te belet. Hy het derhalwe teen die verskuiwing van die Ermeloërs beswaar gemaak en aan genl. Botha gevra wat die bedoeling daarvan was, waarop laasgenoemde op die 14de aan hom geskryf het:

¹³ Preller 11, p 27, Brief van Botha aan Kommandant, Standerton.

“Wat ik bedoel in mijn brief van heden is dit: dat gij van daar minstens 600 man heden moet verzenden naar Colenso zoodat zij voor zonop nog daar aankomen. Het is niet juist noodig dat Ermelo Burgers moeten gaan, zoolang het 600 man is die aldaar blijven moeten tot de verwachte slag zal zijn afgeloopen; en als dit kan plaats vinden door een Commandantschap des te beter. Alle andere burgers zoowel die van O.V.S. als van Transvaal moeten zich nu dag en nacht gereed houden voor eenige oogenblikkelijke oproeping.”¹⁴

Al hierdie versterkings het egter nie van die Bo-Tugela vertrek nie. Genl. Botha het by nadere oorweging besluit dat in die lig van kmdt.-genl. Joubert se bevel om 'n sterk burgermag naby Trichardsdrif in die omgewing van Venterspruit aan te hou ten einde teen omvleueling van die Boere stellings aan die westekant te waak, dit ongerade sou wees om soveel burgers van die

¹⁴ *Ibid.*, p. 26.

Bo-Tugela af weg te neem. Op 15 Feb. 1900 het hy dus aan genl. Meyer gesein:

“Wat van hier gezonden is, zijn Comdt. Ermelo met ongeveer zes tot zeven honderd man en Comdt. Buis met ongeveer 500 man. Dan verstond ik dat het lager van Comdt. Buis reeds was waar Ermelo lager vroeger stond. Verder gaf ik Cronje, Rustenburg, met zijn menschen last te vertrekken doch cancelleerde dit besluit weder daar Senekal, dat zijn 300 man, verleden nacht opgeroepen werden naar Kolonie op te trekken.”¹⁵

4. LYTTTELTON SE BEWEGING NA MOORDKRAAL

Dit was gou duidelik dat die Engelse nie van plan was om van Hussar Hill af dadelik reguit na Hlangwane toe op te ruk soos genl. Meyer aanvanklik gedink het nie. Reeds die wyse waarop hulle hul swaargeskut gedurende die middag op die heuwel opgestel het – waarheen Buller nou ook sy hoofkwartier verplaas het –

het daarop gedui. Slegs ’n deel van die veldgeskut en 4 12-ponder-vlootkanonne is teen die noordelike en noordoostelike hange opgestel, van waar hulle nie alleen op Hlangwane nie maar ook op die hele Boere linie tussen Hlangwane en Groenkop losgebrand het. Die battery houwitsers het van Hussar Hill se suidwestekant af slegs vuur op Groenkop gespoeg en 2 5-duim-kanonne is aan die suidekant van die heuwel in posisie geplaas. Ten einde Hussar Hill aan die westekant deeglik te bewaak, het Warren ’n deel van sy troepe weswaarts laat oopsprei tot oos van die pad na Colenso en hulle hulle daar laat ingrawe.¹⁶

Nadat die 5de divisie Hussar Hill en die streek ten weste daarvan beset het, het dit vinnig duidelik geword wat die Engelse se mikpunt was. Dundonald het sy berede brigade wat nie meer op Hussar Hill nodig was nadat die 5de divisie dit beset het nie, regs laat swaai met

¹⁵ Preller 13, Telegram kopieboek B, p. 2.

¹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 438.

Bloukransrivier af om die pad skoon te maak vir die 2de divisie wat die berede troep gevolg het.

Van Hlangwane af het Meyer 'n goeie blik op die Britse bewegings gehad. Toe hy bemerk dat die vyand van Hussar Hill af nie noordwaarts na Hlangwane opruk nie maar ooswaarts na sy linkerflank, het hy geweldig geskrik en benoud aan die Kommandant-generaal gemeld dat die vyand sy veglinie so ver ooswaarts uitrek “dat het bijna niet mogelijk is alle posities hier op te houden en vijand vooruitgang langs Blaauwkrans af te stoppen.”¹⁷ Daarop het die Kommandant-generaal dringend aan genl. Botha gevra wat hy, Botha, kon doen om die vyand te help keer, of moes die Boere mag aan die Tugela ook soos genl. Piet Cronje se krygsmag omvleuel word?¹⁸ 'n Rukkie later het Meyer berig dat die hele Britse krygsmag met waens en perderuiters langs die Bloukransrivier af trek, klaarblyklik om daar êrens skuiling te neem, en dat Long Tom wat saam met 'n paar ander kanonne van

die Bo-Tugela af aan hom gestuur is, nog nie vuur gereed was nie.¹⁹

Genl. Meyer het dadelik maatreëls getref om Lyttelton se opmars na sy linkerflank te stuit. Hy het 'n dringende oproep op hoofkmdt. Prinsloo gedoen om hom met 1,000 man te kom help²⁰ en vervolgens uit die burgers waaroor hy op Hlangwane en naby Colenso beskik het, “een geheel nieuw commando” saamgestel om in samewerking met die klompie burgers wat op sy linkerflank was, die vyand terug te skiet. Sterk kon die kommando nie gewees het nie. Trouens hy kon dit nie waag om sy stellings op Hlangwane en naby Colenso veel te verswak nie want dan sou die vyand in staat wees om met 'n frontaanval by Colenso deur die Boere linie te breek. Die “nuwe” kommando wat volgens Du Cane ook van 'n paar kanonne vergesel was, het hom egter goed van sy taak gekwyt.²¹ Sy

¹⁹ *Ibid.*, Telegram no. 53 d.d. 14 Feb. 1900.

²⁰ Leyds 716, Telegram no. 85 d.d. 14 Feb. 1900.

²¹ *Ibid.*, Telegram no. 86 d.d. 14 Feb. 1900; Du Cane, p. 233.

¹⁷ K.G. 340 (vii), p. 238.

¹⁸ Leyds 716, Telegram no. 51 d.d. 14 Feb. 1900.

voorhoede, bestaande uit burgers op die Boere linkerflank, het die Britse troepe dadelik onder die lood gestee toe hulle Moordkraal nader en hul voortgang ernstig belemmer. Laat die middag het Meyer die volgende verslag oor die geveg aan pres. Kruger gesein:

“Wij vechten nu al reeds tot onder aan Blaauwkrantz rivier. De vechtlinie is zoo uitgestrekt dat wij maar met een gering aantal burgers de vijand kunnen bestrijden daar het gevecht plaats vindt geheel en al buiten onze posities en de posities moeten ook bemand blijven aangezien de vijand die reeds bombardeert. Geen versterking nog opgedaagt. Wij hopen dat de Heer ons ook ditmaal zijn zegen zal schenken opdat wij ook ditmaal die overwinning behalen.”²²

Die weerstand wat die Boere aan die voorhoede van Lyttelton se divisie – die bataljon King’s Royal Rifles – gebied het, het Buller laat skrik. Hy het, aangesien die Boere hulle goed in die

slote van en ruigtes langs die oostelike sytakke van Gombaspruit versteek het, geen benul gehad van hoe swak die mag was wat op sy divisie gevuur het nie en het ernstig gevrees dat daar duisende burgers die troepe lê en inwag het, gereed om hulle op die regte moment te omvleuel en af te sny. Dit sou ’n ramp afgee wat al sy planne kon verongeluk. Hy het nl. nog geen magtiging van lord Roberts ontvang om weer tot die aanval oor te gaan nie en as ’n ramp weer sy leër somer aan die begin van sy opmars sou moes tref, sou hy die vergunning ook nooit kry nie. Gevolglik het hy besluit om die opmars langs Bloukransrivier af te staak totdat hy meer sekerheid oor die sterkte van die Boere in die gebied kon kry. Laat die middag het hy sy voorhoede dus gebied om die geveg af te breek en tot op ’n veilige afstand van die Boere af terug te val.²³

Lucas Meyer het gejuig. Hy was onder die indruk dat sy burgers die Britse aanval op die

²² Leyds 716, Telegram no. 71 d.d. 14 Feb. 1900.

²³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 438; *Times History*, III, p. 498.

swak besette Boere stellings afgeslaan het en het dan ook opgetoë die aand aan pres. Kruger gerapporteer:

“Wij hebben alweer een groote reden tot dankbaarheid aan den God onzer vaderen, die ons ook weder vandaag op een wonderbare wijze heeft geholpen. Juist met zonsondergang trok de vijand terug met al zijn grofgeschut. Onze mannen die zeer afgemat en vermoeid waren, kon den vijand niet vervolgen, omdat het te laat was en zij ook maar blij waren dat de vijand terugtrok. Het is bijna ongelooflijk dat zoo een groote macht terugdeinsde voor zoo een geringe macht als wij. De reden waarom wij geen groot commando in het veld konden brengen, is deze: De vijand viel geen een onzer posities aan, ook niet Boschrand, maar trokken met de Blaauwkrantzrivier af. Wij waren toen verplicht niet alleen onze posities te bewaken, maar ook een geheel nieuw commando optemaken om den vijand op zijn nieuw

vechtterrein te bestrijden. Slechts 3 onzer mannen licht gewond.”²⁴

Teenoor die Kommandant-generaal wat meer besonderhede oor die “klinkende” Boere oorwinning verlang het, moes hy egter bely dat hy nie seker was dat die vyand wel “de geheele slagveld hebben opgegeven.”²⁵

Spoedig was dit dan ook duidelik dat die Engelse troepe niks anders gedoen het as om hulle op die Boere se linkerflank tot buite trefafstand te verwyder nie. Van ’n ontruiming van die slagveld was daar geen sprake nie en reeds gedurende die nag het die 4,7-duim skeeps kanonne wat op Gun Hill was, skielik bomme oor die agterste helling van Hlangwane begin strooi, waar volgens verslae van die Britse Inligtingsdiens ’n Boere laer gestaan het.²⁶

²⁴ Leyds 716, Telegram no. 86 d.d. 14 Feb. 1900.

²⁵ K.G. 341 (i) p. 33.

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 438.

5. GENL. MEYER SE VERDEDIGINGS MAATREËLS, 15-16 FEB. 1900

Met die aanbreek van die oggend van 15 Feb. 1900 kon genl. Meyer die Britse troepe duidelik sien, ingegrawe in 'n lang, aaneenlopende linie wat van Hussar Hill af tot op 'n doring rug naby Moordkraal uitgestrek het. Hy het die sterkte van die Britse mag op grond van die grootte van hul kampe op tussen 30,000 en 40,000 man geskat, die troepe aan die Klein Tugela inbegrepe. Geleentheid om hulle te verdryf, het hy aan pres. Kruger gesein, was daar nie. Hussar Hill, waarop die vyand sy kanonne geplaas het, was so gevorm en so geleë dat dit nie met welslae bestorm kon word nie. Dit was “een eentoonig rond oplopende heuvel zonder eenige positie of beschutting voor hem die stormen moet.” Daarby het die vyand oor soveel soldate beskik dat hulle in een nag meer as genoeg slote kon grawe en skanse kon bou om hulle deeglik te beskerm. Vir Meyer was dit duidelik dat die Engelse van plan

Genl. C. E. Fourie

was om Hlangwane in besit te neem. Dit het wel nie gelyk of hulle voornemens was om onmiddellik op die Boere stellings toe te tas nie maar dat 'n aanval nie ver was nie – so het hy die Kommandant-generaal verseker – was ook duidelik. Die Engelse het trouens die hele dag deur 'n stadige bombardement op al die Boere stellings tussen Hlangwane en Groenkop onderhou, klaarblyklik om die Boere af te mat.²⁷

Al wat Meyer onder die omstandighede kon doen, was om hom op defensiewe optrede voor te berei en om met die oog daarop die stellings wat deur die vyand bedreig is, soveel te versterk as wat enigins in sy vermoë was. Van die twee dae wat Buller hom gegun het om dit te doen, het hy en sy veggeneraal egter nie goed gebruik gemaak nie. Die gevolg was dat toe die Britse aanval op 17 Feb. 1900 in alle erns begin het, daardie bedreigde stellings nog steeds baie swak beset was. Daarvoor was net twee mense

²⁷ Sien Leyds 716, Telegramme nos. 11 en 27 d.d. 15 Feb. 1900; K.G. 341 (i) p. 105; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 438-439 en 647-648.

aanspreeklik: Lucas Meyer en sy veggeneraal C. E. Fourie.

Die Britse opmars van die 14de en veral die wyse waarop die troepe die oggend van die 15de versprei was, moes Meyer en Fourie se aandag gevestig het op die groot gevaar dat Buller die stellings wat die Boere ten suide van die Tugela beset gehad het en wat almal front na die suide gemaak het, aan die oostekant kon omvleuel met die doel om dit onder 'n kruisvuur vanuit die suide en die ooste te bring en die Boere linie onder die kruisvuur weswaarts op te rol. Ook die enigste beweging wat die troepe op die 15de gewaag het – toe Lyttelton sy regtervleuel nog 'n myl verder ooswaarts uitgestoot en Moordkraal asook 'n rantjie ten noordweste daarvan beset het²⁸ – het daarop gedui. Die regterflank van die Britse infanterie linie het immers nou ver verby Groenkop – die eindpunt van die Boere loopgrawe tussen Hlangwane en Groenkop-uitgestrek, terwyl die Britse berede troepe op die

²⁸ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 439; en *Times History*, III, p. 498.

regterflank van die voetvolk reeds teenoor Cingoloberg gelê het.

Wat Meyer en Fourie dus in die eerste plek moes gedoen het, was om 'n Britse omvleueling poging toe probeer dwarsboom; en om dit reg te kry, moes hulle al die hoogtes op die linkerflank van die Boere stelling baie sterk laat beset het, veral Cingolo, Groenkop en die deel van Monte Cristo wat tussen Groenkop en Cingolonek gelê het. Die burgers wat die hoogtes moes beskerm, moes dan front na die ooste maak om enige aanval vanuit die rigting af te slaan. Dit kon maklik gedoen gewees het en as dit gedoen is, kon Buller se aanval vanuit die ooste teruggedraan gewees het, sy groot oormag ten spyt.

Genl. Meyer, die algemene bevelvoerder, en sy veggeneraal, Fourie aanvoerder van die burgers suid van die Tugela, was egter nie met veel militêre vernuf bedeel nie. Hulle het skynbaar nie begryp dat die Engelse hulle kon en wou omvleuel nie. Al waarvoor hulle gevrees het, was nog 'n Britse frontaanval vanuit die suide

oor die lengte van die hele linie wat deur die 5de en 2de divisies gevorm is. Die Britse troepe het immers in een reguit linie met front na die noorde teenoor die Boere stellings gelê en die twee Boere aanvoerders kon blykbaar nie insien dat die oostelike punt van die linie kon ombuig en die Boere stellings van die oostekant af kon aanval nie. Daarom het hulle slegs hul eie linie verder ooswaarts langs die Tugela af uitgerek tot by die samevloeiing van die Tugela – en Bloukransrivier met die doel om aan 'n frontaanval vanuit die suide die hoof te bied.²⁹ Die feit dat die Engelse die hele Boere linie van Hlangwane in die weste tot by Groenkop en Cingolo in die ooste gebombardeer het, het hulle ongetwyfeld onder die indruk gebring dat die Engelse voornemens was om oor die hele breë front op die Boere stellings af te storm en dat die swaartepunt van die aanval teen Hlangwane en die loopgrawe tussen Hlangwane en Groenkop gerig sou wees. Gevolglik het Meyer en Fourie

²⁹ Leyds 716, Telegram no. 27 d.d. 15 Feb.1900; vgl. ook Du Cane, pp. 228-229.

dit nie eers die moeite werd geag om Cingolo en Monte Cristo te laat beset voor na die aankoms van versterkings van die Bo-Tugela af nie. Trouens genl. Fourie het die stellings so veilig geag dat hy sy hoofkwartier – “Fourie se skuilte” soos die Soutpansbergers dit genoem het – agter ’n koppie in die omgewing van Cingolo opgerig het, en Fourie was, volgens ’n lid van die Soutpansberge kommando, iemand wat hom nie onnodig in ’n gevaarlike omgewing sou vestig nie.³⁰

Cingolo is dan ook eers op 16 Feb. 1900 beset en wel deur burgers van die Heidelberg kommando onder kmdt. S. B. Buys wat van genl. Botha by hul vertrek van die Bo-Tugela af instruksies gekry het om die stellings aan die noordelike oewer van die Tugela te beset wat voorheen deur die kommando Ermelo bewaak was.”³¹ Buys, wie se kommando 500 man sterk was, het met slegs ’n luttele 200 man op Cingolo – ’n ruig

begroeide berg van oor die 2 myl lank – gaan stelling neem. Meyer en Fourie was egter onder die indruk dat hy die berg met 500 man bewaak het.³² Wat van die ander 300 man van Buys se kommando geword het, is onbekend.

Nadat sy manskappe op die berg was, het Buys tot die oortuiging gekom dat hy oor te min burgers en ook oor te min ammunisie by hom beskik het om dit doeltreffend teen die vyandelike oormag te verdedig. Dit was die eerste maal dat hy en sy burgers met die bosagtige wêreld kennis gemaak het en na ’n inspeksie van die terrein het hy volgens sy eie getuienis – wat nogtans nooit weerlê is nie – probeer om met een van die generaals, Meyer of Fourie, in aanraking te kom om die toestand met die te bespreek, egter sonder sukses. Hulle was nêrens te kry nie. Ook het sy herhaalde aanvrae om meer ammunisie niks oplewer nie.³³

³⁰ Sien L. E. Krause (in Preller 80), p. 100.

³¹ Sien pp. 402-403 hiervoor, asook K.G. 340 (vii) p. 219 en Preller 13, Telegram kopieboek B, p. 2.

³² Vgl. Leyds 717, Telegramme nos. 41 en 50 d.d. 17 Feb. 1900, en L. E. Krause (in Preller 80), pp. 102-103.

³³ Leyds 717, Telegram no. 50 d.d. 17 Feb. 1900.

In die tussentyd het genl. Meyer besluit om die stellings op die suidelike oewer van die Tugela te versterk en het hy met die oog daarop aan kmdt. H. C. J. van Rensburg van Soutpansberg bevel gegee om die Tugela met 100 man oor te steek en hom by genl. C. Fourie te gaan aanmeld, wat die bevel op die suidelike oewer gevoer het.

Die kommando het baie vroeg die oggend van die 16de vertrek, die voetbrug agter Hlangwane oorgesteek en langs 'n spruitjie by Fourie se skulpe afgesaai. Op bevel van genl. Fourie het hulle die dag daar gebly maar toe die skemer die aand toeslaan, het hy hulle beveel om dadelik na Cingolonek te trek waar hulle moes oornag. Voor dagbreek die volgende oggend moes hulle egter sorg dat hulle op die buitenste rand van die kruin van Cingolo was waar hulle 500 Heidelbergers sou aantref en van waar hulle die vyandelike bewegings moes dophou en gereeld rapport daaroor moes doen. Hulle sou daar vroeg die volgende oggend – die 17de – versterk word

deur nog 'n kommando van 700 man en ook voldoende slagvee ontvang.³⁴

Krause, een van die lede van die kommando wat glad nie seker was dat Cingolo nie reeds in die hande van die vyand was nie, het daarop 'n paar vrae aan Fourie gestel, wie se antwoorde hier weergegee word omdat dit duidelik aantoon dat Fourie glad nie op hoogte was van die toestand op Cingolo – deur Krause per abuis Monte Cristo genoem – nie.

Toe Krause die moontlikheid opper dat die vyand reeds op Cingolo was, het Fourie hom nog eens verseker dat kmdt. Buys in volle besit van die berg was met 500 man en daaraan toegevoeg

³⁴ Sien manuskrip van L. E. Krause (in Prellervers. 80), pp. 99-103. Volgens Krause sou Fourie gesê het dat die versterking sou bestaan uit 700 man van die kommando Middelburg. Dit is moontlik 'n vergissing. Die Middelburgers was immers op die stadium reeds op en om Groenkop (vgl. o.a. Weeber, *Op die Natalse Front*, p. 168), deur Weeber verkeerdelik “die Bosrant” (Hlangwane) genoem. Meyer en Fourie het egter wel te eniger tyd die kommando Ermelo, 600-700 man sterk, van die Bo-Tugela af verwag.

dat hy die noukeurigste rapporte van hom oor die vyand se doen en late ontvang het, en dat die vyand op geen punt naby die plek is nie. “En môreoggend vroeg” – so gee Krause, Fourie se woorde weer – “Kry u groot versterkings; en as die vyand in baie groot getalle sou aanval, ek het baie manskappe hier wat julle in ’n baie kort tydjie kan bereik.”

“Generaal,” was Krause wat die vrede nog nie vertrou het nie, se antwoord, “was u self oor die terrein? Is daar enige poging aangewend om die plek te verskans of selfs om klein skansies op te rig?”

Hierop moes genl. Fourie erken dat hy persoonlik nog nooit op Cingolo was nie, “maar”, het hy bygevoeg, “dit is soos ek gesê het en jy kan my woord daarvoor neem”.

Van Rensburg en sy 100 man is daarop voort na Cingolonek. Hulle was glad nie gerus nie maar het tog oortuig gevoel dat hulle, die 500 Heidelbergers en die 700 man wat vroeg die volgende oggend sou aankom om hul geledere te

versterk – ’n krygsmag van 1 300 man altesaam – in staat sou wees om hulle teen die vyand te handhaaf.

Die aand en voornag het hulle in gehoorsaamheid aan genl. Fourie se bevel op Cingolonek gerus en vroeg die oggend van die 17de in twee afdelings van 50 man elk na Cingolo self opgeruk. Voor daglig was die eerste afdeling op hul plek aan die kant van die kruin – die burgers baie honger, want die slagvee wat aan hulle beloof is, het nog nie opgedaag nie en slegs enkele persone het ’n bietjie beskuit, biltong, blikkiesvleis en koffie in hul saalsakke gehad. Die res was totaal sonder kos en kon dus vir hulle geen ontbyt maak nie. Op die voorkruin het hulle kmdt. Buys en ’n paar manskappe aangetref. Van hom moes hulle toe tot hul ontnugtering verneem dat hy nie oor 500 man beskik het soos genl. Fourie hulle ingeprent het nie maar oor skaars 150, en dat van die getal baie min ooit op die berg was of geweet het hoe dit lyk. Buys het daaroor egter nie besonder ontsteld

gelyk nie want hy het dit nie waarskynlik geag dat die vyand Cingolo ooit sou aanval nie.

Diep geskok, het die Soutpansbergse kommandant dadelik rapport aan genl. Fourie oor die toestand gestuur en by hom daarop aangedring om onverwyld die beloofde slagvee en veral die 700 man versterking na die berg toe te stuur.³⁵

Toe Buller op die 17de met sy aanval begin het, was Cingolo dus deur minder as 300 burgers beset – nl. minder as 200 Heidelbergers en 100 Soutpansbergers – en nie deur 1,300 soos genl. Fourie in die vooruitsig gestel het nie.

Die ander Boere kommando's ten suide van die Tugela het as volg stelling geneem: Middelburg op Groenkop en die res van die burgers – bestaande uit afdelings van Swaziland onder kmdt. Chris Botha, Krugersdorp onder vk. J.

³⁵ L. E. Krause (in Prellervers. 80), p. 103. Krause se manuskrip is in Engels geskrywe. Aangesien hy en Fourie egter Afrikaans gepraat het, gee ons die gesprek wat hy met Fourie gevoer het in Afrikaans weer en nie in Engels soos deur hom opgeteken nie.

Kemp en Boksburg onder vk. A. J. Dercksen – in die loopgrawe wat met front na die suide tussen Hlangwane en Groenkop uitgehaal was. Op Hlangwane self was die kommando Bethal.³⁶

In die posisies suid van die Tugela het die Boere oor slegs enkele kanonne beskik. Penning en Wilson maak melding van slegs 3 Boere kanonne; Du Cane van 4 kanonne en 2 maxims as volg gestasioneer: 2 kanonne op Hlangwane, 2 Krupps en 'n maxim op Groenkop en 'n maxim op Platkop tussen Hlangwane en Monte Cristo; en Nierstrasz van 3 kanonne en 3 maxims as volg geplaas: Op Hlangwane 'n Krupp en 'n maxim, en op Groenkop, Platkop en Monte Cristo 'n Creusot veldkanon, 'n Krupp en 2

³⁶ Vgl. Barnard, p. 123 en p. 396 hiervoor. Volgens Du Cane was tot 14 Feb. op Hlangwane die kommando Wakkerstroom en tussen Hlangwane en Monte Cristo dele van die kommando's Standerton, Bethal, Middelburg, Swaziland en Krugersdorp aanwesig terwyl op Cingolo 'n wag van Swazilanders en Middelburgers geplaas was. Dit kom egter nie ooreen met die gegewens in die amptelike dokumente van die Boere nie.

maxims.³⁷ Ook die Britse amptelike *History of the War in South Africa* vermeld dat daar slegs 3 Boere kanonne ten suide van die Tugela was: een op die noordelike hang van Hlangwane, 'n tweede enigsins noord van Groenkop en 'n derde wat gedurende die nag van die 16de op Hlangwane geplaas is.³⁸ Daar kan dus aangenem word dat die Boere op die suidelike oewer van die Tugela ten tyde van die Britse aanval oor slegs drie kanonne en twee of drie hand maxims beskik het, wat egter ook deur die kanonne op die noordelike oewer, waaronder 'n Long Tom, ondersteun kon word.

6. BULLER SE OPTREDE, 15-16 FEB. 1900

Ten spyte daarvan dat sy leer reeds teen die aand van 14 Feb. 1900 gereed gelê het vir die aanval op en omvleueling van Meyer se stellings en dat lord Roberts op die 15de aan hom die groen lig

³⁷ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 522; Du Cane, pp. 228 en 232; Nierstrasz, II band 3, p. 778; en Wilson, *With the Flag*, p. 449.

³⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 437 en 443.

gegee het om via Hlangwane na Ladysmith toe deur te druk, het Buller nog twee volle dae gewag voor hy tot die aanval oorgegaan het. Hy het die klimaat te uitputtend warm vir sy troepe geag en wou eers toereikende hoeveelhede water laat aanvoer om te voorkom dat die soldate in die barre streek waarop hulle hulle tussen Bloukransrivier en Gombaspruit bevind het, van dors versmag. Die water is van Chieveley af per ossewa na die troepe stellings aangekarwei in tenks van 200 gallon elk wat genl. Barton in Pietermaritzburg laat opkommandeer het toe dit vir hom duidelik geword het dat Buller se leer besig was om van die Bo-Tugela af na Colenso terug te keer.³⁹

Nog 'n oorsaak van Buller se traagheid om tot die aanval oor te gaan, was dat hy bang was dat die Boere wat sy leer reeds drie maal teruggeslaan het, weer die een of ander slagyster vir hom gestel gehad het. Selfs nadat hy op 14 Feb. 1900 berig ontvang het van kol. E. C. Bethune – wat die Benede-Tugela vanuit

³⁹ *Ibid.*, p. 441.

Greytown gepatrolleer het en moes waak teen Boere aanvalle op Buller se regter vleuel – dat Bethune se patrollies in beheer was van al die driewe in die Tugela ten ooste van laasgenoemde se samevloeiing met Bloukransrivier⁴⁰ was Buller nog nie seker dat dit veilig was om op die vyandelike linkerflank toe te tas nie. Hy was intendeel so bang dat hy selfs huiwerig was om aan genl. Lyttelton, wie se divisie op die Boere by Cingolo moes toeslaan, vergunning te verleen om die gebied aan en oorkant Gombaspruit te gaan verken – ’n gebied wat vir die Engelse onbekende terrein was.

Toe Lyttelton om 11.20 vm. die 15de aan Buller laat weet het dat hy ’n sterk patrollie, oor ’n redelik breë front versprei, in die rigting van die spruit wou stuur ten einde die Boere te dwing om op die troepe te skiet en daardeur die ligging van hul stellings te verrai, het Buller dadelik koue water op sy plan gegooi in plaas van hom aan te moedig. Hy moes, so het Buller geantwoord, tog uiters versigtig wees en vooraf baie goeie

verkenningwerk laat doen voordat hy sy troepe in enige gevegte oorkant Gombaspruit laat beland. As hy die onderneming moeilik geag het, moes hy dit liewers glad nie aandurf nie. Trouens “We are holding a large number of Boers off Ladysmith, which is, after all, all we can expect to do.”⁴¹

Die gevolg was dat Lyttelton se troepe op die dag toe hulle Cingolo sonder enige weerstand kon beset het – die Heidelbergers was nl. toe nog nie op die berg nie – doodstil in die son gelê en bak het en net hul linie ’n myl verder ooswaarts uitgerek het. Hulle het hulle origins vergenoeg net te sit en kyk hoe die Britse bomme oor die gebied wat deur die Boere beset was, ontplof.

Reeds onmiddellik nadat hy Hussar Hill beset het, het Buller se artilleriste hulle nl. daarop toegelê om die Boere met ’n aanhoudende bombardement te demoraliseer. Daarmee is die nag van die 14de begin toe die Britse geskut wat

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 439.

op Gun Hill was, op Hlangwane losgebrand het. Met daglumiër die 15de, toe dit lig genoeg was om te sien, het die swaargeskut op Hussar Hill ook begin te vuur en die hele dag lank is Groenkop, Monte Cristo, Cingolo en die Boere loopgrawe tussen Groenkop en Hlangwane aan 'n gestadige bombardement van 72 Britse kanonne onderwerp, t.w. 'n 6-duim-kanon, 3 4,7-duimkanonne van die vloot, 6 12-ponder-skeepskanonne en 6 bergkanonne wat op Gun Hill geposteer was, en 4 5-duim-kanonne (2 waarvan op die 15de aangekom het), 4 12 ponder-vloot kanonne, 6 houwitsers en 42 veldkanonne wat op Hussar Hill gestaan het. Die Boere artilleriste het die vuur beantwoord met 2 veldkanonne en 'n Pom-pom.⁴²

⁴² Vgl. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, p. 449; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 437; en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 522-523. Die bewering van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* dat een van die Boerekanonne 'n 94-ponder (d.w.s. 'n Long Tom) was, is onjuis. Long Tom is eers gedurende die 15de die dag opgestel.

Aangesien die Boere kanonne met rooklose kruit geskiet het, kon die Engelse hulle nie opgespoor kry nie en die wyse waarop die Boere artilleriste hulle met die drietal veldstukke teen die geweldige Britse oormag die hele dag lank gehandhaaf het, kan nie anders as bewondering af te dwing nie. Telkens het hulle 'n ander doelwit onder vuur geneem en sodoende hul bomme orals oor die slagveld om en tussen die Britse troepe en kanonne gestrooi – nou tussen die voetvolk, pas daarna weer tussen die Engelse konvooi waens, en dan weer tussen die Britse batterye of tussen die artillerie perde. Die indruk van J. B. Atkins was dat;

“The Boers must have been bewildered by the very number of targets ... And we! Why, on those rare occasions when we see a gun or a few Boers we are only for one moment relieved from the constant puzzle of having nothing to fire at.”⁴³

⁴³ Atkins, *The Relief of Ladysmith*, p. 272; Vgl. verder oor die bombardement Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, p. 449 en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 522-523.

Die Boere artilleriste het hulle geen oomblik deur die Britse kanonvuur van stryk laat bring nie en het die hele dag deur knap bly skier. Veral Hussar Hill is voortdurend deur hul bomme geteister en as die Britse swaar kanonne daar nie so deeglik agter sandsakke verskans was nie sou hulle ongetwyfeld swaar verliese gely het, want talle van die Boere se bomme het net kort voor of agter die Britse kanonstellings ontplof en party het selfs die sandsakke wat die stellings omring het, oopgeskeur.⁴⁴

Deur dors gekwel in die moordende somerhitte het, volgens Penning, afdelings van die Royal West Surreys deur die digte struikgewas aan die noordelike hang van Hussar Hill probeer deurdring na Gombaspruit om water te soek. Boere skerpskutters het egter die spruit beheers

en hulle met geweervuur teruggedryf sonder dat hulle hul dors kon les.⁴⁵

Op 16 Feb. 1900 het die Engelse die bombardement hervat en al die Boere stellings met die uitsondering van Cingolo heelwat swaarder onder die bomme laat deurloop as die dag tevore.⁴⁶ Cingolo is kennelik oorgeslaan omdat die Engelse by die Boere die indruk wou verwek dat hulle Cingolo nie as van waarde beskou nie maar wel die gebied vanaf Groenkop tot by Hlangwane en dat hulle die gebied deur 'n frontaanval vanuit die suide wou bemeester. 255 bomme is volgens Britse amptelike gegewens die dag oor die Boere stellings gestrooi - 73 meer as die dag tevore.⁴⁷

⁴⁴ G. Crowe, *The Commission of H.M.S. Terrible*, pp. 172-173.

⁴⁵ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 523; Volgens Wilson (*With the Flag to Pretoria*, II, p. 450) is hulle deur Buller teruggeroep.

⁴⁶ Krause (in Prellervers. 80), p. 588.

⁴⁷ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 647-648. Die statistiek aangaande die Britse ammunisie verbruik, is egter onbetroubaar. Volgens alle getuienis moes die Engelse die dag veel meer bomme

Ten spyte van die aanhoudende bombardement het die kanonvuur, net soos die vorige dag, maar min materiële skade aan die Boere berokken en is dit soos die vorige dag flink deur die paar Boere kanonne beantwoord. Die rede waarom die talle ontploffende bomme so min ongevalle vir die burgers veroorsaak het, was dat laasgenoemde in uitstekende stellings verskuil was. Sedert die slag van Colenso het die Boere hul loopgrawe op die ou Colenso slagveld baie verbeter en ook tussen Hlangwane en Groenkop en ook om Groenkop loopgrawe uitgehaal wat hulle besonder goed teen kanonvuur beskut het. Hulle was diep en baie nou sodat die Boere regop daarin moes staan met net soveel van die bolyf bo die grond as wat volstrek noodsaaklik was vir die doeltreffende hantering van die geweer. Die hele onderlyf was dus bedek. Aan die voorkant was 'n lae borswering opgewerp met skietgate daardeur sodat die skuts ook deeglik teen frontvuur beskut was en hierdie

afgevuur het as wat in die amptelike opgawes aangedui word. Vgl. ook voetnoot 59 hieragter.

borswerings was so goed met klippe, struikgewas en wat dies meer sy gekamoeifleer dat die vyand hulle slegs, selfs op kort afstand, met die allergrootste moeite kon ontdek. Verder was daar orals skyn stellings aangebring, heelwat beter sigbaar as die gewone loopgrawe, juis met die opset om die vyand te mislei. Die enigste groot nadeel van die loopgrawe was dat hulle op enkele uitsonderings na ingerig was met die oog op 'n Britse aanval vanuit 'n suidelike rigting en nie voldoende teen flank aanvalle beskerm was nie.⁴⁸

Hier en daar was daar ook “bakoond”-stellings, d.w.s. skutters kuile met 'n ronde dak soos 'n miershoop, aan die kante waarvan skietgate uitgehaal was. Beter skuilings as wat die loopgrawe gebied het, kon geen mens verlang nie en dit is duidelik op 14, 15 en 16 Feb. bewys toe baie Britse bomme op die terrein ontplof het sonder om noemenswaardige skade aan te rig.

⁴⁸ Vgl. Barnard, p. 123.

Om te verwag dat geen loopgraaf onder die aanhoudende swaar Engelse bomme hael deur 'n voltreffer getref kon word nie, was egter onrealisties. Dit het dan ook gebeur. Net soos 'n boogskutter eeue tevore sy boog gespan en 'n pyl afgeskiet het wat koning Agab van Israel toevallig tussen die aanhegsel en die pantser getref het sonder dat die skutter dit wis, so het 'n artilleris by een van die swaar Britse kanonne 'n bom afgevuur wat een van die loopgrawe waarin 'n klompie Swazilanders en Middelburgers verskuil was, vol in die dwarste getref het, met noodlottige gevolg. 7 burgers is gedood en 7 gewond, terwyl die aanvoerder van die Swazilanders, kmdt. Chris Botha, en sy veldkornet, Koot Opperman, deur swaar bomskok vir 'n dag of twee buite aksie gestel is.⁴⁹

Ofskoon hierdie voltreffer 'n uitsondering was, het dit, soos dr. Barnard tereg opmerk, ongetwyfeld meegewerk om die gevoel van

naderende onheil wat daar op die tydstip onder die burgers begin posvat het, te bevorder.⁵⁰

7. HOUDING VAN DIE BURGERS

Dit lyk dus asof die Britse bombardement, al het dit ook weinig materiële skade veroorsaak, die moreel van die burgers na twee dae ernstig begin aantast het. Daar het by die burgers oor die algemeen 'n ongerustheid begin heers wat maklik in paniek kon oorslaan. Die krygsraad was self onder die indruk en die gesig sedert die 14de van digte stofwolke agter die oprukkende troepe massas het aan meer as een Boere kommandant die moed ontnem sodat daar selfs in die krygsraad voorgestel is om al die stellings suid van die Tugela te ontruim en na die noordelike oewer terug te trek.⁵¹

Hierdie gees was egter m.i. nie soseer die gevolg van die bombardement nie maar wel 'n simptoom dat baie burgers na vier maande oorlogsmoeg was. Toe hulle uit Transvaal na die

⁴⁹ Vgl. Leyds 717, Telegram no. 10 d.d. 17 Feb. 1900, en Barnard, pp. 123-124.

⁵⁰ Barnard, p. 124.

⁵¹ Vgl. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 523.

front vertrek het en daar selfs heethoofde was wat opgetoë vertel het dat hulle die “Engelse in die see sou jaag” of “die Engelse met sewe gewere sou skiet”, het die mense wat so gepraat het, nie ’n benul gehad van die oormag waarteen hulle sou moes veg of van die vasberadenheid van Engeland om die land te verower nie. Hulle het gedink dat Engeland weer soos met die Eerste Vryheidsoorlog na ’n paar neerlae vrede sou maak, en die vasberade wyse waarop die vyand ten spyte van die een neerlaag na die ander steeds bly aanval het, altyd met swaarder magte, het die gevoel geleidelik by hulle laat posvat dat dit tog tevergeefs was om teenstand te bied en dat dit dus beter was om liewers maar alle teenstand te laat vaar en huis toe te gaan, terug na hul boerderye en hul dierbares na wie hulle verlang het. Hierdie gevoel is versterk deur die ontstellende gerugte wat hulle van die westelike front af bereik het, en die feit dat groot getalle burgers uit Natal teruggetrek moes word om die toestand daar die hoof te gaan bied. Die Kommandant-generaal het hierdie neiging betyds

bespeur en daarom steeds sterker by pres. Kruger daarop aangedring om vrede te probeer maak.⁵²

Wat sake vererger het, was dat genl. Lucas Meyer op die tydstip bevelvoerder oor die kommando’s by en oos van Colenso was – ’n man wat nie veel vertrouwe ingeboesem het nie en, anders as Louis Botha, sy manskappe nie deur woord en voorbeeld kon aanvuur nie; en hy is in die streek suid van die Tugela bygestaan deur veggenl. Christian E. Fourie wat reeds met die slag van Colenso getoon het dat hy ’n swak bevelvoerder was! Waarom kmdt.-genl. Piet Joubert nie vir Botha – die een offisier in wie hy persoonlik vertrouwe gehad het – op die kritieke tydstip met die bevel oor die burgers op die suidelike Tugela-oewer belas het nie is onbegryplik, want wat op die tydstip meer as enigiets anders daar nodig was, was wakker offisiere, in die eerste plek ’n wakker bevelhebber wat sy burgers kon besiel. Weens die gebrek daaraan, so vertel L. E. Krause,

⁵² Sy telegramme in die verband en die vredes pogings wat aangewend is, sal later behandel word.

“The spirits of the men sank. Confidence in our officers was undermined. I noticed with apprehension that the old spirit of courage and determination was oozing out and that it would not require much to demoralise the men.”⁵³

Maar ofskoon baie van die Boere oorlog moeg begin raak en na vrede verlang het, was daar ook onder die burgers ’n harde kern wat aan ingee nie gedink het nie en met die verdere verloop van die oorlog steeds sterker op die voorgrond gekom het. Hulle was die manne wat later die siel geword het van die sg. guerrillakryg. Hulle het nie op bevel van offisiere gewag of in hul stellings stil bly lê nie maar op eie inisiatief gehandel, gewoonlik met net een doel voor oë, nl. om die vyand af te mat en te demoraliseer deur hom net so veel skade te berokken as wat in hul vermoë was.

Dat daar ook in genl. Lucas Meyer se kommando sulke persone was, het bv. reeds die aand van 16

Feb. 1900 geblyk toe ’n drietal Swazilandse burgers koelbloedig in die maanlig na een van die Engelse kampe gery, 18 osse uit een van die Engelse kamp krale gejaag en bowendien ook nog ’n perd van die Britse ruitery gebuit het. Toe die vyftal vyandelike skildwagte onraad merk en begin te skiet, was dit reeds te laat. Hulle het slegs ’n os gewond. Met die res van hul buit – 17 osse en ’n perd – het die drie man veilig na hul laer teruggekeer.⁵⁴ Daar het die berig van hul “heldedaad” natuurlik nie verborge gebly nie en vir ander vasberade burgers tot aansporing gedien om ook so op te tree.

Manne wat met die gees besiel was, was egter in die minderheid. Die meeste burgers het na vrede verlang en was nie meer so vasberade om die aanstaande Britse aanval af te slaan as twee maande tevore nie. Van baie van hul offisiere – veral van hul twee aanvoerders, genls. Meyer en Fourie – het geen besieling uitgegaan nie, aangesien die self getwyfel het aan hul vermoë om die geweldige Britse oormag terug te slaan

⁵³ Manuskrip L. E. Krause (Prellervers. 80), p. 99.

⁵⁴ Volksstem, 19 Feb. 1900.

en meer geneë was om te wyk as om vas te staan. Die vooruitsig op nog 'n oorwinning oor die groot Britse oormag was dus inderdaad somber.

8. BRITSE POSISIES, 16 FEB. 1900

Met dagluimer die 16de het Lyttelton twee bataljons – die 2nd Scottish Rifles (4de brigade) en die 2nd West Surreys (2de brigade) – in die rigting van Gombaspruit laat opruk ten einde die Boere te dwing om te vuur sodat hy die ligging van hul stellings kon vasstel en kon bepaal hoe sterk hulle beset was.

Terwyl die voetvolk bang-bang en baie stadig die moot van die spruit genader het, het Dundonald – die een van Buller se offisiere wat nie bang vir sy bas was nie – ongeërg na Cingolo deurgedruk. En toe die voetvolk die spruit begin oorsukkel, huiwerig asof hulle elke oomblik swaar beskiet sou word, was die voorste van Dundonald se ruiters reeds teen die berg, ywerig besig om dit van twee kante af te beklim. Die “Composite” regiment het selfs heeltemal om die suidoostelike voet van die berg getrek en die laer

hellings aan daardie kant bestyg, natuurlik om te toets of die Boere gereed was vir 'n aanval vanuit die ooste. Nie 'n skoot is op hulle geskiet nie. Die enigste van die ruiters wat onder vuur gekom het, was 'n patrollie gereelde Britse ruitery wat onder aanvoering van kapt. R. N. Smyth van die 21st Lancers die suidwestelike hang beklim en tot bo-op die kruin gevorder het. Hulle is uit die digte struikgewas deur 'n klompie Boere skerpskutters beskiet maar op swaar weerstand het hulle nêrens gestuit nie. Gevolglik kon Dundonald se troepe met hul verkenningwerk voortgaan en vasstel dat Cingolo maar swak beset was en dat die Boere wat daar wel op die kruin was, nie eers ingegrawe was nie. Dieselfde middag het Lyttelton dus geweet dat die kruin van Cingolo baie swak beset was, dat daar geen loopgrawe was nie en dat die burgers daar 'n aanval vanuit die suide verwag het en glad nie op die loer was vir 'n aanval vanuit die ooste nie. Hy sou die kop dus ongesiens van die oostekant af kon inneem.

Intussen het Lyttelton se voetvolk stadig vanuit die suide oor die ongelyke terrein opgeruk gekom tot binne 'n myl en 'n half van die voet van Cingolo sonder dat daar op hulle gevuur is. Eers toe hulle omdraai, is hulle taamlik hewig deur skerpskutters beskiet wat tussen die bosse geskui en blykbaar gehoop het dat die troepe nader sou kom. Groepies burgers het die Engelse kragdadig agtervolg tot op 'n afstand van 500 meter dog is toe so hewig deur die Britse artilleriste met granate en granaat-kartetse bestook dat hulle dit nie verder kon waag nie en hulle maar moes vergenoeg met 'n skadelose vuur op die terugvallende troepe wat baie gou buite trefafstand was.⁵⁵

Teen 11 vm. is alle Britse troepe na hul kampplekke teruggetrek en toe die aand aanbreek, was hulle as volg gelaer in 'n lang linie teenoor die Boere stellings met front na die noorde: Teenoor Cingoloberg op en in die

⁵⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 440; en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 523.

omgewing van Moordkraal was Lyttelton se 2de divisie uitgestrek met die 4de brigade links en die 2de regs, in die regterflank gedek deur een van Dundonald se berede afdelings, die “Composite” regiment. Links van die 2de divisie het genl. Barton se brigade (die 6de) die skakel tussen die 2de en 5de divisies gevorm. Laasgenoemde het met die 10de brigade regs en die 11de links op Hussar Hill by die 5de brigade aangesluit wat op Chievely en Gun Hill was. Die linkerflank is bewaak deur Thorneycroft's Mounted Infantry, en die South African Light Horse het as reserwe in die middel agter die voetvolk pos geneem.⁵⁶

9. BULLER SE INSTRUKSIES VIR DIE AANVAL

Nadat Buller die middag van Lyttelton se patrollies verneem het dat Cingoloberg self haas onbeset was en dat daar slegs 'n klein klompie burgers aan die kant van Cingolonek op Dundonald se berede troepe gevuur het, het hy

⁵⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 440-441.

planne beraam vir die verowering op die volgende dag van die verste oostelike Boere stellings wat van Cingolonek af tot by Groenkop uitgestrek het.

Aangesien Cingoloberg so swak beset was, het hy besluit om sy troepe die vermoënis te spaar van 'n lang trek oos om die berg en van 'n steil klim teen die oostelike helling uit om in die linkerflank van die Boere op Cingolonek te kom. In plaas daarvan het hy nou aan Lyttelton – wat die aanval moes doen met die 2de divisie, bygestaan deur die 6de en 10de brigades – bevel gegee om vanuit die suide regstreeks na Cingolonek toe op te ruk en na die verowering daarvan suidwaarts te swaai en op Groenkop toe te tas. Die regterflank van die troepe met die aanval belas, sou beskerm word deur die helfte van Dundonald se berede brigade wie se taak dit sou wees om elke afdeling burgers te omvleuel wat die infanterie in die regterflank sou probeer aanval, en om die terrein regs van die infanterie mettertyd te beset. Die aanval sou ondersteun word deur 6 veldbatterie en 'n battery

houwitsers onder aanvoering van kol. L. W. Parsons. Die troepe en kanonne wat nie aan die aanval deelgeneem het nie, moes die Boere ten weste van Cingolonek in hul stellings vaspen deur vuur vanuit die suide.

Watter mondelinge verduidelikings en bevel Buller aan sy troepe gegee het, is nie bekend nie. Volgens die Duitse amptelike geskiedenis van die oorlog sou sy plan in kort gewees het dat “while Warren’s Division was to remain stationary on Hussar Hill, opposite the Enemy’s front, Lyttelton’s Division and Dundonald’s Mounted Brigade were to move forward to make the enveloping attack on Cingolo Nek and Monte Cristo” en dat “Barton’s Brigade was to join in with this movement on the left, but for the moment was not to cross the Gomba.”⁵⁷

Volgens die werk moes die berede brigade dus, met die omswaai van Lyttelton se divisie vir die aanval op Groenkop na die verowering van Cingolo, hom op Monte Cristo tuisgemaak het en

⁵⁷ Du Cane, p. 234.

die regterflank van Lyttelton se divisie daarvandaan af gedek het. Dit kon moontlik Buller se bedoeling gewees het ofskoon dit nie uitdruklik in die instruksies vermeld word nie.⁵⁸

Dit was van die staanspoor af vir Lyttelton duidelik dat as hy sou opruk soos in die instruksie voorgeskryf, nl. reg op Cingolonek af, hy sy divisie aan vernietiging kon blootstel, want dan sou sy troepe dadelik onder 'n kruisvuur kom sowel van die kant van Cingoloberg as van Monte Cristo af. Hy het blykbaar nie te veel vertroue in die bevinding van die berede troepe gestel dat Cingoloberg baie swak beset was nie en het bowendien met die moontlikheid rekening gehou dat die Boere hul posisie op die berg gedurende die nag kon versterk het. Dus het hy besluit om nie tussen twee moontlike Boere magte in te stap nie maar om Cingoloberg liewers eers vanuit die ooste te verower en van

die vyand te suiwer en daarna oor Cingoloberg na Cingolonek toe op te ruk.

10. DIE VEROWERING VAN CINGOLO

Met dagbreek die 17de het die 4,7-duim-skeepskanonne op Gun Hill vuur geopen op die lae hoogtes tussen Hlangwane en Groenkop en op 'n Boere kanon op Hlangwane, en teen 6 vm. was die res van die Britse swaargeskut – nl. die kanonne op Hussar Hill en die wat deur Parsons vroeg die oggend in 'n lang linie tussen Hussar Hill en Moordkraal opgestel is – ook teen die Boere stellings in aksie.

Al die Boere stellings tussen Hlangwane en Groenkop asook Cingolonek, Monte Cristo en Groenkop self het op die een dag heftiger onder die bomme deurgeloopt as gedurende die hele voorafgaande drie dae tesaam. Volgens Britse amptelike statistiek – wat egter nie as betroubaar beskou moet word nie – is daar op die een dag 956 bomme op die Boere stellings afgevuur, d.w.s. 45 meer as gedurende die hele tydperk 14

⁵⁸ 'n Volledige teks van die instruksie aan Warren, Dundonald en Lyttelton verskyn in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 442-443.

tot 16 Feb. 1900.⁵⁹ Dit was 'n onvergeetlike gesig om te aanskou hoe die stadig opstygende geel rook van die liddiet bomme saamsmelt met die skitterende wit rook wolkies deur die ontploffende granaatkartetse in die lug veroorsaak, en hoe hulle meng met die swaar, bruin stofwolke wat deur die bomme uit die aarde opgeskop is. Opmerklik genoeg is Cingolo self egter volgens 'n ooggetuie aan Boere kant glad nie gebombardeer nie. Die Engelse wou die Boere klaarblyklik onder die indruk bring dat hulle in Cingolo glad nie belangstel nie. Deur die optrede het die Engelse kmdt. Buys dan ook volgens die ooggetuie heeltemal verskalk sodat hy vas geglo het dat Cingolo glad nie aangeval sou word nie – selfs nie die oggend van die 17de

⁵⁹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 647-648. Dat die statistiek nie betroubaar is nie blyk uit die feit dat volgens die statistiek die 6-duim- en 5-duim-kanonne op bv. 15 Feb. 1900 geen ammunisie verbruik het nie terwyl hulle tog op die datum in aksie was en die Boerestellings gebombardeer het. (Vgl. hierdie hoofstuk voorafgaande voetnota 42 hiervoor.)

terwyl die Engelse besig was om die kop te nader nie.⁶⁰

Die berge en bulte het op die vreeslike lawaai wat deur die ontploffende bomme veroorsaak is, met 'n doodse stilte gereageer, asof elke Boer reeds doodgeskiet was of padgegee het. Die Boere het doodstil bly lê om aan die Britse voetvolk wat teen dagbreek ook begin beweeg het, die geleentheid te gee om eers nader te kom. Eers na sowat 'n uur het hulle skielik met hul paar kanonne op die Britse geskut wat op Hussar Hill gestaan het, losgebrand. Die Britse geskut was deeglik agter skanse van sandsakke verskuil, behalwe een 5-duimkanon wat om die een of ander rede nie verskans was nie en dit ook dadelik moes ontgeld. 'n Goed gemikte kartets het reg bokant die kanon ontplof en die hele bediening daarvan buite aksie gestel. 2 van sy artilleriste is op slag gedood en nie minder as 4 gewond nie.⁶¹

⁶⁰ Vgl. L. E. Krause (in Prellervers. 80), pp. 102-104.

⁶¹ Vgl. Crowe, pp. 173-174; Knox, p. 142; Atkins, *The Relief of Ladysmith*, pp. 272-273; Penning, *De Oorlog in*

Die kanonnade het pas begin toe die voorste afdeling van 50 Soutpansbergers die oostelike kruin van Cingolo bereik waar hulle kmdt. Buys aangetref het wat egter toe nog vas geglo het dat die Engelse Cingolo glad nie sou aanval nie. Vir kmdt. Van Rensburg het die bombardement egter aangedui dat die vyand op die punt was om Cingolo aan te val en daarom het hy, soos reeds vermeld, onmiddellik 'n rapport ganger na genl. Fourie gestuur om hom te verwittig dat daar ternouernood 150 Heidelbergers op die kop was en dat Fourie dus dadelik die beloofde versterking van 700 man na die berg moes stuur om dit te help verdedig asook die slagvee vir sy kommando.

Die tweede afdeling van 50 Soutpansbergers was op die tydstip nog op Cingolonek maar die veldkornette wat by die afdeling was, het dadelik by die aanvang van die bombardement die

Zuid-Afrika, p. 525; W. H. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 452-453; Churchill, *From London to Ladysmith*, p. 387; en *Britse amptelike History of the War in South Africa*, II, pp. 443-444.

afdeling aangesê om hom gereed te hou om enige oomblik in aksie te tree.⁶²

Solank as die Britse artilleriste besig was om die moreel van die burgers met hul bomme te probeer aftakel, het Lyttelton se troepe met die regterflank ver uitgestoot oor 'n front van sowat 3 myl breed opgeruk gekom na Cingoloberg. Op die regterflank was Hildyard se brigade en op hul linkerflank, skuins in hul rug, Norcott se brigade. Barton se brigade is suid van Gombaspruit gelaat. Regs van Hildyard se brigade het die berede troepe van die graaf van Dundonald beweeg wat die regterflank van die oprukkende troepe moes beskerm.

Lyttelton was blykbaar baie bang dat die Boere hom in die bosagtige gebied oorkant Gombaspruit sou verras en het sy troepe dus laat ontplooi onmiddellik nadat hulle hul laer plekke verlaat het en terwyl hulle nog sowat 3,000 tree van die vyandelike stelling af was wat hulle moes verower. Die gevolg was dat die voetvolk,

⁶² L. E. Krause (*Prellervers.* 80), pp. 103-104.

oor 'n wye gebied versprei, baie langsaam oor die bergagtige terrein, wat met bossies en bome oortrek en met slote deurklief was, gevorder het. Eers teen 9 vm. het hulle die voet van Cingolo genader.

Ten gevolge van die stadige vordering van die infanterie het van die Heidelbergers wat die suidelike kruin van Cingolo bewaak het, vol-doende geleentheid gekry om teen die suidelike hang van die berg af te sak en 'n vuurlinie laag teen die helling te vorm, en hulle is versterk deur burgers van die kommando's Middelburg en Swaziland wat van Groenkop en die stellings ten weste daarvan gekom en 'n vuurlinie aan die suidelike voet van Cingolo gevorm het, waar daar goeie stellings was om 'n aanval vanuit die suide af te slaan. Die gevolg was dat toe Norcott en Hildyard weer hul oë uitvryf, hul troepe so swaar deur geweer skuts in die front beskiet is dat hulle geen vordering kon maak nie, in weerwil van die swaar bombardement wat deur die Britse kanonne op die Boere stellings onderhou is.

Gelukkig vir die Engelse het die Boere oorhaastig begin te vuur, terwyl die oprukkende infanterie 800 tot 900 tree van hul stellings af was en het die geskiet die troepe net gewaarsku om nie nader te gaan nie maar die vyandelike vuurlinie eers deur 'n omvleuelings beweging te verdryf. Norcott wat die swaarste weerstand ondervind het, het sy troepe dus laat platval en hulle vanuit stellings waar hulle goed teen die Boere se vuur gedek was, 'n vuurgeveg met die vyand laat aanknoop, terwyl hy 'n boodskapper na Dundonald gestuur het met die bevel om die burgers wat sy opmars gestuit het, aan die oostekant te omvleuel en deur 'n aanval in die flank en rug te verdryf. Van Dundonald was daar egter geen spoor nie en die taak om die Boere te omvleuel, is toe deur Hildyard onderneem wie se brigade op Norcott se regterflank nie so hewig beskiet was nie. Hildyard het die taak opgedra aan die Royal West Surrey bataljon – deur die 6de brigade aan hom afgestaan om hom as

reserwe te dien – en dié het na sowat ’n uur se trek die oostelike voet van Cingolo bereik.⁶³

Intussen het lord Dundonald met sy berede brigade nie in die niet verdwyn nie. Die vurige Dundonald wat die regterflank van die voetvolk moes beskerm, was egter nie geneë om op dieselfde slakkegang as die voetvolk te beweeg nie. Dundonald het reeds baie vroeg die oggend vasgestel dat die regterflank van die infanterie volkome veilig was, toe met ’n wye draai om die suidelike helling van die berg gery wat volgens sy oortuiging maar baie swak beset was, en toe op die oostelike helling afgepyl, vasberade om die berg vanuit die ooste te verower.

Die agterste afdeling van kmdt. Van Rensburg se Soutpansbergers was juis besig om Cingolonek te bestyg toe teen 6 vm. iemand van die kommando se voorste afdeling wat op Cingolo was, by hulle aangehardloop kom met die nuus dat die vyand reeds aan die voet en teen die oostelike helling van die berg was en dat die

voorste 50-tal Soutpansbergers in ’n geveg op lewe en dood met die Engelse gewikkel was. Een van die Soutpansbergse korporaals het reeds geval met die sterf kreet op sy lippe dat sy manskappe moes veg en nie moes ingee nie.

Die agterste afdeling het dadelik ’n boodskapper na genl. Fourie gestuur met die nuus en met ’n dringende versoek om tog onmiddellik die beloofde versterking van 700 man na die berg toe te stuur, en toe self na die kruin van Cingolo gejaag. Aan die westekant daarvan het hulle hul perde aan die sorg van ’n paar manskappe en agterryers toevertrou en te voet na die oostekant van die kruin gehardloop, tussen die vyandelike koeëls deur wat soos swerms bye oor hul koppe gegons het.

Aangesien die kruin van Cingolo kaal was en min skuiling gebied het, het van die Soutpansbergers ’n entjie teen die oostelike helling afgedaal en daar vir hulle hier en daar klein klip skansies opgewerp wat aan hulle skuiling teen die swaar vyandelike geweervuur kon verskaf. Vanuit hierdie skansies en ander dekking wat

⁶³ Du Cane, pp. 2 34 w.

hulle kon bekom, het hulle 'n swaar geweervuur op die troepe in die digte bosse onderhou. Die troepe het die vuur beantwoord met 'n hewige geskiet wat teen 11 vm. baie swaar geword het toe die infanterie wat die Boere moes omvleuel, die oostelike voet van die berg begin beklim het.

Hierdie infanterie wat moeisaam tussen die bosse teen die helling uit beweeg het en vir hulle 'n pad na die kruin moes oopkap, het steeds meer en meer die aandag van die Soutpansbergers in beslag geneem met die gevolg dat Dundonald se ruiters – wat regs van die voetvolk teen die helling uit gesukkel het – met al hoe minder weerstand te doen gekry en voor 12-uur die middag die noordelike punt van die kruin bereik het, van waar hulle die Soutpansbergers in die linkerflank en rug beskiet het, o.a. met 'n maxim. Dit het die lede van die Soutpansbergse kommando wat nog bo teen die oostelike helling was, gedwing om onmiddellik na die kruin en van daar na hul perde – toe reeds swaar beskiet – pad te gee om daarvandaan af 'n laaste poging aan te wend om die troepe teen te hou.

Kmdt. Van Rensburg het dadelik 'n boodskapper na die suidelike kruin van die kop laat jaag om die Heidelbergers wat die berg aan die kant verdedig het, te waarsku dat hulle afgesny sou word en hulle te versoek om 50 man op die kruin te laat terugval ten einde Van Rensburg te help om die troepe terug te skiet totdat die 700 man wat gent. Fourie sou stuur en waarvoor nou weer dringend aanvraag gedoen is, sou opdaag om die berg te herower.

Al wat die boodskapper op die suidelike kruin aangetref het, was kmdt. Buys met sowat 15 man. Buys het aan hom gesê dat die res van die manskappe hul perde gaan water gee het. Toe die boodskapper egter omdraai, sien hy dat hulle in volle vlug is na die koppies onderkant die nek. Hy het daarop teruggejaag om Van Rensburg daarvan te verwittig maar die was toe ook reeds besig om na 'n laaste weerstand teen die nek af te vlug. Die boodskapper het hom en sy manskappe dadelik gevolg terwyl agter hom die juigkrete “Amajuba, Amajuba!” weerklink het van die kakies wat die kruin nou beset en wild op

die burgers met hul kleingewere en 'n hand maxim losgebrand het.⁶⁴

Teen 2 nm. was ook die voetvolk wat deur Hildyard gelas is om die berg aan die oostekant uit te klim, bo-op die kruin, verbaas om Dundonald met sy berede troepe van wie se bewegings hulle sedert vroeg die oggend totaal onbewus was, daar aan te tref.

Die burgers wat Norcott se brigade aan die suidelike voet van Cingolo gestuit het, het nou tussen twee vure gelê. In die front is hulle deur Norcott se troepe beskiet en in die rug deur die Royal West Surrey en deur Dundonald se ruiters wat dadelik van die bergkruin af op hulle begin vuur het, terwyl ook 'n battery veldkanonne oor die Gomba gesleep is om hulle op kort afstand te bombardeer. Ook het Barton se brigade nou vorentoe gekom om hulle te help verdryf. Daar was dus ook vir die burgers geen ander genade as om vinnig pad te gee en die hele Cingolo en Cingolonek in Buller se hande te laat nie. Laas-

genoemde se troepe was nou gereed en blykbaar ook begerig om verder op te ruk. Buller het sy troepe egter te afgemat geag om sy oorwinning in die kwaai hitte op te volg. Gevolglik het hy hom maar vergenoeg met die besetting van die verowerde terrein deur die 2de divisie en het hy Barton se brigade na die se kampplek ten suide van Gombaspruit teruggetrek. Hy was egter vasberade om die volgende dag voort te gaan met die verowering van die Boere stellings op die suidelike oewer van die Tugela.⁶⁵ Hy was nl. bevrees dat Monte Cristo en Groenkop deur sterk Boere magte beset sou wees en dat as hy die stellings onmiddellik sou laat bestorm, sy troepe moontlik 'n neerlaag kon ly wat ten gevolge kon hê dat ook Cingolo deur die Boere herower word. Daarom het hy dit verstandig geag om lievers die verowerde terrein goed te beset en te verskans voordat hy verdere vyandelike stellings probeer aandurf.

Die totale Britse verlies vir die dag het volgens amptelike Britse opgawes slegs 36 man beloop,

⁶⁴ L. E. Krause (Prellervers. 80), pp. 105-109.

⁶⁵ Vgl. Du Cane, pp. 235-237.

nl. 4 manskappe gedood en 1 offisier en 31 manskappe gewond. Hierteenoor het die Boere volgens gepubliseerde ongevallelyste 'n verlies van 9 man gely, nl. 1 gesneuwel en 8 gewond.⁶⁶

11. KONKLUSIE

Met die verowering van Cingolo het die Engelse met die geweldige oormag waaroor hulle beskik het, die Boere in 'n uiters netelige posisie geplaas. Hulle was nou in 'n goeie, sterk stelling, halfpad om die linkerflank van die Boere en in staat om al die Boere stellings suid van die Tugela vanuit nie alleen die suide in die front nie maar ook die ooste in die dwarste aan te val en daardie stellings op te rol tot by Hlangwane. Daarby was hulle in staat om na die verdrywing van die Boere van die suidelike oewer af die Tugela op enige plek ten ooste van Hlangwane oor te steek en na Ladysmith toe deur te trek.

⁶⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p.599; en *Staatscourant*, Z.A. Republiek, d.d. 21 Feb. 1900, Verlieslys no. 50.

Genl. Meyer het die skuld vir die verowering van Cingolo vierkantig op die skouers van die klompie verdedigers van die kop geplaas, veral op die van kmtd. Buys en sy Heidelbergers wat volgens hom nie hul plig gedoen het nie, en wou dat die saak aan 'n streng ondersoek onderwerp word. Nogtans het hy toegegee dat die terrein so dig met struik en lang gras begroei was dat 'n aanvaller wat behoedsaam sou opruk, ongesiens in die Boere stelling op en by die berg kon kom en dat die kop dus moeilik verdedigbaar was.⁶⁷ Die feit dat die verliese aan albei kante so klein was, skyn sy beskuldiging te bevestig dat die burgers op die berg hul plig nie behoorlik betrag het nie. Aan die ander kant moet in aanmerking geneem word dat in die ruig begroeide gebied aanvallers en verdedigers mekaar nie kon sien voor hulle baie dig by mekaar was nie en dat die verdedigers onmoontlik in hul stellings kon bly totdat die oormag troepe op hulle was of hulle volledig omsingel gehad het, want dan sou hulle almal krygsgevangenes geword het.

⁶⁷ Leyds 717, Telegram no. 62 d.d. 17 Feb. 1900.

Dat die Engelse Cingolo bemeester het, moet dus nie uitsluitlik of selfs in die eerste plek op die skouers van die klompie verdedigers van die kop geplaas word nie. Genl. Louis Botha het die spyker op die kop geslaan toe hy die volgende dag, na sy aankoms by genl. Meyer, verklaar het dat die beste stellings op die Boere se linkerflank deur die vyand in besit geneem is “doordat hier te min menschen zijn”⁶⁸ As daar ’n sterk mag van 1,500 man of meer op en om Cingolo geplaas was, so versprei dat hulle nie alleen front na die suide nie maar ook na die ooste gemaak het, sou hulle in staat gewees het om die Engelse oormag te stuit soos hulle gedoen het by Colenso, Tabanyama, Spioenkop en Vaalkrans. Dat daar nie so ’n mag was nie, was die skuld in die eerste plek van genl. Lucas Meyer en sy veggeneraal C. E. Fourie. Hulle was albei swak aanvoerders en het nie die militêre vernuf gehad om te begryp dat Buller hulle aan die oostekant wou en kon omvleuel nie. Gevolglik het hulle Cingolo onbeset gelaat tot ’n dag voor die geveg

en toe aan die Heidelbergse kommandant opdrag gegee om dit te gaan beset sonder nogtans toe te sien dat hy dit doeltreffend en met sy hele kommando van 500 man doen. Die gevolg was dat Buys dit met 200 man gedoen het wat hul aandag so op die suidelike helling toegespits het dat Dundonald die kop op die 16de ongemerk met ’n aantal ruiters in hul rug beklim en vasgestel het dat dit nie verskans was nie en slegs deur ’n klein aantal burgers beset was, wat front na die suide in plaas van na die ooste gemaak het.

’n Wakker generaal met ’n goeie insig in krygstaktiek sou die hange en kruin van Cingolo nie alleen deur die 500 man laat beset het waarmee kmdt. Buys van die Bo-Tugela af gekom het nie maar minstens nog 1,000 burgers uit die stellings noord van die Tugela – wat glad nie bedreig was nie – en elders geneem het vir die doeltreffende bewaking van Cingolo aan die ooste- en suidekant. Genls. Meyer en Fourie wis immers dat die kommando Ermelo van 700 man van die Bo-Tugela af onderweg was en beskikbaar sou

⁶⁸ *Ibid.*, Telegram no. 3 d.d. 18 Feb. 1900.

wees om die posisies te beset wat noord van die rivier ontruim sou moes word met die oog op die beskerming van Cingolo. As Cingolo aan die oostekant deur 'n sterk mag bewaak was wat desnoods al vegtende teen die helling op kon terugval, sou die Britse verowering van Cingolo vanuit die ooste net so moeilik gewees het as vanuit die suide en alleen na 'n baie swaar geveg kon slaag. Buller sou, as die berg toereikend beset was, dit in elk geval nie byna sonder slag of stoot met 'n regiment berede troepe en een bataljon infanterie verower het nie. Trouens Buller was soos reeds aangetoon baie lugtig vir die Boere en dit is nie onwaarskynlik dat hy sou teruggeval het as sy troepe wat die kop moes omvleuel, op taai weerstand gestuit het nie; en die ruig begroeide terrein was sodanig dat, al het die Boere geen loopgrawe aan daardie kant gehad nie, hulle 'n oprukkende Britse troepemag aan daardie kant baie swaar verliese kon toegedien het, want die Britse soldate was nie gewoon om op so 'n terrein te veg nie.

Dat die Boere sulke swak bevelvoerders by Colenso en ten ooste daarvan gehad het, was die skuld van kmdt.-genl. Piet Joubert wat ten spyte van tydige waarskuwings van manne soos die hoof van Weë – om nie toe te laat dat Meyer die bevel daar neem nie aangesien genl. Botha nie geneë sou wees om Meyer as bevelhebber te verdring nie – en in weerwil van 'n instruksie van pres. Kruger om genl. Meyer met die bevel oor die kommando's op die Zoeloe grens en by Helpmekaar te belas, toegelaat het dat Meyer by Colenso as bevelvoerder bly ageer.

As hy 'n gebore krygsman soos Louis Botha daar in bevel gehad het, is dit ongetwyfeld seker dat daar toereikende maatreëls getref sou gewees het om te voorkom dat die Engelse Cingolo verower. Trouens met burgers wat reeds oorlogsmoeg begin word het, was 'n goeie bevelvoerder wat nie alleen die regte verdedigings maatreëls kon tref nie maar tewens die burgers met vertroue en geesdrif kon besiel, onmisbaar.

Nog 'n rede waarom Botha nie tydig by Colenso was om dan ten minste aan Meyer gesonde raad

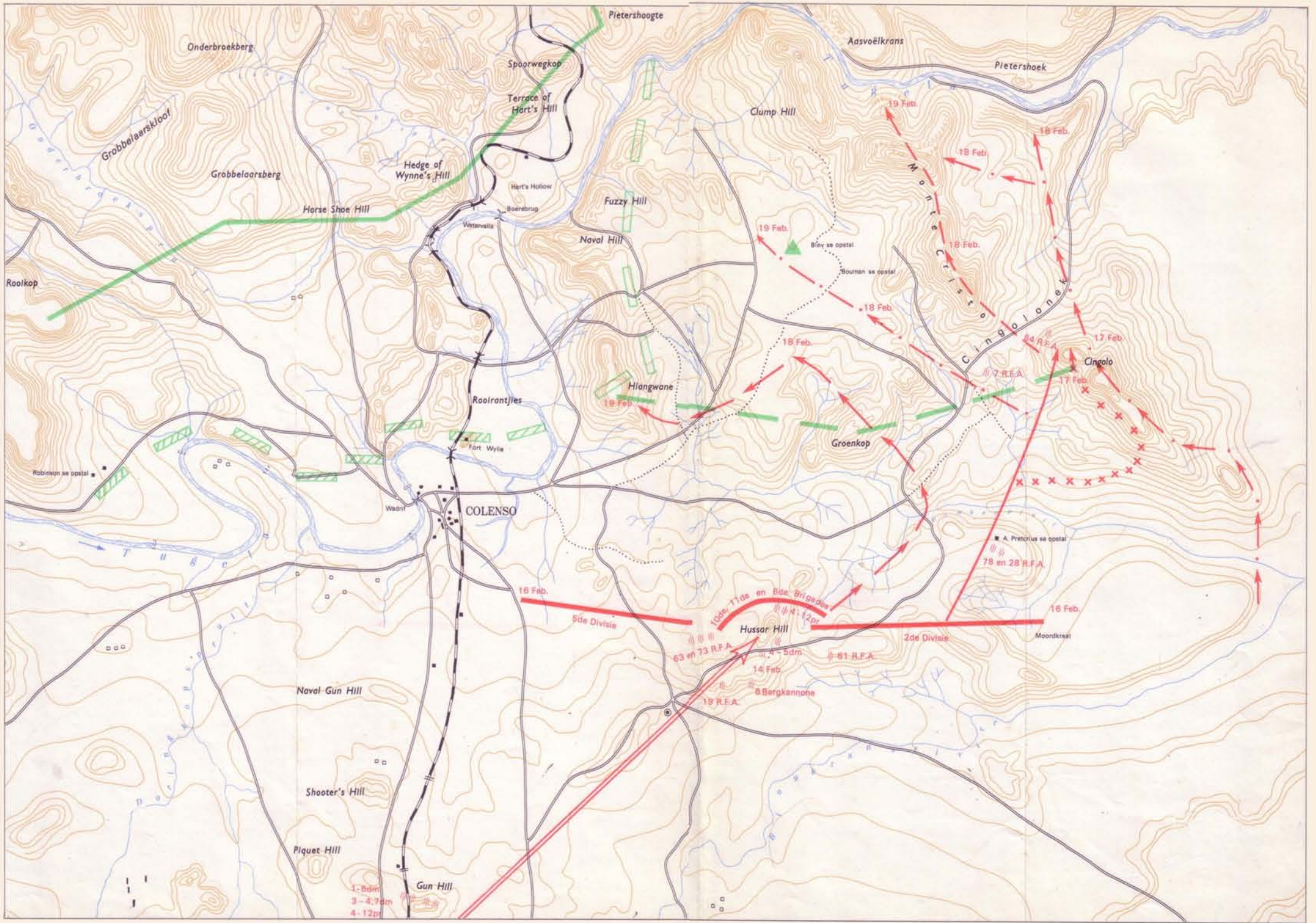
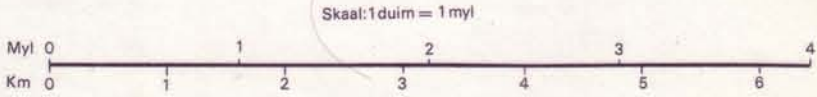
te gee – aangesien hy hom nie as bevelhebber wou verdring nie – was dat hy op die tydstip siek was en dus nie voor die 17de op Colenso aangekom het, nadat Cingolo reeds verower was nie. Ten gevolge van sy siekte het hy nie besef dat die toestand oos van Colenso so ernstig was as wat inderdaad die geval was nie. Hy het gemeen dat Buller se leër 'n paar dae se rus nodig sou hê voor dit weer slaggereed sou wees en het Meyer se telegramme van sedert die 12de as alarmisties beskou. Gevolglik het hy hom die weelde veroorloof om eers op sy gemak voorbereidsels te tref teen 'n hernieude Britse aanval aan die Bo-Tugela, nie alleen omdat die aanwesigheid van Burn-Murdoch se troepemag hom verontrus het nie maar ook omdat kmdt.-genl. Piet Joubert en selfs pres. Kruger hom na aanleiding van 'n alarmistiese telegram van S. W. Burger – dit op die hart gedruk het om tog baie goed te waak dat die Engelse nie by Venterspruit aan die Bo-Tugela kom, van waar hulle na Ladysmith toe kon deurdruk nie. Gevolglik het hy onnodig tyd vermors met die tref van maatreëls vir die verdediging van 'n

gebied wat in werklikheid glad nie bedreig was nie en met 'n geringe mag verdedig kon word, in plaas van dadelik nagenoeg sy hele strydmag by en ten ooste van Colenso in die stryd te werp.

DIE BRITSE VEROWERING VAN HLANGWANE (12-19 FEB. 1900)

- Spoorlyne
- Paaie
- Riviere
- Kontoerlyne
- Buller se opmarsroete na Hussar Hill 12 en 14 Feb. 1900
- Britse frontlinie voor 17 Feb. 1900
- Opmarsroete van 2de divisie (Die datums dui aan waar die troepe hulle elke aand bevind het)
- Opmarsroete van 2de brigade (Die datums dui aan waar die troepe hulle elke aand bevind het)
- Opmarsroete van 4de brigade (Die datums dui aan waar die troepe hulle elke aand bevind het)
- Opmarsroete van 6de brigade (Die datums dui aan waar die troepe hulle elke aand bevind het)
- Opmarsroete van Royal West Surrey regiment. (Die datums dui aan waar die troepe hulle elke aand bevind het)
- Opmarsroete van Dundonald se berede troepe. (Die datums dui aan waar die troepe hulle elke aand bevind het)
- Britse artillerieseunpunte en -stellings soos op 18 Feb. 1900 (Vir latere artilleriestellings sien kaart no. 7)
- Boerekamp deur Engelse verower.
- Frontlinie van die Boere suid van die Tugela voor die Britse omvleueling van Cingolo.
- Frontlinie van die Boere suid van die Tugela na die Britse verowering van Monte Cristo.
- Frontlinie van die Boere noord van die Tugela.
- Frontlinie van die Boere sedert 20 Feb. 1900.

N.B. Die burgers en die troepe het natuurlik nie in suiwer reguit linies posgeneem of opgeruk nie maar orals van dekking gebruik gemaak. Die reguit lyne dui dus slegs die gebied aan waaroor die burgers of troepe versprei was of opgeruk het en nie die juiste stellings wat beset is nie.

HOOFSTUK 12

BULLER SE VEROWERING VAN HLANGWANE

1. BOTHA SE VERDEDIGINGS MAATREËLS

Deur die verowering van Cingolo het Buller die Boere in 'n benarde posisie geplaas, en niemand het dit beter begryp as genl. Louis Botha wat die oggend van 17 Feb. 1900 by genl. Lucas Meyer se hoofkwartier opgedaag het – nog glad nie gesond nie – om hom persoonlik op hoogte te stel van die militêre toestand aldaar nie.¹

Hy het die situasie baie gevaarlik geag, nie alleen omdat die Boerestellings op die suidelike Tugela oewer aan die oostekant omvleuel was en onder 'n kruisvuur gebring kon word nie maar ook omdat Meyer se krygsmag op die oewer ontstellend klein en sy burgers so gedemoraliseer was dat baie van hulle na die noordelike oewer toe padgegee het, in weerwil van bevele om hul stellings te handhaaf. Botha was juis besig om met genl. Fourie samesprekings te hou oor verdedigings maatreëls toe iemand aan hom

berig dat hy minstens 200 man teengekom het wat aan terugtrek was. Terselfdertyd is rapport ontvang dat kmdt. Buys die Ermelose kommandant verwittig het dat hy die stellings wat hy tussen Monte Cristo en die Tugela op die Ermeloërs se linkerflank moes bewaak, gaan ontruim en terugval.

Die verdediging van die terrein wat op die suidelike oewer nog in besit van die Boere was, is verder bemoeilik omdat daar nie goeie kanonstellings was van waar die vyand effektief met kanonvuur teruggehou kon word nie en omdat die terrein so ruig was dat die Engelse die Boerestellings vanuit sowel die ooste as die suide ongesiens kon nader.²

Ten spyte van die benarde militêre posisie was Botha nogtans vasberade om die vyand te belet om die terrein suid van die Tugela verder te vermeerster. Hy het vas geglo dat die kakies nie alleen gekeer nie maar ook teruggeslaan kon

¹ Vgl. Leyds 717, Telegram no. 14 d.d. 17 Feb. 1900.

² Vgl. *Ibid.*, Telegram no. 57 d.d. 17 Feb. 1900; en Prellervers. no. 13, Telegram kopieboek B, pp. 12-13.

word, maar daarvoor het hy vier maatreëls noodsaaklik geag:

In die eerste plek moes die burgermag op die suidelike oewer baie versterk word. Met die oog daarop het hy 400 man – afgesien van die kommando Rustenburg – van die Bo-Tugela af bestel: 200 man uit wnd. genl. David Joubert se stellings naby Trichardsdrif van waar hy ook die kommando Rustenburg verwag het, en 200 burgers uit die Standerton kommando wat onder kmdt. J. A. Muller by Vaalkrans gestasioneer was. Die Standertonners moes, elkeen van 300 patrone voorsien, dieselfde nag nog na die bedreigde stellings oos van Colenso deurdruk. Botha sou ongetwyfeld 'n groter mag van die Bo-Tugela af wou laat kom het maar kon die Boeremag in daardie gebied nie te veel verswak nie want daar moes gekeer word dat Burn-Murdoch nie met sy divisie om die Boere se regtervleuel sou glip en na Ladysmith toe sou deurdruk nie. Daarom het hy dan ook hoofkmdt. Prinsloo versoek om die plekke wat in David Joubert se posisies sou oopval van weë die

verskuiwing van burgers na die gebied oos van Colenso, deur Vrystaters te laat opvul.³ Verdere versterkings het hy van die noordelike oewer van die Tugela probeer verkry, uit die geleedere van diegene wat uit hul stellings op die suidelike oewer gevlug het of van kommando's wat veilige stellings aan die noordelike oewer beman het. Genl. Meyer moes sulke persone opspoor en laasgenoemde het elke man wat hy kon bykom, na Botha laat stuur – nie slegs vlugtelinge nie maar ook burgers wat pas terug van verlof op Modderspruit stasie afgeklim het, ja, selfs van die Krugersdorpers wat doenig was aan die maak van die dam om Ladysmith onder water te sit.⁴

'n Tweede maatreël wat Botha noodsaaklik geag het om Buller te stuit, was dat die mees beproefde burgers wat reeds in vorige gevegte getoon het dat hulle uit die hardste staal gemaak

³ Vgl. Leyds 717, Telegramme nos. 58-60 d.d. 17 Feb. 1900.

⁴ Sien Prellervers. 13, Telegram kopieboek B, pp. 12-13; Leyds 717, Telegram no. 62 d.d. 17 Feb. 1900; en K.G. 341 (ii), p. 50.

is, in die posisies suid van die Tugela ingestoot moes word, klaarblyklik om deur hul voorbeeld die weifelaars te besiel om vas te staan.⁵

Derdens het hy dit noodsaaklik geag dat die Boere hulle nie net daarop toespits om hul stellings te verdedig nie. Sodra die aangevraagde versterkings opdaag, moes hulle ook 'n kommando saamstel wat hom daarop moes toelê om telkens as 'n gunstige geleentheid sou opdoem, “den vijand in de zijde aan te vallen en af te snijden”. Sulke teenaanvalle sou Buller se aanvalle verlam en sy veldtog planne dwarsboom.⁶

Ten slotte het hy, aangesien hy bevrees was dat die vyand die Tugela by sy samevloeiing met Bloukransrivier kon oorsteek en na Elandslaagte toe kon deurdruk om daarvandaan af al die Boere strydmagte in Natal in die rug te bedreig, die Kommandant-generaal versoek om 'n sterk wag van Ladysmith af na die samevloeiing van die

twee riviere toe te stuur om dit te bewaak.⁷ Hy het ongetwyfeld gehoop dat die Engelse hulle in die rug bedreig sou voel as hulle gewapende burgers daar sou opmerk en dat dit Buller se verdere opmars in 'n westelike rigting sou vertraag.

Ondertussen het genl. Lucas Meyer by die Kommandant-generaal en owerste Trichardt daarop aangedring om toereikende hoeveelhede ammunisie aan sy leërmag te besorg, want hy wou nie hê dat sy leërmag ten gevolge van 'n ammunisie tekort genoodsaak sou word om verder vir die Engelse pad te gee nie.⁸

2. DIE BOERE SE STERKTE EN STELLINGS

Die maatreëls wat Botha wou tref om Buller se leër suid van die Tugela te stuit, kon nie toegepas word nie omdat die offisiere aan die Bo-Tugela nagelaat het om betyds die versterkings aan hom te besorg wat hy nodig gehad het om daardie maatreëls in toepassing te bring.

⁵ Prellervers. 13, Telegram kopieboek B, p. 12.

⁶ *Ibid.*

⁷ Leyds 717, Telegram no. 57 d.d. 17 Feb. 1900.

⁸ Prellervers. 39, Telegramme d.d. 17 Feb. 1900 ontvang van genl. Meyer; en K.G. 341 (ii), p. 26.

Dit lyk of die Boere offisiere wat nie op die toneel was nie, geen benul gehad het van hoe kritiek die situasie op die suidelike oewer van die Tugela was nie. Selfs kmdt.-genl. Piet Joubert het die bedreiging wat Burn-Murdoch met sy minder as 3,000 man vir die Boere aan die Bo-Tugela gevorm het, net so ernstig geag as die wat Buller met sy meer as 25,000 man vir Meyer se kommando's was. Op 18 Feb. nadat Buller sy aanval hervat het, het hy trouens nog aan pres. Kruger gesein dat die situasie aan die Tugela aller ellendigs was want

“De Engelsche krijgsmacht is zoo groot, strekt zich uit van Drakensberg, Venterspruit tot waar Blaauwkrantz in Tugela loopt en onze menschen weten niet wanneer of waar de eergste en gevaarlijkste aanval zal wezen ...”⁹

Wnd. genl. David Joubert het die erns van die toestand net so min begryp en in plaas van dadelik gevolg aan Botha se bevel te gee, het hy

op die 18de geantwoord dat hy nie 200 man uit sy stellings kon afstaan nie want die was reeds so swak beset dat vyandelike verkenners die vorige dag na die samevloeiing van die Tugela en Venterspruit gegaan het. Daarom moes Botha maar van Colenso of Ladysmith af versterkings probeer kry.¹⁰

Botha het vererg geantwoord dat 'n klomp burgers aan die Bo-Tugela nutteloos sou wees na 'n Britse deurbraak by Hlangwane wat doodseker sou plaasvind as daar nie voldoende hulp opdaag nie en dat Joubert die versterkings dus onmiddellik moes laat vertrek. Hy het dit betyds aangevra en daarom sou hy en Meyer nie aanspreeklik wees as Buller se deurbreek poging met sukses bekroon word nie.¹¹ Eers na die ontvangs van die telegram is die Rustenburgers en nog 60 ander burgers uit Joubert se laer na genl. Meyer se sektor gestuur.¹²

⁹ Leyds 717, Telegram no. 9 d.d. 18 Feb. 1900.

¹⁰ Vgl. K.G. 341 (ii) p. 136.

¹¹ Leyds 717, Telegram no. 3 d.d. 18 Feb. 1900.

¹² K.G. 341 (ii) p. 41.

Hierdie versterkings, sowel as die 200 Standertonners wat van Vaalkrans af moes kom, het egter te laat op die toneel verskyn om die Boere stellings suid van die Tugela te help verdedig. Die gevolg was dat die Boere linie wat van die Tugelarivier af suidwaarts oor Monte Cristo tot by die suidelike voet van Groenkop en van daar weswaarts na Hlangwane uitgestrek het, op die 18de maar yl beman was. Dit was so yl beman dat Botha van die plan moes afsien om 'n mag op te bou ten einde die vyand in die flank te probeer aanval. Alle manskappe wat gespaar kon word, is deur hom en genl. Meyer na genl. Fourie gestuur ter verdediging van die Boerelinie op die suidelike oewer wat die aand van die 17de as volg beset was: Van die noordelike punt van Monte Cristo tot aan die Tugela het op die linkervleuel die kommando Heidelberg onder kmdt. Buys gelê. Hulle het 500 man gemonster toe hulle van die Bo-Tugela af weg is maar het Cingolo – en moontlik ook die stellings tussen die Tugela en Monte Cristo – met slegs 200 man beset. Regs van hulle op die kruin en teen die hange van Monte Cristo was 'n burgermag van

725 man, saamgestel uit die kommando's Ermelo (sowat 500 man), Boksburg (ongeveer 100 man), 50 Swazilanders en 50 Krugersdorpers. Nog verder regs in die slote tussen Monte Cristo en Groenkop en op Groenkop self was die kommando Middelburg.¹³ Hoe sterk die kommando op die stadium was, is uit die amptelike stukke nie duidelik nie. Die res van die burgers op die suidelike oewer het Hlangwane en die slote tussen Hlangwane en Groenkop beset.

Gedurende die aand van die 17de is die Boerelinie heelwat verswak toe kmdt. Buys aan die Ermelose kommandant kennis gegee het dat hy voornemens was om uit sy posisie pad te gee aangesien hy nie kans gesien het om hom daar teen die vyand te handhaaf nie. Dit het so 'n neerdrukkende uitwerking op kmdt. Grobler van Ermelo gehad dat gent Botha ernstig gevrees het dat ook die Ermeloërs die deel van die linie wat hulle moes bewaak, sou ontruim.¹⁴ Sy vrees is

¹³ Leyds 717, Telegramme nos. 4, 5 en 48 d.d. 18 Feb. 1900; en Du Cane, p. 237.

¹⁴ Prellervers. 13, Telegram kopieboek B, p. 13.

nie bewaarheid nie. Die Ermeloërs het in hul stellings gebly maar die Heidelbergers het dieselfde nag padgegee en daardeur 'n gaping tussen die Tugela en die Ermelose kommando geskep waar die regterflank van die vyand kon deurglip om die Ermeloërs aan die noordekant te omvleue.¹⁵ Pogings deur genl. Meyer op versoek van genl. Botha aangewend om die Heidelbergse kommandant wat na sy laer by Onderbroekspruit getrek het, te beweeg om die ontruimde gebied te herbeset, was vrugteloos.¹⁶ Toe die oggend van die 18de aanbreek, was die hele oostelike deel van die Boerelinie wat daardie dag deur Buller aangeval is, dus slegs verdedig deur 500 man van Ermelo, sowat 100 van Boksburg, 50 van Swaziland en 50 van Krugersdorp wat almal op Monte Cristo geplaas was, en die kommando Middelburg wat Groenkop en die slote tussen Groenkop en Monte Cristo moes verdedig.

¹⁵ Leyds 717, Telegramme nos. 4 en 22 d.d. 18 Feb. 1900.

¹⁶ Vgl. Preller 13, Telegram kopieboek B, p. 13; en Leyds 717, Telegramme nos. 4 en 45 d.d. 18 Feb. 1900.

3. BRITSE MAATREËLS VIR DIE AANVAL

Terwyl die Boere generaals planne bedink het om 'n verdere Britse opmars te stuit, het Buller voorbereidsels getref vir die hervatting van die aanval wat na die verowering van Cingolo tydelik deur hom gestaak is. Sy onmiddellike doelwitte was Monte Cristo – waarheen volgens genl. Hildyard se rapporte die verdedigers van Cingolo teruggeval het – en Groenkop ten suide daarvan, regoor Cingolo.

Daar was etlike moeilikhede aan die aanval verbonde. Die eerste was dat die noordelike punt van die langwerpige gevormde Monte Cristo buite bereik was van die Britse veldkanonne wat suid van Gombaspruit gestaan het. Dit is maklik oorbrug deur die 64ste battery gedurende die nag van die 17de en later ook ander veldbatterye oor die Gomba te bring en op die helling van Cingolo te plant, binne trefafstand van dié stelling.¹⁷ 'n Tweede moeilikheid was dat troepe

¹⁷ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, IT, p. 445.

wat vanuit die ooste teen Groenkop sou opruk, van Monte Cristo af in die flank en selfs in die rug beskiet kon word. Die moeilikheid sou egter voorkom word as Groenkop en Monte Cristo gelyktydig aangeval sou word, want dan sou die burgers op Monte Cristo hul hande so vol hê met die troepe wat hulle in die front bedreig het dat hulle geen aandag sou kon bestee aan die troepe wat teen Groenkop sou opruk nie.

Die derde moeilikheid was van 'n ernstiger aard. Die voetvolk wat Monte Cristo sou moes verower, sou nl. van Cingolo af oor Cingolonek moes kom, waarvan die middelste gedeelte feitlik 'n kaal grasveld was, en sou op dié grasveld baie effektief deur die Boere beskiet kon word. Al wat hierteen gedoen kon word, was om die burgers op die kruin en teen die hange van Monte Cristo vooraf in so 'n mate met 'n aanhoudende geweer – en kanonvuur uit te put dat hulle nie in staat sou wees om 'n effektiewe vuur op die aanstormende troepe te onderhou wanneer die stormloop plaasvind nie.

Die Britse troepe was op die vooraand van die aanval as volg gestasioneer: Op die regterflank teen die noordoostelike hang van Cingolo was Dundonald se berede troepe met links daarvan op Cingolo se kruin die voorhoede van die 2de brigade met die Royal West Surreys regs en die West Yorks links. Agter hulle, verskuil agter die berg se kruin, was die ander twee bataljons van die brigade, nl. die Devons en die Royal East Surreys. Links agter die 2de brigade het die 4de brigade gelê wat bestem was om Groenkop vanuit die ooste aan te val. Links van die 4de brigade, suid van Gombaspruit, het Barton se 6de brigade Groenkop vanuit die suidooste bedreig en verder wes met front na die noorde het Warren se divisie uitgestrek gelê met die 10de brigade op die regter- en die 11de brigade op die linkerflank. Op die verste Britse linkerflank by Chievely en Gun Hill was die 5de brigade, in die linkerflank bewaak deur Thorneycroft's Mounted Infantry.¹⁸ Buller se

¹⁸ Vgl. *Ibid.*, Sien hierdie hoofstuk omliggend voetnotas 46 en 48. Sien ook hoofstuk 11, paragraaf 9.

linie het dus in 'n wye boog om die Boere stellings uitgestrek en hulle vanuit sowel die ooste as die suide bedreig.

Vroeg die oggend van die 18de het Buller instruksies uitgereik oor hoe Lyttelton die aanval op die Boere stellings moes voortsit. Om 5.30 vm. moes die 2de brigade na Cingolonek beweeg, vanaf 'n geskikte stelling aldaar die Boere op die suidelike en suidoostelike hange van Monte Cristo met infanterie vuur uitput en die kop daarna vanuit die suide bestorm en inneem. Links van die 2de brigade moes die 4de brigade die 2de brigade se aanval help voorberei, daarna die terrein tussen Groenkop en Monte Cristo van die vyand suiwer en uiteindelik op Groenkop toetas. Dundonald se berede troepe – wat met die noordelike hang van Cingolo langs na Monte Cristo moes opruk – moes die 2de brigade in die regterflank ondersteun en beskerm, en genl. Barton wat Groenkop met die 6de brigade vanuit die suide moes bedreig, die linkerflank van die 4de brigade. Die aanval sou voorberei word deur die swaar kanonne ten suide

van Gombaspruit en in die rug gesteun word deur die 64ste veldbattery wat teen die hang van Cingolo gestaan het.

Warren se divisie sou – met uitsondering van die 6de brigade wat tydelik aan die divisie toegevoeg was – die aanval nie ondersteun nie maar die Boere wes van Monte Cristo in hul stellings vaspen deur hulle vanuit die suide te bedreig. Sy regterhandse brigade – die 10de van genl. Coke – moes egter as reserwe beskikbaar wees en die stellings waarin hy geplaas was, in mobiele formasie beset.¹⁹

Volgens Britse bronne was genl. Lyttelton voornemens om die vyandelike stellings wat hy wou inneem, nie met kanonne te laat beskiet voor sy voetvolk met die Boere gebots en laasgenoemde tydens die geveg aangedui het presies waar hul stellings geleë was nie. Eers dan, wanneer hy presies geweet het waar die Boere was, wou hy die kanonne op hulle laat losbrand ter onder-

¹⁹ Die volledige teks van die instruksies word weergegee in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 447-448.

steuning van die infanterieaanval. Dit het hom doeltreffender voorgekom as om die Boere te verwittig dat die Engelse op die punt gestaan het om hul opmars te hervat deur 'n swaar bombardering vooraf van 'n terrein waarvan groot gedeeltes wellig glad nie deur die vyand beset was nie.

4. DIE BRITSE AANVAL

Dit skyn nie of aan die taktiek uitvoering gegee is nie. Immers reeds voor daar sprake was van 'n infanteriegeveg het die Britse kanonne – veral die veldbatterye suid van Gombaspruit – op die Boere stellings losgebrand en Monte Cristo en Groenkop besonder heftig beskiet, egter sonder veel effek. Die afstand wat die kanonne moes vuur, was te groot en net twee veldbatterye – nl. die 64ste wat gedurende die nag op die westelike hang van Cingolo geplaas is en die 7de wat in die nek tussen Groenkop en Cingolo in posisie gebring is – het hulle enigsins laat geld. Op Groenkop is die gras deur die baie bomme aan brand geskiet, tog, “all this day”, so vertel

Atkins, “never a Boer stirred on Green Hill that I could see”.²⁰

Die swaar kanonnade was vir die Boere die teken om hul oë oop te hou vir die Britse voetvolk wat dadelik volgens hul instruksies vorentoe begin opruk het. Die arendsoë van die Boere artilleriste het hulle spoedig ontdek en toe die voorhoede van Hildyard se brigade Cingolonek nader, is hulle meteens heftig bestook deur Boere kanonne wat op Hlangwane, op Pietershoogte en in 'n stelling noord van Groenkop gestaan en verskeie voltreffers onder die troepe in gestuur het. Veral die Royal West Surrey regiment wat die kruin van Cingolo beset en goeie dekking agter die groot rotse gehad het, moes dit ontgeld. Die burgers wat op Groenkop en teen die laer hellings van Monte Cristo geplaas was, het die

²⁰ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 448; Times History, III, p. 502; Du Cane, p. 240; Nierstrasz, II band 3, p. 792; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 526; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, IT, p. 454; Crowe, p. 173; Burne, p. 43; Atkins, p. 274; Weeber, *Op die Natalse Front*, pp. 170-171.

artilleriste se voorbeeld gevolg en die naderende troepe op lang afstand onder die koeëls begin steek, egter slegs teen nadele van hulself.²¹ Die troepe was nl. nog so ver weg dat dit onmoontlik was om hulle effektief te beskiet en al wat die burgers met die ontydige geweervuur bereik het, was om die ligging en omvang van hul stellings aan Lyttelton bloot te lê. Laasgenoemde was nou gewaarsku om sy troepe nie oor die stuk oop veld teen Cingolonek te laat gaan voordat die burgers wat so ontydig op die voetvolk losgebrand het, deeglik met kanon- en geweervuur uitgeput was nie.

Gevolglik het hy die voorste bataljons van die 2de brigade net laat opruk tot aan die ruig begroeide suidekant van die oop terrein waar hulle 'n vuurlinie gevorm het, en hulle daarvan- daan af op 'n afstand van 600 tot 800 tree 'n snelvuur met hul Lee-Metfords op die Boere stellings laat open. Terselfdertyd het hy die artillerie wat hul vuur in die tussentyd gestaak

het omdat die kanonniërs gemeen het dat die Britse stormtroepe haas aan die voet van Monte Cristo met die vyand slaags was en dus deur hul bomme getref sou word, versoek om hul vuur te hervat en die vyand met 'n heftige bombardement uit sy stellings te help verjaag – 'n versoek waaraan die artillerie uiteindelik na herhaalde versoeke teen 8 vm. gevolg gegee het.

Solank as die Boere in staat was om 'n kruisvuur op Hildyard se troepe te onderhou, kon laasgenoemde nie daaraan dink om die lieflike skuiling wat hulle tussen die bosse en agter die klippe in die ruie terrein suidoos van die oop stuk veld op Cingolonek geniet het, te verlaat nie. Trouens selfs in die verskuilde posisie van waar hulle die Boere stellings teen die hang van Monte Cristo beskiet het, het hulle heelwat swaarder as die Boere gely. Nie alleen was laasgenoemde beter skuts as die kakies en as ervare jagters met beter oë bedeel om 'n vyand in sy skuilplek raak te sien nie maar hulle was in die gerieflike posisie dat hulle die Engelse nie alleen vanuit die noordweste in die front nie

²¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 448; Churchill, p. 393.

maar hulle ook vanuit die weste in die flank beskiet het. Lyttelton was, as hy sy aanval wou laat slaag, dus eers verplig om die flankvuur van die 2de brigade af te lei.

Met die oog daarop het hy Norcott en Barton se brigades teen die Boere stellings op Hildyard se linkerflank laat opruk. Terwyl Barton se brigade vanuit die suide met die Royal Scots en Royal Irish in die frontlinie reguit na Groenkop toe opgeruk het, het Norcott se brigade in 'n diep formasie van drie linies nader gekom en met die Rifle brigade vooraan teen die ruig begroeide westelike helling van Cingolo ontplooi vir 'n frontaanval op die Boere stellings tussen Monte Cristo en Groenkop. Die Boere in laasgenoemde stelling het dadelik hul vuur van Hildyard se flank afgewend om die troepe in hul front te beskiet wat op 700 tot 800 treë afstand op hul stelling begin vuur het.

Die enigste burgers wat nog op Hildyard se troepe geskiet het, was diegene wat in 'n sloot teen die suidelike helling van Monte Cristo gestasioneer was en wie se weerstand geleidelik

deur die swaar Britse artillerievuur en die onafgebroke stroom koeëls uit Hildyard se stelling afgetakel is; want al het daardie vuur nie materiële skade van belang aangerig nie, het die voortdurende ontploffing van bomme en gefluit van koeëls tussen hulle die verdedigers tog afgemat.²²

Ook het die aanblik van die naderende troepe op hul regterflank die aandag van baie van die burgers op die suidelike hang van Monte Cristo in beslag geneem en dit afgelei van die gevaar wat hulle in die front bedreig het. Gevolglik het die geweervuur wat die burgers op die troepe agter die oop stuk veld op die nek in hul front onderhou het en waarmee hulle aanvanklik ook die oop terrein self bestryk het, geleidelik verswak; en teen 10 vm. was dit so flou dat Hildyard sy twee voorste bataljons kon gebied om vinnig oor die oop terrein voor hulle te storm

²² Vgl. Du Cane, pp. 240-241; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 448.

en hul vuurlinie in die ruie gebied aan die anderkant daarvan te gaan plant.²³

Toe die Boere bemerk dat die troepe storm, het hulle dadelik met hul Mausers dood en verderf op die oop terrein begin saai, maar nie gou genoeg om die twee aanstormende bataljons te keer nie. Die was oor die terrein en in die ruigtes aan die noordekant daarvan voordat die burgers kans gekry het om weer behoorlik tot verhaal te kom.

Vanuit hul nuwe stelling het die troepe van die Royal West Surrey en die West York-bataljons dadelik weer 'n baie swaar vuur op die Boere voor hulle, wat nou 'n paar honderd tree nader was en dus met groter effek as voorheen beskiet kon word, onderhou. Hulle is geesdriftig ondersteun deur die 4,7-duim-skeepsgeeskut en die 5-duim vesting kanonne op Hussar Hill, deur die twee veldbatterye wat teen die Cingolohang en op die nek tussen Groenkop en Cingolo geplant

is, en deur al die maxims van die brigade. Hierdie vuur was so doeltreffend dat die Boere teen die suidelike hang van Monte Cristo weldra al hul aandag op die nuutgevormde Britse vuurlinie ten noorde van die oop stuk veld teen Cingolonek toegespits het. Hulle het verwag om te eniger tyd deur die troepe bestorm te word en het die Britse vuurlinie dus so goed dopgehou dat hulle weldra vergeet het om ook 'n oog op die oop stuk veld agter die troepe te hou waar die Devons en East Surreys was. Die gevolg was dat toe hulle weer hul oë uitvryf, Hildyard ook die Devons en East Surreys oor die oop terrein geskuif het sonder dat die burgers van die geleentheid gebruik gemaak het om die troepe tydens hul oortog oor die kaal stuk veld soos koringhalms af te maai. Deur die digte bos begunstig, kon Hildyard sy vuurlinie nou al hoe verder vorentoe skuif tot aan die voet van Monte Cristo.

²³ Du Cane, pp. 240-241; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 448.

5. VEROWERING VAN MONTE CRISTO EN GROENKOP

Die Boere het geen ernstige poging aangewend om hul stellings aan die voet en teen die hang van Monte Cristo te verdedig nie. Hulle was blykbaar bang dat die vyand van die baie bos klofies wat van die voet van die kop na die kruin geloop het, gebruik sou maak om hulle te omsingel en het dus sonder veel weerstand teen die helling uit geretireer met die gevolg dat die Engelse spoedig die onbetwiste besitters was van die ruie terrein aan die voet van die kop waar hulle volkome veilig was, aangesien die terrein vir die burgers hoër teen die helling en op die kruin van die kop onsigbare terrein was wat hulle nie met geweervuur kon bestryk nie. Slegs 'n agterhoede het die troepe verder weerstaan wat op die terrein aan die voet van Monte Cristo weer in formasie opgestel is met die oog op die verdere opmars en die verowering van die kop.²⁴

²⁴ Du Cane, pp. 240-241; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 448; *Times History*, III, p. 553;

Dit het met die weerstand wat Hildyard se troepe in agterhoede gevegte van die Boere gekry het, die 2de brigade meer as 'n uur geneem om die suidelike hang van Monte Cristo – waar hulle maklik gestuit kon gewees het – te bestyg, maar teen 12-uur die middag het sy voorste bataljon, die West Yorks met kapt. T. H. Berney aan die spits, die kruin juigend bestyg. Dadelik het die Boere wat enigsins verder na die noorde toe op die kruin gelê het, 'n swaar geweervuur geopen. Met 'n koeël in die kop het Berney neergesyg maar dit het die troepe geensins van stryk gebring nie. In steeds toenemende getalle het hulle op die kruin verskyn en die burgers stadig maar seker steeds verder noordwaarts terug gedryf. Die getal burgers wat vasberade geveg het, vasberade om die vyand teen te hou, was egter 'n skrale minderheid. Die oorgrote meerderheid het die stelling reeds verlore geag en gedemoraliseerd teen die westelike hang van die kop af begin vlug. Die troepe het dus redelik

en Leyds 717, Telegramme nos. 22 en 45 d.d. 18 Feb. 1900.

vinnig meester van die eerste 100 tree van die kruin geword.²⁵

Die weerstand van die Boere op die kruin het haas op die rand van ineenstorting gestaan toe daar skielik van Groenkop af 'n vernietigende vuur uit twee Krupps en 'n Maxim-Nordenfeldt op die troepe losbars. Dit is gesteun deur 'n swaar geweervuur uit dieselfde rigting en het die juigende troepe soos 'n knuppelhou tussen die oë getref. In wanorde het hulle teen die oostelike kruin begin af saai om skuiling te soek, lustig in die rug beskiet deur die burgers op Monte Cristo wat die suidelike deel van die kruin weer onmiddellik beset het.²⁶

Toe Lyttelton wat op 'n heuwel suid van Cingolonek was, die debakel sien, het hy Norcott en Barton se brigades beveel om die Boere stellings by Groenkop met alle mag aan te val: Barton vanuit die suide en suidooste en Norcott vanuit die ooste en noordooste. Die opmars van

laasgenoemde brigade het reeds kort voor 10 vm. begin toe die brigade beveel is om teen die Boere loopgrawe tussen Groenkop en Monte Cristo op te ruk ten einde die kruisvuur van Hildyard se brigade af te lei wat toe nog teen Cingolonek gelê het. Die Boere in die loopgrawe tussen Groenkop en Monte Cristo het Norcott se troepe egter so effektief beskiet dat hy maar baie stadig gevorder het. Met Barton se troepe wat Groenkop vanuit die suide genader het met die Royal Scots en Royal Irish in die eerste linie, het dit nie veel beter gegaan nie en toe die bevel kom dat die twee brigades Groenkop met alle mag moes aanval en die vyand daarvandaan moes verdryf, was hulle nie veel nader as 700 tree van die beoogde doelwit af nie.

Die skielike kragdadige stormloop waartoe hulle op Lyttelton se bevel oorgegaan het, het die gewenste uitwerking gehad. Die burgers op Groenkop was nou verplig om die vuur op Hildyard se bataljons teen die boonste helling van Monte Cristo te staak en al hul aandag op Norcott en Barton se brigades te konsentreer, wat

²⁵ Buller se verslag, d.d. 14 Maart 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 252 w.

²⁶ Du Cane, p. 241; Nierstrasz, II band 3, p. 793.

Groenkop nou vinnig vanuit die ooste en veral vanuit die suide genader het. Hier het die stryd teen 1.30 nm. sy krisis oomblik bereik toe een van Barton se bataljons, die Royal Scots Fusiliers, die oostelike uitloper van Groenkop bedreig het en die ander een, die Royal Irish Fusiliers, selfs die westelike uitloper wat half in die rug van die Boere geleë was.

Toe die burgers op Groenkop hul vuur van sy troepe afwend, het Hildyard dadelik sy vluggende bataljons teen die helling van Monte Cristo tot stilstand gebring en, nadat hy hulle gereorganiseer het weer eens die kruin van Monte Cristo laat bestorm. Die burgers wat nog op die suidelike kruin van die kop was, het nie veel teenstand gebied nie. Hulle het na 'n halfhartige weerstand teruggewyk en toe die aanval op Groenkop sy krisis oomblik nader, was die 2de brigade reeds weer in volle besit van die suidelike deel van die Monte Cristo kruin, in 'n uitstekende posisie om die burgers wat hulle met die aanbreek van die middag van Groenkop af in

die rug beskiet en van die kruin van Monte Cristo verdryf het, in gelyke munt terug te betaal.

Die burgers op Groenkop was juis besig om hulle met alle mag te verdedig teen die aanval van Norcott se troepe vanuit die ooste en Barton se bataljons wat, ondersteun deur 'n swaar vuur uit die Britse veldbatterye op Hussar Hill en die Cingolohang, besig was om die oostelike en westelike uitlopers van Groenkop te bestorm, toe daar meteens 'n swaar geweervuur van die kruin en suidelike hellings van Monte Cristo af in hul rug losbars. Dit het hul weerstand onmiddellik gebreek. Hulle was nagenoeg aan alle kante deur groot getalle vyandelike troepe omring en het begryp dat hulle baie haastig moes vlug as hulle nie almal krygsgevangenes wou word nie. Hulle het dan ook onmiddellik op hul perde gespring en noordweswaarts uitgewyk terwyl die Scots Fusiliers en Irish Fusiliers die dig beboste Groenkop beklim het. Op die kruin van die heuwel aangekom, het die twee bataljons bajonette bevestig ten einde daarmee aan die Britse kanonniërs wat Groenkop nog steeds

onder vuur gehou het, kennis te gee dat die kanonvuur gestaak moes word.

Toe die Boere wat van Groenkop af met hul kanonne gevlug het, eers op die vlakte was, het hulle op so 'n rustige en tydsame wyse terug getrek dat die Britse kanonniërs wat Groenkop met die 7de battery beset het, hulle vir Dundonald se manskappe aangesien en derhalwe nagelaat het om hulle te beskiet.²⁷

Van Groenkop af – deur E. J. Weeber verkeerdelik die bosrant (Hlangwane) genoem – het die 6de brigade in die flank toegetas op die Boere loopgraaf tussen Groenkop en Monte Cristo en die Boere wat die 4de brigade daar in die tussentyd teengehou het, verdryf. Die vluggende burgers – deur die 4de en 6de brigades agtervolg en steeds deur die 2de brigade van Monte Cristo af beskiet – het net betyds van Groenkop en veral uit die sloot tussen Groenkop en Monte Cristo padgegee. “As ons vyf minute langer

gewag het,” so vertel E. J. Weeber wat in die sloot was, “sou nie een van ons ontsnap het nie”²⁸

Die 6de brigade het na die vlug van die Boere Groenkop en die sloot tussen Groenkop en Monte Cristo beset. Daarna het hulle volgens Britse getuienis 'n laer van een van die Middelburgse veldkornetskappe wat agter die loopgraaf gestaan het, ingeneem en die verdere agtervolging van die Boere aan die 4de brigade oorgelaat. Laasgenoemde brigade het met die 1st Rifle brigade in die voorhoede dadelik verder noordwaarts opgeruk, al met die voet van die westelike hang van Monte Cristo langs in die rigting van Bloy se plaas, waar 'n groot Boere laer ontwaar is waarheen baie van die Middelburgers padgegee het. Vinnig kon Norcott nie vorder nie want hy is voortdurend deur groepies burgers weerstaan wat telkens vasgeskop en sy troepe terug geskiet het, en digby die laer het hy op sulke taai weerstand gestuit van burgers wat

²⁷ Vgl. Du Cane, pp. 240-242; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 451-452; en *Times History*, III, pp. 503-504.

²⁸ Du Cane, p. 242; vgl. ook E. J. Weeber, *Op die Natalse Front*, pp. 169-172.

daar in goeie stellings posgeneem het, dat hy glad nie vooruit kon kom nie. Hy kon die laer dan ook nie bemeester kry voordat hy steun van die 2de brigade op sy regterflank ontvang het nie.

Die 2de brigade het, nadat al sy bataljons op Monte Cristo was met uitsondering van 'n halfbataljon East Surreys wat teen Cingolonek agtergelaat is om as reserwe te dien, die Boere stadig noordwaarts teruggedwing, ondersteun deur die swaar Britse geskut op Hussar Hill en die twee veldbatterye teen die hang van Cingolo asook deur Dundonald se berede troepe wat die Britse regterflank bewaak het en uiteindelik om die Boere se linkerflank wou trek. Met die West Yorks in die voorhoede het die 2de brigade baie stadig teen die vuur opgeroei wat die burgers verder noord op die kruin van Monte Cristo op die brigade onderhou het, op baie doeltreffende wyse uit die rigting van Hlangwane ondersteun. Hulle is gehelp deur 'n stortreën wat oor die slagveld uitgesak en dir vir die Boere onmoontlik gemaak het om suiwer te skiet.

Toe die brigade uiteindelik teenoor die Boere kamp op Bloy se plaas aan die voet van Monte Cristo kom, het hulle die verdere agtervolging van die Boere op die Monte Cristokruin aan Dundonald se berede brigade oorgelaat en self op die oostelike flank van die burgers toegetas wat die kamp met soveel sukses teen die swaar aanvalle van Norcott se brigade vanuit die suide gehandhaaf het. Die swaar vuur van die Rifle brigade in hul front en van die West Yorks in hul linkerflank was vir die half gedemoraliseerde burgers te veel. Na enkele minute het hulle hul stellings ontruim en op Hlangwane teruggeval, en hul laer in die hande van die Engelse agtergelaat.²⁹

Met die verowering van Groenkop, die suidelike deel van Monte Cristo en van die Boere laers agter Groenkop en wes van Monte Cristo het paniek onder die burgers op die suidelike oewer van die Tugela ontstaan. Baie het nie meer kans

²⁹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 449-450; en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 526-530.

gesien om hulle op die oewer teen die Britse oormag te handhaaf nie en het op onbeteuelde wyse van die noordelike kruin van Monte Cristo en selfs van Hlangwane af na die noordelike oewer van die rivier begin vlug. Buller het in 'n uitstekende geleentheid verkeer om hulle te agtervolg en uiteen te slaan maar het dit nie gerade geag om 'n poging daartoe aan te wend nie. Sy neerlae vroeër in die oorlog het hom oorversigtig gemaak en hom met vrees vervul om die ruie hoogtes te probeer betree voordat hy die terrein vooraf deeglik verken en met artillerie beset het.

Hy het dus onmiddellik na die verowering van Groenkop en die suidelike deel van Monte Cristo aan sy verskillende troepeafdelings gesein om die Boere nie te probeer agtervolg nie maar te laer waar hulle hulle bevind het: die 2de brigade op Monte Cristo en die 6de en 4de brigades by die verowerde vyandelike kampe agter Groenkop en wes van Monte Cristo. Daarna het hy die noordelike punt van Monte Cristo en ook die omgewing van Groenkop waar daar nie troepe

was nie, swaar laat bombardeer met die 5-duim-kanonne en 12-ponder-vlootgeskut op Hussar Hill en sewe batterye veldgeskut – nl. die 28ste, 61ste, 63ste, 73ste en 78ste wat hy op die hoogland suid van Bloy se plaas laat opstel het, en die 7de en 64ste wat hy van Cingolonek na Bloy se plaas laat aankarwei het. Die 4,7-duim-vloot kanonne op Gun Hill is ingespan om die Boere kanonne op Hlangwane en ten noorde van die Tugela te beskiet en het volgens Britse getuienis daarin geslaag om 'n Long Tom wat teen 2 nm. op die Rooirantjies (Colenso koppies) in aksie getree het, na 7 skote die swye op te lê.³⁰

6. BEDRYWIGHEDE VAN DIE BOERE GENERAALS, 19 FEB. 1900

Na die verowering van Groenkop en Monte Cristo en die hoogland noord van Groenkop en wes van Monte Cristo tot by Bloy se plaas was die gebied op die suidelike Tugela oewer wat nog in besit van die Boere was, beperk tot

³⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 450-452; Leyds 717, Telegram no. 8 d.d. 19 Feb. 1900.

Hlangwane en die paar hoogtes wat oos van Hlangwane vas teen die Tugela gelê het.

Anders as die burgers wat geen kans gesien het om die beperkte gebied met sukses teen 'n hernieude aanval te verdedig van die geweldige Britse oormag wat dit aan die ooste-, suidooste- en suidekant omsingel het nie en wat daarom in groot getalle na die noordelike oewer gevlug het, het genls. Botha en Meyer geglo dat Hlangwane tot elke prys verdedig moes word. Dit was noodsaaklik, want as Hlangwane in Britse hande sou val, sou al die Boere stellings noord van die Tugela op die ou slagveld van 15 Des. 1899 onmiddellik in die linkerflank bedreig en vir die Boere onhoudbaar gemaak word. Om dit te voorkom het Botha alles gedoen wat in sy vermoë was om die Boere krygsmag op Hlangwane te versterk. Hy het selfs persoonlik die Tugela oorgesteek om van die vluggende burgers te oorreed om terug te kom en het volgens genl. Meyer soveel sukses behaal dat daar teen die aand van die 18de reeds weer 'n redelik stewige burgermag op die suidelike

oewer was, gereed om aan die Engelse weerstand te bied as hulle teen Hlangwane sou opruk.³¹

Solank as genl. Botha besig was om hom in te rig vir die verdediging van Hlangwane het 'n berig, afkomstig van msk. J. van Pesch, van Edwards se Verkenningsskorps, die hoofkwartier bereik dat daar 'n sterk afdeling Britse voetvolk en ruitery op die koppe oos van Pieters stasie naby die sameloop van die Kliprivier en die Tugela saamgetrek was en dat aan hulle indien hulle die Tugela daar wou oorsteek, slegs weerstand gebied kon word deur 'n deel van die kommando Piet Retief wat hulle van die noordelike oewer af dopgehou het.³²

Die berig het die moontlikheid dat die Engelse die Tugela op enige punt ten ooste van Monte Cristo kon oorsteek en reguit na Elandslaagte kon trek waar dit in die rug van al die Boere magte in Natal tereg sou kom, pertinent onder

³¹ Leyds 717, Telegram no. 30 d.d. 18 Feb. 1900; en K.G. 341 (ii) p. 88.

³² K.G. 341 (ii) p. 96; en Leyds 717, Telegram no. 46 d.d. 18 Feb. 1900.

die aandag van die verskillende bevelhebbers van die Boere leër in Natal gebring wat dadelik gereageer het. Genl. Meyer het die Kommandant-generaal versoek om 'n sterk patrollie met die rivier langs af te stuur om die troepemag te bespied, en die het die enigste assistent-generaal waaroor hy by Ladysmith beskik het, D. J. E. Erasmus, daarmee belas. Hy moes nie alleen vasstel of die berig korrek was nie dog ook nagaan of die vyand op enige plek tot by die samevloeiing van Bloukransrivier deur die Tugela sou kon kom.³³

Genl. Botha was hiermee egter nie tevrede nie. Die waarskynlikheid dat Buller hom by Hlangwane kon besig hou en intussen die hele Boere krygsmag van die Benede-Tugela af kon omvleuel, het hom so verontrus dat hy besluit het om persoonlik te gaan vasstel of daar wel 'n moontlikheid bestaan het dat die Engelse die Benede-Tugela met 'n groot mag sou kon oorsteek. Nadat hy die Kommandant-generaal van sy voorneme verwittig het, het hy dus vroeg

die oggend van die 19de met die noordelike oewer van die rivier begin afry ten einde die Britse bewegings oos van Monte Cristo tot by die samevloeiing van die Bloukrans- en Tugela riviere persoonlik te verken. Die verdere verdediging van Hlangwane en die ander Boere stellings suid van die Tugela het hy in die hande van genls. Meyer en Fourie gelaat.³⁴ Hy het dit met teensin gedoen want hy het besef dat die vyand na die verowering van Monte Cristo en Groenkop op die punt gestaan het om Hlangwane, “de sleutel der positie” te verower,³⁵ maar hy het geglo dat Meyer en Fourie ten minste in staat sou wees om Hlangwane vir die een dag sonder sy hulp teen Buller se mag te handhaaf. Dit sou immers niks help om Hlangwane te verdedig as die Engelse besig was om langs 'n ander roete om die Boere stellings te trek nie!

Sy verkenningstog het hom oortuig dat die vrees dat Buller die Tugela ten ooste van Monte Cristo

³³ Leyds 717, Telegramme nos. 4 en 5 d.d. 18 Feb. 1900.

³⁴ *Ibid.*, Telegram no. 54 d.d. 18 Feb. 1900.

³⁵ Preller 13, Telegram kopieboek B, p. 19.

sou oorsteek en daarvandaan af reguit na Elands-laagte sou deurstoot – ’n beweging waardeur hy die hele Boere krygsmag in Natal (d.w.s. sowel die burgers aan die Tugela as die om Ladysmith) van Transvaal sou afsny – ongegrond was. Die vyand kon, so het hy na sy terugkeer na sonsondergang die 19de aan die Kommandant-generaal berig, die Tugela wel orals met infanterie oorsteek deur ’n pontonbrug oor die rivier te slaan, maar die kranse aan albei oewers was so steil en so hoog dat ’n leer, vergesel van kanonne en ’n konvooi, ’n goeie 5 of 6 dae langs die Tugela sou moes aftrek voordat hulle ’n geskikte plek sou kry om oor die rivier te gaan, en om die punt te bereik, sou hulle gedwonge wees om vir hulle voortdurend ’n pad deur die bosse te kap.³⁶

Sy rapport is deur genl. Erasmus bevestig wat na inspeksie van die terrein op die 20ste aan die Kommandant-generaal laat weet het dat hy niks van die vyand gewaar het nie en dat die terrein oorkant die rivier so bergagtig en vol klowe en

kranse was dat slegs ’n perdekommando dit desnoods sou kon oorsteek maar beslis nie ’n leër vergesel van kanonne of waens nie.³⁷

7. DIE VEROWERING VAN HLANGWANE

Terwyl genl. Botha afwesig was op sy verkenningstog na die Benede-Tugela het die Engelse op die Boere stellings op Hlangwane toegetas en wel volgens ’n krygsplan wat genl. Warren kort voor middernag die 18de in oorleg met genl. Lyttelton beraam en aan Buller voorgestel het.

Die aanval sou vanuit die suide deur Warren se divisie onderneem word maar Lyttelton moes sy regterflank beskerm deur vooraf die hele hoogland oos van Hlangwane wat sy troepe reeds op die 18de gedeeltelik beset gehad het, in besit te neem en van die vyand te suiwer. Die geveg moes dus ingelui word met ’n aanval vroeg die oggend van Lyttelton se divisie op die Boere wat nog op die noordelike deel van Monte Cristo met die daaraan geleë Clump Hill en die hoogland

³⁶ Leyds 717, Telegram no. 1 d.d. 20 Feb. 1900.

³⁷ Sien K.G. 341 (iii) p. 190.

ten weste daarvan tot by Hlangwane was, en sou in die rug deur twee veldbatterye, die 7de en 64ste, ondersteun word. Hildyard se brigade, in die regterflank deur Dundonald se berede brigade beskerm, sou teen die noordelike deel van Monte Cristo en teen Clump Hill opruk en Norcott se 4de brigade teen die hoogland ten weste daarvan.

Terwyl Lyttelton die Boere se oostelike flank uit die pad sou stoot, moes al die kanonne op Hussar Hill en Gun Hill Hlangwane bombardeer. Hierdie bombardement moes reeds met dagbreek 'n aanvang neem sodat die Boere se weerstands vermoë in hul hoofstelling feitlik afgetakel sou wees as Warren se troepe hul opmars begin.

Warren sou met sy aanval op die Boere se hoofstelling op Hlangwane wag totdat die gebied ten ooste daarvan soseer deur Lyttelton se divisie van die vyand gesuiwer sou wees dat daar geen gevaar meer sou bestaan dat Warren se troepe in die regterflank aangeval sou kon word nie. Daarna sou hy Barton se 6de brigade vanuit die suidooste op Hlangwane laat toetas en die Boere

linie noordweswaarts laat oprol, in die regterflank gesteun deur Norcott se brigade en in die rug deur die veldbatterye op Bloy se plaas. Ten einde te voorkom dat hy van die oorkantste wal van die rivier af deur die burgers op die noordelike oewer beskiet word, moes Barton nie op die rug van Hlangwane nie maar langs die suidoostelike hang daarvan opruk, sodat die heuwelkruin skuiling aan sy troepe sou bied.³⁸

Ten spyte daarvan dat die Boere op die suidelike oewer meer geneig was om te vlug as om te veg, het dit Buller 'n volle dag gekos om al die Boere stellings ten suide van die Tugela te bemeester.

Hildyard se troepe wat op die regterflank die noordelike deel van Monte Cristo moes verower, het nl. nie ver gevorder nie toe hulle hulle in so 'n swaar kanonvuur vasloop wat die Boere artilleriste van veral Grobbelaarsberg en Pietershoogte af op hulle geopen het, dat hulle nie kon vorder nie. Hulle moes eers wag op

³⁸ Vgl. Britse amptelik *History of the War in South Africa*, II, pp. 453-454.

verdraende geskut wat die Boere kanonne die swye kon oplê voor hulle kon probeer vooruitgaan.

Intussen het die Britse veldbatterye wat die aand tevore deur kol. Parsons ten noorde van Gombaspruit opgestel is, die Boere artillerie by Pietershoogte sonder merkbare effek beskiet en ook die hoogland ten noorde en noordweste van Bloy se plaas onder vuur gehou om die Boere wat hulle geglo het dit beset het, terug te dryf. Die Boere het die hele hoogland ten noorde en noordweste van Bloy se plaas egter reeds gedurende die aand van die 18de ontruim en teruggeval, gedeeltelik na die noordelike rivieroewer waar hulle in gunstig geleë posisies aan die rivier stelling geneem het ten einde die Britse opmars in die rigting van Hlangwane daarvan te probeer vertraag, en origens na Hlangwane. Ook die burgers op Hlangwane het sedert die vertrek van genl. Botha en in stryd met sy bevel na die noordelike oewer begin padgee en al wat ten tyde van die Britse aanval nog op die suidelike oewer was, was 'n agterhoede uit

die kommando Bethal wat hulself op die noordelike punt van Hlangwane teen die rivier probeer ingrawe het. Die kommando Heidelberg wat aangesê is om hulle te kom help, het nooit opgedaag nie.

Die bombardering van die vermeende Boere stellings ten suide van die rivier was dan ook inderdaad net 'n vermorsing van ammunisie en as Warren en Lyttelton slegs hul voetvolk en berede troepe laat deurdruk het sonder enige tydrowende bombardemente vooraf, kon hulle reeds vroeg die oggend in besit van die suidelike oewer gewees het. Hulle het dit egter gerade geag om besonder behoedsaam op te ruk en waagstukke te vermy. Gevolglik het die opmars besonder stadig gevorder. Die van Dundonald se ruitery wat om die noordelike punt van Monte Cristo getrek het om Hildyard se brigade in die regterflank te beskerm, het vir 'n tydjie selfs heeltemal tot stilstand gekom toe die groepies Boere skuts aan die noordelike oewer die troepe met geweervuur begin peper het. Dundonald het die vuur so lastig gevind dat hy sowel sy ruitery

as 5 kompanies van die East Surrey regiment nodig geag het om die lastige Boere skuts te verdryf. Eers daarna is die streek tussen Monte Cristo en Hlangwane deur die 2de en 4de brigades beset.

Ten weste van die 2de en 4de brigades het Warren die 6de brigade vanuit die suide op Hlangwane afgestuur. Die geweervuur waarmee die Bethallers op die noordelike punt van Hlangwane die brigade se opmars probeer stuit het, het nie veel indruk op die troepe gemaak nie en die kanonvuur waarmee die burgers van die Rooirantjies en die hoogtes oorkant die watervalle die Bethallers probeer ondersteun het, was, ofskoon lastig, nie swaar genoeg om die troepe teen te hou nie. Teen 11 vm. was Barton se troepe dus in volle besit van Hlangwane met uitsondering van die noordelike uitloper daarvan waar die Bethallers hulle probeer verskans het. Bo-op die kruin het die troepe 'n verlate Boere laer aangetref en dadelik besit daarvan geneem. Onder die buit wat hulle daar aangetref het, was volgens Wilson 'n groot hoeveelheid ammunisie

“of Dum-Dum pattern, soft-nosed or splitnosed, the employment of which is contrary to the conventions of civilized war.”³⁹

³⁹ Sien Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 456-457. Dat daar onder die burgers enkelinge was wat hul Mauser patrone in dum-dums verander het deur die voorste deel van die staalpunt af te saag, word bevestig deur Churchill (*London to Ladysmith*, pp. 456-457) wat na die inname van Ladysmith daarvan gesien het. 'n Offisier het aan hom vertel dat een uit elke vyf koeëls van die Boere 'n dum-dum was. “Soft-nosed” Mauser-patrone – d.w.s. in die fabriek vervaardigde dum-dums – is nooit in die Republiek ingevoer nie. Baie Lee-Metford gewere en groot hoeveelhede merk IV dum-dum patrone is egter in die voorafgaande gevegte aan die Tugela en elders deur die Boere van die Engelse gebuit en waar die Mauser ammunisie begin ingee het, deur die Boere gebruik. Dit was al “soft-nosed” patrone waaroor die Boere beskik het – patrone uit die Britse arsenaal (vgl. Deel I, pp. 282, 298-299, 390, 421, 424 en 468; en Deel II, p. 315. Sien verder ook H. j. Ogden, pp. 124-131, 145 en 146). Eienaardig genoeg maak Buller in sy amptelike verslag geen melding van die dum-dum koeëls nie dog vermeld alleen dat hy wavragte ammunisie gebuit het. Ook die Britse amptelike *History of the War in South Africa* maak geen melding van die dum-dum koeëls wat in die laers gevind is nie.

Ondertussen het die Engelse hul swaar kanonne op die hoogland ten ooste van Hlangwane geplant – maj. C. E. Cadwell se 4 5-duim-kanonne digby Bloy se plaas en lt. Ogilvy se 12-ponder-vlootgeskut op die noordwestelike rand van Clump Hill – en daarmee vuur op die Boere geskut geopen wat hardnekkig op die troepe op Hlangwane bly skiet het. Hulle was egter nie in staat om die Boere artilleriste die swye op te lê nie en gevolglik is ook 2 vloot kanonne van 4,7 duim kaliber gedurende die middag onder kommando A. Limpus van Gun Hill af na Bloy se opstal verskuif om krag by die bombardement te sit. Hierdie kanonne is aanvanklik deur osse getrek maar die het ingegee en toe moes die matrose en voetvolk hulle verder met die hand pak en na hul stellings toe aansleep waar hulle dieselfde middag nog teen 3 Boere kanonne in aksie getree het wat die Engelse van Pieters-hoogte af onder vuur geneem het, klaarblyklik om die terugtog van die lang toue vyandelike waens te dek. Van Bloy se plaas af kon hulle die Boere kanonne egter nie effektief beskiet nie en daarom is hulle vroeg die volgende oggend na 'n

hoogte op die noordwestelike helling van Clump Hill verskuif.

Die weerstand wat die burgers onder die aanvoering van genls. Meyer en Fourie aan die Engelse gebied het, was baie flou soos blyk uit die feit dat die Engelse die hele dag deur volgens Britse amptelike opgawes 'n verlies gely het van slegs 4 troepe gesneuwel en 26 gewond.⁴⁰

Nadat die Engelse Monte Cristo verower het, het die Boere hulle op die suidelike oewer onveilig gevoel en in weerwil van die instruksies van genl. Meyer dat hulle hul posisies wes van Monte Cristo moes handhaaf, het honderde soos reeds vermeld oor die rivier na die noordelike oewer toe weggesluis waar hulle buite bereik van die vyandelike troepe was.⁴¹ Aan die noordelike oewer was hulle nog bereid om te veg maar die vooruitsig om deur die geweldige vyandelike oormag teen die rivier vasgedruk en

⁴⁰ Sien i.v.m. die verowering van Hlangwane Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 453-455.

⁴¹ Leyds 717, Telegram no. 30 d.d. 19 Feb. 1900.

almal of doodgeskiet of krygsgevangene te word, het hulle nie aangestaan nie. Deur die wegsluipe van die front af en die onwil van die burgers om die suidelike oewer lenger te verdedig, het die Boere linie so yl geword dat die vooruitsig vir die Boere om hulle daar te handhaaf werklik hopeloos geword het.

Die aanwesige offisiere het die middag laat 'n krygsraads vergadering gehou om die toestand te oorweeg. Louis Botha kon die vergadering nie bywoon nie, aangesien hy nog nie teruggekeer het van sy tog langs die Tugela af om die terrein te verken ten einde vas te stel of die vyand die Tugela êrens ten ooste van Monte Cristo kon oorsteek nie. In plaas van sy terugkoms af te wag en sy advies in te win oor wat daar verder gedoen moes word of ten minste die Kommandant-generaal te raadpleeg, het die krygsraad eenvoudig besluit om alle stellings suid van die Tugela te ontruim aangesien hulle as onhoudbaar beskou is en nuwe posisies aan die noordelike oewer in te neem. Meyer het dadelik daartoe oorgegaan om “alles dienooreenkomstig te

regelen”.⁴² Die besluit het natuurlik meegebring dat ook al die Boere stellings wat Louis Botha met die slag van Colenso ten noorde van die Tugela in die Rooirantjies beset gehad het, prysgegee moes word aangesien daardie stellings vanaf Hlangwane in die linkerflank aangeval kon word.

Toe Louis Botha kort na sonsondergang terugkeer en verneem “dat de kriegsraad besloot de posities aan overzijde te verlaten en nieuwe posities te nemen in rechte lijn al aan deze zijde van Tugela” het hy hom dadelik na die verskillende offisiere gehaas om hulle te probeer oorrede om hul besluit in hersiening te neem. Hulle was daartoe onder geen omstandighede bereid nie, o.a. omdat al die burgers hulle reeds aan die noordelike oewer bevind het. Hulle het so haastig padgegee dat baie van hul tente en ander toerusting – selfs ammunisie – in die hande van die vyand agtergelaat is.⁴³

⁴² *Ibid.*, Telegram no. 2 d.d. 20 Feb. 1900.

⁴³ Vgl. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 456-457.

“Alhoewel ek mij met het genamen besluit niet kan en mag vereenigen,” het Botha dieselfde aand aan die Kommandant-generaal getelegrafeer “staat mij nu niets anders of dan te trachten de nieuwe posities zoo goed mogelijk te maken en die te handhaven want ik verwacht stellig dat gevecht nog zal aanhouden en nieuwe posities moeten nog allen verbeterd worden.” Die tyd sou moes leer, het hy vervolg, of die verandering ’n verbetering was. Hy self het dit betwyfel soos blyk uit sy poging om die offisiere te oorreed om hul besluit in hersiening te neem. Hy het die Kommandant-generaal egter beloof dat hy sy bes sou doen om die vyandelike opmars van die noordelike oewer af te probeer stuit. Die Kommandant-generaal moes hom net ondersteun deur toe te sien “dat de laatste paardenruiter naar (hier) toe wordt teruggestuurd”. Voetgangers moes maar gebruik word om die beleg van Ladysmith te handhaaf sodat perderuiters kon loskom vir die verdediging van die Tugela “want zaken zijn zeer ernstig en dringend”.⁴⁴

⁴⁴ Vgl. Leyds 717, Telegram no. 1 d.d. 20 Feb. 1900.

Kmdt.-genl. Joubert was diep teleurgesteld omdat “een krijgsraad kon besluiten om de deur voor den vijand open te maken en een beginsel neer te leggen van ontmoediging onzer burgers en den vij and den moed te hergeven die hij verloren had” en het besluit om die volgende dag persoonlik na die Tugela te gaan ten einde die laers wat deur Kliprivier getrek het, met nuwe moed te besiel en genl. Botha en die ander offisiere te spreek. Ook het hy besluit om Botha se wenk op te volg, nl. om die beleg van Ladysmith met slegs voetgangers te handhaaf en alle perderuiters by Ladysmith na die Tugela te stuur. Genl. Erasmus is met die uitvoering daarvan belas en die het dieselfde dag reeds 300 man na die Tugela gestuur.⁴⁵

8. AKTIWITEITE VAN BULLER SE TROEPEMAG, 20 FEB. 1900

Buller het geen poging aangewend om die vluggende Boere te agtervolg nie, nie op die 19de nie en ook nie op die 20ste nie. In plaas van sy

⁴⁵ K.G. 352 (ii) pp. 60, 61 en 67.

beslissende oorwinnings op te volg en die gedemoraliseerde burgermag uiteen te slaan en te probeer vernietig, het hy sy leër op die 20ste met allerhande onnodige bewegings gerem ter konsolidasie van sy eie posisie op die suidelike oewer. Hy het blykbaar in 'n kroniese vrees gelewe dat die Boere mag kon omspring om die verowerde stellings weer te vermeerster en het dit derhalwe noodsaaklik geag om sy troepemag eers in 'n defensiewe posisie in die stellings te laat posneem, gereed om te eniger tyd aan 'n vyandelike aanval die hoof te bied, totdat hy sy planne vir 'n verdere opmars agtermekaar kon kry.

Met die oog daarop het hy om 4.15 vm. op die 20ste aan sy generaals bevele uitgereik oor hoe hulle hul troepe moes laat stelling neem om aan die gevreesde Boere aanval die hoof te bied totdat hy oor verdere optrede sou besluit.

Warren, aanvoerder van die 5de divisie, moes die gebied tussen Bouman se opstal op die hoogland wes van Monte Cristo en Hlangwane deur genoeg troepe poste laat beset om die Britse

front deeglik te beveilig teen enige vyandelike aanval vanuit die noorde en teen sluipskieters. Verder moes hy die Britse linkerflank en rug beskerm teen aanvalle vanuit die weste deur te sorg dat die gebied tussen Hlangwane en Hussar Hill stewig beset bly en deur kanonstellings in die beste posisies op sy linkerflank in te rig vir 4 12-ponder-skeepskanonne wat Buller van Chieveley af na Hussar Hill bestel het vir plasing in die stellings. Ten slotte moes hy al die beskikbare manskappe van sy divisie gebruik om 'n beter pad tussen Hussar Hill en Bouman se plaas aan te lê, asook om groter hoeveelhede water vir sy divisie te verkry. Lord Dundonald, aanvoerder van die berede troepe, moes deur genl. Hildyard gelas word om te sorg vir die veiligheid van die Britse regterflank op Monte Cristo wat deur net die East Surrey regiment met 2 masjiengewere beset gehou moes word, en vir die beskerming van Cingolonek teen moontlike vyandelike aanvalle vanuit die ooste. Daarna moes Hildyard met die ander drie bataljons van sy brigade na Lyttelton se hoofkwartier kom wat twee bataljons van sy divisie 'n ent voor die

Britse wagpos linie moes laat stelling neem, ondersteun deur soveel kanonne as Lyttelton nodig sou ag om die kamp teen sluipskutters te vrywaar en enige poging van die vyand om met die Britse troepe slaags te raak, te fnuik. Uit die res van Lyttelton se troepe moes so 'n sterk werkspan as die divisie kon oplewer, ingespan word om onder die bevel van die divisie se hoof genieoffisier 'n goeie slingerpad wat nie steil moes wees nie, teen die helling van die kloof uit op te maak waarteen die 12-ponder-skeeps-kanonne die vorige dag uitgesleep is, en verder al teen die westelike helling van Monte Cristo op. Die troepe wat nie in die werkspan ingesluit of met die taak van wagstaan belas is nie, moes deur Lyttelton aangewend word om die ingrawings gereedskap van die vyand wat orals op die terrein verspreid rondgelê het, byeen te samel.⁴⁶

⁴⁶ Die volledige teks van die instruksies is weergegee in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 457-458.

Die verskillende Britse bevelvoerders het dadelik met die uitvoering van die instruksies begin. Nadat die dag aangebreek het, het hulle egter ontdek dat die Boere van die suidelike oewer af padgegee het en dat Buller se vrees vir 'n Boere aanval oorbodig was. Net op die verste noordelike punt van die westelike uitloper van Hlangwane, naaste aan die brug, was daar nog 'n klompie burgers wat blykbaar moes waak dat die Engelse nie oor die brug na die noordelike oewer toe trek nie. Hierdie burgers het egter nie lank weerstand gebied nie, toe het hulle oor die brug na die noordelike oewer gevlug en die hele Hlangwane in Warren se hande gelaat. Nadat almal veilig aan die noordelike oewer was, het hulle die brug en pont probeer verwoes maar die Engelse het dit vir hulle so warm gemaak dat hulle moes padgee voordat hulle veel sukses kon behaal.

Warren het die terrein wat deur hulle ontruim is, dadelik deur die Royal Scots Fusiliers – 'n bataljon van die 6de brigade – laat beset en om hulle te ondersteun die Royal Welsh Fusiliers-

nog 'n bataljon van die 6de brigade – regs agter hulle op Hlangwane self geplaas terwyl die res van die 6de brigade driekwart myl agtertoe teen die helling van Hlangwane pos geneem het om in geval van nood bystand aan die twee voorste bataljons te verleen. Die res van Warren se divisie het met Buller se goedkeuring as volg posisie geneem: Hussar Hill is deur Wynne met die 11de brigade gehou terwyl Coke met die 10de brigade die ruimte tussen Hussar Hill en Hlangwane gevul het. Later die dag toe dit duidelik geword het dat die gebied tussen Hussar Hill en Hlangwane veilig was, is Coke met sy hele brigade na Groenkop verskuif om as reserwe diens te doen op een bataljon na wat na Hlangwane gestuur is. Wynne het sy brigade wat aanvanklik front na die suide gemaak het, toe omgeswaai om met front na die ooste die ruimte tussen Hussar Hill en Hlangwane te vul.

Die bewegings van Lyttelton se divisie het nie presies verloop soos Buller dit die oggend beplan het nie. Ingevolge instruksies wat later die dag deur Buller uitgereik is, het Lyttelton se divisie

gedurende die dag as volg stelling geneem: Een bataljon, die East Surreys, het in twee verskanste posisies op die noordelike punt van Monte Cristo met twee masjiengewere stelling geneem. Hulle moes alle vyandelike verkenner op die noordelike oewer van die rivier verdryf en tewens die twee swaar skeepskanonne op Clump Hill bewaak. Norcott het met die 4de brigade op Bloy se plaas stelling geneem en net twee van sy bataljons, die Durham Light Infantry en die 1st Rifle brigade vorentoe geskuif tot teenaan die rivier by Fuzzy Hill. Hildyard het met die troepe van die 2de brigade aanvanklik in Lyttelton se hoofkwartier gebly en Norcott se 4de brigade as reserwe gedien maar teen 1 nm. is hulle na die oostelike helling van Hlangwane verskuif om die hand aan die 5de divisie te reik.

Die berede brigade het, nadat Dundonald hom daarvan vergewis het dat daar geen gevaar uit die ooste dreig nie, regs agter die infanterie op Hlangwane stelling geneem en slegs sterk patrollies op Monte Cristo en langs die Tugela af tot met sy samevloeiing met Bloukransrivier

geposteer, terwyl Thorneycroft's Mounted Infantry op die linkerflank van die leer stelling geneem het.

Toe die aand daal, het die Engelse dus 'n stewige linie langs die Tugela af gevorm gehad, waarvan veral die linker front en -flank baie sterk deur infanterie beset was van sowel die 5de as 2de divisies. Die troepe was toe as volg geplaas: Links was Warren se 5de divisie met Wynne se 11de brigade in die linie vanaf Hussar Hill tot by Hlangwane en Coke se 10de brigade op Groenkop met uitsondering van een bataljon wat op Hlangwane geplaas is. In die sentrum op Hlangwane met front na die rivier (d.w.s. gedeeltelik oos en origens noord) was Barton se 6de brigade wat op die 20ste van Warren se divisie afgeskei is ten einde diens te doen as korpstroepe. Lyttelton se 2de divisie was regs met die 2de brigade teen die oostelike hang van Hlangwane op een bataljon na wat die noordelike punt van Monte Cristo beset het. Twee bataljons van die 4de brigade het by Fuzzy Hill aan die Tugela stelling geneem en twee het

op Bloy se plaas as reserwe gele. Hart se 5de brigade het die kamp en kanonne by Chievely bewaak en Dundonald se berede brigade het regs agter die infanterie op Hlangwane gekampeer. Afdelings van die brigade was egter regs van die infanterie langs die Tugela versprei tot by sy samevloeiing met Bloukransrivier terwyl Thorneycroft's Mounted Infantry links van die infanterie langs die Tugela op diens gedoen het.

Die Britse kanonne was ongeveer as volg rondom Hlangwane in posisie geplaas: die 7de, 63ste en 64ste batterye op die kruin van Fuzzy Hill en die 61ste battery houwitsers regs in hul rug. Die 19de veldbattery is van Hussar Hill af na Hlangwane verplaas maar die aand weer teruggetrek. Die 28ste, 73ste en 78ste veld-battery en no. 4 bergbattery was tussen Naval Hill en Hlangwane digby die dowwe veld paadjie opgestel. Die swaar 5-duim-kanonne was op die hoogland oos van Hlangwane. Die 2 12-ponder-vlootkanonne wat om 4 nm. na Hlangwane bestel is, het teen middernag die oostelike hellings van die rant onder aanvoering van luit.

Ogilvy bereik waar 6 dergelike kanonne by hulle aangesluit het, twee waarvan onder bevel van kanonnier J. Wright van Hussar Hill af gekom het en vier waarvan onder luite. F. W. Melvill en H. W. James van Gun Hill af gestuur is. Die 2 4,7duim-vlootkanonne het op Clump Hill bly staan en het volgens Britse getuienis gedurende die middag 'n Boere kanon wat noord van Terrace Hill gestaan het, die swye opgelê.⁴⁷

Solank as die verskillende Engelse generaals besig was om hul troepe in posisie te plaas vir die beskerming van die verowerde terrein het Buller sit en oorweeg waar hy die Tugela moes oorsteek om met sy leer verder na Ladysmith toe deur te druk. Met die oog daarop het hy nie alleen verkenners op en af langs die rivier gestuur om 'n geskikte plek vir die oortog van sy leër te soek nie maar gedurende die voormiddag van die 20ste Monte Cristo persoonlik uitgeklim ten einde van die kruin van die kop af die hele

omgewing te verken so goed as hy dit deur sy verkyker kon doen.

Na die oostekant toe het die terrein baie ongunstig gelyk vir 'n swaar leer om die rivier oor te steek. Ook het hy 'n rapport ontvang van sy hoof inligtings offisier, lt.-kol. Sandbach wat die Tugela tot met sy samevloeiing met Kliprivier gepatrolleer het, dat die pad wat van Cingolonek af oos van Pietershoek oor die rivier gegaan het, in 'n hopelose toestand verkeer het en dat dit 'n baie lang tyd in beslag sou neem en geweldig baie arbeid sou vereis om dit weer begaanbaar te maak. Teen die tyd dat die arbeid voltooi sou wees, sou almal in Ladysmith reeds van honger dood wees.

Na die noorde- en noordwestekant toe het die terrein sover as hy dit deur die teleskoop kon betrag ook vir Buller onbegaanbaar gelyk. Die walle van die moot van die rivier tussen Fuzzy Hill en Monte Cristo het uit sulke hoë regaf kranse bestaan dat dit onmoontlik gelyk het om 'n leër daar oor die rivier te kry. Anderkant Fuzzy Hill tot waar Onderbroekspruit in die

⁴⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 458-462.

Tugela invloei, het die rivier passabel genoeg gelyk maar die terrein was beheers deur Hedge Hill van waar die vyand dit vir die troepe onmoontlik kon maak om 'n pontonbrug in die gebied oor die rivier te bou. Inderdaad was daar twee koppe, Hedge Hill en Horseshoe Hill, waarvan die Boere gebruik kon maak om die bou van 'n pontonbrug te bemoeilik maar die twee het van Monte Cristo af na een kop gelyk.

Na wik en weeg het Buller dan ook tot die slotsom gekom dat hy die gedagte moes laat vaar om 'n deurkomplek oos van Fuzzy Hill te soek of om Bulwana van die oostekant af te bereik en het hy besluit dat die geskikste plek vir die bou van 'n pontonbrug by Hlangwane was.

Om te voorkom dat die Boere die bou van die brug by Hlangwane van die kruin van Hedge Hill af onmoontlik maak, het hy besluit om Colenso eers te beset en Hedge Hill dan daarvandaan af in te neem. Voor die Royal Commission het hy later verklaar dat hy van Monte Cristo af waargeneem het dat minstens die helfte van die nuwe posisie wat die Boere ingeneem het en

waar hulle besig was om hulle in te grawe, net vanuit die suidweste, d.w.s. van Colenso se kant af, ingeneem kon word. Dit lyk twyfelagtig of hy iets van die nuwe Boere linie gesien het. Die trosse waens wat hy van Monte Cristo af noordwaarts sien beweeg het, het hom intendeel onder die indruk gebring dat die Boere leer in volle vlug was en dat hy met niks meer as die weerstand van 'n agterhoede te doen sou kry nie. Dat die Boere 'n nuwe verdedigingslinie tussen hom en Ladysmith opgebou het, het hy op die 20ste nie geweet of vermoed nie.⁴⁸

Gedurende die middag het genl.-maj. Hart met 'n bataljon 2nd Royal Dublin Fusiliers van Chieveley af opgeruk en Colenso beset. Hulle het geweet dat hulle geen weerstand sou ondervind nie, want reeds die oggend het een van die Britse verkenningspatrollies wat met die Tugela opge-

⁴⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 460; en Cd. 1791 p. 181.

gaan het, ontdek dat Colenso deur die vyand ontruim is en dit aan Buller gerapporteer.⁴⁹

Nadat Hart die Britse vlag in Colenso gehys het, het hy aan 'n afdeling van Thorneycroft's Mounted Infantry wat met verkenningwerk aan die Tugela besig was, op hul versoek vergunning verleen om die Tugela oor te steek ten einde was te stel of die Rooirantjies wat die Boere tydens die groot slag van 15 Des. 1899 beset gehad het, nog deur vyandelike strydkragte beset was.⁵⁰

Vanuit die nuwe posisies wat hy besig was om aan die noordelike oewer van die rivier te versterk, kon genl. Louis Botha Thorneycroft se ruiters duidelik sien, besig om, nadat hulle vasgestel het dat die Boere gewyk het, in die stellings rond te stap waaraan Botha so hard gewerk het om die Engelse te stuit. Dit het hom gepynig om dit te aanskou en dieselfde aand het hy dan ook aan pres. Kruger – in antwoord op

laasgenoemde se navraag of Hlangwane dan geheel en al deur die burgers ontruim is – gesein:

“Spoed, Confidentieel. Ongelukkig ja. Al onze posities aan over zijde Tugela, Boschkop ingesloten, zijn thans in bezit van vijand, ook de posities aan deze zijde die in termen van krijgsraads besluit van gisteren avond en welke gehouden werd in mijne afwezigheid, opgegeven werden doordat officieren meende de posities onhoudbaar waren geworden sinds de Boschkop in handen van den vijand is. Ik kan niet nalaten UH-Ed. ronduit te verklaren dat het hart mij heden bloedde en erg zeer deed toen ik moest zien dat de posities die ik zoo zorgvuldig uitgedacht, opgebouwd en bewaard had, al dien tijd nu in bezit waren van onze vijand, ja te moeten zien dat zij in die posities rondliepen.”⁵¹

Nadat die troepe vir 'n tyd lank in die posisies by die Rooirantjies rondgeluier en doodseker

⁴⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 458.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 461.

⁵¹ Sien Leyds 717, Telegramme nos. 42 en 66 d.d. 20 Feb. 1900.

gemaak het dat die Boere dit ontruim het, het hulle noordweswaarts in die rigting van Grobbelaar kloof en Rooikop gery om vas te stel of die Boere daar ook padgegee het uit die stellings wat hulle met die slag van Colenso beset gehad het en, indien wel, om ook daar 'n bietjie in die Boere stellings te gaan rondkuier wat hulle so swaar gesukkel het om te verower. Hulle het hulle in die rigting egter in 'n skerp geweervuur vasgeloop wat die Boere se voorposte van die voorheuwels van Grobbelaar kloof af op hulle geopen het en dit het hulle holderstebolder teruggejaag.⁵²

Vir Buller het die geweervuur egter geen onheil gespel nie. Die Boere moes tog êrens 'n agterhoede hê om hul aftog te dek, want dat hulle in volle vlug was om aan sy magtige leer te ontkom, daaraan het hy nie die minste getwyfel nie. Die stringe ossewaens wat noordwaarts bly koers het, was daarvan voldoende getuienis.

⁵² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 461; Leyds 717, Telegramme nos. 61 en 65 d.d. 21 Feb. 1900.

Met 'n baie tevrede gemoed het hy derhalwe die ponton afdeling van die *Royal Engineers* van Chieveley af na sy hoofkwartier bestel, bevel gegee dat die spoorweg tussen Chieveley en Colenso onmiddellik herstel word en toe gaan rus. Hy het die volste reg gehad om baie lekker te slaap want hy het die hele gebied suid van die Tugela van die vyand gesuiwer en die vyand noord van die Tugela reeds aan die weghol gehad; en dit het hy volgens Britse amptelike syfers reggekry met 'n globale verlies van slegs 305 man gedurende die tydperk 14 tot 20 Feb. 1900, t.w. gesneuwel 2 offisiere en 23 manskappe, gewond 14 offisiere en 262 manskappe en vermis 4 manskappe.⁵³

Die totale verlies aan Boere kant was volgens naamlyste wat in die *Staats Courant* gepubliseer is vanaf 12 tot 20 Feb. 1900, 95 man van wie 17 gesneuwel het (2 ten gevolge van ongelukke) en 78 gewond is (7 ten gevolge van ongelukke) -

⁵³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 461.

getuie van die feit dat die burgers die terrein maar halfhartig verdedig het.⁵⁴

9. KONKLUSIE

Met die Britse verowering van Cingolo het die weerstands vermoë van die burgers dermate ineengestort dat hulle die vertroue in hulself verloor het om hul uitstekende stellings op Groenkop en Monte Cristo teen die vyandelike oormag wat hulle van twee kante af bedreig het, te handhaaf – iets wat wel kon geskied het as hulle met die durf en uithou vermoë geveg het wat hulle by Colenso, Tabanyama, Spioenkop en Vaalkrans geopenbaar het. Daardie durf was egter uit hulle uit met die gevolg dat die Engelse troepe wat nou al hoe meer moed geskep het, Monte Cristo en Groenkop sonder veel weerstand bemeester het. Die Boere het veral Monte Cristo baie swak verdedig.

⁵⁴ Vgl. verlieslyste nos. 50, 53, 54 en 57 in *Staatscourant der Z.A. Republiek*, 21 Feb. tot 7 Maart 1900. Nierstrasz (II band 3, p. 794) stel die Boere verlies vir die tydperk 15-18 Feb. 1900 op slegs 12 gesneuwel en 45 gewond, wat beslis te laag is.

Toe die Engelse die twee punte op 18 Feb. 1900 bemagtig het, het die weerstand van die Boere mag ten suide van die Tugela heeltemal ineen getuimel en was Buller in 'n uitstekende posisie om die hele Boere leer wat hom op die suidelike oewer bevind het, so genadeloos uiteen te slaan dat hy dit vir Botha volstrek onmoontlik kon gemaak het om nog 'n weerstands linie teen hom op te bou. Die Boere wat reeds oorlogsmoeg was, was aan die vlug en wel op so 'n skaal dat hulle nie eers meer omgee het om hul laers en voorrade in die hand van die vyand te laat val nie, en al wat Buller nodig gehad het om te doen, was om hulle te agtervolg en aan te hou teister en verder buite geveg te stel. Hy het oor 'n geweldige oormag troepe en swaargeskut beskik om dit met gemak te kon doen.

Buller het egter blykbaar vas begin glo dat die sukses wat hy behaal het, aan een feit te danke was, nl. dat hy die gevegs operasies wat tot sy sukses gelei het, almal vooraf tydsaam beplan het en nooit toegelaat het dat sy troepe bewegings waag wat hy nie vooraf versigtig

deurdink het nie. Hy wou nie die risiko loop van enige van sy afdelings deur impulsiewe of oorhaastige optrede in die een of ander strik te laat loop wat die vyand moontlik vir hom gespan het nie. Hy het gevoel dat enige swaar terugslag wat sy leer sou ly, rampsalige gevolge kon hê en het daarom geweier om enige afdeling toe te laat om die vyand – wie se mag hy nog altyd oorskat het vinnig te agtervolg en te vernietig. In plaas van dit te doen het hy verkies om sy posisies op die verowerde gebied suid van die Tugela eers deeglik te konsolideer alvorens die vyand op die noordelike oewer te gaan aanpak. Ten gevolge daarvan het hy aan die Boere voldoende geleentheid gebied om in 'n nuwe weerstands linie ten noorde van die Tugela vas te skop en hulle deeglik in te rig om die Engelse daarvandaan af te probeer terugslaan.

HOOFSTUK 13

DIE NUWE BOERE LINIE

1. HOUDING VAN DIE BURGERS EN KMDT.- GENL. P. J. JOUBERT

Solank as Buller op die 20ste sy tyd op die suidelike oewer verspeel het met onnodige troepe bewegings ter verdediging van die verowerde terrein aldaar, was genls. Louis Botha en Lucas Meyer druk in die weer om doeltreffende verdediging stellings aan die noordelike oewer te laat beset en ten beste te verskans ten einde die Britse leër toegang tot Ladysmith te belet.

Dit was 'n byna bomenslike taak want die burgers was so volkome moedeloos dat hulle nie meer wou veg nie. 'n “Verkeerde en wankelmoedige geest” het in hulle ingevaar met die gevolg dat dit die grootste moeite gekos het om hulle te laat stelling neem in die nuwe verdedigingslinie wat genl. Botha vir hulle uitgestippel het en waar nog loopgrawe uitgehaal moes word. Gelukkig was dit werk wat deur die Bantoe

arbeiders – waaraan daar nie 'n tekort was nie – gedoen kon word. As die burgers dit alleen moes doen, sou daar seker baie min loopgrawe uitgehaal gewees het. Hulle wou net vlug, nugter alleen weet tot waar, en het hulle nie gesteur aan hul offisiere se oproepe om in die nuwe linie vas te skop nie. Die feit dat hulle deur die Engelse verdryf is uit die pragtige berg stellings oorkant die Tugela waar hulle hulle volkome veilig gewaan het, het hulle van alle moed en lus om verder te veg, ontroof. Dit het hul selfvertroue volkome vernietig. Baie van hulle se geloof en vertroue in God is selfs so deur Buller se oormag soldate en kanonne aan skerwe geskiet dat hulle naas hul ammunisie selfs hul, Bybels en Psalmboeke in hul verlate laers oorkant die Tugela vir die Engelse as buit agtergelaat het.¹ Talle het blykbaar nie meer geglo dat God nog in staat was om hulle teen die geweldige oormag staande te hou nie en het op ongedissiplineerde wyse van die front af padgegee.

¹ Vgl. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, p. 495.

Reeds die aand van die 19de het die laers van Bethal en Middelburg sonder enige bevel of magtiging tot oorkant Kliprivier teruggetrek, en kort daarna was genl. Louis Botha gedwonge om die Kommandant-generaal te vra om die paniek bevange burgers voor te keer en na die front terug te stuur. “Het schijnt dat de burgers geen lust meer hebben om te vechten”, het genl. Lucas Meyer moedeloos aan pres. Kruger gesein. “Ik begin bevreesd te worden dat indien de groote God ons niet tot hulp komt en onze burgers meer moed schenken, de zaak voor ons zeer ernstig zal worden.”²

Ook die Boere se opperbevelvoerder, kmdt.-genl. P. J. Joubert wat ingevolge Botha se versoek die oggend van 20 Feb. 1900 van Ladysmith af vertrek het om die kommando's Bethal en Middelburg weer vorentoe te du en verdere verdedigings maatreëls met genls. Botha en

² Sien Leyds 717, Telegramme d.d. 19 en 20 Feb. 1900 van genls. Botha en Meyer, veral nos. 30 d.d. 19 Feb. en 1, 66 en 67 d.d. 20 Feb. 1900.

Meyer te bespreek,³ se moed het tot 'n laagtepunt gedaal toe hy met sy eie oë aanskou het hoe gedemoraliseerd die burgers was van wie hy verwag het om te keer dat Buller Ladysmith nie ontset nie. So na aan ineensorting het hy die Boere krygsmag nog nooit gesien nie. Dit was vir hom duidelik dat as daar nie 'n wonderwerk gebeur nie die hele Boere krygsmag in Natal weldra deur Buller se oormag uiteengedryf sou wees. Aan Pres. Kruger het hy na sy terugkoms van die front laat die aand van die 20ste dan ook die versekering gegee dat die toestand aan die front “ernstig” was. Die vyandelike oormag, gewapen met “zulke vreeslike groote kanonne” waarmee hulle die Boere stellings dag en nag onophoudelik gebombardeer het, was skrikwekkend.⁴

Onder die burgers, so het hy aan genl. Louis Botha gesein, na sy vlugtige besoek aan die terugtrekkende kommando's, het hy “een soort van paniek” aangetref. Die burgers was deurtrek

³ K.G. 350 (ii) p. 60.

⁴ Leyds 717, Telegram no. 73 d.d. 20 Feb. 1900.

van 'n “geest van ontevredenheid” veral oor die gedrag van hul offisiere en het die name van offisiere met bitterheid genoem. Hulle het gekla dat hulle van hul offisiere geen leiding of besieling gekry het nie. Volgens hulle is hulle deur hul offisiere op die brandpunte van die stryd in die loopgrawe en ander stellings in posisie geplaas en daar vir 5 of 6 dae in die steek gelaat sonder byna weer 'n enkele offisier te hoor of te sien. Gevolglik wis hulle nie dat hulle die stellings waarin hulle geplaas was, moes verlaat of wanneer hulle dit moes doen nie, en is sommige van hulle byna omsingel.⁵ Wie die skuldige offisiere was, is deur kmdt.-genl. Joubert nie vermeld nie maar na aanleiding van wat by Cingolo gebeur het, lyk dit of hy naas die plaaslike kommandante en veldkornette veral gedink het aan genl. Fourie en in 'n mate ook aan genl. Meyer van wie die burgers werklik geen besieling of leiding gekry het nie.

Uit wat hy self aanskou het en uit genls. Botha en Meyer se rapporte oor die verwikkelinge het

⁵ K.G. 350 (ii) pp. 73-74.

dit vir hom so duidelik geword dat die weerstand van die Boere aan die Natalse front op die rand van ineenstorting gestaan het dat hy dit wenslik geag het om hoofkmdt. Prinsloo daarvan op die 20ste te verwittig in 'n telegram van die volgende inhoud:

“U zal nu wel weten dat de Boschkop aan Tugela door onze menschen verlaten is waardoor de posities zoo al niet geheel onhoudbaar dan toch veel slechter zijn dan ze geweest waren en officieren vreezen het ergste. Ik mag u dus niet onbekend laten dat het wel gebeuren kan dat een spoedig opbreken onzer krijgsmacht niet tot het onmogelijke behoort.”⁶

Tog het die Kommandant-generaal geen steen onaangeroerd gelaat om genls. Botha en Meyer met alle mag te steun in hul poging om Buller te keer nie. Nie alleen het hy deur woorde van bemoediging die burgers van Bethal en Middelburg opgebeur en hulle op die ou end oorgehaal om na die nuwe veglinie terug te keer

⁶ K.G. 350 (ii) p. 76.

nie maar hy het teweens die linie so ver moontlik met addisionele strydkragte probeer versterk. Met die oog daarop het hy besluit om die beleg van Ladysmith uitsluitlik met voetgangers voort te sit en het hy alle perderuiters van Ladysmith af aan genl. Botha en Meyer gestuur. Die berede burgers van Wakkerstroom wat die swaargeskut op Bulwana beskerm het, is dadelik deur voetgangers vervang en na die nuwe linie ten noorde van die Tugela gestuur. Hulle is die volgende dag deur meer as 300 burgers van die kommando Pretoria gevolg.⁷

Vervolgens het die Kommandant-generaal die grootste deel van die Boere mag wat aan die Bo-Tugela onder aanvoering van genl. David Joubert Burn-Murdoch se troepemag in bedwang moes hou sodat hulle nie om die Boere se regterflank trek nie, na die nuwe Boere linie ontbied.

Hierdie Boere mag het sedert die verwerping van genl. Botha se voorstel om die Tugela oor te

steek en deur die besetting van die hoogtes ten suide daarvan Buller se hele leër in die rug en linkerflank te bedreig, inderdaad niks gedoen om Burn-Murdoch te verdryf nie.⁸ Nadat die brandpunt van Buller se aanval na die gebied oos van Colenso verskuif en genl. Botha self daarheen vertrek het, is die Boere mag aan die Bo-Tugela aanmerklik verswak deur die verplasing van die kommando's Heidelberg, Ermelo, Rustenburg en 'n deel van die kommando Standerton na die bedreigde terrein om Buller te help keer. Die gevolg was dat weens swak bewaking van die stellings aan die Bo-Tugela Britse verkenner tot by die mond van Venterspruit deurgedring het, tot groot ontsteltenis van die Kommandant-generaal wat 'n swaar aanval op David Joubert se stellings gevrees en die situasie aan die Bo-Tugela net so ernstig geag het as by Hlangwane.⁹

⁷ Vgl. *Ibid.*, pp. 61, 67, 73-74, en K.G. 341 (iv) p. 131.

⁸ Sien hoofstuk 9 omliggend voetnota 6 hiervoor.

⁹ K.G. 341 (ii) p. 136; en Leyds 717, Telegram no. 9 d.d. 18 Feb. 1900.

'n Sterk patrollie wat op 18 Feb. 1900 deur David Joubert oor die rivier gestuur is om die vyandelike bewegings te verken, het die Kommandant-generaal egter gerus gestel met die versekering dat daar op die hoogtes van waar die Engelse aanval verwag is, slegs 300 troepe was en dat Burn-Murdoch se hoofmag steeds doodstil aan die Klein Tugela gelê het. David Joubert het egter die vrees gekoester dat die Engelse dit miskien in die sin kon kry om weer kanonne op die hoogtes te plant met die doel om sy eie en die Vrystaatse magte aan die Bo-Tugela uiteen te skiet.¹⁰ Daarom het hy 'n sterk burgermag aan die Bo-Tugela noodsaaklik bly ag selfs toe die Boere oos van Colenso in 'n stryd op lewe en dood met Buller se hoofmag gewikkeld was. Hoofkmdt. Prinsloo was die aangestelde aanvoerder van die hele Boere mag aan die Tugela. Hy het egter sy lyf op die werklike gevaarpunt oos van Colenso buite gevaar gehou deur genl. Louis Botha aan te stel “om in mijne

¹⁰ K.G. 341 (iii) pp. 25, 41 en 47; en Leyds 717, Telegram no. 43 d.d. 21 Feb. 1900.

plaats aan Tugela zaken te regelen” en sy eie aktiwiteite tot die Bo-Tugela beperk waar alles veilig was. In plaas van toe te sien dat daar onmiddellik gevolg gegee word aan die Kommandant-generaal se bevel – het hy met David Joubert ooreengekom om die hoogtes waarop die Engelse aan die oorkant van die rivier kanonne kon plaas, deur 'n perde kommando te laat beset. Dit sou deur veggennl. De Villiers en wnd. genl. David Joubert gelei word en sou vertrek sodra as die weer gunstig en die rivier leeg genoeg was. 'n Krygsraads vergadering het die besluit bekragtig.

Intussen sou berede patrollies – die eerste waarvan sou bestaan uit burgers van Carolina, Lydenburg, Vrede en Frankfort en wat onder die bevel sou staan van wnd. veggennl. Gert Beukes van Vrede – die Tugela reeds van die volgende dag af weer oorskry om die toestand oorkant die rivier dop te hou.¹¹

¹¹ K.G. 341 (iv) p. 47.

Vir die Kommandant-generaal was dit teen die tyd duidelik dat hoofkmdt. Prinsloo en David Joubert net besig was om mannekrag wat dringend by genls. Botha en Meyer nodig was ten einde Buller se opmars te probeer stuit, met allerlei nodelose bewegings aan die Bo-Tugela te vermors. Daarom het hy, toe hy die middag van die 21ste van David Joubert berig ontvang het dat Burn-Murdoch sy kamp opgebreek het en met sy hele mag onderweg was na Colenso, hoofkmdt. Prinsloo op die 22ste versoek om alle strydkragte wat hy byeen kon kry, onder leiding van genl. De Villiers na die nuwe gevegslinie teenoor Colenso te stuur om Buller te help stuit. Aangesien daar geen troepemag meer aan die Bo-Tugela was nie het die Boere mag aldaar trouens grotendeels oorbodig geword.¹²

Ten slotte het die Kommandant-generaal alles in sy vermoë gedoen om die vlug van die burgers te help stuit. Hy het die vluggende burgers laat voorkeer of agternasit en teruggestuur, self

¹² *Ibid.*, p. 169; en Leyds 717, Telegram no. 57 d.d. 22 Feb. 1900.

simpatieke aandag aan griewe van die burgers geskenk en pogings wat aangewend is om die gevegslinie te verswak, kragdadig bestry. Die spoorwegpersoneel is belet om gesonde burgers per trein te laat vervoer en selfs versoeke van etlike kommandante om hul laers tot oorkant Kliprivier te mag verplaas, wou hy nie toestaan nie omdat genl. Meyer hom verseker het dat dit net 'n drostery van burgers uit hul stellings in die hand sou werk. Die burgers sou nl. in groot getalle die front verlaat onder voorwendsel dat hulle klere, skoene of kos by die laer moes gaan haal.¹³

2. HOUDING VAN GENL. LOUIS BOTHA

In die donker uur toe dit gelyk het of alles inmekaar gaan stort, was daar aan die front een man wat nie moed verloor het nie, die 37jarige genl. Louis Botha. Hy het die terrein noord van die Tugela met 'n kennersoog opgeneem en besluit dat daar nog 'n baie goeie verdedigings

¹³ Sien K.G. 341 (iv) pp. 67 en 115, en K.G. 350 (ii) pp. 90 en 101.

linie tussen die Tugela en Ladysmith gelê het waar Buller se leer, hoe groot ook al, tog deur die burgermag gestuit kon word – die “Kameeldoringrante” soos hy dit genoem het. Dit het bestaan uit ’n byna aaneenlopende rante ketting wat van die Tugela af rondom die Rooirantjies of Colenso koppies in ’n halfsirkel geloop en die hele vlakte aan die Tugela vanaf Rooikop in die ooste tot by Pietershoogte in die weste beheers het. Enige leër wat die Tugela dus by Hlangwane of by Colenso sou oorsteek, sou dus op ’n vlakte teregkom wat aan alle kante deur ’n halfsirkel aaneenlopende heuwels beheers was, en sou sowel in die front as in die flanke beskiet kon word.

Botha se waarnemings tydens sy verkenningstog van die 19de het hom oortuig dat Buller nie sonder ontsaglike moeite ten ooste van Hlangwane oor die Tugela met sy hele leër sou kon kom nie en dus gedwonge sou wees om die terrein binne te trek wat deur die heuwels beheers was. Daar sou dit met sy leër sleg afloop. As die vluggende burgers net beweeg kon

word om die heuwels rondom die Tugela vlakte te beset en hulle daar so deeglik as moontlik in te grawe, kon Buller dus wel met groot verliese teruggejaag word.

Terwyl die Kommandant-generaal sit en treur het oor die “vreeslike groot” Britse kanonne en die volslae hopeloosheid van die Boere posisie het Botha hom die aand van die 20ste verras met ’n telegram waarin hy meegedeel het dat hy in vaste vertroue op die hulp en bystand van die “Allemachtige” sou doen wat hy kon om die nuwe linie te versterk en te handhaaf. Aan pres. Kruger wat op die stadium onder die indruk moes verkeer het dat alles met die Boere naastenby gedaan was, het hy die versekering gegee dat, as die burgers net in die nuwe stellings wou vasstaan en nie nogmaals sou retireer nie, “wij met de hulp des Allerhoogsten de vijand weder zullen kunnen terugslaan al hebben zij ook onze vorige posities.” Met ander woorde hy was vol moed dat hy hom nie alleen in die nuwe stellings sou kon handhaaf nie maar dat hy selfs die vyand uit sy ou stellings wat

Buller verower het, sou kon gaan verdryf. Die burgers moes net vasstaan en hul plig doen.

Dit was by Louis Botha ook nie 'n saak van ydele bluf of leë woorde nie. Hy was vas daarvan oortuig dat Buller se oormag in die Kameeldoringrante deur sy nietige burgermag gestuit en teruggewerp kon word, en het alles in sy vermoë gedoen om sy onwillige, gedemoraliseerde burgers na die nuwe linie terug te dwing. Daar moes hulle die diens volk help om loopgrawe uit te haal op die plekke wat hy aangewys het. Die maak van die loopgrawe was 'n uiters moeilike taak want die grond was so hard en so klipperig dat dit die grootste inspanning geverg het om die koevoete daar in die aarde te laat indring; en die werk moes vinnig gedoen word want die groot Engelse krygsmag oorkant die rivier kon te eniger tyd opruk en dan moes daar geveg word.¹⁴

Afgesien van die broodnodige loopgrawe moes daar ook nog die nodige geesdrif by die burgers

ingepomp word om hul nuwe linie kragdadig te verdedig, want hulle was op die tydstip met net een ambisie vervul en dit was om alles te laat vaar en huis toe te vlug, na hul boerderye en families. Louis Botha het dit geweet maar ook dit het hom nie laat tou opgooi nie. Op en af langs die linie van sowat 'n uur te perd lank het hy gery, dag en nag, nie alleen om toesig oor die maak van die loopgrawe te hou nie maar veral om deur woord en voorbeeld sy mense te inspireer wat dag en nag aan die loopgrawe moes werk en bowendien ook nog te eniger tyd sonder voorafgaande kennisgewing na die geweer sou moes gryp om die kakies terug te skiet as hulle sou opruk. Hy het sy burgers geken en geweet wat om te sê of te doen om die moedlose manskappe weer met moed en daadkrag te besiel. Op en af het hy gery om as instrument in Gods hand 'n bron van hoop, vertroue en geesdrif vir sy gedemoraliseerde burgers te wees, wat mettertyd die koevoete al hoe geesdriftiger in die harde, klipperige bodem laat wegsink het, besiel met 'n nuwe vasberadenheid.

¹⁴ Leyds 717, Telegramme nos. 1, 66, 67 en 68 d.d. 20 Feb. 1900.

Hy was so besig met die taak dat die Kommandant-generaal wat laat die middag van die 20ste persoonlik van Ladysmith af by die front aangekom het om die toestand persoonlik te ondersoek, hom nie eers te spreek kon kry nie. Toe die gryse ou Kommandant-generaal genl. Botha teen 5 nm. telegrafies laat verwittig het dat laasgenoemde hom moes kom spreek, het Botha slegs kortaf geantwoord dat hy nie kon nie maar teen die aand 'n rapport aan die Kommandant-generaal sou stuur.¹⁵ Hy het dit gedoen ten spyte van die feit dat hy wis dat kmdt.-genl. Piet Joubert oud en siek was en hom veel moeite moes getroos om met kar en perde na die front te kom. Hy was egter so besig om gedurende die kort tydjie wat Buller hom sou vergun om hom weer eens vir die verdediging in te rig, sy burgers met moed te besiel en die nodige defensiewe maatreëls te tref dat hy geweier het om 'n minuut te vermors, al wou hy self die Kommandant-generaal baie graag spreek. Sy

¹⁵ *Ibid.*, Telegram no. 73 d.d. 20 Feb. 1900, en K.G. 341 (iii) p. 125.

houding en onblusbare ywer het so 'n diep indruk op die Kommandant-generaal gemaak dat laasgenoemde daardie aand om 8.30, na sy terugkoms by Ladysmith, aan pres. Kruger getelegrafeer het: "Ik wensch dat elke officier zo deed, zoo werkte en zoo dacht."¹⁶

Botha se opofferings was dan ook nie tevergeefs nie. Die moed het uiteindelik weer teruggekeer maar baie stadig, en toe hy teen die aand van die 20ste doodmoeg by genl. Meyer se staanplek aankom waar hy blykbaar ook sy eie hoofkwartier ingerig gehad het, kon hy nog nie melding maak van selfs 'n bietjie groter gewilligheid by die burgers om vas te trap en hul erenaam as Boere te handhaaf nie. Die burgers was soos 'n klomp onwillige honde, so bang dat hulle eerder geneig was om hul baas te byt as om die haas te jaag wat hulle moes vang. Vir Botha was dit bitter. Hy het gedurende die dag met die op- en afgaan langs die linie vaster as ooit daarvan oortuig geraak dat die verdedigingslinie wat hy daar in die Kameeldoringrante uitgestip-

¹⁶ Leyds 717, Telegram no. 73 d.d. 20 Feb. 1900

pel het, 'n ideale stelling was en dat Buller met sy oormag soldate, swaargeskut en al daar nie sou kan deurbreek nie as die burgers net oorgehaal kon word om vas te trap en die ellendige neiging om weg te hol, wou laat vaar.

Hy het dan ook onmiddellik na sy aankoms by genl. Meyer se staanplek om 7.55 nm. die rapport aan die Kommandant-generaal gesein wat hy die middag beloop het om aan hom te laat toekom. Dit het as volg gelui:

“Spoed. Net te laat hier bij asst.-genl. Meyers wagens aangekomen en dat spijt mij zeer daar ik u persoonlijk had willen zien over de ernst van zaken want onze menschen wankelen en de officieren gaven mij heden weder kennis dat zij hunne burgers niet in hunne posities kunnen houden. Echter ben ik overtuigd dat als de burgers slechts hun plicht willen doen, de vijand nu zelfs nog met geen mogelijkheid door kunnen breken. Ben persoonlijk heden van positie tot positie gereden om alles na te gaan en ik kan u nogmaals verzekeren dat ik alles wat in mijn vermogen is, zal aanwenden

om zaken hier in orde te brengen en te houden en dat ik vast zal blijven staan tot het uiterste, vertrouwend op God den Heer en ons heilig recht.”¹⁷

3. GENL. BOTHA SE VOORSTEL VIR 'N ALGEHELE TERUGTOG

Die gekombineerde pogings van genl. Botha en die Kommandant-generaal om die nuwe linie beset te kry, was egter vrugteloos. Daardie aand nadat Botha die boeaangehaalde verslag aan die Kommandant-generaal versend het, het die offisiere, self ook reeds moedeloos na al die gespook om die burgers te laat stelling neem, afgeslof by genl. Louis Botha se tent opgedaag en soos 'n klomp jobstroosters eenstemmig verklaar dat hul burgers so moedeloos was dat dit bykans onmoontlik was om iets met hulle uit te rig. 'n Ruim persentasie van hul manskappe het glo botweg geweier om in die linie stelling te neem. Die res wat wel stelling geneem het, was so halfhartig dat die offisiere daarvan oortuig

¹⁷ Leyds 717, Telegram no. 68 d.d. 20 Feb. 1900.

was dat hulle geen ernstige poging sou aanwend om die Britse oormag te weerstaan nie. Hulle sou vlug sodra die Engelse tot die aanval oorgaan. Was dit nie beter om die feit nou maar eenmaal te aanvaar, die beleg van Ladysmith maar te staak en met die hele Boere mag in Natal die bes verdedigbare stellings in die Biggarsberge of die Drakensberge te gaan inneem om van daar die Engelse leer die toegang tot die Republieke self te probeer betwis nie?

Hoe lank genl. Botha met die offisiere geworstel het om hulle tot 'n ander insig te bring en hulle te beweeg om nog eens die burgers te probeer oorhaal om in die Kameeldoringrante te gaan stelling neem, van waar hy seker was dat hy Buller se leer sou kon terugslaan as die burgers net hul plig wou doen, is nie bekend nie. Dit was egter moeite tevergeefs. Die offisiere het soveel teenstand teen die gedagte gebied om in die linie wat Botha uitgekies het, stelling te neem dat ook genl. Botha naderhand daaraan gewanhoop het om daardie linie met welslae te verdedig. Trouens as 'n groot gedeelte van die klein Boere

leërmag – baie klein in vergelyking met Buller se oorweldigende oormag – nie eers stelling wou neem nie en die wat wel stelling geneem het, sommeer op die vlug sou slaan as die Engelse soldate in alle erns sou begin aanval soos sy offisiere hom eenstemmig verseker het en soos hy self ook geglo het dat baie sou doen, hoe moes hy die linie dan verdedig? Dan was dit beter om maar na die Transvaalse en Vrystaatse oosgrens of na die Biggarsberge te retireer voordat die Engelse sy klein leërmag nogmaals verdryf. Daar sou hy hopelik voldoende geleentheid hê om weer die nodige veglus en waagmoed in sy gedemoraliseerde, oorlogsmoeë burgers in te pomp. Nog 'n neerlaag naby die Tugela vanweë lafhartigheid aan die kant van sy burgers sou immers die einde wees van alle weerstand teen Buller se oormag.

Laat die aand – hoe laat is onbekend – het hy dus besluit om die Kommandant-generaal wat met 'n swak leërmag – meestal voetgangers – die beleg van Ladysmith gehandhaaf het, oor die aange-

leentheid te raadpleeg. Hy het dit gedoen in 'n telegram van die volgende inhoud.

“Heb pas officieren ontmoet en zaken zijn uiterst ernstig en ik vrees voor het ergste daar de officieren mij zeggen dat zij een groot deel hunner burgers niet in positie kunnen krijgen en ik vrees dat de burgers niet in hunne posities zullen blijven. Is de tijd daarom nu niet aangebroken om een radicale verandering te maken in onze posities al zouden wij daardoor Ladysmith moeten prijs geven? Raadpleeg de Regeering en ook de andere officieren want wij mogen onze groote zaak geen schipbreuk laten lijden.”¹⁸

Die telegram het die terneergedrukte kmdt.-genl. Piet Joubert soos 'n uitklophou teen die kaak getref en hy het dit onmiddellik, voor middernag die 20ste, in kode aan pres. Kruger gesein,

¹⁸ Sien S. P. Engelbrecht-versameling, afdeling pres. Kruger, no. 24, leer no. 60, p. 159, waar die volledige teks van die telegram aangehaal word.

sonder enige kommentaar hoegenaamd.¹⁹ Eers die volgende oggend om 8.40 het die

¹⁹ Sien *Ibid.* Oor die datum waarop hierdie telegram versend is, bestaan daar menings verskil. Volgens die *Times History* en dr. Bakkes is dit op 19 Feb. 1900 versend, en volgens prof. Barnard op 21 Feb. 1900. Die oorspronklike telegram wat deur genl. Botha aan die Kommandant-generaal versend is en waarop die datum stempel en die uur van afsending en ontvangs verskyn, het verlore gegaan, soos trouens ook die weergawe daarvan in kodeskrif van die Kommandant-generaal aan pres. Kruger. A1 wat in die Argiewe berus, is 'n ontsyferde weergawe van die teks van die kodetelegram van die Kommandant-generaal aan pres. Kruger, waarin die volledige teks van genl. Botha se telegram soos hierbo aangehaal, vervat is. Hierdie ontsyferde afskrif – wat tussen pres. Kruger se oorlogs telegramme in die S. P. Engelbrecht versameling berus – is in die handskrif van R. J. H. Fortuyn, sekretaris van die “Kabinet” (d.w.s. die afdeling “Geheime Dienst” van die Staatsekretaris) maar ongelukkig kom daarop geen datum voor nie. Skrywer is egter daarvan oortuig dat die stuk voor middernag op 20 Feb. deur die Kommandant-generaal ontvang en onmiddellik daarna – kort voor middernag – deur laasgenoemde aan pres. Kruger oorgesein is, aan wie dit gedurende die vroeë oggendure van die 21ste bestel is. Hy baseer sy gevolgtrekking nie alleen op die gebeurtenisse wat kort daarna plaasgevind

Kommandant-generaal kommentaar op genl.

het en wat hierbo verder beskryf word nie maar ook op 'n inskrywing in die Register van die Staatsekretaris (Afdeling gemerk "Oorlog stukke", S.S. 8552) in wie se kantoor alle telegramme en korrespondensie met betrekking tot die oorlog in lêers opgeberg is. Volgens die inskrywing is daar 'n telegram "Re verandering van posities", gedateer 20 Feb. 1900 en afkomstig van die "Asst. Comm. Genl.", Ladysmith, op 26 Feb. 1900 deur die Staatsekretaris ontvang en in lêer no. R.5393/00x opgeberg. Hierdie lêer is blykens die Kontroleboek gevoeg by lêer no. R.498/00x – 'n lêer vol oorlogs berigte uit Natal. Skrywer het die betrokke lêers en ook die lêers van die sekretaris van die Kabinet gefynkam, dog kon die betrokke leer no. R.5393/00x waarin die betrokke kode telegram geberg is, nie terugvind nie. Dit is klaarblyklik uit die Argief van die Staatsekretaris verwyder, wanneer en deur wie, is onbekend. Die rede waarom die telegram wat op 20 Feb. 1900 van die Transvaalse telegraafkantoor by Ladysmith (d.i. die Modderspruit se kantoor) versend is, eers op 26 Feb. 1900 (volgens die Register) in die Staatsekretaris se kantoor tereggekom het, is duidelik. Dit is nl. regstreeks aan die Staatspresident gerig en is dus by ontvangs by pres. Kruger se huis (of kantoor) bestel, waar dit 'n paar dae bly lê het vir afhandeling deur die President persoonlik voor dit na die Staatsekretaris se kantoor vir opberging gestuur is.

Botha se verpletterende telegram gelewer en wel as volg:

"Ik heb goed gedacht telegram van Genl. Botha aan UHed. in code te zenden. Ik wensch echter op te merken dat ik niet geheel en al instem met dat telegram maar ik acht het noodzakelijk dat er menschen opkomen bijtijds om als het moet wezen Langsnek en Drakensberg te beschermen want de paniek kan verschrikkelijk wezen. Daarom is het noodig elken man die gemist kan worden en gevonden kan worden opteroepen van Middelburg, Heidelberg, Pretoria en alle middel distrikten van de Republiek."²⁰

4. HOUDING VAN PRES. KRUGER

Pres. Kruger het nie die kommentaar van die Kommandant-generaal afgewag voor hy opgetree het nie. Nadat die ontsyferde telegram van die Kommandant-generaal aan hom oorhandig is en hy dit bestudeer en die implikasies van Botha se voorgestelde stap deurdink het, het hy besluit

²⁰ Leyds 717, Telegram no. 10 d.d. 21 Feb. 1900.

dat daar geen oorweging gegee kon word aan Botha se voorstel om aan die Engelse vrye toegang tot Ladysmith te gee en die hele Boere mag in Natal elders heen te verskuif om Buller se oormag te probeer stuit nie. Dit sou die einde van die Boere republieke beteken. Daarom het hy dadelik begin werk aan 'n kragtige boodskap om die burgers weer op te beur. Die boodskap het hy om 6.17 vm., dus 22 uur voor die ontvangs van genl. Joubert se kommentaar, aan genls. Botha en Meyer “en alle aadere offisieren en Burgers” by Colenso gesein. Die inhoud daarvan word hier in sy geheel weergegee omdat dit een van die kragtigste boodskappe is wat Kruger ooit tot sy volk gerig het. Dit was as volg:

“Re uwe telegrammen omtrent toestand ten uwent. Waarde Heeren en Broeders, Hoe komt het mij voor als of het geloof van u en uwe burgers door het ongeloof is vervangen? Zoodra als u niet meer in den naam des Heeren vasstaat en strijd, dan is het ongeloof daar en zoodra het ongeloof daar is, dan volgt

lafhartigheid en wanneer gij dan den vijand de rug toekert, dan blijft er geen plaats over om bescherming te krijgen want dan hebben wij het vertrouwen op den Heer verlaten. Neen, neen, Broeders, zoo tog niet! Heeft de Heer ons niet tot nu toe dubbel bewijs gegeven dat Hij aan onze zijde staan? Waar ook onze burgers vast gestaan hebben, hoe zwaar ook al, heeft de Heer de vijand door een weinig getal onzer burgers doen terug slaan. Broeders, is het niet nog dezelfde Heer die de Roode zee deed kleven en Farao met al de straffen sloeg toen Mozes vast stond in het geloof? Is het niet nog dezelfde Heer die een stroom water waarvan duizenden dronken uit de steenrots deed springen? Is het niet nog dezelfde Heer die daar op de zee wandelde en de baren der zee en de winden belette en zij waren hem gehoorzaam? Is het niet nog dezelfde Heer die Petrus uit het schip roepte op de baren der zee en hij door het geloof op de zee wandelde en toen hij op de zee vreesde en zijn geloof wankelde, wou hij zinken en dat de Heer hem aan de hand greep en hem

bestrafde voor zijn ongeloof? Is het niet dezelfde Heer die ons beloofde op de stammen van Juda waar Christus uit geboren is en al diegenen die waarlijk in hem geloof die troost geeft: Gijlieden gelooft in God, geloof ook in mij! Ik zal u niet verlaten nog begeven tot de einden der aarde want ik heb de wereld overwonnen?’

Het komt mij voor volgens Gods Woord dat wij leven in een punt des tijds waar Openbaring gezegd heeft dat de beest macht gekregen heeft om de kerk van Christus te vervolgen om haar te louteren als goud beproeft komende uit het vuur want het loopt in de tijd van de heerlijke kerkstaat en de groote macht van den vijand heeft niet de overwinning in zijne hand maar de overwinning is in de hand van den Heer. Tot hier toe heeft de Heer getoond dat Hij aan onze zijde staat daar Hij ons al de overwinnings gegeven heeft waar wij vaststaan in het geloof. Neen, neen, Broeders, laten wij nu niet in ongeloof vallen om den Heer te

verlaten, maar staat vast in het geloof tot den dood toe. De Heer zegt dat diegene die door het geloof in Zijne naam vechten en op het zwaard vallen hun dood dierbaar is in Zijne oog en het een offer is op het altaar. Dit is de wettige strijd om de kroon te behalen zoowel in de uitwendige roeping als in de inwendige. Leest Psalm 27 vers 7. Daar zegt de

Heer: ‘Houd moed gij godvruchtige schaar. De Heer is getrouw, in uwe zwakheid zal Hij zijn kracht volbrengen! Leest Psalm 33 van vers 7 tot einde toe, waar het zegt de overwinning is alleen in de hand des Heeren en niet in de groote overmacht van paarden of wagens. Leest Psalm 108 alles in rhijm de twee laatste verzen, die zegt, die in den naam des Heer strijd zal kloeke daden doen en de vijand zal vernietigd worden. Leest Psalm 118. Zij hebben ons als bijen omringd maar ik sloeg haar in den naam des Heeren en zij zijn als doornen voor het vuur vergaan. Leest ook de tiende vers van zelfde Psalm. Dit is de

poorten des Heeren. Daar moet de rechtvaardig volk door om hun God ootmoedig te eeren voor het smaken zijner saligheid. Neen Broeders, laten wij niet ons geheele nageslacht in een algeheele verwoesting brengen, maar staan vast in het geloof om te strijden en gij zult overtuigd zijn dat de Heer zal opstaan tot den strijd en Hij zal zijne haters wijd en zijd verjagen. Psalm 68. Het geloof is nu op het uiterste punt en de Heer zal nu binnen kort toonen dat alleen Hij leeft en regeert. De jongelingen verkiesen liever den dood in de gloeiende oven eer zij van het geloof afzien. Onze voorouders verkozen liever de brandstapels eer zij van het geloof afzien en de kerk die blijft bewaard en al diegenen die liever den dood gekozen hebben dan van het geloof af te zien, zijn een offer op het altaar. Leest dit aan al de officieren en burgers voor en mijn geloof en gebeden zijn in het vaste vertrouwen dat de Heer zijn volk zal versterken in het geloof al hebben zij geen aardsche rots om achter te schuilen maar op de open vlakte zullen overwinnen. Te

Modderrivier vechten onze broeders tegen duizenden die hun omringen bijna op de open vlakte, doch hebben steeds de vijand teruggeslagen en honderden ter neer geveld.”²¹

Hierdie soort vermaninge en vertroostinge uit die Bybel – nagenoeg die enigste boek wat die Boer destyds gelees het – was die taal wat die Boer van daardie tyd verstaan het; en daarom het die President hierdie lang telegram aan sy gedemoraliseerde offisiere en burgers aan die Tugela gestuur. As dit hulle nie weer met genoeg moed sou besiel om te veg nie, so het hy geredeneer, sou niks hulle besiel nie en dan was die stryd verlore.

Nadat hy hierdie telegram versend het en ook kmdt.-genl. Joubert se kommentaar op genl. Louis Botha se telegram van daardie nag om 8.50 die oggend van 21 Feb. 1900 ontvang het, het die President dit begin oorweeg om aan die landdroste van Pretoria, Heidelberg, Boksburg,

²¹ Leyds 717, Telegram no. 3 d.d. 21 Feb. 1900.

Johannesburg, Krugersdorp, Standerton, Wakkerstroom, Utrecht, Vryheid, Bethal, Piet Retief, Ermelo, Carolina, Lydenburg en Middelburg te laat telegrafeer om alle burgers wat maar enigszins kon gaan, met insluiting van diegene wat met verlof was, onmiddellik na hul offisiere in Natal te laat vertrek, aangesien die toestand daar baie ernstig was en die teenwoordigheid van elke burger dus dringend noodsaaklik aan die front geword het. Slegs ou mense moes gebruik word om noodsaaklike dienste in die Republiek soos die verskaffing van kos aan armes te behartig.²²

Daarna het hy om 12-uur die middag 'n telegrafiese gesprek met kmdt.-genl. Piet Joubert oor die toestand aangeknoop.²³

²² Vgl. *Ibid.*, Telegram no. 44 d.d. 21 Feb. 1900.

²³ Uit die telegramme waarin die telegrafiese gesprek opgeteken is self is dit baie moeilik om vas te stel of die telegrafiese gesprek gedurende die middag of nag gevoer is. Sommige outeurs meen dat dit gedurende die nag gevoer is. Die eerste telegram van die Kommandant-generaal aan pres. Kruger is deur die telegrafis gemerk

21.2.00 12 nm., en lui slegs : “ZHEd., genl. zegt groete, g.m. – d.w.s. ‘goede morgen’ of ‘goede middag’”. Dis die enigste van al die telegramme wat 'n datum en 'n tyd aanduiding bevat, nl. 12 nm., wat kan beteken 12-uur middag of 12-uur middernag, ofskoon volgens ander telegramme die telegrafiste daarmee gewoonlik 12-uur middag bedoel het. As die gesprek om 12-uur middernag van 21-22 Feb. gevoer is, dan moes die telegramme waarin dit opgeteken staan onder die stukke van 22 Feb. 1900 geberg gewees en gemerk gewees het no. 1 van 22 Feb., want dan het die gesprek tussen 12-uur middernag en die vroeë oggendure van 22 Feb. geduur. Dit kon nie geduur het van 12-uur middernag die 20ste tot die vroeë oggendure van 21 Feb. 1900 nie want reeds in die eerste telegram van pres. Kruger aan die Kommandant-generaal word verwys na kmdt.-genl. Joubert se voorstel ‘om die overige burgers in de door u genoemde districten op te commandeeren voor een achterlaag’ – 'n voorstel wat die Kommandant-generaal eers om 8.40 vm. die 21ste gedoen het en wat eers 10 minute daarna aan die President bestel is. Die gesprek moes dus die middag van 21 Feb. begin het, d.w.s. nadat die President die Kommandant-generaal se voorstel in die verband ontvang het. Dit is ook twyfelagtig of die President of Kommandant-generaal om 12-uur die nag mekaar met 'n ‘g(oede) m(orgen)’ sou begroet het. Die instruksie tydens die telegrafiese gesprek deur die President aan die Kommandant-generaal gegee om persoonlik na die Tugela te gaan om die mense te

Sommer by die aanknoop van die gesprek het pres. Kruger gesê dat hy genl. Botha se voorstel om van stelling te verander “voor het tegenswoordige” nie kon aanvaar nie, want ’n terugtog van die Tugela af sou die Boere saak geweldig benadeel solank as die toestand aan die Wesgrens kritiek bly, en die enigste ander posisie tussen Ladysmith en die Transvaalse grens waar die Boere weer sou kon vasskop, nl. Biggarsberg, was ondoeltreffend. Nie alleen sou die burgers daar te ver uiteen geplaas moes word om die verskillende poorte in die berge te beskerm nie maar die hele gebied ten ooste van Dundee sou onbeskermd wees en die vyand sou die distrikte Vryheid en Utrecht dus sonder weerstand kon binneval. Dit was dus veel beter dat die Boere die linie voor die Tugela handhaaf waar die burgers naby mekaar kon stelling neem. Die President sou dadelik ernstige oorweging

bemoedig ‘en dan bij terugkomst met ons weder een telegrafisch gesprek te hebben al zou het dan snachts zijn’ dui ook daarop dat die telegrafiese gesprek waarmee hulle toe besig was, in die dag plaasgevind het, nl. vanaf 12-uur die middag van 21 Feb. 1900.”

aan die Kommandant-generaal se versoek skenk om die burgers wat nog in die sentrale distrikte van die Republiek was, op te kommandeer om as agterlaag – d.i. as reserwe – te dien.

Kmdt.-genl. Piet Joubert het hierop verduidelik dat daar nie ’n enkele “overweging of zwaarigheid” was wat hy nie self oorweeg het nie, en dat hy met die President saamstem, mits die Boere hulle net in hul stellings kon bly handhaaf of die Engelse kon terugdryf. Hulle was egter reeds verdryf uit die stellings wat hulle oorkant die Tugela oninneembaar gewaan het met agterlating van tente en kamp, ja selfs ammunisie en sowat 100 perde, en was op die vlug. Hul brug en pont was vernietig terwyl die vyand net soveel brûe oor die rivier kon bou as hy wou en selfs ongehinderd by Colenso kon deurkom. Dit was die probleme van genl. Botha en dit moes in die oë gestaar word. Hy, die Kommandant-generaal, het die offisiere en burgers die vorige dag persoonlik aangesê om in die nuwe linie vas te skop en dit te verskans en te versterk “maar of dit zal behouden blijven, hangt af van wat de

Heer voor ons doet en wat de burgers zelf doen willen.”

Hierop het die President sy gryse ou wapenbroeder probeer versterk met die gedagte dat die lafhartige burgers in die slag van Modderrivier (Tweeriviere) ook gevlug het, tog het God die klompie getroues bygestaan sodat hulle die oorwinning behaal het. Die Kommandant-generaal aan wie dadelik versterkings gestuur sou word, moes dus maar persoonlik na die front gaan, sake daar reël en die mense bemoedig, o.a. deur hulle op die hart te druk dat as hulle aan die Tugela sou opgee, die stryd vir die Republieke ’n verlore stryd kon word. By sy terugkoms moes hy weer ’n telegrafiese gesprek met die President aanknoop, al sou dit dan ook nag wees.

“President”, het die Kommandant-generaal geantwoord, “ek weet nie wat ek sou kon byvoeg by wat ek gister aan die publiek in die laers van Bethal en Middelburg gesê het nie. Onder die praat was daar blykbaar ’n verbetering te bespeur en tog kom die burgers maar nie voorwaarts nie.

So is hul gees geskok, ook deur wat hulle van elders aangaande die toestand op die Wesgrens hoor.” Tog sou die Kommandant-generaal alles doen wat hy kon. Hy kon dit nie waag om te perd te ry nie en was dus nie op die slagveld nie maar hy het dag en nag gewerk, met mond en pen, om die offisiere en burgers aan te moedig en die publiek op die erns van die saak te wys. 300 Pretorianers is die oggend na die slagveld maar die Britse grofgeskut wat van vroeg die oggend af gebulder het, het hulle gedwing om so ver van die Britse stellings af te bly dat hulle die troepe nie onder skoot kon kry nie. Die troepe sou eers moes nader storm voor hulle beskiet sou kon word.

Die President het sy blydschap daaroor uitgespreek omdat sy ou wapenbroeder na sy besoek aan die Middelburg- en Bethal laers ook die ander laers sou toespreek en die stellings persoonlik sou besigtig. Sy advies was dat die burgers stelling moes neem “van af Spioenkop met Tugela af tot waar het wagenpad van Ladysmith naar Colenso de rand afaat en van

daar met de rand tot ongeveer waar genl. Meyer's kamp stond en vandaar de hoogste randjes achter de lagerplaats van V. C. Dercksen tot op den nek waar de wagenpad over gaat naar Nelthorpe stn. en van daar de hoogste randjes wederom onder aan Tugela onderkant de Boschrand."²⁴ Met die slag van Magersfontein is op dergelike wyse stelling geneem. Daarna is die troepe toegelaat om Modderivier oor te steek met die gevolg dat hulle 'n verpletterende neerlaag gely het.

Na nog 'n versekering van die Kommandant-generaal dat laasgenoemde alle bereikbare offisiere en burgers sou besoek en moed sou probeer inpraat, en dat volgens genl. Botha die ingenome stellings redelik goed sou wees as die burgers die posisies enigsins wou verbeter en hul bes wou doen, het die President hom dit ten

slotte op die hart gedruk om die burgers dit goed aan die verstand te bring dat hulle, indien hulle nie kloekmoedig bly veg nie, vir altyd slawe van Engeland sou word soos die Iere. Die oueres sou ontwapen en die jongeres weggevoer word as soldate of self uit die land uit padgee, en die wat oorbly, sou houthakkers en waterdraers van die vreemdeling word.

Voor die beëindiging van die telegrafiese gesprek het die President die Kommandant-generaal meegedeel dat daar tog 'n sprankie hoop op die spoedige beëindiging van die oorlog bestaan. Nie alleen was die Regerings van die twee Republieke besig om regstreeks met lord Salisbury oor vrede te onderhandel nie maar ook Rusland en Frankryk het blykens berigte stappe oorweeg wat Engeland in so 'n moeilike posisie sou plaas dat hy vrede sou moes sluit. Daarom moes die Kommandant-generaal desnoods met

²⁴ Die verdedigings linie wat pres. Kruger hier voorgestel het, al was hy persoonlik myle van die oorlogstoneel af verwyderd, was presies dieselfde as wat Botha in die oog gehad het, en toon onteenseglik dat hy oor 'n buitengewone Militêre talent beskik het.

'n kar die verskillende kommando's aan die Tugela besoek en opbeur.²⁵

Nadat die President daarvan oortuig was dat die Kommandant-generaal hom sou steun, het hy om 1 nm. persoonlik aan genl. Botha laat sein dat die Regering die voorstel om die stellings voor die Tugela te ontruim, nie kon goedkeur nie en dat daardie stellings “voor dood en leven” gehandhaaf moes word. Botha moes laat weet of hy die President se lang telegram van die oggend ontvang en dit aan die burgers laat voorlees het. Dit moes nogmaals gedoen word, het die President beveel wat oortuig was dat sy boodskap 'n gunstige uitwerking op die burgers sou hê.

“Broeder,” het hy voortgegaan, “in ons donkerste uur zal de Heer opstaan tot den

strijd en den vijand gelijk kaf verstrooien. Druk officieren en burgers op het hart dat zij niet door ongeloof en wankelmoedigheid de hulp en bijstand des Heeren verbeuren. Sta vast in den Heer en Hij zal ons vertrouwen niet beschamen.”

Die burgers, het die President voortgegaan, was in staat om die posisie te handhaaf. Trouens aan die Wesgrens waar die stellings baie slegter was, het die burgers met moed en vertroue gegee en die geweldige vyandelike oormag groot verliese toegebring.²⁶

Intussen het die President aan die landdroste reeds genoem, instruksie gegee om alle dienspligtige burgers in hul distrikte te laat opkommandeer om aan die Tugela te gaan help wal gooi teen die Britse vloedgolf, en toe in spanning gewag op 'n berig van kmdt.-genl. Joubert of van genl. Botha wat sou aandui dat die burgers voor die Tugela stelling geneem het, gereed om die vyand te weerstaan. Toe hy na sonder nog niks

²⁵ Hierdie telegrafiese gesprek is te vinde in Leyds 717, Telegram no. 27 d.d. 21 Feb. 1900 en K.G. 341 (i) pp. 116-125. Laasgenoemde bron bevat die telegramme van die President aan die Kommandant-generaal en eersgenoemde die van die Kommandant-generaal aan die President. Vgl. ook S. P. Engelbrecht-vers. no. 24, pp. 148-158 en 198-206.

²⁶ Leyds 717, Telegram no. 40 d.d. 21 Feb. 1900.

verneem het nie, het hy om 7.48 nm. by die Kommandant-generaal navraag daaromtrent gedoen en uiteindelik om 9.10 nm. van laasgenoemde die blye tyding gekry dat die burgers die Kameeldoringrante beset het, ongeveer in 'n linie soos deur pres. Kruger tydens hul telegrafiese gesprek van die middag voorgestel. Die voorposte van die Boere- en Britse magte was volgens genl. Meyer alreeds besig om op mekaar te vuur en dit was dus baie waarskynlik dat daar die volgende oggend reeds weer 'n geveg sou losbars soortgelyk aan die wat op 15 Des. 1899 by Colenso op dieselfde terrein, net 'n paar duisend tree nader aan die rivier, gewoed het.

Meyer se telegram in die verband is reeds om 5.35 nm. van Nelthorpe af ook aan David Joubert wat aan die Bo-Tugela was, versend sodat die ook hulp kon kom verleen.²⁷

²⁷ *Ibid.*, Telegram no. 61 d.d. 21 Feb. 1900.

5. BULLER SE PLANNE, 20-21 FEB. 1900

Tot die nag van 20 Feb. 1900 was Buller by magte om sonder groot verliese die gedemoraliseerde Boere leer uiteen te slaan, Ladysmith te ontset en daarna na die Transvaalse of Vrystaatse grens toe op te ruk ... as hy maar net sy oorwinnings vinnig wou opvolg. Hy het egter soveel ontsag vir die Boere in die gevegte by Colenso, Tabanyama, Spioenkop en Vaalkrans leer kry dat hy nie kon glo dat hy die Boere leer in die gevegte ten ooste van Colenso 'n uitklophou toegedien het nie. Gevolglik het hy dit verstandig geag om hom langsaam te haas sonder om daaraan te dink dat 'n man wat 'n uitklophou ontvang het, redelik vinnig sy krag kan herwin.

Reeds terwyl hy besig was om die wêreld van die kruin van Monte Cristo af deur 'n teleskoop te besigtig ten einde sy verdere bewegings te beplan, het minstens twee van sy offisiere, lt.-kol. Charles á Court en genl.-maj. G. Barton by hom daarop aangedring om die Tugela êrens tussen Monte Cristo en Cingolo oor te steek ten

einde die Boere mag aan die oostekant te omvleuel en weswaarts op te rol. Dit sou Buller in besit stel van die pad wat oos van Pietershoogte verby na Ladysmith geloop het, sowel as van die spoorweg en hoofpad wat oor Pieters stasie gegaan het, en sy leër in die rug laat teregkom van die aaneenlopende reeks rante wat die Tugela vlakte beheers het. Daardie rante, dit kon hulle sien, sou aan die Boere uitstekende stellings verskaf teen 'n vyand wat van die Tugela vlakte af sou probeer opruk. Gevolglik was hulle gekant teen 'n opmars oor die Tugela vlakte.²⁸

Toe Buller egter die hoë, byna regaf walle van die rivier in daardie omgewing voor hom sien en bowendien lt.-kol. A. E. Sandbach se reeds vermelde rapport ontvang oor die onbegaanbaarheid van die pad wat oor Cingolonek na die Tugela gegaan het, het hy hul voorstel verwerp

sonder om die rivieroewer in daardie omgewing deeglik vir 'n geskikte oortog plek te fynkam. Hy het die terrein ten ooste van Hlangwane onmiddellik afgeskryf as ongeskik vir 'n leër wat sterk genoeg moes wees om die Boere te verslaan en na heelwat wik en weeg besluit om die Tugela tussen Hlangwane en die Rooirantjies oor te steek. Daarna wou hy tussen die Rooirantjies (wat op die Tugela vlakte gestaan het) deur opruk na Hedge Hill en verder met die spoorweg langs oor Terrace Hill, Spoorwegkop en Pietershoogte tot by Ladysmith, wat hy gemeen het om reeds die aand van die 22ste te bereik. Wel sou sy leër, as dit sou opruk soos hy dit beplan het, op 'n vlakte teregkom wat soos 'n amfiteater aan drie kante deur 'n kring heuwels ingesluit was wat daardie vlakte beheers het. Van wes na oos was daar, feitlik vas teen mekaar geleë, Rooikop (ook genoem Vertrekrand), Grobbelaarsberg, Horseshoe Hill, Hedge Hill wat tot feitlik teen die Tugela geloop het, Terrace Hill, Spoorwegkop en Pietershoogte, maar dit het hom nie veel gehinder nie. Sy plan was mos nie om vir dae in die amfiteater te lê en

²⁸ Vgl. Du Cane, pp. 248-249, en C. M. Bakkes, Die Militêre Situasië aan die Benede-Tugela op die vooraand van die Britse deurbraak by Pietershoogte (Argiefjaarboek, 1967 (i)) p. 3.

vertoef totdat die Boere hulle op die heuwels sou kon ingrawe nie. Reeds onmiddellik nadat hulle die rivier oor was, wou hy hê dat sy troepe regs moes swaai om Horseshoe Hill te bemeester onder wie se skaduwee hulle die nag lekker by die samevloeiing van die Tugela en Onderbroekspruit kon rus. Die volgende dag kon hulle maklik met die pad en spoorweg langs oor Terrace Hill en Spoorwegkop, heeltemal links van Pietershoogte, na Ladysmith toe deurstoot en die aand daar gaan afsaal.²⁹

Dat Horseshoe Hill en trouens al die hoogtes ten ooste en ten weste daarvan vanaf Pietershoogte tot by Rooikop reeds deur 'n gedetermineerde Boere mag beset kon wees, het hy glad nie vermoed nie. Trouens hy, Buller, het op die 20ste tog met eie oë aanskou hoe stringe Boere waens noordwaarts beweeg – 'n gewisse teken dat die Boere op vlug was – en hy was nie die enigste wat daarvan bewus was nie. Ook sir George White het op die 19de uit Ladysmith aan

hom geflits dat die Boere in volle vlug was en dat hy 160 waens getel het wat van die Tugela se kant af noordwaarts beweeg het. White het doodseker van sy saak geklink en wou net dringend weet wanneer Buller die Boere op die noordelike oewer van die Tugela sou aanval. Hy wou dit noodsaaklik weet en ook of Buller met die Bulwana pad of die pad deur Colenso na Ladysmith sou trek sodat hy met 'n uitval uit Ladysmith Buller sou kon help.³⁰

Daarop het Buller kordaat en vol selfvertroue op die 21ste die oggend aan genl. White geheliografeer:

“I am now engaged in pushing my way through by Pieters. I think there is only a rearguard in front of me. The large Boer laager under Bulwana was removed last night. I hope to be with you tomorrow night. You might help by working north and stopping some of the enemy getting away. A large

²⁹ Cd. 1791, Bylaag K, no. 116, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 460 en 463-464.

³⁰ Cd. 1791, Bylaag K, no. 114.

camp has been moved today from the hill between the station and Caesar's Camp.”³¹

Kort voor die ontvangs van hierdie heliogram het White tot die ontdekking gekom dat sy eie opvatting en die van Buller as sou die Boere in volle vlug wees, verkeerd was. Hy het dit derhalwe sy plig geag om Buller te waarsku dat vyandelike versterkings besig was om by Modderspruit stasie uit die trein te klim en dat sowat 750 berede burgers gedurende die voorafgaande twee dae via Bulwana suidwaarts beweeg het. Na die ontvangs van Buller se heliogram het hy hom weer gewaarsku:

“We can detect no signs of enemy retreating; all indications point the other way.”³²

Buller het hom egter nie daaraan gesteur nie. Reeds vroeg die oggend van die 21ste het hy sy bevele uitgereik gehad. Om 5.30 vm. is genl. Barton gelas om sy 6de brigade digby die rivier te laat oopsprei ten einde dekking aan die

genietroepe te verleen wat die swaar pontonbrug van 110 tree lank wes van Hlangwane oor die Tugela moes bou. Ondertussen moes Warren die 5de divisie gereed hou vir die hervatting van die opmars. Warren moes onmiddellik na die voltooiing van die brug die rivier oorskry en na Horseshoe Hill beweeg. Die 2de divisie moes op die suidelike rivieroewer agterbly en die 38-tal kanonne beskerm wat op en in die omgewing van Hlangwane as volg stelling geneem het en reeds sedert vroeg die oggend besig was om op die veronderstelde Boere stelling voor hulle te vuur: 4 5-duimkanonne en 8 12-ponder vloot kanonne op die uitloper van Hlangwane; die 64ste veldbattery op sy noordelike punt en die 7de, 19de en 63ste veldbatterye aan sy voet, digby die rivier; die 61ste houwitser battery agter Fuzzy Hill en 2 4,7-duim-vloot kanonne op Clump Hill. Laasgenoemde het eers 'n 5-tal Boere kanonne en 2 Pom-poms beskiet wat deur die vlootoffisier op die pad tussen Spoorwegkop en Pieters gewaar is, en daarna 'n Boere laer naby Pieters stasie uiteengedryf.

³¹ *Ibid.*, no. 116.

³² *Ibid.*, no. 117; vgl. ook *Ibid.*, no. 115.

Kort nadat hy die bevel ontvang het om die genietroepe te gaan beskerm wat die pontonbrug moes bou, het Barton sy troepe laat stelling neem: die Royal Fusiliers op die laaggeleë terrein digby die rivieroewer, die Royal Scots teen die rant suid van die brug wat die Boere na Hlangwane aangelê het, en die res agter hierdie twee bataljons as reserwe.³³

Sowat 'n uur later het die bevelhebber van die 5de divisie, Lt.-genl. Warren, aan genl.-maj. Coke las gegee om die 10de brigade agter Hlangwane gereed te hou om na die voltooiing van die brug voor te gaan in die oortog van die leër oor die rivier. Op die oorkantste wal aangekom, moes hulle dadelik regs swenk en na Horseshoe Hill toe koersvat. Kort op hul hakke sou die 11de brigade volg.

Solank as die genietroepe besig was om die lang pontonbrug oor die rivier te bou, het bomme uit 'n paar Boere kanonne orals rondom hulle geval

– nogtans sonder om skade aan te rig – en duidelik genoeg aangetoon dat die omgewing nie honderd persent veilig was nie. Ook van Hlangwane af kon deur verkykers gesien word dat die Boere besig was om in die rigting van Grobbelaars kloof te werskaf. Hierdie aktiwiteite van wat hy 'n vyandelike agterhoede geag het, het Buller egter nie verontrus voordat, na die suksesvolle voltooiing van die pontonbrug en juis op die tydstip toe Coke se brigade op die punt was om die oortog oor die rivier te begin, boodskappers uit die geledere van Thorneycroft's Mounted Infantry by hom opdaag met die berig dat Thorneycroft se troepe op swaar weerstand gestuit het nie. Thorneycroft se manne het nl. soos vroeër vermeld die Tugela by Colenso oorgesteek en noordwaarts getrek. By Grobbelaarsberg het hulle hulle in 'n swaar vuur vasgeloop van burgers wat in 'n baie gunstige posisie geplaas was om die 5de divisie in die flank en rug aan te val sodra die na Horseshoe Hill sou opruk. Dit was dus duidelik dat die Boere baie naby was, ten spyte daarvan dat 'n deel van die Boere mag wat suid van die Tugela

³³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 463-464.

geveg het, weggestuur is om aan lord Roberts weerstand te bied en ten spyte van die groot vlug van die vyand noordwaarts wat Buller met sy eie twee oe aanskou het.³⁴

Buller het daarop dadelik aan Warren bevel gegee om sodra sy divisie oor die pontonbrug was, nie meer regs te swaai en met die rivier af in die rigting van Pieters te beweeg soos hy oorspronklik wou doen nie. In plaas daarvan moes hulle na hul oortog oor die rivier links swaai om eers die Boere mag uiteen te gaan slaan wat Thorneycroft's Mounted Infantry gestuit het. Volgens die veranderde instruksies moes die 5de divisie dus oor die terrein van die Rooirantjies trek, reg in die sentrum, van die amfiteater in wat aan die noordekant deur Pietershoogte en aan die suidwestekant deur Rooikop begrens was. Wanneer die troepe tussen die Rooirantjies deur was, sou hulle 'n gelykte bereik wat Buller in sy skriftelike instruksies die "Tugeladrift" genoem het. Daarvandaan af moes

hulle die vlakte waardeur Onderbroekspruit vloei en die agterkant van die koppies wat die vlakte aan die noordekant omsirkel het, onder 'n swaar kanonvuur neem en die Boere uit die gebied verdryf. Veral die lang kloof wat aan die westekant ewewydig met die Colenso-Ladysmith pad geloop het (nl. Grobbelaarskloof) moes baie swaar bestook word. Buller was nl. daarvan oortuig dat die Boere wat nog nie gevlug het nie, in daardie kloof genestel was en dat as hulle toegelaat sou word om daar te bly, hulle 'n bron van ergernis vir sy seëvierende leër kon word. Vanuit Grobbelaarskloof kon hulle bv. maklik die hoogtes beset waaroor hy wou trek Ladysmith toe. 'n Aanval om hulle te verdryf met veral 'n swaar bombardement gedurende die nag was dus noodsaaklik. Buller was nou nie meer voornemens om op die 21ste enigtiets meer te doen as om die Boere te verdryf en sy leër gerieflik in die "Colenso stellings" – d.i. die stellings wat die Boere op 15 Des. 1899 beset gehad het – te vestig nie.

³⁴ Vgl. *Ibid.*, p. 464; *Times History*, III, p. 514 en Nierstrasz, II band 2, p. 803.

Met die oog op die bombardement van die aangewese stellings het Buller Warren gelas om sy hele brigade-divisie artillerie met hom saam tussen die Rooirantjies deur te neem. 'n Battery bergkanonne wat Buller blykbaar voorheen aan Warren beloof het, sou egter nie op die tydstip aan Warren afgestaan kon word nie.³⁵

Ingevolge die gewysigde bevel, het genl.-maj. Coke sy brigade om 1.30 nm. die 21ste gebied om die brug in drie linies oor te steek: die voorste, nl. die Somerset Light Infantry, moes in aanvals formasie reguit weswaarts trek na die oop vlakte wat deur Buffer die “Tugela drift” genoem is. Hulle moes gevolg word deur die 2nd Dorset-regiment wat die 2de linie sou vorm, en die 2nd Middlesex wat Coke as algemene reserwe sou dien. Die “General Officer Commanding” sou die Somerset Light Infantry volg.³⁶

³⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 464-465.

³⁶ *Ibid.*, p. 465.

Die troepe sou dus presies beweeg soos genl. Botha wou hê dat hulle moes beweeg, nl. reg op die sentrum van sy stellings af.

6. DIE BOERE KRYGSMAG, 21 FEB. 1900

Deur sy getoef om sy opmars te hervat, het Buller aan genls. Louis Botha, Lucas Meyer en Piet Joubert voldoende geleentheid gegee om die vlug van hul burgers te stuit en hulle deur middel van kragtige taal en met behulp van pres. Kruger se bemoedigings boodskap oor te haal om die aangewese linie in die Kameeldoringrante te beset.

In hierdie rante linie was die Boere kommando's teen die middag van 21 Feb. 1900 as volg van links na regs uitgesprei: Krugersdorp, Rustenburg, Boksburg, Middelburg, Ermelo, Swaziland, Soutpansberg en Heidelberg.³⁷

Wat die getalsterkte was van die burgermag wat hier pos geneem het na al die bemoedigings werk van pres. Kruger, die Kommandant-

³⁷ Verklaring van genl. C. E. Fourie d.d. 27 Feb. 1900 in *De Volksstem* van 8 Maart 1900.

generaal, die Boere generaals, kommandante en veldkornette is nie duidelik nie. Voltallige kommando's was dit in elk geval nie. Die Duitse amptelike geskiedenis van die oorlog stel hul getalsterkte op tussen 4,000 en 5,000 en die *Times History* op sowat 5,000 man.³⁸ maar albei bring ten minste vier kommando's (Lydenburg, Standerton, Carolina en Johannesburg) in berekening wat tussen 21 en 27 Feb. in die linie geplaas is, en een (Piet Retief) wat buite die gevegslinie gelê het. As dit in ag geneem word, asook die feit dat baie burgers so gedemoraliseerd was dat hulle aanvanklik glad nie wou stelling neem nie, is dit te betwyfel of daar op die 21ste 3,000 man in die gevegslinie was. Waar presies elkeen van die betrokke kommando's in die linie stelling geneem het, is uit die bronne nie af te lei nie.

Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, wie se getuienis in die verband die betroubaarste lyk, het die Boere slegs enkele kanonne in aksie gehad, almal gerig op die vlak-

te voor die Rooirantjies. Volgens die bron het die Boere van slegs 6 kanonne gebruik gemaak (waaronder 'n Pom-pom) as volg opgestel: Op Rooikop was een kanon versteek; 'n tweede en 'n Pom-pom was in die nek tussen Rooikop en Grobbelaarskop; 'n derde was op die hoogtes noord van Langverwachtspruit en nog twee op die rotsagtige kruine van Onderbroekberg en Grobbelaarsberg.³⁹

7. DIE GEVEG VAN 21 FEB. 1900

Na 'n baie hewige bombardement wat die hele oggend lank geduur het sonder nogtans enige skade van betekenis aan te rig – slegs 4 burgers is lig gewond en 2 perde gedood⁴⁰ – het genl.-maj. Coke uiteindelik met die 10de brigade – die 2nd Somerset Light Infantry in die voorhoede – die pontonbrug gedurende die middag oorgesteek. Toe het hy in 'n westelike rigting oor die terrein van die Rooirantjies getrek waarop hy sy 18 veldkanonne wou plant wat die Boere uit die

³⁸ Du Cane, p. 247, en *Times History*, III, p. 513.

³⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 466.

⁴⁰ Leyds 717, Telegram no. 2 d.d. 22 Feb. 1900.

rante en klowe om die stroomgebied van Onderbroekspruit met hul bomme moes verjaag.

Die Boere op die rante rondom die vlakte waarop die Rooirantjies geleë was, kan elke beweging van die troepe sien, en toe die Britse voorhoede teen 2 nm. oor die brug begin stroom, is hulle verwelkom met bomme wat Boere kanonne uit die rigting van Grobbelaarskop en Pietershoogte op hulle gelas het. Die kanonne was egter te ver om aan die troepe veel skade te doen en die oortog het dus sonder ongevalle van betekenis voortgegaan.⁴¹

Pas na 5.35 nm. was alle Boere generaals aan die Natalse front in besit van 'n telegrafiese berig van genl. Meyer dat die vyand die rivier oor was en dat die Boere voorposte reeds besig was om op hulle te vuur.⁴²

⁴¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 465; *Times History*, III, p. 514; en Du Cane, p. 251.

⁴² Leyds 717, Telegram no. 61 d.d. 21 Feb. 1900.

Genls. Botha en Meyer het die bevel oor die nuwe linie aan die Tugela tussen hulle verdeel en dit so gereël dat Meyer die kommando's oos van Langverwachtspruit en Botha die ten weste daarvan sou aanvoer, maar hulle het mekaar blykbaar voortdurend gaan help.

Genl. Botha, in wie se sektor die vyand beweeg het, het aan sy burgers bevel gegee om nie op die vyand te vuur voor hulle digby die Boere linie was nie. Ongelukkig vir hom was daar 'n klomp senuweeagtige kêrels wat toe die Britse voorhoede – voetgangers van die Somerset Light Infantry – oor die Rooirantjies kom en op die vlakte verskyn, die versoeking nie kon weerstaan om vanuit hul stellings op 1,100 tree afstand op hulle te vuur nie. As die Engelse toe maar hul verstand gebruik en nie nader gegaan het nie maar die Boere slegs van die Rooirantjies af onder 'n baie swaar kanonvuur geneem het, kon hulle hulself baie verdriet bespaar en Botha se plan om hulle vlak voor die rante op die oop vlakte aan flarde te skiet, gedwarsboom het.

Die Britse voetvolk het egter in die geloof gelewe dat 'n bajonet 'n baie gevaarliker wapen was as 'n geweer. Die troepe moes, so het die Engelse gereken, die Boere net met hul bajonette bykom, dan sou laasgenoemde vinnig op die vlug slaan. Trouens volgens Buller was dit mos maar net 'n agterhoede waarmee hulle te doen gehad het. Ten spyte van die vuur van die senuweeagtige burgers het hulle dus rustig voortmarsjeer: 6 kompanies van die Somerset Light Infantry, wyd uiteen gesprei in die front, deur hul verkenners voorafgegaan, en 'n gedeelte van die Dorset-regiment in 'n tweede linie. Hulle het reguit op Grobbelaarskloof afgepyl, die laer hange waarvan deur die Soutpansbergers beset was by wie genl. Botha hom bevind het. Op hul linkerflank was die kommando Swaziland en ook 'n klompie burgers van Bethal.

Die Boere het die troepe toegelaat om nog 600 treë nader te kom en hulle toe nie alleen in die front nie maar ook van Horseshoe Hill af in die rug en vanaf Grobbelaarsberg in die flank skielik met so 'n skerp geweervuur begroet dat hulle

niks anders kon doen as om gedemoraliseerd plat te val en skuiling te soek nie. Tevergeefs het hul offisiere die bevel uitgeskreu om te storm. Hulle het bly lê sonder om die vyandelike vuur selfs te probeer beantwoord, want van die Boere was niks te sien nie.

Coke het daarop 4 kompanies van die Borsets beveel om 'n paar rantjies regs van die Somersets te bestorm en die Boere wat besig was om van hul regterflank af nader te kom ten einde die troepe beter onder skoot te kry, te probeer terugskiet. Hulle het daarin geslaag om twee hoogtetjies regs van die Somersets te beset en die Boere daarvandaan te verhinder om nader te kom, maar dit het die lot van die vasgepende troepe net so min verlig as die drie batterye kanonne wat teen 4 nm. van die Rooirantjies af op die Boere losgebrand het. Laasgenoemde se koeëls het ononderbroke op die kakies bly reën en luidkeels verkondig dat die bomme geen uitwerking op die burgers gehad het nie.

Raadop het Coke twee kompanies van die Somersets en vier van die Dorsets nog 300 tree

nader laat storm na waar hy gemeen het dekking aan die voet van die hange van Grobbelaarskloof was. Dit het net so min gehelp. Die troepe wat daar platgeval het, het onder net so 'n hewige vuur gebly as hul maats agter hulle – net hulle is nou op 300 treë visier deur die Boere beskiet en was dus aan soveel swaarder lyding onderworpe.

Coke was totaal oorweldig en het dit dus wenslik geag om nie sy reserwe bataljon – die Middlesex-regiment – in die stryd te probeer stoot nie. Hy het die maar op die Rooirantjies gehou om die kanonne te bewaak. Ook Warren het dit die verstandigste geag om sy ander brigade – die 11de – maar agter die Rooirantjies te hou en dit nie te probeer aanwend om Coke se troepe uit hul verknorsing te probeer red nie. Daar was immers maar nog net 'n paar uur daglig oor en vir die paar uur sou die Somersets en Dorsets dit wel kon uithou. Nadat die donker toegeslaan het, kon hulle ongemerk uit die benarde posisie teruggetrek word waarin hulle hulle bevind het.

Die poging om die “agterhoede” van die Boere uit Grobbelaarskloof en aangeleë rante gedurende die middag van 21 Feb. 1900 te verdryf, het op 'n volslae mislukking uitgeloop en het die Engelse 'n verlies van nie minder nie as 111 man aan dooies en gewondes gekos terwyl die Boere 'n verlies gely het van slegs 1 burger gesneuwel en 7 lig gewond.⁴³

Vir die Britse bevelvoerder was dit nou duidelik dat hy nog swaar gevegte sou moes voer om Ladysmith ontset te kry en dat hy beslis nie met 'n gedemoraliseerde, vlgtende leër te doen

⁴³ Die besonderhede oor hierdie geveg is ontleen aan Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 463-466 en p. 599; *Times History*, III, pp. 514-515; Du Cane, pp. 251-253; Nierstrasz, II band 3, pp. 803-805; Knox, pp. 154-158; Atkins, pp. 286-287; Wilson *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 460-461; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 533-534; Leyds 717, Telegramme nos. 1 en 2 d.d. 22 Feb. 1900; K.G. 341 (iv), p. 130. Merkwaardig genoeg het Buller oor hierdie harde geveg geen behoorlike amptelike verslag nagelaat nie, blykbaar omdat hy die Britse neerlaag as te vernederend beskou het.

gehad het soos hy gemeen het na hy Hlangwane ingeneem het nie.

8. VERSTERKING VAN DIE BOERE LINIE

Danksy die oorwinning het daar 'n nuwe stemming onder die burgers posgevat soos duidelik blyk uit die volgende amptelike verslag wat genl. Louis Botha daardie nag aan die Kommandant-generaal en die Staatspresident gestuur het:

“Vijand trok heden middag uit vanaf onze oude posities deze zijde van Tugela al langs de beste weg recht op posities van Zoutpansberg af alwaar ik persoonlijk ben, dit zijnde ook naar mijn oordeel het hoofd punt. Vijand kon echter niet ver indringen daar wij hem van onze posities in Onderbroekspruit van alle kante beschoten als ook van de Zoutpansberg posities. Vijand heeft ook reeds 18 kanonnen aan deze zijde van Tugela. Wij hebben alles in ons vermogen gedaan om de officieren en burgers moed in te praten. Ik ben vol moed en ga gedetermineerde stand maken.

Dank zij onze Vader hebben de burgers heden middag ook reeds moed geschept toen zij de vijand prachtig beschoten met Mauser en onder 300 treden vizier. Zoodra de maan opkomt, ga ik onze geheele positie langs van de eene tot de andere om officieren en burgers zoo noodig nog verder op te beuren. Ik verwacht een hevig gevecht want vijand ligt nu met zijn geheele macht aan deze zijde en aan die overzijde van de rivier waarover ook een pontoon brug is geslagen. Het bombardement van heden was hevig. Een trek met kanon is heden ook gezien van vijands kamp van Klein Tugela naar hier van ongeveer 500 paardenruiters en het schijnt of de groote macht van daar ook hierheen zal worden gezonden. Met de hulp van den Heere verwacht ik dat als de geest der burgers blijft zooals vandaag de vijand hier een groote nederlaag zal lijden. Het telegraafkantoor is nu zoo ver verwijderd dat ik tot mijn spijt niet elk oogenblik een rapport kan maken omtrent

de stand van zaken doch zal mijn best doen u op de hoogte te houden.”⁴⁴

Sedert die geveg van die 21ste is die Boere linie voortdurend versterk. Nie alleen uit Ladysmith nie maar ook van die Bo-Tugela af het steeds burgers aangekom. Hul getalle is van agter af aangevul deur burgers wat ingevolge pres. Kruger se instruksies in die Transvaalse Republiek gekommandeer en met die hoogste spoed na die front vervoer is, en ook deur vlugteling wat voorgekeer is.

Onder die telegramme van 21 Feb. 1900 kom daar een voor van genl. S. W. Burger aan die Kommandant-generaal wat pas na 7 vm. van Volksrust af versend is en lui: “Vertrek nu hier groote aantal burgers van verskillende plekken.” Dit kon onmoontlik nuut gekommandeerde burgers wees aangesien pres. Kruger se bevel om alle burgers te kommandeer eers later die dag gegee is. Moontlik was dit voorgekeerde vlugteling. Die moontlikheid is

ook nie uitgesluit dat Burger se mededeling behels dat ’n groot aantal burgers van Volksrust af terug na die Republiek vertrek het nie.

Hoe dit ook sy, die Boere linie is sedert die geveg van die 21ste voortdurend versterk en teen die aand van 26 Feb. 1900 was dit as volg beset: op die verste westelike flank teen die oostelike helling van Rooikop was die Italiaanse korps met sy regtervleuel op die suidwestelike helling van Rooikop en kmdt. Buys se Heidelbergers ten noordooste daarvan. Ten noordooste van die Heidelbergers in die nek aan weerskante van die hoofpad na Ladysmith was kmdt. Van Rensburg met die kommando Soutpansberg. Verder noordoos teen die onderste hange van Grobbelaarskop was onderskeidelik die Swazilanders, kmdt. H. F. Prinsloo se kommando Carolina, afdelings van die kommando Pretoria en die kommando Bethal onder kmdt. D. J. J. Breytenbach. Verder noordoos was op Horseshoe Hill kmdt. Hans Grobler se Ermeloërs bygestaan deur die Ierse korps en op Hedge Hill (later Wynne’s Hill) die kommando Middelburg van kmdt. Piet

⁴⁴ Leyds 717, Telegram no. 1 d.d. 22 Feb. 1900.

Trichardt bygestaan deur 'n veldkornetskap uit Standerton. Hul linkerflank het teen die oostelike oewer van Langverwachtspruit doodgeloop. 'n Halfmyl skuins in die rug van die Middelburgers maar aan die anderkant van Langverwachtspruit was teen die westelike voet van Terrace Hill (later Hart's Hill) die Boksburgers en moontlik ook 'n aantal berede burgers van die kommando Wakkerstroom wat op 20 Feb. 1900 deur kmdt.-genl. Joubert na die Benede-Tugela gestuur is. Links langs hulle, teen die westelike hang en miskien ook gedeeltelik op die kruin van Terrace Hill, was kmdt. P. S. Steenkamp met die kommando Rustenburg terwyl die res van Terrace Hill en ook Spoorwegkop, ten noordooste daarvan, beset is deur die kommando Krugersdorp, bygestaan deur burgers uit Johannesburg en Pretoria. Hulle is regs in die rug gesteun deur die kommando Vryheid en links in die rug deur die kommando Standerton wat albei so geplaas was dat hulle die nek tussen Terrace Hill en Spoorwegkop deur 'n kruisvuur onbegaanbaar vir die vyand kon maak as hy miskien in die front sou deurbreek. Op Meyer se linker-

flank het die kommando Piet Retief die yl hoogtes oos van die spoorlyn tot by Intaba ka Renga bewaak.⁴⁵

Dit moet egter beklemtoon word dat die Boere mag in hierdie linie geleidelik aangegroei het nadat die burgers se oorwinning van die 21ste en hul offisiere die Boere weer met nuwe moed besiel het en dat die burgermagte wat op die 22ste en 23ste geveg het, veel kleiner was as die wat op die 26ste in die linie saamgetrek was.

9. KONKLUSIE

Die mislukking van Buller se eerste poging om na die suiwering van die suidelike oewer van die Tugela die Boere uit die stellings ten noorde van die rivier te verdryf, moet in die eerste plek aan die Britse aanvoerder se stadigheid gewyt word. Op die oomblik toe hy, nadat hy die Boere van die suidelike oewer verdryf het, die rivier op enige plek kon oorgesteek het om die vluggende en heeltemal gedemoraliseerde burgers volkome te verdryf, het hy sy tyd met allerlei onnodige

⁴⁵ Vgl. Bakkes, pp. 7-15; en Barnard, Kaart op p. 130.

bewegings verspeel. Daardeur het hy aan Botha en Meyer die kans gegee om hulle weer in 'n sterk linie in te grawe, hul gedemoraliseerde burger te hergroepeer en, gesteun deur pres. Kruger en kmdt.-genl. Joubert, hulle weer met nuwe moed te besiel.

Buller het dit gedoen omdat hy sorgvuldig alle strikke wat die Boere moontlik vir hom kon stel, wou ontwyk. Toe begaan hy egter die fout om – ten spyte van waarskuwings van genl. White – die slaankrag van die Boere hopeloos te onderskat en oop oë byna die helfte van sy infanterie in een van die netjiesste strikke in te stuur wat die Boere ooit vir hom gestel het. Hy het Warren nl. toegelaat om met 'n deel van sy divisie 'n oop vlakte in te trek wat aan drie kante deur dominerende hoogtes, beset deur die Boere, omring was. Die gevolg was dat die Boere die deel van Warren se divisie wat hulle in die strik gewaag het, met 'n skielike geweervuur in die front, rug en flank verras en tot magteloosheid gedoem het. Die avontuur het Warren volgens Britse amptelike opgawes 'n verlies van 111 man

aan dooies en gewondes besorg en onmiddellik die moreel van die Boere mag herstel. Laasgenoemde was nou gereed om met geesdrif in die Kameeldoringgrante aan die Engelse weerstand te bied. Dit was die Engelse se geluk dat hul troepeers die middag die strik in gestuur is en nie vroeg die oggend nie, anders sou hul verliese baie swaarder gewees het.

Hierdie Boere sukses het die stryd verder langs die Tugela merkwaardig beïnvloed. Die Boere wat die vorige dag so gedemoraliseerd was dat hulle net aan vlug gedink het en wel op so 'n skaal dat selfs genl. Botha en die Kommandant-generaal daaraan gewanhoop het om nog met enige mate van sukses aan Buller se oormag weerstand te bied, ja selfs voorgestel het om die beleg van Ladysmith te laat vaar en met die hele Boere mag in Natal na die grens terug te val, is deur die oorwinning met nuwe weerstandskrag gestaal. Hul sukses was vir hulle so besielend dat hulle dadelik in toenemende getalle na die nuwe linie teruggekeer het, met 'n nuwe geloof in hulself, hul aanvoerders en hul leiers, en 'n

hernieude vasberadenheid om die Britse leër daar by die Tugela te stuit. Die krediet hiervoor moet in die eerste plek gegee word aan pres. Kruger. Toe almal gewankel het, was dit hy wat met die grootste krag daarop aangedring het dat die linie ten alle koste beset en gehandhaaf moes word. Hy het nie alleen die burgers met 'n kragtige boodskap so besiel dat hulle weer bereid was om aan Buller weerstand te bied nie maar ook deur telegramme en deur 'n draad gesprek die Kommandant-generaal en genl. Louis Botha daarvan oortuig dat daar op die stadium nie gedink kon word aan die ontruiming van die stellings in die Kameeldoringrante en rondom Ladysmith nie. Die gevolg was dat die stellings wat die burgers op die 20ste reeds besig was om te ontruim, sterk genoeg herbeset kon word om aan Buller die neerlaag te besorg wat hy op die 21ste gely het, en daardie oorwinning het die nodige durf en wil by die burgers geskep om vir die volgende paar dae Buller in een van die swaarste gevegte van die hele oorlog so toe te takel dat sy pogings om Ladysmith te ontset, byna ineen getuimel het.

HOOFSTUK 14

DIE BRITSE AANVAL OP WYNNE' S HILL

1. DIE BRITSE EN BOEREMAGTE, 22 FEB. 1900

Coke se eerste stap nadat die donker dit die aand van die 21ste vir die Boere onmoontlik gemaak het om die Somersets en Dorsets langer te beskiet, was om die twee bataljons na die Rooirantjies terug te trek en hulle daar in 'n veilige posisie agter die Middlesex-regiment te plaas om te rus. Die bataljons van die 11de brigade het op hul regterflank pos geneem.¹

Die neerlaag van die twee bataljons het Buller nie verontrus nie. Al wat hy daaruit afgelei het, was dat die Boere die pad via Rooikop na Ladysmith baie goed beheers gehad het en dat sy beslissing om met die spoorweg langs na Ladysmith toe op te ruk, korrek was. Gevolglik het hy gedurende die nag van die 21ste en die oggend van die 22ste voortgegaan met die

verplasing van sy leër van die suidelike na die noordelike oewer. Reeds vroeg die 22ste was daar op die noordelike oewer sowat 15 bataljons voetvolk – die ses van die 5de divisie, die vier van die 2de brigade, twee (die 2nd Scottish Rifles en die 3rd King's Royal Rifles) van die 4de brigade en twee (die 2nd Royal Dublin Fusiliers en die 1st Connaught Rangers) van die 5de brigade. Al die troepe het met die pontonbrug die rivier oorgesteek behalwe die Connaught Rangers. Hulle is met 'n pont net noord van Colenso oor die rivier geroei nadat 'n afdeling van Thorneycroft's Mounted Infantry 'n groepie burgers, verskuil in rantjies aan die noordelike rivieroewer, na Grobbelaarskloof verdryf het.²

Oor die sterkte van die Britse artillerie wat oor die rivier gebring is, is die betroubare bronne dit nie eens nie. Die opstellers van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* meld dat sedert Coke se oortog tot vroeg die oggend van die 22ste slegs 14 kanonne na die

¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 467; Nierstrasz, II band 3, p. 804.

² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 469.

noordelike oewer verplaas is en dat daar nadat hulle opgestel was 32 kanonne uit die Rooirantjies na die Boerestellings geloer het, t.w. van links na regs die 73ste battery, die 28ste battery, 2 12-pondervlootkanonne, die houwitser battery wat 'n halfmyl wes van die pontonbrug gestaan het, die 7de battery en die 78ste battery. Hierdie 32-tal kanonne sou van die suidelike oewer af deur 31 kanonne ondersteun gewees het, as volg opgestel: op Hlangwane 4 5-duim-kanonne en die 64ste battery; 'n halfmyl noord van die pontonbrug 2 4,7-duim vloot kanonne; op die uitloper van Hlangwane wat ten ooste van die Boere se brug teen die rivier gelê het, die 63ste battery en 6 12-ponder vloot kanonne, en op Gun Hill by Chieveley 'n 6-duim-kanon.³ Volgens hierdie gegewens is 16 kanonne (2 van 4,7 duim kaliber, 2 12-ponder skeeps kanonne, die 19de veldbattery en no. 4 battery bergkanonne) dus nie opgestel om die aanval te ondersteun nie.

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 471.

Nierstrasz sowel as die opstellers van die Duitse amptelike oorlogsgeskiedenis en dié van die *Times History* is dit egter eens dat daar met die aanbreek van die oggend die 22ste altesaam 40 Britse kanonne op die noordelike oewer gereed gestaan het vir die aanval op die Boerestellings: Warren se brigade-divisie (die 28ste, 73ste en 78ste batterye), die 7de en 63ste batterye, die 61ste battery houwitser en 4 12-ponder-skeeps kanonne. Hulle was saamgedrom in die beperkte ruimte tussen die pontonbrug en Fort Wylie, of ten hoogste die gebied deur die Rooirantjies begrens. Die swaargeskut op en om Hlangwane op die suidelike oewer, en selfs die op Gun Hill naby Chieveley, was almal in staat om hulle in die rug te steun.⁴

Teenoor hierdie magtige krygsmag kon die Boere nie meer monster as die luttele burgermag in die linie waarteen Warren hom die dag tevore bloedneus geloop het nie, tesame met enkele versterkings war gedurende die nag opgedaag

⁴ Du Cane, p. 253; *Times History*, III, p. 515; en Nierstrasz, II band 34 p. 805.

het. Hieronder was daar volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 2 maxim-kanonne wat deur die Boere teen die hange van die hoogtes noord van Langverwacht-spruit sowat 1,000 tree wes van Spoorwegkop opgestel was.

2. BRITSE PLANNE

Buller het oor die 21ste se geveg geen rapport ingedien nie. Intendeel oor sy bedrywighede die dag het hy lord Roberts en die *War Office* mislei met die leuenagtige bewering dat hy die vyandelike “agterhoede” verder teruggedryf en hul kanonne die swye opgelê het.⁵ Warren daarenteen is deur die geveg so geskok dat hy nie kans gesien het om nog ’n aanval op die punt in die Boerelinie te waag nie. Trouens sy berede verkenners het hom na die geveg verseker dat sy aanval sowel as die swaar kanonvuur waarmee hy die Boere probeer demoraliseer het, geen indruk op hulle gemaak het nie, en dat hulle in groot getalle in Grobbelaarskloof en op die

hoogtes gereed gelê het om sy troepe die volgende dag weer net so skandelik terug te dryf. Om 6.10 nm. het hy dit aan Buller laat weet en daarby aan die hand gedoen dat die hoogland ten noorde van Onderbroekspruit wat hy blykbaar swak beset geag het, eers ingeneem moes word voordat die opmars hervat word. As rede vir sy voorstel het hy aangevoer dat sy troepe vanuit die noordweste in die flank beskiet is met verdraende geskut waarvan hy die stellings nie kon bepaal nie.

Solank hy ’n antwoord afgewag het, het hy aan die aanvoerders van sy twee brigades, genls.-maj. Coke en Wynne, bevel gegee om die aanval wat die vorige dag misluk het, die oggend van die 22ste te hervat. Hulle sou die steun van die bergkanonne op Hlangwane en van die 12-ponder-vlootgeskut geniet. Coke het egter so sterk teen die bevel geprotesteer omdat so ’n aanval baie swaar verliese aan sy brigade sou

⁵ Vgl. *Confidential Telegrams*, no. 166A d.d. 21 Feb. 1900.

besorg en boonop nog kon misluk, dat Warren dit gekanselleer het.⁶

Laat die aand van die 21ste het hy dus aan Buller laat weet dat die “right centre” van genl. Coke se voorhoede volgens Coke se getuienis geweldig swaar gely het onder vuur uit die Boerestelling. Die Tugela vlakte was kaal en het geen skuiling gebied nie. Voetvolk wat die Boerestellings oor die vlakte sou bestorm, sou dus geweldige verliese ly. Daarom was dit noodsaaklik om die Boere eers vir ’n paar uur lank met liddiet- en ander bomme deur die swaar, verdraende Britse geskut te laat beskiet voordat daar weer ’n aanval gewaag word op die Boerestellings wat deur Onderbroekberg beheers word. Die gewone veldbatterye alleen was immers “very inoperative” teen die goed geboude Boere loopgrawe. Hy trek sy vorige voorstel dus terug om eers die hoogland ten noorde van Onderbroekspruit deur infanterie te laat inneem, want dit was onraadsaam om so ’n aanval te waag voor daar seker-

⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 467-468.

heid verkry is oor die omvang van die vyandelike strydماغ op daardie hoogtes. In plaas van nog ’n infanterieaanval moes daar liewers ’n terrein gesoek word van waar die houwitsers en vloot kanonne die Boere loopgrawe die volgende dag effektief kon bombardeer. Ondertussen sou Warren ook die veldbatterye in goeie stellings probeer opstel sodat dit nie vir die voetvolk nodig sou wees om sonder dekking onder die vyandelike koeëls in te stap wanneer hulle die opmars sou hervat nie.⁷

Die geveg van die 21ste het dus so gunstig vir die Boere afgeloop dat Warren tot laat die aand van die 21ste teen nog ’n infanterieaanval op die Boere stellings geskop het en nog slegs gehoop het om die Boere met swaar liddietbomme uit hul stellings te verdryf – gewis ’n kompliment vir die wyse waarop die verdedigers van daardie stellings die Engelse laat les opsê het.

Toe Warren egter vroeg die oggend van die 22ste verfris ontwaak en die baie kanonne en meer as

⁷ *Ibid.*, p.468.

20,000 soldate aan die noordelike oewer tussen die Rooirantjies gewaar, gereed om vir “Queen en Empire” die dood te trotseer, was hy dadelik weer vuur en vlam om die Boere sommer onmiddellik uit hul stellings te gaan verjaag. Nie lank daarna nie was Buller dan ook in besit van ’n geskrif waarin sy nuwe aanvalsplan uiteengesit is – volledig met ’n skets.

Dit was om Hedge Hill – ’n lae, plat rant wat noord van die Rooirantjies en van Onderbroekspruit wes langs die spoorweg gelê het teen 1.15 nm. deur die 11de brigade, ondersteun deur ’n bataljon van die 10de brigade, te laat bestorm en beset. Horseshoe Hill, ten suidweste van Hedge Hill geleë, moes intussen en totdat die aanval van stapel gestuur sou word, swaar gebombardeer word ten einde dit van burgers te suiwer wat die 11de brigade daarvandaan af in die linkerflank kon beskiet. So ’n kanonnade sou ook verhinder dat versterkings vir die Boere van Grobbelaarskloof se kant af na Hedge Hill toe deurkom. By die aanvang van die Britse infanterie aanval op Hedge Hill moes die

bombardering van Horseshoe Hill gestaak en die Boere loopgrawe op Terrace Hill, noordoos van Hedge Hill, deur die verdraende Britse swaar geskut onder ’n hewige bomme reën geplaas word wat sou verhinder dat burgers van Terrace Hill se kant af die Boeremag op Hedge Hill versterk. Om dit des te effektiewer te doen, moes die Royal Fusiliers en Durham Light Infantry die stroom gebied van Langverwachtspruit wat Hedge Hill aan die ooste- en noordoostekant begrens het, met geweer- en masjiën geweervuur bestryk.⁸

Buller wat Warren se voorstel van laat die vorige aand, nl. om ’n verdere infanterieaanval op te skort totdat die Boere met liddietbomme uitgeput of verdryf sou wees, nie wou aanvaar nie en juis ’n boodskap aan hom gestuur het om die infanterie aanval te hervat, was ingenome met Warren se jongste voorstel vir ’n aanval op Hedge Hill. Dat die burgermag in Grobbelaarskloof en elders ten suide van Onderbroekspruit

⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 468.

sy stormloop deur 'n aanval in die rug kon dwarsboom, het hom nie verontrus nie aangesien hy oor meer as genoeg troepe beskik het om daardie burgermag dop te hou en terug te dryf as dit sou roer. Teenoor Colenso was daar op die noordelike oewer die 1st Connaught Rangers wat nie aan die aanval op Hedge Hill sou deelneem nie en hulle is van die suidelike oewer af in die rug ondersteun deur die res van die 5de brigade, deur Dundonald se ruitery wat in Colenso stelling geneem het, en deur Burn-Murdoch se troepe wat van die Bo-Tugela af gekom en 3 myl ten suidweste van Hlangwane tent opgeslaan het. Desnoods kon die twee bataljons van die 4de brigade wat teenoor Hedge Hill en Terrace Hill gelê het (die 1st Durham Light Infantry en die 1st Rifle brigade), ingespan word om hulle te help terwyl ook al die Britse swaargeskut op die suidelike oewer, met die uitsondering van 4 12-ponder-vloot kanonne en 'n battery houwitsers, in 'n gunstige posisie opgestel was om die stormtroepe in die rug en linkerflank te beskerm.

Dit was egter reeds 1 nm. toe Warren by Buller se hoofkwartier aangery gekom en vergunning gekry het om sy plan van vroeg daardie oggend deur te voer.⁹

3. HOUDING VAN DIE BOERE

Die suksesvolle wyse waarop die burgers Warren se aanval op die 21ste afgeslaan het, het soos gesê die gees om vas te trap en te veg by die burgers laat herleef. Die Kommandant-generaal het egter getwyfel of die skielike herlewing van moed by die burgers van blywende aard sou wees en het daarom nie gehuiwer om genls. Botha en Meyer dit op die hart te druk dat hulle “en andere hooge officieren” die mense in die verskillende stellings maar moes bly besoek nie, veral die Krugersdorpers wat gekla het dat hulle nie besoek word nie. Bloot die aanvoerders se teenwoordigheid by 'n kommando het die burgers in daardie kommando opgebeur en tot nuwe daadkrag gespier, en waar hulle versuim

⁹ Vgl. *Ibid.*, pp. 468-470; en Du Cane, p. 253.

het om 'n kommando te besoek, is daar spoedig oor gekla en gemor.¹⁰

Ook was die Kommandant-generaal alles behalwe oortuig dat Buller weer eens sy kop teen die vaste verdedigings muur in die Kameeldoringrante sou gaan stamp. Die mislukte aanval van die 21ste moes immers aan hom gewys het dat die burgers in 'n haas ondeurdringbare stelling gelê het. Komdt.-genl. Piet Joubert het dus ernstig gevrees dat die Engelse se volgende stap sou wees om die linie voor die Tugela aan die westekant te omvleuel deur die Tugela laer af – miskien in die omgewing van Aasvoëlkrans – oor te steek ten einde in die rug van die Boerelinie te kom. Sowel genl. Botha as genl. Erasmus het, soos reeds aangetoon, die oordeel uitgespreek dat dit vir 'n groot leër onmoontlik sou wees om die Tugela tot onder aan Bloukransrivier te oorskry,¹¹ maar die Kommandant-generaal was daar glad nie oortuig van nie.

'n Gerug dat die vyand wel van plan was om dit te doen, het hom blykbaar gedurende die nag van die 21ste ter ore gekom en so 'n indruk op hom gemaak dat hy genl. Joachim Ferreira en die offisiere by Helpmekaar se aandag daarop gevestig en hulle ook daarop gewys het dat een van die grootste Britse kampe aan die Tugela langs Bloukransrivier gestaan het. Dit sou immers baie goeie taktiek van Buller wees om die burgers in die Kameeldoringrante met 'n deel van sy mag deur bombardemente en aanvalle vas te pen en dan met die res van sy mag om hul linkerflank te glip wat swak beset was, en hulle in die rug aan te val. Met die oog op so 'n moontlikheid wat vir die Boere rampsalige gevolge sou hê, het hy Ferreira gelas om die driewe in die Laer-Tugela asook die Umvoti pad deeglik te laat bespied deur sowel Blanke verkenners as betroubare Bantoe spioene en self 'n goeie stelling uit te soek waar hy die vyand kon keer. Hy moes waak dat hy nie verras word nie, hom gereed hou om 'n aanval te weerstaan en

¹⁰ Vgl. K.G. 350 (ii), p. 118.

¹¹ Ibi

spoedig rapport oor die toestand aan die Kommandant-generaal stuur.¹²

Van kmdt. Pieterse wat by Nqutu opgetree het in die plek van genl. Coenraad Meyer, wat siek was, het hy ook 'n rapport aangevra.¹³ Pieterse het die Kommandant-generaal gerus gestel met die versekering dat die naaste troepeafdeling – slegs 300 man sterk – 5 uur te perd van hom af was,¹⁴ maar kmdt. Engelbrecht wat in Ferreira se laer was, het gemeld dat 'n sterk mag voetvolk en ruitery, vergesel van kanonne en 'n paar honderd waens, onderweg was na Tugeladrif – d.w.s. die drif naby Pommerey – en het dadelik versterkings aangevra. As hy oor 'n kanon beskik het, het hy bygevoeg, kon hy die Engelse maklik in hul skuilplekke beskiet.

Die Kommandant-generaal het genls. Meyer en Botha daarvan verwittig, gevra of die berig waar was en wat hulle gedoen het om die troepe te

keer, en hulle gelas om versterkings aan Ferreira te stuur. Aan Engelbrecht het hy gesein dat versterkings onderweg was en hom gelas om die troepe ten alle koste te stuit sodat hulle nie bo die Boere linie kom nie.¹⁵ Kort daarna het Ferreira hom egter gerus gestel met die tyding dat die Engelse tot 1,000 tree van die rivieroewer af teruggetrek het en dat versterking dus nie meer nodig was nie.¹⁶ Daarmee het die Kommandant-generaal se vrees vir 'n Britse omvleuelings beweging verdwyn. Hy het nou soos die meeste ander offisiere met wie hy gepraat het, geglo dat die vyand sou trag om met die wapad oor die nek na Ladysmith toe deur te kom. Daarom moes, so het hy nou aan genls. Botha en Meyer laat weet, die posisies op die punt versterk en verbeter word. Die twee generaals moes hul bes doen en hom vra wat hulle wou. Hy sou sy bes doen om hulle te help al het die posisie by Ladysmith, ten gevolge van die verswakking van die beleërings mag, so kritiek geword dat hy gevrees het dat die

¹² Sien Leyds 717, Telegram no. 38 d.d. q2 Feb. 1900, en K.G. 350 (ii), p. 116.

¹³ K.G. 350 (ii), p. 108.

¹⁴ K.G. 341 (iv), p. 156.

¹⁵ K.G. 350 (ii), pp. 104 en 105.

¹⁶ Leyds 717, Telegram no. 23 d.d. 22 Feb. 1900.

Engelse uit Ladysmith sou uitbreek. 'n Engelse patrollie het immers net die nag tevore reeds tot op die “boskop” by Ladysmith gekom, waar eers die oggend op hulle gevuur en 2 perde en saals deur die Lydenburgers gebuit is. Hy was bly dat die burgers wat Buller moes keer, weer vol moed was. “Laat ons maar op onzen Heer vertrouwen. Hij kan helpen en Hij alleen.”¹⁷

4. DIE BRITSE AANVALSPAN

Hedge Hill, 'n hoogte wat van oos na wes 'n myl ver uitgestrek het en op sy plat, breë rug net 300 tot 400 tree breed was, het maar 200 voet bo die Tugela uitgetroon, was nêrens baie steil nie en die verowering daarvan het na kinderspeletjies gelyk, veral aangesien die rant oor so 'n breë front aangeval kon word. Suidwes daarvan het op die noordelike oewer van Onderbroekspruit Horseshoe Hill gelê wat aan die oostekant deur 'n lae nek aan Hedge Hill verbind was en aan die

westekant deur 'n soortgelyke nek aan Grobbelaarsberg.

Warren wou Hedge Hill deur 'n frontaanval verower vanaf die nek wat dit met Horseshoe Hill verbind het tot op sy oostelike punt wat aan Langverwachtspruit doodgeloop het, en het genl.-maj. A. S. Wynne se 11de brigade daarmee belas. Wynne was gewillig maar het Warren tog laat verstaan dat hy nie met die gedagte kon saamstem om met 'n hele brigade sommer goedsmoeds in die vyandelike linie in te breek nie, en dit nogal op 'n punt waar sy troepe nie alleen in die front nie maar ook in die linkerflank en rug deur die vyand beskiet sou word – in die linkerflank en rug veral van Grobbelaarsberg af wat sowat 800 voet hoër as Wynne's Hill gelê en die terrein dus gedomineer het. Sy standpunt was dat Grobbelaarsberg, ten weste van Hedge Hill geleë, eers van die vyand gesuiwer sou moes word voordat die Engelse Hedge Hill met vrug kon beset.

Warren, oorgeesdriftig om die aanval van stapel te stuur, het Wynne se beswaar uit die weg gegee

¹⁷ K.G. 350 (ii), p. 118. Watter “boskop” by Ladysmith hier bedoel word, is uit die bronne nie duidelik nie.

met die versekering dat daar gesorg sou word vir deeglike beskerming van die 11de brigade se linkerflank. Hy het belowe dat hy sou toesien dat Horseshoe Hill, links van Hedge Hill, deur 'n brigade beset word wat die Boere op Grobbelaarsberg so besig sou hou dat hulle nagenoeg geen aandag aan Wynne se stormtroepe sou kon bestee nie.

Deur die versekering gepaai, het Wynne, nadat hy en sy bataljons aanvoerders Hedge Hill van die verste noordelike Rooirantjie af noukeurig deur teleskope besigtig het, kort voor 2 nm. sy brigade aangesê om op te ruk, die Rifle Reserve battalion na die westelike gedeelte, die 2nd Royal Lancasters in die sentrum na die middel en die South Lancashires op die regterflank na die oostelike gedeelte van die rant. Lyttelton se divisie moes met die uitsondering van twee bataljons van die 4de brigade wat nog op die suidelike oewer was, die aanval ondersteun, veral aan die westekant van waar die Rifle Reserve battalion in die linkerflank beskiet kon word, en moes daarom die bataljon volg. Norcott se twee

bataljons moes die Rifle Reserve battalion op 100 tree afstand volg, met die 2de brigade op hul linkerflank as reserve.¹⁸

5. DIE AANVAL OP 22 FEB. 1900

Kort na 2 nm. het Wynne se brigade tussen die Rooirantjies uitgekom met die South Lancashires in die voorhoede, onderskeidelik gevolg deur die Royal Lancasters en die Rifle Reserve battalion. Van Lyttelton se divisie het op 'n baie ver afstand net die 2de brigade gevolg. Die twee bataljons van die 4de brigade was nêrens te sien nie. Hulle was, ten spyte van die feit dat Wynne 'n half-uur tevore aan Lyttelton kennis gegee het van die aanvang van sy opmars, nog teenoor die pontonbrug tussen die Rooirantjies besig om oor die veldbatterye in hul rug te waak.

Vir Warren was die feit dat Lyttelton se divisie so ver agter Wynne se troepe was en gedeeltelik glad nie te bespeur was nie, geen bron van kommer

¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 472-473.

nie.¹⁹ Trouens in die rug van die oprukkende kolonne het die skote gedawer van al die verdraende Britse kanonne en gewone veldgeskut wat reeds sedert vroeg die oggend op die Boerelinie losgebrand het en besig was om die hele gebied van Grobbelaarskloof af tot by Hedge Hill met bomme te besaai. Hul skrikwekkende gedawer het die huise in Colenso so geskud dat van die inwoners verskrik na buite gevlug het, vas onder die indruk dat die Britse kanonne die dorp om die een of ander rede onder vuur geneem het.²⁰ So 'n swaar vuur, het Warren geredeneer, moes noodwendig dood, verderf en verskrikking onder die burgers op die rante saai en dit vir hulle onmoontlik maak om van Grobbelaarsberg en Horseshoe Hill af op Wynne se linkervleuel los te brand. Wel kon hulle nie 'n paar lastige Boere kanonne stil geskiet kry wat deurentyd bly vuur het nie, maar dit was net omdat hulle nie vasgestel kon kry waar die Boere kanonne wat

met rooklose kruit geskiet het, geplaas was nie. Dat hulle die Boere op die rante swaar geteister het, daarvan was Warren in elk geval baie seker, en daarom het hy dit ook nie nodig geag om Wynne tot halt te roep totdat Lyttelton se troepe op hul aangewese plekke sou wees om hom te ondersteun nie.

Die burgers op Hedge Hill – lede van die kommando Middelburg onder kmdt. P. F. Trichardt, later bygestaan deur 'n veldkornetskap Standertonners onder vk. G. J. Boshoff – se verskansings was op die noordelike of hoogste deel van die rant geleë, en die troepe sou dus onder vuur dwarsoor die breë rug van die rant moes storm om hulle by te kom. Sterk burger afdelings het hulle egter reeds vroeg die oggend ook op die suidelike kim tuisgemaak van waar hulle die vlakte tot by die Rooirantjies en die helling van die heuwel wat die troepe moes bestyg, met hul Mausers kon beheers. Ook van die rante op hul regterflank – Horseshoe Hill en Grobbelaarsberg – het die burgers die vlakte

¹⁹ *Ibid.*, p. 474; Du Cane, p. 254.

²⁰ Vgl. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, pp. 461-462; en K.G. 341 (iv), pp. 133 en 162.

onder observasie gehou, gereed vir aksie, ten spyte van die swaar Britse bombardement.²¹

Die Boere het aan die Engelse kans gegee om op die vlakte te ontplooi maar toe die verskillende kolonnes Onderbroekspruit begin oorsteek, is hulle skielik in die front en op die linkerflank deur 'n swaar geweervuur met verwoestende uitwerking begroet. Onder diegene wat geval het, was genl.-maj. Wynne self, wat so ernstig in die been gewond is dat hy die bevel oor die brigade aan kol. Crofton van die Wynne's Hill. Crofton, vasgetrap in die slagyster waarteen Wynne vir Warren gewaarsku het, kon die brigade op die stadium onmoontlik terugtrek en die troepe is dus voort teen die helling op, in die front, flank en rug beskiet, o.a. ook deur die Boerekanonne. Baie van die Engelse was onder die indruk dat die Boerekanonne reeds byna almal buite aksie gestel was en dit was dus vir hulle 'n baie onaangename ontnugtering toe die kanonne weer begin vuur en hul bomme geplant het net waar hulle wou – tussen die stormtroepe, die huise in

Colenso, die konvooiwaens op en aan albei kante van die pontonbrug, en die Britse kanonne.

Die South Lancashires op die regterflank wat Green Hill – soos die Engelse die oostelike deel van Wynne's Hill genoem het – moes beset en nie deur die vuur van Grobbelaarsberg en Horseshoe Hill af geteister is nie, het maklik teen die Boere se frontvuur opgeroei tot op die suidelike kim van Green Hill maar daar is hulle gestuit. Die twee bataljons op hul linkerflank het egter baie stadig gevorder. Van drie kante – in die front, die linkerflank en skuins in die rug – deur goeie skuts beskiet, het hulle soveel ongevallen gely dat die moed om vorentoe te dwing die troepe vinnig verlaat het. Bowendien is die manne van die Royal Lancaster regiment deur 'n spoorweg deurgraving, waar hulle slegs in klein groepies kon deurgaen, in hul gang gestuit en verplig om saam te drom. Die gevolg was dat hulle langer onder vuur gebly en dus heelwat swaarder as die ander bataljons gely het voor hulle die voet van die rant bereik het. Daar het hulle agter die klippe en in slote skuiling

²¹ Vgl. hiervoor, p. 474; en Barnard, pp. 134-135.

geneem en heelwat beskutting gekry teen die Middelburgers se koeëls in hul front maar helaas nie teen dié van die burgers wat op hul linkerflank op Horseshoe Hill, Grobbelaarsberg en in die gebroke terrein aan Langverwachtspruit geposteer was nie. Inteendeel, met elke tree wat hulle teen die helling op na die suidelike kruin gekruip het, het hulle vir die burgers op hul flank sigbaarder geword en meer koeëls uit die rigting op hulle saamgetrek. Met die grootste inspanning het hulle ten spyte van swaar verliese deurgedring tot op die suidelike kim van die rant maar verder kon hulle nie.

Die Rifle Reserve battalion op die linkerflank, wat die meeste blootgestel was aan die Boere se flankvuur, het inderdaad bedroewend stadig gevorder. Aan die bataljon se slaankrag is sommer aan die begin van die aanval 'n ernstige knou toegedien toe Wynne wat van die staanspoor af op 'n flankvuur bedug was, pas voor sy verwonding 'n deel van die bataljon op Horseshoe Hill laat toesak het. Die swaar flankvuur van die Ermeloërs op die heuwel het

hom daartoe verplig omdat die beloofde brigade wat sy troepe in die linkerflank volgens Warren se belofte sou beskerm, nooit opgedaag het nie en die swaar flankvuur gedreig het om die aanval ineen te laat stort. Die gevolg was dat die deel van die Rifle Reserve battalion wat die westelike deel van Wynne's Hill moes bestorm, ook op die suidelike kim van die rant gestuit is en daar moes stil lê totdat Horseshoe Hill eendag verower sou wees. Trouens die troepe kon dit nie waag om onder die kruisvuur wat die Boere in die front en flank op hulle onderhou het, oor die rug van die rant te probeer storm nie. Dit sou selfvernietiging wees.²²

Ofskoon dit die toestand was, het Warren tot 3.30 nm. in die waan gelewe dat sy troepe Wynne's Hill feitlik verower gehad het en het hy geesdriftig planne beraam oor hoe die leër die volgende dag moes beweeg. Onder andere wou

²² Vgl. Britse amptelike *History of South Africa*, II, pp. 474-475; *Times History*, III, pp. 516-518; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 461-463; Du Cane, pp. 254-255; Nierstrasz II band 3, pp. 806-807; Atkins, pp. 287-290.

hy Terrace Hill verower en sy troepe hulle vir die nag daar laat ingrawe. Verder wou hy 4 vloot kanonne wat Buller dieselfde middag nog van die suidelike oewer af aan hom moes stuur, op Wynne's Hill, plant, "the position just taken" blykens sy verslag aan Buller, of hulle anders op die mees noordelik geleë Rooirantjie plaas. Hy het reeds 'n veldbattery op 'n heuwel aan die oorkant van die Tugela opgestel gehad om hulle te ondersteun.²³

Terwyl hy die aangevraagde kanonne se offisiere afgewag het om die beste stellings vir die vloot kanonne te kom bepaal, het dit hom egter opgeval dat die vuur waarmee sy troepe by die aanvang van die opmars begroet is, eerder toe-as afgeneem het. Toe het dit hom bygeval dat hy troepe aan Wynne beloof het – 'n hele brigade – ter beskerming van die se linkerflank en nooit die belofte nagekom het nie. Die troepe van Norcott se halwe brigade wat in die tussentyd op die toneel verskyn en in die rante aan Onder-

broekspruit stelling geneem het, kon daarvandaan af die flankvuur op Wynne se troepe nie bedwing nie. Daar was dus net een genade. Die reserwes – d.w.s. die 2de brigade wat nog ver agter tussen die Rooirantjies was – moes in die stryd gewerp word.

Teen 3 nm. het Warren die bevelhebber van die 2de divisie, genl.maj. Lyttelton, versoek om die troepe op Wynne's Hill met een van die 2de divisie se bataljons te versterk, want sy eie troepe het ten gevolge van 'n kruisvuur "some difficulty" ondervind om te vorder. Lyttelton moes asseblief ook sommer Horseshoe Hill, "now lightly occupied by Major Stuart-Wortley's Rifle Reserve battalion", deur nog 'n bataljon van sy 2de divisie laat beset.²⁴

Lyttelton het dadelik aan sy naaste troepe, nl. gen. Hildyard se 2de brigade, laat weet om tot minstens by die noordelike Rooirantjie op te ruk maar dit het taamlik lank geduur voor die bevel oorgedra en uitgevoer was, en intussen het die

²³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 475.

²⁴ *Ibid.*, pp. 475-476.

Boere se front- en flankvuur op Wynne se troepe dit vir vlees en bloed op Wynne's Hill onuit-houbaar gemaak. Nie net die troepe op die linker flank en in die sentrum wat onder 'n kruisvuur gelê het, het swaar gely nie maar ook dié op Green Hill. Toe laasgenoemde troepe oor die rug van die kruin probeer gaan het, is hulle deur so 'n suiwer vuur uit die Boere loopgrawe begroet dat hulle tot onder die suidelike kim van die rant moes terugval en daar skuiling agter die klippe moes soek. Hulle het dus inderdaad terrein verloor toe hulle op die Boere loopgrawe probeer toetas het. 'n Posing van die bataljon wat links langs hulle in die sentrum gelê het om oor die rug van die kop te kom, het nog wranger vrugte gedra. Die meeste van die bataljon se offisiere het in die posing geval, o.a. hul bevelhebber, maj. E. W. Yeatherd, wat Crofton as bataljons bevelvoerder opgevolg het en dodelik gewond is. Die hele bataljon moes daarna voor die hewige frontvuur van die Boere oor die kruin terugwyk tot aan die boonste hang van die rant waar hulle teen die frontvuur gedek was. In die nuwe stelling teen die hang van die rant was hulle

egter duidelik van Horseshoe Hill en Grobbe-laarsberg af sigbaar, van waar die Boere hulle so swaar in die linkerflank en skuins in die rug beskiet het, dat hulle vir hulle skans muurtjies moes oprig om hulle teen die vuur te dek. Die Britse poging om Horseshoe Hill met 'n deel van die Rifle Reserve battalion te verower ten einde die Boere se flankvuur aan bande te lê, is nl. deur die Ermeloërs wat die rant verdedig het, verongeluk. Hulle het die aanstormende troepe gestuit voor dié die westelike kim van die rant kon bereik. Daarna het hulle Wynne se hele brigade, in 'n lang linie teen Horseshoe Hill af en al met die suidelike kim van Wynne's Hill langs uitgestrek, die hele middag onder so 'n swaar flankvuur gehou dat die troepe teen sonder uitgeput was.

Die verdedigers het dit bemerk en namate die skemer toegeneem het, in 'n halfmaan ongesiens nader oor die rug van die rant aangekruip om hul aanvallers op kort afstand by te kom. Hulle het vinnig gevorder aangesien die Britse kanonne met sonder vuur gestaak het, en kort voor

donker die Lancasters wat nog besig was om skansies te bou, met 'n skielike swaar vuur in die front en flanke oorweldig. Die onverwagte teenaanval was vir die reeds oorspanne troepe van die bataljon in die sentrum te veel. Verward en verstrooid het hulle teen die hang van Wynne's Hill af gevlug, terug in die rigting van Onderbroekspruit.²⁵

Vir die Boere was dit die regte oomblik om die vluggende troepe in die donker te agtervolg en die Rifle Reserve battalion op die Britse linkerflank van die brigade af te sny of hulle ten minste deur 'n aanval in die regtervleuel en rug ook in 'n wilde, ordelose vlug te laat oorslaan. Die getal burgers wat die stellings op die kop moes beskerm, is egter te klein geag vir so 'n onderneming in die nag, en die burgers het die pragtige geleentheid om Warren se brigade uiteen te slaan dus deur die vingers laat glip. In

plaas van 'n vluggende vyand vinnig te agtervolg, het hulle hulle daarmee tevrede gestel om in die donker peilskote op hom te los.

Die skielike ineenstorting van die Britse weerstand in die sentrum het die Engelse gedwing om dadelik vars troepe van agter af in die stryd te stoot om die verlore stellings te gaan herower. Nie alleen het Hildyard wat kort tevore met die reserwemag (die 2de brigade) die noordelikste Rooirantjie bereik het, die East Surreys onder lt.-kol. R. H. W. H. Harris na die verlore posisie laat opruk, kort daarna deur die Devons gevolg nie, maar ook uit die 4de brigade het verskeie kompanies, lede van die 3rd King's Royal Rifles, op die ontruimde deel van die Britse linie afgestorm. Selfs uit die Lancashires se agterhoede teen Green Hill het versterkings aangedraaf gekom om die stellings in die sentrum te help beskerm.

6. DIE GEVEG GEDURENDE DIE NAG

Die voorste versterkings, kompanie F van die 3rd King's Royal Rifles, het hulle op die kim van die

²⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 476; *Times History*, III, pp. 517-518; Du Cane, pp. 255-256; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 463-464; Nierstrasz, II band 3, pp. 806-807; Knox, pp. 165-170.

kruin in 'n haelbui koeëls vasgeloop. Dit het hulle egter nie gestuit nie. Vasberade om die kruin te verower, het hulle met gevelde bajonette op die klompie burgers wat hulle voor hulle kon sien, ingespring en toe dié op hul loopgrawe terugval, hulle agternagesit, onbewus van die Boere verskansings agter op die kruin.

Die Boere het hulle laat aanstorm tot op 70-150 treë van die loopgrawe af en hulle toe met 'n skielike swaar geweervuur in die front en flanke oorweldig en net daar op die onherbergsame vlakke voor die loopgrawe vasgepen, magteloos en nie in staat om te beweeg nie. In 'n poging om sy manskappe byeen te kry met die oog op 'n onmiddellike terugtog is hul bevelvoerder, kapt. R. Cathcart, gedood en sy opvolger, luit. D. H. Blundell-Hollinshead-Blundell, het dit die beste geag om hulle gedurende die nag stil te laat le in 'n skuilplek wat hulle intussen ontdek het – 'n vervalte veekraal met klipmure – met die oog op die aanhoudende geweervuur. Hy was daartoe gedwonge, want sowel die Boere as die Engelse op die suidelike kruin wat nog 'n teenaanval

gevrees het, het in die duisternis losgebrand op elke verdagte voorwerp of geluid op die rant se rug en 'n terugtog in die nag kon dus die uitwissing van die troepe beteken. Daar in die kraal moes hulle heelnag deur lê en luister na die gesteun, gekerm en hulpgeroep van die sterwendes en gewondes in hul omgewing, magteloos om hulle te help.²⁶

Die ander versterkings wat in hul rug posgeneem het, kon geen hulp aan hulle verleen nie. Die troepe uit hul brigade wat hulle gevolg het, het in die donker vermeng geraak met die South Lancashires wat van die regterflank af dwarsdeur die geleedere van die vluggende Lancasters gestorm en baie van laasgenoemde regiment met hulle saam gesleur het. Die gevolg was dat daar in die sentrum teen die helling van die rant 'n mengelmoes ontstaan het van drie brigades wat

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 476-477; Du Cane, pp. 256-257; *Nierstrasz*, II band 3, p. 807; *Times History*, III, pp. 518-519; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, p. 463; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 534-535.

aan twee verskillende divisies behoort het, en alle tug en orde in die sentrum het dan ook volkome verdwyn. Die troepe was so vermeng dat hulle nie in die nag onderskei of geskei kon word nie en dat niemand wis na wie van die baie offisiere wat teenstrydige bevele uitgeskreeu het, geluister moes word nie. Volslae wanorde het gevolglik geheers. Van alle kante af is daar geskreeu, gevloek en rondgehol sonder dat iemand kon begryp wat hy moes doen of waarheen hy moes gaan; en bo die lawaai uit het die demoraliserende geroep geklink van gewondes en sterwendes wat water of hulp verlang het.

Dit sou maar 'n klein klompie burgers vereis het om onder die omstandighede die deel van die Britse mag wat in die sentrum was, uiteen te jaag en baie groot verwarring ook onder die ander Britse afdelings te stig. Die Boere wat oor die hele kruin versprei was, het egter nie in die donker besef hoe groot die omvang van hul sukses was nie. Hulle was trouens self ook moeg. Bowendien kon geen groep dit op eie houtjie waag om sonder die wete van die ander verspreide burgers so 'n

aanval te doen nie omdat hulle dan onmiddellik van agter af deur die res van die burgers beskiet sou word wat op elke verdagte beweging of geluid voor hulle gevuur het. Genl. Botha het nl. versuim om vooraf reëlings te tref vir die opvolging van sy oorwinning.

Almal het dus maar doodstil lê en wag op 'n hervatting van die aanval deur die vyand.²⁷

Terwyl die chaos teen die helling van Wynne's Hill aan die gang was, het die eerste troepe van die reserwe brigade (d.i. Hildyard se brigade) op die toneel verskyn. Die voorste bataljon, die East Surrey regiment onder lt.-kol. R. H. W. H. Harris, het by sy aankoms by die nek tussen Horseshoe Hill en Wynne's Hill van 'n soldaat verneem dat die hele Britse vuurlinie van Horseshoe Hill af ooswaarts – dus aan albei kante van die nek – versterk moes word en dat die ammunisie voorraad in die vuurlinie begin opraak het. Gevolglik het hy sy bataljon in twee verdeel waarvan een helfte onder leiding van maj. H. W.

²⁷ Sien Du Cane, pp. 257-258.

Pearse die troepe op en wes van die nek moes ondersteun terwyl hy self met die ander helfte hom op die terrein oos van die nek, insonderheid die sentrum wat ineengestort het, sou toespits. 'n Ent regs van hom in die rigting van Green Hill het die tweede bataljon uit Hildyard se brigade, die Devonshire regiment, aangetref, in die rug gesteun deur die deel van die Royal Lancasters wat van die slagveld ontkom het en sedert die dodelike verwonding van die bataljons aanvoerder, maj. Yeatherd, deur maj. F. B. Matthews aangevoer is.

Terwyl Harris besig was om Wynne's Hill te bestyg ten einde by die Britse frontlinie uit te kom, het hy op kol. Crofton – aanvoerder van die 11de brigade in die plek van die gewonde genl. Wynne – afgekom wat aan hom gesê het dat hy die vuurlinie 150 tree vorentoe sou aantref. Gedurende sy kort opmars daarheen het twee van sy vier kompanies East Surreys egter in die pikdonker en in die verwarring wat daar hier teen die helling geheers het, verband met hom verloor en in 'n oostelike rigting afgedwaal met die

gevolg dat Harris met slegs 2 kompanieë die punt aangekom het waar hy verwag het om die Britse vuurlinie te kry. Die ander twee – wat uiteindelik by kol. Crofton op die verste oostelike punt van Wynne's Hill aangekom het – was nêrens te vinde nie. Van 'n vuurlinie was daar ook geen teken nie. Al wat hy wel op die veronderstelde vuurlinie se plek aangetref het, was sowat 150 verwarde troepe van die 11de brigade sonder offisiere. Hul offisiere het reeds almal geval en die troepe wat nie her- of derwaarts wis nie, het dus op jammerlike wyse om Harris saamgedrom vir leiding.

Laasgenoemde het besluit om met die sowat 350 man waaroor hy nou altesaam beskik het, darem 'n stukkie weerstand linie op te bou, in die hoop dat sy twee afgedwaalde kompanieë weer by hom sou aansluit, en miskien ook ander afgedwaalde groepies wat besig was om van die kruin af terug te val. Hy het die 150 man wat hy op elke flank met 'n kompanie van sy eie troepe beskut het, asook sy eie troepe gevolglik gelas om klipskanse te bou met front in die rigting van waar hy die Boere verwag het. Daaragter moes hulle stil lê en

geen skoot skiet nie aangesien hy van oordeel was dat daar voor hulle, nader aan die Boerestelling, nog troepe van die 11de brigade was wat moontlik deur hul vuur getref kon word. Enige vyandelike aanval moes slegs met bajonette afgeslaan word.²⁸

Terwyl die troepe besig was met die pak van skanse het Harris, vergesel van 'n paar man, verder oor die kim van die rant waar sy linie was, gestap om na die vuurlinie te soek waarvan Crofton gepraat het. Sy soektog was egter tevergeefs. Voor hom het hy geen troepe aangetref nie. Van die klompie troepe van die King's Royal Rifles wat na sonder met soveel doodsveragting oor die rant se rug agter die "vluggende" burgers aan gestorm en nou onder luit. Blundell in die veekraal vlak voor die Boere loopgrawe vasgepen was en reg voor hom gelê het, het hy niks geweet nie. Hy het trouens nie oor die rant se rug gegaan om daar troepe te gaan

soek nie. Nadat hy 'n rukkie op die suidelike helling rondgedwaal en hom daarvan vergewis het dat daar geen Britse weerstands linie êrens in sy front was nie, het hy dus maar omgedraai, hom by sy klompie troepe in hul klip skansies gevoeg en die dag afgewag. Inderdaad was die vuurlinie waarvan Crofton gepraat het, heeltemal regs in sy front teen Green hill geleë.²⁹

Die nag was egter nie alleen vir kompanie F van die King's Royal Rifles en vir kol. Harris 'n nag van beproewing nie; byna al die troepe wat daardie nag op Wynne's Hill en Horseshoe Fill die Britse stellings moes handhaaf, is tot die uiterste toe gemartel. Vir ure lank het die Boere telkens tot digby die Britse linie gekruip, 'n swaar vuur daarop geopen en dan weer net so geruisloos teruggeval terwyl die Engelse doodverskrik met bajonette op hulle afgestorm het om hulle terug te dryf. Sodra die rus herstel was, is die proses herhaal en so is die troepe rusteloos en in verwarring gehou tot met die aanbreek van die

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 478-479; Du Cane, p. 258; *Times History*, III, pp. 519-520.

²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 478-479.

volgende dag.³⁰ Veel ongevalle is deur die optrede bepaald nie veroorsaak nie maar dat die troepe baie daardeur gedemoraliseer is, is seker. Hierdie taktiek is veral op die Britse linkerflank toegepas. Dit het die Rifle Reserve battalion en die vier kompanies East Surreys onder maj. Pearse so uitgeput en die toestand so gevaarlik gemaak dat die een aanvraag na die ander aan Lyttelton gestuur is om versterkings en dat laasgenoemde ten slotte genoodsaak was om uiteindelik ook die bataljon Royal West Surreys daarheen te stuur.³¹

7. BULLER SE HOUDING

Van die uiters benarde posisie waarin sy stormtroepe en hul reserwe verkeer het, was Buller wat sy hoofkwartier intussen na die noordelike oewer verplaas het, tot laat die aand toe heeltemal onbewus. Warren se rapport van die middag het hom onder die indruk gebring dat Wynne's Hill toe reeds in Britse besit was en dat Warren dit met 4 vloot kanonne wou beset met

die oog op die voortsetting van die opmars die volgende dag. Buller het dan ook dadelik na aanleiding van die rapport die verdere bewegings van sy leër beplan en dieselfde aand nog instruksies in die verband uitgereik.

Volgens die instruksies moes alle troepe wat nog suid van die Tugela was, oor die pontonbrug kom en net 4 12-ponder vloot kanonne op die noordelike deel van Hlangwane onder die bewaking van 'n bataljon van die 6de brigade agterlaat. Die 4,7-duim-vlootkanonne wat tot op die tyd stip op Groenkop was, moes tesame met die 5-duim geskut en onder bewaking van 'n tweede bataljon van die 6de brigade voor dagbreek op die Rooirantjies opgestel word om die vuurkrag van die geskut op die noordelike oewer in die rug van die stormtroepe te versterk, terwyl die 19de veldbatterye en die houwitsers gereed moes wees om wanneer nodig vanuit die Rooirantjies die stormtroepe te versterk.

Die voetvolk moes volgens Buller se bevele as volg verdeel word: Die stormtroepe wat verder met die spoorweg langs in die rigting van

³⁰ *Ibid.*, p. 481.

³¹ Nierstrasz, 11 band 3, pp. 807-808.

Ladysmith moes opruk, sou uit twee divisies bestaan, die 5de van Warren wat links van die spoorlyn op die regterflank moes opruk, ondersteun deur die 2de van Lyttelton wat op Warren se linkerflank moes beweeg en die verband met Warren se divisie moes handhaaf. Elkeen van die twee divisies moes self bepaal hoe hy sy veldartillerie wou aanwend maar waar moontlik moes 'n veldbattery in die rug van die voorste divisie en die ander twee veldbattery's van die betrokke brigade-divisie tussen die twee divisies opgestel word. Ten einde die slaankrag van die 5de divisie te verhoog, moes Coke se brigade wat nog nie herstel het van die opstopper wat hulle die vorige middag voor Grobbelaarskloof gekry het nie, deur 3 bataljons van Hart se brigade – wat by Colenso was – vervang word. Coke se brigade moes na Colenso verplaas word om die leër in die rug te bewaak. Die 6de brigade moes, op die twee bataljons na waarvan reeds melding gemaak is, as agterhoede dien. Met die oog op die opmars moes Norcott se twee bataljons – die 3rd King's Royal Rifles en die 1st Rifle brigade – wat volgens Buller se

veronderstelling op Green Hill was, teen 2 vm. van die rant af na Onderbroekspruit teruggetrek word, om by die res van die brigade aan te sluit. Buller self sou teen 5 vm. aan die spoorlyn by Onderbroekspruit wees.³²

Gedurende die aand en nag het berigte van Lyttelton en Warren Buller egter bereik wat duidelik aangetoon het dat Buller se veronderstelling as sou die troepe Wynne's Hill verower het – die veronderstelling waaronder hy die instruksies uitgereik het – vals was. Die berigte het nl. duidelik genoeg aangetoon dat die Boere die Britse stormloop nie alleen orals gestuit het nie maar inderdaad besig was om soveel druk op die troepe uit te oefen dat laasgenoemde in verwarring verkeer het en hulle slegs met baie groot moeite op die deel van die terrein kon handhaaf wat hulle wel beset gehad het.

Om 9.50 nm. het Lyttelton gemeld dat Wynne's Hill en Horseshoe Hill nooit werklik deur die Engelse ingeneem is nie. Net gedeeltes van die

³² *Times History*, III, p. 521. Du Cane, pp.-261-262.

twee heuwels was verower en die Boere het nog steeds orals in hul eie posisies vasgestaan, sowel in die front as op die flanke. Kort voor donker, so het sy berig verder gelui, is die Britse linie so vasberade deur die Boere aangeval dat dit gelyk het of 'n deel daarvan beswyk het – hoewel volgens Warren die troepe tog hul stellings behou het – en dat Lyttelton twee van sy bataljons as versterkings moes inwerp. Hy het nog net twee bataljons voorhande gehad om in geval van nood in die stryd te werp, en die Britse linkerflank was nie danig sterk nie terwyl die troepe-eenhede orals in die linie deurmekaar was. Na hy verneem het, was daar baie ongevalle onder die troepe.³³

Om 11-uur, pas nadat Warren Buller se instruksies ontvang het, oor hoe die leër op die 23ste moes beweeg, het Warren aan Buller se hoofkwartier berig dat die instruksies “a little advanced” was “for the position we are in at present unless the enemy retire during the night”,

³³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 479.

en daarby 'n uiteensetting van die toestand gegee.

Daar was volgens sy rapport altesaam 7 bataljons ten ooste en ten weste van Green Hill, nl. drie van die 11de brigade en vier van die 2de divisie, wat nog net 2 bataljons suid van Onderbroekspruit in reserwe gehad het, “and yet constant requests for reinforcements keep coming in”. Aan die versoeke om versterkings kon nie gevolg gegee word nie want in die donker sou dit net daartoe lei dat die troepe mekaar beskiet. Bowendien was Warren daarvan oortuig dat daglig sou aantoon dat daar voldoende troepe was om die terrein te behou as hulle reg gestasioneer word. Met daglig sou hy met Lyttelton en Hildyard se hulp die swakpunte probeer versterk. Voordat die 11de brigade weer doeltreffend sou kon fungeer, moes kol. Walter Kitchener van die West Yorks egter tot bevelhebber daarvan benoem word. Daartoe wou Warren nou magtiging hê.

Dat die geveg die volgende dag baie swaar sou wees, daarvan was Warren oortuig, en hy het

Buller dit dan ook ingeskerp dat as die Boere in net sulke groot getalle en met dieselfde geesdrif sou veg as met sonsondergang, dit alle Britse kanonne in goeie posisies sou vereis “to keep the fire of the enemy down sufficiently to enable us to hold the positions we have taken without considerable loss.”

Sy voorstel was dat terwyl die troepe hulle met alle mag moes handhaaf in die stellings waarin hulle was, die Engelse ook Terrace Hill, “a very high hill entrenched which I had hoped to have taken to-night,” asook die bruin koppies tussen die heuwel en die rivier “which I thought had been cleared of Boers by the recent shelling”, moes beset. Vanuit die gebied Hlangwane-Monte Cristo kon die vuur van die Boere op die bruin koppies in bedwang gehou word. As die twee stellings verower word, “I think we can hold the position we have taken today satisfactorily.”³⁴

³⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 480.

Op Buller wat om 7 nm. nog vas oortuig was dat Wynne’s Hill in sy geheel verower en die Boere teruggedryf was, moes dié rapport omtrent ’n somber indruk gemaak het. Trouens wat kon hy anders daaruit aflei as dat byna een en ’n halwe divisie van sy leër in so ’n benarde posisie deur die Boere geplaas was dat dit die vuur van al sy kanonne asook die verowering van Terrace Hill en die rantjies ten ooste daarvan tot teen aan die rivier sou vereis om te verhoed dat sy troepe met swaar verliese van Horseshoe Hill en Wynne’s Hill af teruggejaag word? Hy sou dus ’n swaar aanval op Terrace Hill moes doen, nie in die eerste plek om daarvandaan vinnig verder met die spoorlyn op na Ladysmith toe deur te druk nie maar wel om sy troepe op Wynne’s Hill te beskerm.

Om ’n verpletterende neerlaag af te weer, was daar egter geen ander genade as om Terrace Hill te probeer verower nie. Vir die verowering daarvan het hy Hart se brigade uitgekies, en dit die oggend van die 23ste versterk met die twee bataljons van Norcott se brigade wat nog nie

geveg het nie, nl. die Rifle brigade en die Durham Light Infantry.

Terwyl Buller besig was om planne te bedink vir 'n hernieude aanval die volgende dag, het 'n deel van die Devons die Britse regterflank op Green Hill bereik. Ten spyte daarvan dat hulle beveel is om gedurende die opmars aan mekaar se klere vas te hou, het hulle tog van mekaar los geraak met die gevolg dat die agterste seksies in die donker van die voorste afgedwaal geraak het. Daardeur is die bataljon se slaankrag baie verswak. Die gedeelte daarvan wat wel die oostelike flank bereik het, is in reserwe agter die South Lancashires geplaas wat hul stellings op Green Hill dwarsdeur die nag gehandhaaf het.

Elders in die linie het die Britse troepe gedurende die loop van die nag deurmekaarder as ooit tevore geraak omdat kompanies en selfs seksies van die versterkings wat in die pikdonker van mekaar afgedwaal het, sommer orals in die frontlinie tussen die troepe van 'n ander brigade ingestop is ten einde 'n min of meer aaneenlopende linie van Horseshoe Hill af op die

linkerflank tot by Green Hill op die regterflank te vorm. Ten gevolge daarvan is die wanorde tussen die troepe in die frontlinie vergroot en is baie afbreuk aan die slaankrag van die stormtroepe gedoen.³⁵

8. GEVEGS BEDRYGWIGHEDE OGGEND VAN 23 FEB. 1900

Hoe nader die dag gekom het, hoe benouder het luit. Blundell met die oorlewendes van die 3rd King's Royal Rifles, in die veekraal vlak voor die Boere linie saamgedryf, geword. Gedurende die nag het hy gesante agtertoe gestuur om vas te stel of daar nie Britse troepe van agter af aan kom was om hulle uit die slagyster waarin hulle vasgevang was, te kom verlos nie. Hulp was dringend noodsaaklik want sy troepemag is gedurende die stormloop baie verswak en sy ammunisievoorraad was boonskrap. Met daglig sou die Boere hulle beslis agter die vervalle kraal mure betrap en dan sou hul lot beseël wees.

³⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 481. Du Cane, p. 258; *Times History*, III, p. 520.

Dit was dus vir Blundell 'n groot verlossing toe luit. H. Wake – een van die vrywilligers wat Blundell gedurende die nag gestuur het om na die Britse frontlinie terug te sluip ten einde daar hulp te gaan soek – teen dagbreek weer in die kraal opdaag met die blye boodskap dat hulp op hande was. Ten spyte van die feit dat sowel die Boere as die Engelse dit haas vir enigiemand onmoontlik gemaak het om in die nagstilte ongedeerd oor die bergrug te kom en dat mens in die pikdonker maklik kon verdwaal en in vyandelike hande val, het Wake dit tog reggekry om geruisloos oor die kruin te kom tot by die stukkies vuurlinie wat Lt.-kol. Harris digby die suidelike kruin opgestel gehad het.

Harris het onverwyld gereageer. Wake is dadelik na die kraal teruggestuur met 'n boodskap aan Blundell om sy troepe drupsgewys en onopgemerk na die suidelike kim te laat terugval terwyl die twee kompanies van die East Surreys op die suidelike kruin posgeneem het om hulle in die rug met geweervuur te dek indien dit nodig sou word. Aanvanklik het dit goed gegaan, veral

solank dit nog donker was. Groepies van twee en drie het onopgemerk uit die kraal probeer terugval maar, soos 'n ooggetuie vertel, “the movement of a finger, even in that half-light, brought a devastating fire from the Mausers in front, and, it is more than probable, from the Lee-Metfords in the rear.” Hoeveel troepe telkens in die skemerlig getref is, wis niemand nie maar met die vinnige nadering van die dag het Blundell gevoel dat dit onmoontlik so kon voortgaan want met daglig sou die groot meerderheid van sy troepe nog in die slagyster sit en sou hulle hulle gewis moes oorgee. Toe het hy die reste van sy hele kompanie laat opspring en in wanorde vinnig terug oor die bergrug laat vlug, dwarsdeur die gelede van die East Surreys. Hulle is met die beweging ten heftigste deur die Boere beskiet wat hulle warm agtervolg en ruim die helfte van hul getalle afgemaai het, dood of gewond, voor hulle uiteindelik tot stilstand gebring is.

Terwyl die King's Royal Rifles deur die East Surreys se gelede vlug, het laasgenoemde 'n

swaar geweervuur op die aanstormende burgers en op die Boerestellings geopen. Toe dit die Boere se stormloop nie kon stuit nie, het Lt.-kol. Harris en een kompanie van sy troepe met gevelde bajonette vorentoe gestorm, reg in die rigting van die Middelburgers se stellings, ten einde die Boere deur 'n teenaanval terug te dryf. Dit was 'n noodlottige beweging. Harris het geval, deur 10 koeëls deurboor, luit. Hinton is gedood en die hele kompanie, wat nou deur sers. F. C. Leaves aangevoer is, is gedwing om nadat hulle 'n klein entjie gevorder het plat te val en skuiling te soek. Eers teen die aand kon hulle teruggetrek word, nadat die kompanie volgens Britse opgawes 'n verlies gely het van 13 man gedood en 21 gewond.³⁶

Ondertussen het die ander kompanie van die East Surreys onder leiding van maj. H. L. Smith hul

³⁶ Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, p. 463; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 481-483; Nierstrasz, II band 3, pp. 808-809; Leyds 717, Telegramme nos. 4 en 10 d.d. 23 Feb. 1900 en K.G. 341 (v), p. 45.

uiterste bes betrag om die naderende burgers en die burgers in hul stellings agter op die rant met geweervuur in bedwang te hou. Koeëls het orals tussen die burgers rond gespat en genl. Meyer wat die aanvoerder van die Boeremag oos van Langverwachtspruit was dog hom die oggend ten suide van die rivier op Wynne's Hill bevind het, is byna getref toe 'n koeël sy verkyker wat oor sy skouer gehang was, getref en aan flenters geskiet het.³⁷ Die burgers het egter met soveel geesdrif geveg en aan Smith se kompanie soveel verliese berokken dat laasgenoemde dit nie kon volhou nie en saam met die troepe van die Royal Lancasters wat nog in die sentrum was, in wanorde na die voet van die heuwel moes terugvlug.

Die beweging het aansteeklik gewerk op die troepe op albei flanke. Die South Lancashires wat Green Hill sonder veel weerstand beset het maar uitgeput was deur die Boere se nagtelike aanvalle, het nou paniekbevange teen die helling begin afstroom en alle pogings van hul offisiere

³⁷ Leyds 717, Telegram no. 10 d.d. 23 Feb. 1900.

om hulle te probeer keer, was hopeloos. Hulle was in volle vlug en is nie gestuit voor teen die Tugela aan die voet van die rant nie. Gelukkig vir die Engelse kon die Devons wat agter hulle as reserwe gelê het, versterk deur die twee kompanies East Surreys wat in die nag van Harris afgedwaal het, in hul plek in die frontlinie ingestoot word, nie alleen op die oostelike flank nie maar ook in die sentrum. Die posisie het dus nie verander ten gevolge van die vlug van die Lancashires, Lancasters en East Surreys nie. Die Boere wat gedurende die nag baie ammunisie weggeskiet het, kon die Devons nie verhinder om die frontlinie te beset nie aangesien hulle begin kort raak het aan ammunisie.³⁸

Aan die westekant was Lyttelton verplig om ten gevolge van die paniek wat weens die vlug van Smith se East Surreys daar ontstaan het, 'n half bataljon van die Royal West Surrey, gesteun

³⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 483; Du Cane, p. 259; *Times History*, III, p. 522; K.G. 341 (v), pp. 45 en 58; K.G. 350 (ii), p. 135, en Leyds 717, Telegram no. 58 d.d. 23 Feb. 1900.

deur 2 maxims, teen die helling van Wynne's Hill op te stuur ten einde die Royal Reserve battalion te help om hul stellings te handhaaf. Die ander halfbataljon is voorlopig suid van Onderbroekspruit op die koppies naby die groot draai in die spruit gehou, maar ook hulle moes mettertyd vorentoe gestoot word om hul maats in die frontlinie te help om staande te bly.³⁹

Die hele Britse vuurlinie wat op die 22ste op Wynne's Hill geplant was, was op een bataljon na dus die oggend van die 23ste deur vars troepe beset. Dit het gestrek van die oostelike helling van Horseshoe Hill af oor die nek en die boonste gedeeltes van die suidelike hange en gedeeltelik ook van die suidelike kruine van Wynne's Hill tot by Green Hill. Daar is dit deur die Ermeloërs en die Middelburgers vasgepen gehou, voortdurend en swaar deur die Boerekanonne bestook en telkens in die front en flank deur die Boereskuts beskiet; in die front deur burgers wat in hul loopgrawe of voor hul loopgrawe agter

³⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 483.

klippe en ander goeie dekking gelê het, en in die flank en half in die rug deur die manne op Grobbelaarsberg.

Al die troepe wat die Boere op die 22ste in die sentrum en op die oostelike flank aangeval het, was dus teruggedryf asook sommige van die op die westelike flank, en het aan die voet van Wynne's Hill en Horseshoe Hill agter die beste skuiling war hulle kon kry, gelê.

Dit was die toestand toe Buller die 5de brigade gelas het om Terrace Hill wat agter Wynne's Hill – d.w.s. ten noorde daarvan – geleë was, te gaan verower.

9. UITWERKING VAN DIE AANVAL OP DIE BOERE

Die feit dat die Engelse nie daarin kon slaag om die kruine van Wynne's Hill en Horseshoe Hill te verower nie maar deur net twee Boere kommando's (Middelburg en Ermelo) volkome gestuit is, het die burgers wat drie dae tevore volkome gedemoraliseer was, met soveel nuwe moed besiel dat genl. Lucas Meyer gedurende

die dag aan die Kommandant-generaal kon rapporteer:

“Ik heb de beste hoop dat de Heere onze God ons hier zoo zal helpen dat de vijand een geduchte pak slaag zal krijgen. Burgers schijnen nu tamelijk gedetermineerd te zijn om de vijand te bestrijden.”⁴⁰

Genl. Botha was ook optimisties. Nadat hy die nag van die 21ste persoonlik alle offisiere en burgers in hul posisies besoek, opgebeur en aangemoedig het, was dit vir hom duidelik dat daar “een meet gedetermineerde geest” onder die burgers geheers het.

Om hulle verder te probeer bemoedig, het staatsprokureur Smuts gedurende die loop van die middag aan genl. Botha gesein dat hy “goedsmoeds” moes wees en moes volhard, want volgens 'n berig van 'n Britse korrespondent in Natal was die Britse infanterie volkome gedemoraliseer na hul herhaalde neerlae. Die soldate het volgens die berig vertroue in hul

⁴⁰ K.G. 341 (iv), p. 133.

offisiere en hul bajonette verloor en die offisiere in hulself. Daarby moes hulle 'n voortdurende gebrek aan water ly en was hulle nie bestand teen die uitputtende klimaat met sy brandende dae en yskoue nagte nie. Veral was hulle volgens die korrespondent bang om die Boereloopgrawe te bestorm – insonderheid as daar doringdraad voor was.⁴¹

Al wat nodig was om die vyand teen te hou, dit het die onderskeie Boeregeneraals gevoel, was nog meer manskappe en kanonne. Met die oog daarop het genl. Meyer aan genl. Botha laat weet dat, aangesien dit geskyn het asof die vyand veral hul aanval langs die spoorweg op die Middelburgse en Ermelose stellings op Wynne's Hill en Horseshoe Hill sou rig, dit wenslik sou wees om ook die burgers van Vryheid en Standerton daarheen as versterking te stuur. Ook moes die terrein tot so na as moontlik aan die Ermelo- en Middelburg stellings met kanonne bestook word want die vyand was besig om daar skanse te bou, o.a. op die rantjie aan die voet

⁴¹ Leyds 717, Telegram no. 24 d.d. 22 Feb. 1900.

waarvan Meyer se laer voor die aanval gestaan het en langs Onderbroekspruit.⁴²

Ingevolge dié versoek is die Standerton kommando na Wynne's Hill verskuif om die Engelse daar te help teenhou. Nadat die Britse aanval daar afgeslaan is, is die aand 200 man van die kommando na Terrace Hill gestuur ter versterking van die Krugerdorpers op dié kop.⁴³ Die verskuiwing van die Vryheid burgers uit hul stellings ten weste van Pietershoogte is egter deur genl. Botha onraadsaam geag. Hy het intendeel reeds op die 22ste by die Kommandant-generaal aanbeveel dat die kommando se stellings nog meer versterk moes word sodat die Boere ook in staat sou wees om die nek tussen Pietershoogte en Spoorwegkop waaroor die spoorweg geloop het, met sukses te verdedig as dit nodig sou word.⁴⁴ Ofskoon Botha tot die aand van die 22ste nog gevrees het dat Buller met die pad deur

⁴² K.G. 363, Oorlogs brieweboek van genl. Meyer, 21/10/1899-11/3/1900, p. 1.

⁴³ K.G. 341 (v), P. 220

⁴⁴ Vgl. Leyds 717, Telegram no. 9 d.d. 23 Feb. 1900.

Grobbelaarskloof na Ladysmith toe sou probeer deurdruk, was hy teen die middag van die 23ste redelik seker dat die Britse aanvoerder die spoorweg tot opmarsroete sou kies. Om 2.45 nm. hy dan ook aan die Kommandant-generaal en pres. Kruger gesein:

“Het blijkt dat vijand temporeire brug over Tugela gelegd heeft daar gepantserde trein nu tot deze kant der rivier stoomt. Groote trek van wagens vandaag te zien van Chieveley naar Colenso. Nu dat de trein doorloopt, zal het doortrekkings plan van den vijand waarschijnlijk zijn al met den spoor op.”⁴⁵

Ook genl. Meyer het enigins later bevestig dat daar afgesien van honderde waens oor die pontonbrug ook 'n gepantserde trein, waarskynlik oor 'n tydelike spoorwegbrug, oor die Tugela gekom het.⁴⁶

Dit het die Kommandant-generaal diep verontrus. Hy het ernstig gevrees dat die Engelse Ladysmith

met treine wat nie deur geweervuur beskadig kon word nie, sou probeer binnestoom en het daarom genls. Botha en Meyer gebied om die spoorweg veral in die omgewing van Pieters stasie totaal te verniel, en om hul grofgeskut so op te stel dat die treine daarmee gestuit sou kon word. Soos die kanonne geplaas was, was hulle nl. nie in staat om die treine êrens op die spoorbaan teen te hou nie. Die enigste kanon wat dit wel sou kon doen, het reg in die front van die Engelse geskut gestaan en sou dus gou buite aksie gestel kon word. Oor waar Long Tom deur genl. Burger en maj. Wolmarans geplaas sou word, het hy nog geen berig ontvang nie.⁴⁷ Eers later die middag het hy van maj. Wolmarans verneem dat hulle tot op die tydstop geen geskikte posisie vir Long Tom gekry het nie en gevolglik besluit het om die kanon voorlopig op Modderspruit agter te laat met die oog op die herstel van sy voorwa. 2 Franse kanonne het egter reeds van die Bo-Tugela na die gevegsterrein naby Colenso vertrek en sou dieselfde aand of vroeg die volgende oggend deur

⁴⁵ Leyds 717, Telegram no. 47 d.d. 23 Feb. 1900.

⁴⁶ *Ibid.*, Telegram no. 58 d.d. 23 Feb. 1900.

⁴⁷ K.G.350(ii), pp.137 en142.

'n maxim-kanon en 'n Martini Henry-maxim gevolg word. Die kanonne sou volgens maj. Wolmarans wat van oordeel was dat die Boere nou oor genoeg grofgeskut beskik het, dieselfde nag nog opgestel word.⁴⁸

Vervolgens het die Kommandant-generaal die burgermag in die bedreigde posisies sover as moontlik probeer versterk. Almal het gevoel dat met die vertrek van Burn-Murdoch se troepe van die Bo-Tugela af die aanwesigheid van 'n Boere kommando in daardie gebied oorbodig geword het. Kapt. De Villiers van die Vrystaatse rapport-gangers het op 23 Feb. aan pres. Steyn gesein dat kmdt. Steenkamp die vorige dag met 500 man deur Pontdrif getrek het om doodseker te gaan maak dat Burn-Murdoch met sy hele troepemag van die Bo-Tugela af gewyk het, en dat hy buite twyfel vasgestel het dat daar geen enkele Britse soldaat aan die Bo-Tugela agtergebly het nie. "Er is dus nu geen reden eene sterke macht boven aan de rivier te houden en de dappere burgers van

Heilbron en Carolina kunnen dus daar goed gemist worden," het hy besluit.⁴⁹

Na aanleiding hiervan het die Kommandant-generaal dieselfde dag aan genl. Burger en sy offisiere en burgers by Burgers laer gesein dat aangesien daar geen Engelse meer aan die Bo-Tugela was nie, "bijna allen indien niet allen burgers" daar gemis kon word. "Alle versterkingen die mogelijk gevonden kunnen worden" moes dus dieselfde nag nog na Terrace Hill, die Krugersdorpers se posisie agter Wynne's Hill, gestuur word wat reeds deur 'n groot perde-kommando en 8 bataljons voetvolk bedreig is en waar die Kommandant-generaal die volgende dag 'n baie swaar geveg verwag het. Dit was noodsaaklik "want breken de Engelschen daar door dan zal niets hun hinderen Ladysmith binnen te gaan"⁵⁰

⁴⁸ K.G. 341 (v), p. 33.

⁴⁹ Leyds 717, Telegram no. 27 d.d. 23 Feb. 1900.

⁵⁰ K.G. 350 (ii), p. 145. Die berig omtrent die 8½ bataljons voetvolk was afkomstig van 'n Duitse offisier wat op die 23ste aan die geveg op Terrace Hill deelgeneem het (sien Leyds 717, Telegram no. 65 d.d. 23 Feb. 1900).

Ten spyte van die Kommandant-generaal se uiters dringende oproep, het Burger stadig gereageer. Om 12.20 vm. het hy berig dat hy versterking gestuur het en ook die 2 Franse kanonne daarheen laat vertrek.⁵¹

Die versterking het egter nie uit al sy burgers bestaan nie maar slegs uit 'n gedeelte van die kommando's Carolina en Lydenburg. Genl. Burger se oordeel nadat hy hom die weelde van 'n inspeksiereis na die bedreigde stellings veroorloof het, was op die 24ste dat die hele Carolina kommando daarheen verplaas moes word maar dat die stellings aan die Bo-Tugela tog bewaak moes bly, anders kon die Boere miskien aan die regterkant omvleuel word en in dieselfde posisie as genl. Cronje beland.⁵² Gevolglik het hy nie al die burgers waaroor hy aan die Bo-Tugela beskik het, daarheen verplaas nie. Die Kommandant-generaal het egter vir sy versuim probeer vergoed deur elke groepie burgers wat hy nie aan die Tugelalinie aangetref

het nie, asook die wat hy nie vir die beleg van Ladysmith nodig gehad het nie, daarheen aan te stuur, en deur die toekenning van verlof aan enige gesonde offisier of burger tot 'n strafbare misdaad te verklaar.⁵³

10. KONKLUSIE

Die hooforsaak van die mislukking van die Britse aanval op Wynne's Hill was Buller se oorhaastigheid op 'n tydstip toe hy met groot omsigtigheid moes opgetree het. Aan die troepe het dit nie geskeel nie. Hulle het baie hard geveg soos blyk uit hul amptelike verliesopgawes wat verre van volledig is. Net op die 22ste het hulle 'n verlies gely van 114 man (gedood 2 offisiere en 20 manskappe en gewond 5 offisiere en 87 onderoffisiere en manskappe) en op die 23ste was hul totale verlies (saam met die wat Hart se brigade op Terrace Hill gely het) 313 man (gedood 4 offisiere en 55 onderoffisiere en manskappe, gewond 13 offisiere en 225

⁵¹ K.G. 341 (v), p. 67.

⁵² *Ibid.*, p. 208.

⁵³ Vgl. K.G. 350 (ii), pp. 132 en 127.

onderoffisiere en manskappe en vermis 16 manskappe).⁵⁴

Buller het egter ten spyte van die feit dat hy reeds op die 21ste ontdek het dat die Boere die rante ketting stewig beset gehad het wat die Rooirantjies omsirkel het, hom nie eers verwerdig om Wynne's Hill behoorlik te laat verken voordat hy tot die aanval daarop toegestem het nie. Hy het eenvoudig Warren se onbekookte plan om dit met sy hele divisie te gaan aanval, goedgekeur sonder om met die moontlikheid van 'n mislukking rekening te hou. Die noodsaaklikheid van verkenning het selfs na al die dure lesse wat hy aan die Tugela geleer het, nooit tot hom deurgedring nie. Dit skyn asof hy 'n stelling behoorlik verken geag het as hy en 'n paar medeoffisiere dit op 'n veilige afstand deur 'n verkyker of teleskoop besigtig het.

⁵⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 599. Dit moet egter beklemtoon word dat hierdie syfer, al is dit ook amptelik, nie 'n ware beeld gee van die werklike Engelse verliese nie.

Oor een ding kon hy juig en dit is dat die Boere nie van die pragtige geleentheid wat hulle gekry het, gebruik gemaak en sy verwarde troepe teen die berghang deur 'n kragdadige teenaanval totaal vernietig of verjaag het nie. In die verwarring waarin sy troepe na die mislukking van die aanval verkeer het, sou dit net 'n klein kommando vereis het om honderde van die kakies met 'n vinnige teenaanval neer te skiet, nog meer honderde tot oorgawe te dwing en die res in 'n wilde vlug oor die vlakte te verstrooi. Dat genls. Botha en Meyer die geleentheid deur hul vingers laat glip en nie so 'n teenaanval georganiseer het nie was een van die onvergeeflikste flaters wat hulle gedurende die hele oorlog begaan het. As hulle hul prag oorwinning wou opvolg, kon hulle die Engelse met 'n ontsaglike verlies oor die Tugela teruggewerp en weer op die verdediging geplaas het, en daarby miskien selfs etlike van die Britse kanonne verower het. Aangesien hulle die troepe doelbewus in die uitstekende slagyster in gelok het, moes hulle vooraf gesorg het dat daar 'n kommando gereed gestaan het om op 'n gegewe sein onder die

verwarde troepe in te spring en die pragtige Boere oorwinning te vervolmaak. Daar was oorgenoeg burgers wat die dag nie 'n enkele skoot afgevuur het nie en daarvoor gebruik kon word.

HOOFSTUK 15

HART'S HILL

1. VOORBEREIDSELS VIR DIE AANVAL

Ten spyte van die mislukking van sy pogings op die 21ste en 22ste om op twee verskillende punte deur die Boere linie te breek, kon Buller blykbaar nie insien dat sy taktiek om deur swaar front aanvalle 'n bres in die Boere linie te slaan, verkeerd was nie. In plaas van ruitelik te erken dat sy aanval op Wynne's Hill 'n flater was en sy troepe gedurende die nag van die 22ste daar vandaan af terug te trek ten einde êrens om die Boere se flanke te gaan, het hy besluit dat hulle die besette terrein op die kruin en teen die hange van Wynne's Hill ten alle koste moes handhaaf. Hulle moes dit doen – ofskoon hulle nie daartoe in staat was nie – alleen omdat Buller nie aan lord Roberts, die Engelse volk en die wêreld wou openbaar dat hy nog 'n neerlaag gely het nie. Buller het goed geweet dat sy troepe nie in staat was om hul stellings daar lank te bly behou nie. Warren het hom dit die aand van die 22ste trouens meegedeel. Daarom het hy besluit om

Warren se dwase advies te aanvaar, nl. om die kop oos langs Wynne's Hill, bekend as Terrace Hill, ook te gaan aanval ten einde die Boere wat sy troepe op Wynne's Hill so geteister het, in die flank by te kom. Van Terrace Hill af sou hy die verdedigers van Wynne's Hill onder so 'n swaar flankvuur kon neem dat hulle sou moes padgee en dan sou sy voetvolk op die voorkruin en teen die boonste hange van Wynne's Hill in staat wees om oor die rug van die heuwel te kom en hul pad na Ladysmith toe oop te slaan. Deur Terrace Hill te verower, sou hy dus die hek vir sy troepe op Wynne's Hill kon ontsluit om na Ladysmith deur te trek.

Die veronderstelling was volkome juis maar op grond waarvan Buller en Warren gemeen het dat hulle Terrace Hill – wat vir die Boere 'n baie sterker stelling as Wynne's Hill was – deur 'n front aanval sou kon bemeester, is onbegryplik. Nie een van hulle of van hul verkenners was ooit op die rant nie. Hoe sterk dit beset was, hoe die kruin daar uitgesien het en hoe die Boere se loopgrawe op die heuwel geleë was, het hulle nie

Blik op Hart's Hill

geweet nie. Al wat hulle met sekerheid wis, was dat daar wel Boere op die rant was. Hul artilleriste en ook van die ander troepe het tydens die bombardering van die heuwel hier en daar 'n vaal slap hoedjie van 'n Boere krygsman gewaar – 'n gewisse teken dat die rant wel beset was. Dit was egter – so het Buller geredeneer – noodsaaklik dat die druk wat die Boere op Wynne's Hill op sy troepe uitgeoefen het, verlig word en daarom moes Terrace Hill aangeval word.¹

Troepe en wapentuig vir die aanval op Terrace Hill was daar oorgenoeg en Buller het dan ook 51 bataljons van sy beste troepe daarvoor uitgekies: die drie bataljons van die Ierse brigade van genl.-maj. A. FitzRoy-Hart, twee bataljons van die 4de brigade (die 1st Rifle Brigade en die 1st Durham Light Infantry) en 'n half bataljon van die Imperial Light Infantry wat aan die 11de brigade behoort het, sowat 5,000 man altesaam. Meer voetvolk het hy waarlik nie nodig gehad om die paar honderd burgers van die kruin van

Terrace Hill af te verdryf nie. Die aanval van hierdie voetvolk sou in die rug en van die linkerflank af deur meer as 70 kanonne voorberei en ondersteun word.²

Daar was uitstekende artillerie stellings op die hoë rante suid van die Tugela geleë wat Terrace Hill volkome beheers het en waarvandaan die Boere stellings op die rant baie effektief gebombardeer kon gewees het. Tog het Buller dit om die een of ander onbegryplike rede nodig geag om die meerderheid van die kanonne wat hy vir die voorbereiding en ondersteuning van die aanval wou inspan, gedurende die nag van die 22ste na die noordelike oewer te verplaas en hulle daar, heeltemal in die flank van die posisie wat deur die voetvolk in die front aangeval moes word, in twee linies agter mekaar tussen die Rooirantjies oop te spreï, op 'n terrein heelwat laer as Terrace Hill geleë.

¹ Vgl. Du Cane, p. 263; en Churchill, *From London to Ladysmith*, p. 416.

² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 486; *Times History*, III, p. 523; Nierstrasz, II band 3, p. 809; en Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, p. 464.

Die verplasing van die kanonne oor die rivier was 'n reusetaak wat die kanonniërs en diegene wat verder daarmee belas was, uitgeput het. Die twee 4,7-duim-skeepskanonne wat 61 ton elk geweeg het, was so geweldig swaar dat hulle nie op hul affuite oor die pontonbrug vervoer kon word nie. Hulle moes van hul affuite, elkeen waarvan die skaal op twee ton getrek het, geskei en los oor die rivier gedra word voordat hulle op die noordelike oewer weer op hul affuite in posisie gestel kon word. Dit was nie nodig om die 5-duim- en ander ligter kanonne op dieselfde wyse oor die pontonbrug te laat gaan nie maar dit neem nie weg dat dit harde arbeid geverg het voordat die sowat 40 kanonne uiteindelik vuur gereed tussen die Rooirantjies gestaan het nie.³ Daarby was dit uiters gevaarlike werk want die Boere het blykbaar alles van die Britse bewegings geweet en het elke kanon of battery onder 'n swaar en besonder suiwer geskutsvuur geneem, nie alleen op die brug nie maar ook

³ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 484.

nadat dit stelling begin neem het 'n vuur waarteen die Engelse magteloos was.⁴

Met die plasing van die batterye in die stellings wat vooraf vir hulle uitgekies was, het die 28ste battery op 'n nippertjie na in die hande van die Boere geval. Die battery was nl. onderweg na 'n posisie wat Warren die aand tevore aan die bevelvoerder van die battery, maj. Apsley Smith, aangewys het en wat met dagbreek beset moes word. Ondertussen het die Boere gedurende die nag die Britse troepe wat met die bewaking van die swaargeskut belas was, met geweervuur terug gedryf en self besit van die betrokke posisie geneem. Apsley Smith was met sy battery reeds nader aan die Boere stelling as kol. Long op 15 Des. 1899, nl. sowat 1,000 tree, toe Warren tot die ontdekking kom dat die betrokke posisie gedurende die nag in vyandelike hande geval het en dat hy dus inderdaad besig was om 'n sestal 15-ponder-Armstrongs met bediening aan die vyand present te stuur. Dadelik het hy aan

⁴ Vgl. Crowe, p. 179.

Apsley Smith laat weet om onmiddellik om te draai.

Toe die burgers wat Smith doodstil ingewag en reeds hul lippe afgelek het vir die heerlike buit, die kanonne sien omspring, het hulle onverwyld op hulle begin vuur. In die oggendskemer het hulle egter net 5 van die 36 kanonperde getref en die kanonne kon dus onbeskadigd in 'n rotskloof, minder as 1,000 tree van die Boere stelling af, in vlug. Daar was hulle veilig teen verdere vuur van die burgers wat nie die moed gehad het om die rotskloof te bestorm nie. Die gevolg was dat die Engelse die geleentheid gekry het om onder dekking van swaar geweervuur waarmee Britse voorposte die toegang tot die kloof versper het, hul veldstukke aan die anderkant van die kloof uit te sleep en hulle in veilige posisies binne die Engelse linie op te stel met die oog op die bombardering van Terrace Hill.⁵

⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 484-485.

Die Britse kanonne ten noorde van die Tugela is in twee linies tussen die Rooirantjies opgestel. In die voorste linie is die battery houwitsers en drie veldbatterye geplant, die houwitsers in die sentrum met die 28ste battery op sy linkerflank en die 64ste en 78ste batterye op sy regterflank, feitlik teen die Tugela – die eerste skuins in die houwitsers se front en die ander een skuins in hul rug. Hierdie kanonne het op die Rooirantjies onmiddellik suid van Onderbroekspruit gestaan. Agter hulle, regoor die pontonbrug, was die tweede linie uitgesprei. Dit het bestaan uit die 73ste veldbattery op die linkerflank, 4 12-ponderskeepskanonne regs langs hulle, 2 4,7-duim skeeps kanonne in die sentrum en 3 5-duim kanonne op die regterflank (waarvan een op die suidelike oewer van die Tugela geplaas moes word) – 'n totaal van 15 kanonne. Met inbegrip van die een 5-duim-kanon op die suidelike oewer het Buller dus in die gebied tussen die Rooirantjies oor 39 kanonne beskik.

Hulle is van die suidelike rivieroewer af gesteun deur die 2 12ponder-skeepskanonne op Cavalry

Hill en nog twee op Gun Hill, die 2 4,7-duim skeeps kanonne en 1 6-duim-kanon op Gun Hill, die 4 12ponder-skeepskanonne en die 7de en 63ste veldbattery op Naval Hill asook die 19de veldbattery en battery bergkanonne op Naval Hill – 'n totaal van sowat 35 kanonne. Altesaam het die Engelse dus oor 74 kanonne vir die bombardering van Terrace Hill beskik, waaronder 4 4,7-duim skeeps kanonne van die swaarste kaliber, 10 12-ponder skeeps kanonne, 'n 6-duim-kanon, 3 5-duim-kanonne en 'n 6-tal houwitsers.⁶

2. DIE TERREIN

Terrace Hill, 'n rant wat noordoos van Wynne's Hill geleë en daarvan deur Langverwachtspruit geskei is, is 'n hoë, langwerpige rant waar die spoorweg en pad na Ladysmith in die vorm van 'n gekromde elmboog om geloop het met die hoek suidoos van Terrace Hill geleë. Die suidelike aansig van die rant lê sowat 'n myl weg van die Tugela wat van Onderbroekspruit af

reguit van wes na oos parallel met Terrace Hill loop om dan weer teenoor Terrace Hill se suidoostelike voet noordooswaarts te swaai in die rigting van Pietershoogte.

Die afstand tussen Terrace Hill se smal oostelike aansig en die Tugela is sowat 'n halfmyl maar dit was vir 'n leër onmoontlik om Terrace Hill van die oostekant af aan te val, aangesien Terrace Hill met sy rug vas gelê het teen Spoorwegkop, wat noordoos langs Terrace Hill gelê het en 'n hoogte was waarvandaan Terrace Hill se hele oostelike flank en selfs sy suidoostelike punt uitstekend beskerm kon word. 'n Aanval op Terrace Hill kon dus alleen reg vanuit die suide uit sy front onderneem word. Aan die oostekant was hy volkome beskut deur Spoorwegkop en aan die westekant weer deur Wynne's Hill. Selfs 'n frontaanval op Terrace Hill vanuit die suide sou voortdurend onderworpe wees aan 'n kruisvuur vanaf die twee heuwels.

Reg in die front van Terrace Hill ten suide van die spoorweg was daar 'n taamlieke ruig beboste lae rantjie en tussen die rantjie en die Tugela 'n

⁶ Vgl. Nierstrasz, II band 3, p. 809.

duik wat vir die burgers op Terrace Hill en Spoorwegkop onsigbaar was en deur die Engelse met die naam Hart's Hollow vereer is. Daarvandaan in die rigting van Terrace Hill was die vlakke gebroke en rantagtig sodat Terrace Hill vanuit die suide onder goeie dekking genader kon word. Aan die oostekant het daar bowendien ook nog 'n diep spoelsloot van die Tugela af teen die helling van Terrace Hill uit gekronkel, wat met voordeel benut kon word vir 'n aanval op die heuwel. Die spoorweg, aan elke kant deur 'n goeie draadheining afgekamp, het nie ver van die voet van Terrace Hill af verby geloop nie, aan die oostekant deur 'n diep deurgrawing en naby die sentrum oor 'n spoorwegbruggie.

Om Hart's Hollow van die Rooirantjies af met die noordelike oewer van die Tugela langs te bereik, was 'n uiters moeilike taak, aangesien die terrein tussen die Tugela aan die een kant en Horseshoe Hill en Wynne's Hill – wat albei deur die Boere beset was – aan die ander kant so smal was. Dit was niks anders as 'n drukgang nie en troepe wat daardeur sou probeer beweeg, sou nie

alleen op baie kort afstand aan 'n flankvuur van Horseshoe Hill en Wynne's Hill af blootgestel wees nie maar tewens aan 'n frontvuur van die kant van Terrace Hill af. Die aangewese opmarsroete vir 'n troepemag wat in die front van Terrace Hill wou kom, was dan ook nie met die noordelike oewer langs nie maar wel met die suidelike tot voor Hart's Hollow waar die troepe oor 'n pontonbrug oor die rivier gestuur kon word.

3. DIE BOERE STELLING

Generaals Meyer en Botha was, sedert dit vir hulle duidelik geword het dat Buller die spoorweg as opmarsroete na Ladysmith sou kies, daarvan oortuig dat die vyand Terrace Hill sou aanval en hulle het die heuwel en die omliggende terrein derhalwe sterk laat beset deur die kommando's Krugersdorp, Boksburg, Rustenburg en die deel van die kommando Wakkerstroom wat deur kmdt.-genl. Piet Joubert van Bulwana af daarheen gestuur is. Hierdie kommando's is op 24 Feb. 1900 deur genl. Meyer geplaas onder die bevel van vk. Sarel

Oosthuizen van Krugersdorp wat op daardie dag deur Meyer tot veggeneraal benoem is.⁷

Die stellings is uitstekend deur genl. Meyer beset met die oog op 'n aanval vanuit Hart's Hollow en die aanliggende gebroke terrein. Op sy regtervleuel het Meyer die Boksburgers onder vk. A. J. Dercksen aan die Langverwachtspruit laat posneem, blykbaar bygestaan deur die klompie burgers van Wakkerstroom wat hulle in die omgewing bevind het. Links langs hulle teen die westelike hang en miskien ook deels op die kruin van Terrace Hill was die Rustenburgers onder aanvoering van kmdt. P. S. Steenkamp geplaas en nog verder links het die Krugerdorpers onder kmdt. F. J. Potgieter posisie geneem.

Die burgers het bo-op Terrace Hill-'n rant waarvan die kruin nie plat nie maar skuins gelê het met die noordelike kim heelwat hoër as die suidelike wat van die Tugela af sigbaar was –

twee goeie loopgrawe uitgehaal en ten beste gekamoeft. Die eerste, sowat 150 tree lank en in die flanke deur ander kort loopgrawe gedek, het ewewydig met die suidelike kim en sowat 200 tree daarvandaan verwyder, van oos na wes uitgestrek. Dit was besonder goed geleë, ietwat hoër as die suidelike kim, en troepe wat oor die suidelike kim gekom en noordwaarts oor die kruin gestorm het, sou besonder effektief daaruit beskiet kon word. Dit was die hoofstelling van die Boere van waar hulle gemeen het om 'n vyandelike aanval te stuit. Die tweede loopgraaf wat maar vlak was en slegs dekking teen vuur vanuit die suide verskaf het, het met die suidelike kim van die heuwel en op die rand daarvan langs geloop. Dit is beset deur voorposte van die kommando wat die vyand teen die helling moes beskiet en hulle as't ware moes aanlok om oor die kruin te storm deur op die laaste moment uit hierdie loopgraaf na agtertoe te vlug. Daardeur sou die vyand onder die indruk gebring word dat die verdedigers van die kruin in volle vlug was, vinnig oor die kruin storm om hulle te agtervolg, en hulle dan vasloop in die

⁷ Sien K.G. 363, Oorlogs brieweboek van genl. Meyer, 21 Okt.1899 – 11 Maart 1900, pp., 15 en 19.

vuur wat die burgers uit die agterste loopgraaf op minder as 200 treë afstand op hulle sou open.

Ten einde te verhinder dat die Engelse óm die Boere op Terrace Hill se linkerflank trek en die heuwel van die oostekant af bestorm, is daar in dieselfde linie as die hoof loopgraaf op Terrace Hill 'n loopgraaf van 150 treë lank teen die suidwestelike helling van Spoorwegkop uitgehaal en deur 'n aantal Krugersdorpers beset. 500 treë agter die loopgraaf was daar nog 'n loopgraaf van 200 treë lank waarin reserve burgers gehuisves kon word en waarop in geval van die hoogste nood teruggeval kon word.⁸

Terrace Hill was dus deeglik en vernuftig deur die Boere beset met die oog op 'n Britse aanval; maar nie alleen op Terrace Hill en in die flanke daarvan was daar Boere magte nie. Ook digby die spoorweg en in die rantagtige terrein ten suide daarvan wat gebruik kon word as aanval basis met die oog op die bestorming van Terrace Hill (d.w.s. Hart's Hollow), het Meyer voorposte

uitgestel gehad. Hul getalle was egter gering en nie in staat om swaar weerstand teen die vyand te bied nie.⁹

4. DIE ARTILLERIE VOORBEREIDING EN BRITSE AANVALSPLAN

Baie vroeg die oggend van 23 Feb. 1900 het die meer as 70 Britse kanonne wat die hele Boere stelling toe reeds vir etlike dae gebombardeer het, met 'n gekonsentreerde vuur op Wynne's Hill, Terrace Hill en Spoorwegkop losgebrand. Hul vuur was insonderheid op Terrace Hill gerig, die heuwel wat Buller voornemens was om aan te val. Dit moes 'n verskriklike gesig gewees het. Julian Symons se dat die bombardement "tremendous" was.

"Again and again whole sections of the entrenchments vanished in an awful uprush of black earth and smoke, smothering the fierce blaze of the lyddite shells from the howitzers

⁸ Vgl. Bakkes, (Argief-Jaarboek, 1967, I, pp. 11-14).

⁹ Vgl. Du Cane, p. 265.

and heavy artillery. The cannonade grew to a tremendous thundering hum.”¹⁰

Genl. Meyer weer het beweer dat die kanonnade van so ’n aard was dat niemand sonder groot lewensgevaar van die een stelling na die ander kon beweeg nie. Later het hy berig dat dit verskriklik was om te aanskou hoe die Krugersdorpers se stelling met liddietbomme omgedolwe was. Die verdedigers was geel gekleur deur die liddiet.¹¹

Buller het dan ook die volste reg gehad om te vermoed dat die Boere se blus op Terrace Hill goed uit gebombardeer was toe hy teen die middag na die mees noordelik geleë Rooirantjie toe gery het om nog eens aan Hart te gaan verduidelik wat presies van sy kolonne verwag word. Wel was daar minstens een ongunstige teken – die lewendige vuur van die Boere kanonne wat vanuit Grobbelaarskloof se rigting nie alleen op Hart se troepe losgebrand het nie

¹⁰ Symons, p. 267.

¹¹ Vgl. K.G. 341 (v) p. 58, en Leyds 717, Telegram no. 20 d.d. 24 Feb. 1900.

maar tewens ’n baie effektiewe vuur teen die Britse artillerie ontketen het. Die vuur was so akkuraat dat Buller gedwonge was om al 15 kanonne wat in sy tweede linie tussen die Rooirantjies gestaan het, teen hulle in te span en die se vuur weldra ook nog aan te vul met die van ’n 4,7-duim vloot kanon en ’n 6-duim kanon op Gun Hill ten einde die Boere artillerie die swye te probeer oplê. Ten gevolge daarvan kon die Krugersdorpers op Terrace Hill en Spoorwegkop weer asemhaal. Hulle moes nou immers die vuur trotseer van slegs tussen 50 en 60 kanonne en nie meer van oor die 70 nie.¹²

Op die vlakte tussen die Rooirantjies was die Britse kanonne baie ongunstig gestasioneer met die oog op ’n tweegeveg met die Boere geskut wat op die omliggende terrein sorgvuldig op dominerende hoogtes buite trefafstand van die Britse artillerie opgestel was. Die gevolg was dat Buller ten spyte van sy groot getaloorwig aan artillerie die Boere artillerie nie die swye kon

¹² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, IT, p. 485.

oplê nie, en dat die Boere artilleriste wat suiwer geskiet het en hul doelwitte van die hoogtes af goed kon sien, deurentyd die oorhand behou en die Britse artillerie swaar bly teister het. Nie alleen is etlike van die Engelse artilleriste getref nie¹³ maar die bomme wat orals op die terrein, soms gevaarlik naby aan Buller se stafoffisiere, ontplof het, het hul senuwees so uit rat gegooi dat Warren dit nie kon help om in 'n hartlike lagbui uit te bars nie. Toe Buller wou weet waarom hy eintlik so onbedaarlik lag, het Warren Buller geroep en aan hom gesê om sy staf so 'n bietjie dop te hou; en ... ja, waarlik, elke slag as daar 'n bom van die omliggende rante af oor hul koppe getrek het, het die dapper offisiere hul koppe verskrik omlaag geruk soos iemand wat koets vir 'n voorwerp wat hom gaan tref. Dit was waarlik lagwekkend; en nog lagwekkender was die situasie toe Buller hulle in alle erns gebied het om op te hou koets.¹⁴

¹³ Vgl. *Volksstem*, 8 Maart 1900; en Romer & Mainwaring, p. 62.

¹⁴ Symons, pp. 267-268.

Dit het reeds middag se kant toe gestaan toe Buller uiteindelik Hart en sy offisiere wat reeds geruime tyd besig was om van die mees noordelik geleë Rooirantjie af met teleskope na Terrace Hill te kyk ten einde 'n opmars linie daarheen te bepaal en 'n aanvalsplan uit te werk, by die rantjie byeengeroep het om aan hulle te beduie hoe hulle presies te werk moes gaan. Hy het eers alle offisiere en bevelvoerders van seksies gebied om nog eens baie goed na Terrace Hill te kyk. Toe hulle daarmee klaar was, het hy aan hulle gesê dat die heuwel die verste linkerflank van die Boere linie vorm en dat die verowering daarvan die ontset van Ladysmith sou beteken. Hierdie heuwel moes nou vanuit die suide in sowel die front as die regterflank aangeval word met twee bataljons, nl. die Inniskilling Fusiliers op die linkerflank en die Connaught Rangers regs van hulle, en in die regterflank deur die halfbataljon Imperial Light Infantry. Laasgenoemde moes goed om die oostelike voet van die rant trek sodat hulle die Boere stellings in die dwarste kon beskiet solank as wat die ander twee bataljons besig was om dit

oor sy hele lengte in die front te bestorm. Op hierdie frontlinie se hakke moes die Royal Dublin Fusiliers, in 'n tweede linie uitgesprei, volg, en agter hulle moes die 1st Rifle brigade en die Durham Light Infantry 'n derde linie vorm.¹⁵

Die bevel toon duidelik hoe min Buller van die ligging van die Boere stellings op Terrace Hill wis. As hy die terrein behoorlik laat verken het, sou by immers geweet het dat Terrace Hill so goed deur Spoorwegkop in die regterflank beskut was dat dit onmoontlik sou wees om die rant vanuit die drukgang tussen die rivier en die heuwel in die oostelike flank te probeer aanval.

5. DIE BRITSE OPMARS NA HART'S HOLLOW

Om sy troepemag van die Rooirantjies af in die nou drukgang tussen die rivier en die heuwels op sy linkerflank deur te bring tot voor Terrace Hill waar hulle moes ontplooi, sou – dit het Hart van die staanspoor af besef – 'n gefoeter afgee. Die Boere sou die troepemag gedurende hul trek oor

die smal strokie grond noord van die Tugela nie alleen voortdurend in die linkerflank kon aanval nie maar ook van Terrace Hill se kant af in die front, en hulle uiteen kon dryf nog voordat hulle die aanval begin het. Hy het egter daarop staatgemaak dat die troepemagte op die westelike en suidwestelike punte van Green Hill (die naam van die punt van Wynne's Hill wat die naaste aan die Tugela was) sterk genoeg was om die burgers op Wynne's Hill in bedwang te hou – al was die Boere ook daar besig om die botoon te voer. Die Boere wat van Terrace Hill se kant af vorentoe kon kom om sy kolonne gedurende sy trek deur die drukgang in die front te beskiet, sou wel – so het hy gereken – in bedwang gehou kon word deur die Royal Fusiliers en die Royal Scots Fusiliers, twee bataljons van die 6de brigade wat op Naval Hill aan die oorkantste oewer van die Tugela teenoor die suidelike aansig van Terrace Hill gelê het en wat deur die 7de en 63ste veldbatterie en 'n battery bergartillerie op Naval Hill en Fuzzy Hill gesteun is. Voorts sou die swaar Britse bombardement van Wynne's Hill en

¹⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 486.

Terrace Hill die Boere ook verhinder om in beduidende getalle vorentoe te kom.

A1 was Hart en Buller egter ook redelik oortuig daarvan dat hulle die Boere kon belet om Hart se troepemag deur 'n aanval uiteen te dryf, was dit egter vir hulle ewe duidelik dat die mag in die drukgang voortdurend van Wynne's Hill af in die flank en van Terrace Hill af skuins in die front beskiet sou word. Om aan die moeilikheid te ontkom, het hulle besluit om die troepe nie op die smal stukkie vlakke aan die voet van Wynne's Hill te laat beweeg nie maar wel in die moot van die Tugela, suid van die stukkie vlakke. Die walle van die moot was hier immers baie hoog en het doeltreffende skuiling teen vuur van Wynne's Hill af gebied.

Die ruimte tussen die linkeroewer van die Tugela en die linker wal van die moot was egter so nou dat die soldate daarop slegs twee-twee langs mekaar kon opruk; en selfs dit was 'n moeilike onderneming aangesien die terrein aan die rivier plek-plek baie nat was sodat die troepe deur die

modder moes ploeter, soms selfs kniediep – iets wat hul trae gang nog verder vertraag het.

Om 'n leëmag van 51 bataljons in 'n lang linie van twee agter mekaar van die noordelike Rooirantjie af in die moot van die rivier tot by Hart's Hollow te laat opruk, was onder normale omstandighede reeds 'n tydsame onderneming. Tog het Buller, ofskoon hy dit wis en daarom moes begryp het dat sy troepe nie voor baie laat die middag voor Terrace Hill gekonsentreer sou kon word nie, die opmars nie uitgestel tot die nag of vroeg die volgende oggend nie maar die troepe teen 12-uur dieselfde middag nog van die mees noordelik geleë Rooirantjie af laat vertrek. Voor was die Royal Inniskilling Fusiliers wat die rant links in die front moes aanval, gevolg deur die Connaught Rangers wat dit regs in die front moes doen, en die Dublin Fusiliers wat as reserwe agter die twee bataljons moes plek inneem. Hulle is gevolg deur die halfbataljon Imperial Light Infantry wat die rant oos in die flank moes bestorm, en die 1st Rifle Brigade en

Durham Light Infantry wat die stormtroepe as algemene reserwe moes dien.

Tot op die oostelike oewer van Onderbroekspruit het die lang tou troepe al met die spoorweg langs getrek, toe regs geswenk rivier toe en in die moot van die Tugela wat deur die burgers van Wynne's Hill af met 'n skadelose geweervuur bestryk is, verdwyn. Agter die hoë wal van die moot was hulle – afgesien van kort entjies hier en daar waar die wal van die moot nie so hoog was nie – vir die burgers op Wynne's Hill onsigbaar en dus volkome veilig. Arendsoë het van Wynne's Hill af die moot egter sorgvuldig dopgehou en die troepe op elke punt waar hulle gewaar is, met 'n haelbui koeëls en Pom-pom bomme begroet. Die troepe wat hul pas dan aanmerklik versnel het, was egter gou by die blootgestelde plekke verby en weer veilig agter die moot se hoë wal onder die koeëls uit.

Die voerpunt van die kolonne was feitlik deur die nou gang tussen Wynne's Hill en die Tugela toe hulle hulle op die oostelike punt van die gang teen Langverwachtspruit vasloop wat op die punt

in die Tugela invloei. Die spruit was hier by sy mond 'n goeie 20 tree breed en so diep dat dit vir Hart se kolonne onmoontlik was om dit oor te steek. Hul pad was dus versper en om oor die versperring te kom, was daar net een genade. Die troepe sou hier uit die moot van die Tugela wat hulle so goed beskut het, moes uitspring ten einde oor die smal spoorwegbrug, sowat 150 tree noord van die moot geleë, die spruit oor te steek. Daarna sou hulle van Langverwachtspruit se oostelike oewer af weer 150 tree suidwaarts moes hardloop om weer onder die dekking van die Tugela moot in te kom. Vir meer as 300 tree sou hulle dus in volle sig van die Boere wees wat hulle van Wynne's Hill af skuins in die rug, van Terrace Hill af skuins in die front en van die rante aan die oewer van Langverwachtspruit reg in die linkerflank kon beskiet – en dit op kort afstand.

Die opmars tot voor die versperring het reeds baie stadiger gegaan as Hart en Buller gereken het. Die ruimte tussen die rivieroewer en die wal van die moot was so modderig en plek-plek so

nou en met riete begroei dat die troepe teen die wal saamgepers was en somtyds 'n entjie teen die wal op 'n paadjie moes soek waarin hulle kon beweeg. Die gevolg was dat die troepe eers teen 1 nm. by Langverwachtspruit begin aankom het. Hier was daar 'n lang vertraging. Die voorste troepe wat agter die riviermoot uitgespring het om oor die brug te storm, is met so 'n swaar vuur uit die Boere se Mausers, masjiengewere en 'n Pom-pom begroet dat hulle die Tugela moot aan die oorkant slegs bereik het nadat hulle baie swaar verliese gely het. Hart het besef dat hy met die oortog oor die brug inderdaad met 'n dobbel-spel besig was wat sy leer kon uitput nog voordat hulle Terrace Hill aangeval het. Veral op die brug waarop die Boere hul gewere ingestel gehad het, het die troepe baie ongevallen te betreur gehad. Gevolglik het hy 'n paar lae sandsakke teen die linkerhandse traliewerk van die sowat 20 voet lange brug laat stapel – 'n operasie wat heelwat lewens geëis het – en toe dit uiteindelik voltooi was sy troepe een-een oor die verskanste brug gestuur. Die troepe kon nie regop oor die brug hardloop nie, maar moes daarvoor kruip,

aangesien hul bolywe aan vyandelike vuur onderhewig sou wees as hulle regop daaroor sou probeer gaan. Elkeen wat Langverwachtspruit se oostelike oewer lewendig bereik, moes hom daar eers agter die bes verkrygbare dekking tuismaak om eers te rus voordat hy oor die laaste entjie na die dekking van die Tugela moot kon storm ten einde die verdere opmars ooswaarts voort te sit.

Die versending van troepe vanuit die riviermoot na die brug moes egter herhaaldelik onderbreek word want die Boere het die roete telkens met swaar koeël vlam bestryk. Eers as die geskiet bedaar het, kon die opmars weer hervat word. Die gevolg was dat Hart se kolonne besonder stadig van die westelike na die oostelike oewer van Langverwachtspruit gevorder en hom ten minste 50 ongevallen gekos het. Die Boere het die brug en die terrein ten ooste en ten weste daarvan so dikwels met hul Mausers, masjiengewere en veral 'n Pom-pom beskiet dat dit die naam Pom-pom brug van die Engelse gekry het. As die Boere in beduidende getalle op die terrein ten ooste van Pom-pom brug stelling geneem

het, kon hulle die Britse ongevalle by die brug vertienvoudig en Hart se kolonne maklik die opmars na die rantagtige gebied voor Terrace Hill belet het. Die gebied reg voor die inloop van Langverwachtspruit in die Tugela was egter deeglik beskut deur die Royal Scots Fusiliers en die Royal Fusiliers wat aan die oorkant van die Tugela teenoor die mond van Langverwachtspruit gelê het en kon dus nie in beduidende getalle deur die Boere beset word nie.

Afgesien van die ernstige vertraging wat in Hart se opmars ontstaan het ten gevolge van die feit dat hy sy soldate drupsgewys en nie in 'n gereelde stroom nie oor Pom-pom brug moes stuur, het daar 'n lang oponthoud voorgekom toe die pakmuile van die Inniskilling Fusiliers en Connaught Rangers wat met ammunisie vir dié twee bataljons belaaï was, voor die brug steeks geword het en met die beste wil ter wêreld nie oor die brug gedryf kon word nie. Daar was vir die troepe geen ander genade as om die muile van hul vragte te verlos en self die kiste reserwe ammunisie oor die brug te dra nie, swaar deur

die burgers beskiet. Eers toe kon die muile een-een oor die brug gelei word en was hulle gewillig om hul laste verder te dra.

Die Tugela moot het aan die oostekant van Langverwachtspruit nie naastenby sulke goeie dekking aan die troepe gebied as aan die westekant daarvan nie. Vanuit hul stellings op Hart's Hill en die hoogland tussen Hart's Hill en Wynne's Hill het die burgers die troepe telkens agter die moot se wal – wat hier nie so hoog was nie – gewaar en baie van hulle gedood of gewond. Die wat neergeskiet is, is eenvoudig laat lê soos hulle geval het, die voete meestal in die modder en die koppe in die water, vir die res van die troepe om oor te stap.

Teenoor die brug wat die Boere tydens hul besetting van Hlangwane oor die Tugela gebou het, het die voerpunt van Hart se kolonne laat die middag noordwaarts weggeswaai na Hart's Hollow, die gebied voor Terrace Hill wat genl. Hart as basis vir sy aanval gekies het. Sy troepe was doodmoeg ten gevolge van hul gesukkel deur die modder en riete langs die rivier en van

die senuweetergende ondervinding om oor Pom-pom brug te kom.¹⁶

6. DIE ONTPLOOING VAN DIE IERSE BRIGADE

Met 'n onverwoesbare geduld het genl.-maj. A. F. Hart, aanvoerder van die troepe aan wie die verowering van Terrace Hill opgedra was, in 'n duikie agter 'n koppie voor Hart's Hill waar sy voorste troepe reeds was, sy regimente afgewag wat drupsgewys om hom versamel het. Solank as hy gewag het, het die swaar, geel rookwolke deur die liddiet gas van die vragte ontploffende liddietbomme uit die menigte Britse kanonne oor die Boere stellings gestrooi, steeds digter saamgepak. Daardie gas, so het die Engelse geredeneer, sou die Boere se weerstand weldra volkome uitput en die taak van die voetvolk om Terrace Hill te verower, baie vergemaklik. Gedurende die middag het die Boere kanonne

¹⁶ Vgl. oor die Britse opmars Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 486-488; *Times History*, III, pp. 523-524; Du Cane, pp. 264-265; Nierstrasz, II band 3, pp. 809-810; Romer & Mainwaring, pp. 62-63; Knox, p. 177.

die Britse artillerie tussen die Rooirantjies blykbaar minder las gegee met die gevolg dat die Engelse 'n baie swaar, gekonsentreerde bombardement uit meer as 70 kanonne op die Boere stelling kon handhaaf.¹⁷

Die plek waar Hart en sy troepe hulle bevind het, was volkome veilig. 'n Klompie burgers wat die terrein voor Hart se aankoms beset gehad het – voorposte van die kommando Krugersdorp – is met gemak deur die Royal Fusiliers en die Royal Scots Fusiliers wat albei teenoor Hart's Hollow aan die suidelike oewer van die Tugela gestasioneer was en die steun van die 7de, 19de en 63ste veldbatterye en 'n battery bergkanonne in die rug geniet het, noordwaarts na Terrace Hill self verjaag. Hart was dus in staat om sy troepe sonder weerstand in die duik en voor Terrace Hill in slagorde op te stel met die oog op die bestorming van Terrace Hill.¹⁸

¹⁷ Vgl. Leyds 717, Telegram no. 65 d.d. 23 Feb. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 490; J. F. Naudé, *Vechten en Vluchten*, pp. 90-91.

¹⁸ Vgl. Du Cane, p. 265.

Die trae tempo waarmee sy troepe van Pom-pom brug af in Hart's Hollow aangekom het, het Hart gedwing om die aanval op Terrace Hill met slegs 'n gedeelte van sy troepemag uit te voer. Anders sou hy die aanval moes uitstel totdat sy leër voltallig sou wees, d.w.s. tot laat die aand of vroeg die volgende oggend. Dit het hy onwenslik geag. Trouens om sy troepemag gedurende die nag in Hart's Hollow te laat bly lê, aan drie kante byna volledig deur die vyand omsingel van wie se getalsterkte hy niks wis nie, het darem te gevaarlik gelyk. Gevolglik het hy besluit om die aanval sowat twee uur voor sononder van stapel te stuur met die troepe waaroor hy toe in Hart's Hollow beskik het, nl. die drie bataljons van sy eie brigade en die halfbataljon Imperial Light Infantry.¹⁹ Die twee bataljons van die 4de brigade was nog ver agter en het eers teen 9 nm. in Hart's Hollow opgedaag.

Aangesien dit so laat geword het, het hy die bataljons van sy eie brigade elkeen onmiddellik na aankoms opgestel met die oog op die aanval.

Op die linkerflank wat uitgestrek het oor nagenoeg die hele lengte van Terrace Hill, het hy met front na die noorde die Inniskilling Fusiliers geplaas. Hulle moes met vier kompanies in die frontlinie die rant in die front bestorm, van agter af gesteun deur die res van die bataljon, in twee linies agter mekaar geplaas. Regs van hulle, met front na die noordweste, was die Connaught Rangers wat met slegs een kompanie in die frontlinie en die res van die kolonne in hul rug die suidoostelike punt van die rant moes bestorm om die Boere in die linker front en -flank by te kom. Die Dublin Fusiliers wat om 5 nm. pas in die riviermoot teenoor Terrace Hill aangekom het, moes die stormtroepe as reserwemag dien terwyl die halfbataljon Imperial Light Infantry links langs die Dublin Fusiliers moes posneem. Gedurende die stormloop moes die halfbataljon egter na die regterflank toe oorskuif – dit altans volgens Britse bronne – ten einde die regterflank

¹⁹ Vgl. *Times History*, III, pp. 524-525.

van die stormtroepe teen aanvalle van die oostekant af te beskerm.²⁰

7. DIE BRITSE AANVAL OP 23 FEB. 1900

Kort na 5 nm., toe die voorste kompanie Connaught Rangers in linie was met die vier front kompanies van die Inniskilling Fusiliers op hul linkerflank, het Hart die aanval van stapel gestuur, vasberade om Terrace Hill – waarvan uit Hart's Hollow slegs die suidelike kim gesien kon word – voor donker te bemeester, d.w.s. binne 2 uur. Hy het blykbaar gereken dat as hy sy troepe net oor die suidelike kim van die rant kon kry, die taak om die kruin te beset gou afgehandel sou wees. Van die feit dat die hoogste punt van die kruin verder agtertoe geleë was en die suidelike kim volkome beheers het, het hy niks geweet of vermoed nie – ten spyte van die dure

ondervinding wat die Engelse reeds by Taban-yama en Wynne's Hill opgedoen het. Bowendien was hy daarvan oortuig dat die swaar artillerievuur waarmee die rant die hele oggend lank geteister is en wat sedert die opmars van sy troepe uit Hart's Hollow geweldig verhewig is, die verdedigers van die rant op die kruin spoedig volkome gedemoraliseer sou hê.

Die wyse waarop die burgers hulle by die aanvang van die stormloop verweer het, het hierdie mening bevestig. Hart se troepe wat van rantjie na rantjie vorentoe gestorm het, op Terrace Hill af, en telkens swaar sarsies op die suidelike kim daarvan afgevuur het in 'n poging om die Boere vrees aan te jaag, het nl. geen weerstand hoegenaamd in die front ondervind nie. Slegs op elke Britse flank het daar met die aanvang van die stormloop geweervuur losgebars en steeds swaarder en effektiewer geword namate die troepe gevorder het. Hierdie vuur was egter nie afkomstig van Terrace Hill self wat verlate gelyk het nie. Aan die westekant was dit die burgers op Wynne's Hill en die manne van

²⁰ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 488-489 en 491; Du Cane, p. 265; Nierstrasz, II band 3, p. 810; Churchill, *London to Ladysmith*, pp. 414-415; Atkins, pp. 294-295; Romer & Mainwaring, p. 62. Volgens Du Cane en Nierstrasz is die Imperial Light Infantry op die Britse linkerflank geplaas.

Boksburg en Wakkerstroom aan die oewers van Langverwachtspruit wat sy stormtroepe geteister het en in sy regterflank die Boere op Spoorwegkop.

Veral die vuur in Hart se regterflank was lastig en dit het immer lastiger geword namate die troepe die spoorweg genader het. Die Imperial Light Infantry wat dwarsoor Hart's Hollow na die oostekant toe gestorm het om die Britse regterflank te beskut en vervolgens Spoorwegkop probeer bedreig het, was hopeloos te swak om iets teen die Boere op die kop te vermag. Gevolglik het Hart hom genoodsaak geag om ook die helfte van die Connaught Rangers wat met die bestorming van die suidoostelike hoek van Terrace Hill opeen gebondel geraak het, teen Spoorwegkop op te stuur om die burgers wat die wêreld vir sy troepe van daardie kant af so lastig gemaak het, deur 'n frontaanval te gaan verdryf.

Ten spyte van die flankvuur het die Engelse nie veel ongevallen gely solank as hulle in die rant-agtige gebied ten suide van die spoorweg was

nie. Toe hulle die vlakte waaroor die spoorweg geloop het egter vat om na die voet van Terrace Hill te storm, het hulle die krag van die Boere se weerstand terdeë begin voel. Voorposte van die Krugersdorpers het 'n entjie ten noorde van die spoorweg agter goeie dekking teen Terrace Hill se hang skuiling geneem en toe die troepe teen die twee draadheinings aan elke kant van die spoorweg stuit en daar deur klim, het hulle skielik op kort afstand in die front op hulle losgebrand. Dit het die troepe wat nou van drie kante af beskiet is – in die front en op albei vleuels – baie ongevallen gekos voor hulle deur die draadheinings en aan die voet van die heuwel was, van waar die Boere voorposte wat hulle in die front beskiet het, in die tussentyd sonder ongevallen na die suidelike kim van die rant teruggeval het. Ondertussen het ook die Boere artilleriste wat hul aandag gedurende die voormiddag op die Britse kanonne toegespits het, op die stormtroepe begin losbrand en die hele terrein aan die voet en teen die helling van Terrace Hill met ontploffende granate en kartetse

besaai ten einde die terugtog van die Boere voorposte teen die heuwel op te dek.²¹

Toe genl. Hart bemerk dat sy troepe se vordering afneem en dat hulle die rant nie meer so geesdriftig bestorm as met die wegspringslag nie het hy besluit om sy reserwemag – die Royal Dublin Fusiliers – as versterkings in die stryd te stoot. Met die oog daarop het hy ’n half bataljon Royal Dublin Fusiliers onder die bataljonsluitenant-kolonel gelas om vorentoe te storm ten einde ’n “fillip” aan die finale aanval te gaan gee. Vervolgens het hy sy beuelblaser beveel om die Inniskilling Fusiliers en die Connaught Rangers tot groter daadkrag op te skerp deur telkens die note wat die bevels “Advance”, “Double” en “Charge” aandui, te blaas.

Die laaste opdrag het die aanval egter nie bevorder nie maar dit inteendeel belemmer. Die aanhoor telkemale van hierdie bevels het die troepe van die twee bataljons wat tot op die

stadium nog heeltemal goed op dreef was om hul mikpunt, die suidelike kim van Terrace Hill, te bereik, onder die indruk gebring dat die brigade se aanvoerder met hul vordering ontevrede was. Senuweeagtig het elke soldaat nou vinniger vorentoe gedu sonder om hom aan die res van sy seksie of aan die bevelhebber daarvan te steur met die gevolg dat die verskillende seksies en kompanies verband met mekaar begin verloor het.

In vinnige stormlope wat aanvanklik taamlik lank was dog steeds korter geword het namate die Boere se weerstand toegeneem en die troepe uitgeput het, het die Engelse op die heuwel kim afgepyl in verskillende yl, uitgestrekte skermutselings linies. Hulle was so oorhaastig om hul doelwit te bereik dat hulle haas geen skoot meer afgevuur het nie terwyl die Boere hulle voortdurend bly peper het, nie alleen van die flanke – veral die westelike flank af – nie maar ook van die suidelike kim van Terrace Hill af in die front. Agter die aanstormende troepe en ver op hul linkerflank het minstens 70 Britse

²¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 488-489; *Times History*, III, pp. 524-525; Nierstrasz, II band 3, p. 810; Du Cane, p. 266.

kanonne met steeds toenemende heftigheid op die Boere kanonne en op die Boere stellings op die kruin bly vuur.²²

Tevrede maar tog vreesbevange het die burgers op die voorpunt van die rant bemerk hoe die Britse stormtroepe hul skanse nader, in weerwil van die burgers se geweervuur in hul front en op hul flanke en van die Boere se ontploffende bomme teen die helling van die rant, en ondertussen het die baie ontploffende Britse liddiet- en ander bomme die kruin in 'n ware hel omskep. Die kakies was juis digby die kruin toe 'n voltreffer die Boere loopgraaf aan die kant van die kruin tref. Vk. Jan Kemp se adjudant, Pieter du Toit, is ernstig gewond en Kemp self byna bewusteloos teen die grond geslinger. Vir die burgers was dit te veel. Verskrik het sommige opgespring en begin te vlug terwyl talle gereed was om hul voorbeeld te volg. Kemp, wat slegs 'n paar skrapies opgedoen het, het hulle egter

²² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 490; *Times History*, III, pp. 525-526; Du Cane, pp. 266-267; Nierstrasz, II band 3, pp. 810-811.

dadelik gestuit met die bevel om te bly staan en die Engelse terug te skiet wat reeds tot vlak voor die suidelike kim gevorder het.²³

Die son het haas begin ondergaan toe die voorste kompanie Royal Dublin Fusiliers met lt.-kol. C. G. H. Sitwell aan die spits langs die Inniskilling Fusiliers posneem wat besig was om digby die suidelike kim teen 'n swaar frontvuur van die Krugersdorpers na die kruin toe op te roei. Gedurende sy stormloop teen die helling op moes die half bataljon 'n swaar flankvuur van veral Spoorwegkop se kant af verduur. Etlike van die Fusiliers is gedood of gewond – o.a. 2de luit. Lane wat gewond is – maar die vuur kon nie verhinder dat die halfbataljon sy doelwit langs die Inniskilling Fusiliers bereik nie. Hier het Sitwell aan die bevelvoerder van laasgenoemde bataljon, lt.-kol. T. M. G. Thackeray, gesê dat Hart laat weet het dat hy die rant voor sonder moes verower. Daarna het hy die deel van sy troepe wat nog agter was, afgewag.

²³ J. F. Naude, p. 91.

Vir Thackeray was Hart se boodskap 'n aansporing om sy pas na die kruin te versnel. Die geweervuur wat hom die hele stormloop deur van Spoorwegkop se kant af in die regterflank geteister het, het intussen afgebreek omdat die burgers op daardie kop op die tydstip besig was om hulle teen die Connaught Rangers te verdedig wat hul stelling op Spoorwegkop in die front aangeval het. Dit het dus na 'n geleë tyd gelyk om die burgers in die loopgraaf op die suidelike kim van Terrace Hill wat sy troepe so swaar in die front beskiet het, met 'n laaste reuse poging uit die pad te probeer stoot en self meester van die kruin te word.

Toe het Thackeray al sy kragte ingespan en, ja waarlik, toe sy troepe die laaste stormloop waag met die deel van die Connaught Rangers wat nie by die frontaanval op Spoorwegkop betrokke was nie regs van hom, vlug die burgers op die suidelike kruin rand holderstebolder terug en laat aan die Britse troepe die geleentheid om met gevelde bajonette juigend oor die kim te storm, vas onder die indruk dat hulle Terrace Hill

verower het en vasberade om die vluggende burgers te agtervolg en met bajonette af te maak.

Ook die Britse artilleriste het gesien hoe die burgers padgee en hoe die troepe oor die kim beur om die vluggende vyand te agtervolg, en het dus dadelik hul vuur gestaak om nie hul eie troepe in die skemerlig te tref nie.

Vir die Boere wat die hele dag deur in hul loopgraaf 200 tree agter die suidelike kim op die kruin deur die massas ontploffende liddiet- en ander bomme geteister is en in die digte wolke verstikkende liddiet gas byna geen asem kon kry nie, was die staking van die bombardement 'n heerlike verligting. Hulle het die aanstormende Britse bataljons wat niks van die ligging van hul hoofstelling vermoed het nie, die geleentheid gegee om in die aandskemer goed oor die kim van die rant te kom en hulle op die voorkruin te begin tuismaak. Toe het hulle met 'n vernietigende geweervuur op Thackeray se troepe losgebrand en hulle gedwing om dadelik skuiling te soek of te vlug, sonder om selfs te probeer terug vuur. Talle uit die Britse geledere het dood of

gewond op die voorkruin van Terrace Hill gelê. Onder hulle was die aanvoerder van die Inniskilling Fusiliers, lt.-kol. T. M. G. Thackeray.²⁴

Met die halfbataljon Connaught Rangers wat teen die suidoostelike helling van die rant uitgestorm het - die ander half bataljon was besig om Spoorwegkop in die front aan te val – het dit nog slegter afgeloop. Reeds met sy oortog oor die spoorweg is hierdie bataljon se gelede deur 'n aanhoudende flankvuur van Spoorwegkop se kant af uitgedun, en toe hulle in dieselfde linie as die Inniskilling Fusiliers oor die suidoostelike kim van die rant kom, het die Boere in die hoof loopgraaf hulle so geweldig swaar in die front bestook dat hulle onmiddellik en met baie swaar verliese tot 100 tree onderkant die kim moes terugval waar 'n lae muurtjie wat hulle inderhaas gebou het, beskutting aan hulle gebied het. Hier

²⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 490; *Times History*, III, pp. 525-526; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 465-466; Du Cane, pp. 266-267; Nierstrasz, II band 3, pp. 810-811; Naude, p. 91.

is hulle versterk deur 'n paar kompanies uit hul eie bataljon wie se aanval op Spoorwegkop misluk het, en deur twee kompanies Royal Dublin Fusiliers.²⁵

Die vernietigende vuur waarmee die troepe begroet is wat oor die heuwel kim gestorm het, het lt.-kol. Sitwell wat met 'n half bataljon Royal Dublin Fusiliers nog teen die boonste hang van Terrace Hill links van die Inniskilling Fusiliers gelê het, gewaarsku om nie ook soos die Inniskilling Fusiliers holderstebolder oor die suidelike kim te storm nie. Nadat sy troepe voltallig was, het hy dus versigtig en feitlik ongemerk oor die kim gekruip en met die bevelvoerder van die Inniskilling Fusiliers afgespreek om weer 'n aanval op die Boere se hoofstelling, wat intussen weer ten heftigste deur die Britse artillerie en handmaxims beskiet is, te beproef. Die Inniskillings moes die aanval lei omdat hulle eerste op die kruin was.

²⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 490-491.

Die son was reeds heeltemal onder en die sterre het hier en daar begin sigbaar word toe die sein vir die stormloop gegee word. Met 'n harde gebrul het die troepe – ook die Connaught Rangers wat agter die klipmuur op die regterflank gelê het – opgespring en voorwaarts gestorm, vasberade om die Boere uit hul loopgraaf uit weg te vee. Dit was egter vir hulle 'n noodlottige gebaar. Uit die loopgraaf het 'n verpletterende geweervuur op hulle losgebars wat hulle soos koringhalms afgemaai het. Moedig het die troepe egter deurgedruk, party tot op ongeveer 30 tree van die loopgraaf af, maar toe moes hulle vlug. Die Boere het reeds in beduidende getalle regop in hul loopgraaf gaan staan om makliker te kan skiet, onbevrees vir die stormloop, en het so 'n verwoesting in die Britse geledere aangerig dat die troepe in groot getalle oorhaastig van die kruin af weggevlug het om skuiling teen die rant se hang te gaan soek. Hul pas is verhaas toe van die burgers uit hul loopgraaf uit vorentoe gekom en hulle oor die kruin begin agtervolg het. Diegene wat nie dadelik oor die kim teruggevlug het nie, het op

die kruin platgeval om skuiling te soek totdat hulle onder die genadige dekking van die donker oor die kim kon terug sluip. Immers die vuur van die Boere was swaarder en doeltrefferder as met die slag van Colenso op 15 Des. 1899. In so 'n fyn gespande valstrik het die Engelse nog nooit geloop nie.²⁶

8. GEVEGS BEDRYWIGHED GEDURENDE DIE NAG VAN 23 FEB. 1900

'n Paar honderd tree onderkant die suidelike kim het Lt.-kol. Sitwell en Lt.-kol. L. G. Brooke, aanvoerder van die Connaught Rangers, die voerpunt van die vluggende troepe gestuit gekry en hulle gelas om 'n goeie klipmuur ter beskerming van die troepe op te stapel, op wie die koeëls van die kruin af bly reën het. Sowat 500 of 600 soldate het volgens die *Times History* aan hierdie taak gespring terwyl klein groepe offisiere en manskappe dekvuur verskaf het om

²⁶ Vgl. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 405-406; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 490-491; *Times History*, III, pp. 525-526; Romer & Mainwaring, p. 65.

ook die troepe wat op die kruin platgeval het waar 'n aanhoudende geskiet bly voortduur het, na die muur toe teruggetrek te kry. Nadat hulle uiteindelik na baie gesukkel die verspreide groepe wat hulle op die kruin kon bykom, tot agter die klipmuur teruggetrek het, het ook die offisiere en manskappe wat dekvuur aan die troepe verleen het, stadig na die muur toe teruggekrui, nog steeds swaar deur die burgers op die kruin beskiet.²⁷

Agter die muur het ook die halfbataljon Connaught Rangers en die halfbataljon Imperial Light Infantry wat die Boere se linkerflank op Spoorwegkop gedurende die middag aangeval het dog teruggedryf is, by hulle aangesluit. Die troepe was moeg, honger en veral baie dors na die uitputtende geveg van die middag en het gretig op voedsel en water lê en wag onderwyl hulle weer in die donker sover as moontlik in formasie opgestel is. Vir verversings wat die troepe na die bitter vermoeiende dag kon opfris,

is egter blykbaar geen voorsorg getref nie. Hulle moes ure wag voordat water en kos uiteindelik aan hulle verskaf is. Ook het hulle baie min rus gekry – iets wat hulle brood nodig gehad het – aangesien hulle in verspreide groepies agter die muur aangeland het en hul formasies eers herstel moes word sodat hulle slagvaardig kon wees as die Boere 'n teenaanval op hulle sou waag. Daarby het die hele helling en voorkruin van die heuwel besaai gelê met gewondes wie se gekerm, gesug en geroep om hulp hartverskeurend was en alle slaap verdryf het. Van hulle kon slegs aan enkellinge hulp verleen word wat digby die nuwe Britse stellings gelê het. Diegene hoër teen die heuwel op en nader aan die Boere linie moes aan hul lot oorgelaat word aangesien die Boere die helling met geweervuur bly bestryk het.

Lt.-kol. L. G. Brooke, die senior offisier op die rant, het ernstig gevrees dat die Boere wat volkome meester van die slagveld was, hul oorwinning sou opvolg en van albei vleuels af op sy troepe agter die muur byeen gedrom, sou

²⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 491-492; *Times History*, III, p. 527.

toetas. Dit sou 'n ramp afgee wat tot die vernietiging van die hele 5de brigade kon lei. Daarom het hy die twee kompanies Connaught Rangers wat Terrace Hill aan die oostekant in 'n diep sloot beklim het, teruggetrek en hulle in die diep spoorweg deurgraving regs in sy rug geplaas om die regterflank van die troepe van daar af te beskerm. Ten einde sy blootgestelde linkerflank te beskut, het hy 'n deel van die Imperial Light Infantry wat die hele dag deur op die Britse regterflank geveg het, aangesê om met die spoorweg langs in die rigting van Pom-pom brug te beweeg en 'n geskikte posisie êrens links in sy rug in te neem van waar vyandelike aanvalle op Brooke se linkerflank gestuit kon word.²⁸

Genl. Hart, wat voordat hy volkome op hoogte was van die volslae mislukking van die aanval blykbaar optimisties was dat die rant nog

²⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 492. Volgens Du Cane en Nierstrasz het Brooke sy troepemag tot agter die spoorweg teruggetrek en nie slegs 'n paar honderd tree van die suidelike kim van Terrace Hill nie.

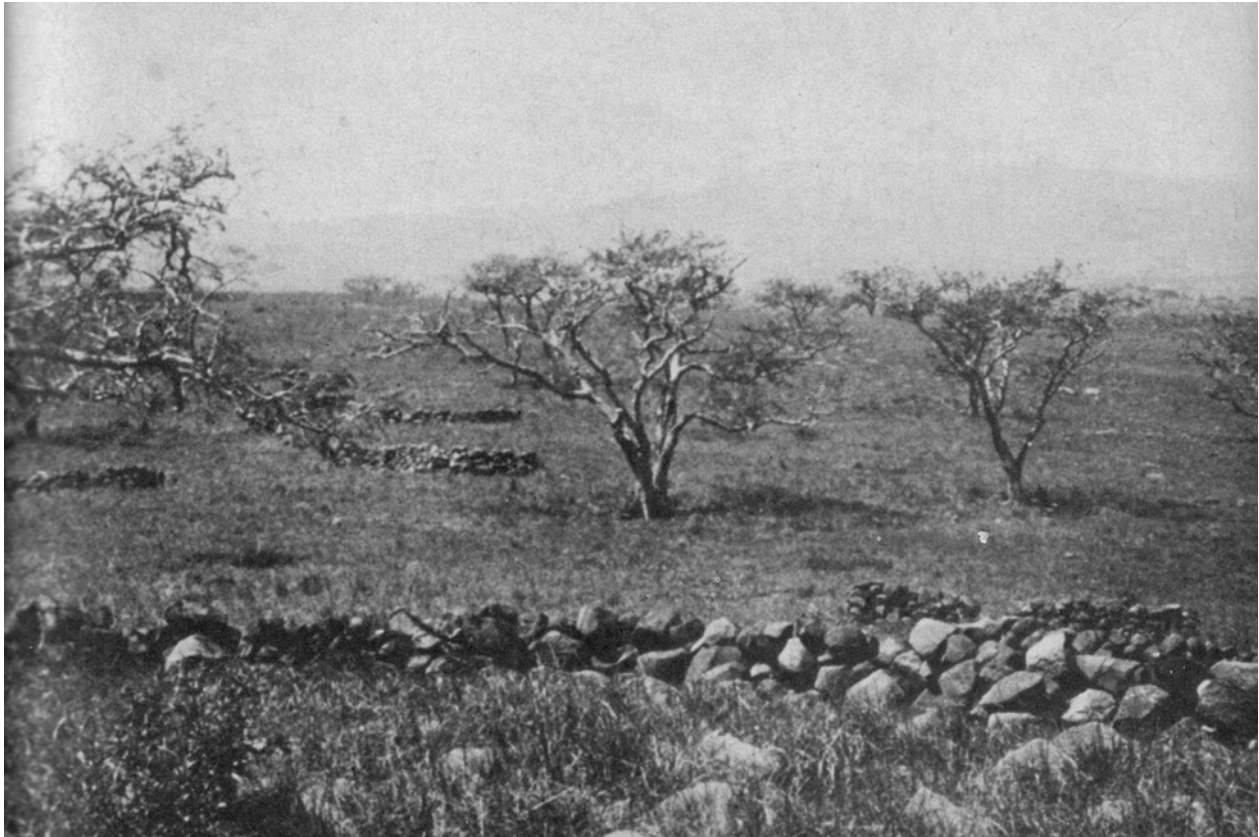
verower sou kon word, het teen middernag aan Brooke laat weet dat die soldate hulle op die verowerde terrein moes handhaaf en met dagbreek deur 'n kompanie en 'n half vars troepe versterk sou word.²⁹ Nadat hy egter kort daarna uitvoerige verslae van Brooke en waarskynlik ook ander offisiere ontvang het aangaande die omvang van die mislukking het hy sy brigademajoor, maj. C. R. R. McGrigor, teen die helling uit opgestuur om die toestand persoonlik te gaan ondersoek en ook aan Brooke te sê dat versterkings hom spoedig sou bereik.³⁰

9. GEVEGS BEDRYWIGHEDA 24 FEB. 1900

Maj. McGrigor se verslag het aan Hart getoon dat Brooke se posisie uiters kritiek was en dat die troepe nie in staat was om hulle teen die hang van die rant te handhaaf nie. Dit is ook baie gou deur die optrede van die Boere bevestig. Terwyl die rooidag besig was om te breek, het groepies

²⁹ *Times History*, III, p. 527; Du Cane, p. 268.

³⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 495; *Times History*, III, p. 528; en Nierstrasz, 11 band 3, p. 811.

Die Boerestelling op die kruin van Hart's Hill

van die burgers op die Boere flanke wat intussen verneem het in watter wanorde Hart se troepe in die sentrum teruggeslaan is, op eie inisiatief besluit om die troepe agter die muur in die rug aan te val en te probeer afsny.³¹

Genl. Hart was nog besig om voorbereidsels vir die versterking van sy bataljons teen die helling agter die muur te tref, toe daar uit die omgewing van die spoorweg deurgraving op sy linkerflank wat kragtens Brooke se bevele van die nag deur die Imperial Light Infantry beskerm moes gewees het, 'n swaar en baie effektiewe geweervuur links in die rug en linkerflank van sy troepe losbars. Van die Imperial Light Infantry wat hierdie flank moes beskerm het, was niks te sien nie. Byna terselfdertyd is die troepe agter die muur van die regterflank af skuins in die rug begroet deur geweervuur van burgers wat van Spoorwegkop tot by die spoorweg gekruip het. Hierop het die Britse artilleriste op die suidelike rivieroewer, oorgretig om die vyand op Hart se

flanke te verdryf, kartetsvuur geopen dog hul kanonne so sleg gerig dat baie van hul kartetse nie oor die burgers ontplof het nie maar oor hul eie troepe en die lewe agter die muur vir hulle nog meer onhoudbaar gemaak het. Hierdie skielike swaar vuur het die troepe wie se uithou vermoë die dag tevore tot die uiterste toe beproef is, dadelik op die vlug gedryf met agterlating van al hul dooies (waaronder ook lt.-kol. Sitwell) en gewondes. Eers nadat hulle oor die spoorweg in Hart's Hollow was waar daar skuiling was, het die troepe weer tot stilstand gekom en is hul formasie herstel.³²

Op die kruin van Terrace Hill het daar op die tydstop nog 'n groepie van 23 Britse troepe, waaronder 'n tweede luitenant, gelê wat die aand tevore nie na die beskutting van die muur toe teruggetrek kon word nie en die nag toe maar vlak voor die Boere se hoofstelling deurgebring het. Die skielike swaar Mauservuur in die rug van Brooke se troepe moes hulle ongetwyfeld

³¹ Vgl. K.G. 341 (v) p. 195, Rapport van vk. A. J. Dercksen, d.d. 24 Feb. 1900; en Du Cane, pp. 268-269.

³² Vgl. Nierstrasz, II band 3, p. 814; en Du Cane, pp. 268-269.

onder die indruk gebring het dat die Boere die Britse leer ingesluit het en besig was om dit uit te wis. Aangesien hulle nie vir verdere weerstand kans gesien het nie, het hulle hulle toe maar aan twee Krugersdorpse burgers wat hulle in hul nabyheid gewaar het, krygsgevangene gegee.³³

Hart het onverwyld maatreëls getref om die groepe burgers wat sy leer in die flanke bedreig en soveel konsternasie verwek het, te verjaag. Op sy regterflank waar die Connaught Rangers digby was, het dit maklik gegaan. Die Connaught Rangers het slegs hul linie aan die spoorweg na regs verleng en kon gou enige vyandelike beweging in die sloot wat aan die suidoostelike hang van Terrace Hill af na die Tugela geloop het en waarvan die burgers gebruik gemaak het om ongesiens in die Britse regterflank te kom, aan bande lê.

Dit het egter 'n taai stryd gekos om die Boksburgers uit die spoorweg deurgraving aan die

oostekant te verdryf van waar hulle al Hart se troepe eers agter die muur en toe in Hart's Hollow bly beskiet het. Die troepe wat daardie flank moes beskerm, was nie op hul pos nie en kapt. W. J. Venour moes met die halfbataljon Dublin Fusiliers wat nog in Hart's Hollow was, daarheen jaag om die Boksburgers uit die spoorweg deurgraving te verjaag. Onderweg het 'n aantal van die Imperial Light Infantry by hulle aangesluit en eers na 'n langdurige geveg het hulle daarin geslaag om die deurgraving te bemeester. "Wij hebben veel van den vijand dood geschoten," het vk. Dercksen aan die Kommandant-generaal gerapporteer, maar sy veldkornetskap het self ook gevoelige verliese gely. Die assistent-veldkornet, J. F. Coetzee, het nl. gesneuwel terwyl die veldkornet en aanvoerder, A. J. Dercksen, in die arm gewond en tydelik buite aksie gestel is.³⁴

³³ Vgl. Leyds 717, Telegramme nos. 20 en 26 d.d. 24 Feb. 1900, en K.G. 363, Oorlogs brieweboek van genl. Meyer, 21 Okt. 1899-11 Maart 1900, p. 17.

³⁴ Sien K.G. 341 (v) p. 195; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 495-496; *Times History*, III, pp. 527-528; Nierstrasz, II band 3, p. 814; en Du Cane, pp. 268-269.

Terwyl sy flanke beveilig is, het genl. Hart die stellings agter die klipmuur van die afgetobde Ierse brigade wat tot agter die spoorweg teruggevlug het, weer behoorlik laat beset. Dit is deur die Durham Light Infantry en die 1st Rifle brigade gedoen. Toe die 5de brigade vlug, het die twee bataljons onder dekking van die 5de brigade se masjiengewere wat op 'n hoogtetjie suid van die spoorweg gestaan het, na die muur gestorm en daarvandaan af tot die aand toe 'n statiese geweervuur met die Boere se voorposte gewissel, toe hulle tot suid van die spoorweg teruggetrek is. Om hulle te ondersteun, het die troepe in hul rug oor hulle heen geweervuur op die kruin onderhou en het al die Britse kanonne van die vorige dag weer met 'n heftige bombardering van die rant begin, sonder dat daar aan die baie Britse gewondes gedink is wat op die kruin gelê het en aan wie die Boere onder die swaar artilleriesvuur natuurlik geen hulp kon gaan verleen nie. Hierdie kanonvuur is met goeie effek deur die Boere artilleriste beantwoord wat intussen nog 'n paar kanonne – volgens die

Times History drie – van die Bo-Tugela af gekry en in dominerende posisies opgestel het.

Vroeg die oggend reeds het verskillende versterkings by Hart opgedaag – 'n bataljon East Surreys, 'n half bataljon West Yorks en 'n half bataljon Scottish Rifles. Hart het dit egter verstandig geag om hulle as reserwes in Hart's Hollow te laat bly en op daardie dag nie nog 'n frontaanval op die rant te waag nie.³⁵

Teen die aand het die Boere konsternasie onder die Britse troepe in Hart's Hollow en tussen Hart's Hill en die spoorweg verwek, wat gedurende die dag nog baie versterk is met die oog op 'n hernieude aanval op Hart's Hill – soos Terrace Hill na Hart se mislukte aanval van die 23ste algemeen genoem is. Daar was altesaam 8 bataljons wat die volgende oggend deur genl. Charles Warren aangewend moes word vir die aanval, nl. die reste van die 5de brigade (Inniskilling Fusiliers, Dublin Fusiliers en

³⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 495-496; *Times History*, III, pp. 527-528; Nierstrasz, II band 3, p. 814; Du Cane, pp. 268-269.

Connaught Rangers), die West Yorkshires en die East Surreys (uit die 2de brigade), die 1st Rifle brigade, Durham Light Infantry en halfbataljon Scottish Rifles (uit die 4de brigade) en die half bataljon Imperial Light Infantry in die beperkte ruimte tussen die spoorweg en Hart's Hollow saam gedrom, houtgerus en gereed om die swaard die volgende dag weer met die vyand te gaan kruis, toe daar meteens 'n baie hewige snelvuur asof afkomstig van duisende krygers in hul flanke losbars.

Dit was maar 'n klein klompie burgers op Spoorwegkop wat op die gedagte gekom het om 'n soort verrassingsaanval op die Engelse voor Hart's Hill te gaan beproef maar die sukses wat hulle behaal het, was baie groot. Volslae paniek het hom van 'n baie groot deel van die Britse troepemag wat net besig was om 'n aangename nagrus te begin geniet, meester gemaak. 'n Gedeelte van die troepe het sommer na die rivier toe weggehol, sonder om aan weerstand bied te dink. Die res het uit hul slaap opgespring en wild en doelloos in alle rigtings begin skiet. Genl.

Hart self was glad nie te vind nie en dit sou onder die omstandighede die Boere beslis geen moeite gekos het om die troepe in 'n hals-oor-kop vlug in alle rigtings te verdryf as daar maar net burgers in gereedheid gehou is om die aanval te gaan ondersteun nie.³⁶

Die *Times History* druk o.i. dan ook tereg die mening uit dat die Boere op 24 Feb. 1900 'n "unequalled opportunity" gehad het "for paralysing the British advance, even for breaking up the whole British force". Hulle kon, aldus die opsteller van die werk, selfs sonder moeite die Tugela oorgesteek en die hoogtes ten suide daarvan, d.w.s. van Cingolo tot by Hlangwane, van die klompie Britse troepe aldaar gesuiwer het terwyl afdelings burgers die Engelse by Wynne's Hill en Hart's Hill beveg het.

"The confusion at daylight in the acres of closely packed wagons, artillery and troops would have been indescribable. The recapture

³⁶ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 498-499; *Times History*, III, p. 530; Du Cane, p. 271; en Nierstrasz, II band 3, p. 514.

of Hlangwane in the teeth of a converging fire from several hundred rifles directed upon the narrow pontoon bridge, with the Boers pressing in from the rear and shelling from all the heights, might well have proved impossible. All that would then have remained would have been for the troops south of the Onderbroek to fall back on the Colenso Kopjes and make their way across the drifts at Colenso, abandoning most of their guns and baggage and leaving the rest of the force to its fate. Apart from such a crowning disaster the mere appearance of the Boers on the right bank in any strength would have forced Buller to extricate his troops and abandon the attempt to squeeze his way through the Boer positions.”³⁷

’n Duitse offisier wat in die geledere van die Boere geveg het, het reeds gedurende die middag tot die oortuiging gekom dat die Engelse verslaan was, en dat die tyd vir die burgers aangebreek het om die inisiatief te neem en hul

³⁷ *Times History*, III, p. 531.

oorwinning te gaan vervolmaak. Hy het derhalwe by genl. Botha daarop gaan aandrang om dadelik ’n aanval vanuit die ooste op die saam gedromde troepe in Hart’s Hollow te onderneem. Botha het egter geweier omdat dit volgens sy oordeel te veel menselewens sou kos. Die Duitser se antwoord was dat die oorlog die Boere uiteindelik baie meer lewens sou kos as die burgers sou bly weier om die voordele op te volg wat hul oorwinnings aan hulle gebied het en hulle tevrede sou bly stel met die passiewe verdediging van stellings in plaas van die vyand te agtervolg en te vernietig. Hy kon Botha egter nie beweeg kry om die Britse troepe aan te val toe laasgenoemde in ’n uiters benarde toestand verkeer het nie.³⁸

Dit skyn of generaals Botha en Meyer nie besef het dat hulle die Engelse by Wynne’s Hill en Hart’s Hill so ’n swaar neerlaag toegedien het dat hulle werklik in staat was om Buller se veldtog deur ’n vinnige teenaanval totaal te verlam nie. Die aanwesigheid van die groot getal troepe in

³⁸ Du Cane, pp. 269-270.

en voor Hart's Hollow waarmee Warren volgens Buller se instruksies die volgende dag (die 25ste) op Hart's Hill moes toetas, het intendeel op Meyer die indruk gestempel dat daar nog 'n aanval gedurende die nag of vroeg die volgende dag op die Krugersdorpers se stelling gemaak sou word en dat hy hom dus vir defensiewe optrede moes voorberei. Met die oog daarop en ten gevolge van die feit dat 'n aantal Krugersdorpse burgers na afloop van die slag sonder toestemming na hul laer oorkant Kliprivier getrek het om te gaan rus, het hy aan die adjudant van die Kommandant-generaal gesein om die manskappe dadelik na hul stellings terug te stuur en hom bowendien ook nog te versterk met 100 man van Krugersdorp wat Ladysmith help beleer het. Hulle moes dadelik vertrek. In ruil vir die versterking sou hy 100 burgers van die kommando Pretoria na Ladysmith stuur. Voorts het hy 100 man van die kommando Johannesburg by wnd. kmdt. Japie du Preez aangevra om as aflossing vir die burgers in die frontlinie te gebruik. Die versterkings het vinnig opgedaag en nog dieselfde aand kon Meyer aan

die Kommandant-generaal berig dat hy reeds 300 man as versterking na die Krugersdorpse stelling gestuur het en nog 150 man in gereedheid hou om hulle te volg, indien nodig met 'n maksimum.³⁹

Van die gevreesde aanval het egter niks tereg gekom nie. Wel het die Engelse volgens 'n berig van Boere kant teen 11 nm. nog 'n mislukte aanval op die Krugersdorpse posisie probeer waag⁴⁰ maar Buller het intussen besluit om die poging om by Hart's Hill of Wynne's Hill deur die vyandelike linie te probeer breek, te staak en het sy instruksie aan Warren, nl. om Hart's Hill op die 25ste aan te val, derhalwe herroep. Sondag oggend, 25 Feb. 1900, het dus kalm aangebreek. Die Boere wat Sondag altyd indien enigsins moontlik as 'n Sabbatdag gevier het, kon dus ongehinderd uit hul skuilplekke kom en 'n behoorlike blik werp op die verwoesting wat

³⁹ Sien K.G. 341 (v) pp. 187 en 218; vgl. ook K.G. 363, Oorlogs brieweboek van genl. Meyer, 21 Okt. 1899-11 Maart 1900, pp. 16 en 20.

⁴⁰ Vgl. K.G. 341 (vi) p. 18.

hulle in die Britse geledere aangerig het. Die voorkruin en helling van Hart's Hill was sover as die oog kon spur, besaai met gesneuwelde en gewonde troepe wat Hart se bataljons tydens hul vlug net so laat lê het. Die gekerm van die gewondes was hartverskeurend. Reeds op die 24ste was die burgers so aangegryp deur die gewondes se geroep om hulp en hul hopelose pogings om van die plekke waar hulle neergeskiet is en onder 'n aanhoudende geweervuur bly lê het, na veiliger plekke te probeer kruip dat 'n groep burgers onder die beskerming van 'n Rooi Kruis-vlag uit hul loopgraaf gekom het om hulp aan die gewondes te verleen. Hulle is egter nie lank toegelaat om dit te doen nie toe die Engelse met geweervuur op hulle losbars, in weerwil van die Rooi Kruis-vlag, volgens Churchill omdat hulle die gesneuwelde soldate begin beroof het, "taking off their boots and turning out their pockets". Die gevolg was dat hulle na hul loopgrawe moes terugval vir skuiling en die gewondes verder aan hul lot moes oorlaat.

Volgens Britse bronne was die Boere oor hierdie behandeling so gebelgd dat hulle doelbewus van die gewonde soldate voor hul stellings dood geskiet het wanneer dié oor die slagveld na veiliger plekkies probeer kruip het.⁴¹ In hierdie verband moet egter opgemerk word dat daar ook nog ongewonde soldate was wat op die slagveld platgeval en probeer terugkruip het en dat die Boere dus hul vuur moes bly handhaaf teen alle bewegende persone op die slagveld. Die insinuasie dat die Boere hier koelbloedig moord op gewondes gepleeg het, lyk dus onsinnig. In elk geval het nog Buller nog lord Roberts dit die moeite werd geag om by genl. Botha, genl. Meyer of die Kommandant-generaal oor die berowing van gesneuwelde soldate of die doodskiet van gewondes te remonstreer.

⁴¹ Vgl. Churchill, *From London to Ladysmith*, pp. 424-425; Sien ook *South Africa Despatches*, Bylaag B by genl. Buller se verslag, d.d. 14 Maart 1900.

10. DIE WAPENSTILSTAND VAN DIE 25STE EN DIE ONGEVALLELYSTE

Ondertussen het Buller besluit dat dit in die “interests of humanity” sou wees om ’n wapen stilstand met die Boere aan te gaan sodat hy in die geleentheid gestel kon word om sy talle gewondes op Hart’s Hill en Wynne’s Hill te laat versorg. Genls. Botha en Meyer het geen trek vir die aangaan van ’n wapenstilstand gevoel nie en het selfs beveel dat daar op Britse ambulans waens gevuur moes word wat op die slagveld verskyn. Net ’n bode van die Britse bevelvoerder wat onder ’n wit vlag op die slagveld verskyn, moes toegelaat en dadelik na genl. Meyer gebring word. In stryd met hierdie instruksie het genls. Fourie en Oosthuizen egter die Sondag oggend op eie houtjie ’n wapenstilstand aan die vyand toegestaan tot die aand toe ten einde hul gesneuweldes te begrawe, wat reeds ’n onaangename reuk begin te versprei het, en hul gewondes te versorg. Troepe wat nie ernstig

gewond was nie, moes egter as krygsgevangenes aan die Boere oorhandig word.⁴²

Pas het die Britse artse met hul personeel op die voorkruin van Hart’s Hill en Wynne’s Hill verskyn om met die treurige werk te begin of die goeiehartige “slough-hatted Boers, with unkempt beards and ragged, faded civilian clothes” was by om met die barmhartigheidswerk tog maar ’n handjie by te sit waar hulle moontlik kon. Dit het dan ook nie lank geduur nie of die barmhartige burgers was soos groot vriende in gesprek met “our helmeted, khaki-clothed officers and men” wat duidelik die ligging en omvang van die Boere loopgrawe op die rant kon waarneem.

Onder diegene wat so vriendelik besig was om ’n pyp tabak saam met die burgers te stop en links en regs met hulle te gesels en te korswel, was genl. Lyttelton self. Aan hom het een van die burgers openhartig gesê dat die Britse stormloop aan die Boere ’n “rough time” besorg het.

⁴² Vgl. K.G. 341 (vi), p.150; E. Blake Knox, p.194; Du Cane, p. 272; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 501-502.

“A rough time?” was sy antwoord. “Yes – I suppose so. But for us, of course, it is nothing. We are used to it, and we are well-paid for it. This is what we are paid for. This is the life we lead always - you understand.”

“Great God! “ het die Boere verwonderd gesê.

“Why not?” het hy voortgegaan. “This is our life whether we are at Aldershot, or in India, or wherever we are. We are just to settle down to this campaign.”

So iets kon die Boere nooit dink nie. “Great God”, was al wat hulle verslae kon sê. Sulke gesprekke kon nie anders as om baie burgers terneer te druk nie.⁴³

Maar nie alleen het offisiere soos genl. Lyttelton van die gasvryheid en hulpvaardigheid van die Boere misbruik gemaak deur hulle in gesprekke te ontmoedig tydens ’n wapenstilstand wat die

Engelse verlang het, en nie die Boere nie. Hulle het selfs die eenvoudige burgers wysgemaak dat hulle geen gewere of patrone op die slagveld kon optel aangesien die slagveld nie aan hulle “oorgegee” was nie.

Die Kommandant-generaal het dit dan ook sy plig geag om sy afkeur jeens genl. Botha te lug omdat die Engelse toegelaat is om tot by die loopgraaf van die Krugersdorpers te kom, daar alles af te kyk en uit te vis en die burgers te demoraliseer.⁴⁴

Die kruin van die rant het ’n sonderlinge beeld gebied. Alles daar was geel van die liddiet, die gras, water en die burgers – nie alleen hul klere nie maar selfs hul baarde en winkbroue. Dit het gelyk of ’n mens deur ’n geel gekleurde glas na alles behalwe die blou hemel kyk.⁴⁵

Die Britse verlies was ontsaglik. Volgens hul eie amptelike syfer wat beslis ver te laag is, het hulle op 23 en 24 Feb. 1900 1,158 soldate op Wynne’s

⁴³ Vgl. Du Cane, p. 272; Nierstrasz, II band 3, p. 816; *Times History*, III, p. 532; Knox, pp. 194-195; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 539-541; Atkins, pp. 301-302; Weeber, *Op die Natalse Front*, pp. 193-197.

⁴⁴ Sien Leyds 717, Telegram no. 62 d.d. 25 Feb. 1900.

⁴⁵ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 539.

Hill en Hart's Hill verloor en wel as volg: Op die 23ste het gesneue 4 offisiere en 55 manskappe en op die 24ste 7 offisiere en 108 manskappe. Gewond is op die 23ste 13 offisiere en 225 manskappe en op die 24ste 35 offisiere en 647 manskappe, terwyl op die 23ste ook nog 16 en op die 24ste 58 manskappe hulle ongedeerd as krygsgevangenes aan die Boere oorgegee het.⁴⁶

Dat hierdie en trouens alle Britse amptelike gegewens met betrekking tot die Britse verliese aan die Tugela baie onbetroubaar is, blyk uit die feit dat die Suid-Afrikaanse Oorlogs grafte raad by die opgraving van die stoflike oorskot van gesneueldes in hierdie omgewing etlike grafte aangetref het waarby 'n kruis aangetref is met die bewoording "Here rests a brave burgher" en dan binne in die grafte die oorskot aangetref het van Britse troepe. In ander grafte weer waar volgens die aanduiding op die graf 'n enkele soldaat begrawe sou gewees het, is die oorskot

⁴⁶ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 599.

aangetref van twee en soms meer soldate.⁴⁷ E. Blake Knox, een van die Britse dokters wat Buller se leer vergesel het, meld dat daar by Pom-pom brug alleen 50 man geval het en volgens die gegewens deur hom verskaf, moes die Engelse groter verliese gelyk het as in die amptelike gegewens weerspieël.⁴⁸

Die totale verlies van die Boere gedurende die twee dae het blykens die gepubliseerde amptelike verlieslys 102 man beloop, van wie 22 gesneue het en aan wonde oorlede is. Onder hulle was egter ook kmdt. F. J. Potgieter, die dapper aanvoerder van die Krugersdorpse kommando wat so swaar in die bors verwond is dat Botha gemeen het dat hy sou beswyk.⁴⁹ Hy het egter uiteindelik tog herstel.

⁴⁷ Vgl. verklaring no. 7/6/2/5 d.d. 12 Nov. 1971 van mnr. K. Geertsema van die Oorlogs grafte raad insake Opgrawings Burgers te Pieters, Hartshill en omgewing.

⁴⁸ Vgl. Knox, pp. 170, 180, 184 e.v.

⁴⁹ Sien *Staatscourant der Zuid-Afrikaansche Republiek*, 1900, Verlieslyste nos. 57, 60 en 65; *Volksstem*, 8 Maart 1900; Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, pp.

11. KONKLUSIE

Vir die feit dat die Engelse Hart's Hill nie kon verower nie, kan genl. Hart se optrede of die van sy leer beslis nie aanspreeklik gehou word nie. Die troepe is goed aangevoer en het met die grootste dapperheid geveg. Ook is die feit dat Hart die aanval twee uur voor sonder van stapel gestuur het – d.w.s. voor die aankoms van die twee bataljons van die 4de brigade in Hart's Hollow – nie vir die mislukking verantwoordelik nie. Die getal troepe wat teen die hang uit gestorm het, was immers meer as toereikend om die Boere te verdryf en 'n toevoeging tot hul getalle sou die Britse verliese net baie groter maak het. Aan 'n goeie artillerie voorbereiding en genoegsame artillerie steun het dit ook nie geskeel nie.

Die mislukking van die Britse aanval moet veral toegeskryf word aan die vernuftige wyse waarop die Boere die terrein beset het. Nie alleen het

hulle hul eie vleuels deeglik beskerm en gesorg dat hulle die van die vyand voortdurend onder 'n skerp geweervuur kon hou deur Spoorwegkop aan die oostekant en die terrein aan Langverwachtspruit aan die westekant te beset nie, maar hulle het gesorg dat hul frontlinie hom op verrassende wyse baie skerp kon laat geld juis op die moment toe die Engelse gemeen het dat dit ineengestort het. Die wyse waarop hulle hul hoof loopgraaf op Hart's Hill se kruin in 'n dominerende posisie uitgehaal en beset het, sowat 200 treë agter die suidelike kruin verborge, en die wyse waarop hulle die hele vyandelike aanvalsmag na taai weerstand oor die heuwel kim tot op baie kort afstand van die loopgraaf af gelok het, was 'n taktiese meesterstuk. Toe die troepe in daardie posisie, waar geen artillerie steun aan hulle verleen kon word nie, deur 'n baie skerp en effektiewe geweervuur in die front verras is, was hul lot beseël. Buller se poging om deur 'n swaar aanval met 'n oormag iewers deur die sentrum van die nuwe Boere linie te bars, was daarmee finaal gefnuik.

323-324; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 378-379; en Leyds 717, Telegramme nos. 7, 20 en 31 d.d. 24 Feb., asook 31 d.d. 25 Feb. 1900.

Die inisiatief is met die mislukking van die aanval dadelik weer in die hande van die Boere geplaas wat nou in 'n uitstekende posisie verkeer het nie alleen om Buller se offensief lam te lê nie maar selfs om sy leër te vernietig. Genl. Botha het die ideale geleentheid – die laaste wat hy sou kry – egter deur sy vingers laat glip en daardeur aan die Boere op die Natalse front die geleentheid ontnem om 'n heugliker Majubadag te vier as ooit te vore. Hy het dit gedoen omdat hy volgens die verklaring van 'n Duitse ooggetuie die getal burgers waaroor hy beskik het, te gering vir so 'n onderneming geag het, en dit terwyl inderdaad net die kommando's Krugersdorp, Rustenburg, Wakkerstroom, Boksburg, Middelburg en Ermelo in die vuurlinie was en die res (Utrecht, Vryheid, Piet Retief, Standerton, Soutpansberg en Carolina benewens die Duitse en Italiaanse korpse) op die rante leeggelê het en vir 'n kragdadige teenaanval ingespan kon word.

In plaas van die inisiatief waaroor hulle sedert die aand van 23 Feb. 1900 beskik het, te gebruik

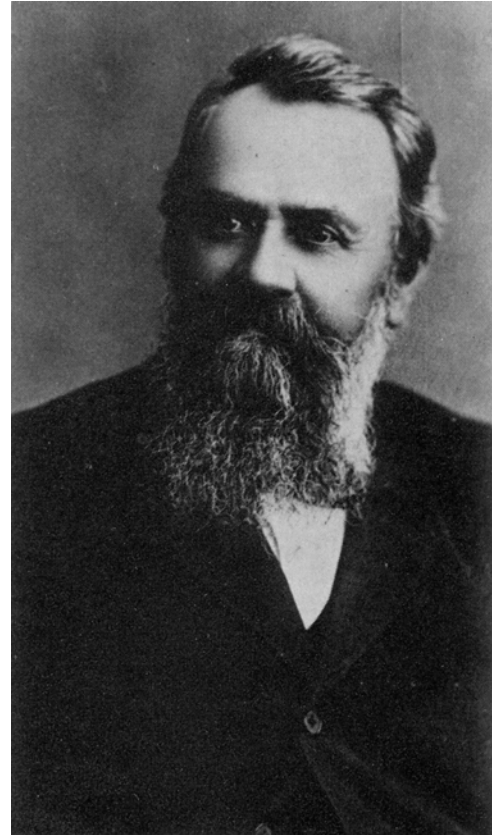
om op Buller se gedemoraliseerde troepe toe te tas, het die Boere op 25 Feb. aan die Engelse 'n wapenstilstand toegestaan en tydens die wapenstilstand selfs Britse offisiere soos genl. Lyttelton toegelaat om tot by hul stellings te kom en die aard en ligging daarvan noukeurig te bepaal – iets wat vir die Engelse baie voordelig was in verband met die opstel van die aanvalsplan wat uiteindelik tot die finale Britse deurbraak gelei het.

HOOFSTUK 16

DIE BRITSE DEURBRAAK BY PIETERSHOOGTE

1. NUWE VERGESIGTE

Die herhaaldelike mislukking van Buller se pogings om deur middel van gekonsentreerde aanvalle op die een of ander punt in die sterk Boere linie wat hom van Ladysmith geskei het, te bars, het hom laat besluit om van taktiek te verander. Die gekonsentreerde aanvalle waarvoor die Engelse vanweë die beperkte aanvalsfront telkens hoogstens 'n brigade voetvolk kon inspan terwyl die Boere in staat was om al hul krag op die aangevalde punt te konsentreer, moes laat vaar en vervang word deur 'n kragdadige aanval van die hele Britse leër oor 'n breë front wat die Boere sou verplig om hul strydkragte oor die hele breedte van die aangevalde terrein te verdeel. As die Britse leër bv. op die hele Boere linie tussen Wynne's Hill en Pietershoogte sou kon toetas, sou, daarvan was Buller oortuig, die Boere krygsmag wat oor die uitgestrekte linie versprei was, iewers moes swig en aan hom ruimte verskaf om na Ladysmith deur te druk.

Genl. A. P. Cronjé

Om die hele Britse leër in die linie opgestel te kry, was egter 'n onoorkomelike probleem. Aangesien daar geen oorgang oor die Tugela ten ooste van die bestaande pontonbrug was waarvan die troepe gebruik kon maak om van die suidelike oewer af teenoor die linie te kom nie, sou die soldate van die Rooirantjies af met die noordelike oewer langs daarheen moes beweeg, d.w.s. deur die nou drukgang tussen die Boere stellings en die Tugela waarin die Boere hul beweging sou kon lamlê en die troepe uiteen sou kon skiet. Dit kon nie gewaag word nie.

Die probleem om die leër vir die aanval opgestel te kry, het so moeilik gelyk dat kol. á Court voorgestel het dat die frontaanval laat vaar en die Boere linie aan die oostekant omvleuel moes word deur 'n troepemag wat by Cingolonek met 'n pontonbrug oor die rivier geplaas en dan met 'n wye draai met Kliprivier op na Elandslaagte moes gaan.¹

¹ C. á Court Repington, Vestigia, pp. 234-235.

Buller wou dit egter nie doen nie omdat kol. Sandbach hom voorheen reeds verseker het dat dit onmoontlik was om sonder baie tydverlies en ontsaglike moeite 'n brug daar te bou en het Warren gevolglik beveel om die aanval op Hart's Hill op 24 Feb. 1900 met vars troepe te hervat. Op Warren se versoek het hy toegestem dat die aanval tot die 25ste uitgestel word en hom toe maar na sy hoofkwartier teruggetrek in die hoop dat Warren sou kon vergoed vir Hart se mislukking.²

Onderwyl Warren besig was om 'n aanvalsplan vir die volgende dag te bedink, het kol. Sandbach Buller egter laat die middag van die 24ste met die nuus verras dat hy sowat 500 treë onderkant die Tugela waterval 'n baie geskikte punt, buite sig van die Boere, ontdek het vir die aanlê van 'n pontonbrug waaroor 'n swaar leër van die suidelike na die noordelike Tugela oewer verplaas sou kon word sonder gevaar om deur die Boere ontdek en beskiet te word. 'n Veld paadjie wat teen Naval Hill af tot in die rivier

² Sien Du Cane, p. 270.

geloop het, het Sandbach op die plek laat afkom. Op die noordelike oewer aangekom, sou die troepe in die moot van die rivier wat aan die noordekant deur besondere hoë walle beskut was, langs die rivier af gestuur kon word om die Britse front tot voor Pietershoogte te verbreed.

Buller, hoogs ingenome met die ontdekking, het, nadat die offisier in bevel van die ponton afdeling, maj. J. L. Irvine, ook geraadpleeg is oor die verplasing van die bestaande pontonbrug na die punt toe – iets wat noodsaaklik was aangesien daar nie voldoende materiaal voorhande was om 'n tweede pontonbrug oor die Tugela te bou nie – daarop besluit om 'n groot deel van sy leër na die suidelike oewer oor die bestaande pontonbrug terug te trek, die pontonbrug dan af te breek en na die nuwe posisie te verplaas. Al sy voetvolk wat nie op die suidelike oewer nodig was nie kon dan oor die nuwe pontonbrug na die noordelike oewer verplaas word met die oog op 'n aanval op die Boere stellings oor die hele breë front vanaf Hart's Hill tot by Pietershoogte.

Sy gedagte was om, nadat sy troepe op die noordelike oewer opgestel was, die Boere linie agtereenvolgens deur drie afdelings te laat bestorm: eers Hart's Hill deur die westelike afdeling, dan, terwyl die geveg daar besig was om te ontwikkel, Spoorwegkop deur die afdeling in die sentrum en sodra die geveg daar goed vlam gevat het, uiteindelik Pietershoogte deur die oostelike afdeling. Hy was daarvan oortuig dat die Boere linie voor so 'n aanval oor so 'n breë terrein sou moes swig en het gevolglik die aanval wat Warren op die 25ste op Hart's Hill moes waag, afgelas.³

Tydens besprekings met Warren van sy nuwe plan gedurende 'n verkenningstog op die 25ste en 26ste het Warren egter die mening uitgespreek dat 'n bestorming van die Boere se linkerflank op Pietershoogte, gevolg deur swaar aanvalle op Spoorwegkop en Hart's Hill onderskeidelik, beter vrugte sou afwerp. Dit sou die Engelse

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 497; Bakkes, *Die Militêre Situasië (Argief-jaarboek, 1967*, I, p. 26).

minder aan kruisvuur blootstel en hulle bowendien in staat stel om die hele Boere linie na die verowering van Pietershoogte van die oostekant af onder 'n dwarsvuur te plaas en weswaarts op te rol. Daarom het hy begeer dat die pontonbrug teenoor Pietershoogte opgerig moes word.⁴

Buller en ook á Court het dadelik die voordele van Warren se plan gesnap en besluit om dit te aanvaar. Sandbach kon wel nie 'n geskikte plek teenoor Pietershoogte kry vir die bou van die pontonbrug nie, maar hy het Warren en Buller daarvan oortuig dat 'n troepemag wat die rivier teenoor Naval Hill sou oorsteek, met 'n groot mate van veiligheid in die rivier moot af gelei sou kon word tot voor Pietershoogte. Burgers wat dit sou waag om uit hul stellings ten ooste van Wynne's Hill na die rivier moot te probeer afdaal om die troepe aan te val, kon trouens maklik van die hoogtes op die suidelike oewer van die Tugela met kanon- en selfs geweervuur teruggedryf word.

⁴ Williams, p. 364.

Met groot geesdrif en selfvertroue het Buller dadelik sy bevele vir die aanval aan á Court begin dikteer en met sy terugkoms by sy hoofkwartier dit dadelik aan sy generaals en stafoffisiere geopenbaar.⁵

Hy sou, so het hy beduie, sy voetvolk in twee divisies indeel, die een om onder Lyttelton se aanvoering die Boere in hul linie ten weste van Langverwachtspruit so vas te pen dat geen versterkings van daar ooswaarts na die aangevalde terrein gestuur sou kon word nie, en die ander om die vyandelike linie ten ooste van Langverwachtspruit oor sy hele breedte in die front met drie kolonnes aan te val: eers Pietershoogte op die Boere linkerflank deur sy regterhandse kolonne. Wanneer die aanval op Pietershoogte goed op dreef was, sou die kolonne in sy sentrum op Spoorwegkop toetas; en sodra die aanval momentum kry, sou die linkerhandse kolonne Hart's Hill bestorm.

⁵ Williams, p. 364; á Court, *Vestigia*, pp. 238-239; Bakkes, *Die Militêre Situatie (Argief-jaarboek, 1967, I, pp. 27-28)*.

Die aanvallers sou deurentyd ondersteun word met geweervuur en veral artillerievuur vanaf die dominerende hoogtes wat suid langs die Tugela uitgestrek het. Hierdie artillerievuur moes nooit gestaak word nie maar voortduur totdat die troepe volledig in besit van die Boere stellings was. Ten einde te voorkom dat die troepe tydens die geveg deur hul eie bomme getref word, moes die kanonne se lope gelig word wanneer die aanvallers die kruine bereik, sodat hulle hul bomme bo-oor die koppe van die troepe op die Boere sou bly werp, selfs wanneer laasgenoemde besig was om teen die agterste hellings af te vlug. Die twee berede brigades moes die Boere se terugtog afsny.⁶

2. VOORBEREIDSELS VIR DIE AANVAL

Onmiddellik nadat Buller besluit het om die pontonbrug na die voet van Naval Hill te verskuif, het hy die kanonne, konvooi waens en troepe eenhede wat hy met die oog op die

vaspennings aanval in die weste en die operasie teen Hart's Hill aan die noordelike oewer oorbodig geag het, oor die bestaande pontonbrug na die suidelike oewer gebring, waar hulle in posisie geplaas moes word vir die aanval wat hy op Majubadag, 27 Feb. 1900, teen die hele oostelike deel van die Boere linie van stapel wou stuur.

Eerstens het al die Britse kanonne met uitsondering van die 73ste veldbattery wat tussen die Rooirantjies onder die sorg van die 10de brigade agtergelaat is, hul stellings teen sonder ontruim en op die pontonbrug afgepyl, waar hulle die aand en nag van die 24ste in 'n weerlose toestand saamgedrom was – 'n maklike prooi vir die Boere. Laasgenoemde het egter vas in hul stellings lê en slaap, salig onbewus van die weerlose posisie waarin die Britse artillerie verkeer het. Die aarde was nl. deurnat ten gevolge van swaar reëns daardie middag en die brug het met die trek van die eerste kanonne en waens na die noordelike oewer so met modder bemors geraak dat kol. Irvine verplig was om die

⁶ Sien Bakkes, *Die Militêre Situasië (Argief-jaarboek, 1967, I, pp. 27-30)*; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 508-509.

beweging van kanonne oor die brug met die aanbreek van die aand te belet, omdat die gevaar groot was dat hulle met hul bespannings of drywers gedurende die nag kon gly en in die rivier beland.

Eers die oggend van die 25ste kon die kanonne oor die brug getrek en na hul nuwe stellings verplaas word – ’n werk wat nie deur die Boere versteur is nie omdat dit wapen stilstand was en die Boere, wat tewens altyd begeer het om ’n Sondag stil deur te bring, blykbaar onder “wapen stilstand” slegs ’n vuurstaking verstaan het, en nie begryp het dat enige Militêre beweging tydens ’n wapen stilstand verbode was nie. Hulle het trouens self voortgegaan met die maak van loopgrawe en die troepe toegelaat om ongehinderd paaie vir die kanonne te maak, asook die paaie wat nodig was om die pontonne en ander benodigdhede vir die bou van die brug, van voor die Rooirantjies af weg te neem en na Naval Hill toe aan te karwei.⁷ Ook het baie Boere

ongetwyfeld die mening gehuldig dat Buller besig was om die aftog te blaas toe hulle die troepe oor die brug sien terugtrek, en dit wou hulle nie verhinder nie aangesien hulle self moeg geveg was en lus was om te gaan rus.

Teen 10 vm. die 25ste was al die kanonne reeds oor die brug en met die verstryking van die wapen stilstand in hul nuwe stellings op die hoogtes langs die suidelike oewer van waar hulle die Boere stellings in die Kameeldoringrante volkome beheers het. Hier is hulle as volg opgestel: Op die regterflank op Clump Hill 4 12-ponder-skeepskanonne, aan elke kant deur 2 5-duim-kanonne ondersteun. Hulle is die oggend van die 27ste met 2 bergkanonne versterk wat van Naval Hill af gebring is. Op ’n koppie oos aan Fuzzy Hill was die battery houwitsers (61ste battery), in die rug gesteun deur die 19de veld-battery en 2 4,7-duim skeeps kanonne. Laasgenoemde is van Chieveley af daarheen gebring en eers op die 27ste opgestel. Op Fuzzy Hill self het

⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 501-502; Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*,

Eerste Tydvak, p. 328; en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 539n.

die 63ste veldbattery gestaan, aan elke kant deur 2 5-duim kanonne ondersteun, en op Naval Hill was 36 kanonne geplant: 2 4,7-duim vloot kanonne bo-op die kruin, 4 12-ponder skeeps kanonne links in hul front, 'n entjie teen die helling af, die 64ste veldbattery nog laer teen die helling af, en links in hul front, nog laer teen die helling af, 6 berg kanonne – waarvan twee die 27ste na Clump Hill verskuif is. Links in die rug van al hierdie kanonne, op Naval Hill se westelike uitloper, was die 7de, 78ste en 28ste veldbattery, eersgenoemde op die regter- en laasgenoemde op die linkerflank, digby die brug wat die Boere oor die Tugela gehad het. Op die verste Britse linkerflank het die 6 veldstukke van die 73ste battery van die noordelike oewer af die burgers op Grobbelaarskop in bedwang gehou, en in die rug van hierdie 76-tal kanonne in die frontlinie het nog 9 verdraende kanonne gereed gestaan om die aanval te ondersteun: 2 12-ponder skeeps kanonne teenoor Fort Wylie, 'n 4,7-duim vloot kanon wes aan die spoorweg halfpad tussen Colenso en Gun Hill, en 4 12-ponder skeeps kanonne, 'n 4,7-duimvloot kanon

en 'n 6-duim kanon. Hulle kon nie alleen die afbreek van die pontonbrug beskerm nie maar die Boere oor die hele breedte van hul linie bombardeer.⁸

Die res van die swaargeskut waaroor Buller beskik het, was ingedeel by die afdeling van sy leer wat verder na die ooste toe die Boere strydkragte by Helpmekaar en die grense van die Suid-Afrikaanse Republiek vanuit Zoeloeland bedreig het.⁹

Nadat hy die gedeelte van sy leer wat hy op die noordelike Tugela oewer oorbodig geag het, oor die bestaande pontonbrug na die suidelike oewer teruggetrek het, het Buller maj. Irvine gelas om die brug die aand van 26 Feb. 1900 af te breek en na die nuwe stelling te verplaas. Dit was 'n tydrawende taak aangesien die ponton skuite met 'n dik laag modder besmeer was wat eers

⁸ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 502-503 en kaart no. 30 (d) van die publikasie; en Bakkes, *Die Militêre Situasie (Argief-jaarboek, 1967, I, pp. 20-21)*.

⁹ Sien hoofstuk 9 omliggend voetnota 28 hiervoor.

afgeskraap moes word voordat die skuite na hul nuwe bestemming vervoer kon word. Gevolglik het hulle eers die oggend van die 27ste op die aangewese plek aan die voet van Naval Hill aangekom nadat die waens gedurende die nag die veld paadjie teen die hang van Naval Hill byster geraak het.¹⁰

Van gevegte was daar op 25 en 26 Feb. 1900 haas geen sprake nie. Die skiet stilstand is op die 25ste deur sowel die Boere as die Engelse geëerbiedig en eers die aand na die verstryking daarvan het die Boere hewig met hul Mausers losgebrand op ligte wat hulle naby hul stellings bespeur het. Volgens Britse amptelike getuienis was die vuur gerig op Hart se brigade en die troepe op Wynne's Hill en aan Onderbroekspruit, en het 'n aantal burgers selfs vorentoe gekom om blykbaar vas te stel of die troepe daar al begin terugval het. Die geskiet het egter slegs enkele

ongevalle onder die troepe veroorsaak en die burgers is maklik terug gedryf.¹¹

Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het daar ook 'n botsing plaasgevind tussen 600-700 Pretoria burgers wat van Ladysmith af onder genl. Erasmus uitgestuur is om die Engelse verbindings linies in Buller se rug te verwoes en 'n afdeling Britse kavallerie wat by Bloukransrivier op Erasmus afgekom het, van wie enkele verkenner in Weenen betrap is. Erasmus sou geen poging aangewend het om die Britse ruiters te verdryf of die troepe in die rug aan te val of op hul verbindings linies vaardig te raak nie, maar sommer holderstebolder na Ladysmith toe terug gevlug het toe hy op die berede troepe gestuit het.¹²

Uit die amptelike oorlog stukke aan Boere kant word egter geen melding van so 'n ekspedisie of van enige offensiewe beweging aan Boere kant

¹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 507; Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), p. 16.

¹¹ Leyds 717, Telegram no. 17 d.d. 26 Feb. 1900; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 503.

¹² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 503-504.

gemaak nie. Wat wel duidelik blyk, is dat genl. Erasmus op die 25ste met 'n uiters konfidensiële boodskap – waarop later teruggekom word – deur die Kommandant-generaal van Ladysmith af na die verskillende generaals aan die Tugela gestuur is. Hy moes die boodskap – waarvan die inhoud so vertroulik was dat die Kommandant-generaal dit nie eers in kode aan die generaals wou sein nie – persoonlik aan elkeen gaan oordra en die Kommandant-generaal persoonlik van elkeen se antwoord kom verwittig. Die taak het Erasmus die hele dag besig gehou en hy kon dus onmoontlik op 25 Feb. 'n ekspedisie langs Bloukransrivier af gelei het.¹³ Die getuienis van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* in verband met die ekspedisie kan dus nie aanvaar word nie.

Die 26ste het net so stil verloop. Die Boere stellings is nie eers aan 'n swaar bombardement onderwerp nie. Die Britse kanonniere het hulle slegs daarop toegespits om hul kanonne in te skiet op die stellings wat hulle tydens die slag

onder vuur sou moes hou, en die Boere kanonne het op 'n trae trant geantwoord. Hul ammunisie voorrade was byna uitgeput ten spyte daarvan dat daar met die hoogste spoed in die ammunisie fabriek in Johannesburg gespoek is om voor te bly met die verskaffing van voorrade, en daar moes dus suinig met die ammunisie omgegaan word.¹⁴

Slegs enkele verskuiwings van troepe eenhede is op die 26ste deur Buller gemaak. Die 1st Border regiment (5de brigade) en die 1st York and Lancaster (11de brigade) is van Chieveley af na die front verskuif en by Chieveley deur die 2nd Lancashire Fusiliers vervang wat van Frere af gekom het. Die 2de berede brigade wat reeds voorposte langs die Tugela af tot by Bloukransrivier uitgestel gehad het, het van Cingolonek af na die Tugela opgeruk en die South African Light Horse wat die terrein ten weste van Frere

¹³ Vgl. K.G. 341 (vi) p. 139.

¹⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 506-507; K.G. 352 (ii) p. 171; K.G. 341 (vi) pp. 40, 45, 77, 121, 180 en 193; en Leyds 717, Telegram no. 6 d.d. 26 Feb. 1900.

gepatrolleer het, het hom weer by Dundonald se hoofmag gevoeg.¹⁵

Teen die aand het Buller sy planne agtermekaar en sy instruksies uitgereik gehad. Aangesien sy troepe gedurende die gevegte van die voorafgaande paar dae so uiteen geplaas geraak het dat die bataljons van die verskillende brigades nie sonder gevaar en veel moeite en tydverlies byeengebring kon word om binne hul gewone brigade verband aan te val nie, het Buller sy stormtroepe in drie kolonnes ingedeel, elkeen onder 'n brigadier of plaasbekledende brigadier, en wel as volg:

Genl. Barton, bevelvoerder van die 6de brigade, sou oor twee bataljons (die Royal Irish Fusiliers van kol. J. Reeves en die 2nd Royal Scots Fusiliers van lt.-kol. E. E. Carr) van sy eie en die 2nd Royal Dublin Fusiliers (bevelvoerder kol. C. D. Cooper) van die 5de brigade beskik vir die aanval op Pietershoogte.

Kol. F. W. Kitchener, aanvoerder van die 11de brigade in die plek van genl.-maj. A. S. Wynne wat by Wynne's Hill gewond is, moes met drie bataljons van sy eie brigade (lt.-kol. W. McCarthy O'Leary se 1st South Lancashires, lt.-kol. J. W. Kirkpatrick se 1st York and Lancasters en maj. F. B. Mathews se Royal Lancasters) en 6 kompanies van maj. W. Fry se 2nd West Yorks (2de brigade) Spoorwegkop bestorm; en

Kol. C. H. B. Norcott, waarnemende aanvoerder van die 4de brigade, moes Hart's Hill aanval met 2½ bataljons van sy eie brigade (die 1st Durham Light Infantry van lt.-kol. A. L. Woodland, maj. C. A. Lamb se 1st Rifle brigade en 4 kompanies van lt.-kol. E. Cooke se 2nd Scottish Rifles) en 6 kompanies van maj. H. W. Pearse se 2nd East Surrey regiment (2de brigade).

Die stormtroepe wat op die hele lange Boere linie tussen Pietershoogte en Hart's Hill moes toetas, was dus sowat 10 bataljons (ongeveer 8,000 – 10,000 man) sterk. Hulle sou onder Buller se persoonlike bevel staan, wat deur middel van Warren, die 5de divisie se bevel-

¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 507.

hebber, met hulle sou skakel. Hierdie Britse stormtroepe sou in die rug nie alleen deur al die Britse masjiengewere en kanonne – op een veld-battery na – gesteun word nie maar tewens deur die geweervuur van albei berede brigades wat ten suide van die rivier gereed gehou is om die Boere se terugtog af te sny, asook deur die van 2½ bataljons infanterie (die 1st Royal Inniskilling Fusiliers, die 1st Connaught Rangers en die half bataljon Imperial Light Infantry) wat onder Hart se bevel die verbinding tussen die pontonbrug en Buller se bevel pos op Hlangwane moes bewaak.

Ten weste van Langverwachtspruit moes genl. Lyttelton die Boere in die linie tussen Wynne's Hill en Rooikop deur gevegs demonstrasies en selfs aanvalle, indien nodig, so vaspen dat hulle geen versterkings na die aangevalde gebied oos van Langverwachtspruit kon stuur nie. Daarvoor het hy 92 bataljons voetvolk gekry van wie sommige reeds vir etlike dae op Wynne's Hill aan die veg was, nl. 2 bataljons (lt.kol. E. O. F. Hamilton se 2nd Royal West Surreys en maj. H.

Batson se 2nd Devonshires) van die 2de brigade, een (maj. R. C. A. B.. Bewicke-Copley se 3rd King's Royal Rifles) en 'n halwe (lt.-kol. E. Cooke se 2nd Scottish Rifles) van die 4de brigade, twee van die 6de brigade (lt.-kol. C. G. Donald se 2nd Royal Fusiliers en lt.-kol. C. C. H. Thorold se 1st Royal Welsh Fusiliers), maj. E. J. Montagu-Stuart-Wortley se Rifle Reserve battalion van die 11de brigade, en al die bataljons van die 10de brigade (lt.-kol. E. J. Gallwey se Somerset Light Infantry, lt.-kol. C. H. Law se 2nd Dorsets en lt.-kol. A. W. Hill se 2nd Middlesex). Colenso is bewaak deur maj. J. S. Pelly met die 1st Border regiment (5de brigade) en die kamp by Chieveley deur die 2nd Lancashire Fusiliers en die ander half bataljon Imperial Light Infantry.¹⁶

Aan weerskante van sy hoofmag dog heeltemal buite die vegterrein, nl. wes aan die Bo-Tugela en oos teenoor Helpmekaar en in Zoeloeland, het

¹⁶ Vgl. Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), pp. 1-7 en 26 w.; Du Cane, pp. 274-276; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 505-509.

'n geringe aantal Britse troepe geopereer asof hulle die uiterste regter- en linkerflanke van die Boere mag in Natal en die grense van die Republieke bedreig, met die doel om die Boere se aandag soveel as moontlik in die rigtings af te lei.

3. BEDRYWIGHEDDE TEENoor HELPMekaAR EN OP DIE VRYHEID GRENS

Van hulle was die lewendigste die troepe wat op Buller se regterflank buite die vegterrein geplaas was. Hulle het op 24 Feb. 1900 met manoeuvres begin wat die Boere in die linie tussen Pietershoogte en Hart's Hill onrustig in hul rigting laat opkyk het.

Op 24 Feb. 1900 het die Kommandant-generaal 'n dringende bevel onder oë gekry van genl. J. Ferreira aan die Vrederegter op Dundee om dadelik alle Dundee burgers onder vk. T. Joubert na Helpmekaar te stuur want 'n bereide Britse

afdeling het Pommeroy ingeneem en was onderweg na Helpmekaar.¹⁷

Dit het die Kommandant-generaal wat al so houtgerus oor die toestand in die gebied was dat hy nog die oggend een van Ferreira se twee kanonne bestel het vir versending na die Oranje-Vrystaat, uit sy stoel gelig van skrik. Dadelik het hy die Dundee se Vrederegter gelas om ook 35 Vryheid burgers wat gekommandeer was om Lucas Meyer se stellings te kom versterk, na Ferreira te stuur en voorts sy bevel in verband met die opsending van die kanon gekanselleer.¹⁸ Toe hy ewenwel by Ferreira oor die toestand in die gebied navraag doen, het die hom verseker dat daar niks was om oor onrustig te voel nie en dat Ferreira die 35 Vryheid burgers nie nodig gehad het nie. Hy het die Dundee burgers laat oproep want sy kommando was baie swak aangesien hy 61 burgers na Bloukransrivier en ook 'n patrollie na die Tugeladrif gestuur het. Hy het, so het hy die Kommandant-generaal

¹⁷ Leyds 717, Telegram no. 43 d.d. 24 Feb. 1900.

¹⁸ K.G. 350 (ii) pp. 148, 158, 161 en 166.

verseker, hom volkome in staat geag om met sy eie burgers, die Maxim-Nordenfeldt, die 75 mm.-Skoda kanon en die hand maxim waaroor hy by Helpmekaar beskik het, die vyand te stuit as hulle hom sou probeer aanval, want sy stellings was goed, en by Nqutu was daar nog 'n maxim. Eers die aand van die volgende dag het dit geblyk dat daar tog 'n patrollie van 30 of 40 Natalse Vrywilligers die Tugela naby Jobskop oorgesteek het, blykbaar om die brug oor die Sondagsrivier te vernietig, maar dat hulle onverrichter sake moes terugkeer.¹⁹

Die Kommandant-generaal het pas van dié skrik bekom toe die Transvaalse krygs offisiere by Nqutu en Babanango op 25 Feb. 1900 meld dat 'n vyandelike mag van 1,300 man met kanonne die grens van die distrik Vryheid oorskry en die Boere se brandwag by J. L. Vermaak se plaas, Wonderdraai, na 'n hewige skermutseling verdryf het. Alle burgers van wyk IV, Vryheid, moes dus ten spoedigste daarheen gestuur en die

veldkornet beveel word om alle persone wat in die distrik te vinde was – met insluiting van die Duitsers en “neutrales” – op te kommandeer. Wat sake vererger het, was dat genl. Coenraad Meyer, die artillerie luitenant, kmdt. Joubert en vke. Van den Berg en Moolman nie op hul poste was om leiding te gee nie maar op hul plase of elders rondgelê het. Die kommando-organisasie was dus so gebrekkig dat van die offisiere en die landdros dringend versoek het dat of genl. Lucas Meyer of genl. Louis Botha of Hans Davel tydelik daarheen verplaas moes word om sake te bestuur want “Zooals ze nu zijn, kan het niet berusten terwijl hier zoovele families ongered zijn.”²⁰

Die Kommandant-generaal het dadelik die landdroste van Wakkerstroom, Vryheid, Utrecht en Piet Retief gelas om alle burgers wat 'n geweer kon dra in hul distrikte op te roep om die vyand die hoof te gaan bied, genls. Meyer en Botha daarvan verwittig en die landdroste voorts

¹⁹ K.G. 341 (vi) pp. 140, 146 en 219; en Leyds 717, Telegram no. 80 d.d. 26 Feb. 1900.

²⁰ Leyds 717, Telegramme nos. 3, 5, 20, 21 en 56 d.d. 25 Feb. en 6 en 10 d.d. 26 Feb. 1900.

aangesê om die toestand te gaan ondersoek en aan hom verslag daaroor te doen.²¹

Genl. Lucas Meyer het hom nie aan die berig gesteur nie aangesien hy dit as die werk van gerugmakers beskou het, en het geantwoord dat hy en Botha hul stellings nie kon verlaat nie en dat Hans Davel nie by hom was nie.²² Genl. Louis Botha het dit egter in 'n baie ernstige lig beskou. Trouens, as die berig waar was, sou die Engelse nie alleen die verste Boere linkerflank uit die pad kon stoot en groot getalle Bantoes kon opstook om die distrikte Vryheid, Utrecht en Piet Retief te verwoes nie, maar sou dit 'n uiters demoraliserende effek op die kommando's Vryheid, Utrecht en Piet Retief hê. Daarom het hy voorgestel dat die sowat 200 burgers van Vryheid wat naby Platrand gelê het, dadelik na Vryheid verskuif en deur 200 van die Vrystaatse burgers aan die Bo-Tugela vervang word, en dat

hy self na die distrik Vryheid gaan om sake daar te reël.²³

Pres. Kruger en kmdt.-genl. Joubert het Botha egter onmisbaar geag in die linie wat deur Buller se hoofmag bedreig is en wou graag hê dat hy daar as hoogste bevelvoerder ageer, nie alleen in die gebied wes van Langverwachtspruit nie maar ook die ten ooste daarvan waar genl. Lucas Meyer die bevel gevoer het. Gevolglik het die Kommandant-generaal, na oorlegpleging met pres. Kruger, Lucas Meyer op die 26ste gelas om dadelik na Vryheid te vertrek en die bevel daar van genl. Coenraad Meyer te gaan oorneem ingevolge 'n bevel wat pres. Kruger reeds in Jan. 1900 aan hom gegee het en waaraan hy nooit gevolg gegee het nie.²⁴

Sy poging om Meyer voor Buller se hoofmag weg na Vryheid te verskuif te kry sodat Botha

²¹ *Ibid.*, Telegramme nos. 31, 45-47, 53, 58 en 61 d.d. 25 Feb. 1900.

²² *Ibid.*, Telegram no. 26 d.d. 23 Feb. 1900 en K.G. 341 (vi) pp. 168 en 201.

²³ *Ibid.*, Telegram no. 44 d.d. 26 Feb. 1900.

²⁴ Leyds 717, Telegram no. 61 d.d. 26 Feb. 1900; K.G. 341 (vi) p. 147; en K.3. 350 (ii) p. 198. Vir die President se bevel waarna hier verwys word, sien hoofstuk 3 voetnota 86 hierbo.

die bevel daar kon oorneem, het egter nie geslaag nie aangesien daar teen die aand van die 26ste berig van wnd. genl. C. Birkenstock – wat in genl. Coen Meyer se afwesigheid die bevel in die gebied gevoer het – ontvang is dat daar hoegenaamd geen rede tot kommer bestaan het nie. Die Engelse was nog steeds by Melmoth en slegs 'n Britse patrollie kon oor die grens gekom het om die burgers die skrik op die lyf te jaag. 'n Patrollie van 80 burgers was in elk geval daarheen onderweg om die saak te ondersoek. Genl. Coen Meyer se mag van 150 man op die Vryheid grens oor wie laasgenoemde na 'n afwesigheid vanweë siekte pas weer die bevel geneem het, en 70 man by Nqutu wat tot 150 uitgebrei sou kon word, was toereikend om aan die Engelse die hoof te bied as hulle werklik 'n inval in die Republiek sou waag.²⁵

Ten spyte van die gerusstelling het kmdt.-genl. Joubert egter onrustig gebly en genl. Coenraad

Meyer – aan wie hy meteens ook kennis gegee het van Lucas Meyer se benoeming tot opperbevelhebber in die gebied – versoek om hom 'n verslag te stuur oor wat presies gebeur het.²⁶

4. STEMMING EN BEDRYWIGHEDE VAN DIE BOERE IN DIE KAMEELDORINGRANTE

Berigte oor die Britse “inval” in die distrik Vryheid het na die kommando's in Botha en Meyer se gevegslinie deurgelek en groot opskudding onder die burgers van Vryheid, Piet Retief, Utrecht en Wakkerstroom verwek.²⁷ Hulle wou nou net huis toe gaan om hul eiendom te gaan verdedig en het op groot skaal van die front af verdwyn, waar hulle broodnodig was. Terselfdertyd het berigte uit die distrik Rustenburg die burgers bereik dat Bantoes die distrik binnegeval en van die families daar vermoor het. Dit het kmdt. P. Steenkamp se burgers wat uit die distrik gekom het, net soseer verontrus en huis toe laat dwing.

²⁵ Leyds 717, Telegramme nos. 19 en 80 d.d. 26 Feb. 1900; K.G. 350 (iii) pp. 5-6; en K.G. 341 (vi) pp. 19, 160 en 183.

²⁶ Leyds 717, Telegram no. 66 d.d. 26 Feb. 1900.

²⁷ *Ibid.*, Telegram no. 66 d.d. 26 Feb. 1900; en K.G. 350 (iii) pp. 5-6.

Daarby moet onthou word dat die burgers wat Botha en Meyer se stellings beman het, slegs na baie mooipraat en gesukkel beweeg is om nogeens in 'n verdedigingslinie voor die vyand vas te skop. Hulle was oorlogsmoeg soos reeds aangetoon is, en het daarna uitgesien om hul militêre lewe weer vir hul gewone burgerlike lewe te verruil. As hulle daarvan oortuig kon word dat hul oorwinnings oor die Engelse ten minste die dag sou verhaas dat hulle weer huis toe sou kon gaan, sou hulle seker geesdriftig aangehou het met veg, maar die indruk het al hoe meer by hulle posgevat dat hul oorwinnings en die opofferings wat dit hulle gekos het om daardie oorwinnings te behaal, hulle niks gebaat het nie. Die feit dat die Boere offisiere hul oorwinnings nie opgevolg en die vyand deur offensiewe optrede probeer verdryf of vernietig het nie maar slegs van die burgers verwag het om te keer dat die vyand nie op die een of ander plek deur die Boere linie breek nie, het sy uitwerking begin toon. Immers – so het die burgers geredeneer – Engeland het 'n onbeperkte getal gereelde soldate besit wat niks anders te doen gehad

het as om te veg nie en tot in ewigheid kon bly aanval, terwyl die Boere mense met burgerlike verpligtings was wat nie vir altyd verwaarloos kon word nie.

Die gevolg van die feite bo genoem, was dat talle burgers hul laers sonder verlof verlaat of 'n heeltemal onverskillige houding ingeneem het, in weerwil van die bemoedigings boodskappe van pres. Kruger en die ernstigste vermanings van hul offisiere. Dit het op sy beurt weer tot moedeloosheid onder die offisiere gelei. Selfs die Kommandant-generaal was moedeloos.

“Ik kan misschien voor minuten als ik niet mogen zeggen uren lang rondjagen en schreeuwen en laten schreeuwen, ‘Opzaal’, ‘Opzaal’ en dan nog zie ik hier een staan te kijken, te eten of te wasschen en mijn werk schijnt bijna bespot te worden,”

het hy gekla.²⁸

²⁸ K.G. 345 (v) pp. 129-130.

Daarby het die offisiere geweet dat daar vir hul swaargeskut haas geen ammunisie meer voorhande was nie. Vir die maxim-kanonne was daar nie 'n enkele bom meer in die magasyn op Pretoria beskikbaar nie. In die Boere se ammunisiefabriek op Johannesburg was net 400 bomme vir Krupp- en 10 vir Armstrong kanonne gereed, en hulle was van swakker kwaliteit as die waaroor die Boere tot op die tydstip beskik het en was bowendien vir verspreiding aan al die gevegsfronte bedoel. In hul linie voor die Tugela sou die Boere dus feitlik aangewese wees op die bietjie ammunisie waaroor hulle nog in Natal beskik het.²⁹

Ten slotte het daar by almal onsekerheid geheers oor wat Buller in die skild gevoer het. Toe hulle bemerk dat die Britse kanonne, konvooi waens en selfs baie troepe oor die pontonbrug na die suidelike oewer terugbeweeg, het daar onder die burgers ongetwyfeld die indruk posgevat dat Buller van plan was om terug te trek soos hy na

²⁹ Vgl. Leyds 717, Telegram no. 62 d.d. 26 Feb. 1900; K.G. 341 (vi) pp. 75, 77, 121 en 193.

sy neerlae by Spioenkop en Vaalkrans gedoen het, en dat hy van die suidelike oewer af die terugtog van die troepe wat nog op Wynne's Hill, voor Hart's Hill en tussen die Rooirantjies gelê het, sou dek. Selfs genl. Botha het aanvanklik die afleiding gemaak, ofskoon hy bely het dat hy daarvan nie seker was nie.³⁰ By die burgers het die afleiding dat Buller aan terugtrek was, weg uit die gebied ten ooste van Colenso, die gevolgtrekking laat ontstaan dat die gebied binnekort nie meer verdedig sou hoef te word nie en dat hulle dus maar huis toe kon begin gaan om bietjie te gaan rus. Die gevolg was dat die burgermag in genls. Botha en Meyer se stellings volgens een van die offisiere van die Duitse korps tot sowat 1,200 man op die oggend van 27 Feb. 1900 geslink het.³¹

By die Kommandant-generaal was daar geen twyfel dat die Engelse nie aan terugtrek gedink het nie maar met voorbereidsels vir 'n baie swaar aanval op die Boere linie besig was, 'n vasberade

³⁰ Leyds 717, Telegram no. 75 d.d. 26 Feb. 1900.

³¹ R. Runck, *Aus dem Freiheitskampfe der Buren*, p. 196.

aanval wat daarop bereken was om die Boere mag voor hulle weg te vee en na Ladysmith toe deur te bars: 'n Krygsgevangene Britse luitenant, J. Best, het hom trouens die versekering gegee dat die aanslae op Wynne's Hill en Hart's Hill slegs beskou moes word as ligte skermutselings met geringe voorposte van die Britse leër. Hart's Hill is bv. volgens Best deur slegs 'n 1,000-tal troepe aangeval, in die een flank deur 400 en in die ander deur 200 man ondersteun, en dit het slegs misluk omdat Buller Hart's Hill se besetting onderskat het. Agter daardie 1,600 man het Buller met nog 35,000 troepe gelê wat volgens Best se mening almal by 'n finale swaar aanval gebruik sou word.³²

Wanneer die finale aanval sou plaasvind, kon hy nie sê nie maar op die 26ste het Bantoes aan die Kommandant-generaal kom vertel dat Buller hulle gelas het om pad te gee uit die gebied aan die Tugela ten ooste van Hlangwane aangesien hy daardie selfde nag nog “onderkant waar zijn lager (d.w.s. sy hoofkwartier op Hlangwane) nu

staat een pontonbrug over Tugela zal slaan” en op twee plekke onder aan Tugela wou deurbreek. Daarom moes daar, aldus die Kommandant-generaal aan genls. Meyer en Botha, in die rigting maar goed gewaak word.³³

As genls. Meyer en Botha die instruksie maar ter harte geneem en die rivieroewer onderkant Buller se hoofkwartier, d.w.s. vanaf ongeveer die voet van Naval Hill, goed bewaak het, sou hulle die Britse bedrywighede in verband met die oprigting van die pontonbrug aan Naval Hill se westelike voet tydig ontdek het. Dit sou hulle in staat gestel het om Buller se aanvalsplan te dwarsboom. Ongelukkig is hulle verwar deur 'n ander telegram van die Kommandant-generaal waarin meegedeel is dat volgens berigte van die Bantoes wat aangesê is om die Tugela oewer te verlaat, die Engelse “met een groote paardecommando waar Kliprivier in Tugela loopt en een ander commando verder naar onder” wou deurtrek³⁴ – 'n beweging waarvoor Botha geen

³² Leyds 717, Telegram no. 47 d.d. 25 Feb. 1900.

³³ *Ibid.*, Telegram no. 62 d.d. 26 Feb. 1900.

³⁴ K.G. 350 (ii) p. 191.

vrees gekoester het nie aangesien daar volgens sy mening geen swaar Britse leer in dié gebied oor die Tugela sou kon kom nie.

Kmdt.-genl. Piet Joubert het hierdie berigte in 'n baie ernstige lig beskou, want dit was vir hom duidelik dat as Buller met sy hele leërmag van 35,000 man – soos luit. Best gesê het – op verskeie punte op die verswakte Boere linie sou toetas, dit 'n wonder sou wees as die weerstand van die Boere nie ineen sou stort nie. Daar moes dus onmiddellik maatreëls beraam word om te voorkom dat die Boere laers, ammunisie, kanonne en ander toerusting en miskien selfs groot getalle burgers in Britse hande val as die gedemoraliseerde Boere mag miskien in wanorde van die slagveld af sou vlug.

Daarby het daar op die 24ste 'n uiters dringende noodoproep van pres. Steyn gekom vir groot versterkings – o.a. vir feitlik al die kanonne wat gebruik is om Ladysmith mee te beleër – ten einde die Vrystaatse westelike grens te kom help verdedig sodat die vyand Bloemfontein nie bereik nie, want dit was vir pres. Steyn duidelik

dat genl. Piet Cronje op die punt gestaan het om te kapituleer en dat die twee Republieke dan by verre die grootste deel van hul strydkragte daar sou moes inwerp om lord Roberts te stuit sodat Bloemfontein nie in Britse hande val nie.³⁵

Met die oog daarop het die Kommandant-generaal genl. D. J. E. Erasmus, vergesel van kmdt. D. J. Schoeman, die oggend van die 25ste na die verskillende generaals aan die Tugela – nl. genls. Botha, Meyer en Burger oos van Colenso en hoofkmdt. Prinsloo aan die Bo-Tugela – gestuur om sy sienswyse aan hulle uiteen te sit, nl. dat onder die heersende omstandighede “partsgewijze en tydelijke (lees tydige) terugtrekking noodzakelijk was”³⁶ en hul sienswyse oor die aangeleentheid aan hom te kom meedeel.³⁷

³⁵ Sien die betrokke telegramme van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, in die prof. S. P. Engelbrecht-versameling no. 24.

³⁶ K.G. 345 (v) p. 128.

³⁷ K.G. 341 (vi) p. 139.

Die skielike voorstel van die Kommandant-generaal dat daar “partsgewijze” uit hul goeie stellings en van Ladysmith af teruggetrek moes word – klaarblyklik na die grens – sodat daar onmiddellik genoeg burgers en swaargeskut in Natal kon loskom om lord Roberts te stuit voordat hy Bloemfontein sou kon bereik, was vir die generaals wat naastiglik met voorbereidsels in hul linie voor die Tugela besig was om Buller te keer, ’n baie harde slag. Genls. Botha, Meyer en Burger wou dan ook eers gedurende die nag met mekaar beraadslaag voordat hulle kommentaar oor die voorstel lewer, en selfs hoofkmdt. Prinsloo wou die aangeleentheid eers met genl. De Villiers bespreek. Daarna sou hy sy mening om 2 nm. die 26ste persoonlik aan die Kommandant-generaal kom meedeel. Erasmus self kon hom ook nie met die gedagte vereenselwig nie en het die Kommandant-generaal tot ander insigte probeer bring deur hom na sy besoek aan die generaals voor die Tugela te verseker dat die

toestand voor die Tugela baie gunstig vir die Boere was.³⁸

Nadat hulle gedurende die nag met mekaar oorleg gepleeg het, het genl. Lucas Meyer op die 26ste namens homself, genl. Botha en genl. Burger streng konfidensieel aan die Kommandant-generaal gesein dat hul stellings nog heeltemal goed was en dat hulle alle hoop gekoester het om met Gods hulp die vyand te oorwin. Aangesien hulle egter nie so volledig bekend was met die algemene militêre toestand as die Regering en Kommandant-generaal nie moes die oordeel oor wat gedoen moes word en slegs instruksies aan hulle gee. Hulle wou egter die Kommandant-generaal se aandag daarop vestig dat die burgers lout sou ruik sodra daar met ’n verskuiwing van laers, voetgangers en wat dies meer sy na agtertoe begin word en dit kon moontlik paniek verwek. Daarom was hulle van mening dat “indien er nog eenige kans bestaan dat de vijand nog kan tegen gehouden worden om niet Bloemfontein te bereiken, dan nog een

³⁸ K.G. 341 (vi) p. 139.

haar dagen de zaak in handen van ons albestierende God te laten om te zien of er geen uitredding komt.” Die Regering moes egter die beste planne beraam.³⁹

Dit was volkome in die gees van pres. Kruger gesproke wat bitter teen ’n terugtog uit Natal gekant was omdat dit paniek onder die burgers kon verwek en die vyand met nuwe moed sou besiel, met die gevolg dat die toestand vir die Boere in die Ooste net so donker sou word as in die Weste. Hy het nog vas geglo dat genl. Piet Cronje ontset sou word en dat sake weer ’n gunstige wending vir die Boere sou neem. Daarom was hy van oordeel dat die beleg van Ladysmith wat die Boere reeds soveel dure offers gekos het, nie laat vaar kon word nie. Die Kommandant-generaal moes die burgers maar bemoedig om vas te bly staan en slegs op God te vertrou. Hy sou hulle nie verlaat nie. “Broeder”, het hy sy telegram gesluit,

³⁹ Leyds 717, Telegram no. 7 d.d. 26 Feb. 1900.

“wij zijn nu in het donkerste van den nacht en ik ben zeker God zal den dag spoedig doen aanbreken en ons eene heerlijke uitkomst schenken, maar wij moeten getrouw blijven en onze plicht doen. De Heer zegt: Roept mij aan in den dag der benauwdheid en ik zal u er uit helpen. Vertrouw dus op den Heer, ik ben zeker dat Hij ons roepen en smeeken zal verhooren.”⁴⁰

Onderwyl die vertroulike gedagtewisseling oor die terugtrekking van die Boere magte in Natal aan die gang was, het genls. Lucas Meyer en Botha die laaste maatreëls getref wat hulle nodig geag het om aan ’n hernieude Britse aanval die hoof te bied.

Genl. Meyer was op die 26ste redelik seker daarvan dat die Engelse die Boere stellings die volgende dag, Majubadag, sou aanval, want dit was “natuurlijk een belangrijken dag”. As hulle dit nie op Majubadag waag nie “dan twijfel ik of zij het spoedig hier weder zal doen.” Gevolglik

⁴⁰ K.G. 341 (vi) pp. 4 en 99.

het hy die Kommandant-generaal versoek om Long Tom nog dieselfde nag te laat deurkom na die Ermelo laer vir opstelling in 'n stelling wat die Boere daarvoor gebou het en waarin hulle ywerig besig was om 'n platform vir die kanon te maak.⁴¹ Met die oog op die bou van 'n skans vir die kanon het hy gedurende die dag 800 sand-sakke by die hoof van Weë wat die opsig oor die opdamming van Kliprivier gehou het, P. J. Malan, aangevra.⁴²

Die Kommandant-generaal wat gevrees het dat die Engelse hut aanval nog daardie selfde nag sou hervat, was egter nie bereid om die groot kanon gedurende die nag op die pad te plaas nie, aangesien die aarde deurnat was van die baie reën en die voorstel en een van die agterwiele van die kanon ernstig beskadig geraak het toe dit met 'n verplasing omgeval het. Ook was die klein personeel wat daarmee kon werk, uitgeput deur die vrugtelose heen en weer gekarwei van

Long Tom gedurende die vorige paar dae. Hy het Meyer dus laat weet dat hy die kanon wat in die Wakkerstroom laer op die nek gestaan het, wel kon kry, maar dan moes hy self mense stuur om dit te laat haal.⁴³ Die gevolg was dat Meyer – nie seker of die Boere dieselfde nag nog miskien die bevel sou kry om terug te val nie – die kanon gelaat het waar hy was en dat Long Tom nie aan die slag van Pietershoogte deelgeneem het nie, ten spyte daarvan dat hy baie goeie werk tydens die slag sou kon verrig het.

Waar die Engelse sou aanval, was natuurlik onbekend. Aan die Bantoes se berigte dat Buller “onderkant waar zijn lager nu staat” (dus aan die voet van Naval Hill) 'n pontonbrug sou bou en die Boere linie met die troepe wat hy daar oor die rivier sou stuur, op twee punte sou aanval, het genls. Botha en Meyer hulle tot hul verdriet nie gesteur nie. Meyer was daarvan oortuig dat Buller hom weer met alle mag op Hart's Hill sou toespits en het dus sedert 24 Feb. alle strydkragte wat hy byeen kon kry, daar ingewerp. Op die

⁴¹ Leyds 717, Telegram no. 73 d.d. 26 Feb. 1900.

⁴² K.G. 363, Oorlogs briewekopieboek van genl. L. Meyer, 21 Okt.1899/11 Maart 1900, pp. 33 en 38.

⁴³ K.G. 350 (iii) p. 7.

24ste het hy 300 man daarheen gestuur en nog 150 gereed gehou vir versending daarheen. Hulle sou indien nodig van 'n maxim-kanon vergesel gaan.⁴⁴

Hierdie versterkings is natuurlik nie almal op die kruin van Hart's Hill saamgedrom nie maar ook aan weerskante daarvan geplaas sodat hulle die bestorming van die kop deur flankvuur kon bemoeilik. Ten einde te verhinder dat die Engelse die burgers op Hart's Hill aan die oostekant omtrek en in die rug bestook, is aan die kommando Standerton, sowat 180 man sterk, opdrag gegee om Pietershoogte – wat front na die ooste toe gemaak het – te beset en hulle daar in te grawe. Op die 25ste was hulle egter nog nie in die stelling nie en moes hulle deur genl. Meyer aangespreek word om onverwyld stelling te neem, loopgrawe uit te haal en skanse te bou, nie alleen vir hulself nie maar ook vir eventuele versterkings wat Meyer nou orals gesoek het. Op

⁴⁴ K.G. 341 (v) p. 218; vgl. ook p. 220 en K.G. 363, Oorlogs briewekopieboek van genl. Meyer, 21 Okt. 1899-11 Maart 1900, p. 20.

die 25ste het hy 100 Pretoria burgers uit genl. Botha se sektor aangevra asook 'n Pom-pom met ammunisie en bediening uit die Johannesburgse laer, en op die 27ste ook 100 van die Heidelbergers en 100 van die Soutpansbergers wat in genl. Botha se sektor was.⁴⁵

Toe Buller sy aanval op die 27ste van stapel gestuur het, was die Boere linie dus as volg beset: Op die linkerflank vanaf Aasvoëlkrans tot aan Pieters spruit was kmdt. C. L. Engelbrecht met die kommando Piet Retief – een van die kommando's wat vanweë die gerugte aangaande 'n Britse inval in Vryheid huis toe bly dwing het sodat Engelbrecht oor slegs 80 man beskik het. Regs van hulle op Pietershoogte was die kommando Standerton onder kmdt. J. A. Muller. Verder regs op Spoorwegkop en Hart's Hill was die Krugersdorpers onder genl. S. Oosthuizen en die Rustenburgers onder kmdt. Steenkamp met agter hulle op die nek tussen Hart's Hill en Spoorwegkop vk. J. C. J. Emmett se burgers uit

⁴⁵ K.G. 363, Oorlogs briewekopieboek van genl. Meyer, 21 Okt. 1899 – 11 Maart 1900, pp. 22, 23, 25, 27, 46 en 47.

die distrik Vryheid. Hierdie laaste twee kommando's wou ook net huis toe om hulle eiendomme in hul tuis distrikte te gaan beskerm. Hierdie kommando's is sedert die slag van die 23ste versterk deur 'n 150-tal Johannesburgers onder wnd. kmdt. Japie du Preez en sowat 100 Pretoria burgers onder asst. vk. Willie Nel. Regs van Hart's Hill het tot aan Langverwachtspruit wnd. vk. D. J. Dercksen se Boksburgers en 'n deel van die kommando Wakkerstroom by die Rustenburgers aangesluit en verder regs, ten ooste van Langverwachtspruit, was genl. Botha se burgers versprei soos reeds uiteengesit: Op Wynne's Hill vk. G. J. Boshoff met 'n veldkornetskap Standertonners en die kommando Middelburg onder kmdt. Piet Trichardt; op Horseshoe Hill die kommando Ermelo van kmdt. Hans Grobler bygestaan deur maj. John McBride se Ierse korps; verder weswaarts tot by Rooikop was onderskeidelik die kommando's Bethal (kmdt. D. J. J. Breytenbach), Pretoria (kmdt. S. P. Erasmus), Carolina (kmdt. H. F. Prinsloo), Swaziland (kmdt. Chris Botha), Soutpansberg (kmdt. H. C. J. van Rensburg), Heidelberg

(kmdt. S. B. Buys) en die Italiaanse korps (kapt. Cammilo Ricchiardi).⁴⁶

Sowat 12 kanonne was oor die hele front versprei: op Rooikop 2, op Grobbelaarsberg 3, in die omgewing van Hart's Hill en Spoorwegkop 4, in die omgewing van Pieters stasie 2 en op Aasvoelkrans.⁴⁷

In die bogenoemde stellings het die Boere krygsmag gedurende die oggend van 27 Feb. 1900 houtgerus gelê en wag vir die Engelse om weer tot die aanval oor te gaan. Die Boere was op hierdie Majubadag nie in 'n feestelike stemming nie maar in 'n stemming van verootmoediging. Die Regerings van albei Republieke het nl. bepaal dat die dag as 'n dag van verootmoediging in gebed deurgebring moes word en, waar enigsins moontlik, is dit dan ook gedoen.⁴⁸ Die burgers in die linie op die Kameeldoring-

⁴⁶ Sien pp. 473-474 hiervoor, en Bakkes, *Die Militêre Situatie* (Argief-jaarboek, 1967, I, pp. 8-14).

⁴⁷ Vgl. Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), p. 10.

⁴⁸ Vgl. Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), pp. 39-40.

rante was dus geensins in 'n stemming om aktief op te tree en te probeer vasstel wat die vyand doen nie, en dit in weerwil van die Kommandant-generaal se instruksie aan genls. Botha en Meyer om die rivier ten ooste van Buller se laer nougeset dop te hou ten einde te voorkom dat die vyand daar 'n pontonbrug oor die rivier bou waaroor 'n sterk troepemag gestuur sou kon word om die Boere aan te val.⁴⁹

Afgesien van 'n swaar bombardement op al die Boere stellings sedert vroeg die oggend was die enigste vyandelike aktiwiteite wat die aandag van die Boere daardie oggend in beslag geneem het, dié van die Britse troepeafdelings wat op die verste linkerflank van die Boere gestasioneer was, heeltemal buite die terrein wat deur Buller bedreig is en van waar sowel op die 24ste as op die 25ste die geroep “wolf! wolf!” uit die Boere geledere weerklink het.

Gedurende die oggend van die 27ste is daar berig van genl. Coen Meyer ontvang dat volgens 'n

rapport van die Vryheid grens 400 Engelse troepe en 600 Bantoes uit Melmoth die grens oorskry het en na Nqutu onderweg was. Hulle was volgens die berig reeds op Wonderdraai 'n uur te perd binne die Republiek, en in hul rug het nog 'n groot mag gevolg. Die vyandelike mag was in besit van hand maxims maar dit was nie bekend of hulle kanonne by hulle gehad het nie. Genl. Coen Meyer was met die burgers wat hy by Nqutu kon afstaan, onderweg om hulle te gaan probeer stuit en het ook die gekommandeerde burgers van Wakkerstroom, Vryheid en Piet Retief beveel om in die rigting te trek ten einde sy mag te versterk.⁵⁰

Hierdie berig het die Vryheid burgers in die nek tussen Hart's Hill en Spoorwegkop byna onmiddellik bereik en daar die “huis toe” – vuur aan brand gestee. Oor die verdediging van die linie voor hulle het hulle hulle nou nie meer

⁴⁹ Sien p. 537 hierbo.

⁵⁰ Sien K.G. 341 (vii) p. 42, asook pp. 74, 110 en 112, en Leyds 718, Telegram no. 39 d.d. 27 Feb. 1900.

gekwel nie maar op groot skaal uit hul stellings gedros.⁵¹

5. DIE BESTORMING VAN PIETERSHOOGTE

Dit was die toestand toe die Engelse genietroepe die nuwe pontonbrug van 95 tree lank op die oggend van 27 Feb. 1900 aan die voet van Naval Hill oor die Tugela gebou het – ’n werk wat teen 9 vm. voltooi was sonder dat die Boere iets daarvan bemerk het, aangesien die plek van hul stellings af onsigbaar was.⁵² Bowendien is die burgers sedert 8 vm. deur ’n hewige vuur uit al die Britse kanonne gedwing om in hul loopgrawe en skuilings te bly en het hulle die Tugela dus nie voortdurend onder observasie gehou nie. Hierdie swaar kanonvuur is des te effektiwer gemaak deur die 22 masjiengewere van die infanterie wat op die suidelike oewer soos in ’n battery saamgetrek was, en deur al die Britse geweer skuts – voetvolk sowel as ruitery – op die suidelike oewer. Hulle het ’n snelvuur op die

Boere stellings voor hulle onderhou en die hele omgewing van die Boere linie met geweer koeëls bestrooi sodat dit gelyk het asof daar ’n haelbui van staal oor die Boere stellings losgebars het.⁵³

Onderwyl op die voltooiing van die brug gewag is, het Barton sy aanvalplan verduidelik aan kol. J. Reeves en lt.-kol. E. E. Carr, aanvoerders van die Irish Fusiliers en Scots Fusiliers onderskeidelik, wat sy frontlinie sou vorm. Nadat hulle die brug oor was, moes Carr se bataljon, agter die linker wal van die Tugela moot verskuil, ooswaarts opruk tot by ’n diep sloot wat anderkant die skerp draai van die rivier in ’n noordoostelike rigting geloop het, en sy troepe daar ontplooi om Pietershoogte vanuit die ooste in die front aan te val. Sy hoofoogmerk moes wees om die Boere op die hoogte aan die noordekant te omvleuel en hul hele linie wat front na die ooste gemaak het, suidweswaarts terug te druk. Dit sou hulle in die arms laat beland van Reeves se bataljon wat links van Carr se bataljon die suidelike gedeelte van Pieters

⁵¹ K.G. 341 (vii) p. 29.

⁵² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 507.

⁵³ Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), p. 36.

Pietershoogte vanuit die Britse stellings gedurende die bombardement van 27 Feb. 1900 besien

hoogte vanuit die suidooste moes inneem, en van die troepe op Spoorwegkop. Aangesien daar egter gevaar bestaan het dat Carr tydens sy aanval op Pietershoogte in die rug aangeval sou kon word deur burgers wat tussen Aasvoëlkrans en Pietershoogte versprei was, moes hy 'n deel van sy bataljon (3 kompanies sterk) in 'n geskikte defensiewe posisie laat stelling neem ten einde die regterflank en rug van sy bataljon tydens die aanval op Pietershoogte te beskerm. Hulle sou dus nie aan die aanval kon deelneem nie. Die omvleueling van Pietershoogte – dit het hy sy troepe op die hart gedruk – moes vinnig geskied ten einde die Boere effektief te verras.⁵⁴

Hoe nader die brug aan voltooiing gekom het, hoe hewiger het die Britse bombardement geword, veral op Pietershoogte wat deur 32 kanonne fel en aanhoudend vanaf Naval Hill en Clump Hill beskiet is, nl. deur 2 4,7-duim skeeps kanonne, 4 12-ponder skeeps kanonne, 2 berg

⁵⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 510-511.

kanonne, 3 veld batterye en 'n berede battery.⁵⁵ Die klompie Standertonners se uithouvermoë was dus reeds tot die uiterste toe beproef toe Barton se troepemag teen 10.30 oor die brug begin marsjeer het. Op die brug is die verskillende eenhede deur die welkome nuus begroet dat genl. Cronje daardie oggend met sy hele leërmag gekapituleer het. 'n Beter inspuiting om gevegs drif by die troepe op te wek, kon nie gevind word nie. Hulle het die nuus met 'n geesdriftige gejuig begroet, vasberade om daardie dag te toon dat hulle nie 'n duim vir lord Roberts se soldate agteruit hoef te staan nie.⁵⁶

Op die noordelike oewer het Barton se kolonne regs geswenk en in die rivier moot na Pietershoogte opgeruk, in die rug deur Kitchener se kolonne gevolg wat teenoor Spoorwegkop stelling moes neem. Voor Hart's Hill het Norcott se kolonne, wat ook van genl. Cronje se oorgawe verwittig is, gelê, gereed om op die regte

⁵⁵ *Ibid.*, p. 511.

⁵⁶ Vgl. Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), p. 38.

oomblik vir die aanval op die heuwel voor hulle te ontplooi.

Die Boere het van die Britse opmars, die bou van die pontonbrug en die oortog van die troepe niks bespeur nie. Owerste Trichardt beweer dat hy die Engelse wel sien opruk en genls. Botha en Meyer daarvan verwittig het maar dat hulle geen notisie daarvan geneem het nie.⁵⁷ Amptelike bevestiging daarvoor kon nie verkry word nie maar dat die twee Boere aanvoerders wel nalatig was, blyk genoegsaam uit hul versuim om aan die Kommandant-generaal se opdrag van die vorige dag uitvoering te gee, nl. om die terrein onderkant Buller se laer goed te laat bewaak aangesien die Engelse daar 'n pontonbrug wou bou.

Die gevolg was dat Barton se kolonne reeds digby hul bestemming was voordat die klompie Piet Retief burgers by Aasvoelkrans hulle in die oog gekry en 'n paar kanonskote – wat egter

geen uitwerking gehad het nie – op hulle gelos het. Kort daarna het die kolonne teenoor Pietershoogte ontplooi, hewig deur die 80 man van kmdt. C. L. Engelbrecht beskiet, wat teen 2 nm. benoud aan die Kommandant-generaal gesein het:

“Vijand trek bij Aasvogel Kranz door en heeft positie deze kant gevat. Als mogelijk stuur versterking. Ons is 80 man. Hunne (lees: Hulle) trek Krugersdorpers om.”

Hierdie berig is aangevul deur 'n berig van die telegrafis by Nelthorpe waarin vermeld is dat daar 'n hewige geskiet in die rigting van Aasvoelkrans gehoor is.⁵⁸

Die berigte het die verskillende Boere aanvoerders uit hul slaap laat wakker skrik. Kmdt.-genl. Joubert het genl. Botha dadelik daarvan verwittig en hom tewens laat weet dat die sterkte van die vyandelike mag 4 bataljons voetvolk en 'n bataljon berede troepe was. Hy

⁵⁷ Sien Preller 44, *Herinneringe van lt.-kol. S. P. E. Trichardt*, p. 219.

⁵⁸ Leyds 718, Telegram no. 29 d.d. 27 Feb. 1900.

Britse liddietbom ontplof vlak voor 'n Boere kanon

sou versterkings van Ladysmith af probeer stuur, maar dit was baie ver.⁵⁹

Genl. Botha het by die ontvangs van die berig vertrek om persoonlik versterkings te gaan haal ten einde met die verdediging van Pietershoogte te help waar die vyand intussen vanaf die terrein tussen Pietershoogte en Aasvoelkrans – eintlik die terrein ten weste van Pietersspruit – tot die aanval oorgegaan het.

Pietershoogte is 'n lang hoogte, met gras bedek, wat agter Spoorwegkop van noord na suid uitstrek en dus front na die ooste maak. Drie rotsagtige pieke – twee in die noorde en een in die suide – het die verdedigers in staat gestel om 'n vyand wat die hoogte vanuit die ooste aanval, egter nie slegs onder 'n voortdurende frontvuur nie maar ook onder 'n dwarsvuur te hou, en dit het die taak van 'n aanvaller wat die hoogte vanuit die ooste sou bestorm, baie bemoeilik. Daarby het 'n uitloper van die hoogte met twee pieke vanuit die sentrum van die kop noordwes-

waarts agter Spoorwegkop in geswaai, van waar daar ook dwarsvuur op die ry van drie pieke, pas genoem, onderhou kon word, sodat 'n aanvaller altyd onder dwarsvuur sou bly, selfs as hy daarin kon slaag om die voorste ry pieke of koppies te bemeester. Die verowering van die hoogte was dus 'n oneindig moeiliker saak as wat Barton gemeen het toe hy Pietershoogte van die suidelike oewer af besigtig het.

Barton se plan vir die verowering van die hoogte is reeds uiteengesit: terwyl die Irish Fusiliers op die linkerflank die mees suidelike geleë van die drie koppe sou verower, sou 5 kompanies van die Scots Fusiliers op die regterflank van die Britse frontlinie in die rug en regterflank deur die ander 3 kompanies beskerm, die Boere deur 'n wye swaai-beweging na links van die noordelike kop af suidooswaarts dryf tot teen Spoorwegkop en hulle daar vasdruk.⁶⁰ Dit het egter vanweë die rotsvaste verdediging van die burgers op 'n

⁵⁹ K.G. 350 (iii) p. 13 (a).

⁶⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 511; *Times History*, III, p. 538; en Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, p. 56.

mislukking uitgeloop. Slegs die Irish Fusiliers op die linkerflank het daarin geslaag om die suidelike piek van Pietershoogte na 'n kort geveg teen 1 nm. in besit te neem en van daar 'n vuurgeveg met die burgers op Spoorwegkop aan te knoop. Die Scots Fusiliers op die regterflank kon hul regterflank nie ver genoeg uitgestoot kry om met die voorgeskrewe omswaai beweging na links ook die noordelike piek van Pietershoogte raakgevat te kry nie. Hulle is nl. deur 'n aantal burgers wat in die moot van Pietersspruit stelling geneem het vanuit die noordooste so swaar beskiet, dat hulle hul regterflank nie durf uitstoot het nie, ten spyte van die “beskerming” van die drie kompanies wat spesiaal met die taak belas was om die regterflank en rug van die kolonne te beskerm. Die gevolg was dat met sy swaai na links die bataljon onder 'n swaar en meer effektiewe kruisvuur ingeswaai het as wat hom pas tevore vanuit Pietersspruit se moot geteister het.

Nie alleen is hulle in die front beskiet nie maar veral vanaf die mees noordelik geleë piek van

Pietershoogte wat regs van hulle gelê het; en die geweervuur daarvandaan af is deur 2 kanonne (waarvan een 'n Pom-pom was) ondersteun. Daarby moes hulle nog kanonvuur in die rug van Aasvoelkrans af verduur. Onder die vuur van drie kante af kon geen vlees en bloed dit hou nie. Veral die vuur van die regterhandse koppie af – wat aangegroeï het namate die Boere steeds groter versterkings op die punt ingewerp het, was lastig.

Dit het die troepe op Carr se regterflank na links op 'n bondel gedryf sodat die linie op die regterflank geleidelik korter geword het in plaas van langer.

'n Poging om die bewuste koppie deur die drie kompanies Scots Fusiliers te laat verower wat tot op die stadium met hul rug na Pietershoogte die brigade se regterflank moes beskerm – 'n taak wat toe aan die helfte van die bataljon Dublin Fusiliers in Barton se tweede linie opgedra is – het misluk. Die gevolg was dat Barton se frontlinie aan die linkerkant op die suidelike helfte van Pietershoogte vasgepen is en aan die regter-

kant voortdurend blootgestel is aan vyandelike geweer- en kanonvuur wat sy manne vinnig uitgedun het. In die ongemaklike en gevaarlike posisie het hy gretig lê en wag vir die uur wanneer Kitchener Spoorwegkop sou aanval en verligting vir sy geteisterde afdeling sou bring. Hy was verplig om ook sy laaste reserwe – 4 kompanies Dublin Fusiliers – in die vuurlinie te stoot, want artillerie steun het hy nie meer geniet nie. Die kanonne wat sy aanval voorberei en aanvanklik ondersteun het, was nou nl. almal op Spoorwegkop gerig ter voorbereiding van die aanval van Kitchener se kolonne.

Die Boere se geweervuur van die noordelike koppie af het egter voortdurend bly aanswel en Barton se troepe so geteister dat Barton net een uitweg gesien het om 'n ramp te voorkom: die Boere moes verdryf en die koppie ten alle koste verower word. Met die oog daarop het hy teen 2.30 nm. 2 kompanies van die Dublin Fusiliers en een van die Scots Fusiliers onder toesig van kapt. J. A. E. McBean daarop laat toetas. Hul stormloop het egter op 'n rotsvaste verdediging

afgestuit en op 300 treë van die koppie af moes die troepe platval en naarstiglik skuiling tussen die rotse soek om nie uitgewis te raak nie. Dit het genl. Botha aangemoedig om nog meer burgers uit sy stellings agter die Boere linie om te bring en met die moot van Pietersspruit af teen Barton se geteisterde regterflank in die stryd te stoot.

Daardeur is Barton genoodsaak om, nadat Kitchener se aanval op Spoorwegkop die Boere se aandag grotendeels in beslag geneem het, nog 'n aanval op die noordelike koppie te onderneem, hierdie slag met 3 kompanies van die Irish Fusiliers onder aanvoering van maj. F. F. Hill, ondersteun deur die 3 kompanies wat met die vorige aanval gestuit is. Hierdie aanval was dermate suksesvol dat die 6 kompanies troepe die koppie self verower het. Die Boere linie het egter anderkant die koppie oor skerp, rotsagtige terrein uitgestrek en dit kon Hill met sy sowat driekwart bataljon troepe eenvoudig nie verower kry nie. Sy poging om dit wel te doen, het op 'n volslae mislukking uitgeloop. Nadat baie troepe

en al die offisiere van die 6 kompanies tydens die aanval doodgeskiet of gewond is met uitsondering van kapt. Venour, moes die afdeling op die noordelike koppie terugval, en moes Barton die poging laat vaar om die Boere aan die noordekant te omvleuel.⁶¹

6. DIE AANVALLE OP SPOORWEGKOP EN HART'S HILL

Solank Barton aan sukkel was om die Boere stelling by Pietershoogte omvleuel te kry, het Kitchener – wie se kolonne dadelik na Barton s'n oor die pontonbrug getrek het tot teenoor Spoorwegkop – sy troepe vir die aanval op Spoorwegkop laat ontplooi.

'n Frontaanval op Spoorwegkop soos Kitchener moes onderneem, sou aan 'n voortdurende flankvuur van die Boere op Hart's Hill blootgestel

wees en kon dus maklik deur 'n kruisvuur – in die front van Spoorwegkop en in die linkerflank van Hart's Hill af – in die wiele gery word. Daarom het Kitchener besluit om sy troepe behoedsaam te laat opruk en soveel as moontlik gebruik te maak van die dekking wat die moot van Krugerspruit aan hom gebied het – 'n spruitjie wat agter Spoorwegkop ontspring en in 'n diep kloof ten ooste daarvan na die Tugela gevloei het. In hierdie kloof was hy nl. goed teen 'n flankvuur van Hart's Hill af en selfs van die kant van Pietershoogte af beskut.

Om 2 nm. het hy van Buller bevel gekry om die aanval van stapel te stuur en 'n uur later het sy troepe die kop begin beklim, behoedsaam en in verspreide orde, op so 'n netjiese wyse dat Buller nie kon help om teen kol. Parsons op te merk nie: “I think we shall do it now”; waarop laasgenoemde geantwoord het: “Yes Sir, because we have attacked an a broad front.”⁶²

⁶¹ Sien oor die aanval op Pietershoogte Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 513-514; *Times History*, III, pp. 537-539; Du Cane, pp. 277-280; Nierstrasz, II band 3, pp. 820-821; en Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), pp. 62 w.

⁶² Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, p. 74.

Op Kitchener se linkerflank in die front het die Royal Lancasters opgeruk met 2 kompanies in die frontlinie en die res agtertoe in nog drie aanvalslinies verdeel, en op sy regterflank maj. Fry se West Yorkshires. Op die hakke van eersgenoemde het die South Lancashires gevolg en agter die West Yorkshires die bataljon York and Lancasters.

Tot by die spoorweg het alles goed gegaan. Die burgers op die kruin het onder so 'n swaar kanonvuur gelê dat hulle niks van Kitchener se opmars bemerk het nie. Grond en klippe uit die Boere stelling het hoog in die lug in gevlieg.

“Shells crashed and exploded into their stone breastworks, making huge gaps, throwing the debris and possibly humanity, high into space. Trench after trench was swept out by lyddite and shrapnel. Shells could be seen, as it were sucked into them, the brown earth and shell dust blotting out their existence for many seconds at a time. These Boers must have thought their cause almost a holy one to withstand such an inferno of fire from 70

guns; and no feelings but that of admiration could be felt for an enemy possessed of such demon courage”, aldus 'n Britse ooggetuie van die geveg.⁶³

Toe die Royal Lancasters wat Kitchener se linkerflank uitgemaak het en dus in volle sig van die Boere moes opruk, die spoorweg oorsteek en op die Boere loopgrawe op Spoorwegkop afstorm, het hulle onder 'n geweldige kruisvuur – van Spoorwegkop in die front en van Hart's Hill in die linkerflank – beland, wat hulle gedwing het om plat te val, skuiling te soek en die vyandelike vuur te beantwoord. Veral van Hart's Hill af is hulle woes beskiet, so woes dat die bataljon verplig was om half links te swaai ten einde die burgers wat hulle van Hart's Hill se kant af so geteister het in die front by te kom en die swye op te lê. By gebrek aan ervare offisiere wat hul bewegings behoorlik kon beheer – baie van die bataljon se offisiere en onderoffisiere is nl. tydens die gevegte op en om Spioenkop buite

⁶³ *From Portsmouth to Peking*, pp. 82-83, aangehaal by Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, p. 72.

aksie gestel – het hulle nou heeltemal weggestorm van die doelwit waarop Kitchener hulle afgestuur het en wel tot oor die kloof wat Hart's Hill en Spoorwegkop van mekaar geskei het; dus in die terrein in wat Norcott nog moes aanval.

Die gevolg was dat daar 'n yslike gaping tussen Kitchener se linker- en regterflank ontstaan het, en weldra het dit gelyk of die aanval gaan misluk. Met hul stormloop noordweswaarts in plaas van noordwaarts het die bataljon nl. onder 'n swaarder kruisvuur ingestorm as die wat hulle tevore geteister het. Hul regterflank het nl. nou onder die Boere vuur van Spoorwegkop – wat hulle voorheen in die front getref het – beland en hul front asook 'n deel van hul linkerflank onder die Boere vuur van Hart's Hill wat hulle voorheen net in die linkerflank geteister het. Onder die geweldige vuur kon hulle dit eenvoudig nie uithou nie en spoedig het hulle begin terugval. Die Boere het so hard soos nog nooit tevore nie geveg. Dit het gelyk of die

geweldige vuur van Buller se 85 kanonne geen indruk op hulle gemaak het nie.⁶⁴

“Through the whirling smoke of the shells the slouch hats could be seen bobbing up and down, some bending for ammunition, some ducking involuntarily in front of an explosion, some smitten down, others rising in their places. Never had the burghers been so sorely pressed, but their better men never flinched, and so sustained was their fire that the fate of Ladysmith trembled in the balance”.⁶⁵

Buller het begin ys, soos Bakkes dit uitdruk, toe Kitchener meteens verligting bring deur versterkings voorwaarts te stuur – die South Lancashires om die gaping tussen sy twee vleuels te vul, en 'n half bataljon York and Lancasters om die plek van die Royal Lancasters te vul wat na hul terugtog gehergroepeer en teen 4 nm. weer in die stryd gestoot is. Hulle is swaar

⁶⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 516-517; Nierstrasz, II band 3, p. 821; Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, pp. 77-79.

⁶⁵ Cunliffe, *History of the Boer War*, I, pp. 509-510.

en besonder suiwer beskiet terwyl hulle deur die draadheinings aan weerskante van die spoorweg geklim het, maar is aan die ander kant baie goed deur die skeepskanonne naby Buller se bevels pos ondersteun, asook van die regterflank af deur die manne van die West Yorkshires. Laasgenoemde het ongemerk met die moot van Krugerspruit langs op gekruip om in die linkerflank en uiteindelik in die rug van die Boere stellings op Spoorwegkop te probeer kom.

Ten spyte van die dekvuur was die vordering van die troepe in die sentrum en op die regterflank egter so stadig dat Kitchener uiteindelik ook die half bataljon reserwetroepe waaroor hy nog beskik het (nl. die York en Lancasters wat nog nie in aksie was nie) ook in die vuurlinie moes instoot om teen die swaar geweervuur van die burgers in sy sentrum en op sy regterflank te kan oproeï. Net op die regterflank het maj. Fry se troepe sonder noemenswaardige weerstand gevorder en sy linie teen die kop uit op gestoot, tot om die oostelike flank van die verdedigers van die kop, gereed om hulle in die linkerflank

en in die rug aan te tas. 'n Klompie burgers wat hul weg versper het, het hulle sonder opsien verras en gevange geneem.⁶⁶

Ondertussen is Norcott op versoek van Kitchener ook aangesê om sy troepe te ontplooi. Hy het hulle om 2.45 nm. tot teen die spoorweg gebring, die 1st Rifle brigade op die linker- en die 2nd East Surreys op die regterflank, in die rug gesteun deur die Scottish Rifles en die Durham Light Infantry. Die ses kompanies van die 3rd King's Royal Rifles is volgens Bakkes – wat sy inligting in dié verband aan die dagboek van Norcott se brigade-majoor, kapt. H. Wilson, ontleen – as algemene reserwe agtergehou. Van agter die spoorweg het hulle 'n vuurgeveg met die Boere aangeknoop en vir die volgende 2 uur lank gehandhaaf, in afwagting van die oomblik

⁶⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 516-517; *Times History*, III, p. 539; Du Cane, pp. 279-281; Nierstrasz, II band 3, pp. 821-822; Bakkes, *Die Britte Deurbraak*, pp. 80-86.

waarop hulle die bevel sou kry om Hart's Hill te bestorm.⁶⁷

Die hele Britse aanvalsmag was nou ontplooi en die front het sy volle breedte bereik.

Met 'n gevoel van beklemming het die Boere aanvoerders dit aanskou en alle strydmagte wat elders op die gevegsterrein en by Ladysmith gespaar kon word, na die bedreigde sektor oorgeplaas om veral die stellings van die Krugersdorpers op Hart's Hill en op Spoorwegkop te kom beskerm waarheen genl. Meyer benard versterkings ontbied het.⁶⁸ Die versterkings sou egter baie tyd in beslag neem om op die terrein te kom en tot oormaat van ramp het die Boere se ammunisie begin ingee –

⁶⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 518; *Times History*, III, p. 541; Du Cane, p. 281; Nierstrasz, II band 3, p. 822; en Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, pp. 87-88.

⁶⁸ Vgl. K.G. 363, Oorlogs briewekopieboek van genl. Meyer, 20 Okt. 1899 – 1 Maart 1900, pp. 1-5, 42, 46 en 47, asook K.G. 341 (vi) p. 66 en K.G. 341 (vii) pp. 6, 6B, 26, 40 en 52.

nie alleen die van die burgers in die sleutelstellings nie maar ook die van die kanonne wat die vyand met taaie volharding bly bombardeer het.

Teen 2.50 nm. moes 'n Krupp sy vuur staak omdat hy oor geen enkele bom meer beskik het nie terwyl ook die artilleris by die Franse kanon op Aasvoelkrans teen 5.26 nm. laat weet het dat daar onmiddellik ammunisie vir hom gestuur moes word anders sou ook hy nie meer kon vuur nie.⁶⁹

Dit het die Engelse begunstig wat stadig maar seker teen die helling uit gebeur het, ondersteun deur die geweldige artilleriesvuur oorkant die Tugela. Net vir een man was die vordering nie vinnig genoeg nie, en dit was vir Buller wat uit sy hoofkwartier alles dopgehou het. Sy oë was gevestig op die South Lancashires wat die Boere stellings op Spoorwegkop in die front moes aanval en baie stadig vooruitgekom het, ten spyte

⁶⁹ Sien K.G. 341 (vi) pp. 85 en 91 en K.G. 341 (vii) pp. 5, 10 en 48.

van die warm ondersteuning van die 22 masjien gewere op Hlangwane wat die Boere se loopgrawe geesdriftig gepeper het. Dwarsvuur van die kant van Hart's Hill af het die South Lancashires byna tot stilstand gebring en Buller het vir nog 'n mislukking begin vrees. Hy het nie bespeur dat maj. Fry met sy West Yorks ongesiens deur die Boere om laasgenoemde se linkerflank op Spoorwegkop getrek het nie. Eers nadat Fry die artillerie deur 'n afgesproke sein tot swye gebring het sodat hy oor terrein wat nie beskiet is nie, om die skouer van Spoorwegkop kon gaan om in die rug van die Boere te kom en toe die burgers begin vlug, het hy besef wat gebeur het.

Toe die burgers wat al hul aandag op die South Lancashires in hul front toegespits gehad het, meteens die vyand op hul linkerflank en skuins in hul rug gewaar, het hulle op groot skaal weswaarts in die rigting van Langverwachtspruit begin vlug. Dit het die South Lancashires met nuwe moed besiel. Begeesterd het hulle voorwaarts gestorm met O'Leary aan die spits wat

duidelik hoorbaar bo die geklap van die geweer-skote geskreeu het: "Remember men, the eyes of Lancashire are watching you!" Op die tydstip het 'n geweer koeël hom in die been verwond maar hy het opgespring en kruppel-kruppel voor sy manne uit op sy doelwit afgepyl wat onder luide uitroepe van "Remember Majuba!" deur sy troepe beset is. Pogings van die burgers om hulle van Hart's Hill se kant af met snelvuur te verwilder, het in die sand verloop aangesien die burgers daar ook voor die hewige flankvuur van die West Yorks begin beswyk het.

Die South Lancashires wat vlak voor die Boere loopgrawe weer onder 'n hewige vuur beland het van burgers in die loopgrawe wat nie wou oorgee nie en soos besetenes geveg het, se geleedere is spoedig van agter af versterk deur die York and Lancasters. Teen hierdie geweldige oormag in hul front en die West Yorks op hul linkerflank kon die burgers op Spoorwegkop hulle nie langer

handhaaf nie. Baie het geval, 'n groot aantal is gevange geneem en die res het gevlug.⁷⁰

Solank as die burgers op Spoorwegkop besig was om 'n laaste weerstand aan Kitchener se kolonne te bied, het Norcott se kolonne die helling van Hart's Hill beklim – die Rifle brigade op die linkerflank, in die rug deur die Durham Light Infantry gevolg, en die East Surreys op die regterflank, gevolg deur die Scottish Rifles. Hulle is in die front swaar beskiet deur burgers van Krugersdorp, Rustenburg, Wakkerstroom en 'n 30-tal Boksburgers onder asst.-vk. C. H. Muller, terwyl die linkerflank bowendien ook die flankvuur moes verduur van die res van die Boksburgers aan Langverwachtspruit en die kommando's op Wynne's Hill en Horseshoe Hill, bygestaan deur 'n Pom-pom. In hierdie kruisvuur het Norcott se linkerflank stadig gevorder ten spyte van die steun van die Britse artillerie wat

Hart's Hill baie swaar beskiet en die borswerings van die Boere loopgrawe – waarvan die juiste ligging tydens die wapen stilstand van die 25ste aan die Engelse geopenbaar is – plek-plek heeltemal weggeblaas het. Die regterflank het egter goed gevorder en was weldra naby hul doelwit. Hier het 'n berig Norcott bereik om die East Surreys en Scottish Rifles na Spoorwegkop te stuur om bystand aan Kitchener se kolonne te gaan verleen, met die gevolg dat Norcott die kruin en die Boere loopgrawe met slegs die twee front bataljons van sy kolonne moes bestorm. Sy taak is egter vergemaklik deur die geweldige vuur van die Britse swaargeskut en veral deur die flankvuur wat dip West Yorks na die verowering van Spoorwegkop op die verdedigers van Hart's Hill se linkerflank onderhou het, o.a. met 'n masjiengeweer van die York and Lancaster regiment.

Die burgers op Hart's Hill het hul stellings op heroïese wyse verdedig. Toe die vyand oor die kim kom en hul loopgrawe begin stormloop, het hulle selfs regop in hul loopgrawe gaan staan om

⁷⁰ Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, pp. 96-105; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 517-519; *Times History*, III, p. 540; en Nierstrasz, II band 3, p. 822.

soveel beter op die vyandelike voetvolk te kan
vuur wat hul skanse geleidelik van drie kante
begin insluit het.⁷¹ Teen dié oormag kon
hulle hulle egter nie handhaaf nie, hoe moedig
hulle ook al geveg het. Namate steeds groter
gedeeltes van hul stellings oorrompel is, het al
hoe meer burgers uit hul stellings weggevlug
totdat die agterhoede wat die aftog gedek het, so
swak geword het dat genl. Oosthuizen
uiteindelik ook aan die laaste moedige stryd-
ers die bevel moes gee om te wyk voor 'n verwoede
Britse bajonet stormloop en hul stellings in
Britse hande te laat. Slegs hier en daar het van
die dapperste burgers nog bly vasskop, en in hul
verwoeste loopgrawe in 'n handgemeen met die
stormtroepe betrokke geraak wat teen 5 nm. in
besit van Hart's Hill en Spoorwegkop was.⁷²

⁷¹ Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, pp. 110-111.

⁷² *Ibid.*, pp. 111-112; D. Reitz, *Commando*, pp. 87-88; Earl of Rosslyn, *Twice Captured*, p. 131. Du Cane en Nierstrasz stel die tyd van die verowering van die Boere stellings op 6 nm. Uit die amptelike telegramme van die Boere blyk egter dat dit 5 nm. was (Sien Leyds 718, Telegram no. 49 d.d. 27 Feb. 1900).

Die verowering van die Boere stellings op Hart's Hill en Spoorwegkop is met 'n luide gejuig deur die Britse regimente op die hoogtes aan die suidelike Tugela oewer – van waar alle bewegings op die noordelike oewers gesien kon word – aangekondig, en dit is deur die voetvolk wat die heuwels verower het, met 'n gejuig bevestig.⁷³

Die luide geskreeu het dadelik die aandag van die Boere strydmagte op Wynne's Hill en Horseshoe Hill getrek. Hier en op die rante wat verder weswaarts tot by Rooikop uitgestrek het, het Lyttelton se divisie sedert 2 nm. 'n baie swaar geweervuur op die burgers onderhou met die doel om hulle so in hul stellings vas te pen dat hulle geen versterkings na die aangevalde terrein ten ooste van Langverwachtspruit sou kon stuur om die burgermag aldaar te versterk nie. Lyttelton se troepe is ondersteun deur die swaar skeepskanonne op Naval Hill, die 6-duim kanon op Gun Hill en 'n 4,7-duim skeeps kanon wat op

⁷³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 113.

'n spoorwegtrok geplaas en by Chieveley gestaan het. Hierdie kanonne is ingespan om veral die vuur van die paar Boere veldstukke te bedwing wat Hildyard en Coke se brigades asook die Natalse veld genie wat die brug oor die Tugela moes herbou, beskiet het.

Gedurende die namiddag het Buller aan Lyttelton bevel gestuur om na die verowering van die Boere stellings op te ruk en op die burgers wes van Langverwachtspruit toe te tas, maar die bevel het hom nooit bereik nie. Gevolglik het sy troepe stil bly lê en hulle daarmee vergenoeg om slegs 'n vuurgeveg met die vyand te onderhou.⁷⁴

Toe die burgers op Wynne's Hill en Hart's Hill die oor-en-weer gejuig van die troepe op hul oostelike flank en die anderkant die rivier hoor en die burgers van Hart's Hill en Spoorwegkop af sien vlug, het hulle dadelik vuur op die troepe op die laasgenoemde twee koppe gerig om die vluggende burgers se terugtog te dek totdat dié die gebroke terrein aan Langverwachtspruit kon

bereik. Daar het Meyer se vluggende kommando's weer vasgeskop en hul agtervolgers so swaar beskiet dat hulle geen vordering verder weswaarts kon maak om die kommando's te agtervolg wat geleidelik in die rigting van Onderbroekberg en Davelshoek teruggeval het nie.⁷⁵

Die geweldige weerstand wat die Boere in hierdie agterhoedegevegte gebied het, het Buller laat besluit om die terugtrekkende Boeremag nie te probeer agtervolg soos hy by die beplanning van die geveg gemeen het om te doen nie. Hy was intendeel bevrees dat die Boere die gier sou kry om die so duur verowerde posisies gedurende die nag te probeer herower. Gevolglik het hy sy uitgeputte regimente bevel gegee om hulle in die verowerde stellings in te grawe en te waak teen 'n vyandelike aanval gedurende die nag. Die gevolg was dat die Boere ongemolesteerd ontkom het.

⁷⁴ *Ibid.*, pp. 520-521.

⁷⁵ Bakkes, *Die Britse Deurbraak*, pp. 113-114; Du Cane, p. 282.

Die vurige Dundonald wie se berede troepe die hele dag niks anders gedoen het as om die vyandelike stellings oorkant die rivier met geweer koeëls te bestrooi nie, wou baie graag die pontonbrug oorsteek om die vyand te agtervolg. Buller het hom egter belet om dit te doen omdat dit so laat was en hy dit onwaarskynlik geag het dat hy in die nag enige voordeel op die moeilike terrein tussen die Tugela en Kliprivier sou behaal.⁷⁶ Hy wou na sy behaalde sukses niks waag wat moontlik die vreugde van die Majubadag vir die Engelse kon verdonker nie.

7. BRITSE EN BOERE VERLIESE

Die prys wat Buller vir sy oorwinning van die 27ste moes betaal, was hoog. Volgens Britse amptelike syfers het dit 503 man beloop, nl. 8 offisiere en 59 onderoffisiere en manskappe gedood, 28 offisiere en 399 manskappe gewond en 9 manskappe vermis.⁷⁷ Uit die register van

grafte wat deur die Suid-Afrikaanse Oorlogs-grafteraad versorg word, blyk dit egter dat daar grafte bestaan van 87 Britse soldate wat op 27 Feb. aan die Tugela gesneuwel het⁷⁸ – dus 30% meer as volgens die Britse amptelike syfers. Daarby moet nog in aanmerking geneem word dat, soos reeds vermeld, die Engelse soms meer as een persoon begrawe het in grafte waarop net een naam verskyn en dat daar in grafte waarop geskryf gestaan het “Here lies a brave burgher” soms Engelse begrawe was. Die amptelike Britse syfers kan dus nie as korrek aanvaar word nie.

Hierdie feit geld die amptelike verlies opgawes wat verstrekkend is oor al die gevegte wat Buller gevoer het om Ladysmith te ontset. Die ongevallesyfer deur die Britse amptelike *History of the War in South Africa* verstrekkend van 2,259 man wat Buller se leër altesaam tydens die gevegte vanaf 14 tot 27 Feb. 1900 gelyk het (nl. 27 offisiere en 280 manskappe gedood, 100 offisiere en 1,762 manskappe gewond, en 1 offisier en 89

⁷⁶ Sien Du Cane, p. 284; Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), pp. 132-136.

⁷⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 521.

⁷⁸ Register of Graves in Natal, 1904 (S.A. Oorlogsgrafteraad).

manskappe vermis)⁷⁹ moet dus as ver te laag beskou word.

Oor die verlies aan Boere kant bestaan daar baie gissings. In 'n lys wat deur dr. Bakkes uit die amptelike opgawes uit telegramme en uit die Staatskoerant van die Suid-Afrikaanse Republiek opgestel is, kom die name van 30 persone voor wat gesneuwel het, 117 wat gewond dog nie gevange geneem is nie, 83 wat krygsgevangene geneem is – onder hulle was sowat 50 burgers wat gewond is maar wie se name nie bekend is nie – en 3 wat vermis geraak het, 'n totaal dus van 323 man.⁸⁰

Ook hierdie opgawe is nie korrek nie.⁸¹ Daar het meer persone gesneuwel as wat deur Bakkes vermeld word.

⁷⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 599. Sien verder die opmerkings in die Voorwoord oor hierdie aangeleentheid.

⁸⁰ Sien Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), pp. 230-234.

⁸¹ Kyk Bylaag hieragter, asook opmerkings in Voorwoord.

'n Juister opgawe van die verliese wat die Boere tydens die slag gely het, moet dus wees: Gesneuwel en aan wonde oorlede minstens 34 burgers; gewond en deur die Boere van die slagveld verwyder minstens 115 man; en krygsgevangene geneem sowat 83 man, van wie etlike in 'n gewonde toestand.⁸²

8. REAKSIE VAN DIE BOERE OP DIE NEERLAAG

Die Kommandant-generaal wie se hoofkwartier by Ladysmith was, was na 26 Feb. 1900 redelik seker daarvan dat die Boere in staat sou wees om hul linie op die Kameeldoringrante teen 'n Britse aanval op die 27ste te handhaaf. Trouens toe hy op die 25ste aan die generaals in die sektor voorgestel het dat die Boere leer in Natal na sterker stellings noord van Ladysmith moes begin terugtrek waar hulle beslis in staat sou wees om Buller se leer met 'n kleiner getal burgers teen te hou sodat hy nie na die Transvaal en Vrystaat toe kon deurbreek nie, het hulle hom

⁸² Sien die opmerkings in die Voorwoord oor hierdie aangeleentheid.

almal weerstaan. Genls. Erasmus, Botha, Meyer en Burger het hom toe almal verseker dat hul stellings in die gebied aan die Benede-Tugela goed was en dat hulle alle hoop gekoester het om die vyand te oorwin as hy daar sou probeer deurbreek.⁸³

Die eerste berigte wat die Kommandant-generaal aangaande die gevegte bereik het, was dan ook nie ongunstig nie, ten spyte daarvan dat daar teen 3 nm. gemeld is dat een van die Krupp kanonne weens gebrek aan ammunisie vuur gestaak het en dat ook Mauser patrone dringend in die aangevalde stellings nodig was.⁸⁴ 'n Halfuur later was daar 'n dringende aanvraag namens genl. Botha om versterkings en om 5.15 nm. het Meyer berig dat die stelling van die Krugersdorpers ingeneem was.⁸⁵

⁸³ Sien hierdie hoofstuk omliggend voetnotas 36 tot 38 hiervoor.

⁸⁴ Leyds 718, Telegram no. 33 d.d. 27 Feb. 1900, en K.G. 341 (vii) p. 48, asook p. 23.

⁸⁵ Sien K.G. 341 (vii) p. 6, en Leyds 718, Telegram no. 49 d.d. 27 Feb. 1900.

Die Kommandant-generaal het egter uit die berigte van die volgende uur en 'n kwart waarin vermeld is dat die burgers nog hard veg en dat die hewige geweervuur nog voortduur,⁸⁶ afgelei dat die burgers steeds in die veglinie was en dat die stellings nog nie verlore was nie, maar teen 8.30 nm. en kort daarna het berigte van genl. Meyer en owerste Trichardt hom bereik wat onteenseglik daarop gedui het dat alles verlore was.

Meyer het gesein dat die geveg nog steeds hewig was maar dat die Krugersdorpers hul stelling verlaat het en dat Long Tom nie meer na die Boere linie gestuur moes word nie terwyl Trichardt berig het dat die vyand deur die Krugersdorpse posisie gebreek en die Boere stellings dus in die rug bedreig het, sodat hulle almal onhoudbaar geword het. Gevolglik het Trichardt dit nodig geag om sy kanonne maar uit hul stellings terug te trek. Sake was dus uiters

⁸⁶ Sien Leyds 718, Telegramme nos. 51 en 54 d.d. 27 Feb. 1900.

kritiek.⁸⁷ Van genl. Burger was daar egter 'n dringende aanvraag om versterkings na die nek te stuur om die posisies van Vryheid en Utrecht te handhaaf.⁸⁸ Dit het by die Kommandant-generaal die hoop gewek dat alles nog nie verlore was nie en daarom het hy om 8.55 nm. aan genls. Botha en Meyer gesein:

“Posities moeten gehouden en desnoods hernomen worden. Ik hoop dat gij de menschen zult aanmoedigen en er geen ontmoediging zal zijn. Gij moet in vertrouwen op den Heer trachten voorwaarts te dringen.”⁸⁹

Die wanhopigheid onder die burgers na hul neerlaag was egter so groot dat die Boere offisiere wat daardie aand vir 'n krygsraad sitting in genl. Meyer se laer byeengekom het, nie kans gesien het om aan die opdrag uitvoering te gee nie. Die taak het nou op hulle gerus om die Kommandant-generaal mee te deel dat hul

posisies onherroepelik verlore gegaan het, dat die pad na Ladysmith vir Buller oopgelê het en dat daar vir die Boere net een uitweg was, nl. om onmiddellik in die rigting van die grens te retireer en die beleg van Ladysmith te laat vaar.

Aan genl. Botha is die taak opgedra om die nuus aan die Kommandant-generaal mee te deel. Hy het dit in 'n telegrafiese gesprek gedoen wat die krygsraad daardie nag met die Kommandant-generaal aangeknoop het.

Hy het die Kommandant-generaal meegedeel dat die Engelse na die inname van die Krugersdorpse stellings in die posisie gekom het om Bulwana en die kloof waarin die dam gemaak word, alles te beskiet en vir die kommando aan die Tugela die pad na Modderspruit gedurende die dag heeltemal af te sny. Al wat Botha en sy offisiere nog kon doen, was om Buller se leer vir nog 'n dag of twee van die lyf van die burgermag om Ladysmith af te hou, d.w.s. as die kommando's nie dieselfde nag nog oor Kliprivier sou vlug nie, 'n moontlikheid waarvoor hy ernstig gevrees het. Sy oordeel was dus dat al die laers

⁸⁷ *Ibid.*, Telegramme nos. 63 en 65 d.d. 27 Feb. 1900.

⁸⁸ Leyds 718, Telegram no. 63 d.d. 27 Feb. 1900.

⁸⁹ *Ibid.*, Telegram no. 69 d.d. 27 Feb. 1900.

dieselfde nag nog versit moes word ten einde te voorkom dat hulle in Britse hande val. Om die posisies – waarvan die sleutel in vyandelike hande was – te probeer herower, was onmoontlik, want die vyand was nou in die rug van die stelling op die Kameeldoringrante. “Daarom geeft ons uw advies en raad”!

Genl. Meyer het vervolgens gesein dat die burgers verplig was om die hele Tugelalinie te ontruim ten einde nie in die rug aangeval te word nie maar dat die offisiere nuwe stellings probeer inneem, egter slegs met die oogmerk om die vyandelike opmars na Ladysmith vir enkele dae te vertraag sodat die burgers met hul laers van Ladysmith af teruggetrek kon word. Daar het egter ’n gees van wanhoop onder die burgers geheers en dit het herowering van die verlore stellings onmoontlik gemaak tensy versterkings van elders af ingewerp kon word. Vir die Kommandant-generaal was dit ’n bittere ontugtering. Hy het geantwoord dat hy van ’n rapport ganger wat van Aasvoelkrans af gekom het, pas berig gekry het dat die Engelse daar

(d.w.s. by Pietershoogte) met groot verliese teruggeskiet is en dat die burgers nog goed kans gesien het om die vyand te weerstaan, ten spyte van die Britse verowering van die Krugersdorpers se posisie. Ook ’n predikant wat daarvandaan kom, verseker hom dat die posisie nie so sleg was nie al was die Engelse ook in besit van die Krugersdorpers se stelling. “Daarom bedroeft het mij nu van u zoo ’n wanhopig rapport en taal te hooren.”

“Ik ben bevreesd dat terugtrekking der lagers misschien zoo wanordelijk zal geschieden dat het een paniek kan veroorzaken. Daarom had ik gedacht zooals door mij aan genl. Erasmus gezegd, dat partsgewijze en tijdelijke (lees: tijdige) terugtrekking noodzakelijk was maar nu moet ik de zaak in u handen laten; maar gij moet bepaald alle burgers oproepen om posities te houden en niet te verlaten totdat alles behoorlijk in order kan gered worden, niets van onze dingen mag verloren gaan en waakt bovenal voor onze kanonnen. Om onze

ammunitie en gereedschap in handen van vijand te laten, zou zelf moord wesen.”

Uit verdere gedagtewisseling tydens die telegrafiese gesprek het geblyk dat die toestand hopeloos was en dat daar geen oomblik gewag kon word om van Ladysmith af terug te val nie. Die kanon wat by Aasvoelkrans in aksie was en wat van daar af “meer kon doen dan 10 kanonne van hier” was oor Kliprivier gerug getrek, wat ’n aanduiding was dat die Piet Retiefse kommando en die Lydenburgers wat dit versterk het, uit hul stellings “weggeschrikt” is, sodat die Engelse nou daarvandaan af reguit na Ladysmith sou kon trek. Ben Viljoen se kommando was volgens ’n berig – wat later vals geblyk te wees het – feitlik deur die Engelse omsingel en geen telegrafiese verbinding kon daarmee gemaak word nie; en die ander laers (Boksburg, Heidelberg, Ermelo en Soutpansberg) sou onmiddellik verskuif moes word om te

voorkom dat hulle deur die Engelse in die rug aangeval word.⁹⁰

Nadat hy aan hoofkmdt. Prinsloo laat weet het om Viljoen se laer te ontset en Botha en Meyer dit nog eens op die hart gedruk het om te waak teen ’n onordelike vlug waardeur Boere laers in vyandelike hande kon val soos met die verowering van Monte Cristo en die verdrywing van die Boere van die suidelike Tugela oewer ’n week tevore gebeur het, het hy dus sy aandag gewy aan die noordwaartse verskuiwing van die Boere kommando’s wat Ladysmith beleer het, in die vaste vertroue dat die perdekommando’s waaroor die generaals aan die Tugela beskik het, die Britse opmars so sou vertraag dat laasgenoemde nie in staat sou wees om die Boere konvooi en kanonne vas te trap en daardeur die hele Boere leër te vernietig of op ’n onordelike vlug te dryf nie.

⁹⁰ Sien die telegrafiese gesprek in K.G. 341 (vii) pp. 100-109, en aanvullend K.G. 345 (v) p. 128.

Hy het dit so onopgemerk gedoen dat die verhongerde Engelse garnisoen en die deur ontberings uitgeputte burgerlike bevolking van Ladysmith nie eers ontdek het dat die beleg opgehef is nie.

9. DIE OPHEFFING VAN DIE BELEG VAN LADYSMITH

Toe genl. sir George White, bevelhebber van die Ladysmithse garnisoen, op 21 Feb. 1900 berig van Buller ontvang dat “I am now engaged in pushing my way through by Pieters” en “hope to be with you tomorrow night” het hy sy kop ongelowig geskud.⁹¹ Buller het die ellendige manier gehad om oeroptimistiese verklarings te doen oor sy voornemens, en White het hom derhalwe nie gesteur aan die opdrag by Buller se verklaring, nl. om hom behulpsaam te wees “by working north and stopping some of the enemy getting away” nie.⁹² Nietemin het sy hoop op bevryding tog so hoog opgevlam dat hy die

bevolking van die volgende dag af op volle rantsoene laat plaas en dieselfde dag nog met lewendiger gevegs aktiwiteite begin het.

Terwyl die Boere wat Ladysmith daagliks met ’n bietjie kanonvuur bly teister het, weer besig was met hul gewone bombardement wat daardie oggend volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* “numerous casualties” in die Britse kamp op Observation Hill veroorsaak het, het White skielik met ’n 12-ponder vloot kanon of meer van Caesar’s Camp af laat losbrand op P. J. Malan se werkvolk wat besig was met die opdamming van Kliprivier, en het hy hulle met ’n besonder suiwer kartetsvuur uiteengedryf.⁹³

Malan het dadelik by die Kommandant-generaal gekla en laasgenoemde het owerste Trichardt onmiddellik aangespreek omdat hy toegelaat het dat daar, onder die neuse van sy kanonne, troepe op Caesar’s Camp byeenkom en artillerie in

⁹¹ Cd. 1791, Appendix K, nos. 116-117.

⁹² *Ibid.*, Appendix K, no. 116.

⁹³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 582 en K.G. 341 (iv) p. 123, asook hoofstuk 9 omliggend voetnota 93 hiervoor.

posisie plaas om die werkvolk mee te beskiet. Die troepe moes deur Trichardt weggeblaas gewees het voordat hulle hul vlootgeskut kon opstel, het hy gesê. Die feit dat hulle toegelaat is om 5 skote op die damwal te vuur en met suiwer gerigte kartetse wat regoor die wal ontplof het, die Bantoe werkers oor die vlakte te verstrooi voordat 'n Long Tom op die kanonne begin skiet het, was vir die Kommandant-generaal 'n bewys dat die kanonniërs wat altyd wakker moes wees, vas aan die slaap was.

Trichardt het geantwoord dat die Kommandant-generaal verkeerd ingelig was. Die vyand het net 3 skote gevuur, toe het Long Tom die vuur beantwoord en die Britse kanonne die swye opgelê.⁹⁴

Hiermee is 'n kanon geveg ingelui wat tot die einde van die beleg voortgeduur het en waarin die Engelse na dit voorkom tot op 24 Feb. 1900 die botoon gevoer het. Hulle het selfs dwarsdeur

die nag van die 22ste op die werkerterrein by die damwal bly vuur en wel met soveel effek dat daar niks deur die werkvolk gedoen kon word nie. Volgens wagte van die Utrechtse kommandant is met “spiegels of iets dergelyks uit het hospitaal (blykbaar die Intombikamp) des nachts aan die kanonniërs op den Platrand teekens (ge)geven waarop deze dan op den dam schieten.”⁹⁵

Aan die noordekant van die dorp waar die Boere op die 21ste “numerous casualties” volgens Britse amptelike getuïenis aan die Engelse op Observation Hill met kanonvuur vanaf Vaalkop veroorsaak het, het die Engelse op die 23ste ook geesdriftig met 'n nuwe groot kanon – blykbaar die een wat vroeër uit die nek oorkant Platrand met die sg. “Vrystaatse” Long Tom geveg het – op “de oude pot” ('n mortier) en die houwitsers

⁹⁴ Sien K.G. 341 (iv) p. 123; K.G. 350 (ii) p. 90; en Preller 41, Telegram d.d. 21 Feb. 1900 van Kommandant-generaal aan It.-kol. S. P. E. Trichardt.

⁹⁵ Leyds 717, Telegram no. 46 d.d. 23 Feb. 1900; en K.G. 341 (v) p. 52. Sien ook hoofstuk 9 omliggend voetnota 93 hiervoor.

by die Pretoria laer op Vaalkop losgebrand, sonder om egter skade aan te rig.⁹⁶

Ook het groepies troepe hulle digby Bulwana begin vertoon sonder hulle nogtans binne bereik van die Boere se masjien geweer en Mausers te waag, ongetwyfeld om te kyk of hulle nie iets van Buller kon gewaar wie se mag nou te eniger tyd in Ladysmith verwag is nie. Die verskyning van die groepies het die Wakkerstroomse kommandant op Bulwana so die skrik op die lyf gejaag dat by sommer 10 snelvuurkanonne by die Kommandant-generaal aangevra bet om hulle mee te verdryf want, het hy gesê, met Long Tom kon darem nie op sulke klein groepies losgebrand word nie.⁹⁷

Die paar tekens van nuwe lewe by die troepe wat in Ladysmith werklik tot lewendige geraamtes uitgeteer het, het selfs genl. Lucas Meyer hoendervleis laat kry. Hy was bang dat White met sy verhongerde garnisoen – so verhonger dat

hulle hulle slegs met die uiterste inspanning sou kon voortsleep – dit dalk in die kop kon kry om 'n uitval uit Ladysmith te waag ten einde die Boere linie in die Kameeldoringrante in die rug aan te val. Hy het dus op die 23ste aan die Kommandant-generaal gesein om tog te sorg dat die Boere wagte aan die suidekant van Ladysmith sterk genoeg gemaak word om so 'n beweging te verhoed.⁹⁸

Die verlewendiging van die Britse kanonvuur op hul beleëraars was egter maar net 'n simptoom van die nuwe lewe wat White gekry het toe Buller die moontlikheid genoem het dat by die volgende aand in Ladysmith sou wees. Namate daardie hoop verflou het, het die geskiet van die Engelse kanonne weggesterf en na 3 dae feitlik opgehou.

Reeds na sy neerlaag van die 22ste by Wynne's Hill het Buller op die 23ste geheliografeer dat hy voorbarig was met sy voorspelling dat hy Ladysmith op die 22ste sou bereik, want hy stuit

⁹⁶ Leyds 717, Telegramme nos. 37 en 42 d.d. 23 Feb. 1900.

⁹⁷ K.G. 341 (v) p. 72.

⁹⁸ Leyds 717, Telegram no. 12 d.d. 23 Feb. 1900.

op stewiger weerstand as by verwag het; nogtans “I am progressing”. Dit is gevolg deur ’n heliogram waarvan die inhoud besonder swaarmoedig geklink het: “Can only hold Monte Christo temporarily. Shall endeavour to open communication with you further on”.⁹⁹ Toe het alles stil geword en stil gebly, en dit ten spyte van twee baie bemoedigende boodskappe wat White op die 22ste aan Buller geflits het om hom aan te moedig om die vyand te bly aanval totdat hy deurgebreek het. Dit het as volg gelui:

(a) “Reliable native scout reports all Free State Boers gone. Transvaal Boers chiefly collected at Woodhouse’s Farm, two miles west of Pieters. Three guns on Table Hill, two miles west of Woodhouse’s. Effect of your guns described as very great.”

(b) “Your no. 208 of today. I know you are beating the enemy, stick to them. I carried out a small operation this morning; but my men are so weak from insufficient and inferior

food that they are unfit for the field, horses more so.”¹⁰⁰

Ten spyte van die bemoedigende boodskappe was daar egter geen enkele flits van Buller of enige tyding hoegenaamd nie. Net die geweldige geskiet van kanonne en kleingewere was hoorbaar – eers op Wynne’s Hill, toe op Hart’s Hill, en toe het op die oggend van die 25ste ook die geveg seine verstom. Stadig het dit vir almal, die troepe sowel as die burgerlike bevolking, duidelik geword dat Buller se pogings sedert 12 Feb. 1900 om deur die Boere linie te breek nog eens misluk het, soos inderdaad ook die geval was. Die offisiere het in hul menasie verbitterd en sarkasties gepraat nie meer van “Sir Redvers Buller” nie maar van “Sir Reverse Buller”. Sir George White, hoogs verontrus oor die uiters beperkte hoeveelheid kosvoorrade wat daar nog was en onseker wanneer daar eendag verlossing sou kom, het hom gedwonge geag om sy bevel waarkragtens die garnisoen van die 22ste af volle rantsoene ontvang het, te kanselleer en op die

⁹⁹ Sien Cd. 1791, Bylaag K, nos. 118 en 121.

¹⁰⁰ *Ibid.*, nos. 119-120.

27ste te gelas dat almal maar weer op die honger skaal geplaas moes word – nou kwart skaal.¹⁰¹

Toe White tot op die 26ste nog niks weer van Buller gehoor het nie het hy laasgenoemde weer tot aanvallende optrede probeer aanspoor deur op die 26ste aan hom te heliografeer dat hy, White, 'n 4,7-duim skeeps kanon en ook 'n 12-ponder vloot geskut in so 'n posisie op Caesar's Camp opgestel het dat die een Table Hill en die ander Grobbelaarskloof onder vuur sou kon neem. Hy wou dus weet of hy Buller se maneuvers kon steun deur hulle te gebruik. Al antwoord wat hy ontvang het – en dit eers op 27 Feb. 1900 – was:

“Your no. 77P, 26th February. I think you will be able to help me, but I am not close enough

¹⁰¹ Bakkes, *Die Britse Deurbraak* (manuskrip), pp. 140-141; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 583; Jackson, *The Record of a Regiment on the Line*, p. 96. Sien ook o.a. Dagboek van Bella Craw, in deel II van die *Ladysmith Historical Society* se publikasies, pp. 65-68, vir die gewaarwordings van 'n burgerlike inwoner.

to you yet. I shall communicate with you later on.”¹⁰²

Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het Buller op die 27ste die berig oor genl. Piet Cronje se oorgawe aan genl. White oorgesein en is dit met 'n “burst of cheering from every camp and sanger around the town” ontvang. Die berig sou die troepe met soveel geesdrif besiel het dat 'n afdeling Gloucesters gedurende die nag van die 27ste paniek onder die beleëraars van Ladysmith gestig het deur die Boere se versperrings om Gun Hill, 'n uitloper van Lombardskop, te probeer vernietig. Dit het 'n “furious discharge of rifles, beginning at midnight” afgegee en spoedig uitgebrei na al die stellings rondom Ladysmith – “completely around the investing lines”, soos die opstellers van die publikasie dit uitdruk. Na 'n halfuur was alles egter verby.

“It was the farewell from the besieging forces. When dawn broke on the 28th, every road

¹⁰² Cd. 1791, Bylaag K, no. 123.

leading northward was rising in dust over retreating artillery, transport, cattle and horse-men, and the soldiers gazing from their trenches, lamented that their enfeebled limbs condemned them only to watch instead of falling upon the fugitives and destroying them” –

aldus die Britse amptelike *History of the War in South Africa*.¹⁰³

Ander amptelike stukke aan Boere- en Britse kant vertel egter ’n heeltemal ander verhaal. Volgens die oggend berigte van die Boere se telegrafiste by Modderspruit en by Prinsloos Lager is daar teen 11.55 nm. (die 27ste) en weer teen 1.5 vm. (die 28ste) geweervuur en ook verskeie kanonskote in die rigting van Lombardskop gehoor – nie “completely around the investing lines” nie;¹⁰⁴ en toe die son op die 28ste reeds weer so helder geskyn het dat die heliograaf kon werk, het genl. White en sy

soldate nog nie geweet of vermoed dat hul beleëraars aan die padgee was – en reeds grotendeels verdwyn het – nie maar het hy in ’n baie neerslagtige stemming aan Buller geflits:

“28th February. I am now issuing only 2-lb. bread stuff daily. It is of a very inferior mealie meal. At this rate I can hold on till 1st April; not longer. Report to Roberts if you think necessary. I have 21,000 mouths to feed, counting children half rations.”¹⁰⁵

Na sonop die 28ste het hy dit dus nodig gevind om aan Buller te heliografeer en dat hy Ladysmith nie langer as 1 April teen die Boere wat dit beleër het, sou kon handhaaf nie, en dat as Buller nie kans gesien het om hom te kom ontset nie, hy aan lord Roberts – wie se hande na Cronje se kapitulasie los was – kennis moes gee van die benarde toestand waarin Ladysmith hom bevind het, klaarblyklik in die hoop dat die Britse opperbevelhebber dan self afdoende

¹⁰³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 583-584.

¹⁰⁴ Sien Leyds 718, Telegram no. 11 d.d. 28 Feb. 1900.

¹⁰⁵ Cd. 1791, Appendix K, no. 124.

maatreëls sou tref om deur die Boere kordon om Ladysmith te kom breek.

Eers die middag van die 28ste het White van Buller verneem dat laasgenoemde die Boere 'n volslae neerlaag toegedien het en berede troepe uitgestuur het om vas te stel in watter rigting hulle padgegee het. Selfs toe het White nog nie geweet of vermoed dat die Boere van Ladysmith af padgegee het nie en het hy Buller probeer help in dié se poging om vas te stel waarheen die Boere besig was om van die Tugela af te retireer deur aan hom te flits:

“Following Boer movements observed between dawn and noon today: From direction of Pieters to behind Bulwana, five guns, 20 wagons, 300 men; from Underbrook to Roodepo(o)rt, and on to north-west, five guns, 140 wagons, 350 men.”¹⁰⁶

Dat niemand in Ladysmith voor teen sononder die 28ste bemerk het dat die Boere padgegee en dat hulle uiteindelik vry was nie, blyk uit die

geskrifte van en die offisiere en burgerlike persone in Ladysmith. So bv. vertel kol. M. Jackson van die 1st Devons dat “on the 28th rations were further cut down to one biscuit and three ounces of mealies, with one pound of horse as before per man” en dat dit die “most depressing effect” gehad het. Almal het gevra waarom dit gedoen word “and it gave rise to conjectures, the chief being that Buller had again failed, and could not get through”. Die bevel wat deur White op die 27ste in die verband uitgereik is, het as volg gelui:

“Highly satisfactory reports have been sent from general Buller as to his advance, but the country is difficult and progress slow, therefore I am obliged to reduce the ration etc.”¹⁰⁷

Om die stemming op die dag waarop hierdie bevel uitgereik is (nl. 27 Feb. 1900) nog verder te versomber, het Long Tom met sukses van Bulwana af op die Britse stellings op Obser-

¹⁰⁶ Cd. 1791, Appendix K, no. 125.

¹⁰⁷ Jackson, *The Record of a Regiment on the Line*, pp. 95-96; vgl. ook Gore, pp. 133-135.

vation Hill begin losbrand en “many shells” daarin geplant. Ook op Wagon Hill het hy gevuur dog ofskoon hy daarin geslaag het om van sy projektile op die rekordafstand van 11,560 tree – d.i. ses myl en 1,000 tree – ver te plant, kon hy nie daarin slaag om die Britse artillerie op die kop te tref nie. Hulle het ’n paar honderd tree te ver weg gestaan.¹⁰⁸

Hoeveel skote Long Tom op Majubadag afgevuur het, word nie deur ooggetuies vermeld nie. Saluut vuur om Majubadag aan te kondig soos die *Times History* beweer, was dit egter nie.¹⁰⁹ Majubadag is in 1900 deur die Boere as ’n dag van verootmoediging en waar moontlik in gebed deurgebring, en die bomme wat eers sedert 10 vm. afgevuur is, is afgevuur met die doel om die Britse kanonne te verdryf wat soos reeds vermeld die Boere op Vaalkop en by die damwal sedert 21 Feb. lastig geval het.

¹⁰⁸ Jackson, p. 97; vgl. ook Gore, pp. 133-135.

¹⁰⁹ *Times History*, IV, p. 528.

28 Februarie, ’n besonder warm en drukkende dag, het die Ladysmithse garnisoen en bevolking in ’n baie terneergedrukte stemming aangetref. Almal was besig om te gis waarom hulle weer op skraal rantsoen geplaas is en almal kon maar net tot een gevolgtrekking kom: Buller is ouder gewoonte teruggeslaan.

Teen 2 nm. het kol. Knox se brigade-majoor, maj. Riddell die offisiërsmenasie stralend binne gekom en gesê dat uitstekende nuus ontvang is, “the very best”, maar “it is confidential, and I am not allowed to say what it is.” Dit was die berig wat reeds genoem is en wat as gevolg gelui het:

“Have thoroughly beaten enemy, belief them to be in full retreat. Have sent cavalry to ascertain which way they have gone.”¹¹⁰

Knox kon natuurlik nie die inhoud daarvan openbaar nie aangesien White hom dit verbied het. Trouens die woorde “belief them to be in full retreat” het duidelik genoeg aangedui dat Buller

¹¹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 584.

glad nie seker was of hy hulle werklik op die vlug gedryf het nie. Ondervinding het nl. geleer dat die mense die ellendige gewoonte gehad het om skielik op die mees onverwagte plek vas te skop en as jy dan weer jou oë uitvryf dan was jou eie leër op die vlug en nie hulle s'n nie. Daarom het hy eers ruitery uitgestuur "to ascertain which way they have gone." Al wat Knox kom vra het, was vrywilligers wat gewillig en in staat was om 7 myl ver op te ruk en dan nog te veg! Al die Devons het hulle aangemeld maar na mediese ondersoek is net 100 man vir die taak geskik geag.¹¹¹

Almal was egter nie so gehoorsaam aan White se bevel as kol. Knox nie. In die kamp van die 5th Dragoon Guards was almal na die smaaklose middagmaal van perdeveleis ens. reeds in hul warm, stowwerige tente aan die slaap of in 'n lustelose "klaar met die wêreld" stemming toe luit. Abadie, Adjunk-assistent-adjudant-generaal belas met die taak om na die voorsiening van

¹¹¹ Sien Jackson, *The Record of a Regiment on the Line*, p. 97.

water om te sien, by die kamp aangery kom en voor een van die offisiere se tente aangekondig: "Have you heard the news? Buller gave the Boers a *Hell* of a licking yesterday, and they are now in full retreat!"

Die offisier het dit dadelik aan sy maat vertel en die aan syne en weldra het, soos met 'n towerslag, die hele kamp in beroering gekom. Soldate het in alle rigtings begin hardloop om – versigtig om nie te vergroot nie – die wonderlike nuus te versprei: "Buller gave the Boers a *HELL* of a licking!" Harper, bediende van die bataljon se bevelvoerder, het sommer ongevraagd by laasgenoemde se tent ingebars en dit uitgeskreu: "Buller's given the Boers a ... a *devil* of a licking!"¹¹²

'n Kneg kan tog nie baie lelike woorde voor sy baas besig nie.

Van die opheffing van die beleg het niemand egter nog iets geweet of vermoed nie. Vroeër die dag nog (nl. 10 vm.) het Long Tom 'n bom van

¹¹² Sien Gore, pp. 136-137.

Bulwana af gevuur – nie om dag te sê nie maar ongetwyfeld om die indruk by die vyand te plant dat 'n kanonnade van die kant van die beleëraars ver wag kan word en dat dit dus gerade was om skuilkelders toe pad te gee. Om 4 nm. is 'n hyskraan bokant die Boere se Long Tom op Bulwana gewaar. Dadelik is met 'n 4,7-duim skeeps kanon en 2 12-ponder vloot kanonne daarop losgebrand sonder egter enige skade aan te rig. Die Boere het, aangesien die Engelse nie wis dat hulle reeds ontset was nie, Long Tom uit sy posisie gelig en noordwaarts weggevoer sonder dat die Engelse dit kon verhinder.¹¹³

Nog het niemand geweet dat Ladysmith ontset was nie. Eers met aandete toe die Britse troepe al aan tafel was (6.20 nm. volgens Jackson en 6 nm. volgens die Britse amptelike *History of the*

¹¹³ Donald MacDonald, *How we kept the Flag flying*, pp. 276-277; Jackson, pp. 97-98; en Gore, pp. 137-138. Die verhaal van die joernalis Nevinson (p. 293) wat navertel word in die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 584) as sou die Engelse darem die hyskraan stukkend geskiet het, word nie deur ander bronne bevestig nie en lyk onwaarskynlik.

War in South Africa) het die verrassende kreet opgeklank: “Buller’s cavalry are in sight; they are coming across the flats”.

Dadelik het almal van alle kleure en geure in Ladysmith wat die jubel boodskap verneem het, opgespring – selfs die siekes en gewondes in die hospitaal wat nog kon roer – en in die rigting van die troepe voortgedu wat duidelik sigbaar was nadat hulle oor Bulwananek gery gekom het en reeds besig was om die Intombispruit oor te steek, onderweg na die dorp. Die laaste strale van die ondergaande son was juis besig om Bulwananek te verf. Vrouens en mans het sommer deur waterpoele gehardloop wat te groot was om oor te spring. Aan die donderweer en swaar druppels reën wat reeds weer begin val het na 'n goeie reën vroeër die dag, het niemand hom gesteur nie. “The hour of our deliverance has come”, het een joernalis geskryf.

Gillend en juigend het almal in een bont massa om hul verlossers saamgedrom wat hul rugsakke afgehaal en mildelik begin uitdeel het van alles wat hulle by hulle gehad het en wat die inwoners

van Ladysmith vir 'n baie lang tyd moes ontbeer. Almal in Ladysmith het letterlik mal van vreugde geword. Pearse vertel daarvan:

“The voices of strong men break into childish treble as they try to cheer, women laugh and cry by turns, and all crowd about the troopers of Lord Dundonald’s escort, giving them such a welcome as few visitors from the battlefield have ever known. The hour of our deliverance has come. After a hundred and twenty-two days of bombardment – a hundred and nineteen of close investment – the Siege of Ladysmith is at an end. What a hero our gallant old general is to all of us, when he rides forward to greet Lord Dundonald, and how voices tremble with deep thankfulness while we sing ‘God Save the Queen!’”¹¹⁴

¹¹⁴ Pearse, p. 238. Sien voorts o.a. MacDonald, pp. 279-282; Nevinson, pp. 293-295; en mej. Bella Craw se dagboek oor die beleg (Ladysmith Historical Society, Vol. II, pp. 67-68).

Dieselfde aand nog is die honger rantsoen skaal opgehef en 'n “tot of rum” aan die troepe verskaf.¹¹⁵

Tydens die oorwinningsroes wat die volgende dag voortgesit is toe Buller self Ladysmith binnegery gekom het, het die Boere maklik weggekom na Elandslaagte wat vlak voor die Biggarsberge gelê het. Buller het nl. besluit om hulle nie deur sy berede troepe te probeer agtervolg nie – hoewel Burn-Murdoch dit bitter graag wou doen – aangesien dit net tot 'n nodelose verkwisting van menselewens kon ly, en het dus voorkeur daaraan gegee om liewers voorrade na die uitgehongerde Ladysmithse bevolking toe aan te ry.¹¹⁶

¹¹⁵ Sien Letters by Lieut.-Colonel C. W. Park of the Devonshire Regiment (Ladysmith Historical Society, No. 3, p. 50).

¹¹⁶ Sien Barnard, pp.144-145; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 526-528.

10. KONKLUSIE

In weerwil van die feit dat die Engelse die Boere linie op 27 Feb. 1900 oor 'n breë front, wat uitgestrek het vanaf Langverwachtspruit tot op Pietershoogte, na 'n lang artillerie voorbereiding met sowat 'n divisie en 'n half aangeval het, deur die dekvuur van 2 berede brigades, 3 infanterie bataljons en 85 Britse kanonne in die rug ondersteun, en dat hulle die aanval op 'n swak verdedigde punt begin het waar die Boere dit nie verwag het nie, het Buller se deurbreek poging op Majubadag 1900 op 'n nippertjie na misluk; en dit ten spyte van die feit dat die Britse troepe, besiel deur die nuus aangaande genl. Cronje se oorgawe, met groter vasberadenheid, moed en deurstellingsvermoë geveg het as ooit tevore.

Die afleidings aanvalle van Lyttelton se divisie wat die Boere kommando's op en wes van Wynne's Hill so moes vaspen dat geen burgers uit dié gebied weggeneem kon word om die hoofaanval te gaan help weerstaan nie, het inderdaad op 'n fiasko uitgeloop. Die aktiwiteite van Lyttelton se divisie het die Boere nie

verhinder om net so veel man as hulle verkies het uit hul geveg stellings wes van Langverwachtspruit weg te neem en teen die troepe, belas met die hoofaanval, in die stryd te stoot nie. Hierdie aktiwiteite was so futloos dat hulle net so wel gelaat kon gewees het.

Wat die hoofaanval self betref: Dit het soos reeds vermeld byna op 'n mislukking uitgeloop. Ten spyte daarvan dat die Boere reeds oorlogsmoeg was, dat hulle suinig met hul ammunisie – veral kanon ammunisie wat heeltemal uitgeput was, sodat twee kanonne vuur moes staak – moes omgaan, dat die burgers van 4 kommando's (Vryheid, Wakkerstroom, Piet Retief en Rustenburg) so verontrus is deur gerugte aangaande invalle van Engelse en Bantoes in hul eie distrikte dat hulle die front op groot skaal verlaat het en dat ook ander burgers op groot skaal van die front af weggeloop het, het die Boere nogtans sulke verbete weerstand gebied dat hulle Barton se aanval op Pietershoogte heeltemal afgeslaan, die linkerflank van Kitchener se kolonne – die aanvallers van Spoor-

wegkop – op die vlug gedryf, en Norcott se kolonne wat Hart's Hill moes verower, volledig teen die boonste hange van die kop gestuit het.

Die Britse oorwinning moet dan ook uitsluitlik toegeskryf word aan die onwaaksaamheid van die burgers op een enkele baie smal gedeelte van die front, nl. die moot van Krugerspruit wat agter Spoorwegkop ontspring en tussen Spoorwegkop en Pietershoogte deur na die Tugela vloei. Hierdie nou maar tewens baie belangrike toegangsweg vir enige aanvaller tot die linker flank van die verdedigers van Spoorwegkop en daarvandaan af tot die rug van die hele Boere linie op die Kameeldoringgrante is blykbaar glad nie deur die Boere bevelvoerders opgemerk nie, en as hulle dit opgemerk het, is die waarde daarvan as toegangsweg tot in die rug van hul hele linie nie besef nie. Die gevolg was dat die maklik verdedigbare toegangsweg tot hul rug of glad nie of so swak beset was dat Kitchener sy regterhandse bataljon onopgemerk langs die toegangsweg op gestuur het solank as die burgers besig was om al hul kragte aan te wend om

Kitchener se linkerhandse bataljon wat hulle in die front bestorm het, terug te skiet. Hulle is daartoe des te sterker aangemoedig deur die sukses waarmee hulle die bataljon wat oorspronklik Kitchener se linkerflank uitgemaak het, heeltemal van die kop af verjaag het.

Hul versuim om hierdie onopvallende toegangsweg te laat beset – al was dit ook slegs deur wakker verkenners wat hulle tydig kon waarsku as hulle sou bespeur dat die Engelse in beduidende getalle in die moot die kop bestyg – het die burgers duur te staan gekom. Toe hulle nl. skielik in die laat namiddag op Spoorwegkop in die rug verras word deur troepe wat blykbaar uit die lug geval het, het hul weerstandsvermoë ineengestort en het hulle verward weswaarts begin vlug, onmiddellik gevolg deur die verdedigers van Hart's Hill. Die Boere generaals was deur die skielike ineenstorting van die verdedigende mag so uit die veld geslaan dat hulle nie eers daaraan gedink het om die posisie te herower nie – iets wat nie onmoontlik was nie

– maar dieselfde aand nog op 'n algehele terugtog, ook van Ladysmith af, besluit het.

Tot die neem van hierdie besluit is hulle ongetwyfeld beïnvloed deur die Kommandant-generaal se boodskap van twee dae tevore, nl. dat dit noodsaaklik vir die Boere was om tydig uit Natal te begin padgee sodat daar 'n ruim aantal burgers en baie kanonne kon loskom met die oog op die verdediging van die Vrystaatse gebied en hoofstad deur lord Roberts, wat gereed was om met die opmars na Bloemfontein te begin sodra as genl. Cronje sou kapituleer – iets wat te eniger tyd verwag is en inderdaad ook op 27 Feb. plaasgevind het.

Die eerste berig hiervan het die Regering egter eers om 10.55 vm. op 28 Feb. 1900 bereik.¹¹⁷

Die aanval wat tot die deurbraak gelei het, kon deur die Boere afgeweer gewees het as genls. Meyer en Botha ag geslaan het op die berig deur die Kommandant-generaal van Bantoes ontvang, nl. dat Buller voornemens was om die Tugela net

“onderkant waar zijn lager (bedoel word sy bevelpos) nu staat” – d.w.s. aan die voet van Naval Hill – met 'n pontonbrug oor te steek ten einde die Boere volgens verklaring van die krygsgevangene luitenant J. Best oor 'n breë front met sy hele krygsmag aan te val, en na sy bevel geluister het om die plek te bewaak. Of hulle presies geweet het waar Buller se laer (of hoofkwartier) was, is onbekend, maar die berig en die instruksie moes hulle op hul hoede gestel het om die hele omgewing aan die rivier ten ooste van Hlangwane dop te hou en te verhinder dat die vyand 'n pontonbrug aldaar bou. As hulle dit gedoen het, kon hulle verhinder het dat die Britse mag sonder enige weerstand oor die Tugela kom en ongehinderd opgestel word vir die aanval op Pietershoogte, Spoorwegkop en Hart's Hill.

Die wyse waarop die burgers, ten spyte daarvan dat hulle erg gedemoraliseer was, in die agterhoedegevegte die Britse leer teengehou het, het Buller nie alleen so verontrus dat hy uiteindelik geweier het om sy berede brigades

¹¹⁷ Sien Leyds 718, Telegram no. 27 d.d. 28 Feb. 1900.

aan te wend om die vyand in die pan te probeer hak of minstens oor die vlaktes te verstrooi soos hy oorspronklik beplan het nie, maar het hom tewens 'n defensiewe houding laat inneem op die moment toe hy sy oorwinning moes opgevolg het. Hy het dit gedoen omdat hy nie heeltemal oortuig was dat die Boere werklik verslaan was nie en gevrees het dat hulle weer besig was om die een of ander slagyster vir sy leër te stel. Daarom het hy sy berede troepe liewers uitgestuur om vas te stel waarheen die Boere leër besig was om terug te trek as om hul terugtog te bemoeilik.

Die gevolg van sy stadige optrede was dat nie alleen die hele Transvaalse en Vrystaatse leër met al hul kanonne en konvooe ongedeerd uit hul stellings aan die Tugela ontkom het nie maar dat ook die hele Boere leër om Ladysmith met al hul kanonne en konvooe onopgemerk en in goeie orde van hul posisies af terug gesluip het, en wel op so 'n wyse dat genl. White, sy leër en die burgerlike bevolking niks van hul terugtog ontwaar het voordat hulle veilig, buite Britse

bereik was nie. Hiertoe het die agterhoede van Botha en Meyer se leers bygedra deur Buller se opmars na Ladysmith in agterhoedegeveg teen te hou.

Eers teen 4 nm. die 28ste het die Engelse in Ladysmith, wat nog teen 10 vm. deur 'n bom uit Long Tom onder die indruk gebring is dat daar weer 'n nuwe bombardement op hande was, gewaar dat Long Tom met 'n hyskraan uit sy posisie gelig word en vuur op sy stelling geopen. Nogtans het hulle nie besef dat die beleg opgehef was nie. Dit het eers die aand teen sonder tot hulle deurgedring toe Dundonald met 'n afdeling berede troepe die dorp binnegery het.

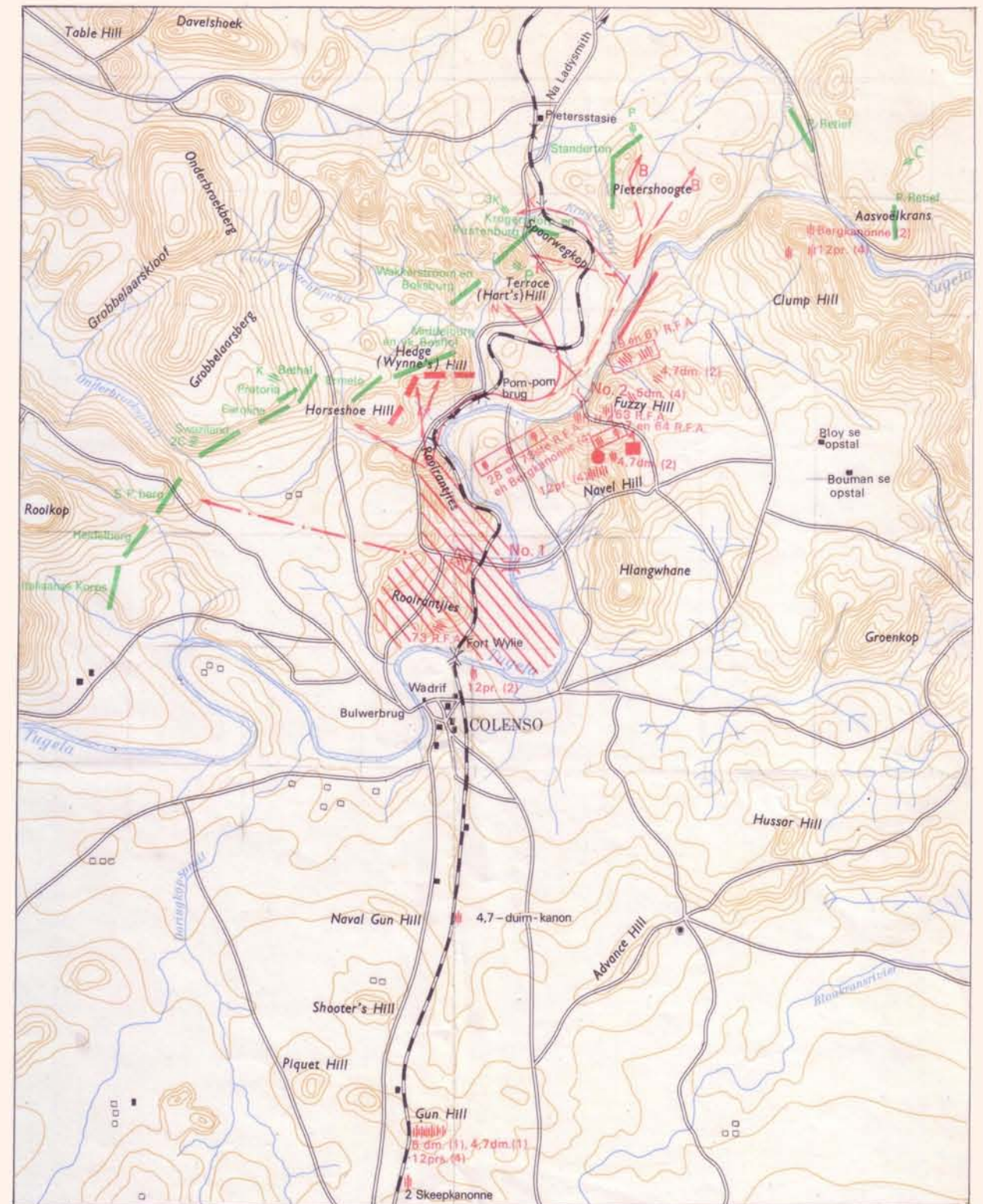
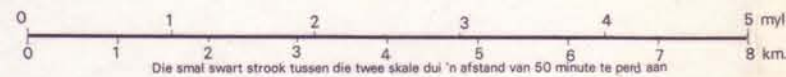
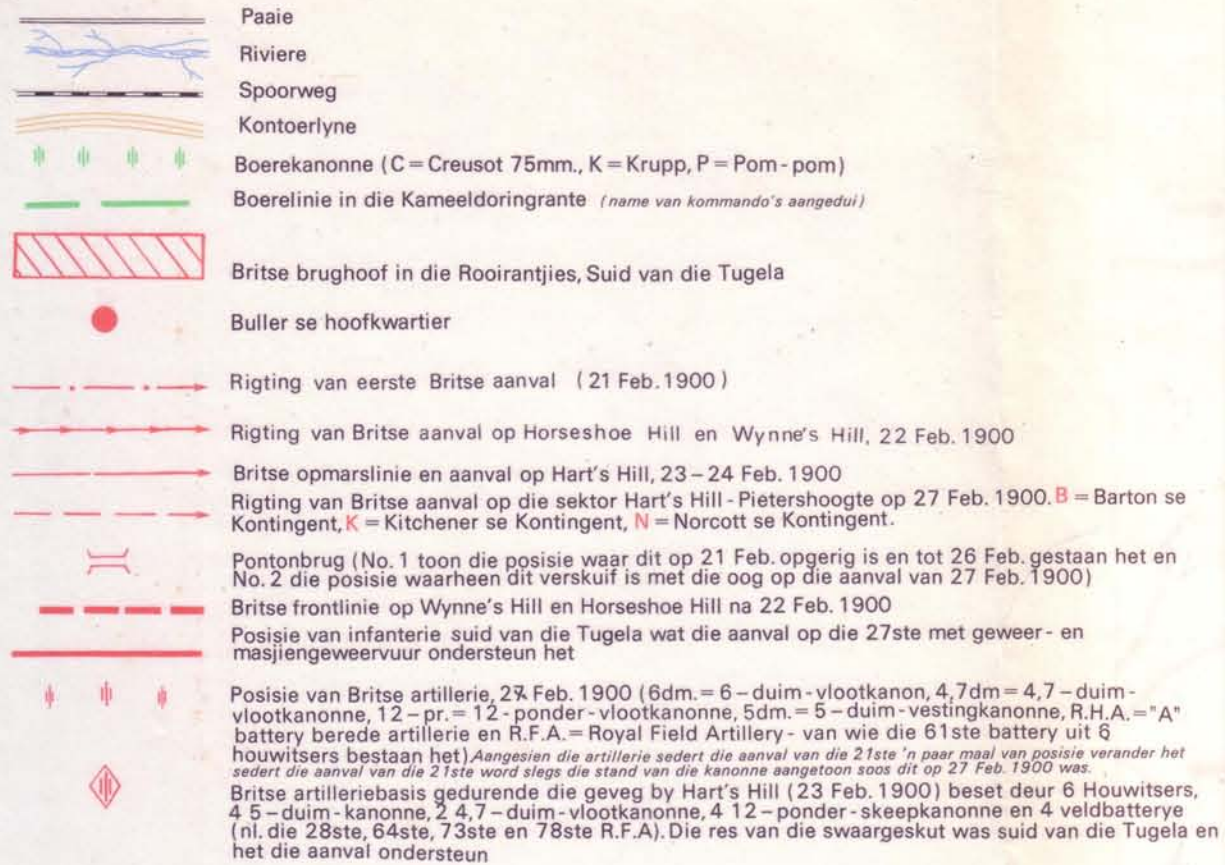
Dat die burgermag om Ladysmith dit kon regkry om sak en pak so onopgemerk weg te sluip, was 'n kompliment vir kmdt.-genl. P. J. Joubert, die waaksaamste van alle Boere aanvoerders en 'n man met 'n baie goeie begrip van hoe in kritieke militêre situasies opgetree moes word – 'n Kommandant-generaal wat, al was hy oud, die hoogste agting van sy ondergeskikte generaals geniet het, wat in hom 'n uitstekende

Kommandant-generaal ontwaar het in wie se oordeel volle vertroue gestel kon word.

Dit was egter nie uitsluitlik aan sy knap optrede te danke dat die Boere leërmag om Ladysmith so onopgemerk ontkom het nie maar ook aan die feit dat die Britse garnisoen in Ladysmith so uitgeput en so moedeloos was dat hulle geen verkenningwerk meer gedoen het nie. Bowendien was hulle so afgetob deur honger en siektes dat hulle ternouernood nog kon loop – laat staan nog 'n Boere leër wat onder leiding van 'n knap opperbevelhebber gestaan het, te probeer agtervolg en afsny – en dit sonder swaargeskut, want daar was geen perde meer om hul kanonne te trek nie. Wel het kol. Knox uiteindelik met 'n aantal manskappe probeer opruk om die Boere die aftog te bemoeilik, maar sorgvuldig vermy om met hulle in botsing te kom. As hy dit probeer doen het, sou dit hom ongetwyfeld baie suur bekom het. Genl. White wat self 'n baie versigtige krygsman was, het dit besef en sy groot getal troepe dus daarom toegelaat om liewers te deel in die fanfares wat op Ladysmith

se ontset gevolg het, as om deur onbesonne optrede 'n lanfer kleed oor almal se fees vreugde te werp.

DIE DEURBRAAKGEVEGTE, 21–27 Feb. 1900

KONKLUSIE

Die lang reeks swaar gevegte wat dit die *Natal Field Army* gekos het om Ladysmith ontset te kry, het Groot-Brittanje duur te staan gekom. Afgesien van 'n totale ongevallesyfer van minstens 6,000 man vir die ontsettingsmag alleen en baie wapentuig – waaronder 10 Armstrong veldkanonne wat by Colenso verower is – ammunisie en kommissariaat wat in die hande van die Boere geval het, is die aansien en reputasie van etlike Britse generaals – o.a. die van sir Redvers Buller, die eerste Britse opperbevelvoerder, en die van sir Charles Warren wat destyds tweede in bevel in Suid-Afrika gestaan het – ernstig geskend en die hoë aansien wat die Britse leër by die Regerings en volkere in Europa en elders in die wêreld geniet het, aan skerwe geskiet in die swaar neerlae wat dié leer in die gevegte aan die Tugela teen die soveel kleiner Boere magte gely het. Die manne wat die bewondering van die hele beskaafde wêreld en selfs talle persone in Engeland afgedwing het, was die Boere en insonderheid hul generaals wat

aan die magtige Britse leër daardie neerlae toegedien het. Hulle is byna geroem as engele wat immuun was vir menslike swakhede en gebreke.

Die skuld vir hierdie toestand moet vierkantig op die skouers van die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika – sedert die einde van 1899 lord Roberts – geplaas word. Hy het die verkeerde beleid van sy voorganger bestendig toe hy die toegelaat het om voort te gaan met die poging om Ladysmith deur swaar, direkte aanvalle te probeer ontset 'n taak wat ewe maklik en met baie geringer verlies uitgevoer kon gewees het as hy Buller se afdeling – of altans die grootste gedeelte daarvan – sonder banieropskrifte na Kaapland teruggetrek en direk kragdadig op die Vrystaatse hoofstad aangestuur het. So 'n inval sou die Boere baie gou gedwing het om al hul burgers en wapentuig van Ladysmith en elders te onttrek ter verdediging van die eie bodem. Kmdt.-genl. Piet Joubert se geheime boodskap van 25 Feb. 1900 aan die generaals aan die Tugela toe dit duidelik begin word het dat genl.

Piet Cronje tot kapitulasie gedwing sou word en dat dit derhalwe nodig geword het om in weerwil van die Boere se pragoorwinnings aan die Tugela on groot skaal te begin terugval ter verdediging van die Vrystaatse bodem, is hiervan afdoende bewys.

Lord Roberts het goed begryp dat 'n Britse inval in die Vrystaat die uitwerking sou hê en het daarom dan ook aan Buller gesein om sy offensiewe beleid te staak. Tog het hy in plaas van Buller tot gehoorsaamheid aan sy instruksies te dwing deur die *Natal Field Army* grotendeels na Kaapland te begin terugtrek, hom deur Buller en Warren laat verlok om daardie instruksies in weerwil van sy eie oortuiging te herroep en hul leër te versterk met die doel om weereens teen die Boere linie in Natal te begin stamp. Daarmee het hy in die hande van die Boere gespeel wat baie goed geweet het dat die Engelse nie veel moeite sou hê om deur die Kaapkolonie oor die Vrystaatse grens te kom nie en ernstig gevrees het dat die *Natal Field Army* daarheen verskuif wou word. Hulle het dan ook gejuig toe dit nie

geskied nie en die Engelse voortgaan met hul aanvalle op die Tugela linie. Hulle was volstrek oortuig dat hulle hulle in die linie sou kon bly handhaaf omdat die Engelse nie die sleutel daartoe kon ontdek nie en genl. Botha was erg ontstemd toe die Franse koerant, *Le Matin*, in die publikasie op 5 Feb. 1900 van luit. Galopaud se verslag oor die slag van Colenso van 15 Des. 1899 die belangrikheid van Hlangwane as sleutel stelling vir die behoud van al die Boere stellings aan die Tugela aan die groot klok gaan hang het. Immers 'n week daarna het Buller met sy aanvalle ter verowering van Hlangwane begin. Sandberg, Botha se militêre sekretaris, het dan ook by *Le Matin* teen die publikasie van die berig geprotesteer.¹

Botha se opvatting dat die berig die sleutel van die Boere se stellings aan die Tugela aan Buller geopenbaar het, is moontlik korrek, maar om die

¹ Jhr. dr. C. G. S. Sandberg, *Twintig Jaren onder Kruger's Boeren*, pp. 282-285; vgl. verder Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 266-267.

Britse deurbraak uitsluitlik daaraan te wyt, kan nie gebillik word nie.

Vir Buller en Warren het die ontset van Ladysmith deur hul eie aktiwiteit nl. 'n persoonlike ambisie geword. Hulle wou hul eie reputasie wat by Colenso en Spioenkop verwoes is, red, en dit kon hulle alleen regkry deur deur die Boere linie te breek en Ladysmith te ontset vóórdat Roberts daarin sou slaag om met sy inval in die Oranje-Vrystaat die Boere strydmag uit Natal onttrek te kry, want dan sou hulle en nie lord Roberts nie aangeprys word as, die verlossers van Ladysmith. Daarom het hulle op die Boere linie bly aanval, altyd met groter magte. Deur hul voortdurende aanvalle op die Tugelalinie, vasberade om ten alle koste na Ladysmith toe deur te breek, het hulle die gees van die Boere om op gedetermineerde wyse weerstand te bly bied, geleidelik geknak. Dit het duidelik sigbaar tot uiting begin kom in die wyse waarop die Boere hul sleutelstelling, Hlangwane en die hoogtes ten ooste daarvan, waar mense sou verwag het dat hulle harder sou veg as ooit tevore, verdedig het.

Ofskoon die Boere in die besit van al die dominerende hoogtes en wel in uitstekende loopgrawe geplaas was, het hulle nie naby die geesdriftige weerstand as vroeër gebied nie en het die Engelse redelik maklik daarin geslaag om die sleutelstelling te vermeerster.

Die saak wat aan die wortel van die Boere se neerlaag lê, was die feit dat hulle nie gereelde soldate was wat niks anders te doen gehad het as om te veg nie. Hulle was mense met burgerlike nerings wat met groot geesdrif na die oorlogs veld gegaan het omdat hulle vas geglo het dat hulle met die genadige bystand van hul God die Engelse wat hul land bedreig het, soos in die Eerste Vryheidsoorlog na 'n klompie stywe neerlae sou dwing om vrede te maak. Hulle – d.i. die gewone burgers en selfs baie van hul offisiere – was voorbereid vir 'n stryd van 3 maande, nie vir een van 3 jaar nie. Namate die oortuiging by hulle gegroei het dat Engeland wat oor onuitputlike reserwes aan troepe, wapentuig en ammunisie beskik het, sou aanhou veg totdat hy die oorwinning behaal het en dit ook kon

doen omdat sy troepe niks anders te doen gehad het as om te veg nie, het hulle die front op al hoe groter skaal begin te verlaat en na hul tuistes terug gesluip waar baie mettertyd 'n “neutrale” – en selfs vyandige – houding begin inneem het teenoor die wat in die stryd volhard het. Hulle het m.a.w. oorlogsmoeg geraak en het dit na sowat 4 maande begin toon.

Die rede hiervoor moet veral gesoek word in die houding van die Boere aanvoerders wat nie die vyandelike leërs deur aanvallende optrede probeer vernietig het telkens wanneer die geleentheid daarvoor gunstig was nie, maar wat dit hul enigste roeping geag het om 'n aantal goeie defensiewe stellings te handhaaf en dit aan die vyand oorgelaat het om daardie stellings te probeer verower. Daardeur is die Engelse in staat gestel om telkens na die mislukking van 'n aanval hul leërs ongehinderd te reorganiseer en te versterk met die oog op 'n nuwe aanval, in plaas van in wanorde verstrooi en neergeskiet of gevange geneem te word. Dit het dus vir die burgers begin lyk of daar nie van hulle verlang

word om die Britse leërs te probeer vernietig nie maar slegs om te keer dat die Engelse nie die een of ander stelling in hul linie aan die Tugela – later die Kameeldoringgrante – in hande kry nie. Sover dit hulle betref, het die oorlog dus ontaard in 'n stryd om die besit van 'n aantal heuwel stellings in Natal – 'n land wat hulle nie wou verower nie en in wie se berge hulle nie belang gestel het nie – en nie in 'n stryd waarvan die primêre oogmerk was om die vyand so ver as moontlik van hul eie grense af te verdryf en te vernietig sodat hy nie in staat sou wees om hul vaderland aan te val nie.

Vir die Boere aanvoerders se houding in die verband was daar goeie verskonings, bv. dat die vyand sy vlug sou staak en sy aanval sou hervat as hy sou bemerk hoe klein die Boere mag was wat hom op die vlug gedryf het, of dat die burgers na elke slag so uitgeput was dat hulle nie tot offensiewe optrede in staat was nie. Die besware kon egter oorkom gewees het as die Boere aanvoerders die Kommandant-generaal se advies gevolg en telkens “agterlae” (d.i. reser-

wes) buite geveg gehou en spesiaal afgesonder het om die vyand in sy vlug net so veel kwaad aan te doen as wat enigsins moontlik was. Hierdie reserwemagte hoef nie getalsterk te gewees het om die vyand, as hy gedemoraliseerd aan vlug was, vinnig in die rug aan te val, vasberade om hom te vernietig nie. Die gevegte gedurende die latere stadia van die stryd het dit bewys.

Nog 'n offensiewe metode waarvan die Boere gebruik kon maak om Buller se leër te vernietig, was aanvalle op sy spoorweg verbinding met die Natalse hawe, Durban, van waar Buller se leër al sy voorrade gekry het. As die Boere op die spoorlyn toegetas en dit deeglik ontwig het, sou dit vir Buller se leër katastrofale gevolge gehad het. Na die slag van Spioenkop het die Boere daaraan gedink om dit te doen en die Britse leër deur offensiewe optrede in sowel die linkerflank as in die rug te verlam. Waarom hulle dit nie gedoen het nie, is onbegryplik.

Immers dat die Boere nie net goeie verdedigers nie maar ook uitmuntende aanvallers was wat die

kuns verstaan het om die vyand met klein kommando-afdelings suksesvol aan te val sonder swaar verliese te ly, het duidelik geblyk uit die gevegte van Platrand (6 Jan. 1900) en Spioenkop (24 Jan. 1900). Hierdie was die enigste twee gevegte van betekenis waarin die Boere sedert die totstandkoming van die Tugela linie aanvallend opgetree het en die suksesse wat hulle daarin, soos in trouens al die vroeëre gevegte waarin hulle sedert die aanvang van die oorlog aanvallend opgetree het (Dundee, Nicholsonsnek, Frere, Willow Grange en die geveg van 9 Nov. 1899 by Ladysmith) behaal het, was merkwaardig. In al daardie gevegte was hul verliese baie kleiner as (en soms werklik onbeduidend in vergelyking met) die van die vyand, ten spyte daarvan dat in enige geveg die aanvallers gewoonlik baie swaarder as die verdedigers ly. In hierdie gevegte het die Engelse altesaam 'n verlies van sowat 3,600 man gely en die Boere slegs sowat 560.

Dit was vir die Boere 'n heelwat gunstiger verhouding as die waarin die Engelse die

aanvallers en die Boere die verdedigers was, nl. Elandslaagte, Modderspruit, Colenso, Vaalkrans, Wynne's Hill en die geveg van die 20ste wat dit voorafgegaan het, Hart's Hill en Pietershoogte. Selfs waar die Boere se aanvalle nie geslaag het nie, bv. by Platrand op 6 Jan. 1900, het hulle nie alleen aan die Engelse groot verliese berokken nie maar die se krygs moreel geweldig afgetakel.

Om aanvallend op te tree, was ongetwyfeld die Boere se beste wyse van verweer en as hulle dit indertyd beseft het, kon hulle nie alleen Ladysmith wat sedert die einde van Januarie 1900 op sy laaste bene gewaggel het, tot oor-gawe gedwing en al sy wapentuig verower het nie, maar tewens Buller se hele leer op die vlug gedryf het. Goeie geleentheid daartoe het hulle herhaaldelik gekry – selfs nog op 24 Feb. 1900.

Die vraag kan met reg gestel word of die aanhouding van die “Natal Field Army” in Natal – ’n leer van sowat 30,000 man – geregverdig was vir die verlossing van die 12,000 man wat deur die Engelse in Ladysmith geplaas is met die opset om ’n groot gedeelte van die Boere stryd

kragte daarheen aan te suig, weg van die opmars roete waarmee die Engelse voornemens was om die Republieke binne te val. Skrywer glo dat dit onnodig was want dit was voor die hand liggend dat die Boere self van Ladysmith af sou padgee wanneer ’n sterk Britse mag die Republiekeinse bodem vanuit ’n ander rigting sou betree. Sir George White se garnisoen in Ladysmith was heeltmaal toereikend en het ook volkome in die oogmerk geslaag om die keur van die Boere strydkrigte daarheen aan te suig en daar vas te pen totdat die Britse opperbevelhebber gereed was om met sy hoofmag die Oranje-Vrystaat binne te dring op mars na Bloemfontein en Pretoria. Daarby was White se mag sterk genoeg en van genoeg voorrade voorsien om nie alleen ’n beleg van 4 maande te verduur nie maar tewens deur aktiewe optrede die Boere in ’n voortdurende vrees vir ’n uitval uit Ladysmith te laat leef, en dit op so ’n skaal dat hoofkmdt. Prinsloo geweier het om meer as 90 man na die Tabanyama te stuur toe Buller gedreig het om daar deur te breek, omdat hy vir ’n Britse uitval uit Ladysmith gevrees het; en hierdie sukses het

White behaal met 'n totale verlies van 1,818 man aan dooies, gewondes en krygsgevangenes – afgesien van 541 wat aan siektes oorlede is en waarvan 'n aantal sou gesterf het al was daar ook geen beleg nie.

Die hele “Natal Field Force” kon dus op ander fronte ingewerp gewees het met uitsondering van hoogstens 10,000 man wat deur lewendige gevegs demonstrasies die Boere moes dwing om hul linie aan die Tugela sterk beset te hou en White op die wyse moes ondersteun.

Die Britse War Office en die Britse publiek het dit blykbaar uit die oog verloor toe hulle lord Buller van Colenso – soos die Boere hom spottend in een van hul oorlogs liedjies genoem het, om hom darem op dieselfde rang te plaas as die ander Britse opperbevelhebbers – so skerp gekritiseer het oor sy mislukkings om deur die Boere linie te breek. Hulle was egter slegs kwaad omdat sy pogings om na Ladysmith toe deur te breek, so dikwels misluk het – nie omdat 6,000 Britse troepe en baie wapentuig opgeoffer was om 'n garnisoen van 12,000 man te gaan ontset

wat in staat was om homself te handhaaf totdat die Boere deur bedreiging van die eie bodem gedwonge sou wees om die beleg op te hef nie. As hulle daarvoor kwaad wou wees – en dit was inderdaad die saak waaroor hulle rede gehad het om gebelgd te wees – dan was die man wat in die eerste plek gekritiseer moes gewees het, lord Roberts van Kandahar, die Britse opper bevelhebber sedert die end van 1899. Dit was immers hy wat teen sy eie beterwete toegelaat het dat die Boere – wat volgens die Britse oorlogsplan deur White se garnisoen na Ladysmith toe aangesuig is, heeltemal uit die pad van die voorgenome Britse aanvals roete na die Republieke – 'n leër van 30,000 Britse soldate wat onmiddellik op daardie aanvals roete geplaas kon gewees het dog deur Buller se dwaasheid na Natal toe weggelok is om Ladysmith te ontset, in Natal met voortdurende aanvalle op die Boere linie voortgaan ten einde die reputasie van Buller en van die Britse leër te probeer herstel – aanvalle waardeur die Britse leër se reputasie nog verder geskend is, al het die leër ook op die ou end

daarin geslaag om na Ladysmith toe deur te breek.

Bylaag

Lys van Boere wat gesneuwel het of aan wonde oorlede is in die slag van Pietershoogte (27 Feb. 1900).

N.B. Die name van die kommando's waaronder die burgers geressorteer het, word in hakies aangedui. Persone teenoor wie se name 'n sterretjie verskyn, is aan hul wonde oorlede. Persone wie se name kursief gedruk is, kom nie in die amptelike ongevallelyste (nos. 57-84) voor nie.

1	<i>Burgert, A. J.</i> , Witbank (Standerton)
2	* Bijleveld, G. D., Burgersdorp (Krugersdorp)
3	Cloete, J. P., Roodepoort (Krugersdorp)
4	<i>Du Plessis, D. S.</i> , Fordsburg (Johannesburg)
5	Du Plooy, R., Krugersdorp (Krugersdorp)
6	Du Preez, H. L., Hartbeesfontein (Krugersdorp)
7	<i>Du Preez, J. W. O.</i> , Nooitgedacht (Rustenburg)
8	Du Toit, S. F., Brandvlei (Krugersdorp)
9	Ehlers, L. F., Rietvlei (Krugersdorp)
10	<i>Fourie, D. H.</i> , Driefontein (Krugersdorp)

11	Harmse, D. P., Krugersdorp (Krugersdorp)
12	Hattingh, J. H., Rietvlei (Krugersdorp)
13	* Jooste, J. C., Tweefontein (Krugersdorp)
14	Joubert, B. A., Witbank (Standerton)
15	Katzkie, A., Misgund (Krugersdorp)
16	Kloppers, C. C., Remhoogte (Krugersdorp)
17	Kock, B. F., Doringfontein (Krugersdorp)
18	* Kruger, J. A. C., Welgevonden (Middelburg)
19	* Leonard, E. J., Grootfontein (Wakkerstroom)

20	* Le Roux, G. S., Krugersdorp (Krugersdorp)
21	<i>Lombard, J. J. A.</i> , Johannesburg (Johannesburg)
22	Lotter, B. C., Honingvlei (Krugersdorp)
23	Luttig, J. H., Pretoria (Pretoria)
24	* Malan, D. A., Mapochsgronde (Z.A.R.P.)
25	Malherbe, I. J., Pretoria (Pretoria)
26	McCallum, D., Jeppestown (Johannesburg)
27	McCallum, J. D., St. Clair (Middelburg)
28	Oberholster, A. J., Vrededorp (Johannesburg)
29	* Prinsloo, N., Mooimeisjesfontein (Standerton)
30	* Roos, P. P., Holfontein (Krugersdorp)
31	Roux, D., Eikenhof (Krugersdorp)
32	Senekal, P. W., Bultfontein (Krugersdorp)
33	Snyman, J. T., Rietvlei (Krugersdorp)

34	Strauss, J., Weltevreden (Standerton)
35	Swart, C., Krugersdorp (Krugersdorp)
36	Swarts, C., Kaalspruit (Standerton)
37	* Swarts, S. J., Krugersdorp (Krugersdorp)
38	* Van Aswegen, I. G. J., Fordsburg (Krugersdorp)
39	<i>Van der Berg, J. P. L.</i> , Bloubank (Krugersdorp)
40	* Van der Merwe, H. F., Pretoria (Pretoria)
41	Van der Merwe, L., Olifantsvlei (Krugersdorp)
42	<i>Van Vuuren, J. J.</i> , Braklaagte (Heidelberg)
43	Visagie, R. G., Witbank (Wakkerstroom)
44	Visser, R. F., Constantia (Vryheid)
45	<i>Willemsen, A.</i> , Hekpoort (Pretoria)
46	<i>Wolters, A. H.</i> , Brakfontein (Pretoria)
47	Theron, A. M., Greylingstad (Heidelberg)

REGISTER

1. Met die verwerking van hierdie boek na 'n e-boek het al die bladsy nommers verander en is in hierdie register weggelaat. Gebruik asseblief u rekenaar se soek funksie om die items genoem in die Register op daardie manier te vind.
2. Die name van die verskillende kommando's, korpse, regimente, ens. en trouens alles wat op die Britse of Boere krygsmag betrekking het, word alfabeties onder die hoof "Krygsmag" geplaas.

Aalwynkoppie
Aasvoelkrans
Abadie, luit.
Abdy, maj. A. J.
Acton Homes
Á Court, lt.-kol. C.
Adams, luit.
Addison, kol. F.
Adres (konsep) van Ladysmith aan Buller
Afrikaners, Afrikanervolk ens.
Alberts, vk. (Boksburg)
Albrecht, troeper H.
Amery, L. S.
Ammunisie: Kyk onder Krygsmag.
Ammunisiefabriek, Johannesburg

Anglo-Zoeloereserwe: Kyk onder Zoeloeland.
Anneksasie, voorgestelde, van Oranje-Vrystaat
"Army biscuits" en "Army biscuit"-blikke
Atkins, J. B.
Ava, lord
Babanango
Badenhorst, vk. B. J. de L,
Baden-Powell, kol. R. S. S.
Bakkes, dr. C. M.
Ballonne
Bantoes, Bantoekele ens. Kyk ook onder Werkvolk.
Barnard, dr. C. J.

Barton, genl.-maj. G.
Bastion Hill
Batson, maj. H.
Bayly, maj. A. W. L.
Beaumont, kapt.: (3rd King's Royal Rifles)
Begrafnisse: Kyk onder Gewondes en Gesneuweldes, en ook onder Grafte.
Bellamy, kapt. (1st Border regt.)
Bellskop
Bemoedigings boodskappe van pres. Kruger e.a.
Berney, kapt. T. H.
Bester, kmdt. A. J.
Bestersvallei
Bethal. Kyk onder Krygsmag, Boere vir kommando Bethal.
Bethune, lt.-kol. E. C.
Bettington, kapt.
Beukes, vk. (later wnd. veggenl.) G. J.
Bewicke-Copley, maj. R. C. A. B.
Bidure en dae van Verootmoediging, Boere

Biggarsberge
Birkenstock, wnd. genl. C.
Blake, maj. (Middlesex regt.)
Blagrove, lt.-kol.
Blewitt, maj. W. E.
Bloedrivier
Bloemfontein
Blomfield, kol.
Bloubank
Bloukransrivier
Bloy se plaas
Blundell-Hollinshead-Blundell, luit. D. H.
Bohingo
Boksburg. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Boksburg.
Boere, vir Kommando Boksburg.
Bombaai
Bombardemente: deur Boere
Bombardemente deur Engelse
Boshoff, vk. G. J.

Boskop (ook genoem Bosrant), Bo-Tugela: Kyk ook onder Mount Alice en Spearman's Hill.
Bosrant (Hlangwane): Kyk onder Hlangwane.
Botha, kmdt. C.
Botha (vk., vk. D., vk. Manie)
Botha, genl. L.
Bothma, Louis
Bo-Tugela
Bouman se opstal
Bowen, maj. R. S.
Braamfontein
Brakfontein, dist. Pretoria
Brakfontein(hoogtes)
Braklaagte
Brand (A., pres. J. H.)
Brandvlei
Breytenbach, kmdt. D. J. J..
Breytenbach, vk. N. J.
Breytenbach, Theunis

Briel, vk. A. Z. A.
Brink, vk.
Britse amptelike <i>History of the War in South Africa</i>
Britse amptenare, pers, publiek en/of Regering
Kyk ook onder Engeland en Minister van Oorlog.
Bronkhorstspuit
Brooke kol. L. G.
Brûe, vlotte; lugtrems, ens. (met uitsluiting van pontonbrûe)
Boere brug oor Tugela
Brug oor Sondagsrivier
Brug oor Tugela
Pom-pom brug
Buchanan-Riddell, lt.-kol.
Buffelsrivier
Buller, sir Redvers
Bultfontein
Bulwana

Bulwananek
Burgemeester, Ladysmith
Burger, genl. S. W.
Burgerlike bevolking, Ladysmith
Burgersdorp
Burgers Lager
Burgert, A. J.
Burleigh, Bennett
Burn-Murdoch, kol. J. F.
Buys, kmdt. S. B.
Bijleveld, G. D.
Byng, lt.-kol. J. H. G.
Cadwell, maj. C. E.
Caesars Camp
Caesars Point
Campbell, Harry
Campbell, maj. W. P.
Carlisle, luit.
Carnegie, kapt. R. F.

Carolina: Kyk onder Krygsmag, Boere vir kommando Carolina.
Carr, lt.-kol. E. E.
Cathcart, kapt. R.
Cavalry Hill
Charlestown: Vrederegter van:
"Chevril"
Chievely
Childe, maj. (S,A. Light Horse)
Churchill, luit. John
Churchill, W. S.
Cilliers, vk. Jan
Cilliers, Jan
Cingolo
Cingolonek
Clery, lt.-genl. sir C. F.
Cloete, J. P.
Clump Hill
Clydesdale
Codrington, kapt.
Coetzee, (C. J., J. H., P. J.)

Coetzee, asst.-vk. J. F.
Coke, genl.-maj. J. Talbot
Colenso
Colensokoppies: Kyk onder Rooirantjies.
Colesberg
Conical Hill
Connaught's Hill
Constantia
Convent Hill
Cooke, lt.-kol. E.
Cooper, lt.-kol. C. D.
Coventry plaas
Crockwood, kapt.
Crofton, kol. M. E.
Cronje, genl. A. P.
Cronje, kmdt. (Rustenburg)
Cronje, genl. P. A.
Cronje's Lager
Crow's Nest
Curran, lt.-kol. A. E. R.

Davel, Hans
Davelshoek
Davies, maj. Karri
Davitt, M.
De Beer, vk. Z.
Deeldrif
De Jager, L.
De Jager, vk. Z.
Delagoabaai: Kyk ook onder Lourenco Marques.
Delport, Piet
Denniss, 2de luit. G. B. E.
Dercksen, vk. A. J.
Dercksen, wnd. vk. D. J.
De Roos, H.
De Villiers, genl. C. J.
De Villiers, Ingenieur
De Villiers, Jacob
De Villiers, kapt., Rapportgangers
De Villiers, vk. Japie
Dewdrop

De Wet, kmdt. H.
Diamant, A.
Dick-Cunnyngnam, kol. W. H.
Dinamietmyne
Dinizulu
Dokters
Donald, lt.-kol. C. G.
Doomer, luit. (R.F.A.)
Doringfontein
Doringkloof
Doringkloof
Doringkop
Dorpsraad, Ladysmith
Doveton, maj.
Drakensberge
Drieboomkop
Driefontein
Drosterij van kommando's
Du Cane, kol. H.
Dum-dumkoeëls
Dundee

Dunn, korp.
Dundonald, kol. lord D. M. B. H.
Du Plessis, D. S.
Du Plooy, R.
Du Preez, H. L.
Du Preez, kmdt. Japie
Du Preez, J. W. O.
Durban
Du Toit, F.
Du Toit, vk. L. J. C.
Du Toit, Pieter
Dyer, kapt.
Earthcote
Edwards, lt.-kol. A. H. M.
Edwards, W. M.
Eenboomkop
Eerste Vryheidsoorlog
Ehlers, L. F.
Eikenhof
Elandslaagte
Ellis, luit.

Emmett, vk. J. C.
Endwange
Engeland
Kyk ook onder Britse amptenare, Pers, publiek en/of Regering
Engelbrecht, kmdt. C. L.
Erasmus, genl. D. J. E.
Erasmus, kmdt. S. P.
Ermelo
Kyk ook onder Krygsmag, Boere vir kommando Ermelo.
Ernst, vk. F. W.
Eshowe
Estcourt
Esterhuysen, vk. F. C.
Europa
Evans, J., se huis
Fairview
Farquhar, luit.
"Federal Flag"

Ferreira, genl. L
Ferguson, sers.-maj.
Field, luit.
Fitzgerald luit. P. D.
Fitzgerald, kol.
Flagstonespruit
Fly Kraal
Forbes, luit. Gordon
Fordsburg
Forestier-Walker, lt.-genl. sir F.W. E. F.
Forte, skanse ens. Kyk onder Verskansings
Fortuyn, R. J. H.
Fort Wylie
Fourie, genl. C. E.
Fourie, D. H.
Fourie se skuilte
Fouriespruit
Frankryk
Frere
Fry, maj. W.
Fuzzy Hill

Gallwey, lt.-kol. E. J.
Galopaud, luit.
Generaal Burger's / Prinsloo's / Viljoen's e.a. Lager
Kyk onder Burger's / Prinsloo's, Viljoen's Lager ens.
<i>German Official Account of the War</i>
Kyk ook onder Du Cane.
Germiston
Gerugte
Gewondes en gesneuweldes
Kyk ook onder Ongevalle.
Ghandi, Mohandas
Glas, vk. H. J. H.
Glencoe
Godsvertroue van Boere
Gombaspruit
Goodyear, msk.
Gore-Browne, maj. H.
Gough, kapt. H. de la P.

Grafte
Graham, maj. H. W. G.
Green Hill (deel van Wynne's Hill)
Greenwood, T. J.
Grenfell luit.
Grense, Republieke
Greyling, kmdt. A.
Greyling, kmdt. P. J.
Greytown
Grobbelaarsberg/kop
Grobbelaarskloof
Grobler, kmdt. J. L.
Grobler, kmdt. J. N. H.
Grobler, P. J.
Grobler, kmdt. S.
Groenkop (Bo-Tugela)
Greenkop (Onder-Tugela)
Grootfontein
Groot-Brittanje: Kyk onder Engeland.
Grothaus, luit. H.
Guerillakryg

Gun Hill
Gun Plateau
Halder, kapt.
Hamilton, lt.-kol.- E. O. F.
Hamilton, kol. Ian
Hanwell, kapt.
Harding se opstal
Hardman, kapt.
Harmse, D. P.
Harper, bediende
Harris, lt.-kol. R. H. W. H.
Harrismith Kyk ook onder Krygsmag, Boere vir kommando Harrismith.
Hartbeesfontein
Hart, genl.-maj.
Hart's (Terrace) Hill
Geveg by, 23 Feb. 1900
Hart's Hollow
Hattingh, kmdt. B. C.
Hattingh, J. H.
Hattingh, kmdt. (Vrede)

Hattingh se plaas
Hedge Hill: Kyk onder Wynne's Hill.
Heidelberg: Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kornmando Heidelberg.
Heilbron: Kyk onder Krygsmag, Boere vir Kommando Heilbron.
Hekpoort
"Hell Clock"
Helpmekaar
Helpmekaarrant
Henderson, P.F.
Highlander's Post
Hildyard, genl.-maj. H. J. T.
Hill, lt.-kol. A. W.
Hill, maj. F. F.
Hindon, Jack
Hinton, luit.
Historiese komitee, Carolina
Hlangwane (Bosrant)
Holfontein
Honingvlei

Horseshoe Hill
Howard, sers. G.
Hussar Hill
Imperial Light Horse Fort
Indië en Indiërs
Intaba Ka Renga
Intombispruit en -kamp
Irvine, maj. J. L.
Jackson, kol. M.
James, luit. H. W.
Jameson dr. L. S.
Jannasch, H.
Jeppestown
Jobskop
Johannesburg
Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Johannesburg.
Johnson-Smyth, kapt.
Jones, kapt. E. P.
Jones, luit. R. J. T. Digby
Jooste, J. C.

Jorissen, landmeter E. J. P.
Joubert, B. A.
Joubert, kmdt. D.
Joubert, kmdt: genl. P. J.
Kyk voorts onder Kommandant generaal (opgeneem onder Krygsmag, Boere, offisiere).
Joubert, mev. P. J.
Joubert, kmdt. Thomas
Kaalspruit
Kaapkolonie
Kaapstad
Kaarte
Kameeldoringrante
Katzkie, A.
Keatesdrif.
Kelly, maj.
Kelly, vk. J. T.
Kemp, vk. J. C. G.
Kestell, ds. J. D.
Kimberley

Kirkpatrick, lt.-kol. J. W.
Kitchener, veldm. lord H. H.
Kitchener, kol. F. W.
Klimaatstoestande en -faktore
Klip rivier
Opdamming van, en dam in
Kloppers, C. C.
"Knoll", the: Kyk onder Aalwynkoppie.
Knox, E. Blake
Knox, kol. W. G.
Knox-Gore, kapt.
Kock, regter A. F.
Kock, B. F.
Kock, vk.
Kommandant-generaal
Kyk onder Krygsmag, Boere, offisiere en onder Joubert, kmdt.-genl. P. J.
Kommandolewe
Konvensies van Den Haag en Genève, skendings van
Kranskloof

Krantz, kmdt. P.
Krause, burger
Krause, L. E.
Krieger, dr.
Kruger, pres. S. J. P.
Kyk ook onder Suid-Afrikaanse Republiek, Staats-president, en Republieke, Presidente van.
Krugersdorp.
Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Krugersdorp.
Krugerspruit
Krygsgevangene Engelse, Spioenkop
KRYGSMAG, BOERE
Algemeen en Natal
Afdelings van die Krygsmag Bo-Tugela (Acton Homes, Brakfontein, Spioenkop, Tabanyama en Vaalkrans)
Colenso en Hlangwane
Colesberg en Kaapland
Drakensberge

Helpmekaar en Vryheidgrens
Ladysmith
Kameeldoringrante
Tugelalinie: Kyk onder Tugela (Groot).
Vrystaatse krygsmag
Agterryers
Ammunisie
Artillerie, artilleriste en kanonne
Armstrongkanonne
Bommaxims (Maxim-Nordenfeldt en Vickers-Maximkanonne)
Creusot-veldgeskut
Creusot-vestingkanonne (Long Toms)
Krupp-houwitser
Krupp-veldgeskut
Masjiengewere: Kyk onder Handmaxims.
Mortier
Skoda-Pilsenkanon
Handmaxims
Kampe, laers, kampgerei, ens.

Kommando's, berede
Kommando's, korpse en veldkornetskappe
Bethal
Bethlehem
Blesbokspruit
Boksburg
Carolina
Duitse korps
Edward's Scouts
Elandsrivier, wyk
Ermelo
Frankfort
Harrismith
Heidelberg
Heilbron
Ierse Korps
Italiaanse korps
Johannesburg
Kaapse Rebelle
Kroonstad

Krugersdorp
Lydenburg
Middelburg
Natalse Rebelle (Dundee burgers, Newcastle burgers, ens.)
Piet Retief
Pretoria
Rustenburg
Senekal
Soutpansberg
Standerton
Swaziland
Utrecht
Vrede
Vryheid
Wakkerstroom
Winburg
Witwatersrand, wyk
Z.A.R.-Polisie
Kommissariaat, konvooi, ens. Kyk ook onder waens, walaers, ens.

Offisiere (generaals, kommandante, adju- dante, ens.), algemeen. Kyk ook hieronder onder Krygsrade.
Offsiere (Kommandant-generaal). Kyk ook onder kmdt.-genl. Joubert, P. J.
Krygsrade
Leerleiding
Mediese versorging: Kyk onder Rooi Kruis
Opkommandering van burgers
Patrollies, voorposte en wagposte
Rapportgangers
Telegrafiste, Boere
Terugtog uit Natal
Voetgangers
Waens, walaers, ens.
Kyk ook onder Kommissariaat, konvooi, ens., hierbo.
KRYGSMAG, BRITSE
Algemeen, Natal en elders
Ammunisie, ammunisiekolonnes,

Artillerie
Berede
Bergartillerie. No. 4 battery
Bommaxim
Hotchkiss
Houwiters (61ste battery R.F.A.)
Natale veldartillerie
Royal Field Artillery (algemeen)
7de Battery
19de Battery
21ste Battery
28ste Battery
42ste Battery
53ste Battery
61ste Battery: Kyk onder Houwiters.
63ste Battery
64ste Battery
66ste Battery
73ste Battery
78ste Battery

Royal Garrison Artillery (16th Coy., Southern division), 5-duim-kanonne
Vlootbrigade en vlootkanonne (algemeen)
Vlootkanonne 6-duim
Vlootkanonne, 4,7-duim
Vlootkanonne, 12-ponders
Beuelenaars
Dienskorpsstroepe
Garnisoene, laers en kampe
Bo-Tugela, algemeen
Burn-Murdoch se kontingent
Clery (d.i. Buller) se kontingent
Warren se kontingent
Chievely
Kyk verder onder Wynne's Hill, Hart's Hill en Pietershoogte hieronder.
Colenso
Kyk verder onder Chievely hierbo.
Frere
Helpmekaar en Zoeloeland
Ladysmith

Wynne's Hill, Hart's Hill en Pietershoogte
Genietroep en sappeurs (algemeen)
17de Kompanie
23ste Kompanie
37ste Kompanie
Ballonseksie
Natalse
Pontonseksie
Telegraafafdeling
Gidse
Infanterie, algemeen
Infanteriebataljons
Border, regt., 1st.
Connaught Rangers, 1st.
Devonshire regt., 1st.
Devonshire regt., 2nd
Dorset regt., 2nd.
Durham Light Infantry, 1st.
East Surrey, 2nd.
Gloucester regt., 1st.
Gordon Highlanders, 1st.

Imperial Light Infantry
King's Own: Kyk onder Royal Lancaster.
King's Royal Rifles, 1st.
King's Royal Rifles, 2nd.
King's Royal Rifles, 3rd.
Lancashire Fusiliers, 2nd.
Lancasters, 5th
Liverpools, 1st.
Manchester regt., 1st.
Middlesex regt., 2nd.
Queen's: Kyk onder Royal West Surrey
Rifle brigade, 1st.
Rifle brigade, 2nd.
Rifle Reserve battalion
Royal Dublin Fusiliers, 2nd.
Royal Fusiliers, 2nd.
Royal Inniskilling Fusiliers, 1st.
Royal Irish Fusiliers, 2nd.
Royal Lancaster regt., 2nd.
Royal Scots Fusiliers, 2nd.
Royal Welsh Fusiliers, 1st.

Royal West Surrey, 2nd.
Scottish Rifles, 2nd.
West Yorkshire regt., 2nd
York and Lancaster regt., 1st
Infanteriebrigades
2de (genl. Hildyard)
4de (genl. Lyttelton, later Norcott)
5de (genl. Hart)
6de (genl. Barton)
10de (genl. Coke)
11de (genl. Woodgate, later Wynne, opgevolg deur F. W. Kitchener)
Infanteriedivisies
2de (genl. Clery, later genl. Lyttelton)
5de (genl. Warren)
6de
7de
Infanterie, Reserviste van die
Kavallerie en Berede Infanterie (Algemeen en brigades van BurnMurdoch en Dundonald)

Kavallerieregimente
Composite regiment
Dragoon Guards, 5th
Hussars, 10th
13th
14th
18th
19th
Lancers, 5th
16th
21st
Royal Dragoons
Koloniale Troepe (S.A.)
Bethune's Mounted Infantry
Border Mounted Rifles
Imperial Light Horse
Natal Carbineers
Natal Naval Volunteers
Natalese Polisie
Natalese Vrywilligers (Algemeen)
South African Light Horse

Thorneycroft's Mounted Infantry
Umvoti Mounted Rifles
Konvooi, konvooiwaens, voorrade en voorrade depots
Maxims en Maximbattery
Maxim-Nordenfeldt: Kyk onder Artillerie.
Offisiere (insluitend Stafoffisiere)
Opperbevelhebber. Kyk verder onder Roberts, veldmaarskalk lord.
Royal Army Medical Corps
Ambulanse, baardraers, dokters, verpleers, hospitale en verbandposte
Verkenners: Kyk agtertoe onder V.
Verskansing: Kyk agtertoe onder V.
Wagte, patrollies, ens.
Krygsplanne, -beleid en -taktiek, Boere
Krygsplanne, -beleid en -taktiek, Britse
Kunsmatige dors
Ladysmith
Lafonne, kapt.
Laingsnek

Lamb, maj. C. A.
Lambton, luit.
Lancashire
Lancer's Hill
Landdroste, S. A. Republiek
Landsdowne, lord
Lane, 2de luit.
Langkoppie
Langverwachtspruit
Law, lt.-kol. C. H.
Leaves, sers. F. C.
<i>Le Matin</i>
Leonard, E. J.
Le Roux, G. S.
Leuchars, maj.
Levita, kapt. C. B.
Liddiet
Liebenberg, burger
Limpus, kommandoor A
Lombard, J. J. A.
Lombardskop

Londen
Long, kol. C. J.
Long Tom: Kyk onder Krygsmag, Boere artillerie, Creusot vesting kanonne.
Loopgrawe: Kyk onder Verskansings.
Lourenco Marques. Kyk ook onder Delagoabaai.
Lotter, B. C.
Luttig, J. H.
Lydenburg. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir kommando Lydenburg.
Lyon, vk. Jan
Lyttelton, genl.-maj. (later lt.-genl.) N.G.
Macadam, msk.
MacDonald, Donald
Macnaghten, luit.
Macworth, maj. D.
Mafeking
Magersfontein
Magistrate, Natal
Maiden Castle

Majuba en Majubadag
Makonkiekoppies: Kyk onder Rooikoppies.
Malan, D. A.
Malan, Jacob
Malan, P. J. Kyk ook onder Suid-Afrikaanse Republiek, Hoof van Weë.
Malherbe, I. J.
Manchesterfort
Manchester Guardian
Mapochsgronde
Maritz, Salomon
Masterson, luit. J. E. L.
Mathias, kapt. G.
Matthews, maj., F. B.
Maxwell, sub-inspr., Natalse Polisie
McBean, kapt, J. A. E.
McBride, maj. John
McCarthy-O'Leary, lt.-kol. W.
McGregor, luit.
McGrigor, maj. C. R. R.
McCallum, D., en J. D.

McKenzie, maj. D.
McNalty, luit. C. E.
Mediese versorging: Kyk onder Rooi Kruis en Britse leer, Royal Army Medical Corps.
Melmoth
Melvill, luit. F. W.
Mentz, vk. N.. J.
Menzies, kapt. A.
Metcalf, kol.
Meuldrif
Meyer, genl. C. F.
Meyer, vk. J. G. (Org.)
Meyer, genl. Lucas J.
Middelburg. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Middelburg.
Middeldrif(brug)
Middle Hill
Miles, kol. H. S. G.
Miller-Wallnut, maj. C. C.
Mills, kapt.

Minister van Oorlog, Britse. Kyk ook onder Wolseley, lord.
Mis: Kyk onder klimaats toestande en - faktore.
Misgund
Modderrivier
Modderspruit
Montagu-Stuart-Wortley, maj. E. J.
Monte Cristo
Montgomery, luit. (Artillerie)
Mooimeisjesfontein
Mooirivier
Moolman, vk. F. D.
Moordkraal
Morris, kol.
Mount Alice. Kyk ook onder Boskop.
Mounted Infantry Hill
Mpepa
Muller, asst.-vk. C. H.
Muller, kmdt. J. A.
Mungersdrif: Kyk onder Meuldrif

Munger se plaas
Natal
Wetgewende vergadering van
<i>Natal Mercury</i>
Natalse Afrikaners
Kyk ook onder Krygsmag, Boere kommandos, Natalse Rebelle.
Naude, J. F.
Naval Hill
"Neats-foot oil"
Nederland-Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy (N.Z.A.S.M.)
Neethling, vk. Z.
Nel, kmdt. C.
Nel, asst.-vk. Willie
Nel, vk. (Vryheid)
Nelthorpe
"Neutrale" persone
Nevinson, H. W.
Newcastle
Nicholsonsnek

Nie-blankes. Kyk verder onder Bantoes.
Nierstrasz, P. A.
Nongoma
Nooitgedacht
Norcott, kol. C. H. B.
Normand, luit.
Northcote, sir Stafford
Nqutu
Nutt, kol.
Oberholster, A. J.
Observation Hill
Odendaal, vk.
Ogilvy, luit. F. C. A.
O'Gowan, kapt. W.
Olifantsvlei
Oliviershoek
Onderbroekberg
Onderbroekspruit
Onder Tugela
Ongevalle
Kyk ook in Voorwoord.

Oosthuizen, kmdt. (later genl.) S. F.
Opperman, vk. (later kmdt.) D. J. E.
Opperman, vk. Koot
Oranje-Vrystaat
Kyk ook onder Republieke.
Staatspresident van
Kyk verder onder Steyn, pres. M. T.
Onteiening van Boereplase, voorstel vir
Oudkerk, Ingenieur.
Padlokomotiewe
Pakeman, luit.
Park, maj. C. W.
Parker, burger
Parsons, kol. L. W.
Pearse, maj. H. W.
Pelly, maj. J. S.
Pemberton, W. Baring
Penning, L.
Pepworth Hill
Perde: Kyk onder Ry-, trek- en pakkdiere.

Petre, kapt.
Phillips, kapt. (Ballonseksie)
Phillips, maj. H. E.
Pietermaritzburg
Pieterse, kmdt.
Pietershoogte, Pietershoek en Pieters stasie
Britse deurbraak by
Pietersspruit
Piet Retief. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir kommando Piet Retief.
Pilkington, luit.
Piquet Hill
Pistorius, wnd. kmdt.
Platkop
Platrand. Slag van
Polisie, Z.A. Republiek.
Pomeroiy
Pom-pombrug: Kyk onder Brûe.
Pongolarivier
Pontdrif Kyk onder Potgietersdrif.
Ponte, vlotte, lugtrems, ens.

Pontonbrûe, pontons en pontontroepe.
Porritsdrif
Potgieter, Evert
Potgieter, kmdt. F. J.
Potgietersdrif
Potgieter se plaas
<i>Powerful</i> , oorlogskip
Pretoria. Kyk onder Krygsmag, Boere kommando's, vir kommando Pretoria.
Pretorius, A., se plaas
Pretorius, vk. G. P.
Pretorius, maj. J. L.
Pretorius, wnd, kmdt. W.
Pretorius se plaas (Bo-Tugela)
Prinsloo, (C., W.)
Prinsloo, kmdt. H. F.
Prinsloo, hoofkmdt. M.
Prinsloo, N.
Prinsloo's Lager
Produktepryse, Ladysmith
Rabe, vk. B. E. A.

Raikes, luit.
Ram en Thomson
Range Post
Ransford, Oliver
Rantsoene, Britse
Reëns, donderstorms, ens.: Kyk onder Klimaatstoestande en -faktore.
Reeves, kol. J.
Reitz, D.
Remhoogte
Republieke. leërleiding van; Presidente en/of Regerings van. Kyk ook onder Oranje Vrystaat en Suid-Afrikaanse Republiek.
Rethman, maj.
Retief, vk. F.
Rhodes, kol. F.
Ricchiardi, kapt. C.
Richardson, kapt. J. J.
Riddell, maj.
Rietvlei
Rifleman's Ridge

Robert, Earl
Roberts, veldm. lord F. S.
Robinsonsdrif
Roodepoort
Rooi Kruis, Rooi Kruisvlag en Mediese versorging
Boere
Engelse: Kyk onder Britse leer, Royal Army, Medical Corps.
Rooikop
Rooikoppies (Makonkiekoppies of Koppies
"Rooirandje" (Kliprivier)
Rooirantjies
Rooi skans
Roos, P. P.
Rosalie
Rose, luit.
Roux, D.
Roux, vk.
Rowery
Royal Commission

Royston, kol. W.
Rusland
Russell, beuelenaar
Russell, kapt. Hamilton
Rustenburg. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir kommando Rustenburg.
Ry-, trek- en pakkdiere
Van Boere
Van Engelse
Salisbury, lord
Sambaansland
Sandbach, lt.-kol. A. E.
Sandberg, jnr. C. G. S.
Sandspruit
Sargeant, luit.
Saville, maj.
Schmitz-Dumont, luit.
Schoeman, kmdt. D. J.
Schutte, kmdt.
Schwykkard, luit.

Scott-Moncrief, maj. W.
Seindiens, -poste, -instrumente en - verbindings. Boere; Britse
Senekal, P. W.
Shaw, dr.
Shaw, manskap
Sheen, C. C.
Siektes, Ladysmith
Signal Hill
Sign Post Ridge
Sim, lt.-kol. J. H.
Simms, kanonnier W.
Simpson, maj.
Sitwell, lt.-kol. C. G. H.
Skietdrif.
SLAE, GEVEGTE, SKERMUTSELINGS, ENS.) * Gevegte waarteenoor 'n sterretjie geplaas is, is reeds in Dele I en II handel.)
Acton Homes, 18 Jan. 1900
Bastion Hill, 21 Jan. 1900

Chievely, 21 Des. 1899
Cingolo, 17 Feb. 1900
* Colenso, 16 Des. 1899
* Dundee, 20 Okt. 1899
* Elandslaagte, 21 Okt. 1899
* Frere, 15 Nov. 1899
Grobbelaarskloof, 21 Feb. 1900
Groenkop, Monte Cristo en Hlangwane, 18- 20 Feb. 1900
Hart's Hill, 23 Feb. 1900
Helpmekaar, Nov.-Des. 1899
Hussar Hill, 12 Feb. 1900
Magersfontein, 11 Des. 1899
* Modderspruit en Nicholsonsnek, 30 Okt. 1899
Nqutu, 31 Jan. 1900
Pietershoogte, 27 Feb. 1900
Platrand, 6 Jan. 1900
Spioenkop, 24 Jan. 1900
Tabanyama, 21-23 Jan. 1900

Aan Tugela, Des. 1899-Jan, 1900; 14 Feb. 1900
* Tweeriviere, 28 Nov. 1899
Vaalkrans, 5-7 Feb. 1900
* Willow Grange, 23 Nov. 1899
Slegtkamp, H.
Smut, korp. A.
Smith, vk. (Heidelberg)
Smith, maj. H. L.
Smith, maj. W. Apsley
Smuts, staatsprok. J. C.
Smuts, genl. T.
Smyth, kapt. R. N.
Snyman, genl. J. P.
Snyman, J. T.
Sondagsrivier
Spearman's Hill. Kyk ook onder Boskop.
Spioenkop
Spitskop
Spoorweë en spoorwegamptenare

Kyk verder onder Verbindingsweë en Nederlands- Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy. (N.Z.A.S.M.)
Spoorwegkop
Springfield
Spruyt, (vk. C., vk. Dolf)
Spruyt, kmdt. C. J.
Staatsalmanak, S.A. Republiek.
Staatacourant, S.A. Republiek.
Staatsdrukkery, Pretoria
Staatspresident, Staatsprokureur, ens.
Kyk onder Oranje-Vrystaat, S.A. Republiek en Republieke.
Standerton. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Standerton.
<i>Star, The.</i>
Steenkamp, kmdt. L.
Steenkamp, kmdt. P. S.
Sterftesyfer, Ladysmith
Stergranate
Steyn, pres. M. T.

Steyn, S. J.
Strauss, J.
Stuart se plaas
Sugar Loaf Hill
Suid-Afrika
Suid-Afrikaanse Oorlogsgrafteraad
Suid-Afrikaanse Party
Suid-Afrikaanse Republiek
Hoof van Weë van. Kyk ook onder Malan, P. J.
Landdroste
Regering, Uitvoerende Raad en/of Volksraad van
Staatsprokureur. Kyk ook onder Smuts, J. C.
Staatsekretaris en Onderstaatsekretaris
Staatspresident van. Kyk ook onder Kruger, pres. S. J. P.
Superintendent van Naturelle
Telegraafdepartement
Swart, vk.

Swart, C.
Swartkop
Swarts, (C., S. J.)
Symons, Julian
Tabanyama
Table Hill
Taute, kmdt. M. P.
Telegrafiese gesprekke
Telegraph Ridge
Terrace Hill: Kyk onder Hart's Hill.
Thackeray, lt.-kol. T. M. G.
Theunissen, kmdt. H.
Thornycroft, lt.-kol. A. W.
Thorold, lt.-kol. C. C. H.
Thring, vk. A. L.
<i>Times History of the War in South Africa</i>
Tobin, korp. (S.A. Light Horse)
Tod, luit. N. M.
Transvaal. Kyk verder onder Suid-Afrikaanse Republiek.

Transvaalse Argief
Treine
Trichardt, kmdt. P. F.
Trichardt, lt.-kol. S. P. E.
Trichardsdrif
Truter (kmdt. H. A., kmdt. W. J. P.)
"Tugela drift"
"Tugela Ferry"
Tugela (Groot) en Tugelalinie
Tugela Klein
Tunnel Hill
Tweefontein
Tweeriviere
Twyford, maj. (Scottish Rifles)
Umsingaberg
Umvoti
Union Jack
Usibepu
Utrecht. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir kommando Utrecht.

Uys, vk. P. L.
Vaalkop
Vaalkrans
Slag by
Vallentin, dr. W.
Van Aswegen, I. G. J.
Van den Berg, vk.
Van den Berg, J. P. L.
Van der Byl, vk.
Van der Merwe, (H. F., L.)
Van der Westhuizen, vk. D.
Van Everdingen, W.
Van Heerden, Frans A.
Van Pesch, msk. J.
Vanreenenspas
Van Rensburg, vk.
Van Rensburg, kmdt. H. C. J.
Van Rooyen, (vk. J., Louis)
Van Vuuren, J. J.
Van Wyk, wnd. kmdt.

Veediewery
Venour, kapt. W. J.
"Venters Laager"
Venterspruit
Verbindingsweë en -middele. Helio. Kyk ook onder Seindiens en Vlag verbindings.
Verenigde Party
Verkeerswee: Kyk onder Verbindingsweë.
Verkenners, verkenningswerk, ens., Boere, Britse
Verlof
Vermaak, L
Vermaak, J. L., se plaas
Verskansings (d.i. loopgrawe, skanse, forte, ens.), verskansings gereedskap en -toerusting
Boere
Britse
Vertekrand: Kyk onder Rooikop.
Vertue, kapt.
Vierkleur. Transvaalse

Viljoen, (vk. A. J. en vk., Lydenburg)
Viljoen, kmdt. B. J.
Viljoen, P. R.
Viljoen's Lager
Visagie, R. G.
Visser, R. F.
Viviers, vk. H. J.
"Vlag van Vereenigd, Zuid-Afrika"
Vlagverbindings en vlagseiners
Voedsel- en Watervoorsiening
Boere
Engelse
Volksrust
Volksstem, De
Von Wichman, luit. F.
Vrede: Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Vrede.
Vrede, pogings tot
Vrededorp
Vryheid. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Vryheid.

Vuurpyle
Vyfkleur
Wagon Hill
Wagon Point
Wake, luit. H.
Wakkerstroom. Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Wakkerstroom.
Walker, luit. E. N. W.
"Wallace Spade"
Wapadsnek
Wapenstilstand
"War Office". Britse
Warren, lt.-genl. sir Charles
Wasbank
Weeber, E. J.
Weltevrede
Werkvolk en werklui
Wessels, (G., vk. B.)
Wessels, vk. M.
Westelike front

White, lt.-genl, sir George S.
Willow Grange
Willemsen, A.
Willemse, Johannes
Willoughby, kapt.
Wilson, brig.-maj. H.
Wilson, W. H.
Winburg: Kyk onder Krygsmag, Boere, vir Kommando Winburg.
Witbank
Wit vlag
Wolmarans, maj. J. F.
Wolseley, lord
Wolters, A. H.
Wonderdraai
Woodgate, genl.-maj. E. R. P.
Woodhouse se plaas
Woodland, lt.-kol. A. L.
Wright, kanonnier J.
Wynne, genl.-maj. A. S.
Wynne's (Hedge) Hill

Yeatherd, maj. E. W.
Yoni
Z.A.S.M.: Kyk onder Nederlands-Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy.
Zeederberg, vk. P.F.
Zoeloeland, Anglo-Zoeloe reserwe, Zoeloe grens en Zoeloes